

ქართული
ლიტერატურის
ისტორია
(XIX ს.)

ვახტანგ კოტეტიშვილი

ქართველ მეცნიერთა და მწერალთა რიგებს, ოცდობრი წლის წინათ, უღრო-
ოდ გამოაკლდა ახალი ქართული ლიტერატურის შექმნისთვის მკვლევარი, ნი-
ჭიერი ფოლკლორისტი, ხელოვნებათმცოდნე და უაღრესად ფართო ერუდი-
ციის მქონე პედაგოგი ვახტანგ ილიას-ძე კოტეტიშვილი.

ვახტანგ კოტეტიშვილი დაიბადა 1893 წელს, სოფელ დიდ თონეთში
(თეთრი წყაროს რაიონი). საშუალო განათლება მიიღო თბილისის სასულიერო
სემინარიაში, რომელიც 1911 წელს დაამთავრა. იმავე წელს, იგი შევიდა პე-
ტერბურგის ფსიქო-ნერვოლოგიური ინსტიტუტის პედაგოგიურ ფაკულტეტზე.
ინსტიტუტში სწავლის დროს ვ. კოტეტიშვილი დაუახლოვდა იმდროისათვის
ცნობილ მეცნიერებს, რომელთა დახმარებით პევირი გაიგო და შეისწავლა ისე-
თი, რააკ სასწავლო გეგმით გათვალისწინებული დისციპლინები ვერ მის-
ცემდა. კერძოდ, სოციოლოგიის კურსს ის საგანგებოდ სწავლობდა პროფ.
დე-როზბერტისთან, ლიტერატურას კი — პროფ. ვაგნეროვთან და პროფ.
ე. ანიჩკოვთან. აქტიურ მონაწილეობას იღებდა, აგრეთვე, პროფ. ყაკოვის მიერ
ჩამოყალიბებულ „მსოფლიო ზღაპრის წრეში“.

ოთხი წლის სწავლის შემდეგ, ვ. კოტეტიშვილმა დატოვა პეტერბურგის
ფსიქო-ნერვოლოგიური ინსტიტუტი და შევიდა დორპატის უნივერსიტეტში,
ისტორიულ ფილოლოგიურ ფაკულტეტზე, რომელიც 1918 წელს დაასრულა.
უნივერსიტეტის დამთავრებისთანავე იგი დატოვებულ იქნა საპროფესოროდ
მოსამზადებლად.

ჯერ კიდევ უკანასკნელი კურსის სტუდენტს, ვ. კოტეტიშვილს დორპატშივე
დაუწყია პედაგოგიური მუშაობა; 1917 წლის ოქტომბრიდან 1918 წლის მარ-
ტამდე დორპატის რევოლუციონურ უნივერსიტეტში კითხულობდა ლექციებს
რუსეთის რევოლუციურ მოძრაობათა ისტორიაში. ამავე უნივერსიტეტში, რამ-
დენიმე ხნის განმავლობაში, მას ჰქვია საზოგადოებრივი ფაკულტეტის დეკა-
ნის თანამდებობაც.

1918 წლის აპრილში, გერმანელთა შემოსევის გამო, ვ. კოტეტიშვილი სტო-
ვებს დორპატს და ჩამოდის საქართველოში. 1919 წლიდან — 1926 წლამდე იგი
პედაგოგიურ მუშაობას ეწევა თბილისის ვაჟთა მეორე გიმნაზიაში, ქალთა პირ-
ველ და მეორე გიმნაზიებში, შრომის მეორე სკოლაში და სხვ. ამასთან ერ-
თად, სისტემატურად თანამშრომლობს ქართულ ეურნალ-გაზეთებში და, პაქა-
ლელურად, სწავლობს თბილისის სამხატვრო აკადემიაში, რომელშიც ის შევიდა
დაარსების პირველ წელსვე (1922 წ.).

1926 წელს ვ. კოტეტიშვილი მიწვეულ იქნა თბილისის სახელმწიფო უნი-
ვერსიტეტში და, საცდელი ლექციების ბრწყინვალედ ჩატარების შემდეგ (რომ-

ლებსაც დასწრებიან ცნობილი მეცნიერები, მათ შორის ა. ჯავახიშვილი და ა. კეკელიძე, მისთვის მიუხდევით ფოლკლორის კურსის წაკითხვა. აღნიშნული კურსი მანამდე არ იკითხებოდა. ამ დისციპლინის დამკვიდრება და მისთვის სათანადო ავტორიტეტის მოპოება ჩვენი რესპუბლიკის უმაღლეს სასწავლებლებში ვ. კოტეტიშვილის სახელთანაა დაკავშირებული. 1929 წლიდან კი, მისივე ინიციატივით, უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტზე შემოღებულ იქნა პოეტის კურსიც.

1928 წელს ვ. კოტეტიშვილმა დაამთავრა თბილისის სამხატვრო აკადემია. ამავე წლიდან, იქვე, მას მიენდო ქანდაკების თეორიისა და ისტორიის კურსის წაკითხვა, რასაც წლების მანძილზე წარმატებით უძღვებოდა. იგი, ამ დარგში, ეწეოდა შემოქმედებით მუშაობასაც. მას ეუთვნის ოცდაათამდე ქანდაკება მათ შორის აღ. ყაზბეგის ცნობილი ბიუსტი, რომელიც თბილისის დენდროლოგიურ ბაღში იყო დადგმული. ზოგიერთი მათგანი ამჟერად ინახება თეატრალურ და ლიტერატურულ მუზეუმებში.

სამწერლო-კრიტიკული მოღვაწეობა ვ. კოტეტიშვილმა ჯერ კიდევ ადრე დაიწყო. მისი პირველი სტატია — „სახოგადოებრივი მოტივები არჩილ მეფისა და დავით გურამიშვილის შემოქმედებაში“ დაიბეჭდა 1913 წ. გაზეთ „სახალხო გაზეთში“. ამის შემდეგ მას კალმისათვის ხელი აღარ გაუშვია და დიდი პატრიოტული გატაცებით სწავლობდა მშობლიური ქვეყნის ისტორიას, ლიტერატურას და ხალხურ შემოქმედებას.

1916 წელს, გაზეთ „სახალხო საქმეში“ (№№ 218 — 236), ვ. კოტეტიშვილმა გამოაქვეყნა წერილების სერია — „დამლომატიური ურთიერთობა რუსეთსა და საქართველოს შორის XV საუკუნიდან შეერთებამდე“; 1918 წელს ცალკე ბროშურად გამოცა ვ. არაგვისპირელის შემოქმედების კრიტიკული განხილვა, 1921 წელს — მონოგრაფია — „ოტო ჟიტმანი“, 1925 წელს — „ოლექსანდრე ყაზბეგი და მისი ავტორობის საკითხი“. ამავე წელს, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამეცნიერო ორგანოში („ჩვენი მეცნიერება“) აქვეყნებს შრომას — „მეთოდის საკითხი სოციოლოგიაში“, (სოციოლოგიის საკითხებზე, უფრო ადრე, სტატიებს აქვეყნებდა პერიოდულ პრესაში).

1925 წელს ვ. კოტეტიშვილი შეუდგა მე-19 საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიის კურსის გამოქვეყნებას. აღნიშნული კურსი მან გამოცა სამ ტომად: პირველი — 1925 წელს, მეორე — 1926 წელს, მესამე — 1927 წელს.

ვ. კოტეტიშვილის რედაქციით, შესავალი წერილითა და შენიშვნებით გამოცა 1928 წელს გრ. ორბელიანის თხზულებანი, ზოლო 1935 წელს — აღ. ყაზბეგის თხზულებათა პირველი ტომი. განსაკუთრებით აღსანიშნავია მისი დამსახურება აღ. ყაზბეგის შემოქმედების შესწავლისა და ამ დიდი რომანისტიკის გარშემო ერთდროს შექმნილი გაუგებრობის გაფანტვის საქმეში. ამ მიზნით დაიწერა მისი საინტერესო წიგნი „ოლექსანდრე ყაზბეგი და მისი ავტორობის საკითხი“.

ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორიის დაწერის შემდეგ, ვ. კოტეტიშვილის მეცნიერული ინტერესი ქართული ხალხური შემოქმედების შესწავლამ მიიპყრო. მისთვის ჩვეული ენერჯითა და გატაცებით დაიწყო მან მდიდარი ქართული ხალხური იმპრინის საიდუმლოებათა გარკვევა. 1927 წელს, ჟურნალ „მნათობში“ (№ 4 — 5), მან კიდევაც გამოაქვეყნა მეტად საინტერესო გამოკვლევა პოეტური ფოლკლორის შესახებ.

ვ. კოტეტიშვილისათვის უცხო იყო მიღწეულით დაკმაყოფილება, საქმისადმი სანახევრო სიყვარული და ტრაფარეტი კვლევა-ძიებაში. ქართული ფოლკლორის შესწავლამ იგი მალე დაარწმუნა, რომ საკუთარი იყო ხალხში გასვლა.

უკვე ჩაწერილი და შეგროვილი მასალის ხელახალი შემოწმება და, რაც მთავარია, მეცნიერებისათვის ჯერ უცნობი ხალხური პოეტური ნიმუშების გამოვლენება. ამ მიზნით მან საფუძველი ჩაუყარა მეცნიერული ფოლკლორული ექსპედიციების მოწყობას ჩვენს რესპუბლიკაში. მისი ხელმძღვანელობით, ასეთი ექსპედიციები ჩატარდა: 1930 წელს — მესხეთ-ჭავჭავთვში, 1933 წელს — ატენის ხეობაში, 1934 წელს — თემისა და ალგეთის ხეობაში, შემდეგ კი მისი ექსპედიციები მთის კუთხეებს ესტუმრა.

ამ ექსპედიციების დროს ვ. კოტეტიშვილმა დიდძალი ახალი მასალა დააგროვა. მისივე ინიციატივით, ხალხური შემოქმედების მეცნიერული შესწავლისათვის შეიქმნა სათანადო მეცნიერული უჯრედებიც. 1932 წელს საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში დაარსდა ფოლკლორის განყოფილება, ხოლო 1936 წელს რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტში — ფოლკლორის სექცია, ერთსაეც და მეორესაეც სათავეში ვ. კოტეტიშვილი ედგა და თავის ნიჭსა და გამოცდილებას არ იშურებდა ახალგაზრდა ფოლკლორისტთა მოსამზადებლად.

1934 წელს ვ. კოტეტიშვილმა გამოსცა „ხალხური პოეზიის“ პირველი ტომი, რომელსაც შესავალი წერილი და დღემდე სანიმუშო შენიშვნები დაურთო. მის კალამზე ეკუთვნის ფაქიზი გემოვნებითა და ფართო ერუდიციით დაწერილი გამოკვლევები: „აკაკი წერეთელი და ხალხური შემოქმედება“ („მნათობი“, 1936 წ., № 9), „სურამის ციხის ლეგენდა მსოფლიო ფოლკლორში“ („საბჭოთა ხელოვნება“, 1936 წ., № 9 — 10) და მრავალი სხვა ნაშრომი და ტექსტოლოგიური ხასიათის ნამუშევარი, რომელთა გამოქვეყნება მან ველარ მოასწრო და მათი უმეტესობის ბედიც სავალალო გახდა.

სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის არქივში დაცული ვ. კოტეტიშვილის პირადი საქმიდან ჩანს, რომ მას გამოუქვეყნებელი დარჩენია შემდეგი შრომები: 1. პოეტური ფოლკლორის კურსი, 2. ქანდაკების ისტორია, 3. პოეტიკის ძირითადი საკითხები, 4. ჰეგზამეტრი ქართულ პოეზიაში, 5. პრომეთე — ამირანის პრობლემისათვის (ტექსტები და გამოკვლევა), 6. ეთერანი (ტექსტები და გამოკვლევა), 7. ხალხური „ამბავი ტარიალისა“ და „ვეფხისტყაოსანი“, 8. ლეგენდის წარმოშობა, 9. მესხეთ-ჭავჭავთვის ფოლკლორი (ტექსტები და გამოკვლევა), 10. ხალხური პოეზია, ტ. II (ტექსტები და კომენტარები), 11. პეშკინის პოეტიკა (თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამეცნიერო სესიაზე წაკითხული მოხსენება), 12. ქართული ზღაპრები (ტექსტები და კომენტარები), 13. Грузинские сказки (ტექსტები) და სხვა¹.

საკვლევი-სამეცნიერო მუშაობის პარალელურად, ვ. კოტეტიშვილი ეწეოდა ნაყოფიერ საზოგადოებრივ და პედაგოგიურ მუშაობას. 1918 წლიდან — 1928 წლამდე ის იყო საქართველოს მწერალთა კავშირის პრეზიდენტის წევრი, 1921 წლიდან — 1927 წლამდე საქ. სსრ ხელოვნების მთავარი კომიტეტის წევრი,

¹ როგორც აღნიშნული პირადი საქმიდან ჩანს, კრებულის „ხალხური ზღაპრები (ტ. I) გადაცემული ჰქონია გამომცემლობა „სახელგამისათვის“, „Грузинские сказки“ — გამომცემლობა „აკაკი“ — ისათვის, ხოლო „ხალხური ამბავი ტარიალისა“ და „ვეფხისტყაოსანი“, „ლეგენდის წარმოშობა“, „მესხეთ-ჭავჭავთვის ფოლკლორი“, „ეთერანი“ და „ზოგიერთი სხვა — რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტისათვის.

1924 წლიდან 1929 წლამდე ქართველ მხატვართა საზოგადოების თავმჯდომარე და სხვა.

რაც შეეხება ვ. კორტეტიშვილს — ლექტორს, ორატორული ნიჭით დაჯილდოვებულ მეცნიერს, იგი მუდამ ეხსოვება მათ, ვისაც კი შესაძლებლობა ჰქონდა ერთხელ მაინც მოესმინა მღელვანე შემოქმედებითი პათოსით გამთბარი და პატრიოტული აღტყინებით შთაგონებული მისი შინაარსიანი ლექცია.

ფართო ერუდიცია, რაფინირებული მხატვრული გემოვნება, საგნისადმი ღრმა სიყვარული, დახვეწილი და მომხიბლავი მეტყველება, დიდი ემოციური გავლენის მომხდენი მსჯელობა და კეთილშობილური პატრიოტული განცდების აღმძვრელი თხრობა, — აი რით ხასიათდებოდა ვ. კორტეტიშვილი — ლექტორი ამიტომაც მისი ლექციები იმდენად ბევრ მსმენელს იზიდავდა, რომ უნივერსიტეტის ფართო აუდიტორიებიც უძწეო იყო მისი ყველა მათგანი. ვ. კორტეტიშვილს ამ ღირსებებს მოწმობენ მისი ნაწერებიც, რომელთა კითხვა სიამოვნებას იწვევს ფართო მკითხველთა შორისაც კი. ვ. კორტეტიშვილს წერისა და მეტყველების თავისი ორიგინალური სტილი აქვს, თუ შეიძლება ასე ითქვას, თავისი საკუთარი ფრაზა, რომელიც სასვენ ნიშნებსაც კი თავისებური მნიშვნელობით აღჭურავს.

ვ. კორტეტიშვილის წინამდებარე წიგნი — „ქართული ლიტერატურის ისტორია (XIX ს.)“ წარმოადგენს 1925 — 27 წლებში ავტორის მიერ ამავე სათაურით გამოცემული სამტრამუელის გაერთიანებას. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ რედაქტორს მასში რაიმე არსებითი ხასიათის შესწორება არ შეუტანია. ავტორის სტილი, დებულებები და სხვ. უცვლელად არიან დაცოცხლებული. შევეცდეთ მხოლოდ, რომ წიგნი დაგვეზღვიოთ ამ ლაფისუბებისაგან, რაც თავის დროზე, მეტწილად საგამომცემლო საქმის დაბალი დონის წყალობით, გაპარულა მასში. მეტად მოძველებულად და, მაშასადამე, წიგნისათვის ზედმეტად მივიჩნით თავი — „მე-XIX საუკუნის პირველი წლების პოლიტიკური ფონი“, რომელიც პირველ ტომში ჰქონდა ავტორის შეტანილი. გაეასწორეთ, აგრეთვე, ის ფაქტობრივი ხასიათის შეცდომები, რომლებიც ავტორს უნებლიედ გაპარვია.

ვ. კორტეტიშვილი პირველი საბჭოთა მეცნიერი იყო, რომელმაც უაღრესად მდიდარი და საინტერესო ეპოქის, მეცხრამეტე საუკუნის ქართული მწერლობის ისტორიის კურსი შექმნა და მიაწოდა მკითხველს. მას, ამ მიმართულებით, არც თუ მდიდარი ტრადიცია უნათებდა გზას. ის დიდი მუშაობა, რაც თავის დროზე პროფ. ალ. ხახანაშვილმა და ნიჭიერმა კრიტიკოსმა კიტა აბაშიძემ გასწიეს, ჩვენი დროსათვის უკვე აღარ კმაროდა. ეს გარემოება განსაკუთრებით მას შემდეგ გამოძვლავნდა, რაც აკად. ვ. კეკელიძემ, საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების ბირველავე წლებში, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიის თავისი ორტომეული გამოაქვეყნა. ანალოგიური ხასიათის გაშუქებას მოითხოვდა კლასიკოსებით მდიდარი ეპოქა, მეცხრამეტე საუკუნის ქართული მწერლობაც, და ეს მისია ვ. კორტეტიშვილმა იკისრა. ძაიცი უდავოა, რომ ეს მისია მან მაღალ მეცნიერულ დონეზე შეასრულა.

ვ. კორტეტიშვილს „ქართული ლიტერატურის ისტორიაში“ მეტად დიდი როლი შეასრულა ახალი ქართული ლიტერატურის მეცნიერული შესწავლისა და მკვლევართა ახალი თაობების აღზრდის საქმეში. იგი გახდა საფუძველი ქართული საბჭოთა ლიტერატურათმცოდნეობის განვითარებისა ამ უბანზე. ეს გარემოება კი თავისთავად მეტყველებს მის დიდ მნიშვნელობაზე.

ცხადია, ვ. კორტეტიშვილის წინამდებარე ნაშრომს წელთა მკვლელობა თავისი დალი დასება. უკანასკნელი 30 — 35 წლის მანძილზე ბევრი რამ გაკეთდა

ლიტერატურათმცოდნეობაში და წინ წავიდა ქართული ლიტერატურის შესწავლის საქმეც, რის შედეგად მასში წარმოდგენილი ზოგიერთი დებულება მოძველებული თუ მიუღებელი ხდება. იგივე ითქმის ავტორის მეთოდოლოგიურ წინამძღვრებზეც. მაგრამ არანაკლებ საინტერესოა იმის აღნიშვნაც, რომ ამ ნაშრომს დღესაც გაცილებით მეტი მნიშვნელობა აქვს, ვინემ ამას ისტორიული თვალსაზრისი გულისხმობს. მასში წამოყენებულ ბევრი მოსაზრება და კონკრეტული ლიტერატურული მასალის გაშუქება, ექვს გარეშეა, ხელს შეუწყობს კვლევამთხიების შემდგომ აღმავლობას ჩვენი მშობლიური ლიტერატურის მეცნიერული შესწავლის საქმეში.

ფიქრობ, საპირო არაა უფრო დაწერილებით ვილაპარაკოთ წიგნის ავტორ-გინობაზე, ვინაიდან ჩვენი ლიტერატურათმცოდნეობის დღევანდელ დონეზე მყოფი მკითხველისათვის ეს ზედმეტი იქნება.

ვ. კოტეტიშვილის „ქართული ლიტერატურის ისტორიის (XIX ს.)“ გამოცემა ერთი მნიშვნელოვანი დადასტურებაა იმ გულისხმიერებისა, რომელსაც კომუნისტური პარტია და საბჭოთა მთავრობა იჩენს ამგდარი მოღვაწეებისადმი, რომელთაც თავიანთი წვლილი შეიტანეს ჩვენი კულტურის აღმავლობის საქმეში.

ეს წიგნი, ჩვენს მხსიერებაში, კიდევ ერთხელ აცოცლებს იმ ნიჭიერ და ღვაწლმოსილ ავტორს, რომელმაც მთელი თავისი ხანმოკლე, მაგრამ შინაარსიანი ცხოვრება, ქართული ლიტერატურისა და კულტურის შეაწავლას შესწირა, ბევრი რამ სასარგებლოც გააკეთა, თუმცა კიდევ უფრო დიდი განზრახვები განუხორციელებელი დარჩა.

დავით გამეზარდაშვილი

წინასიტყვაობა

ქართული ლიტერატურის ისტორია მეცნიერული კვლევის საგნად მხოლოდ უკანასკნელი 25 წლის განმავლობაში იქცა. მანამდე ცდაც კი არ ყოფილა, რომ ეს მეტად მდიდარი ქვეყანა ნაწილობრივ მაინც ყოფილიყო შესწავლილი. პირველი ცდა ამ მხრივ პროფ. ალექსანდრე ხახანაშვილს ეკუთვნის, რომელმაც დიდი სამსახური გაუწია ჩვენი ლიტერატურის კვლევის საქმეს და ამ მუშაობას სათავე დაუდო. მართალია, მის შრომას ნაკლიცა სდევს, მასში არ არის არც მეთოდოლოგიური ერთიანობა, არც ავტორთა ღრმა ანალიზი და სხვ., მაგრამ ამისდა მიუხედავად, მისი ინიციატივა მაინც დიდია და მნიშვნელოვანი. ალ. ხახანაშვილმა თუ სალიტერატურო მასალის დამუშავება ვერ შეძლო ჯეროვნად, სამაგიეროდ მრავალი მასალა მოიყვანა სისტემაში, რითაც შემდგომ მკვლევარს გზა გაუადვილა.

შემდეგი შრომა პროფ. კ. კეკელიძეს ეკუთვნის. მისი ორტომიანი „ქართული ლიტერატურის ისტორია“, რომელიც XIX საუკუნემდე მოდის, დიდი შენაძენია ჩვენი მეცნიერებისათვის.

შეიძლება ამ შრომაშიც ზოგი რამ არ გვაკმაყოფილებდეს, მაგრამ ნუ დაგვაიწყდება, რომ ასეთ მუშაობას მკვლევართა მთელი თაობები სჭირდება. კორნელი კეკელიძეს მხოლოდ სისტემად დალაგებული მასალა რომ მოეცა, მისი დამსახურება ქართული ლიტერატურის წინაშე მაინც დიდი იქნებოდა.

კორნელი კეკელიძის გამოკვლევამ ქართველ საზოგადოებას დაანახა ის აუარებელი სიმდიდრე, რომელიც ქართველ ერს აქვს, მომავალ მკვლევარს კი პერსპექტივის უფრო შორს გადატანის საშუალება მისცა.

რაც შეეხება XIX საუკუნეს, აქ საკითხი უფრო სხვანაირად დგას. მართალია, ეს მახლობელი საუკუნეა, მაგრამ ალ. ხახანაშვილის გარდა, ამ საუკუნის ლიტერატურულ დოკუმენტთა სისტემაში მოყვანა და ანალიზი არავის უცდია.

კიტა აბაშიძის „ეტიუდები“ ავტორების დამოუკიდებელი გარჩევაა მხოლოდ. უფრო მეცნიერული და ღრმა არის არჩილ ჯორჯაძის გამოკვლევა „მასალები ქართველი ინტელიგენციის ისტორიისათვის“, მაგრამ მას ლიტერატურის ისტორიისათვის მხოლოდ დამხმარე როლი ეკუთვნის. არის რასაკვირველია გამოკვლევები ცალკეულ ავტორთა შესახებ, რომელთაც ისტორიისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვთ როგორც დამხმარე მასალას, მაგრამ ეს გამოკვლევებიც მხოლოდ ზოგიერთების შესახებ არის დაწერილი. და თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ ჩვენი ავტორების ნაწარმოებნი ეურნალ-გაზეთებში არიან გაფანტულნი, ანდა ხელნაწერების სახით მუზეუმის თაროებზე ალაგიან, ნათელი გახდება ის სიძნელე, რომელიც ამ საუკუნის ლიტერატურის ისტორიის მკვლევარს ურთულებს საქმეს. ეს, — რაც შეეხება ლიტერატურას თავისთავად, მაგრამ ლიტერატურის ისტორიის დაწერა ისე ზომ არ შეიძლება, რომ იგი არ დაუჟავშირდეს ერის ცხოვრების სხვა მხარეებსაც, როგორც მაგალითად პოლიტიკას, ეკონომიკას, განათლებას და სხვ. ეს საკითხებიც ჭერ შეუსწავლელი არიან. და ყველა ეს მიზეზი, რასაკვირველია, ჩვენს გამოკვლევასაც თავის დაღს დაასვაძღა.

ლიტერატურის ისტორიის დაწერას წინ უნდა უძღოდეს ცალკეულ საკითხთა მონოგრაფიული შესწავლა-გამოკვლევანი, მაგრამ ეს არ მოხდა, და ლოდინი, რომ ოდესღაც ეს საქმე ნორმალურად დადგებოდა, რასაკვირველია, ჩვენს პირობებში ვერ გამართლდება. სადაც კი ხელი მიგვიწვდება, და რასაც კი გადავაქცევთ კვლევის საგნად, ყველაფერი ხელს შეუწყობს ლიტერატურათმცოდნეობის წინ წაწევას, და იმ ნაკლს, რაც ასეთ აჩქარებულ მუშაობას დაჰყვება, მომავალი გამოასწორებს. „კაბდომ იცის სამართალი, მაღალ-დაბალს გაასწორებსო“, ამბობს ჩვენი ანდაზა. ამ მოსაზრებით დავიწყე ამ საკითხის კვლევა.

მართალია, ეს ჩემი „ისტორიაც“ ვერ იქნება სრული. პირიქით, შეიძლება მას ნაკლი მეტი აღმოაჩნდეს, ვიდრე ღირსება, მაგრამ არა მგონია, რომ მცირე წვლილი მაინც არ შემქონდეს ჩვენი ლიტერატურის ისტორიის კვლევის საქმეში. ჩვენი მეცნიერება, დიდუხნის მოღლილობის და უმოქმედობის შემდეგ, ამ უკანასკნელ ოცეულ წლებს აქვთ, არაჩვეულებრივი ტემპით ვითარდება. და დიდი პერსპექტივები გვეშლებიან. გვინდა, რომ სხვა დარგებთან ერთად, სალიტერატურო აზროვნებაც გაცხოველდეს, ახალი ამოცანები იქნას აღძრული... და გვგონია, რომ ამ მხრივაც ეს წინამდებარე წიგნი პატარა სამსახურის გაწევას შესძლებს. ავტორს არა აქვს ისეთი პრეტენზიები, რომ ყოველი ახალი ამოცანა საბოლოოდ გადაწყვე-

ტილად ეჩვენებოდეს. პირიქით, დიდის სიფრთხილით აღვძარიხთ ისეთი საკითხები, როგორც მაგალითად: ლიტერატურის მეცნიერების მეთოდოლოგიური მხარე; XVIII საუკ. ლიტერატურის ხასიათი; ალ. ჭავჭავაძის „ეპიკურეიზმი“, ნიკ. ბარათაშვილის „პესიმეიზმი“, „ვორონცოვის ეპოქა“, და სხვ.

მე არ გავიზიარე ის გაბატონებული შეხედულებანი, რომელთაც სკოლის პირველი კლასიდანვე ასწავლიან და ვცადე ახალი კუთხით კვლევა. დეე შემცდარი იყოს ჩემი გზა, აზროვნებას ხომ გამოცდის, და ჩემი მიზანიც შესრულებული იქნება.

ამას გარდა, ამ შრომის წერის დროს მე ვცდილობდი საშუალო ხაზის აღებას, რომ მკითხველთა ფართო წრისათვისაც არ ყოფილიყო მოსაწყენი და მძიმე, და არც სპეციალისტებისთვის ყოფილიყო ელემენტარული და უინტერესო. ძნელია ამ საშუალო ხაზზე დგომა, მაგრამ ჩვენი სინამდვილე ამას მოითხოვს და ჩვენც ანგარიშის გაწევა გვევალება. მინდა აღვნიშნო ერთი გარემოებაც: მიუხედავად იმისა, რომ ეს შრომა მხოლოდ ერთს საუკუნეს ეხება, მაინც ამ ორი წიგნის ფარგლები არ აღმოჩნდა საკმაო, რომ უფრო ვრცლად ყოფილიყო მსჯელობა თითოეული საკითხის შესახებ. მასალა დიდია, მას დასჭირდებოდა ოთხი და ხუთი წიგნი, რითაც გასაგებია წიგნის ერთგვარი კონსპექტიურობა. მაგრამ არა მგონია, რომ ეს მომენტი მკითხველმა ჩვენს წიგნს ნაკლად ჩაუთვალოს. წინასიტყვაობის დაწერა მეტ წილად ბოდიშის მოხდა არის მკითხველის წინაშე, ზოგჯერ კი — მოჩვენებითი თავმდაბლობა, რომლის უკანაც იმალება ავტორის ქედმაღლობა.

მინდა დავარწმუნო მკითხველი, რომ ამ შემთხვევაში არც ბოდიშს ვიხდი მის წინაშე, რადგან საბოდიშო არაფერი მაქვს, და არც ქედმაღლობის გამოჩენა მინდა, რადგან მორიგი მუშა ვარ ჩვენი განათლების მომცდარ ყანაში. მე გავაკეთე ის, რის გაკეთებაც შეიძლებოდა, და თუ მკითხველი არ დაკმაყოფილდება, ეს იქნება ჩემთვის სასიხარულო, ჩანს რომ ჩვენი აზრი მომწიფებულა და მომავალი გააკეთებს იმას, რის გაკეთებაც ამ წიგნის ავტორმა ვერ შეძლო.

ავტორი.

ქ. ქუთაისი,
8 მკათათვე, 1925 წ.

შ ე ს ა ვ ა ლ 0

ვიდრე შევუდგებოდეთ XIX ს. ქართული ლიტერატურის ისტორიის მოთხრობას, საჭირო არის გაიჩვენოს ორი ძირითადი საკითხი:

- ა) რა ცნება არის „ლიტერატურა“ და როგორ უნდა გვესმოდეს იგი;
- ბ) როგორი უნდა იყოს ლიტერატურულ მოვლენათა კვლევის მეთოდი.

ეს ორი საკითხი სამეცნიერო ლიტერატურაში სხვადასხვაგვარად არის გაგებული, და ჩვენი ვალია ამ ბევრნაირ პასუხებში, რომელსაც იძლეოდნენ და იძლევიან მეცნიერები, გამოვარკვიოთ ის საზომი, რომელსაც ჩვენ უნდა დავეყრდნოთ.

დავიწყოთ პირველი კითხვით: რა არის ლიტერატურა? ზოგი მეცნიერისათვის ამ ცნების საზღვრები ისეა გაფართოებული, რომ მასში ჰყვება სიტყვიერი თხზულების ყველა ფორმა. ზოგი კი ამ ცნების სფეროს ისე ავიწროებს, რომ გარეთ რჩებიან ისეთი ნაწარმოებნი, რომელნიც თავის თავადაც დიდ ღირებულებას წარმოადგენენ და „ვიწროდ“ გაგებულ ლიტერატურისთვისაც აუცილებელ საფუძველს შეადგენენ. გათვალისწინებული უნდა იყოს აგრეთვე ცნება „ლიტერატურის“ ცვალებადობა ეპოქების მიხედვით. სხვადასხვა დროს ეს სიტყვა სხვადასხვა აზრით იხმარებოდა. მაგალითად, რომაელები ცნებით *Literatura* გამოხატავდნენ იმასვე, რასაც ბერძნები — სიტყვა *ῥητορικη*-თი, ე. ი. გულისხმობდნენ არა თვით ლიტერატურას, თანამედროვე საერთო მიღებულ გაგებით, არამედ ამ ლიტერატურის ფილოლოგიურ, გრამატიკულ თუ კრიტიკულ განხილვას.

გარდა ამისა, თვით სიტყვიერი თხზულებანი ქრონოლოგიური ნიშნითაც განიზომებიან. თუ რომელიმე ფოლიანტი უხსოვარ დროს ეკუთვნის, ყოველგვარი ნიშნის მიუხედავად იგი ექცევა ლიტერატურის ფარგლებში, ხოლო ახალი დროის დოკუმენტი, თუნდაც იმავე ხასიათისა და ღირსებით ბევრად უკეთესი, რომ მოაქციოთ

ლიტერატურის ფარგლებში, კომიქურ შთაბეჭდილებას მოახდენს. ამ უკანასკნელ მოვლენას რასაკვირველია თავისი ახსნა აქვს. ძველი დროიდან დარჩენილ დოკუმენტთა რიცხვი იმდენად მცირეა და ფრაგმენტული, რომ ყოველი ასოც კი, რომელიც მიემატება ამ ღარიბ საღაროს, დიდ მნიშვნელობას პოულობს. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მაინც არ შეიძლება დადგენილი არ იყოს ერთი პრინციპი, რომლის მიხედვითაც სიტყვიერ თხზულებათა ქვეყანაში უნდა ხერხდებოდეს მოვლენათა გარჩევა.

მართალია, ზედმიწევნითი ნორმების დადგენა ხელოვნების სფეროში ძნელია, მაგრამ ცდა მაინც უნდა იყოს, რომ ლოლიკური განმარტება მიეცეს ხმარებულ ცნებებს და კერძოდ კი „ლიტერატურის“ ცნებას. ერთგვარი ლოლიკური ოპერაცია არის საჭირო, რომ ნათელი გახდეს „ლიტერატურის“ სამყარო, ე. ი. განისაზღვროს და გამოიყოს ფაქტების ის რიგი, რომელიც შესწავლის ობიექტად უნდა იქცეს. პირველი შეხედვით შეიძლება მკითხველი გაოცებულიც დარჩეს, რომ ამდენს ვლადიმერობთ ასეთ გასაგებ ცნებაზე, როგორც არის „ლიტერატურა“, მაგრამ ცოტა ჩაკვირვებაა საჭირო იმის დასანახად, თუ როგორი ძნელი გასარკვევი და საზღვრებშემოუხზავია ეს ყველასათვის ცნობილი და სიმპათიური სახელი.

აიღეთ რომელიმე „ლიტერატურის სახელმძღვანელო“ ან მეცნიერული გამოკვლევა და ნახავთ, რომ ერთმანეთშია არეული ცნებები: „ლიტერატურა“, „მწერლობა“, „სიტყვიერება“.

პირველი შეხედვით თითქოს აქ უცნაური არაფერია, მაგრამ თუ ამ სახელების ანალიზს მოვახდენთ, აღმოჩნდება რომ მათ შორას განსხვავება არსებობს. ეს განსხვავება უმთავრესად განვითარების მომენტებით განისაზღვრება.

სიტყვიერება არის შემოქმედების უძველესი ფორმა. მან არ იცის გაყინული ფორმები, რომ ერთხელ თქმული დარჩეს ისე, როგორც ითქვა. საუკუნიდან საუკუნეში გადადიოდა იგი ყოველგვარ პერგამენტების გარეშე, მუდამ ახალი სუნთქვით, ახალი განცდების შთაბერვით. მისი შერამქმედი — ხალხია, უპიროვნო და უსახელო. ეს იმას კი არ ნიშნავს, რომ მთელი მასა ერთადა ქმნიდა, არამედ იმას, რომ ერთის მიერ თქმული მეორეს მიერ იცვლებოდა, ან ემატებოდა, ან აკლდებოდა და სხვ... სიტყვიერებას არა აქვს ისტორია, რადგან იქ შემოქმედების თანმიმყოლობა არ არსებობს. აქ არის მხოლოდ წარმოების ვარიაციები, ზრდა, ცვლილება, რაც ისტორია არ არის.

ჯერ კიდევ მეორე საუკუნეში მ. წ. ა. პოლიბიუსის ისტორია წარმოედგინა ფაქტთა მიზეზობრივ კავშირად, სადაც ერთი ფაქტი

არის შედეგი წინა ფაქტისა და მიზეზი შემდგომისა. ისტორიის ასეთი განმარტება დღესაც შეუჩვეველია, ჩვენც ამ თვალსაზრისით ვხმარობთ ამ ცნებას, და ამავე აზრით ვაპბობთ, რომ სიტყვიერება ისტორიის გარეშე არის დარჩენილი.

მართალია, სიტყვიერება ჯერ კიდევ ცოცხლობს, ხშირად წიგნის გავლენასაც ვამჩნევთ, მაგრამ ამ გარემოებაში შეცდომაში არ უნდა შეგვიყვანოს. სიტყვიერება უძველესი მოვლენაა და მისი გაიგივება ლიტერატურასთან, ამა თუ იმ მომენტის მიხედვით, შეუძლებელია. აქ შეგვიძლიან მხოლოდ საუბარი წიგნის გავლენაზე, და ეს გავლენა იბადება იქ, სადაც სიტყვიერება გაქრობას იწყებს. სიტყვიერება — ეს ის მრავალსაუკუნოიანი ეპოსია, რომლის ნაწყვეტები დღესაც თაობიდან თაობაზე გადადის, ის ზღაპრები, მითები და სხვ., რომელთა სათავე უხსოვარ დროიდან მომდინარეობს.

მწერლობა — სიტყვიერების შემდგომი ეტაპია. მწერლობის დასაწყისი წარწერებიდან მომდინარეობს, ლურსმული თუ სხვა სიკბოლიური ნიშნებით რომ ამოიჭებოდნენ ლითონზე, ქვაზე და მარმალილოზე. მართალია, პირველი წარწერები შემოქმედებას არ შეიცავენ, მაგრამ ეს არ არის საინტერესო. მთავრობათა განკარგულებანი, სახელმწიფო აქტები, საფინანსო ანგარიშები, საპატიო დეკრეტები, ეპიტაფიები და სხვ., აი უძველეს წარწერათა ხასიათი და შინაარსი. შემდეგ, მწერლობის ხასიათი ცვლილებას განიცდის. იწერება ყოველივე, რაც ადამიანს უნდა შეინახოს. ასეთი ხასიათის მწერლობას ეკუთვნის ქრონიკები, კალენდრები, სიგელები, ნუსხები და მრავალი პრაქტიკული ხასიათის დოკუმენტები.

ხოლო როდესაც მწერლობა იქცევა მსოფლმხედველობის ფიქსაციის იარაღად, როდესაც ზნეობრივი სისტემები წერილობით ხასიათს იღებენ, როდესაც იდეალური ელემენტები ზორციელდებიან ნაწარმოების სახით, და მთელი ეს შემოქმედება თანმიმყოლობის გზით იწყებს განვითარებას, მაშინ მწერლობას ცვლის ლიტერატურა. აქ აღარ არის „პრაქტიკული დაინტერესება“, არც „საქმიანი კილო“, არამედ იდეალური მიზნების დასახვა, მსოფლიოს განკვერტა, ზნეობრივი ამაღლება, ესთეტიკური დაკმაყოფილება და სხვ. აქ უკვე გარკვეული საზღვარი გადის, რომლის იქითაც რჩება წერილობითი ძეგლები, როგორც მაგალითად, „ძეგლის-წერა“, *Leges barbarorum* ან *Corporis juris civilis*, აქეთ კი „ილიადა“, „ვეფხისტყაოსანი“, „ღვთაებრივი კომედია“, „ჰამლეტი“, „ფაუსტი“, „აღამიანური კომედია“ და სხვ., რომელთა ერთ კატეგორიაში მოქცევა შეუძლებელია. და თუ პირველი რიგის მოვლენებს ჩვენ მწერლობას ვუწოდებთ, მეორე რიგის მოვლენებს ჩვენ ვაძლევთ ლიტერატურის

სახელწოდებას. რასაკვირველია, ეს ცნება პირობითია, მაგრამ საკითხის მახვილი თვით ცნებაზე კი არ ეშვება, არამედ მოვლენათა იმ წყებაზე, რომელთაც ამ სახელით გამოვარჩევთ. და რომ გასარჩევია ერთმანეთისაგან Magna charta libertatum, ან საფრანგეთის 1791 წლის კონსტიტუცია ფლობერის რომანებისაგან, თუ ჰეინეს ლექსებისაგან, აქ გვგონია რომ დავა შეუძლებელია. მაგრამ ის, რაც ლიტერატურის ფარგლებში მოვაქციეთ, ზოგადი აზრით დღესაც ლიტერატურა არის, მაგრამ ამ უკანასკნელ ცნებას უფრო ვიწრო და სპეციალური შინაარსი მიეცა. ამის მიზეზი ის იყო, რომ შემოქმედების დიფერენციაცია მოხდა, ცალკე დარგებად დანაწილდა, და ლიტერატურის სახელით დარჩა მხოლოდ მხატვრული მწერლობა. ჩვენც ამ აზრით ვიხმართ ამ ცნებას. მაშასადამე, ცნება „ლიტერატურის“ არე შევიწროვდა, უფრო კონკრეტული შინაარსი მიიღო, მაგრამ გაურკვევლობა ჯერ კიდევ ბევრია.

ლიტერატურა — მხატვრული მწერლობაა, მაგრამ რომელი ნაწარმოები გამოვაცხადოთ მხატვრულად? აი აქ იშლება მეტად დიდა და ძნელად გასარკვევი ქვეყანა — ესთეტიკა. მაგრამ ეს ქვეყანა გაურკვეველი და შეუცნობელი როდია. თუ დღეს ესთეტიკა მკაცრ ფორმებშიღებული დისციპლინა არ არის, ამას ორი მიზეზი აქვს: 1) საგნის სიძნელე და 2) ესთეტიკური აზროვნების ნაკლებობა.

მეტ წილად ესთეტიკურ კითხვას არკვევდნენ ფილოსოფოსები, ისიც სხვათა შორის, და დამოუკიდებელი, სპეციალურად ესთეტიკური აზროვნება და ცნებათა ლოგიზაცია იშვიათად ყოფილა. და გვგონია, რომ ეს მეორე გარემოება უფრო იყო ესთეტიკის ცნებათა გაურკვევლობის მიზეზი, ვიდრე თვით საგნის ხასიათი. დღეს რომ ესთეტიკაში აუარებელ სუბიექტივიზმს აქვს ადგილი დათმობილი, ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ ობიექტური აზროვნების შესაძლებლობა მომსპარი იყოს.

უდავო დებულებაა, რომ შემოქმედება განისაზღვრება არა მხოლოდ შემოქმედის ინტელექტუალურ-ემოციური ღირსებით, არამედ დროითაც. შემოქმედება ინდივიდუალურია, მაგრამ საზღვარდადებით. ექსპერიმენტულად შეიძლება დამტკიცდეს, რომ ეპოქა თავის ბეჭედს ასეაქმს ყოველ ნაწარმოებს. აქ არის სტილის საკითხი უმთავრესად, ეს შემოქმედების უდიდესი ნიშანი, და სტილი კი ეპოქისა და საზოგადოების საკითხია. და განა მარტო სტილი? მოტივებიც ეპოქის ბრძენდში ტარდებიან, აქაც გარეშე მოვლენებთანა გვაქვს საქმე, რის ობიექტურად კვლევა შესაძლებელია, და მაშასადამე, პირად „გემოვნებას“ საზღვარი ედება. მაგრამ მარტო ესთეტიკა ზომ არ არის სუბიექტურობაში ბრალდებული? ფილოსო-

ფიაშიც იყო და არის მტკიცება, რომ მას არ გააჩნია საყოველთაო აუცილებელი დებულებანი და დასკვნები, რომ ფილოსოფიურ სისტემათა მთელი შინაარსი წარმოადგენს ავტორთა შთაგონებას. მაგრამ ამ ზასიათის სკეპტიციზმით ყველაფრის უარყოფამდე მივალთ. საყოველთაო ვალდებულება დროისა და სივრცის გარეშე არ არსებობს თვით მათემატიკაშიც კი. საყოველთაო ვალდებულებას სხვა პრიზმიდან უნდა შევხედოთ: როგორც მეცნიერებაში, ისე ფილოსოფიაში არსებობენ ისეთი ჭეშმარიტებანი, რომელთაც აქვთ შინაგანი დამაჯერებელი ძალა, და რომელნიც ყველა ადამიანის მიერ იზმარებიან კრიტერიუმებად. ეს ისეთი მომენტები არიან, რომელნიც არღვევენ უკიდურეს სკეპტიციზმის კედლებსაც კი. მაგალითად, ფილოსოფიაში: სუბსტანციურობის პრინციპი, მიზეზობრივობის, საკუთარ არსებობისა, სხვათა არსებობისა და სხვ. სათითაოდ ყველა პრინციპის შესახებ არსებობს დავა, მაგრამ მათი უარყოფილებები შინაგანად მაინც ამ პრინციპებს ემყარებიან და იმით იბრძვიან, რის წინააღმდეგაც აღიმართებიან. ესთეტიკის ქვეყანაშიც არსებობენ შინაგანად დამაჯერებელი ძალის ჭეშმარიტებანი, და ერთი მათგანი არის სილამაზის, ანდა მხატვრულობის ჭეშმარიტება.

პირველი შეხედვით, სილამაზის თუ მხატვრულობის საკითხი სუბიექტურ სივრცეში გვეჩვენება, მაგრამ დიდი დაკვირვება არ არის საჭირო იმის დასაწახად, რომ სუბიექტურობა იწყება იმას იქით, სადაც თავდება საყოველთაოდ მიღებულ ჭეშმარიტების დონე. x თუ y ლამაზია ერთისთვის, ულამაზესი მეორესთვის, განურჩეველი მესამისთვის, მაგრამ მახინჯი კი — არავისთვის. და სწორედ ის საზღვარი, რომელსაც ვერავენ გადმოლახავს და პრაქსიტელის გერმესს თუ მილოსის ვენერას მახინჯს ვერ უწოდებს, არის ის საყოველთაო სილამაზის პოზიცია, სადაც შეიძლება ობიექტური აზროვნება და ერთგვარი კანონების დადგენაც. „— არა, არ მიყვარს მყინვარი, იგი მაოცებს და კი არ მიზიდავს“, — ილია ჭავჭავაძის ეს ნათქვამი კარგად გამოხატავს ჩემს აზრს. შეიძლება ჩვენ არ გვიყვარდეს, მაგრამ სილიადეს კი ვერძნობდეთ (ან სილამაზეს, მხატვრულობას და სხვ.). შეიძლება ამა თუ იმ სისტემის ზოგად აზრს არ ვიზიარებდეთ, ანდა ესა თუ ის ლიტერატურული თუ მხატვრული სკოლა არ გვიზიდავდეს, მაგრამ ვინ იტყვის, რომ პლატონი, არისტოტელე, სპინოზა, დეკარტი, კანტი, ჰეგელი და სხვ. დიდები არ იყვნენ? ასევე ვინ იტყვის, რომ ჰომიროსი, ვერაპიდე, ფიდიას, სოფოკლე, ტაციტი, რუსთაველი, მიქელ-ანჯელო, შექსპირი, გიოტე და სხვ. არ იყვნენ დიდნი? იბადება კითხვა: რატომ არიან ისინი

დიდები, რა საზომით ვაფასებთ? პიროვნული გემოვნებით? — არა. მაშ ყოფილა მათ ნაწარმოებში რაღაც ისეთი, რომელიც მოწონებულია ყველას მიერ, ყოფილა შინაგანი დამაჯერებელი ძალის ქვეშაბრტევა ან კრიტიციუმი, რომელიც ასეთ მსჯელობის დროს ძალაში შედის. ასეთივე რიგის საკითხია მხატვრულობის საკითხი. რომელი ნაწარმოები უნდა იქნეს მიჩნეული მხატვრულად, რომ იგი მოექცეს სპეციალურად გაგებულ ლიტერატურის ფარგლებში, რა კლასიფიკაციის პრინციპს უნდა დავეყრდნოთ, რომ მხატვრულისაგან გამოვარჩიოთ არა მხატვრული? ჭევეონსი სწორედ შენიშნავს, რომ „ერთი და იგივე თხზულება შეიძლება მიეკუთვნოს პოეზიას, ბიოგრაფიას, ისტორიას, ფილოსოფიას, და რომ ჩვენ შეგვექმნა ბელეტრისტიკის (belles — lettres) დიდი კლასი, ვერავინ სწორედ ვერ იტყოდა, თუ რა უნდა მიკუთვნებოდა ამ კლასსაო!“. ყველაფერი ეს მართალია, მაგრამ მართალია ისიც, რომ ბელეტრისტიკად არავინ ჩათვლის სამზარეულო წიგნსა თუ საბანკო წესდებას. და თუ ეს ასეა, მაშ ყოფილა რაღაც ნიშანი, რომელსაც ლოდიკური ფორმულა უნდა მოეძებნოს. ეს ნიშანი ფორმის საკითხია უშთავრესად, და ჩვენც უნდა ვნახოთ ის მოტივები, რომლითაც იქმნებიან ხელოვნური და ხელოსნური ნაწარმოებნი. ავიღოთ მაგალითისათვის ავეჯი ან ქურჭელი, რომელთაც სხვადასხვა დროს, ფორმაც სხვადასხვა ეძლეოდათ. გოთიკა, რენესანსი, ბაროკო, ამპირი და სხვ. მხატვრულ ფორმებს აძლევდნენ სკამს თუ ვაზას, მაგრამ იქ მხატვრული ფორმა ნაწარმოების მიზნით ისაზღვრება და მიზანშეწონილობა არის მისი მოტივიც და გამოსასახი ამოცანაც. ასეთი „შემოქმედება“ ნაანგარიშეგია, გონებით სასტიკად გაზომილი და გამოყენების აზრს დამორჩილებული. ვნახოთ ახლა ხელოვნური ფორმა.

ავიღოთ, მაგალითად, „ლაოკოონი“, ბეთხოვენის „კრეიციერის სონატა“ ან გიოტეს „ფაუსტი“. აქ არის რაიმე ანგარიში, მიზნით განსაზღვრა და ფორმის დამორჩილება მიზნისაგან? რასაკვირველია არა. აქ არ არის არც ერთი პრაქტიკული ელემენტი. აქ ფორმა თვითაა მიზანი, როგორც გამოთქმის საშუალება, და მაშასადამე სხვა მიზანი მას ვეღარ ექნება. რასაკვირველია, ეს იმას არა ნიშნავს, რომ შინაარსს უარყოფდეთ. რომ ვამბობთ „გამოთქმის საშუალება“-ო, მაშასადამე ფორმა რაღაცას ამბობს, მაგრამ ფორმა კი არ ეძებს შინაარსს, არამედ შინაარსი ეძებს ფორმას; ეს უკანასკნელი მიზანია, ხოლო მიზნის მაძიებელი კი — ის ფანტაზიაში გაცდილი თუ ემოციური სიცოცხლე, რომელიც სცილდება ჩვეულებრივს,

¹ Стенья Джевоис. Основы науки, 1881, гл. 666.

პრაქტიკულს და მსწრაფლ-წარმავალს. მაშასადამე მხატვრული ნაწარმოების პირველი და მთავარი დამახასიათებელი ნიშანი არის ფორმა. ჩვენ სავსებით ვიზიარებთ პროფ. ერნსტ მეიმანის განმარტებას, რომელიც თავის „ესთეტიკის სისტემაში“ ასეთ ფორმულას იძლევა: — „მხატვრული შემოქმედება... იქნება ნაწარმოების ისეთი შესრულება, რომელიც ფონებრივი გზით კი არა ჰქმნის და ჰხატავს რაიმე მიზანშეწონილს და სასარგებლოს, არამედ ჰლახავს საზღვრებს, რომ დასახატ ობიექტს მისცეს ემოციური ღირებულება და ფანტაზიაში განცდილის მნიშვნელობა“¹. ე. ი. სილამაზის თუ მხატვრულობის საკითხი ინტერესის გარეშე დგას. კანტი იტყოდა: „ლამაზია ის, რაც აუცილებლად ყველას მოსწონს თავისი წმინდა ფორმითაო“. ეს არის სილამაზის თუ ესთეტიკურის ერთადერთი პოზიცია, ამით სხვაელებიან ერთმანეთისაგან მხატვრული მრეწველობის და მხატვრული შემოქმედების მოვლენები, და ლიტერატურაშიც ამ ნიადაგზე უნდა დავდგეთ. რასაკვირველია, ყველა ლიტერატურული ნაწარმოები ერთნაირად ვერ დააკმაყოფილებენ ამ თეორიულ მოთხოვნილებას, მაგრამ ესთეტიკურ შეფასებისათვის ხომ უნდა არსებობდეს გარკვეული საზომი, რომლის მიხედვით უნდა მოხდეს ამა თუ იმ მოვლენის შეფასება. მაშასადამე ჩვენ დაახლოებით გამოვარკვეეთ ის კრიტერიუმი, რომლითაც უნდა განიზომოს ესა თუ ის ნაწარმოები, და ჩვენი ისტორიის ფარგლებში მხოლოდ ის მოჰყვება, რომელიც ამ თვალსაზრისით იქნება მისაღები.

შემდეგი საკითხი, რომელიც ამ თავითვე უნდა იქნას გარკვეული — მეთოდის საკითხია. მხოლოდ აქ უნდა განისაზღვროს საკითხის ორი მხარე: ა) მეთოდი, როგორც მხატვრული შემოქმედების კვლევის საშუალება, და ბ) მეთოდი, მხატვრულ შემოქმედებათა ისტორიის გამოკვლევისა. პირველ შემთხვევაში ჩვენს წინაშე დგება პიროვნულ შემოქმედების გარკვევის საკითხი, როგორც ინდივიდუალური ხასიათისა *par exelanse*, ან საგნის იმმანენტური შესწავლის ამოცანა; მეორე შემთხვევაში კი — ჯერ ლიტერატურულ ევოლუციისა, ანუ საგნის კაუზალური შესწავლისა, შემდეგ კი იმ „ზნეობრივ ტემპერატურისა“ (როგორც იბ. ტენი უწოდებდა დროებით გარემოებებს, საერთო კულტურული მოქმედების არეს

¹ Э. Мейман. Эстетика, 1919, гл. 187.

და სხვ...), რომლის გაურკვეველადაც არავითარი ისტორიის დაწერა არ შეიძლება. ისე რომ ჯერ ის გზა უნდა აღინიშნოს, რომლის საშუალებითაც საცნაური განდება ესა თუ ის ლიტერატურული მოვლენა როგორც ინდივიდუალობა, შემდეგ კი ის მეთოდი, რომლითაც აღმოჩენილი იქნება ამ განკერძოებულ ფენომენთა შორის გარეგნული და შინაგანი კავშირი.

რასაკვირველია, აქ ერთი მეთოდის შესახებ არ იქნება საუბარი, რადგან ჩვენი კვლევის საგანი — მხატვრული შემოქმედება, იმდენად რთულია და თავისებური, რომ მრავალი მეთოდის ხმარებაა საჭირო ამ ჭირვეულ ქვეყნის დასამორჩილებლად.

რაც შეეხება პირველ საკითხს, მეთოდოლოგიური ამოცანები შემდეგი სახით წარმოგვიდგებიან: ნაწარმოების გენეტიური მხარე, შემოქმედების განვითარების გზა და ფორმის თუ შინაარსის მხატვრული ანალიზი. ამ ამოცანების სწორად გადასაჭრელად აუცილებლად საჭიროა, რომ ნაწარმოები განხილული იყოს სრულიად დამოუკიდებლად, როგორც ერთადერთი მხატვრული მოვლენა მთელი თავისი მხატვრული ელემენტებით (კომპოზიცია, თემა, სახე, რიტმი, წყობა და სხვ...), როგორც უშუალოდ მოცემული, თავის შინაგანა რაობით. აქ უპირველეს ყოვლისა საჭიროა ე. წ. ფორმალური მეთოდი, რომელიც ემყარება ლინგვისტიკას, ესთეტიკას და ნაწილობრივ ფსიქოლოგიას, შემდეგ კი ის მეთოდები, რომელთა საშუალებითაც წარმოებდა და იწარმოებს ლიტერატურულ ნაწარმოების შესწავლა, როგორც მაგალითად თვით შემოქმედთა ჩვენებების შეკრება და ანალიზი საკუთარი შემოქმედების შესახებ. შემდეგ: ბიოგრაფიული მეთოდი, რომელიც გამოგვარკვევინებს კერძო შემოქმედლის განვითარების გზას, ე. წ. ფსიქოგრაფიული მეთოდი, რომლის საშუალებითაც გაირკვევა ავტორის ნაწარმოები თვით მისივე განსაკუთრებულ თვისებების მიხედვით და სხვ. კიდევ შეიძლებოდა სხვადასხვა მეთოდების დასახელება, მაგალითად: ევოლუციურ-ეთნოლოგიური, ევოლუციურ-შედარებითი და სხვ. მაგრამ ჩამოთვლა აღარ არის საჭირო. ჩვენის აზრით, ერთი მეთოდის ხმარება ცალმხრივობაზე მიგვიყვანს, რადგან შემოქმედების ქვეყანა, მრავალკუთხედიან; აქ შეიძლება კი არა, უნდა იხმარებოდეს ყველა მეთოდი, რომელიც კი საკითხის გამოკვლევას შეგვაძლებინებს, დაწყებული ავტორთა ჩვენებიდან და გათავებული ფილოლოგიური ანალიზით.

შეიძლება, პირველ შეხედვით ეს ერთგვარი მეთოდოლოგიური პლიურალიზმი მიუღებელი ჩანდეს, მაგრამ ჩვენ გვგონია, რომ მეთოდი კვლევის ამოცანებით ისაზღვრება, და რამდენი ახალი მხარეც აღმოუჩნდება საგანს, იმდენივე იქნება ახალი მეთოდიც.

შეთოდთა სიმრავლე არაფერი არ არის, გარდა მეცნიერულ კვლევის მრავალმხრივობისა, და თუ საკითხი გაირკვევა, კვლევის პრინციპთა სიმრავლე ნაკლად არ ჩაითვლება.

მხატვრულ შემოქმედებათა ისტორიის გამოკვლევა სხვა მეთოდებს მოითხოვს. აქ უფრო სხვა ხასიათის მუშაობასთან გვაქვს საქმე. და საკითხის არეც, თუ უფრო ძნელი არა, რთული მაინც არის.

ლიტერატურის უწინდელი მკვლევარნი უფრო განყენებულად აზროვნებდნენ და ე. წ. ესთეტიკური კრიტიკის წარმომადგენლებად მიჩნეულნი, ასეთსავე მეთოდით უდგებოდნენ შესასწავლ ობიექტს. მათი მსჯელობა ასეთი იყო: ამა თუ იმ ლიტერატურულ მოვლენაში ორი მხარე არის აღსანიშნავი: წარუვალი და წარმავალი. პირველის, ანუ მარადიულის სახით ისინი წარმოიდგენენ კეშმარიტებას, სიკეთეს და სილამაზეს, რაც ყოველ ლიტერატურულ მოვლენაში უმთავრეს მხარეს უნდა წარმოადგენდეს. ეს ტრიადა მარადიულია და უცვლელი. ამ თვალსაზრისით უნდა იყოს განხილული ყველა ნაწარმოები და შეფასებულიც იმისდა მიხედვით, თუ რამდენად წმიდად არის დაცული ნამდვილი ლიტერატურული ნაწარმოების ეს უკვდავი და იდეალური მხარე. ხოლო რაც შეეხება წარმავალს, ანუ იმ სუბიექტურობას, რომელიც ავტორის თავისებურებას შეადგენს, ან იმ დროულ მოვლენებს, რომელნიც ამა თუ იმ ლიტერატურულ ნაწარმოებში ცნაურდებიან, არავითარ ყურადღებას არ აქცევდნენ. მაგრამ ასეთი მსჯელობით ისინი მხოლოდ საკუთარ შეხედულებებს არკვევდნენ და არა ლიტერატურულ მოვლენებს. სილამაზე, სიკეთე და კეშმარიტება მხოლოდ სუბიექტური ცნებები იყვნენ და მათი გაობიექტურება ვერ შეძლეს. გარდა ამისა, მათ ვერ დაამტკიცეს ამ ტრიადის მარადიულობა, და რომ დაემტკიცებინათ კიდევ, მაშინ ლიტერატურა გამოდიოდა რაღაც ერთი და იგივეს გამგეობად. გადმოცემაა, რომ ცენზორი კატონი რომის სენატში მუდამ ერთსა და იმავე ფრაზას ამბობდაო. ასევე ემართებოდათ უწინდელ ესთეტიკოსებს, რომელნიც ლიტერატურას და საერთოდ ხელოვნებას ავალებდნენ მარადიული და უცვლელი პრინციპების დაცვას.

თავისთავად ცხადია, რომ აქ მხოლოდ აბსტრაქციულ ცნებათა სისტემები იყო ყოველგვარ კონკრეტულ შინაარსის გარეშე, რაც ადრე თუ გვიან მომამბეზრებელი გახდებოდა და აუტანელიც, როგორც ერთგვარი პროკრუსტეს სარეცელი. თანაც თვით კითხვის დასმა არ იყო სწორი. ყოველ ნაწარმოებში ორი მხარის აღმოჩენა, მარადიულისა და წარმავალისა, მეტისმეტად თვითნებურია. შემოქ-

მედებითი მოვლენის ასეთი განკვეთა შეუძლებელია, ჯერ ერთი, იმიტომ, რომ შემოქმედება მთლიანია და იქ ასეთ ქიმიურ ანალიზს ვერ ვაწარმოებთ, და შემდეგ, რაღაც მარადიული, უცვლელი და სხვ. ატრიბუტები, მხოლოდ სიტყვებია, რასაც ფაქტიური გამართლება ვერ მოეძებნება.

ყოველგვარი მსჯელობა, და მათემატიკური აქსიომებიც კი, ეპოქალურია.

ღიას, უწინდელმა ესთეტიკოსებმა ჯერავითარი ურყევი და მარადიული პრინციპი ვერ დაგვიტოვეს. პირიქით, ისინიც იმავე დროულის, პირობითის და ცვალებადის რანჟირის ქვეშ მოექცნენ, რასაც არაფრად აგდებდნენ. მათი პრინციპები მხოლოდ იმ ეპოქისათვის იყვნენ მისაღები და გამოსადეგი, დღეს კი მხოლოდ ისტორიის დოკუმენტებს წარმოადგენენ. ამ ე. წ. ესთეტიკური მეთოდის მოადგილედ გამოჩნდა ისტორიული მეთოდი. ამ მეთოდის მომხრეები ესთეტიკოსების წინააღმდეგ წავიდნენ. ისინი უარყოფდნენ რა „წარუვალ“ პრინციპებს, არსებითად იმ „დროულსა და ცვალებად“ მხარეს აცხადებდნენ, რომელსაც ესთეტიკოსები მეცნიერული ყურადღების ღირსადაც არა თვლიდნენ. ლიტერატურული მოვლენა თუ არის მნიშვნელოვანი, — ამბობდნენ ამ სკოლის წარმომადგენელნი, — სწორედ იმ „დროებითი“ მხარით, რომელშიაც ჩანს მწერლის თავისებურება, მისი ეროვნული ხასიათი, სქესი, პასაკი, მის გარეშემო საზოგადოების ინტერესები, ნივთიერი მოწყობილობა და მრავალი სხვა მხარე, ე. ი. აქ გავლენებზე არის ლაპარაკი, ურომლისოდაც შემოქმედება შეუძლებელია. ამ ისტორიულ სკოლის წარმომადგენლები იყვნენ ჯერ სენტ-ბევი, შემდეგ აბ. ტენი და ბოლოს — გერვინუსი და ვაკერნაგელი.

ისტორიული მეთოდის მიმდევრებმა ლიტერატურის საკითხს ჩამოაცილეს სქოლასტიკური პირნაკეთობა და მკვიდრ მეცნიერულ ნიადაგზე გადმოიტანეს მისი კვლევა. სხვა გზა არც იყო. ლიტერატურა, როგორც ისეთ მოვლენათა წრე, რომელნიც საზოგადოებრივ გუნებგანწყობილებით და აზრებით ისაზღვრებიან, ექვს გარეშეა, რომ ისტორიულ მომენტთან არის დაკავშირებული, და ამ უკანასკნელის ცვლილებასთან ერთად, ლიტერატურაც პოზიციებს ინაცვლებს. იცვლება გარემო, ინტერესები, მსოფლმხედველობა, იდეები და სხვ. და ყველა ეს აღიბეჭდება ლიტერატურის ფურცლებზე, აზროვნების და შემოქმედების ბრძმედში გატარებული. ლიტერატურის საშუალებით, თუ გადაჭარბებდა არ ეჩვენება მკითხველს, შეიძლება ისტორიის აღდგენა. იბ. ტენიც ამას გულისხმობდა, როდესაც წერდა: — „მე მივცემ ქარტიების ორმოცდაათ ტომს, და დიპ-

ლომატიურ ნოტების ეს ტომს, ჩელლინის მემუარებში, პავლე მოციქულის წერილებში, ლიუტერის სუფრის საუბარში და არისტოფანეს კომედიებში“-ო¹ მას ღრმადა სწამდა და დაამტკიცა კიდევ, რომ „ზნეობრივი ისტორიის დაწერა და ამბავთა მმართველ ფსიქოლოგიურ კანონებთან მისვლა, უმთავრესად „შესაძლებელია ლიტერატურის შესწავლის გზითა“-ო². განა ამ თქმაში გადაჭარბება არის? როდესაც ვკითხულობთ ბერძნულ ტრაგედიას, ვხედავთ თუ არა ძველი ელლინის ქუჩაზე გაბოსულ, თავდაპირველ და მოცილილ ცხოვრებას? წარმოვიდგენთ თუ არა იმ სისადავეს, რომელშიაც ჩანს ელლინების მიერ სიცოცხლის ღრმა გაგება? ვგრძნობთ თუ არა იმ სიცოცხლით ავისილობას, ცხოვრების ვირტუოზობას, რომელსაც იჩენდა ელლინი ყოველ დარგში. ვხედავთ თუ არა აუღელვებელ ათინელ მოქალაქეს, რომელიც სტკბება ერთნაირად „ლაბაზი ქალით და სოფისტის დილექტიკით“, ატლეტის მოხდენილი მოქნილი სხეულით და რომელიმე მოქალაქის ცინიკური საქციელით. დიახ, ყველა ეს თვალწინ წარმოგვიდგება და უფრო დამარწმუნებელიც არის, ვიდრე მეცნიერულ ნაშრომებში წვალებით გამოყვანილი დასკვნები. მაგრამ განა მხოლოდ ამას ვხედავთ? უბრალო ჯამებიდან დაწყებული და პართენონით გათავებული, ყველაფერს ვეცნობით მხატვრული ლიტერატურის საშუალებით, და ხელშესახებად განვიცდით იმ ხალხს, რომელიც „პოემაში მეცნიერებასა ხედავდა და მხატვრობაში უდიდეს რელიგიას“.

ანდა ვირგილიუსის „ენეიდიით“ არა დგება ავგუსტ კეისარის ხანა? აქაც შეიძლება დოკუმენტალურად ვნახოთ იმ ეპოქის რომაელთა ოჯახი, აღზრდა, რწმენა. თქვენ უტკებრით რომაელს, რომელსაც სწამს ერთი მეუფება: *patrium imperium, majestas patria*, რომლის ყველაზე ნაზი განცდა — სახელმწიფოს სარგებელი იყო, და ყველაზე დიდი პოეზია — მოქალაქეობრივი ვაჟკაცობა. ერთი სიტყვით, მართო ვირგილიუსი კი არა, მთელი რომაული ლიტერატურა პროფ. ნაჟოტის სიტყვით რომ ვსთქვათ, „წარმოდგენს იმ ნიჭისა და უნარის სწორ გამოხატვას, რომელიც ისე სასიამოვნო არ იყო. როგორც დარბაისელი, ისე წარმტაცი არა, როგორც ჭკუის დამრიგებელი“.

ანდა ავიდოთ რასინის პიესები. განა ჩვენს წინ არა ცოცხლდება ლუდოვიკო XIV ენიანი დრო, სადაც *Le Roi-Soleil*-ი ანუ „მზიუ-

¹ იხ. იხ. ტენი. რუს. თარგ. Развитие политической и гражданской свободы в Англии, в связи с развитием литературы, ტ. I, გვ. 28.

² იხ. იქვე გვ. 29.

რი მეფე“, როგორც მას უწოდებდნენ სასახლის ბრწყინვალე მლიქვნელები, უკიდურესობაზე ანვითარებდა მონარქიულ აბსოლუტიზმს თუ დესპოტიზმს, და ვერსალის სასახლეში კი (რომლის აშენებას მუშათა მთელი არმია დასკირდა ოცი წლის განმავლობაში, მოქანდაკე — მხატვრების და ხუროთმოძღვართა არმიის გარდა) მოაქროვილ, დაპუდრულ და უსაქმო წარჩინებულებთან გამუდმებით ლხინობდა და ჰქმნიდა საკუთარი პიროვნების კულტს. ხოლო ხალხი კი ღარიბდებოდა, მცხოვრებთა რიცხვი კლებულობდა, აგონიას განიცდიდა, როგორც ამას ამოწმებენ ინტენდანტების ჩვენებები. დიახ, ყველაფერი ეს მოცემულია რასინის პიესებში: სამეფო კარის გარყვნილება, გამახვილებული ავბორცობა, აზნაურობის შედიდურობა და დაჰდაბლებულ თუ გაპარცვულ ხალხის ის ღრმა სევდა თუ ჩუმი პროტესტი, რომელმაც ერთი საუკუნის შემდეგ ბასტილია დააქცია¹.

ან ავიღოთ XIX საუკუნე, მთელი თავისი დემოკრატიული იდეებით, „ძველი რეჟიმის“ გადაშენებით, ფსიქიურ და ფანტულობით, გაურკვეველ პერსპექტივებით და სხვ. განა ყველაფერი ეს არ შეგვიძლიან აღვადგინოთ მხატვრული ლიტერატურის საშუალებით?

და ჩვენი ისტორიის აღდგენა არ შეიძლება გურამიშვილის, ბარათაშვილის, ი. ჭავჭავაძის და სხვათა შემოქმედებით? მგონია, რომ უფრო უკეთესად შეიძლება, ვიდრე იმ დოკუმენტებით, რომელნიც არქივში ალაგიან. მაშ როგორია დასკენა? — მხატვრული ლიტერატურა ცხოვრების ანარეკლია. იგი მჭიდროდ არის დაკავშირებული საზოგადოებრივი არსებობის ყოველ ფაქტორთან და განსაკუთრებით კი იმ ადამიანთა გრძნობებთან და იდეებთან, რომელთანაც მუდმივ ურთიერთობაში იმყოფება. და მაშასადამე, ლიტერატურული მოვლენა, ისტორიის პრიზმით, შესწავლილი უნდა იყოს იზოლატურ მდგომარეობაში კი არა, არამედ ყველა იმ ძალთა გათვალისწინებასთან ერთად, რომლებსაც ბოკლმა საზოგადოების დინამიკა უწოდა.

ერის მთელი მოძრაობა, რასაც ჩვენ ისტორიას ვუწოდებთ. საზოგადოებრივი აზრები თუ ეპოქის განწყობილებანი, ყველაფერი ეს ლიტერატურაში აღიბეჭდება ახალი სურათების, იდეების, თემების და სიუჟეტების სახით. ჩვენმა სინამდვილემ ლიტერატურას არ შემოუფარგლა იდეათა თუ ამოცანათა ქვეყანა, რომ მუდმივ

¹ ამ მხრივ მეტად საინტერესოა და პირდაპირ წინასწარმეტყველური პიესა „ატალია“, განსაკუთრებით მეორე აქტის დამამოლავებელი ქორის უკანასკნელი სტროფა: — „რა დარჩება მთელი ამ ამო სიამოვნებისაგან, რომელშიც იფლობა მათი სული“ და სხვ...

ერთსა და იმავე კერპების წინ იყოს დაყუდებული. არა, ცხოვრება მას ასხვადფერებს, ახალისებს, ძველ კითხვას ახალი კუთხით შეუბრუნებს, ძველ იდეას ახალ შუქს მიაყენებს, ერთი სიტყვით სახეს უცვლის, ან უკეთ, თვით გადადის ლიტერატურაში, როგორც ცოცხალი და მღუღარე წყარო. ხოლო თუ ლიტერატურულ ნაწარმოების შინაარსი ჩამორჩება ეპოქის გუნებას ან ფიქრებს, ის ნაწარმოები კვდება.

შემდეგი მეთოდი, რომელსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს ლიტერატურის ისტორიისათვის არის შედარებითი მეთოდი. ამ მეთოდის საუკეთესო წარმომადგენლები იყვნენ ვაკერნაგელი, ძმანი გრიშმები, ბენფეი და სხვ. თუმცა ამ მეთოდით ისინი ხალხურ შემოქმედებას უდგებოდნენ, მაგრამ ამას მნიშვნელობა არა აქვს. როდესაც ვსწავლობთ ამა თუ იმ ლიტერატურულ ნაწარმოებს, ჩვენ აუცილებლად ვადარებთ სხვა ნაწარმოებებს და ვაჩენთ მსგავსებისა თუ განსხვავების მომენტებს. ასე ვიქცევით იმიტომ, რომ ადამიანი, ვინც უნდა იყოს იგი, მრავალ ურთიერთობათა და თანდაყოლილ თვისებათა ჯამია. აღზრდა, ესთეტიკური ნიჭი, ტრადიციები, ბუნებრივი შთაბეჭდილიანობა. შეთვისებული იდეები და მრავალი სხვა, ყველაფერი ეს იმუშავებს ადამიანის ფიზიონომიას, და აქ შეუძლებელია შემოქმედების კატეგორიულ „მხოლოდ ერთ“-ობაზე ლაპარაკი. ერთი და იგივე სიუჟეტი, იდეა თუ სახე, და სხვა რომელიმე მხატვრული ელემენტი მრავალ ნაწარმოებში არის გადაშლილი. მაშასადამე, უნდა აღდგენილ იქნას ის იდეური კავშირი, როზლის საშუალებითაც ერთი რომელიმე ნაწარმოები უნათესაედება მეორეს, ან გამომდინარეობს წინამორბედი ლიტერატურული ფაქტისაგან, ან გავლენას ახდენს შემდგომ მოვლენაზე და სხვ. ამ ოპერაციების შედეგი კი ის იქნება, რომ ყოველი ლიტერატურული მოვლენა, ისევე როგორც ყოველი ისტორიული ფაქტი, გამოჩნდება არა როგორც ერთგვარი *an und für sich*, არაფრისგან გამომდინარე და არაფერთან დაკავშირებული. არამედ როგორც ერთი შექადგენელ ელემენტთაგანი მიზეზ-შედეგთა რიგისა, გარემოებისა და პირობების ორბიტოში მოქცეული.

და რომ ეს რთული მოვლენა აიხსნას, ამისთვის საჭიროა ჯერ თვით მწერლის ფსიქოლოგიის გამოკვლევა პირად ცხოვრებისა და ნაწარმოების მიხედვით, შემდეგ იმ წრის დახასიათება, რომელშიც ავტორი ცხოვრობდა, ის ინტელექტუალური რეჟიმი, თუ შეიძლება ასე ითქვას, რომელიც ბატონობდა იმ წრეში, პოლიტიკურ-სოციალური ატმოსფერო და სხვ.

აქ თითქოს მთელი ისტორიის ხელის მოხვევა გამოდის, მაგრამ არა.

აქ ზოგად-ისტორიული მხარეები მხოლოდ ფონია, რომელზეც უნდა გამოჩნდეს ლიტერატურის ისტორია და აიხსნას მისი განვითარების პროცესი საუკუნისა თუ საუკუნეთა მანძილზე.

ლიტერატურის მეცნიერებას კიდევ ბევრი მეთოდი აქვს ნაცადი, როგორც მაგალითად ევოლუციური, რომლის შემომღებად ბრუნეტიერი ითვლება, კულტურულ-ისტორიული, შედარებით ისტორიული და სხვ.

მაგალითად, პაულ მერკერი არჩევს შვიდ მეთოდს: ფილოსოფიურს, ესთეტიკურს, ფსიქოლოგიურს, ეთნოგრაფიულს, ფილოლოგიურს, ისტორიულს და სოციალ-ლიტერატურულს¹.

აკადემიკოსი პერეტცი უფრო მეტ რიცხვს ჩამოსთვლის², რომელთ შორისაც ორიენტაციის უნარიც კი გეკარგებათ, მაგრამ თუ ამ მეთოდის კლასიფიკაციას მოვანდნთ და მრავალ განშტოებებს ერთმანეთს დაეუახლოვებთ, მივიღებთ სამ ძირითად მეთოდს, სახელდობრ: ისტორიულს, ევოლუციურს და შედარებითს, და გვგონია რომ ეს სამი ძირითადი მეთოდი საეცებით გაარკვევს იმ კაუზალური და ევოლუციური რიგის ამოცანებს, რომელთაც იძლევა ლიტერატურის ისტორია, როგორც განვითარების ერთი მთლიანი პროცესი.

ჩვენ ზემოთ უკვე განვსაზღვრეთ, თუ რა მნიშვნელობით ვგულისხმობთ ცნება „ლიტერატურა“-ს და ზოგადად მოვხაზეთ ის ქვეყანა, რომელსაც მხატვრული მწერლობა ეწოდება. ჩვენ დეტალიზაცია არ მოგვიხდენია, ე. ი. არ ჩამოგვითვლია მხატვრულ ნაწარმოებთა სახეები იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ ისედაც ნათელია ეს საკითხი. ე. წ. პოეზია, პროზა, მოთხრობითი თუ მოქმედებითი ფორმით წარმოდგენილი, ეს არის ყველასთვის უდავო ლიტერატურის ქვეყანა. მაგრამ ამას გარდა, არსებობს სხვა რიგის მოვლენები, რომელთ შესახებ ხშირად დაობენ, და საბოლოოდ არ არის გადაწყვეტილი, თუ რა ადგილი უნდა ჰქონდეთ დათმობილი ლიტერატურის საერთო სისტემაში. აქ მხოლოდ სალიტერატურო კრიტიკის შესახებ უნდა იყოს მსჯელობა, რადგან პუბლიცისტიკა და სხვა დარგები მხოლოდ არაპირდაპირი გზით უკავშირდებიან

¹ იხ. Paul Merker. Neue Ausgaben der deutschen Literaturgeschichte.

² В. П. Перетц Краткий очерк методологии, 1923 г.

მხატვრული შემოქმედების სამყაროს. ეს უკანასკნელი ხომ შთაბეჭდილებათა განსაკუთრებული სისტემაა, შინაგან პროცესთა თავისებური გამოთქმა, რასაც თავისი ლოგიკა აქვს, იდეათა და განცდათა საკუთარი სტრუქტურა, რაც უნდა ახსნილი იყოს, რომ ეს შინაგანი მექანიზმი დაუკავშირდეს იმ იდეათა მოძრაობას, თუ გონებრივ მდგომარეობას, რომელთა შორისაც იქმნებოდა ესა თუ ის ნაწარმოები. უნდა აიხსნას, რადგან დოკუმენტს მხოლოდ ის მნიშვნელობა კი არა აქვს, რომ ინდივიდუალური ფსიქოლოგია გვაჩვენოს, არამედ საუკუნის, ეპოქის და თვით ხალხის ფსიქოლოგიაც. ეს კი სალიტერატურო კრიტიკის ამოცანაა, და ჩვენც პასუხი უნდა გავცეთ კითხვას: — თუ რა ადგილი უნდა მიეცეს მას ლიტერატურის ისტორიაში. არის იგი ლიტერატურის არსებითი და ორგანული ნაწილი, თუ იგი წარმოადგენს ერთგვარ საშუალო რგოლს ლიტერატურასა და საერთოდ კულტურას შორის? ამის მიხედვით გამოირკვევა ის ადგილიც, რაც უნდა დაეთმოს ამ დარგს ლიტერატურის ისტორიაში. რას შეიცავს ეს ე. წ. კრიტიკა? — ლიტერატურულ თეორიებს და იდეებს, შეფასებით კრიტერიუმებს და საერთოდ იმ აზროვნებას, რომელიც ერთი მხრივ ამტკიცებს და ხსნის ლიტერატურულ შემოქმედებას, და, მეორე მხრივ კი, თვით იქცევა შემოქმედებად. კრიტიკა ქმნის გონებრივ ატმოსფეროს და იმავე დროს უძღვება ლიტერატურულ მოვლენათა გადარჩევის პროცესს. უაილდის გილბერტი კრიტიკის შესახებ ასე ამბობს: — „იგი იღებს შემოქმედებითი ნაწარმოების დიდ ზოდს და იქიდან გამოსწორავს უფრო მახვილ ესენციას... კრიტიკას ხელში უჭირავს გზის მაჩვენებელი ძაფი, რომელიც გაგვატარებს ამ მომქანცავ ლაბირინტში“—ო. რასაკვირველია, ამა თუ იმ ნაწარმოების თავისი სიტყვით გადმოცემა კრიტიკა არ არის, თუმიც „კრიტიკის“ ასეთი ფორმაც არსებობს. კრიტიკა ერთგვარი ახალი შემოქმედება არის, რომელიც ეყრდნობა რა შემოქმედებით ნაწარმოებებს, ქმნის უმაღლეს სინთეზს და იძლევა ახალ მხედველობას. თუ ასეთი თვალთ შევხედავთ საკითხს, მაშინ რასაკვირველია, კრიტიკაც ლიტერატურის რეალში ექცევა, როგორც ერთი დარგთაგანი. მაგრამ სალიტერატურო კრიტიკას, მიუხედავად ესთეტიკურა მსოფლმხედველობისა და სხვ. აქვს ერთი მნიშვნელობა, რომელიც

მას ვერ წაერთმევა. ეს არის ეპოქის გემოვნების გამომზატელობა და ლიტერატურულ მოთხოვნილებათა ერთგვარი კოდიფიკაცია.

მაშასადამე, ლიტერატურული კრიტიკა, როგორც სინთეტური შემოქმედება, ერთი მხრივ, და იდეურ-ესთეტიკური მსოფლმხედველობა, მეორე მხრივ, რომელიც შეადგენს ლიტერატურის გამოსავალ პუნქტს და გზის მაჩვენებელსაც, ლიტერატურის განუყოფელი ნაწილია. ამ ძირითად ამოცანათა სქემატური გარკვევის შემდეგ გადავიდეთ წიგნის არსებით ამოცანაზე.

XVIII საუკუნის ქართული ლიტერატურის რეზიუმე- ტიული მიმოხილვა

ა. პოლიტიკურ-ეკონომიური ფონი

ბედნიერი თუ უბედური შემთხვევის წყალობით, ჩვენ პირდაპირ 1800 წლიდან შეგვიძლიან დავიწყოთ ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორიის მოთხრობა, რადგან ჩვენი ერის ცხოვრებაში ეს წელი უღელტეხილია. იმის იქით დარჩა სხვა საქართველო, როგორც პოლიტიკურად, ისე კულტურულად, აქეთ კი ახალი ქვეყანა გადაიშალა, რომელსაც პოეტები საქართველოს უწოდებდნენ, ოფიციალური პოლიტიკოსები კი — რუსეთის ორ გუბერნიას.

ღიას, შეიძლება პირდაპირ დავიწყოთ მეცხრამეტე საუკუნის ლიტერატურის შესწავლა, რადგან ეს ისტორიული პერიოდი არაჩვეულებრივად განირჩევა წინა ეპოქისაგან, მაგრამ ისტორიის რელიეფობისათვის უკეთესი იქნება თვალი გადავავლოთ წინა საუკუნის იდეურ ვითარებასა და იმ სოციალ-პოლიტიკურ ფონს, რომელიც მეცხრამეტე საუკუნემ თითქმის რადიკალურად შეცვალა.

პოლიტიკურად, მეთვრამეტე საუკუნის საქართველო „ჩვეულებრივ“ მდგომარეობაში იმყოფებოდა. ხან სპარსეთი, ხან ოსმალეთი, ხან ლეკეთი და სხვ. ესხმოდნენ თავს და ანადგურებდნენ ქვეყანას. მართალია, თეიმურაზ II და განსაკუთრებით ერეკლე II წყალობით, ქართლ-კახეთი გაერთიანდა, სამეფოს საზღვრებიც განზე იქნა გაწეული, ხოლო სახელმწიფოებრივი გავლენა მდ. არეზსა და არარატამდე აღწევდა, მაგრამ მიუხედავად ამისა, მეთვრამეტე საუკუნის საქართველოს ისეთი რკალი ჰქონდა შემორტყპული, რომელიც ყოველ წუთს საფრთხეს აგონებდა. ეს ერთი მხრივ. მეორე მხრივ, შინაური უთანხმოება ერისთავებსა და მეფეებს შორის, თვით ერისთავებს შორის და სხვ. რაც ჩვენს ქვეყანას უფრო ნაყოფიერს ხდიდა მტერთა დამკვიდრებისათვის. ამ შინაურ უთანხმოების ფესვები

ხან პირად ზრახვებში იმალებოდა, ხან კი ორიენტაციის საკითხი იქცეოდა სადავო მიზეზად, რომელსაც მეტწილად ხმალი გადასჭრიდა.

რომ საქართველო მეთვრამეტე საუკუნეში უკიდურეს მდგომარეობაში იყო, ამას ომების უბრალო ქრონოლოგიური ჩამოთვლაც ნათელს მოფენს. მაგრამ ქრონოლოგიის მოტანა რა საჭიროა, როდესაც მხოლოდ ერეკლე II ოთხმოცამდე ბრძოლა აქვს გადახდილი, და ხშირად ისეთი გრანდიოზული ზასიათისა, როგორც ასპინძის ომი იყო. ასეთ პირობებში ჩაყენებული საქართველო, რასაკვირველია, გარეშე დახმარების მუდმივი მაძიებელი იქნებოდა, და მეთვრამეტე საუკუნეშიც, წინა საუკუნეების მსგავსად, ელჩები იგზავნებიან ხან ევროპაში, ხან რუსეთში, მშფოთვარე ცხოვრების დასაცხრომად და კულტურული შემოქმედების საწარმოებლად. და როგორც წინა საუკუნეებში ეს დიპლომატიური მიმოსვლა უშედეგო იყო, მეთვრამეტე საუკუნეშიც არაერთი რეალური დახმარება არ მოუტანია და ქართველობა იძულებული ხდებოდა კვლავ საკუთარის ძალებით მოეგვარებინა თავისი გართულებული საქმეები. ამის შედეგი იყო ამ საუკუნის სამოცდაათიან წლებში მორიგე ჯარის ინსტიტუტის შემოღება, რამაც მნიშვნელოვანი ნაყოფი გამოიღო ჯერ ქვეყნის შედარებით დამშვიდების სახით, და შემდეგ, უფრო გარკვეული პოლიტიკის წარმოებით, საშინაო საქმეების სფეროში.

კითხულობთ ჩვენი მატრიანის ფურცლებს და ხშირად შიში გიპყრობთ, იმდენია იქ განსაცდელი და გამოწვდილი სიკვდილის ხელები; დასკვებით ჩვენი ქვეყნის ეკონომიური ცხოვრების აღმნიშვნელ დოკუმენტებს და გაოცებთ ის ამტანობა, რომელიც გამოუჩენია ქართულ ენერჯიას.

ეცნობით ჩვენს სალიტერატურო ძეგლებს და აშკარად გრძნობთ იმ მოუტეხელ სულს, რომელიც გარდახვეწილობაშიც კი შემოქმედებას თავს არ ანებებდა. უკეთ: საქართველოში მდგომარეობით მებრძოლი ადამიანი, ტყვეობაში თუ გარდახვეწილობაში, პოეტად გარდაიქმნებოდა. ომში გადატეხილ ხმალს სცვლიდა ხელოვნების კვერთხი; დაკარგულ სამეფო გვირგვინს — პოეტის. დაფნა და რეალურ მწუხარებას იდეალური სიხარული თუ ნათელი მომავლის წარუხოცველი რწმენა. აკადემიკოსი ნ. მარი ამის შესახებ შემდეგსა წერს: „საქართველოს ცხოვრება ხანდახან რამდენისამე ათის წლებით და მეტითაც წარმოადგენდა სამწუხარო სურათს, რომელიც ნამდვილად გამოხატულია უცხოელ და შინაურ წყაროებში, და რომელსაც ხანდახან მთელი ქართველობა შეეძლო ჩაეგდო სრულს სასოწარკვეთილებაში, მაგრამ საქართველო ამისთანა შემთხვევებშიაც არა ჰკარგავდა იმედს, მაშინაც არა ჰღალატობდა უკეთესის ბრწყინ-

ჯგლე მომავლის რწმენას, მაშინაც არ იეიწყებდა თავის პატივს, როგორც კაცობრიობის წევრისას, როგორც ისტორიულად შექმნილის ნაციონალურ — კულტურულის ერთეულისას¹. დიახ; ეს ასე იყო, მაგრამ აზრის უფრო ნათელსაყოფად, გაეკრით თვალი გადავავლოთ უაქტებს. ვნახოთ ჯერ ეკონომიური მდგომარეობის სურათი. მართალია, ეს საკითხი ჯერ არ არის დაწვრილებით გამოკვლეული, მაგრამ ისედაც შეიძლება ითქვას, რომ ამდენ გამუდმებულ მტერთა თარეშის, ამოდენა წარმოებული ომების პირობებში, ქვეყნის ეკონომიური კეთილდღეობა წარმოუდგენელიც იქნებოდა. მით უმეტეს, რომ მოსახლეობაც თანდათანობით საგრძნობლად მცირდებოდა და, მაშასადამე, მუშახელი კლებულობდა. და თუ შეთვრამეტე საუკუნის გაჭირვებას მიუვმატებთ მეჩვიდმეტე საუკუნის აოხრების სურათს, ნათელი გახდება ჩვენთვის, თუ რა დოვლათი უნდა დატრიალებულიყო ამ დროს საქართველოში. ქართული ქრონიკები მრავალ ცნობებს იძლევიან იმის შესახებ, თუ რა მდგომარეობაში იყო ისეთი მდიდარი ადგილები, როგორც გორის მაზრა და სომხითი ანუ ბორჩალო (საბარათიანო, საორბელიანო) ეს ჩვენი ქვეყნის დოვლათიანი ზელები, შეთვრამეტე საუკუნის ნახევარში².

მოსახლეობა აქ თითქმის მომსპარა. სოფლები ნანგრევებსა წარმოადგენენ, მათი ბინადრები ან ომებში ამოწყვეტილან, ან ტყვედ ჩაეარდნილან, ანდა გარდახვეწილან უცხო მხარეს. შენახულია ერეკლე მეფის წერილი, რომელიც ეკუთვნის 1769 წ., იესე მაჩაბლისადმი გაგზავნილი, რომელშიაც მოთხრობილია ის საშინელი ეკონომიური გაჭირვება, რომელშიაც ქვეყანა ნერვიულობდა. ერეკლე მეფის კერძო მიწერ-მოწერაც მეტად საგულისხმო ცნობებს აძლევს ქართლ-კახეთის ფინანსური მდგომარეობის შესახებ.

ეს გარემოება რასაკვირველია ახსნას პოულობს იმდროინდელ საერთო ვითარებაში. ანტ. გაულდენშტედტი, რომელმაც 1772 წ. იმოგზაურა ქართლ-კახეთში, ასეთ სურათს აგვიწერს: იორის ველზე სოფლები სულ აყრილიყვნენ. ხაშპის ციხეც დაცარიელებული იყო. მანავეში თითო-ორილა კომლიდა დარჩენილიყო. გრემშიც ასევე. არა ნაკლები აწიოკება ეტყობოდა ალგეთის ხეობასაც. ვაშლოვანი, ღოუბანი, ასურეთი, ენაგეთი, მონასტერი და სხვ. გავერახებულებიყვნენ. ასეთივე სურათი ყოფილა ქსნის ხეობაშიც, სადაც აოხრებული და დაცარიელებული უნახავს მუხრან-ბატონების სამფლობელო, ძეგვი, ირტოზა, ახმაჯი, ბორჯომის ხეობა, საციციანო და

¹ ნ. მარი. ქართველთა ეროვნება, ქუთაისი, 1905 წ., გვ. 20.

² იხ. Д. Пурцеладзе. „Грузинские дворянские грамоты“, Тифлис, 1882, გვ. 23.

სხვ. და დასკვნის, რომ საქართველო (ე. ი: ქართლ-კახეთი) უდაბნოს უფრო ჰგავს, ვიდრე დასახლებულ ქვეყანას. იქ ბევრია ქალაქები და სოფლები, მაგრამ ცოტაა მცხოვრები და დამუშავებული მიწები. ბევრით უკეთესი მდგომარეობა არც იმერეთში იყო. იქაც, თითქმის გამუდმებული ომები იყო ხან ოსმალეთთან, ხან ერთმანეთთან, იმერეთის მეფეები ებრძოდნენ დადიანებს, აბხაზეთის მთავრებს შერვაშიძეებს, გურიელებს; ხან უკავშირდებოდნენ ერთმანეთს ერთმანეთისავე საწინააღმდეგოდ და სხვ. ჩვენი საისტორიო წყაროები მრავალ ცნობებს იძლევიან თქმულის დასადასტურებლად. შენახულია მეტად საინტერესო წერილი, რომელიც ეკუთვნის იმერეთის მეფეს სოლომონს: ეს უკანასკნელი ჯერ კიდევ 1768 წ. ქუთაისის მიტროპოლიტ მაქსიმეს ჭზავნის რუსეთში და თან ატანს თხოვნის წერილს რუსთ მეფესთან, სადაც სხვათა შორის სწერს: „...ასთორმეტი წელიწადი არის, რომ ხვანთქარის ჯარსა და ჩვენ ძლიერი ბრძოლა გვაქვს და შვიდჯერ ჩემს ქვეყანაში შემოსულან, იმათი სარასკერები და ფაშები, ტყვის ხარჯი და ტყვე უთხოვნიათ. და რომ არ მიმიცია, ზამთარ და ზაფხულ ომი გვქონებია ძლიერი ქრისტეს. შეწვენითა და ყ~დ მ. აწყალის ხელმწიფის წყალობით და სირცხვილეულნი წასულან, და თვით ხელთა ჩემითაცა მრავალნი მომისრავან; რომელიმე ჩემი ციხეები აიღეს და ისევ დავაგდებინე და გაეყარე, და ახლა ჩემი ქვეყანა ერთობით მევე მიჭირავს“-ო¹. ამ ამონაწერიდან აშკარადა ჩანს ერთგვარი დათარული განგაში და უიმედობა, რომელიც იფარება დიპლომატიური თავმოქონებით. რასაც ფარდა ეხდება თვით თხოვნის ფაქტით. რას ითხოვდა? დაზმარებას. და თუ სოლომონის დროს, რომელიც შედარებით კარგ დროთ ითვლება, მაინც ასეთი მდგომარეობა იყო, რა უნდა ყოფილიყო სოლომონზე ადრე.

ჯერ ალექსანდრეს დროსვე არეულობა იყო. ალექსანდრე გარდაიცვალა 1660 წ. და შერყეული სახელმწიფო დაუტოვა თავის შვილს ბაგრატს, რომელიც მალე იქნა დაბრმავებული. შემდეგ კი იმერეთში იწყება ისეთი დიდი არეულობა, რომლის მსგავსი ჩვენს ისტორიას ცოტა ახსოვს. 66 წლის განმავლობაში 29 პოლიტიკური ხასიათის არეულობა მოხდა. სამეფო ტახტი ხელიდან ხელში გადადიოდა. და ერთხანად ვინმე ვახტანგ ჭუჭუნაშვილიც კი დაეპატრონა სამეფო გვირგვინს. ასეთს პოლიტიკურ პირობებში რა ეკონომიური სიმდიდრე უნდა დატრიალებულიყო? ვხედავთ, რომ XVII ს. პირველ ნახევარში, იმერეთი ეკონომიურად შედარებით

¹ იხ. პროფ. ალ. ცაგარელი. „Грмоты“, ტ. II, გვ. 1-2.

კარგ პირობებში იმყოფებოდა, მაგრამ მეორე ნახევარში კი, პო-
ლიტიკურ ცხოვრების არევისათან ერთად ეკონომიური ძალები სუსტ-
დებიან.

როგორც ამ მოკლე მიმოხილვიდან დავინახეთ, მეთვრამეტე სა-
უკუნის საქართველო. მთლიანად აღებული, როგორც პოლიტიკუ-
რად, ისე ეკონომიურად, მეტად კრიტიკულ მდგომარეობაში იყო
ჩაყენებული. და თითქოს ისტორიის პარადოქსად მოსჩანს ის ტრა-
დიციული აზრი, რომელიც მეჩვიდმეტე-მეთვრამეტე საუკუნეებს
აღორძინების საუკუნედ ანუ „ვერცხლის ხანად“ აცხადებს. მაგრამ
ამ შემთხვევაში პარადოქსი კი არა, სრული სიმართლეა. პოლიტი-
კურ-ეკონომიური რიგის მოვლენები ხშირად ახდენენ გავლენას
კულტურის სფეროზე, მაგრამ კულტურული აღორძინების თუ და-
ცემის ფაქტები ზოგჯერ სულ სხვა სივრცეში იშლებიან. აქ ჩვენს
წინ იშლება ფსიქოლოგიის ვრცელი ქვეყანა, და ამ მეორე შემთხვე-
ვათა ახსნის საშუალებანიც ფსიქოლოგიური ფაქტორების სამყა-
როში უნდა მოიძებნოს. და აქ თვორია კი არ არის საჭირო, არამედ
ისტორიული პრაქტიკა, თუ შეიძლება ასე ითქვას, რომლის გრძელ
და ვრცელ ქრონიკებში ბევრია ისეთი მაგალითები, რომ ერის
კულტურული აღორძინება დაწყებულა პოლიტიკური და სხვა კრი-
ზისების დროს. და აქ საკითხი აღიძვრის აღორძინების თუ დაქვე-
ითების თვით სუბიექტის შემოქმედებითი პოტენციის შესახებ. თუ
ერის ცხოვრება, განვითარების ნორმალურ პირობებში მიმდინარე-
ობს, და ამ პროცესში ხდება მისი შემოქმედებითი ძალების გამოფა-
ტვა, რასაკვირველია დეკადანსი იწყება მთლიანი ხაზით, და პოლიტი-
კურ, ეკონომიურ თუ სხვა დაქვეითებასთან ერთად დაბლა იწევს კულ-
ტურის საერთო დონეც. მაგრამ თუ ერის ცხოვრება იგრძნობა და
იმტკრევა ხელოვნურად, თუ გარეშე ძალა ეღობება შემოქმედების
გზაზე, ამ წინააღმდეგობას წინ უხვდება სასიცოცხლო ძალა და
„ტანჯვაში სული უფრო მტკიცდება“. ერის ასეთი მდგომარეობა
განელებას კი არ იწვევს, არამედ დუღილს. და როგორც „სითხის
დუღილი მაგარ ქერქს წარმოშობს და ლოკოკინა ეხვევა თავისი ჯა-
ვშნის კირნარის გამონაყოფში, ისე კერძო პირთა ცხოველი განც-
დები, მათი ვნებიანი და მახვილი დაკვირვება, მათი წინათგრძნობა
და მიგნება, საუკუნეთა განმავლობაში შეერთებული საერთო ერო-
ვნულ დუღილთან, გამოჰყოფენ მტკიცე დოგმატს, რწმენის ფორ-
მულას, თითქოს იკეტებიან ამ პრაქტიკულად გამოსადეგ ქერქში.
რომლის გადაცემა და შენახვაც ადვილია“—ო¹. ასე ვერს მ. გერ-

¹ М. Гершензон. Ключ веры, 1922, гл. 69.

შენზონი ებრაელთა შესახებ და ანზოგადოებს კიდევ თავის აზრს. მშვენიერი შედარებაა და მართალი აზრი, როცა ნაქუქის ქერქის შიგნით სიცოცხლე თუ ღვლილი კვლავ სწარმოებს; შეიძლება რამდენიმე ხნით ეს ენერჯია დარჩეს in potentia, მაგრამ როდის იფეთქებს მისი ავსილობა, ეს ძნელად გამოსაცნობია.

საქართველოს მეჩვიდმეტე-მეთვრამეტე საუკუნეების კულტურულ „აღორძინების“ საკითხიც, ყოველ შემთხვევაში აყვავებულ გარემოს შედეგად არ ჩაითვლება. იგი ფსიქოლოგიური რიგის ამოცანად რჩება, რომლის დაწვრილებითი განხილვაც ამ შემთხვევაში ჩვენს საგანს არ შეადგენს. ჩვენ მხოლოდ ისტორიული ფონის აღდგენა გვსურს, რათა დასახული ამოცანა უფრო მკაფიო სახით წარმოსდგეს და გაადვილდეს მისი დანახვა წინამორბედ მოვლენებთან დაკავშირებით.

ბ. კულტურული ფონი

კულტურის რომელ სფეროსაც კი აიღებთ, ყველგან ერთსა და იგივე მომენტს დაინახავთ: თითქოს რაღაც აჩქარებით და ნერვიულობით, მთელ ფრონტზე წარმოებს დაუღალავი მუშაობა. საშინელ პირობებში ჩაყენებული ქართველი მოღვაწენი მაინც არ აგდებენ კალამს ხელიდან და გარდახვეწილობაშიც კი განაგრძობენ კულტურულ საქმიანობას და შემოქმედებას.

კულტურის ცნებას აქ ვხმარობთ უფრო ვიწრო მნიშვნელობით და ვგულისხმობთ გონებრივ, ზნეობრივ, რელიგიურ და ესთეტიკურ ცხოვრებას. და ეს იმიტომ, რომ ჩვენი ცხოვრების მთლიანობა დარღვეული იყო და ქართველობის აქტიურ „სულს“ ვერ მისდევდა ობიექტურ პირობათა ვითარება.

და რომ ეს აქტიური „სული“ მაინც ეძებდა გონებრივ და ესთეტიკურ სიმაღლეებს, რომ „გველის ხერელში ძვრებოდა“ და კი არ სთანხმდებოდა კულტურის შტანდარტის დაბლა დაშვებას, მიუხედავად ჭოჭოხეთური პირობებისა, ამის საბუთებს ჩვენი ისტორია მრავლად იძლევა.

გარდა შინაგანი სტიმულისა, ჩვენის აზრით, გარეშე სტიმულებიც მოქმედებდნენ, რომ ქართველები ასეთი ძალთა დაკვიპვით ცდილობდნენ კულტურის მოწინავე რიგებში დგომას. ამ შემთხვევაში ვგულისხმობთ იმ ნაკადებს, რომელნიც მოდიოდნენ ერთი მხრივ

დასავლეთ ევროპიდან და მეორე მხრივ რუსეთიდან, სადაც იგივე ევროპული იდეები იყვნენ შექრილნი. შეუძლებელიც იყო, რომ ატმოსფერულად მაინც არ ეგრძნოთ ჩვენში ის დიდი გონებრივი მოძრაობა, რომელსაც ევროპაში ჰქონდა ადგილი მეჩვიდმეტე-მეთვრამეტე საუკუნეებში, და რომელიც ისტორიაში იხსენიება „განათლების საუკუნის“ სახელით.

საფრანგეთის განმანათლებლური ლიტერატურა, მეჩვიდმეტე-მეთვრამეტე საუკუნეებში რომ მოდებული ჰქონდა მთელ ევროპას, ჩვენშიც განიცდებოდა შორეულ ტალღის სახით. ევროპასთან მკვირე კავშირი ხომ მაინც არსებობდა მეცამეტე საუკუნიდან მოყოლებული, როდესაც კათოლიკების მისიონერები მოვიდნენ საქართველოში და რუსუდან დედოფალი და ივანე ათაბაგი ჯვაროსნობაში მონაწილეობას შეპირდნენ რომის პაპს. მას აქეთ ამ მისიონერების მიმოსვლა არ შეწყვეტილა. ამას გარდა, მრავალი ევროპელ მოგზაური მოდიოდა, ეცნობოდა ჩვენს საზოგადოებას და, ექვს გარეშეა, ისინიც რაიმე კვალს დატოვებდნენ.

ქართველობაც ხომ მიდიოდა ევროპაში, ზოგი სწავლის მისაღებად, ზოგი დიპლომატიური მისიით, და ყველა ეს მომენტი, ერთად აღებული, საბუთს გვაძლევს ვთქვათ, რომ საქართველო ევროპის მაჯისცემას შორეულად მაინც განიცდიდა. ევროპა-საქართველოს ასეთი ურთიერთობის ნათელსაყოფად საკმარისია მოვიგონოთ ის ფაქტი, რომ კათოლიკობა მიიღეს ისეთმა დიდმა ქართველებმა, როგორც იყვნენ ვახტანგ მეექვსე, სულხან-საბა ორბელიანი და ანტონ კათალიკოსი. ამას გარდა, დასავლეთის კულტურა არ შეიძლება არ შემოეტანათ იტალიაში სწავლაშიღებულ ქართველებს¹. ევროპასთან დაახლოვების მაჩვენებელია. ქართველ დიპლომატთა მოგზაურობაც ევროპის ქვეყნებში. ასე მაგალითად, ნიკიფორე ირბახმა, რომელმაც 1622 წ. იმოგზაურა ესპანეთსა და იტალიაში, სადაც ერთ წელზე მეტი დარჩა, შეადგინა ქართულ-იტალიური ლექსიკონი, მიიღო დიდი მონაწილეობა რომში ქართული სტამბის დაარსებაში და ეს ლექსიკონი 1629 წელს დაბეჭდა კიდეც. იტალიური ენაც შეუსწავლია, რასაც ამოწმებს ლამბერტი, რომელთანაც იტალიურად ლაპარაკობდა. იტალიიდან იგი წასულა გერმანიაში, საიდანაც შემდეგ საქართველოში დაბრუნებულა.

პატრი მხ. თამარაშვილი (Prêtre Michel Tamarati) მეთვრამეტე საუკუნის შესახებ, სხვათა შორის. წერს: „საქართველოსთვის ეს საუკუნე კიდეც იმითი არის დიდად შესანიშნავი, რომ სწორედ

¹ მხ. თამარაშვილი: ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 81.

მის პირველ წლებში, ე. ი. 1629 წ... რომში პატრებმა დააარსეს პირველად ქართული საბეჭდავი, გამოსცეს წიგნები და მით ევროპას ჩვენს ერთან ერთად გააცნეს აგრეთვე ჩვენი ენა და ლიტერატურაც; გამოსცეს სხვადასხვა წიგნები, როგორც ლექსიკონი, გრაჰატიკა, კატეხიზმო, და სხვა... ეს არ იკმარეს. იქვე დააარსეს ქართული ენის შესასწავლად კათედრაც: პროპაგანდის კოლეგიაში სხვ. ტომთა ენებთან ერთად ჩვენს ენასაც საპატიო ადგილი დაუთმეს. მასთან ბევრ ქართველის შვილებს გზა გაუხსნეს ევროპაში, მაღალ სასწავლოში სწავლა მიადებინეს..." და სხვ.¹ ქართველები, როგორც დოკუმენტებიდან ირკვევა, ევროპაში სადოქტორო დისერტაციებსაც იცავდნენ. მაგალითად, რომში 1732 წ. დავ. ტულუქაშვილს, 1740 წ. კი ივ. ჭიგნიშვილს მიუღიათ დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი ფილოსოფიასა და ღვთის მეტყველებაში.

ქართველი დიპლომატებიც, როგორც მაგალითად ცნობილი მწერალი სულხან ორბელიანი, თბილისელი ეპისკოპოსი ქრისტეფორე და სხვ. ექვს გარეშეა შემოიტანდნენ ევროპიდან ახალ იდეებს თუ არა, ახალ შთაბეჭდილებებს მაინც. ჩვენ ხომ ვიცით, რომ სულხან ორბელიანისთვის უკვალოდ არ ჩაუვლია ევროპაში მოგზაურობას. ყველაფერი ეს ნათლად ჩანს მისი ნაწერებიდან. ჩვენი კულტურის ისტორიის შესწავლა ამ მიმართულებით ჯერ არ მოჰხდარა. ხოლო გვგონია კი, რომ ბევრი რამ შეიძლება აღმოჩენილ იქნეს მნიშვნელოვანი და შუქის მომფენი. თუკი ხალხურ ლექსებში უსახელო ავტორები დამღეროდნენ: „ხომალდში ჩავეჭექ, ზღვას გაველ, ფრანგის ქვეყნები ვნახეო" და სხვ. ჩანს რომ საფრანგეთი პოპულარული ყოფილა ჩვენი ხალხისათვის. ეს კი გვაფიქრებინებს, რომ საქართველო იდეურად მაინც არა ყოფილა ევროპის კულტურისაგან დაშორებული, და მიუხედავად ყოველგვარი ბარიერებისა, ჩვენში მაინც აღწევდა დასავლეთის იდეური ქროლვანი. ეს ერთი მხრივ. მეორე მხრივ, იგივე ევროპული კულტურა გზას იკვალავდა საქართველოსკენ მეორე გზით და ეს მეორე გზა რუსეთზე გადმოდიოდა. რუსეთის საშუალებით ქართველობაც ეცნობოდა ევროპის ცხოვრებას და რუსეთის გზით ჩვენში მოდიოდა ის ევროპის განათლება, რომელსაც შაკი ზღვით გზა ჰქონდა შეკრული ოსმალეთის ბატონობის გამო.

ერთი სიტყვით, ქართული მხატვრული აზროვნება, რომელიც, როგორც ვთქვით, გონებრივ და ესთეტიკურ სიმაღლეებს ეძებდა. გარეშე სტიმულებით გაძლიერებული, ქმნიდა იმ საუნჯეებს, რო-

¹ მხ. თამარაშვილი ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 298.

შელთა მიხედვითაც მეჩვიდმეტე-მეთვრამეტე საუკუნეებს აღორძინების ეპოქას ვუწოდებთ.

რაში გამოიხატა ეს აღორძინება? უმთავრესად მხატვრულ მწერლობაში. მაგრამ არც თუ კულტურის სხვა მხარეები იყო დავიწყებული. საკმარისია თვალი გადავაკვლოთ იმ დროის ხელნაწერების კატალოგს და დავრწმუნდებით, რომ დიდი გონებრივი მუშაობა წარმოებდა ამ საუკუნეში. ფილოსოფიური ლიტერატურა თუ საისტორიო, ბუნებისმეტყველება თუ ღვთისმეტყველება, ყოველ სფეროში იწილება თუ ითარგმნება საკმაოდ ვრცელი ლიტერატურა. მაგალითად, ანტონ კათალიკოსმა თარგმნა: 1. არისტოტელეს დიალექტიკა და მისივე ათი კატეგორია; 2. ბაუმეისტერის ფილოსოფია, ლოლიკა, მეტაფიზიკა და ეთიკა; 3. მისივე — ფილოსოფია, დოფინიტიური; ალექსანდრე ბატონიშვილმა 1759 წ. თარგმნა ვასილ მაკედონელის „ტესტამენტი“; გაიოზ რექტორმა — მარკ ავრელიუსის ზნეობითი განსჯანი და სხვ. ბევრსაც ჩვენამდე არ მოუღწევია.

ღვთისმეტყველების დარგი უფრო მდიდრად იყო წარმოდგენილი. ანტონ კათალიკოსი, გაიოზ რექტორი, დავით ალექსიშვილი და სხვანი წერდნენ ორიგინალურ შრომებს, თარგმნიდნენ რჩეულ ნაწერებს და სხვ. ღვთისმეტყველებასთან ერთად ქადაგებაც ჰალალ საფეხურზე იდგა, და მას ჰყავდა ისეთი სერიოზული წარმომადგენლები, როგორც მაგალითად, ანტ. ჰყონდიდელი. ამბროსი ნეკრესელი, ამბროსი მიტროპოლიტი და სხვ.

ისტორიოგრაფიას ხომ მეთვრამეტე საუკუნეში უკვე ისეთი მეცნიერი, როგორც ვახუშტი ბატონიშვილი. რომელიც იმ დროის მიხედვით ღრმა ანალიზის და კრიტიკული აზრის პატრონია. მისი საქართველოს ისტორია და გეოგრაფია დღესაც არ არის სავსებით მოძველებული და მასში მეცნიერები ჯერ კიდევ ბევრ ცნობებს იპოვენაან და დაემყარებიან. შემდეგ ვახუშტისა, ისტორიის დარგში მოღვაწეობდნენ ანტონ კათალიკოსი, ზაქარია კათალიკოსი, ჩხეიძე, პაპ. ორბელიანი, ფაჩს. გორგიჯანიძე, ჩხატურელი, დიმ. ტლაშაძე, დავით ბატონიშვილი და სხვ. მაგრამ გარდა საქართველოს ისტორიისა, მსოფლიო ისტორიიდანაც იწერებოდა ორიგინალური შრომები. ამ მხრივ საყურადღებოა დავ. ბატონიშვილის შემოკლებული საზოგადო ისტორია, რომელიც შეიცავს: ასურეთს, სპარსეთს, სიბერძნეთს, რომს და საქართველოს. ითარგმნა აგრეთვე კურციუსის ალექსანდრე მაკედონელის ისტორია, დიოდორისა და ჰეროდოტეს ეგვიპტის ისტორია, ძველი ისტორია და მრავალი სხვა.. იწერება მემუარები, მოგზაურობანი, ავტობიოგრაფიები... ითარგ-

მნება ფიზიკის, გეომეტრიის, არტილერიის და სხვ. სახელმძღვანელოები. ერთი სიტყვით, ყოველმხრივი და აჩქარებული მუშაობა წარმოებს ყოველ დარგში. ამას დავემატოთ ისეთი სასწავლებლების დაარსება, როგორც მაგალითად თელავისა და ტფილისის სემინარიები, სადაც ასწავლიდნენ ფილოსოფიას, ღვთისმეტყველებას, რიტორიკას, გრამატიკას და სხვ. სტამბების დაარსებაც თბილისსა და ქუთაისში ხომ მნიშვნელოვანი ფაქტია. თითქოს გათავდა ქართული კულტურის ემიგრანტობა. რომი, ვალახია, პეტერბურგი, მოსკოვი. — ქართული სტამბების ეს პირველი რეზიდენციები მიტოვებული იქმნენ და საქართველოს ქალაქებში ამუშავდნენ საბეჭდი მანქანები. ყველაფერი ეს, რასაკვირველია, იმის მაჩვენებელია, რომ ქართული კულტურა ძიებისა და ზრდის პროცესში შევიდა. შორს მიფრინავდა შემოქმედების გენია, ხალისდებოდა და წელში იმართებოდა წინა საუკუნეებში შევიწროებული სინამდვილე, იბადებოდა ახალი საზოგადოებრივობა, ახალი უფლებრივი შეგნება. და თითქოს ყველაფერი ეს აღრევე იგრძნო ვახტანგ მეექვსემ, რომელმაც სისტემაში მოიყვანა მანამდე არსებული იურიდიული ძეგლები და ისეთი ახალი და ჰუმანური სული შთაბერა, რომ უცხოელნიც კი აღიარებდნენ ვახტანგის კანონების უპირატესობას ამ მხრივ. მაგალითად ფრენკელი ვახტანგ VI კანონების რუსულ თარგმანის წინასიტყვაობაში, სხვათა შორის, წერს: „ამ კოდექსის გულდასმით კითხვა მკითხველს აცნობს ქართული კანონების არაჩვეულებრივ ჰუმანურ შეხედულებას პიროვნების ხელშეუხლებლობის, მისი სხვებისადმი განწყობილებისა და დანაშაულისათვის სასჯელისა და ხასიათის შესახებ. ამასთანავე არ უნდა დაგვავიწყდეს ვახტანგის კანონების შედგენის დრო, — XVIII საუკუნის დასაწყისი. და მაგალითისათვის რომ შევადაროთ ვახტანგის სისხლის სამართლის კანონები ევროპულ სახელმწიფოთა იმავე პერიოდის კანონებს, ჩვენ იძულებულნი ვიქნებით საქართველოს მეფის კანონებს მივცეთ უპირატესობა სირბილისა და შედავათიანობის მხრივ... ქართულ კანონებში ჩვენ ვერა ვხედავთ იმ საშინელ და წარპოუდგენელ სასჯელს, რომლითაც სავსე იყო ევროპული უწინდელი კოდექსებიო¹, და დასძენს: „...ეს იმას ამტკიცებს, რომ იმ დროს საქართველოში ცივილიზაცია საკმაო სიმაღლეზე იდგა, და არც გასაკვირია. ჩვენც გვგონია, რომ ვახტანგ VI კანონები ქართველი ერის კულტურული სიმაღლის მაჩვენებელია, რადგან ისინი მხოლოდ ინდივიდუალურ მოვლენას კი არ წარმოადგენენ, არამედ ღრმა ნაციონალურს. როგორც საზოგადოდ

¹ იხ. Сборник законов Грузинского царя Вахтанга VI, стр. III.

ყველა კანონმდებელი, ისე ვახტანგ VI, ვერ დადგებოდა თავისი ერის უფლებრივ მოთხოვნილებათა გარეშე, და მისი სამართალი უნდა ყოფილიყო ამ მოთხოვნილებათა ერთგვარი კონცენტრაცია. ამ მხრივ, კანონმდებლის მოქმედების პროცესი და პოეტის თუ მხატვრის შემოქმედება ანალოგიური არიან.

როგორც ყველა დიდი პოეტის თუ მხატვრის შემოქმედებაში, ვით ფოკუსში, იკრიბებიან ერის ყველა უმაღლესი ძალები, ხასიათის თავისებურება, მისწრაფებები და სხვ. ისე კანონმდებელიც, თავისი ერთგვარი მხატვრული ბუნებით, ითვისებს იმ უფლებრივ შეგნებას, რომელიც მის ხალხში დაფანტულად და უფორმოდ იბადება, თავისი ინდივიდუალური სულის შემოქმედებით პროცესში ამუშავებს, კონცენტრაციას ახდენს და „ქმნის“ ახალ სამართალს.

ამას გარდა, თვით ის ფაქტი, რომ უფლებრივი „შემოქმედება“ საჭირო გახდა მეთვრამეტე საუკუნის დასაწყისში, ჩვენის აზრით, იმის მაჩვენებელია, რომ ქართველ ერში მომწიფებული იყო უფლებრივი იდეები, რომ მისი სულის სიღრმეში რაღაც დიდი და იღუმალი მუშაობა წარმოებდა. ჰეინემ ერთ თავის თანანედროვე პოეტის შესახებ თქვა, რომ „პოეტად გახდა გულის ავსილობამაო“. შეიძლება ეს ითქვას ყოველი ნამდვილი შემოქმედის, და ამ შემთხვევაში კი, ვახტანგ სჯულმდებლის შესახებაც.

მამასადამე, სამართლის მხრივაც, საქართველოსათვის მეთვრამეტე საუკუნე აღორძინების ხანას წარმოადგენს. ქართული კულტურის ზემოხსენებულ მხარეებთან ერთად, უფლებრივი შეგნებაც ძიებისა და ზრდის პროცესში შევიდა. ყველაფერი ეს კი იმის მაჩვენებელია, რომ ერის შემოქმედებითი გენია დაძრული იყო, რომ ჩვენი გონებრივი ცხოვრება არ ეგუებოდა პოლიტიკურ და ეკონომიურ დაბრკოლებებს, და მიუხედავად ამ გაყრისა, მაინც ამუშავებდა იმ პოტენციას, რომელსაც ისტორიამ არა ერთხელ აუშარბთა იშვიათი და საშინელი ბარიერები.

ახლა ვნახოთ როგორია მხატვრული მწერლობის სახე ამ საუკუნეში და რა სიმაღლეზე არის ასული ქართული გზნება, შემოქმედებითი მოტივები და ესთეტიკური მიღწევები.

გ. ლ ო ტ ე რ ა ტ უ რ ა

მეთვრამეტე საუკუნეს წინა საუკუნისაგან გადმოეცა დიდი ლიტერატურული მემკვიდრეობა თეიმურაზის, არჩილის და სხვათა პოეზიის სახით. ეს უკანასკნელი, რასაკვირველია, იმის მაჩვენებელია, რომ მეჩვიდმეტე საუკუნეში ჩვენ გექონია საკმაოდ მნიშვნე-

ლოვანი ლიტერატურული და საზოგადოებრივი დუღილი. მათი პოეზია, და განსაკუთრებით ლირიკა, საუკეთესო მაჩვენებელია იმისა, რომ შანამდეც ქართული მწერლობა არ მომკვდარა, როგორც ზოგიერთ მკვლევარს ჰგონია, და ლექსიური თუ მხატვრული მასალა შერჩევისა და გადახალისების საგნად ყოფილა თაობათა ზეღში. ამ საუკუნეში კი ლიტერატურას ვხედავთ ცხოვრებასთან დაახლოვებულს, საზოგადოებრივ ძალად გადაქცეულს, ხოლო თეიმურაზისა და არჩილის სახით — პოეტებს, რომელნიც თავისუფლად და მეტად თავამად ეკიდებიან ლიტერატურულ თემებს. განსაკუთრებით თეიმურაზი ზშირად ისეთ თემას იღებს და ისეთი ჟანრითა წერს, რომ თანამედროვე პოეტებიც კი შურიითა და გაოცებით მოისმენენ. ამიტომ იყო, რომ გემოვნება განვითარებული და ლექსის საიდუმლოებაში ნაწრთობი თანამედროვენი, თეიმურაზს დიდად აფასებდნენ და რუსთაველთანაც კი ატოლებდნენ. მეჩვიდმეტე-მეთვრამეტე საუკუნის ლიტერატურულ დოკუმენტებში ზშირია მისი სახელის ხსენება რუსთაველთან ერთად, და როგორც არჩილის „თეიმურაზიანიდან“ ვგებულობთ, ლიტერატურული განყოფაც კი ყოფილა, რუსთაველიანების და თეიმურაზიანების სახით — „ზოგი შენ გაქებს, ზოგი მე“-ო.

არც თუ თვით თეიმურაზი ყოფილა თავისი პოეტობის ნაკლები დამფასებელი და, პოლიტიკურ გვირგვინდაკარგული, პოეტის გვირგვინს რუსთაველსაც არ უთმობდა.

ლეჩი ჩემი სჯობს გვარადა, ტკილად სასმენლი ყურისა,
მინც რუსთველსა აქებენ, შე იმან გამაგულისა — ო.

ამ თქვაში, რასაკვირველია, გადაჭარბება არის, მაგრამ მიუხედავად ამისა, თეიმურაზი დიდი პოეტური ფიგურაა. მართალია, იგი რუსთაველის გავლენას განიცდის, და განსაკუთრებით ლექსის ტექნიკის მხრივ, მაგრამ ახალი და ორიგინალური თემა იმდენი აქვს თეიმურაზს, რომ მისი პოეზია ირჩევა როგორც მძლავრი ინდივიდუალობის მატარებელი. მაგალითად, „გაბაასება ღვინისა და ბაგისა“, რომელიც პოეტურ შედევრად უნდა ჩაითვალოს, „შედარება გაზაფხულისა და შემოდგომისა“, სადაც პოეტის პალიტრა მეტად მდიდარ ფერებს შეიცავს და სხვ. ხოლო მისი ლირიკა მეტად ღრმაა და წრფელი. აქ იგივე კილო ისმის, რომელიც თითქმის აღარ ცილდება ჩვენს პოეზიას, კილო მწუხარე და ნაღვლიანი, გამოწვეული როგორც კერძოდ. მისი და საქართველოს მდგომარეობით, ისევე „სოფლის“ ანუ მთელი ქვეყნის თუ კოსმოსის „ცბიერობით“, „სა-ცრუით“ და „მუხთალობით“. აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ თეიმურაზის პესიმისტური განწყობილება ბოლომდე არ მიდის. იგი

მაინც ამჩნევს „სოფლის“ ლამაზ მხარეებს და ქვეყანასთან შერიგების გზებს ეძებს. ნუგეში და იმედი, უკიდურეს სასოწარკვეთილების დროსაც კი, ეს თითქოს სპეციფიური ქართული განწყობილებაა. ჩვენ ვნახავთ, რომ ამ ფსიქოლოგიურ მდგომარეობას, სასოწარკვეთილებისა და იმედიაზობის შორის ქანაობას, ხშირად ეძლევიან თეიმურაზის მომდევნო პოეტები. რასაკვირველია, ამაში წმინდა ქართულ ხასიათს ვერ დავინახავთ, მაგრამ ქართველობას რომ ეს ახასიათებს,—ფაქტია. თუნდა ნიკ. ბარათაშვილის „შავად მღელვარი ფიქრი“ და „მოკლული სარწმუნოება“ ავიღოთ მაგალითად. მივიდა იგი ბოლომდე? დაიძახა *pereat mundus?* — არა. „უნდა კიდევაც მივიდოთ მას“—ო, ე. ი. „სოფელს“, ცხოვრებას, ისტორიას. ჩვენი აზრით, ეს ფსიქოლოგია ჩვენმა ისტორიამ მომართა ასე: საშინელ ქართვეილების და სასოწარკვეთის შემდეგ, მაინც რაღაც ძალა შეეცვლიდა თითქოს საშუადაოდ დაჰყარებულ ავ რეჟიმს და განათდებოდა პერსპექტივა, „აღმართს დაღმართი მოსდევსო“. და თუ გარემოება ფაქტიკის შემუშავებასა და შეცვლაში დიდ მონაწილეობას იღებს, ჩვენშიც ეს თვისება საგანგებოდ უნდა განმტკიცებულიყო. ამის აუარებელი მაგალითების ამოწერა შეიძლებოდა, მაგრამ ამ შემთხვევისთვის ეს საჭირო არ არის. და რომ თეიმურაზი კარგად ზედებოდა ეროვნულ ღელვას, პოეტურ ფაქტებს და მჭიდროდ იყო დაკავშირებული თავისი დროის სულიერ განწყობილებასთან, ეს იმითაც მტკიცდება, რომ მის გარშემო თავს იყრიან პოეტები, ვანიცდიან მის გავლენას, და ქმნიან ერთგვარ ლიტერატურულ სკოლას. რასაკვირველია, ცნება „სკოლა“ არ გამოხატავს სავსებით იმ ურთიერთობას, რომელიც მათ შორის იყო დამყარებული, მაგრამ ეს ლიტერატურული ჯგუფი შედგულებულ მთლიანობას კი ქმნიდა. მრავალი პოეტური სახე, თუ ერთმანეთში გადასული აზრები ახლოებენ ამ პოეტურ ნაწარმოებებს და ნათლად აჩვენებენ შინაგან კავშირს, რომელიც ამ ცალკეულ ქმნილებებს ერთ მთლიან ძალად წარმოგვიდგენენ. ვიმეორებთ, რომ ეს სკოლა არ არის, ამ სიტყვის ნამდვილი გაგებით, რადგან იგი იქმნება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მწერლები, შეგნებულად უკავშირდებიან ერთმანეთს ამა თუ იმ გარკვეული რწმენის მიზნით და ერთი მიზნის გათვალისწინებით. მეჩვიდმეტე საუკუნის პოეტებს ასეთი გარკვეული საერთო რწმენა არა აქვთ, იქნებ ეს არც იყო საჭირო საზოგადოდ, სამაგიეროდ მათ აქვთ აღელვებული პოეტური ცხოვრება, საერთო სიზმათიები და განწყობილება, ცოცხალი ტრადიციები. კითხულობთ და გეჩვენებათ, რომ ყოველი მათი სტრიქონის უკან იმალება დიდი წარსული, მაღალი მოგონებანი და სერიოზული აწ-

მყოფი მათ შემოქმედებაში დიდი მელანქოლიაც არის, რომელიც შედეგია არა სისხლნაკლებობისა, არამედ ძალთა გზაშეკრული დუღილისა. ყველაფერი ეს მოქცეულია თეიმურაზის პოეზიაში და, ყველაფერი ეს, შეკვიდრებულად გადადის არჩილ მეფის, შემოქმედებაშიც.

როგორც მოტივები, ისე ლექსის ფორმაც არჩილს ტრადიციული აქვს, და ეს ტრადიცია უმთავრესად თეიმურაზ-პირველისაგან არის გადმოცემული. ეს უკანასკნელი არჩილ მეფის მაესტროა, რომელსაც დიდი აღფრთოვანებით უძღვნის პანეგირიკებს და იმავე დროს ღრმა მოფიქრებით აფასებს თეიმურაზის პოეზიას, როგორც იშვიათსა და ფრიალ ოსტატურს. მაგრამ ამით იმის თქმა კი არ გვინდა, რომ არჩილს ინდივიდუალობა დაკარგული ჰქონდეს. პირიქით. არჩილ მეფე ამ გადმოცემულ მეკვიდრებობას ახალი გზებით ასხვავებებს, ლექსის ფორმას ახალ შესაძლებლობას უხსნის, ხოლო შინაარსს თითქოს ამახვილებს და აფართოვებს. ეს გაფართოება გამოიხატა იმ დიდაქტიურ მომენტის შეტანაში, რომელიც შეჰდევდავით გურამიშვილმა უკიდურეს განვითარებამდე მიიყვანა. თავისთავად დიდაქტიკა პოეზია არ არის, მაგრამ მხატვრული ამოცანაც სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ არაპოეტურ მოვლენას თუ საგანს მოუძებნო ისეთი განათება, რომ მიმზიდველი გახადოთ და ლამაზი.

ამას გარდა, ამ დიდაქტიკას თავისი ახსნა სხვა სივრცეშიც აქვს. არის ხოლმე ისეთი მომენტები ისტორიაში, როდესაც ხელოვნება ტრიბუნად უნდა იქცეს და საზოგადოებრივი აღფრთოვანების პათოსი თუ სასოწარკვეთილების საშინელება იქიდან უნდა ისმოდეს ამაღლებული ტონით. ერთი ასეთი მომენტთაგანი არჩილის ეპოქა იყო, როდესაც პოლიტიკურ მდგომარეობის სიმძაფრეს ზედ დაემატა ქართველი საზოგადოების ზნეობრივი დაცემა. მტერთა მოწოლა ისეთი მძლავრი იყო, რომ, გარდა პოლიტიკური კედლებისა, შეანგრია რელიგიისა და ზნეობის ზღუდეებიც. ხალხის გრძნობა თითქოს საითკენაც გადაქანდა, თითქოს დაკარგულ იქნა მოვალეობის შეგნება და, მასთან ერთად, პატიოსნებაც. თითქოს ქართველი ადამიანი დარჩენილი იყო გავერანებულ უდაბნოში. აღარა სჩანდა მისი ბუნების საუკეთესო თვისებანი, როგორც რაინდული სიყვარული და ერთგულება, სინაზე და თავაზიანობა, პირდაპირობა და შეუდრეკელობა. ეს საშინელებაა, რომელსაც არჩილ მეფე თვალს უსწორებს და პოეზიის თილისპით ცდილობს „დაკარგული სამოთხის“ დაბრუნებას. მართალია, ამ დიდაქტიკურ პოეზიის დანიშნულება პრაქტიკული ხასიათისაა, მაგრამ არჩილის შემო-

ქმედებითი სიმძლავრეც იმაში მდგომარეობს, რომ ამ გამოყენებით ამოცანას ისეთი გამოთქმის ფორმა მისცა, რომ ხელოვნებას არ უღალატა. ამ მხრივ იგი უნდა ჩაითვალოს დავ. გურამიშვილის პირდაპირ წინამორბედად, მხოლოდ ქრონოლოგიურად კი არა, იდეურად და ესთეტიურადაც. ხოლო საერთოდ, არჩილ მეფე არის მეჩვიდმეტე საუკუნის მნიშვნელოვანი წარმომადგენელთაგანი. ხოლო ორივემ ერთად, თეიმურაზმა და არჩილმა, ისეთი ატმოსფერო შექმნეს თავის გარშემო, ისე გააცოცხლეს და აამაღლეს შემოქმედებითი ტრადიციები, რომ საერთო გავერანების ფონზე პოეზია მოჩანს როგორც ზღვის მაღალი ლამპარი, შორს რომ წვდება მისი იმედიანი შუქის ისარი. მათვე მოუძახლეს წიადაგი მეთვრამეტე საუკუნის იმეთ გიგანტებს, როგორცაა გურამიშვილი და ბესარიონ გაბაშვილი.

მაგრამ ვიდრე ამ უკანასკნელთა შემოქმედებას შევხებოდეთ, საჭიროა ჰოვცხსენიოთ სულხან-საბა ორბელიანი, რომელიც მეჩვიდმეტე საუკუნის მეორე ნახევარში და მეთვრამეტე საუკუნის დასაწყისში მოღვაწეობდა. სულხან ორბელიანი არის იმ ეპოქის ქართული პროზის უდიდესი წარმომადგენელი. მისი „სიბრძნე სიცრუისა“ არის მეტად მნიშვნელოვანი ლიტერატურული დოკუმენტი, რომლის მიხედვითაც ირკვევა არა მხოლოდ ქართული სიტყვის განვითარებული მდგომარეობა, არამედ ქართული ერის გონებრივ-ესთეტიკური სიმაღლე. ხოლო თვით ავტორის ფიგურა ისეთი შთამაგონებელია და მიმზიდველი, რომ გვეჩვენება როგორც იმ ეპოქის იდეათა ერთგვარი აუზი, რომლის გარშემოც შემოკრებილია ქართული საზოგადოების ყველა ცოცხალი და შემოქმედი ძალა. გვეგონია, რომ სულხან ორბელიანს. მეტად მნიშვნელოვანი როლი უნდა ჰქონდეს როგორც პიროვნებასაც, განსაკუთრებით ევროპიდან დაბრუნების შემდეგ. ჩვენთვის ამჟამად საინტერესო არ არის როლის დაწერა ჩვენმა ავტორმა თავისი „სიბრძნე სიცრუისა“, საინტერესოა უფრო ის, რომ ეს შესანიშნავი ნაწარმოები დაიწერა, სადაც იგავების სახით გადაშლილია ჩვენი ხალხის სულიერი ქვეყანა, მეტად სკეპტიკური და დამცინავი, და ყველაფერი ეს შესარულეებულია მეტად ფართე პერსპექტივით, მთელი ქვეყნის ჩვენებითა და გათვალისწინებით. ამ მხრივ, რასაკვირველია, სულხან-საბა ორბელიანი მეტად მნიშვნელოვანი ფიგურაა თავისი დროის ვითარების საჩვენებლად, მაგრამ, ვიმეორებთ, როგორც პიროვნებას, და განსაკუთრებით ევროპიდან დაბრუნების შემდეგ, დიდი გავლენა უნდა მოეხდინა იმ წრეზე, რომელთა ხელშიც იმყოფებოდა აზროვნებისა და შემოქმედების სადავეები. და შორეული ანალოგიით, უნე-

ბურად ვიგონებ ვოლტერს, რომლის მსგავსად სულხან-საბა ორბელიანიც ევროპაში მოგზაურობამ შეახვედრა ახალ ფილოსოფიურ. ესთეტიკურ თუ მორალურ საკითხებთან, რასაც იგი აღარებდა იმ მსოფლმხედველობას თუ ტრადიციებს, რომელიც მის სამშობლოში იყო გაბატონებული. ის რაც ვოლტერისთვის იყო ინგლისი, საიდანაც საზარელ საარქაისტოულ წერილებს სწერდა საფრანგეთს, და ახალ შემოქმედებისკენ მოუწოდებდა, ის ჩვენი მოგზაური ავტორისთვის იყო რომი, პარიზი და სხვ., სადაც მან ბევრი რამ ნახა ახალი და მისაბამი, რასაც სწავლობდა დიდი დაკვირვებით, ღრმა ანალიზით. რომ კარგად შეეთვისებინა ის მხარეები, რომელთა საქართველოში გადმონერგვა უდიდეს საქმედ მიაჩნდა. სულხან-საბა ორბელიანის მოგზაურობიდან აშკარად ჩანს ეს ღრმა დაინტერესება, და გვეგონია, დიდი მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა თანამედროვეებათვის ამ ახალი ფიქრების, ახალი განცდების და ახალი პულსაციის თუ სუნთქვის ჩამოტანას საქართველოში, სადაც ბევრსა ფიქრობდნენ დასავლეთზე, მაგრამ სინამდვილე მაგრად უყეტავდა შავი ზღვის კარებს.

სულხან-საბა ორბელიანის „სიბრძნე სიკრუისა“ კიდევ იმით არის შესანიშნავი, რომ აქა ვხედავთ ხალხთან დაახლოვებას, ხალხას მსოფლმხედველობას, რაც უეჭველად პროგრესულობის მაჩვენებლად უნდა ჩაითვალოს. აქ მწერლობა უკვე თავს აღწევს სასახლეებს და პოპულარობის გზას აღგება. ფორმის მხრივ ეს ტენდენცია კიდევ უფრო ნათლად ჩანს. იგი უახლოვდება სახალხო ენას როგორც აღნაქესით, ისე კილოთი, სიმარტივით. და თუ გავითვალისწინებთ დავ. გურამიშვილის პოეზიის სისადავეს და ხალხურ ენას, შეიძლება იმ დასკვნის გამოტანა, რომ ჩვენს იმდროინდელ ლიტერატურაში ეს ტენდენცია ყოფილა.

იქნებ ამ მიმართულების ერთი მიზეზთაგანი ის პოეტური იდეოლოგიაც იყოს, რომელიც იმ დროს გაბატონებული ყოფილა და რომლის ერთგვარი კოდიფიკაცია მამუკა ბარათაშვილმა მოახდინა თავის „ქაშნიკში“. შეიძლება გადაჭრით ითქვას, რომ არჩილიდან მოყოლებული, ეს ტენდენცია მტკიცედ ტარდება ქართულ ლიტერატურაში და საუკეთესო პოეტური დაგვირგვინება დავ. გურამიშვილის შემოქმედებაში ჰპოვა. ეს უკანასკნელი კი ჯერ კიდევ არ არის სათანადოდ შესწავლილი და შეფასებული. ჯერ კიდევ არ მომხდარა იმ უდიდესი მსოფლმხედველობის გადაშლა, რომელიც დავ. გურამიშვილის პოეზიაში არის მოქცეული, და არც ლექსის ის მორფოლოგია არის შესწავლილი, რომლითაც დავ. გურამიშვილმა გაამდიდრა ჩვენი სიტყვის მუსიკა. დავით გურამი-

შეილამდე არც ერთ ქართველ მწერალს არ შეუქმნია ისეთი სადა და მონუმენტალური ლექსი. ჩვენ სასწაულად მიგვაჩნია შოთა რუსთაველის პოეტიკა, მაგრამ იქ ხომ სისადავე არ არის. რუსთაველის ენა დიდ ორკესტროს ხმას გამოსცემს, გურამიშვილისა კი ლერწმის სალამურია, ქაცვია მწყეპსის ხელით გამოჭრილი. თითქოს ამ პრიმიტიულობაში პროგრესული არაფერი არ უნდა იყოს, მაგრამ არის ხოლმე კაცობრიობის ცხოვრებაში პერიოდული დაბრუნება პირველ წყაროსთან ახალ ძალთა მოსაკრებად, და დავ. გურამიშვილის პრიმიტივიც ასეთი დაბრუნებაა. უკვირდებით დავ. გურამიშვილის და მის თანამედროვეთა შემოქმედებას და გეჩვენებთ: რომ იმდროინდელი ქართული ლიტერატურა თითქოს ერთგვარ კონტაქტში იმყოფებოდა ევროპის ლიტერატურასთან. იქაც ხომ შეთვრამეტე სალკენეში უარყოფილ იქნა ხელოვნურად აშენებული ბრწყვიალა ტრაგედიები, სასახლის ოდები, მონოტონური. მიმართვანი და ლიტერატურის ავანსცენაზე გამოყვანილ იქნა ყოველდღიური ცხოვრება, სადა მოწყობილობა, მდაბიო ხალხი. სალონების ტონი შესცვალა უბრალოებად, სამეფო კარის გაზვიადებული და გამახვილებული ეტიკეტი — ბუნებრივობამა და გულწრფელობამ. გათავდა სამეფო დარბაზის და ვეზირების ლიტერატურა; იხ. ტენის სიტყვით, საჭირო გახდა „წიგნი, ოჯახებში ბუნხართან საკითხავად; ამ მხრივ მობრუნდა შემოქმედება“... ამავე მოვლენას ვხედავთ ჩვენშიც, შეიძლება ითქვას, უფრო აღრეც. გარდა ამისა, საერთო მომენტი სხვაც არის. როგორც ვნახეთ, მე-17 — მე-18 სს. ჩვენში საგანგებოდ ვითარდება ზნეობრივი მოტივი და დიდაქტიკური ტონი თითქმის ეუფლება ლიტერატურას. ევროპაშიც ხომ ასე იყო. ინგლისში, საფრანგეთში, გერმანიაში და სხვ. მეთვრამეტე საუკუნეში ჩნდება და ბატონდება ზნეობრივი ხასიათის ლიტერატურა. რომანებსა და ლექსებს რომ თავი დავანებოთ, „ყოველ-კვირეული ზნეობრივი გამოცემები“ იმდენი იყო, რომ ფარავდა უკვე დროგარდასულ მოტივებსა და თემებს. ჩვენის აზრით, ეს მომენტიც ხალხთან დაახლოვების საშუალება იყო, რომ ლიტერატურასა და ხალხის ცხოვრებას შორის გამბულიყო ცოცხალი კავშირა. ასევე საერთოა რელიგიური ტენდენცია, ან „სერაფიული“, როგორც გერმანელები უწოდებდნენ (Seraphische Dichtung), რომელიც უმაღლეს მწვერვალამდე აიყვანა მილტონმა — ინგლისში, კლოპშტოკმა — გერმანიაში და სხვ. ჯერ ძნელია იმისი თქმა, თუ კონკრეტულად რა იყო ამ მსგავსების მიზეზი, მაგრამ იმის თქმა კი შეიძლება, რომ ლიტერატურული მოძრაობის ზოგადი ქროლოვანი საერთო იყო და ზემოთ გამოთქმული მოსაზრებანი საქართველოსა

და ევროპას შორის იდეური ურთიერთობის შესახებ ამითაც მტკიცდება. მაგრამ ეს სხვათა შორის.

მე-18 საუკუნის ქართული ლიტერატურის შემდეგი მწვერვალი — ბესიკია (ბესარიონ გაბაშვილი), რომლის ლირიკა, როგორც განცდების სიღრმით, ისე ფორმის მხრივ, უდიდეს მოვლენად უნდა ჩაითვალოს. გაბატონებულია ჩვენში ის აზრი, რომ ბესიკი სპარსული პოეზიის გავლენას განიცდისო, მაგრამ გვგონია, რომ ეს ზეპირი აზრია, რადგან ამ გავლენის კონკრეტული ჩვენება ჯერ არავის უცდია. ბესიკის პოეზიაში იმოდენა სიმდიდრეა დაგროვილი, რომ იგი უნდა ჩაითვალოს დამოუკიდებელ და სავსებით ორიგინალურ მოვლენად. ზოგჯერ იგი ხელოვნების უკანასკნელ მწვერვალებს აღწევს და ჩვენს წინ დგება სავსებით გამოშხატველი სახე, უმაღლესი ვნების აფეთქება და სრულიად ახალი პოეტური სტილი. ბესიკი ღრმა ლირიკოსია, და ისეთი, რომელსაც, შეიძლება ითქვას, მხოლოდ ერთი მოტივი აქვს, შემოქმედების ერთი მამოძრავებელი ძალა, მაგრამ იმდენი აქვს ვარიაციები, ისეთი გრძნობის სიღრმესა შლის, რომ მისი პოეზიის მრავალმხრიანობა თითქოს სასურველიც არ არის.

დედოფალი ანა და მისდამი ტრადიკული ზიყვარული. — ეს არის ბესიკის ლექსების საფუძველი, მისი მსოფლმხედველობის პრიზმა და მთელი სიცოცხლის აზრი. აქედან გამომდინარეობს ის უძირო სევდა, რომლის მელანქოლიური ტონებიც ჩვენი პოეზიის იშვიათ სამკაულს წარმოადგენენ.

ჩვენ ბევრი ვიცით „მსოფლიო სევდიანობის“ წარმომადგენელნი, მაგრამ მათ შორის მეტად ხშირია დატანჯულობით კონტაობა, უიმედობის ეფექტიანი ძაძითმოსილობა, მოგონილი წვალება და საერთოდ გულუწრფელობა. ბესიკის შესახებ ამას ვერ ვიტყვი, რადგან იგი თავის სევდის საგანს „მსოფლიო კითხვად“ არ აქცევს და ეს არც აინტერესებს. და მისი „სევდის ბალიდან“ თუ გამოკრთება სოფლის წყევა — ეს ცივი გონების პროექცია კი არ არის, არამედ კენესაა გულის, რომელსაც „სევდის ლაშქარი შემოუხდება“ და „ჰაერი ცივი-ნაშიანი“ უბნელდება ანა ბატონიშვილის სიკვდილით.

ბესიკი სიყვარულის უდიდესი მთქმელია. და თუ შემოქმედის მთავარი მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობს, რომ სხვათა სულში გაატაროს ის განცდები, რომელიც თვით განუცდია, უშუალოდ იმოქმედოს აღამიანის გრძნობებზე და აავსოს იგი იმ სიცოცხლით, რომლითაც თვით ავისილა და ამეტყველებულა, ბესიკი უდიდეს შემოქმედად უნდა ჩაითვალოს. ფორმის მხრივ კი ბესიკი პირდაპირ ვირტუოზია. მას აქვს ლექსის ფაქტურის დიდი შეგნება. მისი ლექ-

სების მეტი წილი პირდაპირ მუსიკაში გადადის, იმდენია მათში გარეგანი თუ შინაგანი რითმა, ხმოვანთა თუ თანხმოვანთა კომპოზიცია, ალიტერაციები, და ზოგჯერ ასონანსებიც კი. კითხულობთ მის ლექსებს და გაოცებთ უმწვერვალესობამდე მიყვანილი მუსიკალობა:

ტანო ტატანო, გულ წამტანო, უცხოდ მარებო,
ზილფო კავებო, მომკლავებო, ვერ საკარებო,...

ან შემდეგი:

ნარგიზს დარა მან დარა,
რამცა დარა მანდარა,
აჰიკიკადა შერცხალი
სათზედ დარა მანდარა.

ბევრი რამ შეიძლება ითქვას როგორც ბესიკის, ისე დ. გურამიშვილის და სხვათა პოეზიის შესახებ, მაგრამ ეს ამ უამად ჩვენს ამოცანას არ შეადგენს.

ჩვენ გვინდოდა მხოლოდ ზოგადი მიმოხილვა და გაკვრით გამოწვევა იმ პროცესებისა, რომელსაც მე-17 — მე-18 ს.ს. პოეტები ქმნიან. ჩვენი მიზანი იყო ცოტა ხნით გაგვეთვალისწინებინა ის ეპოქა, რომელსაც ახალი აღორძინების ხანა ეწოდება, და ის შესაძლებელი პერსპექტივები, რომელნიც მე-18 საუკუნის ვითარებიდან გამოვლინარობდნენ.

ჩვენ აქ მხოლოდ მწვერვალზე აღვნიშნეთ და სულაც არ გვიხსენებია ის აუარებელი მწერლები, პოეტები და სხვ., რომელნიც თავს იყრიდნენ დიდ პირთა გარშემო და მათით შთაგონებულნი, ქმნიდნენ შემოქმედების მასიურობას, თუ შეიძლება ასე ითქვას. თითქოს რაღაც პოეტების კარნავალი იყო გამართული, რომელთაც ეჯიბრებოდნენ მწიგნობრები და ამ საერაო ბრუნვაში და დუღილში იქედებოდა ქართული მხატვრული სიტყვა. განა ცოტას შეტყველებს მარტო ის ფაქტი, რომ პოეზიისა და მწიგნობრობის კულტი ისეთი მტკიცე ყოფილა, რომ მეფის ოჯახის თითქმის ყველა წევრი, შესწევდა ძალა თუ არა მაინც, ჩაბმული იყო ამ მუშაობაში და იმდენი შექმნეს კიდევ, რომ მკვლევარები ცალკე თავს უძღვნებენ „მეფის ოჯახის წევრთა სალიტერატურო მოღვაწეობას“¹.

დიახ, ჩვენი მე-17 — მე-18 საუკუნეები, ქართული კულტურის ისტორიაში კიდევ ერთი გაზაფხულია. ერი გრძნობს რაღაც დიდი ძალის შემოწოლას, მას ეჩვენება რაღაც მხატვრული სახეთა მომავალი სიუხვე, და ამ დიდ მოლოდინში, თავდაოკებულ დაქიპვით

¹ ალ. ხახანაშვილი. Очерки по истории Грузинской словесности, V. III. გვ. 334.

ემზადება მოზეიმე ზვალისათვის. მწიფდება ეპოქის სტილი, და თითქოს სადაც არის უნდა გადაიშალოს ერის „ბედის-წერის“ თუ არსებობის სიღრმეთა სიმბოლურობა, მაგრამ კიდევ რეაქციის ფაზა იწყება და გარედან შემოწოლილი ძალა კვლავ ცდილობს მიღწეულ საუნჯეთა დამსხვრევას. კრწანისის ველზე კიდევ ერთ-ბელ დაიკვნესა საქართველომ, და ერის დაწყვეტილი სული ისევ გაყუჩდა...

პატრიოტული რომანტიზმის დასაწყისი

პოეტი დები — ბატონიშვილები: მარიამ, თეკლე და ქეთევან

მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ნახევარი თითქოს ულიტერატურო ხანა იყო. აწით იმის თქმა გვიწევს, რომ ლიტერატურული გემოვნება და მიმართულება ინდივიდუალურ კარჩაკეტილობას ეწევა, რადგან საზოგადოებრივი ცხოვრება დაიბნა, დაიქსაქსა და პირველი ამ უკანასკნელზე შემოქმედებას თუ გავლენას ვეღარ ახსენებდნენ. მწერლები რაღაც იზოლაციურ მდგომარეობაში მოექცნენ და მათი შემოქმედება მხოლოდ ვიწრო წრეებშიღა ისმოდა ან სუფრაზე დეკლამაციის სახით, ანდა დუღუქზე დაჟღერებით. რასაკვირველია, თვით მწერლები კი ცხოვრების გავლენის ქვეშ მოექცნენ, რაც მტკიცდება იმ მოტივებით, რომელნიც ჩვენი ლიტერატურის ისტორიაში ახალ მოვლენებს წარმოადგენენ (როგორც მაგალითად პატრიოტული რომანტიკა და „სულითობა“, სიმარტოვე), მაგრამ საზოგადოება ვეღარ წვდებოდა პოეტთა გულისთქმას და, ერთმანეთს დაშორებულნი, ვეღარ იქმნიდნენ იმ ფსიქოლოგიურ ურთიერთობას, რომლის გარეშე ლიტერატურული ცხოვრება წარმოუდგენელია. საზოგადოების მაღალი ნაწილი, ნებისით თუ უნებლიედ, დაეშვა რუსიციკატორული პოლიტიკის დაღმართზე, მწერლები კი ქანაობდნენ ძველისა და ახლის შორის, იმედის და სასოწარკვეთილების საზღვარზე, დამოუკიდებელ საქართველოზე მეოცნებენი და მისთვის განწირულები. და თითქოს სიმბოლიურია ის გარემოება, რომ მეცხრამეტე საუკუნის ლიტერატურა ქალებზე დაიწყო, — ერეკლე მეფის სამმა ასულმა: მარიამ, თეკლე და ქეთევან. ვაჟაკებს არ ეცალათ, ქალები კი ნაზი ცრემლებით დასტიროდნენ „ედემის ბაღს“ — საქართველოს.

ში დამწარდეს დროთა ტკილობა,
უწყალო ვტლმან რა ქმნა ცილობა,
აღხებრა წალკოტსა ვარდთა შლალობა,

დასორგუნა ჩემი დღე კეთილობა,
ბნელ ჰყო ქართლოსის ძვირფას მტილობა,
მესისხლე მარხს აქვს ხრმალ-წვდილობა...

ასეთი მძიმე ტონით და მელანქოლიით დაიწყო მარიამ ბატონიშვილმა მეცხრამეტე საუკუნის ლიტერატურის დასაბამი. იგი მისტირის იმ მზეს, რომლის „სხივნი ღრუბელთ დაჰფარეს“ და ეს სევდა ისეთი უნუგეშოა, რომ აღარავინ ეგულება „სახმილის მშრეტად“, „გულგრილობის მცეჴელად“. პოეტი ქალი შურისძიებით არის შეპყრობილი, როცა ხედავს რომ „მრისხანე ჯალათთ აქეთ ხმალ-წვდილობა“, მაგრამ უძლურია საამისოდ და მხოლოდ ცის მნათობებსლა შესტირის სიკვდილის მაძიებელი:

— იგრგვინვა ცაჴან ჩვენზედა, რისხეთა საშინელითა,
დაჴარანა ჩრდილოთ ღრუბელჴან მნათობთ არენი ძნელითა,
წარჴხდეს წალკოტნი მალა-ღნი,ჴა საცთურითა ძნელითა,
ვაჴ დიდებულნი პალატნი იჴმნა მტერთ საცინელითა,
აწ განწირული უწყალოდ ვიწვ ცეცხლით არა ნელითა,
სად ხარ სიკვდილო, რას ჰყოვნი, არ მიმცემ დღესა, მცირებსა
მიგლოვდით მეცა მოყვასნო, სოფლისა განაწირებსა.

ამ სტრიქონებიდან განწირულის ხმა ისმის, და ქალის ხმა, რადგან განსაკუთრებული მგრძნობელობა და დაწმენდილი სინაზე არის ყოველ სიტყვაში მოქცეული. იგი წმინდა ქალური გულწიკვლობით იგონებს თავის „მათებს“, თავის „წალკოტს“, რომელიც იყო „ყუავილთ სიმრავლით გამშვენებული“, „ოთხ კიდე სახელ გადიდებული“, იგონებს თავის „დღე კეთილობას“ და გეგონია, რომ ჩვენი პოეტი სივილასავით შთაგონებული იქნებოდა იმ დროს, იმდენია მის ლექსებში შემოქმედებითი გზნება და სიღრმე, მაგრამ ეხლა იგი სასოწარკვეთილია, გამტყდარი ჰკუჴაა, რომელიც ერთსდა ახერხებს, რომ საუკუნის დასაწყისიდან ბოლომდე მიაწვდინოს პროტესტის ხმა. და მისი გულისწყრომა ხშირად პიროვნული კი არ არის, არაჴედ საერთოა: „არ დასცხრა ჩვენზე მარადის, სოფლის საცთურთა შინება“-ო. ეს იგივე დავ. გურამიშვილის მტკივნეული სიტყვებია: „ქართლის ჰირსა ვერვინ მოსთელის“-ო. ასეთივე ნაზი მელანქოლიით იგლოვს საქართველოს და თავის ზედს ქეთეჴან ბატონიშვილი:

„ზი ვითარ ესთჴვა განსაკრთობელი,
ჩემი სიცოცხლის დამაცხრობელი,
ჩრდილოთ ვიხილე მცირე ღრუბელი,
აზის მთების დამზნელბელი“...

მისთვისაც „აღარ ჰყვებიან ზამბახნი“ და, აღმოფხვრილ სამ-
შობლოში, „არ აქვს წამალი გამთელბელი“. მის ლექსებშიც განწი-
რული ეპოქა იცრემლება და პოლიტიკური კატასტროფა სულს
სტეხავს:

გუშაგნი მრავლად ჩემთვის მცველობენ,
სხვა და სხვა აზრით გველებრ ჰრელობენ,
არ მცემენ ნუგეშს, მსწრაფლად მწყარალობენ,
მათნი მახვილნი გულსა მჰრელობენ...

პოეტი აგვიწერს თავის პატიმრობას და ჩრდილოეთში გადასახ-
ლების მოლოდინს, რაც პირდაპირ სასოწარკვეთილებაში აგდებს და
ისეთივე პროტესტით მიმართავს სოფელს:

— რად არ დაგვიწყდი პოი სოფელო,
არ ხანიერო ცულ საყოფელო,
მცირის ეამისაე...
„ვინც არ გენდობის, ვარ მადლობელი“ — ო.

როგორც ჩანს, ეს ლექსი წერილად არის მიმართული თავის
დასთან — თეკლე ბატონიშვილთან, რომელიც ამ ორი დისაგან გა-
ნირჩევა როგორც უფრო ნებისყოფის და ამტანობის ადამიანი. თით-
ქოს ამ უკანასკნელში ილღიძებს ძველი ამაზონის სიმტკიცე და სი-
თამაჟე, და პატიმარ დას მიმართავს თავდაკერით:

რად გიკვირს პატიმარს მწუხარებანი,
მცირეს ხანს ლხინითა გამწარებანი,
თუმცა იხილეთ მნათობთ ენებანი,
იერქოს ვარდთა უცხოდ რებანი,
ნაზთა იათა ცრემლით ვსებანი,
ვითმინოთ ოხერით სულთქმა-ეებანი,
რად გიკვირს პატიმარს მწუხარებანი....

თეკლე ბატონიშვილი¹ დაპატიმრებულ დას ამხნევებს და ანუ-
გეშებს კიდევ, „ნუ ჰსწუხ, დაშრტება ცეცხლთა დებანი“—ო. მას ჭერ
იმედი გადაწყვეტილი არა აქვს და „გუშაგთ სიმრავლის“ შიში არა-
ფრად მიაჩნია. ბევრნი სდარაჯობენ, მაგრამ განა „ასდენ წყინების,
მარად სისხლისა, ცრემლთა დინების“ ღირსია ის, რაზედაც მარიაშ
ბატონიშვილი, — მისი და გლოვობს?

— რადგან ჩრდილოთ მზემ ესრეთ ინება,
კრძალვით ითმინე სახმელთ გზნებანი...

¹ თეკლე ბატონიშვილი — ალექსანდრე ორბელიანის დედაა.

აქ თითქოს ვაყური სიმტკიცე და იმედია ნობა გვესმის. მარად ქალურად სარბილე უარყოფილია და ქალის პირით თითქოს ბრძოლებში ნაწრთობი გმირი დინჯად ლაპარაკობს:

რად გიკვირს პატიმარს მწუხარებანი,
მცირე ხანს ლხინთა გამწარებანი.

„მცირე ხანსაო“, რადგან მას იმედი აქვს, რომ საქართველო ასე ადვილად არ დანებდება რუსის მეფეს. იმედი აქვს, რადგან საკუთარი გამოცდილებით იცის, თუ რას ნიშნავს თავისუფლებისათვის ბრძოლა, როგორ იციან მტრის დახვედრა მის ქვეყანაში, სადაც თვით თეკლე ბატონიშვილს არა ერთხელ მიუღია მონაწილეობა ომებში მამასთან ერთად.

- ქეთევან ბატონიშვილიც არ არის მოკლებული გმირულ სულს. იგიც საიდუმლო შეთქმულების მონაწილე იყო, რომელთანაც მიწერ-მოწერა ქონდათ შეთქმულ ბატონიშვილებს და ქართლ-კახელებს. როგორც ჩანს პატარა კახის სული ქალებშიც ბობოქრობდა და „სამოც-ჰრილობიანი“ მამის აჩრდილი კიდევ აღელვებდათ ახალ „ასპინძის“ საძიებლად. ქალების ეს მამაკაცური მოქმედება და შეიარაღებაზე ოცნება უფრო ამახვილებს იმ სინაზეს და მელანქოლიას, რომლითაც იწყება ქართული რომანტიზმი. მათი პოეზია თითქოს განუყოფელია, რადგან ერთნაირ ძაძებში არის გახვეული მათი გზნება და გულის მღრღნელი ფიქრი. მათ ლექსებში ჩვენ კარგად ვგრძნობთ იმ ფსიქოლოგიას, რომელიც მე-18 — მე-19 საუკუნეთა უღელტეხილზე დაიბადა, და რომელიც მხოლოდ მალა ფენებში კი არ იყო წარმოშობილი, არამედ დაბლაც, როგორც საერთო განწყობილება.

მაგრამ, გარდა ამისა, მარიამ — ქეთევან — თეკლე ბატონიშვილების პოეზია სხვა მხრივაც არის საგულისხმო. მათი ყოველი სტრიქონიდან თითქოს ბესიკის შორეული ხმა გესმით, და საერთო კოლორიტიც ბესიკისა გადაჰკრავს. რასაკვირველია, მე პოეზიის საგანს ანუ თემას არა ვგულისხმობ, რადგან ბესიკი ეროსის ტრფიალია და ბედის ერთგვარი ირონიით კი ბატონიშვილ დების სამება — ერის ტკივილების მტვირთველები. მათი ლექსის მხატვრული მხარე, შედარებებზე, ზომაც ბესიკის ლექსს ენათესავება, და ტონი, განწყობილებაც თითქმის საერთო აქვთ. ეს მომენტი კი მნიშვნელოვანია იმ მხრივ, რომ ააშკარავებს ბესიკის პოეზიის გავლენის სფეროს და, ამას გარდა, ერთგვარი შუა პუნქტიც იქმნება ბესიკსა და ალექსანდრე ჭავჭავაძეს შორის.

მაგალითად, ბესიკის ლექსის ზომა:

სუელის ლაშქარი შემოიხდება, ე. ი. 5+5.

სურვილის ცეცხლი მომეკიდება...—5+5.

მარიამ ბატონიშვილისა:

პოი დამწარდეს დროთა ტკბილობა...—5+5.

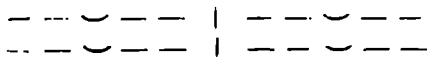
უწყალო ეტლმან რა ქმნა ცილობა...5+5.

ქეთევან ბატონიშვილისა:

პოი ვითარ ვსთქვა განაჯრობელი,—5+5.

ჩემი სიციცხლის დამაცრობელი...—5+5.

რაც შემდეგი ნიშნებით გამოიხატება:

ანდა შევადართო ბესიკის თერთმეტმარცვლოვანი ზომის ლექსი ქეთევან ბატონიშვილის ამავე ზომის სტრიქონებს:

ბესიკი: მომაკლდა უებრო კეთილობანი,—6+5

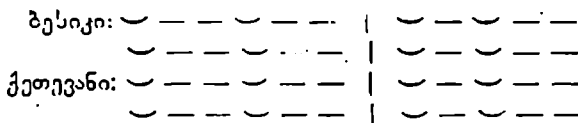
მომაკლდა აღერაი და ზრდილობანი...—6+5

ქეთევან: რად გივირს პატიმარს მწუხარებანი,—6+5

მცირეს ხანს ლხინთა განწარებანი...5+5.

მართალია, ქეთევანს აქ თერთმეტმარცვლოვანობა დაცული არა აქვს, მაგრამ ორივე ზომა — ბესიკიდან აქვს ნასესხები.

ეს გამოიხატება შემდეგ ნიშნებით:

თუმცა ეს ლექსთ ზომა ბესიკამდეც იყო, რაც მამუკა ბარათაშვილს იანაბიკოლ აქვს მოხსენებული. მაგრამ ეს ზომა ბესიკმა დააკანონა, თუ შეიძლება ასე ითქვას, და ჩვენი პოეტი ქალებიც ბესიკის კვალს მისდევენ. ახალი ვარიაციების შეტანითა და სტრიქონთა კომბინაციების შერჩევით. ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლექსის ზომასაც თუ შევადარებთ, აშკარა გახდება, რომ მისსა და ბესიკს შორის არსებობს გადასასვლელი პუნქტი, რომელზეც ჩვენი პოეტი დები იღვწენ.

ქართული პრესის პირველი პერიოდი (1818 — 1832 წ.წ.)

მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ათეული წლების ვითარება კარგად ვერ იქნება გათვალისწინებული, თუ არ გავეცნობით იმდროინდელ ჩვენს პრესას. უნდა ითქვას, რომ ამ სახის ბეჭდვით სიტყვას ჩვენში ტრადიცია არა ჰქონია. დღემდე შემონახული დოკუმენტების მიხედვით, ჩვენში ქურნალი თუ გაზეთი 1818 წლამდე არ არსებულა და ამ უკანასკნელის დანიშნულებას ასრულებდა ე. წ. „სალაყბო“ (ანუ *агуджа* — ბერძნებისა, ან რომაელთა ფორუმი), სადაც ანტიური ქვეყნების მსგავსად იკრიბებოდა საზოგადოებრივი აზრი თუ ახალი ამბავი. პრესის უქონლობა, რასაკვირველია, სახელმწიფოებრივი ცხოვრებისათვის დიდ დაბრკოლებას წარმოადგენს, მაგრამ ჩვენი ქვეყნის პირობები ისეთი იყო, რომ ეს გარემოება უკულტურობის ნიშნად არ ჩაითვლება. საზოგადოდ ქურნალ-გაზეთის ისტორია არც ისე დიდი ხნის ამბავი არის. მეთვრამეტე საუკუნეიდან იწყება პრესის განვითარება ევროპაში, ხოლო რუსეთში პრესას იმავე საუკუნის ბოლო წლებში ჩაეყარა საფუძველი. მაგრამ მაინც, როდესაც ვაძარებთ ამ მხრივ ჩვენსა და ევროპის მდგომარეობას, უეჭველია საქართველოს ჩამორჩენილობას დავადასტურებთ, რადგან იმ დროს, როდესაც პარიზში თხუთმეტამდე სერიოზულა ქურნალი თუ გაზეთი არსებობდა, ჩვენში ხსენებაც არ იყო. მაგრამ მართო ამ მხრივ ვიყავით ჩამორჩენილი? ამის მიზეზები გაკვირით უკვე გვქონდა მოხსენებული წინა თავებში და გვგონია, რომ ნათელია ჩვენი იმდროინდელი საზოგადოების ფსიქოლოგიური მომზადება და ობიექტურ პირობათა აუწერელი დაბრკოლებანი. მაგრამ მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ათეული წლების შემდეგ, როდესაც ქართული სახელმწიფოებრიობის აჯანყებული სულიც დაცხრა და ბრძოლის ველი მოიშალა, როდესაც სამოქალაქო ცხოვრება მყუდროების ქვეშ მოექცა, ექვს გარეშეა, რომ ქართველი საზო-

გადოებაც ნელ-ნელა შეეცდებოდა კულტურულ მუშაობის დაწყებას, რასაკვირველია, რუსული. ცენზურის მიერ დასაშვებ ფარგლებში. და ჩვენ ვხედავთ, რომ 1818 წელს არსდება პირველი ქართული გაზეთი, რომლის თავშიც ვკითხულობთ:

გ ა მ ო ც ხ ა დ ე ბ ა

საქართველოს გაზეთი.
მარტის 3 დღესა ჩყით წელსა ტფლისში.

№ 1.

გაზეთს დართული აქვს ერთგვარი პროსპექტი, საიდანაც ირკვევა ამ გაზეთის ხელმძღვანელთა მიზნები და ის ფსიქოლოგიურაქვეყანაც, რომლის ინტერესთა ხასიათი და წონა ამ გაზეთის საშუალებითაც, თუ სავსებით არა, ნაწილობრივ მაინც ირკვევა.

გაზეთი წერს: „სარგებლობისა და კმაყოფილებისათვის ამის ქვეყნისათა, მომავლის მარტის პირველ რიცხვითაგან წინადადებულ არს, რომელ გამოიცემოდენ თფილისსა შინა ბუნებისა ქართულსა ენასა ზედა დაბეჭდილნი ფურცელნი, რომელსაცა ეწოდება საქართველოს გაზეთი.

გაზეთსა ამას შინა შთაწერილ იქნებიან შემდგომნი მუხლნი.

ა. სახელოთ-ბოძება დაჯალდო მოხელეთა... და სხვ.

ბ. საკუთარნი მმართველობის განწყობებანი და დადგინებანი, რომელნიცა ეკუთვნიან ამ ქვეყნის დამყარებასა და კეთილ-მდგომარეობასა.

გ. სხვა-და სხვანი საქართველოსა და თან შესამძღვრეთა მისთა აღგალთ ამბავნი, რომელნიცა საზოგადოების საკუთრის ყურადღების ღირსნი არიან...

დ. ცნობანი ახალთათვის პოენილებათა ანუ დაწყობილებათა, რომელნიცა შეეხებიან ნაწილთა სხვადასხვათა ხელოვნებისა...

ე. გამოკრებანი ჟურნალთა და გაზეთთაგან, რომელნიცა გამოიცემიან რუსეთსა შინა და რომელთაც თვისის აზრისამებრ ძალუძთ რომელ მისცენ საკუთარ კმაყოფილება მკითხველთა, და სხვ.

რედაქცია ერთგვარ ბოდიშს იხდის მკითხველის წინაშე, რომ გაზეთი ისე ვერ იქნება სრული, როგორც იმ ქვეყნებში, „სადაცა ადრით ჟამითგან არსებს განათლება და სადაც ყოველს წელს გამოიცემიან რაოდენნიმე ასნი ამის მსგავსნი გაზეთნი და ჟურნალები“. ეს ბოდიში გასაგებია, მაგრამ ამ პირველ გაზეთის ნაკლი ეს კი არ არის მხოლოდ, არამედ, და უმთავრესად, ის, რომ მისი ენა უკვე

შერყვნილსა, რაც რასაკვარველია უტრადიციობით ვერ იხსნება. პარდაპირ თვალსა სერავს და ყურს ეჩოთირება ისეთი რუსიციზმები, როგორც მაგალითად: „ისპოლნიტელნი ექსპედიცია“, „უქაზი“, „უზნის სუდი“, „ზემსკის პოლიცია“, „ისპრაენიკი“, „ოკრუჟნი სასაპართლო“, „რუბლი“, „ჩლენი“... და მრავალი სხვა. ჭერ ოცი წელიწადიც არ არის გასული, რაც დამკვიდრდა ახალი მმართველობა, ჭერ კიდევ არ იყო დამცხრალი ქართველი ერის აჯანყებული სინდისი, და უკვე ენის ასეთი შერყვნა, ცოტა არ იყოს უცნაურ შთაბეჭდილებას ახდენს. მაგრამ ამ გარემოების ახსნა სხვაგან უნდა ვეძიოთ. სახელდობრ, იმ რუსოფილობაში, რომლითაც ქართველი საზოგადოების ერთი ნაწილი იყო გატაცებული, და ეს ბარბარიზმებიც მათთვის ალბათ ენის ერთგვარ სამკაულს წარმოადგენდა თუ ხიი-იი-ს. საინტერესოა იმის გათვალისწინებაც, თუ როგორ შეასრულა გაზეთმა თავისი პროგრამა. კითხულობთ ამ გაზეთის ნომრებს და სული გეხუთებათ, ისეთ არაპროპორციულობასა ხედავთ იმ დროის მხატვრულ ლიტერატურასა და ჟურნალისტიკას შორის.

გაზეთი წარმოადგენს მხოლოდ საინფორმაციო ფურცელს, სადაც რედაქცია სრულიად არა ჩანს. არავითარი წერილი თუ კომენტარები გაზეთში არ არის. თუ რა ხელმძღვანელობას უწევს ამ გაზეთის დამაარსებელი მკითხველ საზოგადოებას, ყოვლად წარმოუდგენელია. არ ვიცი იქნებ ცენზურა არ აძლევდა მეთაურების თუ წერილების ბეჭდვის უფლებას, მაგრამ საინფორმაციო მასალის დალაგებაში ხომ მაინც შეიძლებოდა ერთგვარი სისტემისა და ტენდენციის შეტანა. „გამოკრებანი ჟურნალთა და გაზეთთაგან, რომელნიცა გამოიცემიან რუსეთსა შინა“ — ეს მუხლი ხომ შეტანილი იყო გაზეთის „გამოცხადებაში“ და, მაშასადამე, რუსეთის ჟურნალ-გაზეთებიდან შეეძლოთ უფრო მნიშვნელოვანი „გამოკრება“. შით უმეტეს, რომ რუსეთის პუბლიცისტიკაში ეს ხანა განსაკუთრებული ჩოჩქოლის და დაწყებული საკონსტიტუციო ბრძოლის ხანა იყო. იმდროინდელ რუსეთის პრესაში დიდი მსჯელობა იყო გამართული კონსტიტუციის გარშემო, ბეჭდავდნენ ბავარიის კონსტიტუციის ტექსტს, აღარებდნენ ამერიკის კონსტიტუციას, იწერებოდა წერილები გლეხთა განთავისუფლების შესახებ და სხვ. მაგრამ ჩვენს გაზეთში ამის შესახებ ერთი ასოც არ არის გადმობეჭდილი. შეიძლება ჩვენში საცენზურო პირობები უფრო სასტიკი იყო, თუმცა რუსეთში ეს ხანა რეაქციის ხანად ითვლება ალექსანდრეს მეფობის წინა წლებთან შედარებით. გზის გამოძებნა მაინც შეიძლებოდა. გაზეთის ხელმძღვანელები თუ მკითხველი საზოგადოება უფრო

მომზადებულნი რომ ყოფილიყვნენ, მაგრამ უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს ხანა გაბრუებისა და გულგრილობის წლები იყო, საზოგადოებრივი და გონებრივი დაქვეითებას თუ მოღლილობის პერიოდი, და ჩვენი პირველი გაზეთიც ამ ეპოქის კოლორიტსა და სურნელებას კარგად გადმოგვცემს.

„საქართველოს გაზეთი“, ოფიციაოზის მსგავსად, პირველ გვერდს იწყებს „უმალღესი“ ამბებით, როგორც მაგალითად, „სანკტპეტერბურღს. — მათმა იმპერატორობით... ახალწლის დღეს... ინებეს მილოცვის მიღება“... და სხვ. რის შემდეგაც ჩამოთვლილია იმ „ბრწყინვალეთა“ გვარები, რომელნიც წარუდგნენ და სხვ. ამას მისდევს უმალღესნი ბრძანებანი, „სახელოთ-ბოძებანი და ჭილდო მოხელეთა“, როგორც მაგალითად: „ყოვლად უმოწყაღესად ებოძათ ორდენი“... ამას მისდევს საშინაო ხასიათის განკარგულებანი: „საქართველოს კეთილ-შობილთ დეპუტატთ შეკრებილობა“, უცხადებს ყოველთავე, ვინც „არა მოხსენებულ არიან ტრახტატსა შინა, უთუოდ წარმოუდგინონ საბუთნი თვისნი“... და სხვ.

შემდეგ ქრონიკის მსგავსი მასალა. როგორც მაგალითად:

— „კოლეესკის ასსესორმა და კავალერმა თავადმა მიხაილ (და არა მიხეილ) ფალავანდოვიმა (და არა ფალავანდიშვილმა) ქსთარგმნა რუსულითგან ქართულსა ენასა ზედა წიგნი, რომელსაცა ეწოდება ნაკაზი — ხელმწიფე იმპერატრიცა ეკატერინა მეორისა“... და სხვ.

გაზეთში არის „უცხოს ქვეყნის ამბავნი“-ც, მაგრამ აქაც იგივე „სტილია“ დაცული. ბოლოს მიღის „პუბლიკაცია“.

აქედან უკვე აშკარადა ჩანს ის იდეოლოგიური პოზიცია თუ საზოგადოებრივი შეგნება, რომელიც ჩვენი პირველი გაზეთის რედაქციას სკერია თუ ჰქონია.

რაც შეეხება გაზეთის მხატვრულ მხარეს, უნდა ითქვას, რომ აქ საყურადღებო ძალიან ცოტაა. სულ არის ხუთი მოთხრობა და ხუთივე თარგმანი. სახელდობრ:

I. მოთხრობა ქალის მარიამისა.

ამ ნაწარმოებს არ აწერია არც ავტორის სახელი და არც თარგმანობა, მაგრამ შინაარსის მიხედვით იგი თარგმანია. ეს არის მოთხრობა, სადაც მთავარი გმირი მარიამი წერს თავის მეგობარ კაროლინას ადოლფის სიყვარულის შესახებ, შემდეგ აღწერს თავის ბიძას, იმის ხასიათს, ცხოვრებას და სხვ. თავისდათავად მოთხრობა არაფერს წარმოადგენს, მაგრამ იგი საინტერესოა სტილის მხრივ. აქ უფრო დაწმენდილი ენაა, ვიდრე გაზეთისა და არც ისეთი მძიმე და გაბრტყელებული, როგორც გაზეთისა აქვს.

II — „იწვიათი ცოლი“ — თარგმანილი რუსულიდან,

III — „ამბავი უფლის დელამოტიასა“ —

IV — „რობერტ ავაზაი“ („ლაფატერის შეგირდი“).

V — „ლირს-სახსოვარნი მოთხრობანი და სიტყვანი იმპერატორის პეტრე დიდისანი.

ეს არის ის მხატვრული მასალა, რომელიც „საქართველოს გაზეთში“ იყო მოთავსებული. რასაკვირველია ამ ლიტერატურას არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს, და გეგონია რომ იმ დროსაც არ ექნებოდა; ხოლო საინფორმაციო ნაწილი არაფერს არ შეიცავდა დადებითს და საგულისხმოს. მაგრამ „საქართველოს გაზეთი“, როგორც ქართული პრესის დასაწყისი, მნიშვნელოვან მოვლენად უნდა ჩაითვალოს. მართალია, ამ გაზეთმა დაახლოებით ორი წელი იარსება მხოლოდ, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, საზოგადოებაში პრესის მოთხოვნილება გააღვიძა, დიდი საქმის სათავე დასდო, რაც შემდეგ განვითარდებოდა, სერიოზულ საზოგადოებრივ იარაღად იქცეოდა. ამ გაზეთს, როგორც ირკვევა, მკითხველი ძალიან ცოტა ჰყოლია, ალბათ, იმ მიზეზით, რომ ქართველი საზოგადოების მოთხოვნილება უფრო მაღალი უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ამის მიუხედავად, გაზეთის ისტორიული მნიშვნელობა მაინც რჩება. შემდეგ მას სახელი შეუტყვალეს და ეწოდა „ქართული გაზეთი“, რომლის ხანმოკლე არსებობის შემდეგ, 1828 წ. არსდება გაზეთი „ტფილისის უწყებანი“, რომელსაც 1832 წლიდან გაუჩნდა „სალიტერატურონი ნაწილნი“, რომელმაც ქუჩნალის ფორმა მიიღო.

ამ ქუჩნალსაც დიდი სიღარიბის და გარიყულობის ბეჭედი აზის, თუშცა „საქართველოს გაზეთთან“ შედარებით, გაცილებით მაღლა დგას როგორც ლიტერატურულად, აგრეთვე საზოგადოებრივი როლის შეგნებით. მასში დაბეჭდილია ორიგინალური და თარგმნილი თხზულებანი.

ქუჩნალი ვიწრო ჩარჩოებში არ ემწყვდევა. იგი მკითხველთა მასის მოპოებას ცდილობს და ამ მიზნით მსუბუქ და მიმზიდველ მასალასაც არჩევს: გონება-მახვილობას. მაგალითად: „ერთმა მიიღო მკუჩრალისაგან ნება, რათა ღვინო დალიოს მხოლოდ მაშინ, როდესაც სადილად ზის. მან ჭეშმარიტებით აღასრულა სიტყვა მკუჩრალისა. დილით—საღამომდე იჭდა სადილად და სვამდა ღვინოსა“. ასეთი ხასიათის მასალა აცოცხლებს ქუჩნალს, რომლის დანიშნულებასაც რომელიმე სპეციალური საკითხის რკვევა კი არ შეადგენს, არამედ ფართო მასის ესთეტიკური, გონებრივი თუ სხვა მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილება. და ჩვენი პირველი ქუჩნალიც ამ მომენტს კარგად უწყევს ანგარიშს და სერიოზულ მასალის გვერ-

დით, რომელიც ბევრისთვის შეიძლება მოსაწყენიც იყოს, ურთავს ისეთ მასალას, რომელსაც სერიოზული მკითხველიც სიაშოვნებით წაიკითხავს და ნაკლებმომზადებულებსაც დაინტერესებს, ყურნალის კითხვას შეაჩვევს. ეს კი იმ დროს განსაკუთრებით საჭირო იყო.

„სალიტერატურონი ნაწილნი“... ცხარე პოლემიკასაც არ ერიდებოდა. ეს მათ უფრო საინტერესო არის, რომ ზოგჯერ აქ ჩნდება ეროვნული მოტივი და ყურნალი ცდილობს ამ ეროვნულ სადარაჯოზე მტკიცედ დგომას. მაგალითად: ვინმე გორდეევს დაუწერია საქართველოს მეფეთა დამარბვის შესახებ წერილი, რომელსაც ჩვენი ყურნალი აღუშფოთებია და ს. დ... — ს პირით (სოლომონ დოდაშვილი) პასუხს აძლევს: „წესი დამარბვისა საქართველოს მეფეთა, რომელიც ფრიად საკმაოდ უწინარეს ცნობილ არს საზოგადოებისადმი, უსვენდისოდ გარდმოუწერია უფალს ღარდეევს, მეფის ძის ვახტანგის ისტორიიდან, რომელიც დაბეჭდილ არს რუსულსა ენასა ზედა ს. პეტერბურღს, 1814-სა წელსა... ფრიად სასირცხვილო არს უ. ღორდეევისათვის დაბეჭდა...“ და სხვ. აქ სოლ. დოდაშვილი მეცნიერულ ნიადაგზე დგას და ვინმე გორდეევს პლაგიატს უმტკიცებს. მაგრამ ამ საკითხს პატრიოტული კუთხეც აღმოუჩინებს და თ. გურამიშვილი უგზავნას რედაქციას მღელვარე წერილს, სათაურით: „საყვარელო მამულო“.

წერილი იწყება აღფრთოვანებული მიმართებით:

— „არსმან ყოველთა დამაარსმან მოგვეჩინა შენი ნათელი, საყვარელო მამულო“... და განაგრძობს: „მესმა რომელთაგანმე ყოვლითურთ შენთა უცნობთა კაცთაგან შენზედა და ძეთა შენთა ზედა წერილობითნი ცრუ-მეტყველებანი, მოვისწრაფი შენდა წერილთა ამით, რათა ბოროტ-მეტყველთაცა კაცნან, რომელ არა ძალ-უძთ მათ არა რომელიმე სახითა განმართლება და დამტკიცება შენზედა ცრუ-მეტყველებისა თვისისა“. და ბოლოს წერილს ათავსებს საგულისხმო ლექსით:

ძენი შენია, ვითა გშვენია,
ყოვლნი ვაჭებენ ზიბრძისა ლაბით,
შენთა მოშურნეთ ჩვენ მივეშურნეთ,
სირცხვილეულავეყოთ, გაებანოთ ტლაბით,
ქება შენია, არ მარტო ვსთქვია,
მოსთქმენ იანგნი ფრინველნიც ღლაბით,
ოსმალნი, სპარსნი, ბერძენთა დასნი,
და ევროპელნი მოხდილი შლაბით.
თუ-იტყვის ნაკლებს, თავის თავს აკლებს,
იგი უფალი გ . . . . . o [გორდეევი]

ვისგან ქებაცა არის ენებაცა.
არც ვისგან კარგად შესამჩნევია,
ვერც იცნობს თავსა, ამბობს სხვის ავსა,
ჰკონებს რომ იყოს შესაქცევია,
მას უბედურსა, მალ პასუხუგებს,
ჩვენი ს . . . . . ია [სოლომონ დოდაშვილი].

როგორც ვხედავთ, აქ საკითხს პატრიოტული ჩასიათი ეძლევა. ვილაც „უცხო“, რომლის ქებაც კი ვნება არის, ბედავს რალაც თქვას საქართველოს წინააღმდეგ. ჟურნალმა და მისმა თანამშრომლებმა იციან, რომ პრესა უნდა იღვეს სახელოვან სადარაჯოზე და რაც ძალი შესწევთ ემსახურონ ქვეყნის საქმეს. და თუ „საქართველოს გაზეთი“ მხოლოდ ოფიციალური ინფორმაციით კმაყოფილდებოდა, „სალიტერატურონი ნაწილი“... უფრო კულტურულ საქმეს აკეთებს და ბელეტრისტიკას, პოეზიას თუ მეცნიერებას ეტანება. იგი ცდილობს მკითხველის შექმნას, ინტელიგენციის დაპყრობას და საერთოდ საყურნალო ნიადაგის მომზადებას. რასაკვირველია, არც ამ ჟურნალის მდგომარეობა იყო სახარბიელო; საზოგადოებრივი დახმარება იმ დროს, როდესაც ყველაფერი დაქსაქსული იყო, ექვს გარეშეა, არ იქნებოდა; ლიტერატურული ძალები, როგორც ვხედავთ, ცოტა იყო, საცენზურო პირობები კი — უღმობელი. ნუ დაგვავიწყდება, რომ ეს — ნიკოლოზ პირველის ეპოქა იყო, რომლის 1826 წლის საცენზურო დებულებას „თუჯის“ ეპიტეტი შეარქვეს და ცენზორი გლინკა კი ამბობდა, რომ ამ დებულებით „მამაო ჩვენო“-ს აკრძალვაც შეიძლება.

რომ ეცნობით ამ დებულების პარაგრაფებს, და განსაკუთრებით § § 154, 157, 167, 169 და სხვ., რწმუნდებით, რომ მწერალი და მკითხველი „დრაკონულ“ არტახებში იღრჩობოდნენ, მათ შორის კი აპართული იყო „მესამე განყოფილების“ საფრთხობელა. შეუძლებელი იყო არაპც თუ მთავრობის კრიტიკა, არამედ სულ ნაბოლარა მოხელისაც კი, რათა არ შესუსტებულყო მთავრობის მიმართ ჯეროვანი პატივისცემა¹.

მართალია, 1828 წ. ეს დებულება „შესუსტებულ“ იქმნა, მაგრამ სამაგიეროდ ცენზურა დაუკავშირდა საიდუმლო პოლიციას, რომლისთვისაც ცენზორს ცნობები უნდა ეძლია იმ მწერალთა შესახებ, რომელთა ნაწარმოებიც არ იქნებოდა დაბეჭდილი. საცენ-

¹ იხ. История русской литературы XIX в. под ред. Овс. Куляковского, т. I. гл. 237.

ზურაო დებულემა შეასუსტეს, მაგრამ როდესაც 1836 წ. ოდოევსკიმ აღძრა შუამდგომლობა „Русский сбирник“-ის გამოსაცემად, „უმაღლესი“ რეცენზია ასეთი იყო: „უიმისოდაც ბევრია“.

პუშკინიც დიდხანს აწამეს ვიდრე „Современник“-ის ნებართვას მისცემდნენ, ისიც დიდი შეკვეცით.

1844 წ. კი გრანოვსკიმ ითხოვა „Ежемесячное обозрение“-ს ნებართვა, რაზეც ასეთი პასუხი იყო დაწერილი თვით გრანოვსკის თხოვნაზე: „საჭირო არ არის“. ამავე ხანებში დაბუჩეს ბევრი ჟურნალი და გაზეთი. მრავალი რამ საშინელის და სასაცილოს მოთბრობა შეიძლება რუსეთის ამ პერიოდის ცენზურის ისტორიიდან, მაგრამ საჭირო არ არის. ისედაც ნათელია ის „მზრუნველობა“, რომელსაც მეფის მთავრობა იჩენდა ბეჭდვითი სიტყვის მიმართ.

ეს ის დრო იყო, როდესაც, გერცენის თქმით, „თვითეული გრძნობდა საშინელ შევიწროებას, ყველას რაღაცა აწვა გულზე, და მაინც სდუმდნენ; ბოლოს მოვიდა კაცი, რომელმაც თავისებურადა სთქვა რაც იყო სათქმელი“. ეს — ჩაადაევია, რომელმაც საშინელი განაჩენი გამოუტანა თავის ქვეყანას, რისთვისაც ნიკოლოზ პირველის ბრძანებით იგი შესულილად გამოაცხადეს.

და თუ რუსეთის ცენტრში ასეთი პირობები იყო, რა იქნებოდა საქართველოში, სადაც რუსეთის ადმინისტრაცია უფრო სხვა და უფრო მზაკერულ მიზნებს ისახავდა. რასაკვირველია, აქ უფრო მეტი სიმახვილე და ენერჯია უნდა გამოეჩინა მეფის მოხელეთა არმიას, მუდამ ფიზიკურად უნდა ყოფილიყო, როგორც ახლად დაპყრობილ ქვეყანაში, სადაც თოფის წამლის სუნი ისევ ტრიალებდა, და თუმც ყველა გაჩუმებული იყო, მაგრამ ამ დუმბილში მაინც სჩანდა „რაღაც“, რომელიც უნდა ძირიანად ამოეგლიჯათ. ეს სიფიზილე კი ცენზურას უფრო მეტ სისასტიკეს ავალებდა.

მაგრამ შეცდომას დაუშვებს ის, ვინც ამ პერიოდის ქართველ საზოგადოებას იმ დროის ჟურნალ-გაზეთის ღირსების მიხედვით გაზომავს. ეს უკანასკნელნი რასაკვირველია ეპოქის მაჩვენებელნი არიან, მაგრამ ამ ეპოქას სხვა მაჩვენებლებიცა ჰყავს, და ესენი არიან ჩვენი პოეტები, რომელნიც თითქოს სხვა ქვეყანას ეკუთვნოდნენ, სხვანაირად ჰფიქრობდნენ და განიცდიდნენ. ისინი ამ ბეჭდვითი ორგანოებში მონაწილეობას თითქმის არ იღებდნენ. მაგრამ ეს იმას კი არ ნიშნავს, რომ ჩვენს ქვეყანას განზე გაუდგნენ, არამედ იმას, რომ ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრება დაწყვეტილი იყო, შემოქმედებითი ძალები დაქსაქსული და, ერთმანეთს დაშორებულნი, ვეღარ უერთდებოდნენ ერთმანეთს. ამას გრძნობდნენ კიდეც, მიზეზიც იცოდნენ, და 1832 წლის შეთქმულებასაც სწო-

რედ ამ მიზეზის მოსპობა ჰქონდა მიზნად დასახული. უმნიშვნელო მოვლენა ხომ არ არის, რომ ამ შეთქმულების მონაწილენი იყვნენ სწორედ ჩვენი საუკეთესო პოეტები, რომლებიც სიტყვის პოეზიაზე წინ, საქმის პოეზიაზე ოცნებობდნენ, ე. ი. აჯანყებაზე, და როდესაც ეს საქმე ჩაიშალა, მაშინ ამოხეთქა სიტყვის ლამაზმა ჩქერმა.

ასე რომ მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ნახევრის მწერლები, თიბქის ყველა, შეთქმულთა საიდუმლო საზოგადოებიდან გამოვიდნენ და მათი პოეზია თითქოს გაცრუებული იმედების კომპენსაცია იყო: რაც საქმით ვერ შეასრულეს, ის სიტყვით სთქვეს, მაგრამ სთქვეს ისეთი გრძნობით, ისე ძლიერად, რომ მათი სევდის რეზონანსი მთელ შემდგომ ლიტერატურაში გრგვინვასავით ისმის.

ალექსანდრე ხავხავაძე

(1786 — 1840)

ჩვენ უკვე ვთქვით, რომ მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ნახევარში, და განსაკუთრებით პირველ ათეულ წლებში, საქართველო მძიმე სანახაობას წარმოადგენდა. არ იყო არც ერთი იდეა, რომლის გარშემოც შემოკრებილი ყოფილიყო მთლიანად ქართველი ერი. მართალია, ახალი ძალის ჩამოწოლა ყველამ იგრძნო როგორც აუტანელი სიმძიმე, მაგრამ გამოსავლის ძიებაში ერთსულოვნება არ აღმოჩნდა. ერთნი იმედიან პერსპექტივას გასცქეროდნენ, უფრო რეალურ პოლიტიკას ადგნენ და რუსეთის პოლიტიკური თუ ადმინისტრაციული სიტლანქის იქით ხედავდნენ მოსვენებულ საქართველოს, რომელიც მისცემია მშვიდ კულტურულ მუშაობას; ისინი ლოიალობას აცხადებდნენ და არც თაკილობდნენ პიროვნული კარიერის შექმნას.

მეორენი დიამეტრალურად საწინააღმდეგო ძალას წარმოადგენდნენ. მათთვის მეფის რუსეთის ბატონობა ქართველი ერის არსებობის მოსპობას ნიშნავდა და ერის გადასარჩენად ყოველგვარ გზებს სცდიდნენ. ეს ნაწილი — შეთქმულების თუ მემპოხეებისაგან შედგებოდა, რომელთა მიზანი იყო საქართველოს სუვერენობის აღდგენა. საზოგადოების ეს ნაწილი მალალი კვალიფიკაციის პირებისაგან შედგებოდა, რომელთაც ნიჭიც დიდი ჰქონდათ, ენერჯიაც და თავისუფლების იდეებითაც ღრმად იყვნენ განმსკვალულნი. და როგორც ყოველთვის, ეს „მეოცნებენი“ დარჩნენ ერთგვარ ჩირაღდნად, რომელიც აფრთხობდა მოსვენებულ მოქალაქეებს, ხოლო ამხნევებდა და სამოქმედოდ იწვევდა იმათ, ვისაც „ცარიელ მშვიდობა“ არაფრად მიიჩნდა, თუ ადამიანური ცხოვრება არ იქნებოდა. ეს მეორე ნაწილი აჯანყებათა ცეცხლში იყო გამოვლილი, და ამ იდეაზე არც აუღიათ ხელი, ვიდრე ამ აზრის მატარებელნი საბოლოოდ არ იქმნენ დაქსაქსულნი. ეს მოხდა 1832 წელს. ეს თარიღი ჩვენს ფსტორიაში მეტად მნიშვნელოვანია. ლამაზი მირაჟი გათავდა და

ელვარე იღეა თითქოს რაღაც ტბორში ზაიძირა. თითქოს დაიკარგა რაღაც „ნატვრის თვალი“, რომელიც იყო და აღარ იქნებოდა. ამ მძიმე შთაბეჭდილების ქვეშ გადატყდა შეთქმულთა და მათ თანამოაზრეთა იმედი. მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ნახევრის ლიტერატურა აქ გუნებ-განწყობილებით ხასიათდება. ვნახოთ, დავიწყოთ ალექსანდრე ჭავჭავაძისაგან.

მართალია, ჩვენს ლიტერატურაში ალ. ჭავჭავაძის შესახებ ძალიან ცოტა არის დაწერილი, მაგრამ რაც არის, ყველგან ერთსა და იმავეს იმეორებენ: რომ იგი იყო ეპიკურეს მიმდევარი, „ვარდბულბულების“ მწერალი, ბახუსური პოეზიის წარმომადგენელი, ეროვნულ გრძნობაში ფაურკვეველი, აღმოსავლური პოეზიის გაგონების ქვეშ მყოფი და სხვ. მაგალითად, კიტა აბაშიძე წერს: „ალ. ჭავჭავაძე არ იყო საეროვნო მწერალი, საერო დარდისა და ვარამის გამომხატველი“... „ერთი ლექსი აქვს თ-დ ალ. ჭავჭავაძეს საზოგადოებრივი ხასიათისა — „გოგჩის ტბა“. მეტად მშვენიერი, მაღალის ღირსებითა და გრძნობებით აღსავსეა ეს ლექსი, მაგრამ მაინც შეუძლებელია ამით გამოარკვიოთ, რა აზრს ადგა ალ. ჭავჭავაძე თავის ქვეყნის ბედის შესახებო!... „ღიღი უმეტესი ნაწილი მისი ლექსებისა სამაჯნურო ლექსებია“ და სხვ. გვგონია, რომ ეს დასკვნები საესებით სწორი არ არიან.

ალექსანდრე ჭავჭავაძის პიროვნული ცხოვრება და შემოქმედება მკიდროდ არიან შეკავშირებულნი შინაგანი ძალებით. მისი ბიოგრაფია შეიცავს რამდენიმე ხაზს, რომელიც მთელს მის პოეზიას ნათელს ფენს.

ალექსანდრე ორბელიანი მოგვითხრობს, რომ 1804 წლის მთიულეთის აჯანყების მონაწილეთა შორის „ერთი თოთხმეტი წლის ყმაწვილი კაცი² დაიჭირეს, თ-ი ალ. ჭავჭავაძე, რომელმაც ამის მამამ თ-მა გარსეფან ჭავჭავაძემ მისცა საქართველო რუსებს, მეფის ირაკლის პირველმა სანდო საყვარელმა კაცმა, რომელიც იყო რუსეთის აგენტი საქართველოს მიტაცებისათვის“—ო. და განაგრძობს: „მამამ მშობელი ქვეყანა მისცა უცხო თესლსა და თოთხმეტი წლის შვილმა სისხლი დაღვარა მამულის მოპოებისათვის, რომელსაც თავი გადაჰპარსეს რუსებმა, ვითარცა მამულის მოღალატესა და ციხეში დააპყრობილეს ვითარცა მამულის ავაზაკი, საიდგანაც რუსეთში გაისტუმრეს დიახ მკაცრად, სადაც მამის გულისთვის შვილი

¹ კიტა აბაშიძე. ეტიუდები..., ტ. 1, გვ. 12 — 13.

² ალ. ორბელიანი სცდება ალ. ჭ—მე დაიბადა 1786 წ., მამასადამე, 1804 წ. ყოფილა 18 წლისა.

კარგს სასწავლებელში მიიღეს პეტერბურღში და დიად კარგა აღი-
ზარდა. ბოლოს გენერალიც შეიქმნა, მაგრამ ეს გენერალი შემ-
დგომ კიდევ საქართველოს შეთქმაში გაერია რუსების გარეკისათვის.
საქართველოდან და მეორეთ ამისათვის აჩვენეს ვრცელი რუსეთი“...
ეს მეტად მნიშვნელოვანი ფაქტი არის ალ. ჭავჭავაძის დასახასია-
თებლად. აქ უკვე ჩანს ის ზნეობრივი დასაწყისი, რომელიც ალ.
ჭავჭავაძეში აღარ გამოქალა. მართალია, პეტერბურგის პაეების
კორპუსში გაგზავნეს მცირეწლოვანი მემამოხე, მაგრამ ალ. ჭავჭა-
ვაძე ამ ჩრდილოეთის სატახტო ქალაქმა ვერ მოხიბლა. მართალია,
რომ დაბადებიდანვე სცადეს მისი „ბრწყინვალედ“ გამოყვანა და
ეკატერინე დიდის ხელით მირონიც აცხეს¹; მაგრამ თავისი ქვეყ-
ნა მაინც ვერ დაავიწყებინეს და, გენერალ-მაიორის ჩინშიც კი,
შეთქმულების მონაწილედ ზღებდა. ამბობენ, რომ ალ. ჭავჭავაძე მო-
ნაწილეობას არ იღებდა ამ შეთქმულებაში, იგი ამ საქმეში ლუარ-
საბ ორბელიანმა გაანდო. მან კი არ ისურვა გარევა, რადგან უსა-
ფუძვლოდა სთვლიდა, მაგრამ თვით ის ფაქტი, რომ იგი „გაანდეს“,
და რომ ეს საიდუმლოება იცოდა, უკვე იმას ამტკიცებს, რომ იგი
შეთქმულებს თავისად მიაჩნდათ. შეიძლება მართლაც ასე ფიქრობ-
და ალ. ჭავჭავაძე. ეს პოლიტიკურ მხედველობის საკითხია, მაგრამ
რომ იგი საქართველოს განთავისუფლებისათვის ანთებული იყო
და ეს აცოცხლებდა, — სრულიად უდავოა.

ალექსანდრე ჭავჭავაძე დიდი რომანტიკოსი იყო, და ამ რომან-
ტიზმის პირველ-წყარო კი — პატრიოტიკა. მხოლოდ გარკვევაა სა-
კირო. მისთვის სამშობლო გარე ქვეყანა კი არ არის, ფიხტესებუ-
რი არა-შე, არამედ საკუთარი ინდივიდუალობაა, განუყრელობა,
მეობა. და როცა კითხულობთ მის ლექსებს, ზედავთ ღრმა სევდას.
მაგრამ ისე თითქოს არ გააჩნდეს გამოშწვევი მიზეზი. ხშირად პო-
ეტი არ ასახელებს ჭმუნვის საგანს, მაგრამ

„ვინც რომ ვის ენდოს და მიენდოს, ჩემებრ კრულება
იყოს, იწყველოს და ეწყველოს ზედის კრულება“-ო

რომ ამბობს, ჩვენ საქართველოს ვგულისხმობთ, რადგან ეს ლექსი
ნაგრძნობია უცხოეთში, სადაც საქართველოზე ოცნებობდა.

„ქერეთ ნორჩ ხანში, უცხოს ხალხში ოდესა ვბროდი,
არა ვარ მცირე, დასამცირე, ამას ეამბობდი“-ო.

უცხო ხალხში დასამცირებელი რა უნდა ჰქონოდა, გარდა უცხო-
ობისა? ამ უცხოობის მიზეზი — მისი ქართველობა იყო, მაგრამ

¹ ეკატერინე დიდი იყო ალ. ჭავჭავაძის ნათლა.

ამით, ე. ი. ქართველობით იგი ამაყობდა როგორც „შეენებით სრული“: „ამით ვიცოცხლე, არც სიცოცხლე არ მომწყენია“—ო.

ალექსანდრე ჭავჭავაძე საქართველოს გარკვეულად არ ახსენებს, ეს რასაკვირველია ცენზურის პირობებით აიხსნებოდა, მაგრამ დიდი ჩაკვირება არ არის საჭირო, რომ ხშირად, ალ. ჭავჭავაძის „სატრფოს“ სახით საქართველო დაინახათ. ასეთი განპიროვნება ხომ შეძლეგში დაკანონდა კიდევ, და ყველაზე მეტად აკაკი წერეთლის პოეზიაში. და თუ აკაკის სატრფო საქართველოა, ალექსანდრე ჭავჭავაძის სატრფო რაღად უნდა იქნას ნაგულისხმევი ყოველთვის სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით? და ვინ უნდა სთქვას, რომ ღრმა პატრიოტული სევდის გამომხატველი არ არის მისი შეძლეგი ლექსი:

„ვამ დრონი, დრონი, ნაგებნი მტკბარად,
წარილტვენ, განჰქრენ სიზმარებრ ჩქარად“.

ან რა პერობილობაზეა ლაპარაკი, როდესაც პოეტი მკითხველს მიმართავს:

„ჰსაჯეთ: პერობილმან უწყისა ტრფობა?“

ან „მუხამბაზში“ რომ მიმართავს იმავე მკითხველებს:

„აწ რად ხართ ბურვილ კმუნეის რიდებით“—ო, რა კმუნვაზეა ლაპარაკი?

ან იმედს რომ აძლევს: „ნუ ჰგონებთ თავთა ზედ განკიდებით“...

უწყოდეთ ესე ცნობა მყართა,
რომ დრო მოგივალსთ კეთილ დართა,
იხილეთ ვარდასა სახე მტკბართა—ო.

ეს საქართველოზეა ლაპარაკი, მის კმუნვაზე და იმ იმედზე, რომელსაც პოეტი ატარებდა:

„და თუ არ მოკვდეთ უღროდ დღე კლებით,
იხილოთ განხსნა ბედ შეკრულია“.

ეს „ბედ-შეკრული“ საქართველო იყო, რომლის განთავისუფლების იმედი სულ მოკლე ხანში ჰქონდათ.

ან აიღეთ მისი „მუსტაზადი“.

„უწყალო სენმან, ყოვლათ მაწყენმან
გვიკოლა გულნი,
გვეყო კირთა მთმენად, მგლოვარენად
ყოველნი სულედგმულნი.

„ჩვეულნი ღზინსა, მიგვეცა კირსა
უბედობა მან,

„მოგვეყო ვეება. გემეტა ვება
შავ-სვეობამან,

„მოგვიცა აღმან, შეუბრალმან,
გვალმო გრძნობამან,
„გვიტევა ყოვლმა განსაცსრომმა
კეთილ დლობამან,
„გვეყვება სასო დაუფხო,
ვშთომილვართ კრულნი“...

განა ნათელი არ არის ამ ლექსის დედააზრი? ეს ღრმა სევდა არის სამშობლოს მდგომარეობით. გამოწვეული. იგი მხოლოდით რიცხვით კი არ ლაპარაკობს, არამედ მრავლობითით.

კიდევ: „პოი ვით გვემტყუნვა
სოფლისა ბრუნვა,
წაგვიხდა ზრუნვა“-ო.

ხოლო „გაფში“, რომელიც ჩვენის აზრით ციხეში უნდა იყოს დაწერილი, პოეტი მიმართავს ციხის „არეს მოარულთ“, ქალებათუ ვაჟებს:

„თუ გაქვსთ პატიმართ სიბრალულნი,
მპოვეთ აქ მე!..
ვაჟე, ვაჟე!..

„წარმოიდგინეთ იგი ეამნი,
ყოვლად ძვირფასნი მცნი წამნი,
როს ვიქადოლით ყოვლი ევამნი
პატრონის ყოლით,
მის წინ ბრალით.“

იყო ეს ღრო, საქართველო „ავად თუ კარვად თავის თავს ეყუდნა“, „პატრონი“ პყავდა, დღეს კი პატრონობებმა და მათ შორის ალექსანდრე ჭავჭავაძემაც განაცადეს სასტიკი იმედგაცრუება. მათ მგრძნობიარე ბუნება ვნებიანად ესწრაფოდა თავისუფლებისაკენ, სინამდვილე კი პოლიტიკური რეაქციის სახით წარმოუდგა, რომელსაც პოეტი „ქაჯს“ უწოდებს. აიღეთ მისი „მუსტაზადი“ და ნახეთ რაოდენი მელანქოლიით არის დამძიმებული და როგორი სულის სტიგმატები ერევიან პოეტს. ეს ნამდვილი ჭირისუფლის მოთქმაა.

„ისმინეთ მამენო, ჭირთა მთენნო,
მომპყართ ყურნი,
რა გვარი ჭირნი, ცეცხლნი ხნირნი,
მწველნი აღ-მურნი,
ენაბენით როსა, ამა ღროსა ზედა-ზედ რთულნი..
წყეულ არა მს ღრო, როს სამკვიდრო
დავკარგეთ კრულნი!..
გვძლივა სოფელმან ხელ-მყოფელმან,
აწ გვაგო შურნი“...

და პოეტი ისეთ სიძულვილამდე მიდის, რომ ამბობს:

„სხვათ დიდ ბოროტსა, მცირე მათი უმეტესია“—ო...

ამ სიტყვებში ისმის მოტეხილი სულის ტყვივლები, და ჩვენს წინაშე იმართება პოეტი, რომელიც მწარე და სისხლიან პროტესტს უგზავნის დამყარებულ წესებს და მის ავტორებს. ხოლო „გოგჩას ტბა“ — ეს თითქოს დამთავრების აკორდია, მღელვარების დაცხრომა და ერთგვარი ფილოსოფიური შერიგება ბედისწერასთან. აქ მოგონებათა ქარავანნილა მიემართებიან მოღლილი პოეტის წარმოდგენაში და გარდასულ სანახაობებითა იკლავს ბევრის მამძიებელ წყურვილს.

„ერთ-გზის ესეცა ქვანი შაენი, დღეს დახაესილნი,
ურთ-ერთთანა კეშირობით ამაღლებულან,
მკუთვნელნი შაენი, ბედნიერნი და კმაყოფილნი,
ოდესმე მათში განცხრომილან და განშვებულან“.

ეს იყო ოდესღაც. მის დასაბრუნებლად ჭერ ისევ ყრვამ აიმაღლა ხანჯალი და მტრის ტყვიით კრილობაც მიიღო, ხოლო შუახნის ვაჟკაცმა შეთქმულებაში მონაწილეობით შურისძიებაც სცადა, ხოლო პოეზიაში იმედსაც უღვიძებდა თანამედროვეებს, სახეს არ იღრუბლავდა,

„მაგრამ რა?.. დროსა მსრეელის ცელით, ყოვლთა წარწყმედით,
ციურთა მჯობი მშენებლობაც სხვათებრ მოსთვლილა“..

და ნაღვლიანი პოეტი, აწმყოთი გულმოკლული, სოფლის არარაობით სასოწარკვეთილი და თითქოს ფილოსოფიურად შერიგებულიც, მაინც საჭიროებს ერთგვარ სასიცოცხლო ელექსირს და, როგორც ნამდვილი რომანტიკოსი, წარსულისაკენ იცქირება და ოცნებას შექლადადებს:

„ნუ მიტყეებ ოცნებავ, მომეც ძველნი ხილვანი,
მომეც მე ძველნი ცრემლნი და ძველნიცა ოხვრანი.“

ახალი ცრემლითაც კი არ უნდა დაიტიროს თავისი „გულის წყლული“.

და ყველა ამის შემდეგ განა შესაძლებელია, რომ ალექსანდრე ჭავჭავაძის პოეზიაში პატრიოტული მთავარი ნოტი არ დაფანახოთ? განა შესაძლებელია იგი „ვარდ-ბულბულების“ მომღერლად ჩაეთვალოთ? ჩვენ იმას არ ვამბობთ, რომ ეროტიულობა პოეზიაში უარყოფითი მოვლენა იყოს. ჩვენ მხოლოდ საგნის სწორი გარკვევა გვანტერესებს, რომ ალექსანდრე ჭავჭავაძის მელანქოლიური ფიგურა გამოჩნდეს ისე, რომ არ დაიფაროს ამ სევდიანობის მთავარი ხაზი. ჩვენ უფრო შორს გვინდა წავიდეთ და ფთქვათ, რომ პა-

ტრიოტიკა ალექსანდრე ჭავჭავაძის პოეზიაში იმდენად ცალკე ლექსების თემა არ არის, რაოდენადაც მთელი შემოქმედების ერთგვარი ატმოსფერო. მისი შემოქმედებითი ზილვა იჭრებოდა იმ თალხ ფლერში, რომელიც საქართველოს ჰქონდა გადახვეული, და ამიტომ, თვით უაღრესად „უღარდელ“ ექსტაზების დროსაც კი, ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლექსში სევდა გუბდება. ამიტომ იყო, რომ ილია ჭავჭავაძემ დაარღვია გაბატონებული აზრი ალექსანდრე ჭავჭავაძის მხოლოდ ეპიკურიელობის შესახებ და ამ ზერელე „პარამონიაში“ ღრმა დისონანსი შეიტანა. მოიგონეთ მისი ლექსი ალექსანდრე ჭავჭავაძის შესახებ, სადაც სხვათა შორის ნათქვამია:

„ხან პრბის ველად, მარტოდ გალობს,
 უდაბნოში ვითა მწირი,
 შეჰკვნესს შავ ბედს ჭვეუნისასა
 ჭვეუნისათვის ანატირი,
 ხან დაყუჩებს ღრუბლიანი
 დაფიქრებით გოგჩის ტბასა,
 და ემღერის მწვავის მოთქმით,
 დაუღვრომელ ღროთ ბრუნვასა“.

ჩვენ გვგონია, რომ ილია ჭავჭავაძემ ყველაზე უკეთ გაიგო ალ. ჭავჭავაძის პოეზიის საიდუმლოება და ამ აზრის რესტავრაცია უნდა მოჰხდეს მთელი თავისი სიძლიერით.

ალექსანდრე ჭავჭავაძის პოეზია თუ ფორმალურად აღმოსავლურ პოეზიასთან არის დაკავშირებული, საგნობრივად ევროპის ლიტერატურის ორბიტოში არის მოქცეული. მის შემოქმედებაში ისმის ის ძირითადი პრინციპები, რომლითაც ხასიათდება ევროპის მე-18 საუკუნის მეორე ნახევარი და მე-19 საუკუნის პირველი ათეული წლები, ანუ რომანტიზმი.

მართალია, ევროპული რომანტიზმის იგანვითარებაში აღმოსავლეთსაც წილი უძევს, რადგან სპარსეთის და ინდოეთის პოეზიაში გავლენა მოახდინა ჭერ ელენშლეგერზე, რომელმაც ევროპაში აღმოსავლეთი აალაპარაკა მთელი თავისი ზღაპრებით, ათას ერთი ღამით, საფირონებით და ლალებით; ეს აღმოსავლეთი შემდეგ ბაირონმა აგრძნობინა დასავლეთს ახალი მხრით: მან გადაშალა აზიური ვნების სიკვარზე და სიყვარულის ღრმა მელანქოლია. ხოლო აღმოსავლური ფლეგმა და მოსვენება გეტეს Westöstlicher Divan-ში გამოჩნდა მთელი თავისი მიმზიდველობით და უცნაურობით.

რასაკერველია, საერთოდ აღმოსავლურად განწყობილება აბსოლუტურად ალექსანდრე ჭავჭავაძის პოეზიას ისევე, როგორც ყველა მის წინაპარს, მაგრამ სპარსული პოეზიის გავლენის შესახებ საუბარი ისე, როგორც „მიღებულია“, მაინც არ შეიძლება.

მის პოეზიაში სინტეზი აქვს მომხდარი აღმოსავლურ და დასავლურ კულტურას, რაც მთელი ჩვენი შემოქმედებითი ცხოვრების ნიშანდობლივ თვისებად უნდა ჩაითვალოს.

რომ ჩვენი მოსაზრება უფრო დამარწმუნებელი იყოს, ვნახოთ ის არსებითი ნიშნები, რომელნიც შეადგენენ ალექსანდრე ჭავჭავაძის პოეზიის ინდივიდუალობას.

პატრიოტული მომენტის შესახებ აღარას ვიტყვი, რადგან ეს ჩვენ მიგვაჩნია მთელი მისი შემოქმედებითი ბუნების მთავარ პირობად, ან როგორც უკვე მოვიხსენიეთ — ატმოსფეროდ. ჩვენ ვნახოთ ის მომენტები თუ პრინციპები, რომელნიც ამ ატმოსფერულ გავლენის ქვეშ შეიმუშავა ჩვენმა პოეტმა:

I — ინდივიდუალიზმი და უკიდურესი მგრძობელობა;

II — გონების ბატონობის წინააღმდეგ რეაქცია;

III — სოციალური თანასწორობის მოტივი.

I. ალექსანდრე ჭავჭავაძის ინდივიდუალიზმი და მგრძობელობა, გვგონია, რომ აღმოსავლური პოეზიის გავლენა კი არ იყო, არამედ მე-18 საუკუნის ევროპის იდეურ თუ მორალურ განწყობილებისა, რაც განსაკუთრებით ევროპის კონტინენტსა ჰქონდა მოღვაწეული.

მესამე წოდება, რომელიც მე-18 საუკუნეში ჯერ თეატრის სცენაზე იყო გამოყვანილი, შემდეგ, უკვე თავისთავად, ერთი ისტორიკოსის თქმისანებრ, „სცენიდან წარმომადგენლობითი კრების დარბაზში გადავიდა“, და საფრანგეთის ნაციონალურმა კრებამ ზედმიწევნით და ეფექტიურად გაიმეორა არამც თუ სიტყვები, არამედ ის სცენიური თამაშობაც, რაც ამ მესამე წოდების გმირებს ახასიათებდა ადრინდელ დრამებში.

ეს მოვლენა სოციალურ-პოლიტიკური ხასიათის იყო, მაგრამ აქვე გადაიშალა ფსიქოლოგიური ამოცანაც. პარიზში დაარსდა ე. წ. Societe des observateurs de l'homme (ადამიანის დაკვირვების საზოგადოება), რომელსაც მიზნად ჰქონდა დასახული თვითდაკვირვება, საკუთარი სულის სიღრმეთა დანახვა. ეს მუშაობა ისეთი ნარკოზის ხასიათს იღებდა, რომ საკუთარ მეობის გარეშე აღარასა ხედავდნენ და გარემო სინამდვილეს, საზოგადოებრივობას და სხვ. ახრჩობდნენ საკუთარ მგრძობელობაში. ეს იყო უკვე გაბატონებული გუნებგანწყობილება, და ფილოსოფიაც კი ამ გან-

წყობილებას უსწორდებოდა. ეს გატაცება ისე ძლიერი იყო, რომ ზოგიერთები ისეთ უკიდურესობაში გადაცივდნენ, რომ მგრძნობელობა გარყვნილებამდე დაიყვანეს და მკითხველის ფანტაზია ცინიზმით აავსეს. ესენი იყვნენ: კლოდ კრებილიონი („Le Sopha“ „დივანი“, და სხვ.), ცნობილი დიდრო, („მოლოზანი“, „Les bijoux indiscrets“), დადე-ლა ბრეტონი („La vie de mon père“ და სხვ.) და ბოლოს სენსაციური მარკიზი დე-სად („ეიუსტინა ანუ სიკეთის უბედურებანი“ და „ეჟულიეტა, ანუ ბიწიერების ნეტარება“).

დიახ, გრძნობა მთავარ სიმაღლედ იქცა. უფრო მეტი: იგი ფსიქიკის დამოუკიდებელ დასაბამად გამოაცხადეს და არაპც თუ მხატვრული ლიტერატურა, ფილოსოფია-მეცნიერებაც კი ამ ნიშანს გაჰყვა. ემპირიული ფსიქოლოგია გრძნობის გარეშე სხვას აღარაფერსა ზედავდა. და მხოლოდ საფრანგეთში კი არა, გერმანიაშიც.

ტიკი წერდა: „მოვიშორე რა სიხარულით შიშის ბორკილები, იე თამამად ვეშვები ცხოვრების ზღვაში. მე უარყყავი მძივე ვალდებულებანი, მხდალმა სულელებმა რომ მოიგონეს. საკეთე მიტომ არსებობს, რომ მე ვარსებობ; იგი — ჩემი ანარეკლია ჩემს შინაგან გრძნობებში... ყველაფერი ემორჩილება ჩემს თვითნებობას, მე შემოძლიან გამოვიწვიო ყოველი მოვლენა თუ მოქმედება ისე, როგორც მე მსურს... მე ვარ მთელი ბუნების ერთადერთი კანონი და ამ კანონს ემორჩილება ყოველივე“..

„...მგრძნობელობა და გამახვილებული ვნებიანობა — ეს არას მუსიკის, მხატვრობის და ყველა ხელოვნების სული“-ო. ასევე წერდა ჟან პოლი, ფრიდრიხ შლეგელი, რომელსაც „ლიუცინდას“ გამო სდევნიდნენ კიდევ, როგორც „თავისუფალი სიყვარულის“ მქადაგებელს. „მე სერიოზულად ვფიქრობდი, — ეუბნება იულიოსი ლიუცინდას, — მარადიულ მოხვედრის შესახებ. მე ვიგონებდი ჩვენი კავშირის გასაგრძელებელ საშუალებებსო“. ფილოსოფოსი შელლინგი წერდა: „მე მაქვს მხოლოდ ერთი რელიგია — მე მიყვარს ქალის მოყვანილი ფეხი, სავსე მკერდი და გაღვივებული ხეძობები; მიყვარს ყვავილთა სურნელება; მიყვარს, რომ ყოველი სურვილი დაკმაყოფილებული იყოს და სიყვარული დაგვირგვინებული“-ო და სხვ. ფილოსოფოსი შლეიერმახერი აღტაცებული იყო „ლიუცინდათი“, იზიარებდა ამ ახალ მიმართულებას და სასტიკად ილაშქრებოდა საზოგადოების ფილისტერობისა და ფარისევლობის წინააღმდეგ იმავე „ლუცინდას“ გამო.

„ისინი მე მაგონებენ ქაჭების პროცესებს; როდესაც სიბრაზე ბრალსა სდებდა და წმინდა სისადავეს კი განაჩენი სისრულეში მო-
5. ვ. კოტეტიშვილი.

ჰყავდაო“. მაგალითების მოყვანა მრავლად შეიძლებოდა, მაგრამ
კმარა. ეს მოვლენა მეტად მძლავრი იყო და მთელ ევროპასა ჰქონ-
და მოდებული.

ალექსანდრე ჭავჭავაძე, რომელიც ევროპულად იყო აღზრდილი
და ვოლტერის და ლაფონტენის ზოგიერთი ნაწარმოები ფრანგუ-
ლიდან სთარგმნა კიდევ, ექვს გარეშეა გაცნობილი იქნებოდა ამ მი-
მართულუბასთან და ერთგვარ გავლენასაც მიიღებდა. ეს იმას არა
ნიშნავს, რომ ალექსანდრე ჭავჭავაძე ევროპულ რომანტიკოსებს
დამორჩილდა. საქართველოში ერთიულ პოეზიას ჰყავდა უფ-
რო დიდი წარმომადგენელი, ვიდრე ევროპაში იყვნენ, ეს ბესიკი იყო
და ალექსანდრე ჭავჭავაძეც ბესიკთან უფრო ახლო დგას. ხოლო
ალექსანდრე ჭავჭავაძემ ამ ერთობში შეიტანა ახალი განწყობი-
ლება, ერთგვარი ფილოსოფია, რასაც ჩვეულებრივად ეპიკურიზმს
უწოდებენ. ალექსანდრე ჭავჭავაძე რომ უტრადიციოდ შეხვედროდა
ევროპულ რომანტიზმს, შეიძლება მასაც გაემეორებინა ის პროგრა-
მულობა, რომელიც ევროპულ რომანტიზმს ახასიათებს, განსა-
კუთრებით პირველ პერიოდში. მაგრამ ალექსანდრე ჭავჭავაძისათვის
ამ შემთხვევაში არა ყოფილა არავითარი terra incognita. ბესიკმა
ისე აამაღლა ქალის კულტი და ისე დასწმინდა მგრძობელობა, რომ
მისი ყველაზე ვნებიანი ლექსი საეკლესიო ლოცვას უთანასწორდე-
ბა სიწმიდით. ალექსანდრე ჭავჭავაძემაც ეს სიყვარული იწამა.

„ტანად სარო ხარ, ვარდებრ ლაწენი
შენი ლბილობენ,
დალალ თამაშია გიშრის ბეწენი ზშირად ყრილობენ,
ვაჲ ძუძუ-მყერდი, კოკობ ვარდი
ნაზად შლილობენ,
და შენნი მნახნი ქართველ-კახნი
შენზედ ცილობენ,
სხვათ არ ვახსენებ, თორემ მათაც დასწავს ალია“.

ალ. ჭავჭავაძის ტრფიალი არასოდეს ავხორციობაში არ გადადის.
„ჩვენა-კოცნა, მტლაშა-მტლუში“ მის შემოქმედებაში ერთგანაც
არ არის ნახსენები. არც თუ დიდი მღელვარება შეაქვს ამ ყოველ-
თვის მღელვარე განცდის გადმოცემაში. თითქოს ანტიური სოსადავე,
ძალა და გრაცია უფრო იზიდავდა ჩვენს პოეტს, იმდენია მასში
თავდაქერა და პლასტიურობა:

„გშვენოდეს ტანსა ირისებრიე მოკაზმულობა,
ლაწე-ბაგე ვარდთა დაუთრგუნავთ ქნობა-ზრულობა.
შენსა მკვრეტელსა გლახ მებშირვის გულ-მოწყულლობა,
მიკვირს თმათ სიგრძე, სიბნელე და ლამაზ-წუნლობა;
თვალთა მიბნელებს შავა სახი: ჩადრით ბურვანი,
ბელმან ვაგვეარნა, შემომყარნა ამაღ ურვანი“-ო.

აქ თითქოს ჰერეტა არის მხოლოდ, და სატრფოს შორიდან „ექა-
დის ხევენად“, „უბის ვარსკვლავთ შორის ეკონვის“. მას მხოლოდ
„ხილვის წყურვანი“ აღელვებს და აჩქროლებს.

ხილვა კი მართლა მხატვრული იცის: „თმა კოწოლსა გველებრ
გრაგნვით შეუეშხავს მიჯნურთ წყლული“-ო, ანდა: „მრხესა ტანსა
ზილფ-მაქანსა, ვაზ უქმნიან ალვის ხენი“-ო.

ალექსანდრე ჭავჭავაძისათვის სქესობრივი სიყვარული სიცოცხ-
ლის ქვაკუთხედი. მასზე არის დაყარებული არსებობის აზრი და
იმავე დროს იგი არის საშინელი დრამატიზმის დასაწყისი.

„ვისაც ხელთ გქონდესთ ნება გულისა,
იგემეთ სიტკბო სიყვარულისა“-ო.

ეს აუცილებელიც არის, რადგან სიყვარული ყოვლის დამმონე-
ბელი ძალაა, მისი სამეფო ტახტი ყველას გულში არის აღმართული
და ხარკად ყველა სწირავს „ოხრვას“. სიყვარულის წინ სიბრძნე
ბავშვის სათამაშოსავით იმსხვრევა და მეფის უფლება ტყდება:
„შენგან მეფე მონას ეყმოს, შენგან ბრძენი ხელად რებდეს“-ო. და
ამ სიყვარულს, რომელსაც ყველა ესწრაფვის და შხამის ფიალასაც
არ ერიდება, პოეტი აღფრთოვანებით მიმართავს:

„სიყვარულო, ძალსა შენსა,
ყოველი გრძნობს არსებს რაცა,
სჯულსა შენსა ყველა ერჩის:
ბერი, ერი, მეფე, ყმაცა;
ხელმწიფე ხარ თვით-მყარობელი.
ტახტი მზა გაქვს, ჰკივბ საცა,
გულეზი გყავს ქვეშევრდომად,
ამას მეც ვგრძნობ და თვით სხვაცა“...

ჩვენი პოეტისათვის ეს ქვეყანა უსიყვარულოდ სიკვდილია და
გავერანება. „ოღეს ვმორავ მას მიზეზს ჩემისა ვალალების, სოფე-
ლი მჩანს სამარედ, სადგურად ოდენ მკვდრების“-ო, მაგრამ ადამიან-
ის არსებობის მთელი ღიმილმომცვენი იმამში მდგომარეობს, რომ ამ სი-
ყვარულს აქვს უკანა მხარე: სევდისა და მწუხარებისა. და ეს ორმა-
გობა, ანუ ტკიბილი სიმწარე თუ მწარე სიტკბო, მთელი „სოფლის“
საბედისწერო თვისებაა. ქვეყანა ძნელად სამყოფელია, იგი ჰუმანის
ალთა მჩვენებელია, რის გამოც „რა ვიშვებით მყისვე ესტერიით“.
ხოლო დრო,—ეს უდიდესი საშინელება, ცვეთავს ადამიანს და ამ გა-
მუდმებულ მკვლელობაში თვით ადამიანიც რაღაც ფატალურად ისე
აწყობს ცხოვრებას, რომ სიმწარე და ცრემლი არა შრება მის
თვალზე.

„მოვიზრდებით, წიგნის კითხვით
არ გაგვიშრობს მწერთნელი თვალთა,
ქაში გვიროცს, იგი გვძაბის:
შეუღვექით სიბრძნის კვალთა.
რა პასაქსა შევალთ ახლად, კირი უფრო გვემრავლების“...

და ეს ახალი კირი — სიყვარულია. ხანის სისრულეს კი ახალი „წუხვა“ მოაქვს: დიდება, პატივი, სახელი, რომელსაც რა ვერ ვპოვებთ, „შეგვექმნების შურით კმუხვა“.

ხოლო „ოდეს წელთა ტვირთის ზიდვით ქედსა შვილდებრ მოვიხრებით“, ყველას მოვძულდებით, ზნე გვეცვლების და მოვლენ სენნი „სიკვდილის წინამძღვრებად“.

„მათგან ერთი გეცემს და გვეტყვის:
ახით ნაშვნო, მოკვლით ვებით“...

ასე განიცდის პოეტი ქვეყანას, მსოფლიოს, და ერთადერთი მიმზიდველი ძალა სიყვარულის სახითღა ეჩვენება, რომელსაც ვნებიანად ეკიდება და რომელიც ერთგვარად სიცოცხლესთან არიგებს კიდევ. ქვეყანა ვაებისაა, მაგრამ რახან ამ საშინელ კაკოფონიაში ისმის სიყვარულის ტკბილი მელოდია, მაშ სიცოცხლეს შესაძლებელია, და სიყვარული ყოფილა მისი თავი და ბოლო.

შემდეგი ნიშანი, რომელიც ახასიათებს ალექსანდრე ჭავჭავაძის პოეზიას, არის რეაქცია გონების ბატონობის წინააღმდეგ. მაგრამ ეს ხომ ევროპის რომანტიზმის ნიშანიც არის. თუ მე-18 საუკუნეში ლიტერატურა ფილოსოფიად გადაქცევას ლამობდა და რაციონალისტური მიმართულება მედიდურობდა და რეზონიორობდა, მეცხრამეტე საუკუნის საზღვართან უკვე დაიწყო ამ კლასიციზმის დეკადანსი და აღგილი „ეთმობა“ ახალ მიმდინარეობას, რომელიც მგრძობებლობას და შეხებით განცდებს აძლედა პირველობას.

დაიწყო გონებრივი ბატონობის წინააღმდეგ რეაქცია. უკვე ეჩითიერებოდათ ფილოსოფოსის სახელწოდება. უარყვეს წინამორბედი ლიტერატურა, როგორც პირობითი, უსიცოცხლო და გონებით ნაწვალები. გონება და აზრი აღარავის მიაჩნია უმაღლეს რეალობად. მე-18 საუკუნის თავისუფალ მოაზროვნეთა ფილოსოფიური და პოლიტიკური თეორიები, ხარბად რომ ითვისებოდნენ ევროპის ყველა კუთხეში, იღვევებიან, როგორც მავნე და მიუღებელი. გონების კულტი დაეხზო და წინა საუკუნის ყველა იდეალი არქივს გადაეცა. გან-

ვენებულ, აპრიორულ მსჯელობათა აღნაგობაში შეცდომები შეამჩნიეს და წარმოიშვა ეპიკური: იქნებ უშაღლესი გონება არც კი არის ჰაკმარისი საორიენტაციოდ. იქნებ აზრი არ არის ყოვლიან შემძლე? და ამ ეპიკურიზმის ნიადაგზე აღიმართა გრძნობა, როგორც გონების ანტიპოდი. ალექსანდრე ჰაეპიკურიზმის შემოქმედებაშიც ეს რეაქცია გონების წინააღმდეგ სრულიად გარკვეულად არის გამოთქმული. პოეტი გაოცებულია საწინააღმდეგო მოვლენით, როდესაც, გონების ძალით, სიყვარულის წინააღმდეგ აღიმართებიან:

„მივიერს, რად ჰპრახვენ მას ვინცა
არს შევენებითა ძლეული“-ო.

და თვითვე უპასუხებს:

„გონება ესრეთ პშთასძახის
ხმითა მრისხანით, მყარითა,
ნუ ჰლუპავ თავსა, ნუ ჰლუპავ
მაგა სენითა მწარითა
ხოლო გული კი ესრეთ ჰხმობს,
ლმობითა სიტყვა წყნარითა:
შენ მას ნუ უსმენ, იხარე
სიყვარულითა მტკპარითა
კუდად წარადგენს გონება
მუნ თვისთა ბრძნულთა თათბირთა,
სადაცა გული მმართველობს
თვით იპყრობს მისთა აღგილთა,
იგი არს მაშინ ხელმწიფე,
განმგე ყოველთა წადილთა,
მაგრამ ყოველთა ემუს ჰმონებს,
მას უთვეთ ღამეთ და დილთა“.

როგორც ვხედავთ, აქ გრძნობა და გონება დაპირისპირებული არიან, უკანასკნელის პრიორიტეტის უარყოფით. პოეტის აზრით, პირველობა გრძნობას ეკუთვნის, რადგან უიმიხოდ გონება ვერახ იზამს:

„სიბრძნე და გონიერება რა გინდ მარად
ფხიზლად გეფლობდენ,
სიკაბუკეს და სიყვარულს რაცა უნდათ იმას ჰყოფდენ“.

ამიტომ, ყველაფერი მგრძნობელობას უნდა დაპირიხილდეს, რადგან ასეთია მისი ყოვლის შემძლეობა და, მორალურად თუ ესთეტიურად, იგი ყოველ ძალაზე უშაღლესია:

„მგრძნობელობა ჰსჯობს ყოველ თვისებათ
კით მოვლენილთა,
შვენებასაც და გონებასაც ის ასულდგმულებს“

ისე რომ, თუ ამ ქვეყნად შესაძლებელია ბედნიერება, ეს შესაძლებელია მხოლოდ გრძნობის საშუალებით. თანაც, ყოველი ცოცხალი არსება სიამოვნებისაქენ ისწრაფვის და, მაშასადამე, ტანჯვას გაუზრბის, ე. ი. ყველაზე დიდი ბედნიერებაც ის არის, რომელიც ყველაზე მძლავრად მოსპობს ამ ტანჯვის წყაროს. ამიტომ, პოეტი ბახუსის კულტს მიმართავს, რომ გრძნობით თრობაში და გაბრუებაში ჩაკლას ფხიზელი გონების შიში და საერთოდ ქვეყნის ამაოება. ეს ფსიქოლოგიური განწყობილება საუცხოვოდ აქვს პოეტს გამოთქმული ლექსში „მუხამბაზი ლათაიური“, რომელიც ისე შეესისხლხორცა ქართველი ადამიანის ბუნებას, რომ, „უამსა მხიარულებისას“, ყველგან ისმის ამ ლექსის მუდამ ამაღლევებელი მთვრალი ფრაზები:

„ლოთებო, ნეტავი ჩვენა, ჰარიალალი,
დღეს მოგვეცა შვება-ლხენა, თარიალალი“.

მეტად დიდი ექსპრესიით და ერთგვარი ირონიითაც არის გამოთქმული პოეტის, თუ შეიძლება ასე ვსთქვათ, მორალური კრედო. აქ გადაღაბულია სარწმუნოებრივი ნორმებიც, და სამღვთო წერილი ჩაბმულია ამ ბახუსურ კარნავალში, როგორც სუსტი დასაწყისი, რომელიც ვერ გაუმაგრდება მგრძნობელობის „ეტნას“.

„შინდა ვსვა, საღვინე მამე,
მოძღვარო, დასტური დამე!
წყლის ყლაპვა ცოჯვილთ წესია,
წარღვნაა ამის მოწამე.
ნოემ რა ერთხელ ინება
ყურძნის წვეინისა გემება,
თვითონ ნუნუას მიუჯდა,
წყალი პირტყვთ დაანება“.

მაგრამ აღ. ჭაგქავაძე ეპიკურულ თავდაპყერილობას კი არ მისდევს, „ატარაქსიას“ კი არ ესწრაფვის, ე. ი. აუმღვრეველ სულიერ მშვიდობას, რაც ეპიკურის ფილოსოფიის მთავარი დამაზანაძობელი ნიშანია, არამედ მღვლვარე ცხოვრება უნდა, ბრძოლა და გამარჯვება.

„ვაუკაცნო, მოდით დაელიოთ,
სჯობს რომე ღვინო დავსძლიოთ,
ომამდის სისხლად იქცევა,
მერე ბრძოლაში დავსთხოთ.
რა ომის ცეცხლი ასტყდება,
ბრძენი სიფრთხილით წახდება,
მაგრამ ღლეული მაშინვე
ან მოჰკლავს, ან შეაკვდება“.

ქვეიანო, ნუ შერები ყბედვით,
შენ წინ ვერ მიხვალ გაბედვით,
გულს ომაჲდისვე გაიხეთქ,
განსაცდელთ წინასწარ ხედვით.
დავეხსნათ ცოდნის ძებნასა,
ღვინო სჯობს ყოველს მცნებასა,
ბრძენი სულ სიკედელსა ჰფიქრობს,
და ლოთი გამარჯვებასა“..

ეს ლექსი საუცხოვო გამონატულეებაა ალექსანდრე ჭავჭავაძის ღრმა მელანქოლიისა, სოფლისადმი ურწმუნოებისა და სიცოცხლის უსაზღვრო წყურვილისა. მსგავს ლექსთა შორის, იგი შეიძლება შედევრად ჩაითვალოს არა მხოლოდ ქართულ მწერლობაში, არამედ ხაერთოდ ლიტერატურაში. ამ ლექსში ენერგიულად და ღრმად არის გამოთქმული ის, რაც ადელევებდათ ევროპის რომანტიკოსებს, და გამოთქმულია ყოველგვარ ნაკეთობისა და პროგრამულობის გარეშე. იბადება კითხვა: არის ალექსანდრე ჭავჭავაძე ეპიკურელი, როგორც გავრცელებულია ჩვენს საზოგადოებაში ეს სახელი, თუ არა? ჩვენა პასუხი ამ კითხვაზე უარყოფითია. მხოლოდ „მგრძნობელობა“ ანუ გრძნობის უმაღლეს პრინციპად აღიარება კიდევ არა ნიშნავს ეპიკურეიზმს. ამ უკანასკნელის მთავარი დამახასიათებელი ნიშნები: გაყუჩების ანუ ატარაქსიის ძიება და განდეგილობა, გულგრილობა საზოგადოებრივი ცხოვრების მიმართ და ზომიერება — ყველა ეს მომენტი ალექსანდრე ჭავჭავაძის შემოქმედებაში არსად არ გვხვდება. აქ არის მხოლოდ რომანტიული სულისკვეთება, გაცრუებული იმედებით გამოწვეული რეაქცია გონების წინააღმდეგ და საზოგადოებრივი ტკივილების გაყუჩება პიროვნულ თავდავიწყებასა და „ჩაღლევაში“.

ალექსანდრე ჭავჭავაძე რომ არ იყო გულგრილი საზოგადოებრივი ცხოვრების მიმართ, ეს იმ პატრიოტულ სევდიანობით მტკიცდება, რომლის შესახებ ზემოთ უკვე ვილაპარაკეთ. მაგრამ ამ პატრიოტიკის გარდა, ალექსანდრე ჭავჭავაძის პოეზიაში ისმის სრულიად გარკვეული სოციალური მოტივი, რაც დღემდე ჩვენს ლიტერატურაში სავსებით შეუმჩნეველი იყო. ეს არის პროტესტი არსებული სოციალურ-პოლიტიკური წყობილების წინააღმდეგ, მონობის ყოველგვარი ფორმის დაგმობა, წოდებრივი განსხვავების უარყოფა, ეკონომიური ექსპლოატაციისადმი ზიზღი და საერთოდ ცხოველი დაცვა „დამდაბლებულთა და შეურაცხყოფილთა“. ამ ლექსში ჩანს

საფრანგეთის დიდი რევოლუციის გამოძახილი. იქნებ აქ ამაყი და თავისუფლების მოტრფიალე ბაირონის გავლენაც იყოს, ერთი მხრივ, და სოციალურ რეფორმატორებისა თუ რევოლუციონერებისა, მეორე მხრივ, თუნდ მაგალითად სენ-სიმონისა, რომლის პათოსით აღსავსე ახალი იდეები მე-19 საუკუნის დასაწყისში ანთებდნენ ახალგაზრდობას და პოეტური ალტყინებით უზმობდა განმანახლებელ ქარიშხალს: „დაქპროლე ქარიშხალო, რომელიც წინათგიგრძენ; მოვარდით წვიმის ნიაღვრებო; განაგრძეთ ზარიანი ღრიალი ქარ-ბუქებო; აგორდით აღქაფებულ ტალღებო; მე შეევასრულე ჩემი მოვალეობა; მგ შივეცი საგანგაშო სიგნალი; ამ ქარიშხლის შემდეგ მზემ ისევ უნდა გაანათოს მუდამ მსრბოლავე დროის ტალღები: სამოთხე ქვეყნად უნდა დამყარდეს“-ო. და ეს სამოთხე იყო საყოველთაო თანასწორობა.

ალექსანდრე ჭავჭავაძეც წინათგრძნობს ამავე აუცილებელ გარდაქმნას და თავის მორალურ აღშფოთებას უგზავნის „მდაბალთ ჩაგვრით, მტაცებლობით და ხვეჭით“ გამდიდრებულებს:

„ეაი სოფელსა ამას და მისთა მღვმურთა,
ბოროტების და სიკრუის კურთა,
კეთილ-მოყვარების დათრგუნვის მსურთა,
უსაფუძვლოთა
მდაბალთ ჩაგვრით, მტაცებლობით და ხვეჭით!

—
აქა აქებენ ძვირსა მზაკვიარნი სულით,
სძრახვენ კეთილ-მოქმედთ შურით შემკულნი,
ზოგადნი არიან გამდიდრებულნი, —
განა რითა ძმარ?
მდაბალთ ჩაგვრით, მტაცებლობით და ხვეჭით.

—
საშეფონი ურთი-ერთსა მცეელობენ,
შეუწყალოდ, მხეცებრ კაცთა მხეელობენ,
მდიდრდებიან, რომელნიცა მძლეელობენ,
და ყვაიელოვნობენ
მდაბალთ ჩაგვრით, მტაცებლობით და ხვეჭით“.

პოეტი შემდეგ ჩამოთვლის ყველას, ვინც კი „მდაბალთ ჩაგვრაზე“ აშენებს თავის ბედნიერებას და უწინასწარმეტყველებს ამ მოზგიმე ცხოვრების მსხვერველს:

„რომელნიც აშწარებთ ღარიბთ ცხოვრებას,
და ქსთხოვთ ურცხვად, უსამართლოდ მონებას,
მოელოდეთ მათთან თანასწორებას!
არ მარადის იშვათ
მდაბალთ ჩაგვრით, მტაცებლობით და ხვეჭით“.

ამ ლექსს, ჩვენის აზრით, კომენტარები აღარ ეჭირება. მხოლოდ გასაოცარია, რომ ეს ლექსი დღევანდლამდე ჩვენს ლიტერატურაში შეუმჩნეველი დარჩა, თუმცა სულ ახალი შუქით ანათებს ალექსანდრე ჭავჭავაძის თამამ ბუნებას.

მაშასადამე, ალექსანდრე ჭავჭავაძე ევროპულ რომანტიზმთან დაახლოვებულია, მაგრამ იგი არ არის ევროპელი რომანტიკოსი. მის პოეზიაში ჯერ არ გადაშენებულა ქართული ლირიკის სიციხე და თავდაპირველი მგრძობელობა. განცდების სიღრმე, ჭკრეტის მისტიკა და ფხიზელი სიმთვრალე — ეს აზიურია „ყვავილება“, რომელიც საქართველოს „სევდის ბაღში“ უხვად ჰყვავოდნენ, ალექსანდრე ჭავჭავაძის პოეზიაში ჯერ არ დამკვნარან, მხოლოდ მის ვარდ-ზამბახებს მოემატა ევროპული რომანტიზმის „ციხე-ფერი ყვავილი“, და ეს ორი გზის სურნელობა შეერთდა მის პოეზიაში, რბგორც საზოგადოდ რომანტიზმის ახალი ვარიანტი თუ სახეობა. ეს საგნობრივად. მაგრამ საინტერესოა იმის გარკვევა, თუ როგორი არის ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლექსის მხატვრული მხარე, როგორია მისი აღნაგობა, და რა როლი ითამაშა მისმა ლექსთაწყობამ ქართული ლექსის განვითარების პროცესში.

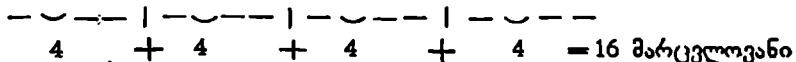

ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლექსის მხატვრული მხარის შესაფასებლად საჭიროა გათვალისწინებულ იქნეს ლექსის ის ნაირფეროვნება, რომელიც მანამდე იყო შემუშავებული და აქედან გამოირკვევა, შემატა რამე ახალი ქართულ ლექსთაწყობას ალექსანდრე ჭავჭავაძემ თუ არა?

მამუჯა ბარათაშვილის „ქაშნიკის“ მიხედვით ირკვევა, რომ ჩვენში ყოფილა საკმაოდ მრავალგვარი ზომა. ესენი არიან:

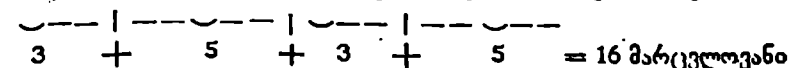
1. შაირი.

მე რუსთველი ხელობითა, ვიქმ საქმესა ამა დარი.

2. გრძელი შაირი.

მიჯნურსა თვალად სიტურფე მართებს მართ ვითა მზეობა...

3. ჩახრუხაული.

თამარ წყნარი, შესაწყნარი, ხმა-ნარნარი, პირმცინარი...

$$\begin{array}{cccccccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ 4 & + & 4 & + & 4 & + & 4 & = 16 \text{ მარცვლოვანი} \end{array}$$

4. გრძელი ჩახრუხაული.

სოგრატ სიბრძნითა, სარამან გზითა, ვიყნეთ ვერავით საწადიერსა...

$$\begin{array}{cccccccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ 5 & + & 5 & + & 5 & + & 5 & = 20 \text{ მარცვ-} \end{array}$$

5. შეწყობილი ძველი.

რა მიუცე სასჯელი, ლბინი ათამამეო.

$$\begin{array}{cccccccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ 4 & + & 3 & + & 4 & + & 3 & = 14 \text{ მარცვლოვანი} \end{array}$$

6. მდინარი ძველი.

პატარა ქალო თინაო, რას გადამიღეგ წინაო.

$$\begin{array}{cccccccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ 5 & + & 3 & + & 5 & + & 3 & = 16 \text{ მარცვლოვანი} \end{array}$$

7. გრძელი შაირი სამკვეთი ძველი.

პატარასა სუფთა ქალსა, გარე ცეცხლი ეღებოდა, მავსებელი ჰყავს არვინა..

$$\begin{array}{cccccccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ 4 & + & 4 & + & 4 & + & 4 & + & 4 & + & 4 & + & 4 & = 24 \text{ მ-} \end{array}$$

8. უცხო.

კარგ ქალს ვინ ღირსა, მოარჩენს ქირსა..

$$\begin{array}{cccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ 5 & + & 5 & = 10 \text{ მარცვლოვანი.} \end{array}$$

9. იამბიკო ა)

მრავალთა ჟამთა მოგებად, თემთა იარეო...

$$\begin{array}{cccccccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ 5 & + & 3 & + & 6 & = 14 \text{ მარცვლოვანი.} \end{array}$$

10. იამბიკო ბ)

თუცა ღრუბელსა ცვარი ენამა...

$$\begin{array}{cccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ 5 & + & 5 & = 10 \text{ მარცვლოვანი.} \end{array}$$

11. რეული.

ბრძენმან მითხრა სიტყვა ხშირად, სიტყვის ძალთა მრგველო ხშირად...

$$\begin{array}{cccccccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ 4 & + & 4 & + & 4 & + & 4 & = 16 \text{ მარცვლოვანი.} \end{array}$$

12. ფისტიკაური.

ერთი იგავი მახსოვს მოყვრისა, მცნობილთა ბრძენთა ტკბილად ნათქმისა..

$$\begin{array}{cccccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ | & | & | & | & | & | \\ \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ 5 & + & 5 & + & 5 & + & 5 = 20 \text{ მარცხ-} \end{array}$$

13. მუხრანული.

სამკალი გაქვს სამუშაო ძალო, თუ მოიმიკი კეთილსა იქმ რძალო...

$$\begin{array}{cccccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ | & | & | & | & | & | \\ \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ 4 & + & 4 & + & 2 & + & 4 & + & 4 & + & 2 = 20 \text{ მარცხ-} \end{array}$$

14. ვახტანგური.

ორი მისი თვალი, ორი ჭერანი, ბოლოს მწერელი...

$$\begin{array}{cccccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ | & | & | & | & | & | \\ \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ 6 & + & 5 & + & 5 & = 16 \text{ მარცხვლოანი-} \end{array}$$

ეს თოთხმეტნაირი ზომა იყო ჩვენში მამუკა ბარათაშვილამდე. ამ უკანასკნელს ოცდაშვიდი სახელის „ლექსის ხმა“ აქვს აღნუსხული, მაგრამ ამ 27-ში შესულია რითმის გვარიც, ჩვენ კი ჭერ ზომა გვანტერესებს, და ზომა კი 14 ნაირი ყოფილა.

დავით გურამიშვილმა და ბესიკმა საოცრად განავითარეს და ბევრი რამ ახლით გაამდიდრეს ქართული ლექსის „პარტიტურა“. ალექსანდრე ჭავჭავაძეც, ერთი მხრივ ემყარება ძველ ზომას, მეორე მხრივ, და განსაკუთრებით, ბესიკის ზომით სარგებლობს და თავის მხრივაც რამდენიმე ახალ ზომასა ქმნის, რაც მანამდე არა გვხვდებოდა. შემდეგ კი უკვე ხმარებაში შემოდის.

ალექსანდრე ჭავჭავაძე ძველი ზომებიდან უმთავრესად შაირსა ხმარობს:

ჰე პალატო! ვინ მონარხმან, დიდებისა მოყვარე მან...

$$\begin{array}{cccccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ | & | & | & | & | & | \\ \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ 4 & + & 4 & + & 4 & + & 4 = 16 \text{ მარცხ-} \end{array}$$

ამავე ზომით არის დაწერილი: „სხვა და სხვა დროის კაცი“, „გაფი“, „ბრძოლისათვის“; „აჰა ესე ვარდ-ზამზახნი“... „აღსარება ვოლტერისა“; „როს ბუღბული“; „შენ ნარგიზი ახალი ხარ“.... „როს ვკვრეტ შენსა“... „მცირე სენის ეგზომ შიში“ და სხვ.

აქვს აგრეთვე ნახმარი გრძელი შაირი:

ღიმილმან ლალთ კარ განღებით, მარგალიტთ მწყობრი აჩინა...

$$\begin{array}{cccccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ | & | & | & | & | & | \\ \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ 3 & + & 5 & + & 3 & + & 5 = 16 \text{ მარცხ-} \end{array}$$

ამ ზომითა აქვს დაწერილი: „საყუარლისათვის“, „მიკვირს რად ძრახვენ“, „ყმაწვილი ქალის საფლავზე წარწერილება“, „ანბანზე: ღით მოხვალ“, „თუ ხე ბუნებით მწარეა“ და სხვ. დავით გურამიშვილის ზომაცა აქვს ნახმარი ჩვენს პოეტს. ეს არის თერთმეტმარცვლოვანი ზომა. რომელსაც ბესიკიც რამდენჯერმე ხმარობს.

გურამიშვილისა:

„ვარდ ამდენი ყვავის ზაფხულს ახალნი...
ბესიკისა:

„ვაშა მის დღეს, რომ განმელო ცისკარი...“

ან — „შაენი შაშენი შავ გალიას შემსხდარნი...“

აღ. ჭავჭავაძე:

„სახე შენი მე მახება მეზადა...“

„არ ვის მართებს მის ვარდისა მიხვედრა...“

„ვინ არს ესე, სრულ თავთარებ მანათი...“

— — — | — — — | — — —
4 + 4 + 3 = 11 მარცვლოვანი.

ნასესხებია აგრეთვე ათმარცვლოვანი ზომა, რომელიც დავით გურამიშვილიდან ბესიკს გადმოეცა და ალექსანდრე ჭავჭავაძემც ამ ზომითა წერს, მხოლოდ რეფორმა შეაქვს ტაეპებისა და რითმის მხრივ. ზომა ასეთია:

— — — | — — —
5 + 5 = 10 მარცვ.

გურამიშვილი:

„ვინც შენ მოგენდოს და არ დაგხედოს...“

ბესიკი:

„სევდის ბაღს შეველ შენაღონები...“

აღ. ჭავჭავაძე:

„ელების კარი გაზაფხულისა...“

„მოვედ ამ არედ შესამკობელად...“

„ქმუნვის მახელი გულსა მსობია...“

ალექსანდრე ჭავჭავაძე ამ ზომას იღებს, მაგრამ იქ, სადაც გურამიშვილი ოთხ ტაეპოვანად წერს და რითმაც თითო მუხლში პირველ სამს ერთი აქვს და ყოველ მეოთხეს—სხვა, ხოლო ბესიკს კი თითო მუხლში ცხრა ტაეპი და ცხრავე ერთნაირად გარითმული, ალექსანდრე ჭავჭავაძე სხვადასხვა ვარიაციებს ახდენს, ტაეპების რიცხვი ოთხ და ხუთამდე დაჰყავს, ერთი და იგივე ტაეპი და რითმა მეორედება ყოველ ოთხი ტაეპის შემდეგ და სხვ.

„ელების კარი გაზაფხულისა,
დროთა ცვალებით დანაგულისა,
მოგივალთ უამი სიხარულისა,

თვისთანა მქონე შეეზა სრულისა,
 ვისაც ხელთ გქონდეთ ნება გულისა,
 იგემეთ სიტკბო სიყვარულისა...
 ება ჩვეულნი ყოფნას დიდებით,
 აწ რად ხარ ბურეილ ქმუნვის რიდებით,
 ნუ ჰგონებთ თავთა ზედ განკიდებით,
 ნიავეან ყვეგილთ სუნთ მოზიდებით,
 გახაროსთ მოსვლა ფერად მქულისა,
 ვისაც ხელთ გქონდეთ ნება გულისა,
 იგემეთ სიტკბო სიყვარულისა“.

ნასესხებია აგრეთვე შესანიშნავი ელგეიური წყობილება, რომელსაც შემდეგ ნიკ. ბარათაშვილიც ხმარობს და რომელიც ბესიკს ეკუთვნის:

— — — — — | — — — — — | — — — — —
 5 + 4 + 5 = 14 მარცხ.

ბესიკი:

„ტანო ტატანო, გულ წამტანო, უცხოდ მარებო,
 „ზიღოფო მელავებო, მომელავებო, ვერ საყარებო...“

ალექსანდრე ჰაეჰავაძე:

„ტანად სარო ხარ, ვარდებრ დაწენი შენნი ლბილობენ...
 „უწყალომ სენმან, ყოველთ მაწყენმან გეოკოდა გულნი...
 „ვარდო კოკობო, ყოვლთა მჯობო, მომხედე კრულსა...“

უფრო თავისებური ზომით არის დაწერილი ალ. ჰაეჰავაძის მიერ „ვაპ ღრონი, ღრონი“... მართალია, ზომის პრინციპი ნაწილობრივად გურამიშვილისაგან აქვს აღებული, მაგრამ ალ. ჰაეჰავაძე ოსტატურად ანვითარებს.

გურამიშვილს აქვს შემდეგნაირად:

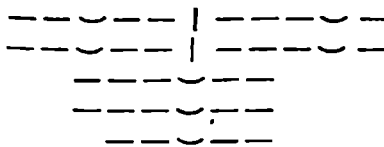
„რად არ იცოდნენ, არ აქნდათ იქვე
 თექვსმეტი წლისა გოგო და ბიჭი
 რომ ერთად შეჰყარეს,
 ერთმანეთს აყვარეს
 ამას იქმოდენ?!”

ალ. ჰაეჰავაძე კი ასე ანვითარებს:

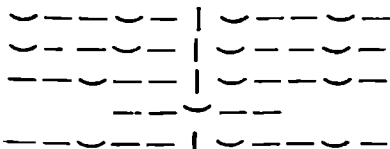
„ვაპ ღრონი, ღრონი, ნაგებნი მტკბარად,
 წარბილტვენენ, განჰქრნენ სიზმარებრ ჩქარად,
 მე იგივე ვარ მარად და მარად,
 არ ესდევ ქაშთა ცელას,
 მე იგივე ვარ მარად და მარად... და სხვ.“

აქ განვითარებულია მარტო ზომა კი არა, მუსიკალობაც¹.

დ. გურამიშვილის ზომა ასეთია:

ა. ჰავჭავაძეს კი ასე აქვს გართულებული:

ისე რომ ამ შემთხვევაში ჩვენ შეგვიძლიან ეს ზომა ალექსანდრე ჰავჭავაძისეულად მივიჩნიოთ.

ახალი ზომია აგრეთვე ლექსში „შენთან არს გული“...

„შენთან არს გული მნათობო, ვიყო სად გინა,
გინა ვის ვპვრეტდე, მნათობო, შენ მიდგ თვალ წინა.

ან მე ვით მპირდეს,

შენს მტრფობს

ესრედ თმობა?

ან შენ რად გიკვირდეს

ჩემს მცნობს

ჩემგან ეს გრძნობა!...“

(შემდეგ მუხლებში ეს ზომა და სიტყვები: „ან მე ვით მპირდეს“... მეორდება). სულ ახალი ზომა არის ლექსში: „ვაჰ სოფელსა ამას“...

„ვაჰ სოფელსა ამას და მისთა მდგმურთა,

ბორბორებისა და სიცრუის ჭურთა,

კეთილმოყვარების დათრგუნვის მსურთა

უსაფუძვლოთა

მღაბალთ ჩაგვრით, მტაცებლობით და ხვეჭით“...

ახალია აგრეთვე „გაფის“ ზომა, რომელშიც პირველი ორი ტაეპი რვა მარცვლოვანია, სამი ხუთმარცვლოვანი, ერთი ოთხმარცვლოვანი და უკანასკნელი — სამმარცვლოვანი. შეიძლება კიდევ ბევრი მაგალითის მოყვანა, მაგრამ აღარ არის საჭირო. ეს სპეცია-

¹ ყველგან ზომა სადაც არის ნახმარი, ნაგულისხმევია მხოლოდ მარცვლოთა რიცხვი კი არა, მუსიკალური მდინარეობაც.

ლური მონოგრაფიის საკითხია. აქ ჩვენ მხოლოდ უმთავრესი მომენტების აღნიშვნა გვინტერესებდა, რაც ისტორიულ განვითარებაში გამოჩნდა, როგორც წინასწარის შედეგი და შემდგომის მიზეზი.

ზოგადად უნდა აღინიშნოს რითმისა და რიტმის მხარეც. წინა პოეტებთან შედარებით, ალ. ჭავჭავაძის რითმა უფრო შეუწყობელია, ზოლო რიტმიც ზოგჯერ დარღვეული. იქნებ ეს იმიტაც აიხსნებოდეს, რომ ალექსანდრე ჭავჭავაძე არ იმეორებს შაბლონურ რითმებს, მაგრამ მუსიკალობა ამ სიახლეს ეწირება. განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც რითმა ერთმარცვლოვანია, რაც ქართულ ლექსს არა სჩვეოდა. შოთა რუსთაველი, თეიმურაზი, არჩილი, გურამიშვილი, ბესიკი, ყველანი სამმარცვლოვანი რითმებით სწერდნენ მეტწილად, ალექსანდრე ჭავჭავაძიდან კი ეს ტრადიცია ირღვევა და არამცთუ ორმარცვლოვანი, ერთმარცვლოვანი რითმაც კი შემოდის. ეს ერთგვარი სიახლე იყო, მაგრამ, ჩვენის აზრით უარყოფითი. სამაგიეროდ ალექსანდრე ჭავჭავაძე მძლავრია შედარებით, მხატვრული წარმოდგენით ანუ სახეებით: „ვსწერ ოხრვათა გულის კვამლად“... „იგი ზურგით მზიდველი, მთებზედ შემდგარ მთებისა“... „შტოვან რქათა დამდრეკი“... „რომლის რქანიც მწეობენ ჩლიქისა სიმტკიცესა“... და სხვ. ამ მხრივ საუცხოვო ლექსებად უნდა ჩათვალოს „გოგჩა“ და „კავკასია“. ამ ლექსებით ალექსანდრე ჭავჭავაძემ, შეიძლება ითქვას, სათავე დაუდო ბუნების აღწერას ჩვენს პოეზიაში, რაც მანამდე იშვიათ მოვლენას წარმოადგენდა, მას აქეთ კი თითქმის დაკანონდა კიდევ.

გრიგოლ ორბელიანი (1800 — 1888)

გრიგოლ ორბელიანის ხანგრძლივი სიცოცხლე სავსეა შთაბეჭდილებებით, განგაშით და შინაგანი თუ გარეგანი დიდებით. მაგრამ ამასთანავე გაორებული პიროვნებაა: საქართველოს უდიდესი პატრიოტი და რუსეთის ტახტის ერთგული ქვეშევრდომი; 1832 წ. შეთქმულების მონაწილე და 1865 წელს ტფილისის აჯანყების („ბუნტი“) იარაღით ჩამქრობი; თავისუფლების დიდი მოტრფიალე, „ნალივაიკოს აღსარების“ მთარგმნელი, „იარალის“ ავტორი და შამილის წინააღმდეგ თავდადებული მებრძოლი; ტლანქი მეომარი, რომელიც სისხლიანი ხელებით თავმომწონე წერილებსა სწერს თავის მახლობლებს: „ამათი სისხლი დავლიოთო“ (დალესტნელების შესახებ); „რატომ მეც მანდ არა ვარ (ომში შამილის წინააღმდეგ), რომ ერთი მათგანის სისხლი (ლეკისა) დავლიო და შეუბრალებლად ვტანჯვიდე ცოცხლათაო“... ხოლო ქარბელაქნიდან იწერება: „ნელ-ნელად თავებს ვაქრევიანებ“-ო. დიახ, ერთი მხრივ ეს ტლანქი და საშინელი მეომარი, მეორე მხრივ, კი უნაზესი პოეტი, რომელიც ყელში მოჰდგარი ქვითინით სწერს „წერილს“: „ჩემს დას ეფემიას“, რომლის ლირიზმი იშვიათ მოვლენას წარმოადგენს ჩვენს მე-19 საუკუნის ლიტერატურაში. და განა მართო ამ ლექსში ჩანს პოეტის სინაზე? აიღეთ „ჩემი ეპიტაფია“, სადაც პოეტი ამბობს: „მეც მიყვარდა, მეც ვჰსტიროდი, ვილხენდი, და დაფიქრებით დავმზერდი საფლავებსა“-ო; ან მისი „ფსალმუნი“, რომელიც უდიდესი სასოების და ღმობიერების გამომხატველია უდიდესი მეოცნებე და ფხიზელი პრაქტიკოსი. ერთი სიტყვით, გრიგოლ ორბელიანი თავის რთულ და მდიდარ ბუნებაში ათავსებდა და იტეჯდა აუარებელ წინააღმდეგობას; მხოლოდ ეს წინააღმდეგობანი თავის ახსნას პოულობენ უფრო სხვა სივრცეში. მართალია, გარეგანი ფაქტების მიხედვით გრ. ორბელიანი სისხლის მსმელის შთაბეჭდილებას ახდენს, მაგრამ ამის მიზეზი ის შურისძიება იყო, რომელიც ხშირათ წმიდა მოვალეობის სახეს იღებს. მართალია, პოეტი ერთგვარი პირის ჩატკბარუნებით იწერე-

ბა: „ვიწრო ქუჩებში შეიქმნა ხმლის ტრიალი (ქუთიშის ომი უამლის წინააღმდეგ); ერთმა ხანჯალი მომიქნია ბარძაყში, მაგრამ ასეთ გავადე ხმალი გოგრაში, რომ მგონია საიქიოსაც მოაგონდეს, მერესაც გაუსვი კისერში“-ო... „სოფელი ისე დაეანგრეთ, რომ საიყო გერგებილი, იქ ახლა დარჩა მხოლოდ სალი კლდე“-ო... დსხვ., მაგრამ ყველაფერი ეს სისხლის წყურვილით კი არ აიხსნება: არამედ უფრო საპატიო ფსიქოლოგიური მომენტით: „კახეთის სისხლი ავიღე“-ო, ასე სწერს გრ. ორბელიანი ყაფლან ორბელიანს 1857 წელს. დღეს, რასაკვირველია, ეს მოტივი მაინც დრმა და სერიოზულ მოტივად ვერ მოსჩანს, მაგრამ ყველაფერსა აქვს ისტორიული პერსპექტივა და ამ ფსიქოლოგიის გასაგებად უნდა წარმოვიდგინოთ ის საშინელი დარბევა და აღჩრება, რომელსაც ლეკეთი სისტემატურად აყენებდა საქართველოს, და რამაც ხელი შეუწყო საქართველომ გავერანებას და პოლიტიკურ სიკვდილს. უნდა გვახსოვდეს, რომ ჩვენი პოეტი დიდი პატრიოტია. მას უყვარს ყველა, მაგრამ საშუალოდ ყველაფერს ანაცვალებს. ტყუილად კი არა სთარგმნა პოეტმარილევის „ნალივაიკოს აღსარება“, სადაც გეტჰანი ნალივაიკო ამბობს:

— „Ты прав. Люблю родных,
Мне тяжко видеть их в неволе,
Всем жертвовать готов для них,
Но родину люблю я боле“...

ასე ფიქრობდა და განიცდიდა ჩვენი პოეტიც და ძველს-ძველ ქართულ სამღვთო წესს, სისხლის აღებას, დაგვიანებით მაინც ასრულებდა. მაგრამ საქმე იმაშია, რომ ჩვენი პოეტი აქაც საშინელ წინააღმდეგობაში იყო ჩაყარდნილი. იგი ლეკებთან ბრძოლაში „კახეთის სისხლს იღებდა“, მაგრამ ამ პროცესში იგი ეხმარებოდა იმ ძალას, რომლის წინააღმდეგაც თვითვე იყო რამდენიმე წლით აღრე აღმართული. იგი შურს იძიებდა იმაზე, რაც იყო ოდესღაც და მკაცრ სინამდვილეს კი ვეღარა ხედავდა. მთა თავისუფლებას არა სთმობდა. მეფის რუსეთის დამპყრობლური პოლიტიკა კი ამ თავისუფლებას ვერ ითმენდა. ვის მხარეზე უნდა ყოფილიყო პატრიოტ გრ. ორბელიანის სიმპატიები? რასაკვირველია, მთიელების მხარეზე, მაგრამ არა. ვრიგოლ ორბელიანი მხოლოდ პოეტურად ოცნებობდა იმ გმირზე, რომლის ძლიერი ხმაც „ბედს დაძინებულს“ აღადგენდა, რომელიც „მარჯვენის ერთი დაკვრით უსულოდ დასცემდა ვეშაპს“, პროზაულად კი ამ საზარელ „პრაქტიკაში“ იყო ჩაბმული, რომელსაც „კავკასიის დაპყრობა“ პქვიან სახელად.

რასაკვირველია, გრიგოლ ორბელიანი პატრიოტი იყო. ისიც მართალია, რომ „ახალი ბატონები“ გულით ვერ ეყვარებოდა, რადგან ასეთი იყო მისი სულიერი კონსტრუქცია, მაგრამ ისიც სინამდვილეა, რომ პირველ ხანებში იგი ჯერ კიდევ მებრძოლი ტემპერამენტის პატრონი იყო, გული ერჩოდა და ანთებულ წარმოდგენით ხელშესახებად ეჩვენებოდა

„ცხენთა თქრიალი, შუბთა ტრიალი,
ჭირით სრიალი, ყურთ-მაჯთ ბრიალი,
უხანგთა ცემა, ცხენთაგან ხტომა.
კვალად ზე-ხტომა და ხმაღთ კრიალი“...

ასე პლასტიურად ეჩვენებოდა პოეტს საოცნებო საქართველო, მაგრამ „ავლაბრის ყაზაჩ-მებმა“ და შემდეგ სამშობლოდან გაძევებაჲ სულ დაუბნია შეთქმულ პატრიოტებს საქართველოს განთავისუფლების გეგმა და აზრი. თანდათანობით განთავისუფლების აზრმა შესუსტება იწყო, იმედის ადგილი უიმედობაჲ დაიჭირა, „დიდი შამული“ დავიწყებას მიეცა, პიროვნული კეთილმოწყობის სურვილმა ფრთები გაშალა და გუშინდელი შეთქმულები დღეს რუსეთის მეფის ტახტთან ეზიდებოდნენ ერთგულებისა და ქვეშევრდომობის თეთრ ყვავილებს. რასაკვირველია, გამონაკლისიც იყო, მაგრამ ეს საერთო კარიერიზმი და აქედან გამოწვეული ნებსითი თუ უნებლიე დენაციონალიზაცია ამ გამონაკლისზეც ახდენდა ერთგვარ გავლენას, და გრ. ორბელიანიც ერთი მათგანი იყო. მართალია, სამშობლოს სიყვარული მასში არ გამქრალა, მაგრამ მისი განთავისუფლების იდეა რაღაც არქეოლოგიურ ნაშთად იქცა. იგი მელანქოლიურ გუნებაზე აყენებდა, როგორც მამაპაპური ხმალ-ხანჯალი, კედელზე უქმად ჩამოკიდებული, ოჯახის რომანტიულ ინვენტარს რომ შეადგენს.

ამ იდეას რეალური მნიშვნელობა დაეკარგა, რადგან მის გვერდით ახალი გზა იყო. ამ უკანასკნელს მოჰქონდა სახელი, პატივი, დიდება, რაც ჩვენს თავადაზნაურობას რაღაც ავადმყოფურად იზიდავდა. პირველს კი, — ან ბრძოლაში სიკვდილი, ან ციხე და მთელი მისი „ლოდიკური დასკვნები“... ასეთი ფსიქოლოგიური გარდატეხა თითქოს სოციოლოგიური კანონივით მოჩანს, იმდენი ახსოვს ისტორიას მსგავსი მაგალითები სწორედ ამგვარ გარდამავალ პერიოდებში.

მოდუნდა ეროვნული მაჯისცემა, განთავისუფლების იდეა პიროვნების სულის სიღრმეში ჩაიძირა, ზემოთ ამოტივტივდა სიცოცხლისა და თავდავიწყების წადილი, რომლის ფრთაშლილობის დროს

ეროვნული სევედა მაინც იღვიძებდა და ღარავდა სასიხარულოდ გაშლილ სახეს. სიხარული ღრმა უნდა იყოს, და თუ ამ სიღრმეში გაყუჩებულ ტკივილს ძინავს, სიხარულის გაღრმავება საშინელ კვნესას იწვევს. მიტომ არის, რომ ჩვენი „ანაკრეონტები“, ალ. ჭავჭავაძე და გრიგოლ ორბელიანი, დიდი მოღბენის დროსაც კი, როდესაც მღერიან „ლოთებო, ნეტავი ჩვენა“-ო და მოუწოდებენ: „მოღბინე-ნო, აწ შეკრებით, თასით, ჭაბით, ყანწით, აზარტეშებით! ლხინის სუფრა მოჰქინეთ ყვავილებით“-ო, მაინც ვერა ლხინობენ; ალ. ჭავჭავაძე თუმც მოუწოდებს; „იშვებდით, მღერდით ჰე ძმანო“-ო, მაგრამ ეეჭვება, „ნუ თუ თქვენისა უზრუნვეს განცხრომისა მყვარებელსა, მეცა მეწვიოს ღიმილი, თუმცა ცრემლ-შეუშრობელსაა“. ხოლო გრიგოლ ორბელიანი, რომელიც დარდიმანდულად გაჰკივის: „დიპლიპიტო დაჰქარ-დაარაკუნეთო“, ამბობს:

— „ამ თქმაში რად, ცრემლნო, თასში შთაცინდით,
და პირთ მღვენი ღვინო ტუბილი დაშწარნეთ?“-ო.

ამ სიტყვებში რაღაც განწირული თაობის ხმა ისმის, რომელსაც თითქოს უკურნებელი სენი ღრღნის, მაგრამ არ ეპუება და, მოქეიფე პოზაში დამდგარი, გულში ღრმად ტირის.

გრიგოლ ორბელიანის ბიოგრაფია უმთავრესად სამხედრო მოქმედებათა ისტორიაა, ანუ იმ გრძელი და მაღალი კიბის ავლა, რომელმაც მეფის მოადგილის სავარძლამდე მიიყვანა. ეს არის გაბმულ გამარჯვებათა და ჭილდოთა მიღების მდიდარი ქრონიკა, გამუდმებული დღესასწაული, და თითქმის ბავშვური სიხარული იმ ორდენების გამო, რომელნიც მის დაკრძალვის პროცესიაში ათ ბალიშზე ძლივს ეტეოდა. მართალია, პოეტი თავბრუდახვეული არა ყოფილა ამ დიდებით, რადგან „ზურაბიანთ ოჯახში“ უფრო მეტი დიდება ახსოვდა, და პოეტი ხშირად ჩრონაითაც იხსენიებს თავის წარმატებას და „превосходительство“-ობას; მართალია ისიც, რომ მეფის მოადგილე „ლოპიანას“ სიძღერას წერდა და ვილაც კრუასთან ხიზამბარელის ჭიდაობას მოლოდინში ღელავდა და ფითრდებოდა, მაგრამ მაინც მის ბიოგრაფიაში 50 წლის ნამსახურობის იუბილეგადახდილი გენერალ-ადიუტანტი უფრო მოსჩანს, ვიდრე პოეტი. ჩვენ კი ეს უკანასკნელი გვანტერესებს, და გვინდა მისი ცხოვრებიდან აღვნიშნოთ რამდენიმე ეპიზოდი, რომელთ მიხედვითაც უფრო მკაფიოდ გამოჩნდება მისი ქართული და პოეტური ბუნება.

გრიგოლ ორბელიანის ცხოვრებაში ყველაზე საინტერესო მომენტია რასაკვირველია 1832 წლის შეთქმულება, რის გამოც პირველი პოეტური ცრემლები „ავლაბრის ყაზარმებში“ ანუ ციხეში დაღვარა. ი. მეუნარგიას, გრიგოლ ორბელიანის ბიოგრაფიაში, მოჰყავს თვით პოეტის ნათქვამი, ამ შეთქმულების შესახებ:

— „იმ დროებით, მე ლაგერში ვიყავი, ნოვგოროდის ახლოს, და აფიცრები მყავდა დაპატიებული სადილად. სადილის წინა, ქ.-ლაქში წავედი ღვინოების საყიდლად, და დაბრუნებულზე, სახამ სუფრა გაიშლებოდა, ამხანაგებმა ქალაქის თამაშობა გავმართეთ. ამ დროს უეცრად ჟანდარმების პოლკოვნიკი შემოვიდა ჩემთან.

— დიდად მოხარული ვარ ბატონო თქვენის გაცნობისა. რა გნებავთ ჩემგან?

— მე ბრძანება მივიღე მთავრობისა სახლი გაგიჩხრიკო და შევიტყო, რა წიგნები გაქვს... და სხ...

— თავადო ორბელიანო, ელიზბარ ერისთავს იცნობთ?

— ვიცნობ.

— ალექსანდრე ორბელიანს? გიორგი ერისთავს?

— ვიცნობ.

— ბატონიშვილებს: ოქროპირს, დიმიტრის?

— ვიცნობ.

— საიდან იცნობ ყველა ამათ?

— ყველა ჩემი ნათესავებია და ამხანაგები.

— რილევეის „ნალივაიკოს აღსარება“ თქვენა სთარგმნეთ ქართულად?

— დიახ, მე.

— „იარალი“ თქვენ დასწერეთ?

— მე.

— რა გინდოდათ გამოგეხატათ ამ ლექსით?

— ის, რაც არის გამოხატული შიგ: ქართული შექცევა და ლზინი.

— გვითხარით, თუ იცით, რა მოიწერა საქართველოში ეგვიპტის ფაშამ?

— არ ვიცი და ვერც მიმხვდარვარ, ვისთან რა უნდა მოეწერნა ეგვიპტის ფაშას...
ამ დიალოგის შემდეგ გრიგოლ ორბელიანი დაიპირეს, ერთი კვირა პეტერბურგში ჰყავდათ, იქიდან კი თბილისში გამოგზავნეს, სადაც რაჰდენიმე თვე „ყაზარმებში“ იყო დამწყვდეული.

— ჩემს გვერდით ნომრებში ისხდნენ ალექსანდრე ორბელიანი, სვიმონ მაჩაბელი, გიორგი ერისთავი. ჩემზე საცოდავი და საბრალო

არა იყო-რა დედამიწაზე. მამულში ვიყავი მოსული, და ნაცნობ-მე-გობრებთა შორის მხიარულების ნაცვლად, საპატიმროს კედლების ხილვა მაწვა გულზე ტყვიასავით. ერთხელ მარტო მოეფინა სიამოვნე-ბა ამ გულს: ერთ კვირა დღეს, სალამოს პირზე, ჩვენს ყაზარმას დაუ-პირდაპირდა ზურნა-დალაბანდი, მოქეიფე ბიჭებითა, ღვინითა და სიმღერით. მოქეიფენი შეჩერდნენ ჩვენ ფანჯრის პირდაპირ, და სიმ-ღერით დაიწყეს ნუგეში: „ნუ გეშინიანთ ბიჭებო, მოთმინება იქო-ნიეთ, ღმერთი მოწყალეა“, ერთ ზანს გვალხენდნენ და გვანუგეშებ-დნენ ესენი, მაგრამ მალე ყაზარმის მთავრობამ გარეკა ისინი მანღე-დამ. ვინ იყვნენ ისინი, დღესაც არ ვიცი“-ო, უთქვამს პოეტს. ჟან-დარმები და ძმა-ბიჭები, ციხე და დუდუკი, თითქოს რაღაც სიმბო-ლიური ნიშნებია, რომელთ შორისაც ქანაობდა პოეტის პირადი ცხოვრება და შემოქმედება. ბარიატინსკის ხელით გრიგოლ ორბელი-ანის მხარზე ჩამოკიდებული ექსელბანტები და მრავალი ორდენის კავალერ-გენერლის წითელი სარჩული მაინც ვერ ფარავდნენ ყა-რაჩოლულ ბუნების მამა-პაპურ ქართველს, რომელმაც იცოდა სი-ცოცხლის აპოკება და მისი დაძლევა, ერთგვარი დიონისისებური შე-ზარხობებით. ხოლო ციხე და დუდუკი, მისი შემოქმედების ხასია-თის გამომხატველნი არიან: პერობილი სამშობლო, „უდაბურ ტყეში ტაძარ-დარღვეული“ და ღვინო-დუდუკი, როგორც თავდავიწყების ერთადერთი და უკანასკნელი საშუალება.

შემდეგი საგულისხმო მომენტი გრ. ორბელიანის ცხოვრებაში არის 1865 წლის აჯანყება თბილისში, ანუ „ბუნტი“. რომელმაც გრ-გოლ ორბელიანს ერთგვარი პოლიტიკური ჩირქიც მოსცხო იმ დრო-ინდელ ქართველ პატრიოტთა თვალში. ეს „ბუნტი“ გამოიწვია ახალმა საქალაქო გადასახადმა. ხალხში, და განსაკუთრებით ვაჭრულ ელე-მენტს შორის, უკმაყოფილება დაიბადა. ათი ათას კაცზე მეტი შეი-ყარა მოედანზე. აჯანყებულები შეუტკევიდნენ „პოლიციისტიერ“ ბაშ-ბეუქოვს, მოკლეს იგი, აიკლეს ქალაქის სამმართველოს სახლი და კიდევ მსხვერპლს ეძებდნენ. — „იენისს, ქალაქის მოედანზე, შეკრ-ბა მთელი თბილისის შავი ხალხი... შავ ღრუბელსავით გაპენტილი, ჭეჭითა და ქუხილით. პოლიციის უმფროსს როსლავევს უნდოდა გაეფანტა ხალხი, მაგრამ ვერ შეიძლო. ვერა გააწყო-რა ვერც სამო-ქალაქო გუბერნატორის თანამდებობის აღმასრულებელმა, თ. ნიკო ქავჭავაძემ, რომელიც მოიჭრა მაიდანზე, ხალხის შესაგონებლად... ბოროტ გამზრახველთა ენამ მოჭფანტა ხალხში ხმა, ვითომც მთავ-რობას უნდოდეს ზარჯის დადება ქათამზე, ვერცხლის ქამრებზე, კვე-რცხებზე, ჩოხებზე, და ამ ხმაღსულ გადარია ხალხი. ამას ისიც დაუ-შატეს, რომ იმ დღის შემდეგ, მოქალაქეებს ქალამნის მაგიერ რუსუ-

ლი საპოლები ეტარებინათ, რომ თითო სტუქარზე მასპინძელს ათი შაური ეზღო ხაზინისათვის, რომ „გალავას“ ხელი მოეწუროს სალდათები გამოეყვანათ ხალხიდან და სხვა და სხვა ამგვარი ქორები“. რომ ვერას გზით ვერ მორათეს ხალხის შეგონება, გრიგოლ ორბელიანი თითონ მობრძანდა მოედანზე. პოეტს ეგონა, რომ მისი დამსახურება, მაღალი თანამდებობა, საზოგადო პატივისცემა და ტკბილის ენით მართალი სიტყვის თქმა საკმაო იქნებოდა ამბოხების დასაწყენარებად... რომ დაინახა ხალხმა მთავარმმართველი მქადაგებელი და მთხოვნელი მშვიდობიანობისა, ის უფრო თავს გავიდა. არავითარმა რჩევამ არ იმოქმედა იმაზე.

— შეილებო, გონს მოდით, დამშვიდდით. კანონი ყველასთვის ერთია. კაცი მთავარ-მართველი ვარ და ცხენის ხარჯს მეც ვიხდი, ხომ ჰხედავთ—უთხრა ხალხს პოეტმა. — ეპ, დალოცვილო, — უპასუხა პოეტს ერთმა კინტომ, თქვენი საქმე სულ სხვა არის. თქვენ ცხენს ინახავთ, ჩვენ ცხენა გვინახავს,— აი რა განსხვავება არსებობს ჩვენს შორისო.¹ ეს მომენტრიც საგულისხმოა იმით, რომ აქ ჩანს გრიგოლ ორბელიანის მდიდარი ბუნება, ბიუროკრატიზმით შეურყვენელი და სატრაპულ ამპარტავნობას მოკლებული. ერთი ასეული ჭარისკაცი, უბრალო ბრძანებით თვალის ერთ დახამხამებაში გაფანტავდა ამ აჯანყებულთ, მაგრამ არა. მთავარმართველი ეახლება ამ „შავ ხალხს“, და მამა-შვილურად ებაასება, ვილაც კინტოსთან დიალოგსა მართავს. თითქოს ეს წერილმანია, მაგრამ ისეთი, რომელიც მხატვრულ ნაწარმოებს დიდი ტილოს სულს შთაბერავს და გააცოცხლებს. ამ საქციელში ჩვენა ვხედავთ „ლოპიანას“ ავტორს, რომელსაც ყარაჩოლულად უყვარს ძველი თბილისი, ორთაქალის ბაღები, და „ძმა-ბიჭები“, მთელი მათი უპრეტენზიო ბოჭემითა და თავისებური „ფილოსოფიით“. მას თითქოს ამძიმებდა თავისი „ბრწყინვალე“ კარიერა და იზიდავდა თავისუფალი ცხოვრება თავის მამაპაპურ სახლში, რომელიც დაძველებული იყო, თვალშეუვალი, მაგრამ არ აახლებდა, რადგან ამ ძველ-ძველთან იყო დაკავშირებული მისი ოჯახის წარსული და ბევრი ძვირფასი მოგონება.

ჩვენ ზემოთა ვთქვით, რომ გრიგ. ორბელიანი გაორებული პიროვნება იყო. ამის დამახასიათებელი ფაქტი სხვათა შორის შემდეგიც არის: სამაჰმადიანო საქართველოს შემოერთების გამო ნადიში იყო გაპართული, სადაც გრიგოლ ორბელიანმა სიტყვა სთქვა. სთქვა ისე, როგორც დიდმა პატრიოტმა და იმავე დროს როგორც

¹ იხ. ი. მუხარაგიას წერილი: „ცხოვრება და მოღვაწეობა გრიგოლ ორბელიანის“.

რუსეთის ტახტის ერთგულმა ქვეშევრდომმა: „ბატონებო, ვინ არის ღვთის გარდა მიზეზი ესრეთის ჩვენის გაბედნიერებისა? ყოვლად მოწყალე დიდი იმპერატორი, აღმადგენელი და მფარველი ძველი ივერიისა. და კურთხევა ღვთისა მოეფინოს დიდებულსა გვირგვინოსანსა თავსა მისსა მრავალ და მრავალ ქაჰიერ, საბედნიეროდ დიდისა მის იმპერიისა. ბატონებო! ღმერთმა გვიდღეგრძელოს ჩვენი დიდი იმპერატორი. „არავის არ შეგვანატროსა“, — ურააააა!.“ ხოლო 1867 წელს, როდესაც კუკიის ხილზე ვორონცოვს ძეგლი დაუდგეს, გრიგ. ორბელიანი იქაც ამბობს სიტყვას და დიდი პათოსითაც: „არის კიდევ სხვა ძეგლი ვორონცოვისა... ეს ძეგლი დიდი ხანია რაც აღმართულია ჩვენს გულში“-ო.

ჩვენ ყველაფერი ეს იმიტომ ამოვწერეთ, რომ ვგონია მათი საშუალებით უფრო რელიეფურად მოჩანს ამ მღელვარე პოეტის გაბზარული სახე. მასში ორი ადამიანი იყო მოთავსებული, ერთმანეთის მოწინააღმდეგე, რომელთ შორის საბოლოოდ სძლია პოეტმა და ქართველმა ერმაც ეს პოეტი შეიყვარა. ვამბობთ ერმა, რადგან ამ სიყვარულში ხალხს ედო დიდი წილი, რაც მის დაკრძალვის დღეს გამოჩნდა. პირველი გვირგვინი ბაყლებისა იყო, წარწერით: „შენ ძმას დაცემულს ხელს აძლევდი, რომ აღგედვინა“; შემდეგ მელიქიშვილის სტანბის ნუშებისა: „შენ იცოდი, რომ არიან ღარიბნიც, არის სადმე სიმწარითა ცხოვრება“. პირველი დსტიროდნენ ალბათ მუხამბაზების ავტორს, მეორენი „მუშა ბოქულადის“ დამწერს, ხოლო დანარჩენი ქართველი ერი — ქართულ პოეზიას დიდ წარმომადგენელს. აქ ერთგვარ გაზვიადებასაც კი ჰქონდა ადგილი, თუმც ამაში ილია ქაეკავაძეც მონაწილეა. ეს უკანასკნელი ქვაშვეთის ეზოში სიტყვას ამბობს გრიგოლ ორბელიანის შესახებ: „იგი იყო თვითმწყობელი ჩვენის ქართული ენისა, იგი იყო „მეუფე“ ჩვენი სალიტერატურო ძალ-ღონისა და სიმდიდრის“-ო.

„დროება“ გვირგვინს უძღვნის: „მეფეს სიტყვისას“; ხოლო ბათუმის ბეგები უწერენ: „დიდებულ პოეტის, პატრიოტის და კაეკასიის გვირთა პატრიარქის ხსოვნასა“-ო. „შრომის“ რედაქციაც თავის მხრივ გვირგვინს ადგამს და სწერს: „ლექსთა მეფეს“.

პროცესიას წინ მიუძღოდა თეთრი ღროშა, რომელზეც გამოხატული იყო ორბელიანთ ღერბი. ეს ღროშა მიჰქონდათ სოფლის მამაბაბლისებებსა და ნაცვლებს. რაღაც არაჩვეულებრივი სიდიდით და გლოვით დაიტირა ქართველმა ერმა ეს 83 წლის მოხუცი თითქოს აუხდა ჩვენს პოეტს დიდი ნატვრა, რომელიც „დღიურში“ ჩაუწერია: „...მაგრამ ახ! უნეტარეს არს იგი, ვინც ცხოვრებითა

თვისითა მოიპოვა გინა ერთი ფურცელი ისტორიასა შინა, ვითარცა ბრწყინვალე ვარსკვლავი სჩანს საუკუნეში სახელი მისი, რომელსაც შთამომავლობა შემზერს კეთილ მოწიწებითა და კურთხევითა“.

ეპიკურეულ პოეზიის სახელი გრიგოლ ორბელიანის შემოქმედებას უფრო შეეფერება, ვიდრე ალექსანდრე ჰავკავაძისას. მართალია, გრ. ორბელიანიც ერთგვარად სევდის წარმომადგენელია, მაგრამ ალექსანდრე ჰავკავაძისთან შედარებით, მას მეტი აქვს უღარდელი სიამოვნების თაზისები. გრიგოლ ორბელიანი უფრო თავაპია და უფრო დარდიმანდი, ვიდრე მეტად ნაზი ბუნების ალექსანდრე ჰავკავაძე. ილია ჰავკავაძემ სწორად აღნიშნა: „ხან ღონდება ნაზ ქალსავეითო“, გრიგოლ ორბელიანის შესახებ კი ამის თქმა არ შეიძლება. იგი მამაკაცია უკიდურეს დილონების დროსაც და სევდის გადატანა იცის მტკიცე და მამაკაცურად. რაც უნდა აეშალნენ მას ფიქრები და მოიწადინოს კენესის თქმა, მისი განიერი შვერდიდან „ველური და საზარელი“ ხმა ამოიკრება, რომელსაც თვით პოეტიც ვეღარ ცნობს თავისად.

გრიგოლ ორბელიანის როგორც ცხოვრება, ისე შემოქმედებაც გაორებულია: ერთი მხრივ ქვეყანა, როგორც ამაოება, სიკვდილი და უაზრობა, მეორე მხრივ კი — ქვეყანა როგორც ნათელმოსილი სამყარო, მხატვრული დეკორაცია, მხიარული მასკებით და უღარდელი მღერა-თამაშით. ერთი შეხედვით ეს გაორება თითქოს ტრაგიკულია, ერთიმეორის მსპობი და საბედისწერო, მაგრამ უფრო ღრმა ანალიზით, ეს ერთი და იგივე მოვლენაა: პოეტის მიერ ქვეყნის ხილვა სუბიექტური განწყობილებების პრიზმის ქვეშ.

პოეტს ქვეყანა უყვარს, იგი მას იღებს, მხოლოდ არა იმ სახით, რომელიც მას კონკრეტულად წარმოუდგებოდა. პოეტისთვის მიუღლებელი იყო ის რეალური ქვეყანა (ნამდვილად საქართველო), რომელსაც იგი უცქეროდა, თორემ ის ღრონი, „წარსული ნეტარებისა“ პოეტს ჯერ კიდევ აცოცხლებენ როგორც ლამაზი სიზმარი. არც თუ მომავალი უარუყვია გრიგოლ ორბელიანს. მართალია, იგი ერთ ადგილას ამბობს: „ხელე არღა მწამს, ვით ღამეში მაცთური სხივი“-თ, მაგრამ ეს მომავალი მაინც ხომ „მაცთუნებლად ეჩვენება“. „გიყავ უსაგნოდ, უიმედოდ, მაგრამ ოდესმე, გულსა რაღაცა გაელვებით განახარებდა“... ისე რომ ნომავალს პოეტმა რაღაც იმედებით შესცქეროდა. და თუ წარსული და მომავ-

ვალი ჩვენს პოეტს არიგებდნენ ამქვეყნიურ ტანჯვასთან, ხანს რომ ამ ტანჯვის მიზეზი აწმყო ყოფილა, რაც, რასაკვირველია, მთელი ქვეყნის ამაოების და უარყოფის ქადაგებას არ ნიშნავს.

გარდა ამისა, პოეტი თვით ტანჯვასაც არ უარყოფს. იგი ლაიზნიცის მსგავსად იღებს ტანჯვასაც, ანუ ფილოსოფიურ ენით, ბოროტებას როგორც ქვეყნის ზნეობრივი ეკონომიის აუცილებელ ელემენტს, რომლისაგანაც სიკეთე წარმოსდინდება:

„ტანჯვა არს მზრდელი ტრფობისა,
დამბერეულ ეშხის ცეცხლისა,
ტანჯვა არს ვალი და მსხვერპლი
უზომო სიყვარულისა“.

და თუ ტანჯვაც მისაღებია, მაშ ქვეყანა უდიდესი ჰარმონია ყოფილა, მხოლოდ ერთი პირობით: რაც შეიძლება ნაკლები ადგილის დათმობა გონების და რაც შეიძლება მეტი გრძნობითი თრობა, სიყვარული, ყოველი სიმწრის ეშხში დაღუპვა. აქ ჩვენ ალექსანდრე ჭავჭავაძის ნაცნობი ხმა გვესმის, თუმც ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლიტერატურულ გაკლენას არა ვგულისხმობთ, რადგან ეს „ეპიკურიზმი“ იმ ეპოქის მბრძანებელი მიმართულება იყო და გრიგოლ ორბელიანსაც, ალექსანდრე ჭავჭავაძის გარეშე, შეეძლო ამ გზაზე დადგომა. მაშასადამე, გრიგოლ ორბელიანი პესიმისტი არ არის ამ სიტყვის ფილოსოფიური გაგებით. იგი ოპტიმისტი ძირეულად, მხოლოდ არსებული, თანადროული პირობები აყენებენ სევდიან გუნებაზე. და რომ ეს პირობები მოეშორებინათ, გაზარებული გრიგოლ ორბელიანი ისეთი ხმით დაიძახებდა მრავალჯამიერს, რომ მის ქუხილში გაყრუვდებოდა ყოველივე კენესა „მუხთალ სოფლით“ გამოწვეული.

გრ. ორბელიანი ისეთი პესიმისტიც კი არ არის, როგორც ბაირონი თუ გეტე, ჰეინე თუ შელი, ლამარტინი თუ ლეოპარდი, იბსენი თუ ტოლსტოი, რომელთა „ინტუიტიური პესიმიზმიც“ მოკლებულია ფილოსოფიურ მსოფლმხედველობის ხასიათს და წარმოადგენს მხოლოდ სუბიექტური უკმაყოფილებების გრძნობას, პიროვნულ სულიერ წყობილებით რომ არის განსაზღვრული. გრიგოლ ორბელიანი ასეთ ზნეობრივ დალტონიზმს მოკლებულია: იგი ნაღვლიანათ მოსთქვამს, ქვეყანას სწყევლის, ვაგრამ ხელაღებით კი არა, რომ მხედველობის ცალმხრივობა დავწამოთ. მთლიანად „მუხთალი სოფლის“ დაწყევლა სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით კი არ უნდა გაეგოთ, არამედ როგორც აქსესუარი, როგორც მხატვრული ხერხი, რომ სევდის მიზეზი უფრო მძლავრად წარმოგვიდგინოს. ეს მიზეზი კი პატრიოტიკაა, რომანტიზმის ლეჩაქმეობეული.

„გულს ეწუხრების, რა აგონდების
დღენი წარსულის ნეტარებისა,
მაგრამ მოთქმითა ნუგეშ-ეცემის
და კმუნვა მითაც შემციარდებისა“.

ამიტომ არის, რომ პოეტი „ქართლის ცხოვრებას“ ლირიკად გადააქცევს და ამადლებული ტონით ამბობს საქართველოს „სად-ლეგრძელოს“.

ეს „სადლეგრძელო“ არის გრიგოლ ორბელიანის, შეიძლება ითქვას, ერთადერთი პატრიოტული ლექსი, მაგრამ ამ ერთ ლექსში იმდენი ჯალა არის დაჯროვილი, რომ პოეტის პატრიოტული სარწმუნოების სიმბოლოდ უნდა ჩაითვალოს. აქვე არის მთელი მისი რომანტიზმის თავი და ბოლო.

რას წარმოადგენს ეს ნაწარმოები? ეს არის ლირიკული ხასიათის ლექსი, სადაც აღწერილია ქეიფი ბრძოლის შემდეგ და თამაზის სადღეგრძელოები, რომლის ყოველ დაბოლოებებასაც მხედრები გუგუხნით იმეორებენ. ალ. ხახანაშვილი ამ სადღეგრძელოს შესახებ წერს, რომ იგი, ეუკოვსკის ლექსის „Певец во стане русских воинов“-ის მიბაძვა არისო. რა მხრივ? მხოლოდ იმ მხრივ, რომ აქაც სადღეგრძელოს ამბობენ და იქაც. ეს ფორმალური მომენტი ანათესავენს ამ ორ სულ სხვა და სხვა ქანრიო, გრანობით და საერთოდ პოეტურ ელემენტებით დაწერილ ნაწარმოებთ. მაგრამ ლიტერატურაში მიბაძვა უფრო არსებით მომენტებს უნდა ეყარებოდეს. არამც თუ ისეთი მეორეხარისხოვანი რამ, როგორც სადღეგრძელოს ფორმით აზრების გამოთქმა, არამედ თვით იდეის ნათესაობაც კი არ შეიძლება მიბაძვად ჩაითვალოს, თუკი შესრულების მხრივ იქნებიან ისინი ერთმანეთს დაშორებულნი. პრომეთეს ლეგენდა აუარებელმა ხალხმა გამოიყენა როგორც ფორმალურად, ისე არსებითად, მაგრამ აქ მიბაძვის შესახებ არა უთქვიათ რა. ასეთივეა ფაუსტის ფაბულა, ოქროს ვერძისა და სხვ. და თუ ამ „ფორმალობის“ გარდა შევადარებთ ეუკოვსკის „Певец во стане русских воинов“-ს გრიგოლ ორბელიანის „სადღეგრძელოსთან“, აღმოჩნდება, რომ მათ შორის იმდენივეა ნათესაობა, რამდენიც საზოგადოდ ყველა ლიტერატურულ თუ მხატვრულ ნაწარმოებთა შორის. საშუალო საუკუნეებში მხატვრების უდიდესი თემა იყო მადონა. აუარებელი მადონა არის დახატული, მაგრამ ვინ ვისა ბაძავს ძნელი გასარკვევია, თუმც იქ ამის შესახებ საუბარი უფრო დაბეჭიბებით შეიძლება. თანაც „სადღეგრძელოს“ ფორმა ეუკოვსკიმდეც არსებობდა ინგლისურ, ფრანგულ და ესპანურ ლიტერატურაში, და განსა-

კუთრებით დრამებში, ეს ფორმა ხშირია, და გრ. ორბელიანის „სადღეგრძელოშიც“ ეს ფორმა უფრო არის დაცული. ამ ლექსში ორი მხარეა: თამადა და მხედრები. რასაკვირველია „სადღეგრძელო“ დრამატული ნაწარმოები არ არის, ეს ლირიკაა, მხოლოდ ერთგვარ დიალოგის მსგავს ფორმაში გამოთქმული. ისე რომ ქუკოვსკის მიბაძვაზე ლაპარაკი შეუძლებელია.

რაც შეეხება ამ ნაწარმოების მხატვრულ მხარეს, უნდა ითქვას რომ იგი არის სავშობლოსადმი სიყვარულს მძლავრი გამოთქმა. აქ მთელი ჩვენი ისტორიის ძალუმი ხელის მოხვევაა, მთელი ჩვენი წარსულის შესუნთქვა და ისტორიულ პირთა მოკვეთილი და მიზანუცდენელი დახასიათება. კიტა აბაშიძემ ეს ნაწარმოები „უსუსტეს“ ნაწარმოებად აღიარა. იგი წერს: „საზოგადოდ უნდა მოგახსენოთ, რომ ეს „სადღეგრძელო“ დღემდის ჩვენი ლიტერატურის საუკეთესო ლექსად აღსარებული, უნდა მივიჩინოთ უსუსტესად... რადგან მოკლებულია მრავალ ღირსებას. ორი-სამი ადგილი კარგია, მაგრამ ეს ვერ გამოისყიდის ამ თხზულების ნაკლებუღვეანებას. უხერხულია ფორმით, უხერხულია მხატვრულის მხრითაც“¹. რაში გამოიხატება ეს უხერხულობა? რატორიკობაში. ამასვე ამბობს ალ. ხახანაშვილიც. მაგრამ ეს ისეთი ხელშეუხებელი ცნებაა, რომ განუმარტავად გაუგებარი ღარჩება. რა არის რიტორიკა? ჩვენი გაგებით — მხატვრული მეტყველება. და რომ სადღეგრძელოში ეს მეტყველება უნდა იყოს კიდევ — ეს უდავოა. ამას მოითხოვს თვით „სადღეგრძელოს“ ფორმით დაწერილი ნაწარმოები. უნდა გვახსოვდეს, რომ პოეტი „სადღეგრძელოს“ ამბობს და სადღეგრძელო კი — რიტორიკაა ყოველთვის. მხოლოდ არის რიტორობა როგორც „მზა-მეტყველება“, როგორც კლიშე, და შემოქმედი მეტყველება, — მხატვრული რიტორობა. გრიგოლ ორბელიანის „რიტორიკა“ არის მხატვრული თუ არა? ჩვენი პასუხი დადებითია. მართალია, ალაგ-ალაგ „მოდღერებაც“ არის ჩართული, მაგრამ სულ მოძღვრება არ არის „დავითიანი“, ან ცოტაა ეს „მოდღერება“ „ვეფხისტყაოსანში?“ „მოდღერება“ ყველა დიდ პოეტსა აქვს, მხოლოდ საკითხი ზომიერებასა და მხატვრულობას უნდა შეეხებოდეს. და თუ ასე შევხედავთ საგანს, ძნელი გასაგებია, რატომ არის რიტორიკა გრ. ორბელიანის ეს სიტყვები:

¹ კიტა აბაშიძე. ვტიულები..., ტ. I, გვ. 53.

„რა არის ჩვენი სიცოცხლე, თუ არა საქმე კეთილი, თუ არ აღუადგენთ დაცემულს, არ ვეკმნეთ ნუგუმ მცემელი, თუ არა ვლევინთ ბოროტსა, მართლის არა ვართ მფარველი, სხვის კენესა თუ არ გვაწუხებს, სხვისა არ გვესმის ტკივილი?“

მიეცით ნიქსა გზა ფართო, თაყვანისცემა — ღირსებას,
ნიქს აძლევს ზენა მხოლოდ კაცს და არა გვარიშვილობა“..

თუ აქ მშრალ რიტორიკას დავინახავთ, რატომ იგივე არ უნდა ვთქვათ შოთა რუსთაველის „მოდღვრების“ შესახებაც, თუნდ მაგალითად ამ ადგილის შესახებ:

„ვარდთა და ნახვთა ვინადგან მზე სწორედ მოეფინების,
დიდთა და წვრილთა წყალობა შენცა ნუ მოგეწყინების;
უხვი ახსნილსა დააბამს, იგი თვით ების, ვინ ების;
უხვად გასცემდი, ზღვასაცა შესდის და გაედინების.“

სმა-კამა — დიდად შესარგი, დება რა სავარგულია,
რასაცა გასცემ შენია, რაც არა — დაჟარგულია“..

„მიეც გლახაკთა საქურკლე, ათავისუფლე მონებო“-ო, და სხვ.

ასე ამოვლევითად რომელიმე ტაეპი შეიძლება კაცს მართლა რიტორიკად მოეჩვენოს, მაგრამ ასე არ შეიძლება შემოქმედების დაფასება. მხატვრული ნაწარმოები, უპირველეს ყოვლისა, ესთეტიკური მთლიანობაა, იქ ცალკე ელემენტებს არა აქვთ დამოუკიდებელი სიცოცხლე, და თუ გრ. ორბელიანის „სადღეგრძელოსაც“ ამ თვალსაზრისით შევხედავთ, უნდა ვთქვათ, რომ იგი მთლიანი ნაწარმოებია. „მოდღვრება“ მხოლოდ აქა-იქ ელავს, რადგან ჩვენმა პოეტმა იცის ზომა და თავის თავს აფრთხილებს: „კმარა მოდღვრებო“, და ამის შემდეგ შლის მხატვრულ სურათებს, რომელსაც მკითხველი გატაცებით მისდევს.

გრ. ორბელიანის ღირსებაც სწორედ იმაშია, რომ ისტორიული მშრალი ქრონიკა ისე მოაბრუნა, ისე დაალაგა, თითქოს ინტერესი შთაბერა ყოველ სიტყვას თუ სახელს და „უბრალო ფაქტებისა და სახელების ჩამოთვლის“ იქით მითოლოგიური ქვეყნის ხელშეხება გვაგრძნობინა. „თამარის დროშა გაშალეს, შეკრბა დიდუბეს ლაშქარი, კახი ფარ-შუბით, თუში ხმლით, ფშავ-ხევსურს შვენის აბჯარი“-ო... ამას რომ ამბობს, გეჩვენებათ თითქოს პომიროსის ღმერთები იკრიბებოდნენ ულუმბოზე, ისეთი ვაეკაცურია ყოველი დახასიათება. პოეტს უნდოდა ეჩვენებინა საქართველოს ადრინდელ საუკუნეთა გმირული სული და, თავისი მრავალმხრივი დახასიათებითი ხელრვნებით, გამოქედა სრულიად გარკვეული და მონუპენტალური, ინდივიდუალური სახეები, როდესაც პოეტი

ახსენებს ფარნაოზს, გორგასლანს, დავით აღმაშენებელს, ეს უბრალო სახელები კი არ არის, არამედ პოეტური სიმბოლოები, რომლის იქითაც ბევრი რამ მოჩანს. და ეპიტეტები განა ისეთი მკვეთრი არ ახლავთ, რომ სახელის იქით გამოჩნდეს დიადი პერსპექტივა? თაპარი — რომლის წინაშეც „ძღვეა და მუზნი განადიდებდნენ მისსა მეფობას“, „დიდი ორბელი, შოთა უკვდავი, ბრძენი ჭყონდიდი, გამრეკელი — ლომებრ გულადი, ქეთევან ნაზად აღზრდილი, კახეთის მხსნელი გმირები, ვახტანგ სვე დამწარებული, ერეკლე, რომლის დღენი ემსგავსნენ ჩასვენებულსა ბრწყინვით მზეს“ და სხვა. აქ ისეთი სიტყვიერი ქანდაკებებია, რომ ჩვენს მწერლობაში იშვიათად მოიძებნება ასეთი მოკლე და მკაფიო გამომხატველი ობტატი. ეს სახელების ჩამოთვლა მოვვაგონებს ამერიკელი პოეტის უოლტ უიტმენის მანერას, რომელსაც უყვარს გეოგრაფიული სახელების, პროფესიების, ფლორის და სხვ. „ჩამოთვლა“ მხოლოდ ერთი სიტყვისათვის: სალაში ყველასო. აიღეთ მისი ლექსი ამავე სათაურით:

„სალაში ქვეყნის ყველა მხარეს, ყველას ცალ-ცალკე,
სალაში ნაძვის და მუხის ქვეყნებს,
სალაში ღიშნის და ლელვის ქვეყნებს,
სალაში ხორბლის, მაისისა და ვაზის ქვეყნებს,
სალაში შაქრის და ბრინჯის ქვეყნებს“.

„ასე უგზავნის სალაშს მთებს, ველებს, ტყეებს, საძოვრებს, ბაღებს; რკინის, ფოლადის და ტყვიის ქვეყნებს; ეხორცება უიტმენი ყველა კუთხეს, ყოველ მხარეს და მის წინაშე, მზით გაბრუებულთ წარმოდგენა მოჩვენებებს ჩამოატარებს: გემები, არსენალები, რკინის გზები, ზიღები, ფლოტი, ბაჩქები, მუშები“¹.

გრიგოლ ორბელიანიც თითქმის ამავე მანერით წერს „სადლეგრძელოს“, და ბევრით უფრო ადრე, ვიდრე ამერიკელი პოეტი. ეს სახელები გრ. ორბელიანისთვისაც მოჩვენებები არიან, რომელთა ლეგიონი არა სტოვებდა პოეტს და, ბრძოლის საშინელებით შეზარხოშებული, მაინც შორეულად ეთაყვანებოდა იმ „გადასულთ“, რომელთაც თან გადაჰყვა „წარსულ დროთა დიდება“. იგი „სადლეგრძელოს“ ამბობს და არა შესანდობარს, რადგან პოეტის ანთებულ ფანტაზიას მათი სიკვდილი თითქოს არასჯერა, რადგან „დიდება ივერიისა მათთან მარხია სავარეს“ და დიდება კი უკვდავია. მართალია, გრ. ორბელიანი ამ წარსულს მისტირის, იქ ეგულება სიცოცხლის აზრი, მაგრამ მან სევდის გარ-

¹ იხ. ვახტანგ კოტეტიშვილი. უოლტ უიტმენი, 1921 წ. გვ. 15 — 16.

და პატრიოტულ ექსტაზში მოსვლაც იცის და, როს თავისი ქვეყნის წარსული დიდება თუ ბუნებრივი სილამაზის სურათები ჯარად შემოადგებიან და სინანულ-სინარჯლის ემოციები ყელთ ებჭინებიან, პოეტი აღფრთოვანებით განგაშებს:

„სხვა საქართველო სად არის, რომელი კუთხე ქვეყნისა,
ერი გულადი, პურადი, მებრძოლი შავის ბედისა,
შეთა დროთ ვერა შესცვალეს მის გული ანდამატისა,
იგივ მხნე, იგივ მღერალი, მოყვარე თავის მიწისა“...

და როგორც ალექსანდრე ჰაუპტმანმა ვაჟაკებს მოუწოდებდა—
„მოდით დაელითო“, რადგან „ომადის სისხლად იქცევა, მერმე
ბრძოლაში დავსთხოთ“—ო, გრ. ორბელიანიც ღვინოს მიმართავს:

„და ჰე შენ ღვინოვ, ყოვლად ძლიერო,
ლხინით, შექცევით გულნი აღგვიგზნე,
გულის კირთ მღვენო, ნიჟო ციერო,
ვინ არს რომელ გსეა და არ აღზინე“...

პატრიოტულ მოტივზე გრ. ორბელიანს დაწერილი აქვს კიდევ ორი საუცხოვო ლექსი: „იარალი“ და „თამარ მეფის სახე ბეთანიაში“. „იარალში“ იგივე წარსული არის აკვნესებული, მაგრამ უფრო მახლობელი და მიტომ არის, რომ ყოველი სიტყვა თუ სახე აქ ხორციანია, ძარღვიანია. აქ ფანტაზია კი აღარ არის საჭირო, არამედ აღდგენა იმისი, რაც თვით უნახავს, განუცდია და რაც მნიშვნელოვანია, აქ პატრიოტიკა გამოთქმულია ისეთი natur-mort-ისებური სურათით, როგორც მაგალითად:

„ჩემო იარალი, ნეტავი ოდეს,
ლხინით აღესილნი ესხდეთ ველსა მწვანეს,
ჩვენებურადა, ძველებურადა
ესეამდეთ. ვიძახდეთ: „იარი-არალი“
ჯიჩინის მწვადი შიშინით ცეცხლზედა დასტრიალებდეს,
ყნოსვა, დამტკბარი მის სუნით, მადასა განგვიღვიძებდეს,
კახურის ღვინით აღესილი აზარფეშაცა ხელს გვეპყრას,
მოთალი, თევზი, მწვანელი აგვიქრებდნენ წინ სუფრას.
ცა მწვენიერი, ცა მწობლიური
მარად ბრწყინვალე ზე დაგვნათიდეს,
გაცხელებულთა ღვინისგან შუბლთა
კოჭრის ნიავი განგვიგრილებდეს“...

ეს მართლა რომ ფიროსმანიშვილის „ქეიფია“, ისეთივე უპრეტენზიო და სადა, მაგრამ შთაბეჭდილების მომხდენი და დამაფიქრებელი. მართლაც რომ პოეტისათვის ეს სურათი მკვდარი ბუნების შესავსია, რომელიც იყო არა როგორც გასტრონომიული სინამ-

დვილე, არამედ როგორც შეურყენელი ეროვნება, როგორც ფსიქო-
ლოგიური ინდივიდუალობა. ეს გაშლილი სუფრა იგივეა პოეტი-
სათვის რაც ყაბახი, სადაც იყო ხოლმე

„ცხენთა თქრიალი, შუბთა ტრიალი,
ჯირითთ სრიალი, ყურთმაჯთ ბრიალი,
უზანგთა ცემა, ცხენითგან ხტომა,
კვალად ზე-ხტომა და ხმალთ კრიალი“...

ეს „ყაბახიც“ წარსულის ნიშანია, ერთგვარი სიმბოლო, რაც
პოეტის დისწულმა ნიკოლოზ ბარათაშვილმა სწორად გაიგო და
საპასუხოდ მისწერა კიდევც:

„ძიავ, ყაბახი, სამშობლო შენი,
წაგართო ავის ენისა გესლმან,
სატრფონი მისნი შემოგარენი
გარდახვეწილსა დაგისმო ეტლმან!
მაგრამ გაჩნს კიდევც გულში მის არჯ;
გიყუარს ყაბახის კარგიც და ავი,
თუბც უცხო, უცხო თემად იარე,
მრავალი კარგი ნახე ამბავი“...

დიახ, ყაბახიც, ისევე როგორც ლხინის სუფრა, საქართველოს
პოეტური ნიშანია, და პირდაპირ სინანული გიპყრობთ, როდესაც
კითხულობთ კიტა აბაშიძის, ამ ნაზი და მგრძნობიარე ესთეტი-
კოსის, შემდეგ სიტყვებს: „ამ შემთხვევაში მისი „იარალი“
უფრო გარკვეულის აზრის გამომთქმელია (ვიღრე „სადღეგრძე-
ლო“ — ვ. კ.), რომ მეტისმეტი ადგილი არა ჰქონდეს დათმობილი
„მოთალს, თევზს, მწვანელებს, რომ „ცხენთა თქრიალი... და სხვ...
მეტის მეტად არ იტაცებდეს“—ო. თითქოს აქ ლურჯი სუფრა იყოს
მთელი თავისი ნატურალობით, ღვინის ლაქებით, გაქონილი ფო-
ჩებით და სხვ. და არა ის ეპოქალური სურნელება, რომელიც ამ
სუფრას თავს დასტრიალებდა, ან ის აზარტეშა, რომლის ლალშიაც
ელვარებდა „ცა მშობლიური“.

„მაგრამ ამაო, ჩემო იარალი,
არს ჩემი ნატერა და ჩემი როტვა...
სად აზარტეშა, სად არს მწვანელი?—
ღვინის წილ — კვასი, მზისა წილ — ყინვა!..
გარდმობეწილმან ჩრდილოს წყედადასა
სადლა იხილოს ცა მშობლიური?
შენ ხარ პეტერბურლს, მე — ნოვლოროდსა,
გარეთ მკლავს ყინვა, და შინ — უგარი...
გულს ეწუხების, რა აგონდების
დღენი წარსულის ნეტარებისა...
მარამ მოთქმითა ნუგეშ-ეცემის
და ქმუნვა მითცა შემცირებისა“.

იგივე კიტა აბაშიძე სწორად შენიშნავს, რომ „მამულის სიყვარული, მამულის საფრთხიდან დახსნა მეტად გარკვეული რამ არის, მეტად ცხადი და შესაგნებში, ძლიერ ცოტაა აქ ფარული — დაძალადე, და აპიტომ მამული, სიყვარული, ვერ აძლევს სალიონო პოეზიას შინაარსს. ამ შემთხვევაში ეს გრძნობა პოეტმუნდა სიმბოლიურად გამოხატოსო“¹. გრიგოლ თრბელიანიც სწორედ ასე მოიქცა და „იარალის“ სახით პატრიოტული სიმბოლიკა გადაშალა; რაც იმ დროის ჟანდარმერიას შეუქმნეველი არ დარჩა; ეს ლექსი საბრალმდებლო განაჩენში ჩაუწერეს კიდეც „ნალიავიკოს აღსარებასთან“ ერთად.

დიახ, პოეტი „იარალშიც“ წარსულისაკენ იცქირება, იქ ეგულება ცხოვრების უზადო შლილობა, ე. ი. ეროვნული თავისუფლება, და ეს განძი მისთვის ისეთი დაუფასებელია და დიდი, რომ ყოველი სიკეთე იქ მოუქცევიან.

„წარსულთა დროთა, დიდების დროთა,
ყოველი კეთილი თანა წარიღეს.
აწ უცხოს ცის ქვეშ ზოგსა ვპერეტ ოხვრით,
და ცრემლით ზოგის წმიდა სმარეს“...

და რომანტიკოსი პოეტი მეგრძოლ გუნებაზე დგება, გმირს დაეძებს, რომელიც დაუბრუნებს საქართველოს დაკარგულ თავისუფლებას:

„ვინ აღჩნდეს გმირი, რომ მის ძლიერი
ბედს დაძინებულს ხმა აღადგენდეს?
რომელ მარჯენით, ერთისა დაკვრით
უსულოდ ვეშაპს მიწად დასცემდეს?“

მაგრამ ეს გუნება ყრძობის ჟამს ეუფლებოდა, სიბერემ კი ფიზიკურ დასუსტებასთან ერთად მოუტანა სულიერი გატეხილობაც, რაც საუცხოვო ლირიზმით გამოთქვა მოხუცებულობის ჟამს დაწერილ ლექსში: „თამარ მეფის სახე ბეთანიის ეკლესიაში“. „ზნით დამაშვრალი, დაღონებული, — შენადვე მოველ მეფევე ვედრებით“—ო. ბრძოლის ველზე ქართველობა გაწბილდა, შეთქმულება გაიკა და საქართველო სულით დაეცა, იმედი თითქმის აღარსაიდან არ ჩანს და პოეტს ერთი გზაღა დარჩენია, თამარის კურთხევა, რომელსაც მოხუცებული ქრისტიანის სასოებით მიმართავს:

„შენს წმიდა სახეს, შევნებით საესეს,
სახიერებით განსხივებულსა,

¹ კიტა აბაშიძე. ეტიუდები... ტ. I, გვ. 51.

ვეშვერ კრძალვითა, თაყვან-ცემითა,
კრემლ-მორეული გემთხვევი ფერხთა.
მიხარის — გიმზერ, ესწუხვარ — და გიმზერ,
და ესრეთ მზერა მსურს სიკვდილამდე,
არ გამოვფხიზლდე, რომ აღარ ვგრძნობდე
ჩემი სამშობლოს სულით დაცემას...

შენი ივერი აღსდგეს ძლიერი,
და დადგეს ერად სხვა ერთა შორის —
წმიდით საყდარით, ენით მდიდარით,
სწავლისა შუქით განათებულთა...

პოეტი უკვე გარკვეულად მოსთქვამს თავისი ქვეყნის ზნედი ცემულობას, სადაც აღარ ისმის „სიტყვა ქართული რუსთაველსა“; თამარსდა ევედრება აგვამალღე და ეს ენა გაგვიცოცხლები მაგრამ თამარის ხატი თვალ-აპყრობილია, თითქოს არ უნდა დახედოს თავისი ქვეყნის შეგინებულ მიწას და დაპატარავებულ აღმიანებს; პოეტს ეჩვენება, რომ არც მას აქცევს თამარი ყურადღებას:

„მაგრამ ცად თვალნი გაქვს მიქცეულნი, —
და შე ველარ მცნობ გულშემუსვრისსა.
დამცირებულსა, ზმა-მიღებულსა,
ბედ-დაკარგულის ივერიის ძეს,
ეკვით აღესილსა, უსასოდ ქმნილსა,
გულ-უიმედოს, გაუხარებელს...
ვამ თუ რაც წაბღეს, ველარა აღსდგეს.
ველარ აყვავდეს ახლის შეენებით,
და რაც დაეცა, ის წარიტაცა,
შავმა ყორანმა ვით უმწე მსხვერპლი“—ო.

პოეტს იმედები გაუცრუვდა. შეთქმულების შემდეგ რომ ლოიალობა გამოუცხადეს რუსეთის მეფეს, მანაც რომ „სადღეგრძელოში“ ხობტა შეასხა რუსეთის იმპერატორს ნიკოლოზ I, ყველაფერი ეს გაუმართლებელი აღმოჩნდა, და მოხუცებული პოეტი სოფელსდა სწყევლის:

„ჰე კრუ სოფელო, დაუნდობელო,
შენში კეთილი სად არს ფერ-უცვლელ?...
დიდება ჩენი, ცად სხივ-მიმფენი,
ნუ თუ ესდა გვაქვს, ეხედავ რასაცა?!“

ეს პატრიოტული სევდიანობა პიროვნულ უბედურებად იქცევა, სიცოცხლეს პოეტისთვის აზრი ეკარგება და, უსაგნოდ დარჩენილი, ეკვით შეშფოთებული და მრისხანე, „ზენას“ პროტესტს უგზავნის:

„სიცოცხლე ფუქო, უბრალო ნიქო,
რად მოუციხარ ჩემთვის ზენასა,
და თუ მიწოდა არსით სოფლადა
რისათვის მიმცა მსხვერპლად ტანჯვისა?
რად მომცა სული ვნებით აღვსილი,
გონება ექვით შემფოთებული?
და აწმყო არად, წარსული სიზმრად.
და მაცთუნებლად თვით მომავალი?
ანუ საგანი რა არს ვერ ესცანი
ამ სოფლადა ჩემისა მოსვლის“—ო.

აქ პოეტი ფაუსტისებურ ინტელექტუალურ სევდას ააშკარავებს, და ამითვე თავდება მისი პატრიოტიკა.

გრიგოლ ორბელიანის პოეზიას აქვს მეორე მხარეც, მგრძნობელობა, ანუ როგორც ჩვეულებრივად უწოდებენ — „ეპიკურეიზმი“. გრ. ორბელიანიც ეპოქის შვილი იყო, და ეს დატკობის თუ ლხინის კულტი ორი გზით მოდიოდა. ერთი იყო ძველი გზა — აღმოსავლური, რომლის ორბიტში ჩვენი ქვეყანაც იყო მოქცეული, მეორე — დასავლეთიდან მომავალი, სადაც როგორც ზემოთ ვთქვით, მე-17 საუკუნიდან მოიკიდა ფეხი გრძნობის მეუფეობა და მე-18 საუკუნეში კი სრულიად დასცა გონების ძველი მნიშვნელობა. „მედიდური გონება კი არა ხსნის ცის კარებს, არამედ გრძნობა; სადაც სიყვარული მიდის, იქ ამაყ მეცნიერებას მისავალი გზა აღკვეთილი აქვსო“ — ასე წერდა იუნგი და გრიგოლ ორბელიანიც თავის შემოქმედებას ამ მგრძნობელობის და პიროვნული ტკობის მანიფესტით იწყებს:

„ჰე ვაბუკო, სიყვარულით დღენი შენნი განატარე,
იმხიარულე, შეეჭეც, ილხინე და შეიყვარე.
ერთსა წამსა ნუ დაკარავ, გაქნდეს სახე მოცინარე,
სიცოცხლითა აწვე დასტკბი, მხიარულობს გული ვიდრე“.

უნდა ითქვას, რომ ამ ხასიათის ლექსებში გრიგოლ ორბელიანის ნიჭი პირდაპირ ბრწყინვალეა. პოეტური ხმა აქ ლამაზი და მელოდიურია, ყოველი სიტყვა პლასტიური და იშვიათად პარმონიული, ყოველი პოზა დამთავრებული. ამ ლექსების თქმა თითქოს

არც კი შეიძლება, იგი უნდა იმდეროთ, იმდენია მათში რიტმიულობა, და თითქოს ტემპრიც კი გესმით, საოცრად მოალერსე და ხვერდისებურად დარბილებული.

ამ ხასიათის ლექსების მთავარი თემა, რასაკვირველია, ქალია, ღვინო და დუდუკი.

პოეტის რწმენაა, რომ

„სიკაბუჯე არს ლხინის დრო მერწმუნეთ,
დიპლიმატო დაქარ-დაარაკუნეთ“.

ეს რწმენა სიცოცხლის ცვალებადობაზე და მსწრაფლ წარმავლობაზე არის აღმოცენებული. აიღეთ „მირზაჯანას ეპიტაფია“:

„მუხთალს ამ სოფელს გსურს ვისადა იყო ბედნიერ,
სიყვარულითა და ღვინითა ჩემებრ დათვერ.
დაღუბე ეშხში და ღვინოში ყოვლა სიმწარე,
რომ გზა ცხოვრების განვლო ლხინით ვით მე ვიარე,
რომ შევბედის წინ შეუპოვრად ხმა მალღოვ დამღერ;
თვარა გონებით გინდ ცა მოვლო, ჩემებრ იქმნა მტვერ“...

პოეტს თითქოს ამ მიმართულების დასაბუთება სწადიანო, ცდილობს, რომ ყოველი მხრივ აუხილოს მკითხველს თვალეები და დაარწმუნოს იმგვარი ცხოვრების უპირატესობაში, „სადაც საღამოთ ცისკრამდის მხოლოდ დალიე ისმოდეს, და ჯამი აზარაფეშასა და ყანწი თასსა შესცვლიდეს“. ეს არგუმენტაცია სადაა და მკვეთრი:

„მიმოიხედეთ, რავდენთ ველარ იპონით.
ერთად მსხდომთა, მონარულთ თქვენთან ყოფნით,
სად არიან? ზოგნი შორს ვლენან ოხერით,
ზოგნი უდროოდ განვიდნენ სოფლის ლხინით!
ამ თქმაში რად, ცრემლნო, თასში შთაცვინდით,
და ჰიართ მღეენი, ღვინო ტბილი დამწარნეთ,
დიპლიმატო დაქარ-დაარაკუნეთ“...

ალბათ გაგონდებათ პუშკინის საუცხოვო ლექსი „19 ოქტომბერი 1825“, სადაც იგივე გუნებ-განწყობილებაა და იგივე მოწოდება ლხინისა და დროს გატარებისაკენ:

„Пируйте-же, пока еще мы тут
Увы, наш круг час-от-часу редеет,
Кто в гробе спит, кто дальний ширтеет,
Судьба глядит, мы вянем, дни бегут“...

გრიგოლ ორბელიანიც თავს ანებებს „მალალ მატერიებს“, რომელსაც გონება აძლევს მძიმე სანქციას, უარყოფს უსიყვარულო

სასუფეველს, რომელსაც საპრობილესავით განიცდის და ეშვება ვნების ზღაპრულ ქვეყანაში:

„ეგ ჩემნი მკვლენი, ზილფებნი გველნი,
ვინ დაადგინა ვარდ-ლაწვთა მცველად,
რომ დღე და ღამით, ესრედ განცხრომით
ზედ ხელმწიფობენ ჩემ თვალთა მწველად?
ნეტა ვის მისცეს ბედმან ხვედრი ეს,
რომ გარდაშლიდეს მაგ გველთა-მცველთა,
და ზედ დაკვდომით, სულ ამოხდომით
ვარდთ დაგვეკონოს, ღაწვზე გამლილთა?“.

ეს მიმართვა უსაგნო და პლატონიური როდი იყო. ჯერ სოფიკო ორბელიანი ყოფილა ჩვენი პოეტის გრძნობის საგანი. ჩვენს პოეტს სიყვარული გაუწვბილდა და, ვიდრე იგი არსებითად საქართველოში ჩამოვიდოდა, სოფიკო ვინმე ბეზაკს გაპყვა ცოლად. ამ სოფიკოს შესახებ არის ნიკ. ბარათაშვილი რომ სწერს გრ. ორბელიანს: „კნიაზი ჭავჭავაძე, თავისი კნეინით, მარტყოფს იყვნენ ჭვარობას. ამათ დასტაში იყვნენ სავარსამიძის ცოლი, სივრიჩის ცოლი და ბეზაკის ცოლი, ეს კი მუხრავანიდან გადმოვიდა, ამ ზაფხულს იქ იდგა, უქპროდ. არ გინდა, რომ ერთ საათს მაგ მთებში გამომძვრალიყავ და მუხრავანში, იმის ოთახში, შუალამისას დაბადებულყავ?“.

ეს პირველი გატაცება გაქრა და პოეტის სიყვარული გადავიდა ალექსანდრე ჭავჭავაძის ღამაზ ქალზე — ნინოზე. ვისაც უნახავს ნინო ჭავჭავაძის სურათი, ის უკვე მოხიბლული იქნება მისი სილამაზით. სხვა ქვეყანაში მას მხატვრები გააღმერთებდნენ. ძველი პორტრეტიდან თქვენ გიცქერით ნაზი და მგრძნობიარე, ღამაზ ქართულ თვალებიანი, მშვიდი და მეოცნებე ქალი, რომელიც ჩვენი პოეტების კეთილ მუზად იქცა და მას უძღვნიდნენ ლექსებს გრ. ორბელიანი, გ. ერისთავი და სხვ.

„ნახეთ, ნინას როს სპეტაკ გულს, ვით დაეცა თოვლი ქულად,
მას ეგონა სითერთითა ჰყოფდა ტურფას დაჩაგრულად,
მაგრამ რა ნახა მალიად ეს თვისი შეცდომილება,
დადნა მეტისა სირცხვილით და ცრემლად იწყო დინება“...

ასე უმღერა ზვიორგი ერისთავმა 1839 წ. ალექსანდრე ჭავჭავაძის ღამაზ ქალს. ხოლო გრ. ორბელიანმა კიდევ უფრო ადრე უთხრა ხოტბა „წინანდლის ვარდს“:

„საამო არს სახილველად ოდეს ვარდი ნინას ეპყრას,
მაგრამ ვინ სცნას. ვინ ვის სუნავს, ნინა ვარდს თუ ვარდი ნინას“...

მაგრამ არც ეს სიყვარული იყო ჩვენი პოეტისათვის საბედნიერო. ამოდ ეუბნებოდა საალერსო სიტყვებს: „შენს წელს კიპაროზს სიყვარულისა სარტყელით მოვლილსო“.

„ზოგჯერ მღუმარე გიშზერ ოდეს ეშხით აღვსილი,
მარწამს რომ ლაწვთ ზედა გარდაჯვრია ნუშის ყვავილი,
მაშინ მას ზედა დაკონების მკლავს მე სურვილი“...

პოეტი მაინც დარჩა გარიყული მწველი სევდის ამარა, სხვის ბედნიერებაზე თვალდარჩენილი.

„ნეტარ მას, ამა სოფელსა, ვინცა იგრძნო სიყვარულიო“-ო.

გრიგოლ ორბელიანი მისტირის თავის სიყვარულს როგორც გაწბილებული რაინდი; მისი სიყვარული დაუსრულებელია, ე. ი. ისეთი, როგორც უნდა იყოს ეს გრძნობა. ფრიდრიხ ჰალმს აქვს მშვენიერი ლექსი „უდაბნოს შვილები“, სადაც ნათქვამია: „თუ სიყვარულს ბოლო ჰქონდა, იგი არა ყოფილა ნამდვილი. სიყვარულის დასასრული, ეს მისი საცდელი ქვა არის. თუ სიყვარული დამთავრდა, იგი არა ყოფილა ნამდვილი. თუ იგი არსებობს, მაშ მისი გათავებაც შეუძლებელიაო“. ასეთი არის სიყვარული გრიგოლ ორბელიანისთვისაც, ისევე როგორც ბესიკისა და ალექსანდრე ჭავჭავაძისათვის. ისე რომ იუპიტერი ამოდ დასცინოდა შეყვარებულთა ფიცს. გრიგოლ ორბელიანი ამ სიყვარულის რაინდად დარჩა სიკვდილამდე და, ალბათ, მოხუცებულობის ემს, მარტოხელა პოეტი არა ერთხელ ჩააშტერდებოდა „წინანდლის ვარდის“ გაყვითლებულ პორტრეტს, ურომლისობაც არისტოკრატიული სიამაყით გადაიტანა „იდიშა ორბელმა“.

აღსანიშნავია ერთი გარემოება: პოეტის სხვად ქცევა სიყვარულის უფრო ეშხიანად სათქმელად, თითქოს თავისი მდგომარეობა და გენერლის მუნდირი ევიწროებოდა იმ გაქანებული და თავზე ხელადებული გრძნობების დასატევად, რომელნიც ყველაფრის დატოვებას და ყველაფრის გადალაგებას მოითხოვდნენ. თითქოს მისი ინტელიგენტური მეობა ხელს შეუშლიდა იმ უშუალობას და ყოველგვარ პირობითობის დაძლევის, რომელსაც სიყვარულის მისრულე მოითხოვს. ამისთვის არჩია ყარაჩოღელად ქცევა, ლოპიანას პირით ამეტყველება, რომელშიაც არის ბუნებრივი ანაჟრონტობა და ჩადაც ლამაზი პირველყოფილობა.

პოეტი საოცარი ოსტატობით გვაცნობს იმ ფიქრებს და განცდებს, რომელნიც იბადებიან ორთაქალის რაინდებში, და დახა-

ტული პირის ცხოველყოფილობას თითქოს რეალურად განგვატდევენებს; თითქოს ქრება სუბიექტური ილუზია და ცოცხალ კაცს ვხედავთ, რომელმაც იცის „უდარდელი ცხოვრების საიდუმლოება“ და სიყვარულის ის ლაბირინთები, რომელნიც ინტელიგენტი ადამიანისთვის გზა გაუკვლევია, ხოლო ჩამჩი-მელქოებისათვის ნათელი და ადვილი საეალი. აბა ყური უგდეთ ბეჯანა მკერვალს, როგორ ამაყად გადასცქერის ქვეყანას და ყველაფერს გზას უქცევს მედიდურად, რადგან „სალომესთან სადილად ეძახიან“:

„არავისთვის შე დღეს არა მცალიან,
სალომესთან სადილად მეძახიან,
ამას ვამბობ მე ბეჯანა მკერვალი,
ქალებისა ლხინი და თაიგული.

ქალებზე ვარ ისე ფიქრით მოცული,
ხელში ქობა დამრჩების მოუვლელი,
მებლანდების თვალეში ზოგის წელი,
ზოგის ხვეენა, ზოგის ალერსი ტკბილი,
ნეტარ მასთან ლხინში ამომხდეს სული.
ბედმან დაამხმო რაყიფნი დიდ კაცნი,
მაგრამ მე კი ისევ ის ვარ ბეჯანი,
რომელს დამრჩა ბურთი და მოედანი.

შახტი ბეჯან, შენია დრო და ლხინი,
დამეხსენით, დღეს მე არა მცალიან,
სალომესთან სადილად მეძახიან“-ო.

ეს ლექსი ავლაბრის ყაზარმაში არის დაწერილი 1833 წელს, პერობილობის დროს. ფსიქოლოგიურად საინტერესოა ეს ამბავი. შეთქმულებისათვის დაპატიმრებული პოეტი, ციხეში ბეჯანა მკერვალის ლხინზე და სიყვარულზე წერს. კიტა აბაშიძემ ამ მომენტს ყურადღება მიაქცია და ასეთი მოსაზრება გამოთქვა: „შეიძლება ეს უდარდელი, ქეიფისა და ლხინის მოსურნე ბეჯანის დახატვით უნდოდა კონტრასტი შეექმნა თავის ცხოვრებისა და ან ცხოვრების გულქვაობა და გულგრილობა დაეხატა მით, რომ, მაშინ „როცა ბედმა დაამხო დიდ-კაცნი, ბეჯანს დარჩა ბურთი და მოედანი“. ჩვენის აზრით, ამ შენიშვნაში მიახლოება არის, ხოლო სავსებით მიგნება არა. აქ ირონია არის, არისტოკრატიული ირონია და იგივე გაორება, რომლის შესახებაც ზემოთ ვილაპარაკეთ.

გრიგოლ ორბელიანი ძველი თავადიშვილი იყო, და ამ წრის მედიდურობა მისი ბუნების ორგანიული ნაწილი იქნებოდა. რუ-

ნეთის ბიუროკრატია ჩვენი არისტოკრატია დაწიბლა, საქართვე-
ლოს განთავისუფლებისათვისაც ამ არისტოკრატია გამოიღო თა-
ვი და ციხეშიც ის აღმოჩნდა. ბეჟანები კი დარჩნენ უდარდელად,
„იმათ დარჩათ ბურთი და მოედანი“. კარგი სახელმწიფო ყოფი-
ლა რუსეთის იმპერია, რომ „დიდ-კაცი“ ავღაბრის ყაზარმაში
გამოაპყვედია და ბეჟანები კი იქცნენ „ქალების ლხინად და თაი-
გულად“. აქ, ამ ლექსში, როგორც ფორმის მხრივ, ისე უანრითაც,
ჩვენის აზრით, გრიგოლ ორბელიანმა განიცადა ბატონაშვილ
დავითის „მუხამბაზის“ გავლენა, სადაც „დაეიწყებულნი და გამო-
რჩენილი“ პოეტი სატირის ქვეშ ატარებს „სტუპკა ბეჟანას“ (სა-
ხელიც ერთი და იგივეა). ეს ლექსი იმდენად საინტერესოა, რომ
ცოტა მეტ ადგილებს ამოვწერთ:

რა იქნება ჩვენც ვიყვეთ სენატორი,
სტუპკა ბეჟან თუ არის ორატორი,
ეს ქვეყანა სჩანს რომ გამოიცვალა,
ქცევა. ყოფა სრულიად შეიცვალა,
შემთხვევანი სხვა რიგ, სხვა ფერ იცვალა,
კვავს ტრიალებს, არ არის ესე კორი.
რა იქნება ჩვენც ვიყვეთ სენატორი,
სტუპკა ბეჟან თუ არის ორატორი.

კნიაზ ჩიქოვანი მოდის ჩამცმელი,
ქოჩორზედ პომადისა წამსმელი;
მეჭლისში ზევით მჭდომი, თავი მსმელი,
უგია მას ნათი, გვერთ უძევს ლორი.
რა იქნება ჩვენც ვიყვეთ სენატორი,
სტუპკა ბეჟან თუ არის ორატორი.

დასეირნობს სერთუკით და ეაბოთი,
პავენ-ბარდი ყბას მიუკრავს წებოთი...

აღარ არის მელიქი და ნაცვალა...

კმარა, ყველამ მოუქირით აწ პირსა,
მეტადრე მათ, ვინც იციონის და სტირსა,
კალამი აღარ შევახოთ სატირსა,
დაევიწყოთ ქრცხინვალ-სურამ და გორი.

რა იქნება ჩვენც ვიყვნეთ სენატორი,
სტუპკა ბეჟან თუ არის ორატორი?...¹

ექვსგარეშეა, რომ ამ ლექსის ქარგაზეა დაწერილი გრიგოლ ორბელიანის „მუხამბაზიც“. ამით რასაკვირველია ღირსება არ აკლდება ამ უკანასკნელს, რადგან გაელენის გარეშე, როგორც ზე-პოთაც მოვიხსენიე, ილიადა და ოდისეიაც არ დაწერილა. მაგრამ აქ ლექსში მხოლოდ ირონია კი არ არის. ამის გვერდით არის პოეტის გულწრფელი ცდაც, იქცეს ბეჟანად, და მთელი ჟინიანობით, ატეხილ სურვილებით განიცადოს „უპომადო“ სიყვარულის ნთლიანობა და პირველყოფილი ძალოვნება. და რომ ეს ასეა, პტიციდება სხვა ლექსებით, სადაც იგივე კილოა, იგივე სურვილები, მხოლოდ ყოველგვარ ირონიის გარეშე. ირონიის ნაცვლად აქ ერთგვარი ნერწყვიანობაა, იმდენად მიმზიდველად ეჩვენება ლოპიანას ლხინი და სიყვარული, ჩამჩი-მელქოს მუხამბაზური კი-ლო:

„გინდ მეძინოს, მაინც სულში მიზიხარ,
თვალს ავახელ, ზედ წამწამზედ მიზიხარ.

„რტო ალვისა შენი წელი მგონია,
მაგ წელზედა ცისარტყელა მგონია,
ეგ თვალები ცაში ელეა მგონია,
ვარდის სუნთქვა შენი სუნთქვა მგონია,
როს შეღირსოს ვსთქვა: გეთაყუა ჩემი ხარ.
გინდ მეძინოს მაინც სულში მიზიხარ,
თვალს ავახელ, ზედ წამწამზედ მიზიხარ.“

აქ აზიის ფერების ზეიმია, მთელი აღმოსავლეთის ჰიპერბო-ლიურობა, ყოველი შედარება სპარსული მინიატურის მსგავსია და ქართული სიხარული — გაშლილი და ხელაღებული.

„ათი გზა მაქვს, ათივე შენსკენ მოდის,
ფიქრები მაქვს, წინ შენი სახე მოდის,
მინდა რომ ვსთქვა, შენი სახელი მოდის“...

¹ დავით ბატონიშვილი გარდაიცვალა 1819 წ. პეტერბურგში, 50 წლის. „დავით, ვითარცა ღენერალ ლეიტენანტი და სენატორი“. იგი ვოლტერის მიმ-დეგარო იყო და პეტერბურგის პრესამაც აღნიშნა „СМЕРТЬ ВОЛТЕРИАНЦА“. იგი დავით რეპტორსა სწერს უკანასკნელად, იმავე წელს, იანვრის 8-ს: „ჩემო ლალავ; ყველას მოკითხვა უბრძანეთ. ვინც ჩემზედ იციან და ვინც ჩემთვის სწუხს, იმათ წაუკითხე ლუკას თავი კ. გ. მუხლი კ. ზ. — ვიღრე ლბ — მდის. ემადლობ ღმერთსა სუყველას მოვრჩი. „დასრულდა ესე ამბავი, ვითა სიზმარი ხეაღისა“...

მაგრამ ლოპიანა სულ გახარებული კი არ არის. მასაცა აქვს დარღები, მაგრამ არ აზბობს:

„ჩემს დარღებსა ვინ ინაღლის, ვინ არის?
ვის რად უნდა ლოპიანა ვინ არის-ო“.

აქ უკვე პოეტი ახალ მოტივს იღლევა. აქ უკვე დემოკრატიზმის ჩანასახია და ლოპიანაც „მუშა ბოქულადის“ ერთგვარი წინამორბედიც არის. პოეტის სიმპათიები ლოპიანას მხარეზეა, რადგან კარგად იცის ის ქვეყანა, სადაც ეს „ავარა“ და „ყარაჩო-ღელი“ მოჩანს როგორც ერთეული, სადაც თავისებური სიცოცხლეა, თავისებური ფილოსოფიით და ესთეტიკით. ლოპიანამაც იცის თავისი ფასი და მიტომ ერთგვარი თაჭმოწონებობითაც აზბობს:

„ორთაქალის ბაღში მნახე ვინა ვარ,
დარღიმანღის ლხინში მნახე ვინა ვარ,
ჯამით ტოლუმბაში მნახე ვინა ვარ,
აბა მუშტი-კრიეში მნახე ვინა ვარ.
მაშინ შეგიყვარდე, ასთქვა: ძვირფასი ხარ.
გინდ მეძინოს, მაინც სულში მიზიხარ,
თვალს ავახელ, ზედ წამწამზე მიზიხარ“...

ამავე უნარით არის დაწერილი „ღიმ. ონ-ის დარღები“. აქაც სიყვარულის მძლეობაა, აქაც ამ გრძნობის დარღიმანღული გადატანაა, აქაც უსიყვარულოდ არაარობაა, ხოლო სიყვარული კი „ოხერს“ გააჟეფებს:

აბა შემომხედე ლამაზ თვალბილ.
ნახე როგორ გავღიღკაცლე, გავღეფლე...
შემიძლიან მაშინ ვებრძო ქვეყანას,
შენი ეშხი იმდენს მონცემს ძალასა
ქულ-ჩაკეით, ყელზე ჩითმერღინითა,
რა ქვექვეით გავსწევ ორთაქალისკენს
მტკერის პირს ჩარხთან, თავის ლაზათებითა.
სუფრა გაშლით დამხედნენ იქ დარღიმნები,
იქა მნახონ, რა შეექმნილვარ, ვინა ვარ,
რა მადანი მიპოვნია ბედისა;
საკინძ ჩამოხსნილი, ხელში ჯამითა,
სიხარულით ვსევამდე შენს საღღეგრძელოს“.

კითხულობთ ამ ლექსებს და გრძნობთ, რომ „მეფის მოადგილე“ პოეტი სულით და გულით აქ არის, „მტკერის პირს ჩარხთან“, სიამოვნებით დასცქერის გაშლილ ლურჯ სუფრას „თავის ლაზათებითა“ და უსმენს „ტკბილ დუღუქს“, რომელსაც ბევრის ცრემლი აუჟღერებია, უკანასკნელად კი — ბესიკისა და ალექს-

სანდრე ჭავჭავაძისა. თითონაც უნდა „თქმაში“ შთავარდნილი ცრემ-
ლო“ სიზღერად აქციოს, რადგან სიცოცხლის ენერგია მასში დიდია
და დიდხანს სევდიანობა არ შეუძლიან. ამას აღწევს კიდევ და მი-
სი მუხამბაზები მოქეიფეთა რეპერტუარში კარგა ხანია რაც შე-
ტანილია.

როგორც რომანტიკოსს, გრიგოლ ორბელიანს ბუნებაც უყ-
ვარს და ალექსანდრე ჭავჭავაძის ტრადიციას აქაც განაგრძობს.
მისი მხედველობა ამ სიყვარულით ისეა გამახვილებული, რომ
პოეტი ახალი სიცოცხლით ადაგზნებს „მკვდარი ბუნების“ ყოველ
ნატებს. ამ ბუნებისადმი ტრფიალში და მის რეპროდუქციაში
გრ. ორბელიანი წმინდა ლირიკოსად რჩება, და მის სიყვარულში
საინტერესო ის არის უმთავრესად, რომ რაღაც მტკივნეული
ალერსი ისმის, რაღაც სევდის მომფენია ეს თითქმის უკანასკნელი
„გამოსალმება“ ბუნებასთან.

• აქ ქალაქელი კაცის სიყვარული კი არ არის, რომელიც „აღლ-
გომა დილას ფაუსტურად გაიხეირნებს“ ქალაქ გარეთ, რომელსაც
თან მიაქვს ქვაფენილების სიმშრალე და ვიწრო ქუჩებით მოსაზ-
ღვრული მხედველობა, ხოლო ბუნებას ათვალეირებს როგორც
მუზეუმს. არა. გრიგოლ ორბელიანი პირდაპირ საწინააღმდეგო სი-
ყვარულს იჩენს. მას, პირიქით, ქალაქში შემოპქონდა ტაბახმელის
ჭეჯილების სურნელება და კოჭრის ანუ აზეულას ნიაფი. იგი ვაჟას
ნაიალაღევი ხარივით რქებით ქალაქის მიწას ბღღენიდა და ლო-
ცულობდა „ღმერთო სამშობლო მიცოცხლეო“. მაგრამ თითქოს
ხედავდა, რომ ცივილიზაცია საფრთხეს უმზადებდა „ბუმბერაზ
მთებს“, რომელნიც „მდუშარედ ცათამდის აყუდებულან“ და
„სხედან ვით დევნი, სპეტაკის ყინულ-გვირგვინით შემკულნი“.
მის მიერ შექმნილ ბუნების სურათებში თითქოს ბუნების უკანას-
კნელი კოცნა არის ჩაქსოვილი, თითქოს ბუნებასთან გაყრის გან-
ცდებია, საზარელ ტყვილებს რომ იწვევს:

„წყალნი მით დაქანებულნი,
ილმასებრ უფსკრულს სცივიან,
თერგი რბის, თერგი ღრიალებს
კლდენი ბანს ვუბნებოან“.

თითქოს თერგიც გასულდგმულებულია და. გრძნობს, რომ
„ბედღაწერა“ რაღაცას უმზადებს. მაგრამ თერგი კი არა გრძნობდა,

არამედ მთელი ჩვენი ბუნება, თავიდავად აღელვებული და ფანტასტიური შეეწყო გრიგოლ ორბელიანის ტემპერამენტს და პოეტმა ბუნებაში გადაიტანა ის, რაც მას აღელვებდა და აფიქრებდა.

ამ ბუნებისადმი ტრფიალშიც რომანტიული განწყობილების გავლენა ჩანს, მხოლოდ იმ გარჩევით, რომ გრიგოლ ორბელიანი უფრო სხვა პირობებში იყო. ევროპაში დაგროვილი იყო ათასგვარი მსჯელობითი ცრუმორწმუნეობანი, იქ ცხოვრებას მრავალი ხელოვნური ნორმა ჰქონდა მიჩენილი, იქ შეშინაობაში გათქვეფილი პირობითა კულტურა ზედმეტად ბორკავდა პიროვნებას და ბუნებისაკენ გაქრაც იქ რაღაც მგლური იყო, აწყვეტილი და მებრძოლი. ჩვენში კი ცხოვრების ასეთი გართულება არ მომხდარა. მრავალ ბრძოლებში და შიშინაობაში ბუნება დედის კალთასავით იყო, და ეხლაც, გრიგოლ ორბელიანი ბუნებას ისეთივე განცდებით უმღერის, მხოლოდ იმ გარჩევით, რომ წინათ თვით ჩვენი ცხოვრება იყო რომანტიული, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ეხლა კი, რადგან ცხოვრება „დამშვიდდა“, რომანტიზმი ლიტერატურაში გადმოვიდა და ბუნების ტრფიალიც გრ. ორბელიანის პოეზიაში იმიტომ არის რაღაც მელანქოლიური, თითქოს მოთენთილი და „გამოსალმების“ ტონებით დამძიმებული. კიდევ: ევროპაში რომანტიზმი ორგანიული გზით შევიდა ლიტერატურაში, ჩვენში კი საზოგადოებრივ-ეროვნულ ცხოვრების კატასტროფის შედეგი იყო. ევროპაში რომანტიზმის დევიზი ბრძოლა იყო განახლებისათვის, ჩვენში კი—ნაღვლიანი ოხვრა წარსულზე, ხელის ჩაქნევა აწმყოზე და მომავლის მეტად სკეპტიკური ჰერეტიკა. გრ. ორბელიანის ბუნებაც მიტომ არის ისეთი ღრუბლიანი, პოეტის სევდასთან უნისონად შეხამებული.

„მზე ჩაესენა. მზის შუქი გამოსალმის ემს კავკასია,
თავსა ეხვევა აღერსით, ვით ქალი მამას მოხუცსა!
ბუმბერაზ-მთანი მღუმარედ ცათამდის აყუდებულნი,
სხედან ვით დენი, სპეტაკის ყინულ-გვირგვინით შემკულნი.
მათ კლდოვან გვერდთა შავათა ღრუბელნი ზე-დასწოლიან,
და მრისხანებით ქვეყანას წარღვნასა ემუქრებიან“...

...„სიშორის ნისლმან მიჰვარა“... „შელამდა...“, „დაყრუვდა არე... მხოლოდ სჩანს მთანი მღუმარედ აყუდებულან ცათამდის“ და „წყაღნი... უფსკრულს იკარგებიან“, თერგი მოსთქვამს „ღრიალებს“ და „კლდენი ბანს ეუბნებიან“.

პოეტის ბუნებაც დამძიმებულია იმ მელანქოლიით, რომელსაც სინამდვილე სთავაზობდა. პოეტი გაურბოდა ამ სინამდვილეს და, ბუნებასთან ერთად, იგლოვდა იმ ნანგრევებსაც, რომლის ლოდებ

ქვეშ იყო დამარხული თამარის ეპოქა და საერთოდ მთელი ლამაზი წარსული. ესეც რომანტიზმის ნიშანია. ევროპის რომანტიკოსებიც თავყვანს ცემდნენ საშუალო საუკუნეთა ძეგლებს, ძველ კათოლიკურ ტაძრებს, სასაფლაოებს და გაქვავებულ წარსულის სულს. მხოლოდ „დაყრუებულსა, გზა-შეუვალსა, უდაბურ ტყეში ტაძარს დარღვეულს“ გრიგოლ ორბელიანი სხვანაირი განცდებითაც შესცქერის: „და-გაგვიცოცხლდეს რომ კვლავ მოგვესმას სიტყვა ქართული რუსთაველისაო“. აქ მახვილი „ქართული“ სიტყვაზეა, და რომ ეს სიტყვა გაცოცხლებულიყო ახალ პირობებში, პოეტი ალბათ გახარებული შეხვდებოდა. ასე რომ აქ გრ. ორბელიანის რომანტიზმი ლიტერატურული პროგრამა კი არ არის, არამედ სინამდვილისადმი რეაქცია, რასაც ყოველთვის მტკიცედ ვერ იცავს და ხშირად რეალიზმის ნოყიერ განცდებსა და სურათებს იძლევა. ეს რეალიზმი თუნდ იმ „მუშა ბოქულაძის“ ლექსშიც გამოიხატა, რომელიც გრიგოლ ორბელიანს ფებ-წამოსაყრავ ქვად გადაუქციეს. მან ი. ჭავჭავაძეს მიბაძაო. ილია ჭავჭავაძის გავლენა არ არის სამრახისი, მაგრამ ჩვენა გვეგონია, რომ გრ. ორბელიანის დემოკრატიზმი ილია ჭავჭავაძემდე არსებობდა, და ეს დემოკრატიზმი იმ „მუხანაზებში“ გამოიხატა, რომლის შესახებაც უკვე გვქონდა ლაპარაკი.

„ჩემ დარდებსა ეინ ინაღლოს, ვინ არის?
ვის რად უნდა ლობიანა ვინ არის“-ო.

ეს ამონაკენესი დასაწყისია იმ სიტყვებისა, რომელსაც მუშა ბოქულაძე ამბობს:

„სჩანს არ იცი, რომ არიან ღარიბნიც,
არის საღმე სიმწართა ცხოვრება...“

„შოკლებული ყოველ გვარი შეებისა,
კაცთა შორის კაცად არ მიჩნეული“...

გრიგორ ორბელიანი აქაც გამგრძელდებელია იმ დემოკრატიზმისა, რომელიც ალექსანდრე ჭავჭავაძემ შემოიტანა, მხოლოდ ალ. ჭავჭავაძეს უფრო რევოლუციური ტემპერამენტითა აქვს წარმოდგენილი მომავალი თანასწორობა, გრ. ორბელიანის მუშა კი პასიური პროტესტანტია. ხოლო ამის მიზეზი ის იყო, რომ ალექსანდრე ჭავჭავაძე თვითონ ამბობს, ეს მას შეეძლო კიდევ, გრ. ორბელიანი კი მუშას ალაპარაკებს, რომელიც იმ დროს ჩუმად გულში ჩაიტიროდა და რეალიზმის ღალატი კი ვერ შეძლო. დიახ, რომანტიკოსმა რეალისტობა: არჩია, რადგან გრ. ორბელიანმა ჰეინესს მსგავსად თავისშივე დაამარ-

ცხა რომანტიზმი, მოახდინა შინაგანი გარდატეხა, და თუშცა სავსე-
ბით ვერ განთავისუფლდა ეპოქის იდეურ ქროლვათაგან, სავაგე-
როდ რომანტიზმის ლოტოსი სინაპდეილის შეხუთულ ატმოსფეროში
შეიტანა და დააჭვნო.

ვნახოთ ეხლა გრიგოლ ორბელიანის ლექსის გარეგნული მზარე,
ანუ ის ფორმა, რომელსაც ანდო თავისი პოეტური ფიქრები. გრიგოლ
ორბელიანსაც უყვარს ქართული ლექსის ძველი ფორმა „შაირი“.
ამ ზომით აქვს დაწერილი ლექსები: „ჰე ჰაბუკო, დღენი შენნი, სი-
ხარულათ განატარე“... „მტირალი ნ-ს...“ „წერილი ლექსები“... აღ-
გილები სადღეგრძელოდან (მაგ. „ჰე მამულო სასურველო“...) და
სხვ.

ხშირად ხმარობს აგრეთვე „გრძელ შაირსაც“:

„მნათობო, თვით შენ ამიხსენ, რა მემართება, რასა ვგრძნობ“... ამ
ზომით აქვს დაწერილი შემდეგი ლექსები: „გაზოსალმება“, „მ...“,
„ლაშე“, „ლხინი“, „საღამო გამოსალმებისა“, „გათენდა“ და სხვ.
აქვს ნახმარი აგრეთვე ე. წ. „უცხო“ ზომა:

„მას უხაროდეს, ვისაცა ლხინი
შაისის ვარდი, ზმა იაღონის
და ეში დღეთა ჩეენტა მაშენი,
ვითარცა უწინ, აწც იამების“...

ამავე ზომით არის დაწერილი ლექსი „სიცოცხლევ ფუჰო“. გრი-
გოლ ორბელიანის, თუ შეიძლება ასე ვთქვათ, საყვარელი ზომა არის
გურამიშვილისებური თერთმეტმარცვლოვანი ლექსი, რომელსაც
ხმარობენ ბესიკიცა და ალექსანდრე ჰაეჭავაძეც.

გურამიშვილი:

„ვარ ამდენი ყვავის ზაფხულს ახალნი...“

ბესიკი:

„ვაშა მას დღეს, როს განშელო ცისკარი...“

ალ. ჰაეჭავაძე:

„არ ვის მართებს მის ვარდისა მიხვედრა...“

გრ. ორბელიანი:

„არავისთვის შე დღეს არა მცალიან,
სალომესთან სადილად შექაბიან“...

ამავე ზომით არიან დაწერილნი: „მუშა ბოქულაძე“, „მუხამბაზი“, „დიმიტ. ონ—ის დარღები“, კიდევ ორი „მუხამბაზი“ და სხვ.

ვურამიშვილისავე ათმარცვლოვან ზომასა ხმარობს ბესიკისა და ალექსანდრე ჭავჭავაძის მსგავსად გრიგოლ ორბელიანიც, მხოლოდ რითმების კომპოზიციაში ინდივიდუალობა აქვს შეტანილი. გურამიშვილის ლექსში (მაგ. „დავითის შესხმა პირველი“-ში) მხოლოდ მეორე და მეოთხე ტაქტები არიან რითმობრივად შეწყობილნი, პირველი და მესამე კი რითმის გარეშე აქვს დატოვებული. სამაგიეროდ პირველსა და მესამეს რითმები შიგნითა აქვთ მოქცეული. მაგალითად:

„მოიქცა დაეთ, კის სადავით,
ღვთის უღლისავე შიილო ქელი,
მალთი დასწვივა, მდაბლით აწვივა,
ერთად შეყარა ვაკე და ქელი“...

ბესიკს კი რითმა ზედი-ზედ მიყოლებული იქვს:

„სევდის ბაღს შეველ, შენაღონები,
მოკრებად მსურდა ვარდის კონები,
ისარი მტყორცნა დასაღონები,
სრულად მიმიღო ყოელი ღონები“.

ალექსანდრე ჭავჭავაძე არც ერთს იღებს, არც მეორეს. იგი რითმებს ახალ ადგილს უძებნის. მაგალითად:

„ქმუნვის მახვილი გულსა მსობია,
მიკვირს თუ სული რად არ მხდომია,
ნაცვლად იმედთა მათ ჩემთა მზეო,
კოგრიტით ქერეტა შელამჩრომია,
განეშორებულეარ შენთანა შევბას,
თუმცა გონება შენთან მხდომია“... ე. ი. შეფარდება ასეთია:

$\frac{1}{2}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{1}{8}$, და სხვ. ხოლო $\frac{3}{8}$, $\frac{5}{7}$, და სხვ. ცალად რჩებიან შეფარდების გარეშე. გრიგოლ ორბელიანს რითმის ახალი კომბინაცია შემოაქვს: $\frac{1}{2}$, $\frac{3}{4}$ და სხვ., მაგალითად:

„მარამთ შენთ ღაწვზე აყვავებულნი,
არიან ორნიე შეზავებულნი.
ნეტარ მას ბულბულს, ვინც შენს ვარდს, ზამბახს,
ზედ დამღერს მარად, ვით ეშხის ბანაკს“...

იგი ხან რითმებს აჯვარედინებს: $\frac{1}{3}$, $\frac{3}{4}$.

„მას უხაროდეს, ვისაცა ლხინი,
მაისის ვარდი, ხმა იადონის,
და ეშხი, დღეთა ჩვენთა მაშენი,
ვითარცა უწინ, აწც იამების“...

გრიგოლ ორბელიანი ხმარობს აგრეთვე ბესიკის 14 მარცვლოვან ზომას:

„...შენმა გონებამ მიმამსგავსა მიღეულ მთვარეს...“

(ბესიკი)

მხოლოდ გრ. ორბელიანი, ბგერათა მდინარებას ცვლის და, ამ მხრივ, ალ. ქავჭავაძის „მუსტაზადს“ უახლოვდება:

„ვარდო კოვობო, ყოვლთა მჭობო, მომხედე კრულსა...“

(ალ. ქ — ძე)

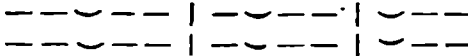
გრიგოლ ორბელიანი ასეთ მდინარებას აძლევს:

„ნუ მასმევ ღვინოს, უღვინოდ ვარ მთვრალ შენის ეშხითა“...

ამავე ზომითა აქვს დაწერილი „ჩემს დას ეფემიას“ და სხვა ახალი კომპოზიცია არის მოცემული, რასაკვირველია, ზომის მხრივ „იარალში“, ხოლო სულ ახალია ჩვენის აზრით 12 მარცვლოვანი ზომა, რომლის მსგავსიც, თუ არა ვცდებით, აღრინდელ ლიტერატურაში არა გვხვდება: ეს ზომა არის:

„როს ვიყავ ცოცხალ, ვითა შენა მკითხველო,
„მეცა მიყვარდა, მეც ვასტიროდი, ვილხენდო...“

ე. ი.

ასეთია გრ. ორბელიანის ლექსის ზომა.

ნიკოლოზ ბარათაშვილი

(1817 — 1845)

არაჩვეულებრივი სიყვარულით და სინაზით ახსენებს ქართველი ადამიანი ნიკოლოზ ბარათაშვილის სახელს. ამის მიზეზი, რასაკვირველია, თვით პოეტის შემოქმედებაში უნდა ვეძიოთ, მაგრამ, ამას გარდა, საზოგადოებრივ გუნებგანწყობილებასაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა.

1832 წ. შეთქმულების შემდეგ ჩვენი საზოგადოებრივი თუ პიროვნული თვითშეგნება რადიკალურად შეიცვალა. ერთი რიგი მემჩანურ მშვიდობიანობას გადაეცა, შექცევით ბუქნაობდა სიამოვნების საქანელაზე და ცდილობდა დაევიწყებინა პოლიტიკური თუ ზნეობრივი წარსული. ამ გზის გამყოფნი ვულკანზე ნადიმობდნენ და ეთამაშებოდნენ იმ ცეცხლს, რომელიც მათ შთანთქმით ემუქრებოდა. ესენი მეტწილად არისტოკრატები იყვნენ. მათ დარბაზებში ეროვნულმა იდეამ მიიძინა და აჯანყების სული, რომელიც პირველ ზანებში მგმინავ ლომივით ევლებოდა საქართველოს, — მოშინაურდა. უფრო მეტი: გაბატონებულ ტონს შეეწყო და თავის ლამაზ წარსულს იგონებდა, როგორც სასაცილო კურიოზს. ერთი სიტყვით, ამ რიგებში გადაშენების პროცესი დაიწყო.

მეორე მხრივ კი სევდა დაგუბდა ჯერ საქართველოს სუვერენობის დაკარგვის და შემდეგ კი ზემოხსენებული ქართველობის გონებრივი და ზნეობრივი უძღურების გამო, რაც ხელს უწყობდა მელანქოლიური მსოფლმხედველობის შემუშავებას, პიროვნების და საზოგადოების დაუნდობელ განკითხვას.

ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოეზია ასეთი გუნებგანწყობილებისათვის, რომ იტყვიან „ზედ-გამოჭრილი“ იყო და მისდამი არაჩვეულებრივი სიყვარულიც, სხვათა შორის, ამ კონტრაქტივით უნდა აიხსნას.

იყო კიდევ სხვა კონტრაქტი, რომელიც დაამყარა ბარათაშვილმა ქართულ და ევროპულ ლიტერატურათა შორის. ეს გამოიხატა იმ „მსოფლიო სევდაში“, რომელიც ევროპაში გაბატონებული იყო და

საქართველოშიც ნიკ. ბარათაშვილმა გააბატონა. არ ვიტყვი, რომ ბარათაშვილამდე ჩვენი ლიტერატურა მოლხენილი ყოფილიყო; ჩვენ უკვე ვნახეთ, რომ არა ერთს დაუყენებია „სრუ სოფლის“ გამო, მაგრამ ისეთი დაწმენდილი ლირიკით და ისეთი ღრმა განცდებით, როგორც ჩვენმა პოეტმა, — არავის უთქვამს. მეტსაც ვიტყვი. „მსოფლიო სევდის“ წარმომადგენელთა შორის ლიტერატურაში ბერს არა პქონია განცდების ისეთი უშუალობა და სწრაფე, როგორც ნიკოლოზ ბარათაშვილს. თუ გადავშინჯავთ ჩვენი პოეტის პირად ცხოვრებას, მის ინტიმურ წერილებს და შევუფარდებთ მის შემოქმედებას, ვნახავთ რომ რაღაც მონოლითური განცდები აწვალა და ამ „ჩვენს ბაიროს“, რაღაც მწარე ფიქრები სერავს მის ყოველდღიურ ცხოვრებასაც და შემოქმედება მხოლოდ თეორიულ მოჩანს, როგორც პრაქტიკულ ცდაზე ამართული სისტემა.

ნიკოლოზ ბარათაშვილის ხანმოკლე სიცოცხლე არაფერს სენსაციურს არ შეიკავს. იგი იზრდებოდა და ცხოვრობდა ასე, როგორც შეეფერებოდა იმ დროს და გადაიზრდებოდა თავადიშვილის ოჯახს. საზოგადოებრივი გაჩემოც ჩვეულებრივი იყო: სამხედრო კარიერაზე მეოცნებე, საღამოობით ქალაქის მოთაქაშე, მოდების ანუოლი, დაწვრილმანებელი ინტერესებით გატაცებული, მოარშიყე, მეტორე და მომლხენი არისტოკრატები. ყველა ამამი ნიკ. ბარათაშვილიც მონაწილეობას იღებს, ხშირად ღირიეორობს კიდევ: „სულა ი რანს-პრავის“ „სტოლონაჩალინიკობიდან“ განჯის მანრის უფროსის თანაშემწეობამდე მიღის მისი „შტატსკი“ კარიერა და 29 წლისა უკვე „წუთისოფელს ეთხოვება“. საზოგადოდ უნდა ითქვას, რომ რომანტიკოსების ყველა გამოჩენილი გენიოსი, — კერძო ცხოვრებაში, ფრიად უწყინარი და მშვიდი ხალხი იყო. მათი რევოლუცია, შეურიგებლობა და განგაში სიტყვიერი იყო, იგი რჩებოდა მხოლოდ ჰუმანური იდეების მაღალსა და მოუკარებელ სამთავროში, ცხოვრებაში კი უკიდურეს პატრიარქალურ ყოფასაც ურიგდებოდნენ და სიცოცხლეს ლევდნენ გულუბრყვილო და კეთილ მოქალაქეებად. ასე დაეშართა ჩვენს პოეტსაც. ისე რომ ნურავის გაუკვირდება ნიკოლოზ ბარათაშვილის კერძო ცხოვრებში „პატრიარქალური“ ფესვები და ყოველდღიურობასთან მარტოე შისვლა. მით უმეტეს, რომ ბარათაშვილი შეგნებულად ჩადიოდა ამას. ერთ-ერთ წერილში ის ზაქარია ორბელიანს სწერს: „Дай мне маленьксе, независимое состояние, я бы сейчас оставил и свет и людей с их ненасытностью, и мирно и покойно провел-бы патриархальную жизнь в лоне простой природы, столь величественной и прекрасной в нашем отечестве“.

ხანმოკლე და უფერულ ცხოვრებას ოდნავ უხალისებდა და უმდიდრებდა სალიტერატურო ცხოვრება, რომელიც 1832 წლის შეთქმულების შემდეგ მართალია გაუფერულდა, რადგან გადასახლეს ცნობილი მწერლები (ალექსანდრე ჰავჭავაძე, გრიგოლ ორბელიანი, ალექსანდრე ორბელიანი, ვახტანგ ორბელიანი, დიმიტრი ყიფიანი, სოლომონ დოდაშვილი და სხვ.), მაგრამ თბილისში დარჩენილები მაინც განაგრძობდნენ „დროს ტარებას“ — „ლაპარაკს მაშინდელ ლიტერატურაზე“. შემდეგ ზოგიერთი გადასახლებული კვლავ დაბრუნდა თბილისში და სალიტერატურო წრეები კვლავ შეიქმნა. ეს არ იყო იდეოლოგიურად შეკავშირებულ პირთა საზოგადოება. საამინოდ ნიჟარა აღარ არსებობდა ჩვენს კალაპოტიდან ამოვარდნილ სინამდვილეში. აქ იკრიბებოდნენ იმ დროის ლიტერატურით დაინტერესებული პირები, რომელთაც ხან ბარათაშვილის ბინაზე ჰქონდათ კრებები, ხან ლევან მელიქიშვილთან, ხოლო ხშირად კი თავს იყრიდნენ მანანა ორბელიანთან, რომელსაც იონა მეუნარგიამ „ჩვენებური მადამ რეკამიე“ უწოდა. ეს ლიტერატურის მოყვარე პირები იყვნენ: ალექსანდრე ორბელიანი, გიორგი ერისთავი, პლატონ იოსელიანი, მიხეილ თუმანიშვილი, დიმიტრი ყიფიანი, ავთანდილიშვილი, ლევან მელიქიშვილი, ზაქარია ორბელიანი, სოლომონ მალალაშვილი, კონსტანტინე მამაცაშვილი, ზაქარია ერისთავი, ივანე სარაჯიშვილი, იასე ანდრონიკაშვილი, პოლონელი ზაბლოცკი, სვიმონ მაჩაბელი, ლუკა ისარლიშვილი და სხვ. მაგრამ ამ რჩეულთა წრეშიც სალიტერატურო აზროვნება და მუშაობა სისტემატური კი არ იყო, არამედ სხვათაშორის, „დროის გატარების“ ერთი საშუალებათაგანი.

„იმ დროს, — წერს ბარათაშვილის ცხოვრების მოწმე კონსტანტინე მამაცაშვილი, — ტფილისში არაფერი საზოგადო გასართობელი ადგილი არა გვქონდა: არც თეატრები, არც კონცერტები, არც კლუბები, — ჩვენი დროის გატარება იყო ან ერთად სადილი, ან ერთად საღამოზედ ყრილობა. ხშირად შევეყრებოდით ხოლმე ახალგაზრდა ამხანაგები ხან ნიკოლოზ ბარათაშვილთან, ხან თ. ლ. ი. მელიქიშვილთან, ხან სადილად გარეთ-უბნის ბაღებში.

„ჩვენი დროის გატარება იყო ლაპარაკი მაშინდელს ლიტერატურაზედ, სწავლაზედ, სხვა და სხვა ჩვენს გარემოებაზედ... ქართული, დარბაისლური, მეტყველი ხუმრობა, შექცევა, სიმღერა; ვისაც უნდოდა, ქაღალდს თამაშობდა, ნარდს, ჰადრაკს. ქაღალდის თამაშობაში ხანდისხან ნიკოლოზ ბარათაშვილიც მიიღებდა ხოლმე მონაწილეობას, მერე მეგობრული ვახშამი და ვახშმის შემდეგ სეირნობა მთვა-

რიან ღამეს ქუჩებში და ზოგჯერ ბაღშიაც“... ასეთს ცხოვრებაში ყველაფერი ჩვეულებრივია და ნიკოლოზ ბარათაშვილის დასახასიათებლად აქ ძალიან მცირე მასალას თუ ვიპოვი. უფრო მნიშვნელოვანი ის კერძო წერილებია, სადაც ფრაგმენტალურად არის მოცემული ის დიდი ღრამა, რომელიც პოეტის სულში მძვინვარებდა და რომელსაც ვერ გააყურებდა ვერც ეკატერინე ჭავჭავაძის ღამაში თვალეზი, ვერც მანანა ორბელიანის მომხიბვლელობა, ვერც სათარას ბაიათები და ვერც ის მეგობრები, რომელთა სულის ჩამდგმელადაც თვით ითვლებოდა.

ღირს ამ წერილებში ჩაწვდენა, რათა ნათლად აღვადგინოთ ჩვენი პოეტის ზნეობრივი მდგომარეობა. პირველ შეხედვით, თითქოს მეტად დამშვიდებული ადამიანი იწერება. საკუთარი გუნებ-განწყობილების შესახებ აქა-იქ, გაკვრით თუ მოიხსენიებს რაიმეს, მეტწილად კი ოხუნჯობს, „ჭორაობს“. მაგალითად, გრიგოლ ორბელიანს სწერს: „პოლკის კამანდირი გამოგვიცვალეს... ყაფლანს ვაჟი ჰყავს, დიდ ნათლობას აპირებს... ჩვენს დიდ პლატონს ძილში კატა დასწოლოდა ბაკენბარდზედ და ასე გაეთელა, რომ ველარას გზით ველარ გაუსწორებია“...

მაიკო ორბელიანს სწერს: — „გალავინის ცოლი წავიდა და დარჩენ ჩვენი ქალები მოწყენილნი... მხოლოდ გუშინვესწინ იყო ვეჩერი შინაური, მაგრამ ძალიან მხიარული“...

აი ასეთი, „მსუბუქ ენით“, ასეთი „ჭორიანობით“ არის სავსე ჩვენი პოეტის წერილები. მაგრამ ვინც ამას იქით ვერას დაინახავს, მიუტევებელ ზერელობას გამოიჩენს. სტრიქონსა და სტრიქონს შორის ზოგჯერ პოეტი ისეთსა დაიკვნესებს, რომ მხოლოდ გახევებული კაცი ვერ იგრძნობს „სულის ობლობით“ დატანჯულ პოეტის „ვაებას“.

„ტფილისი ისევ ის ქალაქია, უსარგებლო გონებისა და გულისათვისო“ — რომ სწერს გრიგოლ ორბელიანს, ეს საკუთარი ბედის დაწყევლაა, რომელსაც ვერ ურიგდებოდა და რომელთან ფარულ ბრძოლაშიც ნაადრევად მომწიფდა მისი სული. ნიკოლოზ ბარათაშვილს უფრო სხვა როლი იტაცებდა. „ჩემი სურვილი იყო ჭარის-კაცობა, იგი მზრდიდა მე აქამომდენ-ო“ — სწერს გრიგ. ორბელიანს, მაგრამ ჩვენმა პოეტმა ჯერ კიდევ არ იცის საკუთარი მოუსვენარი ბუნებას ამბავი და ეჩვენება, რომ ოფიცრის მუნდირი დაიფარავდა ქვეყნის „ჯოჯოხეთისაგან“. ჩვენი მელანქოლიკოსის ზნეობრივი აგებულება უფრო ღრმა საფუძვლიანი იყო, რაც ოცდა ექვსი წლის ვაჟს მოხუცსავით ალაპარაკებდა. თავის მეგობარს მიხეილ ბირთველს-ძე

თუმანიშვილს (შემდეგ ცნობილი პუბლიცისტი „მოლაცხე“) ნიკოლოზ ბარათაშვილი (წერს: „Вчера, в один из этих вечеров, пошел я бродить к Месксквской заставе; вдруг я очутился на кладбище. Признаюсь, немного смутился, когда я взглянул на это опемение: 11-ть часов ночи. Ни души. Кругом пустота вечная: луна тускло освещает могилы, как догорающая лампада устпшаго. Тихо и медленно протекает Кура, как будто боюсь нарушить покой в этом унылом мире... Ты теперь в раздсье, и я не хочу смущать тебя мрачными думами, которые навело мне на душу это зрелище илсбесно-земное. Но скажу, что прекрасное изобретение кладбище, а это илсбходимо, чтобы смертный порой читывал бы по нему свою жизнь: утешение илсчастливого, конец счастья!...“ ეს არის ნიკოლოზ ბარათაშვილის ჯუნბერიე განწყობილება. ეს არის მისი მხატვრული ხილვა. მისი სულიერი ორგანიზაცია ისე იყო მოწყობილი, რომ ყოველ მოვლენაში მას ეჩვენებოდა მსოფლიო ბოროტება, გაშიშვლებული და საზარელი, რომელიც ღრღნის ადამიანის სულს; პოეტი ყველგან ეძიებდა რელიგიურ, ეთიურ და საზოგადოებრივ ინტერესებს, მაგრამ ყველგან ბოროტების პრობლემა ყველაფერსა ფარავდა; „ბოროტი სული“ ძირს უთხრიდა სიკეთის რწმენას, შთაუწერგავდა სიძულვილს საკუთარ მეობისა და მსოფლიოსადმი.

— „კიდეე მამნახა ჩემმა ჩვეულებრივმა მოწყინებამ, — სწერს ნიკ. ბარათაშვილი მაიკო ორბელიანს, — ვისაც საგანი აქვს, ჭერ იმის სიამოვნება რა არის ამ საძაგელს ქვეყანაში, რომ ჩემი რა იყოს, რომელიც. შენც იცი, დიდი ხანია ობოლი ვარ. — არ დაიჭერებ მაიკო სიცოცხლე მამძულეზია ამდენის მარტოობით. შენ წარმოდგინე, მაიკო, სიმწარე იმ კაცის მდგომარეობისა, რომელსაც მამაცა ჰყავს, დედაც, დებიც, მრავალნი მონათესავენი, და მაინც კიდეე ვერვის მიჰკარებია, მაინც კიდეე ობოლია ამ საესე და ვრცელს სოფელში ვინც მალალის გრძნობის მექონი მეგონა, იგი ვნახე უგულო; ვისიც სული განვითარებული მეგონა, მას სული არა ჰქონია, ვისიც გონება მრწამდა ზეგარდმო ნიჰად, მას არცა თუ განსჯა ჰქონია; ვისიცა ცრემლნი მეგონებოდნენ ცრემლად სიბრაალულისა, გამომეტყველად მშვენიერის სულისა, თურმე ყოფილან ნიშანნი ცბიერებისა. წვეთბი საშინელის საწამლავისა! სად განისვენოს სულმა, სად მიიდრიკო თავი? ვიცი გაიციწებ, ასე გეგონება დამწვარი ვლაპარაკობ. ჰეშმა-რიტად, მაიკო, ასე გულცივად ჭერ განსჯა არა მქონია. ასეთი თავისუფალი ფიქრი მაქვს და ასეთი მტკაცე გული, რომ სამოცი წლის

მოხუცი ვერ იქნება ჩემისთანა უუსყიდელი მსაჯული-ო“. ჩვენ არა გვაქვს არავითარი უფლება, რომ პოეტის ამ გულწრფელ აღსარებაში ექვი შევიტანოთ. პირიქით, უფრო მეტიც უნდა წარმოვიდგინოთ, რადგან პოეტი თავდაქერასა ცდილობს და ხუმრობის ჩარჩოებში სვამს წამომცდარ გულახდილობას.

პოეტი თითქოს სტოიკოსობს და სახეზე არ იმჩნევს არავითარ მღელვარებას, მაგრამ ძლიერი შუქი არ არის საპირო იმ ბობოქრობის დასანახად, რომელიც მის სულსა ლეწავდა. გარეგნულად მშვიდი და მოცინარი შეხედულება ჰფარავდა შიგნით ატეხილ ქარიშხალს, იდეათა კორინტელს, სურვილების ამხედრებას. ჩვენ არ ვიცით. იყო კა კმაყოფილი თავისა პოეტური კარიერით? გვგონია რომ არა. ნიკოლოზ ბარათაშვილი აღბაბ ბაირონივით გაიმეორებდა: „რა არის პოეტი? რას ნიშნავს იგი? რას აკეთებს? იგი უბრალო ყბედია და მეტი არაფერი-ო“. ამით იმის თქმა არ გვინდა, რომ პოეზიის შესახებ ნათელი წარმოდგენა არა ჰქონდა ჩვენს პოეტს და, რასაკვირველია, არც ისა, რომ ბაირონმა არ იცოდა რასა სწერდა და რას აკეთებდა. ჩვენ იმას ვამბობთ, რომ პოეზია მეტად ვიწრო სარბიელი იყო იმ ენერჯის დასაცლელად, რომელიც ინგლისის უდიდეს პოეტს და ჩვენს ბარათაშვილს აესებდა და აწვალებდა. ბაირონი რომ იტყოდა, მომეცი თ კიდევ ათი წლის სიცოცხლე და ქვეყანას ვაჩვენებ პოეზიაზე უკეთეს რაშესაო, ჩვენ არ ვიცით რას გულისხმობდა. იგი, მაგრამ რაღაც ზეკატური რომ ხრავდა მის სულს და უშლიდა ნერვულ სისტემას — ეს აშკარაა. ბარათაშვილს ამ ფორმით არა უთქვამს რა, მაგრამ „ცის-იქითი სადგურიც“ კი რომ უარყო, ეს ვიცით, და უარყო ისე სადად და ნათლად, როგორათაც კეთდება ყოველთვის უდიდესი საქმე. მაიკო ორბელიანს, უბრალო წერილში, სადაც ამის ავადმყოფობის შესახებ არის საუბარი, შეგნებული თვითმკვლელის სიღინჯითა სწერს: — „შენი ავადმყოფობა შევეჩუყე, რა დაგემართა? თუ ფიქრობ, ასეთს რას იფიქრებ, რომ ბოლო არა ჰქონდეს, ასეთს რას მიიღებ, რომ არ დაკარგო? მიჩვენე კაცი, რომ მადლიერი იყოს ამ წუთი-სოფლი“. — დაიმაჩნე მშვენიერება სულისა, უმანკოება გულისა, რომელსაც კი კაცი წაიღებს ამ სოფლისაგან. სხვათა ბედნიერებათა სოფლისათა უყურე გულგრილად, ამაყად, და გრწამდეს, რომ იგინი შეურჩენელნი არიან!..“ ეს სიტყვები ბნელი სასოწარკვეთილების ნაკარნახევია, სიცოცხლის ღირებულებას რომ უარყოფს, მაგრამ იმავე დროს თითქოს ფატალური შერიგებაც არის და „ამაოების“ გონებითი დაძლევა. იყო თუ არა ჩვენი პოეტი ებრაელთა ღრმა აზროვნების ძეგლებთან გაცნობილი, როგორც მაგალითად იობის წიგნი და ეკლესიასტეა, ანდა ყრმა ბატონიშვილის

საკია-მუნის პესიმისტურ ქადაგებასთან, რომელიც სამღვთო განგის ქალეზიდან ეფინებოდა მთელ ქვეყანას; იცნობდა თუ არა საბერძნეთის ლიტერატურას; ჰესიოდეს, სოფოკლეს, ემპედოკლეს, თეოგნოზის, ევრიპიდეს და სხვათა..., რომელთ შემოქმედებაშიც ბატონობდა პესიმისტური მოტივი; ანდა იცნობდა რომს, ლუკრეციუსს, სენეკას, მარკოზ ავრელიუსს, პლინიუს უფროსს და სხვ.; ბოლოს, იცნობდა ევროპულ მწერალთა მთელ პლეადას, რომელნიც ზნეობრივი პესიმიზმის ქადაგებით აყრუებდნენ ქვეყანას და ამძიმებდნენ, როგორც მაგალითად: გიოტე, შელლინგი, ბაირონი, შელლი, შატობრიანი, კარლეილი, პასკალი, ჟოზეფოდ-დემესტრი, ლეობარდი და სხვ. დიახ, იცნობდა ამ პოეზიის ბნელ რაინდებს ჩვენი პოეტი თუ არა,— ამას გადაჭრით ვერ ვიტყვით. ის კი შეგვიძლიან ვთქვათ, რომ ნიკოლოზ ბარათაშვილს ზედმაწეენითაც რომ შესწავლილი ჰქონდა მთელი ეს ლიტერატურა, წიგნის გავლენას მაინც მის შემოქმედებაში ვერ ვიპოვნით. და რომ შემოქმედებაში ვიპოვნოთ კიდევ, უბრალო, შინაურ მიწერ-მოწერაში მაინც იქნებოდა გულწრფელი და თავის თავთან განუყრელი; ეს კი იმის მაჩვენებელია, რომ მას პესიმიზმის მზა ფორმულები კი არ გადმოუღია, ჩაილდ-ჰაროლდის „პლაშჩი“ ნათხოვარსავით კი არ მოუხვევია, არამედ ყოველი ასო საკუთარი სულის ბრძმედში გაუტარებია, ყოველი ფიქრით დატანჯულა და დაეაქცა-ცებულა. აქ კი იწყება მისი შემოქმედების დამოუკიდებლობა და ეს მომხიბლავი ტემბრა, რომელიც მის პოეზიაში ისმის, გზიბლავთ და კი არ იცით რათ ან რად?

ნიკოლოზ ბარათაშვილის ბიოგრაფია, ამ სიტყვის ფსიქოლოგიური გაგებით, სწორედ ამ წერილებშია და არა იმ გარეგან ფაქტების ქრონიკაში, რომელიც ხშირად ზვიადდება, სიცრუეში გადადის და ისეთს სიცრუეში, რომელიც-სიმართლესა ჰგავს. ასეთ სიცრუეს გულისხმობდა ბაირონი, როდესაც წერდა: „არ მიყვარს ისეთი ტყუილი, რომელიც სიმართლესა ჰგავსო“. ამ წერილებზე უკეთეს ავტობიოგრაფიას ნიკოლოზ ბარათაშვილი ვერ დაწერდა. ამ წერილებში მოცემულია ისეთი ფრაგმენტები, რომელთა საშუალებით საუკეთესოდ სდგება მისი პოეტური ფიგურა, მუდამ მღელვარე და სულით ძალაღია.

აქედანვე იწყება მისი შემოქმედებაც და ეს შემოქმედება რაღაა, თუ არა იგივე კერძო წერილები, რომელნიც პოეტის ცხოვრებაში ინტიმურ წრეს არ გასცილებია და საბეჭდი დაზგა არ უნახავს. ეს ლექსებიც იმავე კორესპონდენციების ნაწილია. ორივეგან ერთი და იგივე მაჯისცემაა, ერთი და იგივე მსოფლმხედველობა და ერთნაირი სევდა მიუწვდომელისა თუ მიუხვდომელისა გამო. პროფესორი ოვსიანიკოვ-კულიკოვსკი პუშკინის შესახებ წერდა: „ვთქვათ, ჩვენამდე რომ არ მოელწია პუშკინის ნაწარმოებთ და მხოლოდ მისი წერილები გვცოდნოდა, ამ შემთხვევაშიც ჩვენ საკმაო საფუძველი გვექნებოდა გვეფიქრა. რომ ამ წერილების დამწერს, გენიალური თავი ჰქონია—ო“. ასევე შეიძლება ითქვას ნკ. ბარათაშვილის შესახებაც. ეს წერილები—ერთგვარა შესავალია მისი პოეტური შემოქმედების გასაგებად. ამ წერილებში თითქოს სათავეა დადებული იმ ლირიკისა, რომელიც ჩვენი პოეტის შემოქმედებაში გადაშლილა არის როგორც უდიდესი ეგოცენტრიული ქვეყანა. ნიკოლოზ ბარათაშვილი მხოლოდ და მხოლოდ ლარიკოსია, და მაშასადამე ეგოცენტრისტი. იგი პიროვნული თვალსაზრისით ჟუკერის სამყაროს და საკუთარი განწყობილება შეაქვს სამყაროში, როგორც პარპონიის თუ დისპარპონიის დასაწყისი. მხოლოდ ერთი კორექტივი არის საჭირო: ნიკ. ბარათაშვილის ეგოცენტრიზმი დამოუკიდებელი, ორგანიული მსოფლმხედველობა კი არ არის, თუ შეიძლება ასე ითქვას. არამედ იმ ისტორიულ პირობებში არის გამოწვეული, რომელშიც მოექცა ქართველი ერი. ეს მისი ეგოცენტრიზმი, ჩვენის აზრით, ანდივიდუალური პროტესტის ფორმა არის, ხოლო ეს ფორმა საჭირო ხდება მაშინ, როდესაც საზოგადოებრივი ცხოვრება დარღვეულია, მისი სასიცოცხლო ძალები მოღუნებული და დაქსაქსული, და რჩება მხოლოდ პიროვნება, მოწყვეტილი და განდევილი, რომელიც იძულებულია დამოუკიდებლად ეძიოს შეგუებისა თუ შებრძოლების გზები.

რასაკვირველია, ჩვენ არ უარყოფთ ეგოცენტრიზმს, როგორც ყველა პიროვნების შინაგან სასიცოცხლო პროცესთა ბუნებას, მაგრამ საზოგადოებრივი ცხოვრება ამ ბუნებას ახალ ფორმებს აძლევს და პიროვნებას გარემოსთან აკავშირებს. ეგოცენტრიზმი არ იკარგება, მაგრამ რთულდება მეოზის წარმოდგენა; პიროვნების ანატომიური საზღვრების იქით იშლება ახალი ქვეყანა, რომელიც იმავე „ეგო“-ში ექცევა და პიროვნების სახით დგება ადამიანი, რომელსაც არისტოტელემ „ზონ პოლიტიკონი“ უწოდა. აქ სასიცოცხლო პროცესები უფრო მეტია, პიროვნებასა და საზოგადოებას შორის ურთიერთობა თითქმის განუყრელი, და ხშირად პიროვნულა სიხარულისა აუ სიმწუხარის სახით, საზოგადოებრივი მდგომარეობა ცნაურდება.

ერი — ეს არის უდიდესი შემკრებლობითი პიროვნება, და ნიკოლოზ ბარათაშვილის პიროვნულ სამყაროში ქართველი ერის სიცოცხლე არის წარმოდგენილი, როგორც არსებობის პირობა, აზრი და მორალური ატმოსფერო. ისე რომ, პოეტის ლირიკაში ჩვენ ვხედავთ ვიწრო-პიროვნულ განცდებს კი არა, არამედ გაფართოებულს, ეროვნულს. რომელიც პიროვნულად არაა ქცეული. ამ ლირიკის წარმოშობის მიზეზებიც უმთავრესად ქართველი ერის მდგომარეობის წიაღში უნდა მოიძებნოს.

ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედების დაკვირვებული მკითხველი აუცილებლად შეაშინევს, რომ იქ პიროვნების განთავისუფლების ფილოსოფია არ არის მოცემული. იქ არ არის ის ინდივიდუალიზმი, რომელიც მეცხრამეტე საუკუნის მიწურულში ადამიანის საზოგადოებრივობისაგან განთავისუფლებას მოითხოვდა. იქ არ არის იბსენის ბრანდიზმი ანდა შტირნერისებური ვეობის გაღმერთება, რომელიც ბრანდიზმს წინ უძღოდა. ნ. ბარათაშვილის პოეზიაში პიროვნების განთავისუფლების ძახილი კი არ არის, არამედ „ობლად შთენილ“ პიროვნების გოდებაა, რომელსაც ყველაფერა წაერთვა, „სულის მშვიდობა“, „ყმაწვილის ბრმა სარწმუნოება“ და სხვადასხვა...

ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედებაში ის ინდივიდუალიზმიც არ არის, რომელიც ევროპაში რომანტიკოსებმა კულტამდე აიყვანეს. პირველი შეხედვით, ბარათაშვილის შემოქმედებაშიც თითქოს ელავენ ღონეუანის, ფაუსტის, ვერტერის, კარლ შორის, რენეს, მანფრედის, ჩაილდ-ჰაროლდის და სხვათა ლანდები, მაგრამ მხოლოდ გლავენ. და ბარათაშვილის ძიების პათოსი კი, მაინც უფრო სხვა სივრცეში იშლება. მართალია, ფაუსტის ანდა ვილჰელმ მეისტერის ინდივიდუალიზმაც საბოლოოდ საზოგადოებრივობაში პოულობს ნათესაყუფელს, მაგრამ ნ. ბარათაშვილის „ინდივიდუალიზმი“ პიროვნების თვითგანმტკიცება კი არ არის, არამედ წყევლაა, „მარტოობის“ „სულით ობლობის“ გამოტირება. ნიკოლოზ ბარათაშვილს „ურწმუნოებას“ საფუძველი იმდენად ინტელექტუალური არ იყო, როგორც საზოგადოებრივი. ის სწორედ ამ საზოგადოებრიობიდან მოწყვეტასა სჩიოდა, შემკრებლობითი ცხოვრების დაშლილობას, ეროვნულ არსებობის განაიგებას, და აქედან გამომდინარეობდა მისი „სოფლის წყევლა“. ისე რომ ნიკ. ბარათაშვილის გამოსავალი პუნქტაც და მოტარებაც უფრო სხვა ხასიათისაა, ვიდრე ეს ევროპაში იყო. და რომ ეს ნათქვამი უფრო დამარწმუნებელი იყოს, ვნახოთ მისი შემოქმედება უფრო გულდასმით და ახლო.

ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოეზია ორგანიულად არის დაკავშირებული თავის დროსთან და ახლო ნათესაობაში იმყოფება ალექსანდრე ჭავჭავაძის და გრიგოლ ორბელიანის შემოქმედებასთან. და ის კოლორი, რომელიც ბარათაშვილის ლირიკას გადაჰკრავს, ახასიათებს მის წინამორბედთა შემოქმედებასაც. მხოლოდ ბარათაშვილის სევდიანობა უფრო მიძიმეა და ღრმა, რადგან ბარათაშვილი უფრო შემდეგი პერიოდისაა, როცა განთავისუფლების მოჩვენებებიც გაჰქრნენ. თორემ მოტივები ბარათაშვილს საესეებით დამოუკიდებლად არ შემუშავებია.

და რომ ეს ასეა, შემდეგიდან ჩანს:

ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედებაში ოთხი ძირითადი მოტივი არის:

1. ეროვნული რომანტიზმი,
2. სატრფიალო მღერა,
3. პესიმიზტური კილო,
4. ცხოვრებასთან შერიგება.

იყო ეს მოტივები მანამდე თუ არა? რასაკვირველია, იყო. ჩვენ უყვე ვნახებთ, რომ მის უახლოეს წინამორბედებს თუ თანამედროვეებს, ალ. ჭავჭავაძეს და გრ. ორბელიანს, ეს მოტივები ჰქონდათ. პირველი სამი მოტივის შესახებ დავა შეუძლებელია, ხოლო ცხოვრებასთან შერიგების მომენტი, ანუ ქუეყნის ამაოების დაქლევა უფრო მეტად გრიგოლ ორბელიანისაგან მოდის¹. ამით ჩვენ ნიკ. ბარათაშვილის ნიჟის დამკვირვება კი არ გვინდა. არამედ იმ გარემოსთან დაკავშირება, რომელმაც ბარათაშვილის შემოქმედებას მისცა გარკვეული ელფერი და მიმართულება. უამისოდ ცალმხრივი იქნება მისი პიროვნების თუ შემოქმედების შესახებ გამოთქმული აზრი. ჩვენ მეტსაც ვიტყვი. რაც უფრო დიდაა პოეტა, მით უფრო ახლოს დვას გარემოსთან, მით უფრო მძალაურად შე-სუნთქავს ეპოქის სულს, მით უფრო ორგანიულად შეეწყობა საზოგადოების განვითარების პროცესს. ნიკოლოზ ბარათაშვილიც იმით არის დიდი პოეტი, რომ თავის დროსთან მჭიდროდ იყო დაკავშირებული.

მაგრამ როდესაც ამ კავშირზე ვლაპარაკობთ, უნდა ისიც ვთქვათ, რომ ნიკოლოზ ბარათაშვილმა მეშვეიდან მძლავრად მიღებული სა-

¹ ეს საკითხი გამორკვეულა აქვს გაორგვი ქავახაშვილს. იხ. მისი „ნ. ბარათაშვილის წინამორბედნი“.

ლიტერატურა განძეული უბრალოდ კი არ გაიმეორა, არამედ განავითარა. მან შეიტანა ბევრი ინდივიდუალური ხაზი და ქართული ლიტერატურის განვითარებაში ორიგინალური და ღრმა დასაწყისი შეიტანა. ეს გამოჩნდება მისი შემოქმედების უფრო დაწვრილებითი განხილვიდან.

მთავარი მოტივი, რომელიც ნიკ. ბარათაშვილის პოეზიას განსაზღვრავს, რასაკვირველია, სამშობლოს სიყვარულია. პატრიოტიზმია მისი შემოქმედების სათავეც, ატმოსფეროც და პიროვნული სევდიანობის მთავარი მიზეზიც. ბედი ქართლისა მხოლოდ იმ პოემაში კი არა ჩანს, რომელიც ამავე სახელს ატარებს, არამედ ყველა ლექსში. დაწყებული სატრფიალოდან და გათავებული ფილოსოფიური ელეგიებით. „საქართველომ დაჰკარგა მასში კაცი, რომელსაც იგი უყვარდა მთელის პოეტური გულით, და რომელიც ამ სიყვარულს ყველა თავის მოვალეობაზე მაღლა აყენებდა“-ო,—ასე სწერდა ნიკ. ბარათაშვილის გარდაცვალების შემდეგ პოეტის მეგობარი ლევან მელიქიშვილი გრიგ. ორბელიანს. კონატ. მამაცაშვილი, იგიც ნ. ბარათაშვილის მეგობარი, წერს: „მახსოვს, ერთს ივლისის ღამეს, 1838 წელს, მე და ტატო (ბარათაშვილს ასე ეძახდნენ) წავედით სასეირნოდ გარეთუბანს (ეხლანდელი რუსთაველის პროსპექტი). ტატო ძალიან მხიარულად იყო და თავისებურად მშვენიერად ხუმრობდა. მერე ჩამოვარდა ლაპარაკი ჩვენს წარსულს ცხოვრებაზეც და ტრაგიულს დასასრულზედ 16 საუკუნისა, მეფის ირაკლის მოხუცებულობისა გამო უღონობაზედ, ჩვენის ტფილისის წახდენაზე, 1795 წელს, 14 სექტემბერს და სხვა...“

ამ ლაპარაკის დროს, ნიკოლოზს, ყოველთვის მოცინარს და მხიარულს, სახე გამოეცვალა, დააწყო ხელსახოცით ცრემლების წმენდა და აღელვებულმა მითხრა:

—„ჩვენმა უხეირობამ დაგვღუპა! და ოხვრით დაუმატა: ვაი, ჩვენო ქართლის ბედო!..“

ისე რომ, ნიკ. ბარათაშვილისათვის საქართველოს მდგომარეობა სულის რეჟიმი იყო და მთელი მისი მგლანქოლიაც ამით არის შექმნილი. ჩვიდმეტი წლის პოეტმა რომ დაწერა ლექსი „ბულბული ვარდზე“ ბევრს ძველი „ვარდ-ბულბულიანის“ გამეორება ჰგონია, ჩვენ კი აქ პატრიოტულ სევდა გვეჩვენება. „ნახა ვარდი ფურცნილი და მყის მოუკვდა გული“-ო. ეს „ფურცნილი ვარდი“ ექვს გარეშეა — საქართველო, ბულბული კი თვით პოეტი, რომელსაც „თვალნი ემოსა ცრემლით, გული სევდის საცმლითა“... ამ ლექსში საქართველოს გაცრუებულ იმედებზეა ლაპარაკი, თავისუფლების იმ დაუ-

თმობელ იდეაზე, რომლის დასაცავადაც ჩვენმა ქვეყანამ რუსეთისა-
კენ იბრუნა პირი.

„განთიადით ღამედმდე შეეფრფინედი კოკრობას,
არ ვზოგაველი სიცოცხლეს, უძილობას, გალობას;
მქონდა მცირე წადილი, ვერ მივხვდი კი ძნელობას,
მსურდა გაშლი ვარდისა, არ ვფიქრობდი დაქვნობას“.

ამ შორეული ალეგორიით გამოტირებულა ის ორიენტაცია,
რომელმაც ერეკლე მეორე რუსეთის კარამდე მიიყვანა.

ამ მწუხარების მატიანეა ჩვენი პოეტის ნაზი ლირიკა, სადაც გა-
უხედავი და მორჩილი ყვედრება იცვლება ტიტანურ აწყვეტილობით,
ფიქრთა უსაზღვრო ჰენებით და სინამდვილის ძირეული წყევლით
და უარყოფით.

„სუმბულო, სად არს ფეროვნება შენი საამო“, — ეკითხება პო-
ეტი-მწირი ყვავილს — საქართველოს, რომელიც „ხშული ბნელსა
სადგურს და სევდიანსა“, ნალვლიანად და უიმედოდ უპასუხებს: „ვე-
ლარ ვიხილავ ჩენსა ტურფას და ტკბილს მგოსანსა“, ე. ი. ბულ-
ბულს, სიცოცხლისა და თავისუფლების სიშბოლოს.

ასევე უსაზღვრო ეროვნული სევდა ჩანს მის სხვა ლექსებშიც
(„ძია გ...თან“, „ღამე ყაბახზედ“, „დამქროლა ქარმან სასტიკმან“,
„სულო ბოროტო“, „ვპოვე ტაძარი“ და სხვ.), ხოლო ყველაზე მკა-
ფიოდ პოემაში „ბედი ქართლისა“, სადაც თითქოს ავტორის პირო-
ვნება არა ჩანს, მაგრამ იმავე დროს ჩანს და ძალიან მკაფიოდაც. ამ
პოემაში პოეტი პირველი შეხედვით ობიექტურად აღწერს იმ მო-
მენტს, როდესაც ერეკლე საქართველოს რუსეთთან შეერთებაზე
ფიქრობდა, მაგრამ შიგ იმდენი მღელვარება შეაქვს და იმდენია
ღირიული განდგომა, რომ სრულიად გარკვეული გვეჩვენება პოე-
ტის აზრი ამ ფაქტის შესახებ და მისი მელანქოლიის მთავარი მიზე-
ზიც. ამ პოემაში არის ყველასთვის ცნობილი ღირიული განდგომა,
სადაც პოეტი აღწერს სოლომონ მსაჯულის ცოლს სოფიოს, რომე-
ლიც ამბობს:

„უწინამც ღლე კი დამელევა მე,
უცხოობაში რაა სიამე,
სადაცა ვერვის იყარებს სული,
და არს უთვისო, დაობლებული?
რა ხელ-მყრის პატივს ნაზი ბულბული,
გალიაშია დატყვევებული“

პოეტი ამ ჩვენებით აღფრთოვანდება და მის ლანდს მიმართავს:

„პოი ღედანო, მარად ნეტარნო,
კურთხევა თქვენდა ტკბილ სახსოვარნო,
რა იქნებოდა რომ ჩვენთა ღელათც
სულიცა თქვენი გამოჰყოლდათ“.

ეს ადგილი არის მთელი პოემის გასაღები და პოეტის განცდების თუ სიმპათიების მაჩვენებელი.

აქედან ნათელი ხდება, თუ ვის მხარეზეა პოეტის სიმპათიები¹. მართალია, ის ერეკლე მეფესაც დიდი სიყვარულით ახსენებს, მაგრამ უს სიყვარული იმით კი არ არის გამოწვეული, რომ საქართველოს რუსეთს უერთებდა, არამედ იმ გმირობით, რომელსაც „პატარა კახი“ იჩენდა თავისი ქვეყნის დასაცავად, პოეტმა ერეკლე მეფე გამოიყვანა ტრაგიულ პიროვნებად, რომლის არსებასაც შინაგანი ქარიშხალი გლეჯდა.

ამ პოემაში ბარათაშვილმა რეალისტის ობიექტური ტონი აიღო და საკითხის pro და contra მხატვრის გრძნობით გაანათა. პოეტმა, უნებურად, თავისი განცდებაც შეურია ამ პოემას და გარკვეულად გაგვავებინა ერეკლეს დროის ობიექტური პირობების საშინელი სიმძიმე, რუსეთთან დაკავშირების ერთგვარი ისტორიული აუცილებლობა და თავისი სუბიექტური განცდები, თავისუფალ საქართველოს იდეას რომ ეკლებოდნენ.

ჰქონდა ბარათაშვილს გარკვეული ეროვნული იდეა თუ არა? — ჩვენი აზრით, ამ კითხვის აღძვრაც კი ზედმეტია. არამც თუ ჰქონდა ეს იდეა, არამედ მით არის განათებული მისთვის სამყარო. და როდესაც სწერენ, რომ „მისი სევდა თუ პესიმიზმი უფრო პირადი ხასიათისაა, ვიდრე ეროვნულისაო“ (გ. ქიქოძე) ეს აზრი ჩვენ შემცდარად გვეჩვენება. ამის შესახებ ცოტა ქვემოთ გვექნება საუბარი, აქ კი უნდა აღვნიშნოთ ის ფეხისწამოსაკრავი ქვა, რომლის მიხედვითაც ნ. ბარათაშვილს ეროვნულ იდეის გაურკვეველობას მიაწერენ. ეს არის ლექსი „საფლავი მეფის ირაკლისა“. ილია ჭავჭავაძემ თავის წერილში ბარათაშვილის შესახებ გაკვრით და უკომენტარიოდ მოიხსენია ეს ადგილი, მხოლოდ ბრძნულად ექვი დაატანა. იგი სწერს: „თუმცა ბოლოს, როცა თავისი მამული დამშვიდებული ჰნახა და მტერთაგან უშიშარი, შეიფერა მის მიერ ეგრედ წოდებული „ახალი ქართლი“ და მის ყოფაცხოვრებას თითქოს შეურიგდა, მაგრამ ესეც კი მისი ნათქვამია:

„რა ხელს ჰყრის პატივს ნაზი ბულბული,
გალიაშია დატყვევებული-ო“.

¹ ჩვენთვის სრულიად მიუღებელია გერონტი ქიქოძის აზრი, რომელიც წერს: „დიდი შეცდომა იქნებოდა, რომ ჩვენი ლირიკოსი ეროვნული იდეის მოციქულად ან წამებულად მიგვეჩინა... ძნელი გამოსაცნობია, ვის მხარეზეა მგონის სიმპათია „ბედი ქართლისაში“: ბრძენი მსაჯულისა თუ ბებერი მეფისაკენ... ძნელი გამოსაცნობი კი არა, ჩვენის აზრით, ეს იმდენად ნათელია, რომ მტკიცებად არა ღირს.

ეს ლექსი ობლად დარჩენილი კი არ არის, მასაცაჲ ჰყავს თავისა წინამორბედი გრ. ორბელიანის „სადღეგრძელოს“ სახით და თანამედროვე განწყობილებით მათი განსჯა არ შეიძლება; ამ ლექსებდის გასაგებად, ისტორიული პერსპექტივის მოშველება არის საჭირო,

ნ. ბარათაშვილი 1842 წ. გრიგოლ ორბელიანს სწერს: „ძღვის საქართველოს მოუვიდა რუსი, რომელსაც ეყურება აქაურობისა იმედია, რომ მოზინი კეთილად წარპართავს ჩვენს გაჩენობასო“ და სხვ. თვით ქართველებშიც შეაჩნია საიშედო მოვლენა. იმავე გრ. ორბელიანს. ერთი წლით ადრე, სწერს: „ლიტერატურა ჩვენი, ლეთით, დღე და დღე შოულობს ახალთა მოყვარეთა. მრავალნი ყმაწვილნი კაცნი, მოცილილნი სამსახურიოგან, მყუდროებაში და მარტობაში, შეეწვიან მანუელს ენას, რანდენიცა ძალუძთ. ესე საზოგადო სული ბუნებითის ენის ტრფიანობისა ყმაწვილთ კაცთ შორის აღმოაჩენს, რომ ქართველთ არა სძინავთ გონებით!“ სხვა წერილში, იმავე წელს, სწერს:

„ჩვენმა ლიტერატურამ ორი კარგი თარგმანი იშოვნა: „ყოფიანმა გადმოთარგმნა *Гомео и Джулиета*, შექსპირის ტრადედია, და ჰე ვთარგმნე *Юлий Тарентский*, ტრადედია ლეიზევეცისა“...

როგორც ეხედავთ, პოეტი თრთოლვით ადევნებს ჩვენს ცხოვრებას თვალ-ყურს, რაღაც სიხარულს შეუპყრია, რომ საქართველო არა კვდება და, ამ გუნებ-განწყობილებით, ამავე 1842 წ. წერს იგი ლექსს „საფლავი მეთის ირაკლსა“. ხოლო თუ ყველა ამას დაუმტებთ რუხების ლეკებთან ბრძოლას, სადაც ქართველობა თავგადადებრით იბრძოდა როგორც სისხლის ანღები, სრულიად გასაგები გახდება ის იმედიაწი და შერაცხული კილო, რომლითაც ეს ლექსი არის დაწერილი.

ჩვენ ზემოთ უკვე მოვიხსენიეთ, რომ გრ. ორბელიანი, ლექვთში, პირდაპირ სისხლისმსმელად ქცეულა. კაცი ღმობიერი და ნაზი განცდების პატრონი. ეს შეუხანაზობა ავხსენით კიდევ, როგორც „კახეთის სისხლის აღება“, რის საბუთებრც იქვე იყო მოყვანილი. ამ შემთხვევაშიც დაღესტანთან ბრძოლა ქართველობისთვის სასიხარულო იმიტომ იყო, რომ მათგან ბევრი უბედურება ახსოვდათ და ეხლა „სისხლს იღებდნენ“. და რუსის ჯარის ყოველი გამარჯვება. ქართველი კაცის გმრობა და თავის გამოჩენა. ქართველობას სადღესასწაულო გუნებაზე აყენებდა. ამ საერთო რიცხვიდან არც ბარათაშვილი გამორჩეულა. როგორც ჰუშკინმა გადაპყივლა: „*Клеветникам России*“ და გამარჯვებულის თავმომწონეობით დაიძახა:

„Кто поведит в цо равном спорѣ,
Къчливый лях или верный Россѣ,
Славянскіе-ль ручьи сольются в русскомъ мирѣ,
Оцѣ-ль изеляютъ?—вотъ вопросъ“...

ასევე ნიკ. ბარათაშვილმაც დიდი ექსპრესიით დაწერა ლექსი „ლაშქრობა ქართველთა კავკასზე“, სადაც პუშკინისავე მსგავსად: **Смирись Кавказ! Идет Ермолов**“-ო, დაიძახა:

„ძრწოდე კავკასო, ახლო არს დღე შენის აღსასრულისა,
შეთქმულან შენზე ერთპირად ძენი ქართლისა სრულისა,
აღებად შენგან სისხლისა, უბრალოდ დაქცეულისა,
და აღმორთმევად უწყალოდ შენს შორის ბოროტ სულისა“...

ჩვენ შეგვიძლია არ გავიზიაროთ ავტორისა და იმ დროის ქართველთა „სისხლის აღებით“ აღტაცება, ეს სხვა საკითხია, ჩვენი მოქალეობაა გავიგოთ მოვლენა, მოვუძებნოთ მას მიზეზი და ისტორიის ჩარჩოებში ჩავაყენოთ. ჩვენი აზრით, ბარათაშვილის რუსეთთან შერიგება იმ ნიადაგზე მოხდა, რომელიც უკვე აღვნიშნეთ.

„მოვიდრეკე მუხლთა შენს საფლავს წინ, გმირო მხცოვანო““-ო, ჰიმართავს პოეტი ერეკლე მეფის საფლავს და თაყვანსა სცემს მის ნაანდერძევს:

„აჲ აღსრულდა ხელმწიფური აჲ ჰაზრი შენი,
და ესკამთ ნაყოფსა, მისგან ტუბილსა, აჲ შენნი ძენი:
ვაშთ-ვითარებით გარდახვეწილთ შენთ შეილთ მიდამო
მოაქვთ მამულში განათლება და ხმა საამო...
და მუნით ზიდვენ თეალთა ძეირფასთ მშობელს ქვეყანად,
მხურვალეს ცის ქვეშ მოსამკალთა ერთი ათასად!
სადაც აქამდინ ხმლით და ძალთ ჰფლობდა ქართველი,
შენ სამშვიდობო მოქალაქის მართავს აჲ ხელი-ო“...

აქ გაუგებარი არაფერი არ არის. პირიქით, ბუნებრივია ასეთი განწყობილება, და გაუგებარი სწორედ ის არის, როდესაც ერთი საუკუნის წინა მოღვაწეებს თუ პოეტებს ავალებენ იმ პროგრამულობას, რომელიც დღევანდელ თაობას ახასიათებს. ასე რომ ნიკ. ბარათაშვილი ეროვნულ იდეას მოკლებული მწერალი კი არ არის, არამედ მისი უდიდესი წარმომადგენელია, მხოლოდ ეს იდეა სამოქმედო გეგმა კი არ იყო, რაც პოეტს არ ევალება, არამედ არსებობის ფაქტორი, სიხარულისა და მწუხარების განმსაზღვრავი, პოეტას სიცოცხლისა და შემოქმედების შთამაგონებელი წყარო.

იქ, სადაც კიდევ არის აღდგენის შესაძლებლობა, სადაც საზოგადოებრივ ინტერესთა დონის აწევას ნათელი პერსპექტივები ეშლება, იქ პიროვნება მაინც ბორგავს და, შორეულ ოცნებით ანთებული, მაინც მოქმედებს და ვითარდება. მაგრამ თუ ადამიანი იგრძნობს, რომ მის გარშემო, პიროვნებათა ნაცვლად, ვილაც, ქიანჭველური ინტერესებით მოფუსფუსე კაცუნები ირევიან, იგი განუდგება ამ გარემოს და მიეცემა „სულის ობლობას“.

ნიკოლოზ ბარათაშვილმა ეს ორივე მდგომარეობა განიცადა. იგი ხან ისეთ ღრმა მელანქოლიას ეძლევა, რომ გრძნობთ ჰაერის ტყვიანსებურ დამძიმებას, ხან კი ისეთ ენერგიას ააფეთქებს, რომ თითქოს ჩვენს პლანეტასაც კი ეძნელებოდეს მისი დატევა. და როცა გესმით გაბატონებული აზრი, რომ ნიკოლოზ ბარათაშვილი პესიმიზმის წარმომადგენელია ჩვენს ლიტერატურაში, ერთი მხრივ, თითქოს მართალია, მაგრამ მის პოეზიას აქვს მეორე მხარეც, საიდანაც ბარათაშვილი პესიმიზმი კი არ არის, არამედ სიცოცხლისა და ცხოვრების უდიდესი მოსიყვარულე. მართალია, არსებულით უქმაცოფილო, მაგრამ წარსულის სიხარულით ნიადაგ მომტკიცებული და მომავლის იმედით ანთებული და მღელვარე. და თუ ეს ასეა, მაშ ნიკ. ბარათაშვილი პესიმიზმი არ ყოფილა. აზრი, ბარათაშვილის პესიმიზმობის შესახებ, ისეა განმტკიცებული, რომ ჩემი აზრი პარადოქსად მოჩანს, მაგრამ ვეცდები მის დამტკიცებას.

ყოველი ხმარებული ცნება თავიდანვე უნდა იყოს გარკვეული. ჩვენ ვცადოთ ცნება „პესიმიზმი“ გარკვევა. ფილოსოფიაში, იეზუიტმა ტრევუმ 1737 წ. შემოიტანა ტერმინი „ოპტიმიზმი“ (წარმოებულია ლათინურიდან *optimus* = საუკეთესო). ამის საწინააღმდეგოდ დაიბადა ტერმინი „პესიმიზმი“ (ესეც ლათინურიდანვე წარმოებულია *pessimus* = უცუდესი), რაც წაზმოდგენს ფილოსოფიურ და რელიგიურ მსოფლმხედველობის ისტორიულ ტიპს. ამ მსოფლმხედველობის მიხედვით, ქვეყანა თუ მსოფლიო არ ეგუება ჩვენს წარმოდგენას სასურველს შესახებ, იგი ზნეობრივად მიუღებელია და კითხვაზე: ღირს სიცოცხლე თუ არა? — უპასუხებს: „არა, არა ღირს, რადგან სიცოცხლე, ქვეყანა, უდიდესი ბოროტებაა, განუკურნებელ ტანჯვისა და უბედურობის აუზი“. პესიმიზმის განმარტება ასეთია. მართალია, არსებობს კლასიფიკაციაც, როგორც მაგალითად „გნოსეოლოგიური ანუ ინტელექტუალური პესიმიზმი“, „ზნეობრივი“, „ინტუიტიური ანუ პოეტური პესიმიზმი“ და სხვ., მაგრამ ამათ

საკითხი არ იცვლება. პესიმიზმის ლოგიკური განმარტება ერთია და კლასიფიკაცია კი პრიზმის საკითხია, თუ რა კუთხიდან შეხედავთ ქვეყანას თუ მსოფლიოს. ამ გაგებით, ნიკ. ბარათაშვილი არის პესი-მისტი თუ არა? ჩვენი გადაჭრილი პასუხი არის: — არა.

არაჩვეულებრივი სევდით და წყევლიადით მოცული თვალებით გიღქერით პოეტი თავის შემოქმედებიდან, მაგრამ გამუდმებით კი არა. ზოგჯერ მის თვალებში ბავშვური სიხარულის ნაპერწკალიც გა-იელვებს, ზოგჯერ კი ისეთი ბრძოლის წყურვილით ელევწება სახე და ისეთი აპოკალიპსური ანთება იპყრობს, რომ „სულით ობლობა-ზე“ ჩივილი შორსა რჩება, იქნებ ყრმობის წლებში. მაგრამ აქ ის კი არ არის საინტერესო, რომ პოეტი ხშირად სევდიანია, არამედ ის, აქვს თუ არა პოეტს მიზანი, რომელიც ცხოვრების „ამაოებას“ სძლევს და უყეთესისაყენ ესწრაფვის? აქედან გამოიძრკვა ნ. ბარათაშვილის პოეტური მსოფლმხედველობის ხასიათიც.

„არ ვიცი ამ დროს ჩემს წინაშე ჩვენი ცხოვრება
რად იყო ფუჭი და მხოლოდა ამაოება-ო“.

ეს ერთ მოპენტში მხოლოდ. როდესაც პოეტი სევდიან ფიქრებას გასართველად მტკვრის პირად მიდის და უცქერის თუ უსმენს მის წყალთა დენას.

„ვინ იცის მტკვარო, რას ბუტბუტებ, ვისთვის რას იტყვი,
მრავალ დროების მოწამე ხარ, მაგრამ ხარ უტყვი-ო“.

ეს „მრავალი დროები“ პოეტს უყვარს, ეს ლამაზი წარსული პო-ეტს ცხოვრებასთან არიგებს.

„შენი მოთქვანი, კაეშნის ხმანი,
ხანცა ოხერანი, ხანც ამოსკენანი,
წარსულთა დროთა მოგონებითა სულს აფიქრებენ,
ში ჩონგურო, ნეტავი ოდეს,
ხმა მზიარული შენგან მსმენოდეს,
რომ უეუმყროდეს მე სევდიანსა გულისა სენი!“

ან კიდევ: „გულ-ამოსკვნით ვიგონებ მე, დღეთა ჩემთა ბედნიერ-თა-ო“ და სხვ.

ნიკ. ბარათაშვილს აწმყო მოკბერს მელანქოლიას. „დამქროლა ქარმან სასტიკმან-ო“, გოდებს პოეტი აწმყოზე და ბოროტ სულს, რომელიც ასდევნებია, მიმართავს:

„სულო ბოროტო, ვინ მოგიხმო ჩემად წინამძღვრად,
ჩემის გონების და სიცოცხლის შენ აღმაშუოთრად,
მარქვი, რა უყავ, სად წარმიღე სულის მშვიდობა-ო“.

პოეტი ნდობით შეხვედრია ცხოვრებას, „ყმაწვილის ბრმა სარწმუნოებით“, მაგრამ იმედთა გაწბილება უნახავს. აქედან წარმოსდგება მისი სასოწარკვეთა, უიმედობა, ქვეყნისადმი მძულვარება, ე. ი. პესიმისტურ განწყობილებათა მთელი გამა.

პოეტს მიზანტროპიაც იპყრობს. „ვინც მაღალი გრძნობის მექონი მეგონა, იგი ვნახე უგულო; ვისი სულიც განვითარებული მეგონა მას სული არა ჰქონია; ვისიცა გონება მრწამლა ზეგარდმო ნიქაღ. მას არც თუ განსჯა ჰქონია; ვისიცა ცრემლნი მეგონებოდნენ ცრემლად სიბრაალულისა, გამომეტყველებად მშვენიერის სულისა, თურმე ყოფილან ნიშანნი ცბიერებისა, წვეთნი საშინელის საწამლავისა! სად განისვენოს სულმა, სად მიიღრიკოს თავი-ო“ და დასძენს:

„ძნელი არის მარტობა სულისა,
მას ელტვიან სიამენი სრფლისა,
მარად ახსოვს მას დაკარგვა სწორისა,
ოხერა არის შვება უბედურისა-ო“.

ამ მიზანტროპობაში ბაირონისებური ხმა გვესმის. ეს უკანასკნელი ზომ წერდა: „იმას, რომელმაც კაცი კარგად გაიცნო, არ შეუძლიან მოეპყრას სხვა გვარად, თუ არა ზიზღითა და მძულვარებითაო“. მაგრამ ეს „კაცთმოდულება“ დიდხანსა ყოფნის ჩვენს პოეტს? არა. მას უყვარს ადამიანი, ცხოვრება. მის პერიოდულ მიზანტროპობაში არ არის დემონიური რამ დასაწყისი. მისი ადამიანთადმი სიძულვილი დროულია, ზედმეტად ადამიანური; იგი თავის სულის სიღრმეში ციურ მელოდებებს ინახავდა და მისი უკმაყოფილება არსებულთ მაინც წმიდაა და უმანკო. ამიტომ არის, რომ პოეტი იმედინად გასცქერის მომავალს, სადაც ეგულება თავისი საძიებელი.

„ში საღამოვ, მყუდროვ, საამოვ,
შენ დამშთი ჩემად სანუგეშებლად,
როს მკმუნვარება შემომესევს,
შენდა მოვილტი განსაქარებლად!
მწუხრი გულისა, — სევდა გულისა, —
ნუგეშსა ამას შენგან მიიღებს,
რომ გათენდება დილა მზიანი,
და ყოველს ბინდსა ის განანათლებს!“

პოეტი უხმობს თავის „ბედის ვარსკვლავს“, რომელიც მრისხანებს, მაგრამ პოეტის სიყვარულს მისდამი კი ვერა ჰკლავს. „ხშირადა მკლავო“, მაგრამ მაინც იმედი აქვს, რომ ეს საბოლოო არ არის, რომ ოდესმე „მოციმციმდება“, „გამოიღარებს“ და სიყვარულით ავისილი მიმართავს:

„მოციმციმდი, შოდი, გამომედარე,
შენგან ბნელი გული გამომიდარე,
კელავ ციური ცეცხლი გარ-მოისარე,
ნაბერწყალნი ეშხისა მომაყარე“.

ეს იმედი და მომავლის სიყვარული კერძო ხასიათისა როდია, როგორც ეს ბევრსა ჰგონია. აქ ეროვნული აღდგენის პერსპექტივაა, რადგან, როგორც ზევეთაც მოვიხსენიეთ, მისი მეობა საქართველოსაგან განუყრელია.

„დაშკროლა ქარმან სასტიკმან, თან წარმიტანა ყვავილი,
მატხოვრებელი სიცოცხლის, სუნნელებითა აღვსილი
იგი ნიადაგ ციურთა ცვართაგან იყო ნამილი;
დრომ უქამურმან აწ ცრემლით შესეარა მისი ადგილი
აწყა თუ სადმე ვიხილავ მისს ფურცელს, მისსა დანაქნობს,
მოძულელებული სიცოცხლე მყისვე კვალადცა დამატკობს-ო“.

და მომავლისაკენ თვალბმიპყრობილი პოეტი ტიტანისებურ ძალას იჩენს. მას უნდა რაც შეიძლება მალე მოიშოროს საძაგელი სინამდვილე.

ირგვლივ „მყუდროება“ შემოვლებული, იგი საკუთარ სულის განგაშს უგდებს ყურს და ყოველივეს თავის გუნებაზე ააწყობს. ეს შეუურიგებლობის და ბრძოლის სტიქიონი ნიკ. ბარათაშვილიმა „მერანში“ გადაშალა. ეს ლექსი უდიდესი მიღწევაა არა მხოლოდ ჩვენი ლიტერატურის ქვეყანაში, არამედ მსოფლიო ხელოვნებაშიც. იგი ამართულია, როგორც მუდამ მღელვარე სულის უძლიერესი მონუმენტი. ამ ლექსში ყველაფერი გამძაფრებულია, დინამიკა პირდაპირ გეოლოგიური ძალისაა, საზღვართა გადალახვის უდიდესი მაგალითია. ლექსის გრძელ სტრიქონებში იღვები ერთმანეთს ეფინებიან და ისეთი აჩქარებით სცვლიან ერთმანეთს, რომ გგონიათ, თითქოს ქვეყანა იღეწებოდეს რაღაც საშინელი კატასტროფით. ტაეპი ტაეპს მისდევს „არაგვისპირული“ სიმღერის მსგავსად, ყოველი მუხლის ხმა მალა იწევს, რომ ზარიანი გრიალით გათავდეს ეს რაღაც პრომეთესებური ლოცვა თუ ანათემა. მსოფლიო ლიტერატურაში იშვიათია ისეთი დიდი დინამიკით თუ ექსპრესიით შესრულებული ლექსი, როგორც „მერანია“.

იგი შეიძლება პოეტის მთელი მსოფლმხედველობის და გუნებ-განწყობილების სიმბოლოდ ჩაითვალოს. აქვე ტყდება მისი ფიქრი წარსულზე და მთლიანად მომავლისკენ გადაექანება. აწმყო არ უყვარს. სძულს კიდევ იგი, რადგან „ვერსად აავო სიყვარულის წმიდა ღამპარი“ და დადიოდა „ობოლ სულად“, „მწირი მიუსაფარი“. მხო-

ლოდ ბუნება და კოსმიური ძალებიღა იფარებენ ლეღვილ პოეტს-
და თუ აქამდე მტკერის პირას მიდიოდა „ფიქრთ გასართველად“,
ან მთაწმიდას მიაშურებდა შავ ფიქრთა ლეგიონის მოსაშორებლად,
ენლა ეს დაბლობები აღარ აკმაყოფილებენ და ამბობს:

„მხოლოდ ვარსკვლავთა თანამავალთა ვამცნო გულისა
მე საიდუმლო-ო“.

მას სურს მთლად შეუერთდეს ბუნებას და სადავე მიშვებულ
მერანს მიმართავს:

„გასწი მერანო, შენს კენებას არ აქვს სამძღვარი,
და ნიავს მიეც ფიქრი ჩემი შავად მღელვარო-ო“.

მაგრამ ეს ისეთი ძალით არის თქმული, ისეთი ექსპრესიით არის
დაწერილი, რომ ყოველი ფრაზა შეუპოვრად ბობოქრობს, ფოლადის
ხმით იმტვრევა და ვაგნერისებური აწყვეტილი მუსიკით გაღელ-
ვებთ და ტანში გზარავთ.

„გაქვეთე ქარი, გააბე წყალი,
გარდაიარე კლდენი და ღრენი,
გასწი, გაქურტსლე და შემიმოკლე
მოუთმენელსა სავალნი ღღენი.
ნუ შეეფარვი ჩემო მფრინავო.
ნუცა ყინეასა, ნუცა ავდარსა,
ნუ შემობრალებ დაქანცულობით
თაე-განწირულსა შენსა მხედარსა.“

ნუ დავიმარხო ჩემსა მამულში,
ჩემთა წინაპართ საფლავებ შორის,
ნუ დამიტიროს სატრფომ გულისა,
ნულა დამეცეს ცრემლი მწუხარის,
შავი ყორანი გამოხბრის საფლავს,
მღელთა შორის ტიალი მინდერის,
და ქარიშხალი ევალთა შენიღაა,
ზარით, ღრიალით მიწას მომაყრის“...

თითქოს მზაკვრობასა ჰგავს ამ ლექსიდან ადგილების ამოღება.
აქ სასვენი ნიშნები არც კი უნდა. ეს დიადი მდინარეებაა, რომელიც
ერთი გიგანტური ამოსუნთქვით უნდა ითქვას.

რა უნდა ჩვენს პოეტს, ასეთი გაშმაგებით საით მიუშვა თავისი
„უგზო-უკვლოდ“ მფრინავი მერანი? „გარდამატარე ბედის სამძღვა-
რი-ო“. ეს ის აწმყოა, რომელსაც პოეტი არ დაემორჩილა და მერა-
ნიც იმ მომავლისაკენ მიუშვა, რომელსაც მოუთმენლად ელოდა —
„და შემიმოკლე მოუთმენელსა სავალნი ღღენი-ო“.

აქ ბრძოლისა და მარად შეურიგებლობის ბრწყინვალე აპოლოგიაა. მაგრამ შემცდარი იქნება, ვინც ამ ლექსში ვიწროდ გაგებულ ინდივიდუალიზმს დაინახავს. მისი კაცთმოძულეობა მხოლოდ იმ თაობაზე ვრცელდება, რომელიც გარს ეხვია, მოდუნებული, შერიგებული და წაჩოქებული. თორემ მოძმე უყვარს, ამ მოძმის სახით უყვარს თავისი ქვეყანა და ამ კოსმიურ „ექსპედიციის“ საბოლოო მიზანიც ეს არის:

„ცუდად ხომ მაინც არ ჩაივლის,
ეს განწირულის სულის კვეთება,
და გზა უვალი, შენგან თელილი,
შერანო ჩემო მაინც დარჩება,
და ჩემს შემდგომად მოძმესა ჩემსა,
სიძნელე გზისა გაუადვილდეს-ო“.

ეს კაცისადმი სიყვარული და მის ბედზე ზრუნვა ბარათაშვილის ზნეობრივი მსოფლმხედველობის ქვაკუთხედიცაა, და უკიდურეს მელანქოლიურობის დროსაც კი მცნებას იძლევა:

„არც კაცი ვარგა, რომ ცოცხალი შევდარსა ემსგავსოს,
იყოს სოფელში და სოფლისთვის არა იზრუნუოს...“

ამ ლექსის შემდეგ, შეიძლება ნიკ. ბარათაშვილის პესიმისტობაზე ლაპარაკი? სულ სხვაა, რომ ესთქვათ: პესიმისტური კილო აქვსო, ხოლო რომ პესიმიზმი ნ. ბარათაშვილის მსოფლმხედველობა არ არის,—ეს აშკარაა.

პესიმიზმი კი არა, აქ ისეთი სიცოცხლის წყურვილია და ისეთი გამარჯვების მოლოდინი, რომ მთელს ჩვენს ლიტერატურაში არც ერთ მწერალს არ გამოუჩენია ასეთი ტემპერამენტი.

ამბობენ, რომ მიცკევიჩის „ფარისის“ გავლენის ქვეშ არის „მერანი“ დაწერილიო. მაგალითად, კიტა აბაშიძე სრულიად გარკვევით და კატეგორიულად წერს: „ჩვენ კარგად ვიცით, რომ ეს ლექსი დაწერილია მიცკევიჩის „ფარისის“ მიმსგავსებით-ო“.

ჩემის აზრით, ეს დებულება შემცდარია. სულ სხვა ჟანრით, სხვა იდეოლოგიით და სხვა განცდებით არის დაწერილი პოლონელი პოეტის ლექსი და სულ სხვა არის ბარათაშვილის „მერანში“ ნაჩვენები ქვეყნის განცდა, მსოფლმხედველობა და სხვ.

მიცკევიჩის „ფარისის“ გავლენის შესახებ იმდენი ულაპარაკიათ და უწერიათ, რომ ნებას ვაძლევ ჩემს თავს ამ საკითხის წინ ოდნავ შევჩერდე და ქართულ ლიტერატურაში გაბატონებული აზრი, რომ „მერანი“ არის მიცკევიჩის „ფარისის“ მიხედვით დაწერილი, კარგად გავშინჯო. კიტა აბაშიძე გადაჭრით რომ აცხადებს: „ჩვენ კარ-

გად ვიცი, რომ ეს ლექსი დაწერილია მიცკევიჩის „ფარისის“ მი-
სგავსებით... ჩვენს მგოსანს ნასესხები აქვს არაკი ლექსისა, ეგრე
წოდებული პოეტური ეპიტეტებით“ და სხვ. ეს უნდა ვნახოთ. „ფ-
რისის“ სიუჟეტი ასეთია: პოეტი მოგვითხრობს არაბი მხედრის მო-
გზაურობას უდაბნოში. ცხენი მიცურავს ამ მშრალი ზღვის შუ-

„Шибче! Шибче! Он скользит,
До иеску едва касаясь,
Дальше! Дальше! Подвинулся
С вихрем пыли, он летит“.

პალმები ამოდ ეპატიებებიან თავის ჩრდილში, ცხენი ყურს არ
უგდებს. პალმას შერცხვება და დასცინის მხედრის გამბედაობას
შემდეგ, ღარაჯად მდგარი კლდეები ემუქრებიან და ამბობენ:

„Сумасброд, куда он мчится,
Там, куда он полетел,
Голове его не скрыться
От палящих солнца стрел“...

შემდეგ სვავი შეხვდება, რომელიც დარწმუნებულია რომ ხელთ
ჩაიგდებს და საკმელი ექნება.

„Будет труп,
Конь тот глуп, и всадник глуп“.

სვავი და მხედარი პირისპირ შეხვდებიან, მაგრამ პირველი მარცხ-
დება და მოშორდება.

შემდეგ ღრუბელი ემუქრება ქართან ერთად, მაგრამ იმასაც არ
შიაქცია ყურადღება, გაასწრო... შემდეგ მხედარი აცქერდება უდაბ-
ნოს და ქვიშაზე კვალს ამჩნევს. ჰხდავს ცხენების და მხედრების
ჩონჩხებს. ეს ალბათ დაღუპული ქარავნებიაო აგერ აქლემის ხერ-
ხემაღზეც კაცი მჯდარა... და მშრალი ქვიშაც ეუბნება:

„Сумасшедший бедунь,
Ты куда летишь одинь?“

ახლა ქარიშხალი გამოჩნდება და ისიც დაღუპვით ემუქრება.
იმართება ბრძოლა. ქარიშხალი მარცხდება. ამის შემდეგ მხედარი
ისვენებს.

„Здесь отдых! Гордо здесь взирает бедунь
На звезды; да и те, очами золотыми
Все смотрят на меня“...

და თავდება ლექსი:

„Когда пчела свое лишь жало углубляет,
То в месте с жалом тут и сердце оставляет:
Как мысль моя едва на небо унеслась,
То и душа за ней умчалась в тот-же час“...

განა ამ ლექსისა და „მერანის“ ფაბულა-ემსგავსებიან ერთმანეთს? აქ აღწერაა, „მერანში“ კი წადილია, „ფარისი“ უფრო ეპიკაა, „მერანი“ კი—ლირიკა. არც იდეური მსგავსებაა, არც პოეტური სახეების ნათესაობა, არც ეპითეტები და სხვ. ერთი სიტყვით, ბარათაშვილის „მერანში“ ადამ მიცკევიჩის „ფარისის“ კვალის მოძებნა, ჩვენი აზრით, ყოველად გაუმართლებელი პედანტობაა. იონა მეუნარგიას მიერ უსაფუძვლოდ წამოყენებული მოსაზრება, რომელიც შემდეგ ჩვენს ლიტერატურაში განმტკიცდა კიდევ და დოგმატიურად კიტა აბაშიძემაც დაადსტურა, საბოლოოდ უნდა მოიხსნას. სწორი მოსაზრება გამოთქვა გიორგი ჯავახიშვილმა და დაამტკიცა, რომ მიცკევიჩის ფარისი კი არა ჰქონდა მაგალითად ბარათაშვილს, არამედ გრიგოლ ორბელიანის „სადღეგრძელო“. მიგნება სწორი არის, მხოლოდ, ჩვენი აზრით, „მერანი“ არის „სადღეგრძელოს“ ერთი მუხლის საპასუხო. ეს გაბაასება პოეტთა შორის ჩვენს ლიტერატურაში ტრადიციულად არსებობდა, და ნიკ. ბარათაშვილმაც ეს ლექსი გრიგოლ ორბელიანს გაუგზავნა საპასუხოდ. აქ ხომ მხედრის სახით ნაგულისხმევია ილია ორბელიანი, გრიგოლის ძმა, რომელიც შამილთან იბრძოდა. ეს ილია ორბელიანი ბარათაშვილმა იგულისხმა თავისი მხედრის სახით, რომელიც არაფერს უშინდებდა, ოღონდ „მომძვინვარება თვისა სიძნელე გზისა გაუადვილოს“. ამის შესახებ, ნიკოლოზ ბარათაშვილი გრიგოლ ორბელიანსა სწერს: — „ილიკო ყოჩაღად ყოფილა. Он теперь предметом разных анекдотов.— ზოგჯერ ამისთანა შემთხვევაც კარგია კაცის სიცოცხლეში...

Вот что поет думает за Илико: „მირბის, მიმაფრენს უგზო-უქვლოდ ჩემი მერანი“ (მოყვანილია მთელი ლექსი). არ ვიცი, ეს ლექსები როგორ მოგეწონება. აქ კი ბევრი ცრემლი, ტყუილი და მართალი, დაინთხა ამის წაკითხვაზე. რასაკვირველია იპიტომ, რომ ამას ამბობს ილია ტყვეობაში, და არა მე. — ილიას დაქვერა რომ შევიტყე, სწორედ გითხრა, ძალიან შეგწუხდით. ასე რომ, სამი დღე გაბრუებული ვიყავ ათასის სხვა და სხვა უცნაურის ფიქრებით და სურვილით, და რომ ეკითხათ ჩემთვის, მეც არ ვიცოდი, რა მინდოდა. ბოლოს მესამე დღეს ეს ლექსები დავწერე და თითქოს ამან რაღაც შევება მომცაო. ვცდილობ, რომ ილიკოს როგორმე მივაწოდო; ვიცი გულში ჩაიციენებს და არ იქნება, რომ არა ენუგეშოს-რა“. აშკარაა, რომ „მერანის“ გამომწვევი მიზეზი სულ სხვა არის და ასეთი

წუხილის დროს აკადემიური სიღინჯით მიბაძვით და მიცკევიჩის „ფარისის“ ნიმუშად დადება ყოვლად წარმოუდგენელია. მაშინ გრ. ორბელიანსაც მიცკევიჩისთვის მიუბაძავს, თუმცა „სადღეგრძელო“ „ფარისზე“ აღრე არის დაწერილი. „სადღეგრძელოში“ კი მოცემულია „მერანის“ ყველა თემა.

„ეაი თუ ჩემგან უღროდ შავ-ბედმან,
აქ განმიზადა მეც აღსასრული
ეაი თუ მოვეკდე მეც ობოლ-მწირად,
გულს არ დამეცეს სატრფოსი ცრემლი,
არ მესმას მისი ხმა ნუგეშისა,
სიკედლის ქამის დამატებობელი,
არა ვემთხვიო ბავით, ძლავს ცოცხლით,
უკანასკნელად მშვენიერს მის გულს,
რომ სახე მისი თვალთა დახშულმან
თანა წარვიღო იმიერ სოფელს —
მუნ საშეებელად, მუნ სანუგეშოდ,
და რათა მითვე ვსცნა უკვდავება!...
რაა გინდ მოვეკდე! მაინც შენდამი
სულს სიყვარული თანა წარაყვება!...“

ეს არის მხედრების ექვცი, რომელთა თავ-გადადება აპოგეამდე არ მისულა და აზრს კიდევ დიდი ადგილი აქვს დათმობილი. ისინი, რასაკვირველია, ამ მსხვერპლს არ უშინდებიან, მაგრამ ერთგვარი სინანული, მაინც ამ ცხოვრებასთან აკავშირებს. ბარათაშვილის მხედარს კი ყველაფერი უარუყვია და გრიგოლ ორბელიანის „ვათ თუ“-ს უპასუხებს კატეგორიული „ნუ“-თი.

„რაა, მოეშორდე ჩემსა მამულსა,
მოვაკლდე სწორთა და მეგობართა,
ნულა ვიხილაე ჩემთა მშობელთა,
და ჩემსა სატრფოს ტყბილშოუბარსა.

ნუ დავიშარხო ჩემსა მამულში,
ჩემთა წინაპართა საფლავებ შორის,
ნუ დამიტიროს სატრფომ გულისა,
ნუ-ღა დამეცეს ცრემლი მწუხარის.

სატრფოს ცრემლის წილ, მკვდარსა, ოხერსა
დამეცემიან ციურნი ცვარნი...
დაე მოვეკდე მე უპატრონოდ მისგან ოხერი,
ვერ შემაშინოს მისმა ბასრმა მოსისხლე მტერიო!..“

როგორც ვხედავთ, აშკარაა, რომ ბარათაშვილი გრიგოლ ორბელიანს, ილიას პირით, პასუხს აძლევს „სადღეგრძელოს“ მხედრე-

ბის სტილით. მაშასადამე, „მერანი“ გრიგოლ ორბელიანის შემოქმედებას უახლოვდება, როგორც პირველ წყაროს.

„მერანი“, იდეურადაც და ტემპერამენტის ავსილობითაც დაკავშირებულია ლექსთან „ნაპოლეონ“. ჩვენი პოეტი აქაც აჩენს თავის გმირულ სულს, რომელიც არაჩვეულებრივი ნებისყოფის აღამიანებს ეთაყვანება. ქართულ ლიტერატურაში, ნიკ. ბარათაშვილი ერთადერთი პოეტია, რომელმაც შეიგნო და განიცადა ამ დიდი აღამიანის ბუნება. მან შორეულად შეიყვარა იგი და მის არსებაში გადაიტანა ის წადილებიც, რომელიც ჩვენს პოეტს აღეძვროდნენ. ამ ლექსში იშვიათი ოსტატობით და განცდების სიღრმით არის გადმოცემული მისწრაფებათა დაუსრულებელი მისტიკა, აღამიანის „აღუვსელობის“ ტრაგედია, რამაც ნაპოლეონის სახით ჰპოვა უდიდესი გამოცხადება. „მანაც რა არის ჩვენი ყოფა, წუთი-სოფელი, თუ არა ოდენ საწყაული აღუვსებელიო“,—ეს პრობლემა არ ასვენებდა ჩვენს პოეტს და ნაპოლეონშიც ეს დაუსრულებელი ძღველვარება და ვულკანისებური ტემპერამენტი აოცებდა და ახარებდა. თითქოს იყო რაღაც სულიერი ნათესაობა ჩვენს პოეტსა და ნაპოლეონს შორის. ნიკ. ბარათაშვილი გრძნობს, რომ ნაპოლეონში რაღაც დიდი იდეა ტორტმანებს, რომ რაღაც ახალი პრინციპები მოუტანა კაცობრიობას ამ აპოკალიპსებურ ანთებით შეპყრობილმა „ზე-კაცმა“.

თავისი ამოუცნობი ხასიათის წყალობით, ნაპოლეონი რაღაც მითოლოგიურ პიროვნებად იქცა. ელბისა და წმ. ელენეს კუნძულებიდანაც კი, იარაღაყრილი იმპერატორის აჩრდილი შიშის ზარსა სცემდა ევროპის გვირგვინოსნებს. ყველა რაღაც არაჩვეულებრივი გამძაფრებით განიცდიდა ამ კაცის არსებობას. საფრანგეთში იმისი კულტი შეიქმნა. მისი ელბიდან გამოპარვა და პარიზში შესვლა ხომ ზღაპარს აღემატება. ბურბონების ჯარები რომ თოფის გაუსროლად დაამარცხა და მთელი საფრანგეთი გადასერა სასწაულებრივ. გერმანელებს არ უყვარდათ ნაპოლეონი, მაგრამ მის ზე-კაცურ ძალას პატივსა სცემდნენ. გეტე მის სახელს ყოველთვის მოწიწებით ახსენებდა. ინგლისელებს სძულდათ ნაპოლეონი, ვერ აეხსნათ მისი ზღაპრული პიროვნება და მის დაღუპვას ცდილობდნენ. რუსეთს იგი ანტიქრისტიდ მიაჩნდა და დერჟავინი აპოკალიპსის მხეცს აღარებდა. პროფესორები კაბალისტურად ხსნიდნენ მის სახელს და გამოჰყავდათ 42 რიცხვი. პოლონელები ნაპოლეონზე ლოცულობ-

დნენ. ერთი სიტყვით, ამ კაცმა ყველგან გამოიწვია გონებრივი შოკარობა. საქართველომაც მძიმე მონაწილეობა ამ ისტორიულ მიღწევაში და ისეთი მონუმენტი აღუშენა, როგორც ნიკ. ბარათაშვილის ლექსია, რომელიც, ნაპოლეონის შესახებ შექმნილ ლიტერატურაში, ერჩევა როგორც ერთი უმძლავრესი ლექსთაგანი.

ნაპოლეონი ჯერ ისევ წმ. ელენეს კუნძულზე ცხოვრობდა მძევებული და ოკეანეზე ძლიერად მღვლეობდა, როდესაც პოტემკინმა ლექსები მიუძღვნეს. ნაპოლეონი გაცილებით უფრო გაზარდა სიკვდილის შემდეგ, და ნიკ. ბარათაშვილიც, 17 წლის თავზე ნაპოლეონის დიდებასა წერს:

„მაგრამ მე გვაში სული ვერა მომთავსებია,
მითხზავს გვირგვინა დიდებისას მე თვითონ ბედი,
ხოლო მე უნდა მას მოვასხა შარავანდელი,
ჯამი ჩემია და ჟამისა მე ვარ იმელი“

„მაგრამ ვინ იცის, იქნება რომ ბედსაც მოვწყვინდე,
და სხვა მან ჩემის სახელთა დააგვირგვინოს!...
არა, არა მწამს, რომე ბედმა მე შიორგულოს:
მე მან გამზარდა, და თვისს გაწრთვინოს რაღა მიხერხოს?“

„ვერა გაუძღვებს ნაპოლეონ მეტოქეებსა,
რა გინდ ძლიერად, მეცნიერად ვინ ხელმწიფებდეს,
შაინც მე თვი ვერ ვითვისო, ვერ ჩემოდნობდეს,
თვითონ სამარეც მევიწროვოს, თუ ტოლი მყავდეს!“

ასე აღაპარაკებს ნაპოლეონს ჩვენი ლირიკოსი. აქ ყოველი სიტყვა ისეთი ტკივილებით არის დაწერილი და ისე მძლავრად არის განცდილი, რომ გარდა ნაპოლეონის საოცრებისა და „ბედის“ ენიანიანობისა, ჩანს ნიკ. ბარათაშვილის უზარმაზარი ენერჯია, ღრმა ინტუიცია და ნათელი აზრი.

„ბევრი დრო გავა, რომ ჯერ ბევრე ვერ ვსცნათ ჩვენ მისი,
თვითონ სიკვდილიც მას უებროთ აღმოგვიჩინებს:
დამქრალი ცეცხლი და ზღვის ღელვა წარმოგვიდგინებს
მისს ცეცხლსა სულსა და ზღვა გულსა განსაკვირვებებს.“

„მერანითა“ და „ნაპოლეონით“ ნიკოლოზ ბარათაშვილი გამოვიდა სულიერი პროსტრაციის და მოღლილობის მდგომარეობიდან. ამ ლექსებში გამოსავალი იპოვა მელანქოლიის ბნელ კოშკში დამწყვდეულმა მისმა სულმა, ბრძოლის ორგანიზმში დაღუპა სევდა აღამიანის სიბატარავით გამოწვეული და პიროვნების სიამაყე, დაუცხრომელი სული, მიუშვა მუდმივი ბრძოლისა და დაუსრულებელ გამარჯვების გზაზე.

ჩვენ ზემოთ უკვე ვთქვით, რომ ბარათაშვილი პესიმისტი კი არ არის, არამედ სევდიანი პოეტი, რომელმაც იცის სიხარულიც და სიცოცხლის მაღალი ღირებულებაც. მისი სევდიანობა აწყოს მიერ არის გამოწვეული, ხოლო ამ აწყოშიც პოეტი ასკეტობის გზაზე კი არ დამდგარა, ჩაიღო ჰაროლდის ტანსაცმელში კი არ გამოხვეულა, რომ აღარ მიკარებოდა სიყვარულის ლამაზი ხელი. არა. ბარათაშვილი თავის ეპოქასთან შერთული იყო. იგი გარეგნულად კი არ ატარებდა. ქართულ ქულაჯას, არამედ სულშიც ზრდიდა იმ გრძნობებს, რომელნიც მუდამ ახალგაზრდად ინახავდნენ ქართულ მოდგმას. და როგორც პოეტი, იგი მჭიდროდ იყო დაკავშირებული ქართული ლიტერატურის ტრადიციებთან, სადაც ცრემლი არ გამოლეულა, მაგრამ არც თუ სიყვარულის ყვავილები დამქნარა. ეროსი, ყოველმხრივი გაგებით, მუდამ იყო ჩვენი სინამდვილის და ზმანების წყარო, 'შთამაგონებელი ძალა, და ბარათაშვილის პოეზიაშიც მას დიდი ადგილი აქვს დათმობილი. განსაკუთრებით ქალისადმი ტრფიალს ბარათაშვილმაც პოეზიის კოშკი აუგო და რაინდულად უმღერა. ალექსანდრე ჭავჭავაძის და გრ. ორბელიანის გზა ნიკ. ბარათაშვილმაც განაგრძო და მეგობრებს მიმართა:

„აყვეით სოფელს, შეურჩენელს და მომღერალს,
 ნუ მოარიდებთ სიყმაწვილეს ტრფობისა აღსა
 სსაცოლო ბერი კაცი რომ ყმაწვილობდეს,
 და საბრალოა, როს ვაბუკი ბერიკაცობდეს!“

პოეტი უხმობს თავის „ვარსკვლავს“, რომ უკუყაროს სევდა და მიაყაროს „ნაპერწყალი ეშხისა“. და თუ გრიგოლ ორბელიანის ეროტიული მუზა იყო ალექსანდრე ჭავჭავაძის ქალი ნინო, ბარათაშვილს „ღიმილით ესალბუნებოდა“ იმავე ალექსანდრე ჭავჭავაძის მეორე ქალი ეკატერინე, რომელსაც მშვენიერთა ხელმწიფეს უწოდებდნენ. პოეტი მიმართავს:

„ხმით მშვენიერთ,
 ტკბილის სიმღერით,
 ჰაეროვანო, სულს ელხინები,
 თვალთ არონინებ,
 გულს დააწყლულებ
 და ღიმილითა ესალმუნებო!“

მასვე უძღვნის ულამაზეს ლექსს „საყურე“, რომელსაც ნატურით მიმართავს:

„ნეტავი იმას,
ვინც თავის სუნთქვას
შენსა ჩრდილში მოიბრუნებდეს!“

პოეტს აღელვებს ეს პატარა სამკაული, რომელიც პლასტიურად ირხევა და ლამაზი ქალბატონის ყურთან „ეთამაშება თავისა აჩრდილს“.

„ში საყურეო,
გრძნობთ ამრეო,
ვინ ბაგე შენს ქვეშ დაიტკბარუნოს?
მუნ უკვდავების
შარბათი ვინ სვის?
ვინ სული თვისი ზედ დაგაკონოს?“

ამ პატარა ლექსში გამოხატულია ჩვენი პოეტის მეტად მდიდარი მხატვრული ბუნება, რომელიც პატარა ნივთს რხევაშიც კი სილამაზის ქვეყნებს აჩენს და სიყვარულს განიცდის როგორც პლასტიკას. იგი ლამაზ სხეულს ძველი პელინივიტა გრძნობს და სულის პრიმატს, რაც ქრისტიანობაში განამტკიცა, არ აღიარებს.

ჩვენს მწერლობაში კი უფრო სხვა შეხედულებაა განმტკიცებული. „იგი უგალობს სიყვარულში მას, რაც კი რამა აქვს ამ გრძნობას იდეალური, ღვთაებრივი, უზენაესი და უკვდავი-ო“, სწერს კიტა აბაშიძე და ცდილობს ეს „ზორციელი“ სიყვარული, მაინც რაღაც არამიწიერ ლეჩაქში გახვიოს. „მართალია, ბარათაშვილი ხან-და-ხან იმ სიყვარულსაც დამღერის, რომელიც ქართულმა ლიტერატურამ სპარსეთის კულტურის ზეგავლენით შეითვისა, და რომელიც „მგრძნობელობას“ სიყვარულისას, მის ზორციელ მხარეს შეეხება; მაგრამ ამასაც რაღაც უცნაური, ზეციური, არამიწიერი ფერი მისცა მან“.¹

— „არა, სულ სხვა სფეროში დასცურავედა მისი სიყვარულის გრძნობა“-ო,—წერს გიორგი ჭავჭავაძე.—„თუ ზემო-ხსენებულნი მგოსანნი ტუჩთა, ბროლ-მკერდთა, თმა ვიშერთა, ვიშრის ტბათა მოისართა, ჯარასავით გამწკრივებულს წამწამების, და შვილდავით მოკაკულის წარბების, ალვის ხესავით და ლერწამსავით აყვანილის საროს ტანის ქებაში იყვნენ... ნ. ბარათაშვილს ამისთანა სიყვარულს ვერ ააწერიანებთ. ძველი მიმართულების მწერალი სიყვარულს ასწერდა არა სულიერ თვისების და ზასიათის მიხედვით,

¹ კიტა აბაშიძე. ეტიუდები..., წ. 1, გვ. 71.

არამედ დახატავდა მის თეზიკურ სილამაზეს, ბარათაშვილი კი იშვიათად აგვიწერს ხორციელს სილამაზეს¹—ო. აქ, რასაკვირველია, ის ცრუმორწმუნეობა გვესმის, რომელიც ქრისტიანობამ დაამყარა და დღემდე კაცობრიობას მისდევს საშინელი გაფრთხილების სახით: „უყვდავება არ დაპყარვო, წუთი-სოფლის გულსათვის“ (ი. ჭავჭავაძის სიტყვებია), ე. ი. სხეული არ არჩიო სულსაო. მაგრამ აქ გონების ძალდატანებაა, რასაც აღამიანის ესთეტიკური სინდისი ვერ ურიგდება და კვლავ განაგრძობს ლამაზი სხეულის თაყვანისცემას. ქართველი ერი ამ ცრუმორწმუნეობის გარეშე იყო დარჩენილი, რასაც ამოწმებს დღემდე შენახული ანდაზა: „ლამაზმა მცემოს—ო“. ჩვენი ძველი მწერლებიც ამ სხეულს აღიღებდნენ და ბარათაშვილმაც არ უღალატა თავის ეროვნულ და პოეტურ მოდგმას. პირიქით, მან ეს ხორციელი სილამაზის ტრფიალი ისე გაამაზვილა და იქამდე გაბედა, რომ ლამაზ ფეხსაც კი ხოტბა შეასხა, რაც მანამდე არა იცხვებდა.

„ამა სიტყვაზე ვარდი ღაწვთხედ მყის იეფურცლა.
ამ დროს ნიავმაც თეთრი კაბა ზიპოუქროლა,
და ბუღეშური მის ფეფები ლამაზად მოჩნდა,
რომელთ საიმიო ცნობა ჩემი წარიღეს თვისდა“.

(„ღამე ყაბახელ“).

და თუ პოეტი იტყვის: „მშვენიერება გაქვს ცისიერო უხარწნელი“—ო, ეს სიტყვა-სიტყვით კი არ უნდა იქნეს გაგებული, არამედ აქ უბრალო პოეტური გადაჭარბებაა, რომლის გარეშე ხელოვნება არც არსებობს. თორემ რა დასაჯერებელია, რომ რაღაც „ზეციურს“ გულისხმობდეს პოეტი, როდესაც ამბობს:

„მიყვარს თვალები მიხნედილები,
ეშხისა ცეცხლით დაქანულები“.

აქ „სული“ კი არა „ხორცია“, აქ განყენებული იღეა კი არა, ზამეგრელოს დედოფალია აღწერილი, ისევ ის ეკატერინე, ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლამაზი ქალი. საკმარისია ნახოთ ამ ქართველი „მადონას“ პორტრეტი, მისი მეფური ტან-დაქერა და მართლა „მიხნედილი თვალები“, რომ გაიგოთ, თუ რა განცდებით დაწერა ეს ლექსი ჩვენმა პოეტმა. აქ სული და იღეა კი არა, მთელი ქვეყნის სიბრძნის და რელიგიების მსახერპლად მიტანა შეიძლებოდა ამ სილამაზის წინაშე.

¹ ნიკ. ბარათაშვილი. ლექსები, 1922 წ., გვ. 167 — 168.

„შენნი დალანი ყრილობენ გველად,
სპეტაკს მკერდზედა, ტრფობისა ველად,
და თვალთა ჩემთა იდავრიშებენ,
ხან ნუგეშისთვის, ხან დასაწველად“.

„ოდეს ნიაფი ლამაზს დალალებს
მივიშლ-მოვიშლის და სიამოვნებს,
მაშინ ჩემს თვალებს აღაგზნებს შური
და გლახ ჩემს გულსა ის ავილალებს“.

აქ „სულიერი“ სილამაზე კი არა, ლამაზი მოდელის გადმოცემაა შეყვარებული მხატვრის. ყალბით.

„მის თვალთა ჰხარობს სიცოცხლე ჩემი,
მისი ლამია შევბის მომცემი,
ჩემი წარმწყმედი, მაცხოვნებელი,
განმამბრძობელი, გამხელებელი-ო“.

მაშინაც კი, როდესაც პოეტი მუსიკას ისმენს, ხელოვნებაში ამ ყველაზე განყენებულ და „სულიერ“ მოვლენას, მაშინაც კი ლამაზი სხეული იტაცებს, ან უკეთ, „ხმა საკრავისა“ აუშლის „გულისა კირებს“. მუსიკა მასში ბადებს ლამაზი სხეულის ასოციაციებს. ჰანგები სულს უხარებდნენ, მაგრამ ამ ჰანგებს კი არ მისდევდა პოეტის აშლილი გრძნობა, არამედ მოსციებოდა იმ „ლამაზსა, სევდით ნახსა“, რომელიც ამ ხმებს მღეროდა.

„ყოველ გრძნობათა,
ყოველ გონებათა
მას მივაყრობდი-ო“.

და აღწერს მის სილამაზეს, „სულიერს“ კი არა, არამედ ისეთს ხორციელს, რომელსაც რუსთაველის აქეთ დაუცხრომელად აქებდა და აღიდებდა პოეტთა გრძელი და მაღალი რიგი.

„ლაწენი ნატრემლი,
ტრფიალთ დამწველნი,
უფროს შენოდენ,
თმანი ნაშალნი,
მკერდზედ დაყრილნი,
ემუქმეებოდენ.
ქუყუნა თვალნი,
გულთა მომკვლელნი,
მოციინარობენ,
პაწაწა ტუჩნი,
გარდებ ნაფურცლნი,
ლხენას მოპბერვნი“

აქ ბარათაშვილი ნამდვილი შემკვიდრეა ბესიკის, ალ. ჭავჭავაძისა და გრ. ორბელიანისა, და უნდა ითქვას, რომ ბარათაშვილმა ეს მხარეც განაწილათა და საკუთარ ინდივიდუალიზმის პრიზმაში გაატარა და გაანკერძოვა. არის ამ ეროტიკაში ბევრი რამ ტრადიციული, მაგრამ არის დიდი სიახლეც, როგორც გადმოუცემელი სინაზე, რომელსაც „ლამაზი ფეფის“ რელიკვიად გადაქცევა შეუძლიან და „საყურეში“ — სიცოცხლის აზრის და ღირებულების მოქცევა.

ნ. ბარათაშვილის პოეზიაში არის ერთი მხარეც, რაც ალ. ჭავჭავაძემ და გრ. ორბელიანმა შემოიტანეს ჩვენს ლიტერატურაში. ეს არის ბუნების აღწერა. ჩვენი ძველი მწერლობა ამ მხარეს დიდ ყურადღებას არ აქცევდა. უფრო მეტად აინტერესებდა მას ადამიანი და ის ამბები, რომელნიც ადამიანის ირგვლივ ხდებიან. „მაგრამ თვით ბარათაშვილის უფროს თანამედროვეებს, ალექსანდრე ჭავჭავაძესა და გრიგოლ ორბელიანს“, როგორც სწორედ შენიშნავს გერონტი ქიქოძე, „ძლიერ კარგად ეხერხებოდათ ლირიკული პეიზაჟის გადმოცემა. ჩვენი მგოსნის თავისებურება იმაშია, რომ მან მეტი მგრძნობიარობა შეიტანა გარეშე ბუნების გადმოცემაში-ო“¹.

ნიკ. ბარათაშვილი დამოუკიდებელ ბუნებას იშვიათად თუ დახატავს, ისიც რამოდენიმე ხაზის საშუალებით იძლევა კონტურებს, და დანარჩენს კი, სულიერს მდგომარეობის ანალოგიათა საშუალებით გვაგრძნობინებს.

„გინახავთ სული, ჭერეთ უმანკო,
მხურვალე ლოცვით მიქანებული?
მას ჰგავდა მთვარე, ნაზად შოარე,
ღისყო გადახრით შუქმიზინდული“

მისი ბუნების შეგრძნობა იმპრესიონისტულია. მან ინდივიდუალური მგრძნობელობა შეიცნა ობიექტურ სამყაროში და საკუთარ გამაზზე ააწყო მთელი ხილული ქვეყანა. უკეთ, ამ ხილულ ქვეყანას უხილავი ძალი შთაბერა, მაგრამ ისე, რომ საცნაური გახადა და შთამაგონებელი. თუპც იშვიათად, მაგრამ როდესაც კი პოეტი ობიექტურ სურათის დახატვას იწყებს, მისი სიტყვები

¹ იხ. ნიკ. ბარათაშვილი. ლექსები, 1922 წ., გვ. 190.

აფერადებული როლი არიან. მას იმდენად ფერების გადმოცემა ა
აინტერესებს, რამდენადაც კომპოზიციისა და მონუმენტალობისა
და უნდა ითქვას, რომ სრულიად მარტივი საშუალებით, ნიკ. ბა
რათაშვილი რთულ და მძლავრ ეფექტებს ახდენს.

„მორბის არაგვი, არაგვიანი,
თან მოსძახიან მთანი ტყიანი,
და შეუპოვრად მოუთამაშებს
გარემოს თვისსა ოტეხილ ქალებს.

მზე დამავალი მოჭფენს სიამეს,
მთიულეთისა ხეობის არეს,
და ამ მშვენიერს არაგვის პირებს
ძველი ჩარდახი ზედ გადმოკუურებს“.

აქ მოცემულია არაგვის ხეობის მთელი გრანდძოზობა, რომე-
ლიც იშვიათად თუ დაემორჩილება გამოსახვის საშუალებებს. იქ
იმდენია მოძრაობა და გაქვავება, ისეთი ღრმაა მრისხანება და
სინაზე, რომ ძნელად თუ შეძლებს მხატვარი ამ ლამაზი საშინე-
ლების და საოცრების გადმოცემას. ნ. ბარათაშვილს რომ თავის-
დათავად პეიზაჟის დახატვა დაესაბა მიზნად, შეიძლება ვერც კი
მოეძებნა შესაფერი სიტყვები, მაგრამ იგი სხვათა შორის იშვე-
ლიებს ამ დეკორაციას. იგი მას ხმარობს საკუთარ განწყობილების
ფონად და მიტომ არის, რომ ასე დიდად. სუნთქავს მისი ბუნე-
ბა, მასთან სულ მუდამ კონტაქტში მყოფი და თანაზიარი.

„ნელად მოღელავს მოღუღუნე მტკვარი ანკარა,
და მის ზეირთებში ჰკრთის ლაუვარდი ცისა კამარა“.

აქაც — იგივე უბრალოება, მაგრამ მეტად ძლიერი გრძნობითი
ტონი. თქვენ ნათლად ხედავთ იმ უნისონს, რომლითაც მისდევს
„მოღუღუნე მტკვარი“ პოეტის მელანქოლიურ ფიქრებს. ხოლო
„შემოლამება მთაწმინდაზედ“ ბუნებასთან შეზიარების შედეგად
უნდა ჩაითვალოს. აქ ბუნება უკვე აღარ იხატება. უღრმეს და
უძლიერეს ემოციების დროს, შემომქმედი კარგავს გარეშე საგნების
მიმღობის უნარს. მისთვის მთელი ქვეყანა იქცევა საკუთარი სიხა-
რულის თუ წუხილის აუზად, იკარგება არა-მე და დგება რაღაც და-
უსრულებელი მეობა, ყველაფრის დამტვევი და ყველაფრის გამ-
წესრიგებელი.

„მე შენსა მკვრეტელს, მავიწყდება საწუთროება“.

ასე მიმართავს მთაწმინდას და ეს მიმართვა იმდენად გულწრფე-
ლია, რომ ბუნებას გაგრძნობინებთ მართლა ადამიანის თანამო-

ზიარეთ, შეგნებულ არსად, რომელსაც აქვს საიდუმლო ენა, და ამ ენას მხოლოდ ის მიხვდება, ვისაც გული აქვს წრფელი და აზრი — მართალი. „გლახ მომაკვდავნი ვერა სცნობენ განგებას ციურს“. პოეტისათვის კი ბუნება მეგობარია და უფრო მეტიც.

„მთაო ცხოველო, ხან მცინარო, ხან ცრემლიანო,
ვინ მოგიბილოს, რომელ მყისვე თვისთა ფიქრთ შეება
არა იპონოს და არ დახსნას გულსა ვაება,
გულ-დახურულთა მეგობარო, მთავ ღრუბლიანო!“

ბარათაშვილმა ბუნებაში უფრო მეტიც შეამჩნია. იქ მან რაღაც ზნეობრივი პარამონიაც დაინახა, რაც აღამიანებს დაუქარგავთ. „ვინც მაღალის გრძნობის მექონი მეგონა, იგი ვნახე უგულო; ვინც სული განვითარებული მეგონა, მას სული არა ჰქონია... ვინცა ცრემლნი მეგონებოდნენ ცრემლად სიბრაულელისა, გამომეტყველად მშვენიერის სულისა, თურმე ყოფილან ნიშანნი ცბიერებისა, წვეთნი საშინელის საწამლავისა“... ბუნებაში კი სრულიად საწინააღმდეგოა. იქ სიყვარულია გამეფებული და „უსულოთ შორის“ არსებული ენა უფრო მეტყველია, ვიდრე აღამიანებისა.

„და უცხოველეს სხვათა ენათა, არს მნიშვნელობა მათი საუბრის“.

პოეტმა კაცთა შორის მეგობარი ვერ იპოვნა, ბუნებაში კი ასეთის პოვნა ადვილია. აგერ „ჩინარო“, რომელიც „განმარტოებულ ფრიალო კლდეზე სდგას“ და თითქოს ყველასაგან მივიწყებულია. მაგრამ არა, ისიც კი ვილასაც თუ რაღაცას ახსოვს. „ვითა მიჯნური სიტრფოს ამაყსა, მტკვარი მას ნორჩსა ფერხთა ევლების“. „რამდენჯერ ქარი შეარხევს საროს, იმდენჯერ მტკვარი უმატებს ოხერას“. ამიტომ იყო, რომ სიყვარულის მაძიებელმა პოეტმა ბუნებალა შეიყვარა, და ისე ძლიერ, როგორც მხოლოდ რჩეულებს შეუძლიანთ.

როგორც ვნახეთ, ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედების მოტივები ორგანიულად არიან დაკავშირებულნი წინა დროის ლიტერატურასთან და, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, შემდგომ ლიტერატურაზეც დიდ გავლენას მოახდენენ.

უჩვეულო და სავსებით ორიგინალური არაფერი არ შემოუტანია ჩვენს პოეტს, და ვერც შემოიტანდა, რადგან, რაც უნდა ინდივიდუალური იყოს ნაწარმოები, მაინც ეპოქის მიერ არის იგი.

ნასულდგმულევი და, მაშასადამე, მოჩვენებითი ორიგინალობის ფესვები მაინც პიროვნების გარეშე იმყოფებიან. ნ. ბარათაშვილმა უდიდესი მხატვრული ინტუიციით და გემოვნებათ განავითარა ის თემები, რომელნიც წინა შემოქმედების საგნად იყვნენ, და რის შესახებაც უკვე გვქონდა საუბარი. მაგრამ ჩვენ მხოლოდ საგნობრივი მხარე განვიხილეთ და არაფერი არ გვითქვამს იმ ფორმის შესახებ, რომელსაც პოეზიაში თუ გადამწყვეტი მნიშვნელობა არა აქვს, ყოველ შემთხვევაში, კარდინალურ მხარეს მაინც წარმოადგენს. საკითხავია, ნიკოლოზ ბარათაშვილმა როგორ გამოიყენა ის ლექსის ფორმები, რომელნიც მანამდე არსებობდნენ და შეიტანა რამ ახალი ამ მხრივ ქართულს ლიტერატურაში თუ არა? რაც შეეხება ლექსის ზომას, ნიკ. ბარათაშვილი ტრადიციულ ფორმებს არ გასცილებია. მისი ლექსების დიდი ნაწილი ბესიკის ზომით არის დაწერილი. დანარჩენი კი — ზოგი „შეწყობილი ძველით“ („ბულბული ვარდზედ მჭდარი“), ზოგი „გრძელი შაირით“. („ქეთევან“, „ძაწოდე კავკასო“), ზოგი „შერეული ჩახრუხაულით“ („ჩინარი“), ზოგი ზომა-ნარევი, ე. ი. ბესიკისა და ჩახრუხაძის ზომათა შერჩევით დაწერილი („შემოღამება მთაწმინდაზედ“, „შერანი“), სადაც რიგ-რიგად მოსდევენ 14 მარცვლოვანი ტაქტები (ბესიკური) 20 მარცვლოვანს (ჩახრუხაული შერეული).

ერთადერთი ლექსია ნიკ. ბარათაშვილისა „ცისა ფერს“, რომლის შესახებაც აზრი იყო გამოთქმული, რომ ეს ზომა ნიკ. ბარათაშვილს ეკუთვნის, მაგრამ ეს მოსაზრება არ არის სწორი. ეს ზომა უკვე დავ. გურამიშვილსა აქვს ნახმარი:

დ. გურამიშვილი: „მესამე დავითის შესახებ“:

-ეიწყე მე გალობა.
 მიყოს მან წყალობა.
 მან ქმნა ვაჟ ქალობა,
 მისცა ტრფიალობა“....

— — — | — — —
 — — — | — — —
 — — — | — — —
 — — — | — — —

ასეთი არის დ. გურამიშვილის ლექსის ზომა.

¹ ს. გორგაძე „ბაიას“ უწოდებს. იხ. ნ. ბარათაშვილი. ლექსები, 1922 წ., გვ. 221.

² ნ. ბარათაშვილი. ლექსები, 1922 წ., გვ. 223.

10. ვ. კოტეტიშვილი.

ნ. ბარათაშვილი:

„ცისა ფერს, ლურჯსა ფერს
პირველად ქმნილსა ფერს,
და არ ამ ქვეყნიერს,
სიყრმიდან ვეტრფოდი“...

— — — | — — —
— — — | — — —
— — — | — — —
— — — | — — —

ე. ი. ზომა ერთი აქვთ, მხოლოდ გვეგონია, რომ ამ შემთხვევაში ნიკ. ბარათაშვილი უფრო ალ. ჭავჭავაძის გავლენას განიცდიდა, ვიდრე დ. გურამიშვილისას. ლექსის ზომა, რასაკვირველია, ამ უკანასკნელს ეკუთვნის, მაგრამ ალ. ჭავჭავაძემაც ეს ზომა გამოიყენა და ბარათაშვილსაც მისი ხელით გადმოეცა. მაგალითად: ალექსანდრე ჭავჭავაძე:

„ფერსა ბნელს, ფერსა შავს,
მე ვეტრფი მარად ეამს,
არას ღროს ფერსა სხვას
არ ვეტრფო, ვფიცავ ცას“.

როგორც ვხედავთ, აქ მარტო ზომა კი არა, თემაც და საერთოდ კოლორიტიც ნახესხებია.

არც¹ თუ რითმის მხრივ არის ნიკ. ბარათაშვილი უჩვეულო ოსტატი. როგორც სწორედ შენიშნავს ნიკ. ბარათაშვილის ლექსის ფორმის მკვლევარი ს. გორგაძე, „ნიკ. ბარათაშვილის ლექსებში სულ 1154 რითმაა. ამ რიცხვში სამმარცვლოვანი რითმი მხოლოდ 276-ია. დანარჩენი ორმარცვლოვანი და ერთმარცვლოვანი რითმებია, სახელდობრ: ერთმარცვლოვანი არის 350, ხოლო ორმარცვლოვანი 528“¹. ამ ციფრების მიხედვით, ნ. ბარათაშვილის ლექსის მუსიკალობაც არ უნდა იყოს დიდი ღირსებისა, რადგან ერთმარცვლოვან რითმათა ასეთი სიუხვე, რაც ქართული ლექსისათვის სრულიად მიუღებელია, მუსიკას ხელს უშლის. ნიკ. ბარათაშვილი ძლიერია რიტმით და წყობილების შეფარდებით ლექსის თემასთან თუ გუ. ნიბ-განწყობილებასთან. აქ ბარათაშვილი იმდენად ძლიერია, რომ ჩვენს ლიტერატურაში ერთი პირველი ადგილთაგანი მას ეკუთვნის. მან აუარებელი ემოციური სიმდიდრე შესაფერ ზომაში მოაქცია და შემოქმედების მახვილი კი ემოციების სიღრმეზე დასტოვა. ლამარტინივით, ჩვენი პოეტი არა ცდილობდა ფრაზისათვის

¹ ნ. ბარათაშვილი. ლექსები, 1922 წ., გვ. 233.

განსაზღვრულ მხატვრული ფორმის მიცემას. მაგრამ, ამისდა მიუხედავად, ყოველი მისი სიტყვა მელოდიურად მიმდინარეობს და ეს მელოდია იმდენად გარეგნული არ არის, რამდენადაც შინაგანი და საგნობრივი. მისი რითმა სადაა, ორიგინალობის გარეშე დარჩენილი, მაგრამ მაინც შთაგონებიანია, რადგან ღრმად და ძლიერია მათში მოქცეული შინაგანი სტიქიონი.

ნიკ. ბარათაშვილის მნიშვნელობა ქართულ ლიტერატურაში დიდია. მისი პოეზია გამაცოცხლებელ ნამივით მოხვდა ქართველ საზოგადოების თუ პოეტების თაობათ, გაუღვიძა სამშობლოს სიყვარული, რომელსაც კლაფდა ჩვენი ცხოვრების პოლიტიკური თუ კულტურული პირობები. მან შექმნა ახალი ატმოსფერო, და იქიდან მომდინარე შთაგონება ჯერ კიდევ აცოცხლებს და ასაზრდოებს ქართული მხატვრული სიტყვის სამფლობელოს.

ვახტანგ ორბელიანი

(1812 — 1890)

ჩვენს ლიტერატურაში, ვახტანგ ორბელიანი თავისებური პიროვნებაა. მიუხედავად იმისა, რომ მისმა პოეტურმა მოღვაწეობამ 1890 წლამდე მიადწია, იგი მაინც შეცხრაშეტე საუკუნის პირველ ნახევარს ეკუთვნის. მართალია, მისი შემოქმედება ზოგჯერ ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლის და სხვათა შემოქმედების გამოძახილია, მაგრამ არც ეს გარემოება გვაძლევს ნებას, რომ ვახტანგ ორბელიანი ოცდაათიანი წლების სახელოვან პლეადას მოვაშოროთ. მისი პოეტური აგებულება, მისი იდეური თუ ესთეტიკური განძეული იგივე იყო, რაც ჩვენი ადრინდელი რომანტიკოსებისა: თუმცა, ინდივიდუალური სახეც ჩვენმა პოეტმა საკმაო ძალით გამოაჩინა. ვახტანგ ორბელიანიც 1832 წლის შეთქმულების მონაწილეა. ეს ერთგვარი განმსაზღვრელი ნიშანია, თუ როგორი იყო ის პოლიტიკურ-ზნეობრივი არე, რომლითაც სუნთქავდა ჩვენი პოეტი. ის მიზნები, რაც ამ საიდუმლო კავშირსა ჰქონდა დასახული, და რომელიც ისე ანაზღვეულად დაემსხვრა, ვახტანგ ორბელიანმაც თავისი პოეზიით გამოიტირა.

შეიძლება ითქვას, რომ ისეთი დაწმენდილი პატრიოტული ლირიკა, როგორიც ვახტანგ ორბელიანისა არის, არც ერთ ჩვენს პოეტს არა ჰქონია. დაწმენდილი, პოეზიის სისრულის თვალსაზრისით კი არა, არამედ შემოქმედების ობიექტის მტკიცე შემოფარგვლით. მან უარპყო პოეზიის ყველა თემა და 'მხოლოდ სამშობლო ქვეყნის სიყვარულის იდეას შემოგელო. მან არ გაიზიარა გრიგოლ ორბელიანის და ალექსანდრე ჭავჭავაძის ანაკრეონისებური ამღერება, არ მიიღო მუხამბაზის კილო, რომელიც მას უდარდებლობის ხმად ეჩვენებოდა.

„მე არ მიყვარს კილო მუხამბაზისა,
კინტოთ კილო, კილო შუა ბაზრისა,
იმ კილოთი რა იმღერო პოეტო,
თუ არ ღვინო, ტოლუმბაში და კინტო...“

„შე არ მიყვარს სურათები ამ-გვარი,
მუხამბაზით სხვას რას იტყვი, მითხარი?“.

ვახტანგ ორბელიანს რუსთაველის კილო ეჩვენებოდა მომხიბველვად, რომლითაც სულ სხვა „სურათები“ იწერებიან და განსაკუთრებით კი ბუნების სიდიადე. ამ ნატურის დახატვა ჩვენ! პოეტს მიაჩნია პოეზიის უმაღლეს დანიშნულებად. თუმც ამას გარდა

„სხვანიც დიდნი საგანნი გვაქვს პოეტო:
გმართებს ძველ დროთ გმირნი გამოგვიხატო,
მაჟულისთვის მათ ბრძოლა საშინელი,
ბრძოლის გრგვინვა, საზარო ბრძოლის ველი“.

ვახტანგ ორბელიანი თითქოს გრძნობს, რომ მხოლოდ სამშობლოს შესახებ წერა მოსაზრებელი ერთფეროვნება იქნებოდა და თავის საწინააღმდეგო პროგრამას აფართოებს. მან იცის, რომ პოეზია სიყვარულის გარეშე ვერ იარსებებს, რომ ქალი აუცოლებელი კერპია შემოქმედების წარმართულ ბოიონში და ამიტომ ქალს უშვებს პოეზიის წმინდა ქვეყანაში, მხოლოდ ერთი პირობით:

„დაგვანახვე ასული მშვენიერი,
სახეს უჩნდეს გულის კმუნვა ძლიერი,
იყოს ვარდი, ავღრისგან ფერმიხდილი,
და ყვავილი, ქარისგან თავ-მიხრილი.
ნაზი, ტურფა, მშვიდი და წმინდა გული,
მაგრამ მთელის არსით შეყვარებული“.

ნიკ. ბარათაშვილი ამბობდა: „მიყვარს თვალები მიბნედილები, ეშხისა ცეცხლით მოქანცულები-ო“. აქაც ნაზი და დამშვიდებული ქალის პორტრეტი გვეჩვენება, მაგრამ პოეტს გამშრალი ქალი კი არ უყვარს, არამედ ვნებით დაწვარი, ეშხით მოქანცული. აქ უდიდესი ვნებიანი ალტკინებაა. ვახტანგ ორბელიანის იდეალური ქალი კი მკერდგამოფიტულია, უსისხლო და უვნებო. ეს რაღაც ბიზანტიური წმინდანია, დატანჯული სახით, ეროს-გამქრალი და მხოლოდ უმაღლესი მომავლის უსიტყვო შთამგონებელი. მას პოეზიის საგნად მხოლოდ ისეთი ქალი უნდა, რომ

„შილღერისა ჰგაედეს აშლიასა,
ან შექსპირის ციურს ოფელიასა“.

ე. ი. რბილი და მორჩილი არსება, მოსიყვარულე, მაგრამ ყოველგვარ ეროტიული ვნებიანობის გარეშე. რაღაც ეკლესიური კილო ისმის ამ სიტყვებში, რაღაც დიდაქტიკა. გონება, აზრი გამოდის როგორც კანონმდებელი და მოვლენათა შეპირევი და გამწესრი-

გებელი. ამ სტრიქონებიდან მოღლილი ადამიანის ხმა ისმის, რომელსაც ყველაფერი წართმევია და დარჩენია მხოლოდ ერთი დასაყრდენი პუნქტი. წაართვით მას ეს უკანასკნელი ნავთსაყუდელიც და ქვეყანას მისთვის დაეკარგება ყოველგვარი აზრი და მნიშვნელობა.

ჩაადაევი სწერდა პუშკინს: „მე მაქვს მხოლოდ ერთი აზრი. ჩემს ტვინში შემთხვევით რომ სხვა იდეებიც აღმოჩენილიყვნენ, რასაკვირველია, ისინიც იმ ერთ იდეას მიეკედლებოდნენ“. ასე ემართებოდა ვახტანგ ორბელიანსაც.

მისი ერთადერთი იდეა იყო საქართველო, ყველა სხვა მოტივი შემთხვევითი ხასიათისა არაა, და ისე, რომ ამ მთავარ იდეას ევლებოდა.

ვახტანგ ორბელიანს ხალხის სამსახურიც პოეზიის მთავარ ამოცანად მიაჩნია; ხალხური მოტივების გაგონება უნდა შემოქმედების ესტრადიდან. „დაგვანახვე, რით სწუხს, რით ხარობს გლეხი-ო“. თუმც უნდა ითქვას, რომ ეს მოტივები წამონაქროლი სიოს მოტანილი უფროა, ვიდრე შინაგანი ხმა, ნაგრძნობი და ნატანჯი.

„შეხედეთ თქვენთ უმცროსთ ძმათ.

ჩემს უმცროსს ძეთ გლეხებსა,

როგორც თქვენ, ისინიცა

ჩემის გვაშის სახსრებსა,

რატომ ვერ მოუარეთ

რად ჩაუგდეთ ჩარჩებსა“.

აქ ყოველად მშრალი პროგრამულობაა. პირდაპირა ჩანს, რომ ეს მოტივი დროის მოთხოვნილება იყო და პოეტმაც თქვა. ჩვენ არ ვამბობთ, რომ ვახტანგ ორბელიანი გულწრფელი არ იყო ამ სტრიქონების წერის დროს. არა იგი შეიძლება უდიდესი სიმართლით ამბობდა ამას, მაგრამ ეს იყო ჰკუის საკითხი და ფსიქოლოგიურ კატეგორიად არ ქცეულა. ამიტომ არის, რომ მისი სტილი აქ პუბლიცისტურია, უფერული და ყოველგვარ მხატვრულობის გარეშე დარჩენილი.

სულ სხვა სტილითა წერს პატრიოტულ ლექსებს. აქ მისი სიტყვა შთამაგონებელია, მისი პათოსი დამარწმუნებელი, და თუმც ზოგჯერ სენტიმენტალური ხმებიც ერევა, მაგრამ მაინც სიყალბე არსად არის. პატრიოტული ლექსების უკან ჩანს მგზნებარე პოეტი, რომელიც თავისი ქვეყნის მცირე სუნთქვასაც ძლიერ განიცდის, და თუ ამ განცდებს დიდი ოსტატის უნარით ვერ ამბობს, სამაგიეროდ რასაც ამბობს მართალია და წრფელი. ამას თვით პოეტიც

გრძნობს და მის მაქებარს დიმიტრი ყიფიანს არაჩვეულებრივი სიმდაბლით უპასუხებს:

„რისთვის მიწოდებ მე შენ პოეტად?
გეტყვი რასაც მწერ, მწერ შეტსა მებტად!
„არ ვარ პოეტი: ნიკი შალაო
ჩემს თავზედ მალლით არ გადმოსულა,
და ჩემს გულსულში ცით ნაპერწყალი
პოეზიისა არ აღგზნებულა.
არ ვარ პოეტი, წყობილის რითმით
დამშერალს კაცის თვალს ვერ მოვგვრის ცრემლსა.
ლექსით ცხოველით, ძლიერით, მდიდრით
ვერ ავაღელვებ, ვერ აღძრავ ერსა!“

რასაკვირველია, ეს თავის დამდაბლებაც გადაქარბებულა. თავისი დროისათვის, ვახტანგ ორბელიანი მნიშვნელოვანი იყო; მას ჰქონდა საკუთარი პოეტური ინდივიდუალობა, საკუთარი გრძნობათი ტონი და სტილიური თავისებურება. და ყველა ეს ღირსება მის პატრიოტულ ლექსებში არის მოცემული.

ვახტანგ ორბელიანის პატრიოტული რომანტიზმი, ერთი მხრივ, ალექსანდრე ჭავჭავაძის და გრიგოლ ორბელიანის შემოქმედებიდან გამომდინარეობს, მეორე მხრივ კი, ევროპული რომანტიზმის გავლენას განიცდის. პატრიოტული მიდრეკილება ექვს გარეშეა, რომ ჭერ თვით პოეტის შინაგანი ორგანიზაციის საკითხია უმთავრესად, შემდეგ კი იმ გარემოსი, რომელშიც იგი დაიბადა და ცხოვრობდა. ილია ჭავჭავაძე წერს: „ვახტანგ ორბელიანი დაიბადა იმისთანა დროს, როცა ჭერ კიდევ ცხოვრებას ემჩნეოდა წყლულნი და დაკოდილებანი მეთვრამეტე საუკუნისა და მეცხრამეტე საუკუნის ქარს ვერ გაეფანტა მათ მიერ მოვლენილი ნაღველი, მწუხარება და სასოწარკვეთილება. ჭერ კიდევ თითო-ოროლა ოჯახში ცოცხალი იყო ხსოვნა მეთვრამეტე საუკუნისა, რომელმაც სული დალია 1795 წ. 11 სექტემბერს, სოლანლულში, კრწანისის ბაღებთან, და წამების სახელოვანი გვირგვინი დაადგა იმ ქვეყნისათვის თავგანწირულს მამულისშვილებს; ჭერ კიდევ აქა-იქ ანათებდა დიდებულის მეფის ორაკლის შუქი, რომლის „ღღენი ემსგავსნენ ჩასვენებულსა ბრწყინებით მზეს“... დიახ, ყველაფერს ამას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს, და ვახტანგ ორბელიანის რომანტიზმი, როგორც გუნებგანწყობილება, აქედან იღებს სათავეს. მაგრამ ამ შინაგანი სტიმულის ლიტერატურულ ფორმით გამოცემა პიროვნულ საზღვრებს სცილდება და აქა ვხედავთ ჩვენ გავლენის დასაწყისს. ალექსანდრე ჭავჭავაძის „ვოგჩა“ და გრ. ორბელიანის

„ბაღღევრძელო“ მიჩნეულ უნდა იქნენ ვახტანგ ორბელიანის შთაგონების სათავედ. მაგრამ ამას გარდა, შეუძლებელია ვახტანგ ორბელიანზე გავლენა არ მოეხდინოს მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ნახევრის დასავლეთ ევროპულ რომანტიზმს. ამ უკანასკნელს, ვალტერ სკოტის შემდეგ მიეცა სრულიად გარკვეული დამახასიათებელი ნიშანი: მხატვრული ელემენტის (le pittoresque) შეტანა ისტორიულ მოთხრობაში. ვალტერ სკოტმა გაიტაცა იმ დროსა ლიტერატურის საუკეთესო წარმომადგენლები დე-ვინი, პიუგო, პალზაი, მერიმე, ვიტე (საფრანგეთში), ფუკე, შპინდლერი, ტიკი, არნიმი, კენიგი და სხვ. (გერმანიაში) და ამ ხასიათის რომანებს პირდაპირ უწოდებენ: les romans à la Walter Scott (die Walter Scott'schen Romane). წერის ამ მანერას რუსეთშიც მრავალი მიმბაძველი გაუჩნდა და, 20 — 30 წლებში, რუსეთის სალიტერატურო ბაზარი აივსო ვალტერ სკოტის თარგმანებით. ვახტანგ ორბელიანი, რომელმაც რუსული განათლება მიიღო და რამდენიმე პუშკინს, ჟუკოვსკის და სხვ. ზოგჯერ ბაძავდა კიდევ ან თარგმნიდა, ეკვს გარეშეა ეს „ვაგალტერსკოტების“ ტალღაც მოხვდებოდა, რაც მის შემოქმედებაში აშკარად ჩანს. მართალია, ვალტერ სკოტი რომანიისტი იყო, ვახტანგ ორბელიანს კი მოთხრობის სახით სტრიქონიც არ დაუწერია, მაგრამ ამას არ აქვს მნიშვნელობა. განა ფილოსოფიური მიზდინარეობა კი არ ახდენს დიდ გავლენას პოეზიაზე, მხატვრობაზე და სხვ. ამის მაგალითები მრავალია და, მაშასადამე, უცნაურად არ უნდა გვეჩვენოს ასეთი მოსაზრება. მით უმეტეს, რომ ვახტანგ ორბელიანის შემოქმედება სწორედ იმ ნიშნებს ატარებს, რომლითაც ვალტერ სკოტის რომანებმა მოახდინეს ისტორიული გაგლენა. რაში გამოიხატა ვალტერ სკოტის განსაკუთრებული მანერა? ორ ძირითად ხერხში: 1. ისტორიული ცხოვრების გარეგან მხარეთა მხატვრულობაში და 2. ისტორიულ ხასიათთა მხატვრულ გადმოცემაში. მან მოახდინა ეროვნული ყოფის პოეტიზაცია, ერთი მხრივ, და, მეორე მხრივ, პოეტიზაცია მოუხდინა ეროვნულ სულს. ასე გაიგეს ვალტერ სკოტის მანერა საუკეთესო კრიტიკოსებმა (ი. ტენი, გეორგ ბრანდესი და სხვ.). ვახტანგ ორბელიანის შემოქმედებაშიც ეს მანერა გვეჩვენება. ჩვენი ძველი ცხოვრება სიზმარისებურ ლაშაზ ლეჩაქში გახვია და შეაქო.

...წარსულთ დღეთა ყოფა ცხოვრება,
ჩვენი სიცოცხლის უზრუნველის დროთ მდინარება,
ჩვენი საშობლოს მშვენიერნი მთანი და ბარნი,
- ველნი მწვანენი. მთებით. უფსკრულს წყალნი მქუხარნი.

ნათლის ცის ქვეშა ჟამნი, დღენი ნეტარებისა,
დღენი ლხინისა, შექცევისა და სიმღერისა;
ჩვენი სიმღიდრე, მარგალიტნი, უტოლო ქალნი,
ეშხით საეპენი მათნი შავნი, ცხოველნი თვალნი!.

პოეტი რომანტიულ უკიდურესობაშიც ვარდება და თავისი ძმის, ალექსანდრე ორბელიანის, მსგავსად ბატონ-ყმობასაც კი იდეალურ მყუდროებად წარმოიდგენს. 1859 წ. ალ. ორბელიანი „ცისკრის“ მეთერთმეტე ნომერში წერდა: „უწინდელ დროს გარეშე კაცი იმას ეძებდა, შებატონე ვიშოვნო და იმას შევეხიზნოვო. ამისათვის, რომ ნებატონე თავის ყმასა შვილსავით ყურს უგდებდა და შვილის მსგავსად გული სტკიოდა ყმისთვისო“. ვახტანგ ორბელიანიც ამასვე ამბობს:

„უყვარს მოხუცა თვის გლეხნი ყმანი, —
მისთვის ის ყმანი არიან ძმანი, —
მათთან ნადიმი და მათთან ლხენა,
მათ საუბარი, უმზაკერო ენა.
ყმას ქყავს პატრონი, არა ბატონი:
ერთნი არიან ყმა და პატრონი...“

ვახტანგ ორბელიანს წარსულის ყოველი წვრილმანი რაღაც მომხიბლველად ეჩვენება. და იქნება ეს მხედართ მგზავრობა, სიმღერა, ნადიმი, ყრილობა თუ ქალის მოძთვის ცერემონიალი, ყველაფერს ყელთმომდგარი საყვარულით აგვიწერს, და ისე, თითქოს პოეტური ექსტაზის დროს ხელშესახებად განიცდიდეს ამ სახეობას.

„ახედავს: მხედარნი შორით მოდიან,
მღერენ: „მოვდივართ, მოგვიხაროან!“
მღერენ და თანეუ ცხენზე მარდობენ,
თოფით, დამბაჩით, ხმლით ნაეარდობენ!“

ან ეს სურათი:

„ახედავს საწოლში შიამელ მორთულსა,
თვის თვალთ სინათლეს, თავის ასულსა“.

---

¹ გრიგოლ ორბელიანი, ერთ კერძო წერილში, მელანქოლიურად წერს: „ქენინა ეკატერინა მენგარელიისა, გარდაცვალა გორდსა, 13 აგვისტოს. განვიდა ესეცა, წარსული დროისა საქართველოს მშვენიერება, დედუფლად დაბადებული! ვინცა შეხედავდა, მაშინვე უნდა მდებლად თავი დაეკრა. ესრეთნი იყვნენ: ანნა, მანანა, მათა, ჩვენი ეკატერინა, ყაფლანის და, ნინა გრიბოედოვისა, მიხი და სოფიო, ჩვენი მათა, ყაფლანის ელენე, მართა ერისთავისა და მრავალნი სხვანდცა! აბა, ესლა თვალი გადაავლე ჩვენს საზოგადოებას, ვინ არის ამათი მაგერი? — ჩემო ტასო, ბნელდება საქართველო!“...

„მას ტოლნი ჭალნი გარს ეხვევიან,
„რა ტურფა რამ ხარ“ — ეუბნებოიან;
ყამჩით, ჭაპუებით, აღმასებით რთვენ,
თვალთ უკოცნიან, უალერსებენ“...

ამ ყოფის პოეტიზაციას ემატება მეტად მხატვრული ბუნების დეკორაცია. ვახტანგ ორბელიანი ბუნების დიდი ტრფიალია, მაგრამ აქაც კი იდეალიზაციას თავს ვერ აღწევს. საქართველოს ბუნების სილამაზეს იდეალიზაცია აღარ სჭირდება, მაგრამ სწორედ ის არის ვახტ. ორბელიანის შემოქმედებაში მნიშვნელოვანი, რომ ამ ბუნების აღწერილობას დიდი სიყვარული დაატანა. ჩვენ კარგად გვახსოვს გრიგოლ ორბელიანის პათეთური შემოძახილი: „სხვა საქართველო სად არის, რომელი კუთხე ქვეყნისა“: აქ ფორს-მაჟორით არის მხატვრული გამმა აღებული და რაღაც გახარებაა. ვახტანგ ორბელიანი კი ფორს-მინორით, რაღაც კენესით იძახის:

„აღარ მელირსა, მშვენიერო ჩვენო კახეთო,
რომ გომბორის მთით შენს შევებას კელავ გადმოვხედო,
დავეშვა დაბლა, შენს წალკოტებს ჩამოუარო,
და იმათ ჩრდილში განვისვენო, განვიხარო“...

ვახტანგ ორბელიანი მხოლოდ ოცნებაში ესაყვარლება კახეთს, მას მხოლოდ ელანდება ალაზნის ველის ბიბინი.

„ეზივარ ფიქრითა გომბორისა ზურმუხტის მთაზედ,
და თვალი ხარობს შენს მშვენიერს გაფურჩქენილს ველზედ:
ესვამ შენთ ვაზთ ნექტარს, და ვლიღინებ: იყავ ბედნიერ,
იყავ ბედნიერ, იღლეგრძელე მრავალ ჟამიერ“.

ეს „კახეთი“ ვახტანგ ორბელიანისთვის ჩვენი ქვეყნის გეოგრაფიული კუთხე კი არ არის, არამედ საქართველოს ნიშანია. და თუ საქართველოს კახეთის სახით წარმოიდგენს, იმიტომ რომ იჭგვულება „პატარა კახის“ გმირული სული.

„კახეთი ზრწყინავს მზის სხივით,
ალაზნის ზვირთი გრიალებს,
ირაკლის სული ზეციდგან
მათ უმზერს, მათზე ტრიალებს“.

კახეთშივე ეგვულება ჩვენს პოეტს თამარის საფლავი. ამიტომ არის რომ მოყვასთ ემუდარება, „მოვკვდები კახეთს დამმარხეთო“.

„იმ არეს ახლო მოყვასნო,
სადაც მარხია თამარი,
იქ ვაზებს შუა უდროვო,

სჩამს მისი წმინდა სამარი!...
მოყვასო კახეთს დამმარხეთ,
იქ არის მისი საფლავი...“

ვახტანგ ორბელიანს ეხერხება ბუნების აღწერა, მაგრამ ამ აღწერაში მაინც დიდი მღელვარება და გადაჭარბებული სუბიექტივობა შეაქვს. მისთვის ბუნების სილამაზე თავისთავადაც არსებობს, მაგრამ ხშირად თითონაც ალამაზებს ხრიოკსა და უდაბურად გილებს. ასე რომ, საბოლოოდ ვახტანგ ორბელიანისთვის საქართველოს ბუნება საყვარელია გარეგან შემკულობით კი არა, — იმ შინაგანი ღირებულებით, რომელიც ამ ბუნების წიაღში გეულება. ამ მხრივ შესანიშნავია მისი ლექსი „ძველი დმანისი“:

„მამა-პაპათგან ხვედრად შემხვდა დმანისი ძველი,
დმანისო ძველო, აბა მითხარ შენგან რას ველო?
სალა ფრილო, უნაყოფო ხარ აღმართული,
მწვანე მღელოთი, მწვანე ტყითა არ ხარ მორთული;
შენს სალა გვერდზე ვერ გავაულებ გუთნითა კვალსა;
წყარო მცინართ არ ახარებ პატრონის თვალსა“...

პოეტი განაგრძობს აღწერას, მაგრამ ისე, რომ მართლა „ღვთის თვალს“ ამ დმანისისთვის „მადლით არ მოუხედავს“. მაგრამ პოეტს მაინც ჭკრვეულად უყვარს ეს კლდიანი უდაბნო, რადგან იგი არის „მამა-პაპათ ისტორიის წმინდა რვეული“:

„მოგესალმები დიდ ნანგრევთა პატრონი თქვენი,
დიდის შენობის, როგორც თქვენა, საბრალო შენი,
ვდგევარ თქვენს წინა თავ-მოხრილი, ფიქრით მოცული.
ვდგევარ და ფიქრში მიახლდება, რაც არს წარსული“.

პოეტი ველარ უძლებს შემოწოლილ მოგონებებს. მეტად დიდი წარსული იხედება ამ ციხე-კოშკების ნარღვევებიდან. ამ ციკლოპურ ხუროთმოძღვრების იქით მოჩანს მისი ჭეყნის ბრწყინვალე წარსული, რომელიც „მდიდარსა ფანტაზიას და ზღაპარსა ჰგავს“, პოეტის ფიქრები იშლებიან, გული უკვნესის, სული ეტანება და ძველ დმანისს სწყევლის დაუზოგველად:

„განქრი დმანისო, და დაინთქე უფსკრულსა შინა,
ჩემს სატანჯავად რომ არ იდგე ჩემთ თვალთა წინა“..

მაგრამ ამ ანათემაში იმდენია სიყვარული, იმდენია ტკივილებიანი აღერა, რომ პოეტი სავსებით გიმორჩილებთ და ერთგულად განგაცდევინებთ სიძველის ერთგვარ სურნელებას, ამაღლებას და დიდებას.

უფრო მეტი პათოსით გადმოგვცემს ვახტანგ ორბელიანი ისტორიულ პირთა ხასიათს. მისი ფანტაზია ყოველგვარ საზღვარს ლახავს და ქართული სულის პოეტიზაციისათვის არაფერს არ ზოგავს.

საქართველოს პანთეონში. ვახტანგ ორბელიანს ბევრი. ღმერთი ჰყავს, მაგრამ მათ შორის ყველაზე მეტად ერეკლე მეორეს სკენს თაყუანს. „პატარა კახი“ რალაც თილისმთან გმირად ეჩვენება, რომლის მხოლოდ გამოჩენა იყო საკმარისი, რომ სსსწაულები მოეხდინა ქართველს ჭარს. მისი ერთი სიტყვა ააგზნებდა ყველა ქართველის გულს და ჰამშობლოსთვის თავდადება ვაჟკაცურ გართობად მიაჩნდათ. აიღეთ ვახტ. ორბელიანის ლექსი: „ირაკლი და კონტა ბელადი“ და ნახავთ როგორი იდეალიზაცია არის აქ მოცემული, როგორი პოეტიზაცია მოუხდინა ისედაც გმირულ შარავანდედით შემოსილ მემკარ მეფეს.

„ირაკლიმ კახეთს შესძახა,
კახეთო მოდის მტერიო,
აბა ჩვეულხართ როგორცა.
მტერს აუყენეთ მტვერიო!“

ამ დამახილამდე კახეთი „თითქოს მომკვდარა“, „ნისლის სუდარას მოუტავს ალაზნის ველი ზურმუხტი“. კახელებსაც „თითქოს ღრმად სძინავთ“, და ზალხის ამ გაყუჩებას, ბუნებაც გაუყუჩებია. „ღამეა ბნელი“, „ცაში არ ბრწყინავს ვარსკვლავი, ძირს ველზედ — ცეცხლი მწყემსისა“. მაგრამ ერეკლეს ხმამ თითქოს გაარღვია ეს „სიკვდილი“. „კახეთს მოეხსნა პირბადე, მის ტურფა ველნი ჩნდებიან“.

„არა, არ სძინავს კახეთსა,
შეკურვილია, შხად არის,
ჩასაფრებული მტრის გზებზედ
მაგრად, მამაცად მტერს ელის!“

და ამ ბრძოლის ლოდინში, ყველას თვალი ერეკლეს მისჩერებია, „გულით და სულით ქარი მას უმზერს“. ერეკლეს, მტრის მოლოდინში, „თვის რაშის კისერს ეალერსება“.

— ტანი დაბალი,
შუბლი მაღალი,

თვალი გამკვრეტი ვით არწივისა,
მოშაო ფერით,
ქალარა წვერით,
მოსული მკერდი, ბეჭი გმირისა!..

ზის გმირი რაშუედ
ამპარტაყანუედ,
„შაისევანი“ მას ეწოდება,
რაში ჭკვიანი,
გონებიანი,
არაბისტანის მშეენიერება“.

იწყება ბრძოლა. კობტა ბელადი „რისხვით, ვით ვეფხვი კლდე-
ღრეს მოანგრევს“ და „პატარა კახსა საბრძოლად იწვევს“. ერეკლეც „ლომივით“ დაუხვდება; მისი რაში ორ კაპარას იკმარებს, ირაკლის მჭრელი ხმალი იელვებს და მტერი დაძლეულია.

„კახელთ იგრგინეს,
ხმალი იშიშვლეს
რაგორც არწივნი, მიჟფრინდნენ მტერსა,
დაიძრა მტერი,
მას ასდის მტვერი,
მირბის, მიარღვევს მთას, ტყეს და ღრესა“...

ამ ისტორიულ სანახაობას პოეტი დიდი მღელვარებით აგვიწერს. იგი ხელშესახებად განიცდის ძველი ქართული სულის გმირულ გამოცხადებას და ბრაზობს, რომ უკეთესად არ შეუძლიან მისი აღწერა. „სად არის მუზა-ო“ ამოიოხრებს, რადგან ასეთ სურათს რაღაც არაჩვეულებრივი ოსტატა კირდება, „მკვრგვინავი და მდიდარი ლექსი“ არის საკირო, რომ „ვით ის ბრძოლა, ისე გრგვინავდეს“. ერეკლე მეფის პორტრეტს არა ერთხელ უბრუნდება ჩვენი პოეტი, რადგან „გრძელი სიცოცხლე ირაკლისა არს ბრძოლა გრძელი, მონათხრობელად, საამბობლად, სათქმელად ძნელი“. მაგრამ მართო ერეკლე ხომ არ ეგულება ვახტ. ორბელიანს ძველს ღროში, რომელსაც შეეძლო მამულისათვის თავდადება?

„ან თუ არა ჰყავს ირაკლისა ერთგულნი ყმანი,
მამულისათვის სასიკვდილოდ მარადის მზანი?
ან თუ შამქორში, ასპინძაში სრულებით გაწყდენ.
და მათ გმირთავან ან მათ ძენი არსად არ დარჩენენ?
არა თან ახლავს კიდევ გმირსა სამი ათასი;
სამი ათასი ქართველთ დასი არს დიდი დასი“.

პოეტი გვიხასიათებს ცალკე პიროვნებებსაც, — უსახელო გმირებს, რომლებსაც რთული ცხოვრება უყვარდათ, დაბრკოლებათა შეუპოვარი გადალახვა, უგზო გზებით სიარული. ასეთი გმირი ვახტანგ ორბელიანიმაც, დაგვიხატა პოემაში „განკითხვა“. „უშიშრად მხედარი მარდი უგზო-უყვალოდ ცხენს მიაქროლებს-ო“, და ამ სურათს კარგი ოსტატობითაც აღწერს:

„მირბის, მიფრინავს შერანი შავი,
მას ძლივს-ლა ასწრობს მთების ნიაგი,
იმისნი თვალნი ცეცხლებრ ანთიან,
იმისნი ნალნი ნაპერწყლებს პყრიან“.

ეს მხედარი პოეტს გამოყვანილი ჰყავს როგორც ტიპიური, და როდესაც მას ათქმევინებს: „ქვეყნად სიცოცხლე სხვისთვის მინდოდა, ჩემი სიცოცხლე ჩემთვის არ მქონდა-ო“, ამით ის უნდა პოეტს თქვას, რომ ასეთი ხალხი ჰყავდა ძველად საქართველოს. ასეთი გმირები, ბაში-აჩუკსავით პიროვნულ სახელს არ დაეძებენ. ისინი მიწისქვეშა არსებასავით ხან აქ გაჩნდებიან, ხან იქ, და ყველგან ერთი აღთქმა ახსოვთ: სამშობლოს დიდება.

„მაგრამ სად არის ჰაბუჯი გმირი?
ის არის, სადაც არს ბრძოლა მწარე,
სად მამულსთვის გმირნი იბრძვიან,
სადაც სჯულისთვის იბოცებიან,
რომელ მხარესა არს გაჰვირება,
იქ თავის რაშით დაიბადება“....

მაგრამ ვახტანგ ორბელიანი ამ რომანტიულ ჰერეტაში კმაყოფილებას კი არ ეძებს, რომ „თავი მიიდრეკოს“. მას ზედმეტად უყვარს სინამდვილე, საძაგელი აწმყო, რომლის გარდაქმნაც სწავლია, და ამ მიზნისათვის იყენებს წარსულ დიდების გაცოცხლებასაც. იგი კონტრასტების მხატვარია, სინამდვილესა და ოცნებას შორის დატანჯული, და მისი პოეტური თვალი ყოველთვის პარალელურება ხედავს. იგი ოცნებას ხშირად ეძლევა, მაგრამ სიფხიზლეს არასოდეს არ კარგავს. „ტურფავ მდინარევე, რას მიბიბინებ, მწარე ოცნებას ვერ მიმიძინებ“-ო, ოცნებით ოცნებას ებრძვის, წარსულზე ფიქრი ვერა კლავს მომავლის ფიქრს, და ამ ორ დასაწყისს შორის ქანაობს და იმტვრევა პოეტის სული. მას ზოგჯერ წინააღმდეგობის ყინიც იპყრობს. პოეტი, რომლის მთელ შემოქმედებას შეიძლება სახელად „იმედი“ ეწოდოს და რომელიც მისანივით იძახდა: „გწამდეს ეს შთენნი დიდებულნი კვლავ აღსდგებიანო“, ეს მომავლის ექსპანსიურად გამცდელი, სხვის იმედს

სუბტიკურად უცქერის. მაგრამ აქ ეს ეპვიანობა კი არ არის მნიშვნელოვანი, არამედ ის სულის სტიგმატები, რომელნიც პოეტს ერევნიან საქართველოზე ფიქრის დროს.

ვახტანგ ორბელიანი იღია კავკავადის ლექსის გამო: „ჩემი კარგო ქვეყანავ, რაზედ მოგიწყენია?“ წერს საპასუხოს: „სამშობლო ქვეყნის პასუხი“.

„მკითხავ ჩემო პოეტო, რაზედ მოგიწყენია?
ნება მომეც მეც გკითხო, შენ კი მოგილხენია?
მეუბნები, მარწმუნებ: „მომავალი ჩენია!“
მაგ გვარი იმედები ჩემს ყურს ბევრი სმენია!

რა მაწუხებს, რა მტანჯავს, რაზედ მოგიწყენია?
ჩემო ტკბილო მგოსანო, ბევრი მომითმენია!“

და შემდეგ მოდის სურათი ჯურათზე, თუ „არაბთ, ოსმალთ, შაპარსთ, ლეკთა“ როგორ უნაგარდნიათ საქართველოს გულზე, როგორ უმუხრავთ და უნგრევიათ „ტაძარ-პალატნი“, როგორ უბრძოლია ქართველებს და სისხლით როგორ მოურწყავთ თავისი ქვეყნის „გულ-შეკრდი“.

„მაგრამ დაეხრა ოშის ხმა, შეიცვალნენ დროები“...

ის ძველი ქართველები ძველ დროს გადაყვნენ, ახლებმა კი იმედები არ გაამართლეს. პირიქით, ისე დაეცნენ და დაპატარავდნენ, რომ ყოველგვარი იმედის კვალსაც კი შლიან.

„ამ ძუძუთი გაზრდილნი, ნაჭერ-ნაჭერ მყიდან-ო“.

ამ სანახაობით აღშფოთებული, სინამდვილეში ყოველ იმედისაგან გაძარცვული და ოცნებაზეგინებული, პოეტსაც მიმართავს: „ნუ ფრინავ მარად ცაში, ნუ უმზერ მარად ჰუებსა, ცოტა ძირს დაიხედე, ნახავ მაგალითებსა-ო“.

ეს მაგალითები კი ისეთი საშინელია და სასოწარმკვეთი, რომ შათი მნახველი „ტკბილ ხმათათვის“ ვეღარ მოიცილისო და თავის თავზე ამბობს: „ტკბილის ლექსებისათვის ჩემს გულს აღარ სცალიან-ო“. პოეტს თითქოს სიტყვის თქმაც ენანება, რადგან გამგონეს ვეღარ ხედავს. „მაგრამ რა გითხრათ, რა გიამბოთ? ჩვენს უღონო სულს, ჩვენს გაყინულსა, გაქვავებულს და უგრძნობელ გულს, მწარე მოთხრობა წარსულ დროთა არ აცხოველებს-ო“. ბოეტი თანამედროვეთ არ ინდობს და მწარე სინამდვილეს სეტყვასავით უშენს:

„ჩვენ არც კი ვიცით, იმ უბედურთ რაც დაგვდეს ვალი,
ჩვენსა გარეშე ვერას ვხედავთ: ბნელი გვაქვს თვალი....
ოღონდ მამათგან დაშთომილი მამული ვკამოთ,
და ჩვენთ მოყვასთა, ჩვენთ ნათესაეთ-მმათ ცილი ვწამოთ;
ოღონდ კი ჩვენთვის შუე ნათობდეს და ცაში ნუ ჰქუხს,
რა გვენალელება, რაც მოხდა მაშინ სოღანლულს!
თუ ნათლად გვქონდეს გულის გრძნობა და ნათლად პირნი,
ბუერს მოგვითხრობდნენ არაგვისა და მტკვრის ნაპირნი“.

პოეტი მამხილებლის როლში გამოდის და ცდილობს ყველას აგრძნობინოს ის „დიდი მოთხრობა“, რომელიც არაგვისა და მტკვრის კიდევებში არის „სისხლით ჩართული“. ვახტანგ ორბელიანი თითქოს შურსაც იძიებს საქართველოს შეგინებისათვის და დამნაშავეებს საქართველოს გარეშეც ეძებს. საქართველო ხომ მხოლოდ-თავს არ იცავდა. იგი კედელი იყო, აპართული აზიასა და ევროპას შორის. დასავლეთის ქრისტიანობას საქართველომ უდიდესი სამსახური გაუწია და გადაარჩინა მუსულმანთა თავდასხმისაგან. ასე ჭაწის პოეტს და მწარე საყვედურით ამბობს:

„და დასავლეთის ქრისტეს ერნო, თქვენ რას შერებოდით,
როცა ქრისტესთვის თქვენ თვალწინა, თქვენს კარს ვწყდებოდით?“

ეს სირცხვილის ლაქაა, დასავლეთის შუბლზე აღბეჭდილი, რომელიც პირველ ცოდვასავეით შთამომავლობაზეც გადადის:

„და შეილებსაც კი ხშირად გაზისთ შავი ბეჭედი,
არ დაიღუშებს ისტორია, ნუ გაქვსთ მელი.
მართლმადიდებელთ წმიდა სისხლი კისერთ გედებათ.
მაგრამ მოკითხვენ, მაგიერი როსმე გეგებათ!“..

პოეტი ღმერთსაც არ ინდობს, გმობას უგზავნის, რადგან არ ესმის მისი არსებობის აზრი და მნიშვნელობა. თუ იგი არის, მაშ საქართველო რად გაიმეტა? და თუ დაწმინდო მისი სამშობლო, მაშ ღმერთი არა ყოფილა.

„გონება ხელობს, გაშმაგებულს აზრი მერევა,
სარწმუნოებას გულის კმუნვის ძალა ერევა,
მაშინ მოყვასნო, მზა ვარ გკითხოთ, მითხარით ერთი:
ნუ თუ მართლა გწამთ, რომ არსებდეს და იყოს ღმერთი?
თუ დაბადება სამყაროსი იყო მის ნება,
და თუ ეს აზრი არ არს შტერთა და ცრუთ ზმანება,
თუ მართლა მნათობთ, ცას და ზღვათა მთათა და ველებს-
თავის შექითა, სიუხვითა ის აცხოველებს;
თუ მან დაგებადა, მან გეცა გრძნობა, ჰქუა და ენა.“

თუ მან ეს ტყენი, ეს მღელღონი აღმოაცენა, ...
თუ ჭვეყანასა წესი მისგან მიენიკების,
თუ ნათელი არს და ნათელი ქვეშარიტების,
მაშ საქართველო ასე მწარედ რისთვის დაემხო?"

თითქოს პოეტს შეეშინდება ამ გმობისა და ცდილობს გაი-
ყოს: სხვასაც უგმია ღმერთი თუ არა. და იმავე „პატარა კახს“ მი-
მართავს, როგორც უდიდეს ავტორიტეტს:

„შენ არ მოგსვლია გულს ეს გმობა პატარა კახო,
როს გადააუღე შენს ქალაქსა აელაბრით თვალთ
და დაინახე, ოთხის კუთხით აგარდა ალი?“

აქ იშლება პოეტის უდიდესი ტრაგედია, — ღმერთთან შებრ-
ძოლებს საშინელება ადამიანისათვის, რომელსაც ღმერთი ღრმად
სწამს. „მაგრამ რას ვროტავ უბედური და რასა ვყბედავ, მე შემომ-
ქმედის განკიცხებაა როგორა ვბედავო“. მაგრამ ორი ღმერთის
მოთაყვანე, ღვთისა და საქართველოსი, ველარ ერკვევა, თუ ვის
მისცეს უპირატესობა, თუმც საქართველოს უფრო მწვავედ გა-
ნიცდის. ღმერთი — მაინც განყენებული იდეაა, საქართველო კი
კონკრეტული არსია, რომელთანაც სისხლით და ზორციით არის და-
კავშირებული.

„რა გქნა ცოდვილმა, გულსა და სულს ცეცხლი შედემა,
რა საქართველო დანგრეული მომელანდება...“

მაგრამ მიუხედავად ამ გლოვისა და მწუხარებისა, მიუხედა-
ვად სინამდვილის გარყვნისა და გავერანებისა, პოეტში მაინც იმე-
დი აღიმართება, გრძნობით სახე გაუბრწყინდება და გულამგერე-
ბული, თვალეზანთებული იმეორებს იმ გრძნეულ სიტყვებს, რომ-
ლებიც იმედშია, მშვიდ ასულის სახით, ჩასძახა:

„გწამდესო, ღვაწლი მამა-პაათ არ განქრებთან,
გწამდეს ეს შთენნი დიდებულნი კვლავ აღსდგებიან;

ქრისტეს წვარისთვის წამებულო, კვლავ გამრავლდება,
თქვენი სამშობლო დანგრეული კვლავ აღყვავდება“.

ძველისა და ახლის დაპირისპირებას ვახტანგ ორბელიანის პოე-
ზიაში სხვა მნიშვნელობაც აქვს. იგი ამ პრობლემას ზოგად თვალ-
საზრისითაც უცქერის და ორი კულტურის დაპირისპირებასა ცდი-

ლობს. მართალია, ეს ლექსიც საქართველოს გამო არის დაწერილი, მაგრამ პერსპექტივა უფრო შორს მიდის და აქ ჩანს ვახტანგ ორბელიანის ნამდვილი, რომანტიული ბუნება. აქ იგი ორ შენობას უპირისპირებს ერთმანეთს. ერთია ძველი, შვიდასი წლისა, ზეორე — ახალი, ტურფად ნაგები. ძველი თვალსა ზარავს და ველარ იზიდავს, ახალი კი — ხიბლავს და იმორჩილებს. ძველი მტკიცეა და ღონით სავსე, ახალი კი — სუსტია და ნაზი. ძველი საუკუნეების გრივალს თავზე ივლებს და უკვდავებას უსწორებს თვალს, ახალი კი — წვიმა-სეტყვასაგან ათეული წლების მანძილზე იშლებს. ახლოს კედელს, „მისს კირსა და ქვას, ვით სუსტს ასულსა, არც ძალი და არცა ღონე აქვს; ძველა კი, — „ის მოხუცი შვიდასი წლისა, მას არ ეშინის არც დროთ დენის, არც ქარიშხლისა“.

„და თუ ოდესმე მის კედელი დაინგრევიან,
შენც კი მისნი საუკუნოდ მთლად დარჩებთან...“

ამ ლექსით ვახტანგ ორბელიანმა მეტად კარდინალური საკითხი აღძრა და სწორი კუთხით წარმოგვიდგინა. როგორი უნდა იყოს ძველისა და ახლის ურთიერთობა, როგორი არის, ან უნდა იყოს, კულტურის შექმნის თუ შექმნის ისტორიული პროცესი. კიტა აბაშიძე სწორად შენიშნავს, რომ ეს ლექსი „კრიტიკაა მთელის დღეინდელის ცხოვრებისა, დღეინდელის უნიადაგობისა, რადგან უნიდაგოა და მსწრაფლ წარმავალი ყოველივე, რაიცა არ არის შეკავშირებული წარსულთან, შეწონილი და შეჯავებული ისტორიულ ტრადიციებთან... ეს ღრმა აზრი და ძლიერი გრძნობა, შეზავებული მწარე სევდითა და ფრთა-შესხმულის იმედით „ორი შენობის“ სიმბოლოთი აქვს გამოთქმული ავტორს“¹.

ვახტანგ ორბელიანმა თითქოს შეიგნო და განიცადა თანამედროვე კულტურის აცდენილობა, რომელიც მოწყდა ძველ გზას და „მეშინაურ“ ცივილიზაციად იქცა, რომელსაც საფუძვლად აღარ უძევს ძველი სული, ანტიურ ნანგრევებზე გადმოვლილი და განმტკიცებული. მისი ინტუიცია ღრმად შეეჭრა თანამედროვეობას და დაინახა ის ეფექტებზე დევნა, რაც საფუძვლად უდევს დღევანდელ „ბრწყინვალეობას“; დაინახა ის ზერელობა, რომელიც გამძლეობის გარეშე არის დარჩენილი, და რომელსაც მხოლოდ ერთი დღის ეფექტი ასაზრდოვებს. პოეტის გამჭრიახმა თვალმა შეამჩნია ის შინაგანი დეგრადაცია, რომელსაც მისი თანამედროვე ადამიანი განიცდიდა და იგრძნო ის სისუსტე, რომელიც ახალ მოდერ-

¹ იხ. კიტა აბაშიძე. „ეპიკურები“, ტ. 1, გვ. 116.

მას დაპატრონებოდა. იქ კი, ძველად, უსახელო ოსტატები, გოლიათებივით უზარმაზარ ქვებს აბრუნებდნენ და ღუელში იწვევდნენ დროს. მათი სული წარსულით იყო გამაგრებული, და მათი ნაშენიც ამავე სიმტკიცის მაჩვენებელია. მაშ არჩევანი არ არსებობს. უკან დაბრუნება არის საჭირო, ძველ სულთან საზიარებლად, რომ „ახლის“ გარეგანი სილამაზე შეიცვალოს „ძველის“ სულიერი ძალ-ღონით. მაშინ „დიდ წარსულს მომავალიც დიდი ექნება-ო“. აქ, ვახტანგ ორბელიანმა თითქოს ახალი გზებს, ძებნა დაიწყო. კარგია ძველი, დიადია, მაგრამ „ოცნების მიძინებაც“ არ შეიძლება. პოეტის ოცნება კი მომავალია, რომელსაც უნდა გზა განემზადოს. ამისთვის იგი დიდაქტიკურ ტონს იღებს, სენტენციებს უწერს მკითხველს, ხალხთან მიხვლას ქადაგებს, სწავლისაკენ მოუწოდებს და სხვ., რაც უკვე პუბლიცისტიკაში გადადის და ჩვენც მათზე აღარ შევჩერდებით. მხოლოდ აღვნიშნავთ, რომ აქ რომანტიზმი თავდება და იწყება ე. წ. რეალიზმი. უნდა ითქვას, რომ საზოგადოდ რომანტიზმი თავისში ატარებდა მხატვრული შემოქმედების რეალისტური მიდრეკილების შთანასახს, და ვახტანგ ორბელიანის მობრუნებაც, ჩვეულებრივ მოვლენად უნდა იქნას მიჩნეული. თავის დროს, აგვ. შლეგელმა შესანიშნავი ფორმულა მისცა რომანტიულ პოეტიკას. მან, დაახასიათა რა თავის ლექციებში გერმანიის ახალი პოეზია, განაცხადა: „ჩვენი პოეზია უნდა იყოს ეროვნული, ამ სიტყვის რომანტიკული თუ რეალისტური მნიშვნელობითაო“. ამით შლეგელმა გარკვეულად სთქვა ის ჭეშმარიტება, რომ კაცობრიობის ისტორიაში, ისევე როგორც მხატვრულ შემოქმედებაში, ორი სტიქიონი ცვლის ერთმანეთს: იდეის გაბატონება მოვლენაზე და, წინააღმდეგ, მოვლენის მიერ იდეის დაპორჩილება. პირველ შემთხვევაში, შემოქმედი მძლავრი გაქანებით უსაზღვროებდასაკენ მიიწრაფვს, რომ სინამდვილეს ასცილდეს, მეორე შემთხვევაში კი, ისევე უკან ბრუნდება იმავე სინამდვილის დასახატად და ასამალვებლად. ასევე დაემართა ვახტანგ ორბელიანს. მაგრამ ქართული ლიტერატურის ისტორიისათვის, ვახტანგ ორბელიანის რეალიზმს არა აქვს არსებითი მნიშვნელობა. ჩვენი ლიტერატურული ცხოვრების პრაქტიკამ უფრო ადრე გადადგა ნაბიჯები რეალიზმისაკენ და ვახტანგ ორბელიანი ამ ახალი გზის გარეშე დარჩა. დარჩა როგორც უკანასკნელი რომანტიკოსი, რომლის სულის ღუდილს და წმიდა განგაშს ყურს უგდებდა საქართველო, და ენთებოდა იმ „იმედით“, რომელიც ვახტანგ ორბელიანმა დიდის სასოებით შემოანათა ჩვენს იპდროინდელ სინამდვილეში.

ვახტანგ ორბელიანის ლექსის ფორმის შესახებ ბევრი რამის თქმა არ მოგვიხდება. იგი წერდა უკვე განმტკიცებულ ზომით და არც ცდა მოუხდენია, რომ ახალი რამ შეეტანა ლექსის გარეგნობაში. მისი საყვარელი ზომა არის თოთხმეტმარცვლოვანი ბესიკური და თერთმეტმარცვლოვანი მუხამბაზი — გურამიშვილისებური. მუსიკალობის მხრივ, ვახტანგ ორბელიანის ლექსი უფრო მსუბუქია და დაწმენდილი, ვიდრე მისი წინამორბედი რომანტიკოსებისა, თუმცა-მასაც ხშირად აქვს ხმარებული ერთმარცვლოვანი რითმი. შედარებებიც არა აქვს პოეტს ახალი და ეფექტიანი. და თუ მისი ლექსი სიამოვნებით იკითხება, ამის მიზეზი ის გრძნობის სიჭარბეა და განცდების სიწრფელე, რის შესახებაც უკვე ვილაპარაკეთ.

**საზოგადოებრივ-კულტურული მდგომარეობა 40 — 50
წლებში და ახალი პერიოდის დასაწყისი ქართულ
ლიტერატურაში**

ქართული ლიტერატურისა და კულტურის ისტორიაში, აღნიშნული პერიოდი, მეტად მნიშვნელოვანია. ეს წლები ახალი ხანის დასაწყისია და ქართული შეგნების მობრუნების თარიღი. აქედან იწყება მოსამზადებელი პერიოდი, რომ შემდეგ მძლავრად გადაშლილიყო ის საზოგადოებრივი თუ სალიტერატურო მოძრაობა, რომელიც მესამეოცე წლებში დაიწყო „თერგდალეულების“ მეთაურობით“.

ეს ის პერიოდია, როცა ერის საუკეთესო წარმომადგენლებმა რომანტიულ უკან ცქერას თავი დაანებეს, წინ გახედვის აუცილებლობა თითქმის ყველამ იგრძნო და კულტურის ფრონტზე რაღაც მოძრაობა შეიქმნა. ამას ხელი შეუწყო მეფის რუსეთში მკაცრი პოლიტიკის შერბილებამ საზოგადოდ კავკასიაში და განსაკუთრებით საქართველოში, რაც გამოწვეული იყო შამილის აჯანყებით და ამის გამო კავკასიაში მეფის რუსეთის მდგომარეობის შერყევით.

ზოგიერთი მეამიტი მოაზროვნე ამ ეპოქას მეფის მოადგილის ვორონცოვის სახელს უწოდებდა და მასთან აკავშირებდა ქართული კულტურის აღორძინების საკითხს. თვით ისეთი ღრმა მოაზროვნეც კი, როგორც არჩილ ჯორჯაძე იყო, ვერ აცდა ამ გულუბრყვილო ტრაფარეტის გამეორებას. იგი წერს: „ვორონცოვის ხანა განსაკუთრებული ხანა იყო ჩვენში. არც წინააღმდეგში, მის მსგავსს მოვლენას არა ვხედავთ. ვორონცოვის პოლიტიკა იყო სწორედ ის პოლიტიკა, რომელსაც საუკუნოების განმავლობაში ამაოდ ეძებდა რუსეთის მმართველობის წრეში ქართველთა პოლიტიკური აზროვნება. ერთგულება და მჭიდრო კავშირი რუსეთთან, ხოლო ნაცვლად ამისა ქართველების ეროვნულ-კულტურული აღორძინების უზრუნველყოფა რუსეთის მმართველობის

ქვეშ ვორონცოვის ხანამდე მხოლოდ პირველ ნაწილს ამ პოლიტიკურ ფორმულისას მეეცა რეალური ხასიათი, ხოლო მეორე ნაწილი კი ოცნება იყო და განუხორციელებელი წადილი. ვორონცოვმა პირველმა გაბედულად გამოაცოცხლა ეს დღემდე განუხორციელებელი იმედი. ქართველთა ეროვნული კულტურა რუსეთის მფარველობის ქვეშ, — ეს ოცნება რეალობად იქცა და ფერმიხდილი წადილი ბრჭყვიალა ფერადებით შეიმოსა¹. თუმც იქვე შენიშნავს: „ექვს გარეშეა, თ. ვორონცოვი ვერ შეჰქმნიდა ჩვენში ვერც თეატრს, ვერც პერიოდულ პრესას, თვით საზოგადოებაში რომ არ ყოფილიყო ამისთვის საჭირო ელემენტები“². ჩვენ გვგონია, რომ აქ არის მართალი არჩილ ჯორჯაძე და არა იქ, სადაც ვორონცოვს ჩვენი კულტურის „გამცოცხლებელის“ სახელს აძლევს. ვორონცოვი ისევე იყო დაინტერესებული ჩვენი ცხოვრების აღორძინებით, როგორც მისი წინამორბედნი თუ მომდევნონი. ვორონცოვი აქ დამოუკიდებელ პოლიტიკას ხომ ვერ აწარმოებდა. ყოველი მისი ნაბიჯი უმაღლესი განხილვის შემდეგ დადასტურდებოდა, იქ კი, ცენტრში, გარკვეული პროგრამა ჰქონდათ შემუშავებული. სუბიექტურად, ვორონცოვის კეთილმოყოფელობაზე საუბარი ბავშვური მემამიტობა იქნებოდა. ის კი ფაქტია, რომ ვორონცოვის მმართველობის დროს, საქართველოს მდგომარეობა საგრძნობლად შეიცვალა, მაგრამ ამ ფაქტს ახსნა სულ სხვა სივრცეში ეძებნება. ეს იყო მეფის რუსეთის დიპლომატიური მანევრი. შამილის მარჯვე ომებმა რუსეთი დიდ საგონებელში ჩააგდო. ეს ომი კავკასიელ მთიელებთან, რომელიც ათეული წლები გაგრძელდა, იმდენად დიდი მოვლენა იყო, რომ შემდეგ რუსეთის ისტორიკოსები სინანულითაც კი იხსენიებენ ამ ამბავს. დიახ, ამ ომმა მეფის რუსეთი დიდად შეაფიქრიანა, და რომ საქართველოც აჯანყებულებს არ მიმხრობოდა, რაც რუსეთის ბატონობას კავკასიაში მეტად პრობლემატიურად ხდიდა, ამისთვის შეცვალეს პოლიტიკა და იწყეს ქართველი ხალხის გულის მონადირება.

ვორონცოვი მხოლოდ ამ პოლიტიკის განმახორციელებელი იყო, და ვინც უნდა ყოფილიყო მის ადგილზე, ყველა ასე მოიქცეოდა, რადგან აქ უბრალო ბრძანების შესრულება უნდა დავინახოთ და მეტი არაფერი.

უნდა ითქვას, რომ ქართველი საზოგადოება ერთნაირი აღფრთოვანებით არ შეხვედრია ვორონცოვის კულტურტრეგერობას. მართალია, ქართული საზოგადოების ერთი ნაწილი აღტაცებით

¹ იხ. არჩ. ჯორჯაძე. წიგნი V, გვ. 9.

² იქვე, გვ. 8.

ზედებოდა ვორონცოვის „ახალ რეჟიმს“, მაგრამ იქვე იყო მეორე ნაწილი, რომელიც სკეპტიკურად უცქეროდა მეფის მოადგილის თაოსნობას. აზროვნების დაპირისპირება ჯერ კიდევ არ იყო, მაგრამ აზროვნება კი წელს იმართავდა, და თუ ერთნი დოგმატიურად ენდობოდნენ ახალ პოლიტიკას, მეორენი ეპვის თვალით უცქერდნენ და უარყოფდნენ კიდევ. შენახულია ფრიად საინტერესო დოკუმენტი, რომელიც ეკუთვნის „მომავალ ქართველ მწერალ ქალს“ მელანჯა ბადრიძეს, და რომელიც საუკეთესოდ ახასიათებს იმდროინდელი საზოგადოებრივი აზრის ერთ მიმართულებას, სახელდობრ კი ვორონცოვის პოლიტიკის მორწმუნეთ. ეს ქალის ერთგვარი აღსარებაა და საინტერესოა, თუ ვორონცოვის ეპოქა როგორ მიიღო ამ ბუნებით მეტად ჰკვიანმა მწერალმა ქალმა „დიდი ხანია არ ვყოფილვარ საქართველოს დედაქალაქში, და როცა დავბრუნდი, ველარ ვიცარი. ჩემს აქ არ ყოფნაში, ჩვენი აზიური ქალაქის ცვლილება ჩემთვის აუწერლად გასაოცარი იყო... მივხვდი, რომ მოვესწარი საქართველოს განათლების საუკუნეს, რომ მაშასადამე ამაოდ არ მიმეცადინია, რაც შემეძლო ჩემს ცოდნას რომ შევსწირე ძალა, რომ ეხლა არავინ გამკიცხავს, რომ ეხლა თვით ჩვენი ქალ-ვაჟები გამოდიან თეატრის სცენაზე და თამაშობენ პიესებს და როგორს? — ქართულს!... არა მჯეროდა რომ ტფილისში ვიყავი, ან უკეთ რომ ვსტყვა, რომ ტფილისში, ჩემს თანამემამულეთა შორის ასეთი განათლება იყო. როდესაც ამაში დავრწმუნდი, კვლავ გავცოცხლდით რაღაც დიდებით, თითქოს ახალი წვიმა დაჰეპეტრა, თითქოს გადამერეცხა ჩემს ძვლებიდან მთელი ძველი აზიური ქანგი... მიღობა ღმერთს და ქება მთავრობას მისგან მოღებულს ჩემს ძვირფას სამშობლოსადმი“¹. ეს სიტყვები კარგად ახასიათებს იმდროინდელი საზოგადოებრივი აზრის ერთ მიმართულებას. აქ არის დაბალი საფეხური, ნივთიერი ქვეყანა, ხელშესახები საწყარო, რომლის გადაღმა ვეღარასა ჰხედავდნენ „ბედნიერების“ საკუთარი თვალთ ხილვის მაძიებელნი.

მაგრამ, ამის პარალელურად მეორე მიმდინარეობაც არსებობდა, რომელიც კრიტიკული თვალთ უცქეროდა ყველაფერს. ამ მიმართულების წარმომადგენელი იყო ალექსანდრე ორბელიანი. იგი ღრმა ანალიზის მწერალია და მოვლენის ძირში იხედება. მან კარგად იცის მეფის რუსეთის პოლიტიკის ცბიერება და კა-

¹ იხ. ვახ. კოტეტიშვილი. „გამორჩენილი და დაიწყებული“, ვახ. „ტრიბუნა“, 1921 წ. № 115. ეს ციტატა რუსული თარგმანიდან არის გადმოთარგმნილი, რადგან დედანი დაკარგულია.

ტეგორიული დარწმუნებით წერს: „სხვა, წარსული მთავარ-მართებლები ხომ გვატყუილებდნენ, მაგრამ ისინი უფრო დესპოტური მქენვერებით. მაგრამ ის დღო ვარანცოვისა საქართველოში, ჩვენგნით გამოუცდელი, სულ სხვა გვარი მოსატყუებელი დრო იყო ჩვენი ვარანცოვისაგან. ასე ამგვარად რომ, ბევრის კაიკაცობის ალერსითა, მითომ კაიკაცობას გვიჩვენებდა, ნამეტნავად უფრო კიდეც იმათ მომეტებით, ვინც რუსეთის ინტერესზე იქცეოდა. ამასთან ხელ-გაშლილი, ჩინებს და სხვა-და სხვა ჭილდოს იძლეოდა, თან ბევრი შექცევა და განცხრომა ჰქონდა ხოლმე, სადაც ალტაცებულის სიხარულით თ-ი გიორგი ერისთავის კომედიებს წარმოადგენდნენ თვით გიორგი ერისთავის ზედაშდეგობით და ქართულს უურნალსა ცისკარსაც გიორგივე გამოსცემა და კიდეც რამდენი რამ მოიგონა ვარანცოვმა ჩვენი მოსატყუებელი“.

საინტერესოა, ალექსანდრე ორბელიანი ასე სეკეპტიკურად და უნდოთ რად უცქეროდა ამ პოლიტიკას? იგი განაგრძობს: „ერთობ ქართველებსა ასე ეგონათ, საქართველოში სულ ეს ამბავი ასე დარჩებოდა, იმისთანა ჭილდოები, იმისთანა განცხრომა-შექცევანი, იმისთანა თიატრ-ლიტერატურობა, იმისთანა თავისუფლებანი და აბიტომ ვარანცოვს სახელს აღიდებდნენ: ეს რა ღვთიური კაცი მოგვივიდაო. მაგრამ მე კი ზედმიწევნით ვიცოდი, ესეები სულ მოჩვენება იყო ვარანცოვისაგან, რომ საქართველოს ხალხი გართულები იყვნენ დროებითად ამებეში, და მთავრობაზედ ცუდი ფიქრი აღარავის არა ჰქონდეს, ამისთვის რომ ვარანცოვის დროს შამილი და დაღესტანი გაძლიერებული იყვნენ; ქართველების უშინოდა, მაგრამ ვარანცოვმა იმ თავისი ცბიერულის გონებითა ესეები სულ ჩაშალა, და ბოლო დროს ისევე ამ მონებაში დარჩნენ ქართველები, როგორც ადრე იყვენ, რუსებისა“.

ამ სტრიქონებიდან მომწიფებული პოლიტიკური აზროვნება ისმის, რაც მხოლოდ ალექსანდრე ორბელიანისად კი არ უნდა ჩაითვალოს, არამედ საზოგადოების ერთი ნაწილის აზროვნებად. ამ ნაწილმა სწორად აულო ალლო და ვორონცოვის „მეგობრულ“ დახმარებაში მოტყუება და ცბიერება დაინახა. ეს მიმართულება სწორ გზაზე იდგა. თვით რუსეთის ოფიციალური ისტორიკოსები შემდეგში აღარა მალავდნენ ვორონცოვის პოლიტიკის ფართულ აზრს და წერდნენ: „კავკასიის მრავალ ტომთა შედუღება რუსის ხალხთან იყო ვარანცოვის მთავარი მიზანი, რომლმცენაც ვარანცოვი დაუღალავად მისწრაფოდა“¹.

¹ იხ. Юнлейный ' сборник К столетию присоединения Грузии к России. გვ. 32.

ასე რომ, „ვორონცოვის ხანა“ უნდა ჩაითვალოს იმ სისტემა-
ტიური რეაქციის ეპიზოდად, რომელსაც მეფის რუსეთი აწარმო-
ებდა საქართველოს მიმართ. ვორონცოვს მხოლოდ ის „დამსახუ-
რება“ მიუძღვის, რომ მან გამოიჩინა დიპლომატიური უნარი და
მოქნილობა, რის საშუალებითაც თავისი პოლიტიკის ბაღეში მო-
აქცია ქართველი არისტოკრატიის დიდი ნაწილი. ვორონცოვმა
დიდი სამსახური გაუწია რუსეთს, მაგრამ რა ზღვარეულობა გაუწია
საქართველოს, — არა ჩანს. მართალია, მან ენერგიულად მოკი-
და ხელი ჩვენს ქვეყანას, კულტურას თითქოს სათავეში ჩაუდგა,
მაგრამ იგი თავის საქმეს აკეთებდა. და თუ ზოგჯერ ქართულ
საქმესაც გადმოხედავდა, ეს იყო თვალის ახვევა და შირმა.
და რომ ვორონცოვს, საქართველოს სასარგებლოდ არაფერი გა-
უქეთებია, ეს სჩანს იმ „რეფორმებიდან“, რაც მის სახელთან არის
დაკავშირებული.

უპირველეს ყოვლისა, ვორონცოვმა უარყო ე. წ. „ამიერ-კავკა-
სიის“ ის დანაწილება, რომლის ავტორიც იყო სენატორი განი. ამ
პროექტით, ამიერკავკასია იყოფოდა ორ გუბერნიად: „საქართვე-
ლო-იმერეთისა“ და კასპიისა. ამ დანაწილებას საფუძვლად ედო
მხარეთა ეთნოგრაფიული და გეოგრაფიული თავისებურება. რასა-
აკირველია, ეს პროექტიც ცენტრალური რუსეთის ტრაფარეტზე
იქნებოდა აგებული, მაგრამ მაინც ამ გუბერნიის სახით საქართ-
ველოს ადმინისტრაციული მთლიანობა რჩებოდა. ვორონცოვმა კი
ეს პროექტი უარყო და დანაწილა შემდეგ გუბერნიებად: ტფილი-
სის, ქუთაისის, შემახის, დარუბანდისა და ერევნის. ამ დანაწი-
ლებით კი დაირღვა საქართველოს ის მთლიანობაც, რომელსაც
განის პროექტი გულისხმობდა. შემაჯავებ: ვორონცოვმა დიდი ყუ-
რადღება მიაქცია განათლების საქმეს. შექმნა ერთი მთლიანი
სამოსწავლო ოლქი, რომელსაც დაუქვემდებარა მთელი კავკასი-
ის სასწავლებლები; დააარსა კომერციული გიმნაზია ტფილისში,
„კავკასიელთათვის“ შემოიღო სტიპენდიები უმაღლეს სასწავლე-
ბელში გასაგზავნად და სხვ. მაგრამ ეს ხომ რუსული სასწავლებ-
ლები იყო. იგი ქმნიდა იმ ცენტრებს, სადაც აჩქარებით და სის-
ტემით მოხდებოდა ეროვნული დეგრადაცია. მას უნდოდა კავკა-
სიის სასწავლებელთა მოქცევა იმპერიის ორბიტოში, რასაც მოი-
თხოვდა მეფის ბრძანება, მიმართული სენატისადმი: „სასწავლე-
ბელთა შექმნა კავკასიაში დაუახლოვდეს იმ წყობილებას, რომე-
ლიც შიგნითა გუბერნიებში (რუსეთში) არის შემოღებული, და
ამგვარად, კავკასიაში და ამიერკავკასიაში დაზარდეს სახალხო
განათლების იგივე სისტემა, რომელიც არსებობს სახელმწიფოს

სხვა ნაწილებში“. ვორონცოვმა შეასრულა მეფის ბრძანება. მისი დამსახურება, ქართული კულტურის წინაშე, აქაც მოჩვენებაა, მეტი არაფერი. შემდეგ ვორონცოვმა მოსპო ქართული ფულის ტრიალი და სხვ. ერთი სიტყვით, ენერგიულად სპობდა ქართული სახელმწიფოებრივობის უკანასკნელ ნაშთებს.

ვორონცოვმა ქართული ჩვეულებების წინააღმდეგაც გაილაშქრა. იგი შეეჭრა ჩვენს ტრადიციულ ყოფას და ქართველ თავადაზნაურობას აიძულებდა შეეთვისებინა ევროპული ეტიკეტი. იგი ხშირად მართავდა ბალებს, წვეულებებს, ეპატიჟებოდა თავადაზნაურობას, თითონაც მიდიოდა მათთან, ერთი სიტყვით, გააჩაღა „ბრწყინვალე“ ცხოვრება. მოხერხებული ქცევით, მან თავადაზნაურობა აიყოლია, ამ ხელგაშლილ ცხოვრებას ფული უნდოდა, რაც თავადაზნაურობას არ გააჩნდა. მას უნდა სესხი აეღო, რისთვისაც მახე თავიდანვე დაგებული იყო „პრიკაზის“ სახით, სადაც აგირავებდნენ მამულებს და ბოლოს ეყიდებოდათ კიდევ. მყიდველები კი უცხოელები იყვნენ, რამაც საქართველოს გამოაცალა ეკონომიური კეთილდღეობის საფუძველი და შეამცირა მისი ტერიტორია ყველა ამის შემდეგ, განა დამსახურებაა ქართული თეატრისთვის რაღაც უმნიშვნელო სუბსიდიების მიცემა, რომელიც მალე მოუსპეს, ანდა „ცისკრის“ 100 ეკზემპლიარის გამოწერა, ვორონცოვის მიერ, სახსენებელია როგორც დახმარება? მაგრამ ფაქტი ფაქტად რჩება, რომ ქართველი ინტელიგენციის და თავადაზნაურობის დაღმა ნაწილმა ვორონცოვის პოლიტიკა ვერ გაიგო და ბრმად ეთაყვანებოდნენ მის სახელს. ხოლო მეორე ნაწილმა, კრიტიკული აპარატი ააშუშავა და განჭვრიტა ის ცბიერება და ბოროტება, რომელსაც ვორონცოვი ამრავლებდა. ქართველი საზოგადოების ამ ნაწილში, ეროვნული თავდაცვის შეგნება მომძლავრებულია და შიშით უცქერის იმ „კულტურას“, რომლითაც საქართველოს აბედნოებდნენ პოლიციური რუსეთის წარმომადგენლები.

— „ჩვენს ეხლანდელ სასწავლებლებზეც ვერას ვატყვით კარგსა ჩვენი ქართველებისთვისა“, — წერს ჩვენი კულტურის ფიზიკელი დარაჯი ალექსანდრე ორბელიანი, — „ამისთვის რომ ჯერ სრული განათლების სწავლა იმათში არ არის, და მას უკან, რასაც ასწავლიან, სულ ერთიან ქართველებსა რუსებად ამზადებენ. ისე, რომ იქიდან გამოსული ქართველი ყმაწვილები, თავიანთსა შეყრილობაში სულ რუსულად ლაპარაკობენ და ქართულს ლაპარაკს კი ზანდისხან გაურევენ ხოლმე, ისიც დიად იშვიათად... თუ განგებულებამ ეს ჩვენი დანთქმის მდგომარეობა არ შესცვალა, აქ ქართველი თესლი აღარ

დარჩება და ბოლო დროს სულ რუსებად გადაიცილებიან ჩვენი მო-
მავალი“. ასე აფასებდა ვორონცოვის მიერ გავრცელებულ სასწავ-
ლებლებს ქართველი ინტელიგენციის მეორე ნაწილი. ხოლო რუსო-
ფილურად განწყობილ ქართველობას დასცინოდა და არ ინდობდა
ისეთ გამოჩენილ კაცსაც კი, როგორც პლატონ იოსელიანი იყო. ეს
უკანასკნელი ცნობილია რუსოფილობით, და რადგან ბრძენად და
დიდ მსწავლულად იყო მიჩნეული, გავლენაც დიდი ჰქონდა, რითაც
სარგებლობდა და მთავრობის ერთგულებასა და გავერობიელებას ქა-
დაგებდა. მაგრამ პლატონ იოსელიანის „სიდიდე“ მაინც ვერ აჩუმებ-
და ქართველ პატრიოტებს და ირონიულად უხვდებოდნენ მის „ახალ
სწავლას“.

ალექსანდრე ორბელიანი წერს: „დიდი გავლენა აქვს პლატონს
იმიტომ, რომ რაღაც საყვარლად მიაჩნიათ ის, რაღაც დიდ მსწავ-
ლულად და დიდ ორატორად. რა ქნან იმ საწყალთა უსწავლელებ-
მა... აი იპისი სწავლა იმათზე: — „დიდი კაცები ხართ, დიდი გვა-
რისშვილები, მთავრობისა ვეჩერებში და ბალებში უნდა დახვი-
დოდეთ, მთავრობასთან ახლოს იყვნეთ, რომ მთავრობა თქვენზე
კარგის თვალის იყვეს, აი ბედნიერი საკმე ჩვენთვის. ამისათვის
დიდი ვახსნილი სახლები უნდა გქონდესთ, საუცხოვოდ გაწყობი-
ლის შებილებით, პარადნის კარებზედ კაპერდინერი უნდა იდგეს,
კარგი ღირებული ეკიპაჟები გქონდესთ, ას-ორმოცის თუმნის წყვი-
ლი ცხენებიცა გყავდესთ ეკიპაჟებისთვის, თქვენს ლამაზს მორ-
თულს სახლში შედიოდნენ-გადიოდნენ: ღენერლები, პოლკოვნიკი
და ყველა ღირსეული კაცი თქვენს პარტიესაცემალადა; თქვენც რა-
საკვირველია მორთულები დაუხვდებით ღირებულის ტანისამოსე-
ბით, ჩინებულის სერვიზითა, გემრიელს ყავას მიართმევდენ მოტკ-
ბოს კამეჩის ნალებითა, თქვენც ხომ რასაკვირველია ივმებდეთ კარ-
გი კრენდლებით, თქვენც ეტყოდეთ ორიოდე ჰიტყვას“...

როგორც ვხედავთ, ქართველ საზოგადოებაში უკვე იდეური
გაყრა არსებობს. ლოიალიზმი, რომელიც საყოველთაო გრძნობად
ცხადდებოდა, არა ყოფილა საყოველთაო. არ დახშობილა თავი-
სუფალი ეროვნული არსებობის სურვილი და „სიჩუმე, მორჩი-
ლება, გაღმერთება და თაყვანისცემა ძლიერი პოლიტიკური ძალი-
სა“ არ ყოფილა ის ფსიქოლოგიური ატმოსფერო, რომლითაც
„სცოცხლობდა მაშინდელი ქართველი საზოგადოება“, როგორც
ეს არჩილ ჯორჯაძეს ეჩვენებოდა. პირიქით, ჩვენ გვგონია, რომ ახა-
ლი იდეები საკმაო სიძლიერით იყვნენ ჩვენში შემოჭრილნი, თუნდა
იმავე რუსეთის საშუალებით, რაც გულისხმობდა არსებული ხე-
ლისუფლების წინააღმდეგ აღმართვას თუ პრაქტიკულად არა,

იდეურად მაინც. ალ. ორბელიანი რომ უარყოფს ევროპელების სისწავლებლებს, როგორც გამარჯვებულ დაწესებულებებს, ამ უკანასკნელებში მაინც ზედავს რაღაც ღირსებას და წერს: „უნდა ითქვას, რომ ყოველი იქიდან გამოსული ქართველი ყმაწვილები, თუმც ზოგიერთმა კარგი სწავლაც ვერ გამოიტანოს, მაინც სულ ახალი იდეებისანი არიანო“. ჩვენის აზრით, ამ ახალი იდეების ქვეშ უნდა რევოლუციის იდეები ვიგულისხმოთ, რესპუბლიკაზე ოცნებობა, რითაც ცოცხლობდა იმდროინდელი რუსეთის მოწინავე ნაწილი. მით უმეტეს, რომ რესპუბლიკურ მოძრაობას საქართველოში ტრადიციაცა ჰქონდა. მეფე გიორგი მეთორშეტის სიკვდილის შემდეგ მოწყობილი იყო შეთქმულება, რომლის მიზანიც იყო დამოუკიდებლობის დაცვა და დადგინება საქართველოში რესპუბლიკისა. ამ საქმეს მეთაურობდა დაცულ ბარათაშვილი. ეს მოძრაობა არც ისე უმნიშვნელო იყო. და თუ გავითვალისწინებთ ახალი იდეების ცხოველყოფილობას, შეგვიძლიან დავასკვნათ, რომ რესპუბლიკის მომხრეთა რიცხვი მატულობდა და ის ახალთაობა, რომლის „ახალ იდეების“ შესახებაც ლაპარაკობს ალექსანდრე ორბელიანი, და რომელსაც თანაგრძნობით ეკიდება, წარმოადგენს ამ მიმართულებით გამსჭვალულ კადრს. რასაკვირველია, ეს იდეები იდეებად დარჩნენ, მაგრამ ჩვენთვის საინტერესოა ის ფსიქოლოგიური გარდატეხა და ეს შინაგანი დუღილი, რომელიც საზოგადოების წინსვლელობის საწინდარია. და რომ ჩვენი საზოგადოება შინაგანად ამოძრავებული იყო, რომ მას კულტურული მუშაობის სურვილი აღძრული ჰქონდა, ეს ჩანს თუნდ პერიოდული პრესის ან თეატრის დაარსებიდან, რასაც ევროპელებამდე ჰქონდა ნიადაგი მოწინააღმდეგე და თათბობაც ქართველი საზოგადოების მოწინავე ელემენტებს ეკუთვნოდა.

40 — 50-იანი წლების მოღვაწეები წინა თაობაზე უფრო მომზადებული შეხვდა ეპოქის მოთხოვნილებებს. ადრეულ საზოგადოებას სამოქმედოდ ხელს უშლიდა ის სოციალურ-პოლიტიკური დანგრევა, რომელიც საქართველომ განიცადა დამოუკიდებლობის დაკარგვის შემდეგ. მათი ფიქრი აღმოფოთებულ სინდისის დაკმაყოფილებას მოუწია. აჯანყებებზე ოცნება და მისთვის სამზადისი ხელს უშლიდა მშვიდობიან კულტურულ მუშაობას. მაგრამ როდესაც 1832 წლის შეთქმულებაც უსახელოდ დაინგრა, ქართველ საზოგადოებაში ერთგვარი მობრუნება მოხდა. შეთქმულებაზე ფიქრი დავიწყე-

ბას მიეცა და მის სანაცვლოდ განათლებაზე და კულტურულ ამაღ-
ლებაზე დაიწყეს ფიქრი.

რომ კარგად წარმოვიდგინოთ ამ ეპოქის კულტურული ხასია-
თი, მივმართოთ ჟურნალს. იგი გაგვაცნობს იმ საკითხებს, რომელ-
ნიც საზოგადოებრივ ინტერესს იწვევდნენ; გვაჩვენებს იმ ლიტერა-
ტურულ მიმართულებებს, რომელთა გარეშემოც იკრიბებოდა ხალ-
ხის გულისყური. ეს ჟურნალი „ცისკარია“¹ ოცი წლის ინტერვალის
შემდეგ¹, გიორგი ერისთავმა კვლავ ააზამურა ქართული პერიოდუ-
ლი პრესა და 1852 წლიდან დაუდო დასაბამი იმ საჟურნალო ცხოვ-
რებას, რომელიც მესამოცე წლებიდან არაჩვეულებრივად გაი-
ზარდა და იქცა ქართული საზოგადოებრივი განვითარების მთავარ
ფაქტორად. „მიძინებული ერი თითქოს გამოფხიზლდა და დეზორ-
განიზაციაში მოყვანილი საზოგადოებრივი სხეული გამრთელების
და განყურების იმედმა შეიპყრო“ (არჩ. ჟორჯაძე). ჟურნალის
პროგრამა ასეთი იყო: 1. ლექსთ თხზულება, 2. პროზა, 3. სწავლა
და ჩელოვნება (ანუ სალიტერატურო კრიტიკა და მეცნიერება) და
4. „სახლის პატრონობა“. მართალია, ამ უკანასკნელ რუბრიკას
ხშირად ავსებდა „ხორცის დამარილების“, „ღორის გაკეთების“ და
„ძმრით გაკეთებული ბატის“ რეცეპტები, მაგრამ ეს სრულიადაც
ხელს არ უნდა გვიშლიდეს, რომ აზროვნება დავინახოთ იქ, სადაც
ზოგნი მხოლოდ გასტრონომიასა ზედავენ. ვინ გაბედავს და იტყვის,
რომ გიორგი ერისთავს არ ჰქონდა უფრო მაღალი წარმოდგენა
პრესის შესახებ, ვიდრე ამას ჩვენ „ცისკარში“ ვხედავთ, - მაგრამ
საქმე იმაშია, რომ გიორგი ერისთავი კულტურტრეგერის როლ-
ში არის გამოსული, და მას მიზნად დასახული აქვს ქართველი სა-
ზოგადოების დაინტერესება, მისი ამაღლება. ხოლო ეს საზოგა-
დობა ერთფეროვანი მასა ზომ არ იყო, რომ ერთნაირი წონისა-
და ზიზღის მასალა შეერჩია. ნიკ. ბარათაშვილის, ალექსანდრე
ქავჭავაძის, გრიგოლ ორბელიანის და სხვათა ნაწარმოებს რომ ბეჭ-
დავდა, ამით ის აკმაყოფილებდა ჩვენი ინტელიგენციის მაღალ ფე-
ნებს. მაგრამ იყო სხვა ფენაც, მოწყვეტილი ყოველგვარ სულიერ
ინტერესებს, რომელსაც ხელმძღვანელობა ჰქირადებოდა. ეს ნაწილი
რითიმე უნდა დაეინტერესებინა ჟურნალს, რომ თანდათანობით
ჩაეთრია თავის წრეში და პრესის მოთხოვნილება ჩაენერგა.

¹ მართალია, 1845 წელსაც დაარსდა „კავკასიის მხარეთა უწყებანი“, მაგრამ
ამას ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრებისთვის მნიშვნელობა არა ჰქონდა. ისე რომ
„ცისკარი“ ჟურნალს „სალიტერატურონი ნაწილნი ტფილისის უწყებათანი“ უფრო
უკავშირდება.

მართალია, ჟურნალი ტეხნიკური მხრივ სუსტია, იდეურადაც დიდ სიმაღლეზე არა სდგას, მაგრამ მაინც დიდი კულტურული საქმის დასაწყისია; ქართული საზოგადოებრივი აზრის განვითარების მნიშვნელოვანი ეტაპია. ისიც მართალია, რომ პირველ ორ წელიწადს ჟურნალმა მკითხველი საზოგადოება ვერ შექმნა, რის გამოც ორი წელიწადი ძლივს იარსება¹, მაგრამ სამი წლის შემდეგ ისევ ახლდება ივანე კერესელიძის რედაქტორობით და იხურება მას შემდეგ, რაც ქართული პრესა მოლონიერდა და მისი სადავე ხელთ ჩაიგდო ილია ჭავჭავაძემ, რომელმაც კიდევ ახალ ხანას დაუღო სათავე.

აღსანიშნავია ერთი გარემოება: „ცისკარი“ დასაწყისშივე გრძნობს კრიტიკის სიმკაცრეს და ერთგვარი ბოდიშისა და პოლემიკის ტონი შეაქვს თავის წერილებში. ეს იმის მაჩვენებელია, რომ ჟურნალი ვერ უთანასწორდებოდა ჩვენი ინტელიგენციის მაღალ ფენებს, რომელსაც გაცილებით მეტი მოთხოვნილება ჰქონდა. ასე რომ ეს ჟურნალი არ შეიძლება ჩაითვალოს ქართული აზროვნების და გემოვნების ხელმძღვანელად. ამიტომ არის, რომ ჟურნალი კრიტიკას კრძალავს. მან იცის თავისი ნაკლი. ისიც იცის, რომ საზოგადოებას უნდა ემსახუროს, მაგრამ მანამდე ჟურნალმა ჯერ ფართო საზოგადოებაში უნდა გაიდგას ფესვი და თავის პროგრამასაც ამ მიზანში ამოღებულ მკითხველთა კადრს უთანასწორებს. — „ვის არა სურს გამოხატოს თავისი აზრი და გრძნობა სასიამოვნოდ, ცხადად და ენა მკვევრობით?“ — წერს ჟურნალი, — „ვინ არა გრძნობს და არ იცის, რომ ყოველსა ამას მოგვეცეს ჩუპენ, „ცისკარი“, ქართული სალიტერატურო ჟურნალი? რასაკვირველია, სრულებით ესენი ამ პირველ შემთხვევაში არ შეგვიძლიან მას მოვთხოვოთ, შემდეგ ესრეთის დავიწყებისა ჩუპენის ენისა ჩუპენგან. მამულისა სიყვარული, ესე ბუნებითი ნიჭი ყოველ კაცთ-შორის და ზემო-ხსენებული წინადადებანი, ვალდებულ გვეყოფენ ჩუპენ ყოველთა მივიღოთ გულად მონაწილეობა ამ სასარგებლო შრომაში და ვეცადოთ განგრძობისათვის ამ ჟურნალისა, და არ ვუგდოთ ყური რომელიმე კრიტიკოსთა, ამაოდ კალმით აღქურვილთა, „გასახილველად ჩუპენის ახალ დადგენილ ჟურნალისა, რომელიც, ვიტყვი, არ უნდა იყვეს ჯერედ საგნად კრიტიკისა, და უმეტესად კრიტიკისა, არა მართლისა“².

ამ ამონაწერის გაგება შეიძლება სხვადასხვანაირი იყოს, ჩვენ

¹ ვორონოვის „დახმარება“ რომ მოჩვენებითი იყო, ამითაც მტკიცდება

² „ცისკარი“, 1857 წ., № 1.

კი გვგონია, რომ აქ არის მოცემული დიდი შეგნების კილო, რომელიც გარეშე კრიტიკას არც კი საჭიროებს, რადგან თვით იცის თავისი ფასი და მნიშვნელობა. თუმცა გარეშე კრიტიკასაც არ უარყოფს, ოღონდ ის იყოს არა „ამაო“ და მართალი.

აი, ჟურნალის მეორე და მესამე ნომრებში უკვე კრიტიკული აზროვნება არის გაშლილი. მართალია, ეს კრიტიკა არ ეხება ლიტერატურულ მიმართულებას, მაგრამ იგი ეხება ენას, მართლწერას, რაც ყოველი ლიტერატურის საფუძველია. შეიძლება ბევრმა არ გაიზიაროს ეს ჩემი აზრი, რადგან ყველა წერს ისე, როგორც იცის, და თავისი ცოდნა მიაჩნიათ საკმაო საფუძველად, მაგრამ ჩემთვის ნათელია, რომ „წამხდარი“ ენით შემოქმედება შეუძლებელია.

ეს შეგნებული აქვს „ცისკარს“ და მის მეორე-მესამე ნომრებში კამათია გამართული იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა იწერებოდეს ჩვენი დედაქალაქის სახელი: „ტფილსი“, „თფილსი“ თუ „თბილსი“. მართალია, ამ კამათს ერთი მხრივ პრიმიტივობის დალი აკრავს, მაგრამ მეორე მხრივ სერიოზულ კრიტიკასთან გვაქვს საქმე, რომელიც ზეპირად კი არ ლაპარაკობს, არამედ ემყარება ისეთ წყაროებს, როგორიც არის: სახარება იოანესი, საქმე მოციქულთა და სხვ. ამ კრიტიკოსის სამწერლო სახელი არის ნოტე-ბენე. იგი საკმაოდ საფუძველიანად ასაბუთებს, რომ უნდა იწერებოდეს ტფილსი. პირველ შეხედვით მკითხველს ეგონება, რომ აქ განყენებული ლინგვისტური კამათია, მაგრამ შეცდება. აქ ენის საკითხი წმინდა ლიტერატურულ საზღვრებში არის მოქცეული, რადგან რედაქციას შეგნებული აქვს, რომ: „ჩუპენ ენას ახლა არავინა ხმარობს, წამხდარი ენა არის“ და ირონიით დასძენს: „გასწორება რად უნდა-ო“ (იხ. „ცისკარი“ № 12). საკითხი სწორედ ამ ენის „გასწორებისათვის“ იყო აღძრული, რაც ლიტერატურულ ამოცანას წარმოადგენს. ჩემის აზრით, კრიტიკაც აქედან უნდა დაწყებულიყო, მაგრამ როგორც ყოველთვის, აქაც აზრთა სხვაობა აუცილებლად წარმოშობდა გამოცოცხლებას, და ჩვენ ვხედავთ, რომ ეს ენის საკითხი ხელმეორედ იქცევა მსჯელობის ცენტრად, რომლის გარშემოც წარმოებს მეტად საინტერესო კამათი, თუნდ ღღევანდელი თვალსაზრისით. იმავე ნომერში (№ 12) წმინდა ლიტერატურულ კრიტიკის შესახებაც არის საუბარი. ივ. კერესელიძე, კნ. ჯორჯაძის მიმართ, რომელიც არ იღებდა კრიტიკას, წერს: „ნუ ერიდებით გარკვევას, რომელიც შემოვიტანეთ ჩუპენს ჟურნალში (კრიტიკას), ყველგან, როგორც უწოდებთ თქვენ. კემპარტი ნიჭი თავის

გზაზე მივალს... მოგეხსენებათ, რომ გარკვევა (კრიტიკა) არის პატივი ლიტერატურის „ხელოსანთათვის“. აქ სრულიად გარკვეულად ისმის ლიტერატურული კრიტიკის საკითხი. იგი აუცილებელ საქმეებად არის გამოცხადებული, რადგან იგი მართლა „საყვედური“ კი არ იყო, როგორც ეს ეგონა კნ. ჯორჯაძეს, არამედ „გარკვევა“, რაც ასაზრდოებს მწერლობას. ასე ესმის კრიტიკის მნიშვნელობა „ცისკრის“ რედაქტორს ივ. კერესელიძეს.

მაგრამ ჩვენთვის საინტერესოა, თუ, გარდა ზემოხსენებული საკითხისა, რას უნდებოდა იმდროინდელი ლიტერატურული აზროვნება?

უქრნალის იმავე მეთორმეტე ნომერში, ცნობილი მწერალი ლავრენტი არდაზიანი, სრულიად გარკვეულად და ჰკუთმანხვილურად, სვამს კითხვას. ეს კითხვა ეხება ქართულ პროზას და პოეზიას. იგი წერს: „ქართული პოეზია უფრო განვითარებულია, მინამ პროზა. ლექსებს სწერენ მსუბუქად, მარტივად, ცხოველად; ყოველი სიტყვა ხტის, თამაშობს. პროზა-ლა ჩუქენი არის მძიმე, მიუღრეკელი, ძნელი, უძლური, სიცოცხლე მიღებული, ცივი, მაშინ, როდესაც ქართული ენა მერხევი და საამოა-ო“. იგი ამ მოვლენას ღრმად უკვირდება და პროზის ჩამორჩენილობას სამღვთო წერილის გავლენით ხსნის. და მე მგონია, რომ ავტორმა კარგად მიაგნო თუ ყველა მიზეზს არა, ერთ უმთავრესს მაინც და იმდენად ძარღვიანად ჩასჭიდა საკითხს ხელი, რომ ბევრი დააფიქრა, ბევრს წერილობით ათქმევინა აზრი. საკითხი მჭრელი კუთხიდანა დგას. კვლავ ენის შესახებ არის აღძრული ამბავი. იმარჯვებს საერთო ენის შემოღების იდეა, მაგრამ არც თუ ძველ ენას თმობენ. ალექსანდრე ორბელიანი, ეს მეტად მიმზიდველი და თითქოს ოდნავ ფანტასტიური პიროვნება, იმ ენის მოსარჩლედ გამოდის, რომლითაც არის დაწერილი „ვეფხისტყაოსანი“, „ვისრამიანი“, „რუსუდანიანი“, „ყარამანიანი“, „სიბრძნე-სიცრუისა“ და სხვ. კამათში ერევა აგრეთვე ცნობილი ისტორიკოსი დიმიტრი ბაქრაძე და ქართული ლიტერატურული აზროვნება თანდათანობით ფეხს იდგამს.

ჩასაკვირველია, ეს კამათი მრავალმხრივ მოისუსტებს, მაგრამ ეს ხომ დღევანდელი თვალსაზრისია. ისტორიულ ამბავთა შესაფასებლად კი, იმავე გარემოში გადასვლაა საჭირო. მაშინ გამოჩნდება, რომ იმ კრიტიკას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა და იმ დროინდელ მწერლობას თავისი შესაფერი აზროვნება თან სდევდა.

„ცისკარი“, მიუხედავად იმ გარეგანი თუ შინაგანი უღონობისა, რომელიც დღევანდელ ადამიანს ღმირსაც კი გვრის, მაინც ჩვენი საზოგადოების გაღვიძების დოკუმენტია. ლეტურგიული ძილი გათავდა. იმ კონტრასტმა, რომელიც შეიქნა ქართველთა მოლოდინსა და სინამდვილის შეხვედრის ადგილს, მართალია მალე მოახდინა ნების თუ გონების პარალიზაცია, მაგრამ მალევე გათავდა ეს გაბრუება. ქართველი საზოგადოების მოწინავე პირებმა, რომელნიც ვერ შეეწყვნენ „ახალ დროს“, დასკვნები გაუკეთეს მომხდარ ამბებს. შედეგად დაიბადა მოთხოვნილება, რომ მომზადებულიყო ხალხი ახალი პირობებისათვის, კვლავ მომტიციებულიყო ზნეობრივი ძალა, განვითარებულიყო კრიტიკული აზროვნება, და აღდგენილიყო კულტურის ის ფენი, რომელიც მეფის რუსეთის რეაქციამ მოსპო.

რა ვუყოთ რომ „ცისკარი“ მეტ წილად უმარილო საკმელს აწვდიდა გონებას. საპაგიეროდ, ხომ მის ფურცლებზე დაიბეჭდა ალ. ჭავჭავაძის, გრ. ორბელიანის, ნიკ. ბარათაშვილის და სხვათა საუკეთესო ნაწარმოებნი. ეს საკმარისი იყო, რომ ლიტერატურული მოძრაობის ტალღა დაწყებულიყო და „ცისკარმაც“ ეს დიდი საქმე გააკეთა. იგი თანდათან ძალას იკრებდა და მრავალ დაბრკოლებას მაინც ერეოდა. თუმც ხშირად საზოგადოების წინაშე რევერანსებს აკეთებდა და ბოდიშს იხდიდა. მაგრამ ამას საქმე მოითხოვდა და რედაქციაც ქედს იღებდა. „რედაქცია სალიტერატურო ჟურნალისა „ცისკარი“, წაპკითხველთაგან მოითხოვს მოტევენასა, უკეთუ ჰპოებენ რასმე ნაკლულევენებასა პირველს გამოცემულს წიგნში-ო“, ასე იწყებს ივ. კერესელიძე განახლებული „ცისკარის“ პირველ ნომერს 1857 წელს და დასძენს: „ეს კი უნდა განუცხადო საყუარელთა წარმკითხველთა, რომ რედაქცია დიდს ღონისძიებას მოიხმარებს, ამ ჟურნალის წარმატებისათვის-ო“. მაგრამ ჟურნალმა კარგად ოცის, სად არის თავაზიანობა და დათმობა საქირო. იგი ძაბრ-ჩახვეულია და პუბლიცისტური შხამის ნთხევახ ერიდება. მაგრამ ზოგჯერ მაინც აგრძნობინებს მკითხველს, რომ „ცისკარი“ არც ისეთი დაბალი ღობეა, როგორც შეიძლება ეჩვენოთ, და რომ ყველა ვერ გადათელავს იმ ზღუდეს, რომლის დაცვაც „ცისკარმა“ თავის სამღვთო მოვალეობად აღიარა. ჩვენ ზემოთ უკვე ვნახეთ, რომ „ცისკარის“ რედაქციამ „კრიტიკის“ უღრობა აღიარა. გავიგეთ კიდევ რა მოსაზრებით, მაგრამ მაინც ამ

კრიტიკას იგი არ გაუტრბოდა და თავაზიანად ცდილობდა იმ ნაკლას აშორებდას, რასაც მოყვრულად უჩვენებდნენ. მაგრამ ყველა ზომ ასეთი თვალთ არ უტკეპროდა მის არსებობას. ბევრის „განათლებულ“ გონებას იგი „ჩიხიბიხოდ“ ეჩვენებოდა და საშინლად შფოთავდნენ, როდესაც ამ ჟურნალს კარზედ მიაყენებდნენ. ასეთი „ოლიმპიელ“ ტიპებისადმი ჟურნალი დაუზოგველია და საკმაოდ სასტიკადაც უხედება მათ ათვალწუნებას.

აქ ჟურნალი მტკიცე თავმოყვარეობას იჩენს, მაგრამ ეს თავმოყვარეობაა, რადგან იგი ერს ეშაახუტება. „თავის მოყვარეობა ჩემი მდგომარეობს მასში, რომ მამული ჩემი, ჩემი ენა, რომლისთვისაც სისხლი უღვრიათ ჩვენთა განსვენებულთა წინაპართა, იყოს იმ მდგომარეობაში, როგორც შეშვენის ახლანდელ განათლებულს და ამასთან მშვიდობიან დროსა, რომელიც მოგვეცემია წყალობად ჩვენის დიდის რუსეთის იმპერატორისაგან, მაგრამ როგორც ვხედავთ... მგონია ამაზედ ყველანი თანახმანი გახდეთ, რომ ყოველის ხალხის მამულის აყვავებაში ყოფა და ენის სიძლიერის საფუძველი იყოს ჟურნალი. მაშასადამე, ვინც არის წინააღმდეგი ამ უკანასკნელისა, ესე იგი ჟურნალისა, ის არის მტერი მამულისა და თავის ენისა; რომელიც კაცი მტრობს თავის ენას, ის სრულებით... სჯობია სწორედ ვაღვიაროთ, ის როგორც იტყვიან, უგრძობელია და არ არის ღირსი ქართველად წოდებისა“... როგორც ვხედავთ, ჟურნალი უკვე თავი ანებებს მოთმინებას და ბრძოლას იწყებს. მაგრამ ამ ბრძოლის დროს იგი სტრატეგიასაც იჩენს. იგი ებადლიერება რუსეთის იმპერატორს, და ჰკიცხავს ქართველი საზოგადოების ნაწილს. ლოიალობის დროშის ქვეშ, იგი აპარებს ეროვნულ იდეას. თითქოს რუსეთის იმპერიის დროსად ყოფილიყო დაინტერესებული ქართული ენის განვითარებით, ქართული კულტურის აყვავებით. მაგრამ ჟურნალმა იცის რასაც აკეთებს. მას რომ რუსეთის იმპერატორისთვის უქვეშევრდომილესი მადლობა არ ეთქვა, ვინ დააბეჭდვინებდა „მოლაყბის“ (მის. თუშანიშვილი) წერილს, სადაც სხვათა შორის ნათქვამია: „განა ტყუილია, რომ ქართველების უბედურებით მდგომარეობაში ყოფნის მიზეზნი ისევე თვით ქართველები არიან-ო?“ ანდა ეს ადგილი: „ამისთანა მყუდრო მდგომარეობაში, კაცს არ შეეძლოს თავისი სამშობლო ენის მოხმარება უბედურება არ არის? მე უბედურება მგონია ესა, და არა თუ უბედურება, უბედურებაზე უბედურებაა.. მაგრამ ვის ველაპარაკები უბედურებაზე, განა იპლენი მხურვალება გვაქვს გულში, რომ ვიგრძნოთ უბედურება?“. ერთ წინადადებაში შეიღჯერ არის სიტყვა „უბედურება“ ნახმარი, თითქოს ავტორი შთაგონებას ცდილობსო. და ამ „საკონ-

ტრაბანდო საქონლის“ გასაპარებლად, ჟურნალმა აიფარა რუსეთის იმპერატორის ერთგულების ის ნიღაბი, როველიც დღეს გვეჩოთრება. მაგრამ ისტორიული მხედველობის ამუშავებაა საჭირო, რომ შედგების დროს ცალმხრივობა არ გამოვიჩინოთ. ისტორიულად კი „ცისკარი“ სწორ პოზიციასზე იდგა. სხვანაირად მას სიტყვის თქმის საშუალებას არ მოსცემდნენ. ხოლო ის, რაც „ცისკარმა“ სთქვა, ბევრად აღმატება იმ ოფიციალურ „ქვეშევრდომელ გრძნობებს“, რომლის გარეშე იმ დროს, მართლაც რომ „მამათ ჩვენოსაც“ არ დააბეჭდვინებდნენ.

იქნებ ამ სახითაც არ გაეშვათ, რომ „სხვათა-შორის“ იმ ნაწილში არ აერჩიათ ასეთი ხასიათის წერილები და იუმორისტის ჟანრით არ დაეწყო თავისი გაბედული ქადაგება ჩვენს „მოლაყბეს“.

ჟურნალი დემოკრატიზმის გზაზედაც დგება. იგი მაღალ წრეებს კი არ მიმართავს, არამედ „ქვედა ფენებს“ და სწორედ აქ ეძივნება ახსნა იმ პრიმიტიულობას, რაც ჟურნალის „სურნელებს“ შეადგენს. „ცისკარს“ მიზნად დასახული აქვს „უბრალო ხალხის“ სამსახური. იგი თავისი იდეების შეტანას ცდილობს ფართო მასაში, და ეს credo-ც იმავე „მოლაყბის“ წერილში არის გამოთქმული, რომლის შინაარსიც ასეთია: ყველასაგან ათვალწუნებული ჩვენი პუბლიცისტი, ვეღარ უძლებს იმოღენა ლანძღვას და გადასწყვეტს თავის დახარხოხას. იგი მტკვარზე მიდის იმ აზრით, რომ გადაუარდნილიყო. მაგრამ... აქ თვით ავტორი ვალაპარაკოთ: „ოხ!... ოხ განგებავ! კურთხეულ არს სახელი შენი თურქე მტკვარისაყენ კი არ წავსულვარ, გზაზედაც ფიქრს გაუტაცნივარ! ვინ შემხვდა გზაზედ. არც კი მახსოვს; რომლის დუქნისკენ გავიარე, არც ის — ერთი სიტყვით სრულებით არა გამიგია-რა ამ სიარულში. ბოლოს... ოხ, რას ვხედავ.. რა ჩემი გულს სასიამოვნო საქმეს შევეფეთე! ვნახე უცებ, ზის ერთის დუქნის ძირზედ ხაბაზი, უბრალო ხაბაზი, უძევს მუხლზედ „ცისკარი“ მეთერთმეტე ნომერი, კითხულობს სალაყბოს ფურცელს მაღალის ხმით, თანახმა უხდება ყველაფერში მოლაყბეს და წინააღმდეგ სიტყვებით ლაპარაკობს ქართველებზე, თან იმას იძახის: „ახ, ნეტავ შეძლება მქონდეს, ვიყილო ამისთანა წიგნები“-ო. ეს არაფერი, შემოეხვიენენ გარშემო დუქნის მეზობელნი და უნდა ნახოთ, რა სასოებით უგდებდნენ ყურას: რიგი სჯის, რიგი თავის აზრს აშობს, რიგი ყვირის და რიგი იმეორებს წაკითხულს! რაწამს ეს ვნახე, წაცდენით მომივიდა თუ მეტრის სიხარულით, ისე დავიყვირე, რომ გამვლელ-გამოშვლელნი შედგნენ. „მადლობა შენთვის ღმერთო, თავი არ დამირჩვია მეთქი“: მართ-

ლაც რომ მადლობა დმერთსა. ახლა კი იმედი მაქვს, რომ თავის დროზედ ჩვენი ლიტერატურაც შეიქნება ღირსი ყურადღებისა... აღარ დავიხრჩობ თავს, მინდა სიცოცხლე, დიდი ხნით, სიცოცხლე, მხოლოდ იმისთვის, რომ ვნახო ქართველნი, იმ გონების მექონენი, რომელთაც ესმოდეთ ღირსება თავიანთი მამულისა“... და სხვ.

ასეთივე ფორმით, „ცისკარმა“ აღძრა ბატონყმობის საკითხიც, თუმც შემდეგ სერიოზულ კილოზეც გადავიდა, ალექსანდრე მეორის მიერ მოსკოვის თავადაზნაურთა დარბაზში წარმოთქმულ სიტყვას კომენტარებს უკეთებს და სიხარულით ეგებება. ამ წერილის ავტორი იგივე „მოლაყბია“. მაგრამ ეს „გაბედული ნაბიჯი“ ავტორისთვის საბედისწერო გახდა. თავადაზნაურობა აღელდა და „ცისკარიც“ იძულებული იყო დათმობაზე წასულიყო. „მოლაყბე“ თანამშრომელთა რიცხვიდან ამოშალეს. მაგრამ ეს გარემოებაც საზოგადოებრივ მოვლენად იქცა და ხალხი აალაპარაკა. „მოლაყბეს“ გამოუჩნდა ისეთი ღირსეული დამცველი, როგორც ალექსანდრე ორბელიანი, რომელიც წერდა:

— „რაღა ვჯავრობთ, როდესაც ჩვენს ნაკლულევანებას გვეტყვიან რასმე-ო?“ — და ამხილებს თავად-აზნაურობას ჯერ უვიცობაში და შემდეგ კლასობრივ მიკერძობებაში. — „როდესაც თავადის გიორგი დავითის ძის ერისთავის გაყრილობის კომედია ითამაშეს, ის ზნეობითი კომედია და ჩვენი დიდი საგრძნობელი, რა ყოფა იყო, ანუ რა ძახილი? სწორედ ვიტყვი, უფროსი ერთმა ვერ იგრძნო ის კარგი ზნეობითი კამედი და სასაცილოდ მიიღეს, ვითომ: გაცინვისათვის დაუწერიაო“... ხოლო მიკერძობების და წოდებრივი ქედ-მადლობის შესახებ შემდეგს ამბობს: „ყრილობაზედ ჰგმობდნენ ივ. კერესელიძეს, რადგან ის ეგონათ „სალაყბო ფურცლის“ ავტორი. და როდესაც ერთმა გავლენიანმა პირმა აუხსნა დამსწრეთ, რომ ივ. კერესელიძე კი არა სწერს მაგ „ფურცლებს“, არამედ ესა და ეს თავადიშვილიო, „ამ სიტყვაზე, ცეცხლს რომ წყალი დაასხან, ისე განელდნენ და ერთმანეთს ცქერა დაუწყეს დამშვიდებულის სახით და ბოლოს ერთმა სთქვა სიამოვნებით: — ოჰ, ეგ კი! იმან რომ დასწეროს შეეფერება და ამას იქით კიდევ მოვიწონებთ შაგ სალაყბო ფურცელსაო“. არჩილ ჯორჯაძის სიტყვით, „მეცხრა-ნეტე საუკუნეში ცოცხალია კიდევ ის, რაც აღბეჭდილია ბექა და აღბუღას სამართალში, თავადიშვილის სისხლს ერთი ფასი აქვს, აზნაურის სისხლს მეორე, ხოლო გლეხის სისხლს კიდევ მესამე. ფეოდალური საქართველო ჯერ არ მომკვდარა“. მაგრამ სიკვდილმა კი ჩამოიარა და თვით თავადიშვილთა წრეში გაისმა პროტესტის ხმა. აზრის თავისუფლების მოთხოვნები უკვე დღის საკითხად არის

ქცეული და გაბედული მწერლის „მოლაყბის“ გარშემო მოსარჩ-
ლეთა ფართო წრე იკრიბება, „თერთმეტი მებუყოს“ ხელმოწერით,
„ცისკარში“ მიდის წერილი, სადაც სხვათა შორის ერთგვარი მუ-
ქარა არის გამოთქმული: „მოლაყბეს“ რომ მოჰკლავთ, მას უკან გა-
დარეული დასწერს, უფრო უარესად და გარკვევით, მაშაც რომ
მოჰკლავთ მერე თავხედი და ბოლომდისინ ასე ვივლით, მინამდი-
სინ სულ ერთიანად არ გავწყვეტავთ“.

ძველი ნიადაგი უკვე დაძრულია. მართლა, რომ „საიდლა-
ნაც მოჰქრის თავისუფლების სიო“, „ცისკარი“ არის ამ თავისუფ-
ლების ბაირალტარი. რა უყოთ, რომ მან ვერ შეძლო ბოლომდე
მალა კეროდა ეს ემბლემა, რაც გაკეთდა, ისიც უდიდესი დამსა-
ხურება იყო ქართული საზოგადოებრივი აზრის წინაშე. მან
აღძრა ჩვენი ცხოვრების კარდინალური საკითხები, და თუ ყველა
ვერ გადაწყვიტა, ნიადაგი ხომ მოამზადა, რომ გადამლილიყო
ის დიდი აზროვნება, რომელიც მესამოცე წლებიდან დაიწყო.
„ცისკარმა“ მართლა რომ ცისკრის როლი ითამაშა და გაანათა
ის პერსპექტივა, რომელზეც ისე ოცნებობდნენ ჩვენი ეროვნული
ცხოვრების მესაიდუმლენი. ლიტერატურამაც იგივე მოტივები
აქცია შემოქმედების საგნად, და ამ ახალ საზღვარზე, ახალი
სიტყვა დაიბადა. ამ სიტყვის პირველი მთქმელი იყო „ცისკარს“
დამაარსებელი გიორგი ერისთავი, რომლის შემოქმედების გან-
ბილვაზეც ეხლა გადავდივართ.

გიორგი ერისთავი

(1818 — 1864)

გიორგი ერისთავმა ჩვენს ლიტერატურაში ახალი ხანა დაიწყო. ეს სიახლე გამოიხატა როგორც მიმართულების, ისე სტილისა და მსოფლმხედველობის მხრივ. მანამდე, როგორც ვნახეთ, ჩვენს ლიტერატურაში ბნელი სევდიანობა იყო გამეფებული. აქა იქ თუ გაიეღვებდა „უღარდელი“ კილო, თორემ ალექსანდრე ჭავჭავაძიღარ ნიკ. ბარათაშვილამდე, ჩვენს ლიტერატურაზე ტყვიის ფერი ნისლია ჩამოწოლილი. თითქოს ყოველი გზა შეკრულია და პოეტების ფანტაზია-ლა სერაფს ამ გაუვალობის ტევრს. მათ საქართველოს წარსულში გადააქვთ თავიანთი ფიქრი თუ ოცნება და გატეხილ სულს რომანტიზმის ალერსიან კალთაში უძებნიან თავშესაფარს. მათ მეფის რუსეთის შემოსულა განიცადეს როგორც ტრაგედია, რადგან ოფიციალურმა წარმომადგენლებმა აშკარად გამოავლინეს თავიანთი უხეშობა და უვიცობა. საქართველო იდეალურად წარმოიდგენდა რუსეთის მიერ მეგობრულად გამოწვეულ ხელს, სინამდვილეში კი ამ იმედს დაუპირისპირდა ტლანქი ძალა. საქართველო ოცნებობდა მშვიდობიან ცხოვრებაზე, რომ განათლება მოსდებოდა ქვეყანას, მეფის რუსეთმა კი გადმოგზავნა უვიც მოხელეთა მთელი არმია, ლოთებისა და მექრთამეების დიდი ხროვა, რომელნიც საქართველოს კალიფორნიად წარმრიდგენდნენ და ადვილი გამდიდრებისათვის არაფერს არ ერიდებოდნენ. იმედთა ასეთმა დაღუპვამ გამოიწვია ჯერ შემართება, ბრძოლა, მაგრამ როდესაც ეს ბრძოლა დამარცხდა, შეიქმნა რაღაც გაბრუებული სულისკვეთება, ათრეული ცხოვრება. „ჩათრევეს ჩაყოლა სჯობიანო“, ეს პასივობის სიბრძნე პრაქტიკულ ფილოსოფიად გამოცხადდა, თითქოს ყველა თავის ნაბადში გამოეხვია და გაყრუვდა ქვეყანა. საჭირო იყო ერთგვარი ანტრაქტი, რომ სინამდვილე გამოორკვეულიყო. ეს ასეც მოხდა ორმოციან წლებამდე. მაგრამ

სინამდვილეში წარმოებდა ამ ძალის შინაგანი დაძლევის პროცესი და ქართულმა აზრმა გაიპარა. ტრაგედიის საგანი კომედიის საგნად იქცა, და ნიკოლოზ ბარათაშვილის მძაფრი მელანქოლია გიორგი ერისთავის გესლიანმა დაცინვამ შეცვალა.

გ. ერისთავმა ჩვენს მწერლობაში შემოიტანა ახალი იდეები, ახალი ქანრი და ახალი პერსპექტივა. იქნებ ამაში ხელი შეუწყო პოლონეთში გადასახლებამ, რაც მთავრობამ მიუსაჯა 1832 წლის შეთქმულებაში მონაწილეობისა გამო. შეიძლება პოლონეთის დაწინაურებულმა ცხოვრებამ შორს გასწია პოეტის მსოფლმხედველობა, და საქართველოში დაბრუნებულმა, სულიერად თუ გონებრივად განახლებულმა, სცადა ჩვენი ქვეყნის ამაღლებს დაწევა. მაგრამ როპელიძე იდეის საზოგადოებაში ფეხის მოსაკიდებლად, მის გასაჯრცელებლად და ნამდვილ მიძღვეართა შესაქმნელად, არა კმარა არც იდეის სიძარტლე და არც ერთი პიროვნების გამრობა. აუცილებლად საქიროა, რომ ეს იდეა შეეფერებოდეს საზოგადოებრივ გუნებგანწყობილებას, რომ იგი ეხებოდეს ხალხის მოთხოვნილებას, ნივთიერი იქნება იგი, თუ არანივთიერი. და ლიტერატურაშიც მხოლოდ ის მიმდინარეობა იმარჩევს, რომელიც შეეფერება არსებულ აზროვნების განწყობილებას და იმ ურთიერთობას, რომელიც არის დამყარებული ლიტერატურულ იდეებსა და ცხოვრების პრაქტიკას შორის.

გიორგი ერისთავმა სწორად აულო ალლო ჩვენს სინამდვილეს, და თუცდ ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრება ისე არ იყო მომწიფებული, რომ არაჩვეულებრივი სისწრაფით და სინაზბით შთაენთქა ყოველი ახალი აზრი, მაგრამ მაინც ერთგვარი ფსიქოლოგიური გარდატეხა მაინც არსებობდა, რითაც გიორგი ერისთავმა მარჩვედ ისარგებლა.

ჩვენი საზოგადოება და განსაკუთრებით თავდაზნაურობა და ინტელიგენცია რალაც ქუჩა-ბანდში იყო მომწყვდეული. უკან საქართველოს. დამოუკიდებლობა, კულტურა, აუარებელი განუზორციელებელი შესაძლოებანა, წინ კი მეფის რუსეთის სქელი კედელი, რომელიც არსაით არ უშვებდა, თუ არ „მოინათლებოდა“ ცარიზმის მღვრიე წყალში. ამას ზედ დაუმატეთ ეკონომიური უკანდახევა, პატრიარქალურ-ეკონომიურ ურთიერთობათა ნგრევა და ახალი ურთიერთობისათვის მოუშზადებლობა, და ნათელი გახდება ის კაპან-წყვეტა, რომელსაც განიცდიდა ჩვენი უსაქმოდ დარჩენილი „მალალი წოდება“, ანდა ახალ კულტურას ზიარებული ინტელიგენცია. პირველს, ახალმა ცხოვრებამ ზულ სხვა მოთხოვნილებები გაუღვიძა, განცხრომით დროს ტარება მოანდომა. შეიწირა

მთელი მისი ქონება, გლუბკაცობის ნატურალურ მეურნეობაზე დამყარებული. ცხოვრება ახალ შესაძლოებას შლიდა, მეოცნებე პოეზიას კაპიტალი შეუჩნდა და ტახტზე წამოწოლილ მებატონეს ვაჟარი თავს წამოადგა. განცხრომას ფული უნდოდა, თავადიშვილს ეს არა ჰქონდა. ვაჟარი „მეშველა“ და მამულები ხელთ ჩაიგდო. ვალი ვალს დაემატა, თავადიშვილის სიმტკიცე დაირღვა და წინ წასულმა ეკონომიურმა ურთიერთობამ კომიკურ პოზაში დასტოვა გუშინდელი მბრძანებელი. ეს ახალი მოვლენა იყო, რომელიც ჩვენში მართალია მახინჯად ვითარდებოდა, მაგრამ ხომ მაინც მოდიოდა რაღაც ახალი „დრო“, რომელსაც დახვედრა უნდოდა. ჩვენმა თავადაზნაურობამ დახვედრა მტრისა იცოდა, ახალ ეპოქას კი ვეღარ დაუხვდა და ჩავარდა სასააცილო მდგომარეობაში. მის წინ დიღემა აღიმართა: ან ახალი ცხოვრების მეთოდები და შრომა, ან დაღუპვა. ახალი თაობა სწავლის გზაზე დააყენეს მამებმა, რუსეთის უნივერსიტეტებში გაგზავნეს, მაგრამ აქედანაც არათფერი გამოვიდა. რაღაც საბედისწერო ხმალი იყო მათი ცხოვრების თავზე გადმოკიდებული... ეს ახალთაობა თვით იყო ინტელიგენცია, და სწორ გზას ამცდარი, ზეპირ სწავლამიღებული და სინამდვილეს მომწყვდარი, ძველ თაობასთან ერთად ახალი დროის ხაფანგში მოექცა და სასოწარკვეთილებით დაიგრისა. ყველა გრძნობდა რომ ასეთი მდგომარეობის გაგრძელება არ შეიძლებოდა, ახალი გზების მოძებნა იყო საჭირო, მაგრამ ყველა მაინც ერთ ადგილს სტკეპნიდა, ყველაფრით დაშინებული და ყველაფერზე გულაცრუებული. ამ დროს გაისმა გიორგი ერისთავის გულიანი სიცილი, რომელიც პირველად ყველამ ვერ გაიგო, მაგრამ მალე ყველა მიხვდა, რომ ამ სიცილში დიდი დაცინვა იყო. ხოლო ეს დაცინვა შეეხებოდა იმ ხალხს, რომელსაც ცხოვრებისთვის თვალი მოეხუჭა და, უგზობაში გადაჩეხილი, ერთმანეთს უმართავდნენ „დავისა“ და „გაყრის“ სათამაშო ტრაგედიას.

გიორგი ერისთავიც იმავე ტყვილებით არის შეპყრობილი, რომელიც ჩვენს რომანტიკოსებს აკენესებდა. იგიც ზოგჯერ რომანტიკოსის „სისუსტეს“ იჩენს და წარსულს შემოევლება, სადაც ეგულება „დაკარგული სამოთხე“. ამიტომ იყო, რომ ისტორიული პირები გამოიყვანა სცენაზე და ყვარყვარე ათაბაგს ათქმევინა: „ქარგად ჰხედავ, რა მდგომარეობაში არის საქართველო! გუშინ

არ იყო, გუშინ... საქართველო ამპარტავენებდა ბრწყინვალისა დიდებითა!“-ო. ეს არის გიორგი ერისთავის შემოქმედების მთავარი მოტივი. მთელი მისი პოეზია რომანტიულ სურნელებით არის გაუღენთილი და აქ იგი ჯერ კიდევ დაკავშირებულია ალექსანდრე ჰავეკავაძის, გრიგოლ ორბელიანის და ნიკ. ბარათაშვილის პოეტურ-ოქსთან.

„მეც უცხო, უცხოთ, ნუ თუ მხარესა
უცხოთა დამფლან მე სამარესა,
მაშინ დღითა მით მომიგონებდი,
როს ტრფობის წყლულსა განგიცხადებდი.
შენ უწყი, რომე მისთვის ვსცხოვრობდი,
შეენების ღმერთად აღვიარებდი,
ვიდრემდის სული ცოცხლად შექნების
მუნემდის ტრფობა არა განჰქრების“...

ასე სწერდა სვიმონ მაჩაბელს ქალაქის ციხიდან „უამსა პატი-
შრობისასა“, 1833 წელს. და ეს სევდა არ მოშორებია მის ლექსებს.
ყველგან, რა თემასაც არ შეეხოს, თუნდ სულ უღარდელსა და
სასიხარულოს, მაინც ერთს ისეთს ამოიკენესებს, რომ გრძნობთ, თუ
რა იარები უღვივიან გულში და რა არის მთელი მისი ფსიქიკის
კანმსაზღვრელი.

„მტკვარო, მღინარეე ჩემის მაშულის,
სად ხარ, რომელსა ხშირად შეგსვამდი-ო“.

იგი ყაბახსაც მიმართავს და მოიგონებს იმ დროს, როდესაც
„ვეითა მეგობარს ხეაშიადს გულის“ არწმუნებდა.

„შენსა პირზედა ვკითხულობდი დროთა ძველ წარსულთ,
შენზედ სწერია მოთხრობანი გმირთა დიდებულთ“.

მაგრამ გიორგი ერისთავის ბუნება სევდიანობისთვის არ იყო
მოწყობილი. მასში სულ სხვა ტემპერამენტი ფეთქავდა და მისი
პოეტური ფიქრები სულ სხვა გვარად ზრუნავდნენ. თითქოს
მასში სასიცოცხლო ენერჯია უფრო კარბობდა და სევდის გამო-
მწვევ მიზეზებს სიცილითა და დაცინებით უპასუხებდა. ზოგჯერ
თითქოს იგიც სასოწარკვეთით ამოიოხრებს:

„საღდა არს ტრფობა? სად არს ბედი, სად არს იმედი?
გულო სად იყავ, სად დაები და სად მიხვედი-ო“...

მაგრამ მაინც გახალისდება, იმღერებს, გაიცინებს. ასეთია მისი
სიცოცხლის გენია. იგი გრძნობებს არ გადაყვება. ეს იმას კი არ

ნიშნავს, რომ მას გრძნობის სიძლიერე აკლდეს. არა. იგი ყველაფერს ამჩნევს, ყველაფერს პოეტურად განიცდის, ლელავს და გაღვლეებით. აბა მოუსმინეთ როგორ ლექსს უძღვნის ბეგთაბეგი-შვილის ქალს დარიას, ლეკურის თამაშობაზე. „მუზთა შთამბერეს, თვარა სხვა გვარ ვიტყოდნი რასმცაო?“ და პოეტი პლასტიკის დიდი გრძნობით აგვიწერს ლეკურს:

„ერთი შეხედეთ, ვით ყარყატი ყელ-მოღერებით,
მოსტურავს ეგრე მშვენიერად და ნარნარებით.
უყურეთ ფერხთა, თვალ ვერ ჰსწრებით როგორა ხმარობს,
პაერთა ზეირთთა თეისის ფრთებით ვითა განაპობს?
ხელავთ მაგ ტანსა, გულ-წამტანსა, ნორჩსა. მარხვევლსა,
შექხედეთ თმათა, ხშირთა შავთა, — შეენობენ წელსა,
მკლავს მე ხელების, ზესთა ჟრთების უცხო ხმარება,
აგრე მოჰფრინავს, თითქო მიწას არ ეკარება!
ვიმ მაგ სახესა, სინაზესა, სულის სარკესა,
მაგ ნაზ ტუჩებზედ ეგ ღიმილი ვინ დაგიწესა? .
ხელავთ, კაეები წყეულები, ტაშსა ჰყეუბიან,
როგორ ცელქობენ, აშოკობენ, ეკონებიან?
აი თვალები, მაშვენები ლამაზის სახის,
სახეს ცეცხლითა და ელეითა, საღვურნი ეშხის“...

აქ, დამთავრებული პლასტიური სურათთა მოცემული, მეტად ნაზი მგრძნობიარეობით გადმოცემული. და ვისაც შეუძლიან პლასტიკის ასეთი განცდა, ვინც იცის მოძრაობის საიდუმლო მუსიკის სიყვარული, მას შეუძინეველი არაფერი არ დარჩება, ხოლო რასაც შეამჩნევს, განიცდის კიდევ. გიორგი ერისთავი ერთ დროს, თავისი პოეტური კარიერის პირველ ნახევარში, მელანქოლიამ შეიპყრო კიდევ, მაგრამ მალე მოიშორა, თუმც მისი კვალი ბოლომდე გამოყვა, როგორც საიდანდაც შორიდან მონადენი, დაკარგული ხმა. იგი რეალურმა ცხოვრებამ უფრო მიიზიდა, სადაც სენტიმენტალობა აღარ არის გამოსადეგი. და ამ შეუფერავმა სინამდვილემ, რომელიც ჩვენს ლიტერატურაში მანამდე იშვიათად თუ უქცევიათ პოეზიის საგნად, გიორგი ერისთავის ფიქრები დაიპყრო, ნაზი რომანტიკოსის მოტივები დაავიწყებინა. ამიტომ არის, რომ გიორგი ერისთავმა არ გაიმეორა ლიტერატურული შაბლონები თუ სტილიური ფორმები; უარპყო მოსაბეზრებელი სახეები, როგორც აზროვნების პირობითი საშუალება და სათავე დაუდო რეალიზმს. რეალიზმი უმთავრესად სტილის საკითხია, და შემდეგ კი თემისა. მთავარია გამოთქმის თუ გამოსახვის მანერა და არა ობიექტი. თორემ რატომ არის ბეგლარის თუ ხამფერას დახატვა რეალიზმი და ბარათაშვილის ერეკლე თუ სოლომონ მსაჯულისა რომანტიზმი?

ის რაც არის — თუ რეალიზმია, რომანტიზმის ყოველი თემაც — არის, და მაშასადამე გარჩევა აღარ ყოფილა. ხოლო ის, რაც არის, თუ გამოითქმის ისე, როგორც არის, და არა ისე, როგორც მხატვარს უნდა იდეალურად, — აი ეს არის ჩვენის აზრით რეალიზმი. ამ თვალსაზრისით, გიორგი ერისთავი რეალიზმის დამწყებია, მაგრამ ჯოხის მეორე მხარეს გადახრით. ე. ი. თუ რომანტიკოსები მოჩვენებითი ძალას (l'imagination) აყენებდნენ წინა პლანზე, გიორგი ერისთავი სინამდვილეს იპასაყრთმევს, რაც ოდნავ კარგი და მისაღები გააჩნია, და ისე წარმოგვიდგენს, როგორც სინამდვილის კარტიკატურას, რაც სინამდვილე, ანუ რეალობა არ არის. მაგრამ ჩვენ მაინც რეალიზმის დამწყებად მიგვაჩნია არა საგნობრივად მხოლოდ, არამედ და უმთავრესად გამოთქმის საშუალებების გამარტივებით და რეალიზმით. მან განამტკიცა ყოველდღიური სპაუბრო ენა და ჩვეულებრივი სიტყვით ალაპარაკა თავისი გმირები. თუკი ეს სტილიც ბოლოზე ვერ დაიცვა და „ყვარყვარე ათაბაგში“ ბრმა მენახშირის ქალი მართა სალონურ ენით აამეტყველა. მაგრამ იგი ჩვენს ლიტერატურაში ნოვატორი იყო, და როგორც საზოგადოდ ახლის დამწყებს, მასაც მხოლოდ ახალი კვალის გავლება შეეძლო და არა მთელი და დამთავრებული გზის შექმნა.

გიორგი ერისთავის შემოქმედებაში სამი ძირითადი მოტივი ისმის:

- ა) პატრიოტიზმი, ბ) ახალი ცხოვრებისაკენ მოწოდება და გ) ბატონყმობის უარყოფა.

პირველი მოტივი უკვე ნაცნობი ხმა არის. არსებულის წინააღმდეგ ამხედრებაც ჩვენი რომანტიკოსების შემოქმედებაში ვნახეთ, ხოლო ბატონყმობის წინააღმდეგ სიტყვის თქმა პირველად ალექსანდრე კავკაძემ ეკუთვნის. თითქოს ახალი მოტივი არც ერთი არ შემოუტანია გიორგი ერისთავს, მაგრამ თუ კარგად გავშინჯავთ, პირველი მოტივის გარდა, გიორგი ერისთავი შეიძლება დამოუკიდებელ ავტორად ჩაითვალოს, რადგან მის მიერ არსებულის უარყოფაც სულ ახალ ხაზებით მოხდა, და ბატონყმობის წინააღმდეგაც თავისებურად გაილაშქრა. ყველა ეს უფრო ნათლად გამოჩნდება მისი შემოქმედების უფრო კონკრეტულად განხილვის პროცესში. ვნახოთ ჯერ კომედია-პოემა „შემოლილი“, რომელიც

იძლევა მთელი მისი შემოქმედების და მსოფლმხედველობის გასა-
ლებს, როგორც ერთგვარი ავტობიოგრაფიული ნაწარმოები. ბეგ-
ლარა — თვით გიორგი ერისთავია, რაც მისი ბიოგრაფიიდან
ირკვევა. და ის „სულის ობლობა“ რომელიც ბეგლარის მონოლო-
გიდანა ჩანს, ის გარემოს უარყოფა და საბრალმდებლო განაჩენი,
რომელსაც ბეგლარი ახლის თავის ირგვლივ შემოკრებილ საზოგა-
დოებს, — თვით ჩვენი პოეტის აღსარებაა. მისი სევდის გახმა-
ურება. იგი არ ეფარდებოდა და ვერც ურიგდებოდა იმ წრეს,
რომელშიც ცხოვრობდა. იგი გრძნობდა, რომ მისი ჭკუის და
მთელი ფსიქიკის სტრუქტურა უფრო სხვა გარემოს მოითხოვდა.
მას უნდოდა ამ გარემოს ამაღლება, თუმც ისიც იცოდა, რომ
პიროვნებასა და საზოგადოებას შორის კონფლიქტი ზოგადი ხასია-
თისა არის და ყოველთვის ყოფილა.

„და თქვენცა ერნო, მომღერალთ მტერნო, სავსენო შურით,
თქვენ არ იყავით დასცინოდით დიდ ბორონსა?
თქვენ აიძულეთ, განაშორეთ მშობლის სირონსა.“

ტორკვატო ტასი?
ვერ სცანიტ ფასი,
უწოდეთ შტერი,
ჰქმენით პურობილი;
მის მღერა ტკბილი
ვერ მოიგონეთ!

თქვენში არ იყო, კამოენსი მოკვდა მშვიერო.
თქვენ არ სდევნიდით დიდსა დანტეს, იყავით მტერი
და ოვიდია რომისაგან რისთვის განაძეთ?
ოქნებ მეც ისე მომიძულეთ, არვის დაგნანდეთ“.

მაგრამ ეს მხოლოდ აღსარება კი არ არის, ეს საზოგადოების
თვალის ახელის ერთგვარი ცდაცაა, ერთგვარი ნიადაგის მომზადე-
ბა, რომ ყური უგდონ მის სიტყვას, რომელიც უნდა ყოფილიყო
მკაცრი და მართალი. ამ მოსაზრებითვე უნდა აიხსნას პოემის
სათაური — „შეშლილი“. ეს ისეთივე ხერხია, როგორც იხმარა
მეფის რუსეთის მთავრობამ, როდესაც დიდი მოაზროვნე პეტრე
ჩაადავეი შეშლილად გამოაცხადეს. ამ პოემა-კომედიაში გიორგი
ერისთავმა ბევრი რამ თქვა ისეთი ახალი, რასაც აუზხედრდებოდა
ქუაშმოკლე საზოგადოება. და საორმაგო საქმე გააკეთა. სთქვა
კიდევ, მაგრამ ისე, რომ სიტყვა ჩასწვეთებოდათ ქუაში, ხოლო
საწინააღმდეგო რეაქცია დიდი არ ყოფილიყო, რაც სულ მახლო-
ბელ ქეშმარიტებასაც შორს სწევს და კარგავს. დიახ, სათაური —
„შეშლილი“ მხოლოდ შირმაა, და თუ გნებავთ, ეს სათაური უკვე
დაცინვაა. თორემ ვინ არის ამ პოემაში შეშლილი? ტასო? იგი

შეშლილი კი არაა, მებრძოლი ქალია, რომელიც იბსენის გმირებზე ილაშქრებს ქალის მონობის წინააღმდეგ და თავისუფალ სიყვარულს უფლებას მოითხოვს.

„მაგრამ უფრთხილი ამ გარყვნილ სოფელს, —
არ ავაპრინო შენც შენსა შშობელს, —
არ გყიდონ ვითა ნივთი,
ანუ ბაზრისა ჩივთი.“

ამის თქმა კი დიდი ამბავი იყო იმ წრეში, სადაც სახეწართმე ული და ოჭახის საქონლად ქცეული კეკელები, უთავმოყვარე თაემოქრონეობით ასე მსჯელობდნენ:

„ჩენცა ვყოფილვართ ყმაწვილ ქალები,
ჩენცა გეპონია კარგი თვალები,
მაგრამ ჩენს გულსა არა ვკითხავდით,
საქმროთ ვინ გვინდა, ვისთვის ეოხრავდით.
გათხოვებასა მაშინა ვცნობდით,
როცა საყდარში ქმარს წავეყებოდით.
ვისაც როგორსა ბედი მოგვცემდა,
მისთვის ჩვენ შხოლოდ გულს გვიყებდა.“

და ეს „ბედი“ სრულიად კონკრეტული და ხელშესახები რან იყო: „შზითევი“. იყო, რასაკვირველია, გამონაკლისიც, მაგრამ „უშზითეო“ ქალი მუდამ დაცივისა და დაყვედრების მსხვერპლი იყო: ამ ყიდვა-გაყიდვის ობიექტად ქცეულ ქალთა წრიდან გაისმა პროტესტის ხმა, და ამ სიტყვის მთქმელი „შეშლილად“ გამოაცხადეს.

„ღამიგდე უური, მე რა გასწავლი,
ამისთვის რომ ხარ ყმაწვილი ქალი.
ტრფობა არს ქალთა ბედი და წერა
ეს წმინდა გრძნობა ღმერთმან შთაგებერა...
ნეტარ მას, ვინცა ჭაქვსა თვით ტრფობის
პოეებს და გულით, სულით მიყუებებს“...

აქ უკვე თქმულია პირველი სიტყვა. მოთბოვნელია ქალის ელემენტარული უფლება — სიყვარულისა. რასაკვირველია, შედარებაც არ შეიძლება, იმდენად მაღლა დგანან იბსენის ელიდა და ნორა, გიორგი ერისთავის ტასოზე. მაგრამ იბსენის ქალები ჯერ ერთი ევროპელები არიან, და მათ ზურგს უმაგრებს განათლების საუკუნე, რომელმაც მძლავრად წამოაყენა ქალის ზნეობრივი ერთღირებულების და პოლიტიკური თანასწორობის უფლება; მეორეც ისა, რომ იბსენის ქალები გვიანი ეპოქის წარმომადგენლები არიან, და ის, რაც ტასოს მოთბოვნელობას შეადგენს, აღრევე იყო

ევროპელი ქალის მიერ მოპოვებული. ტასო კი აზიელი ქალია. მართალია, საქართველოში უფრო ადრე, მე-12 საუკუნეში იყო ქალის ზნეობრივი და ყოველგვარი თანასწორობა აღიარებული, მაგრამ მას შემდეგ ქართულმა ოჯახმა იმდენი რამ განიცადა, ისეთი აზიური გავლენების ფენები გადაიკრა, რომ ძველი ქართული რაინდობა ქალისადმი ზრულიად დაიკარგა. მხოლოდ მთებში თუ შეჩრა ქალს ძველი უპირატესობანი, თორემ ბარში ქართველმა ქალმა ჩადრის ქვეშაც იცხოვრა კარგა ხანს. და ეხლა, როდესაც ტასო მოქმედებს, ქართული ოჯახი ქალისთვის გალია არის. ქალის გულში სიყვარული ჩაჰქრალია; იგი მხოლოდ „თოჯინაა“, რომელსაც აცნევენ, ხურავდნენ, კვებადნენ, შვილებს ამრავლებინებდნენ და თავს ართობინებდნენ.

ტასომ ხმა აიმაღლა ამის წინააღმდეგ, და თუძე ელიდას სითამამე ვერ გამოიჩინა, ვერც ნორას სისასტიკე, მან სიყვარულს თავი შეაქლა, მაგრამ ეს ერთგვარად პასიური პროტესტი უდიდესი მნიშვნელობისა იყო, და გიორგი ერისთავი ამ ფრიალ პნიშვნელოვანი მომენტის პირველი ავტორია.

„შეშლილში“, გიორგი ერისთავმა სთქვა ყველა ის თემა, რომელიც სხვა ნაწარმოებებში არის გადაშლილი. ჩვენა ვნახეთ ბეგლარია და ტასოს დრამა, რომელიც წარმოშობილია არსებული საზოგადოებრივი წვრილმანობისა და ზნეობრივი სიკოტრის გამო. მაგრამ აქ გიორგი ერისთავი ისეთ დიდ საშინელებას შიადგა, რომ გაკერით მის წინააღმდეგ წაქვლა არავითარ შთაბეჭდილებას არ მოახდენდა. ამიტომ ეს თემა მან გადააქცია სხვა ნაწარმოებთა მთავარ მოტივად და ნიჟიერად დაგვიხატა, რასაკვირველია მძლავრი აქსესუარებით, იმდროინდელ ქართული ოჯახის და საზოგადოებრივი მდგომარეობის სურათი. ჩვენმა სატირიკოსმა, პოეტური კარიერის დაწყებისთანავე, ჯერ ისევ მოუმტკიცებელი ნაბიჯებით დაიწყო თავისი, ასე ვთქვათ, პროვიდენციალური ღანიშნულების შესრულება. ჯერ 27 წლის ახალგაზრდა კაცს, პოეტურ ბუნებას და ქართულ შეგნებას უწამლადა ის ქონდრისკაცობა და „რუსული კულტურით“ მაიმუნური გატაცება, რომელიც იმ დროს, გადამდებ სენსაციით ჰქონდა ჩვენს საზოგადოებას მოღებული.

„მოდო აქ დაჯექ შვილო, კარგად მომიგლე ყური“ — ეუბნება

კეკელა დედა თავის ქალს, რომელსაც გათხოვებას უპირებს დ
ოცნების ასეთ კოშკს უჩვენებს:

„როგორც რომ გინდოდა, გიშოვე კარგი ქმარი,
მდიდარი, დიდი კაცი, მშვიდი, კეთილი, წყნარი,
ჯერ არის პოლკოვნიკი, მაგრამ იარანალობას
მოელის ერთ თვეს უკან, და სხვა მრავალს წყალობას....
მაღელ დაგიძახებენ ტფილისის კაშენდანტშას!..
ისე კი არ დაგამწყვდევს, როგორც რომ ჩვენსა მაშას,
თითონ შენ გააკეთებ ვეჩერებსა და ბალებს,
ერთი სიტყვით, სიშურიით მტერს დაუყენებ თვალებს.
ნეტა როდის იქნება კალასკით ვეიზიტობდეთ,
ფერშინგის მალაზინში ბილეთებს ვყიდულობდეთ,
გოსტინაში სანთელი მოსკოვისა აგვენთოს,
ჩვენი ბიჭი საქუა ლიბერიით მოგვეერთოს!“

ეს იყო პირველი ცდა, ამის შემდეგ მისი ნიჭი უფრო მომწიფ-
და და უფრო ენერჯიულად დაიწყო ჩვენი ცხოვრების იარების
ქრა და უქნარა ხალხის საქვეყნო გამასხარავება.

გიორგი ერისთავმა დაუზოგველი ხელით გადაუშალა საზო-
გადოებას ანდრუყათარის, პავლეს, ივანეს და მის მსგავსთა გონებ-
რივი პაუპერიზმი, ზნეობრივი სილატაკე და ყოველგვარი არარაობა.
და ეს დაუნდობელი ოპერაცია მოუხდინა ჩვენი საზოგადოებრივი
ცხოვრების ორ მომქმედ და მთავარ კატეგორიას: ქართველ თა-
ვადანაურობას და სომხის ვაქრებს. ხოლო ორივე შემთხვევაში კი,
ფონად არის ხმარებული ის „კულტურა“, რომელიც მეფის
რუხეთმა მეპოიტანა ჩვენს ქვეყანაში, და რომელიც გიორგი ერის-
თავმა საშინელი დაცინვით უარყო.

როგორც ზევით აღვნიშნეთ, გარკვეულ პერიოდში ჩვენი ცხოვ-
რების ნორმალური მიმდინარეობა შეჩერდა და, პირველი გაბრძო-
ლების შემდეგ, ჩვენი ქვეყანა უსიცოცხლობამ მოიცვა. სამოქმედ-
ლო აპარეზი აღარ იყო, რადგან ძველი პირობები მოისპო, ახალს
კი შეგუება სპირდებოდა. ამ უმოქმედობას, მოქმედი პოლიტი-
კაც საესებით უწყობდა ხელს, და ის ცხოვრება, რომელიც მე-17 —
18 საუკუნეთა განმავლობაში წინსვლის გზას დაადგა, მე-19 საუკუნე-
ნეში შეაჩერეს. ქართველობა ერთს დაშორდა, მეორეს ველარ მიუ-
ახლოვდა და ასე შეიქმნა მოქანავე ტიპი, უნიადაგო და „არც აქე-
თი, არც იქითი“. ასეთ პირობებში ყოველთვის მახინჯი ტიპები
იქმნებიან, და ჩვენსა სინამდვილემაც გამოფინა მონარჩენ ხალხის
მრავალრიცხოვანი კოლექცია. ამათ ჩასქიდა ხელი გიორგი ერის-
თავმა და გამოიყვანა სცენაზე ყველას დასანახად. „აჰ, მიიღეთ

„მოზიდულ თესლის ნაყოფი“, „ახალი კულტურის მატარებელნი-ო“, მწარე განცდებით გვეუბნევა ავტორი და მათ დახატვას შესწირა მთელი თავისი დიდი ნიჭი.

მაგალითისთვის ავიღოთ „გაყრა“, როგორც ყველაზე მთლიანი კომედია. აქ ზომ პირუტყვული ცხოვრება არის აღწერილი. აქ გამოყვანილი ტიპები, in corpore, მასხარები და მახინჯები არიან. მათ არც ქეუა აქვთ, არც ზასიათი. მაგალითად, ანდუყაფარი. ეს ზომ ადამიანობადაკარგული პირუტყვია, რომლის პრაქტიკული ფილოსოფია სმა-ქამას ვერ გასცილებია. ან პავლე. ეს ზომ უტვინო ადამიანია, რომლის ცხოვრების აზრი შემდეგი ფორმულით ითქმის: „ოღონდ ჩემი ქორ-მეძებრები კარგად მყვანდნენ და ყველაფერი ფეხებზე მკიდილა-ო“. ხოლო მთელი მისი მზრუნველობა იმაში გამოხატება, რომ ბიჭს ფხიზლად ადევნოს თვალ-ყური, რომ სწრაფიას ფეხები დაუზილოს, ჭერანას საყელოზე იზრუნოს და სხვ. ეს ძაღლები არიან შიში იდეალის თავი და ბოლო, და მაქუტახის მიერ ნაჩუქარი მიმინო ზომ მთელ ქვეყანას ურჩენია.

ტუტუცი და უტვინოა რამაზიც, სასამართლოს მდივანი, რუსული ენის „ქარგი მცოდნე“ და სასამართლოს საჯულების „უებრო“ განმმარტავი. მას ერთგვარი განდიდების სენიც აწვალებს და ქართულად როდილა ლაპარაკობს. ეს დაამცირებდა მის ღირსებას. ქართულად ზომ ყველა „ოხერი“ ლაპარაკობს. საქმე ის არის, რომ რუსულით მოსჭრა ხალხს თვალი, რომ შენი ეშინოდეთ. და ავი პირადი ღირსების შეგნებით მიუბრუნდება. ივანე დიდებულისძეს და ეუბნება: „თქვენო ბრწყინვალებავ! მაგ აბიდისათვის, სტატიით 125 უგოლოვნალო ულოყენია ო ნაკაზანიახ, ვი ბუდეტე ლი-შენი: ჩინა, ზვანია ი სოსლანი ვ სილკუ“-ო და მაკრინეს კი, პავლეს ცოლს, აძლევს რჩევას, რათა თავისი ქალი ისეთ კაცს მსცეს, რომელსაც რუსული ენა კარგად ეცოდინება. მისი მოკლე ქეუთ, ეს არის ქართველი კაცის უდიდესი ღირსება.

მახინჯი და მასხარაა გაბრიელიც, ივანე დიდებულისძის მსახური. მასაც მოხვედრია ბატონების „კულტურის“ ნასუფრალი. აი რასა სჩივის იგი: „ფუ, რა სკუჩნობაა ამ სოფელში! ნეტავი ქალაქში მაინც ვიდგეთ, ნეტავი ჩემი ბატონი ისევ ვარძავაში ყოფილიყო და... საკვირველი ეს არის, რომ იქ ვიყავ, საქართველოში მინდოდა მოსვლა... ახ, როდის განათლდება ჩვენი ხალხი... რა უბედურებაა, გოგოსთვის ხმა ვერ გამიცია-ო“. ამ კრიტიკრიუმით ზომ მას იგი ჩვენს ქვეყანას. მაგრამ ეს ზომ მისი სიტყვები არ არის. ეს „ბატონებისაგანა“ აქვს გაგონილი, ივანე დიდებულისძისაგან, რომელიც ამ მახინჯ და საერთო ფონზე მაინც ყველაზე რეგენია.

და თავქარიანი. იგი რუსეთში არის გაზრდილი და მისი განათლება თუ კულტურა იმაში გამოიხატა, რომ ზეარში, ვაზების მაგიერ, თუთების ჩაყრას აპირებს. მართალია, იგი ჩვენი სინამდვილის კრიტიკოსადაც გამოდის, ჭკუას ჩემულობს და ამბობს:

„ჩვენი ყრმანიც, გულ-ჩვილები,
თითქოს იყვნენ ანგლიჩნები,
გამხდარი, ძალით ყვითლები,
პირ — ბრინჯ — ფევილ შეგლესილები,
კოლს არ ირთვენ, ჭლექდებიან.
უდროოდ სნეულდებიან,
ლანცენეტის თამაშობითა
ვგონებ სულ გაკოტრდებიან!
ჩვენი ვაჟრების შვილები,
შეიქნენ ჩინოენიკები,
შამის მოგებულს ფულებსა
ჰთანტვენ, ვითა ჩალა-ბზესა.
ვაკრობას არ ჰკადრულობენ,
ბალში ფრანცუზ-კადრილობენ,
ბლოტის ფერჩატკით ფრანტოტენ.
თავის ოჯახს კი ამხობენ-ო“.

მაგრამ ეს სიტყვები ნასესხებია, პაერში დაქერილ, თორემ მას არა აქვს იმდენი გონებრივი პოტენცია, რომ დამოუყვებლად ამ დაკვენამდე მივიდეს. მან რუსეთში მიიქერა მზა-მზარეული ფრაზები, რადგანაც ეს თუნდაც მოდისათვის იყო საჭირო. და ამგვარი „კულტურით“ შეიარაღებული, ჩამოვიდა საქართველოში. ივანე დიდებულისძესა ჰგონია, რომ თავის ჩამორჩენილ ქვეყანაში განათლების უკანასკნელი სიტყვა მოიტანა და ისეთი მზა-ფრაზებითა ლაპარაკობს, რომ პირდაპირ ჩანს გონებრივად მჩატე და ზნეობრივად უქნარა ადამიანი. — „გოპოლისი მომეც შეძლება. რომ ჩემმა ყმებმა ისე შემეყვარონ, როგორც გაბრიელმა. კაკაია პოეზია ბიტ დიობრიმ, ხოტ ი ბედნიმ პომეშიიკომ. დაგლოცვიდნენ შენნი ყმანი“-ო. ამ სიტყვების უკან იმალება გულკეთილი ადამიანი, რომელსაც ძალიან პატარა ჭკუა აქვს, ან როგორც ჩვენში იტყვიან — ბატისტინა და ძვალზე ენა-მოუდებლად ფანტავს იმას, რაც ენის წვერზე ჰკიდია. და ივანე დიდებულისძის სიმახინჯე მით უფრო ძლიერდება, რომ იგი ვერა გრძნობს თავის ჭკუა-აფრენილობას და საქართველოს ევლინება, როგორც ოლიმპიურ სიმალლეზე მდგარი ადამიანი, რომელსაც უფლება აქვს სხვებს მისცეს განათლების და ზნეობის გაკვეთილები.

ღიახ, გიორგი ერისთავმა, ამ ტიპის დახატვით. ფარულად უარ-

ჰყო „მონიღული თესლი“ და ქართველობა სულ სხვა მხრისაკენ გაახედა. ეს იყო ევროპის განათლება, საზოგადოებრივი ცხოვრებისა და მეურნეობის ახალი დანაწესი, რომელსაც უნდა შეთვისებოდა საქართველო და ამ ახალი იარაღით განემტკიცებინა თავისი მომავალი.

იბადება კითხვა: თავალ-აზნაურობის ასეთი გამასხარავებით, იმათი გონებრივი თუ ზნეობრივი ავლადიდების ჩაწიხლვით, გიორგი ერისთავმა ბატონყმობის ინსტიტუტის წინააღმდეგაც ხომ არ გაილაშქრა?

ჩვენის აზრით, უდავოდ. „დავაში“ თუ „გაყრაში“, მართალია, რომ პირდაპირი გზით ბატონყმობა დაგმობილი არ არის, მაგრამ eo ipso გამომდინარეობს მისი გმობა. თუ ბატონები ისეთნი არიან, როგორც გიორგი ერისთავმა დაგვიხატა, რა უნდა იყოს ის წყობილება, რომელიც მათ გამოხრულ მხრებზე არის დაყრდნობილი? გაბატონებულ წოდების ათვალწუნება იყო ყველა იმის ათვალწუნებაც, რაც ამ „ბატონებთან“ იყო დაკავშირებული. მაგრამ ეს მოხვეული გზა კიდევ არ არის საკმარისი, რომ გიორგი ერისთავს ბატონყმობის წინააღმდეგ ანხედრებული მწერლის საპატიო სახელი შევთავაზოთ. მაგრამ გიორგი ერისთავს აქვს ნაწარმოები, რომელიც ქართულ კრიტიკას შეუმჩნეველი დარჩა, და სადაც გლეხ-კაცობის აღაშინაური უფლებები ისე ენერგიულად აქვს მოთხოვნილი, რომ დედოფალსაც კი აჩოქებს ბრმა მენახშირის ქალის წინაშე. ეს არის დრამა „ყვარყვარე ათაბაგი“, გადმოკეთებული ჰალმის ტრაგედიიდან. ეს ნაწარმოები დაბეჭდილი იყო 1853 წელს, „ცისკრის“ დეკემბრის ნომერში, და საინტერესოა იმით, რომ „სურამის ციხეზე“ ექვსი წლით ადრე არის დაბეჭდილი. პიენის შინაარსი ასეთია: ყვარყვარე, სამცხის ათაბაგი, რომელიც იმდენად ამპარტავნობდა, რომ თავის შესაფერად არც ერთი დიდებულის ქალს არა სთვლიდა, ბოლოს ცოლად ირთავს გლეხის, ბრმა მენახშირის ქალს. ეს ამბავი, მეფის სასახლეში დიდ სენსაციას იწვევს. დიდებულებს თავმოყვარეობა შელახულია, მაგრამ ყრუ მითქმა-მოთქმის გარდა ძლიერ ათაბაგს ვერას უბედავენ. ბოლოს ეს ამბავი დედოფლის ყურამდე აღწევს. ეს უკანასკნელი იბარებს ყვარყვარეს და ეკითხება ამბავს. რომ გაიგებს დედოფალი გადმოცემული ამბავის სიმართლეს, სიანხლუე ეკიდება და დაცინვით უხვ-

დება სისხლის შეურაცხყოფელ ათაბაგს. ბოლოს დედოფალი მაინც ჰკითხავს, თუ რამ აიძულა გადაეღვა ასეთი გაუმართლებელი ნაბიჯი, რაზედაც ყვარყვარე უპასუხებს: — „მე ბევრი ქალი მინახავს, მაგრამ იმის მსგავსი — არსად. იმისი, მამა მენახშირე არის! მაგრამ რას დავდევი, თუ ერთი წვეთი სისხლიც არ არის იმაში აზნაურობისა.

მ ა რ ი ა მ — საშინელია!

შ ა ნ შ ე — გლეხის ქალი!

ს ი დ ო ნ ი ა — გული მეყრება... აგრე გვარის შეურაცხება!.. და სხვ...

მაგრამ ყვარყვარე ათაბაგი აუღელვებლად ისმენს ამ რეზონანსს და ამბობს:

— ჩემი ცოლი თუმცა არის ქალი მენახშირისა, მაგრამ არის ერთგული ჩემი, არის კეთილ ზნიანი, სავესე სიყვარულითა, სავესე ყოვლითა კეთილ-სათნოებითა, და გარწმუნებთ დედოფალო, არის უმადლესი მაღალთა შთამოვალთ ქალთა ზედა“... მაგრამ დედოფალი მაინც არა სცხრება. მას ჟუნდა დარწმუნდეს, თუ რამდენად მართალია ყვარყვარე ათაბაგის სიტყვები, თუმც თავისთვის კარგად იცის, რომ ყოვლად შეუძლებელია, გლეხი ქალის სათნოება და რაიმე ღირსება. იგი მიმართავს ათაბაგს, რომ სურს მისი ცოლის გამოცდა თუ მენახშირის ქალი რამდენად არის თავის ქმარის, ყვარყვარე ათაბაგის ერთგული და მოყვარული. თუ დამტკიცდებოდა, რომ არის, დედოფალი საჩქაროდ იძლევა სიტყვას, რომ დაიჩოქებს მენახშირის ქალის წინაშე. გამოცდა მეტათ ძნელია: 1. შეილს უნდა წაართვან და გაიგონ: ქმარისათვის შეილს დასთმობს თუ არა? 2. უნდა გამოუცხადონ, რომ დედოფალმა არ შეიწყნარა ყვარყვარეს ცოლი, ამიტომ იგი უნდა გაეყაროს ქმარს და დაუბრუნდეს თავის ქონსს, ყვარყვარე კი დიდებულის ქალს შეირთავს, 3. ყვარყვარე განსაცდელშია: უნდა დაიმალოს, მივა მენახშირის ქონსთან. შეხედება „ყოფილ ცოლს“ და სთხოვს დახმარებას. ცოლი მალავს და მისულ მდევარს არ უტყუდება. ე. ი. ყველგან მთავარი ამოცანაა: ნახონ რა შეუძლია გლეხის ქალს და არის იგი მართლა ისეთი, როგორც ყვარყვარეს ჰგონია თუ არა. მენახშირის ქალი იმარჯვებს. მიყვით იგი სახალღეში და დედოფალი მიმართავს: „ჩვენ მივეცი თ მეფური სიტყვა ჩვენს დარბაისლებთან, რომ უკეთეს თქვენ მოითქვნიდით ყოველს ამ გამოცდებს, და აჩვენებდით ისე ოდენ სათნოებას, რომელიც აჩვენეთ, უნდა მოვიდრიკო მუხლი მე, დედოფალმა წინაშე შენსა“...

ყ ვ ა რ ყ ვ ა რ ე — „დედოფალი იჩოქებს, მართავ გიხაროდეს-ო“.

ან სურათით, გიორგი ერისთავმა მთელი „მაღალი“ წოდება წამო-
აჩოქა უფლებააყრილ გლეხობის წინაშე. აქ „დაბალი წოდების“
ადამიანობის საკითხი არის აღძრული მთელი თავისი სიძლიერით;
ცნობილი არის არამტყუ მისი სწორუფლებიანობა, არამედ უპი-
რატესობაც, რადგან ზემო უფენებში ნებივრობით ადამიანი გაფუ-
ქებულია, იქ კი, დაბლა, ეს ადამიანობა შენახულია, როგორც
აუძლეველი მთის წყარო. აქ ბატონყმობა თავისთავად უკვე დაგ-
მობილია, რადგან საკითხი უფრო დიდი მასშტაბით არის აღებუ-
ლი. იგი შლის ყოველგვარ გარჩევას და წოდებრივ უპირატე-
სობას უნიადაგოდ ტოვებს. ადამიანში ადამიანის ღანახვა — ეს
იქადაგა გიორგი ერისთავმა და გლეხკაცობა, მართას სახით, დაგ-
ვიხტა როგორც სათნოების, ერთგულების და ყველა ღირსებათა
ფაქიზი და მტკიცე მატარებელი. ეს კი დიდი რევოლუცია იყო იმ-
დროინდელ აზროვნებისათვის, როდესაც წოდებრივი განსხვავე-
ბა მხამივით იყო ტყინში ჩაწვეთებული, და თავდაზნაურობა,
გლეხკაცობას უტყვერდა როგორც დასატყირთავ საქონელს. ამით
გიორგი ერისთავმა ჩვენს საზოგადოებრივ შეგნებას ახალი პერს-
პექტივა გადაუშალა, საზოგადოების აზროვნებაში რყევა შეიტანა
და ნიადაგი მოუმზადა იმ განმათავისუფლებელ იდეურ მოძრაო-
ბას, რომლის მეთაურობა, მესამოცე წლების აქეთ, ილია ჭავჭა-
ვაძემ იკისრა.

გიორგი ერისთავის ნაწარმოებთა მეტ წილს მხოლოდ ისტო-
რიული მნიშვნელობა შერჩათ. მისი ლექსები, — ფორმის მხრივ
გაუპართავი და დარღვეული, მართალია კიდეც გვიზიდავენ რაღაც
შინაგანი ძალით, მაგრამ ეს ძალა ის ისტორიული სურნელებაა.
რომლითაც ძვირფასია ჩვენთვის ძველი აზერფეშა, რამე ქსოვი-
ლი ან ხაჭაპოღებული ჩუქურთმა. ჩვენ გვიყვარს მისი კომედიე-
ბიც, მაგრამ იმდენათ დაეშორდით მის ქვეყანას, რომ მათზე შეგვიძ-
ლიან ლაპარაკი, როგორც იმ გაყვითლებულ პორტრეტების შესახებ,
რომელთაც რაღაც შემთხვევით ჩვენამდე მოუღწევიათ. ერთი სი-
ტყვათ, გიორგი ერისთავის შემოქმედება, მეტწილად უკვე მკვდა-
რია. იგი საარქივო მასალაა, მაგრამ ამისდა მიუხედავათ, გიორგი
ერისთავი, ჩვენს ლიტერატურაში უფრო დიდი ფიგურაა, ვიდრე
ბევრი სხვა, დღემდე ინტერეს შენახული. დილია, რადგან იგი სა-
ფუძვლად დაედო ჩვენი ლიტერატურის ზრდას, და სხვა პირო-
ბებში დიდი ნაწარმოების შემქმნელი, მსხვერპლად შეეწირა ჩვენს
სინამდვილეს. ჩვენ პრესა არა გვქონდა, — ჟურნალი დაგვიარსა,
თეატრი არა გვქონდა — შექმნა, დრამატული ნაწარმოები არ
მოგვემოგვებოდა — დაგვიწერა, მსახიობი არ იყო — თითონ იქის-

რა როლი, ცოტას ფიქრობდენ საქართველოზე და მთელი თავისი სიცოცხლე — საქართველოზე ფიქრს მოანდომა. და თუ შესაძოცე წლებიდან ილია ჭავჭავაძე იყო მთელი ჩვენი კულტურის შთაბაგონებელი და ხელმძღვანელი, ორმოც-ორმოცდაათიან წლებში გიორგი ერისთავმა უმეტაურა ჩვენს განათლებას და თუ თვით ვერ შექმნა უკუდავი ნაწარმოები, სამაგიეროდ თავისი დიდი ანიჭი ქართული ლიტერატურის და კულტურის აღორძინებისათვის მსხვერპლად მიიტანა. დიდ ქართველთა ბუდი დღევანდლამდე ასეთი იყო და გიორგი ერისთავმაც ეს ბედი გაიზიარა.

დანიელ ზონტაძე

(1880 — 1880)

გიორგი ერისთავის სალიტერატურო მოღვაწეობამ წაყოფი მალე გამოიღო. მის მიერ დაარსებულმა „ცისკარმა“ შემოიკრიბა თავის გარშემო დაქსაქსული სალიტერატურო ძალები, მიხეილ თუმანიშვილის, სარდ. ალექსი მესხიშვილის, ლავრენტი არდაზიანის, ალექსანდრე სავანელის, პოეტების: დიმიტრი ბაგრატიონის, დავით მაჩაბელის, ბარამ ბარათაშვილის, ოთარ და თამაზ ქობულაშვილების, გრიგოლ რჩეულიშვილის და სხვ. სახით, რომელთა შორის, ყველაზე მაღლა დადგა „სურამის ციხის“ ავტორი დანიელ ჰონტაძე.

თუ გიორგი ერისთავმა სათავე აღუდგინა დრამატიულ მწერლობას, დანიელ ჰონტაძემ, გრიგოლ რჩეულიშვილმა და ლავრენტი არდაზიანმა დაიწყეს მხატვრული პროზის რესტავრაცია. შეიძლება ითქვას, რომ მათი სალიტერატურო მოღვაწეობა, ამ მხრივ, ნოვატორობას უდრიდა. პოეზია განვითარების ხაზით შეუწყვეტლად მიმდინარეობდა, რადგან მას ჰყავდა საუკეთესო წარმომადგენლები; პროზა კი დაქვეითდა და გადაშენდა. ასე რომ ლავრენტი არდაზიანი, „ცისკარის“ ფურცლებზე, მწუხარებით აღნიშნავდა კიდევ, რომ ჩვენი პოეზია „მერხვეი და საამოა“, პროზა კი მძიმე და უსიამოვნო. ეს სიმძიმე კი ენის საკითხი იყო. გიორგი ერისთავამდე, რაღაც სამღვთო წერილისებური ენა იყო გაშფოთებული, და ამ ენით თუ ლექსის დაწერა კიდევ შეიძლებოდა, რადგან ლექსში ენის სიმძიმეს მუსიკა ამსუბუქებდა, პროზაში ყოველად მძიმე და მოუხეშავ ფრაზას არაფერი შეელოდა. გიორგი ერისთავის მიერ ხალხური ენის დაკანონებამ კი, პროზას დიდი შესაძლებლობანი გადაუშალა და „ყვარყვარე ათაბაგი“ ახალ პროზას მისცა დასაწყისი. ეს სიახლე იმდენად მიმზიდველი აღმოჩნდა და იმდენად შთამბავთბელი, რომ ზედმიზეზ გაჩნდნენ სადა სიტყვის ისეთი

ოსტატები, როგორც მიხ. თუმანიშვილი, ლავრენტი არდაზიანი, გრიგოლ რჩეულიშვილი და დანიელ ქონქაძე, განსაკუთრებით ეს უკანასკნელი, რომლის შემოქმედებასაც ეხლა ვეხებით.

დანიელ ქონქაძე დაბალი წრიდან გამოსული პირველი მწერალია.

მისი ბიოგრაფია მეცნიერულად ჯერ არ არის შესწავლილი. ზოგადი ცნობები კი ასეთია: იგი დუშეთის მაზრიდან იყო, სოფ. ყუავილიდან. გლეხის ოჯახიდან გამოსულმა, დედის რძესთან ერთად შესვა თავისი წრის სიყვარულიც და ტანჯვაც. ბავშვობაში დაობლება მის ცხოვრებაში ალბათ დიდ როლს ითამაშებდა. მეტრ გაპირვება უფრო ღრმად აგრძნობინებდა გაპირვებულთა მდგომარეობას. პირველი განათლება დანიელმა ვლადიკავკაის სასულიერო სასწავლებელში მიიღო, შემდეგ თბილისის სასულიერო სემინარია დაამთავრა.

სხვა სასწავლებელში დან. ქონქაძე იქნებ დაკარგულიყო კიდევ, მაგრამ თბილისის სასულიერო სემინარიაში, სადაც გუბდებოდა მომავლის დიდი პროტესტი, იგი გზას პოულობს. ფარული წრეები, სადაც „ბურსაკულ“ გულმოდგინებით კითხულობდნენ ლუი ბლანს, დეკაბრისტებს და სხვ. აძლევდნენ მიმართულებას ნიჟიერ მოსწავლე ახალგაზრდობას და არა ის ჩასუქებული ბერები, წყევლის სილუეტებივით რომ დადიოდნენ მასწავლებლის პოზით. დიახ, მასწავლებლები იყვნენ მათივე უარყოფისა. დანიელს სემინარიაშივე გადაეშალა რევოლუციის პერსპექტივები. აქ შეისწავლა რუსეთის მოწინავე საზოგადოების მაჯისცემა, და აქვე გაიჭედა მასში მომავალი მწერლის ნებისყოფა. დღეს მისი ბიოგრაფიის დამწერს ან მის კრიტიკოსს თითქოს აღარ ყოფნის გატაცება, რომ ერთგვარი ინტელექტუალური ეროსით მივიღეს ამ დაღვრემილ პორტრეტთან, რომელიც ისე მშვიდად გამოიქვირება სათვალეებიდან. ისტორიული სიმახვილეა საჭირო, და ვისაც აქვს ეს უნარი, იგი უსათუოდ დააფასებს ამ მწერალს. ის იყო პირველი ქართველი მწერალი, რომელმაც ხმა ამოიღო ბატონყმობის წინააღმდეგ, და ეს განა პატარა მოვლენაა? ჭურამის ციხე ხომ ბატონყმობის საუკეთესო სიმბოლო იყო, რომელსაც თუმც დიდი ენერგიით აშენებდნენ, მაგრამ მაინც ინგრაოდა. აღამიანის ს.რხლი შეუპოვებს მის დუღაბში, მაგრამ კედელს წყალი ჩაუდგა

დასანგრევად. ასეთი იყო ბატონყმობაც. აშენებდნენ, მაგრამ შიგვე ყვებოდა დამნგრევი უთანასწორობა. ცოცხალი ხალხიც ჩაატანეს მას კედლებში. მაგრამ კედელი მაინც დასველდა, დანგრევის წინა-პორბედად.

ბატონყმობაც ასე დაინგრეოდა, როგორც ეს შინაგან რღვევი-სათვის განწირული სურამის ციხე.

იმდროინდელმა ფერდალურმა არისტოკრატებმა არამცთუ აღ-მაცერად შეხედა ამ ვიღაც „ბურსაკის“ თავამ ზღაპარს, სისხლის აღებაც სცადა იმ შეუპოვარ შეურაცხყოფისთვის, რომელიც ასე ენერგიულად შესთავაზა ამ „თბილისის ღვთისმეტყველმა“. დ. ჭონქაძეს „კეთილშობილთა“ რისხვის არ ერიდებოდა. საღ შეხ-ვედებოდნენ ისინი ერთმანეთს? მაგრამ კუქიის ხიდიდან დაუპირეს თურმე გადავდება. კლუბშიაც უნდოდათ მისი ცემა, მაგრამ ორივე განსაცდელს გადაარჩა იგი. „სურამის ციხემ“ კი თავისი საქმე გა-აკეთა. ჩვენი ხალხის შეგნებასაც ჩაეჭრა და ჩვენს მწერლობაშიც აქცა დასაბამად, საიდანაც ზოლი მოდის კარგა მანძილზე.

მე-19 საუკუნე პიროვნების განთავისუფლების საუკუნეა.

ბასტილის დანგრევა პარიზში სიმბოლური აქტი იყო მთელი კაცობრიობისათვის. ყველგან უნდა დანგრეულიყო ციხე-სახელ-ქწიფო და ადამიანის და მოქალაქის უფლება უნდა ეცნოთ ღვთაებ-რივად. ამ ლოზუნგმა მეტეორივით გადაუარა ქვეყანას, და ყველ-გან, ტემპის სხვადასხვაობით იწყეს ამ დიდი საქმის გაკეთება და სამზადისი. ეს ტალღა ჩვენს ქვეყანასაც მოხვდა. მაგრამ აქ შე-ნიშვნაა საჭირო: როდესაც მე-19 საუკუნის საქართველოს შესა-ხებ ვსაუბრობთ, უნდა გვახსოვდეს, რომ ჩვენი არსებობა რუსეთ-თან იყო დაკავშირებული და თითქმის ყოველგვარი ლიტერა-ტურული თუ საზოგადოებრივი მოვლენა რუსეთის მიხედვით ხდებოდა.

ეს პიროვნების განთავისუფლების აზრი რუსეთშიც შეიჭრა, მაგრამ ამ იდეისათვის იქ სულ სხვაგვარი ნიადაგი არსებობდა. ეს თავისებურება ისეთი იყო, რომ იდეალსა და სინაჰდვილეს შო-რის უფსკრულს ავლებდა. რუსეთის მოწინავე ნაწილი დასავლეთ ევროპას უვდებდა ყურს გულმოდგინებით, ხარბათ ითვისებდა იმას, რასაც ამბობდნენ ბერლინის კათედრიდან თუ პარიზის ტრი-ბუნიდან, ლუი ბლანს იზეპირებდნენ, ჟოაკ-ზანდის კითხვით

ათენებდნენ, მაგრამ იმავე დროს, რუსეთის ოფიციალური მმართველები დარაჯობდნენ ბატონყმობას, რაც პიროვნების სრული ჟარყოფა იყო. რუსეთის სინამდვილე მოზეიმე ობსკურანტიზმის სახით გამოიციქობოდა მედიდურად, რასაც ბრძოლის გუნებაზე უნდა დაეყენებინა ევროპის იდეებით მეოცნებენი.

ეს ასეც მოხდა, და მე-19 საუკუნე გადაიქცა ერთ გაბმულ ბრძოლად, სადაც ერთ საქმეს აკეთებდნენ დეკემბრის შეთქმულები (პესტელი, იაკუბოვიჩი, ბესტუჟევი, რილევი, მურავეიოვი...) და მოწინავე მწერლები და მოაზროვნენი (პუშკინი, ლერმონტოვი, გოგოლი, ბელინსკი, გერცენი, ოგარიოვი, ნეკრასოვი და სხვ.).

სოციალ-პოლიტიკური აზროვნების ხალხი, პრაქტიკის გმირები და მხატვრული სიტყვის წარმომადგენლები ყოველ ფრონტზე ირახმებოდნენ: პესტელი და ძმანი მისნი აწყობდნენ გეგმებს დინასტიის გასაყლეთად, ჩაადაევი უძირო აზროვნებით ააშკარავებდა რუსეთის გმობის აუცილებლობას, დიდი ემიგრანტი გერცენი „იმ ნაპირიდან“ სცემდა „ზარს“ მონარქიის და ბატონყმობის დასარისხვად, მხატვრული ლიტერატურა კი ჟარს ამბობდა პარნასზე. და „შეურაცხყოფილებთან“ მიდიოდა. ყველა ცდილობდა მდგარიყო თავის სადარაჯოზე ღირსეულად და გაეკეთებინა ქვეყნის საქმე, რაც ნიშნავდა ხალხის განთავისუფლებას პოლიტიკურად და ეკონომიურად. ამ საქმემ მოუწოდა მწერლობასაც. შემოქმედთა ენტუზიაზმი, სიცოცხლის ტკივილები, აზრის ბობოქრობა, ყველადფერი შემოველო საზოგადოებრივ ტკივილებს. „ჩაგრულთა“ ქომავნი მებრძოლი და წამებული დროის მოთხოვნილებად გადიქცნენ.

არისტოკრატის ელვარე სასახლეებშიც შეიჭრა ეს ახალი მოტივი და შეარყია ძველიდან დადგენილი მყუდროება.

გარედაც გამოიყვანა გრძნობიერი ახალგაზრდობა და ხალხისკენ მიმავალ შარა გზას დააყენა. გერცენი იძლევა ამ ხანის კარგი ილუსტრაციას. განსაკუთრებით აღსანიშნავია გერცენის და ოგარიოვის ფიცი „Впередъ къ себѣ“ -ზე:

„პატარა ბიჭები, დაქანცულნი, ქაქანით გაჩერდნენ ვიტბერგის ტაძრისთვის მიჩენილ ადგილთან. „მზე ჩადიოდა, გუმბათები ელავდნენ, ქალაქი განუსაზღვრელ სივრცეზე იშლებოდა მთის ძირში... ჩვენ დავდექით, ერთმანეთს დავეყრდნეთ, გადავხვიეთ და დავიფიცეთ მთელი მოსკოვის დასანახად, მსხვერპლად მიგვეტანა მთელი სიცოცხლე ჩვენ მიერ არჩეულ ბრძოლისთვისო“. ასე სწერს გერცენი „Былое и думы“-ში. ეს სურათი მთელ იმ ხანას ახასიათებს. ასეთი იყო იმდროინდელი საზოგადოების აშლილობა.

ბრძოლა სწყურთადა ყველას და ეს სურვილი გააძლიერა პესტელი-
და მისი ამხანაგების ჩამოხრჩობამ. ამ აქტმა ყველა პატიოსან ადამიანში ხაზი გაავლო, თუ რომელ მხარეს დარჩენილიყო, და ყველამ იგრძნო, რომ არა იმ მხარეზე, საიდანაც მოდიოდა „ტყვია და გამარჯვება, ციხეები და ბორკილები“. შინაგანი ხმა მოუწოდებდა მათ ყური ეგდოთ ბატონყმობის სიმძიმის ქვეშ მგმინავი გლეხობისთვის, რომელსაც ჩვეულებით ნივთის მსგავსათ ხმარობდნენ.

ეს ხმა მწერლობაშიც გაისმა. ჯერ პუშკინი იდგა როგორც მონბლანი და ააშკარავებდა თავისუფალი მოქალაქის გამბედაობას, შემდეგ რილეევი, თავის აკრძალული ხელნაწერი ლექსებით, ავრცელებდა საფრანგეთის დიდო რევოლუციის იდეებს, მაგრამ როცა ტერორმა ყველაფერი ჩაახშო, ლერმონტოვმა დაიკვნესა ისეთი ხმით, რომ მთელმა რუსეთმა იგრძნო დიდი ტკივილი. ამავე საქმეს ემსახურებოდნენ გოგოლი და გრიბოედოვი, პირველი — სატირული რომანით, მეორე — ყოფის კომედიით და დამცინავი შხამით შლიდნენ ოფიციალური რუსეთის საფუძვლებს. მათ მისდევენ ე. წ. „ბრალმდებელ“ ლიტერატურის წარმომადგენელები, რომელთა კრიტიკა მიმართული იყო თანამედროვე პირობათა და გაბატონებული კლასების წინააღმდეგ.

რასაკვირველია, მწერლობის პირდაპირი მოწოდება ეს არ იყო. მაგრამ არის ხოლმე პირობები, როდესაც ხელოვნება ტრიბუნად უნდა იქცეს და შემოქმედი მებრძოლად. ეს პირობები კი რუსეთში იყო და მეტად მახვილდაც.

საქართველო კი, როგორც რუსეთის შემადგენელი ნაწილი იმ დროს, რასაკვირველია, იმავე იდეების გავლენას განიცდიდა. პიროვნების განთავისუფლების საკითხი ჩვენმა ლიტერატურამაც დასვა, და თუ პირველად ეროვნული განთავისუფლების შესახებ ითქვა სიტყვა, ამას ჰქონდა თავისი მიზეზი. ეროვნული ტკივილი ისეთი ახალი იყო და მძაფრი, რომ მან დაფარა ყველაფერი, თუმცა ადამიანის და მოქალაქის ყველა უფლებათა აღიარებაც არ ყოფილყო დავიწყებული, რაც უკვე ვნახეთ ალექსანდრე ჰავკავაძისა და გიორგი ერისთავის შემოქმედების გარჩევის დროს. მაგრამ თუ ხსენებული ავტორები ამ საკითხს სხვათაშორისად შეეხნენ, დანიელ ჰონჭაძის შემოქმედებაში იგი არის მთავარი თემა, კონკრეტულად წარმოდგენილი ბატონყმობის სახით. ეს არის, სხვათა შორის, იმის მიზეზიც, რომ დანიელ ჰონჭაძეს ჩვენს ლიტერატურაში მისცეს ბატონყმობის წინააღმდეგ აღმართული პირველი პროტესტანტის სახელი. ჩვენ ვნახეთ, რომ იგი პირველი არ იყო, მაგრამ ყველაზე ძლიერად კი იგი შეეხო ამ წყაულ კითხვას.

1859 წ. ეურნალ „ცისკარში“ დასმული იყო კითხვა, თუ როგორ უნდა წერონ და რა წესს უნდა მისდევდნენ ქართველი მწერლები. ჩვენ უკვე მოვიხსენიეთ ლავრენტი არდაზიანი, რომელიც წერდა: „ქართული პოეზია უფრო განვითარებულა, მანამ პროზა. ლექსებს სწერენ მსუბუქად, მარტივად, ცხოველად; ყოველი სიტყვა ხტის, თამაშობს. პროზა-ლა ჩვენი არის მძიმე, მოუდრეკელი. ძნელი, უძლურია სიცოცხლე მოღებული, ცივი, მამინ, როცა ქართული ენა მერხევი და საამოა-ო“. მართლაც, ჩვენი იმდროინდელი პროზა ასეთი იყო. და აი, ამ მძიმე და სიცოცხლე მოღებულ ფონზე, სრულიად მოულოდნელად გაისმის ახალი სიტყვა, სადა, მოკვეთილი. მერხევი.

მწერლისთვის სტილი თუ უკვდავების არა, ხანგრძლივობის უფლება მაინც არის. დანიელ კონქაძე ამ უფლებით მოსილი მწერალია. დღესაც კი, ბევრი პროზაიკოსი უნდა ჩამოეცალოს ამ გარდასული თაობის წარმომადგენელს. მაგრამ ამის შესახებ ცოტა ქვემოთ.

რას წერდა ამ ახალი ქანრიით?

— უჩვეულოს და ახალს.

— ძლიერ პროტესტს ბატონყმობის წინააღმდეგ.

გადაავლეთ თვალი იმდროინდელ ჩვენს ლიტერატურას თუ საეურნალო პრესას და დარწმუნდებით, რომ მართალია ეს თემა არსებობდა, მაგრამ სხვა ჩარჩოებში. 1858 წ. რუსულ გაზეთ „კავკაზში“ (№ 58) დაბეჭდილი იყო ალექსანდრე II სიტყვა თავადაზნაურთა კრებაზე წარმოთქმული მოსკოვში. სიტყვა შეეხებოდა გლეხთა განთავისუფლებას. იმპერატორი თავადაზნაურობას აფრთხილებდა, რომ თუ ზემოდან არ მოვახდინეთ რეფორმა, ქვემოდან მოახდენენო და სხვ. ერთი სიტყვით, ბატონყმობის გაუქმების აუცილებლობაზე იყო საუბარი. ეს სიტყვა თარგმნა მოლაყბემ და, თავის მხრივ, დაურთო ზოგი რამ. სხვათა შორის, იგი წერდა: — „ჩვენი დიდი მეფე შედგომია იმისთანა საზოგადო კეთილ აზრს, რომელზედაც ჰკვირობს მთელი ევროპა. რას მოგვიკეცნია, რატომ შეძლებისამებრ არ მოგვიხსენებია: — „დილო იმპერატორო! ჩვენო მფარველო, ჩვენო უსჯულოთ. მაჰმადთან დამხსნელო გვიბრძანე და მზათა ვართ ერთგულნი შეილნი ივერიქლნი“-ო! ეს არ შეიძლება რადიკალიზმად ჩაუთვალოთ მოლაყბეს. ეს მხოლოდ მეფის სურვილის აპოლოგია და პროტესტანტიზმთან ცოტა რამ აკავ-

შირებს. ასე დაიწერა დ. ჭონქაძემდე ერთადერთი პუბლიცისტური წერილი ბატონყმობის შესახებ საქართველოში. საინტერესოა აგრეთვე, თუ როგორი იყო საზოგადოების ზნეობრივი პულსაცია. მოლაყბე ამ წერილისთვის „ცისკრის“ თანამშრომელთა რიცხვიდან გააძევეს. ჟურნალის რედაქტორი ივ. კერესელიძე სწერს ამის მიზეზზე: „თითქმის ოთხივე კუთხიდან აღგვიდგნენ“.

აქ უკვე ნათელია ის დიდი გმირობა, რომელიც დ. ჭონქაძემ ჩაიდინა. აი, ამ ატმოსფეროში თქვა მან ისეთი გაბედული სიტყვა, რომლის გასაგონად ქართველთ ყური მოუშზადებელი იყო.

— „სანამ ჩვენ ბატონის ყმანი ვართ, ჩვენში ბედნიერება არ შეიძლება.“

— „ეს იყო პირველი პურის-ჭამა დურმიშხანისა, რომელიც არ იყო ბატონის ნასუფრალი, და უნდა გენახათ, რა გემრიელი იყო ის პური...“

— „ბატონი შემირიგდა... ვგონებ იმიტომ, რომ ჰპოვა ჩემში სასარგებლო ნივთი... ეძებდა ჩემში ერთგულებას, და დარწმუნებულიც იყო, რომ მე ვიყავი მისი ერთგული... ხა, ხა, ხა! ერთგულებას ეძებდა იმაში, რომელსაც დედა მოუჟკლა უღელში...“

მაგრამ დავანებოთ ამ ამონაწერებს თავი და თვით მოთხრობის მორევეში შევიდეთ

— „იმ ზაფხულს, იმ საშინელ სიცხეში, როდესაც ქალაქში მცხოვრებნი ეძებდნენ სიგრილეს ქალაქ გარედ, აქ, რამდენიმე ყმაწვილთ, რომელთა რიცხვში ვერია თქვენი უმორჩილესი მოსამსახურე, დასდეს პირობა: მთელ ზაფხულს, ყოველ საღამოს შეყრა რიყეზე, ანჩის-ხატის ჩასწვრივ, და იქ დროების გატარება კარგა შუალამემდე. იმ პირობებში, სხვათა შორის იყო ერთი მუხლი, რომლითაც მორიგე პირს უნდა ეთქვა ერთი მოთხრობა ანუ არაკა, ანუ სხვა რამე, ჩვენი საქართველოს ცხოვრებიდან“-ო. ასე ორიგინალურად, ქართული პროზისთვის უჩვეულო სტილით იწყებს ავტორი თავის მოთხრობას. პირდაპირ გაცეცხობთ ეს თამამი ტემპერამენტი; კალამიც გამოცდილია. არა მგონია, რომ დანთელ ჭონქაძეს „სურამის ციხით“ დაეწყოს მწერლობა, თუ პო, უფრო მეტი სერიოზულობით არის საჭირო მასთან მისვლა.

მხატვრულ ნაწარმოებში ყველაფერი იმისგან არის დამოკიდე-

ბული, თუ საიდგან მოსჭიდავთ ხელს ფრაზას და როგორ შეისუნთქავთ გარემოს. ენახოთ დ. კონჭაძის უნარი:

— „აი, ის სახლები მუხრანბატონიანთი არის, ხედავთ? და გაიშვირა ხელი მუხრანბატონიანთ სახლებისკენ.

— დიახ, დიახ, გახლავთ, უპასუხეს ყმაწვილებმა.

— ის სახლები ეხლა დაქცეულები არიან, არ ვიცი რათა, პატრონები ყურს აღარ უგდებენ, გული აუტრუედათ იმაზე, მაგრამ მაგათაც ჰქონდათ თავის დრო“. — ასე იწყება პირველი თავი.

გარდასულის კოლორიტია, — დანგრეულისა. პირველი მძლავრი შთაბეჭდილება ეს არის, რომელიც უნდა გაყვეს მკითხველს მოთხრობის ბოლომდე. ძველი, ერთ დროს მძლავრი, თავმომწონე ეხლა არა-რა, განადგურებული. ასეა ყველაფერი. მუხრან-ბატონიანთ სასახლე დაინგრა, დურმიშხანის და გულისვარდის სიყვარულიც დაინგრა, დაინგრა დურმიშხანის ოჯახის ზეიმობა, რამდენჯერმე დაინგრა სურამის ციხე, მხოლოდ გამთელდა გულისვარდის გატეხილი გული და გამთელდა შურისძიებით. ასეთია ისტორიის წესი. ავტორმა სწორად გაიგო საუკუნის მიდრეკილება.

„სურამის ციხე“. რა ნაწარმოებია იგი? ზღაპარია კარგი, რომლის ყოველი ნაკვთი სინამდვილეა უარსაყოფა. ამ ზღაპრის რეალიზმი დასულია პირდაპირ ფიზიკურ ტკივილებამდე.

ხელოვნება არის სინამდვილის გამახვილება და ამ მახვილი კუთხით დაყვანა ემოციების და ინტელექტის უკანასკნელ საზღვრამდე.

დანიელ კონჭაძე მით არის თვალსაჩინო, რომ იგი „სურამის ციხით“ ტრიალებდა იმ დროის წყეულ და რთულ მორალურ პრობლემათა წრეში, და საკითხებს კი არ წყვეტდა, არამედ ისეთი განცდების ჩანგლებს აბამდა, რომელნიც აუცილებლად გამოედებოდნენ ადამიანის გულს. თანაც ისეთი სიმართლე იკეტებოდა ყოველ მის ფრაზაში, რომ ამ უკანასკნელის გახსნა დღესათვის აელვებდა თავისში დაცულ შინაარსს.

„სურამის ციხე“-ში ორი მთავარა გმირია გამოყვანილი: დურმიშხან წამალაძე და გულისვარდი, ბატონის მოახლე. ორივე გლეხისშვილები არიან, ზნეობრივად კი ერთი-მეორეს საწინააღმდეგო. ამ დაპირისპირებით დ. კონჭაძეს სურდა ეჩვენებინა ერთი ქეშ-

მარიტება: რომ გლუხაკის ბუნება ისეთი წმიდა და კეთილშობილია, როგორც გულისვარდი სიყვარულის პერიოდში, და ბატონყმობის უგვანობა კი ისე ამახინჯებს, როგორც ღურმიშხანს.

„ერთი კაცი არ მყოლია, რომ შემეჩივლა გულის დარდები-ო“, ამბობს ღურმიშხანი. ასეთი კაცი კი უნდოდა ადამიანს, რომელმაც რა არ გამოსცადა: შიმშილი, წყურვილი, სიცივე, ცემა, ლაცინვა და სხე., მაგრამ ვის ეტყოდა ყმა და მოსამსახურე? გულისვარდო კი ჭერ მემამიტია, ალალი, მან არ იცის ცხოვრების კლანჭის სიბასრე. ღურმიშხანია მისი პირველი მასწავლებელი და საბოლოო დამლუპველი. „ქვეყანაზე შეუძლებელი არა არის რა გულოჯანი; სანამ ჩვენ ბატონის ყმანი ვართ, ჩვენში ბედნიერება არ შეიძლება“... ეს იცის ღურმიშხანმა და იმიტომაც იკვლევს ცხოვრების სარბიელს მართალი და ყალბი გზებით. ეს გზა გულისვარდისთვის წარმოუდგენელია, მაგრამ იგიც წამოიჩიქებს ამ შარა გზაზე.

ღურმიშხანი ბევრს წარმოუდგენია გამვლელ მატყუარად, მაგრამ ეს როდია მართალი. ღურმიშხანს უყვარს გულისვარდი. ის არაერთხელ მოიგონებს მას ოცნებით, შორეულად ეალერსება კიდევ, გამდიდრებაც მასთან უნდა. სამი წლის შემდეგ წერილშიც გრძნობიერად ახსენებს მის სახელს. ოცი წლის შემდეგაც.

— „ღურმიშხანმა ის იყო მოსწია ერთი ჩიბუხი მშვენიერი სტამბოლის თამბაქოთი, გააგდო ჩიბუხი იქით, გადაბრუნდა გულ-აღმა და დაუწყო ყურება მოწმენდილ ფირუზივით ღია ლურჯ ცას. იმან უყურა, უყურა ცას და ჩაფიქრდა. იმას მოაგონდა თავის სიყმაწვილე... მოაგონდა შემდეგ პირველი გაცნობა გულის ვარდისა, იმისი სიყვარული.

რა ძლიერ ვუყვარდი საწყალს? — ფიქრობდა ღურმიშხანი; ის რომ არ ყოფილიყო, ხომ არ გამათავისუფლებდა ბატონი. რა კარგად მოვიქეცე, რა ნაირად ვაჩვენე თავი, რომ ვითომ მიყვარდა, მაგრამ ღმერთმანი ღირდა სასიყვარულოდ“... არა, ღურმიშხანს უყვარდა გულისვარდი, მაგრამ ეს სიყვარული დათვარა მომავლის შიშმა და არსებულის სიცალიერემ. უღალატა? — მაგრამ ეს ბრალი ღურმიშხანს კი არა, იმ საზოგადოებრივ წყობილებას ედება, რომლის დაუზოგველ მაწყევარად გამოდის დ. კონქაძე.

თვით ავტორი სასტიკად ეკიდება ღურმიშხანს, როცა ამბობს: „იმას არ უყვარდა არც ეხლანდელი დანიშნული, არც გულისვარდიო“. იმას სიმდიდრე უყვარდაო. შეიძლება ეხლანდელი დანიშნული არ უყვარდა, მაგრამ გულისვარდი კი, როგორც ვნახეთ გულს ყავდა ჩაჭრილი და თუ იგი გაცვალა სიმდიდრეზე, მხოლოდ იმიტომ, რომ დაწყევლილ ბედისა იყო და იცოდა, რომ

თავის მდგომარეობაში სიყვარული სიძულვილად გადაექცეოდა. ორი სიციხის მოწამვლას, ისევ ერთი ტკივილის გაყუჩება არჩია. შეიძლება ეს არც შეგნებული არჩევანი იყო. შეიძლება ეს ის ქვეშეგნებით პროცესი იყო, სადაც ხშირად უფრო სწორად წყდება ხოლმე მძაფრი საკითხი, ვიდრე ჩვენი გონების სამსჯავროს წინაშე. ყოველ შემთხვევაში, აქ ღრმა ფსიქოლოგიური მოვლენაა, რომელმაც შეიძლება სახე იცვალა, მაგრამ გვარეულად დღესაც არსებობს და იარსებებს კიდევ, ვიდრე არ გარდიქმნება თვით ადამიანი და, მასთან ერთად, მთელი საზოგადოებრივი ცხოვრების წყობილება.

დ. ჯონქაძე ამბობს, რომ ღურმიშხანს სიმდიდრე უყვარდაო, მაგრამ მას სიმდიდრეზე მეტად სახელი უყვარდა. თავის შვილისთვის ნათლიად თავადი უნდა. ცოლთან დიალოგი ამ აზრს ამტკიცებს.

დანიელ ჯონქაძე ზნეობრივი თვალსაზრისით იხილავდა ღურმიშხანის მოღვაწეობას და განსაკუთრებით, როგორც გლეხის შვილს, არ აპატიო ასე თამამად გადახვევა პატიოსანი გზიდან. ღურმიშხანმა დამარხა ბევრი მოვალეობა და ქვის-გულა კაცივით „იღვა ბოსფორის პირზე და ელოდა გემს ყირიმიდან საქულე კალშუხის ტყავეებით“... აქ თითქოს ახალ ფსიქოლოგიურ ტიპთან გვაქვს საქმე. ამგვარი ადამიანი იმ დროს ახლად იღვამდა ფეხს, და თუვე აღნიშნა ეს დ. ჯონქაძემ, რასაც მეტ წილად სხვაგვარად ხსნიან, მაგრამ მე მგონია, რომ აქ არის დიდი სევდა ამ ახლის გამო, რომელიც ასე ტლანქად გლეჯდა ადამიანის ყოფილ მთლიანობას.

ღურმიშხანი გარდაშავალი პერიოდის წარმომადგენელია. იგი არც ახალი ტიპია სავსებით და ძველ შემკვიდრეობითაც კარგად არის დამძიმებული. სოცდაგარი კი გახდა, მაგრამ ნივთიერ მოსახვეჭელებმა მაინც ვერ გაანელა წოდებრივ სიმბოლის მიმზიდველობა. მასში ბრძოლაა სახელისა და ქონების, ძველის და ახლის და, უნდა ითქვას რომ, ძველი ქარბობს.

იგი მდგომარეობით განთავსუფლებული გლეხია, ნივთიერად გამდიდრებული სოცდაგარი, მაგრამ ფსიქოლოგიურად იგი მაინც ყმა არის და თავადობის სახელი კვლავ ათრთოლებს და იზიდავს. მან იცის, რომ მისი პირადი უბედურების, კაცის ღირსების ახლის მიზეზი თავადებშია, მაგრამ მაინც მათკენ არის მისი შორალური ორიენტაცია. ცოლის შენიშვნაზე, „თავადიშვილი მოკეთეობას ვერ გვიზამსო“, ღურმიშხანი უპასუხებს: „რა იცი შენ? ერთხელ რომ დიდმა თავადმა ნათლიდელა დაგიძახოს, ერთხელ რომ იმისმა

კოლმა გამოგარჩიოს სხვა დედაკაცებში და მოგიკითხოს, აბა მითხარი რად ჰქირს-ო“. ასე რომ ღურამიშხანი არ შეიძლება საესებით ახალ ტიპად ჩაითვალოს. იგი ძველია მთელი თავისი განცდებით, იდეებით, უმა არის გაუსწორებელი.

მისი დახატვით დ. ჭონქაძეს სურდა გადმოეცა ის ახალი, შინაგანი დაფანტულობა, რომელიც მოხდა ძველსა და ახალ საზოგადოებრივ განწყობილებათა საზღვარზე.

ღურამიშხანის ბედისა არის ოსმან-ალაც. ისიც ბატონმა გააუბედურა. ისიც ასე შეჩვიოს ღურამიშხანს: „იმათ ჰგონიათ, რომ ჩვენ კაცნი არ ვიყუვთ, ჩვენ არ შეგვეძლოს სიყვარული და სიძულენიმათ ჰგონიათ რომ ჩვენ არა გვაქვს გული, არ შეგვიძლიან განსჯა“... სულ სხვა ტიპია გულისხმარდი. იგი, როგორც ვთქვი, მეამიტი გლეხის ქალია, გულკეთილი. მას უყვარს ღურამიშხანი უბრალოდ და ღრმად. მაგრამ მისი სიყვარული მარცხდება. იმედების დაღუპვის დიდი ძალა აბრუნებს მის ზნეობრივ ბუნებას. მისი გულკეთილობა იძირება, სიყვარული სიკვდილზე უფრო მწვეავდება და მის არსებას იპყრობს ერთი დიდი განცდა და ფიქრი: შურისძიება. იგი ღმერთსაც გადაუდგება. ამიტომ მიდის მკითხავთან და ემუდარება: „ჩემსა და ღმერთს შუა ერთი აღარა არისრაო, მე იმისთანა რამე მასწავლე, რომ ეშმაკის ძალით ასრულდესო“. და მართლაც, შურისძიება საშინლადაა მოცემული.

ეს შურისძიებაც მამხილებელია. იქ, დაბლა მოთმინება დიდია. სიკეთეც, მაგრამ თუ აივსო საწყაო, შურისძიება ამოვარდება ისეთი, რომ თვით სიკვდილიც კი გაფითრდეს მის წინაშე. ეს ერთგვარი მუქარაც იყო მათთვის, ვინც ძველ წყობილების დამცველად გამოვიდოდა.

მოთხრობა შურისძიების აპოთეოზით თავდება, რასაც უფრო აძლიერებს შესლილი დედის ბილუეტი, შუალამისას ციხის კედლებს რომ შესტირის და ეჩურჩულებს.

ამის გარდა დანიელ ჭონქაძეს აღარაფერი დაუწერია.

იგი ეკუთვნის იმ მწერალთა რიგს, რომელთა სახელიც შეკავშირებულია ერთ ნაწარმოებთან, ერთ სათაურთან. მაგრამ ამგვარ მწერალთა ძალაც ამ სიცოტავეშია. ისტორიას სიბრმავეს მიაწერენ ხოლმე ზშირად. მაგრამ ხალხური ფაგება არც ისე ბეცია, როგორც ბევრს წარმოუდგენია. აბა გადაავლეთ თვალი ზალხის გმირებს. თუ ერთი მაინც ნაკლებ ხარისხოვანი შერჩა ზალხის კალენდარს. მწერალსაც ზალხი გმირული თვალსაზრისით აფასებს. დ. ჭონქაძე;

შერჩა მე-19 ს. ძვევე მტკიცედ, როგორც სხვა დიდი სახელები ჩვენში, მხოლოდ იმ გარჩევით, რომ დ. ჰონჭაძე გაამაგრა არა ლიტერატურულმა აზროვნებამ, ეს მას არც კი ხვედრია თითქმის, არამედ იმიტომ, რომ ხალხმა შეინახა სურამის ციხესთან დაკავშირებული სახელი. „სურამის ციხე“ დიდი ლეგენდაა. უდანაშაულო სისხლზე ამართული ციხე და ცრემლიანი კედელი.

მხატვრული პროზის რესტავრაციის დასაწყისი

ორმოცდაათიანი წლებიდან ჩვენი სალიტერატურო ცხოვრება უფრო ნათლება. იწყება ერთგვარი მასიური ამოძრავება, სათავეს ძლებენ სასიცოცხლო ინტერესები, იღვიძებს აზრთა ბრძოლის აუცილებლობა. ყველაფერი ეს დაკავშირებულია ჩვენი საზოგადოებრივი მდგომარეობის შინაგან მოზრუნებასთან.

განვლილმა ნახევარმა საუკუნემ ბევრი რამ ასწავლა ჩვენს მოწინავე მოღვაწეებს. ქართული სინამდვილის მტკივნეული საკითხები არამცთუ გადასწყვიტა და მოაშუშა მეფის რუსეთის პოლიციურმა მმართველობამ, არამედ ზოგჯერ კიდევაც გაამწვავა, რაც ჩვენს საზოგადოებას გადაექცა უარყოფით გაკვეთილებად. ამასთან, ხდებოდა ჩვენი ცხოვრების შინაგანი გართულება. ბიუროკრატიული სახელმწიფოებრივი აპარატი მექანიკურად იწვევდა ამ გართულებას, რაც ქართველ მოწინავე საზოგადოებაში წარმოშობდა ახალ საკითხებს, წინა თაობის რომანტიულ სულს რომ შეუმჩნეველი დარჩა.

ჩვენი საზოგადოებრივ-კულტურული ცხოვრების აევანგარდი, უსაგნო ლოდინით მოიქანცა და ოცნების მხარეს გაფრენილი თვალები ძირს დაუშვა. ეს აევანგარდი — „ცისკრის“ გარშემო შემოკრებილი ჯგუფი იყო. მართალია, ეს ჯგუფი არ იყო ერთი იდეოლოგიით შეკავშირებული, არც პრაქტიკული პროგრამა ჰქონიათ გარკვევით გათვალისწინებული, მაგრამ ძირითადი ამოცანა ერთი ჰქონდათ — თავისი ქვეყნის სამსახური. ისიც მართალია, რომ ამ უურნალს დასაწყისში კურიოზები ახლდა, მაგრამ ოცდაერთი წლის არსებობის მანძილზე, ჩვენ ნათლად ვხედავთ მნიშვნელოვან ცვლილებებს. უსუსურად ფეხადგმული „ცისკარი“, ამ ხნის განმავლობაში, საოცრად იზრდება და თავის აღსასრულის კარამდე მოღონიერებული მიდის. ამ ორი ათეული წლის განმავლობაში ჩვენ ვხედავთ ცოდნის თანდათანობით დაგროვებას, იდეათა კაპიტალის მომატებას, სალიტერატურო გამოცდილების გადიდებას. საგულისხმოა თვალის

გადავლება, თუ რა მასალას აწვდიდა „ცისკარი“ თავის მკითხველებს ამ ოცდაერთი წლას განმავლობაში. მართალია, ეურნალს ღრუ ჰქონია ერთი გარკვეული სისტემა და დაბეჭდილი მასალა შემთხვევით ხასიათს ატარებს, მაგრამ ისიც მართალია, რომ იმ პირობებში „ცისკარს“ მეტის მიცემა არ შეეძლო. და რაც დაბეჭდა, მაინც საზრდო იყო, რომელიც გაზრდიდა ქართველ მკითხველს. თანაც ეს იყო ასპარეზი, სადაც გამოჩნდნენ ჩვენი ძველი და ახალი შწერლები. მართა სახელების ჩამოთვლითაც შეიძლება წარმოვიდგინოთ ამ ეურნალის იდეური თუ ესთეტიკური ავლადიდებუ

ლექსები: ალ. ქავჭავაძისა, ნიკ. ბარათაშვილისა, გრ. ორბელიანისა, ილია ქავჭავაძისა, აკაკი წერეთლისა, რ. ერისთავისა, ალ. ორბელიანისა, ვახტ. ორბელიანისა, დ. ბაგრატიონისა, ვეზირი-შვილისა, გიორგი ერისთავისა, მამია გურიელისა, ანტ. ფურცელაძისა, დ. ბერიშვილისა, ბარბ. ჭორჯაძისა, დიმ. მგალობლიშვილისა, გიორგი ორბელიანისა, დ. მაჩაბლისა, ლუკა ისარლიშვილისა და სხვ. დაიბეჭდა ნათარგმნი ლექსებიც: გიორგისი, შილერისა, ბაირონისა, ვოლტერისა, ბერანესი, პუშკინისა, ლერმონტოვისა, დერჟავინისა და კოზლოვისა.

მოსხრობები: ალ. ორბელიანისა, ი. ბერიძისა, გრ. რჩეულიშვილისა, ზ. ერისთავისა, დანიელ ჭონქაძისა, ლავრ. არდაზიანისა, ანტ. ფურცელაძისა, პავლე თუმანიშვილისა, ზაალ ხითარაშვილისა, თაზიშვილისა, დ. ციციშვილისა და სხვ. თარგმანები: ვიქტორ ჰიუგოსი, დიკენსისა, ოქტავ იელიესი, მარმონტელისა, ბელლინისა, ბოვოარისა, ბერნარისა, ჟანლისისა, ბორნისა და სხვ..

დრამატული თხზულებანი: გიორგი ერისთავისა, გრ. რჩეულიშვილისა, კ. ბერძენიშვილისა, აკაკი წერეთლისა, რაფ. ერისთავისა, ი. ელიოზიშვილისა და სხვ. თარგმანები: შექსპირისა, შილერისა, გიორგისი, კორნელისა, მოლიერისა, ტურგენევისა და სხვ.

დაიბეჭდა აგრეთვე ძველი მხატვრული ნაწარმოებნი: სულხან ორბელიანისა, თეიმურაზ პირველისა და მეორისა, ვახტანგ VI, დავით გურამიშვილისა, სოლ. ლეონიძისა, ბესიკისა და სხვ¹. აქ აღარ ჩამოვთვლით სხვა ხასიათის მასალას, რომელთა შორის ბევრი რამ არის ფრიად საგულისხმო და მნიშვნელოვანი.

რა ვუყოთ, რომ ბევრი რამ მდარეც არის და უნიკოც, ეს იმდე-

¹ ამის შესახებ იხ. დავით კარიჭაშვილის წერილი „ქართული პერიოდული“ გამოცემების ბიბლიოგრაფიული მიმოხილვა“. წიგნის შეგობარში“, №16 № 1—2 1925 წ.

ნად საინტერესო არ არის, რამდენადაც ლიტერატურის ერთგვარ შასიურ მოვლენად გადაქცევა. ზემოდ ჩამოთვლილი მრავალი ავტორის გამოსვლა საასპარეზოდ, სალიტერატურო ნიადაგის შექმნა და გაწყვეტილ ტრადიციების აღდგენა, ეს უფრო მნიშვნელოვანი იყო და „ცისკარმა“ სწორედ ეს დანიშნულება შეასრულა. „ცისკარის“ გარშემო იკრიბება ყველა ის ძალა, რომელსაც გული სამოქმედოდ ერჩის. „ცისკარის“ ფურცლებზე თვალსაჩინო პერსპექტივა იშლება, სადაც იფერფლება რომანტიზმის აღმაფრენა და ენთუზიასაგანობა. და თუ ალექსანდრე ჰუცქავაძე, ნიკ. ბარათაშვილი, გრიგოლ და ვახტანგ ორბელიანები და სხვ. აპაეროვანებდნენ საქართველოს წარსულს და სინამდვილეს კი წუხილით ან ღიბილით უხედებოდნენ, ამას ჰქონდა აზრი და მნიშვნელობა პირველ ხანებში, პოლიტიკური კატასტროფის მძაფრი გავლენის სფეროში. მაგრამ ნახევარი საუკუნის შემდეგ, ისევ იმ მოტივების გამეორება ერის დეგრადაციას თუ დააჩქარებდა, თორემ ღირებულს ვერას შექმნიდა. ამიტომაც იყო, რომ ახალი თაობა „წარსულ დროებზე დარდს იკლავს“ და სინამდვილეს, ყოველდღიურობას აცხადებს ლიტერატურის მთავარ ამოცანად.

ამას გარდა, იცვლება ესთეტიკური მსოფლმხედველობაც. რომანტიკოსებისათვის პოეზია რაღაც ზაიდუმლოება იყო, ერთგვარი პარნასიზმი, ახალი თაობა კი მას წარმოიდგენდა სერიოზულ საქმედ, მოქალაქეობრივ სამსახურად. ამიტომ იყო, რომ „ცისკარის“ ფურცლებზე, ლიტერატურას დაენიშნა მეტად მწვავე და ღრმა მიზნები, „ცისკარის“ რედაქციიდან თანდათანობით გაპოდიან ტენდენციურ ჟურნალისტების და პოეტების გუნდები, რომელნიც ნაკლები ღირსების შემომქმედნი არიან, მაგრამ სამაგიეროდ ახალ გზას იწყებენ; შეიძლება ისიც ითქვას, რომ მათ თითქმის შემოქმედება არც კი ჰქონათ და მათი სალიტერატურო ამოცანები უფრო უარყოფითი ხასიათისანი იყო: მათ უნდა გზა გაეწმინდათ, ნიადაგი მოემზადებინათ, აზროვნება გაენთავისუფლებინათ. იყვნენ ნიჭიერებიც. ისინი დღეს მეტ წილად დავიწყებულნი არიან. ჩვენ არც კი ვიცით, რომ იყო მწერალთა მთელი რიგი, რომელთაც ჩვენი იმდროინდელი ცხოვრების ნისლში, მაინც ეჩვენებოდათ ბრწყინვალე ილუზიები და პოეზიას ეწირებოდნენ როგორც ბედის გერები. ჩვენს სმენამდე ვეღარ მოაღწია იმათმა ხმამ, რომელიც შემოქმედებითი ტივილებით წარმოიშობოდა და ყრუდ გამოიკეტა იმ ოთახის კარები, სადაც ეს „გამორჩენილი და დავიწყებული“ ადამიანები უპრეტენზიოთ აღიდებდნენ ქართული ლიტერატურის სახელს. ასეთი ბედის შემომქმედთა შესახებ გეორგ ბრანდესი, ნაზი გაგე-

ზით და ლამაზი განცხადებით, წერს: „სალიტერატურო ცხოვრება
 ისეა მოწყობილი, რომ ასი კაცისაგან, რომელნიც გამოდიან საა-
 პარეზოდ და იწყებენ რბენას, მიზნამდე მხოლოდ ორი ან სამი თუ
 აღწევს. დანარჩენები შუა გზაზედ რჩებიან, სრულიად ძალა გამო-
 ლეულნი. პირველად ეცემიან უბედურები, წვრილი ნიჭის პატრო-
 ნები, რომელთა უნარი უკმარისი აღმოჩნდება, რომელნიც სარბი-
 ელზე დაიმედებულნი გამოდიან, რომ მიაღწევენ დიდებას და
 სახელს, ბურუსით მოცულნი მისდევენ ელვარე მოჩვენებებს,
 ვიდრე მუხლთ მოეკევთებათ და სააუადმყოფოში არ გაიღვიძებენ.
 შემდეგ ეცემიან დიდი ნიჭის პატრონები, რომელთაც აკლიათ იმ
 უნარის განვითარება, რომელიც საზოგადოებაში თვალსაჩინო
 ადგილის დასაქერად არის საჭირო; ისინი, ვისაც არ შეუძლიათ
 გარემოსთან შეგუება და არც იმდენად დიდი ძალა აქვთ; რომ
 შეიგუონ საზოგადოება და რომელნიც მარცხდებიან ცოტად თუ
 ბევრად მოხერხებულ, დაბალი ნიჭის მქონეთა მიერ“¹. ჩვენი
 „დავიწყებულნი“ ასევე მოსწყდნენ სალიტერატურო სარბიელს,
 მაგრამ ვინ იტყვის, რომ მათ არ გაანოყიერეს ის ნიადაგი, რომელ-
 ზეც მესამოცე წლების აქეთ დაიწყო მხატვრული სიტყვის აღო-
 ძინება? „გონებრივი მოძრაობა ხასიათდება ციფრებით და ნულ-
 ბით; მასში თანაბრად მონაწილეობენ. პიროვნებები და მასა“, რა-
 გორც სწორედ შენიშნავს ციგლერი², და ჩვენი სახელ-დავიწყებუ-
 ლი ავტორებიც, ამ დიდი მოძრაობიდან არ უნდა იქნენ გამორიც-
 ხულნი. მით უმეტეს, რომ მათ ხელი შეუწყვეს იმ ახალი მიზარ-
 თულების განმტკიცებას, რომელსაც რეალიზმს უწოდებენ და
 ქართული პროზის ჩამოაჩენილობის განსაყურანავად იღწვიან, ამ
 პროზის აღსადგენად.

როცა ეცნობით იმ ავტორების ნაწარმოებთ, რომელთაც თავი
 „ციცკრის“ რედაქციას შეაფარეს, ხედავთ, რომ ბევრი მათგანა
 სერიოზული თვალებით გიკცქერით და მაღალ შუბლზე ღრმა აზრის
 კვალიც ნათლად ატყვიათ. ასეთები არიან: გ. და ი. ერისთავები,
 კოლხიდელი (ნიკო დადიანი ანუ „დიდი ნიკო“), დიმ. ბაგრატიონი,
 დ. ციციშვილი, დავ. მაჩაბელი, ვეზირიშვილი, დიმ. ბერიშვილი,
 ი. ბერიძე, დავით თაზიშვილი, ბარამ ბარათაშვილი, ოთარ და
 თამაზ ქობულაშვილები, ალ. სავანელი და სხვ. სალიტერატურა

¹ გეორგ ბრანდესი. „Романтическая школа во Франции“, გვ. 297.

² Теобальд Циглер. Умствашныя и общественныя теченія XIX вѣка, 1900 г.

მუშაობაში ქალებიც არიან ჩართულნი: დარია ერისთავი, ჯალომე. მაცაშვილი, მელანია ბადრიძე და სხვ. ეს უკანასკნელი „ცისკრის“ თანამშრომელთა შორის არა გვხვდება, მისი ნაწერებიც დაკარგულია და მხოლოდ რუსული პრესის საშუალებით მივაგენით, რომ ყოფილა ასეთი მწერალი ქალი და მეტად მნიშვნელოვანი ფიგურაც იმდროინდელ ჩვენს საზოგადოებაში. ამ უკანასკნელის შესახებ ქვემოთ გვექნება საუბარი, აქ კი უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამ ჩამოთვლილი სახელების გარდა, კიდევ ბევრნი სცდიდნენ თავის უნარს, მაგრამ მათ შესახებ აქ არას ვაპრობთ. ხოლო ხსენებულ პირთა შორის, განსაკუთრებული ყურადღებით გვინდა აღვნიშნოთ პროზის წარმომადგენლები, რადგან ამ მხრივ ჩვენს ლიტერატურას დიდი ხარვეზები აჩნდა. მათი ამოცნობა „ცისკარმა“ დაიწყო. „ცისკრით“ იწყება ქართული პროზის რესტავრაცია. ამაჲს, რასაკვირველია, თავისი მიზეზები ჰქონდა: უპირველეს ყოვლისა, საერთო სალიტერატურო ტენდენცია, რომელიც ევროპიდან ჩვენშიც გადმოექანა. ეს იყო პროზის დიდ ამოცნად გამოცხადება. პარადოქსების მოყვარულმა ბეილმა, მკაცრად რომ უარჲყო ტრაგიკული დრამის ლექსად დაწერა, რადგან რითმა ილუზიის შექმნას ხელს უშლისო, ეს უკვე პროზის საკითხის აღძვრა იყო. ხოლო დიდი შოტლანდიელის, ვალტერ სკოტის რომანებმა გამოიწვიეს მეტად დიდი და ნაყოფიერი მოძრაობა, რომელმაც ქვეყანას მისცა მე-19 საუკუნის დასაწყისის პროზის ისეთი დიდი ოსტატები, როგორც დიკენსი, ბალზაკი, ჰიუგო, დიუმა და სხვ.

როგორც ჩანს, ჩვენს ბელეტრისტებზე გავლენა ჰქონია ამ მოძრაობას, რადგან უთარგმნიათ ვიქტორ ჰიუგო, დიკენსი, ბერნარდი, ოქტავ ელიე და სხვ. მაშასადამე, ჩვენი პროზის რესტავრაციის საკითხი უკავშირდება საერთო ევროპულ მოვლენას. მაგრამ მოთხრობისა და რომანის წამოწყებას სხვა მიზეზიცა ჰქონდა, რაც თვით ამ ხანათის ნაწარმოების არსებაში იმალება. სახელდობრ: ლიტერატურის გვართა შორის, პროზა უკეთესად აერთიანებდს. სინამდვილეს და ფანტაზიას, ნატურასა და მხატვრულ გამოგონებას. აქ ავტორი მეტ თავისუფლებასა გრძნობს, რადგან ყველაფრის ასპარეზი ეშლება: მას შეუძლიან იყოს ლირიკოსი და თავისი განცდები გვირს ათქმევინოს, შეიძლება იყოს დიდაქტიკოსი, რასაც ბევრი სხვა ენარი ვერ იტანს, შეიძლება იყოს მოაზროვნე და თავისი მსოფლმხედველობა გადაშალოს, ერთი სიტყვით, მისთვის ყველა გზები გახსნილია. და რადგან ორმოცდაათიან-სამოცდაათწლეულებში ლიტერატურას დაევალა ცხოვრების წინამძღოლობა, რადგან მას პრაქტიკული მიზნები დაუსახეს, ამიტომ, თავისდათა-

ვად, ასეთმა განწყობილებამ თუ მსოფლმხედველობამ გამოიწვია მოთხრობის რესტავრაცია და მნიშვნელოვანიც. როცა ეცნობით ამ მასალებს, ბევრგანა ჩანს მხატვრის მახვილი თვალი და აწეული ნერვიული სიტყვა. აი მაგალითად ი. ბერიძის პეიზაჟი, რომელიც თითქოს ალექსანდრე ყაზბეგის აწყვეტილ ტემპერამენტით არაჲ მონაბერი: „მთიდან დაქანებული მდინარე, რომელიც განძვინებული მხედარსავით ყვირილით მოჰრბოდა ქელიათის მთებს შუა, მედგრად ეცემოდა დიდრონ ლოდებს, ჩაყრილებს აქა-იქ მდინარეში, და ისროდა რაჲდენსამე აღლზე შადრევანივით წინწყლებს, როჲლებიც ჩხრიალით შეერთებოდნენ ხოლმე მალა ასროლილს ზვირთებს. ადგილ-ადგილ აქაფებული მორგვები ლოდებ შუა, დუღდენ ძალზე, თითქო ცეცხლზე შემოდგმულ საარაყე ქვაბებში, და ტრიალებდნენ ერთ ადგილს, რადგან არა ჰქონდათ თავისუფალ მსვლელობა, რომლებიც გაბრაზებული ნებრძოლივით, ხან მედგრად ეტაკებოდნენ დიდრონ ლოდებს, და ხან უკანვე გამოეჰანებოდნენ დამარცხებულ ჯარების რაზმივით“... ანდა ავიღოთ თაზიშვილის „ჩემი გული“, პატარა მოთხრობა, რომელიც სიამოვნებით იკითხება, რადგან ავტორს აქვს თხრობის უნარიც და ძარღვიანი ენაც. მართალია „მერხეობა“ აკლია ზოგჯერ მის სტილს, მაგრამ ამას ფარავს ავტორის „გულიანი“ თქმა და წინადადების სიმტკიცე. — „გული ჩემი იპობის ნაწილ-ნაწილად, თვალნი ჩემნი მახ მხოლოდ უცქერიან, წამწამნი უძახიან და სულსა სურს მისი მოზვევნა“... ეს არ არის ჩვეულებრივი საუბარი, აქ სიტყვა შერჩეულია და გათამამებული, რაც სერიოზულ აზროვნებას ააშკარავებს. — „რა საჭიროა ლიტერატურობა, დაწვეარი გული სიყვარულისაგან ლიტერატორიც ყოფილა და პოეტიცა... მისი საჩივარი სულ პოეზიაა“!... პოეზია, როგორც სიყვარულის საჩივარი, საუკეთესო მხატვრული ფორმულაა, რასაც დიდი ავტორებიც სიამოვნებით ხელს მოაწერდნენ. აღწერაც ემარჯვება ჩვენს ავტორს. მის მიერ დახატული მოდელი მიმზიდველია და ლამაზი. — „სადა ღრუბლის ფერი მოვის კაბა ეცვა. ატლასის სადა ლეჩაქიდან სჩანდნენ ოთხნი გადაკიდებულნი შავნი ნაწნავნი, შალის ვარდის ყვავილიანი თავსაკრავი ეკრა, წარბნი განზიდულ იყვნენ, თითქო ყველა გულის შვილდად. დიდრონთ შავთ თვალთა მოსხდომოდნენ ხშირნი გრძელნი წამწამნი. ზილფნი ნელიად თამაშობდნენ ბუნებით ფროვან დაწვედ. თეთრნი კბილნი უშვენებდნენ ბაგეთა, და ბროლის მკერდს ჯერეთ უწოვარნი ძუძუნი მყარად ასხდნენ... სულიერ მღელვარების გადმოცემაშიც ორიგინალური ელემენტები შეაქვს, როგორც მაგალითად:—„თავით ფეხებამდე დამირბინა ქრუანტელმა,

თითქოს ვგონებდი, რომ თავსა ჩემსა ზედა აღმომდიოდნენ ახალ-
ნი თმანი, ზემოთმა ტუჩმა მიწყო კრძალვით კანკალი, ენამ ბორძი-
კობა და მუხლთა ღრეკა“... ადგილების ამოწერა მრავლად შეიძ-
ლებოდა, მაგრამ არ არის საჭირო, რადგან საილუსტრაციოდ ესეც
კმარა. ამ ნიმუშების მიხედვითაც შესაძლებელია იმის გათვალის-
წინება, თუ რა პოტენციის ხალხი იყო შესეული ლიტერატურის
სამკალში, რომელთ სახელიც ისტორიამ სამწუხაროდ დაივიწყა.
მაგრამ ბრმა ფორტუნის წინააღმდეგ, მაინც საინტერესოა ზოგი-
ერთი მათგანის პორტრეტის აღდგენა. სახელდობრ მათი, ვინც
უფრო მთლიანად გამოხატავს იმდროინდელ სულსკვეთებას და
სალიტერატურო ცხოვრების მაჯისცემას. პირველი მათგანი არის
ალექსანდრე ვახტანგის-ძე ორბელიანი.

ალექსანდრე ორბელიანი

(1801 — 1869)

მეცხრამეტე საუკუნის ლიტერატურაში ალექსანდრე ორბელიანი მეტად ორიგინალური და მიმზიდველი ფიგურაა. მართალია, იგი პოპულარობის გარეშე არის დარჩენილი, მაგრამ ეს ხომ ღირსების შესახებ ძალიან ცოტას ამბობს. ხშირად პოპულიარობა დავიწყებაზე უარესია, და ალ. ორბელიანიც მიუხედავად იმ ყრუ კედლისა, რომელიც ისტორიამ მის სახელს შემოარტყა, მაინც გვიზიდავს, ახლოს მისულეებს კი გვადლეუებს და გვაფიქრებს. იმის დავიწყების ერთი მიზეზთაგანი ალბათ ისიც არის, რომ მისი ნაწერების უმრავლესობა დაუბეჭდავია და მისი გაცნობის მსურველმა უნდა ფურცლოს მუზეუმში გამოკეტილი ყვითელი და გამტვრიანებული ფურცლები, ამ შემორდაკრულ ქაღალდებში კი ბევრი რამ არის მნიშვნელოვანი. კითხულობთ ფანქრით წმინდად ნაწერ სტრიქონებს და თანდათანობით მკაფიობას იღებს და ცოცხლდება თქვენს წინაშე შოაზროვნე ადამიანი. თითქოს მისი სახის გამომეტყველებასაც ვხედავთ, თითქოს ხმაც გვესმის და ის გულის ძგერა, რომლითაც სწერდა ჩვენი ავტორი საკუთარი სულის ტყვილებს, ანდა ჩვენი ქვეყნის ავადმყოფობის ისტორიას.

მაგრამ ავტორის გარდა ცოცხლდება ის ეპოქაც, როდესაც იმავე ალ. ორბელიანის თქმით „თითქმის მთელს საქართველოს ხალხსა გატენილს თოფებზე ეძინათ“, იმდენად სიყვარულით არის დაწერილი ყოველი სიტყვა. მაგრამ განა მხოლოდ ეს განცდებია მის ნაწერებში საინტერესო? ალექსანდრე ორბელიანი ორიგინალური მოაზროვნეც არის. ხშირად, მისი მოაზრება სოლიდით ეჭრება ფეხ-შოკიდებულ რწმენას და, საყოველთაო აზროვნებისაგან განდგომილი, ჭიუტად ამბობს თავის აზრს. ზოგჯერ კი, მისი სიტყვა იმდენად დამაჭერებელია, რომ არყევს ჩვენს რწმენას და ასწორებს, იპყრობს ჩვენს ფიქრებს და ანგარიშმიუცემლად გვიმორჩილებს.

ჩვენ თითქმის არაფერი ვიცით მისი ცხოვრების შესახებ. ვიცით მხოლოდ ის, რომ დაიბადა 1801 წელს, იყო ერეკლე მეფის

შვილისშვილი (ბატონიშვილი თეკლეს შვილი), რომლის პოეზიაზე უკვე გვეყონდა საუბარი, სწავლა მიიღო ტფილისის კეთილშობილთა სასწავლებელში, მონაწილეობა მიიღო 1832 წ. შეთქმულებაში, გადასახლებული იყო ორენბურგში, თანამშრომლობდა „ცისკარში“ და გარდაიცვალა 1869 წელს. აი ეს „ქრონიკა“ ვიცით, მისი ცხოვრების გარეგნული მხარე. მაგრამ ადამიანის ცხოვრება ხომ ამ ქრონიკის იქით იშლება, და სწორედ ეს იქითა მხარე არის უცნობი და გამოუკვლეველი. ჩვენ კი სწორედ ეს უცნობი გვიზიდავს, რომ ჩავიხედოთ ადამიანის „გულში“, ვნახოთ რა აღელვებს, რაზე ფიქრობს, რით სცოცხლობს, ვისთან არის და მრავალი რამ სხვა. ჩვენი ცნობისმოყვარეობა უფრო შორსაც მიდის. გვინდა წარმოვიდგინოთ ის სახლი, სადაც უცხოვრია, სახლის მოწყობილობაც კი, ერთი სიტყვით, ყოველი წვრილმანი, რაც ხშირად სხვილმანის საგანგებო ნიშნად იქცევა და სულის ჩამდგმელადაც. ამას კი უდიდესი მნიშვნელობა აქვს, რადგან შემოქმედის სიცოცხლე მისი ნაწარმოების ძვირფას კომენტარიებს წარმოადგენს. ჩვენ რომ ეს მხარე გვცოდნოდა, ალბათ, ალექსანდრე ორბელიანის შემოქმედებაც უფრო სხვა სივრცეში გვეჩვენებოდა და მეტი რელიეფობითაც. მაგრამ უნდა დავეკმაყოფილდეთ არსებულით და შემოქმედების საშუალებით აღვადგინოთ მისი ავტორის პორტრეტი, რადგან შემოქმედებაც არა ნაკლებ ძვირფასი ახსნა არის ავტორის დაკარგული ცხოვრებისა.

ალექსანდრე ორბელიანის ცხოვრების პირველი პერიოდი მეტად მღელვარე და მნიშვნელოვანია. პოეტური ოჯახიდან გამოსული, თვითონაც იყო პოეზიის დალით დაღაღული, და ცხოვრების ტვერიც გაიარა ანთებულმა. მართალია, მისი კარიერაც ისევე დაიწყო, როგორც იმ დროს იწყებოდა ყველა დიდგვარიანთა საარბიელი, მაგრამ ალექსანდრე ორბელიანმა ადრე იგრძნო ამ „სახაზინო“ ცხოვრების ქარიანობა და უნაყოფობა.

1824 წელს იგი თავს ანებებს სამხედრო სამსახურს პორუჩიკის ხარისხით (23 წლისა).

ბატონიშვილ თეკლეს ვაჟს დიდი „დაწინაურება“ შეეძლო, თუ კი ერთგულად ემსახურებოდა რუსთა ხელმწიფეს, მაგრამ მასი დაძმსახურებაც და ღირსებაც სწორედ იმაშია, რომ ამ გზამ ვერ მოსტეხა ის შეურიგებლობის შტო, რომელიც მის არსებაში საგანგებოდ იზრდებოდა. სამხედრო სამსახურში დარჩენა, როგორც ამის შესახებ თვითვე წერს თავის მოგონებებში, მისთვის ზნეობრივი საკითხი იყო. მას არ უნდოდა ყოფილიყო იმათი მოსამსახურე, ვინც: შეგანება მიაყენა მის ქვეყანას. მონობაში გადიდკაცებას მან დაუ-

პირისპირა თავისუფლების ძებნაში სიკვდილი და უკანასკნელი არჩია. სამუდამოდ მიატოვა პეტერბურგი და მისი სალონები, სამუდამოდ დაჩა თბილისში, რომ მუდამ ეფიქრა და ემოქმედა ამ ძველი სატახტო ქალაქის შთაგონებით, სადაც ყოველი ქვა, ყოველი ხე მისთვის რაღაც ნიშანი იყო, რაღაც პაროლი.

ალექსანდრე ორბელიანი სამხედრო საპსახურს თავი კი დაანება, მაგრამ ხმაღზე ხელი როდი აუღია. მან სცადა პოეტის ჩანგისა და ქართული ხმლის დამშობილება; უფლება დაიტოვა, რომ პოეტური ფანტაზიისათვის ხანჯალი შემოერტყა. ეს შეძლო კიდევ და გახდა იმ პოლიტიკური მოძრაობის ერთ-ერთ შთამაგონებლად და ორგანიზატორად, რომელსაც 1832 წლის შეთქმულება ეწოდება.

ვისაც გადაუთვალე რებია ამ შეთქმულების შესახებ სასამართლოს შვიდ ტომიანი აქტები, ვინც გაცნობია ამ ნათელ ისტორიულ ამბავს, იმას შეუმჩნეველი არ დარჩებოდა ერთი მთავარი გარემოება: რომ მთელი ამ პოლიტიკური მოძრაობის მთავარი ფაქტორი პოეზია იყო და ამბოხების ფეგმა თუ მებრძოლი ძალების დისპოზიცია შედგენილი იყო იმ ხალხის მიერ, რომელნიც პოეტები უფრო არიან, ვიდრე სარდლები. უფრო მეტი: მთელი საზნადისი პოეტების კაბინეტებში წარმოებდა, და ერთი მათგანი იყო ალექსანდრე ორბელიანი, რომლის სახლშიც შეთქმულები ძმებად გაიფიცნენ. არა ერთი კრება მომხდარა ალექსანდრე ორბელიანის სახლში, არა ერთხელ გაშლილა მის ბაღში თვალის ასახვევი სუფრა.

ღიახ, ალექსანდრე ორბელიანი ამ შეთქმულების სულის ჩამდგმელი იყო და, ელიზბარ ერისთავთან ერთად, ყველაზე უფრო გაცეცხული პროპაგანდისტი და ორგანიზატორი. როგორც იმავე აქტებიდან ვტყობილობთ, 1831 წელს, თამარ ბატონიშვილის წინადადებით, ორივენი უნდა გამგზავრებულაყვნენ იერუსალიმს, ვითომ სალოცავად, ნამდვილად კი ალექსანდრე ბატონიშვილის სანახავად, რომელზეც შეთქმულები დიდ იმედებს ამყარებდნენ. ესვერ მოხერხდა და ალექსანდრე ორბელიანი იძულებული იყო წერილობითი კავშირი დაემყარებია თავის ამაყ და შეურიგებელ ბიძასთან. მან სპარსელ მუნა ზამინის და ქოსა მუსტაფას ხელით გაუგზავნა წერილი და დაიბარა კახეთში, მთავარი რაქერაციების საწარმოებლად. მანვე, სოლომონ რაზმაძეს, რომელიც ერთ შეთქმულთაგანი იყო, დაავალა კავშირი დაეკირა საფრანგეთთან და ინგლისთან, რომ ეს უკანასკნელნი მოშველებოდნენ საქართველოს. ჩვენი შეთქმულები სრულიად დაწმუნებულნი იყვნენ, რომ გაიმარჯვებდნენ. რადგან დრო კარგად იყო შერჩეული: პოლონეთი იყო აჯანყებული და რუსეთის ყურადღების ცენტრი იქით იყო გა-

დატანილი, მაგრამ ჩვენი შეთქმულების პოეტურობა სწორედ იქ გამოიხატა, სადაც ეს მთავარი პირობა მოისპო, ხოლო მასზე დამყარებული გეგმები კი მაინც დარჩნენ აუცილებელ შესასრულებლად. აქ არ იყო არავითარი პოლიტიკური ანგარიში, არც მოსალოდნელი პერსპექტივის ფრთხილი გათვალისწინება. აქ იყო მხოლოდ პოეტების შთაბეჭდილებანი და ტემპერამენტი. ამიტომ იყო, რომ აღარ დაქირდათ სოლომონ დოდაშვილის ჩვენებური „მარსელიონა“, — ოთხთაეპიანი ლექსი, რომელიც ამავე აქტებშია შენახული რუსულად ნათარგმნი: „Скипы отняли у нас всю землю“... და სხვ. ხოლო როდესაც იასე ფალავანდიშვილმა გასცა ეს შეთქმულები, უნდა ნახოთ ეს ენტუზიასტები, ამ უაღრესად კრიტიკულ მომენტში, რა გულახდილობას იჩენენ, როგორ ერთმანეთზე უჩვენებენ, როგორ ინანიებენ, რა სიდინჯით უჭირავთ თავი, რა ღირსეულად უარყოფენ დანაშაულს და როგორი სიწრფელით ტყდებიან იმავე დანაშაულში. თითქოს ეს ჩვენი შეთქმულები იმეორებდნენ რუსი დეკაბრისტების მოქმედებას, ტაქტიკას თუ უტაქტიკობას: რუს დეკაბრისტებსაც ზომ ასე დაემართათ, და სასამართლოს წინაშე „გულახდილად ერთმანეთის მოქმედებას ამჟღავნებდნენ, თავის ფიქრებს საჯაროდ აცხადებდნენ, თუმც ამის საჭიროება სრულიადაც არ იყო; და ბოლოს ლოცულობდნენ, წერდნენ სინანულის წერილებს და მორჩილად მიდიოდნენ გადასასახლებლად“. და ამ სიტყვების ავტორი, ნესტ. კოტლიარევსკი დასძენს: „თუ ყველაფერ ამას მოვიგონებთ, — მხოლოდ მაშინ გავიგებთ ამ ოცნების დიად ტრაგედიას, პოეტებმა რომ გაითამაშეს, რევოლუციის ამ პოეზიას, რომელმაც გაიყოლია ფხიზელი და სინამდვილის სერიოზული მონაწილე პირები“¹. 1832 წლის ტრაგედიის ერთი მთავარ გმირთაგანი ალექსანდრე ორბელიანი იყო, რომელმაც ბოლოს თავს იდვა დიდი დამნაშავის ბრალი და დიმიტრი ბატონიშვილის შესახებ მიცემული საკუთარი ჩვენება ისევ უარყო და მისი დანაშაული სულ თითონ იკისრა. ის ავადმყოფი კაცია, გადასახლებას ვერ გაუძლებს და ისევ მე ვიყო დასჯილი.

იმ „საქმის“ მიხედვით, რომელსაც ეწოდება „По делу о грушинском заговоре“, ერთი რამ აშკარად ირკვევა: რომ ჩვენი მემამბოხეები მოუმზადებლები შეხვდნენ გამოძიებას, და მათ შორის ალექსანდრე ორბელიანიც, რომლის ჩვენებაც ერთგვარ სიბრაულს იწვევს ჩვენში. სულ სხვა ტრადიციებზე აღზრდილი ხალხი, სულ სხვა კანონების წინაშე დააყენეს და აღარ იცოდნენ რა

¹ Нест. Котляревский. Рылеов, гл. 6.

სჯობდა, პირდაპირობა თუ გადაფიცვა. „ი ჩვენი განზრახვა რა იყო: — წერს თავის ჩვენებაში ალ. ორბელიანი, — ჩვენ გვსურდა, რათა დეპუტატები აღმოგვეჩინა, და იგი დეპუტატი უნდა წარგვეგზავნა მისის იმპერატორობითი დიდებულების დიდის რუსეთის ხელმწიფისადმი, რათა იციან ამ ქვემო-ხსენებულთა პირთა, რ-ლ მსურველნი ვიყავით დეპუტატების გაგზავნისა“... და დასძენს: „ჩვენ ქართულთ ესრეთი მფარველი ზელმწიფე იმპერატორი გვყავს, რ-ლ ჩვენ დიახ მადლობელნი ვართ მისის დიდებულებისა... გარნა სხვა მწუხარებანი კი აუარებელნი გვაქვსო“. მაგრამ, მიუხედავად ყოველივე ამისა, ალექსანდრე ორბელიანი დამნაშავეთა მეორე კატეგორიაში მოაქციეს და ორენბურგში გადაასახლეს¹.

აქ კი ეს სენტიმენტალური ადამიანი რელიგიას მიეყრდნო და, მოქმედების შესაძლოებას მოკლებული, ღმერთს ევედრებოდა საკუთარი ლოცვით, რომელიც ორენბურგში დაუწერია, სათაურით „ჩემი დილისა და საღამოს ლოცვა“.

— „ყოვლისა ჩემისა გონებითა და გულითა აღმოვალ ზეცად. წინაშე დამბადებელისა ჩემისა! თაყვანსა ვსცემ ძლიერებასა შენსა თავსა დაგიმონავებ ქეშმარიტსა დაწესებულსა სჯულსა! სულით მოვფრინდები წმიდასა ცხოვრებასთან და მოგმართავ ერთ სამებასა და ერთსა მღვთაებასა!.. რომელმანცა არა არსსა მომანიჭე მე. ჯილდოდ სიცოცხლე, რომ გიცნა შენ ვინცა ხარ, და ყოველთვის მიკვირდეს ყოველი შემძლებელი საკვირველებანი შენნი სადიდებლად შენდა. და ვცხოვრობდე ცა-ქვეყანაზე კეთილ მოქალაქეობით. ამისთვის გულ-მწურვალედ გვედრები, რათა მოქცეული იყოს წყალობის თვალი შენი ჩემზე მარადის, რომ ყოველთვის კეთილსა საქმესა ვიქმოდე და იმის წმინდა მოქალაქურ პატიოსნებით ვცხოვრობდე ამა შენსა დაარსებულსა სოფელსა შინა და ყოვლისა განსაცდელისაგან მიხსენ მე ღმერთო“².

აქ თითქმის ისეთივე სურათია, როგორც რუსეთის ცნობილი დეკაბრისტის რილევის ცხოვრებისა ციხეში. რილევიც, თითქმის დაპატიმრების პირველ დღიდანვე, შეიპყრო რელიგიურმა განწყობი-

¹ შეთქმულებაში მონაწილეთა რიცხვი, ოფიციალური დოკუმენტების მიხედვით, იყო 145. დანაშაულის მიხედვით ისინი დანაწილებულ იქმნენ 10 კატეგორიად. პირველში მოყვნენ: ბატონიშვილები ოქროპირ და დიმიტრი, ხოლო მეორეში: ელიზბარ ერისთავი, ალექსანდრე ორბელიანი, იესე ფალავანიშვილი და სოლომონ დოდაშვილი.

იხ. „По делу о грѣх. злочворе“, ნაწ. III.

² დედანს აწერია: „ქ. ორენბურგში დაწერა 1835 წელსა“. იხ. ალ. ორბელიანის ხელნაწერები.

ღებამ, დაიბარა სახლიდან ის ზატი, რომლითაც მომაკვდავმა დედამ დალოცა, შემდეგ — წიგნი „ქრისტესადმი მიზაძვის შესახებ“, კითხულობდა ამ წიგნს გულმოდგინეთ და ლოცულობდა სასოებით, ეზიარა, ფული შესწირა ეკლესიას და სხვ. ერთი სიტყვით, მისი ცხოვრება რელიგიური გზებით აივსო. ასევე დაემართა ჩვენს „დეკაბრისტ“ ალექსანდრე ორბელიანსაც, რომელიც ამ კატასტროფამ ერთგვარად მოსტეხა და მემამზოხის პოეტური ექვალტაცია გაუნელა. თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ შეთქმულთაგან, ყველაზე შეურიგებელი მთავრობასთან ის დარჩა და, ვორონცოვის მთავარმართველობის დროსაც, უცდია შამილთან საქმის დაქვერა. ამის შესახებ, აკაკი წერეთელი თავის „თავგადასაველში“ მოგვითხრობს: „ერთხელ თურმე შამილს მისწერა წერილი: „ამა და ამ დროს ჩამოდიო“. მტრებმა დაიპირეს ის წერილი და მთავარმართებელს გადასცეს. მთავარმართებლად მაშინ ვორონცოვი იყო; საიდუმლოდ დაიბარა ა. ორბელიანი და სთხოვა: „ეს მოუწერია ფილაც ქართველს და შინაარსი მითარგმნეო!“... ორბელიანს ელდა ეცა გულზე, მაგრამ რაღას იზამდა! მაშინ ვორონცოვმა ჩამოართვა სიტყვა: „შეორედ ნულარ იზამ ამისთანა საქმესო! თუ უკმაყოფილოდ ხარ რამეში, მე მითხარით და ეს შემთხვევაც ჩვენს შორის დარჩეს, სხვებმა არ გაიგონო.“ მამაშვილური სიამტკბილობით გაისტუმრა შინ დამშვიდებული. არ ვიცი, მას უკან დასჩემდა, თუ წინეთაც ასე იყო, მაგრამ პოლიტიკაში ნამეტანი ფრთხილი იყო. ბევრი ჩამ ძველი თუ ახალი იცოდა, მაგრამ დღისით იმასაც არას ეტყოდა, ვისთანაც გულგახსნილად იყო; ღამე, როცა მარტოკა დარჩებოდა მეგობართან, მოკუცებოდა ხოლმე ხმის კანკალით სხვა და სხვა ამბებს, მაგრამ მაშინაც სიფრთხილით სანთლებს აქრობდა!.. „ბნელაში სჯობიაო“... — „ის იყო ნამდვილი ქართველი კაცი, ბევრის მნახველი, ბევრის გამგონე და ნაღვაწი“, „პირველ ნახვისთანავე შემეყვარდაო“, — წერს აკაკი წერეთელი. ალექსანდრე ორბელიანი გარდაიცვალა 1869 წელს. აკაკი წერეთელი შენიშნავს, რომ „ღრმა მოხუცებულობაში მოკვდაო“. 68 წლის ადამიანს ღრმა მოხუცებული არ ეთქმის, მაგრამ როგორც ჩანს ფიზიკურადაც მომტყდარა იმედგაცრუებული პოეტი და მემამზოხე.

თუ ალ. ორბელიანის ცხოვრების გაგება თითქოს საგანგებოთ გვიზიდავს, ამის მიზეზი უმთავრესად მის ნაწარმოებთა ხასიათია. მართალია, იგი პოეტიც იყო, დრამატურგიც, ბელეტრისტიც

და სხვ., მაგრამ იგი მემუარების ავტორია უმთავრესად. იგი მოგონებებით ცოცხლობს, თავისი იქნება იგი თუ სხვისგან გადმოცემული, მას პიროვნებათა ცხოვრების აღწერა იზიდავს და აქ იგი, შეიძლება ითქვას, როგორც ცხოვრების ოსტატია. მან იცის, როგორ უნდა სიცოცხლე, იცის ის არსებობის პოეტურობა, რომელიც იშვიათად იყო მაშინ, და ამ ლამაზ ხაზებს, არაჩვეულებრივი სიმახვილით და არტისტობით ამჩნევს და წერს. ზოგჯერ იგი ისეთ წვრილმანებში გადაუარდება, ან ისეთ სინაზეს იჩენს, რომ გიჟვით კიდევ, საიდან იყო ეს თვისებები მებრძოლ ვაჟკაცში, რომელსაც ხმალ-ხანჯალი წელიდან არ მოუშორებია და სისხლის აღებაზე ფიქრი განუყრელ მეგობრად გადაექცია. მაგრამ, ილია ჭავჭავაძის თქმისა არ იყოს, „რკინის კაცის თვალში ცრემლი, დიდსულოვნების შვილია.“ და ალექსანდრე ორბელიანის გულში ანაზად ჩატირილი სწორედ რომ დიდსულოვნების წარმოშობილია.

ალექსანდრე ორბელიანის ფიქრი და ზრახვა, სიხარული თუ ღრმა მელანქოლია, ერეკლე მეფის დროს დასტრიალებს და იქედან იზრდება. ეს მისი ერთგვარი იდიოსინკრაზია არის, რომელიც ამ პუნქტის გარშემო ქრეოლოვით ტრიალებს, ეს ერთგვარი ჯაღოსანი ძალაა, მთლიანად რომ იმორჩილებს და ახელებს. მაგრამ არანაკლები თრთოლოვით შესცქერის აწმყოსაც, მთელი მისი სიბნელით, ბორკილებით და მძიმე ჰაერით. გარჩევა მხოლოდ იმაშია, რომ ერეკლე მეფის დროს განიცდის როგორც საკუთარ ოჯახს, სადაც ყველაფერი ენათესაება, აწმყოს კი — როგორც გარეობას, სადაც მისი სული კერას მოწყვეტილია, და რომ მიაგნოს თავის ადგილს, ყველაფერს სტეხავს, ანგრევს, ვიდრე ან არ მიადწევს თავისას, ანდა თვით არ დაიმსხვრევა. დიახ, ალექსანდრე ორბელიანი განუწყვეტლივ განიცდიდა წარსულს და აწმყოს, ეძებდა ახსნას, განმარტებას, აზრს. მთელი გარეშო გამომკვდელ თვალებით შესცქეროდა, მთელი წარსული, რალაც მორჩენებების მსგავსად, გარს ევლებოდა. ეს — გაწყვეტილი ეპოქის ავადმყოფობაა, ახლისა და ძველის შეფარდებამდე რომ იპყრობს ადამიანის სულს. წარმოიდგინეთ ბედლაწყველილი ადამიანი, რომელმაც ნახევარი საუკუნით დაიგვიანა, და დაშლილმა ფანტაზიამ რალაც „ზღაპარი“ შეუქმნა თავისი ქვეყნის შესახებ. ეს ზღაპარი ეჩვენება ყოველთვის და მის ასაცხადებლად ჯერ საიდუმლო შეთქმულებებში იღებს მონაწილეობას, ხოლო შემდეგ, როცა აქედანაც არაფერი გამოდის, თავისში ჰკეტავს დიდ იდეას და მოგონებებით-და იკლავს ატეხილ წყურვილს. წერს ალა-მაჰმად-ხანის შემოსევის და ირაკლის დროის შესახებ, აგვიწერს რუსების შემოსვლას საქართველოში, ქართველი დედოფლისა და ბატონიშვი-

ლების გადასახლებას, აჯანყებათა მსვლელობას და სხვ. და ყველ-
გან ისეთი სასოებით იგონებს ძველს, იმდენი დრამატიზმი შეაქვს
აღწერილ მოვლენებში, და ისეთი ოსტატობით მოგვითხრობს, რომ
ნათლად ჩანს მისი პოეტური აგებულება და აზროვნების სიმაღლე.

ჩვენ არ გვანტიერებს ამ შემთხვევაში, თუ რამდენად დაცუ-
ლია მის ნაწერებში ობიექტური სიმართლე. ჩვენი ყურადღების
ცენტრი სულ სხვა სივრცეშია გადატანილი. სახელდობრ: რამდე-
ნად არის დაცული მის ნაწერებში მხატვრობა. აბა წაიკითხეთ ის
რვეული, სადაც ალექსანდრე ორბელიანი მოგვითხრობს დარეჯან
დედოფლის რუსეთში იძულებით გადასახლებას. მარიამ დედო-
ფალმა გენერალი ლაზარევი მოჰკლა. შეურიგებლობას დარეჯან
დედოფალი განაგრძობს. მაგრამ იგი მოტყუებით პეტერბურგს მიჰ-
ყავთ. მგზავრობაა. დედოფალი, რუსი ჯარის თანხლებით, კაიშაურ-
შია. ღამე იქ უნდა გაათიონ. შუა-ღამისას, ვიღაც მოხუცი მთიული
გამოეცხადება დედოფალს, და ამ მომენტს ალექსანდრე ორბელია-
ნი ასე აგვიწერს: „მთელი მთიულეთი, მიმართავს მთიული დედო-
ფალს, — დიდი ხანია მზადებაში ვართ, ეხლა სულ შეყრილი გახ-
ლავართ. აქ, მახლობლად. თუ თქვენ ნებას მოგვცემთ, გათენებისას
დავესხმით ამ რუსის ჯარს, გავწყვეტთ, თქვენ ერთიან მთაში შე-
გიყვანთ და მას უკან რაც მოხდეს, ის ღეთის ნება იყვეს დედოფა-
ლო“. თეკლე ბატონიშვილი: — „მამა-ჩემს, მეფეს ირაკლისთან გახ-
ლავარ დასწრობილი ბევრ სროლაში, თვით თქვენც იცით ესა, რომ-
ლისგანაც ნება მქონდა, კაცურად ჩაცმული ვყოფილიყავ. და იმათ-
თან მევლო... ახლა თუ თქვენი ნება იქნება, კიდევ ვაყაყურად
ჩავიცვამ; თოფ-იარაღს შემოვირტყამ, ამ ჩემს ქმარსაც თან წა-
ვიყვან და ამ მოხუცებულ კაცს, ქვევითით თან გავყვებითო“. ეს
თითქოს ისტორია არის. კიდევ: დარეჯან დედოფალი პეტერბურგში
დასახლეს. ძნელი იყო ეს „საპატიო“ ტყვეობა, მაგრამ სხვა გზა
არა ჩანდა. ერთ დილით, დარეჯან დედოფლის სასახლის წინ, გალია-
ში დამწყვდეული ჩიტები გაატარეს გასასყიდათ. დედოფალმა
უბრძანა, რომ ეყიდათ მთელი გალია. ყველანი გაოცდნენ, თუ რად
უნდოდა დედოფალს ამოდენი ჩიტები. დარეჯანმა აიღო გალია, გა-
მოაღო ფანჯარა და სათითაოდ გაუშვა. ჩვენც გვეყოფა ტყვეობა,
თქვენ მაინც იყავით თავისუფალიო და თვალცრემლიანმა გადაადლო
გალია.

კიდევ რამდენ ასეთ დეტალს აგვიწერს ჩვენი ავტორი. ეს თით-
ქოს ისტორია არის, მაგრამ აქ იმდენი გრძნობა არის უაღაშლილი,
რომ „ცივი აზროვნება“ უკანა რიგში რჩება, ხოლო მაღლდება ამ
ნაწარმოების ემოციური და მხატვრული ღირებულება. თუ გნებავთ,

ეს ლამაზი ისტორიული მოთხრობაა, რომლის ყოველი ამბავი — სინამდვილე იყო, მაგრამ ამ სინამდვილეს იმდენი ვნება ჩაატანა, ისეთი მთართოლავი მხარე მისცა, რომ იგი უფრო მაღალი და წმიდა ჩანს, ვიდრე ისტორიული ფაქტი. ეს ხელოვნება არის და არა ისტორია. ანდა ავიღოთ მისი „ალა-მაჰმად ხანის შემოსვლა ტფილისში“. ეს ნაწარმოებიც ისეთი დიდი მღელვარებით არის დაწერილი, რომ თითქოს ცეცხლის მფრქვევე მთიდან გადასცქეროდეს ავტორი მის წინაშე გაშლილ ბრძოლის ველს. აქაც სურათებით არის ლაპარაკი და ავტორი ზოგჯერ ისეთ ეპიზოდებს ქმნის, რომ გატყვევებთ მისი მხატვრული მხედველობა და განცდების სიღრმე. კრწანისის ბრძოლა წაგებულა. ძალთა უკანასკნელი დაჭიბვა ხდება. არტილერიის უფროსი, ფიორჯი გურამიშვილი, მიმართავს ჯარა:

— „ქართველებო, ძმებო! ცხადად ვხედავთ, აუცილებელი სიკვდილი მოსულა ჩვენზე; მაგრამ ესეც შეგვიძლიან, უნამუსოდ დავნებდეთ ყიზილბაშებს. აბა, რომელი გინდათ, სახელით სიკვდილი მამულისათვის და კარგის მეფისათვის, თუ უნამუსოთ სიცოცხლე? ყველამ ერთხირათ:

— ჩვენს მამა-პაასა უნამუსობა არ უქნიათ და ჩვენც იმათი შვილები ვართ. სიკვდილი გვირჩევნია უნამუსო სიცოცხლეს.

— გმადლობთ ძმებო, რაც თქვენს კაცობას ეკადრება, სწორედ ამისთანა გული გაქვსთ, მაგრამ სამი თითით ყველამ მიწა ავიღოთ, შევქამოთ, ეს იყოს წმიდა საიდუმლოს მაგიერი. მას უკან საიქიოს წავიდეთ სახელოვნად.

ყველამ მიწას დაავლეს სამი თითი და ღვთის ხსენებით შექამეს: „ღმერთო შეგვიწყალე“...! ჩვენ არ ვიცით, ეს ამბავი სინამდვილე არის თუ ალ. ორბელიანის გზების ნაყოფი. ორივე შემთხვევაში ალ. ორბელიანი დიდ პოეტად მოჩანს. პირველ შემთხვევაში, როგორც მხედველობა გამახვილებული და არტისტულად ნაწრთობი აღამიანი, მეორე შემთხვევაში კი როგორც უზომო გრძნობის მქონე და სიცოცხლის უღრმესი განმცდელი.

დედა-მიწა, როგორც ზიარება, უკანასკნელი განწმენდა ცოდვებისაგან სიკვდილის შესახვედრად. ამაზე დიდი პათოსით და რელიგიური სასოებით სამშობლოს სიყვარულის გამოთქმა — შეუძლებელია. ასე მხოლოდ ოდესღაც საბერძნეთსა და რომში იცოდნენ დედა-მიწის თაყვანისცემა. ლათინთა და სამნიტთა ომების გმირებმა, ორივე დეციებმა როდესაც გადასწყვიტეს თავიანთი სიკვდილით რომის გამარჯვების მოპოება, — მათ დიდებული ფიცით შესწირეს

¹ ალ. ორბელიანი. „ალა-მაჰმად-ხანის შემოსვლა ქ. ტფილისში“, გვ. 41.

—თავი მიწის ღმერთს და ქვესკნელს, ან როგორც მატიანე ამბობს telluri et Manibus. მაგრამ იქ მხოლოდ ფიცი იყო, აქ კი მიწის ქაშაა, როგორც სამშობლოს სიყვარულის უკანასკნელი საზღვარი, როგორც ფანტაზიით მიუწვდომელი ტკივილი და, თუ გნებავთ, პათოლოგიაც.

ალექსანდრე ორბელიანის შესახებ სხვა და სხვა ადგილას უკვე გვქონდა საუბარი და შემდეგშიც მას ისევ დაუბრუნდებით, როდესაც შევეხებით სალიტერატურო კრიტიკის განვითარების რკვევას. აქ კი გვინდა, რამდენიმე ხაზით წარმოვადგინოთ ალექსანდრე ორბელიანი როგორც პოეტი, ამ სიტყვის ვიწრო და სპეციფიური გაგებით. ალ. ხახანაშვილი ალექსანდრე ორბელიანის ლექსების შესახებ წერდა: „მისი ლექსები მოკლებულია სულ ელემენტარულ წესებს, რასაც ქართული პროსოდია ითხოვს. ქართული სილაბიური ლექსი ვერ ითმენს 8, 11, 13, 14, 16 და 17 მარცვლიან სტრიქონების თვითნებურ შერევას—¹. მართალია, ჩშირად მისი ლექსი ზომისა და რითმის მხრივ არ არის კეთილშემოვანი, მაგრამ ლექსის ფაქტურას მხოლოდ ეს შეადგენს? განა ე. წ. თეთრი ლექსი, რომელსაც რითმის პირნაკეთობა არ აქვს, პოეზიის რკალში არ ექცევა? განა არ შეიძლება ურითმოდ და ზომის დარღვევითაც უდიდესი პოეტური ნაწარმოების შექმნა? მსოფლიო ლიტერატურაში აუარებელი რამ არის დაწერილი ამგვარად, და ყველას რომ თავი დაეხანებოთ, მხოლოდ ამერიკელი პოეტი უოტ უიტმენი არის საკმარისი. ხალხთა მასების გამოღვიძება და საზოგადოებრივი ღობეების დანგრევა ბრძოლაში იწვევს ასეთ პოეზიას (ძველ პოეზიას) და მე შეუგრძნობლად მივიღე იგი. ძირს ძველი თემები, არავითარი სამკაული, არავითარი დახლართული, სატრფიალო შინაარსი, არავითარი საგანგებო გმირები, არც ლეგენდები, არც ლექსები, არც კეთილშემოვნება, არც რითმიო“, ასეთი მანიფესტით გამოვიდა უიტმენი პოეზიის ასპარეზზე². და გვგონია, რომ ალექსანდრე ორბელიანი, ვმ მხრივ, ჩვენს პოეზიაში ნოვატორი იყო. მე-19 საუკუნეში მან პირველმა დაიწყო ურითმო ლექსების წერა, და ერთი ასეთი ლექსი, შიმართული რუსთაველისადმი, ჩვენის აზრით, საუკეთესო ნაწარ-

¹ ალ. ხახანაშვილი. Очерки по истории грузинской словесности, ტ. II, გვ. 48.

² ვახტანგ კოტეტიშვილი, უოტ უიტმენი, 1921 წ., გვ. 11.

მოებთაგანია. ეს ლექსი ისეა დაკარგული და უცნობი ქართველ მკითხველისათვის, და იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ სრულად მივიყვანთ თავისი შენიშვნით:

რ უ ს თ ა ვ ე ლ ი¹

არუსთაველი

ყოელის ზეციურის მადლით გაბრწყინებულო,
და ანგელოზებრ წმინდად ამოსუნთქველო
ნეტავი მითხრან, ანუ ზეცითგან გადმოშობონ
ვინ გადმოაქცია შენზედ მეტად კარგი უცხოება ნეტარებისა.
ვინ მოგიტანა დიდ-სულოვნობის რტო სასუფეველიდან?
ვინ გადაიპო თავისი გული ლესულ აღმასითა
და იმაში ანთებული სიყვარული ვინ გაჩვენა?
ვინ გაჩვენა მომფრინავი სული, დაენებული სურვილითა?
ვინ გაურია შენს მტკინვარე ცრემლში აუარებელში, სიტკბო...
ის ცრემლი, რომლის მაღაროში შეგუბებულა მეტად წმინდა გაბროლეილი?
ის ცრემლი, რაც ემბაზით მიაქვს ცის კამარის მოსარწყავად მთვარე სრულსა?
რომელს მინდორზე ილოცავდი, რომელ ცთომილთა მოგფინეს მზის პოდირა,
რომელს მდინარეს მოუთხრობდი შენს გულის წადილს?
რომელ მეურნალმა გასეა წაძლად უკვდავება შენ?
როგორ, საიდან ტყივილი სცან სოფლის გულისა?
ნეტა რად იღმე ტყინვა მისი, დაუდგრომლსა?

რომლის სამოთხისა. ყვეილების სურნელებით ავისილი ხარ?
რომელ მხრის ედემის წყარო გისომს?
რომელ სანუგეშო წალკოტში ხარ აღზდდილი?
რამდენი გვარი ფრინველები ყოფილან შენთან მოსაუბრედ?
რამდენი ბრძენისაგან დალოცვილხარ?
რომელს ზრდილობიან საზოგადოს ეკუთენი შენ?
ვინ მოგართვა მხედრობისა გამყვეთელი ბასრი ძლიერი?
ის რა ტყე არის, შენგნით მოღბენ მხეც-ნადირნი გაათორუნნი?
ის რომელი გველი იყო, შენს წინ კრძალვით ამოწყრიბა ვესლი თვისი?
იყო და ვინ გითხრა? — „აგერ, ხედავ? ცა პატვის გცემს ღრუბლის გრგვინვით!“
იმ დროს სიგრილის ცვარიც მოვიდა გულსა მშევებელი?

ვინ გასწავლა ცხოვრებისა წესი. — შეგობრობა, და ზნეობა?
სიხარულით და სიყვითლით მოზღუდული, სცურავ სიამოვნებასა შინა...
სიმდიდრე და დიდება სულ არა სჩანს არად შენთან.
ჩანგ-ებნები და ყოველი სამუსიკო შეგამკობენ,
მგალობლები და მომღერალნი შემოგტრფიან.
რა უნდა იმ შენსა მტერსა. დავითს! შენგნით?
შენი შურით თავისი ქნარი ოკეანეს ზღვაში გადუგდია
და მწარედ დასტირის საწყალი ზედა...

¹ წინასწარმეტყველი, ფსალმუნების ავტორი.

აი, ესაა მესმის მთელი ქვეყნის ლექს-მგოსნების ლაღადება, მაგრამ რუსთაველის ხმოვანება უფრო აღმატებულია და სატრფიალო იმაზე...

9 ივლისს, 1852 წელსა, ალგეთის ხეობაში, წმ. სამების მთაზე*.

ეს ლექსი მეტად დიდი ექსპრესიით არის დაწერილი, შედარებები სულ ახალი და მაღალმხატვრული. ხოლო ის სითამამე, რომელსაც იჩენს ავტორი რუსთაველის შეფასებაში, ააშკარავებს მის აზროვნების დამოუკიდებლობას და უშიშრობას. მან რუსთაველი ყველაზე მაღლა დააყენა მთელი ქვეყნის პოეტთა შორის, და, ერთგვარად, წინამორბედად ექცა ცნობილ რუს პოეტს ბალმონტს, რომელმაც 1917 წელს, თითქმის იგივე სიტყვა: „ვიხედები-რა სიყვარულის ღრმა ჭაში და სარკისებურ ზმანებაში ვეკითხები-რა ჩემს თავს, თუ, ჩვენი ათას-წლოვან კინკლოსის დასაწყის საუკუნეებში, დიდ ლამაზ-ხატოვანთაგან, რომელმა ჩაიხედა ამ ჭაში ისე ღრმად, რომ იპოვნა უკვდავი სიტყვები სიყვარულის შესახებ, მთელ ქვეყნად განდიდებულთ შორის ვპოულობ შემდეგ სახელებს: რუსთაველი, დანტე, პეტრარკა, შიქელ-ანჯელო. და ამ ოთხი სახელის ვარსკვლავოსან მტევანში, რომელნიც ანათებენ ვით ნახევრად გამჭვირვალე ლარნაკი, რომელშიც ლამპარია მოთავსებული, მე მგონია რომ რუსთაველის მგრძნობელი სახელი უფრო სამართლიანად არის ამალღებული“-ო.

ჩვენი აზრით, ალექსანდრე ორბელიანი სუსტია როგორც დრამატურგი. ეს ადვილი ასახსნელიც არის. ჩვენი თეატრი, დიდი ხნის მანძილზე ტრადიციებდაკარგული და ხალხს მოწყვეტილი, იმ დროს კვლავ ახლად იღვამდა ფეხს და ავტორსაც ეს თეატრი განსაზღვრავდა- თეატრი სხვა რა არის, თუ არა სასიცოცხლო ინტერესების გადასაწყვეტი საბოლოო ინსტანცია? სცენაზე თავისთავად იჭრება ის საკითხები, რომელნიც სიცოცხლეს თუ ცხოვრებას ამძიმებენ, და რადგან ალექსანდრე ორბელიანის მსოფლმხედველობა უმთავრესად წარსულით განისაზღვრება, მისი კალამიც ისტორიულ თემებს უბრუნდება. „დავით აღმაშენებელი“, „ირაკლი მეფის დრო“ და სხვ. ეს არის მისი პიესების სათაურები. მას სცენიდანაც იმისივე თქმა უნდოდა, რასაც შესწირა მთელი თავისი მოქალაქეობრივი თუ სალიტერატურო მოღვაწეობა, მაგრამ რადგან სათეატრო ცხოვრება სუსტი იყო, დრამის ფორმითაც ვერ

შედლო შესაფერისად სარგებლობა. მისი პიესები, მოქმედების გარეშეა დარჩენილი, იქ რიტორობა უფრო მეტია, ვიდრე ამბავის ორგანიული განვითარება. იმას არ ვიტყვით, რომ ნიჭიერი ადგილები ამ დრამატულ ნაწარმოებებში არა ჰქონდეს ალ. ორბელიანს, მაგრამ მთლიანად ეს დამუშავებული პიესები კი არ არის, არამედ ნედლი მასალაა. იმ დროს ასეთი პიესები იწერებოდა და, თავის დროზე, ამას დიდი მნიშვნელობაც ჰქონდა. სათეატრო რეპერტუარი ჩვენს სპორადიულ თეატრს ძალიან ღარიბი ჰქონდა და ყველა ცდილობდა, რომ ეს ნაკლი შეეცხო. ღირსების ძიებას არც კი დასდევდნენ, ოღონდ ყოფილიყო დიალოგის ფორმით დაწერილი რამ, რომ თეატრს საფუძველი მისცემოდა. ამ მხრივ, ალექსანდრე ორბელიანის დრამატურგობასაც, თავისი დროისათვის მნიშვნელობა ჰქონდა, დღეს კი, რასაკვირველია, მხოლოდ საისტორიო მასალას-ღა წარმოადგენს.

მაგრამ ალექსანდრე ორბელიანის ძალა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სულ სხვა სფეროშია საძიებელი. მისმა მემუარებმა თუ მოგონებებმა გამოარჩიეს იგი სალიტერატურო გზაზე დამდგარ პირთა რიგებიდან და აამაღლეს, როგორც უნაზესი განცდების და მახვილი აზრის ავტორი. და თუ გავითვალისწინებთ იმ დროინდელი საზოგადოების გონებრივ თვლევასა თუ ზნეობრივ ციებას, იმ ყოველმხრივ დაუძლეურებას, რომელიც ჩვენს სინამდვილეს დაპატრონებოდა, ალექსანდრე ორბელიანის პორტრეტი უფრო მეტ მკაფიობას მიიღებს და განათდება.

არა პუბლიცისტური ხერხით, არცთუ მეცნიერული ანალიზით შლიდა და წიადაგს აცლიდა ძირ-განშტკიცებულ ქიმერებს, რომ პოლიტიკური რუსეთი იხსნიდა საქართველოს. არა. იგი ადამიანის სიწრფელით წერდა ყოველ სიტყვას, ბუნებრივი საღი აზრით განსკვრეტდა ყოველ მოვლენას, და მის ნაწერებშიც, სწორედ ეს სისადავე და მართალი განცდები გიზიდავთ. და რაც უმთავრესია — გამუდმებული იდეური სიცოცხლე და დაუბერებელი გონებრივ-ზნეობრივი მხედველობა.

ალექსანდრე ორბელიანი არის პოეტი, ბელეტრისტი, დრამატურგი, ისტორიკოსი, პუბლიცისტი და რაც გნებათ ყველაფერი, მხოლოდ ყოველდღიური, მოშინაურებული და დამშვიდებული კი — არასოდეს. და ეს მისი მღელვარება — ის ნიშანია, რომელიც ახასიათებს ორმოცდაათ-სამოციანი წლების ჩვენს „ზნეობრივ ატმოსფეროს“. ამ მღელვარებაში არის ის კეთილშობილი შთაგონება, რომელიც ალ. ორბელიანმა ჩვენს ლიტერატურაში შემოიტანა.

მელანია მამაცაშვილი-ბადრიძისა

მეტად ტრაგიკული სახით და სევდიანი თვალებით გამოიყურება მეცხრამეტე საუკუნის ბნელი კულისებიდან მელანია მამაცაშვილი-ბადრიძისა. ტრაგედია იყო მისი პირადი ცხოვრება, ასეთივე იყო მისი მხატვრული ტემპერამენტის გამოჩენაც.

ჩვენს წინ მხოლოდ ნაწყვეტები ალაგია, და ისიც რუსულად თარგმნილი, და მეტ-წილად, თითქმის ვარაუდით უნდა აღვადგინოთ ამ საბედისწეროდ ატაცებული ქალის სახე.

ჩემს მიერ შეკრებილი მასალების მიხედვით ირკვევა, რომ მელანია მამაცაშვილი-ბადრიძისა ყოფილა სოფ. რუისიდან, მამაცაშვილების გვარისა. მისი დედ-მამა რუისში ცხოვრობდა და „კეთილ აზნაურების“ სახელი ჰქონიათ მოხვეჭილი. მისი აღზრდის შესახებ, ცნობებს მის ავტობიოგრაფიაში ვნახავთ, რომლის შესახებ ქვემოთ იქნება საუბარი, აქ კი მინდა მისი გარეგნობა და ხასიათი ავწერო, რამდენიმე ხაზი, რომ უფრო გარკვეულად წარმოსდგეს მისი პიროვნება: იგი იყო სუსტი აგებულების, შევეჯერებანი; ზან ქართულად იცვამდა, ზან ევროპულად. ეს ზაზი უკვე საკმარისია იმ სითამამის და პატრიარქალური წარმოდგენების წინააღმდეგ აღდგომის დასახნად, რითაც ყოფილა შეპყრობილი ჩვენი მწერალი ქალი. არამცთუ მაშინ, დღესაც უმართებულოდ ითვლება მანდილოსნისათვის ლეჩაქის მოხდა და ევროპულ ტანისამოსში გამოწყობა. ალბათ, ეს იყო მიზეზი, რომ მელანიასაც ცუდი ხმები ჰქონია დაეარდნილი. მელანია — ეს ერთგვარ საზოგადო სახელად ყოფილა გადაქცეული. ქალი რომ სითამამეს გამოიჩინდა, იტყოდნენ: მოვიდა ესეც მეორე მელანიაო. პატარა გოგო რომ უჩრბობდა და წინააღმდეგობდა, წუწუნით მიმართავდნენ: ვაიმე, ვაიმე, შენც მეორე მელანია გამოხვალო. აშარსაც ეძახდნენ. საქმის სწრაფად შემსრულებელიცა ყოფილა. დილით რომ კაბას გამოიჭრიდა, საღამოთი იმ კაბით გარეთ გამოვიდოდაო. ერთი სიტყვით, უცნაური ქალი ყოფილა. არა ნაკლები ორიგინალური ყოფილა მისი ქმარი კონა ბადრიძე, ცალთვალ-

ზე ბისტ-გადაკრული, ულამაზო, უფულო, მოქეიფე, დარდიმანდი და ხუმარა, ყურთ-მაჯებიან კაბაში გამოწყობილი, უქამრო, ანჩის-ხატის უბნის ბატონი, რომელსაც ყველგან ამაღლად მისდევდნენ სიცოცხლის, მოღზენის და ხალისიანობის „ანგელოზები“, ხალხური თამაღის ენით რომ ვთქვათ. ცოლ-ქმარმა ვერ იგუა ერთმანეთი და 1858 წელს უკვე გაყრიღები ყოფიღან. ქმარი რომ ყოფიღიყო ინტელექტით დამძიმებული, და ქალი კი არა, შეიძღება მათი ცხოვრება დარჩენიღიყო ბოლომღე მყუღდრო და კავშირიანი, მაგრამ ჩვეუღის წინაღობღეგ, ქალი იყო აზროვნების. ერთგვარი წამებუღი და, რასაკვირვეღია, არამცთუ ხელ-გახსნიღი კონა ბადრიძე, მორჩიღიღ კი ვერ შეუღრიღღებოღა ქალის უპირატესობას. ასეთიღა ჩვენი ცხოვრების პარადოქსი. უშვიღონი გაშორღნენ ერთმანეთს. მელანია ერთხანს თბიღისში ტრიაღებღა, შემღღეგ წავიღა თავის სოფელ რუისში და, შეუღფერებელ ცოლქმრობას გაქეუღღმა, სოფღის ყრუ მარტოობაში სცაღა ფიქრებთან ბრძოღა და მეგობრობა. მელანია ახალგაზრღა გარდაცვღიღა. დაახლოებით, ბატონ-ყმობის გადავარღნის შემღღეგ, პირველ ორ-სამ წელიწადში.

1854 წელს თბიღისის გაზეთ „Кавказ“-ის მეფელეტონე წერღა, რომ თბიღისში გამოჩნღა პირვეღი ქართვეღი მწერაღი ქალი და, გადაქარბებული აღფრთოვანებით, ამ ამბავს საზოგადოებას აუწყებღა: „ამ ყამად, ტფიღისის მეფელეტონეს, რაღაც ეადვიღება და ეხალისებღა „კავკაზი“-ს მკითხვეღებთან გამოსაუბრებღა, რადგან მას შეუძღიღან დაიწყოს იგი ყვეღაზე ახალ, ყვეღაზე საოცარ, საქართვეღთსთვის უჩვეუღო და სასიხარუღო ამბით. მართლაც, რა უნღა იყოს იმაზე უჩვეუღო და სასიამოვნო, როგორც აღმოაჩინო და ამცნო საქართვეღოს ხალხის განვითარებღა, და განათღების ყვეღა მოღღვაწით ქართვეღი მწერაღი ქალის მოვღენა“¹. თუმც იქვე კღებუღობს ეს მისი პათოსი და ამბობს, რომ ეს არც ისე საოცარია, თამარ მეფის ქვეყანაში რომ მწერაღი ქალი დაიბადოსო. მეამიტმა ყურნაღისტმა, როგორც ჩანს, არ იცოღა, რომ საქართვეღოში მწერაღი ქაღები უწინაც არსებობღენ და, სხვებს რომ თავი დავენებოთ, ორი თუ სამი ათეუღი წღით ადრე, ერეკ-

¹ გაზ. „Кавказ“, 1854 წ., № 56. ფელეტონი „Будущая грузинская писательница“.

ლეს სამი ქალი, ლირიზმით ატორებულ ლექსებს სთხზავდნენ, რომელთა შესახებაც უკვე გვქონდა საუბარი. კიდევ რამდენი სახელი ამშვენებს ჩვენი ლიტერატურის დავიწყებულ სენაკებს, მაგრამ ჯერ კიდევ არ ახსნილა მათი გამოკეტილი კარები.

როდესაც „კავკაზის“ თანამშრომელი ამ ფელეტონსა წერდა, მელანია მამაცაშვილი-ბადრიძისას არც ერთი ნაწარმოები არა ჰქონია დაბეჭდილი. წერილი აგებულა იმ შთაბეჭდილებაზე, რომელიც გამოუტანია მელანიას ორი მოთხრობისა¹ და ავტობიოგრაფიის წაკითხვის შემდეგ. ეს ნაწარმოებნი, რუსულად გადათარგმნილი, მიუტანია მისთვის ვილაც მამაკაცს. რა მოთხრობები იყო წერილში არ არის მოხსენებული, მხოლოდ ერთი წლის შემდეგ, რუსულ ეურნალ „Звезда“-ში მოთავსებულია მოთხრობა „კაჯო და ანა“, ქართულიდან ნათარგმნი, ისიც ნაწილი, და ამ მოთხრობას წამძღვრებული აქვს რედაქციის წინასიტყვაობა, ჩვენი მწერალ ქალის ავტობიოგრაფიიდან ამოწერილი მრავალი ადგილებით. აი ეს ნაწყვეტები არის ის მასალა, რომელთა მიხედვითაც ვცდილობ მისი პორტრეტის აღდგენას.

მელანია მამაცაშვილი-ბადრიძე, სამწერლო ასპარეზზე ფსევდონიმით გამოვიდა. „Будущая Грузинская писательница“ აწერია მის პირველ ნაწარმოებს, რუსულად რომ უთარგმნიათ. როგორც ჩანს, მომავალ ქართველ მწერლად მიუჩნევია თავი. ამ ფსევდონიმში საკუთარ თავის დიდი ნდობა არის ჩასახული. სოფლური დარბაზიდან გარეთ გამოუსვლელი ქალი, რომელსაც უბირი დედ-მამა წიგნის კითხვასაც კი უკრძალავდა, არ უშინდება მომავალ მწერლობაზე ოცნებობას და გაბედულად ირქმევს ამ სახელს. კითხულობთ მის ავტობიოგრაფიას და პირდაპირ გაოცებთ ამ თამამი ქალის ენერჯია და თავგადადება. იგი იმდენად საინტერესოა, რომ ამის გარდა მის ავტორს რომ არაფერი დაეწერა, ქართველი მწერლის სახელს მაინც დაიმკვიდრებდა.

ავტობიოგრაფია მიმართულია გაზ. „Кавказ“-ის მეფელეტონის მიმართ. იგი იწყება გაბედული საყვედურით, რაც მისი ავტორული თავმოყვარეობის ძალოვანებას ამჟღავნებს.

— „ნება მიბოძეთ მოწყალეო ხელმწიფე, მოგმართოთ მცირე შენიშვნით: მალე ერთი წელი სრულდება, რაც მიცნობთ; წაკითხუ-

¹ დაწერილი ყოფილა ქართული ასოებით, ხოლო რუსული სიტყვებით. როგორც ჩანს თვით მელანიას გადაუთარგმნია, რადგან ენა შესწავლილი ჰქონდა. დედაობა წერა არა. თუმცა უცნაური კია. სადაც ენა შეითვისა, იქ წერა ვეღარ მოხერხება?

ლი გაქვთ ჩემი კალმის ზოგიერთი ნამოქმედარი, მაგრამ აქამდე არა ცდილობართ გაგეგოთ, თუ ვინ არის თქვენი ნაცნობი ლიტერატორი და რა უხილავი ძალა ამოძრავებს საწყალ და უსწავლელ აზიელ ქალს, სერიოზულ სალიტერატურო მუშაობას მოჰკიდოს ხელი? და რომ მოგესურვებინათ ახლო გასცნობოდით იმ გარემოებათ, რომელთაც იგი იმ აუცილებლობამდე მიიყვანეს, რომ ნუგეში ეძია ამ არა ქალურ მუშაობაში, — თქვენს კეთილ თვალთა წინაშე გარდაიშლებოდა ბევრი რამ მოულოდნელი და ახალი. თქვენ იქნებ მოგწონებოდათ კიდევ აზიელი ქალის მოთვინება და თქვენი დასტური ძალიან შეამსუბუქებდა მის ტანჯვას. მაგრამ თქვენ საამისოთ არა გცალიანთ“. ასე თამამი ენით მიმართავდა ჩვენი ავტორი, და განაგრძობდა: — „მაშნება მიზოძეთ მე თვით გითხრათ ჩემი ცხოვრების თუნდ ერთი შეათასედი. გამოთქმის საჭიროებასა ვგრძნობ... ვწუხვარ მხოლოდ, რომ არ შევიძლიან რუსულად, ლამაზი სიტყვით გადმოცემა და იქნებ ზიზღითაც მომისმინოთ... მე ისიც კი არ ვიცო, თუ საიდან დავიწყო... მაგრამ სულ ერთია: როგორი საძაგელიც არ უნდა იყოს ჩემი მოთხრობა, ვიმეორებ, დადგა დრო, რომ გულ-ახდილი მოყოლით შევიმსუბუქო ჩემი მდგომარეობა-ო“. ეს არ არის ის ცრუ-კლასიკური პოზა, რომელსაც ასულდგმულებდა ციფო ქედმადლობა, მოურიდებელი სიყალბე და შინაგანი დაცარიელება. აქ შინაგან ძალთა გამოჩენის ტკივილებია და დიდად შესცდება ის, ვინც ამ უპანკო სიმართლეს, შერჩეულ გმირად მიიჩნევს.

ან რა იცოდა რუისის კაკლის ქვეშ გაზრდილმა ბუნების ქალმა, რომ არსებობენ სულის პარიკები, ბუტაფორია და საერთოდ ანტურაჟი. კვლავ მოუსმინოთ: „მოდგმით ნამდვილი ქრისტიანი ქართველი გახლავართ, იმ ძველი და საჩინო ხის უჩინარი შტოთაგანი, რომელსაც ორი საუკუნის განმავლობაში, სამშობლოს სასარგებლოდ მოაქვს ნაყოფი, აფართოებს ნეტარ ფესვებს მიწის ძირამდე, მალლა სტყორცნის ახალ ღეროებს... მეც ამ ხის ჩრდილქვეშ დავიბადე, სოფელში, რომელიც ერთ დროს ჩვენი მეფის რეზიდენციას შეადგენდა, მაგრამ როგორც ჩანს, ცუდ ვარსკვლავზე დავბადებულვარ“-ო. ეს ნაღვლის ხმები შემდეგაც ისმის. იგი, ისწერს რა თავის გაჩენის ამბავს, როგორც ამას იგონებდნენ ხოლმე მის ოჯახში, წერს: „ისე რომ ჩემს ქვეყნად მოსვლას თან სდებია საუკეთესო პირობები, მაგრამ ჩანს რომ ისინი არა ყოფილან კარგის წინამორბედნი! რასაკვირველია, ნაზი მოპყრობის გამო სწრაფად გავზრდილვარ, მაგრამ სავალახოდ. სწრაფად გავზრდილვარ იმ ბრძოლისათვის, რომელიც მულოდა-ო“. თითქოს ეს პესიმისტური კილო არც კი შეეფერება ამ მებრძოლ ქალს, რომელიც შეუპოვრადა ლახავდა დაბრკოლება-

თა სიძნელეს, თითქოს ამ სურვილ-აწყვეტილ ქალს, რომელსაც სი-
ცოცხლის აზრი უყეთესის ძიებაში ჩაუმაჩრახავს, ეს ბრძოლა უნდა
უყვარდეს, მაგრამ მაინც გასაგებია ეს წაღველი. ჩვენი მწერალი იმ-
დენად იმით კი არ არის საინტერესო, რომ იგი ებრძოდა გარემოს,
არამედ იმ თავის თავთან ბრძოლით, რომელიც ყველაზე ძნელი და
საშინელია. იგი შინ, — ბრძოლას ეწეოდა, რომ არ განელებულიყო
მასში შორეულ მისაღწევართა მიმზიდველობა.

ეს ბრძოლა განსაკუთრებით მისთვის იქნებოდა ძნელი, ვინც
ლეჩაქით ქართულ სინამდვილეს უზდიდა ხარკს, ლეჩაქანდელი კი,
შორეულ განათებას შეხაროდა. სინამდვილეში „ამარის“ სახელი,
დაიმკვიდრა. მომავალში კი ქართველი მწერალი ქალის წოდება
უტოკებდა გულს. იგი არაფერს არ უდრკებოდა; თუმც ქალურმა;
დასაწყისმა მაინც თავი იჩინა ლამაზი ამოკენესით. რა უყოთ, ელე-
ნეს კუნძულზე, ნაპოლეონიც კი ცრემლთ მორევას ვერ უძლებდა,
და ერეკლე მეორე, კრწანისის შემდეგ, ლილოსთან ატირდა.

თუ ვერწმუნებით ჩვენს მწერალს, იგი ბავშვობაშივე ყოფილა
უცნაური. — „მართლაც, მე რაღაც თავისებური და უცნაური
ბავშვი ვყოფილვარ... ორი წლისა სიზმრებსა ვხედავდი, და-
ისე, თითქოს ვეხებოდი კიდეც. სამის წლისა, სიზმრად წანახს უამ-
ბობდი ჩვენს მოახლეებს, რომელნიც თავისებურად ჰხსნიდნენ და,
მიწინასწარმეტყველებდნენ საშინელ მომავალს. ვწუხვარ, რომ ვე-
რაღინ გაიგო რაც მელოდა და არ მაფრთხილებდნენ შესაფერისად“...

...„ექვსი წლის ბავშვი ლექსებსა ვთხზავდიო“. ჩვენი ავტორი,
როგორც ჩანს, ბავშვობაშივე იჩენს იმ დაუდგრომლობას და საერ-
თოდ სულის თვისებებს, რომელნიც შემდეგში მის ინდივიდუალო-
ბას ახასიათებენ. ექვსი წლის ბავშვი უკვე იჩენს დაკვირვებისა და
ანალიზის უნარს. „ამ ხანებშივე ძალიან მომინდა ენათა შესწავლა
და უნდა გამოგიტყდეთ, რომ საამისო ნიჭი დიდი მქონდა, მაგრამ
ღმერთმა არ მომცა საამისო შემთხვევა, მშობლებიც მიშლიდნენ,
არ უნდოდათ რომ მცოდნოდა რომელიმე ენა მშობლიურის გარე-
შე. ამას გარდა, მუსიკისა და სიმღერის შესწავლის დიდი სურვი-
ლიც მქონდა, მაგრამ ამაზე ფიქრიც კი არ შეიძლებოდა, რადგან,
ჩვენში, აზიაში, დედათა სქესს ეს დიდ სირცხვილად ეთვლება. სა-
მაგიეროდ მე პირველი უმეგობრდებოდი იმათ, ვინც მღეროდა და
ზღაპრები იცოდა-ო“. მართლაც რომ ძნელია ასეთი მდგომარეობა.
პატრიარქალური ოჯახი, სადაც კონსერვატორულ ტრადიციას შეუქ-
მნია საზოგადოებრივი კლიმატი, რომლის ბეჭედიც ყველამ უნდა ატა-
როს. ყოველივე ახალის და უჩვეულოს გმობა. ამ ატმოსფეროში-კი
ბავშვი, ცნობისმოყვარე თვალებით, უმანკო სურვილებით, გაურა-

ყვეელი, მაგრამ სათუოდ მოსაპყრობ მიდრეკილებებით... ოჯახი-
ობობა, თავის აბლაბუდეში ხვევს ამ პატარა არსებას, ხოლო ოჯახს
გარეთ კი, მეორე პირი აბლაბუდეა — საზოგადოება, რომელიც მო-
ძველებული ტრადიციების ქსელს ძალიან უფრთხილდება და და-
რჯობს. რამდენი ენერგია და ამტანობა არის საჭირო, რომ ამ მტვე-
რისა და ჭუჭყის ქსოვილში არ დაიხრჩოს გზისა და სიწმინდის მა-
ძიებელი. ამით, რასაკვირველია, არ მინდა ჩვენი მწერალი-ქალის
ოჯახი რაღაც საზარელ ბუდედ დავსახო. ისინი კეთილები ყოფილან,
როგორც ყველა ჩვენი დედ-მამა, მაგრამ რუტინის შეუგნებელი
მოსამსახურენი, როგორც ეს სჩვევია ყველას, ჩვენშიც და სხვაგა-
ნაც.

— „მეთორმეტე წელს წიგნების კითხვამ იამიტაცა. ქალურ ხელ-
საქმესაც წყურვილით ვეკიდებოდი... ჩემი მოქმედება ჩემთვისვე
იყო გასაოცარი. არც ერთ წუთს არა ვრჩებოდი უსაქმოდ, და ამ
ჩემი დაუდგრომელი ცხოვრებით, ვსწრაფობოდი, ზმირად ავად-
ვმყოფობდი, რაც მეტად აწუხებდა ჩემს მშობლებსა-ო“. მაგრამ გა-
ნა მშობლების წუხილი შეაჩერებდა ანთებულ ბავშვს? იგი არა-
ფერს დასდევს, თავისას მაინც აკეთებს. ოთახში არ უშვებენ წიგნის
კითხვას, — ევენახში გაიპარება, ჩაჯდება სადმე უჩინარად, იკითხავს,
დასწერს, წიგნს და ქალაღს იქვე ჩამალავს ვაზის ძირში, ბალახს
წააყრის და შინ დაბრუნდება. ეს არ იკმარა ენების შესწავლა მო-
უნდომებითა. ფრანგული, არაბული, თათრული და რუსულ ენების
სწავლა დაუწყია. ეს ენათა უსისტემო და ერთბაშად შესწავლა, რა-
საკვირველია, დიდ ნაყოფს ვერ გამოიღებდა, მაგრამ მელანიას აქაც
დაუძლევია და რუსულ-თათრული კარგად შეუსწავლია.

მართლაც და რა გასაკვირია, რომ დედა უშლიდა სწავლას. აღ-
ბათ მისი მშობლები ოცნებობდნენ მის მომავალ ცხოვრებაზე ისე,
როგორც შეეფერებოდა მათს მდგომარეობას. ქალს გაზრდიდნენ
თავდაპირილად, ნაშუსიანად, ასწავლიდნენ ოჯახის მოვლას, ვინმე
„კეთილ-სინდისიერი“ შუამავალი ამოურჩევდა „კეთილშობილ“
სასიძოს, მამულ-დედუღიანს, დააბინავებდნენ ერთადერთ ქალს და
მოისვენებდნენ. „რამდენჯერ მსმენია დედისაგან, რომ მე უფრო მი-
ტომ უყვარვარ, რომ ვგავდი მის დედას, ბატონის ასულს მარინეს-
ისე, როგორც ორი წვეთი წყლისა. განსვენებული ყოფილა საოც-
რად მახვილი, ჭკვიანი, სათნო და ღვთისნიერი არსება; თავის უკა-
ნასკნელ საბადებელს ახმარებდა ეკლესიათა აგებას და ამ ნეტარ,
საქმიანობაში დალია სიცოცხლის უკანასკნელი დღენი. ჩემს საბ-
რალოდ დედ-მამას ეგონათ, რომ რადგან გარეგნობით დიდედას
გვავდი, რომ ყველაფერშიც დავემსგავსებოდი, და ისევე მშვიდობი-

ანად გავატარებ ცხოვრებას; მათ სწამდათ, რომ ბედი ისევე კარგად გვეკიდება, როგორც ჩვენ, და იმედი ჰქონდათ, რომ ბატონის ქალის მარინეს მიერ აგებული საყდრები, ჩემდა სახსნელად გამოდგებოდნენ. ამაო იყო ეს რწმენა. მარინეს საყდრები, ქართლის (ანუ ნამდვილად საქართველოს) ზოგიერთ კუთხეში დღესაც არსებობენ, ჩემი ბედნიერება კი, ვარემოებათა ბოროტი ძალების მიერ კარგა ხანია დამსხვრეულია“... აი როგორ უპასუხებდა მელანია დედ-მამის ფიქრს, მას ეს „დამსხვრეული ბედნიერება“ ერჩივნა იმ „მილიონ ბედნიერებას“, რომელსაც მემამიტი ოცნებით განუმზადებდნენ. სწავლის ნდომით შეპყრობილი ჩვენი მომავალი მწერალი ქალი გათხოვების შემდეგაც არ ცხრება. თუმც საზოგადო დაკვირვებაში კი შეამჩნია, რომ ოჯახის მოკიდება ბევრს ააცდენს ხოლმე დანიშნულ გზიდან და ითრევს ყოველდღიურ ნივთიერი საძიებლის ტბორში, მაგრამ ეს „კანონი“ არ ეხებათ ძალოვან ადამიანებს. დიდ მისწრაფებებს ვერ დაამდაბლებს ოჯახის ტვირთი.

— „გათხოვების შემდეგ კვლავ წიგნებს დაუბრუნდი, რაც ჩემს ქმარს მრავლად მოეპოებოდა. მათ შორის ვიპოვე რუსულ-ფრანგული საუბრის წიგნი, ქართული თარგმანით. ამან მეტად გამახარა. დავიწყე მეცადინეობა და იმედი მქონდა ფრანგულს შევისწავლიდი-ო“. ქმრიანი ქალი ერთბაშად ოთხ ენას სწავლობს და „ამ ხანებში არც კითხვისთვის გამინებებია თავი-ო“. კითხულობდა ყველაფერს, რაც კი ხელთ ჩაუვარდებოდა. მის ავტობიოგრაფიაში ჩამოთვლილია ის ქართულ-რუსული წიგნები, რაც მას წაუკითხავს და ყველას შესახებ აქვს საკუთარი, მოკლე რეცენზია. და მის მიერ წაკითხულ წიგნთა რიცხვი ისე დიდია, რომ, იმ პირობებში, მელანია მამაცაშვილი-ბადრიძე შეიძლება განსწავლულ ქალად ჩაითვალოს.

— „პირველად ხელში ჩამივარდა „დაბადება“, რომელიც ჩემზე უფრო დიდი იყო და მძიმე... იგი დაბეჭდილი იყო წვრილი სლაგურის ასოებით, მაგრამ ამისდა მიუხედავად, მუყაითად და სიამოვნებით ვკითხულობდი, და არც ერთ წიგნს არ მოუტია იმდენი სულის მშვიდობა, როგორც „დაბადებას“. ხან მანცვიფრებდა შემოქმედის საქმენი, მის დასვენების დღემდე, ხან მაინტერესებდა ადამიანის ცხოვრება ქრისტეს მოსვლამდე, ხან ლაზობიერებაში მოცუვდი დავით მეფის ერთგულებას ლეთისადმი და მის სათნოებას სულის სიმკაცრის წინაშე. მახსოვს, რომ ამ დროს ჩემი აზრი აფორიაქებულ იყო საშინელი გაოცებით. ბიბლიურ მეფეთა ცხოვრებას რომ ვეცნობოდი, ისე ცოცხლად წარმოვიდგენდი, თითქოს ოდესმე მცნობოდნენ ან მენახნენ. ამასთან მომაგონდა, რომ ქართველები ცხე-

დარს მკვდარს კი არ უწოდებდნენ, არამედ გარდაცვალებულს; გარდაცვალება, ე. ი. სახის შეცვლა, ერთი სახიდან მეორეში გადასვლა; ისე რომ ჩვენი ენა პირდაპირ გვიჩვენებს, რომ მკვდრები — მხოლოდ გარდაცვლილნი, ერთი სახიდან მეორეში გარდასულნი არიან... და ამ აზრებიდან გადავედი სხვა მოსაზრებებზე: მეჩვენა, თითქოს მეც, შესაძლოა ოდესღაც მეცხოვროს, და ეხლა კი სახე შეცვლილი ვიყავი“. ეს გრძელი ციტატა იმიტომ ამოვიწერე, რომ აქ, ყოველი წინადადება მნიშვნელოვანია და მეტად საინტერესოც. ეს აღარ არის უბრალო ამბავთა მოყოლა. ეს — განცდების ინტიმური ქვეყნის გამოჩენაა, ეს რელიგიის და ფილოსოფიის საიდუმლო სენაკებში შექრება, სადაც ეპვიან აზროვნებას, ინტელექტუალური ვნება გზას უნათებს. ასეთი შორეული ამბების ხელშესახებად წარმოდგენა მხოლოდ ისეთს ადამიანებს შეუძლიანთ, რომელთაც გონების განვკრეტასთან ერთად, ეფექტური შეთვისების უნარიც შესწევთ. ასეთი განცდა, მხოლოდ საგანგებოდ ძლიერი ფანტაზიის საშუალებით შეიძლება, რომელიც იდეა-სახეებს აძლევს გრძობას რელიეფებს. მელანია მამაცაშვილ-ბადრიძის მიერ შორი წარსულის შეთვისება კი იმდენად ღრმა არის, რომ ფანტაზია აზრსაც იმორჩილებს და ექვს უბადავს: იქნებ სიკვდილი არც კი არსებობს. იქნებ არც დაბადება არსებობს, და მხოლოდ სახეთა ცვლის გამოუცნობი პროცესის ეტაპებს ვუწოდებთ დაბადება-სიკვდილსაო.

მას თითქოს სჯერა კიდევ ქართველი ერის სიმართლე, რომელიც ცხედარს მკვდარს კი არა, მიცვალებულს უწოდებს, ე. ი. სახე-შეცვლილს. პირდაპირ საოცარია ამ უგზოო ქალის გონების ასეთი გამახვილება. ეს — ცნებათა ანალიზი თითქოს იმ ირრაციონალიზმის გასამართლებლად უნდა, რომელიც მის სულს დაპატრონებიასულთა გარდაცვლა თუ გადასახლება, ეს მიმზიდველობა დაკარგული მოძღვრებაა, რომელმაც დანიის პირქუშ პრინცს ათქმევინა მწარედ, რომ ალექსანდრე მაკედონელის ნეშტს გობისთვის ხმარობენ კოწიწადო.

თითქოს ჩვენი მწერლის ნაწერებში პლატონის შორეული გამოძახილიც ისმის. მსოფლიო ლიტერატურაში პლატონის ფილოსოფია იმდენი ვარიაციებით არის ნახმარი, რომ უკვე მოსაბეზრებელი შეიქმნა. მაგრამ არის ხოლმე შემთხვევები, როდესაც ამ იდეის გაცოცხლება კვლავ გიზიდავს. ამ უკანასკნელ ზანებში, შვედი მწერალი ქალი სელმა ლაგერლეფი, თითქმის ყველა თავის მოთხრობაში, ხულთა გადასახლებაზე და მოგზაურობაზე გველაპარაკება. მაგრამ მდენია მის განცდებში სიმართლე და სიწმინდე, რომ გზიბლავს და გიმორჩილებს. ასევე გვიზიდავს თავისი ბუნების სიმართლით და

სიწრფელით მელანია მამაცაშვილი-ბადრიძე. მით უმეტეს, რომ იგი არ არის წიგნით სწეული. მას არსად წაუკითხავს პლატონის ფილოსოფია, მაგრამ საკუთარი განცდების სიღრმემ და მსოფლიოს დაკვირვებულმა ჭკრეტამ იმ გზაზე დააყენა, რომლითაც პლატონი ეზიარებოდა მსოფლიო სულს და მასთან აკავშირებდა ყოველივე ცოცხალს და მოძრავს.

წაკითხულმა წიგნებმა ჩვენს მწერალს ასეთი ფიქრები აღუძრეს: „ალბათ ყოველივე მათგანი (ე. ი. ავტორი) საკუთარ განცდებს და შთაბეჭდილებებს ამშვენებდა მაღალი მოგონებებით და ასე მივიდა ავტორის სახელამდე. რატომ არ შეიძლებოდა რომ იგივე მომხდარიყო ჩემს თავზედაც? რატომ არ უნდა ვცადო ჩემი ძალა? ვცდი, რას გავაქეთებო“. „ალბათ-ო“, და ასე, თითქმის გონებით თვალდახუჭული, შეხებით იკვლევდა გზას შემოქმედების იმ უკუნეთში, რომელიც მას ტანჯავდა თავისი სიბნელით. იგი რაღაც განათებას ეძებდა, რომ მოეშორებინა ის უსახეობის და უსახელობის საშინელება, მის ფსიქიკას რომ აწვა საფლავის ლოდით. ასეთია შემოქმედების ტიპილები. და მიაგნო კიდევ სწორ გზას. ეს იყო პირადი განცდები. მას უნდა ლამაზი ფორმა მოეძებნა ამ განცდებისთვის, და თუ შესძლებდა, ეს იქნებოდა მწერლის სახელის დამკვიდრების თავლები.

— „დავიწყე მოგონება ჩემი ბავშვური ოცნებებისა, პირველ მშფოთვარე სიზმრებისა და მოჩვენებისა, რომელნიც ისე ადრე განვიცადე ბავშვობაში. შემდეგ მოვიგონე შთელი ის ბრძოლა, რომელიც მე შემხვდა უფლებისათვის“...

ბავშვური ოცნებიდან — უფლებისთვის ბრძოლამდე, — აი ის ორი პოლიუსი, რომელთა შორისაც იკეტებიან მშფოთვარე სიზმრები და მოჩვენებები. ამ რკალს ვერ ასცდება ვერც ერთი შემოქმედი. შემოქმედება იქ იბადება, სადაც ტიპილებია. თვით შემოქმედება არის ყველაზე დიდი კვნესა ან მტკივნეული ამღერება სიკვდილ-სიცოცხლის სამანთან. მასში სტირიან ცხოვრებით მოთენთილი თვალები, როს წარსულის ჯაღოსან სარკეში ოღნავ ხედავენ საკუთარ სახეს, ყრმობის რბილ ელვარებით; მასში ჰკივის უპასუხოობით ნახეჩი ხმა, პირველი ნაეარლობის ვერცხლის ტონები რომ აგონდება; მასში ჰგოდებენ ნახევარ საუკუნეთა კუზიანი სილუეტები, სამარეს რომ ეძებენ ვით დაკარგულ მარგალიტს; მასში სდგება

და მხედრდება სასაფლაო, აკლდამა; მასში ეძებენ უკვდავებას გა-
ქარცული ჩონჩხები. არა ნაკლებ საშინელია და საოცარი „მშუო-
თვარე სიზმრები და მოჩვენებები“. ე. წ. პოზიტისტიკისთვის, რომელ-
საც თავში ოთხკუთხედებით ულაგია ხელშესახები აზრები, რასაკ-
ვირველია, გაუგებარია ეს ყველაფერი, მაგრამ დადებულ საზღვარს
გადასული აზროვნება შორს სტოვებს პატარა ოთხკუთხედებს და
ენებით დასტრიალებს ამ უცნობს და ნაცნობ გამოცანას. მეცნიე-
რება ხომ უკვე დაქანდა სიზმრის პრობლემამ და უსიზმრო ძილიც
კი უპასუხო მოვლენად რჩება. და განა ძილი, ეს ერთგვარი სიკვდი-
ლის პატარ-პატარა ოაზისები არ არის, რომელიც აყუჩებს სიცოცხ-
ლის ტკივილებს, ვიდრე დიდი სიკვდილი სიცოცხლეს მთლად არ
შეიძინებს? ჩვენი ხანმოკლე დაკვირვება საკმარისად მიგვაჩნია, რომ
გაღვიძების მოლოდინში ვიყოთ დაარბენებულნი. ყოველდღიურად
ძილს და სიზმრებს შეჩვეულნი, ვეღარც კი ვიცლით მის საიდუმ-
ლოებაზე დაფიქრებას. იქნებ მართალნი იყვნენ ლეჟანდრი და პიე-
რონი, ტვინის უჯრედებში რომ აღმოაჩინეს შხამი, ძილს რომ იწ-
ვევს? მაგრამ იქ, სადაც ეს მეცნიერები დაკმაყოფილდებიან თავი-
ანთ პისტოლოგიური გამოკვლევებით, შემოქმედის გახურებული
ტვინი მაინც ვერ ნელდება და სცემს ბრძანებას, რომ თვით შხამიც
კი შთანთქას მაძიებელმა, და დამწვარ თვალებით მაინც ცდის ფი-
ალის გაქვრეტას. ეს არის შემოქმედების წყეული გამარბე-
ბაც. მელანია ბადრიძეც აქეთ მოდის უყავარჯნოთ, როგორც აკლდა-
მაში, სადაც ძვლები-ლა ანათებენ შენახულ სითეთრით. და თუ ამ
შემოქმედების გზაზე იგი ვერაფერს აღწევს მნიშვნელოვანს, სამა-
გიეროდ შემოქმედების პროცესი მაინც არის და პირობების გათვა-
ლისწინება კი მაინც გამოჰკვეთს შემოქმედის ჩონჩხს.

მოვუსმინოთ აღსარება: „რომ ოდნავ მაინც განვითარებულიყავ,
დავწერე რომანი ქართულ ენაზე. მინდოდა ექვს ნაწილად გამეყო.
რუსულად წაკითხულ ასკანიოს მსგავსად. მას მე ვუწოდებ აზიელი
ქალის პირველი განცდა. წარმოუდგენლად ძნელი იყო ჩემი მუშა-
ობა. ზოგჯერ ღამით მომივლიდა რაიმე აზრი ანდა გამოთქმა; მე
ვდგებოდი და, თუ ბნელაში ვიპოვნიდი ქალალდს, გსწერდი. ალლო-
თი. შემდეგ, როცა ყველანი ადგებოდნენ, ძლივს ვაჩივდი დაწე-
რილს, ხან კი, როცა ქალალდს ვერ ვიპოვნიდი, ვიჭექე თვალდახუ-
ჭული ლოგინში და საათობით ვიზეპირებდი იმას, რაც უნდა დამე-
წერა. ასე დავამთავრე რომანის წერა“. ვისაც განუცდია აზრისთვის
ტანჯვა, ვისაც უძილო ღამეები მოუთენთია ახალი სიტყვის თუ სა-
ბის მოსაძებნად, ის გაიგებს მელანია ბადრიძის აღსარებას. და თუ
გაიგებს, უსათუოდ დაინახავს, რომ მასში ტოკავდა არაჩვეულებ-

რივი ადამიანის პოტენცია. მაგრამ მელანია ბადრიძის ღირსება აქ კი არ თავდება, მხოლოდ იწყება. რამდენადაც მეტად უკვირდებით, იმდენად მეტ საბუთებს გაძლეეთ, რომ მას შეხედოთ ღირსეულად.

მწერალს მხოლოდ შემოქმედება კი არ უნდა აინტერესებდეს, არამედ მისი შეფასებაც. ყველაზე დიდი კრიტიკოსი ნაწარმოებისათვის ავტორი უნდა იყოს. ამისათვის კი დაეკვება საჭირო. ვისაც არ შესწევს ძალა, რომ გაუდგეს საკუთარ თავს, ის ვერ შექმნის ვერაფერს ღირსეულს. ეკვი არის გამარჯვების თავდები.

მელანია ბადრიძეც თუმცა მეტად დარწმუნებულია თავის მწერლობის ტემპერამენტში, მაგრამ უფრო მეტად არის დაეკვიანებული თავის მინაღწევაში. თავის პირველი რომანის შესახებ აი რასაწერს: „შემდეგ დაეკვიანდი მის ღირსებაში. ჩემი თავი მოუმზადებლად ჩავთვალე. წარმოვიდგინე, რომ ჩემი მოთხრობა გამოიწვევდა დაუმსახურებელ დაცინვას და დაწუნებას. დიდხანს არ მიფიქრია, — ისე დავქაბი ნაწერი, რომ ჩემს მეტს ვერავის წაეკითხა... დიდხანს ვიფიქრე ჩემს პირველ ნაშრომზე: ხან დაწვა მინდოდა, ხან მინდოდა გამეზიარებინა ვისთვისმე... დაუდგრომლობამ და შინაგანმა ბრძოლამ გამოიწვია ეს ჩემი ავადმყოფობა. ლოგინად ჩავარდი“...

საკუთარი უნარის ასეთი ნერვიული შეფასება უსათუოდ ძალის მაჩვენებელია, მხოლოდ საკუთარი თავისადმი დაუზოგველ სიმკაცრეს შეუძლია ასეთი აუტო-და-ფე. დაავადმყოფებამდე ბრძოლა თავის თავთან იშვიათი ბუნების მაჩვენებელია. შინაგანი შხამით ასე არ იშვიან რიგითი ადამიანები; სიმკაცრის გარეშე მიმდინარეობს უმრავლესობისათვის საკუთარ თავთან შეხვედრა. ამიტომაც არის, რომ მელანია ბადრიძეს ბუნებრივად ისე განვითარებია კრიტიკის ნიჭი, რომ, საკუთარ თავზე გამახვილებული, სხვის შემოქმედებასაც ფხიზლად უცქერის და თამამად უარჰყოფს იმას, რაც მოკლებულია სიღრმეს თუ შინაგან სიმართლეს. იგი თავის მოთხრობის „ანო და კატო“-ს დასაწყისში აღნიშნავს, რომ სასცენოდ მინდოდა დაწერაო, მაგრამ „ვიცი, რომ სასცენო წარმოდგენა ადვილი საქმე როდია. მე გამოცდილებით დავრწმუნდი, რომ დრამატიული ფორმა არის მწერლის აზრთა გამოთქმისათვის ყველაზე ძნელი ფორმა; მე ისიც მიკვირს, რომ ჩვენი ქართველი ავტორები როგორ ბედავენ თავის ნაწარმოებთა სცენაზე დადგმას, როდესაც არა აქვთ საკმაო ხასცენო გამოცდილება და მხოლოდ ბაძავენ რუსულ პიესებსო.“ ამ პატარა წინასიტყვაობაში მოცემულია მთელი თეორია და იმავე დროს ყველაზე სწორი კრიტიკა ჩვენი პირველი დრამატურგების შესახებ, რაც კი დაწერილია დღევანდლამდე. უფრო მეტიც. ამ

სიტყვების გამეორება დღესაც შეიძლება, როდესაც დრამის დაწერა კვლავ იოლ საქმედ არის მიჩნეული, და ყველა დამარცხებული, პიესით ცდილობს სახელის შოვნას. ეს გარემოება ხომ კვლავ ამაღლებს ამ იგამოჩენილ ქალს, შეუტყვეველი აზრით რომ იკვლევდა გზას ლიტერატურისაკენ. მაგრამ დაუბრუნდეთ ისევ ავტობიოგრაფიას.

ჩვენ უკვე ვიცით მელანია ბადრიძის მელანქოლია. ვიცით, რომ იგი ემდუროდა სიცოცხლეს, უქმყოფილო იყო თავისი ცხოვრებით. მაგრამ მასაც ჰქონია სიხარულის რამდენიმე შემთხვევა. ამ სიხარულში ჩანს მისი პოეტური ტემპერამენტიც. თავის სიცოცხლეში იგი სამ სიხარულს აღნიშნავს: პოეტურს, ეროვნულს, ოჯახურს.

და ამ სამ სიხარულში უპირატესობას პირველს აძლევს. იგი წერს: „ჩემს სიცოცხლეში ყველაზე დიდი ზეიმობა განვიცადე მაშინ, როდესაც დაუვიწყარმა რუსულმა ოჯახმა მოიწონა ჩემი საყვარელი საქმე და მით დამარწმუნა, რომ ჩემი მისწრაფება არ იყო უაზრო“... ასეა. შემოქმედს ყველაზე მეტად შემოქმედება უყვარს. თავდავიწყებაც კი საჭიროა, რაიმე დიდის შესაქმნელად. ეს კი ეროვნულის და ოჯახურის ზევით ზდება. მე მგონია, რომ ამ სიტყვებით მელანია ბადრიძე მტკიცედ ამაგრებს თავის თავს ლიტერატურის ნიადაგზე.

მელანია ბადრიძე განაგრძობს: „ასეთივე წუთები განვიცადე კიდევ ორჯერ, და როცა მათ ვიგონებ, სიამოვნებით ვივიწყებ განვლილ სიმწარეს. გიამბობთ რიგზე: რუსის ოჯახი, რომელიც გავიცანი, თბილისს უნდა გადმოსახლებულიყო, მეც გამოვყე ჩემს კეთილისმყოფელთ. დიდი ხანი არ ვყოფილვარ საქართველოს დედაქალაქში და როცა დავბრუნდი, ვეღარ ვიცანი. ჩემს აქ არ ყოფნის განმავლობაში, ჩვენი აზიური ქალაქის ცვლილება ჩემთვის აუწერლად გასაოცარი იყო. რომელ ნაცნობ ქუჩაზეც არ გავიარე, რომ გენახა ოდესღაც ნახული პატარა სახლი ვხვდებოდი დიდ და ლამაზ შენობას; ძველი ქოხების და სახლების მაგიერ, შშვენიერ ხუროთმოძღვრების სახლები, ევროპული მოწყობილობით: გალერეებზე დაჰქრიან გამოწყობილი ლაქიები; ფანჯრებიდან მოსჩანან მდიდრული ფარდები და ყვავილები; ყვავილებ ქვეშ მოსჩანან მაღალი ვაზები, კედლებზე და ქერებზე მოოქროებული ჰალები, კანდელიაბრები და ლამპრები: ყოველი ქუჩიდან ისმის ფორტეპიანოს ხმა. ზოგჯერ გავჩერდებოდი, როგორც სვეტი შუა ქუჩაზე და ვფიქრობდი: ნუთუ ეს დიდებული შენობა ის სახლია, რომელიც მე მინახავს მინგრეულ-მონგრეული? მაგრამ თითქოს საპასუხოდ აივანზე გამოჩნდებოდნენ მოხუცი დედა-კაცები, იგივენი, რომელთაც ოდესღაც ვიცნობდი. მათ კი გამოაჰყვებოდნენ ალბათ შვილის-შვილები, ახალ-

გაზრდა ევროპელი გოგონები, რომელთაც არავინ არ ჩასთვლიდა ამ ძველი აღთქმის დიდების შვილის შვილებად... მაგრამ მესმის, — ისინი ქართულად საუბრობენ და ეძახიან მოხუცს ხან დიდდას, ხან დედას. მაშ ქართველები ყოფილან, მაგრამ როგორი ცვლილებაა! ახალგაზრდა კეკლუცები ირჩევიან ევროპული ფესხაცმელით, ნაზი ხელებით და თმის უტბო შემოხვევით; ისინი ხშირად ისწორებენ თმებს და აივნიდან აივანზე სალამს აძლევენ მეზობლებს ხან ქართულად, ხან რუსულად და ხან კი ფრანგულადაც... ვნახე და გავიგე რა ყოველივე ეს, განვაგრძობდი კითხვებს ჩემდამი: ნუთუ ეს ხალხი ისინი არიან, ქურსებს¹ რომ უხსდნენ და ართავდნენ ძაფს, ჰკერავდნენ კომისიისათვის ტალოს ტომრებს და ქსოვდნენ წინდებს, ანდა ვინც უფრო შეძლებული იყო, ოქრო-მკედს და აბრე-შუმს, ნუთუ ეს ის ხალხი არის, რომელთ მამებიც მედუქნეები იყვნენ, ან ჰყიდდნენ რუმბებით ღვინოს, მწვანილს ან სხვა სანოვაგებს? მაგრამ ეს გოცება, ეს კითხვები მალე უთმობდნენ ადგილს საამო განცდებს. ჩემთვის დადგა ზეიმის მეორე წუთი: დავინახე ჩემს თვალთ წინ, როგორც ჯადოსნობა, რომ ახდა ის, რაზედაც ვოცნებობდი; მივხვდი, რომ მოვესწარ საქართველოს განათლების საუკუნეს, რომ მაშასადამე ამოვად არ მიმეცადინია, რაც შემიძლო ჩემს ცოდნას რომ შევსწირე ძალა, რომ ეხლა არავინ გამეციხავს, რომ ეხლა თვით ჩვენი ქალ-ვაჟები გამოდიან თეატრის სცენაზე და თამაშობენ პიესებს და როგორს? — ქართულს!... არ მჯეროდა რომ თბილისში ვიყავ, ან, უკეთ რომ ვსთქვა, რომ თბილისში, ჩემს თანამემამულეთა შორის, ასეთი განათლება იყო. როდესაც ამაში დავრწმუნდი, კვლავ გავცოცხლდი რაღაც დიდებით, თითქოს ახალი წვიმა დამეპყურა და ჩემი ძვლებიდან გადარეცხა მთელი ძველი აზაური ჟანგი. მაშ ამიერიდან ჩვენშიაც შეიძლება ქალმა იაროს თავისი მოწოდების გზით. •

მაშ უხლა მეც ნება მექნება გავიხსნა ხელები და თავისუფლად განვაგრძო ის, რასაც აქამდე ხალხს ვუმაღავდი, მადლობა ღმერთს და ქება მთავრობას, მისგან მიღებულს ჩემს ძვირფას სამშობლოსადმი“. ეს გრძელი ნაკვეთი მიტომ ამოვწერე, რომ კარგად ახასიათებს იმდროინდელი საზოგადოებრივი აზრის ერთ მიმართულებას, რომელსაც თავში შევვხე. სწორედ აქ არის დაბალი საფეხური, ნივთიერი ქვეყანა, ხელშესახები სამყარო, რომლის გადაღმა ველარას

¹ ქურსი — განიერი სკამი, დადგმული დიდ მაყალზე გაჩაღებულ ნაკვერჩხლებით. ზედ აფენდნენ ქეჩას ან საბნებას. ღარიბ ქართულ ოჯახებში, ამას ხმარობდნენ ღუმელის მაგიერ. ზამთარში მთელი ოჯახი იჯდა ამ ქურსის გარშემო და ისე ინახავდა თავს სიცვიისაგან, თუშც „უგარიც“ ხშირად მოსდიოდათ.

ჭედავდნენ ბედნიერების საკუთარი თვალით ხილვის მაძიებელნი. აქ მელანია ბადრიძე გამოხატვის კი არ შეადგენს; პირიქით, ეს ვორონცოვის ხანის ქართველი ინტელიგენციის სულისკვეთებაა. არამცთუ იგი, ქართველი საზოგადოების მეთაური, „ცისკრის“ გარშემო რომ შემოკრბენ, ამაზე მალა ვერ ასულან, გადაათვალიერეთ ეს ნომრები და დარწმუნდებით. რუსეთის ხოტბა ხშირად ლაქიურ ტონსაც იღებს. და ეს ტონი არ გეგონოთ, რომ ერთგვარი ნიღაბი იყო, არა, ამაში შეხებით იყვნენ დარწმუნებულნი. ფიზიკური თვალთ ნახულს ასხამდნენ ხოტბას გონების თვალმოხუჭულნი.

აი თუნდა „მოლაყბე“ აიღეთ (მიხ. თუმანიშვილი) ჟურნალ „ცისკრის“ მთავარ-ჟურნალისტი, ეს მეტად ფხიზელი და გონება-მახვილი ინტელიგენტი, რომელმაც თავისი სამწერლო კარიერა საზოგადოებრივ მხილებას მოანდომა, თავის „სამგზავრო წერილებში“, სხვათა შორის, აი რასა წერს: „სად იყო ჩვენს ტფილისის ქალაქში ამისთანა მშვენიერი სახლები, როგორთაცა ეხლა ვხედავთ? სად იყო ჩვენს ქალაქში ამისთანა ჩინებული ხიდი, რომელიცა აღშენდა მტკვრის მდინარეზე? სადცა ყოფილა ადრე კალო და საბძელო, იქ ვხედავთ სამსა და ოთხ ეტაჟიან სახლებსა; სადაცა ყოფილან ნახნავები, იქ ვხედავთ მშვენიერსა ბულვარსა, რომელზედაც ნაცვლად ახლანდელის განათლებულის კაცებისა, ურეკათ ნახირი. სად იყო ადრე ქართული თეატრი? მგონია სახელიც არ იცოდნენ ამ უცნაურის საგნისა... ისე ზრუნავს იმ დღიდან, რა დღიდანაც იმყოფება საქართველოს რუსეთის მფარველობასა ქვეშ, უმაღლესი ჩვენი მთავრობა, რომ არასა ზოგავს ჩვენის კეთილ მდგომარეობისათვის... დასამტკიცებლად ამისა, მოგვცა ჩვენ სამშობლო ენაზე თეატრი; მოგვცა ჟურნალი, გახსნა ვაჭრობა, ოთხკუთხიგი!“ . ისეთი დიღია მსგავსება, რომ გგონია მოლაყბეს მელანია ბადრიძისთვის მიუბძავს რუსეთის მთავრობის შექმბაშიო. მაგრამ აქ მიმბძველობა, რასაკვირველია, უადგილოა. ეს იყო ვორონცოვის ხანაში ქართული საზოგადოებრივი აზრი, და მელანია ბადრიძეცაც აქ მხოლოდ ფორმა მისცა საზოგადოების გულში მოარულ კმაყოფილებას.

საინტერესოა მესამე მომენტიც, ოჯახური ზასიათის ზეიმობა.

მელანია ბადრიძე როდესაც აღწერს თბილისის „წარმატებას“, ერის კულტურის გზაზე „დადგომას“, ამბობს რომ ეს მეორედ ვხეიმიზბდიო. „მაგრამ სრულ დამშვიდებისათვის, სწერს იგი, მე შაკლდა კიდეც ერთი სიხარული; არ ვაცოდი ჩემი მშობლებიდან (რომელნიც ღვთის მადლით ცოცხლები ყოფილიყვნენ) დასტური ჩემი საქმისადმი და ჩემი ცხოვრების მიმართულების გამო. როგორც ერთ,

ესე მეორე შემთხვევაში, კეთილი მოხუცები ზედავლენ ბევრს შეუსაბამობას მათ შეზღუდულებებთან და გამოუსადეგრად მიაჩნდათ, ის, რაც, ჩემის აზრით, აუცილებელი იყო. მაგალითად დიდი შრომა დაშქირდა, რომ გამემგზავრებინა ერთი ჩემი ძმთაგანი პეტერბურგის კადეტთა კორპუსში. ფიყავი რა დარწმუნებული, რომ ჩვენი ახალგაზრდობისათვის სასარგებლო იყო რუსული განათლება და იპავე დროს, მიყვარდნენ რა ჩემი ძმები ჩემზე ძლიერ, მე მოვახერხე ჩემი შშობლების დაყოლიება ჩემს წრფელ სურვილზე (იმ დროს მე 18 წლისა ვიყავი); მოხუცებმა დამითმეს, თუმც ძალაუნებურად შემდეგ დიდ ხანს ვიტანჯე მათი უკმაყოფილებით, თუმც მუდამ შორს ვიყავ მათგან. ბოლოს განგებამ მესამე სინარულიც გაომიგზავნა. ჩემი გამარჯვება სათაყვანებელ შშობლებზე.

რუსმა მეგობრებმა და ჩემმა კეთილის მყოფელებმა, რომლებთან ნაცნობობას თბილისში კვლავ განვაგრძობდი, მიიღეს ჩემი შშობლებისაგან წერილი შემდეგი შინაარსის: ღვთის ვულისათვის შეგვატყობინეთ ჩვენი ქალის ამბავი. მას კი გადაეცით, რომ ბევრ შემთხვევაში ჩვენ არ გვესმოდა მაგისი, ვერ ვაფასებდით, და დღეს კი ვრწმუნდებით. მის საყვარელ ძმებს, რომლებიც ძალით წაგვართვა, რომ კადეტთა კორპუსში გაეგზავნა, გაუთავებიათ სასწავლებელი. უფროსი არტილერიისტი გამოსულა, უმცროსი ქვეითი და წასულა დუნაიზე, არტილერიისტი კი ჩამოვიდა ჩვენთან, ახსოვს მხოლოდ თავისი და, ჩვენ ვერც კი გვიცნო. მან მოიტანა პეტერბურგიდან დიდი ფაიფურის წითელი კვერცხი, მაცხოვრის აღდგომის სურათი და გვიამბო, რომ წარსულ წელსა, აღდგომას შვიდი რჩეული კადეტი წარუდგენიათ მეფისათვის სასახლეში და რომ დიდმა მთავარმა ალექსანდრე ნიკოლოზის ძემ აკოცა მათ და სათითაოდ აჩუქა ეს ფაიფურის კვერცხები საკუთარი, მეფური ზელით. წარმოიდგინეთ ჩვენო მეგობრებო ეს მოულოდნელი ბედნიერება. ჩვენმა ქალმა გააბედნიერა ძმები, ჩვენ კი მას უსაყვედურებდით, რომ შვილები წაგვართვა და ციმბირში გადაგვაქარგინა. უთხარით, რომ ეხლა ვლოცავთ მაგას, ძმა კი ზატის წინ ინახავს მეფის ფასდაუღებელ საჩუქარს და ამბობს: მაჩვენეთ ჩემი და, ის არის ჩემი ბედნიერების მიზეზი და მანვე უნდა შეინახოს ეს ძვირფასი საუნჯე. ეს საამო და საღმთო მოვალეობაა, მას ეკუთვნის სრული უფლებით... უთხარით კიდევ, რომ ვხედავთ, თუ ქვეყანა როგორ გამოიცივალა, თუ როგორ დედ-მამა ფულებს ხარჯავენ ქალების განათლებაზე და, რომ მისი რუსული წერა-კითხვა არც ჩვენთვის და აღარც სხვისთვის არ არის დასაწინი და გასაკიცხი... ეს წერილი ორი მხრივ არის საინტერესო: 1. როგორც საუკეთესო დოკუმენტი, ქართველი

საზოგადოების სულიერი განწყობილების მაჩვენებელი. ამაზე იყო არჩილ ჯორჯაძე რომ წერდა: „თუ გინდათ შეისწავლოთ ამა თუ იმ ეპოქის აზრი და ხასიათი, ქალების წერილებს მიმართეთ, იქ ალერსის ფორმით ამოიკითხავთ დროის პრაქტიკულ ფილოსოფიას და შესაფერ პრაქტიკულსავე დარიგებას“. 2. ეს წერილი თვით მელანია ბადრიძის არსებობასაც ააშკარავებს. ეს წერილი ახარებს მას, ძმების ბედნიერებას ალტაცებით ხვდება და ერთგვარი ამაყი პოზაც უჭირავს, როგორც გამარჯვებულს. დღევანდელი თვალსაზრისით, რასაკვირველია, საცოდავ სანახაობას წარმოადგენს როგორც მელანია ბადრიძის მოტყუებული იმედიანობა, ასევე მისი დროის საზოგადოების ლაგამახსნილი სიხარული, მაგრამ ისტორიული თვალსაზრისი კი ამ მდგომარეობას უმსუბუქებს ერის კეთილდღეობის ამ მეამიტ ჭირისუფლებს.

მელანია ბადრიძის ავტობიოგრაფიიდან ამას იქით აღარას იღებს რუსული წინასიტყვაობის ავტორი: ჩვენც აღარ ვიცით, აქ თავდება იგი თუ კიდევ ბევრი რამ იყო მოთხრობილი. შეიძლება აღმოჩნდეს დედანი. მანამდე კი მგონია, რომ ამ ნაწყვეტებითაც უკვე მოცემულია ამ გამორჩენილი და დავიწყებული ქალის პორტრეტი.

ამ ავტობიოგრაფიის გამო ამდენ ხანს მიტომ შევჩერდი, რომ ჩემი აზრით, კარგად დაწერილი ავტობიოგრაფია იგივე მხატვრული შემოქმედებაა. უმთავრესად კი იმიტომ შევჩერდი, რომ რამდენადაც ვიცი, მთელ ქართულ მწერლობაში ეს პირველი ავტობიოგრაფიაა, ამ სახელის შინაგანი გამართლებით. რასაკვირველია, ჩემს თარგმანში არ არის მოცემული მელანია ბადრიძის სტილი, რაც მის ავტობიოგრაფიას სულს აცლის. სტილი მწერლისთვის ყველაფერია. მაგრამ მაინც შეიძლება ითქვას, რომ ბადრიძე ორიგინალური და საინტერესო მწერალია. ორიგინალური და თავისებური უფრო ამ ავტობიოგრაფიით, ვიდრე იმ მოთხრობით, რომლის ნაწილია მხოლოდ შენახული.

მოთხრობა „კატო და ანა“ ჯერ საინტერესოა როგორც რეალისტური ნაწარმოები, და შემდეგ — როგორც იმ სულიერი გარდატეხის და გაბრუნების მაჩვენებელი, რომელმაც მოიცვა ჩვენი ქვეყანა. ეს ინტერესი მით უფრო ცხოველდება, რომ ამ ნაწარმოებში დახატულია ჩვენი სოფლის აზნაურობა, რომელსაც ქალაქი ეპრება

თავისი „ახალი კულტურით“ და ძველებურ მყუდროებას ურღვევს. აგერ სოფლის მემამულე, ლუარსაბ კვრინჩხიყლაპიაშვილი და მისი მეუღლე თამარი, რომელთაც მამაპაპური ოჯახი ეშლებათ და ამის მიზეზი არის მათი ქალი კატო, საპატარძლოდ გამზადებული. ლუარსაბი — ძველი ქართველია, ტრადიციების მოყვარული, თავისებურად კარჩაკეტილი, ყოველივე უცხოსადმი სკეპტიკურად განწყობილი. ამასთანავე ის დამფრთხალი პიროვნებაც არის. იგი ვერ იჩენს შესაფერ სიმტკიცეს, რომ თავისი ნება აასრულოს, რადგან გრძნობს, რომ წინადაგი ეცლება და ვიღაც „ახლები“ მოდიან ცინიკურად და რიხით. იგი ხედავს რომ „ღრო იცვლება“ და გულ-ხელ დაკრეფილი ელის თავზედ გადასავლელს. მართალია, იგი თითქოს პროტესტსაც აცხადებს, მაგრამ მის აღშფოთებას ძალა აქვს დაკარგული.

სულ სხვა ტიპს წარმოადგენს მისი ცოლი თამარი. იგი ქალური ალლოთი მალე ზვდება, თუ ცხოვრების ქარი საიდან მოდის და ქალური გამწეობითვე „ახალი ღროს“ მოთაყვანედ იქცევა.

მან დაიმორჩილა თავისი ქმარი და, თავისი ოჯახის პერსპექტივის განჭკრეტაში, აქტივობა თვით იგდო ხელა. რასაკვირველია, მან არც კი იცის რაშია საქმე, გონებისთვის ძალა არ დაუტანებია, მაგრამ რა საჭირო იყო დიდი ფიქრი და აზროვნება იქ, სადაც ატმოსფეროც კი აგრძნობინებდა, რომ „ქვეყანა იცვლება“. თამარი თვალით ჰხედავდა და არა გონებით, რომ ძველ ბუდეებს წყალი ჩაუდგათ და აფრენა იყო საჭირო, ახალ პირობებთან შეგუება და გაახლება.

ეს ახალი პირობები კი იყო — რუსობა. რუსეთის შემოსვლით, როგორც ეს უკვე აღნიშნული გვექონდა პირველ ნაწილში, ძირიანად შეირყა ჩვენი ეროვნული ცხოვრების შენობა და „ცივილიზაციის“ ხელი ყველაფერს დაეტყო. თბილისი, ეს საქართველოს დირიჟორი და ტონის მიმცემი, გადაიქცა რუსი გენერლების და პოლიციელების რეზიდენციად. ყოკარდებიანი და ბრჭყვიალა დილებიანი მოხელეებით აივსო ჩვენი დედაქალაქი, სადაც უწინ ასეთ რამეს ვერ შეხვდებოდით: ამან კი მიიზიდა ჩვენი საზოგადოების არამცთუ მასა, არამედ მოწინავეთა ნაწილიც. ძველებური საქართველო სოფლად დარჩა, „ახალი“ კი თბილისში მოექცა. მოხდა დაპირისპირება ამ „ახლისა“ და „ძველისა“, რამაც სულმოკლენი და ფეჟეტების მაძიებელნი თბილისზე მეოცნებედ აქცია. მელანია მამაცაშვილმა-ბადრიძემაც ის მომენტი დაგვისხატა, თუ როგორ ამსხვრევდა ძველებურ ქართულ ოჯახს ეს ახალი წამოქროლვა.

— „უკეთესია კატო თბილისელს შივათხოვოთ, ვიდრე ჩვენს

სოფლელს. თუნდ იგი თავადიშვილიც იყოს“. ასე მიმართავს თამარი თავის ქმარს.

— რით არის უკეთესი?

— თბილისში ჩვენ ბინა გვექნება, იმაცნობებს გავიჩინო და ვეცდებით შვილების გაბედნიერებასაც.

— როგორ?

— შვილებს რუსეთში გავგზავნით სასწავლად, იქიდან დაგვიბრუნდებიან მოხელეებად, ფულიანებად, ჩვენს ვალებს გაისტუმრებენ და დაგირავებულ მაშულებსაც დაიხსნიან სომხებისაგან-ო“, და ჩვენი ავტორიც დასძენს:

— „ლუარსაბი აღშფოთდა, ძველი თაობის ზოგიერთი წარმომადგენლის მსგავსად; მას არ ესმოდა ქართველი ახალგაზრდობის რუსეთში აღზრდის სარგებლიანობა. იგი, თავისივე კბილის ხალხის მსგავსად, უფრო აფასებდა ძველებურ რწმენასა და ადათებს, ხოლო შორეულ რუსეთზე კი ფიქრობდა როგორც მუდმივი თოვლის ქვეყანაზე, სადაც ხალხი ტლანქია და მკაცრი, რადგან თეთრ დათვებთან ერთად ცხოვრობენო“.

ავტორის მთელი სიმპატიები თამარის მხარეზეა, იგი განმძვინაველი რუსოფილია, რაც ხელს არ უშლის, რომ დიდი პატრიოტიც იყოს. ეს მომენტიც აღსანიშნავია. იმ დროის ყველა რუსოფილი ასეთი იყო იპიტომ, რომ საქართველოს ჩხნას იქიდან ელოდა, და შეცდება ის, ვინც მათ არა პატრიოტებად წარმოიდგენს. მათი სიყვარული რუსეთისადმი, — ეს საქართველოს სიყვარულის ანარეკლი იყო. სულ სხვა საკითხია, ცდებოდნენ თუ არა, მაგრამ რომ ეს ასე იყო — უდავოა. „მივხვდი, რომ მოვესწარ საქართველოს განათლების საუკუნეს“... „მადლობა ღმერთს და ქება მთავრობას, მისგან მოღებულს ჩემს ძვირფას სამშობლოაღაპი-ო“. ამის შესახებ ჩვენ უკვე გექონდა პირველ ნაწილში საუბარი, და აღვნიშნეთ კიდევ, რომ აქ იყო „დაბალი საფეხური, ნივთიერი ქვეყანა, ხელშესახები სამყარო, რომლის გადაღმა ველარასა ჰხედავდნენ „ბედნიერების“ საკუთარი თვალით ხილვის მაძიებელნი“.

მელანია მამაცაშვილი-ბადრიძეც, აღწერს რა კვრინჩხიყლაპია-შვილთა ოჯახურ კონფლიქტს, როგორც ვთქვით, თამარის მხარეს იჭერს და ლუარსაბს კი სულგრძელობით ეკიდება. „მაშინ, როდესაც ეს ამბები ხდებოდა, ჩვენ რომ უწერთ, საქართველოს ცენტრში, თბილისში ჯერ არ იყო ის მშვენიერი სასწავლებლები ქალებისა თუ ვაჟებისა, რომელნიც შემდეგ დააარსეს და რომელნიც წარმოადგენდნენ საუკეთესო კავშირს რუსულ განათლებასა და მუდმივი ომე-

ბის გამო საკმაოდ ჩამოქვეითებულ საქართველოს განათლებას ზორის“.

ამ მოსაზრებით, ჩვენი ავტორი ლუარსაბს არ ამტყუნებს. მაგრამ აქ ერთი მომენტი არის საინტერესო, წმინდა შემოქმედებითი ხასიათისა, რაც ხშირად იჩენს ზოლმე თავს ამა თუ იმ ავტორის ნაწარმოებში. სახელდობრ: ავტორის მსოფლმხედველობისა და ქმნილების გაყრა ერთმანეთისაგან. ავტორს ერთი სურს, მაგრამ შემოქმედება სულ სხვას იძლევა თავისი განსახიერებით. ჩვენს ავტორსაც ისეთი ტენდენცია აქვს, რომ „ახალი დრო“ მისაღებად გაზადოს, მაგრამ მის მიერ დახატული სურათი საწინააღმდეგო შედეგებს იძლევა. შემოქმედებითი სიმართლე უფრო მძლავრი აღმოჩნდა, ვიდრე წინასწარადებული აზრი. თამარმა, თავისი მეზობელი სასიძო, თავადი ბურტყულაძე, დაიწუნა და მთელი თავისი ქალური გზნებით ხიხინ ხიხინიჩს მიენდო, რომელსაც თბილისიდან უნდა მოეყვანა კატოსთვის სასიძო. მოიყვანა კიდევ, მაგრამ ვინ არიან ეს მისი მეგობრები, რომელნიც თბილისიდან მოიყვანა რუსული ფურგონით? (ცხენ-და-ცხენ არ იკადრეს მოსვლა, ეტლით უფრო დიდ-კატურიკო, და ეს ახალი მოდის ეტლი ფურგონი იყო). ესენი არიან აუარები, თავზე ჩელალებული პირები, რომელთაც „ახალი დრო“ გაუგიათ როგორც სინილისგარეცხილობა, ყოველგვარი ვაქეაცობის დაკარგვა, ცინიზმამდე მისული უზრდელობა და მორალური ჯიბკობა.

სამწუხაროდ, ჩვენ არ ვიცით ამ მოთხრობის ფინალი, მაგრამ ეს აღარც კი არის საინტერესო, რადგან უკვე ვიცით, თუ ამ „ძველისა“ და „ახლის“ დაპირისპირებაში, რა გონებრივ-ზნეობრივი ავლადიდება გააჩნიათ ან პირველ და ან მეორე მხარეს.

ეს მოთხრობა მნიშვნელოვანია იმდენად, რამდენადაც აქ არის მოცემული მე-19 საუკუნის პირველი ნახევრის პატარა სურათი, რომელიც დიდ შუქსა ჰყენს იმდროინდელ ჩვენს საზოგადოებრივ ცხოვრებასა და იმ გარდატეხას, რომელიც ამ საზოგადოებამ განიცადა. ეს მოთხრობა უნდა ჩაითვალოს იმ კატეგორიის ნაწარმოებად, რომელსაც სათავე გიორგი ერისთავმა დაუდო, ე. ი. სადაც აღწერილია ჩვენი საზოგადოების ყოფა, ახალი პირობების გამო რომ იმტერფოდა და იცვლებოდა, რაც შეეხება ფორმას, სამწუხაროდ, დედნის უქონლობის გამო ჩვენ არ შეგვიძლია რაიმე გარკვეულის თქმა, და თარგმანის მიხედვით თუ ვიტყვი, ისიც დაახლოებით. შელლი იტყოდა, რომ თარგმანი ვადმობრუნებულ ფარჩასა ჰგავსო. თუ ეს სიტყვები მართალია, უნდა ითქვას, რომ მელა-

ნია მამაცაშვილი-ბადრიძე ნიჭიერი ბელეტრისტი ყოფილა, თუმცა მოთხრობის ტექნიკა არა აქვს სავსებით გამართული. ეს — თანამედროვე თვალსაზრისით. ზოლო თუ ისტორიულად შევხედავთ, უნდა ითქვას, რომ მისი შემოქმედება — ლირსსაცნობი მოვლენა არის, როგორც ქართული პროზის რესტავრაციის დასაწყისის კიდევ ერთი დოკუმენტი.

ბრიგოლ რჩეულიშვილი

(1820 — 1877)

ორმოცდაათიანი წლების ბელეტრისტა შორის, ე. წ. პროზის რესტავრაციის პერიოდში, ერთი თვალსაჩინო ადგილთაგანი გრიგოლ რჩეულიშვილს უჭირავს. მართალია, დღეს მისი სახელი დავიწყებულია, მაგრამ ეს სრულიად არ გვიშლის ხელს, რომ მოვანდინოთ ამ თითქმის დაკარგული ავტორის ზეახალი შეფასება. მით უმეტეს, რომ იმდროინდელი სალიტერატურო კრიტიკა ვერ შეეხო მის შემოქმედებას როგორც საჭირო იყო. ჩვენი ლიტერატურის ისტორიკოსმა ალ. ხახანაშვილმა კი ვერ აღნიშნა ის, რაც გრ. რჩეულიშვილის შემოქმედებაში არის ახალი და კერძო. წინა თავებში ჩვენ უკვე ვნახეთ, თუ როგორი იყო ჩვენი მოწინავე საზოგადოების აზროვნება და მოღვაწეობა „თერგდალეულთა“ ასპარეზზე განრსვლამდე. მოვისხენიეთ აგრეთვე ის ტენდენციურობა, რომელიც იმ პერიოდის ლიტერატურას ახასიათებდა. რეალიზმის დამკვიდრებამ გამოიწვია აზრის წინასწარ-აღებულობაც, და ლიტერატურის უტილიტარული მნიშვნელობა განმტკიცდა. ყველა ცდილობდა, რომ რაც შეიძლება ახლო მისულიყო ცხოვრებასთან, გაეგო მისი პრაქტიკული მათხოვნილებანი და ყველა ეს გადმოეტანა ლიტერატურაში, რომელიც ერის წინამძღოლობას კისრულობდა. „ცისკარის“ მთელი მოღვაწეობა ამ ნიშნით დაიწყო. მაგრამ ამ ჟურნალს მაინც გამოჰყვა ძველებური ესთეტიკური უინტერესობა და ზოგიერთი ავტორი კვლავ განაგრძობდა სალიტერატურო უტილიტარიზმის გარეშე დგომას. ყოველდღიურმა ცხოვრებამ ვერ მიიზიდა მათი შემოქმედებითი გზნება, საზგებლის თვალთ ვერ შეხედეს თუ არ შეხედეს ლიტერატურის ქვეყანას და დარჩნენ რაღაც დაგვიანებულ რომანტიკოსებად. ასეთი იყვნენ: პოეტი დიმ. ბაგრატიონი, რომელიც თავისი ქალების პანეგირიკებს არ გასცილებია, მაგრამ ამ ოჯახურ წრეში მაინც ამჟღავნებდა ღრმა ლირიზმს, რაღაც შორეული რომ აღვლევებდა; ასეთივე იყო პოეტი ვეზირიშვილი, რომლის „საღვინე“-ც ალ. ქავჭავაძის ბაიათის რიგს ეკუთვნის და რომელ-

შიც ჩანს პოეტის მოხუჭული თვალები აწმყოს მიმართ. ამათვე ენათესავება დავით მახაბელი, „სიყვარულის ლოცვის“ ავტორი, ბარამ ბარათაშვილი, რომელიც წმინდა რომანტიკოსის საღმრთოთა ჰეგნესოდა: „შენდა შეყვარდის ვით გასძლებს გული-ო“ და სხვანი... მათ შორისვე იყო გრიგოლ რჩეულიშვილი, რომლის შემოქმედებასაც განსაკუთრებით ახასიათებს მხატვრული გულგრილობა ირგვლივ მომხდარი ამბების მიმართ.

გრიგოლ რჩეულიშვილმა სალიტერატურო მოღვაწეობა ლექსებით დაიწყო მან „ციცქარში“ დაბეჭდა რამდენიმე ლექსი, რომლებმაც, ალ. ხახანაშვილის სიტყვით, „თანამედროვეთა ყურადღება სრულიადაც ვერ მიიქცია“. თუ ამ ყურადღებად სალიტერატურო კრიტიკას ვიგულისხმებთ, მაშინ ალ. ხახანაშვილის ნათქვამი მართალია, ხოლო თუ ხალხში გავრცელების თვალსაზრისით ვიმსჯელებთ, უნდა ითქვას, რომ თანამედროვეებმა კი არა, შემდეგმა თაობებმაც კი არ დაივიწყეს მისი რამდენიმე ლექსი და დღესაც კი მღერიან, თუმც ავტორის ვინაობა არც კი იციან. აი ერთი მათგანი:

„გესალმები ჩემო თვალის სინათლევ,
გესალმი ჩემო ბედნიერება,
ჩემო იმედო, ჩემო სიციხლევ,
გესალმი შენცა კეთილ ცხოვრება!
განზორებისა საათმა დაპკრა,
მშვიდობით სულო, მშვიდობით განხო,
მაგრამ სად განხავ, ტყუილ არს ნატკრა,
უნდა ტანჯვაში დღენი დავმარხო.
ფერს აღარ მომცემს თვე მაისისა,
და დილის ცვარი არ გამაფხიზლებს,
აღარ გამათბობს მე სხივი მზისა.
ღამეც არ მოპგერის ძილსა ჩემს თვალებს“...

კიდევ უფრო პოპულარულია ლექსი „ახ, მთვარევ, მთვარევ“... ჩვენ იმას არ ვიტყვით, რომ ეს ლექსები დიდ განძს წარმოადგენდეს, მაგრამ არც იმის თქმა შეიძლება, რომ ისინი ავტორის პოეტობას არ ამტკიცებდეს. მათ სტრიქონებში ისმის განცდების სინაზე და ტკბილი მღერა. ლექსის ფორმაც ახალია იმ დროის თვალსაზრისით, აქ უკვე მომხდარია სალიტერატურო და ზალხურ ენათა ის დაახლოვება, რაც შემდეგ „თერგდალუღლებმა“ განამტკიცეს. მაგრამ გრიგოლ რჩეულიშვილი არ გაჰყვა ლექსების წერას. იგი მხატვრულმა პროზამ უფრო მიიზიდა, ჩვენი ლიტერატურის უფრო ჩამოქვეითებულმა დარგმა, პროზაში სცადა მან თავისი უნარი. იქნებ ამის მიზეზი ნაწილობრივ ისიც იყო, რომ ჩვენმა პრესამ, ლავრენტი არღაზიანის პირით, წამოაყენა ქართული პროზის საკითხი და

ერთგვარი ნიშანი მისცა ჩვენს მოღვაწეებს ამ გზისკენ გადასახვევად: „ქართული პოეზია უფრო განვითარებულია, მინამ პროზა. ლექსებს სწერენ მსუბუქად, მარტივად, ცხოველად; ყოველი სიტყვა ჰხტის, თამაშობს. პროზა—და ჩვენი არის მძიმე, მოუდრეკელი, ძნელი, უძლური, სიცოცხლე მიღებული, ცივი, მაშინ, როდესაც ქართული ენა, — მერხევი და საამოა-ო“. ეს არ იყო სხვათა შორის ნათქვამი ფრაზა. ეს — ლოზუნგი იყო, ახალი გზის ჩვენება, და ამ აღიარებამ ხელი შეუწყო მხატვრული პროზის მობრუნებას და დაწმენდას. გრ. რჩეულიშვილიც ამ პროზის დამფუძნებლის და ამალღების ერთი მნიშვნელოვანი ავტორთაგანია.

გრიგოლ რჩეულიშვილი, მე-19 საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში, ფსიქოლოგიური რომანის ერთ-ერთ დამწყებად უნდა ჩაითვალოს. ეს უკვე დიდი დამსახურებაა, რადგან, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ეს დარგი დაქვეითებული იყო და ორიგინალური რომანიც ჩვენ აღარ გვქონდა. ასე რომ 50-იან წლებში აღმოცენებული პროზა ახალ დაწყებად უფრო უნდა ჩაითვალოს, ვიდრე ძველის გაგრძელებად. და ამ ახალი სათავეს ერთი შემქმნელთაგანი—გრ. რჩეულიშვილია. მაგრამ ამას გარდა, ჩვენს ავტორს სხვა ღირსებაც აქვს: დამოუკიდებლობა. როგორც უკვე ვთქვით, ჩვენი ლიტერატურის ყოველ დარგში, ტენდენციურობა უკვე ფეხმოკიდებული იყო. ყოფის ასახვა ისე, რომ სახელმძღვანელო პრაქტიკული აზრი თავიდანვე ყოფილიყო აღებული — ერთგვარ მოღალ იქცა. გრ. რჩეულიშვილი კი ამ საკმაოდ დიდი პლეადის გარეშეა დარჩენილი. მას პოლიტიკურ-სოციალური იდეალები შთაგონების წყაროდ არ გადაქცევიან; მისი კალამი არ მომართულა დროის მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად. იგი მხოლოდ ადამიანის შინაგანი ქვეყნით იყო დაინტერესებული, განსაკუთრებით ეროსით. და აქაც, იგი თითქმის გაურბოდა თანამედროვეობას, თითქოს განზე გაუდგა, და, თავისი მოთხოვნილებებისათვის, სოუჟეტები ჩვენი ისტორიიდან აიღო.

ეს იქნებ დასავლეთ-ევროპის ლიტერატურის გავლენაც იყო, რადგან ასეთი ხასიათის რომანები ჩვენში მხოლოდ მაშინ იდგამდა ფეხს, ევროპაში კი სწორედ ასეთი მიმართულება იყო გაბატონებული.

გრ. რჩეულიშვილი სიუჟეტებს ისტორიიდან იღებს იმიტომ კი არა, რომ იქ ეგულებოდეს საზოგადოებრივი იდეალები და სხვ.,

არა. მას ეს არ აინტერესებს. იგი წარსულს იმიტომ მიმართავს, რომ იქ უფრო მთლიანი და მძლავრი პიროვნებები ეგულება. რასაც აწმყოში ვერ მოხდებნიდა. მისი თანამედროვეობა დაქვეითებული იყო, დაპატარავებული და გაცალმხრივებული, წარსულში კი მყარი ცხოვრება იყო, დამდგარი ნებისყოფა და პიროვნებაც უფრო ძალუმი. და იმ განცდის საჩვენებლად, რომელიც მას აინტერესებდა, აუცილებლად მტკიცე პირების მოძებნა იყო საჭირო, რომ სიყვარულიც ღრმა შესძლებოდათ და ამ ნიადაგზე წარმოშობილ კონფლიქტებსაც არ შეშინებოდნენ. აქი მისი გვირგვინი მთელი არსებით განიცდიან და ამ განცდაში არის ის სიმართლე და წრფელობა, რომელიც მხოლოდ მთლიან პიროვნებათა თვისებას შეადგენს.

გრიგოლ რჩეულიშვილის ნაწარმოებთა შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი არის „ანუკა ბატონიშვილი“, „თამარ ბატონიშვილი“ და „ქვრივის ღიმონები“. ეს სამივე ნაწარმოები, დღესაც ინტერესმოკლებულნი არ არიან, განსაკუთრებით პირველი ორი, რომელთა დრამატიზმი და რომანიული ინტრიგა ოსტატურად არის შეზავებული.

„ანუკა ბატონიშვილში“ აღწერილია ახალგაზრდა ქალის, თვით ანუკას სიყვარული თავის მოურავისადმი, და იმ დროს, როდესაც ქმარი, ოთარ ჩოლოყაშვილი სპარსეთის კარად იმყოფება ალექსანდრე ბატონიშვილთან ერთად. ამ „სამარცხვინო“ ამბავს იგებს ანუკას მამა, ლევან კახთ მეფე, იბარებს სიძეს და მოითხოვს თავისი ქალისთვის ღირსეულ სასჯელს. ოთარ ჩოლოყაშვილი ოსტატური ხერხით ცდილობს დააწმუნდეს ცოლის ღალატში: გადაიკვამს მოძღვრის ტანსაცმელს და ეკლესიაში, ღამით, ანუკას აღსარებას ათქმევინებს.

ანუკა ტყდება თავის ცოდვებში, ქმარი აპატიებს და შუამთის მონასტერში ჰგზავნის მოსაწინიებლად. მაგრამ ანუკა ველარ უძლებს ამ თავ-ზარის ცემას და კვდება. ეს არის ამ რომანის არაკის ღერძი. მაგრამ ეს არაქი კი არ არის იმდენად საინტერესო, რამდენადაც ის ეპიზოდები, რომელნიც ამ არაკს ხორცს ასხამენ, ის „წვრილმანები“, რომელნიც ამ ნაწარმოებს აცოცხლებენ, და რაც უმთავრესია, თვით სიყვარულის გაგება და ამ გრძნობით შეპყრობილთა ღრმა ცნობა და განცდა.

აღსანიშნავია კიდევ ერთი მომენტი: ჩვენი ავტორი სულ ახალი საშუალებებით და დრამატიზმის ბუნებრივობით გვიჩვენებს კაცთა ცხოვრების მექანიზმის მოშლილობას. მისი აზრით, პიროვნებასა და საზოგადოებას შორის გრანდიოზული შეუსაბამობა არსებობს. სა-

ზოგადოების კანონები სასიკვდილოდ სდევნიან ვნების სჯულს, გონება და გრძნობა ხშირად უარპყოფენ ერთმანეთს, და ადამიანი ქურდივით მალავს იმ გრძნობებს, რომელიც არავისთვის არ მოუპარავს.

„სისხლი მეწვის სიყვარულისაგან-ო“, გმინავს ანუკა ბატონიშვილი, მაგრამ სწორედ ეს ყველაზე ამნთები ძალა უნდა დამალოს, რადგან არ თანაუგრძნობენ. ეს კიდევ არ არის იმდენად საშინელი. უფრო ძნელი ის არის, რომ თითონაც შეპყრობილია იმ აზრით, რომ რაღაც დიდ დანაშაულს სჩადის, ღალატობს ოჯახს, ქმარს. მასში გამძაფრებული ბრძოლა სწარმოებს პატროსან ცოლსა და ქმრის მოღალატეს შორის. მოვალეობა და სქესი სიკვდილის საზღვართან ერთმანეთს შესკიდებიან და ყოველი მორევა, ერთის თუ მეორე ძალისა, უფრო ამძაფრებს ამ შინაგან ბრძოლას. ანუკას და უდაბნოელს უყვართ ერთმანეთი, მაგრამ ეს ღრამა განა აქ თავდება? არა. ამ ვნების ქარტახილში ბავშვის სისხლიც იღვრება, იმავე ანუკას სიყვარულით დანთხეული. პატარა ტიტკო, რაღაც თოთხმეტ-ხუთმეტი წლის ბავშვი შეიყვარებს ანუკას, დედად რომ ერგება თითქმის. და ეს ამბავი ხდება სწორედ იმ დროს, როდესაც ანუკა უკვე შენანების და მობრუნების გზაზეა დამდგარი. მაგრამ რა? — „განგებამ დასწერა მათი საქმე იმ ფურცელზედ, რომლისგანაც არა იწმინდება-რა უსისხლოდ“. პატარა ტიტკო ანუკას ფერხთა წინაშე ხანჯლით დაიკლავს თავს, ანუკას მდგომარეობა საზარელია. მისი სული იკუწება, მისი თვალებიდან შეშინებული სიკვდილი იცქირება, მისი ნებისყოფა დუნდება, მომავალ შურისძიებას ქმრის მხრივ აღარაფრად აგდებს, მხოლოდ მასში დედა ისხამს ფარ-ხმალს, და მხოლოდ თავისი ჩვილი ბავშვის ერასტის გადარჩენაზე ფიქრობს თვით თავმოებზრებული და განწირული. ამ რომანში მრავალი მოტივი არის გადახლართული. ყველგან გაკვრით არის ნაჩვენები ადამიანის არსებობის ბნელი და რთული კუნჭულები, სადაც დიდი ამბები ხდება; და თუ ყველაფერი ვერ დაიყვანა სიცხადის სიმძაფრემდე, მხოლოდ იმიტომ, რომ ამისთვის შექსპირისებული მისნობა იყო საჭირო, რაც, რასაკვირველია, ჩვენს ავტორს არ გააჩნდა. ასეთ დიდ მოთხოვნილებას ვერ წაუყენებთ ჩვენს ავტორს, მაგრამ რომ იგაც შეპყრობილი იყო სულის იმავე ტკივილებით, რაც ტანჯავს მოაზროვნე ადამიანს, და რომ მაინც კარგად სთქვა ის, რაც სთქვა, ამის უარყოფა შეუძლებელია. მით უმეტეს, რომ ეს ერთი პირველი რომანთაგანი იყო, უწინაპორბედო და უტრადიციო.

„ანუკა ბატონიშვილმა“ რომ იმდროინდელ ჩვენს საზოგადოებაში საკმაოდ გაიხმაურა, ამას თუნდა ის საპროტესტო წერილი ამტკი-

ცებს, რომელიც კახელმა თავადაზნაულებმა გამოუგზავნეს „ცისკრის“ რედაქციას. ამის საპასუხოდ რედაქცია უპასუხებდა: „რედაქცია მოახსენებს პასუხად, როგორც ამ სტატიის ავტორს, ისე პატივცემულ კახელებს, რომ ზოგჯერ რედაქციაში იმგვარი თხზულება მიიღების ხოლმე, რომელიც დაგვაფიქრებს, ასე რომ, თუ დავბეჭდევით, ზოგიერთი მკითხველი დაგვემღურება, და თუ არა, მთხზველის მცნობნი და ამხანაგნი და ეს ორნი მოპარტიენიც, ერთიც და მეორეც გვემღურებიან ცისკარზედ ხელის მოწერის აღებაზედ, თითქოს ეს ქურნალი გამოდიოდეს მხოლოდ ჩემთვის და ჩემის საარგებლობისათვის. ახლა ვთხოვ უფალს ავტორს, ერთი ამგვარი რჩევა მისცეს რედაქციას, რომლის საშუალებით არც ერთი მხრის დამღურება მოხდეს-ო“.

არა ნაკლები მღელვარებით და პათოსით არის შესრულებული მისი მეორე რომანი — „თამარ ბატონიშვილი“. ალექსანდრე ხახანაშვილი რომ შენიშნავს: „უცრემლოდ ვერ მამენდნენ ამ მოთხრობას ჩემს ბავშვობის დროს-ო“, ეს მართალია, რადგან იმ დროს, ეს რომანი მეტად პოპულარული იყო ქართული წიგნების მკითხველ საზოგადოებაში.

იმდროინდელი კრიტიკოსი და ქურნალისტი გიორგი თუმანიშვილი, 1875 წელს, „დროებაში“ წერდა: „ეს თხზულება სიამოვნებით იკითხებოდა 1862 წელს, როდესაც ის პირველად იყო დაბეჭდილი „ცისკარში“ და იმგვარათვე იკითხება ეხლაც, თუმცა არ ეხება სრულებით იმ საგნებს, რომლებსაც დაჰფიქრებია ჩვენი დროინდელი ქართველი... „თამარ ბატონიშვილი“... გვიხატავს ისე ცოცხლად: ისე მშვენიერ ენით ჩვენს გარსულ დროს, რომ არ შეიძლება არ წაიკითხოს ყოველმა ქართველმა, რომელსაც არ რცხვენია ან არ ეზარება იყვეს ქართველი და უყვარდეს ქართული მწერლობა“... გიორგი თუმანიშვილი სერიოზული კრიტიკოსი იყო. მან არ იცოდა ზედმეტი სიტყვის თქმა და მისი აზრი, იმდროინდელი მოწინავე საზოგადოების აზრად შეიძლება ჩაითვალოს. „სიამოვნებით იკითხებოდა“, „თუმცა არ ეხება სრულებით იმ საგნებს, რომელსაც დაჰფიქრებია ჩვენი დროის ქართველი-ო“. ე. ი. იმ დროს, როდესაც ლიტერატურას საზოგადოებრივ სამსახურსა სთხოვდნენ და უფრო პრაქტიკული ხასიათის ამოკანებს უსახავდნენ პოეზიას, ასეთ პირობებში სულ სხვა ქანრის ნაწარმოებით დაინტერესება ბევრად აძლიერებს ამ უკანასკნელის ღირსებას. ჩანს რომ იმდენი ყოფილა ამ ნაწარმოებში მხატვრული გზნება, რომ დაუძლევია საზოგადოებრივი გულგრილობა ასეთ „არა დროის შეტაფერი“ თხზულების მიმართ.

ამ ნაწარმოების მთავარი გმირი არის ელიზბარ ე...შვილის ვაჟა

შალვა, რომელსაც შეუყვარდება რუსუდან დედოფლის ქალი თამარ. მათი შეხვედრა მოხდება სრულიად შემთხვევით და იმ დროს, როდესაც არც ერთმა და არც მეორემ არ იციან თავიანთი ვინაობა. შალვა ბავშობიდანვე იზრდებოდა ახალციხეში, სადაც ის გახიზნეს მეფის რისხვის ასაცილებლად, თამარი კი იზრდებოდა რაჭაში, დედმამის უცოდინარი, და ეხლა, მათი შეხვედრის მომენტში, თამარი რამდენიმე შეიარაღებულ მამაკაცს მოჰყავთ ტფილისში, ვაჟურად გადაცმული. უცაბედად გავლილი შალვა შეატყობს, რომ ეს ახალგაზრდა „ვაჟი“ ქალი უნდა იყოს და ცნობისმოყვარეობა აღძვრის გაიგოს, თუ ვინ არის იგი და ან რას ნიშნავს ეს საიდუმლოება. ღამით იგი შეიპარება ბებრის ციხეში (მცხეთის ახლო), სადაც მგზავრებმა შეაფარეს თავი და დარწმუნდება თავისი ექვის სიმართლეში. იმ ღამეს შალვა წინადადებას აძლევს თამარს გაჰყვეს ცოლად, მაგრამ თამარი არ თანხმდება, ბოლოს ნიშანს მისცემენ ერთმანეთს და შალვაც შორდება.

გადის ხანი. შალვა ბრძოლიდან ბრუნდება თბილისში გამარჯვებული, უახლოვდება სამეფო სახლს და იგებს, რომ მისი დანიშნული რუსუდან დედოფლის ქალი ყოფილა. რუსუდანს მოსწონს შალვა, ეს უკანასკნელიც თამამდება და სთხოვს დასტურს, რომ შეეუღლოს მის ქალს, რაც რუსუდანს ელვასავით მოხვდება, და ბოლოს უარითაც ისტუმრებს. თამარს მიათხოვებენ სულთანს, შალვა კი ბრძოლის ველზე ეძებს გამარჯვებას და სიკვდილს. ბოლოს შალვა ტყვეთ ვარდება ივანე მხარგრძელის ღალატის გამო და ასე თავდება ამ რომანის არაქი. როგორც ვხედავთ, სიუჟეტი მეტად სადაა, მაგრამ ავტორი ისეთ ადგილებს ურთავს, მეორე ხარისხიდან მოვლენებს ისეთი მოხერხებით აკავშირებს მოთხრობის ღერძთან, რომ ხშირად ღამაზ ეფექტებს აღწევს. აღწერაც ემარჯვება ჩვენს ავტორს. მაგალითად შალვას მგზავრებთან შეხვედრა და ღამე ბებრის ციხეში, ანდა ავლაბარში, ამალეებას დღეობა — ჭირითის აღწერა, სადაც შალვა მახარობლად გაჩნდება და ბრძოლის ამბავს აუწყებს, ან შალვას მიერ დაკარგულ მამის ძიება და ლაშა გიორგისთან ერთად მამის პოვნა სულთ ავადმყოფთა თავშესაფარში. კარგად არის შესრულებული ის ადგილიც, სადაც შალვა შეაქებს რუსუდანის სილამაზეს, რომ ამით მოისყიდოს და თავის საწადელზე დასტური ათქმევინოს. რუსუდანის სიხარულს საზღვარი აღარა აქვს. მასში აღძრულია ხანგადასული ქალის ვნებიანობა, რასაც სჩაგრავდა წლოვანების შეგნება, იგი ეგზნება პირველად აქრეოლებულ ქალივით, და ეჭვიც არ ეპარება, რომ შალვა მისი რაინდია, მისთვის თავაწყვეტილი და მათამაგებული. შალვა ვერ გრძნობს ამას. იგი მეტის-

მეტად არის თამარის სიყვარულით შეპყრობილი და რუსუდანის მიზნდობილ თვალებს თუ მღელვარე მკერდს ვერ ჰხედავს. მას ესმის მხოლოდ რუსუდანის ტკბილი, ალურსიანი ხმა, ამით თამამდებდა და სთხოვს თამარის ხელს. რუსუდანი შეუტრაცხყოფილია როგორც ქალი, იგი გაწბილებულია, რადგან სულ სხვა ეფექტის მოლოდინში იყო. მას სიანჩხლე იპყრობს, დედოფლის მრისხანებით ცდილობს უხერხულ მდგომარეობიდან თავის დაღწევას, ვითომ, როგორც ქალის დედა, შეუტრაცხყოფილია.

ვიმეორებთ, რომ ასეთი საინტრიგო და მოხდენილად შესრულებული აღვილები ბევრი აქვს. ჩვენ სავესებით ვეთანხმებით პროფ. ალექსანდრე ხახანაშვილს, რომელიც წერდა: „მისი მოთხრობების ღირსებას შეადგენს მსუბუქი ენა და მოხერხებულად გაკვანძული რომანიული ინტრიგა. ხოლო გრძნობის სითბომ მისცა მათ ის დაუქცნობი მშვენიერობა, რაც მხოლოდ რჩეულ ნაწარმოებთა ხვედრს შეადგენს-ო.“¹

მაგრამ ამ ღირსებასთან ერთად, გრ. რჩეულიშვილის ნაწარმოებთ ნაკლიცა აქვთ. სახელდობრ: მისი ე. წ. ისტორიული ხასიათის მოთხრობები, მეტ წილად, მიტომ ატარებენ ამ სახელს, რომ ისტორიული პირები გამოჰყავს მომქმედ გმირებად. მაგრამ განა ეს საკმარისია? საკმარისი კი არა, ეს არაფერსაც არ ნიშნავს, საქმე სახელებში კი არ არის, არამედ ეპოქის აღდგენაშია. ისტორიულ რომანში გადაშლილი უნდა იყოს მთელი ის ეპოქა, რომელსაც გმირები ეკუთვნიან, დაწყებული საზოგადოებრივი ურთიერთობით და გათავებული სულ ბოლო-ხარისხოვან ელემენტებით. ისტორიულ რომანში მოცემული უნდა იყოს ის სიძველის სურნელება, რომელიც მოგწყვეტთ აწმყოსაგან და გადაგიყვანთ სულ სხვა ქვეყანაში.

თქვენ უნდა ნათლად ჰხედავდეთ იმ შორეულს. რომელიც მუზეუმში გამოიკეტა და ავტორმა კი კვლავ გააცოცხლა, როგორც დღევანდელი სინამდვილე. უკეთ: რომ თქვენც იქა ხართ, იმ ეპოქაში, განიცდით იმას, რაც მაშინ აღელვებდა ხალხს, ფიქრობთ ისე, როგორც იმ დროს ჰფიქრობდნენ და სხვ.

გრ. რჩეულიშვილის ნაწარმოებთა დიდი ნაკლიც სწორედ ის არის, რომ იგი ეპოქის სულს და სურნელებას ძალიან მკრთალად აღადგენს. ამის შესახებ ჯერ ისევ მისივე თანამედროვეები სწერდნენ, როგორც მაგალითად ალექსანდრე ორბელიანი, რომელმაც

¹ აღ. ხახანაშვილი. Очерки по истории грузинской словесности, წიგნი ჰეოთხე, 1906 წ., გვ. 115.

დაიწუნა „ქვირვის ლიმონები“ სწორედ იმიტომ, რომ ერეკლე II ეპოქა ჩვენმა ავტორმა ვერ განასახიერა.

გარდა ამისა, ავტორმა ჩვენი ერის ისტორიაც არ იცის. ხშირად იგი ფაქტებს ამახინჯებს, ქრონოლოგიას ურევს, გვიანი ეპოქის მოვლენებს ადრინდელ საუკუნეებში გადაიტანს, და ისეთ მოვლენებს, რომელთა გადაწევა თუ ვადმოწევა უკვე უცოდინარობაა მხ.ო.ლოდ. მაგალითად, მისი გვირგვინი, „თამარ ბატონიშვილში“, თოფებს ისვრიან¹. ეს რომანი მე-13 საუკუნეს გვიხატავს, რუსულანისა და ლაშა გიორგის დროს, მაშინ კი თოფის წამალი ჯერ არ იყო აღმოჩენილი.

არის ისეთი მომენტებიც, რომელიც ჩვენს წესებს, ჩვეულებებთ არ უღებდა, რაც აღ. ხახანაშვილმა უკვე აღნიშნა. ექვს გარეშეა, რომ აქ უცხო ლიტერატურის გავლენა სჩანს, და შეძენილის უკრიტიკო მოხმარება. რაც შეეხება გვირგვინის ხატვის ტექნიკას, აქაც უნდა ითქვას, რომ გრ. რჩეულიშვილს ეხერხება მხოლოდ მთავარი გვირგვინის პორტრეტების წერა, მეორეხარისხოვან პირებს კი იმდენად მკრთალ კონტურებს აძლევს, რომ სრულიად უფერულები გამოდიან. აქ არა ჩანს ოსტატის ხელი, რომელმაც იცის შეუარდების პროპორციები. ზოგჯერ ზედმეტი რიტორობაც შეაქვს, როგორც მაგალითად „ანუჯა ბატონიშვილში“ თექვსმეტი წლის ტიტვიოს ლაპარაკი, რაც არაბუნებრივი და აშაღებული სტილით არის გადმოცემული. აქ, დეკლამაციის ზედმეტობა კქმინის ფსიქოლოგიურ სიყალბეს. ასე არ ლაპარაკობენ სრულწლოვანებას მიუღწეველი ყრმები. ხოლო რაც შეეხება ენას, მართალია იგი კარგი ენით წერს, ხშირად მხატვრულ სისადავის ნიმუშებსაც იძლევა, მაგრამ ჯერ კიდევ არ არის დაწმენდილი ლექსიკური მასალა და საბოლოოდ არ არის გამართული წინადადების აგებულება. ხშირად გვხვდება ყოვლად გაუმართლებელი რუსიზმები („პალაჩი“, „კაპალი“ და სხვ.).

მაგრამ ყველა ამ ნაკლის მიუხედავად, გრ. რჩეულიშვილის სალიტერატურო მოღვაწეობა მაინც მნიშვნელოვანი იყო. მან შექმნა ფსიქოლოგიური მოთხრობის სახე და სასიყვარულო ელემენტის საგულსხმო ჩვენება. ამასთან, მისმა მოთხრობებმა მანხილებლის როლიც შეასრულეს. მართალია, გრიგ. რჩეულიშვილს ეს ტენდენცია არა კქონია, მაგრამ თვით მოთხრობის ხასიათი უნებურად იძლე-

¹ I. როცა ელიზბარი ალაზანს გაღის გაქცეული, ერთგულადის დახმარებით, მღევარა მას თოფს ესვრის;

II. ქართის დროს, ავლაბარში, ძერას თოფს ესვრის;

III. ნახუნები აქვს „ორი ფრანგის თოფი გრძელ-ღულიანება“.

ოდა საჩვენებელ, ზნეობრივ გაკვეთილებს. ამ გარემოებას იმდროინდელმა კრიტიკამაც მიაქცია ყურადღება და გ. თუმანიშვილის პირით ამბობდა: „ჩვენი ეხლანდელი უკეთესი საზოგადოება, ვამბობ მე, ბევრით უვარდება ზნეობით ჩვენს ძველ საზოგადოებას და შეტად შალვებს. შალვას წინ ის მოსჩანს საბრალო, ურწმუნო. უგზო-უკვლო თაობათ“¹...

ასე რომ, გრ. რჩეულიშვილმა უნებურად ეპოქას მოთხოვნილებასაც მიუზღო საჭირო ხარკი, შეგნებულად კი ქართული პროზის აღდგენას თვალსაჩინო სანსახური გაუწია, რითაც ქართული ლიტერატურის ისტორიაში, საკუთარი ადგილი დაიმკვიდრა.

---

¹ „დროება“, 1875 წ., №№ 101 — 102.

ლავრენტი არდაზიანი,

(1816 — 1870)

ლავრენტი არდაზიანის შემოქმედებითი ქვეყანა გრიგოლ რჩეულიშვილის სამყაროს სრულ წინააღმდეგობას წარმოადგენს. აქ არ არის არც ისტორიის რომანტიული სიყვარული და არც სადღესასწაულო მორთულობა. ამის ნაცვლად, ლავრენტი არდაზიანის ნაწარმოებში, დოკუმენტალური სისწორით არის მოცემული სინამდვილე, მთელი თავისი რუხი ფერით, პროზაული საქმიანობით და ჯდანებით. აქ „რეალური პოლიტიკის“ პრინციპია წამოყენებული, როგორც სალიტერატურო შემოქმედების სათავე თუ საფუძველი. მართალია, ლავრენტი არდაზიანი აქ ნოვატორი არ არის, მას დანიელ ჭონქაძე და გიორგი ერისთავი უძღოდნენ წინ, მაგრამ სამაგიეროდ მას აქვს სრულიად გარკვეული მიზნები და ახალი სოციალური კონიუნქტურის ნათელი წარმოდგენა.

მის „სოლომონ ისაკიჩ მეჭლანუაშვილში“ მოცემულია საწარმოო ინტერესებით გატაცება. ეს სრულიად ახალი მოტივია, რომელიც შემდეგში ჩვენი ლიტერატურის ყურადღების საგნად იქცევა და წარმოშობს ბელეტრისტთა მთელ წყებას. მაგრამ ასამაღლებელი ნიშანი საწარმოო ინტერესებზე კი არ ეშვება, არამედ იმ შრომაზე, რომელიც ლავრენტი არდაზიანმა მთავარ პრინციპად გამოაცხადა. დღეს, რასაკვირველია, ეს საკითხი აღარ არის ისეთი ახალი და ამაღელვებელი, როგორც იგი ამ ნახევარი საუკუნის წინ იყო, მაგრამ ისტორიულ პერსპექტივით თუ აღვიჭურვებით, დაეინახავთ, თუ რა დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ამ „დაბალი“ კითხვის მაღალი ტონით თქმას. ეს ჯერ კიდევ ის დრო იყო, როდესაც ჩვენი ცხოვრება ბატონყმურ ურთიერთობას წარმოადგენდა და ყმების მუქთი შრომით ცხოვრობდა ბატონების ოჯახი.

ეს ხანა — ბატონყმობის გადავარდნის წინა წლებია, როდესაც ჩვენი მოწინავე წოდება ბალტასარის ნაღიმობას ეწეოდა, და ვორონცოვის მიერ გადაგახსნილი, ყოველგვარ გზას ეძებდა ამ მადის დასაკმაყოფილებლად, შრომის გარდა. ეს უკანასკნელი საღსარი,

რაზაკვირველია, ათვალწუნებული იყო, და მის შესახებ ფიქრსაც არ იკადრებდა უზრუნველ ცხოვრებას ჩვეული სიბარითი. „პრიკაზნიც“ ვერ აღმოჩნდა ის უკვდავების წყარო, საიდანაც დაუშრეტლად იმდინარებდა ოქროს ნაკადი. და ასე, მახეში გაბმული ჩვენი თავადაზნაურობა, სოციალ-ეკონომიურ საძირკველგამოცლილი, თავისდა შეუძინველად ჩამოდიოდა იმ კვარცხლბეგიდან, რომელზეც ისტორიამ საუკუნეთა განმავლობაში აბატონა. მის ნაცვლად ახალი ელემენტები გამოდიან ცხოვრების მეთაურად და მპყრობეულად. ესენი არიან: წვრილი ქართველი მესაკუთრე, ერთი მხრივ, და, მეორე მხრივ, სომხის მსხვილი ბურჟუაზია. ამ ახალ მოვლენას უნდა გამოეთხიზლებინა ჩვენი ბუდემოშლილი „კეთილშობილები“, უნდა ხელი აეღებინებინა იმ წოდებრივ თავმოყვარეობაზე, რომელიც მათ უსაქმობის უფლებას აძლევდა.

და მამხილებლის როლი, ლავრენტი არდაზიანის სახით, ლიტერატურამ იკისრა. ლავრენტი არდაზიანი, ჩვენი აზრით, საესებით ორიგინალური ავტორი არ იყო, ე. ი. მისი სალიტერატურო მოღვაწეობა და განსაკუთრებით „სოლომონ ისაკიჩ მეჭღანუაშვილი“, რუსული ლიტერატურის გავლენით არის დაწერილი. ეს გავლენა ისე კი არ გვესმის, რომ იგი განსაზღვრულ ნიმუშებსა ბაძავდა, არამედ — ეპოქის ქროლევათა და გუნებაგანწყობილებისა თუ მსოფლმხედველობის სახით.

ბატონყმობის გაუქმების წინა წლების ლიტერატურამ რუსეთში, 40 — 50 წლებში, დიდი შინაგანი მობრუნება განიცადა, რაც ცხოვრების ცვლილებასთან იყო დაკავშირებული. ბატონყმობის ნაცვლად ბურჟუაზიული წყობილება იღვამდა ფეხს და ობლომოვის აპატიის, სიზარმაცისა თუ კვიეტიზმის ადგილს იჭერდა შტოლცის საქმიანობა, გრიუნდერობა, მოგების კულტი. შრომის პრინციპი რაღაც ღვთაებრივ დასაწყისად გამოცხადდა, რომელსაც უნდა მოეტანა ახალი მორალური ძალა რუსეთის განახლებისათვის.

ღიახ, ლავრენტი არდაზიანის მოთხრობაში უკვე გარკვეულად იწყება რუსული ლიტერატურის გავლენის სფერო. ჩვენ უკვე გვესმის ის ზმები, რომელიც საკმაოდ ხმაძალდა ისმოდა რუსეთში ორმოციანი წლებიდან მოყოლებული. გოგოლის მურაზოვი, გონჩაროვის შტოლცი, ნეკრასოვის გმირი „მსოფლიოს სამი ქვეყნიდან“ და სხვ. აი, ის ტიპები, რომელნიც ლიტერატურის სამრეკლოდან უარყოფდნენ იდეალიზმს, თეორიას, და სხვა ასეთ „მალალ მატერიებს“, მატერიალიზმისა და პრაქტიკის სახელით. ნეკრასოვის გმირი ასე ლაპარაკობდა: „ყველა კი არ მდიდრდება მოტყუებით, არც არავინ გამდიდრებულა ხანგრძლივი, ჭიუტი და თავგადაღებული მუშაობის

გარეშე. მაგრამ ჩვენ, ფაფუქ-ხელებიანი ხალხი ველით, რომ ფული თავისით მოვიღეს ჩვენთან, რომ ციდან ჩამოგვიცვივდეს... და მაშინ გვიხარიან... თანაც ჩვენ დიდი ბატონკაცები ვართ; თუ ჩვენ არა ვნასახურობთ, ყოველ შემთხვევაში პროფესორის, ლიტერატურის, არტისტის ხელობა მაინც უნდა გვქონდეს... ხოლო ვაჭარი, შოიჭარადრე, ძრეწველი... ანაზე ფიქრიც კი შეუტრაცხყოფაა. თითქოს მოქმედ ვაჭრად ყოფნა უფრო საპატიო და სასარგებლო არ იყოს, ვიდრე უსაქმო მოხეტიალობა“...

ლავრენტი არდაზიანმაც სწორედ ესა სთქვა თავისი გმირის ჰოლომონ მეჭლანუაშვილის პირით, და ისე მარტივად, ისე მკაფიოდ, რომ თავის დროს დიდი შთაბეჭდილებაც მოახდინა. ხოლო ოცი წლის შემდეგ, როდესაც ჩვენ სინამდვილეს მეტი გარკვეულობა მიეცა და ეკონომიური ცხოვრების ფორმები განხორციელების სტადიაში გადადგა, სალიტერატურო კრიტიკამ, სტ. კრელაშვილის სახით, ლავრენტი არდაზიანის ეს მოთხრობა უძვირფასეს განძეულად აღიარა. ეს შეფასება ე. წ. ობიექტიური თვალსაზრისით, რასაკვირველია, გადაჭარბებულია, მაგრამ ეპოქის ტენდენციის გასაგებად მაინც საგულისხმოა და მნიშვნელოვანიც. არჩილ ჭორჭაძე, „სოლომონ მეჭლანუაშვილის“ გამოქვეყნებას თვლის „ერთ საგულისხმო მოვლენად“, „რომელსაც ჩვენი ლიტერატურის განვითარებაზე შესამჩნევი გავლენა ჰქონდა“¹. მისი აზრით, „ეს თხზულება ბევრი რამეთია საყურადღებო. არდაზიანმა აღნიშნა ახალი ჰოცი-ალური კლასის გამოსვლა. ესენი არიან მოქალაქენი (мужики). მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში, მოქალაქენი ჯერ კიდევ არავითარ ძალას არ წარმოადგენდნენ. ოცდაათიან წლებში გარემოება იცვლება. თავადაზნაურობა უკვე ღარიბდება და ნელის ნაბიჯით იზრდება ახალი ელემენტი — მოქალაქე. ეს მოქალაქე უმეტეს შემთხვევაში სომეხია, თუმცა იმ ხანაში ქართველ და ჰომებ მოქალაქეთა შორის დიდი გარჩევა არ იყო. არდაზიანის გმირი თუმცა ქართველია (?), მაგრამ მისი ნამდვილი სახელი თბილისელი მოქალაქეა, რომელიც ძალიან ადვილად შეიძლება სომეხიც იყოს. ეს თხზულება ყურადსაღებია იმ მხრივ, რომ ახალ მოქმედ ტიპთა გამოსატყვის გარდა იგი დაწერილია რეალისტურის ფორმით. იმ ხანაში აგრე რიგად შემჩნეული არ იყო არდაზიანის მოთხრობა, მაგრამ შემდეგ წლებში, სამოცდაათიანში და უფრო გვიან, მას მიაქცია ყურადღება კრიტიკამაც და მწერლებმაც“. „ყურადღება მიაქცია“

¹ არჩ. ჭორჭაძე. წიგნი V, (მასალები ქართულ ინტელიგენციის ისტორიისათვის), გვ. 49.

კი არა, არაჩვეულებრივი განდიდებით იხსენიებდნენ ამ პატარა მოთხრობას, რომელშიც დიდი პერსპექტივა იყო მოცემული.

— „ჩვენს მწიგნობრობას ამაზე უპირატესი არა ახადია-რაო“, ასე სწერდა სტეფანე ჭრელაშვილი 1881 წელს¹. ჩვენი კრიტიკოსისათვის ეს მოთხრობა უმთავრესად ორი ღირსებით იყო „უძვირფასესი“:

1. რომ აქ რეალიზმის სრული დაცვით და მხატვრული ბელით არის ყველაფერი დაწერილი. და 2. რომ ეს მოთხრობა ჩვენია, საკუთარი, ჩვენზე მეტყველი და ჩვენთვის გზის მაჩვენებლად მოცემული. ეს კი ისეთი იშვიათობა იყო იმ დროისთვის, რომ ლაგრენტი არღაზიანის მოთხრობა აუცილებლად დიდ რეზონანს გამოიწვევდა. აქ ხსენებული კრიტიკოსი აგზნებული კილოთი სწერს და უხარია. რომ ქართულმა ცხოვრებამ ჰპოვა თავისი გამომსახველი. „ასეთი წიგნი, გინდა ნაკლები ცოდნით იყოს დაწერილი, მაღლა სდგას ჩვენი მკითხველი საზოგადოების თვალში, ვიდრე მთელი უზარმაზარი გენია შექსპირის, ბაჩოჩის, გეტესი და სხვა... იმართონ რომ ჩვენი ცხოვრება არის აწერილი-ო“, და დაასკვნის: „რაც უნდა ცხარე ცრემლით აგვიწერონ ნენენცების ცხოვრება. რაც უნდა უბედურებასა ჰგაჩნობდეს ფრთხილ ანთ პიერო. მანაც ჩვენში არ დაიბადება ცხოველი ინტერესი ნათღამი... „სოლომონ ისაკიჩ მექლანუაშვილი“ ათასჯერ მაღლა გვეყოლება დაყენებული, ვიდრე გამოჩენილი ლესინგის გამოჩენილი დრამა-ო“. სტ. ჭრელაშვილი მართალი იყო. ქართული ლიტერატურის აღორძინებაზე მეოცნებეს, რასაკვირველია, ყოველი ახალი ასო, რომელიც შეემატებოდა მის ლიტერატურას, ძვირფასად ეჩვენებოდა. და ლაგრენტი არღაზიანის მოთხრობა ხომ იმ დროისათვის მთელი განძეული იყო.

„სახელი ჩემი სოლომონ, გვარი — მექლანუაშვილი. რაც ქვეყანაში კაცად გამოველ, მეთაკილებოდა ჩემი გვარი და ამიტომ ვცდილობდი გვარი როგორმე შემეცვალა, მაგრამ ვერ მოვახერხე, თუმცა სხვანი აღვილად ახერხებენ. ხან მინდოდა მიმეცა რუსული დაბოლოვება ესრეთ: მექლანუევ, მექლანუიჩ, მექლანუენსკი; მაგრამ სიტყვა ჭლანი არ ამოვარდა; ხან მინდოდა გადამეთარგმნა რუსულად, მაგრამ ვერც მე გადაეთარგმნე, ვერცა სხვაჲ. შემრჩა

¹ „იმედი“, 1881 წ., № 2.

ისევ ეს გვარი, რა უთხრა ჩემ მამა-პაპასა!..“ ასე ორიგინალურად და თამამად დაიწყო თავისი მოთხრობა ჩვენმა ავტორმა. თითქოს ფრანგული რომანის მოხდენილობასა და დახვეწილობას ჰგარძნობთ ამ პირველ გვერდზე და ეს სტილი თითქმის დაურღვევლად გასდევს მოთხრობას ბოლომდე. აქ — წერის ახალი მანერაა, რაც ეპოქის მოთხოვნილებას შეადგენდა. ხოლო ეპოქაც ახალი იყო, არა მხოლოდ საქართველოსთვის, არამედ ევროპის მასშტაბითაც. ლავრენტი არდაზიანის თემა სრულიად ახალია. როგორც უკვე მოვიხსენიეთ, მის ნაწარმოებში მოცემულია საწარმოო ინტერესებით გატაცება. აქ უკვე ეპოქის ნიშანია აღებული, რაც რუსეთის საშუალებით შემოიჭრა ჩვენს ქვეყანაში, ხოლო სათავე ევროპაში ჰქონდა.

მოგახსენებთ, რომ ბურბონების რესტავრაციის და ივლისის მონარქიის ეპოქა აღნიშნულია ისტორიაში, როგორც ბურჟუაზიული ზაზოგადობის საისტორიო ველზე გამოსვლის პერიოდი. აქედან იწყება ერთგვარი ახალი ისტორია, რომლის მთავარი მამოძრავებელიც მრევველობაა. კაპიტალი, განთავისუფლებული კონფისკაციისა და მონოპოლიის მუხრუჭებისაგან, ამოძრავდა და სამოქმედოდ გაიტაცა ცხოვრების მოწყურებული საზოგადოება; ფული, ეს „ოქროს ვერძი“, იქცა ისეთ ძალად, რომელსაც ვეღარ შეეტოქებოდა თავადაზნაურობის გაცვეთილი უპირატესობა. სახელმწიფო კონსტიტუციებში შესწორებები შეაქვთ, ან ახლად სწერენ, რომ მდიდარს მიეცეს სათანადო ადგილი. ერთი სიტყვით, აღლმა ზმალი შესცვალა, ფულმა ღირსება და „კეთილშობილთა“ წოდებას ღირებულება შეერყა. ამიტომ იყო, რომ საფრანგეთის უდიდესმა იმპერატორმა ბალზაკმა ფული აქცია თავისი რომანების მთავარ გმირად. მის რომანებში, კაპიტალი, სულთა მპყრობელია და მის წინაშე ფერსა ჰკარგავს სალონების რომანტიული გზნება და გატაცება. ფინანსური არისტოკრატის უბანი სენტ-ონორე იქცევა კანონმდებლად ცხოვრების ყოველ სფეროში.¹ ეს ახალი განწყობილება, როგორც ყოველივე ახალი, მალე ეფინება მთელ ქვეყანას, რუსეთშიც პოულობს თავის მიმდევრებს და იქედან კი საქართველოშიც იჭრება, თუმც დაგვიანებით. ამ განწყობილების პირველი და საუკეთესო გამომხატველი და ერთგვარი აპოლოგეტიც ჩვენში არის ლავრენტი არდაზიანი.

მან თავის მოთხრობაში გამოიყვანა ორი მთავარი გმირი: იდე-

¹ ამის შესახებ იხილეთ გეორგ ბრანდისის „საფრანგეთის ლიტერატურა“, და გამაუთრებთ ის ნაწილი, რომელსაც ეწოდება: „რომანტიული სკოლა საფრანგეთში“.

ალური თავადიშვილი ალექსანდრე რაინდაძე და მილიონის პატრონი მეჭლანუაშვილი. თითქოს აქ შორეული ნათესაობა მოჩანს გოგოლის იდეალურ თავადთან და მილიონერ მურაზოვთან „მკვდარი სულებიდან“, მაგრამ ამას არ აქვს მნიშვნელობა. საინტერესოა უფრო ის მოტივაცია და საერთოდ ის ფსიქოლოგიური ქვეყანა, რომელიც ლ. არდაზიანმა გადაგვიშალა ამ მოთხრობის საშუალებით.

— „ისტორია მოვალეა მისცეს ადგილი თავის სტრიქონებში გამოჩინებულ პირსა, გინდ იყოს იგი მეჭლანუას ცოლი-ო“, ამბობს სოლომონი, და ეს განცხადება თვით ავტორისაა, რომელსაც უნდოდა თავისი კადნიერი თემის გამართლება. ჩვენი ლიტერატურა ჩვეული არ იყო, რომ თავის საგნად „იარაგის“ ხალხი ექცია, და თუ არდაზიანმა გაბედა, ამისთვის სერიოზული საფუძველიც უნდა მოეცა. ეს სერიოზული საფუძველი იყო ის შინაგანი პროცესი, რომელიც ჩვენი იმდროინდელი ცხოვრების სიღრმეში სწარმოებდა, და სახელდობრ: ძველ სოციალურ ურთიერთობათა რღვევა, ახალი საზოგადოებრივი ურთიერთობის ჩასახვა და ის პერსპექტივა, რომელიც ისტორიულ აუცილებლობის სახით იშლებოდა. ლავრენტი არდაზიანმა ეს მოვლენა შენიშნა და ახალი ეპოქის სადარაჯოზე დადგა. იმან სწორი ანალიზი მოუხდინა ჩვენს სინამდვილეს და აღნიშნა ის ორი ძირითადი მიზეზი, რომელიც ჩვენს ცხოვრებას აფერხებდა. ამის ჩვენება კი მან ოსტატურად შესძლო ორი იდეალური პირის დახატვით, რომელთაგან ერთი გაბატონებულ წრიდან გამოიყვანა, ე. ი. თავადიშვილი, მხოლოდ განათლებული, და, მეორე მხრივ, საზოგადოების ნაბოლარა, მეჭლანე ისაკას შვილი სოლომონი, რომელსაც არავითარი პრივილეგია არა ჰქონია, მაგრამ პირადი უნარით, ვაჭრობის ნიჭით, მან ისე მაღლა აიწია, რომ პრივილეგიურ წოდებას აჯობა კიდევ.

ამით ავტორს უნდა ეჩვენებინა: თუ რა შეუძლია განათლების ბატონყმობის პირობებში, რამდენ ჰუმანიურობას კბადებს და არბილებს ბატონის გულს; აღებ-მიცემობას, გარჯას კი, როგორ შეუძლია სულ უკანაქანელი ადაშიანის კაცად ქცევა, რომელსაც „ბრწყინვალენიც“ კი პატივსა სცემენ და ანგარიშს უწევენ. ისე რომ ამ მოთხრობაში ლავრენტი არდაზიანმა სამი კარდინალური კითხვა წამოაყენა: 1. განათლება, 2. ბატონყმობის უარყოფა, რაც თავისდათავად განათლების შედეგად მიაჩნია და 3. წარმოება, როგორც ახალი ცხოვრების ეკონომიური ფორმა. ამ კითხვათა გადაჭრა დღის წესრიგში ჰქონდა დაყენებული იმდროინდელ მოწინავე ელემენტებსაც, რომელთა შორის ერთი პირველთაგანი ლავრენტი არდაზიანი იყო. ამ განწყობილებების შესახებ ცნობილი პუბლიცის-

ტი სერგი მესხი 1869 წელს სწერდა: „ვინ არ იცის, რა გვაწუხებდა და რის ნაკლებობას ვგრძნობდით ჩვენ ამ 10 — 15 წლის წინათ, როდესაც ცოტ-ცოტათი ჩვენშიაც გაჩნდნენ განათლებულები!... ჩვენ გვეყვანდნენ შინაგანი მტრები, რომელნიც ათასჯერ უფრო მავნებელნი და დამზიანებელნი არიან, ვიდრე გარეშენი. ეს მტრები იყვნენ: ბატონყმობა და უმეცრება, რომლების წყალობით, ჩვენ თითქმის იმევე მდგომარეობაში გახლდით, როგორც ნეტარხსენებული რაინდობის დროსა. ჩვენ ბლომად გვეყავდა მუშაკაცები, ბლომად გვექონდა მშვენიერი, ნოყიერი მიწები, ჰაგრამ ამ ორი ტენის წყალობით, მაინც უხეიროდ, დიდს სიღარიბეში და ერთმანეთის უკმაყოფილონი ვცხოვრობდით... ჩვენი თვალუწვდენელი მინდვრები, ხელ-უხლებელი ტყეები და მდიდარი მდინარეები დაგდებულნი იყვნენ სრულიად უყურადღებოთ. არც შეძლება და არც ცოდნა არ გვაძლევდა ღონისძიებას, რომ ჩვენდა სასარგებლოდ მოგვეხმარა და გამოგვეყენებია ცხოვრებაში ეს ბუნებისაგან მონიჭებული სიმდიდრენი“¹...

ამას ეხება ლავრენტი არღაზიანი თავის მოთხრობაში, და ვნახოთ ახლო, თუ როგორ ეხება.

სოლომონ ისაკიჩ მექლანუაშვილი, ამ მოთხრობის მთავარი გმირი, ჩვენებური კომერსანტის ცოცხალი სურათია. ასეთი ვაჭრები „ჰქმნიდნენ“ იმ ისტორიას, რომელიც მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში დაიწყო. იგი ჩარჩია, გაწუწუებული და დაუნდობელი, იგი ფულის გიჟია, რომლისათვისაც თავის თავსაც კი ივიწყებს, რომ „გროშს გროში დაადოს“ და თანხა გააძლიეროს. ბუნებრივად რელიგიური გატაცებით და ცოლშვილს შიშნაშინითა და შრომითა ჰკლავს იმ დროს, როცა თავის ქოხში, ტანტქვეშ ორმოში, თითქმის მილიონი უმარჩია. მან თავისი „კარიერა“ უკაპეიკოდ დაიწყო. ხან ვარიებდა ჰყიდდა, ხან რას და ხან რას. ხოლო შემოსავლის მთავარი წყარო გაჩინა მის შემდეგ, რაც ფულის გახესხება დაიწყო სოფლებში. თითქმის მთელი ქართლი თავის ქსელში გაჰხვია, ეს არ იკმარა, კახეთშიც გადავიდა და ბოლოს მილიონის პატრონი შეიქმნა. თავისი მტერი, გასპარ სარქისბეგიშვილი, რომლის მიზეზითაც აუწიოდა მას ოჯახი მამის სიკვდილის შემდეგ, დაუზოგველად დაღუპა

¹ „წაწერები სერგი მესხისა“, ტ. I, გვ. 21.

და „თავი მოქალაქე და ვაჭარი“, რომელმაც სახელი „გაითქვა ქალაქში და საქართველოში ქვეით, სიმიდღრიით“ დაიყენა იმ მდგომარეობაზე, რომ სამადლოდ გაუხადა საქმე, სულ ცალიერზე დასვა. სოლომონ ისაყიჩ, რასაკვირველია, მორალურად უარსაყოფი ტიპია, მაგრამ ჩვენი ავტორი მაინც სამპატიებით და მწარუნველობით ეყიღება, რადგან მისგან ნეტის მოთხოვნა შეუძლებლად მიაჩნია. ავტორს თავისი გმარი თითქოს უყვარს კიდევ, მაგრამ იმ ნამდვილი სახით კი არა, როგორც სოლომონი იყრ, არამედ იმ ტენდენციით და შესაძლებლობით, რაც სოლომონში იმპარებოდა. უკეთ: სოლომონში მას უყვარდა დაუზარებელი მუშაობა და პრაქტიკული ქვეა. ხოლო სოლომონ ისაყიჩ მეტადუნაშვილს ავტორი ბოლომდე არ ენდობა, რადგან სოლომონი უცხო ტომისაა, რომელიც თავის ბატონობას ავრცელებს არა იქ, სადაც უნდა, და ერთგვარი დაციწვითაც უცქერის ქართველ გლეხს, რომლის საჩიროსაბადებელსაც ეპატრონება. იგი ვარაუბს გამყიდავ გლეხს მიმართავს: „ამასაც კი გეტყვი, ქეთას წააგებ. ქართველი სხვა ვინ ყოფილა ქვეიანი, რომ შენ იყოვო“. ხოლო სხვა ადგილას, იგივე სოლომონი ეუბნება რაინდაძეს: „ამას მოგახსენებთ, რომ ქართველები დაუდევრები ხართ და არა ჭეიქრობთ ხვალსთვისაო“. ამით ლავრენტი არდაზიანს სურდა ქართველების გამოფხიზლება, ერთგვარი მეტოქეობის აღძვრა, რომ ჩვენებიც შეიარაღებულიყვენ იმ იარაღით, რომელსაც ახალი ეპოქა მოიპოვოდა. და ამ აზრს ძალიან მოხერხებულად აშობს, ისე რომ ტენდენციას სიტლანქე არა ჩანს. „ვის არ გიყვართ მამა-პაპის ქოხი, თქვენი მშობელი ქოხი! ნუთუ სხვის სასახლეში უფრო თავისუფლად იქნებით, უფრო შეება, — ლხენა გექნებათ, ვინემც თქვენს მშობელს ქოხში! იქნება მრავალნი წინააღმდეგნი იყვენ ჩემის აზრისა, მაგრამ მე კი არ მიყვიდი სხვას ჩემს ქოხსა; შეძლებისამებრ გავაყეებთ, გავამშვენიერებ და ანდერძად დაუდებ ჩემს შეიღის-შეიღებსა, რომ ეს ქოხი არამც და არამც არ გაჰყიდონ-ო“. ეს „ქოხების“ გაყიდვა კი ეპიღემიასავით ჰქონდა იმ დროს მოღებული ჩვენს ქვეყანას და მევახშებდა და ჩარჩებს ხელთ უვარდებოდათ ჩვენი მიწა-წყალი. ამ მდგომარეობიდან გამოსავალი გზა ერთადერთი იყო: ახალ ეკონომიურ ვითარებასთან შეგუება, შრომა და თაოსნობა ახალი მეთოდების მიხედვით, და განათლება, როგორც ყველა ამის მომტანი და მახარობელი. ამიტომ იყო, რომ მან ასეთი სიყვარულით დაგვიხატა ალექსანდრე რაინდაძის პორტრეტი, როგორც ერთგვარად იდეალური გვირის მისაბაძი სახე.

— „მოზარული ვარ, რომ ცვრობის განათლება გაღმოვიდა. საქა-

რთველოშიო“, ამბობს ალექსანდრე რაინდაძე, „რომ ყველა ელტვის ვანათლებლასა; ამასთან მოხარული ვარ, რომ ჩვენი ძველი დებულება და ჩვეულება, მაგალითებრ ქართველი ქალის ჩაცმა და დახურვა მცირედ ვისმე გაღუგდიათ. ამ მცირედის გარდა, სხვანი ამტკიცებენ, რომ იმათ აქვსთ მამა-პაპის თვითმდგომარე, ხასიათი, აქვსთ ამპარტავნება და იცვან თავიანთი საკუთარი ჩაცმა-დახურვა, რომ ქვეყანამ ყოველთვის გვიყუროს და იცოდეს: „ერთხელ ჩვენც ვიყავით და კიდევაცა უართო“. ეს მსჯელობა თვით ავტორისაა, ეს — მისი ოცნებაა, და ამიტომ არის, თავის გმირს ყოველთვის ისეთ მდგომარეობაში აყენებს, რომ ყოველთვის შუბლგანათებული და სიმართლით დამშვიდებული უცქერის ქვეყანას.

ალექსანდრე რაინდაძეს ევროპული განათლება აქვს მიღებული. მისი ცოდნა პრაქტიკული ხასიათისაა, რამაც დიდი ნაყოფი გამოძღო: მამის მიერ დაგირავებული მამულები დაიხსნა, ყველა ვალები გაისტუმრა, დაიწყო მშვიდობიანი და სასარგებლო ცხოვრება, შეერთო კარგი ქალი, დაბინავდა თავის სოფელში, ირგვლივ ჩუმი სილამაზით და მტკიცე სიყვარულით შემოვლებული. ეს არის ჩვენი ავტორისთვის რაღაც მიწიღველი ცხოვრება, რომელსაც, მართალია, დიდი პერსპექტივა არ აქვს, არც ინტერესთა სიმრავლე, მაგრამ ერთ დიდ საქმეს კი ემსახურება: ჩვენი მიწის შენახვას, უცხო მეტოქისაგან თავის დაცვას და ეკონომიურ წინმსვლელობას, რაც იმდროინდელ ფიქრს იპყრობდა და სამოქმედო პროგრამად ცხადდებოდა.

სოლომონ ისაკიჩ მეჯღანუაშვილის და ალექსანდრე რაინდაძეს დაპირისპირებით, ლაერენტი არდაზიანმა, სხვათა შორის, დაუპირისპირა განათლება და გაუნათლებლობა. მართალია, როგორც უკვე მოვიხსენიეთ, ავტორი ორივე გმირს სიმპატიით გვაცნობს, მაგრამ არის რამდენიმე ხაზი, რომელიც მეტად საგულისხმოა. თავის ამბავის დასრულებისას, სოლომონი სევდიანად ამოიოხრებს და უკანასკნელ აკორდათ ასეთ მელანქოლიურ ლიტყვებს ამბობს: „მართალია, ბოლომდინ ვიყავი სავსე, მდიდარი, პატივცემული, მხიარულად ვეჩვენებოდი ხალხს და მრავალნი დამნატროდნენ, მაგრამ იმ დღიდან, როდესაც დავიწყე დიდებით ცხოვრება, ჩემს გულს ჰქენჯნიდა რაღაც განუსაზღვრელი ჰუმუნვა და მე აღარ მესიამოვნებოდა-რა ქვეყანაზე. ამ ჰუმუნვის მიზეზი იყო ჩემში; ჩემს

გარეთ არ ყოფილა.“ საგულთახმოა, თუ რა იყო ამ „განუსაზღვრელი ჭმუნვის“ მიზეზი. რასაკვირველია, ის „ცოდვები“, რომლითაც მისი მდიდრული ცხოვრება იყო დამძიმებული. რალა არ ჩაიდინა ამ საცოდვემა, რომ როგორმე ქვეყნად გამოსულიყო, მაგრამ მაინც ვერ დაკმაყოფილდა, ფაუსტურად კი არა, რადგან ასეთი დიდი სულის საღმობა მეჭლანუაშვილისათვის უცნობია და სასაცილოც, არამედ ისე, როგორც არიან ხოლმე კმაყოფილები პატარა ბაღში, როგორც თვით სოლომონ ისაკიჩია. ხომ მიაღწია სიმდიდრეს, ავლადრის ქობიდან სოლოლაკის სასახლეში ხომ გადმობარგდა. თეატრებშიც ხომ დაიწყო ჰიარული თავისი ოჯახით და ლოკიდან გადასცქეროდა პარტერში მჭდომარე ალექსანდრე რაინდაძეს, „დროუკითაც“ ხომ დაბრძანდებოდა და დიდ სადილებსაც მართავდა, მაგრამ არა. სადღაც რაღაც ხვრელი იყო დარჩენილი, საიდანაც მის მდიდრულ სიტბოს სიცივე ეჭრებოდა. ეს ნაკლი—უსწავლელობა იყო. სოლომონი ბუნებით ჭკვიანი კაცია. ის ადვილად ხვდება ქვეყნის ვითარებას და დაკვირვებულის თვალთ კარგად ამჩნევს იმ კომიკურ მდგომარეობას, რომელშიც ისა და მთელი მისი ოჯახი არის ჩაყენებული. მან კარგად დაინახა, რომ სიმდიდრე არა ყოფილა საკმარისი, რომ მის მოხმარებას ცოდნა ნდომია, და ამიტომაც არ გაუკვირდა, როდესაც ალექსანდრე რაინდაძემ ცოლად შეირთო ღარიბი, მაგრამ ნასწავლი ქალი. და მის ქალს კი, დიდ მზითვიანს მაგრამ უცოდინარს, გზა აუქცია. ის კარგად ჰხედავს იმ სიბრიყვეს, რომელსაც იჩენენ იმისი ცოლი და ქალი ყველგან, თუნდ იმ საღამოს, თეატრში, როდესაც საუკეთესო მომღერალს წუნი დასდევს, რადგან მუსიკისა არა გაეგებოდათ რა. დიახ, სოლომონ ისაკიჩი ბევრ რასმეს ხედავს მის შემდეგ, რაც ფულზე ყველგან კარები გაუხსნა, და რწმუნდება რომ იგი მაინც უბედურად დარჩა. მან ნივთიერი ჯღანები მოიშორა, მაგრამ სულის ჯღანები ისევ შერჩა და ეს. იყო იმ ჭმუნვის მიზეზი, რომლის შესახებაც ამბობს: „ჩემში იყო, ჩემს გარეთ არ ყოფილა-ო“.

სულ სხვა არის რაინდაძის მდგომარეობა. მან ბევრი დაკარგა ნივთიერი მოსახვეჭელი, მაგრამ სამაგიეროთ კარგი განათლებით შეიარაღდა, რამაც მატერიალურადაც გაამაგრა და სულიერადაც დააკმაყოფილა. იგი დამშვიდებული და სინიღისით დაწყნარებული მიღის თავის გზაზე, იცის, რომ მამა-პაპის ცოდვებიც მოიშორა და მის მიერ გადადგმული ნაბიჯი კი ყოველთვის მართალია და პატიოსანი. მას არა აქვს ის, რითაც მდიდარია სოლომონი, მაგრამ იმით არის მდიდარი, რაც სოლომონს „განუსაზღვრელ ჭმუნვარებაში“ აგდებს. მაშასადამე, განათლება ყოფილა საზოგადოებრივ ურთიერ-

თობის მომწესრიგებელი, პიროვნულ კმაყოფილების მომტანი და ნივთიერ ცხოვრების ერთადერთი და მისაღები საფუძველი. ასე სწავდათ იმ დროს.

ლავერენტი არღაზიანის მოთხრობა საინტერესოა, აგრეთვე, როგორც მამხილებელი დოკუმენტი. მან ეს თავისი ამბავი გადაშალა ყოველდღიური ყოფის ფონზე და რბილი ირონიით მწვევედ გამოლტა ზოგიერთი „სიმბოლოური“ პირები. ეს — არღაზიანის მთავარ მბატვრულ ამოცანას არ შეადგენს. ეს — გზა და გზა ნაცხები ლაქები, მაგრამ ისე ოსტატურად, რომ გარემოს დასახატად მეტი ხანები არც კი იყო საჭირო. მაგალითისთვის ავიღოთ თუნდ ის ადგილი, სადაც აღმინისტრაცია არის გაკენწლილი, შოლტ-გადაკრული. მართო ის მეტი-სახელები კმარა, რომლითაც არიან მოხსენებულნი „საზოგადოებრივ მყუდროების“ წარმოადგენლები, რომ ნათლად წარმოვიდგინოთ, თუ ან თვით რანი იყვნენ, ანდა როგორი იყო საზოგადოების მათდამი განწყობილება: პრისტავი — „აქლემა“, „პერეოჩიკი“, — „ნემსი ყლაპია“, „დესეტნიკი“ — „ციპლონკა“ და მეორე „დესეტნიკი“ — „ქათაშა“. ესენი იყვნენ, რომ აწესრიგებდნენ ჩვენს ცხოვრებას, ამათი ხელით სწარმოებდა ურთიერთობა ხალხსა და მთავრობას შორის. მაგრამ ჩვენს ავტორს უფრო ის „ურთიერთობა“ აინტერესებს, რომელიც ხალხსა და ამ წვრილ მოხელეებს შორის არის დამყარებული, სახელდობრ: მექრთამეობა. ეს იყო ძველი რუსეთის სახელმწიფოებრივი საფუძველი, და ჩვენშიც ეს იქნა შემოტანილი.

— „გზაზე პერეოჩიკმა მირჩია, რომ ქრთამით მეშველა ჩემის თავისთვის. მე დავარწმუნე, რომ მე ცალი ფულს პატრონი არ ვიყავი. პერეოჩიკმა მგონია შეატყობინა ამაზე პრისტავსა. მაშინ პრისტავი და იმისი კომანდა ისე გაიპარ-გამოიპარნენ, რომ მე ვერ გავიგე. დავრჩი რა მართო, დავბრუნდი შინა-ო“, ასე მოგვითხრობს სოლომონ მეჯღანუაშვილი.

ასევე დაცივნისა და მხილების ქვეშა ჰყავს დაყენებული ტერტერ აკოფა. „რა წამს გათენდა, სახლს მოძღვარმა, ტერ-ტერ აკოფამ კარი შემოაღო. ჯერ მოიკითხა დედა-ჩემი, ნუქეში სცა და უქადაგა მოთმინება. მერე საზოგადოება სასულიერო რიგის გააღწევისათვის მამა-ჩემზედ-ო“. და ასწერს, თუ როგორ დახვეტა და წაიღო გასამსჯელის ანგარიშში სწავლასხვა საოჯახო ნივთები, დაგლე-

ჯილი ქეჩაიკ კი. ასეთი გაკვრითი ხაზები ბევრი აქვს ლავრენტი არ-
დაზიანს თავის მოთხორობაში, რაც უფრო მრავალ წახნაგოვნად გვა-
ჩვენებს ამ პატარა კუნძულს, რომელსაც იგი გვიხატავს. ასეთი ღე-
ტალები, ზოგჯერ იუმორისტული ჩანართებით, აცოცხლებენ მო-
თხორობას და აძლევენ იმ „მერხეობას“ რომლის შესახებაც თვით
ჩვენი ავტორი სწერდა 1857 წ. „ცისკარში“, როდესაც ქართული
პროზის წინსვლელობის გზებს ეძებდა. ამ გზას მიაგნო კიდეც,
და თუ თემის მხრივ მან ახალი ნაბიჯი გადადგა, ასეთივე სიახლე
გამოიჩინა ფორმის მხრივ და კიდეც ერთი ძვრა მოახდინა ჩვენი
პროზის შესაშუბუქებლად. მან განაგრძო ის გზა, რომელიც გიორ-
გი ერისთავმა დაიწყო და თავის მხრივ იქცა შემდგომ დასაწყისად,
საიდანაც სათავეს იღებენ უფრო გვიანი პერიოდის მწერლები, რო-
მელთ შესახებ ქვემოთ გვექნება საუბარი.

ბარბარე ჯორჯაძე

(1888 — 1895)

ბარბარე ჯორჯაძის პორტრეტი მეტად მკრთალად მოსჩანს მგ-ცხრამეტე საუკუნის პოეტთა გალერეიაში, და რაც მოსჩანს, ისიც ილია ჭავჭავაძის პოლემიკის წყალობით. ხოლო ეს გამოჩენაც უარყოფითი ხასიათისა არის, რადგან ილია ჭავჭავაძის სატირულმა ენამ ჩვენი პოეტი ქალი თითქოს კურიოზულ მდგომარეობაში ჩააყენა. მაგრამ ისტორიისათვის უნდა მოხდეს ნიდაგის ერთგვარი გაწმენდა, რომ ესა თუ ის მოვლენა არ დაჩრდილოს რაიმე შემთხვევითმა გარემოებამ. და აქაც ღრობით უნდა დავიწყებულ იქნას ის უთანასწორო კამათი, რომელმაც ჩვენი პოეტი ქალი ისტორიის კუთხეს ამოადარა.

მართალია, დღეს ბარბარე ჯორჯაძე, თუ შეიძლება ასე ითქვას, სამართლიანად არის დავიწყებული, რადგან თვით ავტორმა უფრო დიდხანს იცოცხლა, ვიდრე მისმა შემოქმედებამ, მაგრამ ეს კიდევ არ გვაძლევს იმის უფლებას, რომ მისი დამსახურება ქართული ლიტერატურის წინაშე სამუდამოდ იყოს უყურადღებოდ დატოვებული. თუნდ მართო ის ფაქტი, რომ „ძველთაგან“ ილია ჭავჭავაძეს ყველაზე დიდი ბრძოლა ბარბარე ჯორჯაძემ გაუწია, უკვე აძლევს მას ადგილის დაქერის უფლებას ჩვენი ლიტერატურის ისტორიის ფურცლებზე. მაგრამ მისი დამსახურება მხოლოდ ეს ხომ არ არის. იგი თავის დროზე საკმაოდ გავლენიანი პოეტი იყო. მის ყოველ სიტყვას საგანგებოდ ყურს უგდებდა ჩვენი ლიტერატურის მოყვარული საზოგადოება, და გგონია, რომ მე-19 ს. ბევრ პოეტს არა ჰქონებია ისეთი თანაგრძნობით გამოხმაურება, როგორც ამ ჩვენს „ათვალწუნებულ“ მანდილოსან პოეტს. მაგალითად, ვინმე ეფემდა ანდრონიკაშვილისა, „ცისკრის“ ფურცლებზე, „ექსპრომტი“ მიმართავს:

—„ბადრო მზეო, ბრწყინვალეობ მარადა....

აჩრობს სხვათაც თვალთა შენთა ისარნი,
რაგინდ შვერეტნი იყენენ შენზედ მსისხარნი,

ეც პოეტსა ნება ლექსობისანი,
ვის ელვა ჰქლავს შავის თვალეზისანი...¹.

ასევე პოეტური ხობით მიმართავს ქუთაისიდან გიორგი თუ მანიშვილი:

„უცხოთ კალმითა ვინგვინათე მარტოს ცისკარი,
თვალთ უუუუნასა ქება უძღვენ სწორ შესაღარი,
ფეხთ დაუფინე ასპინოზი და აცეღარი...“

პოე მნათობო კახთა შორის და მღერთა სქესო,
სწორ-უპოვარო, უცხო მთქმელო და უბურფესო,
ძვირფასო უნჯო, მშვენიერო და უაღრესო,
ოქროდ შოიშვის, რაც ცისკარში კალმით დასთესო...“

პოეტაჲ დიდო არ დაგეშრება სიტყვათა წყარო...²

არანაკლები აღფრთოვანებით მიმართავს ჩვენს პოეტ-მანდილოსანს გიორგი ანდრონიკაშვილიც:

„ივერიელთ ქალთა შორის აღმოჩნდი მწერლად,
რომლით ღირსც ხარ ტყბილსა სიშხედ გვეყანდე საშლერლად...“

უწოდებს მას „ქართველთ ენისთვის და „ცისკრისა“ დამამშვენიებელს“ და სხვ.

კიდევ ბევრმა სცადა მისი შექება, და თვით ჩვენმა დიდმა პოეტმა აკაკი წერეთელმაც კი, რაც გვაფიქრებინებს, რომ თავის დროს ბარბარე ჯორჯაძე მნიშვნელოვანი ფიგურა უნდა ყოფილიყო ჩვენს სალიტერატურო ქვეყანაში. ამ გამოჩენაში ალბათ მის ქალობასაც ექნებოდა წილი, რადგან ეს ერთგვარი იშვიათობა იყო. მაგრამ მიზეზთა რკვევა ამჟამად ჩვენ იმდენად არ გვაინტერესებს. ჩვენთვის უფრო სასურველია ამ ქალის პოეტური თუ ლიტერატურული სახის აღდგენა.

ბარბარე ჯორჯაძე იყო პოეტ რაფიელ ერისთავის და. მან სალიტერატურო მოღვაწეობა დაიწყო 1858 წლიდან, „ცისკრის“ ფურცლებზე. იგი იყო ძველი სალიტერატურო ტრადიციების ერთგული

¹ „ცისკარი“, 1861 წ., № 3.

² „ცისკარი“, 1861 წ., № 5.

მიმდევარი და ე. წ. „ძველი“ მიმართულების ტიპური წარმომადგენელი. მართალია, შენდევში მან გეზი იცვალა და სხვა უანრითა და სტილით სკადა წერა, მაგრამ ნაინც იგი დარჩა ძველი თაობის თითქმის უკანასკნელ წარმომადგენლად.

ბარბარე ჯორჯაძე აღზრდილი იყო ანტონ კათალიკოსის „კატილორიებზე“, კარგად იცოდა ძველი მწერლობა, მაგრამ ახალს სრულიად ჩამორჩენილი იყო. ამან გამოიწვია ილია ჭავჭავაძის წინააღმდეგ ის გალაშქრება, რომელმაც ჩვენი მწერალი ქალი სასტიკად დაამარცხა. „ლიტერატურა უნდა შეიცავდეს პატიოსნურს და დარბაისლურს ენას და არა უშვერობას-ო“, რომ დაიძახა ილია ჭავჭავაძისადმი საპასუხო წერილში, ეს იყო სიტყვის ბანზე აგდება, რადგან ლაკითხი ამ კუთხით არ იდგა. ხოლო იქ, სადაც მწერალი ეხება საკითხის უფრო პირდაპირ მხარეს, იგი ყოვლად სუსტი არგუმენტებით არის შეიარაღებული. მას დაციუნვის კილოც ვეღარ შევლის. „ჩვენ როგორც შევიტყეთ, ილია ჭავჭავაძე, ბატონებო, გაზრდილი გახლავთ უნივერსიტეტში, სადაც ასწავლიან მრავალ საგნებს, და, რასაკვირველია, სწავლას მიიღებდა, მაგრამ აი საკვირველი უპირველესი საგანი არ შეუძენია და ლიტერატორობს კი! თუ ნებას მოგვცემს, მოვახსენებთ, თუშეცა კი მაღალ სასწავლებელში არა ვყოფილვართ, და არათუ მაღალ სასწავლებელში, შინიღამაც გარეთ არ გავსულვართ, რომ ყოვლის მწერლისათვის საჭიროა და აუცილებელი იცოდეს. თეორეტიკა ანუ ჰსწავლა ხელოვნებითის სიტყვიერებისა. ეს რომ ყურადღებით წაეკითხა“, და სხვ... როგორც ვხედავთ, „თეორეტიკის“ გარდა ამ სიტყვებში არაფერი ჩანს, და მხოლოდ მოძველებული „თეორეტიკით“ შორს წასვლა შეუძლებელი იყო. „ესთხოვთ შეასმინოს ჩემს გაუნათლებელ გონებას, მაგ განათლებულმა პატივცემულმა სტუდენტმა, რა მნიშვნელობა აქვს ამ ლექსებს: ესტეტიკური, სენტემენტალური, დრამატიზმი და სხვანი, ხომ იცის, რომ ჩვენ, ცისკრის მკითხველები, უფრო მეტნი ვგულვებიან სოფლებში, სადაც ესტეტიკური იქნებ საკმელადაც მივიღოთ-ო“. ესეც ირონიას, მაგრამ ვერც ამ საშუალებით შეძლო ჩვენმა ავტორმა დიდი მოწინააღმდეგის დაბნევა. პირიქით, ილია ჭავჭავაძემ უფრო მწველი ირონიით მოსპო ბარბარე ჯორჯაძის მეამბიტი თავმომწონეობა:

— „მწერალი ქალი მთხოვს „შევასმინო მის გაუნათლებელ გონებას განათლებულმა სტუდენტმა“, რა მნიშვნელობა აქვს სიტყვებს: ესტეტიკური, სენტემენტალური, დრამატიზმი და სხვანი, ეს სიტყვები საკმელათ მიუღია ამ მწერალ ქალსა. მე აქ არა მეთქმის-რა იმის გარდა, რომ ეგ სიტყვები სუსტ არსებებისთვის ძალიან ძნელი მოსანე-

ლებელია—“... ხოლო იქ, სადაც ილია ჭავჭავაძე ამ ოხუნჯობის გარდა იძლეოდა ღრმა აზროვნებას, ჩვენი მწერალი-მანდილოსანი ველარას ახერხებდა, რადგან თქმას ცოდნა უნდოდა, მას კი ეს არ გააჩნდა. მაგრამ მიუხედავად იმ შეუდარებელ უპირატესობისა, რომელიც ჰქონდა ილია ჭავჭავაძეს, ბარბარე ჯორჯაძე მაინც მნიშვნელოვან პიროვნებად მოჩანს, თუნდ მხოლოდ იპიტომ, რომ ძველთაგან ყველაზე გაბედულად იგი იბრძოდა, და იბრძოდა ისეთი გოლიათის წინააღმდეგ, როგორც ილია ჭავჭავაძე იყო.

რა უყოთ რომ დამარცხდა. დიდ მოწინააღმდეგესთან დამარცხება სანახევრო გამარჯვებას უდრის.

ბარბარე ჯორჯაძის სალიტერატურო მოღვაწეობა შეიცავს: პოეზიას, პროზას, დრამატურგიას და ნაწილობრივ სალიტერატურო კრიტიკას. ოდენობის მხრივ მისი შემოქმედება დიდი არ ყოფილა, ღირსების მხრივ კი, ასე ვსთქვათ, — მეორე ხარისხოვანი შემოქმედის ნაყოფი.

მისი დრამატიული ნაწარმოებიდან უნდა აღინიშნოს სამ მოქმედებიანი დრამა „შური“ რომელიც, უნდა ითქვას, კარგად არის შესრულებული. აქ ახალი ეპოქის სუნთქვა არის ნაჩვენები, მთელი თავისი ზერელობით, უკეთუ წამბაძველობით და ფულის გაბატონებით. ამ ფონზე არის გადაშლილი სოფიოსა და ლევანის სიყვარულა, რომელთაც ხელს უტარავს სოფიოსთან შეზრდილი სიდონია, რომელსაც ლევანი უყვარს. თვით დრამის არსებითი მხარე ჩვეულებრივი და პრიმიტიულია, მაგრამ ნაწარმოები გაცოცხლებულია ჩანართი ადგილებით, რომელნიც ეპოქის გასაგებად შეტად მნიშვნელოვან მომენტებს შეიცავენ. ზოგიერთი ტიპები კარგად არიან დახატული. მაგალითად, სტეფანე ფერშალი, ქართული კაბის მაგიერ „სერთუკს“ რომ იცვამს, და ამის გამო ამპარტავნდება, გლეხებთან სიარულს აღარ აპირებს, იმათ გაჰყვარტლულ სახლში ტანისამოსი გამიფუქდება.

ფინანსიური „არისტოკრატის“ ჩანახაზიც კარგად არის ნაჩვენები, მოხდენილი ირონიით: „პეტრუშას ცოლს ჩადრის მაგივრად წამოუხსნავს ოც-თუშნიანი სალოფი, დაჯღანულ ქოშების მაგივრათ — ხუთ მანეთიანი პოლუსაპოშკები“...

ხოლო უაზრო და უცოდინარი მიმბაძველობა, „თვლების ჭკუა“,

კარგად არის გადმოცემული თუნდ იმ სიტყვებით, რომელსაც სტეფანე ფერშალი ეუბნება ვახტანგს: „ახ, ნეტავი მეწვიოთ თორემ, წემი თავი მოგიკვდეთ, თუ პავარი არ მოვიყვანო და მთელი ძროხა არ მოკეტანო, უნდოდეს ქინე გააკეთოს, უნდოდეს ბლომანჯე და უნდოდეს მაროჯა, თუნდა ის ერთი ძროხა სულ მოახმაროს, არას ვინაღვლიო“. უელე, ბლომანჯე და ნაყინი მას ჰგონია, რომ ძროხის ზორცისაგან კეთდება და ამ თავისი „განათლებით“ თავიც მოაქვს.

ბატონყმობის შესახებაც არის ლაპარაკი, და მთელი იმედი განათლებაზე არის დამყარებული, რომლის გარეშეც ვერავითარი განთავისუფლება ვერ უშველის გლეხსაო¹, ხოლო არსებითად ავტორი ამ ინსტიტუტის წინააღმდეგ არის განწყობილი.

რაც შეეხება მის პროზაულ ნაწარმოებებს („ალავერდობა“, „თაზი“ და სხვ.) საინტერესონი არიან თავისი მდიდარი ეთნოგრაფიული მასალით და გადმოცემის სიცოცხლით.

ბარბარე ჯორჯაძის პოეზია ქალური მელანქოლიით არის მოცული. განცდების სიწრფელე ახასიათებს ყოველ მის ლექსს, და ეს არის, რომ გვიზიდავს წასაკითხად, თორემ მისი ლექსების ფორმა მძიმეა და მოუქნელი. მისი ქვეყანა ჩვეულებრივ სევდიანად გამოიყურება, იქ სიხარული რაღაც ნაძალადევია, სიმღერა ტკივილებით სავსე და სული ბუნებრივი რომანტიულობის ბრძმედში გამოვლილი. ამ მხრივ საინტერესოა ლექსი „ა...წ...ს“, (ე. ი. აკაკი წერეთელს) რომელიც, თუ შეიძლება ითქვას, მისი განცდების შესაკრებს წარმოადგენს, ანდა მისი შინაგანი ქვეყნის გასაღებს:

„პოეტო! ჰსცანი ამ ჩემს გულზედა
კუბოს კარაღდე ტანჯვა სწერია,
და ემატება წყლული წყლულზედა
მისთვის ხედრს შვება არ უმღერია.“

მივიღტი ხოლმე ადგილს უდაბურს,
სადაც ას-წლოვანთ ხეთ დაუჩრდილავს
და სალს კლდეებსა, ქარიშხალთ სადგურს
მცირე რამ ველი შემოუზღუდავს...
ანუ ძველ პალატთ ჩამონგრეულთა,

¹ ეს პიესა დაბეჭდილია 1863 წ. „ცისკარში“, ე. ი. ერთი წლით ადრე ბატონყმობის გადავირდნამდე.

რამელნიც ფიქრზე ფიქრს მომიმატებს,
და სასაფლაოს წინაპართ ჩემთა
აჩრდილს ცხოვლად რომ წამომიყენებს..."

პოეტი რადაც სულიერი ტკივილებით არის შეპყრობილი, რასაც ჰაზოგადოებრივი სევდის ხასიათი აქვს, თუმც ინდივიდუალური ლირიზმით არის გადმოცემული. ამ თავის ტანჯვას თავის ძმას, რაფიელ ერისთავსაც, უზიარებს. ლექსის სათაურია: "ძმაო რაფიელ!"

"ხედავ ცელას ტაროსთ და დროებათ ვით საპყრობილეს,
დამფლეს, დამაბეს, მძიმეს ჩაქვით შემაბორკილეს,
ნათელი გული, მზიარული შემოირგულეს.
რად მივემსგავსე უცნობოსა, ოცნებაში მყოფს?.."

და პოეტს სინამდვილე რომ ვერას აამებს, ზმანებებს-ლა მიმართავს. მაგრამ ვერც ეს საშუალება ჰკურნავს მის მწუხარებას.

"წსიზმრობ და რაჟა? განა ფხიზლად ვნახავთ საწადელს?" და ამ საწადელის აუსრულებლობა არის, რომ მიატოვებინებს ზშირად ადამიანთა ქვეყანას და სულის დასამშვიდებლად ბუნების კალთას მიმართავს:

"დამკოდველ სევდას მოვეციე ხშირსა,
რით ვიშორებდი მე ამა ჰირსა,
მიემართე მაშინ ინწოპის პირსა
ეგებ მის ტალა მეკუროს გულსა..."

პოეტს ბუნებაში ყველაზე მეტად მდინარე იზიდავს, და განსაკუთრებით არაგვი, რომელსაც უმღერის, ვით ქალი თავის რაინდსა და საყვარელს:

"უვირის და შორბის არაგვი მკვირცხლად,
აბობს და არღვევს კლდეებსა ფიქლად,
განქვეთს დიდ ზვირთთა ვითა ისარა
არაგვი, ჩემი ლომი, ის არი!
ზღუდენი სალთა მალალ ქარაფნი,
მას შემორტყმიან როგორც დარაჯნი.
ვით საპყრობილეს შეუმწყვედევიათ,
გარნა არაგვი ვერ უძლევიათ,
და იგი ისევე ამაყად არი..."

ბარბარე ჭორჭაძე სილაშაზის კარგი განმცდელია, და იქ, სადაუ იგი მშვენიერად აღწერს, თითქოს ენერგიაც ემატება, და გამოსახვის საშუალებანიც უმახვილდებიან. თუ იგი დაინახავს „სახეს უზადოსს, თვალ-უუუუნასა“, „აყრილსა წარბსა, კულულ თმასა გადმოფენილსა“, იგი ექსტაზში მოდის და ქებას ეუბნება მთელის არსებით:

„ტანი სიწვლილით არალია-სპინოზას დარი
ნორჩ აყეაებით, სურნელებით ვით აცეღარო,
ვარსკვლავი ცისა, გამოკრთომით შეიდ ცთომილთ დარო,
რას შიგამსგავსო ყოვლის მჯობო, რაც ქვეყნად არი?...“

მოქალაქეობრივი მოტივებიც შექრილია მის პოეზიაში, და გან-
ხაკუთრებით გლეხთა საკითხი, რომელიც მისმა ძმამ, რაფიელ ერის-
თავმა, თავისი პოეზიის მთავარ საგნად აქცია. შეიძლება ეს ძმის
გავლენა იყოს, შეიძლება კი არა, ეს ასეც არის, რადგან თვით სა-
თაურებიც კი რაფიელ ერისთავის ლექსებს მოგვაგონებენ. მაგალი-
თად „თედორეს საჩივარი“.

— „დავიბადე, სიღარიბე თან დამყვა-ო“, კვენისის თედორე და
ოცნებობს სწავლაზე, რომელიც ქვეყანაში კაცად გამოიყვანს. მაგ-
რამ ეს მისი ნატვრაც პრიმიტიულია და ზერელე: „ყისინის ჩოხას-
ჯაგში გაღუძახებდი, მანუეტებით და ფრაკით გამოვიპრანქებოდიო“.
ეს არ არის გლეხის ბუნებრივი ნატვრა, არც გამოთქმაა მისი, მაგრამ
რომ გლესს მოუბრუნდა პოეტი და სცადა მისი ფიქრების გაგება,
თავისებურად მაინც, ესეც მნიშვნელოვანია.

„ამისათვის სულ ყველას მე დაუგდებ ანდერძათ,
ისწავლონ, დახელოვდნენ, ხალხი შიანდეთ თვის ძმათ,
ერთ-პირობა, ერთობა შეგვედგმება ჩვენ ბოძათ,
და მტრები მორეულნი, ვერ გავვხდით თვის კერძათ“...

ბარბარე ჯორჯაძე დაჩაგრული მოძმის ქომაგად გამოდის და ამას-
ასწავლის თავის შეილებსაც იმ საოჯახო ხასიათის ლექსებში, რო-
მელნიც მის არქივში ბლომათ მოიპოვებინა.

„დღეს შემისრულდი სწორედ რვა წლისა
ხვალ გგზუნნი შეილო სასწავლებელში,
გვედრები რომ რჩევა მშობლისა,
ღრმად ჩაინერგო პატარა გულში,
უყვედურ ძუძუს, უზრუნველად საზრდოს
შენ რომ აქამდი შეექცეოდ-ო“...

ეს პერიოდი გათავდა, ამას იქით იწყება სულ სხვა ცხოვრებაო
და აღთქმას აძლევს, რომლის ერთ მთავარ მცნებათაგანი არის და-
ჩაგრული მოძმის შევლა და სამსახური.

„როცა გაიცინო ქვეყანას შენა
მოძმეთ ნაღველსა წინ შეეყრები-ო“.

და ამ ნაღველის მოსასპობად თავის განწირვასაც კი ავალეხს.

როგორც ამ ამონაწერებიდანა ჩანს, ჩვენი პოეტი ქალი დიდი ნიჭის პატრონი არ ყოფილა. უკეთ: შეიძლება დიდი ნიჭი ჰქონდა კიდევ, მაგრამ თავის შემოქმედებაში იგი ვერ გვიჩვენა და ბოლომდე დარჩა ერთ მორიგ და ნაკლებ ხარისხოვან მწერლად. მის გვერდით მოღვაწეობდნენ უფრო მეტი პოტენციის ხალხი, მაგრამ მათ შესახებ თუ არას ვამბობთ, და ბარბარე ჯორჯაძე კი გამოეყავით, მხოლოდ იმიტომ, რომ თავის დროზე ამ უკანასკნელმა საზოგადოების დიდი ყურადღება მიიქცია, თუნდ როგორც მანდილოსანმა მწერალმა, მხურვალე მონაწილეობა მიიღო იმ ლიტერატურულ ბრძოლაში, რომელიც სამოციან წლებში ილია ჭავჭავაძემ გაუმართა „ქველებს“ და მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ქველისა და ახლის ჯვარედინ გზაზე. დღეს ბარბარე ჯორჯაძე, როგორც პოეტი, მკედარია, მაგრამ ისტორიისათვის კი იგი ერთი პუნქტთაგანია, რომელსაც მკვლევარი გზას ვერ აუქცევს.

სამოციანი წლები — როგორც ახალი პერიოდის დასაწყისი ქართულ ლიტერატურაში

„თერგდალეულები“ და სალიტერატურო კრიტიკის აღორძინება.

მე-19 საუკუნის მანძილზე ქართულ ლიტერატურასა და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში სამოციანი წლები უდიდესი მნიშვნელობის პერიოდს წარმოადგენს. ეს ხანა რაღაც აღორძინების პერიოდს გვაგონებს. რასაკვირველია, ამით იმას არ ვაპოვებთ, რომ წინა წლებში არ იყო ამ აღორძინების ელემენტები. პირიქით, იყო და საკმაოდ მნიშვნელოვანიც, მაგრამ სამოციან წლებში ქართული აზროვნება წელში გაიძარტა, და არაჩვეულებრივი გადანაფრენით წინ წასწია ჩვენი ცხოვრება. თითქოს ჰაერიც რაღაც მათრობელათი იყო გაუღენთილი და „სისხლს უთამაშებდა“ ყველას, იმდენად მასიური ხასიათი მიიღო ამ ახალმა მოძრაობამ, რომლის შთამაგონებელნიც ე. წ. „თერგდალეულები“ იყვნენ.

როდესაც აკვირდები ამ ჩვენს „თერგდალეულებს“, თითქოს ხედავ, რომ ეს ხალხი რაღაც მოწამეობრივი სახით გამოიქვიჩებიან. შეიძლება ეს ჩვენება სუბიექტიურობით იყოს შენელებული, მაგრამ თუ ამ სუბიექტიურობის მოშორებას შევეცდებით, და იმ ეპოქის ანალიზს დავიწყებთ, მაინც დარჩება ეს მოწამეობრივი შარავანდელი, როგორც ობიექტური მდგომარეობის ბეჭედი. მართალია, ეს მსხვერპლად შეწირვა ნებაყოფლობითი იყო, ეს მათი მსოფლმხედველობიდან გამომდინარეობდა, მაგრამ ეს მაინც არ უარყოფს პიროვნული მდგომარეობის სიმძაფრეს. მათი გარემო მეტად უფერული იყო, საზოგადოებრივი და ინდივიდუალურა სიცოცხლე მოშვებული, და სამოქმედო ასპარეზი მეტ წილად უხმო სივრცეს წარმოადგენდა. „აბა სად არის ქართველი და საქართველო-ო“, რომ დაიძახა ილია ჭავჭავაძემ, ეს იყო ყველაზე მწარე ნათქვამი, რომელიც კი სმენია მეცხრამეტე საუკუნეს. და ეს ნათქვამი გამოწვეული

იყო იმ სინამდვილით, რომელსაც მთელი თავისი ახალგაზრდული
 ალტკინებით „მესამოციანები“ უარყოფდნენ და ჰგმობდნენ. ისინი
 სიძულვილითაც იყვნენ ავისილნი, და სამართლიანადაც. დამდაბლე-
 ბული ცხოვრება, ნაცარქექიული სურვილები და იდეური ჭონდრის-
 კაცობა, ამაზე მეტ განწყობილებას ვერ გამოიწვევდით იმ ხალხში,
 რომელსაც სულ სხვაგვარი იდეური გატაცება ჰქონდა. ამ გატაცე-
 ბის ფსიქოლოგიური და მორალური მოტივები რთული იყო, რასაც
 ემატებოდა მოქმედების პრაქტიკული პროგრამა. ასეთ პირობებში
 კი, პიროვნული საკითხი უკან უნდა დამდგარიყო და საზოგადოებ-
 რივი საქმიანობა გამოცხადებულიყო უწყმინდეს ალთქმად. ეს მოით-
 ზოვდა „მესამოციანებისაგან“ დაჰიმულ ნერვიანობას, თავდადე-
 ბულ საქმიანობას, ყველა გზაზე დგომას, ყველაფრის ტვირთვას, რაც
 უეჭველად გამოიწვევდა პიროვნების ერთგვარ დაწვრილმანებას,
 მთავარი გზიდან აცდენას. მეტად დიდი იდეურ-მორალური ძალა
 იყო საჭირო, უდიდესი ამტანობა, რომ ასეთ პირობებში ადამიანს
 შეენახა თავისი პიროვნული ღირსება, შედარებით მაინც. და მესამო-
 ცე წლების მოღვაწეთა სიდიდეც იმაში გამოიხატა, რომ მათ მართა-
 ლია დიდი მსხვერპლის გაღება დასჭირდათ, მაგრამ საკუთარი ინდი-
 ვიდუალობის თავისებურება მაინც შეინახეს, თუმც უკეთეს პირო-
 ბებში მათა შემოქმედებითი ნიჭი უფრო მაღალ ფორმებში გამო-
 ცხადდებოდა. ილია ჭავჭავაძე, ნაკო ნიკოლაძე, აკაკი წერეთელი და
 სხვ. ისინი იმ დროს ცხოვრობდნენ, როდესაც აქტუოზობაც, ემოციათა
 სიმდიდრეც, ნებისყოფაც, ჰკუპაც და ყველაფერი უნდა მიტანილიყო
 საზოგადოების აღდგენის მსხვერპლად, და ამაში ვხედავ იმ შარა-
 ვანდეს, რომელიც თავს ავლიათ ჩვენს „თერგდალეულებს“. მაგონ-
 დება ვიქტორ ჰიუგოს გმირი (Miserables), კონვენტის ძველი წევ-
 რი, მონსენიორს რომ მიმართავს: — „მართალია, მე ჩამოვგლიჯე
 კრეტსაბმელი საკურთხეველისა, რომ ჩემი სამშობლოს ჭრილობები
 შემეხვია-ო“. ჩვენმა „მესამოციანებმაც“ საკუთარი მეობის სა-
 კურთხეველს ყველაფერი შემოუძარცვეს, ზადგან ალთქმა ჰქონდათ,
 თავის ქვეყნის ჭრილობა შეეხვიათ.

„თერგდალეულებმა“ პეტერბურგიდან ჩამოიტანეს ახალი, რა-
 დიკალური იდეები და მოისურვეს ჩვენი ცხოვრებისა და ლიტერა-
 ტურის გარდაქმნა ამ იდეების მიხედვით. ისინი ახალგაზრდები იყ-
 ნენ, მათში დიდი იყო აღფრთოვანება და გატაცება. ტყუილად ხომ
 არ გაიჭრნენ შორეულ ქალაქისკენ, რასაც თვენახევარი „ტროიკით“
 მგზავრობა სჭირდებოდა. ჩანს რომ მათში დიდი იყო სწავლისა და
 მოქმედების წყურვილი, და ეხლა, დაბრუნებულებს ვინ დაიოკებ-
 და. ეს ჩვენი „თერგდალეულები“ შეთქმულებსავით გრძნობდნენ

თავს, ძმად-ნათესავთ მხარს აძლევდნენ ერთმანეთს, რაც მათ მოქმედებას რაღაც საერთო სურნელებას აძლევს. და ეს სურნელება, გეორგ ბრანდისის სიტყვით რომ ვსთქვათ, ის არის „რომელსაც გამოსცემს კეთილშობილი ღვინო, დაყენებული იმ წელს, როდესაც ყურძენი არაჩვეულებრივად კარგად მწიფდება“. „თერგდალეულებიც“ კარგად იყვნენ დამწიფებულნი, და აზირობდნენ, რომ მათი შემოქმედების ამბარი დღევანდლამდე ისმის და გვხიბლავს. შეიძლება „თერგდალეულებს“ არსებითად „ახალი“ რამ არც კი ეთქვათ, მაგრამ ხშირად „არსებითს“ კი არა აქვს მნიშვნელობა, არამედ იმ გამოთქმის საშუალებას, რომელიც თვით ამ „არსებითს“ განაახლებს. შეიძლება კი არა, ეს ასეც არის.

„ციცკარის“ ფურცლებზე, გაკვრით, ყველა ის საკითხი იქნა აღძრული, რაც კი „თერგდალეულების“ დეკლარაციაში იყო თქმული, მაგრამ იმ განსხვავებით, რომ აქ ყველაფერი შეკუმშულად იყო ნათქვამი, და რაც უმთავრესია იმ ხალხის მიერ, რომელთ მთელი სილამაზეც მხატვრული აზრის კრისტალიზაციაში გამოიხატებოდა. „ციცკარში“ ახალი რამ ბევრი იყო, მაგრამ იქ ეს ვერ ჩნდებოდა, რადგან მკითხველის პირველ ამრეზასთანავე, რედაქცია ბოდიშს ახდიდა და პირდებოდა „დანაშაულის“ გამოსწორებას. თანაც, „ციცკარში“ თუ გაიფიქრებდა რამე ახალი, ეს ერთი პირის საქმე იყო, ეხლა კი, „თერგდალეულების“ სახით, ჯგუფი იყო გამოსული და ისეთ პირთაგან შემდგარი, როგორც იყვნენ: ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, ნიკო ნიკოლაძე, გიორგი წერეთელი, კირილე ლორთქიფანიძე და სხვ.

ეს ჯგუფი პეტერბურგშივე იყო შემდგარი, როგორც ქართველ სტუდენტთა სალიტერატურო წრე, რომელიც გულმხურვალედ ადევნებდა თვალყურს ჩვენი ქვეყნის ცხოვრებას და განსაკუთრებით იმას, რაც იწერებოდა ერთადერთ ქართულ ჟურნალ „ციცკარში“. ამ წრის მეთაური ილია ჭავჭავაძე იყო, რომელიც საქართველოში დაბრუნების უმალ, 1861 წელს, თბილისშიც ააჩუქებს თანამოაზრეთა წრეს, რომელშიც შედიოდა იმ დროს საუკეთესო ახალგაზრდობა: პეტრე ნაკაშიძე, ალ. სავანელი, ივ. ბერიძე, დავით და მიხ. ყიფიანები, მიხ. ჩიკვაძე, ივ. პოლტორაკვი, გ. ყაზბეგი, ილია წინამძღვრიშვილი და ვახტანგ თულაშვილი. ეს წრე წარმოადგენდა იმ ლაბორატორიას, სადაც მუშავდებოდა მთლიანი მსოფლმხედველობა, ერთი ყველაფრის დამტევი იდეა, სადაც ოცნებობდნენ საქართველოს განთავისუფლებაზე, სამშობლოსა და კაცობრიობის ინტერესთა შეთანხმებაზე, სოციალური განთავისუფლებისათვის ბრძო-

ლაზე და ყველაფერზე, რაზედაც შეუძლიან იოცნებოს ახალ-გაზრდობამ, რომელსაც თავი საესე ჰქონდა ახალი იდეებით და გული კი — უძველესი უდიდესი სიყვარულით საქმისა და ბრძოლისათვის. ამ წრეში იკითხებოდა რეფერატები, მოთხრობები, ლექსები, იყო მსჯელობა წაკითხულის ავ-კარგიანობაზე. და, ერთი სიტყვით, აქ იკმაყოფილებდნენ იმ მოთხოვნაზე, რომელსაც ვერ აძლევდა მათ „ცისკარი“.

ეს ახალგაზრდობა ჯერ კიდევ არ იყო ზედმიწევნით ჩამოყალიბებული, მათ არა ჰქონდათ ერთი გარკვეული მსოფლმხედველობა, თავიდან ბოლომდე ლოლიკურად შეკრული და მტკიცე. ისინი ნაწილობრივ რომანტიკოსებიც იყვნენ. და შეიძლება იმ მიზეზით, რომ ამას მოითხოვდა ჩვენი ქვეყანა, საჭირო იყო ოცნების გაღვიძება, შეურიგებლობა სინამდვილესთან, რომ ხალხს პერსპექტივა მისცემოდა და თავი დაედოთ იმ მდგარი და გამოფიტული ცხოვრებისათვის, რომელშიაც ყველაფერს ფერფლი ჰქონდა გადაყრილი, მაგრამ ამავე ღროს საჭირო იყო სინამდვილის ხელში ჰქვრაც, რომ საქმე გაკეთებულიყო, ქართული საქმე. ეს ყველა შეგნებული ქართველის ვალი იყო, რომ ამით ბარიერები აღემაართათ იმ უცხო პოლიტიკოსთვის, რომელსაც სულ სხვა მიზნები ჰქონდა და სულ სხვა მეთოდები. აი, ამ ჩვენმა სინამდვილემ გამოიწვია ის ფსიქიური „ორმაგობა“, რომელიც გამოიჩინეს ჩვენმა თერგდალეულებმა, და რაც ჩვენის აზრით, იყო ერთადერთი და სწორი გზა.

საბოლოო ანალოზით ეს არც ორმაგობა იყო, რადგან რომანტიზმი და რეალიზმი არსად არ შეჯახებიან ერთმანეთს იქ, სადაც ფორმალური თუ საგნობრივი პოლიარობა იწყება. ამ ბრძოლაში ყოველთვის საუბარი და ბრძოლა დოზების შესახებ იყო, და იმიტომ არის, რომ ლოლიკურად სწორი და ზედმიწევნითი განმარტება რომანტიზმის თუ რეალიზმისა ლიტერატურაში ღღესაც არ არსებობს.

ამითვე აიხსნება ის მოვლენაც, რომ სადემარკაციო ხაზს ვერ გაიყვან რომანტიკოსსა და რეალისტს შორის. ჰიუგო და ზოლა საბოლოოდ მაინც ერთ ნიადაგზე დგანან და მათ შორის განსხვავება პრინციპის გარეშე მდებარეობს. ასევე იყო ჩვენშიც. „თერგდალეულების“ სახელთან ისტორიამ დააკავშირა რეალიზმის განმტკიცება, მაგრამ მათ ნაწარმოებებში იშვიათი არ იყო რომანტიზმის სულის საღმობაც. მაგრამ ისინი უფრო დაუახლოვდნენ სინამდვილეს, ამ სიტყვის ჩვეულებრივი გაგებით, და ლიტერატურაში განამტკიცეს ისენა, რომელიც ხალხის ენად არის ცნობილი.

„თერგდალეულები“ ჩვენს ლიტერატურას შემოეჭრენ, როგორც ნაძღვრული რევოლუციონერები და თამამად ეკვეთნენ იმ „კერპებს“, რომელთაც მათი მამები თაყვანსა სცემდნენ. „მაშებმა“, რასაკვირველია იუყადრძეს „შვილებს“ ასეთი კადნიერება და გაჩაღდა ბრძოლა. ამ ბრძოლას შესახებ არჩ. ჭორჭაძე სწერდა: „საყურადღებოა, რომ პირველად ეს შეუთანხმებლობა აღმოჩნდება წმინდა ლიტერატურულ ნიადაგზე, ერთმანეთს ენის უეარვისობას უწუნებენ.

მაგრამ თანდათანობით გამოირკვევა ღრმა და გაუვალი უფსკრული ორ მსოფლმხედველობათა შორის. ძველ საქართველოს წინაშე ჩნდება ახალი ძალა, რომელსაც შეაქვს არათუ ახალი ენა, ახალი აზრიც, ახალი გრძნობა და ახალი იდეალები-ო¹. ეს მართალია, მაგრამ ეს ახალი იდეალები სალიტერატურო ხასიათისა კი არ იყვნენ, არამედ საზოგადოებრივი, რაც კარგად გავიგო გრ. ორბელიანმა, როდესაც „შვილებს“ უწოდა: ლიბერალებო, ურწმუნონი და სხვ. ხოლო რაც შეეხება „ენის წაბილწვას“ ეს, სხვათაშორისი ბრალდება იყო, ყოველ შემთხვევაში ბევრად უფრო ნაკლები, ვიდრე ლიბერალობა ან ათეისტობა, ანდა ბრძოლის ის ახალი მეთოდები, რაც ჩვენა ძველი თაობისათვის უჩვეულო იყო. დიახ, საკითხის სიმწვავე, ჩვენის აზრით, სხვა სივრცეშია საძიებელი, სახელდობრ იმ ახალი პერიოდის დაწყებაში, რომელსაც იდეურად ახალმა თაობამ უწინამძღვრა და რომელსაც რეფორმების სამზადისი ეწოდება. 1861 წელს, თებერვლის 19-ს, როგორც ვიცით, რუსეთში გამოქვეყნდა მანიფესტი ბატონ-ყმობის გადაფარდნის შესახებ. მაგრამ ეს მანიფესტი არ შეეხებოდა კავკასიას და კერძოდ საქართველოსაც. აქ მხოლოდ სამზადისი უნდა დაწყებულიყო, რის ბრძანებაც მოუვიდა მთავარმართებელ ბარიათინსკის. 1861 წლის 29 მარტს კი თბილისის გუბერნატორს ორლოვსკის მოუვიდა ბრძანება, რომ მოეწვია თავადაზნაურობის კრებები და შესდგომოდა საკითხის გარკვევას. ამავე მიზნით იყო შექმნილი ე. წ. „საბატონო გლეხების მომწყობი ამიერ-კავკასიის კომიტეტი“ (Закавказский комитет по устройству помещичьих крестьян). აქ საკითხის გარშემო ცხარე განჯაში დაიწყო. მართალია, თავადაზნაურობა პირდაპირი ბრძოლის გაშლას ვერ ბედავდა, რადგან ეს რეფორმა „ხემოდან“ ხდებოდა,

¹ არჩ. ჭორჭაძე, წიგნი 5, გვ. 50.

მეფის ბრძანებით, მაგრამ არა პირდაპირი გზით კი ცდილობდნენ თავისი უპირატესობის შერჩენას. ქართლ-კახეთის თავადაზნაურობამ თავის პროექტში გარკვეულად აღიარა, რომ იგი აასრულებს თავის უქვეშევრდომილეს მოვალეობას მეფის წინაშე, მსხვერპლს გაიღებს, მხოლოდ სამაგიეროდ ანაზღაურებას მოითხოვს. რაც შეეხება გლეხთა განთავისუფლებას მიწის მიზომებით, ამაზე ხომ გადაკვრითაც არ იყო სიტყვა ნათქვამი. ასე ფიქრობდა და ამითვის ყოველ გზასაც ცდიდა ჩვენი თავადაზნაურობა. მათთვის „საბედისწერო“ დღე თენდებოდა, და ამ დროს, თვით მათი წრიდან გამოსული ახალგაზრდობის საწინააღმდეგო აზრი რა განწყობილებასაც შექმნიდა, თავისთავადაც აშკარა არის.

„თერგდალეულები“ რომ რადიკალურად განწყობილი ხალი იყო, ამის შესახებ ორი აზრის არსებობა შეუძლებელია. ხოლო ამ „თერგდალეულთა“ მედროშე ილია ქავკავაძე იყო. ნიკო ნიკოლაძე ამის შესახებ 1873 წლის „კრებულში“, სხვათა შორის, სწერდა: „რაც კი რამ იყო ჩვენში ახალგაზრდა, მხნე, ახალი წესის და ცხოვრების მოყვარე, ყველამ იცნო ის პატიოსანი მომავალის დროშა, რომელიც მხნედ ეკავა ილია ქავკავაძეს-ო“. და ამ დროშაზე მთავარ ღონუნგად ბატონყმობის უარყოფა და გლეხკაცობის მიწიანად განთავისუფლება ეწერა.

1877 წელს ილია ქავკავაძე წერდა: „1864 წელს მოხდა ჩვენში ყმების განთავისუფლება. მოისპო ჩვენში ერთისაგან მეორის ადამიანობის გაქვლევის მიზეზი, კაცი კაცად აღიარეს. ეს ერთი დიდი და უკეთესი მხარე ამ სახელოვანი ცვლილებებისა. აქ ყოველივე დამოკიდებულების კავშირი საძულადილად გადაწყდა; ერთს ჩამოართვეს ის, რაც სიმაართლის შეურაცხყოფა იყო, მეორეს დაუბრუნეს ის, რაც უსამართლოდ წართმეული ჰქონდა. ამ მხრით, ორთა შუა ხელის მოსაკიდებელი და სადავიდარაბო არა დარჩენილა-რა, ჩენასა და შენას ამ მხრით მათ შორის ადგილი აღარ ჰქონდა. მაშასადამე, აქ საჭირო არ იყო განსაზღვრა უფლებისა და მოვალეობისა. ხოლო ბატონ-ყმობის საქმეში არის მეორე მხარეც, რომელსაც ქვეყნის კეთილ-დღეობისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს. განთავისუფლებულ გლეხს დაბინავება უნდოდა. უამისოდ გლეხის განთავისუფლება იმას ეგვანებოდა, რომ კაცისათვის გეთქვათ: წადი, თავისუფალი ხარ, რომ შიმშილით მოკვდეო. ჩვენდა საკეთილოდ ეს ასე არ მოხდა“. ამავე აზრს იგი შემდეგშიც ხშირად იმეორებდა.

ამას გარდა, კიდევ ერთი მომენტი არის აღსანიშნავი: ჩვენი „თერგდალეულები“ სოციალისტებიც იყვნენ. ეს ბირველ შეხედ-

ვით პარადოქსისებური აზრი, სერიოზულ შესწავლის შემდეგ სრულად ნათელი ხდება. რასაკვირველია, დღევანდელი თვალსაზრისით მათ სოციალიზტობას ბევრი რამ აკლდა, მაგრამ საზოგადოებრივ იდეალებით რომ გატაცებულნი იყვნენ ეს არ არის სადავო. ილია ჭავჭავაძე ხიზნების შესახებ ადგენს მოხსენებას, რომლის გამოც, მ. ნ. კუჩავეი, ამავე საკითხის შესახებ მოხსენების (Зависка) ავტორი, სწერს: — „თ-ლი ილია გრიგ. ძე ჭავჭავაძე საკითხს სვამს ახალ, თავისებურ ნიადაგზე. მას მიაჩნია, რომ საკითხი უნდა ჰგულისხმობდეს რაღაც შვიდი ათასი კომლის მიწით მოწყობას კი არა, ...არამედ ისეთ ზომათა შექმნას, რომელიც ხელს შეუწყობს ხიზანთა ინსტიტუტის განვითარებასო“ და სხვ. ამ ხიზანთა ინსტიტუტს კი ილია ჭავჭავაძე ორიგინალურად უცქეროდა. იგი სწერს:— „საკუთარებას ორი ნაწილი შეადგენს: ერთი პირადი, მეორე — ზოგადი, რადგან იგი არსებობს არა მარტო ცალკე კაცის არსებობისათვის, რომ ნაამაგარი შრომისა მასვე მოახმაროს, არამედ საზოგადოების სარგებლობისათვისაც, რომ შესაძლოდ და დღეგრძელად ჰქმნას არსებობა თვით საზოგადოებისა. ერთიც და მეორე ნაწილიც, ცოტად თუ ბევრად, თავის საბუთს ჰპოულობს იმაში, რომ თვით ადამიანიც ბუნებითად ორს მხარეს წარმოადგენს. ერთი მხრით იგი ცალკე სულიერია, რომელსაც თავისი პირადი, საკუთარი საგანი აქვს ცხოვრებისა და სხვაზე დამოუკიდებლად მიეზიდება ამ საგნისკენ, და მეორეს მხრით ზოგადი სულიერი, რომელიც მრავალგვარად გადაბმულია, დამოკიდებულია სხვა, თავის მსგავს სულიერებზედ იმ აუცილებელ საკიროების გამო, რომ მარტო ცხოვრება ბუნებითად არ უწყერია და უსათუოდ უნდა სცხოვრობდეს თვისთა მსგავსთა შორის“... და განაგრძობს: „რომელი ერიც გინდა აიღოთ მთელ ქვეყნიერობაზედ, ჰნახეთ, რომ ყველა ერის ეკონომიური ცხოვრება იმის ბრძოლაში დაღეულა და იღევა დღესაც, რომ ან ერთი ნაწილი საკუთრებისა აუფლოს ქვეყანაზედ და ან მეორე. მთელი არსება მიწათმფლობელობის საქმისა, რომელიც შეადგენს დღევანდელ ტკივილს ყველა ერისას და ყველა სახელმწიფოებისას, მასში მდგომარეობს, თუ რომელი ნაწილი საკუთრებისა გაძლიერდეს და გაუფლდეს კაცთა ეკონომიურ ცხოვრებაში: პირადი თუ ზოგადი. ეს ორი ელემენტი იბრძვის დღეს ქვეყნიერობაზედ“... აქ უკვე კლასთა ბრძოლის პრინციპის აღიარებაა, დასაშვებ ფორმით გამოთქმული, ხოლო თვით რას უქერს მხარს, ეს შემდეგი ადგილებიდანა ჩანს: „პირადი ელემენტის გამრავლება მთლად და უნაკლოდ გამოისახა მთელი თავისი სასტიკობით ფეოდალობაში, რომელმაც შემოიტანა ბატონყმობა, ესე იგი, იმისთანა

წყობა, რომელიც მართო უფლებათა უმოვალეობო, უსაზღვრო, პირობა დაუდებელი, და რომელსაც სხვა საგანი არა ჰქონდა—რა, გარდა ცალკე კაცის პირადი კეთილდღეობისა“... „თუ გადამეტებული გაუფლება საკუთრების პირადი ელემენტისა გამოისახა ბატონყმობაში, ზოგადმა ელემენტმა თავისი ადგილი და ბინა მოიპოვა ხიზნობაში“... და ამ ხიზნობას მხარს უჭერდა, როგორც საზოგადო-საკუთრების განმამტკიცებელს. იმ პირობებში ამის თქმაც დიდი გამბედაობა იყო, რადგან პრესაში ამის მსგავს ვერას დაბეჭდავენ. აქი სწერდა კიდევ ილია ჭავჭავაძე 1863 წლის „საქართველოს მოამბეში“: „ნაკლულევანება ჩვენ ქურნალს, რასაკვირველია, ბევრი ჰქონდა. სირცხვილი იქნებოდა ჩვენთვის, რომ ეგ ნაკლულევანება დავფართოთ. ეგ მკითხველის და თავის თავის მოტყუება იქნება და ჩვენ ამაზე შორსა ვართ. ყველაზე დიდი ნაკლულევანება ჩვენი ქურნალისა ის იყო, რომ სხვათა შორის დროების ინტერესი არა ჰქონდა,— ეგ ინტერესია ყოველი ქურნალის სული, ეგ აცხოველებს, ეგ აბრუნებინებს მას სულსა, არც ერთი ჩვენი შინაგანი ცხოვრების გამოჩინება, არც ერთი თითქმის ფაქტი, არც ერთი საქმე, რომელიც ყველას თვალ-წინ გვიტრიალებს, და რომელიც ყოველი ცოცხალი კაცისათვის საინტერესოა, არამცთუ ვერ ახსნა ჩვენმა ქურნალმა, არამედ ვერც კი გაჰხედა რომ მიჰკარებოდა, თუმცა ზოგჯერაც სცადა, კიდევ იმავე მიზეზით, რომ „დრონი მეფობენო“. ამის გამო ჩვენს ქურნალს ფერი დააკლდა, „მოამბემ“ შორიდან დაუწყო ტრიალი მას, რაც ახლო გასაშინჯავი იყო“... ამ ამონაწერებიდან გვგონია უკვე ნათელია, თუ რა აზრზე იდგნენ ჩვენი „თერგდალეულები“, და იყვნენ თუ არა სოციალისტური იდეების გავლენის ქვეშ. კიდევ ბევრი საბუთების მოყვანა შეიძლებოდა, მაგრამ ამჟამად ამ საკითხის დაწვრილებითი განხილვა ჩვენს ამოცანას არ შეადგენს.

შეიძლება უცნაურად ეჩვენოს მკითხველს, რომ ვლადპარაკობთ „თერგდალეულთა“ შესახებ და ვიმოწმებთ კი მხოლოდ ილია ჭავჭავაძეს. ამის უფლებას გვაძლევს ის გარეწობა, რომ ილია ჭავჭავაძე მეთაური იყო, და როგორც უკვე მოვიხსენიეთ ნ. ნიკოლაძის სიტყვები, „რაც კი რამ იყო ჩვენში ახალგაზრდა, მხნე, ახალი წესის და ცხოვრების მოყვარე, ყველამ იცნო ის პატროსანი მომავლის დროშა, რომელიც მხნედ ეკავა ილია ჭავჭავაძეს“. ხოლო რაც შეეხება ამ სიტყვების ავტორს, იგი ხომ ევროპული მასშტაბის რევოლუციონერი იყო და სოციალისტი, მაგრამ ამის შესახებ ქვემოთ გვექნება საუბარი, როდესაც ნ. ნიკოლაძეს შევხვებით.

1 „საქართველოს მოამბე“, 1863 წ., № XI.

მაშასადამე, „მამებს“ და „შვილებს“ მხოლოდ სალიტერატურო საკითხები კი არა ყოფნენ, არამედ მთელი მსოფლმხედველობა, და განსაკუთრებით ის სოციალ-ეკონომიური მოძღვრება, რომელსაც „მამები“ უდიდეს დანაშაულად აცხადებდნენ. ამ ნიადაგზე ატეხილი დავა და სალიტერატურო პოლემიკა ამ დიდი დავის შემდგომი ნაწილი იყო.

მაგრამ თუ მხოლოდ ორ ბანაკს დავინახავთ, „მამებსა“ და „შვილებს“, რომლებიც მესამოცე წლებში დაუპირისპირდნენ ერთმანეთს, ჩვენი დასკვნა არ იქნება სავსებით სწორი. ასეთ შემთხვევაში, ორ უკიდურესობაზე შორის ყოველთვის გაჩნდება ხოლმე საშუალო ელემენტი, რომელიც ამ აწყვეტილ პოლუსთა შორის წონასწორობის დამყარებასა ცდილობს. ეს ის ელემენტია, რომელიც ყოველთვის გამარჯვებული გამოდის, რადგან უკიდურესობანი არასოდეს არ ხორციელდებიან პირდაპირი ზახით. ყოველთვის ხდება კომპრომისი, ორივე მხრე და მათი შეხვედრაც სწორედ იმ საშუალო პუნქტზე ხდება, სადაც ეს მესამე ელემენტი იმაღლებს ხმას. ამ მესამე ბანაკის წარმომადგენელი იყო ალექსანდრე ორბელიანი. იგი, სხვათა შორის, სწერს: „აბა ახლა კონსერვატორთ და პროგრესისტებს ვეწვივნეთ, მივიღეთ, მშვიდობის მყოფელობით თავი დაუქრათ. მართალია, ეტყობა, ორი დასი იბადება, კარგი და ცუდი. ეს ის არის, (რომ) წინ მივიდვიართ და უკან აღარა ვრჩებით. პროგრესისტებს უნდათ კონსერვატორები გაიგდონ წინ. კონსერვატორები შეჰყურებენ ჭერ სახეში იმათ: ვნახოთ რა იქნებაო. რაღა რა იქნება, უნდა პასუხი ვთქვათ, ჩვენის აზრისამებრ ასე: კარგ ამბავსა ძველსა უნდა პატივი ვსცეთ. ახლანდელს განათლებას თავყვანს ვსცემდეთ. ოღონდ კარგი რამ ითქვას, რომ საზოგადოს ზნეობისა გასაკეთებელი იყვეს, გონების სინათლის მიმცემი და ქვეყნის სასარგებლო, თორემ სულ ერთია, რაც გინდათ სთქვით, გინდ ძველი, გინდ ახალი განათლებისა. კარგსა კარგი მოაქვს და ცუდსა ავი. ძველი კარგი ამბავი უნდა გონებაში გვქონდეს საფუძვლად და ახალი განათლებისა ვისწავლოთ კარგის შენობის დასადგმელად, თორემ უბრალოთაკილობა კარგი არ არის, ის არის მხოლოდ თავიანთი ახალი ნება“. და ბოლოს ნაღვლიანად დასძენს: „ვერ მივხვდარეკარ, არ მესმის მე, ძველის ამბის მწერლებს ხელსახოცში რათა ჰხვევენ? რათ უნდათ, რომ ძველი ფაიკათფოს და მითამ ახალი აღმოაცენოს? თუ კარგი ფერმერები არიან, ძველზე უნდა ამყნონ კარგი გემოვანი ხილი“... აქ აღარ არის ის შეუერივებელი კილო, რომელიც „მამათ“ ბანაკიდან მოდიოდა. აქ უფრო სერიოზული და აუღელვებელი მსჯელო-

ბაა, რომელსაც მიზნად დასახული აქვს ატეხილ დავის შენელება და საერთო პოზიციის გამოძებნა, საზოგადო საქმის სახელით. ამ შემარიგებელ კილოს შემდეგშია ცხვლებით, რადგან „მამათა“ და „შვილთა“ ბრძოლა ერთი და ორი წლის საკითხი არ ყოფილა. პირიქით, შემდეგში უფრო გამწვავდა კიდევ და შუამავლის როლი ახლა „დროებამ“ იკისრა სერაგეი მესხის მეთაურობით. 1872 წელს იგი სწერდა: „როგორც სხვაგან, ჩვენშიაც ისმის ხშირად ჩივილი და უკმაყოფილება მოხუცებულებსა და ახალგაზრდებს შუა. ამ უკმაყოფილებამ უკანასკნელ დროს იქამდე მიაღწია, რომ ეს ორი ნაწილი ჩვენი საზოგადოებისა ხშირად ერთმანეთს სხვა-და-სხვა ლამაზი სიტყვებით ამკობს!“... ამ უთანხმოების მიზეზად ჩვენი პუბლიცისტი თვით ჰასაკს აცხადებს, რადგან საზოგადოდ „მოხუცებულებსა და ახალგაზრდებს განსხვავებული შეხედულება აქვთ თითქმის ყოველ საგანზე“. ხოლო რაც შეეხება თვით ამ ბრძოლის კონკრეტულ მიზეზებს, ამის შესახებ წერს: „ჩვენი მამები ბრალად სდებენ შვილებს, რომ თქვენ ურწმუნონი, უსაქმონი და ლიბერალები ხართ; ენა წაგვიბილწეთო და სხვა ამისთანაებს. შვილებიც თავის მხრივ სხვა და სხვა მრუდე საქმეებს, საზოგადო სიკეთეზე დაუდევრობასა და მხოლოდ საკუთარ თავზე ზრუნვას აბრალებენ მოხუცებულებს“... აქ უკვე გარკვეულად და მარტივად არის ნაჩვენები ამ ბრძოლის ხასიათი, და სწორედ ისე, როგორც უკვე მოვიხსენიეთ, ე. ი. რომ ამ დავაში წმინდა სალიტერატურო საკითხებს უფრო ნაკლები მნიშვნელობა ჰქონდა, ვიდრე საერთო მსოფლმხედველობას, რომელიც „თერგდალეულებმა“ ჩამოიტანეს საქართველოში, ჩვენმა ძველებმა კი არ მიიღეს. სიძულვილით უარყვეს.

ეს არ იყო ერთი გარკვეული და მტკიცე პროგრამა, რომ „თერგდალეულები“ წარმოვიდგინოთ როგორც სკოლა ან როგორც პარტია. ეს იყო ერთი მიზნისკენ მიმავალი ახალგაზრდობის კავშირი. პროგრესულად მოაზროვნე, რადიკალურად მეოცნებე. რომელსაც განწყობილება და ტემპერამენტი უფრო აკავშირებდა, ვიდრე პროგრამული დისციპლინა. აკი ნიკო ნიკოლაძე თავის „კრებულში“ წერდა კიდევ: „განა ამ სტრიქონების დამწერი ყველაფერში ეთანხმება, მაგალითად გ. წერეთელს. ილია ჭავჭავაძეს, აკაკი წერეთელს ან ს. მესხს? ან განა ესენი ყველაფერში ეთანხმებიან იმას? არა. ზოგიერთ საქმეში, ზოგიერთ კითხვებზე ჩვენ სხვა და სხვა აზრისანი ვართ. მაგრამ ჩვენ ყველას საზოგადო მიზანი ერთი და იგივე გვაქვს და უნდა გვექონდეს. ამ საზოგადო მიზანს ჩვენ ყველანი, ჩვენის ძა-

¹ ნაწერები სერაგეი მესხისა. ტ. I., გვ. 69.

ლისა და ცოდნის მიხედვით ერთგულად ვეძახებოდათო“. ეს ასეც იყო, და ამ „საზოგადო მიზნის“ სახელით, იღვწოდნენ ჩვენი ცხოვრების ყველა მხარეზე.

ჩვენ ამჟამად არ გვაინტერესებს „მამათა“ და „შვილთა“ ბრძოლის უფრო დეტალური განხილვა. მხოლოდ მდგომარეობის უფრო ნათლად გასათვალისწინებლად, გაკვრით შევეხეთ იმ მთლიან პოზიციას, რომელზეც „თერგდალეულები“ იდგნენ, და შევეცადეთ გვეჩვენებინა, რომ ეს ბრძოლა მხოლოდ სალიტერატურო ხასიათისა არ ყოფილა. ესლა კი ვნახოთ ის ბრძოლა, რომელიც ჩვენს პირდაპირ საკითხს შეადგენს და რომელმაც უდიდესი სამსახური გაუწია ჩვენი ლიტერატურის აღორძინებას. ამ საგნის შესახებ საუბარი იგივეა, რაც სალიტერატურო კრიტიკის მიმოხილვა; და ჩვენც აქედან დავიწყებთ.

იღეს ჩვეულებრივ აზრად იქცა საქართველოში ლიტერატურული კრიტიკის უქონლობა. პრესაშიც და კერძო საუბრის დროსაც ხშირად გაიგონებთ, რომ ჩვენ ვწერლობა გვაქვს და ლიტერატურული, ან თუ ვნებავთ, ე. წ. ესთეტიკური კრიტიკა კი არა. ასეთი მოსწრაფებული აზროვნება უნიადაგოდ მეჩვენება, ხოლო ასეთი აზრის გამოთქმა კი ემყარება მხოლოდ ჩვენი მწერლობის უცოდინარობას.

არ მახსოვს კარგად, რომელი მეცნიერი იყო, ის კი მახსოვს, რომ იმ „ვიდაცას“ ასეთი ამბავი შეემთხვა: კარჩაქეტილობას შეჩვეული, ერთხელ ის მეცნიერი გარეთ გამოვიდა. იყიდა ყველი. შეუხვიეს ქაღალდში და შინ დაბრუნდა. საუზმის დროს სრულიად შემთხვევით წაიკითხა ის ქაღალდის ნახევრი, რომელშიც ყველი შეუხვიეს, და ეწერა, რომ საფრანგეთ-პრუსიას შორის ომი დაიწყო. ამან დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა მეცნიერზე, რომელიც მაშინვე გაეშურა თავის მეგობართან, რომ ეს სენსაციური ამბავი შეეტყობინებინა. მეგობარი ჯერ გაოცდა, და ვერ გაეგო, ნუთუ მართლა კვლავ ასტყდა ის ომი, რომელიც შვიდი წლის წინათ ძლივს დამთავრდა. ბოლოს გამოირკვა, რომ ის გაზეთის ნახევრი ძველი იყო, ხოლო მთელი ომი ისე წარმოებულა, რომ მეცნიერს მის შესახებ არაფერი სცოდნია.

არ ვიცი, რამდენად ანეგდოტის ხასიათს ატარებს ეს ამბავი, ვიცი მხოლოდ, რომ ანალოგიურ ამბებს ხშირად აქვთ ხოლმე ადგილი. ამ შემთხვევაშიც ეს ანალოგია უფლებამოსილია.

ჩვენ ძალიან გვიყვარს ლიტერატურული თემების შესახებ ავტორიტეტული საუბარი. მეცნიერულ თემებსაც არ გაურბივართ. ბევრი ევროპიულ „აღზრდილთაც“ კი ცდილობს გაკვირვება გამოიწვიოს „შინ ნაზარდ“ ქართულ საზოგადოებაში, მაგრამ ვინ არა ხვდება, რომ ყველა ამას ზედმეტად დილეტანტური იერი გადაჰკრავს, რომ „უკაცურობის“ ეპოქის გამოძახილია ეს? ქართული ლიტერატურული კრიტიკის შესახებ გამოთქმული აზრიც, მე მგონია, უნიადაგოა, და ვეცდები ნათელვყო, რომ ლიტერატურული აზროვნება შემოქმედებას თან სდევდა, მხოლოდ ჩვენ, ერთსაც და მეორესაც მოწყვეტილთ, გვეპართება ზემოხსენებული მეცნიერის არა მეცნიერული და სასაცილო ამბავი.

აქ, რასაკვირველია, არ შეეხები წინა საუკუნეებს, სადაც კრიტიკული აზროვნება იყო, და ხშირად ამგვარი ხასიათის აზროვნება ლექსის სახით იშლებოდა. თეიმურაზი, არჩილი, მამუკა ბარათაშვილი და სხვ., უფრო ადრე „ვეფხვისტყაოსნის“ შესავალი და სხვ. დიახ, სალიტერატურო აზროვნება ანუ კრიტიკა ჩვენა გვქონდა ძველიდანვე, და თუ ამ დარგს პოეტები ემსახურებოდნენ, მხოლოდ იმიტომ, რომ ნამდვილ ესთეტიკურ თუ სალიტერატურო კრიტიკას პოეტის სიბრძნე სჭირდება და არა მშრალი სილლოგისტიკა. დიახ, ჩვენ ძველს ვტოვებთ და ვეხებით მხოლოდ მეცხრამეტე საუკუნეს, ისიც „ციცკრის“ დაარსებიდან, რადგან ადრე მე-19 ს. ასეთი ხასიათის მწერლობა ჯერ არ ჩანს.

„ციცკრის“ პირველი ნომერივე შესდგებოდა ოთხი განყოფილებიდან. I. ლექსთ-თხზულება, II. პროზა, III. სწავლა და ხელოვნება, IV. სოფლური სახლის პატრონობა. უკანასკნელ რუბრიკას შართალია ხშირად ავსებდა „ხორცის დამარილების“, „ღორის გაკეთების“ და „ძმრით გაკეთებული ბატის“ რეცეპტები, მაგრამ ეს სრულიადაც არ უნდა გვიშლიდეს ხელს აზროვნება დავინახოთ იქ, სადაც ჩვენი „გამახვილებული“ აზროვნება მხოლოდ გასტრონომიას ხედავს.

ჩვენი ლიტერატურული შემოქმედება, მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრის დასაწყისშივე, გრძნობს კრიტიკის სიმკაცრეს, მაგრამ მდგომარეობის და თვითკრიტიკის შედეგად გამოდის ბრძანება აქ კრიტიკის დროებით ამკრძალავი: „ვის არა მსურს გამოხატოს თავისი აზრი და გრძნობა სასიამოვნოდ, ცხადად და ენა მკვერობით? ვინ არა გრძნობს და არ იცის, რომ ყოველსა ამას მოგვეცემს ჩუქენ „ციცკარი“, ქართული სალიტერატურო ჟურნალი? რასაკვირველია, მას სრულებით ესენი იმ პირველ შემთხვევაში არ შეგვიძლიან ვისა
მოვთხოვოთ, შემდეგ ესრეთის დავიწყებისა ჩუქნის ენისა ჩუქენ
35-291

გან. მამულისა სიყვარული, ესე ბუნებითი ნიქი ყოველ კაცთშორის და ზემოხსენებული წინადადებანი ვალდებულ გვეყოფენ ჩუპენ ყოველთა მივიღოთ გულად მონაწილეობა ამ სასარგებლო შრომაში და ვეცადოთ განგრძნობისთვის ამ ეურნალისა, და არ ვუგდოთ ყუჩი რომელიმე კრიტიკოსთა, ამოდ კალმით აღქურვილთა განსახილველად ჩუპენის ახალ დადგენილ ეურნალისა, რომელიც, ვიტყვი. არ უნდა იყვეს ჭერედ ჯაგნად კრიტიკისა, უმეტესად კრიტიკისა, არა მართლისა“.

და ამ „მართალ“ კრიტიკას „ცისკარი“ ადგილს უთმობს, თუმც ეს „დათმობა“ მას ზოგჯერ ძვირად უჯდება. ჩვენი წიგნის პირველ ნაწილში უკვე გვქონდა ამის შესახებ საუბარი, ისე რომ აქ სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ, ვიტყვით მხოლოდ, რომ გარდა იმ კრიტიკული აზროვნებისა, რომელიც „ცისკარის“ ფურცლებზე დაიწყო და უმთავრესად ეხებოდა ენას, მართლწერას, იქვე გვხვდება რამდენიმე წერილი უკვე სალიტერატურო ნაწარმოების შესახებ. მაგალითად, ალექსანდრე ორბელიანის წერილები გრიგ. რჩეულიშვილის „ქარივის ლიმონების“ და დან. კონქაძის „სურამის ციხის“ გამო. ერთსაც და მეორესაც ჩვენი კრიტიკოსი უწუნებს ისტორიულობას, მითხზოვს სიმართლით აღწერას, ურომლისოდაც ავტორი საქურისს დაემსგავსება და „საქურისი რა შვილს მისცემს ქვეყანასა-ო“. სალიტერატურო კრიტიკის სფეროში მოღვაწეობენ ქალებიც (ბარბარე ჭორჭაძე, მარიამ ერისთავი და სხვ.) ასე რომ, ამ მხრივ ნიადაგი უკვე დაძრული იყო.

მაგრამ ეს დასაწყისი იყო მხოლოდ. ქართულ ლიტერატურულ აზროვნებას ახალი ეტაპი ეწყებოდა. მოდიოდა ახალი ხალხი „თერგდალეულნი“, რომელნიც ჭერ ისევ პეტერბურგიდან იმუქრებოდნენ: „ჩვენ აქა ვართ სამნი ძმანი, სამნი თერგ-დალეულთაგანი-ო“. იქ იყვნენ და ემზადებოდნენ იმ შეშართებისათვის, რომლითაც უნდა მოწმენდილიყო პოეზიის ასპარეზი. ვინც აქ იყვნენ, ისინი მხოლოდ წინამორბედობდნენ. ნამდვილი ლიტერატურული კავალერია ჭერ შორს იყო, მაგრამ თითქოს უკვე ისმოდა მათი ცხენების ტორთა ცემა. შორს იყვნენ „თერგდალეულები“, მაგრამ აქაურ მწერლებზე კი ალესილები იყვნენ: „უფალს ზემოურ იმერელს წერეთელს ეფთიმეს არ ესმის პოეზია, სამღვთო სიტყვა და პოეზია იმ დალოცვილს ერთი ჰგონია-ო“.

და აი, უკვე 1861 წელს, „ცისკარში“ იბეჭდება ილია ჭავჭავაძის კრიტიკული წერილი კოზლოვის „შეშლილის“ თარგმანის შესახებ. ილია ჭავჭავაძის წერილი ნაღმის თვისებისა აღმოჩნდა, რაც აუცილებლად ასეც უნდა ყოფილიყო. ახალგაზრდა ილია ჭავჭავაძეში

უკვე ტორტმანობს მოხუც ილიას შეურიგებლობა, აზრის სიმადლე და სიმკაცრე. ილია ჭავჭავაძემ თავისი ვეტო დაადო ამ თარგმანს, და სენტრემენტალურ ნაწარმოებად გამოცხადებული, იგი „შეშლილი“ აღარავის შეშლია ნამდვილ რეალისტურ ნაწარმოებებთან.

ილია ჭავჭავაძის გამოჩენა თავიდანვე დიდი იყო. ყველა გრძნობდა, რომ დიდი ჭკუის ადამიანი მტკიცე ნაბიჯით მიდიოდა ქართულ აზროვნების ტახტისაკენ და მიდიოდა დაუზოგველ ნოვატორობით. ილია ჭავჭავაძე არ ხმარობს ძველ ქარაგმიან ასოებს და სწერს: „ეს ასოები სულ არ გვიხმარია ჩვენს სტატიაში; თუ ვინცობაა ეს ენის წინააღმდეგ მიაჩნდეს ვისმეს, ჩვენ ყოველთვის მზად ვართ გავსცეთ პასუხი და გამოუცხადოთ, რა მიზეზითაც არ ვხმარობთ-ო“. ტონი მაგარია, როგორც ხედავთ. „თუ ვინცობაა“-ო, და დამტკიცებას კი არ პირდება, „გამოუცხადოთო“, ე. ი. კამათი არავინ გაბედოსო. ეს უკვე გაბატონებაა, და ილია ჭავჭავაძის გაბატონება კი ყველამ ვიცით რას მოასწავებდა. აქ აღარ შეიძლებოდა არც იოლი საშუალებებით ლიტერატურულ ფონს გასვლა, არც თავმომწონე ქონდრის კაცების ნავარდი ლიტერატურის ფორუმზე, და დამფრთხალი აზრის წუწუნს ზომ ენერგიულად მოუღო ბოლო. „იქნება ფიქრობენ, რომ ჩვენი ლიტერატურა აღარ აღსდგება, თუ არ განიშეორა თავის განვითარებაში წარსულ დროთა სიტყუე და ცდომილება, თუ ამას ფიქრობენ მაშ ისტორიას აღარა აქვს თავისი დიდი მნიშვნელობა“... („ციცკარი“, 1861 წ., № 12). ილია ჭავჭავაძის გამოჩენამ, გერცენის თქმისა არ იყოს, მოახდინა „შუალამისას გასროლილი თოფის“ შთაბეჭდილება, და ყველა, ვინც კი არხეინად ნებევირობდა პოეზიის სარეცელზე, აწიოკა და წამოშალა. ენ. ჯორჯაძე, გ. ბარათაშვილი და სხვ. მეტის მეტად შეჩოჩქოლდნენ, მაგრამ რას გაუძლებდნენ „განათლებულ, პატივცემულ სტუდენტს“, რომელიც მშაგად ტრიალებდა ქართული მწერლობის წრეში, ყველას აქეთ იქით ერეკებოდა და მრისხანედ ყვიროდა: „...ჩვენი ლიტერატურის საცეკვაო დარბაზად გადაკეთება სწადიანთ და უკვე ქალებსაც ეპატივებია. ჩვენი მწერლები პსურთ აქციონ ფრაკებში და თეთრ ხელთათმანებში გამოწყობილ მოდის კაცებად. უნდათ შესცვალონ ენერგია თავაზიანობით, გრძნობა ზრდილობით, აზრი— მოღუფრით, მოხდენილობა — პრანჟიობით, კრიტიკა — კომპლიმენტებით!“ (სიტყვები ბელინსკისაა, რაც ილ. ჭავჭავაძემ ეპიგრაფად წარუძღვარა თავის წერილს). წერილი განსაკუთრებით ენ. ჯორჯაძის მიმართ არის დანიშნული, რომელიც აქ მე მაინტერესებს იმდენად, რამდენადაც მასში არის მოცემული ილია ჭავჭავაძის პოზიტიური ლიტერატურული აზროვნება. „ხელოვნება არის

განხორციელება სახეში იდეისა, აზრისა: მუსიკა, მხატვრობა, პოეზია — ესენი სულ სახეში გამოსთქვამენ იდეას, მხოლოდ იმით განიყოფებიან, რომ თავის იდეის გამომთქმელად სხვადასხვა მასალებს ხმარობენ, როგორც მუსიკა ხმასა, მხატვრობა ხაზსა, პოეზია სიტყვასა. სიტყვიერებით ზელოვნება პოეზიასა ჰქვია, რადგანაც სიტყვის საშუალებით და შემწეობით აღასრულებს ზელოვნების მნიშვნელობას... ცოტა ქვემოთ ავტორი ეხება უკვე კრიტიკის არსებას: „კრიტიკა, — ამის თანასწორი მნიშვნელობის სიტყვა არ არის ქართულ ენაზედ და არც ძალიან საჭიროა, რომ იყუეს, თუმცა უკეთესი იქნებოდა, რომ ყოფილიყო, რადგანაც ეს დაგვიმტკიცებდა, რომ ჩვენი მამა-პაპანი მაგ მხრით განვითარებულნი ყოფილან, სადაც სახელია, იქ უთუოდ საგანიც უნდა იყუეს, ეგ სიტყვა ეხლა მათელს კაცობრიობას ეკუთვნის, და ყოველი ხალხი ცოტა-ოდენად განათლებული ხმარობს თავის ენაში; მაშასადამე, არც ჩვენთვის არის დასაძრახისი, რომ ეგ სიტყვა ჩვენში იხმარებოდეს. „კრიტიკა“ — არის განხილვაც, გარჩევაც და დაფასებაც ერთად-ო“. მართალია, დღეს ამ აზრებით ვერავის გააკვირვებთ, მაგრამ ისტორიას თავისი დაფასება აქვს ყოველ მომენტში, და ილია ჭავჭავაძის კრიტიკული წერილები, წარსული საუკუნის უღელტეხილზე მოსჩანან როგორც ლიტერატურული მანიფესტები, თანამედროვე მყვირალა სიტყვით რომ ვთქვათ.

ჩვენ უკვე ვიცით, თუ ილია ჭავჭავაძე როგორ შემოეჭრა ჩვენი მწერლების მყუდრო ოჯახს და როგორ ააფორიაქა იქ გაბატონებული „პატრიარქალობა“. მაგრამ ჭერ არ გავცნობივართ ილია ჭავჭავაძის ე. წ. პოზიტიურ აზროვნებას. მართალია, მის პირველ შემოჭრაში, მემამოხის გარდა მოაზროვნეც ჩანდა, მაგრამ იქ პირველი ჰარბობდა მეორეს. ეხლა კი გავიცნოთ როგორც მოაზროვნე, რომელმაც პირველს გადააჭარბა მას შემდეგ, რაც დაიპყრო ქართული მწერლობის ვალაყანი.

მგონია გაზვიადებული არ იქნება ვთქვა, რომ ი. ჭავჭავაძე იყო პირველი ქართველი კრიტიკოსი, რომელმაც ლიტერატურა აზროვნების საგნად აქცია, და ყველას გააგებინა, რომ ჩვენს მწერლობაში იწყებოდა ახალი პერიოდი შემოქმედებითი ანალიზისა. შემოქმედი საქართველოს ბევრი ჰყავდა, მაგრამ არ იყო ის აზროვნება, რასაც ლიტერატურულ კრიტიკას ვუწოდებთ, და ილ. ჭავჭავაძემაც ესა სთქვა. და როგორც გზაჯარედიწზე მდგარი პიროვნება, რომლისთვისაც ყოველ მხრივ გრძელი და უკაცური არე იშლებოდა და რომელთანაც მიდიოდა ყოველი გზა, იგი ლიტერატურული კრიტიკისთვისაც ალაპარაკდა და მეტად ღრმად დააყენა კითხვა: „რა მიზეზია,

რომ კრიტიკა არა გვაქვს“-ო? ეს იგივე კითხვა არის, რომელიც დღესაც ზშირად გაისმის, მხოლოდ იმ გარჩევით, რომ დღეს ამ კითხვას უფრო ნაკლები ნიადაგი აქვს, ი. ჭავჭავაძე კი მტკიცე საფუძველს ემყარებოდა. როგორც ყოველთვის ჩვევია ილია ჭავჭავაძეს, ამ საკითხის გარკვევაშიც გამოიჩინა მეტად დიდი ანალიტური ჭკუა და ნათელპყო საძიებელ საკითხის მთელი ბუნება.

— „ჩვენს განათლებულს საზოგადოებაში ზშირად ისმის გულს-ტკივილი, რომ ჩვენს ლიტერატურას კრიტიკა აკლიაო. მართალიც არის, — ეს დიდი და ფრიალ დიდი დანაკლისია. ლიტერატურა, თავის ფართო მნიშვნელობით, გონების ნაჭირნახულევი ხეავია, საცა წმინდა ხორბალიც არის და ბალახ-ბულახის თესლიცა. რაც ცხავია ხეავისთვის, ისიც კრიტიკაა ლიტერატურისათვის. ამ ნაკლის მიზეზად ზოგი იმას ამბობს, ჩვენი ლიტერატურა კრიტიკისათვის მეტად ცოტა საზრდოს იძლევაო; ჯერ ხეავი ჩვენს ლიტერატურისა იმოდენა არ არის, რომ ღირდეს კაცმა კრიტიკის ცხავში გაატაროს და წმინდა ხორბალი ბალახ-ბულახისაგან გამოარკვიოსო. ამ თქმას დიდი საბუთი არ მიუძღვის: ცოტაა თუ ბევრი, მაინც გარჩევა უნდა და გარკვევა. ამიტომაც სხვებში ამბობენ, მართო სიცოტავე ლიტერატურისა ჯერ კიდევ მიზეზი არ არის, რომ კრიტიკა თავს არ იჩენსო; აქ რიცხვს იმოდენად მნიშვნელობა არა აქვს, რამოდენადაც თვით ღირსებას, ესე იგი, ლიტერატურის შინაარსსაო და აი ამ მხრით მეტად ხელ-მოკლეა ჩვენი ლიტერატურა და კრიტიკას ამიტომაც ჩვენს ლიტერატურაში ჯერ არავითარი საქმე და სარბიელი არა აქვსო. არც ამისთანა თქმა იმართლებს თავს იმ კაცის წინაშე, ვინც პარიჟის ყაუახანის სიბრძნით კი არ დაჰკვირვებია ჩვენს ლიტერატურას, არამედ გამჭრიახის გონების თვალითა, რომელიც ცოდნითა, სწავლითა და მეცნიერებით გაწვრთნილია და გაწმენდილი ხედვისა და ჩხრეკისათვის“...

როგორც ვხედავთ, ილია ჭავჭავაძე ჩვეულებრივი სიღინჯით და სიღრმით უცქერის საკითხს, და ქართულ ლიტერატურას სიღარიბის ბრალდებას თავიდან აცილებს. და აქ მეტად საგულისხშოა ის აზროვნების უშიშრობა, რომელიც იშვიათია ჩვენს ლიტერატურაში. ჩვენი ეროვნული ფსიხიკა, მიუხედავად გარეგნული ზვიადობისა, შინაგანად მაინც დარცხვენილია და საკაცობრიო მასშტაბით რომელიმე ქართული მოვლენის გაზომვა გვეჩოთიარება. ილია ჭავჭავაძე ამ მხრივაც ქართველი ადამიანის ახალი ტიპია, რომელმაც გადალახა აზროვნების სიმხდალე და ქართველ ერს ღრმად მოფიჭრებული და თამამი სიტყვა გააგონა: ჩვენ არას ვიტყვით ჩვენს ძველ ლიტერატურაზედ, რომელსაც ასეთის სიუხვით ასხივოსნებს „ვეფხვის-

ტყაოსანი",—ეს უძირო მორაევი, ზღვა აზრისა და გრძნობისა; ჩვენ არას ვიტყვიტ არც დაეიტ გურამიშვილზედ, რომლის დიდაქტიური პოეზია პირს არ შეიარცხვენს თუნდ ლუკრეციის, ვირგილიის და პორაციოს დიდაქტიურ პოეზიას დაუყენეთ პირის-პირ და რომლის სარწმუნოებრივი დადადება დაეიტ წინასწარმეტყველის ფსალმუნების სიმალღემდეა ასული. არას ვიტყვიტ მეფე ვახტანგ VI-ზე, არჩილ მეფეზე, თეიბურაზ I-სა და II-ზედ, რომელთაც, ნამეტნავად პირველს ორს, ვერავინ ვერ დასწამებს სიმჩატეს აზრებისა და გრძნობისას და რომელნიც მოელიან გონება-მახვილ კრიტიკოსს, რომ თავისი მიუწყონ და სამართლიანის შარავანდედით მოპართონ მათი ღირს-შესანიშნავი გონებრივი ღვაწლი"... „არას ვიტყვიტო“, მაგრამ აქ ბევრი რამ თუ არ არის ნათქვამი, დიდი ნათქვამი კი არის, რადგან თვით საკითხი მალალ ფარდებშია დაყენებული და ნაჩვენებია ის არე, სადაც უნდა იქმნეს აზრი გადატანილი ზემოხსენებულ მწერალთა შესაფასებლად. ილია ჭავჭავაძის დამსახურებაც სწორედ ეს არის, რომ მან ყოველი საკითხი ღირსეულად დააყენა და დიდი პასუხისმგებლობით ასწია ჩვენი საზოგადოებრივი აზროვნება ზევით. ეს საჭირო იყო ქართველი კაცის წელში გასამართავადაც, რომელიც ცოტას ხედავდა, დასანახი კი ბევრი ჰქონდა, და ეს ბევრი უცბო კი არ იყო, თავისი, საკუთარი. ილია ჭავჭავაძემ წარსული მწერლობა უკვე მთელი ქვეყნის დასანახად აამალა, მაგრამ არცთუ თანამედროვე პოეზია დასტოვა უყურადღებოდ და აქაც მოუხდინა რეაბილიტაცია უმართებულად ფასდაკარგულ ქართულ შემოქმედებას.

— „საკმაოა გავიხსენოთ ამ მეცხრამეტე საუკუნის ჩვენი პოეზია და მისნი წარჩინებულნი წარმომადგენელნი თ. ალ. ჭავჭავაძი-დამ დაწყებული დღევანდელ მწერლებამდე, და მაშინ აშკარად დავინახავთ, რომ კრიტიკის უქონლობა ჩვენის ლიტერატურის უშინააზრობას კი არ უნდა დაჰბრალდეს, არამედ ჩვენს ქონდრის-კაცობას, რომელიც იმოდენად უძლურია, იმოდენად უღონოა, რომ ვერც ჩვენის ლიტერატურის სიღრმისათვის გონების თვალი ჩაუწვდენია, და ვერც ჩვენის პოეზიის სიმალლისათვის თვალი გაუსწორებია"... ილია ჭავჭავაძემ ამ საკითხის გარკვევაშიც იმავე თვალით ჩაიხედა, როგორი თვალითაც უცქეროდა მთელ ჩვენს არსებობას, და ჩვენი მდგომარეობის სიავე, როგორც ყველგან, ისე ამ საკითხშიც, ჩვენს საკუთარ „ქონდრის-კაცობაში“ დაინახა. ეს სიმართლე იყო, შეიძლება მტკივნეული, მაგრამ კარგად შემჩნეული და მტკიცედ ნათქვამი. ლიტერატურული აზროვნება ჩვენში მანამდე არ იყო. არ იყო იმიტომ, რომ ჩვენი ინტელიგენცია ბრძნულ უქნაობას ჩაეყოლა და,

პოლიტიკურად „სხვის“ კალთას „შეფარებული“ გონებრივადაც აღარ იწუნებდა თავსა. „სხვის შთაგონებით“ და „სხვის ჩაძახებით“ ფიქრობდნენ ლიტერატურული ლელოს გატანასაც, მაგრამ უფრო სამწუხარო ის არის, რომ ამ ფიქრსაც ვერ შეასხეს ხორცი. დღე სხვისა ყოფილიყო, მაგრამ ეთქვათ მაინც, დაეწერათ მაინც... მაგრამ ეს არ მოხდა და მხოლოდ ილია ჭავჭავაძე აღიმართა მონბლანჩით და მორიდებული მხილებით ქართველი, ადამიანის თავში ლიტერატურის საკითხი მაგრათ ჩასჭედა. თანაც დასძინა, რომ „კრიტიკის უქონლობა ჩვენში არ უნდა მიეწეროს უშინაარსობას ჩვენი ლიტერატურისას საერთოდ, და პოეზიისას საკუთრად. უშინაარსობა ჩვენი ლიტერატურისა აშკარა ტყუილია. ვინც ამ ბრალსა სდებს, იგი უმართლოდ ექცევა ჩვენს ნაწარმოებს და ნაღვაწლს გონებისას და გულისას და ეს მოსდის ან უვიცობით, ან განგებ, რომ კრიტიკის უქონლობის სირცხვილი თავის თავს მოაშოროს და სხვას გადააბრალოს. ჩვენ რასაკვირველია ვერ ვიტყვი, რომ ბევრი რამ ჭერ კიდევ სანატრელი არ იყვეს ჩვენის ლიტერატურისათვის საზოგადოდ და პოეზიისთვის ცალკედ, მაგრამ ისიც რაცა გვაქვს ჩვენ დღეს, ღირს-შესანიშნავი განძია და მრავალგვარად გამოსაყენი, და სახმარი ჭეშმარიტი კრიტიკისათვის, ამას ყველა გვიმოწმებს, ვისაც კი საკუთარის თვალთ ჩაუხედნია ჩვენს ლიტერატურაში და არა სხვის შთაგონებით, სხვის ჩაძახებით. მაშასადამე, თუ კრიტიკას დღეს ჩვენში ფეხი არ აუდგამს, მიზეზი სულ სხვა უნდა იყოს“. ეს მიზეზი ზემოთ უკვე დაასახელა და უწოდა ჩვენი „ქონდრის კაცობა“, მაგრამ ამ სიტყვას იგი რა აზრითა ხმარობდა? რაში გამოიხატებოდა ის ზნეობრივი თუ გონებრივი სიპატარავე, რომელიც აფერხებდა ჩვენში ლიტერატურულ აზროვნების „ფეხის-აღდგმას“? ილიას ეს აზრი მით უფრო საინტერესოა, რომ იმავე მოვლენას დღესაც დიდი გასავალი აქვს ჩვენს საზოგადოებრივ თუ სამწერლო ცხოვრებაში, და, მაშასადამე, ჭერაც არ გადაშენებულა ის „ქონდრის-კაცობა“, რომლის პირველი „ოპერაცია“ ილია ჭავჭავაძის ეკუთვნის.

— „ზემორე ჩვენ კრიტიკის უქონლობის ბრალი თვითონ ჩვენს საკუთარს უძლურებას და უღონობას მივაწერეთ, და აი რა საბუთი მიგვიძღვის. ჩვენი ლიტერატურა საერთოდ და პოეზია ცალკედ, ჯერ ხელუხლები განძია. არც ერთს უცხო ჭეყენის მეცნიერს, რომელსაც ჩვენს თვალში სახელი და აბრუ აქვს, მისთვის ჭერ ხელიც არ მოუყარებია, არავის ამ მხრით თავისი აზრი არ გამოუთქვამს, თავისი ბეჭედი არ დაუსვამს. მაშასადამე, ჩვენს ლიტერატურაზე მზა-მზარეულს აზრს ვერ ამოიციოთხავთ ვერც წიგნებში და ვერც

გაზეთებში... ჩვენნი „სწავლულნი, განათლებულნი“, დარვინის თეორიას ზედმიწევნით გაცოდინებენ, ჰეგელის ესთეტიკას, ლესინგისა და ტენის ფილოსოფიას ხელოვნებისას თავისის ხელის გულსავით გადაგიშლიან; შექსპირზედ, გეტეზედ, ბაირონზე და თუნდა ჰომეროსზედაც, რომელნიც — ჩვენში კი ითქვას, — ათასში ერთს არ წაუკითხავს, თუნდა მთელს უზარმაზარ წიგნებს დასწერენ და იქნება ისეთი სასწაულიც მოხდეს, რომ წასაკითხად ღირსი წიგნებიც დასწერონ, და ერთს პაწია ლექსს კი ჩვენის რომელიმე პოეტისას ვერ გაუძღვებიათ როგორც რიგია.

ნუ გაიკვირვებთ, რომ ეს ასეა. პატარა რომ ჩაუფიქრდეს კაცს ამ საოცარ ამბავს, მიზეზს მალე მიუხვდება.

შექსპირი, გეტე, ბაირონი სხვა მეცნიერთაგან დიდი ხანია ვარჩეულია მრავალგვარად. ამაზედ მრავალი უწერიათ, მრავალ უთქვამთ. მაშასადამე, ამათზე ასეთისა თუ ისეთის აზრის შედგენა მეტის მეტად ადვილია და აზრის საბუთის პოვნაც არ არის ძნელი... ხელის გაწვდენის მეტი არა არის — რა საჭირო, რომ უჯრა გამოსწოთ და რაცა გასურთ, ის გამოიღოთ!“.

როგორც ხედავთ, ილია ჭავჭავაძე მოურიდებლად ლაპარაკობს. ჩვენი ლიტერატურული „ქონდრი-კაცობის“ მიზეზს მიაგნო და პირდაპირ სთქვა ის, რაც ამდებლედ და სცემდა ქართული აზროვნების დონეს. ეს უბრალო რამ მოვლენა კი არ იყო, დღიური გატაცებით წამონასროლი, არამედ ჩვენს სულში დაბუდებული უნაყოფობა, შეიძლება მთელი ერის არსებობასთან დაკავშირებული. აქ ილია ჭავჭავაძემ ისეთი ღრმა მხედველობა გამოიჩინა, რომ ჩვენ დროზედ აღწევს მისი მედიდური და დამცინავი ხმა. განა დღეს კი იმავე „ქონდრის კაცობის“ ხშირი გამოფენა არ არის? დღესაც მზამზარეულის საშუალებით არ ჰხდება მწერლის სახელის მიღება? თანამედროვე ჩვენს მწერლობაში უფრო იაიზარდა კიდევ ეს „ჰკვიან უსაქმურობის“ სენი და თითქმის ნორმალურ მოვლენადაც იქცა. დღესაც, ჩვენი მწერლების თვალსაჩინო ნაწილს, „ხელის თვითმოქმედება“ გაუხდია სულიერ ძალ-ღონის მონაცვლედ და ქართულ მწერლობის შენახებ ფიქრი და წერა მხოლოდ „შინ-გაზრდილობის“ ნიშნად არის ქცეული. ეს შეამჩნია შთანასახშივე ილია ჭავჭავაძემ და იქვე ჩაკვლის სურვილით მიტომ ამეტყველდა ისე დაუნდობლად. მაგრამ ერთი თქმით, რასაკვირველია, შეუძლებელია საზოგადოებრივ გადაშენების განკურნება და ილია ჭავჭავაძის თქმა დარჩა მხოლოდ როგორც ისტორიული დოკუმენტი. ჩემი თემისთვის ამ დოკუმენტს აქვს მნიშვნელობა. იგი ამტკიცებს, რომ ჩვენ ილია ჭავჭავაძის სახით დიდი კრიტიკოსი გეყოლია, რომელმაც დიდი ჰკუთ

და ნათელი მხედველობით ხელშესახები გახადა ქართულ მწერლობის უდიდესი ამოცანა. მან ქართველი კრიტიკოსის მნიშვნელობა მეტად მაღლა ასწია და დიდი სიძნელე დაანახვა ქართული მწერლობის მომავალ მკვლევარს. ესეც მნიშვნელოვანი მოპენტია. ლიტერატურული მუშაობა საქართველოს მასშტაბით არამცთუ უფრო ადვილი, არამედ შეუდარებლად უფრო ძნელი ყოფილა, ვიდრე ევროპელ მწერალთა შესახებ აზროვნება და, მაშასადამე, მხოლოდ დიდი პასუხისმგებლობით შეიძლებოდა ამ საქმის ხელის მოკიდება.

„აქ ყველაფერი საკუთარი ჭკუით უნდა ზიდოთ და ყველაფერს საკუთარს გონების შუქი მიაყენოთ. თქვენს გარე აქ ვერაფერს იბოვნით. ვერას იზოვნით. აქ სხვა უნარია საჭირო, სხვა გამჭირაზობა, სხვა ძალ-ღონე. შეიძლება კაცს აუარებელი ცოდნა და სწავლა ჰქონდეს და აქ ერთი ფეხიც ვერ წასდგას, თუ ის „სხვა უნარიც“ არა ჰმეღლის. ის „სხვა უნარი“ იგია, რასაც თვითმსჯელობას, თავისით მოქმედობას, თავისით სვლას ეძახიან. აი ჩვენი სისუსტე სწორედ ამ თვით-მსჯელობის, თვით-მოქმედობის უქონლობაშია... ამ გვარის მშრალის და უქმი გონების კაცი სახელოვანმა გეტემ დაგვიხატა თავის ფაუსტში“. ფაუსტში რომ გამოყვანილია ვაგნერი, სწორედ ზედ გამოჭრილი სახეა იმ გვარის კაცებისა, რომელთაც ცოდნა აქვთ და საკუთარს ჭკუით ტარების უნარი კი ღმერთს, თუ ბედს იმათთვის არ მიუმაღლებია“... ამონაწერები მეტად ბევრი გამოვიდა. ზოლო არ მოვერიდე ამ ციტატების სიმრავლეს შემდეგი მოსაზრებით: დეე უფრო ვრცლად ისმოდეს იმ ადამიანის სიტყვა, რომელმაც ქართულ მწერლობას ახალი საფუძველი ჩაუყარა და ნახევარ საუკუნის განმავლობაში მტყიცედ იდგა ქართული სიტყვის სახელოვან სადარაჯოზე.

მაგრამ ყველაფერი ის, რაც ითქვა ეს მხოლოდ პასუხია კითხვაზე, თუ რა მიზეზია, რომ კრიტიკა არა გვაქვს. ეს პასუხი მეტად მნიშვნელოვანია და არამცთუ თავის დროისთვის, არამედ ჩვენთვისაც ფრიად დაჰაფიქრებელი. საკითხავია, თვით ილია ჭავჭავაძემ, რომელმაც იბოვნა გამოსავალი პუნქტი, და იქედან დაუზოგველად რომ შოლტავდა „მზა-მზარეულის“ შემოქმედებას, „უჭრედების“ მწერლებს და სათრევედ რომ ხდიდა მათ წვრილმან თავმოყვარეობას, თვით გააკეთა რამე თუ არა ქართულ კრიტიკის სფეროში, გარდა ამ უკრიტიკობის კრიტიკისა? მიუხედავად იმისა, რომ ილია

ჭავჭავაძე იყო პოეტი, ბელეტრისტი, ფინანსისტი, საზოგადო მოღვაწე და რაღა არ იყო, მიუხედავად ამისა იგი ქართველ კრიტიკოსადაც იქცა და მისი „კრიტიკული წერილები“ საუკეთესო სამკაულია მეცხრამეტე საუკუნის ქართული ლიტერატურული აზროვნებისა. მის მიერ ნ. ბარათაშვილის პოეზიის გარჩევა მშვენიერია არა ისტორიულად, არამედ დღესაც და, რაც აღსანიშნავია განსაკუთრებით, ბარათაშვილის შეფასება საკაცობრიო საზომით. „ეს ჩვენი აზრი ნ. ბარათაშვილის შესახებ იქნება მეტის-მეტი ეჩვენოს ვისმე-ო“, ამბობს თვითონვე, მაგრამ ეს არ აღონებდა, რადგან ნათქვამის საფუძვლიანობის იმედი ჰქონდა. და როგორც ამ წერილიდანვე ჩანს, ეს ყოფილა „პატარა ეტიუდი ერთის წერილიდამ ამოღებულნი“. ჩემი ფიქრით, მას უნდა ჰქონოდა დაწერილი გარჩევა გრ. ორბელიანისა და ალ. ჭავჭავაძის პოეზიისაც, რადგან ამ წერილის დასაწყისს გადასვლის ხასიათი აქვს და არა პირველი დაწყებისა.

ილია ჭავჭავაძეს ამ კრიტიკულ ეტიუდში მტკიცედ აქვს დატული ის შეხედულება, რომელიც მას აქვს შედგენილი კრიტიკის შესახებ, ჩვენ ხომ უკვე ვიცით მისი აზრი, რომ „კრიტიკა არის განხილვა, გაჩხრეკაც, გარკვევაც, გარჩევაც და დაფასებაც ერთად“. ეს დაფასება ზღედა მთლიანად, როგორც შინაარსის, ისე ფორმის მიხედვით, რადგან მისთვის ეს ორი მხარე განუყრელია. „ვეფხისტყაოსანი“ თუ არის უკვდავი, არა მარტო თავის ფორმით, არამედ თავისი შინაგანი ღირსებებით“-ო.

ეს კითხვა თანამედროვე ევროპის მწერლობაში კვლავ სადაოდ არის ქცეული, მაგრამ ილია ჭავჭავაძისთვის იგი გარკვეული იყო ისევე, როგორც დამოკიდებულება ხელოვნებისა, პოეზიისა ზალხთა ცხოვრებაზედ. ესეც შეიძლება სადაო იყოს, მაგრამ ჩვენ აქ მხოლოდ ილია ჭავჭავაძის შეხედულება გვინტერესებს. მეტად საგულისხმოა ილიას მიერ პოეზიისა და ცხოვრების ურთიერთობის გარკვევა: „პოეტსა ზალხი დაჰბადავს და ზალხის ცხოვრება ძუძუს აწოვებს; ამ საფუძვლით ამბობს, პოეზია ზალხის ცხოვრების გამოშთქმელიაო. ჯერ უნდა ზალხმა დაიმუშაოს თავისი სულიერი ბუნება, შეანძრიოს თავისი უკვდავების ძარღვი, მოამზადოს მასალა თავისი ცხოვრებითა და მერე თავის-თავათ, უთქვენ-ბრძანებლოთ ძლიერი სული გენიისა ძლიერად გამოჰსცემს პასუხს ზალხის განვითარებასა. თუნდა რომ იყუნენ ესლა ჩვენში ბაირონის თანასწორნი ნიჭნი, ის ნიჭნი ბაირონის ოდენას თავის-დღეში ვერ იქმოდნენ; ის ნიჭნი საზრდოს ვერ იპოვიან ჩვენს ცხოვრებაში; დევს დევის ძუძუ გამოზრდის და თუ ჩვეულებრივ აღამიანის ძუძუთი გაიზარდა, ის დევი აღარ იქნება“...

როგორც ვხედავთ, შემთხვევათი კრიტიკოსი კი არ ყოფილა ილია ჭავჭავაძე და უკაცო ქვეყნის დიდი კაცი, არამედ სრულიად გარკვეული და ღრმა მსოფლმხედველობით დამძიმებული, რომელიც თუ აფასებდა რამეს, მართლა აფასებდა, სერიოზულად, მკაცრად და ცივად.

მართალია, ილია ჭავჭავაძე ნაწილობრივად მსხვერპლი იყო საზოგადოებისა და მისი დიდი ჭკუა და უნარი ყოველმა დარგმა გაინაწილა იესო ქრისტეს კვართით, რამაც რელიეფობა დაუქარვა მის გარკვეულ, თუმც დაქსაქსულ ნააზრევს, მაგრამ მაინც მის აზრთა შინაგანი მთლიანობა საოცარია, აზრთა დამორჩილება და თავისუფალი დენა ზომ იშვიათი. ეს საუკეთესო მაჩვენებელია ფიჭრის სიღრმის და გამძლე ცოდნისა. რა საკითხის შესახებ არ ამოიღო ხმა ილია ჭავჭავაძემ? მაგრამ ყველგან შესაფერი და მეტად მოფიქრებული პასუხი გასცა. აი თუნდ „ახალი დრამების გამო“. ეს წერილი 1890 წ. ეკუთვნის. ეს ის ხანაა, როდესაც ქართული დასი შეიქმნა და ქართული თეატრის საქმე ფეხს იკიდებდა. ამან გამოიწვია დრამატურგიის მოთხოვნილება და აქა-იქ დაიწყეს კიდევ ორიგინალურ პიესების წერა, მეტწილად ისტორიული, ხასიათისა, მაგრამ აქაც გაინმა ილია ჭავჭავაძის რიხიანი და მბრძანებელი ხმა. იმ სეზონში დაიდგა ორი პიესა ორიგინალური, „მტარვალი“ და „ქართლის დედა“. რომლებსაც მიუზიღნიათ ქართველი საზოგადოების ყურადღება. ორივე პიესა ისტორიული ხასიათისაა, მაგრამ მოუხედავად საზოგადოების სიამოვნებისა ამ პიესათა მოსმენით რომ გამოწვეულა, ილია ჭავჭავაძე მაინც ამბობს თავის უკმეხ სიტყვას: „აქ ისტორიული მარტო ის არის, რომ ავტორები გვეუბნებიან: საქართველოს თავს წარმოდგომია მტერი და ყოველგან მუსრს ავლებსო“. ეს კი არ ნიშნავს ისტორიულობას. ილიას აზრით, თუ ავტორს „სურს ისტორიული ღირსება მიანიჭოს თავის დრამას, უსათუოდ მოვალეა სული და გული ეპოქისა იმ ამბავში ჩანასკვოს, ჩასახოს და დრამის სელაში გადაგვიხსნას, გადაგვიშალოს საგრძნობლად და დასანახავად-ო“. აქ შეჩერების სიგნალია შოცემული, რომ დრამების წერა სენად არ ჭკეულოყო, და ყველა გუნების ხალხს არ მიეყო ხელი ამ გამოსაჩენ საქმისათვის. ილია ჭავჭავაძემ აქაც ჩვეულებრივად დააფრთხო ფეხის ხმის ამყოლი მწერლები და დრამატურგიის საკითხიც სერიოზულობის და სიძნელის მწვერვალზე აიტანა.

— „ამისთანა დრამის დამწერს წინ უნდა უძლოდეს დიდი ცოდნა ისტორიისა, დიდი გონება გახსნილობა, დიდი განათლება, ღვთიე რომადლებულ ნიჭის გარდა, და ჩვენი ფიქრით, ამაოდ ირკებიან

ისინი, ვინც ამისთანა დრამის დაწერას მოუწადებლად და მაშასადამე კადნიერად ეტანებიან“... ამ შემთხვევაში კონკრეტულად ისტორიულ დრამის შესახებ არის საუბარი, მაგრამ ილია ჭავჭავაძე პრინციპიალურადაც სვამს საკითხს, და საზოგადოდ დრამის შესახებ ამბობს: „ერთობ დრამის შექმნა დიდად ძნელი რამ არის, იმიტომ რომ დრამა სულისა და გულის ცხოვრებაა, სულისა და გულის დიდს ძვრაზეა ასაგებელი და ასაშენებელი. მეტის მეტი მჭრელი, მეტის მეტი მზილავი ნიჭი უნდა, მეტის მეტი ნათელი გონება, რომ კაცი მისწვდეს, შუქი რამ მიჰფინოს იმ საოცარს, იმ უცნაურ საიდუმლოებას, რომელსაც ადამიანის სულისა და გულის ძვრა ჰქვიან და რომელიც იმოდენად უფრო დიდ საიდუმლოებად გვევლინება, რამოდენათაც უფრო ახლო მივალთ; ამიტომაც დრამის შექმნა ყველა სხვა გვარ პოეტურ თხზულებაზე გაცილებით ძნელია, და ყველა მწერალი, — თუნდ ნიჭიერი, ვერა ჰბედავდა ხელი შექმართოს. ჩვენში ეს საქმე მეტად ადვილად არის მიჩნეული-ო“. და არ გეგონოთ, რომ ვინმე უსახელოებს უწერდა ასე მკაცრად. „ქართველის დედის“ ავტორი ავქსენტი ცაგარელია, რომელიც დიდად დამსახურებული იყო ქართული სცენის წინაშე, მაგრამ ილიამ არ დაინდო, რადგან იცავდა უფრო დიდ ღირებულებას:

— ქართულ მწერლობას.

ჩვენ თვალწინ, თუმც ფრაგმენტებით, მაგრამ მაინც გაიარა ილია ჭავჭავაძის აზროვნებამ. ვნახეთ, რომ შემოქმედების მხატვრული და კრიტიკული გამორკვევა ილია ჭავჭავაძემ ღრმად დაიწყო. რევოლუციონერი აზროვნებაში, მაინც არ მოსწყდა ეროვნულ ცხოვრების ფესვებს, პირიქით, ლიტერატურის და ერის დაკავშირება იყო მის მიერ დასახული ზოგადი ლიტერატურული ამოცანა. მართალია, ილია ჭავჭავაძეს ამ საკითხის შესახებ ვრცელი ღირეპტივები არ დაუწერია, მაგრამ საკითხი სწორედ და მახვილ კუთხით დასვა. შეიძლება არც ვიზიარებდეთ მის განსაზღვრას, მაგრამ იმას კი ვერ ვიტყვით, რომ ილია ჭავჭავაძეს არ ეჩვენებინოს ლიტერატურის სასიცოცხლო მნიშვნელობა. ვერც იმას ვიტყვით, რომ ილია ჭავჭავაძემ დაგვიტოვა დამთავრებული ესთეტიკური კრიტიკის თეორია, მაგრამ ის კი უნდა ვთქვათ, რომ მისი კრიტიკა ესთეტიკური იყო; აქა-იქ გაბნეული აზრების მიხედვით, ჩვენ მაინც შეგვიძლია შევქმნათ მისი ლიტერატურულ-ესთეტიკური შეხედულების მოზაიკა, თავის „კრიტიკა და პოლემიკა“-ში, სადაც იგი არჩევს ერის თავის მიერ კაზლოვის „შეშლილის“ თარგმანს, სხვათა შორის, წერს: „ძლივს-ღა იცნობთ კოზლოვის ლექსებში-იმ შენიერს, რომელმაც წარსულ საუკუნეში თითქმის პირველად დაანახვა ფრან-

ციას, და მის გამო ევროპასაც, ქეშმარიტი, ნამდვილი პლასტკა სა-
ბერძნეთის მშვენიერებისა... კაზლოვის თარგმანში ისე ცხადად არ
ისძის ის ნაზი და წრფელი სიტყობება მშვენიერებისა, ის უმანკო,
უტოდვილო და ნამდვილი ბგერა გულისა, ის ქროლა პოეზიისა,
რომლითაც ანდრე შენიე ჯადოსავით მოჰხიბლავს ხოლმე კაცსა.
მაგრამ ანდრე შენიეს ლექსები კაზლოვის თარგმანში ისე ბევრნი
არ არიან, და არც ისე უფერულნი, როგორც სახელოვანი მიცკევი-
ჩის „ყირიმის სონეტები“, ეგ სონეტები, ეგ უკეთესნი ყვავილნი
პოეზიისანი, რა რიგ უსულდგმულო, უსურნელო ყვავილებად შე-
იცვალნენ კაზლოვის თარგმანში არამტუთუ კაზლოვმა შეარჩინა
მიცკევიჩის სონეტებს ფორმა სონეტისა, არამედ არ შეარჩინა თით-
ქმის არც ის მშვენიეტი სურათნი, რომელშიც ისე ნათლად გამოე-
ხატვნენ წუთის გრძნობანი იმ სახელოვან პოლშელ პოეტს“...
ილია ჭავჭავაძე სიყვარულით წერს ცნობილ ლირიკოს შენიეს შე-
სახებ, რომელმაც კლასიკურ ლექსწყობაში შეიტანა თავისუფალი
მოძრაობა, და მიცკევიჩის, ამ დიდი ლირიკოსის შესახებ, რომელ-
მაც პატრიოტიკა აიყვანა მისტიურობის და რომანტიზმის ესთეტი-
კურ სიმაღლემდე. კიდევ რამდენი რამ შეიძლება ითქვას, ისე ბევ-
რის დამტევია ილია ჭავჭავაძის კრიტიკის პატარა წიგნი.

მგონია ამ აუარებელი ამონაწერებით უკვე საკმაოდ ნათლად
წარმოვიდგენთ ილია ჭავჭავაძეს, როგორც კრიტიკოსს, რომელმაც
თავისი მოურიდებლობით და სიმკაცრით ააფორიაქა ჩვენებური
სამწერლო ატმოსფერო და მას აქეთ აღარც დამშვიდებულა. სალი-
ტერატურო აზროვნება უკვე მოთხოვნილებად იქცა და ქართული
კრიტიკის მატთანეს ახალ-ახალი ფურცლები მიემატნენ.

ილია ჭავჭავაძე

(1887 — 1907)

შოპენჰაუერი, ერთ თავის თხზულებაში, კრიტიკის შესახებ, წერს: „მწერლები ჩვენ შეგვიძლიან დავეყთ სამ ჯგუფად და შევადაროთ ერთნი მეტეორებს, მეორენი პლანეტებს, და მესამენიც უპირავე ვარსკვლავებს. პირველნი ახდენენ სწრაფსა და მკვექარ ეფექტს; მათ უშვებენ და იტყვიან: „უცქირეთ, უცქირეთო“, — და მალე სამუდამოდ კქრებიან. მეორენი, ე. ი. კომეტები და პლანეტები უფრო ხანგრძლივნი არიან და უფრო მკვიდრნი. ხშირად ისინი (თავიანთი სიახლოვის გამო) ბრწყინავენ კიდევ, ხან თვით ვარსკვლავებზე ძლიერად, და უტოლინათ ვარსკვლავებად ელანდებიან. თუმც ამ პლანეტებმაც თავის დროზე უნდა დატოვონ თავიანთი ადგილი და წაიღონ. ამასთანავე უნდა ითქვას, რომ ისინი ნასუსხებ შუქს აფრქვევენ. ხოლო მათი მოქმედების სფერო კი, თანამედროვენი არიან. მათი გზა და მოქმედება თუმც უფრო ხანგრძლივია, ვიდრე მეტეორებისა, მაგრამ ესენიც მიმდინარეობენ, იცვლებიან. მხოლოდ მესამენი არიან უცვლელნი და წარუვალნი, ისინი დგანან მყარად ფემოკიდებულნი და ბრწყინავენ, საკუთარ სხივთა მფრქვეველნი. მოქმედობენ დროის როგორც ერთ პერიოდზე, ისე მეორეზე, ყოველთვის სახე უცვლელნი, რადგან მათ არ აქვთ პარალაქსი. ისინი ერთ რაიმე სისტემას კი არ ეკუთვნიან, როგორც პირველნი, არამედ მთელ ქვეყანას. მხოლოდ მათი სიმაღლის მიზეზით, საჭიროა რამდენიმე წელი, რომ მათი შუქი ჩამოსწვდეს ბინადართ მთელი ქვეყანისაო“. ასეთია შოპენჰაუერის მიერ საზოგადოდ მწერლების დახასიათება. კარგი შედარებაა, მხოლოდ ამ სიტყვებით მინდა მარტო ილ. ჭავჭავაძე დაეხასიათო. და ასე ესთქვა: ილია ჭავჭავაძე, თავის შემოქმედების მიხედვით. შეიძლება შევადაროთ მეტეორებს, პლანეტებს და უპირავე ვარსკვლავებს, რადგან მისი შემოქმედება სამგჯარია: 1. მსწრაფლ-წარმავალი, 2. დროული, 3. წარუვალი. ილია

კუთვნილებაა კერძო — ნაციონალური, და ზოგად — უნივერსალური. მან, როგორც ნაციონალურმა მწერალმა, სთქვა ის, რაც აფიქრებდა და აღლევებდა ჩვენს ქვეყანას, ამასთან ის გასცილდა კიდევ: ნაციონალურ ბჭეს და შეეჭრა იმ ქვეყანას, რომელიც საზოგადო კუთვნილებას შეადგენს.

კითხულობთ მის შემოქმედებას და გარცებთ ის დიდი ძალა, სულის სიმდიდრე და სირთულე, რომელიც ყოველი მისი ნაწარმოებიდან გამოჰკრთის. ეს არის რომ მის შესწავლას სახალისოდ ჰქმნის, ინტერესი არასოდეს არ კლებულობს და რაღაც დიდ ნაყოფიერებას გაგრძნობინებთ. იქ საკითხების მთელი კონგლომერატია, ზოგჯერ მარტივი საკითხებისაც, მაგრამ ილია ჭავჭავაძე სულ უბრალო მოვლენის იქითაც რაღაც დიდ ქვეყნებს გაჩვენებთ, რადგან ანეთია დიდი კაცის ბუნების საიდუმლოება. აქ არიან თავმოყრილი ესთეტიკურ-ფილოსოფიური, სალიტერატურო თუ ისტორიული, ფსიქოლოგიური და სხვ. საკითხები, და ყველა მათ ისეთი ხორცი აქვთ შესხმული, რომ ყოველ აზრს თქვენ განიცდით როგორც საგანს შესახებ და დასანახს. ამიტომ იყო, რომ მიუხედავად რწმენათა სხვადასხვაობისა, ქართველი მკითხველი მის ნაწარმოებთ ინტიმურად შეუუკავშირდა და ლიტერატურულ სიმპატიებზე თუ პოლიტიკურ აზროვნებაზე მალა დააყენა.

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში ილია ჭავჭავაძე მოჩანს როგორც ცენტრალური ფიგურა, რომლისკენაც არის მიპყრობილი ყველას თვალი. ილიას გარშემო იკრიბებიან საკითხთა ჯაჭვის ყველა რგოლი, და ილიაც, შუბლშეკრული, დინჯად, დაფიქრებით იძლევა პასუხებს. არც შეიძლება, რომ მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში ი. ჭავჭავაძეს აუხვიოს გზა რომელიმე საკითხმა. ჩვენ ვე-ლით, რომ ილია ჭავჭავაძე იტყვის თავის სიტყვას და უსმენთ მას. შეიძლება არც ვეთანხმებოდეთ, მაგრამ უსმენთ კი, რადგან ეს მან სავსებით დაიმსახურა. მან, მთელი ნახევარი საუკუნის განმავლობაში, უწინამძღვრა ჩვენს ცხოვრებას და ყოველ მოვლენაზე სთქვა თავისი სიტყვა, პუბლიცისტური, თუ მხატვრული.

როდესაც ილია ჭავჭავაძე გამოვიდა სამწერლო ასპარეზზე, ბატონ-ყმობის ინსტიტუტი, ეს ჩვენი ცხოვრების ბინძური ტიხრული უკანასკნელ დღეებსღა ლევდა. ეს იყო დიადი რეფორმების კვირაძალი, ნელ-ნელა იმსხვრეოდა ის მძიმე ხუნდი, რომელიც ბორ-20. ვ. კობტიშვილი.

ჯავდა უპირავლესობას და ბნელი ბურჟუაზიკ თანდათან იფანტებოდა. ისახებოდა ახალი ხანა, თავისუფლდებოდა ტრიბუნა, ახალი სიტყვა მზადდებოდა წარმოსათქმელად... იწყებოდა რეფორმების ხანა. და ამნაირ დროს ხომ ყოველთვის ისახება ახალი დასიკ. ე. ი. ჩნდებიან ახალი პირები, რომლებიც ცხოვრების სათავეში ექცევიან, წინ მი-
დაან და ცხოვრების გარდაქმნას ლამობენ. ხოლო ამავე დროს ჩნდებიან ძველის ჰირისუფალნიც, რომელნიც ვერ სთმობენ ტრადიციებს, რომელთათვისაც ძველის რღვევა, ეს თვით მათი სიკვდილის მომასწავებელია, და სიკვდილით შეშინებულნი, ლამობენ ფეხის მომაგრებას, რომ სიცოცხლის და ცხოვრების უფლება სხვას არ დაუთმონ. ასე ხდება ყველგან და ყოველთვის, ასე მოხდა რუსეთში ორმოც-ორმოცდაათიან წლებში, ასევე იყო სამოციან წლებში ჩვენშიც, რის შესახებაც უკვე ვილაპარაკეთ. გაჩნდა ორი წყება, ორი რაზმი: მიმავალთა, რომელნიც „მამების“ სახელით მონათლულნი, ცხოვრების ხორცმეტად იქცნენ, და მალე ცხოვრების სცენიდან უნდა წასულიყვნენ; მეორე რაზმი კი — მომავალთა, რომელნიც „შვილებათ“ წოდებულნი, მოდიოდნენ ძლევამოსილებით და მოქმედნდათ ახალი სიტყვა, ახალი ძალა, სიცოცხლე განახლებული. პირველი იყვნენ რეაქციონერები აზრისა და ყველაფრისა, კარიერის მოტრფიალენი, ბრწყინვალე წოდება, ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით. მეორენი იყვნენ ბრძოლის სულით აღფრთოვანებულნი, რევოლუციონერები, სულით დემოკრატები, რწმენით პროგრესისტები, ლიბერალები. ძველნი, „მამები“, არ მიდიოდნენ, ახალნი კი „შვილები“, პირდაპირ თხოულობდნენ ადგილის დატოვებას... და გაამართა ბრძოლა „მამებსა“ და „შვილებს“ შორის. სწორედ ამ „შვილების“ მედროშე, მათი ბელადი — წინამძღოლი, როგორც აღვნიშნეთ, ი. ჭავჭავაძე იყო. მან მოახდინა ჩვენი ლიტერატურის პირველი გაყოფა. მანამდე სალიტერატურო დავა არ ყოფილა. ყველანი რაღაც ფარული თანხმობით ეწეოდნენ შემოქმედებას. რასაკვირველია, მე-17 — 18 საუკუნეებში აზრთა სხვადასხვაობაც არსებობდა და დიდიც, მაგრამ მე-19 საუკუნე ლიტერატურის მხრივ ისეთი დაქსაქსული და სიცოცხლე მოღებული აღმოჩნდა, რომ ასეთი რამ არა გვხვდება სამოციან წლებამდე, ე. ი. ილია ჭავჭავაძემდე. მას აქეთ კი დაიწყო ბრძოლა, გაჩნდნენ პარტიები, აღუღდა ცხოვრება და მოხდა მეტად დიდი ძვრა. მართალია, ძველების სახით წარსული ჯიუტობდა და უნაყოფო გამძაფრებით იცავდა თავის შეუვალობას, მაგრამ ახლების სახით მომავალმა თავისი გაიტანა. ილია ჭავჭავაძის გარშემო დაგროვდნენ ყველა ის ძალები, ვის მხრებსაც მომავალი ეყრდნობოდა, ყველაფერი ილია

ქვეყნის გამო იღებდა მნიშვნელობას და, ერთი სიტყვით, ილია ქვეყანა იქცა ახალი ლიტერატურის აქილესად.

დოსტოევსკიმ თავისი სიტყვა პუშკინის შესახებ ასე დაასრულა: „პუშკინი მოკვდა ჭერ ისევ ახალგაზრდა და უდაოა, რომ საფლავში ჩაიტანა რაღაც დიდი საიდუმლოება. და აი ახლა, ამ საიდუმლოს გამოცნობას უიმისოდ ვცდილობთო“. ილია ქვეყანა იქცა ახალგაზრდა არ მომკვდარა, იგი მოხუცი მოკლეს, მაგრამ მაინც დაგვიტოვა დიდი საიდუმლოება და ჩვენც ამ საიდუმლოს ამოცნობას ვცდილობთ. მართალია, ყოველი ადამიანი გამოუცნობი საიდუმლოებაა, მაგრამ ამას არ ვაქცევთ ყურადღებას, რადგან მორიგ ადამიანთა უყურადღებოდ ფავლას ვართ დაჩვეულნი. ამ საიდუმლოს გაგების უნარი სამაგიეროდ მძლედ გვიბყრობს იქ, სადაც დიდი პიროვნება აღიმართება ჩვენს წინაშე, რომელიც თავისი შემოქმედებით თვით გვიხსნის თავის შინაგან ქვეყანას. მაგრამ რაშენადაც დიდად იხსნება ასეთი პიროვნებების სულის კარები, იმდენად უფრო მატულობს გამოუცნობი და საიდუმლო მხარეები. ამის მიზეზი ის არის, რომ უკანასკნელი სიტყვის თქმა შეუძლებელია, და თუ რჩება რამ გამოუთქმელი, სწორედ ის, რასაც სიტყვა ვერ იტყვას. ამიტომ არის, რომ ყოველი დიდი პიროვნება რაღაც ღრმა საიდუმლოების ბეჭდით გვეჩვენება, რომლის გამოცნობასაც თაობები უნდებიან. ასევე აუხსნელ პიროვნებად რჩება ილია ქვეყანაც, რადგან ის, რაც სთქვა, კიდევ არ არის ის, რის თქმაც შეეძლო. აქ არის მოცემული რაღაც რეპროდუქციები იმ ძირითადი სტიქიონისა, რაც აწვალებდა მის მუდამ მებრძოლსა და შეუთრეგებელ სულს. ჩვენ ამ სტიქიონის ამოცნობა გვინდა, ჩვენ ვერ ვამბობთ უარს ამ საიდუმლოზე და თუ ვერ გავიგებთ, მიახლოვება მაინც ვცადოთ. ვნახოთ ის ნაწარმოები, რომელიც ილია ქვეყანის დაფარულ ვინაობის გასარკვევად უფრო მეტ მასალას იძლევა და კიდევ ერთხელ ვცადოთ ამ დიდი კაცის სულიერი აგებულების გათვალისწინება. ეს ნაწარმოები არის „მგზავრის წერილები“, რომელიც უდიდეს ნაწარმოებად უნდა ჩაითვალოს იმ მასშტაბით, რითაც იზომება დიდი ხელოვნური ნაწარმოები საზოგადოდ.

ამ ნაწარმოებში, დიდი ოსტატის პათოსით და აზრით, ნაჩვენებია ის მოქალაქეობრივი ენერჯია და ბრძოლის უნარი, რომელიც ჩვენს ავტორს ასეთ გრლიათად აქცევდა, და მოცემულია მხატვრული აპოლოგია დაუდგრომლობის, ბრძოლისა და სიცოცხლის. ეს ნაწარმოები ილია ქვეყანის პირველი დიდი გამოჩენაც არის.

ქაბუჯი ილია, რუსეთიდან პირველად დაბრუნებული, მოდის და ეალერსება თერგს, არაგვის ქალებს. აქ გადაიშალა პირველად ილიას

დიდი მხატვრული გენია, ამეტყველდა პირველად სამშობლოსთვის მგზნებარე გული და აღმოსკდა მას ენერგიულობისა და სიცოცხლის ის წყურვილი, რომელიც ასე ახალისებს მის შემოქმედებას. აქ ილიას შეუპოვარი და მშფოთარე ადამიანია, რომელიც მხოლოდ მოძრაობაში ვხედავს სიცოცხლის აზრს და მნიშვნელობას:

— „მყინვარი.. დიდებულია, მყუდრო და მშვიდობიანი, მაგრამ ცივია და თეთრი. დანახვა მისი მაკვირვებს და არ მალეღვებს, მაცივებს და არ მათბობს, ერთი სიტყვით მყინვარია. მყინვარი, მთელი თავისი დიდებულებით საკვირველია და არა შესაყვარებელი. აბა რათ მინდა მე მისი დიდება? ქვეყნის ყაყანი, ქვეყნის ქარიშხალი, ქროლვა, ქვეყნის ავკარგი, მის მაღალ შუბლზედ ერთ ძარღვსაც არ აატოკებს. ძირი თუმცა დედამიწაზე უდგია, თავი კი ცას მიუბჯენია, განზედ გამდგარა, მიუქარებელია. არ მიყვარს არც მაგისტანა სიმალლე, არც მაგისტანა მიუქარებლობა. დალოცა ღმერთმა ისევ თავზედ ხელადებული, გიჟი, გადარეული, შეუპოვარი და დაუმონავი მღვრიე თერგი. შავი კლდის გულიდან გადმომსკდარი მიდის და მიბღავის და აბღავლებს თავის გარეშემოსა. მიყვარს თერგის ზარიანი ხუილი, გამალებული ბრძოლა, დრტინვა და ვაი-ვაგლახი. თერგი სახეა ადამიანის გაღვიძებულ, ცხოვრებისა, ამალეღვებელი და ღირს საცნობი სახეც არის. იმის მღვრიე წყალში სჩანს მთელი ქვეყნის უბედურობის ნაცარ-ტუტა. მყინვარი კი უკვდავებისა და განცხრომის დიდებული სახეა: ცივია, როგორც უკვდავება, და ჩუმი, როგორც განცხრომა. არა, მყინვარი არ მიყვარს, მით უფრო, რომ მიუქარებლად მაღალია. ქვეყნიერების ბედნიერების ქვაკუთხედი კი ყოველთვის ძირიდან დადებულა, ყოველი შენობა ძირიდან ამალეღვებულა, მაღლიდამ კი შენობა არსად არ დაწყებულა. ამიტომაც მე, როგორც ქვეყნის შვილს, თერგის სახე უფრო მომწონს და უფრო მიყვარს. არა, მყინვარი არ მიყვარს: მისი სიცივე ჰსუსხავს და სითეთრე აბერებს! მაღალიაო რად მინდა მისი სიმალლე, თუ მე იმას ვერ ავწვდები, და ის მე ვერ ჩამომწვდება! არა, არ მიყვარს მყინვარი. მყინვარი დიდ გეტეს მაგონებს, და თერგი კი მრისხანე და შეუპოვარ ბაირონსა. ნეტავი შენ თერგო! იმითი ხარ კარგი, რომ მოუსვენარი ხარ. აბა პატარა ხანს დადექ, თუ მყარად გუბედ არ გადაიქცე, და ეგ შენი საშიშარი ხმაურობა ბაყაყების ყიყინზედ არ შეგეცვალოს. მოძრაობა და მარტო მოძრაობა არის ზემო თერგო, ქვეყნის ღონისა და სიცოცხლის მომცემიო“.

აქ ჩვენ უკვე გვესმის ის შინაგანი მღელვარება და დუდილი, რომელიც ჩვენს პოეტს აწვალებდა, ის სიყვარული ცხოვრებისადმი, რომელიც შემდეგ „განდევილშიც“ გამოხატევა და, რაც უმთავრესია,

აქ მოცემულია ის სასიცოცხლო ელექსირი, თუ შეიძლება ასე ითქვას, რომელსაც უნდა გადაერჩინა ჩვენი დაქინებული ქვეყანა.

ვის არ გახსოვთ ის დიდებული დიალოგი მოხვევსთან, რომელსაც ილია ჭავჭავაძე მეტად ღრმა პერსპექტივით გადმოგვცემს, და რომელმაც ჩვენს ეროვნულ ცხოვრებაში იგივე როლი ითამაშა, რაც რუსეთში ჩაადაევის „ფილოსოფიურმა წერილებმა“, რომლის შესახებაც გერცენმა სთქვა: „ეს იყო შუალამისას გასაროლილი თაფის ზმოა“. ანალოგიური შემამფოთებელი და გაბომაფხიზლებელი მნიშვნელობა ჰქონდა „მგზავრის წერილებსაც“.

— ერთი მითხარი თუ ღმერთი გწამს, — ვუთხარი მოხვევს, როცა მე დამეწია: აი, სტეფან-წმინდის პირდაპირ რა მონასტერია?

— თურგ გაღმით?

— დიახ!

— იგიწყალობნოსთ ცოცხალთა, შეგინდოსთ მკედართა, წმინდა სამების სახტარი არნ, უწინართ განძთა საფარი, ერთა საბჰო.

— როგორ თუ განძთა საფარი, ერთა საბჰო?

— ქართველთა შეფეთა განძი აქაიდ უფარვენ მტრიანობას, მცხეთაიდ საუნჯე აქ ზიდულა მრავალჯერ.

— საბჰო რალა არის?

— საბჰოი? იქაიდ არნ სენაკ, სად სამართალი ბჰეთაგან იბჰოდის. რაიცა მძიმე საქმე ხევი ივარდის, მუნ იბჰობიდნეს.

— ვერ მეტყვი, როგორ იყო ეგ ბჰობა, და რაზედ უფრო მოხდებოდა ხოლმე?

— რაიდ ვერ გეტყვი? რაიც ვუწყვი, შეგასმენ. როდის ატყდის ერობანი დიდ დავა, დიდ საქმე, დიდ არჩევანი, ერობას აქაიდ გამართვინ, არჩივინ ბჰელა ბრძენ-ბერ-კაცნი, პეიტრობით სახელდებულნი, დასხმიან მათ იმ სენაკი საბჰობად. რაც მერედ სამების სახელით ხთისგან მათხაენილ მადლით იგინ ბჰენის თქმიან, გადასჰრიდიან, არვინ შეშლიან, არვინ გადაელიან.

— შენ მოსწრებხარ მაგისთანა ბჰობას?

— რაიდ შევესწროდი? აღრინდელ თქმულობას გიზრახვენ.

— ეხლა რატომ აღარ არის ეგა?

— აწინა?..

ჩაფიქრდა ჩემი მოხვეე და პასუხი კი არ მომცა. ცოტა ხნის შემდეგ თითონა მკითხა მე:

— შენ რაი მილეუთის ხარნ?

— ქართველი ვარ ჯანა ვერ შემატყე?

— რაიდ შეგეტყვის? ტალავარ არა გაქვენ ქართველთა. რუსად შორთულხარნ.

- კაცს ქართველობა მართო ტანისამოსზე შეეტყობა?
- თვალათვის ტუობად სამოსელ არნ.
- ენა და საუბარი?
- ქართველ ენად ბევრი საუბრობს: სვამეზიც, ოვისიც, თათარიც, სხვა მილეთიც.
- ტანისამოსს ქართველისას კი ცოტანი იცმენ?
- ქართველის ტალავარის იერი სრულად სხვაია. რუსულჩი ქართველ კაცს შეუცხოვების.
- ქართველი გულით უნდა ქართველობდეს თორემ ტანისამოსი რა არის.

— მართალ ხარნ, მაგრამ გულჩი ვინ ჩაიხედნოს? გულ შიგნიდან არნ, უხედველ, ტალავარ გარედან არნ, სახედველ.

— თუმცა მე რუსული მაცვია, დამიჯერე რომ გულით ქართველი ვარ.

— იქნების.

არ იცი იქმმა მოხვევემ დამიჯერა თუ არა. ეს კია რომ ამის შემდეგ ამისთანა ბაასი გავაბით:

— წედანდელ სიტყვაზე რომ პასუხი არ მომეცი, — დავიწყე კვლავ მე: — მე გკითხე, ეხლა რატომ აღარ ბჭობენ მეთქი სამების სენაკში.

— აწინა?.. ერობა სად არნ? რუსობაჩი ვარნ. აწინა ყველაი გაცუდლის, ყველაი გაუქმლის. სამების ძირჩი სოფელ გერგეთ არნ. იქაველ კაცთა მეფეთა შეუთქვეს სახტრის დარაჯობაი. მის მაგიერ მეფეთა თანხმობა მიანიჭის სრულ სოფელს, გუჯარიც მაჰსტის საშვილი-შვილად. ყვაველ-ლამ აწინაც გერგეთიდ სამსამ კაც დარაჯად იგზავნების. გერგეთელნ აწინაც სახტრის დარაჯობას თავ-დებულობენ, მაგრამ რუსობაჩი თანხმობა გაცუდლის, მეფეთ გუჯარს რუსობამ ყური არ ათხოვის. გერგეთი აწინა სხვა ვითა ბეგრობს. გაუქმლის აღრინდელი დაწყობაი, ხთის მათხავნილ მადლით ბჭობაც სამებაჩი გადავარდის.

— მაშ უწინდელი დაწყობა და დრო უკეთესი იყო?

— რაიდ არა?

— რით იყო უკეთესი?

— აღრიდა ავად თუ კარგად ჩვენ ჩვენი თავნი ჩვენადვე გვეყუდნეს, მით იყვის უკედ. აღრიდა ერი ერობდის, გული გულობდის, ვაჟ ვაჟობდის, ქალი ქალობდის. აღრიდა? ერთ-ერთს დავეყუდნით, ერთ-ერთს ვიხვეწებდით. აღრიდა? ქვრივ ობოლ ვიფარევდით. ერთ-ერთ ლად მტერთან ჩავეფარვიდნით, დაცემულ ვიურვებდით, ატიარდომილს ვიხბოიშნიდით და ესრედ იყვის ბრალევა

კაცისა, ერთურობა. აწინა ერობა დაიშალის, მეძაე-მრუშობაი ჩამოვარდნის, ხარბობაი, ანგარი გვერინის, ერთ სულობაი დავარდნის, მტრობა მძარვიაი გახშირდის. აწინა ქერიე-ობოლ ვინ განიკითხის, ატირლომილს ვინ გაიციის, დაცემულ ვინ აღადგინის? აწინა არა არს კაცი, და თუ არს პირად და გულად ჭულღურ არს. ერი დავარდნილ გალახულ არს, ვრდომილ-კართომილი. წარხდა ქართველთა სახლი, ქართველთა წესთ-წყობაი. აღრიდა ჩვენობა იყვისე წარხდა, მოიხსნა ქვეყანაი, რათა აწინა ჩვენი დარჩენა?

— ეხლა რომ მშვიდობიანობა არის?

— რაის ვაქნევ ცარიელ მშვიდობიანობას, ცარიელ სტვამაქით-რაი არს მშვიდობა? უხმარ სატევარს ქანგი დაედვის, უსრბოლო წყალში ბაყაყნი, კია-ჭუაი, ქვემძრომი გამრავლდის. უდევარ უსვენარ თერგზი კი კალმახი იცის. რაი არს მშვიდობა ცოცხალ კაცთათვის? რაი არს მტერობა, თუ ერი ერობს? ცარიელ მშვიდობა მიწაჩიც გვეყოფის“...

ღიახ, ილიას იტაცებს მშფოთარე, მრისხანე და დაუდეგარი სახე ბაირონისა. უყვარს სტიქიონი, ბრძოლის სული და გამუდმებული მოქმედება. და თუ ცივი გოეთე ბოლოს იქამდე მივიდა, რომ ფაუსტს ათქმევინა: „შრომა — აი უკანასკნელი სიტყვა ჩვენი სიცოცხლისა. ასეთია უკანასკნელი სიტყვა სიბრძნის; მხოლოდ იგია ღირსი სიცოცხლისა და თავისუფლებისა, ვინც ყოველ დღე იბრძვის სიცოცხლისა და თავისუფლების მოსაპოვებლად“, ასეთივე იყო ი. ჭავჭავაძის დასკვნაც, მხოლოდ უფრო ენერგიული, უფრო ცხოველი. და სწორედ ეს ხალხი და მოქმედება აკლდა მის მამულს, სწორედ იმდროინდელ ქართველთა უმოძრავობას სჩივის სევდიან მოცული, რადგან მას შეგნებული აქვს უმოძრავობის ტრაგედია-სიცოცხლე, ეს ხომ გამუდმებული ბრძოლაა, დელვა, ცვლა უენერგიოსი — ენერგიულით. ეს ხომ ელვისებური სწრაფვაა, და ვაი მას, ვინც ცხოვრებას თვალს მოუხუჭავს. იგი აეთრევიანება მას და ათრეული სიცოცხლე რაღა სიცოცხლეა. საქმე ის არის, რომ იცხოვრო ისე, რომ თვით ცხოვრებასაც კი წინ გაუსწრო, არამც-თუ უკან ჩამორჩე, და ჩანჩალით ბოლოში აედევნო. ამიტომ არის, რომ პოეტი მელანქოლიურად მიმართავს თავის მოსაუბრეს: „მიგიხვდი ჩემო მოხვევე, რა ნესტარითა ხარ ნაჩხვლუტი. „ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუდნოსო“ სთქვი შენ და მე გავიგონე თუ არა, რაღაც უეცარმა ტკივილმა ტვინიდან გულამდე ჩამირბინა, იქ, გულში ვაითხარა სამარე და დაიმარხა. როდემდის დამრჩეს ეგ ტკივილი გულში, როდემდის? ოხ, როდემდის, როდემდის? ჩემო საყვარელო მიწა-წყალო, მომეც ამის პასუხი“... არჩ. ჯორჯაძის თქმისა არ

იყოს, „ყველა ამის ასახსნელად, ერთი სიტყვის მიმატებაც ჩვენ საჭიროდ არ მიგვაჩნია“.

„მგზავრის წერილები“, — ეს ერთგვარი დეკლარაცია იყო, მხატვრულად თქმული პროგრამა, სადაც აღნიშნული იყო ის კარდინალური კითხვა, რომლის გარეშეც ყოველგვარ საქმიანობას აზრი ეკარგებოდა. ეს იყო ეროვნული საკითხი. მაგრამ იყო ერთი საკითხიც, რაც „მგზავრის წერილებში“ არ უთქვამს, ხოლო რასაც მთელი მისი მხატვრული თუ პუბლიცისტური შემოქმედება მოუხუნდა. ეს იყო ჩვენი ცხოვრების საზოგადოებრივი და ეკონომიური მხარე, განსაკუთრებით ბატონყმობა, როგორც მის ოფიციალურად გაუქმებამდე, ისე შემდეგაც, რადგან ბატონყმური ურთიერთობა კიდევ დიდხანს გაგრძელდა. უნდა აღინიშნოს, რომ ი. ჭავჭავაძე უპირატესობას პირველ საკითხს აძლევდა, ეროვნულს. „ადამიანი და ნამეტნავად ერი, სთქვა ილიამ, არა მარტო „პურითა ერთითა ცოცხალ არსო“. მართალია, მშვიერი დიდ მანძილს ვერ გაივლის ამ შადლისა და ბოროტის ჭიდილის გზაზე, მაგრამ უმადლოდაც, როგორც ხორცი უსულოდ, არაფრის მაქნისია. ცხოვრება ერთი მდინარეა ორის დიდის ტოტისა: ერთს ზომ ხორცისთვის მოაქვს საზარდო, მეორეს სულისთვის. თუ ან ერთი დაშრა, ან მეორე, — გვაში ერისა მკვდარია... ამიტომ ვინცა სჩივის და ჰღალადებს სახორციელო პურისთვის, ის იმდენადვე თუ არა მეტად უნდა იღვწოდეს სასულიერო პურისთვისაც. ადამიანი, თუ მთელი ერი, იმისთვის კი არ არის რომ პური სჭამოს, არამედ პურსა სჭამს იმიტომ, რომ კაცურ-კაცურად იცხოვროს და აცხოვროს თავისი შთამომავალი“. ეს საზოგადოდ. ხოლო რაც შეეხება საქართველოს, მის მდგომარეობას, მის დღევანდელ სახეს, აქ სურათი ი. ჭავჭავაძეს იმგვარად ეხატებოდა, რომ იძულებული ხდებოდა უპირატესობა ამ საკითხისათვის მიენიჭებინა და მთავარი ენერჯიაც აქ მოეხმარა. ამის ახსნაც აქვს ჩვენს მწერალს. იგი ამბობდა: „ჩვენში... სოციალური და ეკონომიური კითხვების შემუშავება ტოლად არ მიდიოდა ეროვნული კითხვების განვითარებასთან, და თვალსაჩინოდ უკან რჩებოდა. ეს ახსნება იმ გარემოებით, რომ ეროვნული მდგომარეობა უფრო საშიში იყო, ვიდრე ეკონომიური; ეროვნული მხარე ჩვენის არსებობისა უფრო ძლიერა გეტკიოდა, გვადონებდა, ვიდრე სოციალური, ქონებით ჩვენი გლახობა უკან არ ჩამორჩება რუსეთის გლახობას; მაგრამ აბა შეადარეთ ჩვენი ენის, ლიტერა-

ტურის, ჩვენი მეცნიერების დასხვ. ეროვნულ ძალთა უფლებანი რუსეთისას, და თქვენ მათ შორის დაინახავეთ განუზომელ მანძილსა“¹. დიახ, ეროვნული „ბედისწერა“ აღელვებდა მწერალს, და აკი ამიტომაც შექმნა ეროვნული დოქტრინა, ფილოსოფია, თუ — პოლიტიკური პროგრამა. ამ საკითხის გარკვევის დროს ილია ჭავჭავაძეს არ ჩაუცვამს არც ერთი ფორმის ტანისამოსი, არ მიუყვრებია რომელიმე პოლიტიკურ-სოციალური ჯგუფის რაიმე ნიშანი. იგი იყო თავისუფლების აზრით აღფრთოვანებული, დამოუკიდებელი მოაზროვნე, რომელიც ვით მყინვარი აღიმართა ჩვენი ცხოვრების შუა გულში, და ჩვენი ცხოვრებაც 50 წლის განმავლობაში მის გარშემო ტრიალებდა, როგორც პლანეტა მზის გარშემო.

ილია ჭავჭავაძე ხომ იმ დროს გამოვიდა სამოქმედოდ, როდესაც ირგვლივ დუმილი იყო ამეტყველებული. საქართველოს რაღაც გაბრუების ლეჩაქი გადაფენოდა და იყო ასე უსიტყვო, მდუმარე; სიცოცხლის განცდა რაღაც ავადმყოფური, დუნე, ნება — ქანცმილეული, უილაჯო; რწმენა — გამქრალი და სასოწარმკვეთი კილო, ვით მათრობელა, ევლებოდა საქართველოს და ქართველობაც ნელანელა ისუნთქავდა იმ შხამიან კვამლს, რომელიც ამ საერთო უმოქმედობაში დააქმია ახალმა „მფარველმა“. საზოგადოდ ცხოვრება წინ მიდიოდა, ჩვენი კი არა. ქართველობამ ძალაუნებურად მოხუკა თვალი და ცხოვრებამაც ათრია... საჭირო იყო ცხოვრების განახლება, პირობების გამოცვლა, მაგრამ ამისთვის დაიგვიანეს ჩვენებმა და დარჩნენ ასე ბედის მოზლოდინენი. ან ელოდნენ კი? ილია სწორედ ამ დროს ამეტყველდა. მკაცრი თვალები მიმოავლო არე-მარეს, მახვილი ყურით მოისმინა ქართველთ კენესა-ნარევი სუნთქვა, მიხვდა იმ შხამ-შერეულ სუნს, რომელიც ჰაერში იყო დატრიალებული და აშხედრდა. „სად არის ქართველი და ქართველობაო?“ — სასტიკი ზმით დაიძახა და სიტყვა მოითხოვა. „სად არის ქართველი და ქართველობაო? — ჭაბიჟორა, მაგრამ მოუტდა ძახილი. ქართველი და ქართველობა ვერ იპოვნა. „სად არის ქართველი და ქართველობა?... აჩქარებული კაცი ადვილად გვიპასუხებს და გვეტყვის: ბრძანი ყოფილხართო. ეს ჩვენი დედაქალაქი და შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე გუნდ-გუნდათ მორიგებული მისი შვილი-სოფლები ქართველები არ არიან? ქალაქი იქნება დედა იყვეს, სოფლები მისი შვილები, მაგრამ საქმე იმაშია, რომ დედის ძუძუ დიდი ხანია გაშრა და დედის ძუძუს შვილი აღარა სწოვს“ („დროება“, 1876 წ. № 27) აქ არის მწერლის სევდის სათავე. სამშობლოში

¹ „ივერია“, 1882 წ., № 2.

სამშობლოს დაეძებს, საქართველოში ქართველს ველარ ხედავს. და ილიაც, ამის მნახველი, გესლს ველარ იტევს, ანთხევს ირგვლივ და მრისხანე ხმით ჰქუხს და კითხულობს: „ნუ თუ ესენი ქართველები არიან, ერთის დედის, საქართველოს ოჯახის შვილნი“?

— „ჩვენი გონება დაიფუყა, — ამბობს იგი, — სულით და ზორცილთ დავეუწმარდით. გონება ჩვენი, როგორც ყოველივე საგანი, რომელიც დაიფუყება, შეგვივიწროვდა, დაგვისუსტდა და რასაკვირველია ველარაფერს ფართოს და დიდ აზრს ველარ დაიტევდა და ველარ ზიდავდა. ამ მიზეზით ყოველივე აზრი, ფიქრი, სურვილი, გრძნობა დაგვინამტყცდა, გონებითად, ზნეობითად დაგვატარავდით. მას აქეთ, რასაც კი ხელი მოგვიდეთ, ველარ მოვერივენით, რასაც კი გონების თვალთ დავაკვირდით, გონებაში ველარ დავიტიეთ, ავიღეთ ყოველი იგი და დაეანაკუწრეთ, იმოდენა ნამტყცუბად ვაქციეთ“. და განაგრძობს: „ჩვენ თვითონ დავცალიერდით გულა-ფშუტასავით, ცარიელი სიტყვები-ლა გვინდა, ცარიელი ხმები, რომ ენამ პირში იშტერნოს და ყურმა ძარღვი იფხანოს, სხვა რისთვის გვინდა ენა? საერთო სახელი ქართველი — კერძობითად გავხადეთ, მამული დანეხვილ ნაფუძვრად გადავაქციეთ, პატივი — ნეხვად, თავი გოგრად და ჩვენი უადამიანობა იქამდის მივიყვანეთ, რომ კაცი კაცს აღარა ნიშნავს, თუ ზედ-კაცური არ დავუმატეთ“. აი, ასეთი ბნელი სიტყვებით გვიხატავს ქართველობას, და რა გასაკვირველია, რომ მათ, სამარის პირამდე მიიყვანეს საქართველო, რომ ამგვარმა ქართველობამ ველარ ზიდა სამშობლოს დიდი აზრი, თუ ამგვარმა დაჩიავებულმა კაცებმა დაშალეს დიდი მამული და ვერ კი იგრძნეს საკუთარი სახის დაშლა თუ დამტყცება. „ქართველი საყოველთაო სახელია, და ამათში (ამ განკერძოებაში) რა არის საყოველთაო!.. თვითო-თვითოდ, ერთ გაწყვეტილ ჯაჭვის რგოლებივით ცალ-ცალკე და თავ-თავად დავგორავთ ზოგი აქეთ, ზოგი იქით. თქვენ მე მიჩვენეთ ის ადგილი, საცა მაგ თვითულის გზები ერთად იყრება საყოველთაო საქართველოს სიკეთისათვის, მაშინ მეც ვიტყვი: ქართველი აგერ აქ არის მეთქი: ის საერთო ნიშანი მიჩვენეთ, საითგენაც თვითულის ჩვენგანის ქყუა, გონება, ფიქრი, გრძნობა, სურვილი ერთად, ხალისიანად და შეუპოვრად მიიწევდეს საყოველთაო საქართველოს კეთილდღეობისათვის, მაშინ მეც ვიტყვი: ქართველი აგერ აქ არის მეთქი... ის შემკრებლობითი, დიდებულო, ერთიანი აზრი, რომელსაც ყოველი ჩვენგანი ქართველობაში უნდა ჰხედავდეს, ის სახელი, რომელიც ყველას გვერქვა — დიდი ხანია დაირღვა, ჩვენის გონებიდან ამოშრა... ვაი იმ ხალხს, რომელსაც საერთო ძარღვი გაუწყდა; ვაი იმ ქვეყანას, საცა საერთო ძარღვში

სისხლი გაშრა, საცა ყველაში თითო არ არის და თვითოში ყველა-
საცა თვითეული ყველასთვის არ ჰფიქრობს და ყველა თვითეული-
სათვის, საცა „მე“ ხშირია და „ჩვენ“ იშვიათი¹. ასე ეჩვენა მას სა-
ქართველო და ასე გესლიანად გამოეხმაურა მას, დაჩივებულს, უსი-
ცოცხლს. ხოლო ამ ბოროტების ახალგამავად, მან ბასრი და მწვავე
სატირის ხმალი მოიქნია. „მამული... ეხლა ეს დიდებული სიტყვა
თვითეულის ჩვენგანის გათავთავებულს უძრავ ქონებას კნიშნავს, და
არა მთელი ხალხის სამშობლო ბინას... მამულს ხსენებაზედ ეხ-
ლანდელ ქონდრის კაცს თავისი ნებე-დაყრილი სახნავე მიწა წარ-
მოუდგება ჩოლმე! მამულისთვის ბრძოლა, — ეხლა სასამართლოში
შეტანილ ღერბიან ქალაღზე სადაო საჩივარია; მამულისათვის
ძლევა-მოსილება — მოგებული საქმის განაჩენის პირია, ჯეროვნად
შემოწმებული. მამულის სიმაგრე — ტყრუშული ღობეა, ვენახ გა-
რეშემო შემორტყმული; მამულის პატივი — ნებვია, სახნავ მიწაზედ
სასუქად დაყრილი; მამულის შვილობა, — მხვნელობა და მთესვე-
ლის სახელი-დაა... განვითარებულთ და თვითეულს ზურგმა ვედარ-
ზიდა ის დიდი აზრი მამულისა, რომელიც ყველასათვის ადვილი სა-
ზიდაა. თვითეულობით ტვინი ამოშრა, შევიწროვდა და შავ სიტყვის
დიდი მნიშვნელობა ვედარ იტვირთა... დავაქციეთ მამათა ჩვენთა სა-
მარე, შვილთა ჩვენთა აკვანი, დიდი „მამული“ დავშალეთ, პატარები
გავიკეთეთ“². აი, საღ არს ილია ქაქუცავაძის სატირის ძალა, გამო-
თქმის გესლი და სასტიკ სიყვარულზე შეტყველი, ოსტატური და
მოსწრებული სიტყვა. სავსებით ვიზიარებ არჩილ ჯორჯაძის აზრს,
რომ „ჩვენს პატრიოტულ ლიტერატურაში, ამ სიტყვების ბადალი
არა ვიცი რა“.

მაგრამ აქ შეჩერება ხომ არ შეიძლებოდა, მხოლოდ უარყოფით
ხომ ვერ გამოკვებავდა ქართველობას ამას ახსნა ეპირვებოდა და
ახსნის შემდეგ კი — ახალი გზა. უარყოფილი და დაკარგული რომ
იყო დიდი აზრი მამულის სიყვარულსა, ილიას ხომ უნდა ახალი
განმარტება მოეცა? „მამულის სიყვარული ემსგავსება ნაზ კაკლის-
ხეს, რომლისთვისაც საჭიროა შესაფერი ნიადაგი, შეზავებული
პაერი, რომელიც ვერ იმშენვეს დააზრავრელ ხეებს, რომელიც
დიდ-ხანს იზრდება... ეროვნულ პატრიოტულ გრძნობასაც დიდი
ხნის ზრუნვა, მოვლა, ყურის გდება და ერთგულება ეპირვება. იგი
არის ნაზი, როგორც კაკლის ზე, ღრმა, როგორც მისი ფესვები, მა-
ღალი, როგორც მისი წვერი, მის ტოტებსავეთ განიერი და მის კო-
ქრებსავეთ ნაყოფიერი“³. ეს საზოგადო ფორმულაა მამულის სიყ-
ვარულისა. ხოლო რაც შეეხება კერძოდ ქართველებს, იგი განაგრ-

¹ „დროება“, 1876 წ., № 27.

² „ივერია“, 1876 წ., № 27.

ძობს: „ჩვენში მამულის სიყვარული სხვა თვისებისაა, სხვა გვარის ზასიათისაა: იგი იპყრობს მხოლოდ წმინდა გრძნობას. ამ გრძნობაში თავის თავის მეტი არა ურევია—რა. ვისიმე სიძულვილი, ვისიმე დათრგუნვის სურვილი, ვისიმე გაუბედურების წადილი მასში სრულიად არ არის. ჩვენს მამულის შეილებს ქსურთ წარმატება ჩვენის ეროვნებისა და ვინაობისა, რომელთა გარეშე არა ხალხს არ შეუძლიან სიცოცხლე და ადამიანური არსებობა... როგორც წარსულში ჩვენი ერი იბრძოდა არა სხვა ხალხების დამონავეებისთვის, არამედ თავისი საკუთარი დამოუკიდებლობის დაცვისათვის, ისე ეხლა, ჩვენი მამულის შეილები მოღვაწეობენ არა იმ განზრახვით, რომ სხვანი დავთრგუნოთ და მათის დამცირებით ვისიამოვნოთ, არამედ იმისთვის, რომ ჩვენს ერსაც გაუკვლიოთ გზა გონების განვითარებისა, ზნეობის ამაღლებისა და კეთილ-დღეობისაო“¹. ილია ჭავჭავაძემ აქ უკვე ჭეროვანი საფუძველი მოუძებნა თავის ეროვნულ პროგრამას, და თვით ეროვნული გრძნობაც სიფაქიზით შემოსა. იგი თანასწორობის საძირკველზე დამდგარა და აქედან ებრძვის ტირანიას, სხვათა — ჭამიანობას. „ყველამ იცის“ ამბობს იგი, „რომ ეხლანდელ დროში დევნა და ძულემა ეროვნული, ერთმანეთის შეუწყნარებლობა, ერთმანეთის გაუტანლობა იმის გამო, რომ შენ სხვა თესლისა ხარ და მე სხვა თესლისა, და ერთად ვერ გვეცხოვრებო, მარტო ბრყვის და უვიციის მოძღვრებაა და სამართლიანად გასაკიცხი ყოველ პატიოსან და გონება გახსნილ კაცსაგანო“. ე. ი. ეროვნული ფანატიზმი დაგმო, ზოოლოგიური ელემენტი ამ გრძნობისა უარყო და საერთაშორისო პატივისცემა იქადაგა. აქ მან მოგვცა ისეთი იმპერატივი, რომელიც ჩვენგან იმასვე თხოულობს, რასაც ჩვენ ვთხოულობთ სხვებისაგან. „მოიქეც ისეთნაირად, რომ შენ სურვილს შეადგენდეს ის, რომ შენი საქციელი შეიქმნეს პრინციპად საყოველთაო კანონმდებლობისაო“ — ეს დებულება კენიგსბერგელი ბრძენისა ილიას მოძღვრებაში უმწიკვლოდ არის დაცული.

ამ აზრს ემსახურებოდა ილია დაუღალავად. მას სწყუროდა განახლებული საქართველოს ხილვა და ამ სურვილს ედგა იგი სასტიკ დარაჯად. მას საქართველოს აღორძინების იმედი ჰქონდა, და მიტოვაც არის, რომ იგი არ ინდობდა იმ პირთ, ვინც რაიმე-გვარად შელახავდნენ საქართველოს ღირსებას. ი. ჭავჭავაძის დროს საქართველო ხომ ერთი შეხედვით იმ იგავარაკის ლოშს წააგავდა, რომელიც ეგდო ქანცმიღებული, და გამვლელ-გამომვლელი ცხოველები კი თითო წიხლს სთავაზობდნენ. სხვებს არც ვირი ჩამორჩა, ამ უზნო

¹ „ივერია“, 1882 წ., № 1.

და უგვან ცხოველმაც ტლინკი ჰკრა. დიახ, ერთი შეხედვით არის. მსგავსება. საქართველოსაც ასე მოუვიდა. ჯერ „მფარველმა“ ბიუროკრატებმა გადუქირა მწვავე შოლტები, მაგრამ ეს არ აკმარეს. გამოჩნდნენ და აღიმაღლეს ხმა სხვებმაც, და ილიასივე თქმით „ააყენეს კულიანი ქარი“. ესენი იყვნენ, ერთი მხრივ, „МОСКОВСКІЯ ВЪДОШОСТИ“ -ს მეთაური კატკოვი, და, მეორეს მხრივ, ე. წ. „სომეხთა მეცნიერნი“.

1882 წ. თბილისში გაიმართა ქართული წარმოდგენა „საშობლო“. როგორც ჩანს აუარებელი ხალხი დასწრებია პიესას. ეს ყოფილა ერთგვარი ეროვნული დემონსტრაცია. ამის შესახებ კატკოვის გაზეთმა სთქვა, რომ ქართველებს ისეთი დიდი ხარჯი მოუვიდათ „საშობლოს“ წარმოდგენაზედ, რომ ზედმეტად კარგად მოიქცევიან, თუ ქართულ დროშებს გოდფრუას ცირკს მიჰყიდნიან და ამგვარ ხარჯთ-გაღებამ სამუდამოდ თავს დაანებებენო. ექვს გარეშეა, რომ ამგვარ წერილს დიდი აღშფოთება უნდა გამოეწვია ქართველთ შორის, რომ შეურაცხყოფილად უნდა ეცნოთ ქართველებს თავიანთი თავი. ეს ასეც მოხდა. პასუხის გაცემა იყო საჭირო და ილია იყო ეს მოპასუხე. „გაცვეთილის კაცისაგან ყველაფერი მოსალოდნელია, მაგრამ ეგრე უკადრისად ხსენება მისი, რასაც ყოველი პატიოსანი, ყოველი ერი თაყვანსა სცემს, როგორც ემბლემას ერის პატიოსნებისას, ერის ღირსებისას, რომელს შეუწიკვლელად დაუვისათვის არამც თუ ცალკე კაცი, არამედ მთელი ერი, ყველგან დედა-მიწის ზურგზე, სიცოცხლეს არ ზოგავს და მისთვის სიკვდილი სახელად და დიდებად მიიჩნია, იმის ეგრე უსინიღისოთ ხსენებას, არ ვიცით, რა სახელი დავარქვათ... ქართული დროშა, ორი ათასი წლის განმავლობაში ქართველობას სახელით და დიდებით ხელში სჭერია, თავის სისხლში ამოუვლია... ეგ დროშა, რომელიც ეგეთის სასოებით და პატივით უტარებია იმოდენა ხანს უწინდელ ქართველს, ეგ დროშა, რომელიც წინ დახვედრია... მტერს, და ძლევამოსილობით ომიდან გამოუტანია... დღეს ეგ დროშა საციკოდ გაგვიხადა ერთმა ვიღაც კორესპონდენტმა და ბნმა კატკოვმაც ბანი მისცა“¹. აი ასე უპასუხა ილია ჭავჭავაძემ, ასე დაამშვიდა ქართველთა აღშფოთებული სინიღისი. არა ნაკლები მრისხანებით და გესლით დაუხვდა ილია ჭავჭავაძე სომეხ ცრუ მეცნიერებსაც, რომელთაც სცადეს ჩვენი ერისა და ისტორიის განზრახ ჩამოქვეითება. „ჩვენისთანა დაბრიყვებული და დაბალ ლობედ მიჩნეული ერი, ჩვენისთანა სახელ-გატეხილი, ძნელად თუ მოიპოვება დედა-მიწის ზე-

¹ „ივერია“, № 2, 1882 წ.

-რგზე. ვინც გნებაეთ, ან ზედ გვაბოტებს, ან გვექლავს და მიწასთან გვასწორებს. ლამის კავკასიის ქედს აქეთ ჩვენი ხსოვნა გააჩანავონ, ქართველების სახელი დედა-მიწის ზურგიდან აღგავონ და ჩალსავით ქარს გაატანონ. თითქო არც ოდესღაც ვყოფილვართ, არც დღეს ვართ... სულით დაბალნი, ქკუა-გონებით ჩლუნგნი, ზნეობა-დაცემულნი, სულელნი, უსწავლელნი, გაუნათლებელნი, გალატაკებულნი, ფლიდნი, პირის გამტეხნი — აი ჩვენი სულიერ და ხორციელ ავლა-დიდების სურათი! აი რანი ვყოფილვართ, რანი ვართ დღეს იმათი სიტყვით, ვისაც ასე თავისდა სასარგებლოდ მიუჩნევია ჩვენი სახელის გატება, ჩვენი მიწასთან ფასწორება. ეისი უნარია ყოველივე ეს? ეს რა შავი ყოჩანია, რომ თავს დაგვეტრიალებს, ზედ დაგვეყუფს და დაგვეჩხავის?... დროა ქკუას მოვიდეთ — გვიჩვენებს მწერალი, — და არ შეუშინდეთ იმ ცრუ-პენტელა ლიბერალებს, იმ ქეშმარიტ ლიბერალობის ბერიკეებს, რომელნიც განგებ პირში ბურთსა გვიჩიან, რომ თავისი ოინბაზობა და ცალ-გულობა შიადუჩიონ, და ზედ ლიბერალობის წმინდა კალთა გადააფარონო“... აი, ასე უპასუხა ილიამ ეგრეთ წოდებულ „სომეხთა მეცნიერებს“. იქნებ გეგონოთ, რომ ილიამ ეროვნული ფანტიზმით შეპყრობილმა, მეცნიერების წინააღმდეგ გაილაშქრა და, ასე დაბრმავებულმა, ქეშმარიტება უარპყო? იგი ზედმეტად ღრმა მოაზროვნე იყო, და ამისთანა ცალფება და ფრთამოტეხილ გრძნობას ვერ აპყვებოდა. იგი იქვე წერდა: „საბუთიანს, მართალს მხილებას თუნდა მთელი ერი-საჲ, გონიერი ერი მადლობით ეპყრობა და არა რისხვითა და შფოთითო“. ამ შემთხვევაშიც, ილია, ამ დებულების მთქმელი არ განრისხდებოდა და ასე სასტიკად არ გაილაშქრებდა, რომ მართლა მეცნიერებთან ჰქონოდა საქმე. ყველა ამ ამონაწერებიდან კი სჩანს, რომ ილიას სახით მეტყველებს შელაბული და აბუჩად აგდებულს ერის წარმომადგენელი და არა ბეცი პიროვნება, ეროვნული ფანტიზმით შემოზღუდული. ხოლო გესლიანი ძსარი კი არის მიმართული არა მთელი სომეხი ერის წინააღმდეგ, არამედ მხოლოდ მათ წინააღმდეგ, რომელთაც თავისი საქციელით, თავის ერსაც მიაყენეს შეურაცხყოფა. ასეთივე კანონიერი და სამართლიანი პრინციპით ხელმძღვანელობდა ჩვენი პუბლიცისტი, როდესაც წერდა თავის „აი ისტორიას“. ამ შემთხვევაშიც, იგივე დამკირება ქართული ისტორიისა, იგივე მეცნიერული სამოსელი და არა მეცნიერული აზროვნება. იგივე აღშფოთება ქართველ საზოგადოებისა, იგივე ილიას მიერ დამშვიდება და ჩვენი ისტორიის დაკვირვებული გადასინჯვა. შეიძლება თვით საკითხის რკვევაში სცდებოდა მწერალი, შეიძლება მისი მეთოდი ვერ იყო სწორი, ამას ისტორია გამოარკვევს, აქ კი მეტს

იღარ შეეჩერდებით, რადგან ილია ჭავჭავაძის პუბლიცისტთა ჩვენი კულუვის პირდაპირ საგანს არ შეადგენს, და თუ ამდენ ხანს მაინც შეეჩერდით, მხოლოდ იმ აზრით, რომ უფრო მკაფიოდ აღგვედგინა ამ დიდი კაცის პორტრეტი. ეხლა კი გადავიდეთ მის მხატვრულ ნაწარმოებებზე.

სამოციანი წლები ჩვენში, როგორც ვნახეთ, ახალი ეპოქის დასაწყისია. ახალი ძალა, ახალი სიტყვა მედიდურად იჭრებოდა ყველგან და ამსხვრევდა ძველ კერპებს... ის ლიტერატურული მიმართულება, რომელიც ჩვენ ძველ მწერლობას ასულდგმულვებდა, უარყოფილ იქნა. ძველი რომანტიზმი — ახალი რეალიზმით შეიცვალა, რასაც თვით დრო ითხოვდა. ტრადიციული „მშვიდობიანობა“ ირღვეოდა და პატრიარქალურ იდილიას ჩრდილი ადგებოდა. უნდა შექმნილიყო ახალი საზოგადოებრივი ურთიერთობა, უნდა განთავისუფლებულიყო ადამიანი და ამ დიდი იდეის განსახორციელებლად ლიტერატურა უნდა ამხედრებულიყო. ლიტერატურა უნდა ხალხთან მისულიყო, ამისთვის კი ძველი „დარბაისლური“ ლიტერატურული ენა გამოუსადეგარი ჩანდა, ძველი არისტოკრატიული მიმართულება კი მავნებელი. საჭირო იყო ცოცხალი სიტყვა, ხალხის ენა, და აი აქაც, ამ მიმართულების საუკეთესო გამომხატველად ილია ჭავჭავაძე შეიქმნა. ჩვენ, რასაკვირველია, იმას ვერ ვიტყვით, რომ აქ ილია ჭავჭავაძე ნოვატორი იყო. მანამდე ეს ტენდენცია უკვე შეეპრა ჩვენს ლიტერატურას გიორგი ერისთავის, დანიელ ჭონქაძის და სხვათა საშუალებით, მაგრამ ის, რაც ილიამდე მკრთალი ტენდენცია იყო, ილიამ დააყანონა და აქ არის მისი დიდი დამსახურება. ეს უბრალო მოვლენა კი არ იყო, არამედ აქ ჩანს ჩვენი ინტელიგენციის განახლება დემოკრატიზმის მიმართულებით. მართალია, ამ მოძრაობას სათავეში იმავე გაბატონებული წოდების შვილები უდგნენ, მაგრამ მათში წარმოებდა გონებრივი და ზნეობრივი გარდაქმნის პროცესი. ხდებოდა მათ მიერ ისტორიულად მიანიჭებული პრივილეგიების უარყოფა და დიდი სიამოვნებით „აბრუნებდნენ იმ ბილეთს“, რომელიც ისტორიამ მისცა ამ ქვეყნიურ სამოთხეში“ შესასვლელად. ამ დიდი მოვლენის მხოლოდ მორალური ფაქტორით ახსნა, რასაკვირველია, შეუძლებელია. აქ უფრო მეტი მნიშვნელობის როლს ე. წ. სოციალური და ეკონომიური ხასიათის ფაქტორები თამაშობდნენ, და სახელდობრ: პრივილეგიური კლასის დაშლა ახალ ურთიერთობათა გავლენით. ილია ჭავჭა-

ვაძემა ც სწორედ ამ მოვლენის დახატვას მოანდომა თავისი დიდი ნიჭი. იგი ერთი მხრივ არკვევდა იმას, რაც იყო, უარყოფდა მთელი თავისი დიდი გესლით და ქუთით იმას, რაც აფერხებდა ჩვენს ცხოვრებას, ამცირებდა ადამიანის ღირსებას; მეორე მხრივ კი იმ პერსპექტივას გვიშლიდა, რომელსაც უნდა შეეცვალა ეს არსებული. ამიტომ, მან თავისი ბასრი აზროვნება და გამოსახვის ნიჭი ჯერ იმას მოანდომა, რომ ეჩვენებინა იმ სინამდვილის ფესვები, რომელიც შინაგანი გამოფიტულობით იყო სნეული. ეს კი გულისხმობდა იმ ურთიერთობის ჩვენებას, რომელსაც ბატონყმობა ერქვა და რომლის წინააღმდეგაც ამხედრდა ჩვენი მოწინავე ინტელიგენცია.

იპოლიტე ტენი წერს, რომ „აზროვნება არის ღრმად ჩაკვირვებული ყურადღება; ჩაკვირვებული ყურადღება კი ერთი ასად აღიღებს აღზნების ძალასა და ხანგრძლივობას. მაგალითად, იმას, ვინც, ვთქვათ, ბიწის ქვრეტას ღრმად მიეცემა, და ამავე დროს იგრძნობს შემოწოლილ ზიზღს, ამ ბიწის წინააღმდეგ, ამ მძულვარების ძალა ექნება იმავე ზომისა, როგორც იქნება დაქიმული მისი ქვრეტა. ბრაზი თუ აღშფოთება მაგარ ლეინოსა ჰგავს, რომელიც თქვენ აგაგზნებთ და დაგათრობთ; მაგრამ შენახული და ჩათხრობილი — იგი სპირტად იქცევა, რომელიც სწავას ყოველივეს თავის გარშემო“. ეს სიტყვები ფრანგმა კრიტიკოსმა ინგლისელი რომანისტის ტეკერის შესახებ სთქვა, რაც არა ნაკლები ზედმიწევნით შეიძლება გამოვრებულ იქმნეს ილია ჭავჭავაძის შესახებ. მე-19 ს. ლიტერატურაში ჩვენ არ გვყოლია ისეთი დიდი მოაზროვნე მხატვარი, როგორც ილია ჭავჭავაძე. არა გვყოლია ისეთი ღრმა ყურადღების და დაკვირვების ადამიანი, ისეთ ბრაზ-დაგუბებული და მრისხანე ნიჭის პოეტი, როგორც იგი, და არავის არ დაუჩნევია მისებრ ღრმა კვალი ჩვენი ცხოვრების ყოველ სფეროში. ამიტომ იყო, რომ ილია ჭავჭავაძე დიდი სატირიკოსის პიედესტალიდან იშვიათად ჩამოდიოდა და მისი მჭუხარე დაცინვა ერთნაირად ხმაურობდა ლიტერატურასა და პუბლიცისტიკაში. „კაცია ადამიანი?!“ არის ამ სატირის უდიდესი გამოცხადება, იგივე არის დაწყველა იმისა, რაც იყო, და ახალს იმედი და სასოება. ვნახოთ:

„ლუარსაბ თათქარიძე გახლდათ კარგად ჩასუქებული ძველი ქართველი, მრგვალი, — უკაცრავოდ არ ვიყო ამ სიტყვაზე, როგორც კარგი ნასუქი კურატი. დარბაისელის კაცის შეხედულება ჰქონდა მის ბრწყინვალეობასა“... „ისე რომ შეგეხედნათ, რომ როგორმე არ დაგენახათ მისი თავ-კისერი, იტყოდით — გაბერილი რუმბიაო. თავი და კისერი ჰქონდა, რომ ოფლის მაგიერ ქონი დასდიოდა თითქმის; სამკეცად ჰქონდა ნიკაპქვეშ ჩამოსული ლაბაბი,

თვალეზი დიდრონი, დაწითლებული, ბევრი, რასაკვირველია, ძილი-საგან და არა შრომისაგან; არაფერს კარგს არ ამბობდნენ თავის პატრონზედ; სახე ყოველთვის უცინოდა, როგორღაც განსხვავებულ სულელობით, ამასთანავე აჩვენებდა, რომ ლუარსაბი კეთილი კაცია“. შემდეგ: „გაბერილი და დიდად პატივსაცემი ღიბი; კოტიტა და ქონით გატენილი ბალნიანი ხელები, დამორილი ფეხები“... ხოლო რაც შეეხება ლუარსაბის ტანს, — „ლუარსაბის ტანისა კი რა მოგახსენოთ, და გული კი რომ გენახათ, ღორის ჯაგარსავით მოუღებელი ჰქონდა, ასე რომ მრავალ საეჭვო სულიერებს შეეძლოთ შიშთანობის დროს აქ თავი შეეფარებინათო“... ასეთი იყო ლუარსაბი. შორს არ წასულა მისი მეუღლე დარეჯანიც, და სწორედ თავის ქმრის ნახევარს წარმოადგენდა... ხოლო თუ მართალია ის თქმულება, რომ ადამიანის სახე იეროგლიფია, რომელიც გვაგებინებს მის შინაგან საიდუმლოებასო, თუ მართალია, რომ სახე არის ადამიანის ყველა აზრებისა და მისწრაფების მონოგრაფია, რომელიც უფრო მეტს მეტყველებს, ვიდრე ბავნიო, ეს, უპირველესად ყოვლისა, შეიძლებოდა ლუარსაბ-დარეჯანით დაგვედასტურებინა. ცხოველური სახე, კმაყოფილების გამომხატველი, მეტყველებდა შინაგან კმაყოფილება — უმოძრაობაზეც, რადგან ეს უკანასკნელი პირველის თანამგზავრია. მოძრაობა, — ეს მხოლოდ ხორცშესხმული უკმაყოფილებაა, და კმაყოფილი ლუარსაბ-დარეჯანი კი სხეულშიღებულ უმოძრაობა. და ცხოვრობდნენ ისინი უდარდელად, „ქვეყნის ყაყანს მოშორებულნი“. ან რა უნდა ექნათ? რასაკვირველია, არაფერი. ისინი ცხოვრებისთვის ხორც-მეტს წარმოადგენდნენ, რადგან ამგვარი იყო მათი არსება: მოდუნებული, ზანტი, უსიცოცხლო. მათ გამონახეს თავიანთი ნაქუჭი, ჩენჩო, სადაც მოექცნენ-რა, ჩაიკეტნენ და ასე სცხოვრობდნენ, ამძიმებდნენ ქვეყანას. რაღა დარჩენოდათ? მხოლოდ სმა-ჭამა, მხოლოდ ძილი. აქი ლუარსაბიც ჩინებულად ემსახურება ამ თავის დანიშნულებას. „ჩალაღაჯი“, „საშწვადე სუკები“, „ტარხუნა“, „კიტრი“ — აი, მათი საზრუნავი საგნები. არტალა, ბოზბაში და კარგად გაკეთებული ჩიხირთა, — ეს არის მათი მიზანი. ჰერებზე ბუზების თვლა — მათი გონების ვარჯიშობა, და ტახტზე გორაობა და მერე ძილი, გამოღვიძება, ჭამა, კიდევ ძილი, და ასე დაუსრულებლივ, მათი საქმიანობა, მათი შრომა. „დღეს რა ვკამოთ?“ — „ხვალ რა ვკამოთ?“ — აი, ის დიდი პრობლემები, რომლებიც ყოველ წამს თვალწინ უდგებოდათ. ფონიც შესაფერი მისცა ჩვენმა დიდმა ავტორმა. „ეზო ისე უწმინდური იყო, როგორც ძველი ჩინოვნიკის გული. დიდი საქმე იყო, პატრონამდის ისე მიგელწიათ, რომ ან არ გასერი-

ლიყავით, ან კიდევ ერთი ამბორების სურნელება თან არ აგეყო-
ლიათ. ეს გარეგანი; — ახლა ბატონებო, შიგ სახლში ვეწვიოთ თა-
ვადს თათქარიძესა. ეს კი უნდა მოგახსენოთ, რომ თუ ვეწვევით,
ფრთხილად უნდა ვიყვნეთ. იატაკი აგურისა არის. ეგ არაფერი. ეს
არის ძნელი, რომ აგურები შიგა და შიგ ამოცვინულან; იმათი ალაგა
ამოთხრილ ორმოებად დარჩენილა. თვალების ძალიან გაფაციცება
უნდა, თორემ თუ ფეხი შიგ ჩაგვივარდათ, ვაი შენს მტერს!... იმ
თათქარიძის ოთახში იღვა ორი გრძელი ტახტი, ერთმანეთს პირ-
დაპირ. ასეთი ფაქიზი ქეჩა და ხალიჩა ეშალა ზედა, რომ როცა
კნეინა აღგებოდა, ყოველ მის ბრწყინვალეების ბრწყინვალე ფეხს
ბრწყინვალე გადადგმავდ, იგი ლამაზად აბოლდებოდა ხოლმე,
რომ კაცი ყურებით ვერ გაძღებოდა. ამ ორ ტახტს შუა, აღმო-
სავლეთის კედელზე მოჩანდა კბილებ-ჩაცვინულ ბებერ დედაკა-
ცის დაღებულ პირსავით, ერთი ამოკვარტლული გარედამ და შიგ-
ნიდამ, ერთი მწუხარე და დაღრეჯილი ბუხარი. აქაიქ, ოთახის
სამკაულად ეყარა სხვა და სხვა ნაირი ნივთები, მაგალითებრ: ტა-
ლახიანი ყარაბაღული თეთრი წაღები, პირმოტეხილი სპილენძის
თუნგი. ქონიანი შანდალი, სპილენძის საჩაიეში მოხარშული მყრა-
ლა-ბალახი, ზურგიელის ნაჭერი და სხვანი“... ფონი და დეკორა-
ცია მართლა რომ სალუარსაბოა. ასეთია თათქარიძე მთელი მისი
ავლა-დიდებით, რომელიც მოვიდა ამ ქვეყნად, იცოცხლა და
კუჭის ანთებით“ ჩაპბარდა პატრონს... „მოკვდა ლუარსაბიცი ისე,
როგორც იხოცებიან ბევრნი ჩვენგანნი, რომელნიც არც თავისი სი-
ცოცხლით უმატებენ რაშმეს ქვეყანას, და არც თავის სიკვდილით
აკლებენ“... „რისთვის მოვიდნენ და რისთვის წავიდნენო?“—გვეკი-
თხება ავტორი, და აქ, ასამარებს იმ წოდებას, რომლის წარმომად-
გენელი თათქარიძე ბრძანდებოდა. ნუთუ იმისთვის, რომ ეფიქრნა
„პირადინ პურ-ჩაყრილ, ჩაყუყუნებულ ბოზბაშის სავსე მათლა-
ბაზე“, რომელსაც ერთი კარგი კანჭიცი აძევს?

ილია ჭავჭავაძემ ამ სატირით პირბაღე ჩამოხადა მაღალ წოდე-
ბას, დაგვანახვა სიღრმეს მოკლებული მათი ობიანი გული, შეი-
მუშავა უქმადყოფ მებატონის ფსიქოლოგია და ყველა ეს ლუარ-
საბის სახით წარმოგვიდგინა. ამაზე სასტიკი და მწარე დაცინვა ხომ
აღარ შეიძლება? ბრწყინვალე წოდების სახე მან მცონარეობამდის
ჩამოიყვანა, მხოლოდ ბნელი ფერები ახმარა მათ დახატვას. გადა-
გვიშალა მათი ბინძური ცხოვრება, ყოველგვარ პოეზიას კი არა,
ღბრალს აღაპიანობის ნასახს მოკლებული და აგვამხედრა. ვუმ-
ზერით მათ სურათებს და ვცდილობთ, რომ ერთი რამ აღამიანური
აღმოვაჩინოთ მათ ცხოვრებაში, მაგრამ... არაფერი... მხოლოდ ვხე-

დავთ, რომ ისინი გაპირუტყვებულ გზას დასდგომიან, ადამიანის სახე დაუკარგავთ.

შეიძლება მკითხველს ეჩვენოს, რომ აქ რეალიზში კი არა, რაღაც გადაჭარბებაა, და უკაცურ თვისებათა ხელოვნური მოგროვება ლუარსაბ თათქარიძის სახით. ეს ასეც არის, მაგრამ ამით რეალიზში როდი ირღვევა. ეს მხოლოდ მხატვრული მეთოდია, რომლის გარეშეც შეუძლებელია ტიპიურ მოვლენათა განსახიერება, რაც სხვა და სხვა ნიშნების შერჩევასა გულისხმობს. თუ ასე არა, სხვაგვარად შეუძლებელია იმ მოვლენათა თუ პროცესთა გაგება, რომელთ სიმრავლაც გვიკარგავს მათდამი გრძნობიერებას. და თუ გაგება გვინდა, აუცილებლად უნდა მოხდეს არსებითი ნიშნების შერჩევა, გამოცალკევება, ცალმხრივი განათება, ფერთა გადაჭარბება და სხვ. მართალია, ასეთი სურათი მოდელის ეკვივალენტი არ იქნება, მაგრამ მხატვრული ნაწარმოები ხომ საგნის განმეორება არ არის და ვერც იქნება ვერაშოდეს, თვით უკიდურესი ნატურალიზმის ქვეყანაშიც კი. ისე რომ ილია ჭავჭავაძემ აქ რეალიზში კი არ დაარღვია, არამედ რეალური ელემენტების დაუნდობელი შერჩევა მოახდინა; ეს მისი „მხატვრული ცდა“ ამ მხრივ, რასაკვირველია, გადაჭარბება იყო, მაგრამ ისეთი, როგორც საჭიროა მხატვრობაში, და მით უმეტეს მაშინ, როდესაც იხატება ყოველდღიური, წვრილმანი, დაბალი და სატირალ-სასაცილო. დიახ, მით უმეტეს, რადგან თუ აქ ფერები საგანგებოდ არ გამუქდა, თუ პროპორციები საგანგებოდ არ დაირღვა, ვერც კი შევამჩნევთ, რადგან მეტად ბევრია წვრილმანი, მდაბალი და საძაგელი ადამიანთა ცხოვრებაში, და ჩვენც ისე ვართ შეჩვეულნი, რომ ვერც კი ვამჩნევთ.

მაგრამ ილია ჭავჭავაძემ მხოლოდ ერთი მხარის დახატვა არ იცის. იგი კონტრასტების მწერალია, და აქ, „კაცია ადამიანშიც?!“ იგივე კონტრასტი დაგვიხატა. თუ არ ვცდები, ამ კონტრასტს ჯერ არა აქვს ყურადღება მიქცეული ჩვენს მწერლობაში, იქნებ იმ მიზეზით, რომ ეს მეორე მხარე აქა-იქ გაკრული მხატვრული ლაქებია, მაგრამ აქ შეტი არ არის საჭირო. მოთხრობის არქიტექტონიკა მეტს არ მოითხოვს. აქ იქნებ თქვენ ლამაზისეული გაგახსენდეთ? მსახური გოგო, გლეხების წრიდან გამოსული? არა. ესეც, რასაკვირველია, მშვენიერი სურათია იმის საჩვენებლად, თუ ამგვარ მცონარ ბატონების, ანდა საზოგადოდ ბატონყმობის უღელ ქვეშ, როგორ ისპობოდა ადამიანი და როგორ იქცეოდა ისეთ მურტალ არსებათ, როგორიც ეს თათქარიძეანთ მონა-მსახური იყო. მე იმ დათოს ვგულისხმობ, რომელიც ერთხელ გაიღვებს, ერთ-

ორ სიტყვას იტყვის და თვალისადაც გვეფარება. ვიმეორებ, აქ მეტიც თქმა არ შეიძლებოდა. ჯერ ბატონყმობა კიდევ არსებობდა. დათოც უმა იყო და ლუარსაბის ოჯახში ისიც რომ ისეთივე დიდ გმირად დაეხატა, როგორც ლუარსაბი,—არ შეიძლებოდა. ბატონყმური პროპორცია დაცული უნდა ყოფილიყო. წინააღმდეგ შემთხვევაში გაყალბდებოდა ის სასტიკი რეალიზმი, რომლითაც ეს სატირა არის დაწერილი. დიახ, ერთი უბრალო ხაზით ავტორი მაინც გვანჯვენებს ფხიზელ სახეს იმდროინდელი გლეხისას, რომელიც გონებამახვილად დასცინის თავის ბატონს. მოიგონეთ ის სცენა, როდესაც ლუარსაბი ეძახტა დათოს და ეუბნება:... „ყუმები ჩამოგვეერთმევაო რომ ამბობენ, ტყუილია, ტყუილია, გესმის თუ არა? ყველას უთხარი, რომ ტყუილია. ხელნწიფეს მოუწერია, რომ დავარჩობ, ვინც იტყვის, რომ ეგ მართალიაო, ვინც გუნებაში მაგას გაიტარებსო“... შემდეგ კი ცხარე მსჯელობა გაჩაღდება იმის შესახებ, თუ რა არის ბატონყმობა, — „ბატონ-ყმობა ღმერთს დაუწესებია, და თვითონვე რაღა მოშლისო“ — ამბობს დარეჯანი. — „მაშ ბატონი რა არის, — განაგრძობს იგივე, ცოტა ქვემოდ, — თუ არ დატუქსავს, თუ არ წაართმევს? თუნდა ეგ არ იყოს, უცხო ხომ არ ართმევს, ისევ თავისივე ბატონია!“ — „მართალი ბძანებაა: მამაა, უცხო რად იქნება? — დაუმატა ეშმაკობით დათომა.“... — „დიდი და პატარაობა სად არ არის, სთქვა ლუარსაბმა, აი თუნდ თითხედ დაიხედე: ერთი დიღია, მეორე პატარა. რისთვის? იმისთვის რომ ღმერთს აკრე გაუჩენია, დიდი და პატარაობა ყველგან უნდა იყვეს. აბა დაიხედე... — განა არ დამიხედნია, შენი ჭირიმე! დიდიც არის და პატარაც, მაგრამ ერთმანეთს არ უშლიან, — სთქვა ცბიერმა დათომა“... „დათო წავიდა. ვინ იცის, გულში როგორ ეცინებოდა ამ პირ-მოთენ ყმასაო“? დასძენს დიდებული ავტორი. სწორედ ეს ადგილი შიმანია საუკეთესო და ღირსშესანიშნავ ადგილად, რომელიც ჩვენ კრიტიკას ხელიდან უსხლტებოდა. უამისოდ არ იქნებოდა ის კონტრასტი, რომელიც ბატონს აშავებს, გლეხს კი შარავანდღდითა მოსავს. იღია კი, როგორც ვთქვით, სწორედ ამ კონტრასტების მწერალია. იგი ყველგან წინააღმდეგობებს გვიხატავს. აიღეთ, მაგალითად, „გლახის ნამბობი“: ერთი მხარეა დათიკო, მეორე — გაბრო და პეპია, „ოთარაანთ ქვრივი“ — არჩილი, კესო, და წინააღმდეგი მხარე, — თვით ოთარაანთ ქვრივი და გიორგი. ხოლო ამ კონტრასტებს იგი თანდათანობითა ხატავს. მაგალითად: პირველი არიან ლუარსაბი — დათო; ესენი იმ დროს ცხოვრობდნენ, როდესაც ბატონყმობა ჯერ კიდევ ფეთქავდა, მხოლოდ ყრუდ მოტანილი ამბავი კი, ბატონყმობის შესახებ, რაღაც ზღაპ-

რულად დადიოდა. დათიკოც ბატონყმობის დროს ცხოვრობს. მხოლოდ ლუარსაბის შემდეგ. თუ ვარიანტსაც მოვიშველიებთ, მაშინ დათიკო ლუარსაბის შვილი გამოდგება, თუმცა სახელ გამოცვლილი კი (კოლა).

რაც შეეხება „ოთარაანთ ქერიეს“, აქ იგივე კონტრასტია დახატული, მხოლოდ ბატონყმობის გადავარდნის შემდეგ, 80-იან წლებში. აქ, არჩილი, იგივე ლუარსაბ-დათიკოების წარმოშობაა, მხოლოდ დროთა მსვლელობაში სახეცვლილი; გიორგი და ოთარაანთ ქერიეი კი, — უკვე განთავისუფლებული გლეხები.

დიახ, ვიმეორებ, ილია ჭავჭავაძე კონტრასტების მწერალია და „კაცია ადამიანი“ იგივე კონტრასტი მოგვცა ლუარსაბ — დათოს სახით. „ბატონი მამა, უცხო რად იქნებაო“ — ეშმაკობს დათო, — „დიდიც არის და პატარაცა, მაგრამ ერთმანეთს კი არ უშლიანო“ — სიტყვას გადაჰკრავს იგივე, და ამ ორი ფრაზით გვაჩვენებს მაშინდელი გლეხის გულის ნადებს. იქნებ მთელი ტირადები რომ ეთქვა დათოს, ისე ვერ გამოეთქვა ის, რაც ამ ორი სიტყვით ასე ნათლად და მკაფიოდ გამოთქვა. მაგრამ ილია ჭავჭავაძეს მხოლოდ „კაცია ადამიანი?!“ რომ დაეწერა ბატონყმობის სატირად, სურათი ცალმხრივი გამოვიდოდა. მასში არ იქნებოდა აღნუსხული ყოველი მთავარი მომენტი, სადაც უნდა ნათლად გამოჩენილიყო ამ ინსტიტუტის სიბინძურე და უკაცურობა. საჭირო იყო საკითხის ყოველმხრივი ჩვენება. და აი ამ მიზნით დაგვიწერა და მოგვცა „გლახის ნაამბობი“: თუ პირველში, პარაზიტი ლუარსაბ თათქარიძეა გამოყვანილი და მისი მცონარეობაა აღწერილი, აქ, „გლახის ნაამბობში“, მისი მემკვიდრე, მისი შვილი დათიკოა, იმავე წრისგან გახრწნილი და გათახსირებული, მხოლოდ არა სმაჰამის მოტრფიალე უმთავრესად, არამედ ხორცის, ვნების. ეს ადვილი ასახსნელიცაა. ლუარსაბი ხანში შესული კაცია, ცოტათი თუ ბევრად ვნებადამცხრალი და სქესის მიყოლა აღარ შეშვენის. თუმცა ეს „აე-ხორცობა“ არც მასშია სავესებით ჩამჭრალი; ისიც ხანდახან აკრაჰუნებს ხოლმე კბილებს ახალი პატარძლების დანახვაზედ, მხოლოდ ისე კი, რომ ეს დარეჯანს არ შეენიშნა, თორემ... ძალიან ეშინოდა. აქ ლუარსაბი არც დარეჯანს დაერიდებოდა, რომ ახალგაზრდა იყოს, რადგან მისი შოდგმა თავდები იყო ამისი, მაგრამ ვიმეორებ, ლუარსაბი ხანში იყო შესული და შედარებით ვნება-დამცხრალი. სულ სხვაა ახალგაზრდა დათიკო, იგი ლაღად აღზრდილი, თავაშვევებულად ეძლევა ყოველი გრძნობის წამონაქროლს და ისრულებს ყოველ გულის საწადელს. იგი სულ მთლად გრძნობის კაცია, გარყვნილი გრძნობის, მას ემსახურება და მას სწირავს ყველაფერს. იგი ხომ

ბატონია და შთამომავლობით სხვა რა უნდა დარჩენოდა? მაგრამ არ გეგონოთ, რომ ილია ჭავჭავაძეს მხოლოდ ეს აინტერესებდეს. არა. აქ სურათს უფრო აცხოველებს, რომ ბატონში მხეცი სავსებით გამოაშკარავდეს. აქ ილია ჭავჭავაძეს ბატონი და გლეხი გამოჰყავს სრულიად განსაკუთრებულ პირობებში. დათიკოს — ბატონს, გვერდში უყენებს გაბროს — ყმას, მასთან თანშეზრდილს. ეს კი იმიტომ ისურვა ავტორმა, რომ ეჩვენებინა: თუ საზოგადოდ ბატონი ჩაგრავს გლეხს, ასევე ექცევა იგი თავის მანკობელსაც, ამხანაგს. ბატონში ზნეობრივი მხარე იქამდე დახშულია, რომ ამხანაგსაც კი წარბშეუხრელად მსხვერპლად სწირავს თავისი ფაფარაყრილი ვნების დასაკმაყოფილებლად, ე. ი. ბატონი გამოყავს ყოველგვარ ზნეობრივ ნორმათა გარეშე მღვარ ადამიანად. უკეთ: რომელსაც ერთადერთი ნორმა აქვს შემუშავებული: „ყოველივე ნებადართულიაო“. — მისთვის სხვის პიროვნებას ცალი ფულის ღირებულებაც არა აქვს და თუ დასჭირდა, თუნდ სულ უბრალო საქმისთვის ისე გადაისვრის, როგორც ძველ ქალამანს. ჩვენ ხანდახან ეს თითქო არც კი გვჯერა და ვფიქრობთ: თუ საზოგადოდ ბატონი ჩაგრავს გლეხს, იქნებ აქ დათიკომ ეს არ მოიმოქმედოს გაბროს მიმართ, რადგან გაბრო მისი ამხანაგია, მასთან თანშეზრდილიო, მაგრამ მომავლდავ გაბროს მკვეთრი სიტყვები ყურში ჩაგვიწვიან და გვაგონებენ, რომ „უმცროს-უმფროსობაში სიყვარულს ზღაპარია“, რომ „ბატონყმობის შუა სიყვარულის ხიდი არ გაიდებო“. მთელი მოთხრობიდან კი ის აზრი გამოგაქვთ, რომ, თუ დათიკო, ეს კარგი მებატონე ასე ექცევა თავის ამხანაგს, თანშეზრდილ ყმა გლეხს, როგორ უნდა მოქცეოდა მაშინ სხვა გლეხებს, რომელთანაც არაფერი არ აკავშირებდა? აქ ნათლად მოჩანს ის უფსკრული, ის „ჩატეხილი ხიდი“, რომელიც არსებობდა ბატონებსა და ყმებს შორის; აქ ნათლად და გარკვეულად არის დახატული მთელი ის პირობები, რომელშიც მიმდინარეობდა ყმების აუტანელი ცხოვრება. და გასაგები ზღება პეპიას მწარე ამონაკვნესი: „ეპ ჩემო გაბრიელ, არც ღმერთი ყოფილა ჩვენთვისო“. ან, აბა ყური უგდეთ პეპიას, რას ამბობს იგი, როდესაც ღამით გაბრიელი პეპიასთან მივა თაპროს თაობაზე: „არ გეყურება, შე უბედურის ღღისავ, რომ მძიმე საქმე მაქვს შეთქი! უთხარი მე“, — ამბობს გაბრო. — „შენის ბატონის პატრონს რა საქმე უნდა გქონდეს, თუ არ ხულის წახაწყმედი?.. კარგი, კარგი... ვიცი რა მადლიც ტრიალებს თქვენს გულში, ვიცი!“ აქ პეპია გაბროსაც უნდოთ უცქერის, როგორც ბატონთან დაახლოვებულს და განაგრძობს: თუ ღმერთი გწამს, მე მომშორდი. ბევრი გველი მინახავს, — ჯერ გულ-

ში ჩაძვრენოდეს, და მერე კი დაეშხამოს... დაანებე თავი მაგ გატყ-
ბობილის ენით ჩემს ცდუნებასა... თქვენ რაღა ოსტატობა გინ-
დათ? მე რა შემოიძლიან თქვენთან, ქვეყანა თქვენსკენ არისო“. და
ამ სათნო მოხუცის ჩუპ პროტესტანტობას კი, სიკვდილის წინად
ნათქვამი მისივე სიტყვები აგვირგვინებენ: „ქვეყანა დამილოცინა,
თუ იმის ზურგზე ჩემი თამრო უცოდველი დადის... თუ არა და
წაწყმდეს ეს ადრე და მალე წახაწყმედი მურტალი ადამიანის
მურტალი სამყოფელიო“.

პეპიას ამ მართლა და ღირსშესანიშნავ სიტყვებში რა ლამაზად
არის დაპირისპირებული ინდივიდუალური „ბედის-წერა“ — მთელ
მსოფლიოსთან. მაგონდება დოსტოევსკის ერთი გმირის სიტყვები:
„ქვეყნიერება დაიქცეს, თუ მე ჩაი არ დავლიო?—მე ვიტყვი, დაიქ-
ცეს ქვეყნიერება, მხოლოდ კი ჩაი ნუ მომავლდებაო“. პეპიას და
დოსტოევსკის გმირის სიტყვების შოტივი ერთია: ინდივიდუალიზ-
მი, პიროვნების „ბედის-წერა“. აქ მთელი ეთიკა არის მოცემული.

„გლახის ნაამბობით“, როგორც ვნახეთ, ილია ჭავჭავაძემ ახა-
ლი ძხრით გაილაშქრა ბატონყმობის წინააღმდეგ, მაგრამ ეს მე-
ტად ნათელი კითხვა ერთღროს სადაოდ იყო გამოცხადებული იმ
ხალხის მიერ, რომელიც სულ სხვა მოტივებით ცდილობდა ილია
ჭავჭავაძის მნიშვნელობის დაბნელებას. ამ მოთხრობაში, ბატონ-
ყმობის წინააღმდეგ კი არ არის გალაშქრება, აქ მომრიგებელი მო-
სამართლის სილუეტი სდგას, რომ ყმები და ბატონები შეარიგოსო.
ამ მოთხრობაში იბრძვიან შეყვარებული გაბრო და დათიკო და
მათი წოდებრივი სხვადასხვაობა არაფერს ნიშნავსო. ეს ისეთი
აბსურდია, რომ სერიოზული კრიტიკის მოცდენა არ ღირს. მართო
„შეყვარებაზე“. რომ იყვეს საუბარი, განა საჭირო იქნებოდა მე-
ტოქეებად ბატონისა და ყმის გამოყვანა? ან რა საჭირო იყო პე-
პიას წყევლის სიტყვები, რომელსაც იგი ბატონებს უგზავნის, ან
რად უნდოდა გლახკაცს ბედის კრულვა და თვით ღმერთის უარ-
ყოფაც? — „ჩვენსკენ არც ღმერთი ყოფილაო“ და „ქვეყანა
თქვენსკენ არისო“. ვინ არის ეს „ჩვენ“, „თქვენ“? ამაზე პასუხის
მიცემა შეუძლებელია, თუ ისე არ შევხედოთ საკითხს, როგორც
უკვე მოვიხსენიეთ.

აქ ილია ჭავჭავაძემ, ვიშეორებთ, განზრახ გამოიყვანა ბატონი
და ყმა, მათ შორის მეგობრული დამოკიდებულებაც განზრახ მო-
იშველია, რომ ყველა ამით, უფრო გარკვეულად ეჩვენებინა, რომ
„უმფროს-უმცროსობაში, სიყვარული ზღაპარია“, რომ „ბატონ-
ყმობის შუა, სიყვარულის ზიდი არ გაიდება“, რომ „გლეხკაცის
და ყმის ლიტონი ბედი, ვერა, ვერ გასძლებს ბატონის ხელში“. ვერ

გასძლებს, რა გინდ იდეალური იყვეს იგი ბატონი, რადგან ბატონი, თავადიშვილი, ილიასავე თქმით, „კარგი რა არის, ავი რა იყვესო“, და კვლავ მოგვცა სურათი — ამ სოციალური უკუღმართობის ნაყოფი. კიდევ გაიყვანა, ტყისკენ გააქცია ახალი მსხვერპლნი, კიდევ აამეტყველა, და უფრო ძლიერად, საღი პროტესტანტები, კაკოს და ზაქროს სახით. მათი ჩვენებით, ილია ქავჭავაძემ ღრმა ანალიზი გაუკეთა არსებულ წყობილებას და დაგვანახვა ის გაღვივებული ბატონყმური ქურა, რომელზეც ყმები იწვოდნენ. კითხულობთ ამ „ეპიზოდს ყაჩაღის ცხოვრებიდან“ და ალტაცებაში მოდიხართ. გინდ ათჯერ გქონდეთ წაკითხული, მაინც ყოველ წაკითხვაზე ხალისი არ გაკლდებათ და გულის სიღრმეში ესაყვარლებით ამ განწირულებს. თქვენც იმსკვალებით იმავე სიყვარულით, რომლითაც იყო გატაცებული ავტორი, იგებთ იმ მომჭადოებელ ალერსიან კილოს, რომლითაც ავტორი მიმართავს ბუნების ძალებს, და სთხოვს ამ განწირულების პატრონობას.

„ნიაჲო, ჩემო ნიაჲო, ნუ სჩაგრავ ტყეში ობოლსა,
მსტვინაო, ჩემო მსტვინაო, შენ უაღურავ კაკოსაო“,

და ბულბულს მიმართავს:

„ბულბულო, ჩემო ბულბულო, მოაყლე გულს დარდებიო!

ხოლო ღრუბელს ასძახის:

„ღრუბულო აღმა მავალო, ის (კაკო) გებრალეზოდეს,
მე კისრად ვიღებ დამხსნელო, რაც იმას ემართლებოდესო“.

ილიამ, როგორც უსაყვარლესი არსება, ისე გაისტუმრა კაკო ტყეში, მის დაბურულ წიაღში მოუპოვა ბინა სოფლიდან გამოქცეულ პროტესტანტს, უსახლოს და მასზე ზრუნვა-პატრონობასაც ხუნებას შესთხოვს. „გებრალეზოდეთ“, „მოაყლეთ ეულს დარდებიო“, „ნუ სჩაგრავ ტყეში კაკოსა“, „ნუ ემუქრებითო“, „მიუღალერეთო“. ნუ მიაქცევთ ყურადღებას, რომ იგი ღვენილია, გამოქცეული; თქვენ ხომ არ იცნობთ „მურტალ კაცთა მურტალ სამყოველს“ და მის წყობილებას, თქვენ ხომ არ იცით რათ არის კაკო ღვენილი, გამოქცეული, და ამისთვის „მე კისრად ვიღებ დამხსნელო, რაც იმას ემართლებოდესო“. ამაზე მეტად ბატონყმობის გმონა თითქმას წარმოუდგენელიც არის. ვინ არის კაკო და რა ცოდვები აწევს მას კისრად, რომ ჩვენი ავტორი, ასე თითქმის დაუფიქრებლად, თავის თავზე იღებს? ეს ცოდვები იყო: აღმჩიანობის შეგნება, პროტესტანტული სული და სიამაყე, რომელიც ძალის წინ

ქედს არ იხრის. კაკომ არ მიიღო არსებული ცხოვრება, მოსცილდა სოფელს და ტყეს მიაშურა, სადაც თვით იქნებოდა თავისი ბატონი. ან რა ექნათ კაკოს და მის ამხანაგებს? ცხოვრება იმ დონეზე იყო დაყენებული, რომ ყმათა გულში, უქმეაფთილობის ცეცხლი მძლეთა პლვიოდა და თუ ყველა ვერა ჰბედავდა გაყაჩაღებას, ამ ინდივიდუალურ გამოსვლას პროტესტანტობის აქტიურ გზაზე, სამაგიეროდ ყველანი კი შენატროდნენ... აგერ ალაზნის პირად, მთვარიან და სევდიან ღამეს, მიჭრიალებს ურემი და სევდიანი, „მწუხარე, ვით გლოვის ზარი“ ურმული მიაჩრდევს ჰაერს. მღერის მეურმე და ამ სიმღერით ღამობს იმ სევდის უკუყრას, რომელიც მის ბედშიმყოფთ, არადროს არ შორდებათ. მღერის ნაღვლიანად და აგერ... „ვილაცამ ტყიდან ასკუბა ცხენი“. კიდევ ერთი გამოქცეული ეძიებდა ნავთსაყუდელს. ეს — ზაქრო იყო. კაკოსთან მიდიოდა. ზოლო მეურმემ, ასწავლა რა გზა, „ახ ნეტავი შენო — წაიღუდუნა“. შენატრა ყაჩაღის ბედს, რომელსაც დღეიდან ელოდა „უსახლ-კარობა, შიში, შიშშილი, მარტოკა გდება მხეცივით ტყეში, კურდღელსავეთ ფხიზელი ძილი და იარაღი დღედაღამ ხელში“. შექნატრა, რადგან მასაც და ყველას, მის ბედში მყოფთ, საოცნებო ფერებით ეხატებოდათ თავისუფალი ცხოვრება, ის ერთადერთი ნავთსაყუდელი, — ტყე, სადაც „თვით იქნებოდნენ თავის ბატონი“. მხოლოდ ეს უადვილებდათ ყაჩაღური, „ძუნწი“ ცხოვრების სიმწარესა და სიმძაფრეს. აქ მე არ ვეთანხმები კიტა აბაშიძეს, რომელიც ამბობს: „კაკოსა და გაბროს არც თავიანთი უბედურების მიზეზი აქვთ ღრმად შეგნებული და გამოჩვეული, არც არაერთარი შემუშავებული პლანი საზოგადოების იარაღების განსაყურნებლად“. რაც შეეხება სემოქმედო გეგმის უქონლობას, ეს მართალია, ზოლო რაც შეეხება მათ შეუგნებლობას, ამაზე უნდა ვსთქვა, რომ ზაქროსა და კაკოს გაბროსთან შედარება არ შეიძლება. მართალია გაბროც პროტესტანტია, მაგრამ უფრო რბილი, უფრო გაურკვეველი. იმას შეგნებული აქვს ის, რომ იგი „ქვეყნისთვის ოხერტიალია და ამ ქვეყნისა კეთილი არაახსოვს-რა“, თუმცე „ქვეყნისთვის ავი არა ყოფილა“. პირდაპირი და გარკვეული გმობა გლახაკის ბედისა გაბროს პირიდან არ გვესმის. ისევ პეპია თუ გველაპარაკება ამაზე. თორემ გაბრო მხოლოდ ზოგადი და გაურკვეველი ფრაზებით კმეაფთილდება. რა ვიცით, შეიძლება ამის მიზეზი ის სიყვარული იყოს, რომელიც მის და დათიკოს შორის არსებობდა. „მე რომ ის არა მყვარებოდა, ცუდად დაუმიწებდი იმ მოხდენილ მხარ-ბექს, რომ ამოდენა სირცხვილი აქამა ქვეყანასო“. დათიკო ქვეყნისთვის ბოროტება ყოფილა, ეს სცოდნია გაბროს,

მაგრამ სიყვარულს სულ პირველი ადგილი სჭერია და გაბროც მხოლოდ მაშინ გამწვარებულა, როდესაც ქვეყანასთან ერთად, იგიც შეარცხვინა ავსულმა ბატონმა. „შენ რაღას აკეთებდიო, იქნება იფიქროთ ჩემზედ. რას ვაკეთებდი? ეგა მკითხე, და გამკიცხე. გული მეც შემღვრეოდა, მაგრამ ჩემი გაუბედაობა, თუ იმისი სიყვარული, ჩემს გულს იმორჩილებდა იმ დრომდინ, მინამ მე და ის ერთ გზაზე არ გადავიხარხინით, ის მე არ ჩამომეცალა, და არ ამიქცია ფა, მეც არ შევებუეო“. გაბროც მხოლოდ მაშინ ჩავარდება ცნობაში, როდესაც ყველაფერი გარდახდება, როდესაც შემდეგ, თავის პასიურობაში, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ითვალისწინებს წარსულს და აღმოაჩენს იმ შავ ძალებს, რომელიც ხელს უშლიდა მისი ცხოვრების კეთილად დაგვირგვინებას. „მაშინ რა ვიცოდი სულელმა, რომ უმცროს-უფროსობაში სიყვარული სიზმარა? რა ვიცოდი, რომა, ბატონ-ყმობის შუა სიყვარულის ხიდი არ გაიდება? ეგრე ყოფილა ქვეყანაზედ, ცალს თურმე ცალმა უნდა უცალოს. ეს რომ მცოდნოდა, ღმერთსა ვფიცავ, და ჩემ მამა-პაპის სალოცავსა, გულში ნადველას ჩავიწურავდი, და იმის სიყვარულს კი იქ არ ვავიტარებდი. მაშინ რა ვიცოდი?“... დიახ, მაშინ გაბროც ეს არ იცოდა. მაშინ პეპია უფრო შეგნებული პროტესტანტი იყო. პეპიას უფრო გარკვეული ჰქონდა ის სოციალური ბოროტება, რომელსაც ბატონყმობა ერქვა სახელად. სულ სხვა არის კაკოსა და ზაქროს ფსიხიკა. ისინი არ არიან შებყრობილნი ბატონის სიყვარულით, რომ ბატონყმური არსებობის ბოროტება, მათთვის ასატანი გახდეს. ისინი შეუღამაზებელი ბოროტების წინ დგანან, ავირღებიან და შეგნებულად ამბობენ:

— „შენც ძმაო ვიცი გაგიგონია,
 ყმის ბედი რა რიგ სწრაფად იცვლება
 თუ ყმასა გუშინ ბედი ჰქონია,
 არ იჯერებს რომ დღესაც ექნება.
 ჩვენი წადილი, ჩვენი იმედი,
 ყოველთვის ძმაო არის საფრთხეში,
 გლებ-კაცის და ყმის ლიტონი ბედი,
 ვერა, ვერ გასძლებს ბატონის ხელშიო...“

აქ უკვე გარკვეულად არის ნაჩვენები ის „ჩატეხილი ხიდი“, რომელიც მათ შუა მდებარეობს. ზაქრომ და კაკომ უკვე იციან არსებული სოციალ-ეკონომიური ცხოვრების უკუღმართობა და შეგნებული აქვთ შრომის უუფლებობა.

„მე იქ სხვისათვის ჩემს თავს ვლუბადო,
შინ კი ოჯახი მელუპებოდა-ო“.

ყაკომ და ზაქრომ ინდივიდუალური პროტესტის გზა აირჩიეს ისევე, როგორც კარლოს მორჩა („შილერის „ყაჩაღები“), რომელიც იგივე პროტესტანტია, თუმცე პოლიტიკური და არა სოციალური. ისიც ერთი იყო, ამაყი ინდივიდუალისტი. ვერც იმან ნახა არსებულ წყობილებაში თავისი ადგილი. მხოლოდ ერთი გზა ჰქონდა დარჩენილი, მოქმედების ერთი ფორმა: ყაჩაღობა. რათ? იმიტომ, რომ იგი ერთი იყო და ერთი ხომ რევოლუციას ვერ მოახდენდა? ამისთვის ხალხი და დრო იყო საჭირო. და აკი ნატრობს კიდევ: „მომეცით ისეთივე გულადი და უშიშარი ხალხი, როგორიც მე ვარ, გინდ მცირე რიცხოვანი იყვეს იგი და გერმანია ისეთ რესპუბლიკათ შეიქმნება, რომ რომი და სპარტა, დედათა მონასტრებათ გარონდებიანო“. აქ, ყაჩაღ კარლოსს უფრო გარკვეულად აქვს გამოხატული არსებული წყობილების დარღვევის სურვილი, თუმცე განსაზღვრულ გეგმაჰდის დიდი მანძილი აქვს გასავლელი. ჩვენს ყაჩაღებს კი, არც ესა აქვთ გათვალისწინებული. მათ მხოლოდ თავიანთ პირადობას მოუძებნეს გზა, აღშფოთებულ სინდისს მალამო დაადეს და ტყეს ესტუმრენ. მოსცილდნენ სოფელს, თუმცე „მეტ კაცებათ“ მაინც არ გადაქცეულან. ისინი ტრიბუნები არიან, რომელთ საგმირო ამბავი ზღაპრად მისდის სოფელს, არხევს მათ მიუყრებულ ცხოვრებას და ხალხს თავისკენ იზიდავენ. აბა ყური უგდეთ ზაქროს: „შორს გავარდნილა შენი სახელი, ბავშვმაც კი იცის, ვინ არის კაკო“. ყველას თვალი მისკენ არის მიმართული და შექმნილია, თუ შეიძლება ასე ითქვას, არსენას კულტი. „და არესნობა მენატრებოდაო“.

უფრო დიდი პროტესტი ბატონყვობის წინააღმდეგ მოცემულია პოემა „აჩრდილში“.

„კაკო ყაჩაღში“ უფრო მეტი სურათებია, ვიდრე სიტყვები. „აჩრდილში“ კი — რიტორიკა არის წინ წამოწეული. კიტა აბაშიძის თქმისა არ იყოს, „კაკოს და გაბროს ამბავი, მარტო მხატვრული ილუსტრაციაა, ამ ცოტა არ იყოს რიტორიული ლირიკისა“. აქ, აჩრდილში“, ტონი აწეულია, სიტყვა მძლავრი. აქ ილიამ ჩვენ ცხოვრებას მთლად ჩამოხადა ფარდა და მთელი ბოროტება წინ წამოაყენა.

„აგერ უფალი და მისი მონა
თათლივით სასწორზე ხარჯს უწონს ძნელსა,
და რა გასწორდა სასწორზედ წონა,
უფალი პინას ზედ ადგამს ფეხსა“

და მით მის ხარჯსა, ერთი-ორად ჰბდის...
მონამ შწუხარედ გულს გაიღიმა,
უშწუგობითა თავის ხარჯსა ჰზრდის,
და საწყლის თვალთგან ცრემლმა იწვიომა...”

ველარ ბიტანა ეს დათრგუნვა მისი შრომის უფლებების და, სიტყვას მოკლებული უენო ადამიანი, გულსდა ჩასცქერის, მხოლოდ ცრემლით გამოსთქვამს თავის ცხოვრების სიმძაფრეს. თუ მას ენა-პირს დაუეცრავენ, თუ მეტყველს უტყვად გადააქცივენ, ეს ბატონებს შეუძლიათ; მაგრამ გულში?.. აქ ხომ ველარ ჩაუწვდებათ ხელი ჯალათებს. უმწეო ყმა, ყველგან შებოროცილი, აქ მაინც თავისუფალია, და თუ გონების იარაღს ჰკლავენ, უსპობენ, გრძნობას ხომ ვერ ჩასწვდებიან, და მონაც გრძნობით ლაპარაკობს. ხოლო გრძნობის სიტყვა — ცრემლია. ცრემლმა გამოსთქვა დაღუმებულ ბაგეთ სათქმელი. მაგრამ რა?

„...ქვა არის ბატონის გული,
ვერ დაარბილებს მას შებრალებს;
ვერა განკურნოს მან მონის წყულს,
ვინც მონებს თვით ემორჩილებო“.

აქ აღიარებულია შრომის უფლების გათელვა, მისი მოსპობა. მონა შრომობს, მაგრამ სხვისთვის... იგი მხოლოდ საექსპლოატაციო რამ არსებობს, რომლის გარეშე მას ფასი არ აქვს.

— „ვინა შრომობდა, და ვინა ძღება,
ღმერთო, სად არის აქ სამართალი“

აღმოსკდება გულის სიღრმიდან მონას, მაგრამ სამართალი სად უნდა ეძიას?

— არსად. იგი მხოლოდ მშრომელ ცხოველად იყო მიჩნეული. პირუტყვთა შორის პირველობის მიკუთვნებით.

„შენში კაცისას გრძნობას არ ხედვენ.
ღედას ძუძუდან შეიღსა აპგლეჯენ,
ვინ იცის სიღამ სად გაპყიდიან...
„უწმინდურისა ხელითა სთხრიან.
ღედისა გულში უეეთეს გრძნობას,
ცოდვად უთვლიან შეიღისა ტრფობას...
...ქალს წაგართმევენ, ქალს გაპყიდიან.
ნამუსს მოუეკლენ შეუბრალებლად,
უბრიყვლო გულში ღვარძლს ჩაასხმიან
გახდიან ყვაილს ფებ-ქვეშ სათრეველად...
მას რაც გაუეარდა, ნახამ დაეგმულს,
ნამუს წართმეულს და შეგინებულს...“

პირს უკუ იქცევ და შეძრწუნდები,
ცრემლს მოინდომებ და არ გეკნებაო.

ეს არის ადამიანის ტრაგედიის უსაშინლესი მომენტი: რომ ცრემლი გინდოდეს და არ კი გქონდეს. ამ ტრაგედიას განიცდის შრომის შვილი, რომელსაც ტვირთად აწევს მთელი ქვეყნის კვება და რჩენა.

„შრომისა შვილო, მძიმე უღელი
ქვეყნის ცოდვისა შენ გაწევს კისრად,
თუმცა ტვირთ-მძიმეთ შემწყნარებელი
შენის დახსნისთვის ჭვარს ეცხა ქვეყნად.
თუმცა ქვეყანას მისი მოძღვრება
დღეს მართო სიტყვით უქმით რწმენია,
მაგრამ ცხადად ჰხმობს მის წმიდა მცნება,
რომ მყოლობადი მართო შენიაო.“

აქ პოეტი უკვე წინააღმდეგ გრძნობს მომავალს, სადაც დღევანდელი მონა იქნება დროისა და ცხოვრების ბატონ-პატრონი. თუმცა დღეს ყველაფერი პირაბრუნებულა, თუმცა შრომა დღეს ტყვეთ არის პყრობილი და „მცარცველობის ქვეშ ჩაგრულ-ვნებულა“. მაგრამ პოეტს ხვალისდელი დღის შინა არ ეშინია. მან უკვე იცის, თუ რას ამზადებს მომავალი. იგი უკვე ხედავს უკეთესის ნიშნებს, რომ „უკვე რღვეულა ბორკილი“ იმა ცხოვრების,

„და დასამსხვრევად გაშზადებულა...
შრომისა ახსნა, — ეგ არის ტვირთი
ძლევა მოსილის ამ საუკუნის,
კაცთა ლეღვისა დიადი ზვირთი,
მაგ აზრისათვის მდგრადა იბრძვის.
ველარ გაუძლებს ქვეყანა ძველი,
განახლებისა გრიჯალის ქროლას,
ველარ განუძლებს ქვეყნის მძარცველი
ქეშმარიტებით აღძრულა ბრძოლას, —
და დაიმსხვრევა იგი ბორკილი,
შემფერხებელი კაცთა ცხოვრების,
და ახალ ნერგზე, ახლად შობილი,
ესე ქვეყანა კვლავ აყვავდების.“

აქ, პოეტი აღფრთოვანებით შესცქერის იმ ახალ ცხოვრებას, რომელსაც მოაქვს „შრომის სუფევა“. ეს იქნება ის ნეტარი დრო, როდესაც „ძმობა, ერთობა, თავისუფლება“ მოიხსნიან იმ ეკლის გვირგვინს, რომლითაც ეხლა დაიარებიან და კაცთმოყვარეობა და სათნოება დაისადგურებს ხალხის გულში.

„შრომის სუფევა მოვა მაშინა,
 ქემარტიტების მის ძლიერებით,
 და განმტკიცდება სოფელსა შინა
 კაცთ-მოყვარების სახიერებით...
 მაშინ უქმ სიტყვად არ იქნებიან
 ძმობა, ერთობა, თავისუფლება,
 ეკლის გვირგვინით აღარ ივლიან
 კაცთ-მოყვარება და სათნოება.
 ალლო აილო ქვეყანამ ძველმა,
 რომ დღე და ღამე მის წინ ირღვევა,
 და ამ ზვიადმა საუკუნემა
 უნდა შეას იგი შრომის სუფევა...
 მაშინ მაშერალო შენც განაკადები,
 წართმეულ ნიჭთა კელავ მოიპოვებ,
 სხვას ძირს არ დასწევ, თვით ამაღლები,
 არც სხვას ემონვი, და არც იმონებო“.

აი, ასეთ საღ სიტყვას აგონებდა პოეტო დაბეჩავებულთ, ასეთი
 იმედიანი სიტყვებით უღზნებდა გულს დიდკაცთა მონებს. ის გლო-
 ვის ზარს ურეკდა „ბრწყინვალეთა“ წოდებას და ელოდა იმ ბორ-
 კილების მტკრევის ხმას, რომელიც შორიდან უკვე ესპოდა ჩვენს
 მწერალს, და რომლის თავის მამულში გაგონებას, ასე მოუთმენ-
 ლად ელოდა: „ღმერთო, ღმერთო, ეს ხმა ტუბილი, გამაგონე ჩემს
 მამულში“. და გაიგონა კიდეც. დაიწყო იმ დარბაზის რღვევა, რომ-
 ლის ცოცხალ კარიატიდებს, ლუარსაბ-დარეჯან, დავით და დათი-
 კონი წარმოადგენდნენ. მოდიოდა, მოჰქუხდა ის მძლე ნიაღვარი,
 რომელიც ამ უკანასკნელთ აღგვით ემუქრებოდა. „გეყო, მოვიდა
 დრო ანგარიშის, მოდი, გავსწორდეთ, ნუ ვემალებიო!“... ცხოვრე-
 ბაც ნელ-ნელა უთმობდა ადგილს ამ ახალ ხალხს და ისმენდა მათ
 მიერ მოტანილ ახალ სიტყვას. მათ უნდა შეექმნათ ახალი ცხოვ-
 რება. გიორგისა და ოთარაანთ ქვრივებო მძლე მარჯვენა ამის-
 თვის იყო მოწოდებული. მათმა ძარღვიანმა მარჯვენამ უნდა დაატ-
 რიალოს ცხოვრებო ბორბალი. და აქ ილია ჰავჰავაძეს სურს დაგ-
 ვანახოს, თუ როგორი როლი შეასრულა ბატონყმობის მოსპობამ
 ჩვენში და როგორ იზრდებოდა და ძალას იკრებდა ის კლასი,
 რომელსაც პირდებოდა მოჩაელის პატრონობას. და აი, თითქმის
 ოცდახუთი წლის შემდეგ გლახთა განთავისუფლების დღიდან,
 ილია კვლავ უბრუნდება საყვარელ კონტრასტებს, „ჩატეხილ
 ხიდს“ და სწერს მოთხრობას: „ოთარაანთ ქვრივი“. ამ მოთხრო-
 ბით ილიამ კვლავ წაგვიყვანა სოფლად და გვაჩვენა ბატონყმური
 ცხოვრების“ ახალი სახე. დაგვანახა თუ რა ცვლილებები მოხდა ამ
 ოცდახუთი წლის განმავლობაში, გაგვაცნო ლუარსაბ თათქარიძის

შვილისშვილებს არჩილს და კესოს, რომელნიც განახლებულ წყობილებაში შესაპჩნეველ გამოცვლილან, დაგვანახა განთავისუფლებული მიწის შვილის ოთარაანთ ქვრივის და ახალ წყობილებაში დაბადებულ-გაზრდილი გიორჯის პროფილები და მოგვცა ახალი სურათი, ძველ კონტრასტებთან შესადაარებლად.

„ოთარაანთ ქვრივში“ დეკორაცია გამოცვლილია. ხანაც ახალია დაწყებული. მოქმედი პირნიც ამ ახალ ფონზე ახალი გამომეტყველებით გამოიციქრებიან. აქ ჩვენ წინ დგას არჩილი, ლუარსაბ თათქარიძის შთამომავალი, მაგრამ მას თითქმის ველარა ცნობთ. თათქარიძული თვისებები მასში შესაპჩნეველ გადაშენებულან. იგი სამოცდაათიანი წლების აზრთა მატარებელია. მას უმაღლესი განათლება მიუღია და საღი აზრის კაცია, თითქმის უღრეკი რაციონალისტი; მას შეგნებული აქვს თავისი მდგომარეობა და ამიტომაც თავის თავი სძაგს, ეზიზღება. რატომო, — იკითხავთ. იმიტომ რომ ის იმ წოდებას ეკუთვნის, რომელთ მატიანეც თავისუფლების დათრგუნვას, ადამიანთა უფლებების გაქეღვას და ჭალათობას შეიცავს. იმიტომ, რომ მისი წოდების წარმომადგენელი ხასიათდებოდა როგორც კაცთა სალაზი, სხვათა დათრგუნვით ნაკევი და განებვიერებული. იმიტომ, რომ მას ღღეს უკვე შეგნებული აქვს პიროვნების უფლება. და როგორც ინტელიგენტი, აქ იგი მომნანიებელი თავადია. იგი უარყოფს და ასამარებს თავის წოდებას, რადგან ეხლა მათ თონეში „მხოლოდ კუტი პური-ლა ცხვება“. სამაგიეროდ, იგი იმედიანად შესეკერის იმ წოდებას, რომელიც გიორგისა და „ოთარაანთ ქვრივი“-ს მსგავს ტიპებს წარმოშობს. მათში ხედავს სასიცოცხლო ძალის იმ სიუხვეს, რომელიც გარდაჰქმნის ცხოვრებას, და აქ ერთგვარი ნაღვლიანობა იპყრობს, რადგან იგი ამ საღი ხალხისგან სიშორეს გრძნობს. ის ხედავს იმ „ჩატეხილ ზიდს“, რომელიც მათ შუა მღებარეობს, ხედავს იმ უფესკრულს, რომლის მიზეზითაც ერთი-მეორეს ხმას ვერ აწვდენენ. დიახ! არჩილი მომნანიებელი თავადია, ხოლო არა ზერელედ გატაცებული რაღაც მფრინავი აზრებით, არამედ ღრძად დაკვირვებული და სასტიკი ანალიზის პატრონი. როგორც ეს შეშვენის გონიერ ადამიანს. როცა ის ასამარებს თავის წოდებას და ამბობს: „ვე კი ჩემი თავი მძაგს, მეზიზღებაო“, საბუთიანად იქეცევა, რადგან მან, გონების საწორზე დიდი სიფრთხილით აწონა ყოველივე და დიდი დაკვირვების შეპღევ სთქვა: „ჩვენ რაცა ვართ, გაკეთებულნი ვართ, ისინი კი შექმნილნი, ჩვენ დაბლანდულნი ვართ. ისინი კი გვირისტიით შეკერილნი, იმ გვირისტიით, რომელიც მარტო ბუნებამ იცის, და ბუნება ხომ იცი რა ოსტატია. ისინი ჩაკირულნი

არიან, ჩვენ დონდლონი, დუნენი. აბა იმათ სიმღერას უყურე: „ერთი გძელი კენესაა, და მაინც სიმღერას ეძახიან. ჩვენი სიმღერა კენესა არ არის და მაინც სიმღერა ვერ დაგვირქმევიაო“. გლეხი კაცი გვირისტით არის შეეკრილიო. მართალია. საუკუნეების განმავლობაში იგი ის ფოლადი იყო, რომელიც ცეცხლად ქცეული იბრძმებოდა და მტკიცებოდა გრდემლის ქვეშ. მასში უხვად გროვდებოდა სასიცოცხლო ძალა, რომელიც ვერ ცნაურდებოდა. და აი, მის აღამიანად ცნობის შემდეგ, გლეხი კაცი გამოდის სარბიელზე და იპყრობს სხვათა ყურადღებას. მისი გაიდვალება ზომ მოდათ ვადიქვა. ეს საზოგადო მოვლენა იყო. საპოცდაათიანი წლების რუსეთშიც, ჟამსა „ხალხში სიარულისა“, ზედმეტად იყო მოდებული სურვილი გლეხთა გაიდვალებისა, რასაც ემსახურებოდნენ გლეხ უსპენსკი, რეშეტნიკოვი და სხვ. იმავე იდეებზე აღიზარდა ჩვენი არჩილიც. იგი ზომ რუსეთში იყო სწავლამილებული, და ესეც რომ არა ყოფილიყო, მაინც იქაური ტალღა ჩვენამდისაც აღწევდა. არჩილიც აღზრდილი იმავ იდეებით, უნდა შეერთებოდა იმ დასს, რომელსაც მიხაილოვსკიმ მომნანიებელი თავად-აზნაურები უწოდა. „მაგრამ ცხოვრება მაინც იმათშია (გლეხებში); იქა სდულს ძარღვებში მოარული სისხლი, იქ სცემს თვითონ სიცოცხლის ძარღვიც... მაშ რა სწნავს ისეთ კაცურ კაცს, როგორიც გიორგი იყო, ან იმისთანა დედაკაცს, როგორიც ოთარაანთ ქვრივი-აო?.. და აქ, არ გეგონოთ, რომ იგი ზერელედ იყოს გატაცებული და გლეხთა გაიდვალებით შეპყრობილი. იგი დაკვირვებული კაცია და ბრმად აღფრთოვანება-გატაცებას ვერ დავსწამებთ. ზომ ვახსოვთ კესოს სიტყვები: „ეგ ჩემო საყვარელო ძველი მოთხრობაა — ახლად ნაამბობი; აქაოდა გლეხია, ყოველთვის მართალი უნდა იყოს“, და არჩილი როგორ უბასუხებს?

— „მაგ სულელობა რადა ვწამებ ჩემო კარგო? მე გლეხკაცს გუშინდელი ბალღით კი არ შეეხარი, — ანგელოზია მეთქი, მე ვსინჯავ, მე ვჩხრეკავ, და როგორც ქვედამჯდარი მგლოვიარე, დაგტირი ჩემ დაკარგულ ნახევარსო“. აქ იგი მართალია. იგი ღრმად უკვირდება ორივე მხარეს და ორივეგან პოულობს დასაგმობ ელემენტებს, მაგრამ აქ საქმე პროპორციაშია. როდესაც თავადთა წოდების „საქმე წასულია“, მეორე, მოწინააღმდეგე მხარე სულ სხვაგვარად გამოიციქირება. კი, „ზოგჯერ გლეხი უწმინდურია თავის ტყაპუქით კი არა, თავის გულითაცო“, გლეხებში გაუტანელიც „ქუქუცია, ქაფია მღუღარე ცხოვრებისა, თავზედ მოგდებული. ძირზევრია, შეუბრალებელიც და უჰადურიცო, მაგრამ ყველა ეს ში კი წმინდააო“. ეს სიწმინდეა ოთარაანთ ქვრივებისა და გიორგე-

ბის შემქმნელი. და აქ არჩილი ღრმა დაკვირვების შემდეგ მივიდა დასკვნაშლის, რომ „მათ შორის ხილია ჩატეხილი“, — „ისინი იქით ნაპირას დარჩნენ, ჩვენ აქეთ. შორი შორსა ვართ და თვალი ერთმანეთისათვის ველარ მიგვიწვდენიაო“. ამ აზრს ასაბუთებს კიდევც, როდესაც თავის დას კესოს ამხელს, რომ ისინი მწიგნობარნი არიან, რომ მხოლოდ გაალმასებული ენით ჰქვნიან მხოლოდ სიტყვათა ჩქერს და საქმით კი ისევ ტრადიციათა მონა-მორჩილებას განაგრძობენ: „ჩატეხილი ხადი“ არ არსებობსო, მაშ რა იყო მიზეზი, რომ კესოს გრძნობა ისე მოუჩლუნგდა, რომ ვერც კი გაიგო, ვერ მიხვდა გიორგის ტრაგედიას, სიყვარულის ღუმელს. რა იყო მიზეზი, რომ გიორგის გრძნობის ცეცხლი ვერ მოხვდა კესოს გულს და დარჩა ცივ მარმარილოვ. მხოლოდ ის, რომ კესო წარმოდგენითაც ვერ წარმოიდგენდა გიორგის მისდამი სიყვარულს. როგორ? სიყვარული? ვისი? გიორგისა? და გიორგი ხომ მსახური იყო, მოჯამაგირე გლეხი? რასაკვირველია, იმ პირობებში, წოდებრივი უთანასწორობა ხელს შეუშლიდა კი არა, ვერც კი წარმოადგენიებდა თავადის ასულს, რომ მისთვის გლეხი ბიჭი საღდაც ყრულ დიდინებდა: „ეს ქვეყანა მისთვის მიწდა, შენ გიყურო ჩემო მზეო“. კესო იქნება მსჯელობის დროს მკვერად ამეტყველებულიყო და დაეწყო მტკიცება, რომ ეს ცუდია, ეს ასე არ უნდა იყოს და სხვ... მაგრამ ეს მხოლოდ ენა-გონების ვარჯიში იქნებოდა და მშრალი მწიგნობრობა, ის მწიგნობრობა, რომელსაც არჩილი უკიყინებს. არჩილის თქმისა არ იყოს, გიორგის ადგილას ვინმე თავადი ყოფილიყო, თუნდა გიორგის მეასედიც, და ვნახავდით, მიხვდებოდა თუ არა „ლიბერალი“ კესო მის სიყვარულს. შეიძლება საშაგეიროდ არ გამოხმაურებოდა, მაგრამ მიხვდებოდა კი. გიორგი? კესო აქ მიხვდა კი არა, სულ რომ ეფიჭრნა, ამას მაინც ვერ მოიფიჭრებდა. რატომ? მოუსპინეთ არჩილს: „მიტომ რომ დიდი კედელია ჩვენსა და იმათ შუაო“. „ჩვენი სისხლ-ხორცის ქეთკირია, ქეთკირი. ჩვენ რომ გეკითხონ, ვითომ დიდი ხანია გადაკვიქცევია ეს შავარი კედელი, მაგრამ რით? მარტო წიგნისაგან გაალმასებული ენით. ენით ვაქცევთ და გული ისევ ებლაუჭება, ისევ აშენებს, ისევ აგებს... ნახევარ კაცნი ვართ. და ვაი რომ უცეთესი ნახევარი მოგვთლიაო“. — წმინდა შუქი მშვენიერი სულისა ამაოდ და უქმად ჭავარსავით ეფინებოდა ცივ კედელს. შენ ვერც კი მიუხვდი... ვერცა!“. კესოს ცრემლი წასკდება. „წმიდაა ეგ ცრემლები და არ მოგწმენდო“ — ეუბნება არჩილი და გასაგებია კიდევ ეს ნათქვამი. იგი ცრემლი დამაფიჭრებელია, გაპასურობელი, ნაცოფის გამომცემი.

„შენი ტირილი მიხარია... მეც ვიტყვებდი, რომ მარტო უკან ვიხედებოდე, როგორც ეხლა შენ. იქ, უკან ბნელა... ღამეა...“

— და ხილია ჩატეხილი, ხილი წამოიძახა ტკივილით კესომ.

— ეგ მინდა რომ ყველამ დავინახოთ, ეგ მინდა რომ ყველამ ვიცოდეთ. შენ ეხლა ჰხედავ, შენ ეხლა იცი.

— ვიცი და ვსტირი...“

— ანტიტომატ მიხარია შენი ტირილი...“

— არჩილ, წინ რაღაა, წინ! შეპლრიალა უეცრად კესომ, და ორსავე ხელის თითები ერთმანეთში ჩაიწნა და ფშვნებით მტვრევა დაუწყო.

— ეგ ცრემლიანი ცოდნა უკანა სწევას და ჰბუგავს, წინა ჰნამავს და ამწვანებს. ეგ ნაპი რომ გაბევერდება, მდინარე წყლად იქცევა და მთელ ტიფს მოიტანს, რომ ჩვენ შორის ჩატეხილი ხილი გაამრთელოს, და ეგრე ორსავე ნაპირს გააერთებს. ეგ ცრემლიანი ცოდნა, ანუ ცოდნიანი ცრემლი უკანისა, შუქია წინასი და შუქი ხომ...“

— დასაწყისი განთიადისა განა ჩემო კარგო.

სწორედ. — და-ძმანი ერთმანეთს სიხარულით გადაეხვივნენო“. და ამ სიტყვებს შემდეგ, ერთი ჩკუფი ქართველებისა ილიას წოდებრივობის განმტკიცების სურვილსა სწამებდნენ არჩილისა და კესოს სახით. ეს მოსაზრება ელემენტარულ კრიტიკას ვერ უძლებს. ილია ქვეყანაში გამოიყვანა მწიგნობარი თავადიშვილები, რომელთა თეორია და პრაქტიკა ჯერ ისევ შორს იდგნენ ერთმანეთისაგან. და განა ადვილი იყო საუკუნეთა მიერ გამოკედილი ტრადიციების ასე მალე გაქრობა? მთელი მათი ღირსება იმაში გამოიხატება, რომ საღი გონებით მიდიან იმ დასკვნამდე, რომ ისინი არარაინ არიან, გამოფიტულნი, უსიცოცხლონი, რომელთა „ღვიძილიც კი ძილია“. ეს შეგნება კი არის გასწორებისა და წარსულ ცოდვათა მონანიების პირველი ნაბიჯი. აქი ცრემლის ღვრით და სინანულით ეგებებიან განთიადის დასაწყისს. აქ ისინი ერთგვარი კათაკმეველნი არიან, რომელთაც გულის ცეცხლით უნდათ დაშანთონ მათში ჩამარხული ტრადიციები, შავი წარსულის ნაშთი და, ასე გასპეტაკებულნი, წარსდგნენ მომავლის წმინდა საკურთხეველთან, ყოველგვარი წოდების გარეშე მდგარნი... სულ სხვანი არიან ოთარაანთ ქვრივი და გიორგი. მათში უხვად დაგუბებულა სასიცოცხლო ძალა, ისინი მტკიცე ფოლადიდან ნაკვეთი ადამიანები არიან. ამ სასტიკ, შეუპოვარ და უკმებ ოთარაანთ ქვრივის ყოველი ნაკვეთი სიტყვა — დამტვრეული ქვა არის, რომელიც მაგრად ხედებოდა მოპირდაპირეს და ჰკვეთდა. იგი ფეხ მტკიცედ სდგას მიწაზე და რიხიანა

ხმით პირადი ღირსების უმაღლესი შეგნებით იძახის: „მე ისა ვარ, რომ ტყუილუბრალოდ არავის არ დავეჩაგვრინები. თუ გაქირდა, რკინის ქალამნებს ჩავიცვამ, რკინის ჯოხს ავიღებ ხელში და ხელმწიფემდის ვივლიო“. აქ უკვე შეგნებული თავმოყვარეობა ხმაურობს. „რას მიქვიან ტყბილი სიტყვა! თვალთმაქცობაა, სხვა არაფერი. ტყბილი სიტყვა ნუგეშია, კაცს გულს მოჰფხანს. გულის ფხანა რაღა დარღუბალაა! ფხანა ქეცვა იცის. ნუ გაიქეციანებ გულს და ფხანაც საჭირო არ იქნება. სიტყვა სამურავილი ხომ არ არის, მოსაქიდებელი ჩანგალი, რომ გული ან იქეთ მოსწიოს ან იქით, თორემ ობი მოეკიდება, როგორც კიღობანში დავეწყებულ პურს. გული ადგილიდან უნდა მისძრას-მოსძრას კაცმა, თუ კაცს კაცის საკეთე უნდა. ფხანა გულისა რის მაქნისია! უქმი კაცის საქმეა. თავადიშვილები ფეხის გულზე ხელს ასმევენებდნენ, რომ ძილი მოიგვარონ, გულის ფხანაც ის არის: ძილს მოჰგვარის. ის კი არ იციან, რომ თუ წუთისოფელს ერთი ბეწო ხანს თვალი მოუხუჭე, ისე გაგთლავს, როგორც დიდოელი ლეკი ნაბადსაო“. ხომ ხედავთ ამ ქვისგულა დედაკაცს. სიცოცხლისა და ცხოვრების უნარი, სიფხიზლე და ენერგიულობა, — აი რა უყვარს ამ უტეხ ქვრივს, „თვალი არ მოუხუჭო წუთისოფელს, გაგთლავსო“ — აი რას ქადაგებს ეს უჩიათი დედაკაცი. „მარტო რად ვიქნები, მარტო თქვენა ხართო“, — ეუბნება იგი არჩილს. „ოთარაანთ ქვრივი შეიკმუქნა“, როდესაც კესომ თავაზიანად ხელი დაკრა კალთაზე, „როგორღაც ეხანუშა, ეუცხოვა ამისთანა ტოლამხანაგური ქცევა ახალგაზრდა ქალისაგან: მე ვინა და ეს გუშინდელი ძუძუთა ვინააო, იფიქრა“, არ დაგავიწყდეთ, რომ ოთარაანთ ქვრივი ოთხმოციან წლებში ცხოვრობს და მაშინდელ ცხოვრებას, ბატონყმური აღმური კიდევ ასდიოდა. მაგრამ ოთარაანთ ქვრივი ამას დაგიდევთ? რაც არ ეკადრება, იმას არც ბატონისაგან მოითმენს და არც ტოლისაგან. მან იცის თავის თავის ფასი და უფრთხილდება კიდევ. „რასაც არა ეშველება რა, კაცი არ უნდა აეთრევისოსო“, ესეც ოთარაანთ ქვრივის ჩვეულებრივი ანდაზაა და ასრულებს კიდევ. იგი ისე საღვულად, ისე შეუპოვრად დასცქერის მომავლდავ შვილს, რომ „გაყვარებულმა დედამ სახეს არ ამოაბეჭდვინა მწვავე ტკივილი გულისა. ძალის ძალად გაყინული ცრემლი კი დაადნო ცეცხლმოკიდებულმა გულმა და, ძალისძალადვე შეუპოვარს, შეკრულ სახეს ერთი ძარღვიც ვერ შეუშალა“. ამ ამონაწერებით, მე მგონია, თვალწინ გიდგებათ ოთარაანთ ქვრივის შეუპოვარი სახე, რომლის გარეგანი სიმკაცრე და სისასტიკე, მაგარ ნაქუქად შემოვლებია მის ნაზ გულს, რომელშიაც

შვილისა და მოყვასის სიყვარული მოუთავსებია. მან ცხოვრებაში მხოლოდ ერთი ნაბიჯით დაიხია, და ეს ნაბიჯიც, შვილის სიყვარულმა უკუ აღმშვივინა. ყველაფრის ამტანმა მკაცრმა დედაკაცმა, შვილის სიკვდილი ვერ აიტანა და მის საპარეს ზედ დააკვდა. „რასაც არა ვშველება — რა, კაცი არ უნდა აეთრევინოსო“, ეს საკუთარი მცნება, შვილმა გაატეხინა. „ბედის-წერამ“ ბოლოს უპოვა ყველაზე მგრძნობიარე ადგილი, დედობრივი გრძნობა მოიშველია და გაიპარჯვა კიდევ. ასეთია ოთარაანთ ქვრივი. აქ ილია გასცილდა ეროვნულ ზღუდეს და საერთო ტიპთა გაღვრეიანში ოთარაანთ ქვრივსაც ადგილი მოუპოვა. და თუ დეზდემონა მსოფლიო სახეა ნაზ, სათნო და თავდადებით მოსიყვარულე ქალისა, თუ პორცია — მსოფლიო ქალის სახეა, სიმტკიცის და შეურყეველი ნების გამომხატველი, თუ ნორა — მშვენიერი ხატებაა ურჩი, ამაყი და თავისუფლების ფრთაახმული ქალისა, თუ კორდელია — შენაერთებელია ქალურ სინაზის და მამაკაცური მტკიცე ნებისა, და მით მსოფლიო პანთეონის დამამშვენებელია, ჩვენი ოთარაანთ ქვრივიც სწორუფლებიანია, რომ თავის თოხით ჩაღვეს მათ რიგში და მკაცრად იმეტყუელოს, — ის იქნება საერთო სახე სასტიკი, უკმეხი და ქედმოუხრელი დედაკაცისა, რომლის თავზეც მიჰქრის ტანჯვა-მწუხარების უღმობელი ქარავეანი და მის შუბლზე კი, ერთ ხაზსაც ვერ სტოვებს. იგი წარუვალი სახეა, სასტიკი ცხოვრების ბრძმედში გამოვლილი, რომელშიაც აზროვნება, ნებისყოფა და ძლიერი ენერჯია დიდი ოსტატის ხელით არის შეხამებული. ოთარაანთ ქვრივი წმინდა, ნაციონალური ტიპიცაა. ისაა გამომხატველი და მაჩვენებელი იმ სიღრმისა, რომელსაც ხალხის გული ეწოდება. იგი იმ თვისებებს ამჟღავნებს, რომლის საშუალებითაც ქართველმა ერმა დღევანდლამდე მოღწევა შეძლო. ვნახოთ ესლა, თუ როგორია გიორგი? იგი კაკო — ზაქროს მემკვიდრეა.

გიორგი, ის მართალი, წრფელი და სპეტაკი კაცია, რომელიც ყველგან სიმაართლის, ნაპუსის საზომით მიდის და სადაც უსამართლობას დაინახავს ცეცხლებს ენთება, კრიკაში უდგება და სპობს. ეს არ არის ის ზნეობრივი ფილოსოფია, წიგნებიდან თავში რომ გადაინაცვლებენ ხოლმე, ხანდახან ძალდატანებითაც. არა, ეს ღრმად ჩაქრილი და შეთვისებული შეგნებაა მოვალეობისა, რომელიც ი. ჰავკავაძემ გიორგი გლეხს მიათვისა, რადგან იგი ყველგან. გლეხის შარავანდელით შემოსვას ცდილობდა. „მისი (გიორგის ვ. ა.) ნაპუსი, — ამბობს მწერალი, — ჰკუთნებდა კი არ არის ახილებული, გულთ გაოკეებულია, მარტო გულითაო“. ამ სიტყვებით გლეხთა ზნეობრივი სისპეტაკე აღნიშნა. და აი, აბა გავყვეთ გიორ-

გის დახასიათებას, თუ რაიმე ნაკლი მიაწეროს მას ვწერალმა. ამოღო ვეცდებით. შეიძლება ჩვენ არ დავეთანხმეთ მწერალს თვისებათა შეფასებაში, მაგრამ რომ გიორგის იმ თვისებებს ანიჭებს, რომელიც მას საუკეთესოდ მიაჩნია, ეს კი ექვეშეუტანელი რამ არის. აქ კი, არ შეიძლება გლახის იდეალიზაცია არ დავინახოთ. თუმცა კიბა აბაშიძე უყიფინებს, რომ „გიორგისაგან მეჭინბის ცემა და სხვა ამგვარი მოქმედება არც თუ დიდი ქველობაა, მით უმეტეს, რომ ცოტა არ იყოს „მოხელეობრივი“ სუნი უდის, სხვის ტყავზე კარიერის გაცემების ფერი აქვს, თუც ჩინის ადგილი აქ კესოს გულს უჭირავს, და კარიერის მაგიერობას, მგრძნობელობით (?) გაშუქებული სიყვარული გაუწევსო“, მაგრამ კიბა აბაშიძე აჩქარებულა. მას ვერ გაუთვალისწინებია გიორგის ხასიათის ზრდა და ეს „მოხელეობაც“ ტყუილ-უბრალოდ შესწავა. განა კარიერა იყო, როდესაც ათი-თორმეტი წლის გიორგის ცხვირ-პირი დაუსისხლიანეს იმაზე, რომ ერთ მოზრდილ ბიჭს, თავისზე პატარა ბიჭისთვის ღილები დაეტყუებია, და გიორგი კი ამ უკანასკნელს მიეშველა ღილების დასაბრუნებლად? გიორგიმ აისრულა კიდეც საწადელი, თუც საამაგიეროდ თავპირი სისხლით შეიღება. მწერალი კი დასძენს: „ეს ხასიათი დასჩემდა გიორგის. დედასავეთ, — თავისი იყო თუ სხვისა, — თუ ცუდი რამ იყო, გამოეკიდებოდაო“. შემდეგ: „გიორგი ტყეში ყოფილიყო ჭიგვის საჭრელად. ოპარაანთ მოჯამაგირე ენახა ტყეში. თურქე ურემი გამოუტანებიათ ტყეში შესისათვის, და ის კი ჩრდილში წამოწოლილიყო და ლაზათიანად ჰხვრიანვდა. ეს კიდეც არაფერი. კამეჩები წნელით გამოება ურემზე. საცოდავი პირუტყვები იქვე ურემის თვალთან ეყარნენ, და ზარმაცად იცოხნებოდნენ უილაჯობითო“. ბევრს ელაპარაკა გიორგი, ადე, საქონელს უპატრონეო, „ესთქვათ პატრონს ატყუებ, ატყუებ, ეს პირუტყვი მაინც არ გენანებაო“, მაგრამ ვერ გასჭრა, საპასუხოდ უფრო მეტაზე სიტყვები მიიღო. „აი შე უნამუსო, — უთხრა გიორგიმ, — აქაოდა არავინ მხედავსო, ნამუსის ქული ავიხდია და ლაფში გადაგიგდია. შენს ღმერთს რაღას ეუბნები! აქაოდა კამეჩი პირუტყვია, შებრალება არ უნდა, თუნდა სხვის ამანათი, სხვის მონაბარი არ იყოსო“. და ნახა რა, რომ მის მოწინააღმდეგე ხეპრე გამოდგა და არასაკადრისად შეუბრუნა პირი, „ჭკრა მოგვერდი, ამოიგდო ქვეშ და იმდენი სცემა, რომ მოჯამაგირემ ხვეწნა დაუწყოვო“! აქაც ხომ არ შეიძლება რაიმე „ჩინზე“, რაიმე „კარიერაზე“ ლაპარაკი. ან აგერ „იმდღევანდელი“ არ იყოს: ბეჟანიშვილის მოჯამაგირეს ურემით საფქვავე მოქონებოდა შინ. იმ ოჯახდაქცეულს, თავსუბუქად დაედო. კამეჩები თურმე ყელში ჰხრიალობ-

დნენ, იმე წასკეროდათ აბურები. ოთარანთ გიორგი გზაზე მოდენილა თურმე. დაუნახავს ეს ამბავი, ამხტარა ურემზედ, საცალოები წაუწევ-წამოუწევია, გაუპართავს რიგზე ურემი, ერთი ლაზათიანი, შენი მოწონებული ჩაუთხლესია მოჯამაგირსათვის თავში და უთქვამს: „შე ადრე და მალე დასაბრმავებლო, ვერა ჰხედავდი, კამეჩები ირჩობოდნენს რა პირით მიდიოდი პატრონ-თანაო“. ხომ არც აქ შეიძლება რაიმე კარიერაზე ლაპარაკი. ასეთივე იყო მეჩინიბი ცუმატ. „გულმა არ მოუტყენა ცხენი რომ მოუვლელი ნახა, და მეჩინიბე კი არხეინად მწოლარე“, უთხრა: „ცოლო არ არის, ოფლიანი ცხენი დაგიბაჰს, ცოტა ხანს მაინც ატარებდი, ზურგზედ წყალს მაინც გადააეღებდი მეთქი. ხომ წახდა ცხენიო“, და წავიდა ცხენის ასაშვებად, რომ ეტარებინა და წყალი გადაევლო ოფლიან ზურგზედ. აქ მეჩინიბემ დედა შეაგინა და გაიმართა ჩხუბი, რომელმაც შემდეგ არჩილ-კესომდისაც მიადწია. „კარიერა სუნი უდისო“, კიტა აბაშიძე ვერ ჩაჰკვირვებია არჩილის შემდეგ სიტყვებს:

— „საქმე და მოსაქმე ერთმანეთს გაჰყოდა და ეს მართალმა გულმა იუცხოვა, არ შეიფერა. ხომ არც ცხენი იყო მისი და არც მოჩინიბე იმსგან დავალებული, რა ეწადა, რა უნდოდა, ჩვენ რომ ვიკითხოთ? ჩვენი ამება? ჩხუბი. რომ არ მოხვლოდათ, ეს ამბავი ჩვენამდის ხომ არ მოაღწევდა? მეჩინიბის ჯავრი სჭირდა და მიზეზი მოუდო? რა ჯავრი უნდა სჭირებოდა, კაცს პირველად ჰხედავს. არც ერთი და არც მეორე. საწანაზედოლ გამხდარი საქმე ჰნახა, იქვე ხელთ-უძრავი მოსაქმე, და გულმა არ მოუთმინა. რაც გინდა სთქვი, და ეს დიდი ზიან-წყალია კაცობისაო... და დიდებულ მწერალს, თითქოს წინათ უგრძნია ჩემს გიორგის კარიერატობას შესწაპებენო, მის მოქმედებას ისეთ დეკორაციას უკეთებს, რომ გიორგის საქმე უმწიკვლოდ გამოჩნდეს. ასე მაგ. როდესაც არჩილი ეზოში თივას აზიღინებდა და სათივეზე ადგმევიღებდა... ოთხი ურემი ოთხ-კუთხივ მოსდგომოდა სათივეს. სამი დაცლილი იყო, და ერთი დამ-ლა აწვდიდნენ თივასა. შუა სარი სათივისა ორ ადულზე-ლა სჩანდა, და სათივე ვიწროზე აღიოდა თავის მოსაბმელად. ამ დროს გიორგის ოთხი მხარზე გაედო და მოდიოდა.

— პეტრე, აი პეტრე! — დაუძახა შორიდან თივის მდგმელს, ზალისკენ გადახრილა თავი სათივისა; გვერდელად აგყავს, არ ივარგებს, გაასწორე.

— გიორგია. საიღამ იძახის? — იკითხა არჩილმა, რადგანაც იმ მხრივ, საიღამაც გიორგი მოდიოდა, არჩილს წინ ურემი ეფარა.

ურმის გამო, ვერც გიორგი დაინახავდა არჩილს და კესოს, და ვერც ესენი დაინახავდნენ გიორგისაო“.

ეს ლეკორაცია მწერალმა განგებ გაუკეთა ამ მოქმედებას, მაგრამ მაინც „კარიერისტობა“ შესწამეს ამ უანგარო გლეხს. შესწამეს ჯერ იქ, მის ღროულებმა, „ახალი ცოცხი კარგად ჰგვისო“, შემდეგ კი კიტა აბაშიძემ, „კარიერისტობის“ და „ჩინის“ სუნი უღისო. მაგრამ არც ეს აკმაყვს გიორგის, იგი დონკიხოტადაც კი მონათლეს და წოდებათა სხვადასხვაობის ნოტრფიალედაც გამოიყვანეს. რად იქცევა ასე გიორგიო? იმიტომ რომ ავტორმა და მისმა გმირმა „კარგად იცოდნენ, რომ ავით მათი სასურველი იდეალური წოდებათა-შორის ჰარმონია დაირღვეოდა; რადგანაც მათ ჩინებულად იცოდნენ, რომ ეს დასცემდა არჩილსა და მის წოდებას. გამოუშლის ქვეყანას ერთ-ერთ დედა-ბოძს, და მაშინ ილიას მიერ ხელოვნურად შექმნილი იდეალური საქართველოს კონცეპციაც ბავშვების სათამაშო ხუხულასავით დაინგრევო“... რომ ეს მოსაზრება ყალბია, ჩანს მომაკვდავ გიორგის შემდეგი სიტყვებიდან: „განა არ ვიცოდი, მე ვინ და შენ ვინ!... სად მოგწვდებოდი ცაში ვაჩსკვლავს... გული გწვდებოდა, გული, ხელი კი ველარ... ხატსავით გლოცულობდი, ნზესავით დამნათოდი. არც კი იცოდი, — ვის ათბობ, ვის აღხენ, ვის აცოცხლებ! მინამ ცოცხალი ვიყავ, ვერ გაგიტყდი, მცხვენოდა... მერიდებოდა... მეშინოდა... ვკვდები და გეუბნები... მკვდარს რაღა მოჰეითხება? მკვდარი ყველა თანაბარიაო“. მეშინოდაო, გრძნობის გამოთქმისა ეშინოდა, რადგან წოდებრივი უთანასწორობა ზღაპრულ დევივით წინ აპყუდებოდა და აშინებდა. ცოცხალმა ვერ უთხრა „მიყვარხარო“ და მომაკვდავი-ლა ეუბნება, რადგან „მკვდარი ყველა თანაბარიაო“; ესაა ილიას მოთხრობის დედა აზრიც. ილია ჭავჭავაძემ ოთარაანთ ქვრივისა და გიორგის სახით კვლავ მოგვცა ძლიერ პირთა სახეები, რომელთ არსებობაშიც მოზღვავებულია შექმნის ღონე და გვითხრა, რომ ნაპღვილი ცხოვრება იგი იქნება, რომელიც მათი ხელით ამოძრავდება, მათი უნარით გაიშლება და მათი სიცოცხლით იცოცხლებსო. მწერალიც ოთარაანთ ქვრივებს, გიორგი-კაკო-ზაქროებს, ანდა იმ წოდებას, რომელსაც ისინი ეკუთვნიან, უწინასწარმეტყველებს რომ „მყოფობადი მარტო თქვენიაო“. რატომ? იმიტომ, რომ ცხოვრება განუწყვეტელი მოქმედებაა, დუდილი, და ვისაც სურს ცხოვრება, მას სიფხიზლე ეპირვება, ისეთი სიფხიზლე, რომ ერთ წუთსაც არ მოუხუქოს თვალი, თორემ აითრევს ცხოვრება და ჩამოირჩენს. ილია ჭავჭავაძემ ღრმად ჩახედა ცხოვრებას და დაინახა, რომ თუ ჯერ არ

დამდგარა ოთარაანთ-ქვრივების და გიორგი-კაკოების დიად მოქმედებათა დრო, ტენდენცია მაინც არის და ძლიერიც. ხოლო ჩვენ უნდა შევუწყოთ ხელი, რომ ცხოვრება გიორგი-კაკოებისთანა ბურჯებზე დავაყაროთ და ეროვნული აღორძინება, ქართული რენესანსი, მაშინ შეიქმნებაო.

— „არა, წარიღეთ ეს მშვიდობიანი დამე თავის ძილითა და სიზმრებითა, და მიჩვეით მე ნათელი და მოუსვენარი დღე, თავის ტანჯვითა, წვალებითა, ბრძოლითა და ვაი-ვაგლახითა-ო“. ასე დაიძახა ილია ქავჭავაძემ „მგზავრის წერილებით“, ე. ი. თავისი შემოქმედების დასაწყისშივე, და მოუსვენარი სიცოცხლის აპოლოგეტად დარჩა დასასრულამდე. ყველაფერი, თუნდა მთელი ჯოჯოხეთი, ოღონდ კი მოძრაობა იყოს, ილია ქავჭავაძისთვის მისაღებია, რადგან მისი სტიქიონი აქ იშლება. ეს მთავარი მოტივი გასდევს მთელს მის შემოქმედებას და ყველგან დაპირისპირებულია უძრაობის და მოძრაობის სიაყარგე. მაგრამ თითქოს ილია ქავჭავაძე არ დააკმაყოფილა ამ დიდი პრობლემის უბრალო გადაწყვეტამ და სცადა ერთგვარი ფილოსოფიური ნიადაგის მოძებნა. მან აქაც კონტრასტების წესით დაუპირისპირა „ვაი-ვაგლახიანი“ ცხოვრება, მოძრავე, დაუღეგარი არსებობა „მყუდრო ნეტარებას“, „დაუუღებულ ცხოვრებას“, ცივს და მიუყარებელ ყველაფრის დაეწიებას. ჩვენ „განდეგილზე“ ვლაპარაკობთ.

ეს პოემა უდიდესი ნაწარმოებია ილია ქავჭავაძის შემოქმედებაში და ერთი საუკეთესო ქმნილება ჩვენს ლიტერატურაში, რომელიც უთანასწორდება ევროპის მწერალთა საუკეთესო ნაწარმოებთ. ამ პოემამ დიდი გამოხმაურება ჰპოვა ჩვენს ლიტერატურაში, უცხო ენებზეც გადითარგმნა და მის შესახებ წერილებიც დაისტამბა, როგორც რუსულ, ისე ევროპულ ენებზე. მაგრამ უნდა ითქვას, რომ ამ პოემის გაგებაში მეტად საოცარ მოვლენას აქვს ადგილი. „განდეგილის“ გამო კრიტიკოსი ესტ. ბოსლეველი ილია ქავჭავაძეს უწუნებდა მიმართულების შეცვლას, ცხოვრებისადმი პესიმისტურად განწყობას და ამ პესიმიზმის „ტიპიურად, პრინციპიალურად გამოხატვას“.

ალ. ხახანაშვილი რაღაც განყენებული ესთეტიზმის აპოლოგიას ჰხედავს, ქ-ნი უორდროპი — საქართველოსა და მეცნიერების სიმბოლიურ გამოხატვას და სხვ. ჩვენის აზრით, სწორ და უდავო

პოზიციაზე სდგანან კიტა აბაშიძე და Wasian-ი, რომლებმაც ღრმად ჩახედეს პოემას და სთქვეს ის, რის დაუნახველობაც ზერელობას უდრის.

Wasian-მა პათეთიური და ღრმა შინაარსიანი წერილი უძღვნა ილია ჭავჭავაძის პოემას და იმ დროისთვის უჩვეულო გამბედავობით სთქვა: „განდეგილი“ დიდად მშვენიერი ნაწარმოებია, ვინაიდან შიგ ჯღერს სიმი ელლინიზმისა, ესე იგი ცხოველის ორგანიზმისა, ამის ჰარმონიით სავსე ცხოვრებისა და ამ ცხოვრების სიტყბოების უფლება დაცვისა... იმის ჰარმონიულს ლექსში სცემს დატანჯული გული აწინდელის კაცობრიობისა, ასკეტიზმისა და იუდაიზმის სასტიკ ძალმომკრეობისაგან ახლად განთავისუფლებისა. და განათლებული კაცობრიობა ღირსეულად დააფასებს კიდევ დიდად მშვენიერს ნაწარმოებს ი. ჭავჭავაძისას. „განდეგილის“ შინაარსისა ბევრი რამ არის დაწერილი ყოველს ლიტერატურაში. საკმარისა დავასახელოთ ფლობერის „La tentation de St-Antoine“-ი და ზოლას „La fante de l'abbe Mauret“, მაგრამ „განდეგილს“ კი თავისის სისადავით, მოკლე სიტყვაობით და უშთაერესად კი განდეგილისა და ყმაწვილი ქალის საუბრის მომხიბვლელ გულუბრყვილობით, ხსენებულ მწერალთა ნაწერებს ვამკობინებ¹. ხოლო კიტა აბაშიძე, „განდეგილის“ დედა-აზრის შესახებ სწერს: „რა უნდა ეთქვა „განდეგილში“ პოეტს, თუ არა ის, რომ ყოველი კაცი, რომელიც გაუბრუნებს ცხოვრებას, ცხოვრებისგანვე იქნება დასჯილი ისე, როგორც დაისაჯა განდეგილი“.

სხვაგვარად „განდეგილის“ გაგება, ჩვენი აზრით, შეუძლებელიც არის. აქ სრულიად მარტივად არის დაპირისპირებული საზოგადოებრივობა და ასკეტიზმი, და ასევე მარტივად არის ნაჩვენები უკანააქნელის დამარცხება.

პოემის მთავარი გმირი, განდეგილი, რაღაც სიკვდილის ჩრდილმიყენებული აღამიანია. მას ეს ქვეყანა უარუყვია და თავისში ჰკლავს ყოველივეს, რაც კი მას „ცოდვილმა“ მიწამ გააყოლა. ის მზეს აღარ უტყვერის, არც მახლობელი აგონდება. მონასტრის მღუმარებას შეეთვისა და ბუნების წყევლა ისწავლა: ათეული წლების განმავლობაში, მთელი საათობით დაჩოქილი იდგა ღვთის მშობლის ხატის წინაშე, მოწიწებით და სასოებით აღსავსე, და ღვთის ჰერეტისაგან გულისყურს ვერ ამორინებდა ვერავითარი ძალა. მასში აღგზნებული იყო წმინდა სიყვარული ღვთისადმი

¹ „ივერია“, 1894 წ., № 198.

და ზიზლი ყოველგვარი ფიზიკური შეგარძნებისა. ის თავის თავს უტკეროდა როგორც ზეციდან ქვეყნად გადმოსახლებულს, დასჯილს, რომელსაც მოეკრო ცხოვრების კუქყი და ცდილობდა განწმენდას. თავის გრძნობების კარები მაგრად ამოკქოლა, სხეულის მოთხოვნილებები უკიდურესობამდე აღკვეცა და მთელი თავისი გზნებით მიეცა საპარადისო ნეტარებისათვის სამზადისს:

„განშორებია ვით ცოდვის სადგურს, ვით სამეუფოს ბორცისასა,
 სადაც მართალი გზას ვერ აუქცევს, განსაცდელსა მას ეშმაკისასა;
 სად ცოდვა კაცსა სდევნის დღე და ღამ, ვითა მპარავი და მტაცებელი,
 სად რასაც ჰხადის მართალი მართლად, მას უმართლობად ჰქმნის
 ცოდვის ხელი.
 სად რყვნა, წაწყმედა და ღალატია, სადაც ძმა ჰხარბობს სისხლსა
 ძმისასა.
 სად ცილი, ზაკვა, ძულეზადა ჰხდის, წმინდა სიყვარულს მოყვასისასა.“

განშორებია ამ ქვეყანას, ცხოვრებას და დაყუდებულა მყინვარზე, სადაც „ორბნი, არწივნი ვერ შესწევდებიან“. მაგრამ დიდმა ავტორმა მას განდგომილობა არ აპატია. ცხოვრების უარყოფას როგორ გაამართლებდა ცხოვრების მქადაგებელი, მოძრაობის მძაიბელი. ილიას ხომ მყინვარი არ უყვარდა. იგი ცხოვრებიდგან შორს განდგომილია და ცხოვრების ვაივაგლახი ერთ ხაზსაც არ უთამაშებს მის მოღრუბლულ შუბლსაო. განდგეგილიც ხომ ამ მყინვარს დაემსგავსა, მას ესტუმრა და ცხოვრებასა და საკუთარ თავს შუა დავიწყების კედელი აღმართა. მაგრამ ძვირად დაუჭდა მას ეს უარყოფა, ჩვენი ავტორიც ამას გვაჩვენებს. იგი თვალწინ გვიშლის განდგომილობის მთელ ტრაგედიას, ასკეტობის უაზრობას და ზნეობრივ სილატაკეს. განდგეგილს შეეპკრა ცხოვრება და კერპი დაუმსხვრია. ბუღდასებურ, ანდა ქრისტესებურ ასკეტიზმს განდგეგილის სახით, მწყემსი ქალის ჩვენებით დაუპირისპირდა სიცოცხლის ბალისიანობა, მიწის სჯული და დაამარცხა კიდევ ამ ჟუკანასკნელმა. სიცოცხლის გრძნობამ სძლია გონებითი განკვერტას და განდგომილობას, როგორც — მხოლოდ ამ განკვერტის შედეგს.

„განა ქვეყნადა შენ არაეინ გყავს? ან ძმა, ანუ და, ან ნათესავი?
 — მყვანდნენ... და ყველას გამოვეთხოვე, აქ მოველ და ღმერთს შევსწირე თავი.“

მას აქეთ ბევრი წელიწადია? — „არ ვიცი“. — „როგორ?“ — „არ ვთვლი წელთა სვლას.“

მოეშორდი შვილო წუთი სოფელსა და რაღას ვაქნე იმის ეამთა ცვლას!

— მოშორდი და აქ სულ მარტოა ხარ? — „ეგეთი არის სჩანს ნება ღვთისა“...
— როგორ თუ ღვთისა? ღმერთს რაში უნდა ამ ყინულებში ყოფნა კაცისა?...
...„ან შენ როგორ სძლებ უწუთისოფლოდ! მერე იცი კი რა რიგ ტყბილია
აქ სიკვდილია, იქ კი სიცოცხლე, აქ კირია და იქ კი ლხინია“.

მართალი აღმოჩნდა მეტყველი სიცოცხლე. საკმარისი გახდა მხოლოდ ცოტა ხნით მოვლინება სიცოცხლისა, რომ დიდი ხნის დაყუდებულს ბერს კვლავ აშლოდა სიცოცხლის ემოციები, გადაეყარა ის პრეკე და ობი, განდევილობაში რომ შემოეხვია. და უარპყო რა საქმით ასეეტიხში, ამ უარყოფით ცხოვრებას ძლევის დაფნა თავს დაადგა. განდევილმა ველარ მოითმინა რომ კვლავ შეენახა ის ძველი სიცივე და მიუკარებლობა, რომელნიც აცოცხლებდნენ აქამდე. მან ველარ შესძლო მარხულობა, ოდეს გვერდს ჰყავდა მფეთქავი სიცოცხლე, და ამდენი ხნის ნაშენები უძალ დაანგრია, განდგომილობა უარპყო, ვენებააფორიაქებული ქალს დაეკონა“. ამით, მწერალმა შექმნა სიცოცხლის ერთგვარი ფილოსოფია, რომელიც ასე ითქმის: ცხოვრება შეიძლება არ გვაკმაყოფილებდეს. შეიძლება იგი უკუღმართი იყოს, მაგრამ ყველა ამას ბრძოლა უნდა, ბრძოლა, იმავ სიცოცხლის საშუალებით და არა სიკვდილით. უკუქცევით, ანდა სოფლის მიტოვებით. რა სწყურიან ადამიანს? მშვიდობა? მშვიდობა ხომ მხოლოდ იქ არის, კაცთ-სამყოფელში, სადაც ცხოვრების სრულყოფიდან გამომდინარეობს ყოველივე-თორემ რა მშვიდობაა ის „მშვიდობა“, რომელსაც წუთიერი მოვლენა სიცოცხლისა შეარყევს? მხოლოდ აქ, ცხოვრების კიდებზე უნდა იბრძოლოს ადამიანმა, უნდა იმოძრაოს, რადგან „მოძრაობა და მხოლოდ მოძრაობა არის სიცოცხლის მომცემი“. და სადაც სიცოცხლეა, იქ ხალისიც არის, ეს ორივენი კი განდგომილობას ვერ მოითქმენენ. ადამიანი ისეთი ცოცხალი ძალებით არის ცხოვრებასთან შეკავშირებული, რომ მათი გაწყვეტა, ადამიანის მოუსპობლათ, შეუძლებელია. და თუ მაინც სცილდებიან ცხოვრებას, ეს სულაც არ არის მოცილება, რადგან ცხოვრებაზე ფიქრი მაინც თანა სდევთ განუყრელად, და ერთი შეხედვით ვითომდა სულით კმაყოფილებს, შეძრეგი სიტყვები წამოაცდებათ ხოლმე:

„ხსნა ყველგან არის, ხოლო გზა ხსნისა,
ასეთი მერგო მე უბედურსა...“

„უბედურსა“?... ეს ხომ სამდურავის სიტყვაა, ეს ხომ უკმაყოფილო კვნესაა, ტანჯვის მეტყველი?

„ეგ ხომ სულ-თქმაა, აღმოკენესაა,
ბედნიერების დამკარგავეისა...
მან რა დაჰკარგა? ნუ თუ არ ჰყოფნის
რომ მან დაძლია საწუთრობა,
განდგა მისგან და აქ მოიპოვა
ხელის სიმშვიდე და მყუდროება?“.

განდევილის მთელი დრამაც აქ არის, რომ მას არ ჰყოფნის თავისი „ბედის“ ხელოვნური გადაცდენა ცხოვრების ნამდვილი გზიდან. მას არ ეყო ზნეობრივი ექსტაზი, რომ ნებისყოფის განგებ მოტეხით, სიამოვნების შეგნებული უარყოფით და მონანიებით, თუ გვემით, მოეკლა ზორციელი ჟინი. ილია ჭავჭავაძის განდევილი კი არ აღმოჩნდა აქ სუსტი, არამედ თვით განდევილობის იდეა, რადგან, პოეტის აზრით, საბოლოოდ მაინც შეუძლებელია სურვილთა იმ ათასნაირი ქსელების დაწყვეტა, რომელნიც გვაკავშირებენ ცხოვრებასთან და რომელნიც თვით ხანგრძლივ განდევილობაშიც კი ცნაურდებიან შურის, წყევლის, წყურვილის თუ უბრალო ტკბილ მოგონებათა სახით. შესაძლებელია განწმენდის ბრძმედში გავლა, ტანჯვის მიღება, შედარებითი სულიერი მშვიდობის მოპოვება, მაგრამ საბოლოოდ მაინც რჩება მთვლემარე ვნება სიცოცხლისადმი, რომელიც ქალაქის ხეხულასავით ანგრევს ასკეტობის ტანჯულ არსებობას.

ეს არის ილია ჭავჭავაძის პოემის დედა-აზრი, და ეს აზრი იგივეა, რაც „მგზავრის წერილებში“ არის ნათქვამი ერთგვარი დეკლარაციის სახით. ჩვენს ლიტერატურაში, „განდევლის“ ადარებულენ ზოლას „La faute de l'abbé Mouret“ („აბატ მურეს შეცდომას“-ს) და ფლობერის „La tentation de St—Antoine“-ს (წმ. ანტონის ცთუნება“). შედარება, რასაკვირველია, შესაძლებელია, მაგრამ მათ შორის ნათესაობა მეტად შორეულია, ანუ იმდენი, რამდენადაც თქმაა მათი დამაახლოვებელი, თორემ თვით დრამის ხასიათი, მისი კვანძი და შედეგი — სხვა და სხვა არის. ზოლას აბატი მართალია „შესცოდავს“ და ალბინას ჰკოცნის, მაგრამ საბოლოოდ აბატი იმარჯვებს, ალბინას ცხედარს ცივად დასცქერის და მტკიცე ხმით დასძახის: *Requiescat in pace*. მან შესძლო სიზტიციის მოკრება და ზორციელობაზე ამადლება. ხოლო ფლობერის წმ. ანტონი, საშინელი სიზმრების წინ ურყეველი რჩება და მრავალგვარ ვნებიან სურათთა წინაშე რჩება ცივი და რაღაც მეტაფიზიკური. სულ სხვა გვაჩია ჩვენი განდევილი. იგი არა ჰგავს თავის შორეულ ამხანაგებს. მას სიცოცხლე უნდა, ეს არის მისი ტანჯვა, უბედურება და დაღუპვა. იგი ტყდება ამ ქვეყნიური ძალის გავ-

ლენით და მასთან ერთად მარცხდება ამ ქვეყნის უარყოფის იდეაც-
ასე სწავდა ჩვენს პოეტსაც.

ბევრის თქმა შეიძლება ამ შესანიშნავი პოემის შესახებ, მაგ-
რამ აქ წიგნის ხასიათი და ადგილი ამაზე მეტის თქმის საშუა-
ლებას არ იძლევა და ჩვენც ამით დავკმაყოფილდეთ.

ილია ქავჭავაძე უდიდესი ლირიკოსიც არის. პირველი შეხედ-
ვით, თითქოს არც კი გჯერათ, რომ ამ რკინის კაცს შეეძლო გრძნო-
ბათა დარბილება და უნახესი განცდების თქმა. თითქოს იგი მხო-
ლოდ იმისთვის იყო მოწოდებული, რომ წყევლის სილუეტად დას-
დგომოდა აწმყოს, აშაღლების ნიშნად — მომავალს და მიწსგაესე-
ბოდა იმ მყინვარს, რომელსაც ილია ქავჭავაძის თქმისამებრ „ქვეყ-
ნის ყაყანი, ქვეყნის ქარიშხალი, ქროლვა, ქვეყნის ავ-კარგი, მის
მაღალს შუბლზედ ერთ ძარღვსაც არ აატოკებს“. მაგრამ არა, ასეთ
წარმოდგენას კბადებს ერთგვარი ჩვეულება, რომ დიდი ნებისყო-
ფის ადამიანი ცოც ადამიანად ჩასთვალო, რაც ყოველთვის არ მართლ-
დება, და მით უმეტეს ამ შემთხვევაში. ილია ქავჭავაძე მეტად
ნაზი ლირიკოსია. და თითქოს თავის გასამართლებლად ჩვენი პო-
ეტი სწერდა კიდევ:

„ვაეკაცს ცრემლსა რად უძრაბუნენ?
რკინაც სტყდება, როს სცემს გრდემლი,
კაცთ და პირუტყვთ გასაჩხევად,
ღმერთმა შექმნა მარტო ცრემლი“.

და ეს ცრემლი, მხოლოდ „გამჩრჩევი“ კი არა, არამედ ამშაღ-
ლებელი და უწმიდესი, ილია ქავჭავაძის პოეზიაში აქა-იქ ელავს,
როგორც დიდსულოვნების ნიშანი. მაგრამ ეს „გულ-ჩვილობა“ იმ
სისხლ-ნაკლებობით კი არ აიხსნება, რომელიც ჩვეულებრივი მოე-
ლენა არის ძალაგამოლეულთა ქვეყანაში, არამედ დიდ ემოციათა
შემოწოლის შედეგია, როდესაც გული ცეცხლისმფრქვევ მთას ემ-
სგავსება და რაღაც ფატალური სარქველი კი ზედ ეხურება. ზოგ-
ჯერ ბუნებასთან სულ ახლო მისვლაც იწვევს განცდების აჩუ-
ყებას, როდესაც ივიწყებ ყოველივეს და „მკვდარ ნატურას“
უერთდები რაღაც მისტიური სიყვარულით. „არის ადამიანის
ცხოვრებაში იმისთანა წუთი მარტოობისა, როცა ბუნებას შენ
თითქოს შენას აგებინებ და იგი თვისას შენ გაგებინებს. ანიტო-

მაც შეგიძლიან სთქვა, რომ მარტოობაშიც არსად მარტო არა ხარ, პოი ორფეხო ცხოველო, რომელსაც აღაპიანს გეძახიან. ამ ღამეს ვგრძნობ, რომ ჩემის ფიქრებისა და თერგის ჩივილს შუა არის რაღაც იღუმალი კავშირი, არის რაღაც თანხმობა“. აქ რომანტიული სული არის ხმზურებული, რომელსაც ვერა ჰკლავს ვერავეითარი საქმიანობა, ვერც უტილიტარული მისწრაფება და ვერც ზნეობრივი მზრუნველობა, რითაც საფსე იყო ილია ჰავჰავაძის ცხოვრება.

თანაც: აღაპიანი, რაც უნდა დიდი ზომისა იყოს თავისი გონებით, გრძნობით თუ ნებძყოფით, რაც უნდა საოცნებოდ იყოს მოწყობილი მისი პირადი თუ საზოგადო მდგომარეობა, მაინც რჩება მას ერთი კუთხე, სადაც ერთგვარი „სიცალიერეა“, რომ ზოგჯერ იქ შეეფაროს გარედ გამოჰრილი მოჰმედი სული. ეს აღაპიანი ბნელი ადგილია, სიპარტოვის გვირაბი, ინტიმურ გრძნობათა განწმენდის კერა. აქ იბადება რობესპიერის ლოცვა, ნაპოლეონის სისუსტე და პატარა კახის ცრემლი. აქვეა დაბადებული ილია ჰავჰავაძის მელანჰოლია.

ილია ჰავჰავაძის ლირიკულ ლექსებში იგივე ხმები ისმის, რაც მის ბელეტრისტულ ნაწარმოებში, მზოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ამ უკანასკნელში იგი სხვათა სახით აპიროვნებდა თავის ფიქრებს თუ განცლებს, ლირიკულ ლექსებში კი, თვით რჩება თავის თავთან და გვაგებინებს იმ დრამას, რომელიც მის არსებაში სწარმოებდა. და აქ, პირველ რიგში, რასაკვირველია, მისი პიროვნება უნდა ჩანდეს განყენებულად, ე, ი. იმისგან დამოუკიდებლად, რასაც მან მოანდომა თავისი სიცოცხლე.

ილია ჰავჰავაძე როგორც პატრიოტი, როგორც აღაპიანის განთავისუფლების აპოლოგეტი, ერთი წუთით უნდა დავივიწყოთ და წარმოვიდგინოთ მზოლოდ ილია ჰავჰავაძე როგორც აღაპიანი, რომელსაც ეს „აღაპიანური“ აღელვებს და აფიქრებს. რასაკვირველია, ეს განყოფა ზელოვნურად უნდა მოხდეს, რადგან პატრიოტობაც, აღაპიანის ჰომაგობაც და ყველაფერი, რაც კი მის შემოქმედებას ახასიათებს, მისი სულის ნაწილებია; მაგრამ ხომ იყო მასში წმინდა პიროვნული დასაწყისი, რისთვისაც უნდოდა ბრძოლაც, პოეზიაც და სხვ. იყო, და სწორედ ეს პიროვნული დასაწყისია რომ გვაგებინებს მთელი მისი დიდი სულის ლოგარითმებს. ზოლო ამ პიროვნული დრამის საუკეთესო გამომხატველია ის თორჰეტ სტრიჰონიანი ლექსი, რომელსაც ავტორმა სათაური ვერ მისცა, ზოლო ჩვენი ლიტერატურის ისტორიას კი შეუმჩნეველი დარჩა:

„ბევრი ვიტანჯე, ვიცი რომ მელის
ბევრიც სხვა ტანჯვა მოშავალშია,
მაგრამ ეს არ არს-მიზნუი ცრემლის
რომელიც მარად თრთის ჩემს თვალშია.

ყველას გაუძღვებ: სასტიკ ტანჯვასაც,
ჩემს საყვარელთა იმეღთ დანთქმასაც,
თვით სიყვარულის ფიცისა ღალატს,
და თვით ჩემს ბედსაც, ამ უგრძნობ ქალათს,

ყველას გაუძღვებ, როგორც კლდე ქვასა,
ბედთანა ბრძოლა ვით მეშინება, —
ხოლო ჩემ თავის არაფრობისა
არ ძალმომის ძმანო, ვერაით გაძღვება“.

ეს ლექსი ჩვენ მიგვაჩნია ილია ჭავჭავაძის საუკეთესო ლექსად, არა თავისი გარეგნული გამართულობით, არამედ თავისი ფსიქოლოგიური სისწორით, თუ შეიძლება ასე ითქვას. ამ ლექსის უკან ჩვენ ცოცხლად ვგრძნობთ ავტორის კლდისებურ ბუნებას, რომელიც არაფერს არ უშინდება, საკუთარი თავის გარდა. ეს შიში კი ის შინაგანი ზედამხედველია, რომელიც არ ასვენებს ადამიანს და აქეზებს მულამ მოძრაობისა და ბრძოლისათვის. „თავის არაფრობის“ შიში ამოძრავებს ყოველ ადამიანს, მაგრამ ეს არ ჩანს, დიდ პიროვნებებს კი მთელ დრამად ექცევათ, რადგან მათ ისტორიის წინაშე უხდებოთ დგომა და პასუხის გება. ნიკ. ბარათაშვილმა, დიდი სიმახვილით გაიგო ნაპოლეონის შინაგანი დრამა, როდესაც ათქმევინა:

„მაგრამ ვინ იცის, იქნება რომ ბედსაც მოესწყინდე,
და სხვა მან ჩემის სახელითა დაავიჯინოს?“...

აქ არის სწორედ ის „თავის არაფრობის“ შიში, რომელმაც ნაპოლეონ ბონაპარტეს სასწაულები ჩაადენინა. ასეთივე ხასიათის შიშსა გრძნობს ილია ჭავჭავაძეც და აქედან მომდინარეობს მისი გამძლეობა და გამარჯვება. იგი ბედს იწვევს დუელში, რომელთანაც გამუდმებული ბრძოლა ჰქონდა გამართული და მარცხდებოდა.

„მოგიკლავს ბევრი კარგი ნუგეში,
ტყბილ ოცნებებზე გინავარდნია,
სისხლისა ცრემლით დამწვი თვლები,
გულზე მატყვია შენი ბრჭყალები“.

ასე მიმართავს პოეტი თავის „ბედს“ და ემუქრება:

„გეუო! — მოვიდა დრო ანგარიშის,
მოღი, გასწორდეთ, ნუ მემალები,
წარედნენ დღენი შენიღ უფლების,
დროა დავსცვალოთ ჩვენ ადგილები“.

„ბედი“, ანუ ფატუმი, რომელიც ყველაფერს ასამარებს, ეს არის ჩვენი პოეტისათვის უდიდესი მტერი. შეიძლება ითქვას, რომ არც ერთ ქართველ პოეტს არა ჰქონდა სიკვდილის ისეთი დიდი შიში, როგორც ილია ჭავჭავაძეს. ფიზიკური სიკვდილის შიშზე არ ვლაპარაკობთ, რადგან იგი გარდუეალია, ჩვენ ვგულისხმობთ სიკვდილს ისტორიის წიაღში, და ეს არის მისი memento mori.

ამ თემას ილია ჭავჭავაძე ხშირად უბრუნდება. მაგალითად, ავიღოთ კიდევ ლექსი „მტკერის პირას“. აქაც იგივე შიშია, რომ მიმავალმა არ წაშალოს მისი კვალი. იგი უტკერის მტკერის ტალღათა „მღერითა დენას“ და აეშლებიან „ჩვეული ფიქრები“, ეს მისი „დიდი ხნის წყლულები“:

„წაგშლიან კვალნი დროო ნეტარო
მტერად აღუგვიხარ საუკუნესა...“

და რომ თვითონაც საუკუნემ ასევე არ აღგავოს, მტკვარსლა ევედრება:

„მისმინე აჟა, მისმინე მტკვარო,
იმ დროთ გარდაეც ეს ჩემი კენესა-ო“.

ამავე თემას ეხება ლექსში „ზოგიერთს“, სადაც უკვე ღმერთს ჰიპოთეტურად: „ღმერთო! გთხოვ ხალხს არ დაავიწყო ჩემი ლექსებიო... და ლექსში „მუშა“, სადაც მეტად ბნელი ფერებით არის აწერილი „დღიურ ლუკმისთვის ტანჯვა, შრომა და მწუხარება“. ილია ჭავჭავაძე ამ მუშის ყველაზე დიდ ტრაგედიას იქა გრძნობს, სადაც მის სიკვდილს წარმოიდგენს. ხოლო ამინებს თვით სიკვდილი კი არა, არაჲდ. ის, რომ ხსოვნა აღარ დარჩება. ამ ლექსის საბოლოო აკორდი ასეთია:

„მოკედები, და მსწრაფლ ჩაგვედავენ საკაცეშია,
უცრემლოდ ძმად ჩაგიშვებენ სამარეშია,
ეგრედ უბრალოდ გაფუქლები, — და ჩვენს ხსოვნასა
არაფერი არ მოაგონებს შენს „აქ“ ყოფნასა.“

ეს ილია ჭავჭავაძისებური „შიში“ ერთი სახეთაგანია იმ შიშის პოეზიისა, რომლის დაუსრულებელი სირთულე და პრავალგვარობაც ავსებს კაცობრიობის ცხოვრებას. ეს „არაფრობის“ შიში არა ჰგავს იმ „საშინელებას“, რომელსაც ედგარ პო რეალურ

ცხოვრებაში პოულობდა, და რომელიც ფხიზელ რეალისტურ სა-
ფუძველზე შენდებოდა; ეს არც გოფმანის შიშია, მოულოდნელო-
ბათა ფანტასტიკობით გამოწვეული და საიდუმლოებით აღსავ-
სე; ეს არც მოპასანისებური შიშია, ყოველგვარ საიდუმლოები-
საგან თავისუფალი, ფიზიოლოგიაში დაყვანილი და ფხიზელი.
ილია ჭავჭავაძის შიში უფრო რაციონალისტურია, თუ შეიძლება
ასე ითქვას, უფრო აზროვნული. მას აშინებს ფიზიკური სიკვდი-
ლი კი არა, იდეური „არაფრობა“. იგი უკვე შერიგებულია იმ
ფაქტთან, რომ

„მშენიერ არსის მაგერ გერნება
ერთი მუკა-ლა გამხმარი მტვერი“.

ხილული ბუნება ყოველთვის დანგრევაა. დისოციაცია. მაგ-
რამ პოეტი ოცნებობს იმ უკვდავებაზე, რომელიც იღვას ინახავს, და
ეს იდეური სიცოცხლის დაუსრულებლობა, როგორც პიროვნული
სიცოცხლისა, იზიდავს და ტანჯავს ჩვენს პოეტს. აქედანვე მომდი-
ნარეობს ის გამუდმებული ღირსება, რომლითაც ინახავდა ილია
ჭავჭავაძე თავის სახელს, ის რწმენა საკუთარი თავისა, რომელმაც
აუფროსა მთელი ნახევარი საუკუნის მანძილზე. აქ არ იყო თავის
გალმერთება, ჰუგოს მზგავსი, და არც ის თეატრალური პიზა, რო-
მელიც ქვეყნის დასანახად წინ იწევს. აქ ღრმა შეგნება მოქმე-
დობდა, ღიდი მოვალეობის გრძნობა და გრანდიოზულის სიყვა-
რული.

ილია ჭავჭავაძის ლირიკის ერთი მთავარ მოტივთაგანი სამ-
შობლოს სიყვარულია. მაგრამ არა ისე, როგორც ამის მხოლოდ
რეალიზმი მოითხოვდა, არამედ ისე, როგორც რომანტიკოსებს
სჩვევიათ. ე. ი. უპირადო გრძნობები კი არა, პირადი, საკუთარი
სულის ტანჯვა თუ სიხარული სთქვა ნამდვილი რომანტიკოსის
ტონით. ჰავსებით მართალი იყო კიტა აბაშიძე, რომელიც სწერდა:

— „ილია ჭავჭავაძე მართალია რეალისტია, მაგრამ რომანტი-
კოსის პოეზიის ზეგავლენის ქვეშაც იმყოფება.“

...მის ნაწარმოებში ხშირად ვხედავთ შერეულს რომანტიზ-
მისა და რეალიზმის ნაწილს, თუმცა, რასაკვირველია, რეალისტი
მწერალი უფრო ძლიერია მასში, ვინემ რომანტიკოსი“¹... მხო-

¹ კიტა აბაშიძე. „ერთუღები“, ტ. 1, გვ. 169.

ლოდ სრულიად გაუგებარია, თუ ცოტა ქვემოთ ისე კატეგორიულად ჩაღად უარყოფს ხსენებული ავტორი ილია ჭავჭავაძის მიერ პირადი გრძნობების გამოხატვის ფაქტს. იგი წერს: „არა, ი. ჭავჭავაძე პირადის, კერძო გრძნობების გამოხატვას არ კისრულობს: არ გვაძენევს თავის სევდას, უიმედო სიყვარულისაგან გამოწვეულს, ანდა სიყვარულით აღფრთოვანებული ალტაცებულ ჰიმნს არ მღერის, არ გვიჩვენებს პირადს შიშსა და კმუნვარებას, სიხარულსა და გინდ გულგრილობას სიკვდილ-სიცოცხლის გამო; არ გვაძენევს, რა გავლენა აქვს მასზედ ბუნების ამა თუ იმ სურათს, ბუნების ამა თუ იმ სანახაობას რა კერძო გრძნობები აღუძრავს მასში. თუ სწუხს და სტირის, საზოგადო მწუხარება და უბედურება არის ამის მიზეზი. თუ იცინის, მწარეა ეს სიცილი და დასცინის მხოლოდ საზოგადოების ღრმა ნაკლულევაანებათ“¹. რამდენადაც მართალია კიტა აბაშიძე, როცა ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებაში რომანტიზმის ელემენტებს ჰხედავს, იმდენად არ არის მართალი, ამ სტრიქონების წერის დროს. 78 ლექსიდან, 60 ლექსი წმინდა ლირიული ხასიათის არის, ჯადაც პირად განცდებს მოგვიტხრობს ჩვენი პოეტი და, რასაკვირველია, შეუძლებელი ხდება იმის თქმა, რომ „როგორც კი მისი ხელი აიწევა, რომ ჩონგურზედ პირადის გრძნობების გამომხატველი ხმები დაეკრა, შეგნებული აზრი მოვალეობისა, ხელს, სიმთან მიტანილს, ქვად აქცევედა და პოეტს, მხოლოდ თავისავე გულში ჩააკვლევინებდა მეტად ბუნებრივ სურვილს-ო“².

ილია ჭავჭავაძეს პირად გრძნობების გამოხატვაზე უარი არ უთქვამს. და მის შემოქმედებაში ლირიკას, ჩვენი აზრით, უპირველესი ადგილი უჭირავს.

ღიახ, ილია ჭავჭავაძე სამშობლოს ტრფიალია და ამ სიყვარულს ამბობს, როგორც საკუთარი სულის ტკივილს. ჯერ ისევ ოცი წლის ახალგაზრდა, რუსეთში გამგზავრების წინ, აჩქაროდება ყვარლის მთების შემხედვარე და განშორების მელანქოლიით ამბობს:

„სამშობლო მთებო თქვენი შვილი განებებთ თავსა“-ო. მაგრამ ეს მთები უბრალო გეოგრაფიული ნიშანი კი არ არის, არამედ მისი პატრიოტული განცდების შესაკრები პუნქტია, საქართველოს ერთგვარი სიმბოლო.

„როცა პლჟოდნენ ხევში მძაფრნი სასტიკნი ქარნი,
ვით არს შრისხანე დაქრილ ლომთა საშიშნი ხმანი,

¹ კიტა აბაშიძე „ეტიუდები“, ტ. 1, გვ. 170.

² იქვე, გვ. 171.

ვითა ფოთოლი, ისე ვართოლი, ვუგდებდი რა ყურს:
იმ ხმებში ვგრძნობდი მე რაღაცას ნაცნობს, მშობლიურს“.

ეს იყო ყრმობის უამს, უფრო ბავშვობის დროს, როდესაც შიში თავმომწონეობას არ აჩენს, მაგრამ ეხლა, ვაუჟაცს?

— „აწ მომწონს თავი, მეგობრებო, რომ დაბადება
თქვენ შორისა მხვდა, ბუნებისა თქვენის ვარ შვილი,
გრიგალთა, მეხთა, ქუხილთ შორის ქართელად გაზრდილი“.

ამიტომ იყო, რომ რაღაც სტიქიურად შეეჭრა „ცხოვრების
ზღვას“ და თავისი „მცირე ნავით“ სცადა მასთან შებმა.

ზოგჯერ თითქოს შეკრთებოდა კიდევ, ძნელი პერსპექტივის
წინ მდგარი, და სევდიანად იძახდა:

„სად მიგყვარ მდინარე,
მოწყენილ სიცოცხლისაე,
ჩემს მცირე ნავს რას არხეე
ზვირთო წუთასოფლისაე.
რას შემამთხვეე, ვინ იცის
აზრი შენის ცივის წყლის-ო“.

მაგრამ ეს იყო ზოგჯერ, როდესაც ადამიანური განცდები მოე-
ოლოდნენ, გაბმულად კი მას ამოქმედებდა უკეთესი მომავალი,
გულის გამწევი და ფიქრთა მიმზიდველი.

„და ეს ფიქრია ჩემი ქვეყნის თავისუფლება“.

ეს ფიქრი იყო პოეტის აღმაფრთოვანებელი, სევდის მომბერი,
მთელი მისი არსებობის განმსაზღვრელი, მისი იმედი, ტკივილები
და წყევლა.

პოეტი განსაკუთრებული სევდით არის შეპყრობილი უცხოეთ-
ში, სადაც „ურვით მოკლული გული“ მწუხარედ შესტირის სამ-
შობლოდან შორს ყოფნას:

„მისთვის ხომ არა, რომ ესკვრეტ სხვა ზეცას,
სხვათა უფერულ ვარსკვლავთა დენას?
თუ მოაგონდა, რომ ერთხელ შეცა
ეგრედ დამკვირდა სამშობლო ზეცა,
ზეცა სულ სხვა ფრად გაბრწყინებული,
და სულ სხვა რიგად დამშვიდებული“.

უცხო ქვეყანაში პოეტს ქართველი კაცის დანახვაც კი ურუან-
ტელსა ჰგვრის და „ნეტარ ზილვის“ დაფრთხობას და „ბედის წარ-
ტაცებას“ აღარად იჩნევს. ვისაც განუცდია უცხოეთში ყოფნა,
ვისაც განუცდია თუ რას ნიშნავს მშობელ კერას მოშორება, იმან

იქის, რომ „მეზობლის ძაღლის ყეფაც“ კი ნატვრად იქცევა, და ადვილად გაიგებს იმ ბავშვურ სიხარულსაც, რომელსაც ჩვენი პოეტი აგვიწერს ლექსში: „ბავლოვსკის პარკი“.

...„სდგა ლამე და ცა სჩნდა წყვილად ბნელათ“...

ყველაფერს რაღაც მელანქოლიის ბურუსი ჰქონდა გადაკრული. იყო სიჩუმე, ეს ყველაზე ჭაშინელი მისტერია, როდესაც ადაპიანში ყველაფერი მუნჯდება და დგება მხოლოდ პირველყოფილი აზრი, შიში და სასოება.

„მეც ამიტაცა ჩვეულებამა
და ჩამაფიქრა ჩემს სიცოცხლეზედ,
და ჩემს ქვეყნისა შორ ტბილ კიდეზედ
და ნათლად წაშნი იქ დამარხულნი .
წინ განმიტარა გაცოცხლებულნი...
ისე ტბილ იყო ის დავიწყება,
რომ აღარ მსურდა მე გაღვიძება“.

ამ დროს ვიღაც გამოიყვანს მას ტბილ ზმანებიდან, უდიდეს ტყვიელს მიაყენებს სინამდვილესთან დაბრუნება, მაგრამ

„ჩემ ქვეყნის შვილი იდგა ჩემს წინს.
დიდ ხანს შევეყურე განკვიფრებულ
მის ვაჟკაცურსა შავგერემან სახეს...“

ეს, პირველი შეხედვით, უბრალო შემთხვევა გადაეჭყევა პოეტის უდიდესი სიხარულის მიზეზად, რასაც პოეტურ ფორმას აძლევს და გვიზიარებს. თითქოს ამ პირად განცდას მეტად ვიწრო ხასიათი აქვს, თითქოს აქ არავითარი „დიდი“ თემა არ არის აღებული, მაგრამ ჩვენ ხარბად ვკითხულობთ ყოველ სტრიქონს, რადგან მათ ზოგადი მნიშვნელობა აქვთ. ეს „უბრალო“ შემთხვევაა, მაგრამ განა ასე არ იქმნება პოეტური ნაწარმოები? გიოტე იტყოდა, რომ ყოველი ჩემი ლექსი რაიმე შემთხვევის გამო არის დაწერილი, მაგრამ ისეთ პოეტურ ფორმას აძლევდა, რომ სულ მარტივი მოვლენა ურთულეს ემოციებს იწვევდა მკითხველში. ასეთია ილია ჭავჭავაძის ამ ლექსის ხასიათიც. ამ ლექსში, მართალია, კერძო შემთხვევა არის აღწერილი, მაგრამ თემა და განცდა არ არის კერძო. ეს იყო ილია ჭავჭავაძის ზნეობრივი ატმოსფერო და ამ სისტემიდან იგი არასოდეს არ გამოქსულა.

„მას აქეთ, რაკი შენდამი ვცან მე სიყვარული,
პოი მამულო, გამიერთა მე ძილი და შევბა!
შენს ძარღვის ტემას მე ყურს ვუგდებ სულ-განაბული,
ლამე თენდება ვგრედ ჩემი და დღე ლამდება“.

და ამ გამუდმებულ ფიქრში იგი ხან წყევლით აივსება, ხა მრისხანებით შეიმოსება, ხან ნაზი შელანქოლიით მოიბურება, ხან კ' გაბარჯვების წინათგარძნობით მხნეედება და თაჲამდება.

„სული მიგუბდა, გული მტებდა ტყიელით, ტანჯვით.
თითქო ჩემს გვამსა ზედ ვადესხა ნავთი მღულარე,
ძარღენი სკდებოდნენ საშინელის წვითა და ღაგვით,
ტინი მეწოდა, გესლო მწვეთდა თვალთაგან მწარე...“

ასე გრძნობდა თავს ჩვენი პოეტი, როდესაც ჩვენს სინამდვილეს თვალს გაუსწორებდა. და ეს განცდა ორმაგია. მართალია, ტანჯვაა, მაგრამ ერთ შემთხვევაში სასიამოვნო:

„და მე არ ვჩივი, — მიხარია რომ ვგრედ შრება
ჩემი ცხოვრება შენსა ფიქრში, შენს სიყვარულში...“

ხოლო ამ ტანჯვის მეორე მხარე არის პოეტისთვის საშინელი, და სახელდობრ, ის უკაცურობა, რომელსაც პოეტი გრძნობდა თავის ქვეყანაში:

„მაგრამ მამულო, ჩემი ტანჯვა მხოლოდ ის არა,
ის არის მხოლოდ სავალალო და სამწუხარო,
რომ შენს მიწაზედ, ადენ ხალხში კაცი არ არი,
რომ ფიქრი ვანდო, გრძნობა ჩემი განუუზიარო.“

ამ თქმამ ჩვენი იმდროინდელი უგზო საზოგადოება ძალიან ააშფოთა. შეურაცხყოფილად იგრძნეს თავი ზოგიერთებმა, რაც მხოლოდ უცოდინარობით და უკულტურობით აიხსნებოდა. აქ არ იყო ახლის თქმა. ეს იგივე განწყობილებაა, რომელიც ბარათაშვილმა შემოიტანა ჩვენს ლიტერატურაში, ეს ბაირონისებური ამოკვენსაა ანდა ლერმონტოვისებური ჩივილი. თუმც არ ვიტყვი, რომ მათი გავლენით იყოს დაწერილი. არა. ჩვენი სინამდვილე სააშისო საფუძველს საკმაოდ იძლეოდა. ამასთან, ილია ჭავჭავაძე არ იყო ის ტანმსუბუქი შემომქმედი, რომ უბრალო გავლენას აპყობოდა, თუ კი ეს არ იქნებოდა მის სულთან, თუ გარემოსთან ღრმად დაკავშირებული. მან უკაცურობა ნახა თავის ქვეყანაში და სთქვა, სთქვა იმავე მოტივებით და მკაცრი სიყვარულით, როგორც პეტრე ჩაადაემა რუსეთის შესახებ.

მაგრამ ამ მრისხანე ქედმაღლობის, თუ დაუნდობელ სიყვარულის გარდა, ილია ჭავჭავაძე უნაზესი ემოციებითაც აღვიძებდა ჩვენი ერის მთვლემარე სულს. მან უდიდესი ლირიზმით და პირდაპირ მარადქალური სევდიანობით შეასრულა ის ლამაზი ლექსი, რომელსაც „ელეგია“ ეწოდება. ჩვენ უკვე ბავშვობიდან ზეპირად

ვიციტ ეს თორმეტ სტრიქონიანი ლექსი და ისე შევეიერთეთ და შევისუნთქეთ, რომ განზე ველარც კი ვუდგებით შესაფასებლად, თორემ ეს ლექსი უდიდესი მხატვრული მიღწევაა. სისადავე, განცდის სრული გარკვეულობა და ყოველი სიტყვის ჩიშნობა პირდაპირ დიდი ოსტატისაა. ეს ლექსი ლოცვის სიწმინდით და სინაზით არის დაწერილი, და რიტმი ისეთია, რომ მხოლოდ სასოებას იწვევს.

„მკრთალო ნათელო საესე მთვარისა,
შშობელ ქვეყანას ზედ მოჰფენოდა,
და თეთრი ზოლი შორის მთებისა,
ლავეარდ სივრცეში დაინთქმებოდა...“

მაგრამ ამ ფორს-მინორით ილია ჭავჭავაძე თავის ლირიკას როდი ასევედიანებს საბოლოოდ. მან დიდი გახარებაც იცის და მომავლის წინასწარმეტყველური შეხვედრა. ამ მხრივ დიდებულისა მისი ლექსი „ჩემო კარგო ქვეყანავ“, რომელიც გამარჯვებული კავალერიის მარშივით ხალისიანად ხმაურობს:

„ჩემო კარგო ქვეყანავ, რაზედ მოგიწყენია..
აწყო თუ არა გწყალობს; მომავალი ჩენია,
თუმცა ძველნი დაგშორდნენ, ახალნი ხომ შენია..
მათ ახალთ აღგიდგინონ შენ დიდების დღენია,
ჩემო თვალის სინათლევ, რაზედ მოგიწყენია?..“

ილია ჭავჭავაძის ლირიკისათვის არც ეროტიული მოტივი არის უცხო. Homo sum, humani nihilame alienum puto, თითქო ლათინთა ამ ანდაზის წანამძღვარება ხდება საჭირო, რადგან ქართულმა აზრმა ილია ჭავჭავაძე წარმოიდგინა მხოლოდ საზოგადო მოტივების მწვერვალად, ერის წინამძღოლად. ეს წარმოდგენა განმტკიცდა კიდევ და შევეჩვიეთ, რომ ამ დიდ ადამიანს ვუტკვიროთ, როგორც ლითონის მამაკაცს, რომლისთვისაც ყოველი ადამიანური უცხოა და მიუკარები. ნამდვილად კი, რასაკვირველია, ეს ასე არ იყო. ილია ჭავჭავაძე ერთგვარად ალექსანდრე ჭავჭავაძის მოწაფე იყო და ამ უკანასკნელის პოეტური აპოლოგიაც მიტომ დასწერა. მასში, მართალია, მძლედ ბოზოქრობდა პოეზიის ახალი ქარიშხალი, მაგრამ

საბოლოოდ მაინც ვერ გაათავა ის ყვავილები, რომელიც ილია ჭავჭავაძეს ჰქონდა წამოღებული ძველი „სევდის ბალიდან“. ერთი ამ ყვავილთაგანი — სიყვარული იყო, ეროსი.

ილია ჭავჭავაძე, აღრინდელ პოეტთა მსგავსად, უმღერის „შავს თვალებს“, რომელთა წყვილადისებური ზიგაგა და „საშიში ცეცხლი“ ათრობს და აღაგზნებს. ეს „შავი თვალები“, რომელთაგანაც გამოკრთის „ტრფობით ამღვრეულობა“, ეს „სიბნელის ტბა“, რომელშიც „მშვენიერების აპარტავნება“ იხატება, ძალუმაღ იზიდავენ ჩვენს პოეტს და „სიცოცხლესთან არიგებენ“.

„რა გინდ ტბილ იყვის თავისუფლება,
მათგან უფრო ტბილ არს დამონება,
ვეჭებ და ვეჭებ აქ მე შავს თვალებს,
მაგრამ რუსეთში ვინ დამანახვებს?!“

ეს ეროტიულობა როდია რაღაც „სულერი“, რომელიც სქოლასტიკამ გააბატონა და დღემდე ისმის ამ ბატონობის ჩამორჩენილი ხმები. არა, აქ ლამაზი სხეულის კულტია, რომელსაც „სული“ აღარც სჭირდება.

„ტუჩთა მიკონვა, ტუჩთ ჩაკერება,
თუმც ხან ჩვენს გულში გესლად იღვრება,
მაგრამ მაინც კი, რომ ვსჭვრეტ ორ ტუჩთა,
დსადნობლათა ჩაკერებულთა,
ღმერთო შემინდვი მოკვებში კანკალს
და მსუნაგსავით ნერწყვისა ყლაპვას“.

აქ ცოტა „სიტლანქე“ არის შეპარული, ისეთი, როგორც ჰაინეს უყვარდა, მაგრამ ეს უფრო აძლიერებს ილია ჭავჭავაძის ეროტიულობას. თანაც ეს „სიტლანქე“ ეჭრობული რომანტიზმის ერთი თვისებათაგანი იყო, განსაკუთრებით გერმანიაში, სადაც ქალის ფეხები, თეძოები, ჰაესე მკერდი და სხვ. ფილოსოფოსებსაც კი აკარგვინებდა სიტყვის „ზომიერებას“. მაგრამ ილიამ ქალის უდიდესი იდეალიზაცია იცის და მისადმი განწყობილების სიწმინდეც:

„მე დაგურებდე ტრფილებითა,
შენ ჩემს გულზედა თავი გესვენოს;
მწუროდეს, მაგრამ კრძალულებითა
მე შენთვის კონაც ვერ გამებედნოს.
ვიმ, მაგ შენს ნარნარს გულის ცემასა,
ვით ლოცვის ბგერას, ლმობით ვისმენდე,
და ცოდვილ ფიქრთა ზედ-მოსევასა
შენის სიწმინდით ვიგერიებდე“.

ან ვინ არ იცის რომანსი „გახსოვს ტურფავ ჩვენს დიდ ბაღში“, რომელიც ხალხმა გაიტაცა სავლერლად და ბევრმა არც კი იცის, რომ მისი ავტორი ილია ჭავჭავაძე არის. ეს ეროტიკა შემდეგში თითქოს სევდის მიზეზადაც გადაეჭვა ჩვენს პოეტს. „ოპ სად არიან, სიკაბუკეე, სიტყბონი შენნიო“, უხმობს გარდასულ დღეებს და ბრაზი მოსდის თავის ჭკუაზე, რომელმაც ტრფიალზე ხელი ააღებინა:

„ქვეამ მოკვეთა ფრთა ჩემ ქაბუკ დღის ლალ გრძნობასა,
ცივად დაარქვა „ფუკი ალი“ ღვთიურ ტრფობასა“.

ამ სინანულის სიტყვებში კარგადა ჩანს, თუ რამდენად მძლავრი იყო მასში ეს გრძნობა, და როგორი ცალმხრივობა იქნება, რომ ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებაში ამ მხარეს არ მიექცეს ყურადღება. ეს საჭიროა თვით მთელი შემოქმედების გამოსაჩინად, მისი რელიეფისათვის, და ავტორის პიროვნებას ხომ უამისოდ ვერც კი მივუახლოვდებით.

დასასრულ უნდა შევჩერდეთ ილია ჭავჭავაძის შემოქმედების მხატვრულ მხარეზე და, უპირველესად, მის პროზაზე, რაც უსათუოდ მის ახალ სიტყვად უნდა იქნეს მიჩნეული. ილია ჭავჭავაძემდე პროზის სულ სხვა გვარი უნდა არსებობდა და, უნდა ითქვას, ძალიან დაქვეითებულში. მართალია, გიორგი ერისთავმა და დანიელ ჭონქაძემ რეალისტურ ლიანდაგზე გადმოიტანეს ქართული სიტყვა, მაგრამ ის, რასაც მხატვრობა ჰქვია, ილია ჭავჭავაძემ შექმნა. გიორგი ერისთავის და დანიელ ჭონქაძის ენა სასაუბრო ენაა, სრულიად მარტივი და ზოგჯერ გაუწართავი. მათ უექველად დიდი სამსახური გაუწიეს ქართული პროზის განვითარებას, მაგრამ მათი ღვაწლი მაინც მოსამზადებელი პერიოდისაა, თუმცა პერიოდზე ლაპარაკი არც კი შეიძლება, რადგან მანძილი მეტად პატარაა. ილია ჭავჭავაძის პროზა კი უკვე ქართული სიტყვის ზეიმი, მისი თავის დაღწევა ძველი ფორმებიდან და ახალი სიციცხლის მიღება. სიტყვა, ენა თუ სტილი მართალია გარეგნული მხარეა, მაგრამ ისეთი, რომ საუცხოვოდ აჩენს შინაგან სულს. ეს შინაგანია რომ ეძებს გამოცხადების საშუალებას, და რიტმი, სიტყვათა შერჩევა და სხვა გარეგანი ხერხი იმისგან არის დამოკიდებული, თუ რა ძალისა არის იგი სული. ილია ჭავჭავაძემ ლიკვიდა-

ცია უყო ძველ სალიტერატურო მასალას, ხერხს და ფორმას. მან მოიწადინა უფრო სხვანაირად წერა, ვიდრე მისი „მამები“ სწერდნენ და უარყო ყველა განმტკიცებული შაბლონი. მან ქართულ სიტყვას მოუძებნა ახალი წონასწორობა და შექმნა მტკიცე, დამთავრებული მხატვრული სისტემა. მისი სიტყვა დამსუბუქდა, როგორც ჩექურთმიანი ქვა, რომელსაც შინაგანი წონა არ დაჰკარგვია, მაგრამ ჰაეროვანის ილუზიას კი ჰქმნის. და რაც უმთავრესია, ილია ჭავჭავაძემ ახალი კომპოზიცია შექმნა. მან ისეთი წინადადებები შეჰკრა და ისეთი ლექსიური მასალა დააყოლა, რომ სიუჟეტიდან სიმძიმის ცენტრო მოთხრობის უნარზე გადმოიტანა. ისე რომ არაკი კი არ არის მის მოთხრობებში ორგანიზაციის მიმცემი, არამედ თხრობის მანერა. აბა მიაქციეთ ყურადღება რა ლარიზი სიუჟეტები აქვს ჩვენს ბელეტრისტს. მაგალითად, „კაცია ადამიანში“ რა სიუჟეტია? თითქმის არავითარი, მაგრამ სამაგიეროდ ისეთი უნარით არის აღწერილი ყოველი წვრილმანი, რომ ეს უბრალო არაკი იზრდება უდიდეს მხატვრულ ქმნილებად. გოგოლი თურქვე ამბობდა, რომ მოთხრობისთვის სრულიად საკმარისია, თუ ავტორი აღწერს ან ნაცნობ ოთახს ან ქუჩასო. სრული სიმართლეა. და როდესაც ილია ჭავჭავაძე აგიწვრთ თათქარიძის კარიმიდაშოს, სახლს, და სხვ. თქვენ უკვე იმის ხელში ხართ. იგა იმით კი არ გიბყრობთ, რომ რაღაც ინტრიგა იყოს შიგ და ხლართავდეს მას ინტერესის გასაღიზიანებლად. არამედ სიტყვის ოსტატობით. ეს არის ილია ჭავჭავაძის პროზის პირველი და მთავარი დამახასიათებელი ნიშანი.

შემდეგ: ილია ჭავჭავაძის მოთხრობები აზრებით არის სავსე. „მგზავრის წერილებიდან“ მოყოლებული „ოთარაანთ ქერივამდე“ სულ გაბმული აზროვნებაა. და თუ მართალი იყო პუშკინი, რომელიც ამბობდა: „პროზა მოითხოვს აზრებს და აზრებს; ბრკვეიალა გამოთქმები არაფრის მაქნისია; ლექსი — სხვა საქმეა (თუმც აქაც ურიგო არ იქნებოდა ჩვენს პოეტებს, რომ უფრო მნიშვნელოვანი იდეები ჰქონდეთ, ვიდრე ჩვეულებრივად აქვთ)“. დიახ, თუ აქ მართალია პუშკინი, ილია ჭავჭავაძე პროზის ბატონი ყოფილა. ეს ასეც არის. პროზის არსებითი მხარე — აზროვნებაა, პროზის საშუალებით გონებრივი მოქმედება გადმოიცემა, და როგორც აზროვნების ენა, — პროზა სიმარტივესა და სისწორეს საჭიროებს. რასაკვირველია, ეს არ უარყოფს მხატვრულობას, მაგრამ იმ გადანაფრენებს, პოეზიას რომ უხდება, პროზა ვერ იტანს.

ამ თვალსაზრისით, ილია ჭავჭავაძე სიტყვის დიდი ოსტატია. ყოველი მისი სიტყვა ზედმიწევნობის ძირამდე არის დაყვანილი

და აზრისა და გამოთქმის შორის ცალიერი ადგილი აღარა რჩება. სიტყვაში, ილია ჭავჭავაძე, ხალხური სულის გამოშხატელიც არის. ხომ მისი თაოსნობით ატყდა ის მკაცრი ბრძოლა, რომელსაც უნდა გადაეჭრა საკითხი: რა ენით უნდა იწერებოდეს სალიტერატურო ნაწარმოებო. ამ საკითხში ილია ჭავჭავაძემ გარკვეული და შეურიგებელი პოზიცია დაიჭირა და სთქვა კი არა, ბრძანება გასცა, რომ მხოლოდ იმ ენით, რა ენაზეც ხალხი ლაპარაკობსო. მან სალიტერატურო ენათ ხალხის ენა აქცია და ამ „გაანალგაზდავების“ საშუალებით სულ ადვილად მოუპოვა ის სიცოცხლე და დრამატიულობა, რაც კარგი ენის ღირსებას შეადგენს.

და როცა კითხულობთ ილია ჭავჭავაძის ნაწარმოებთ, თქვენ გიზიდავთ, უპირველეს ყოვლისა, ის უბრალოება, რომელიც ჩვეულებრივ სასაუბრო ენას ახასიათებს, მხოლოდ აქ არც ჩვეულებრივი სასაუბრო ენაა, რადგან იქედან გამოწურულია ის „წყალი“. რაც ამ უკანასკნელს სჩვევია.

ილია ჭავჭავაძის წინადადება მოკლეა და გამომსახველი, ყოველი სიტყვა მიზან-ამოღებულია და ზედმიწევნითი, სიტყვის არჩევანი პირდაპირ დაუზოგველი, როგორც „ბუნებრივი შერჩევა“. ბევრი რამ შეიძლება ითქვას ილია ჭავჭავაძის პროზის შესახებ, ეს უკვე საკმაო თემაა დიდი შრომისათვის, მაგრამ ამ შემთხვევაში უფრო ვრცლად თქმის საშუალებას არ გვაძლევს ამ წიგნის ხასიათი და სივრცე.

ენახოთ ახლა ილია ჭავჭავაძის პოეზიის თვისებანი.

მოაჩული აზრია, რომ ილია ჭავჭავაძის ლექსი მძიმეა და ნაკლებ მუსიკალური. ამ აზრის განხილვა არის საჭირო. საჭიროა დაკვირვებით გადავხედოთ პოეტის ლექსებს, რომ სულ წინააღმდეგ აზრს დაადგეთ.

დავიწყოთ ჭერ ინსტრუმენტალობიდან და ავიღოთ რითმა, როგორც ბევრითი განმეორება, რომლის ფუნქციაც არის ბგერათა თვისებითი ელემენტების მოწესრიგება. შემდეგ ვნახოთ ბგერათა არჩევანი, რითმათა სისწორე და სხვა ელემენტები, რაც ქმნის ლექსის მუსიკას. ჩვენ გაკვრით და სანიმუშოთ დავთვალოთ ილია ჭავჭავაძის ლირიკული ლექსების რითმები, შემდეგ კი ცალცალკე „აჩრდილისა“ და „განდევილისა“, როგორც უფრო მძიმე ლექსებისა, სხვა პოემებთან შედარებით.

გამოირკვა შემდეგი:

ლირიკულ ლექსებზე ილია ჭავჭავაძეს ასეთი რითმები აქვს:

ერთხმიანი რითმი	—	44.
ორხმიანი	—	295.
სამხმიანი	—	143.
ოთხხმიანი	—	28.
ხუთხმიანი	—	9.
ექვსხმიანი	—	6.

მაშასადამე, პირველი ადგილი უჭირავს ორმარცვლიან რითმას, მეორე — სამმარცვლიანს, მესამე — ერთმარცვლიანს, მეოთხე — ოთხმარცვლიანს და ბოლოს ხუთ და ექვსმარცვლიანს.

„განდევილში“	ერთხმიანი	—	5.
	ორხმიანი	—	60.
	სამხმიანი	—	57.
	ოთხხმიანი	—	13.
	ხუთხმიანი	—	5.
„ა ჩ რ დ ი ლ შ ი“	ერთხმიანი	—	4.
„	ორხმიანი	—	33.
„	სამხმიანი	—	21.
„	ოთხხმიანი	—	4.
„	ექვსხმიანი	—	1.

სურათი თითქმის ყველგან ერთნაირია. ამის მიხედვით შეიძლება ითქვას, რომ ილია ჭავჭავაძის ლექსის მუსიკა არ არის მძიმე. მეცხრამეტე საუკუნის პოეტთა შორის ილია ჭავჭავაძეს, ამ მხრივ, ერთი პირველი ადგილთაგანი უჭირავს.

რაც შეეხება ბგერითი არჩევანს, ილია ჭავჭავაძე ხმოვანებს აქცევს რითმაში ყურადღებას და თანხმოვნებს არა. ზოგჯერ, ეს ერთგვარ დისონანსა ქმნის, მაგრამ იმიტომ კი არ იქცევა ასე პოეტი, რომ მას მუსიკალობის შეგნება აკლდეს, არამედ სტილიური შეფარდებისათვის და აზრის სინათლისათვის. შეგნებულად არღვევს ლექსის მწყობრ მდინარებას, რის შედეგად ე. წ. ლარბ რითმებს ვიღებთ, მაგრამ ეს „სილარიბე“ აღარ ჩანს იმ წრეში, სადაც ეს რითმა ჰყვება. მის ნაკლს ისეიღის ლექსის სხვა მხარე და ყველაზე მეტად რიტმი, ანუ მელოდიური ზომა. უნდა ითქვას, რომ მეცხრამეტე საუკუნეში, ბარათაშვილის შემდეგ, მელოდიურ ზომაში ილიას ეკუთვნის პირველობა. პოეტის გუნებგანწყობილება ყოველთვის სწორ ზომას პოულობს და ეს მელოდია ხშირად იმდენად მიმზიდველია, რომ სტრიქონის ბოლოებს ყურადღებას არც კი აქცევთ.

შთაბეჭდილების ცენტრი აქეთ. არის გადმოტანილი, ლექსის შინა ქვეყანაში.

ზომის მხრივ, ილია ჭავჭავაძის ლექსები ასე დაიყოფებიან:

ათმარცვლოვანი	ლექსი	32,
თოხმეტმარცვლოვანი	„	13,
ხუთმარცვლოვანი	„	7,
შვიდმარცვლოვანი	„	5,
რვა მარცვლოვანი	„	4,
თერთმეტმარცვლოვანი	„	1,
თექვსმეტმარცვლოვანი	„	1.

ილია ჭავჭავაძის საყვარელი ზომა, როგორც ვხედავთ, ათ-მარცვლოვანი ზომა ყოფილა, რასაც ძველად იამბიკოს უწოდებდნენ: ძველი: — „თუცა ღრუბელსა ცვარი ენამა...

ი. ჭავჭავაძის: „მკრთალი ნათელი საესე მთვარისა...

$$\begin{array}{ccccccc} \text{---} & \text{---} & | & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ & 5 & + & & 5 & = & 10. \end{array}$$

შემდეგი ზომა, ე. ი. 14 მარცვლოვანიც, ეს შესანიშნავი ელემენტური წყობილება, ბესიკისებურია.

ბესიკი: „ტანო ტატანო, გულ-წამტანო, უცხოლ მარებო...

ი. ჭავჭავაძე: „სამშობლო მთებო, თქვენი შვილი განებებთ თავსა...

$$\begin{array}{ccccccccccc} \text{---} & \text{---} & | & \text{---} & \text{---} & | & \text{---} & \text{---} & | & \text{---} & \text{---} \\ & 5 & + & & 4 & + & & 5 & = & 14. \end{array}$$

არც შვიდმარცვლოვანი ზომა არის ახალი. აქ მხოლოდ შეწყობილი ძველი, ანუ 14 მარცვლოვანი ლექსია გადატეხილი შუაზე, ამავე მელოდის დაცვით:

შეწყობილი ძველი:

„რა ჰიუცე საჭყელი, ლხინი ათამამეო...

ი. ჭავჭავაძე:

„ჩემო კარგო ქვეყანავ, რაზედ მოგიწყენია...

$$\begin{array}{ccccccccccc} \text{---} & \text{---} & | & \text{---} & \text{---} & | & \text{---} & \text{---} & | & \text{---} & \text{---} \\ & 4 & + & & 3 & + & & 4 & + & & 3 & = & 14. \end{array}$$

ძველი შაირის ზომით არის დაწერილი ი. ჭავჭავაძის 8 მარცვლოვანი ლექსები, მაგალითად:

„მისთვის არ ვცღერ, რომ ვიძღერო,
ვით ფრინველმა კარეგანმა“...

„მე რუსთველი ხელობითა, ვიქმ საქმესა ამადარი...“

— — — | — — — | — — — | — — — | — — —
4 + 4 + 4 + 4 = 16. -

5 მარცვლოვანი ლექსიც იგივე ძველი ათმარცვლოვანია, ანუ იამბიკო, მხოლოდ რეფორმის მოხდენით: სტრიქონი შუაზეა გადატეხილი და მიმატებული აქვს მესამე მუხლი, ანდა შეცვლილია მუხლთა შორისი ინტერვალები:

„კაცო გიყვარდეს, ძველი: თუცა ღრუბელი
ცათ შთამომძახეს. ცვარსა ენამა...“
როს მათ დამბადეს“.

ასევე ძველია მისი 16 მარცვლოვანი ზომა, რომლითაც დაწერილია „იანიჩარი“ „სტუდენტების სიმღერა“ და „ბაზალეთის ტბა“. ეს ე. წ. ძველი შაირია. ხოლო ერთადერთი ლექსი, „აღარც ნატვრა და აღარც იმედია“, დაწერილია 11 მარცვლოვანი ზომით, გურამიშვილისებურია.

ასე რომ ილია ჭავჭავაძემ, ლექსის ზომაში ახალი არაფერი შემოუტანია. მაგრამ ახალი ის გუნებგანწყობილება იყო, რომლითაც ილია ჭავჭავაძემ ეს ძველი ზომა კვლავ სასიცოცხლოდ გამოიწვია, ახალი იყო ის გადახალისება, რომელიც მან ლექსიურ მასალას მოუხდინა, ახალი იყო თემები, ბგერათა შერჩევა და სხვ.

ისე რომ ილია ჭავჭავაძე ძველ ფორმებში ახალ სულსა ჰბერავდა, და თუ ფორმების რესტავრაციას არ მიაქცია ყურადღება, მხოლოდ იმიტომ, რომ იგი შინაარსს უფრო მეტ ყურადღებას აქცევდა, ვიდრე ფორმას. და ეს ილია ჭავჭავაძის პოეტური სისუსტის ბრალი კი არ არის, არამედ ასეთი იყო ეპოქის მოთხოვნილება, და ჩვენში კი არა მხოლოდ, ევროპაშიც.

დიან, ფორმას დიდ ყურადღებას არ აქცევდა ის, მაგრამ იმის თქმა, რომ ილია ჭავჭავაძის ლექსი არ იყოს მუსიკალური, ზემოთ მოყვანილ ციფრების მიხედვით შეუძლებელია. ობიექტური ნიშნით, მერხეობა ილია ჭავჭავაძის მუსიკალურ ფრაზას არ აქლია, და სუბიექტურად ვის რა მოსწონს, ეს სულ სწვა საკითხია.

ილია ჭავჭავაძის პოეზიას ყველაფერი რომ წავართვათ, მონუმენტალობას ვერ წავართმევთ, და ესა კმარა, ვისაც ესმის, თუ რას ნიშნავს დიდი ხელოვნება.

აკაკი წერეთელი

(1840 — 1915)

„თერგდალეულთა“ სახელოვან მწუობრს ეკუთვნის აკაკი წერეთელიც. იგი ჯერ ისევ პეტერბურგში იყო, როდესაც დაიწყო სამწერლო მოღვაწეობა, და იქედანვე ჩაერია იმ დიდ ბრძოლაში, რომელსაც ილია ჭავჭავაძე აწარმოებდა „ციცკრის“ თანამშრომლებთან. აკაკი წერეთელმაც გაიზიარა ის თეზისები, რომელიც ილია ჭავჭავაძემ გამოაკრა პოეზიის აღსაველის კარზე და გადაიქცა იმ მეორე კარიატიდად, რომელსაც დაეყრდნო ჩვენი ლიტერატურა მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში.

აკაკი წერეთელიც ჩვეულებრივი მწარე ენით დაუხვდა ძველებს და ახლებს დასაცავად მტკიცედ აღიმართა:

— „ახალგაზრდებმა პირველად შემოიტანეს ამ ბნელოში სინათლე და, მართალია, მათი ლამპარი საქორწინო ლამპარი არ იყო, მაგრამ მაინც ანათებდა ამ ბნელს იმდენად, რომ ერთმანეთის დანახვა შეიძლეს ჩვენმა მამებმა, — შეიძლეს და რა მოხდა? ის რომ, როდესაც თავისი დატიტკნილ-დასისხლიანებული ცხვირ-პირი დაინახეს, იუცხოვეს, და ნაცვლად იმისა, რომ გაბან-გაწმენდას შესდგომოდნენ, გულის ამოყრა იმ ნათლის მქირველ ახალგაზრდობაზე მოინდომეს!.. ეს ასეა ყოველთვის!.. მახინჯს სარკე ეზარება!.. ჩვენებური ანდაზა ამბობს: „ქურდს რა უნდაო და ბნელი ღამეო“... ამ ტონითა და სტილით შეხვდა აკაკი მოწინააღმდეგეთა ბანაკს და იქცა ძველთა მიერ ნიშანში ამოღებულ პირად. მაგრამ ისიც უნდა ითქვას, რომ ამ დიდ ბრძოლაში აკაკი, რასაკვირველია, ბევრით ჩამოუვარდებოდა ილია ჭავჭავაძეს. შემოტევისა და შეტევის მთელი სიმძიმე, შეიძლება ითქვას, ილია ჭავჭავაძის მხრებზე დაეყრდნო, და აკაკი წერეთელი მხოლოდ დამხმარე როლსა თამაშობდა. არც შეეძლო აკაკი წერეთელს მეზაირალტრობა და ხელმძღვანელობა, რადგან იგი სულ სხვა ტემპერამენტისა და ნებისყო-

ფის კაცი იყო. ამიტომ არის, რომ აკაკი წერეთელი ქართველ ხალხის შეგნებაში დარჩა მხოლოდ პოეტად, რომელიც, მისივე თქმით, „არც მიწისა იყო და არც ცისა“. იმ დროს, როდესაც ილია ჭავჭავაძეს თავისი მოწოდება სხვა გვარად ჰქონდა წარმოდგენილი: „მე ცა მნიშნავს და ერი მზრდის, მიწიერი ზეციერსა, ღმერთთან მისთვის ვლაპარაკობ, რომ წარუძღვე წინა ერსა-ო“, და წინ უძლოდა ერს არა მხოლოდ პოეზიით, არამედ პრაქტიკითაც, აკაკი წერეთელი დარჩა მხოლოდ პოეტად, და ჩვენს ცხოვრებასაც უწინამძღვრა იმდენად, რამდენადაც მის პოეზიაში იყო მოცემული ის ენება, ურომლისოდაც, ჰეგელის თქმისა არ იყოს, ვერ გაკეთდება ვერც ერთი დიდი საქმე.

აკაკი წერეთელი წინამძღოლი და ხელმძღვანელი არ იყო, მაგრამ დიდი შთამაგონებელი ძალა კი ჰქონდა. მისთვის პოეზია ის გზა იყო, რომელსაც მიჰყავდა აღთქმის ქვეყნისაკენ; პოეზია იყო ის ძალა, რომელიც სასწაულებს ახდენს, რომელსაც შეუძლიან მოწოდება და ამხედრება. სხვა გზა მისთვის არ არსებობდა, და რომ დაენახა კიდევ, იმ გზას არ გაჰყვებოდა, რადგან მეტად თავისებური პიროვნება იყო. მასში მეტად დიდი ნიჭი მღელვარებდა და ძალიან დიდი შინაგანი თავისუფლება მქლავნდებოდა. ამიტომ მოხდა, რომ მუდამ დაუმორჩილებელი იყო და ყოველივე, რასაც გადააქცევდა პოეზიის საგნად, ახლად იშვებოდა. იგი გრძნობდა ამას და იმიტომ იღგა მონბლანივით, სულ მუდამ მარტო და თავისნება.

აკაკი წერეთლის სალიტერატურო მოღვაწეობა მრავალმხრივია: ლირიკა, დრამა, რომანი, პუბლიცისტიკა, სალიტერატურო კრიტიკა და სხვ. ყველა ამ სფეროში ტრიალებდა ჩვენი პოეტი და აქ იმანაც გაიზიარა ის ბედი, რომელიც ქართველ მოღვაწეს ახასიათებდა. მართალია, აკაკი წერეთელი ბუნებითაც ასეთი იყო: მოუსვენარი, მჩქროლავი, მაგრამ ჩვენმა სინამდვილემ არაჩვეულებრივად დაანაწილა შემოქმედთა სული, რომ შეეხვია ჩვენი ერის მრავალი ჭრილობა.

დიდი ლაკვირება არ არის საჭირო იმის შესამჩნევად, რომ საქართველოს წარსულში ასეთი პირები ბევრი ჰყოლია. ერთს აღაშინანში ხშირად მოუყრია თავი შემოქმედებისა თუ პრაქტიკის სხვადასხვაობას, და იმიტომ კი არა, რომ მათი ნიჭი ერთ რკალში ვერ გტეოდა, არამედ იმიტომ, რომ ამას ჩვენი ეროვნული ცხოვრება

მოითხოვდა. აუარებელი საქმე იყო გასაკეთებელი, ხალხი კი ცოტა გვეყავდა. ეს იწვევდა იმ მოვლენას, რომ ერთი და იგივე პირი, რამდენიმე სარბიელზე იდგა და ცდილობდა, რაც შეიძლება მეტგან გასწვდენოდა ხელი, ყველგან მიეშველებინა თავისი ძალა და უნარი. ბევრი იყო დაცალიერებული ადგილი, რასაც ამოვსება უნდოდა და ერთი ამ „განწირულთაგანი“ აკაკი წერეთელი იყო. მაგრამ როგორც აღვნიშნეთ, აკაკი წერეთელი მხოლოდ ამ მდგომარეობის ძიერ არ არის წარმონაშობი. იგი ბუნებითაც იყო ასეთი. ვაჟ, თავისი ფართე ტემპერამენტის გამო, არ შეეძლო ერთ სპეციალობაში დაკეტვა, რომ მხოლოდ ერთი მხარესთვის მიეცა განვითარების ღია გზა. იგი ბუნებით იყო მრავალკუთხედი. იქნებ მას შთამომავლობით ჰქონდა გადმონაცემი ეს ხასიათი. და ასეთი ადამიანები უფრო საყვარლები არიან. საფრანგეთის ცნობილი მწერალი ალექსანდრე დიუმა იტყვოდა: სპეციალისტი, იგივე კრეტინიაო. ეს თქმა გადაქარბებულია, მაგრამ სინამდვილის შთანასახო ამ თქმაში კი აუცილებლად არის. სიცოცხლეს აზრი იმაში კი არა აქვს, რომ იყო ერთ კუნჭულში გამომწყვდეული, იცქირებოდე სულ ერთ ადგილას და თუ როდისმე გაჰხედავ ქვეყანას, დაინახო მხოლოდ ის საცოდავი ხე, ან მეზობლის სახლის საბურავი, რომელიც შენი ოთახის ფანჯრიდანა ჩანს. არა. სიცოცხლე მრავალფეროვანი უნდა იყოს. ქვეყანას განიერი მკერდით უნდა შესუნთქვა, და ამ მრავალფეროვანობის და სიახლის წყაარო ბუნებაში უნდა ვეძიოთ, ანდა ბავშვში, რომელიც ბუნების სარკეა, შეურყვნელი და ენა ადგმული. ამ თვალსაზრისით, აკაკი წერეთელი თავისუფალი და მდიდარი პიროვნებაა. იგი არ დაიკეტა ერთ რომელიმე სფეროში. მისი მადიებელი თვალი შორს მირბოდა, დაუდგარი სული ბევრს ეძებდა, და ასე გახდა საქართველოს „უგვირგვინო მეფედ“. ეს გადაქარბება არ არის. საქართველომ იგი სიცოცხლეშივე შემოსა მეფური დიდებით ისევე, როგორც საფრანგეთმა ვიქტორ ჰიუგო, და ამ თავყანისცემაში არის რაღაც ირრაციონალური, რომელსაც ვერ ახსნი იმის საშუალებით, რა დოკუმენტებიც ხელთ გიჭირავთ. აკაკი წერეთლის ნაწარმოებში, რასაკვირველია, არ არის ის, რისთვისაც შესაძლებელი ყოფილიყო კეისრისებური სიცოცხლეშივე გაღმერთება. არც გარემოებით აიხსნება, რადგან იმავე პირობებში და იმავე დროს ცხოვრობდნენ ილია ჭავჭავაძე. ალექსანდრე ყაზბეგი, ვაჟა ფშაველა. ეს უფრო იმ საჯარო ცხოვრებით აიხსნება, რომელსაც ჩვენი პოეტი ეწეოდა. მაგრამ რა საჭიროა აქ ახსნა? მხოლოდ ფაქტის აღნიშვნა არის ამ შემთხვევაში საკმარისი და იმის გარკვევა, თუ ამ საყვარულში უმთავრესად

მინც რა უყვარდა ქართველ ერს და რისთვის იხდიდა ქულს მრ-
წიწებით ამ ახოვანი და ნათელი პოეტის წინაშე?

მაგრამ ვიდრე მისი შემოქმედების განხილვას შევუდგებოდეთ,
უნდა აღინიშნოს ერთი მთავარი მომენტი, რასაც აკაკი წერეთლის-
თვისაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა და ქართული ლიტერატუ-
რის პრესტიჟისთვისაც. ეს იყო მწერლის ცხოვრებასთან დამოუკი-
დებლობა, რასაც ჩვენი პოეტი უდიდეს მნიშვნელობას აძლევდა
და რასაც საერთოდ ლიტერატურისგანაც მოითხოვდა. მას უნდო-
და, რომ ლიტერატურა გადაქვეუღიყო სასიცოცხლო საქმედ, რო-
მელსაც „თავისუფალ დროს“ კი არ მოანდომებდნენ, არამედ
დროს, და რომ ამ საქმეს მდგომარეობაც შეეკმნა და უზრუნველ-
ყო ის ხალხიც, რომელიც საამისოდ იყო მოწოდებული. ეს კი ნი-
შნავდა ლიტერატურის ამაღლებას სახელმწიფო საქმემდე, „დიდი“
მოხელეების გვერდით მწერლების დაყენებას, როგორც საზოგადო-
ებრივი საქმის ხელმძღვანელების და ამმაღლებლებისა. შეიძლე-
ბა დღეს ბევრისთვის გაუგებარი იყოს ამ საგნებისთვის ბრძო-
ლის მნიშვნელობა, მაგრამ იმ დროს, როდესაც „კოლეჟსკი რეგის-
ტრატორობა“ უფრო საპატიო იყო ვიდრე პოეტობა, და ამ უკანას-
კნელს „მჭლახნელობას“ უწოდებდნენ, დიახ, იმ დროს ლიტერა-
ტურის დამოუკიდებლობისათვის ამხედრებას უდიდესი მნიშვნე-
ლობა ჰქონდა. აკაკი წერეთელი სიტყვით კი არ გამოვიდა ბრძო-
ლის ველზე, არამედ თავისი პოეტობით და ისე იმოღვაწა ნახევარი
საუკუნის განმავლობაში, რომ სამსახურში არ შესულა, თუმც
ხშირად ძალიან უჭირდა კიდევ ჯიბის „ლაზათი“. მისი სახელმწი-
ფო და საზოგადოებრივი სამსახური იყო შემოქმედება, და მისი
ერთადერთი წოდება — პოეტი. პუშკინივით, აკაკი წერეთელმაც
პირველმა შეხედა ლიტერატურას პრაქტიკული თვალსაზრისით,
რომ მწერალი ნაწარმოებს გაეხადა ეკონომიურად უზრუნველი და
მთელი თავისი სიცოცხლე დამოუკიდებელი შემოქმედებისთვის
მოენდომებინა. ამაზე იყო პუშკინი რომ ამბობდა:

— „Не продается вдохновение,
Но можно рукопись продать“

ამას ამტკიცებდა აკაკი წერეთელიც.

აკაკი წერეთლის ნაწარმოებთა გაცნობის შემდეგ, პირველი შთა-
ბეჭდილება, რომელიც გრჩებათ, არის მისი ორიგინალობა. იგა-
არავისა ბაძავედა და ვერც მიბაძავედა საქართველოში, რადგან ისეთი
24. ვ. კოტეტიშვილი.

ჟანრის პოეტი, როგორც აკაკი წერეთელია, ჩვენ არა გვეყოლია. უცხოეთის პოეტებიდანაც, ალბათ, ზოგიერთების გავლენა ჰქონდა, განსაკუთრებით რუსი მწერლების—პუშკინის, ლერმონტოვის, მაგრამ იმდენად მკრთალია ეს უცხო სული, რომ გარკვეული რამის თქმა შეუძლებელია. თუ ზოგ რამეში ოდნავ მოგვაგონებს ვისმეს, უამისობა არც შეიძლება, რადგან ვისთანმე შეუდარებელი შემოქმედი არ არსებობს. მაგრამ იმ გაგებით, როგორც ორიგინალობა გვესმის ე. ი. საკუთარი სტიქიის გამოჩენით, აკაკი წერეთელი სრულიად დამოუკიდებელ და ეროვნულ პოეტად უნდა ჩაითვალოს, ერთი შენიშვნით: იგი ბაძავდა ქართველ ხალხს, მის პოეზიას და, განსაკუთრებით, იმ მოხეტიალე მესტიერეებს, რომელნიც ევლებოდნენ მთელ ჩვენს ქვეყანას და პოეზიის თილისმით აკავშირებდნენ მის დაფანტულ ნაწილებს. იგი მთელი თავისი პოეტური მიმღობით შეისუნთქავდა იმ თვისებებს, რომელსაც ჩვენი ხალხი იჩენდა, თავისში გადაჰქონდა ის სევდა, რომელიც ჭანყივით აბნელებდა ჩვენს არსებობას, ენთებოდა იმ შომაგლისადმი წარუხოცველ რწმენით, რომელიც ძალუბად იყო ფესვგადგმული ჩვენს ხალხში, საუკუნეთა მიერ ნაზარდი და მტკიცე. ყველა ამ თვისებებს იგი რაღაც ახალი პარმონით სხვაგვარად აღულებდა და, სინამდვილესა და ოცნების შორის დარჩენილი, მაინც იძლეოდა იმ სითბოსა და სინათლეს, რომელიც მთელს მის შემოქმედებას ემჩნევა. იგი სულს ავაჟაკებდა, ფიქრს ამძლავრებდა, გულს ახარებდა, და თუ ნამდვილი პოეზია სიხარული და ნუგეშია, აკაკი წერეთლის პოეზიაც ყოფილა ნამდვილი, სიმტკიცის მომცემი, ამაღლებელი და სასიცოცხლო.

ჩვენს მწერლობაში აკაკი წერეთელი სულ სხვანაირად არის ამალეული. შეიძლება მისი ლექსების უმრავლესობა უკვე დროგადასულიც იყოს, შეიძლება ბევრი რამ ნაკლიც მოეძებნოს, მაგრამ აკაკი წერეთელი მაინც დარჩება უპოეტეს პოეტად, თუ შეიძლება ასე ითქვას. მის შემოქმედებაში არის დიდი სისადავე, ძალდაუტანებლობა, რაც ახასიათებს ნამდვილ პოეზიას და საერთოდ ხელოვნებას. იგი ყოველთვის მარტივ სიტყვას ეძებს. გაურბის შელამაზებულ და გაპრიალებულ ფრაზას. სამაგიეროდ იცის ყოველი სიტყვის ადგილი. იგი სიტყვას კი არ იმძღვარებს წინ, არამედ ეშოციებს, და განცდილი თითქოს თავისით იღებს ლექსურ ფორმას. მას სიტყვისა არ ეშინია, რადგან იცის, რომ სიტყვა თავისდათავად მხოლოდ მასალაა და ესთეტიკურ ღირებულებას აძლევს მხოლოდ თქმის ნიჭი, ანუ ის ემოციები, რომელნიც სიტყვაში მოექცევიან. ის შეგნებულად გაურა-

ბოდა „დარბაისლურ“ ენას, როგორც ამბობდნენ ძველები¹, და იმ ენას მიმართა, რომლითაც ლაპარაკობს შემკრებლობითი გენიოსი — ხალხი. ამიტომ იყო, რომ ხალხის შემოქმედებას დიდი ყურადღებით ეკიდებოდა და ქედსაც იხრიდა ამ უპიროვნო და მძლავრი სულის წინაშე. მარმარილო და უბრალო ქვა უნდა ფასობდეს არა როგორც მასალა, არამედ როგორც შემოქმედის ბეჭედდასმული. აკაკი წერეთელიც მით არის დიდი პოეტი, რომ „სიტყვით“ არაფერს გაუოცებია, მაგრამ გააოცა იმ დიდი მგზნებარებით, რომელიც უბრალო სიტყვას ცეცხლს აფრქვევინებდა. ასეთივეა ხალხური შემოქმედება. აკაკი წერეთლის გრძნობაც სადაა და ღრმა: იგი ბუნებრივად მომდინარეობს. პოეტი ძალას არ ატანს თავის თავს. ამიტომ არის, რომ მისი სევდაც და სიხარულიც, სიღრმის მიუხედავად, გამკვირვალეა და ნათელი, ნაძალადევობას აცილებული. როგორც ფეხმიუვალე წყარო, — აუმღვრეველია მისი განცდა. შემთხვევითი ხომ არ იყო, რომ აკაკი წერეთელი, მთელი თავისი სიცოცხლის განმავლობაში, ხალხური შემოქმედების შეგროვებას ეწეოდა და მრავალ მასალასაც მოუყარა თავი. შემთხვევითი არც ის იყო, რომ თავის ჟურნალ „აკაკის კრებულში“, ყველა ნომერში მოცემულია ორი ავტორის ნაწარმოები: თავისი და ქართველი ხალხისა. ალბათ, ხალხი მიაჩნდა თავისი შემოქმედების სათავედ და თავისი თავი კი — ამ განძეულის შემნახველად და განმგრძელებლად.

„საზოგადოდ მე ხელოვნებას ყურადღებას არ ვაქცევდი და ისე მიმაჩნდა მწერლობა, როგორც ერთი უბრალო იარაღთაგანი, დღიურ ავკარგავანობის საბრძოლველ-სამსახურად; თუ რამე ხელოვნური გამომსვლია ხელიდან, ეს ძალა-უნებურად და შემთხვევით მომხდარა, თვარა ის ჩემს დღეში არა მქონია ფიქრად, რომ მომავლისთვის ვწერო“. ეს სიტყვები აკაკი წერეთელს ეკუთვნის. კიტა აბაშიძეს ეს ნათქვამი ერთგვარ კეკლუცობად მიაჩნია, მაგრამ გვგონია, აქ საკეკლუცო არაფერია. აქ უფრო საყვედური ისმის თავის თავისადმი, რომ ისე იოლად და უბრალოდ ექცეოდა პოეზიას და მხოლოდ შემთხვევად გადაარჩინა სრული დაღუპვისაგან. ეს ერთგვარი მობრუნე-

¹ ... „მამაშვილობას, ამისთანა ლექსებს მდაბიო ენით ნუ სწერ-ო“, ასე მიუწერია აკაკისათვის ანჩისხატის ღვანოზს ეფრემს. ამასვე სთხოვდა თურმე ირაკლი ლორთქიფანიძეც 1860 წელს. აკაკი დასძინს: „შეც გადავწყვიტე, რომ თავი დაუდვა მწერლობას და სახალხო ენით, და არა დარბაისლურად, ვწერო-ო“.

ბაც არის იმ გზიდან, რომელზეც პოეტი იყო შემდგარი, საიდანაც პოეზია მხოლოდ „ღლიურ ავკარგიანობის“ „უბრალო იარაღად“ მოსჩანდა. ეს გზა სამოციანი წლების რუსული ლიტერატურის გზა იყო, ან უკეთ, გაბატონებული მიმდინარეობა, რომელსაც აკაკო წერეთელმა თავი ვერ დააღწია. ამ გზის თავში ბაზაროვები იდგნენ, რომელნიც მკვახელ იძახდნენ: „კარგი ქიმიკოსი 20-ჯერ უფრო სასარგებლოა, ვიდრე რომელიმე პოეტი“... „რაფაელი ცალ ფულად არა ღირს“ და სხვ. აქ იყო პისარევიც, რომელიც ასეთსავე აფორიზმებს ისროდა: „ესთეტიკა — ჩემი კოშმარია“,... „რეალიზმმა ესთეტიკა უნდა რადიკალურად გაანადგუროს“, „ესთეტიკა არის გონებრივი გაჩერების საუკეთესო და მტკიცე საფუძველი, და აზრიანი პროგრესის ყველაზე საიმედო მტერიო“ და სხვ. აქვე იყო დობროლიტოვი, აქვე იყო ჩერნიშევსკი, თავისი უტილიტარული კოდექსით, და ყველანი რაღაც წარმართული სასოებით ეთაყვანებოდნენ ბუნებისმეტყველებას, პოზიტიურ ფილოსოფიას, მატერიალიზმს. ისინი სასტიკად აღუდგნენ „მამათა“ მიმართულებას, რომელიც, პისარევის თქმით, შეზავებული იყო მარტინიზმით, მასონობით, ვოლტერიანელობით, რომანტიზმით და სხვ., რაც მხოლოდ ფუფუნებას წარმოადგენდა. ყველა ამას აგვირგვინებდა მათი „წმიდა ხელოვნება“. ეს დაუშვებელია, რადგან პისარევის თქმით, რუსეთს ჰქონდა „გონებრივი კაპიტალის რაღაც ორი უზალთუნი და ამ საბრალო ფულს უმსგავსოდ ხარჯავდა“. „ჩვენთვის აუცილებელია სასტიკი მომჭირნეობა, ვიდრე სხვისთვის, უფრო განათლებული ხალხისთვის, რადგან მათთან შედარებით ჩვენ მათხოვრები ვართ-ო“. და ამ მომჭირნეობის სახელით ისინი უარყოფდნენ ყოველივე „წმიდას“, რაც გამოყენების გარეშე იდგა და მოითხოვდნენ მხოლოდ და მხოლოდ ხალხისათვის სასარგებლოს. საამისოდ მოუწოდებდნენ ლიტერატურასაც. რაღაც პარანასიზმი კი არა, ან რაფაელის მადონები, არამედ პური, ხორცი, ტანისამოსი, ფეხსაცმელი, სამუშაო იარაღები და შრომის დანარჩენი ნივთიერი ნაყოფი. ეს იყო ახალი ამოცანა, რომელსაც უნდა გაერღვია ძველი „ესთეტიზმისა“ და საზოგადოებრივი ცხოვრების მოჯადოებულა წრე, და ამ ამოცანის შესრულება უმთავრესად ლიტერატურას ევალებოდა. „ბუნება, ტაძარი არ არის, იგი სახელოსნოა და იქ ადამიანი მხოლოდ ხელოსანიაო“, ეს ბაზაროვის თეზისი გამოაცხადეს ნამდვილ და თანმიმყოლ რეალიზმის ფორმულად, რამაც სულ მალე მრავალი ნოოფიტი შეიძინა და უტილიტარული მიმართულება ლიტერატურაში არაჩვეულებრივად განმტკიცდა. წავიდა ის დრო, როდესაც შელინგის, ფიხტესა და ჰეგელის ფილოსოფიის სწავლა-

ში ღამეებს ათენებდნენ რუსეთის იდეალისტები. დღეს პრაქტიკული იდეალების, მუშაობისა და ხალხისთვის სასარგებლო სამსახურის ეპოქა იწყება, და ლიტერატურის მთელი ძალაც ამას უნდა მოხმარდესო. ამ დროს იყო აკაკი წერეთელი პეტერბურგის უნივერსიტეტში. და, რასაკვირველია, ამ დროის „ქროლვას“ იგი ვერ გადაურჩებოდა. ეს ასეც მოხდა და, საქართველოშიც, აკაკი წერეთელი ამ იდეოლოგიით იწყებს თავის შემოქმედებით კარიერას. როცა იგი წერს, რომ მწერლობა დღიური ავკარგიანობის უბრალო იარაღად მიმაჩნდაო, მართალსა სწერს. ამას მოითხოვდა ეპოქა და აკაკი წერეთელმაც, როგორც „გარემოების საყვირმა“, სთქვა ის, რაც ამ გარემოებამ უბრძანა თუ უქარნახა.

მაგრამ შეცდომა იქნება იმის თქმა, რომ აკაკი წერეთელი მტკიცედ იღვა ამ პოზიციიზე და რუსი ნილილისტების შეხედულება ხელოვნებაზე ორგანიულად ჰქონდა შეთვისებული. მართალია, იგი იზიარებდა ამ უკანასკნელთა დებულებას, მაგრამ ვერც „ცასა“ სტოვებდა და რაღაც შემარიგებელი როლი იკისრა. „არც მიწისა ვარ არც ცისა-ო“. ამ ლექსში პუშკინის შორეული გავლენაც ჩანს, და სახელდობრ იქ, სადაც ამბობს: „ხან უგნური ვარ, ხან ბრძენი, ხან არც ისა ვარ, არც ესა-ო“. ე. ი. ბრძენია მაშინ, როდესაც შთაგონება ესტუმრება, უგუნური კი — როდესაც რჩება ამ შთაგონების გარეშე. პუშკინიც ხომ ასევე ამბობდა:

„Пока не требует поэта
К священной жертве Аполлона,
В забвениях суетного света
Он малодушно погружен;
Молчат его святая лира,
Душа вкушает владный сон,
И меж детей вичтоженных мира
Быть может всех вичтожней он“.

მაგრამ ეს შორეული გავლენა აქ თავდება. შემდეგ კი, იქ, სადაც პუშკინი ამრეზით ზურგს აქცევს „სასარგებლო“ პოეზიას და მრისხანეთ გადასძახის ყველას, ცინც პოეტისაგან სასარგებლო სამსახურს ითხოვს, განა თქვენში ქურუმები ცოცხს იღებენ, რომ ქურჩები დაგიგაონო და საწინააღმდეგო დებულებას იძლევა:

„Не для житейского волнения,
Не для корысти, не для битв,
Мы рождены для вдохновения,
Для звуков сладких и молитв“.

აქ აკაკი წერეთელი ეპოქის მოთხოვნილებას აძლევს უპირატესობას და იძახის:

„მისთვის მომცა ღმერთმა ენა,
სიმათლისთვის ვაეწირო,
ჩაგრულ მოძმეს მოვეხმარო,
თუნდა ქვითაც დავიკირო;
მოძმის ვიყო შემწე ქირში,
ვიხარო და გავახარო:
რაც კი ვნახო მასში ცუდი,
გამოვსთქვა და არ დაეფარო“.

ეს არის პოეტის მოქალაქეობრივი ვალი და ამ ვალს მონადრომა თითქმის მთელი თავისი შემოქმედება. ეს გასაგებიც არის. ჩვენ ზემოთ ვთქვით კიდევ, რომ არის ხოლმე პერიოდები, როდესაც ხელოვნება ტრიბუნად უნდა იქცეს, ერთი ასეთი პერიოდთაგანია სამოციანი წლები იყო, მაგრამ უნდა ისიც აღინიშნოს, რომ სამოციანი წლების ზოგიერთ მოღვაწეს რუსეთში მეტად ცალმხრივად ესმოდა ხელოვნება, ხალხის სამსახური, მის წინაშე მოვალეობის გადახდა და სხვა წმიდა მოტივებია, მაგრამ განა ეს უარპყოფს წმიდა ხელოვნებას? ანდა რომ პათეთიურად ქადაგებდნენ, ხელოვნება სასარგებლო უნდა იყოსო, განა „სარგებლიანობა“ მხოლოდ ქამა არის? გონებრივი არეს გაფართოვება, გრძნობის ამაღლება, ესთეტიკური აღზრდა და სხვა განა არ იყო სასარგებლო? მათი შეცდომაც სწორედ აქ იტარებოდა. მათ „სარგებლიანობა“ მხოლოდ ნივთიერად ჰქონდათ წარმოდგენილი, და ეს აიხსნება სწორედ იმ ესთეტიკური კულტურის უქონლობით, რომლის წინააღმდეგაც შეტევით მიდიოდნენ. შემთხვევითი ხომ არ იყო ის გარემოება, რომ ეს „ნილილისტები“ ე. წ. „რაზნოჩინცები“ იყვნენ, რომელთაც წარსულში დიდი კულტურა არ ჰქონიათ და მხოლოდ საკუთარი უნარით გაიკვლიეს გზა. მათი პირველი თვალის ახელაც და დავაჟაკებაც ყოველგვარ ესთეტიკური კულტურის გარეშე მოხდა. ხოლო ბავშვობიდან გამოჰყავთ ის ოცნება, რაც მათ სოფელმა გამოაყოლა, ანდა თავისმა „დაბალმა“ წრემ: პური, ადამიანური ცხოვრება. ამიტომ, სრულიად არ არის გასაკვირი, რომ მათ ცალმხრივობა გამოიჩინეს. მაგრამ ჩვენები? ილია ქავჭავაძე, აკაკი წერეთელი და სხვანი, ისინიც ხომ „ღიაკვის“ შეილები არ იყვნენ. ზურგთ უკან მათ ხომ დიდი ესთეტიკური კულტურა ჰქონდათ, როგორც იმ წოდების შეილებს, რომელსაც „ბედმა“ არგუნა სილამაზის წყარო და მოხმარება? ნუ თუ „ღედის ნანასთან“ შთაგონებული გრძნობა ძირიანად ამოიფხვრებოდა მოდური იდე-

ოლოგიის გავლენით? რასაკვირველია, არა. ტრადიციებს უფრო დიდი მნიშვნელობა აქვს, ვიდრე ეს გვეჩვენება, და ჩვენმა მესამოცე წლების რადიკალმა პოეტებმაც ვერ შესძლეს რუსი ნილილისტების იდეოლოგიის გაზიარება თავის ლოლიკურ დასკვნაში. ილია ჭავჭავაძე უფრო მაგარ პოზიციაზე დადგა. მან განაცხადა, რომ „არა მართო ტკბილ ხმათათვის გამომგზავნა ქვეყნად ცაშა-ო“- ე. ი. „ტკბილი ხმები“, ანუ ე. წ. „წმიდა ხელოვნება“ მას არ უარუყვია, მხოლოდ ეს არ იკმარა და თავს იღვა კიდევ რაღაც, „ტკბილ ხმათა“ გარდა. აკაკი წერეთელი კი უფრო შორს გაპყვა ყოველდღიურობას და მივიდა ხელოვნების „უბრალო იარაღად“ დაყვანამდე, თუმც ეს გაყოლა დოქტრინული ხასიათისა უფრო იყო, ვიდრე ორგანიული შეთვისებისა.

აკაკი წერეთლის პოეტური მსოფლმხედველობა იმავე მთავარ საკითხებს დასტრიალებს, რასაც შესწირა თავისი შემოქმედება ილია ჭავჭავაძემ. სალიტერატურო ასპარეზზე ერთსა და იმავე დროს გამოსულნი, ერთი და იმავე ეპოქის სუნთქვით დავაჟიაცებულნი, ბუნებრივია, რომ ერთ ორბიტოში მოექცნენ და თითქმის ერთნაირად მომართეს თავისი გზება თუ აზროვნება. ისინი ერთ წრეს ეკუთნოდნენ, და ეს წრე იმდენად ამბლლებული იყო, ენთუზიაზმით სავსე და საზოგადო იდეალებით გატაცებული, რომ შეიძლება ითქვას, ისეთი ერთსულოვნება ჩვენი ლიტერატურის ისტორიას სხვა არ ახსოვს. თვით აკაკი წერეთელი, მოხუცებულობის უამს, სევდიანად წერდა: „ადრინდელი ახალთაობა, ანუ ეგრეთ წოდებული სტუდენტები, საზოგადო საქმეს, ღინდა მცირედიც ყოფილიყო, ისე უყურებდნენ, როგორც „წმიდათა წმიდას“ და ხელსახოცად და პირბადედ კი არა პქონიათ გახდილი დღევანდლებსავით. მათი ერთმანეთ-შორისი თანხმობა და კავშირი ჰამაგალითო იყო. ყერძოდ, პირადად რომ ერთმანეთის მტრებიც ყოფილიყვნენ, საზოგადო საქმეში მაინც საერთო იყო მათი ჭირიცა და ლხინიცა. ერთმანეთის დაუკითხავად, თუ რჩევა არ ექნებოდათ, მეტიჩრობით თავხედ საქმეს არ გამოუდგებოდნენ. სიტყვა „სტუდენტი“, „ნატუდენტარი“, „მოღვაწე“ და „ჩვენი მომხრე“ საკმაო იყო, რომ წრეში შემოსულიყო, რასაკვირველია, თუ ღირსად დაიჭერდა თავს. მაშინდელი ინტელიგენტები თითქოს ერთი სახლის წევრები არიანო, დაახ-

ლოვებულნი იყვნენ ერთმანეთთან¹. ეს დაახლოვება ზომ ერთგვარ იდეოლოგიურ ნიადაგზედაც იყო მომხდარი, რასაც შემოქმედებაში უნდა ეჩინა თავი. და ჩვენც ვხედავთ, რომ აკაკი წერეთლის პოეზიაში იგივე ამოცანები არიან შთაშავონებელ წყაროდ ქვეულნი, რომელთ გარეშე არა სწამდათ არც პრაქტიკული მოღვაწეობა და არც შემოქმედება.

რასაკვირველია, როგორც ნამდვილ პოეტს, აკაკის პოეტური თემების ძებნა და არჩევანი არ ჰქირდებოდა, მაგრამ ეპოქის მიერ იგი ისე იყო შთავონებული, რომ მისი პოეზია ორ მთავარ მდინარეზად იქცა: 1. პატრიოტიკა და 2. მშრომელი ხალხი. ამ ორ კალაპოტში მიღლავს ის დიდი პოეტური ენერგია, რომელიც, ჩვენდა სამწუხაროდ, საკმაოდ ვერ იქმნა ფორმამიღებული, ე. ი. რა პოტენციალც აკაკი წერეთელსა ჰქონდა, ის რომ უფრო მეტი დაფასებით დაეხარჯა, და რომ ამ დახარჯული ენერგიის კვლავ აღდგენისათვის ცდილიყო, ჩვენ მივიღებდით გრანდიოზულ პოეტურ შემკვიდრებას, ბევრად უფრო თვალსაჩინოს, ვიდრე აკაკი წერეთლის პოეზია არის. ჩვენ არ უარყოფთ ამ უკანასკნელის სიდიდეს, მაგრამ იმის უარყოფასაც ამოდ ნურავენ შეეცდება, რომ უფრო დიდ ფორმებშიც შეიძლებოდა აკაკი წერეთლის მიერ თავისი დიდი განცდების გადმოცემა. და თუ ეს არ მოხდა, ამაში ჯერ თვით აკაკი წერეთელში უნდა მოვსძებნოთ მიზეზები და შემდეგ იმ გარემოში, რომელშიც ბევრს დააკარგვინა დიდი ძალა მცირე ანაზღაურებით, ბევრი ააცილინა დიდი შემოქმედების გზიდან და პატარა ბილიკებზე გადმოიყვანა. ამას გარდა: საზოგადოდ ადამიანი ყოველ წუთს ჰკარგავს სულიერი ძალის მარაგს და ხშირად ისე, რომ ამ დაკარგულის მაგიერ ახლის მიმატება მეტად სუსტად ხდება, მაგრამ ამას არ ვაქცევთ ყურადღებას. ზოლო თუ ჩვენს წინ დიდი პიროვნება ადმართული, საგანგებოდ თვალს ვადევნებთ მის ყოველ სიტყვას თუ საქმეს, რადგან მისი ენერგიის ხარჯვა საჯაროდ ხდება. ასეთივე თვალით ვუცქეროდით აკაკი წერეთელს და ყველა დაკვირვებულ ადამიანისთვის ნათელი იყო, რომ იგი თავის ენერგიის დიდ ნაწილს ანდომებდა ცხოვრების „საჭირბოროტო“ საკითხებს, ამაში ცვდებოდა და იღლებოდა მისი სული. აკაკი წერეთელი დაუდევრად ეკიდებოდა თავის ნიჭს და მის მოღვაწეობაში არასოდეს არ ყოფილა ერთმანეთთან შეგუებული სულიერ ძალთა დახარჯვისა და დაგროვების პროცესები. პირველი ყოველთვის ჰკარბობდა მეორეს და ამის მიზეზია, რომ აკაკი წერეთლის ნა-

¹ „აკაკის კრებული“, 1899 წ., № 3, გვ. 10.

წარმოებთა დიდი ნაწილი უკვე საისტორიო მასალაა, ავტორის სი-
ცოცხლეშივე ფასდაკარგული და დავიწყებული. მაგრამ იქ, სადაც
აკაკი წერეთელი დიდი პოეტის ანთებით თვალს უსწორებდა ქვე-
ყანას, იქ იგი მართლა რომ მწვერვალებს აღწევდა; იქ იგი საოც-
რად ააშკარავებდა ჩვენი სინამდვილის სიღრმეებს, ხატავდა ჩვენს
ბუნებას და ხასიათს, რისთვისაც მას სახალხო პოეტი ეწოდა.

იგი თვით უსულო საგნებაც სიცოცხლეს აძლევდა, აზრიანს,
მიზანშეწონილს და მძლავრს. ვისაც ახსოვს მისი „ფიქრები ბუხრის
წინ“, მოაგონდება ის შთამაგონებელი სიტყვებიც, რომლითაც იგი
მიმართავდა ანთებულ შეშას, რაც მისი სიცოცხლის სიშპო-
ლოც იყო და საერთოდ ადამიანის დანიშნულებისაც.

— „აენტე, აენტე უსულო საგანო! მარტო შენ არ იწვი! ყველას
თავ-თავის ცეცხლი უკიდია, და მეც შენი ღლე მადგას, სამშობლოს
გამთვალისწინებელს!... მისი „წარსული“, „აწმყო“ და „მომავალი“,
ე. ი. სიტკბო, ჰიმწარე და ოცნება, ერთად არეული გულს ეპიდე-
ზიან და მწვაავობით ამოკლებენ დღეგარძელობას“!...

და მართლა რომ იწვოდა კიდევ ჩვენი პოეტი იმ ცეცხლით,
რომელიც იმდროს ვარვარებდა, მწვავეთ¹ განიცდიდა იმ ტკივი-
ლებს, რომელიც იმ ეპოქამ მოიტანა. ეს ტკივილი, როგორც უკვე
შოვისხსენიეთ, ორგვარი იყო: ეროვნული და პიროვნული, ხოლო
ორივეს ერთი სათავე ჰქონდა: რეჟიმი, რომელიც უფლებას ჰყრიდა
ერსა და პიროვნებას. აკაკი წერეთელმაც სწორედ ამ სათავეს წი-
ნააღმდეგ მიმართა თავისი პოეზია, იმ დროისთვის მართლა რევო-
ლუციონური და პოეტი — მოქალაქე გამუდმებულად რეკავდა იმ
ზარებს, რომლებსაც ხალხი უნდა გამოეთხიზლებინა. იგი დიდი
ღირსებით ატარებდა სასარგებლო პოეზიის მსახურის სახელს და
იმ იმედით, რომ ხალხს გზას უნათებო, მუდამ გახარებული ამბობდა
თვით უსაშინელეს ტკივილებსაც კი.

„შე ჩანგური მისთვის მინდა,
რომ სიმართლეს მსახურობდეს,
განამტკიცოს აზრი წმინდა
გულს სიწმიდით ახურებდეს...
რომ დაჩაგრულს იმ სიმღერით,
თვალთ ცრემლები ეშრობოდეს,
და მჩაგვრელს კი გულში ძკვრათ
ისარივით ესობოდეს“...

ასეთი იყო ჩვენი პოეტის შემოქმედებითი credo, რომელიც
გლადიატორის შეუღრეკელობით დაიცვა ბოლომდე. თავისი მოვა-

¹ „ქრებული“, 1897 წ., № 1, გვ. 45.

ლეობა ქვეყნის წინაშე ყოველთვის აღელვებდა და აფიქრებდა მას. ამიტომ იყო, რომ იგი ყოველთვის ეძიებდა შინაგან დამოუკიდებლობას, რაღაც მეფურ ვანდგომილობას, რომ რაიმე სხვა გარემოებას არ შეეშალა ხელი ამ მოვალეობის მოხდაში. იგი ხელოვნებისაგან მხოლოდ სიმართლეს მოითხოვდა, რომ მხატვრული აზრი ჩასწვდენოდა მოვლენათა არსებას და ერთ შეგნებად ექცია ყოველივე ის, რასაც ადგილი ჰქონდა ჩვენს წყვედიან მოცულ ცხოვრებაში.

აკაკი წერეთლის პოეზია შეიძლება განხილულ იქმნეს როგორც ერთგვარი ეროვნული ტეოდიცეა, რაღაც პირვეული სიყვარულით შექმნილი. მისი პოეზია შეიძლება ერთ დიდ პოემად წარმოვიდგინოთ, სადაც გამოყვანილია ორი მომქმედი პირი: თვით პოეტი და საქართველო, ყოველთვის გაპიროვნებული სატრფოს სახით:

„მაგრამ იცით, ჩემი სატრფო ვინ არი?
ძველი ტურფა, დღეს მკვდარივით მძინარი,
ფეხ-შიშველი, თავზე ლეჩაქ-ახლი“.

იგი თითქოს მისტიურად მუხლს იდრეკდა ამ სატრფოს წინაშე და მით გვაგრძნობინებდა მის ლამაზ მძლეობას.

მან შექმნა ნაზი და თანაც მრისხანე სიმღერა, რომლის ინტერვალებს შორის გაისმის პოეტის მღელვარე გულის ძვერა, მუღამ აშლილი და მგზნებარე. მან „ჩონგურს სიმები აუწყო“ და სიხარულში ნარევი სევდის ხმა გამოაცემინა. მძლავრი იყო ეს ხმა და თანაც წმინდა ქართული იყო, ის ჩვენებური ღიღინი, კენესის არშია რომ აქვს ხოლმე მოვლებული. ამ სიმღერაში გაისმოდა პოეტის ტანჯვა, აღშფოთება და სასოება, უღრმესი და ურთულესი განცდები. ამ სიმღერაში პოეტის ხმა ხან უნაზეს სისუსტემდე მიდიოდა, ვით მესვეტის ჩურჩული, ხან კოცონივით ეგზნებოდა და სასტიკდებოდა ვით წყევლა, ხან რბილდებოდა განუზომელი სიყვარულის მცხუნვარებით, ხან კი ტრფობის სიძულვილით იბინდებოდა.

ზოგჯერ ჩვენი პოეტი სარკასტული სიცილით ანადგურებდა ჩვენს ზინაზღვილეს, ხან კი მშობლიურ სევდას ჩაიქსოვდა და მწუხრდებოდა. ხოლო გამუდმებით კი, მისი პოეტური გზნება, ფიქრი და მთელი არსება მამულის სევდიან სახეს გარს ევლებო-

და. მისი სული იტანჯებოდა მამულის შეგინების შემხედვარე, მაგრამ ზეიმობდა კიდევ მისი აღდგენის მორწმუნე და მომლოდინე.

და ეს ფიქრი თავისი ქვეყნის შესახებ პოეტს ისეთ „პატოლოგიაში“ აქვს მისული, რომ სადაც უნდა იყოს, რასაც უნდა უმზერდეს, ყველგან თავისი სამშობლოს სახე ეჩვენება. „მთანი და კლდენი ზისხლს უჩვენებენ, ქვესკნელი საფლავს და ძვლებს გამხმართა“. მწყემსის სალაპური აგონებს „საქართველოს მწარე მოთქმას“, თარი „გულსაკლავად მკენესარი“ სულს უშფოთებს იმავე ჩვენებებით და უორკეცებს „ილტაცებით გულისთქმას“.

„სიში მკენესარი საშარს ხშითა
ზედ დასტირიან რაღაც საგანსა,
და უცნაურის თანაგრძობითა
ეს ჩემი გულოც ეტყვის მით ბანსა.
ღმერთო, რა მიყვარს ეს მწარე მოთქმა,
ვერტიფიალები ამ ჩემსა ჩანგსა,
შხოლოდ ამისი ეს მაკდური ხმა
გულს გადამფერავს მოღებულ ძანგსა.
ეს არის ჩემი თანამგრძობელი,
ეს ისმენს შხოლოდ ჩემს აღსარებას,
მეალერსება ვითა მშობელი
და ცრემლით აღნობს ჩემს მწუხარებას.
აი ესლაცა ჩემი გონება
სიშით გააცოცხლეს, აამლეღვარეს,
მომცეს წარსულთა დროთ მოგონება
და გარდშიტანეს სამშობლო მხარეს“..

ხოლო მეზურნეს, რომელიც აკენესებს თავის ჰანგებს და უძირო აზიურ მელანქოლიას შიგ აწნავს, გაშმაგებით ემუღარება:

„აბ მეზურნეუ, დაკა, დაკა!
გამაგონე ეგ სევდის ხმა,
მაგაშია ჩემთა ძველთა
მამაციური ოხერა-მოთქმა.
გამიხურე ჰანგით გული,
ეგებ დასდნეს მწუხარება,
და ჩემთ თვალთა გადმოსთხოონ
ნაღელთან მღუღარება“..

და აქ, ჩვენი პოეტი იმავე ტკივილებით არის სწეული, როგორც მისი წინამორბედები (ნ. ბარათაშვილი, ალ. ჭავჭავაძე და სხვ.), რომელნიც წარსულს გასცქეროდნენ და ამით ასვენებდნენ აწმყოთი მოღლილ სულს. იგი არ არის სავსებით განთავისუფლ-

ბული იმ რომანტიულობისაგან, რომელიც წარსულს აღიღებს და აწმყოს .ჟი პირს უბრუნებს და უარყოფს. მართალია, აკაკი წერეთელი, ილია ქავჭავაძის მსგავსად („მოვიკლათ წარსულ დროებზე დარდიო.“) ხშირად ცდილობს გონებრივი გზით დადგეს თანამედროვე მიწაზე და წინ იხედოს მხოლოდ, მაგრამ გრძნობა მაინც თავისას აკეთებს და პოეტს გადააქანებს ხოლმე იმ წარსულისაკენ, რომელთანაც აკაკი წერეთელი მაინც ორგანიულად იყო დაკავშირებული. აკაკი წერეთელიც, რომ უპირველესად ყოვლისა, სამშობლოს ტრფიალია, ამას იგივე ახსნა აქვს, რაც ყველა ზემო ხსენებულ პოეტთა შემოქმედებას. დაჩაგრულ და დამორჩილებულ ერში ეროვნული განთავისუფლების იდეა რევოლუციონური იდეაც არის, რადგან იგი მიმართულია გაბატონებული სახელმწიფოს წინააღმდეგ, იმპერიალისტური ზრახვებით რომ არის შეპყრობილი. და თუ ამას მიუმატებთ აკაკი წერეთლის პოეზიის სახალხო მიმართულებას, მაშინ მისი პატრიოტიზმი წმინდა რევოლუციონური სახით წარმოგვიდგება, რადგან იგი ემსახურებოდა მშრომელი ხალხის ეროვნულ განთავისუფლებას.

ყოველ დამორჩილებულ ერს ჰქონდა და აქვს ასეთი მიმართულების პოეზია და საერთოდ ხელოვნება, რადგან ამას მოითხოვს თვით ერის მდგომარეობა. თორემ იმ ერში, სადაც ცხოვრება საკუთარი გზით სწარმოებს, რომელიც არავის არ ემორჩილება, პატრიოტული მოტივი პოეზიისთვის თითქოს ზედმეტიც არის. სრულიად სამართლიანად სწერდა კიტა აბაშიძე, რომ „სამშობლოს გოდება არ არის საუკუნო და დაუსრულებელი გრძნობა, ვერც სამშობლოს ქება-დიდება და ზოტების შესხმა წარიტაცებს ყოველთვის მგოსანს. სამშობლოს ტირილი, სამშობლოს ტრფიალი მხოლოდ მაშინ არის პოეზიის საგანი, როდესაც სამშობლო განსაცდელშია, და რაკი ეს აცილებული იქნება, საგანიც პოეზიისა თავის თავად ჰქრება. აბა მიჩვენეთ რუსის პოეტი, რომელიც... რუსეთის მონგოლებისაგან დაპყრობას სტიროდეს, ანა და მის უცხო ხალხის კლანჭებიდან დახსნას ლამობდეს; ან საფრანგეთის მწერალი მიჩვენეთ, ან დღეინდელი იტალიელი, რომ თავის პოეზიის საგნათ სამშობლოს გალობა გაეხადოს. უფრო საყურადღებოა იტალიის მაგალითი, რომელიც დიდი ხანი არ არის, რაც თავისი პოეტებისა და მწერლების პირით მოსთქვამდა სამშობლოს ბედ-იღბალს“¹.

რა არის ამის მიზეზი? — ის რომ საზოგადოებრივი მოთხოვნილება აღარ არსებობდა ამ მიმართულების მისაწოდებლად და ტენ-

¹ კიტა აბაშიძე. ეტუდები, წ. II, გვ. 12.

დენციურ ხელოვნებას კი ყოველთვის საზოგადოებრივი ცხოვრების მდგომარეობა განსაზღვრავს. მაგალითისთვის ავიღოთ ხელოვნების ზაქითხი რევოლუციისა და სოციალიზმის პერიოდებში. რევოლუციას სჭირდება ის ხელოვნება, რომელიც მშრომელთა შეერთებას, გათვითცნობიერებას და ექსპლოატატორთა წინააღმდეგ ამხედრებას ემსახურება. მაგრამ ასეთივე ზასიათის ხელოვნება ზომ აღარ იქნება ზაქირო სოციალიზმის დროს. პოეზიაც ფარდაიქმნება და დღევანდელი საარევოლუციო მოტივები დაკარგულ ხმებივითღა მოესმებათ სოციალიზმის დროის მოქალაქეებს. იქნებ ერთიერთ კიდეც და ფედარ გაიგონ ჩვენი დღევანდელი სულის საღმობაც კი. ასეა. ყოველ ეპოქას აქვს თავისი ტენდენცია და იგი ცნაურდება, უპირველეს ყოვლისა, ხელოვნებაში. აკაკი წერეთლის პოეზიაც ეპოქის ტენდენციის გამომხატველია, რადგან იგი „მზოლოდ მას გიჩვენებთ, რასაც შიგ ჩაუხედია“.

„ენაც მას ამბობს რაც სმენას
სხვისაგან გაუგონია,
ან თვალს უნახავს და ჰქუას
გაუზომ — აუწონია“.

მაგრამ ვინ არის ეს „სხვა“, რომელსაც ყურს უფდებს ჩვენი პოეტი, ჩვენი საზოგადოების რომელი ნაწილი? — ეს ზალხია, მშრომელი ზალხი, რომლისთვის სამსახური მიზნად ჰქონდათ და ზახული ჩვენს „თერგდაღეულებს“ და მათ შორის აკაკი წერეთელ ზაც. მისთვის ზომ, როგორც ზემოთ მოვისხენიეთ, პოეზიას ერთი აზრი ჰქონდა:

„რომ დაჩაგრულს იმ სიმღერით
თვალთ ცრემლები ეშრობოდეს,
და მჩაგვრელს კი გულში ძვერით
ისარვიეთ ესობოდეს“.

ეს ახალი მსოფლმხედველობა იყო, მასოური ამოძრავების სურვილით ნაზარდი და ამიტომ რევოლუციონური, პროგრესული. „ამირანის“ ლეგენდა მზოლოდ საქართველოს განთავისუფლების ზიმბოლო კი არ იყო ჩვენის პოეტისათვის, არამედ საზოგადოდ აღამიანის ემენსიპაციისაც.

„ყვავ-ყორანი ებვეოდა, დაფლეთილი ჰქონდა გული“. ეს შეზოჩილი და უფლება აყრილი პიროვნების საზეა, და აქ ერთი არის ნაგულისხმევი და ცალკე აღამიანიც. და როცა ამბობს: „გულს ცეცხლი არ ნელდებოდა, და რაღაცა მანქანებით, გული ისევ მთელდებოდა“, ეს ის გამოუღეველი პოტენცია არის, რომელსაც ვერა

ჰკლავს ვერავითარი ძალდატანება, ის თილისმაა, რომელიც ადამიანს ყველაფერს აატანინებს, განთავისუფლების ზმანებით მუდამ მღელვარეს და სულით მაღალს. აქ მოცემულია უფრო ზოგადი ხასიათის პრობლემა, რომელიც თავისში იტევს პიროვნებასაც, ერსაც და მთელ კაცობრიობასაც.

„მოვა დრო და თავს აიშვებს,
იმ ჯაქვს დასწყვეტს გმირთა გმირი,
სიხარულად შეეცვლება
ამდენი ხნის გასაქირი“.

ეს არის ის მარადი იმედი, რომელიც ყოველ ადამიანს აძლევს მოქმედებისა და ბრძოლის უნარს, ეს არის ის შთაგონება, რომელიც მუდამ ხმაურობს ადამიანთა შორის და ურომლისოდაც ჩვენი ცხოვრება შეუძლებელიც იქნებოდა. მუდამ მისწრაფება, მუდამ ახალ-ახალი მიზნების დასახვა და უკეთესზე ოცნება — ეს არის კაცობრიობის არსებობის დედააზრი, პროგრესის ერთადერთი სტიმული და პიროვნების ატმოსფერო, რომლის გარეშეც სიცოცხლე წარმოუდგენელია. აი, ამ მარად იმედის ქვეშ ჩვენმა პოეტმა საჭარტველოც დააყენა და მით მისი უკვდავება გვამცნო. ასე რომ, აქაქი წერეთლის პატრიოტულ შემოქმედებაში მხოლოდ ჰუმანური გრძნობებია, ადამიანურ უფლებათა აღიარება და ლამაზი სიცოცხლის კანონიერი წადილი... „ჩვენში მამულის სიყვარული სხვა თვისებისაა, სხვა გვარის ზასიათისაა: იგი იპყრობს მხოლოდ წმინდა გრძნობას. ამ გრძნობაში თავის მეტი არა ურევია-რა. ვისიმე სიძულვილი, ვისიმე ვაუბედურების წადილი მასში ჰრულიად არ არის“, ასე ფიქრობდნენ ჩვენი სამოციანელები; ცდილობდნენ, რომ „ჩვენ ერსაც გაუკვლიოთ გზა გონების განვითარებისა, ზნეობის ამალგებისა და კეთილდღეობისა“, და ერთი პირველთაგანი ამ სახელოვან პლეადიდან იყო აქაქი წერეთელი.

ის იღეა, რომელიც ადაფრთოვანებდა ჩვენს „თერგდალეულებს“, მხატვრულ ლიტერატურაში გამოტანილი იყო როგორც ლოზუნგი, რომელსაც უნდა შემოეკრიბა მთელი საჭარტველო. მოქმედება მიწყურებულ „სტუდენტებს“ ეზმანებოდათ „დაწყვეტილი ბორკილები“, „აღდგენილი ერი“ და ამის განმახორციელებელი

მასა, რომელმაც იცის ბრძოლა და თავდადება. ამ მასას, ხალხს, უნდოდა აღზრდა, მომზადება, ანთება, და ჩვენი მწერლებიც, აწმყოში რომ ვერავითარ გამაჰმანეველ ძალას ვერ უჩვენებდნენ, წარსულის ფარდას სწევდნენ და უხატავდნენ, თუ როგორი გმირობა იყო ძველად და საერთო კეთილდღეობისათვის რა თავდადებას იჩენდნენ. აქაკი წერეთელიც თავისი დროის შვილი იყო და ამ გზას ვერც ის ასცდებოდა. ამ მოტივს ბევრი პოემა და ლექსი მოანდომა.

აგერ თორნიკე-ბერის ანაფორა მეომრის აბჯარზე რომ შეუცვლია; აგერ ელიზბარი, ბიძინა, შალვა — მტრისგან რომ განგმიჩულან ვით თერმოპილეს სახელოვანი გმირები. აგერ გიორგი სააკაძეც, პატარა კახიც — ჩვენი ერის ნებისყოფის უდიდესი გამოცხადებანი. აგერ კიდევ ნათელა — აღმოსავლეთის დესპოტს რომ მოსტეხავს და თავისი გმირობით საქართველოს მოსაპობის აზრს რომ აცვლევინებს. შეხედეთ კიდევ ქართველ დედას, ამაყად და მტკიცედ რომ ხვდება ბრძოლის ველიდან მომავალ შიკრიკს. ორი შვილი გმირულად დაღუპვია, მაგრამ შიკრიკს სიტყვას აწყვეტინებს: „სუ, არ გკითხავ, შენ მითხარი ჟერ ესაო“, და გამარჯვების ამბავს ეკითხება: ჩვენია თუ მტრისაო. და როდესაც შიკრიკი არხეინად უპასუხებს: „რასა ბრძანებ ქალბატონო, განა გვძლევდა თათარიო“, მხოლოდ ამის შემდეგ ეუბნება: „აბა ეხლა მომიყევი, რაც გადაჰხდათ ჩემს შვილებსო“. და ამბავის შემდეგ, „მწუხარე და სევდიანი“ დედა

„უცნაურად დაიღრიაა,
ამოყარა ძეძუები,
მოთქმით თავი მოიგლიჯა-
არა ესტირა იმ ორ შვილსა,
ომში მოკლულს გმირულადო,
ვიგლოვ ცოცხლად დარჩენილსა
უსახელოდ, ვირულადო“.

ყველა ამ სახეებში რაოდენი სიძლიერეა, უტეხი ნება და სასტიკი სიყვარული! ამ ისტორიული პორტრეტების აღდგენა იმიტომ დასჭირდა პოეტს, რომ დაყრუებულ და დაობებულ ჩვენს ცხოვრებაში შეეტანა ახალი მოძრაობა, აღმოეჩინა შთაგონების დავიწყებული წყაროები და მომავალი თაობისათვის მოემზადებინა ბრძოლისა და მოქმედების ნიადაგი. ასევე იყო ყველგან, სადაც კი ერი შებოჩილი იყო, პოლონეთში, იტალიაში, გერმანიაში და სხვ. და აწმყო დაკარგულები, წარსულში ეძიებდნენ მომავლის გაკვეთილებს. თუნდ მაგალითისათვის იტალია ავიღოთ. 1830 წლიდან განა ასევე არ დაიწყეს პოეტებმა, ბელეტრისტებმა თუ პუბლიცისტებმა

თავისი ქვეყნის აღდგენა? ახალგაზრდობის ენაუზიანში განა საშუალო საუკუნეებისკენ არ გადაქანა და დანტეს შემოქმედება არ გამოაცხადეს იტალიური პატრიოტიზმის კოდექსად, ანდა როგორც შლეგელმა უწოდა, რომანტიზმის ცენტრად? ჯაკომო ლეოპარდი არ იყო თავის ოდებში All'Italia რომ მისტიროდა ძველთა დიდებას, დაფნის გვირგვინებს, რომელსაც თანამედროვეობაში ვეღარ ჰხედავდა? ის არ იყო, რომ რომის სვეტებთან, თალებთან, კოშკებთან და სასახლეებთან სისხლის ცრემლებით უხმობდა გარდასულ ლანდებს იტალიის საშველად? ან და ალექსანდრო მანკონი არ იყო ისტორიის წინაშე მუხლმოყრილი მთელი თავისი კათოლიკური განწყობილებით? ან და ბატისტ ნიკოლინი, ჯუზეპე ჯუსტი და მრავალნი სხვანი? ასევე სწერდნენ პენრიხ სენკევიჩი, („ცეცხლითა და მახელითა“ და სხვ.), ადამ მიცევეჩი („პან ტადეუში“, „კონრად ვალენროდი“ და სხვ.), იულიან ნემცევიჩი („ისტორიული ბალადება“), ფელინსკი („ბარბარე რაძივილი“) და სხვა პოლონელი მწერლები. ისტორიასვე მოუბრუნდნენ გერმანიაში შილლერი („ვალენშტეინი“, „ვილჰელმ ტელი“ და სხვ.), ტიკი, ჰელდერლინი, არნიმ, ფუჟე და სხვ. ასე რომ, ერთგვარი სოციოლოგიური კანონის გამოყვანაც კი შეიძლება ამ ფაქტების მიხედვით. ჩვენი აკაკი წერეთელიც, სხვა ქართველ პოეტებთან ერთად, რომ უბრუნდება წარსულს და იქ ეძებს გმირებს, ეს ორიგინალობა კი არ არის, არამედ ჩვეულებრივი მოვლენა ყველა ერის ლიტერატურაში, რომელსაც კი განუცდია დაცემა, თავისუფლების დაკარგვა და „დაკარგულ სამოთხის“ დასაბრუნებლად აღდგენის ენტუზიანში და ცაებ-ცხელება. ეს მოვლენა საზოგადოდ რომანტიზმის დამახასიათებელი ნიშანიც არის, და აკაკი წერეთლის პოეზიაში, ამ მიზეზის გამოც, უნდა იყოს ისტორიის წინაშე მოწიწება და იდეალიზაცია. ვამბობ, ამ მიზეზის გამო, რადგან აკაკი წერეთელიც, ილია ჭავჭავაძეც და ბევრნი სხვანიც, რომელთაც რეალისტების სახელით ვიცნობთ, და თუნდ „ნატურალისტების“ სახელით, ნაწილობრივ კვლავ რომანტიკოსებად დარჩნენ და ვერ ამოფხვრეს ის ფესვები, რომელიც მათ წინამორბედ პოეტებმა მათში განამტკიცეს. ისტორიულ გმირთა პარალელურად, აკაკი წერეთელი სინამდვილეს ჰხატავდა, რომ ეჩვენებინა ის დაფანტულობა, დაქვეითება და გადაშენება, რომელიც გადაძვლები სენივით ჰქონდა მოადებული ჩვენს ქვეყანას.

„ეკ ქართველო, აბა შითხარ ვინა ხარ,
მოწინავეს ჩამორჩი, უკანაზე წინა ხარ,

უცხო კაცად არ ვარგხარ, აღარც არა შინა ხარ,
ორთა შუა აღგიხარ, სანაგველს ფინა ხარ...”

ასეთი სასტიკი თვალით შეხედა თანამედროვეობას და მოური-
დებლად უთხრა:

— „თავი ქონით გაქვს საესე და ტვინით კი ფეხები“... ეს მწველი
სატირა იყო, რომლის აუცდენელი ისრებიც ზუზუნით დაჰქროდნენ
ჩვენს ქვეყანაში და ღიდ გაღუნასაც აზღენდნენ, რადგან ამას ამ-
ბობდა ადამიანი, სავსე ზნეობრივი სერიოზულობით და ერთგულე-
ბით თავისი ქვეყნის მიმართ. იგი ხედავდა თავის ხალხს დაპატარავე-
ბულს გონებრივად, დაწვრილმანებულს ზნეობრივად, დაგლაზავე-
ბულს ქონებრივად, ერთი სიტყვით, ნახევრად მკვდარი ხალხის ნახე-
ვად ცოცხალ სასაფლაოს და ზიზლით ევსებოდა გული. იმიტომ კი
არა, რომ დაცემას ხედავდა, არამედ იმიტომ, რომ ადგომის ცდა აღარ
ჩანდა. პოეტმა იცის ორგვარი დაცემულობა. ერთი, — როდესაც
ბევრი რამ გინდა, ადგომასაც ცდილობ და ვერ ამდგარხარ, რადგან
ძალთა მოკრება გინდა, მეორე კი, როცა დაცემული ხარ და ვერ კი
გრძნობ ავ საშინელუბას, გდინხარ ძირს და არხეინობ.

„პირველს თუ შეხედე, შრომა უკურთხე
ხელი მიეცი, წამოაყენე,
და მეორეს კი ზედ დააფურთხე,
იტირე, მაგრამ ზურგი უჩვენე“...

კიდევ ბევრი რამის თქმა უნდა ჩვენს პოეტს, მაგრამ ვერ ამ-
ბობს, რის გამოც

„უნდა ჩაყლაპო სიტყვები ძალით,
გულს თუ დამადგა ვერც დაეხველო,
ამას კი ვიტყვი, გინდა მოშკალით,
ფურთხის ღირსი ხარ შენ საქართველო“...

ეს არის ჩადაღვისებური უარყოფა იმისა, რაც საშინელი ტკი-
ვილებით გიყვარს, ეს არის ტრაფობითი მძულვარება, რასაც საბო-
ლოო ამოცანად ისევ განუზოპელი სიყვარული უჩანს და მის გარდა
სხვა არაფერია.

აკაკი წერეთელი უარყოფს იმ საქართველოს, რომელსაც „ჩან-
ჩურას შვილები“, „აპპელაციის მცოდნე“ ვაჟბატონები მომრავლე-
ბოდნენ და ჩვენს ქვეყანას საძირკველს ურყევდნენ. მათ, პატა-
რა ჭკუის ხალხმა, განათლების დიდი იდეები ვერ დაიტყეს და გა-
მოთაყვანებულნი მაინც კულტურტრეგერობდნენ. მათი ჭკუა ფეხებ-
ში იყო, ან, უკეთეს შემთხვევაში, — თვლებში, მათი ზნეობა —
25. ვ. კობტიშვილი.

სხვის ხელის მოცრაში და მხოლოდ და მხოლოდ საკუთარი მეობის პირუტყველ დაქაყოფილებაში, მათი სწავლა — ფრაკის ჩაცმაში, ქართველი ერის აბუხად აგდებაში, „ტანცი-მანციებში“...

„ქართულ ტანისამოსსა აბა რაღად იყარებს,
სწავლული კაცი არის, ტანზე ფრაკი აცვია,
ვინც რუსული არ იცის, მთის ნადირსა აღარებს,
ვინ ამტყუნებს, მართალს ბრძანებს, ის სწავლული კაცია.
არ მოსწონს სალამური, არც თარი, არც ჩონგური,
ლეკური ეზიზღება, მოსწონს ტანცი-მანცია“...

და აი, ეს ცრუ განაალებულები მოედვნენ ჩვენს ქვეყანას და დაუპირეს კულტურის ზღაზე დაყენება. მაგრამ რა უნდა ყოფილიყო ამ ხარაბუზების საქმიანობა, თუ არა იგივე სისულელე, რომელიც, უფრო ადრე, ნიჭიერი კალმით დახატა გიორგი ერისთავმა. აკაკი წერეთლის „ჩანჩურას შვილი“, — ეს გიორგი ერისთავის რამაზის მემკვიდრეა, მისი სისხლი და ხორცი, ხოლო „რუსეთუმე“ კი ივანე დიდებულიძისა, რომელიც „მოზიდული თესლით“ ამაყობდა და ჩვენი ცხოვრების „გარდაქმნაზე“ ოცნებობდა. ხომ გვახსოვს ივანე დიდებულიძის პირველი რეცეპტი, ზვარში ვაზების გაჩეხას რომ აპირებდა და თუთების ჩაყრას. აკაკი წერეთლის „რუსეთუმეც“ ამაზე შორს არ არის წასული და გვეგონია, რომ გიორგი ერისთავს ვავლენითაც არის დაწერილი.

რუსეთუმე: (მამას)

...ბატონო, კარგი რომ მოვიგონე:
დიდი ხანია რაც ეს ნიგეზის ხე
ეზოში რომ დგას, სახეში მქონდა,
დღეს განგებ წაველ და ვანგებ ვნახე,
და ასე უცებ ეს მოგაგონდა:
იცი ბატონო რა მოგახსენოთ:
რადგანაც ის ხე სდგას მხოლოდ ეზოს შნოდ
გადაკერათ ძირში, მერე დავხერხოთ
და სულ ფიცრები დავათლევიოთ;
ფიცარი თუმნად კი ღირს ღმერთმანი,
ხეს გამოუვა ასი ფიცარი,
ეს შეიქნება ასი თუმანი;
ოჯახობაცა აბა ეს არი...

მამა (გაუწყრება)

„როგორ არ გაუწყრე, დღეს ნიგოზს მოჭრი,
ხვალ ამომიკათ ძირში ეენახსა,

ფულს შენ არ ჰზოგავ, ბზეაჟიოთა ჰყო,
აგერ მეხს დასტემ ამ ჩემს ოქახსა“...

ამნაირ ხალხში კი, რასაკვირველია, ირყენებოდა ქვეყანა, ოხრდებოდა: არავითარი საქმე არ გაკეთდებოდა ასეთი პირების მიერ, პირიქით, ყოველი მათი ნამოქმედარი უფრო გააუარესებდა ისედაც დაწიხლოულ ქვეყანას. ასეთი ტიპების მომრავლება, რასაკვირველია, ერის სწეულებას ნიშნავს, და პოეტიც აკი მიმართავს თავის მამულს:

„ვით სწეულსა და ავადმყოფს,
თუ ორ ჰირში ერთს აირჩევ,
გარყენას ისევ სიკვდილი სჯობს“.

აკაკი წერეთელი თავის სატირით მთელ ჩვენს სინამდვილეს დასტრიალებს და სადაც საჭიროა, სრული სერიოზულობით და გადაუქარბებლად მრისხანებს კიდეც.

„ფარსიველო გუტანელო
სხვასთან თავ-მხრელო, შინ ორმოს მთხრელო,
ნაგავის მყრელო, შენ ჰრელო გველო.
რამ შეგაძულა, სოქვი, საქართველო“...

ეს ის ხალხი იყო, რომელთაც „ჩინ-ორდენებზე“ გასცვალებს ჩვენი ხალხი და იმავე დროს ჩვენი ქვეყნის ჰირისუფლად მოქონდათ თავი. ასეთი ელემენტების რიცხვი საკმაოდ დიდი იყო და პოეტიც იმიტომ არის, რომ დაურიღებლად ეკიდება, მომავლის ერთგვარი შიშით შეპყრობილი. „ვარდი ეკლად შეიცვალა, საპატიო ფახდა ანწლი-ო“. და რომ ეს ანწლი არ გამკრავლებულიყო, პოეტი თავისი წყევლისა და გესლის მღუღარებას აქცევდა ამ ანწლების ბუდეებს.

მაგრამ, სამწუხაროდ, ჩვენმა პოეტმა სატირის ხმლის მოქნევაში წონასწორობა ვერ დაიცვა და მაღალი პიედესტალიდან დაბლა გადმოექანა. დიდი და ზოგადი კითხვების გარდა მეტად წვრილმან და პირადულს შეაღია თავისი დიდი ნიჭი, რამაც დიდად შეამსუბუქა მისი შემოქმედების წონა. კიტა აბაშიძე არ ამეტებდა, როდესაც წერდა: „უმეტესი ნაწილი მისის სატირისა პირადობას ეხება და ხშირად მეტად რიგიან პირადობასაც. ამგვარი სატირა, უნდა ესთქვათ, აკაკის სუსტი მხარეა. მისი „კბენის“ მსხვერპლნი გამხდარან ისეთნი, რომელთაც თავის დღეში შრომისთვის ხელი არ შეუშლიათ. საკმაოა, გააჯავროს პოეტი ვინმემ, ბრალიანია თუ უბრალო იგი, რომ პოეტმა თავისი მხამიანი ისარი მომართოს; სხვას გარდა, ამ შემთხვევაში იგი ისეთს დანაშაულსაც კი სჩადის, რომ

თავის დიდებულ თანამეკალმესაც არ დაინდობს ხოლმე. და ამისათვის მის სატირას უფრო ხშირად კერძო პირადობა აქვს ხოლმე, რომელთა მცირე სიბოროტეს არავეითარი დიდი მნიშვნელობა არა აქვს ცხოვრებისათვის, და ამიტომაც აკაკის სატირას მარტო დროებითი ხასიათი ჰქონდა და აქვს, და მართლაც, უკომენტარიოდ ძნელი გასაგებიც არის. სწორედ ეს დარგი მწერლობისა უნდა ჰქონდეს აკაკის სახეში, როცა ერთ ადგილს წერს: — „უმეტეს ჩემს ნაწერს დღეს იმდენად დაქარგული აქვს მნიშვნელობა, რამდენადაც დრო და ჟამი იცვალა, და მხოლოდ მაშინ იგულისხმება, როცა მოვისხენიებთ იმ გარემოებას, რასაც გამოუწვევია ჩემი მბრით რომელიმე გვარი მწერლობაო“.

აკაკი წერეთელი მეტად ფხიზელი ჰკუდი პატრონი იყო და შეუძლებელია არ დაენახა თავისი ნაწერის ღირსება თუ ნაკლი. ამ შემთხვევაშიც, ეს მისი აღსარება მეტად საგულისხმოა და მნიშვნელოვანი.

მართალია, აკაკი წერეთელმა სატირული სიცილით თუ დაცინვით ააფორიაქა ჩვენი მწერლობა თუ საზოგადოებრივი ცხოვრება, მაგრამ ეს კიდევ იმას არ ნიშნავს, რომ მან არ იცოდა გულს-ჩატირილი და გრძნობათა დარბილება უკიდურეს სინაზემდე. მართალია, თავის ლირიკულ ლექსებში აკაკი წერეთელი ლამაზტინივით ნაკლები ზომის მხატვარია, მაგრამ მასსავეთ ძლიერია როგორც პოეტი. მას განსაცვიფრებელი სახეები არ შეუქმნია, მაგრამ განცდების ელლადიები რომ დაწმენდილი აქვს, ეს უდავოა. და იმ ატმოსფეროში, რომელიც ჩვენს პოეტს ტყვიასავით აწვა, ზოგჯერ ისე ლაზხად დაიკვნესებდა, რომ ის ხმა არ დაიკარგება ჩვენს ლიტერატურაში.

„ჩემო თავო, ბედი არ გიწერია,
ჩემო ჩანგო ეშხით არ გიქლერია,
ჩემო გულო ტკბილად არ გიძგერია,
რადგანც სატრფო, ვხელავ ჩემი მტერია“...

ეს ლექსი სასიმღეროთ გაიტაცა ხალხმა და დღეს არიდაც არის ცეული, მაგრამ ვინ იტყვის, რომ ნოტების სისტემის გარეშეც აქ უსიკა არა ხმაურობს, და სწორედ ისეთი სევდიანი, როგორც მას იმღერაში დააყოლეს? ან ვის არ გაუგონია „მწყემასის“ მონოლო-

გი „პატარა კახიდან“, რომელშიც უღრმესი და უძლიერესი განცდები არის ჩახვეული:

„ღაიგვიანეს, ჟერ არხად სჩანან,
მაგრამ სალამურს თუ მოკერა ყური,
ანღამატურის ძალით გამოსწევს,
აქეთკენ მის გულს ხმა უცნაური.
ვინ ქობულიძე და ვინ შეცხვარე,
იქ ბარში ყველა ჩემი ტოლები,
მტრებში ვეფხევიით დანაჟარობენ
და მე კი ცხვარში აქ ვიშალები.
ისინი მტრის სისხლს ღერიან უწყალოდ,
ზიზლით ეცხებათ მრისხანე სული,
მე კი ქალივით აქ ცრემლებს ვაფრქვევ
და სიყვარულით მიძგერს გლახ გული.
მერე როგორ დროს? მაშინ როდესაც
სხვა უდიდესი წინ გვიძევს ვალი,
მაგრამ ეს მოხდა ჩემს უნებურად
გულთა მხილავი და არ მაქვს ბრალი.
კიდევ არ სჩანან... ეგებ წაიღნენ,
გაიარეს და ვერ მოეკარ თვალი,
აჰ, ღმერთო ჩემო! ჟერ უმისოდაც
დაბნეული მაქვს მე გზა და კვალი“...

ეს მონოლოგი უდიდესი კენებაა და ისეთი მძლავრი მელანქოლია, როგორც იშვიათად ყოფილა ჩვენს ლიტერატურაში. აქ რაღაც უზარმაზარი სევდა არის შეკუმშული, ლოდად შეკრული, უდიდესი სიმართლით გადმოცემული. კომპოზიტორმა ნიკო სულხანიშვილმა თავისი გენიალური გზნებით განიცადა ეს დიდი სევდა და უღრმესი მუსიკალური გამოთქმა იმიტომ მოუძებნა.

მაგრამ აქაც, სადაც პოეტი პერსონალურ განცდების გადმოცემაშია, ეს პერსონალური მაინც საზოგადოში გადადის და იმ სატრფოს ევლება, რომელსაც ურჩევდა: „ქინკარში ნუ ვარდები, ნუ გგონია მანდ ია და ვარდები, შეიბრალე შენი თავი, იცოდე, მაგ შარბათში საწამლავს სვამ იცოდე-ო“. ეს გასაგებია იმ დროის თვალსაზრისით. პიროვნული უკან იყო დაწეული და საზოგადოებრივს ეწირებოდა მათი აზროვნება, აღფრთოვანება და მთელი მათი მეობა. შეიძლება აშას საფსებით ვერ ახერხებდნენ, მაგრამ ასეთი ზნეობრივი იმპერატივი რომ ჰქონდათ, აქ ორი აზრის არსებობა შეუქლებელია. და თუ ზოგჯერ, მაინც ყელთ მოადგებოდათ კერძო რამ პირადი განცდის, და განსაკუთრებით სექსუალური ტრფიალის გამოთქმა, ისინი სხვად ქცევას ლამობდნენ, ერთგვარ

ნილაბ ქვეშ ამოფარებან, მაშინ ოსინი ყარაჩოღელს ამღერებდნენ მთელი თავისი „მუხამბაზებით“. ასე იქცეოდა აკაკი წერეთელიც.

„რომ იცოდე ჩემი გულის დარღები,
გაფიცებო ტურფაჲ შეგიყვარდები.
ცახელ შუა, ქვეყანაზედ შენა ხარ,
შეცდომით ძირს ჩამოსული ზენა ხარ,
შაქრის გულო, ბულბულისა ენა ხარ,
სიხარულო, ჩემის ცრემლის დენა ხარ,
ეკლით ნუ მჩხვლეთ... დამიბრუნე ვარდები,
რომ იცოდე ჩემი გულის დარღები,
გაფიცები, ისევე შეგიყვარდები!“...

არ ვიცით, შეიძლება აკაკი წერეთლის ბევრი ლექსი მართლა სატრფოსადმი, ვინმე ქალისადმი იყოს მიძღვნილი, მაგრამ მთელი საიდუმლოებაც იმაშია, რომ ჩვენ აქ ვეღარ ვერკვევით. მან ისე ჩაგვაგონა ეს სატრფო, რომ ყველგან საქართველო გვეჩვენება. სად იწყება მისი ეროტიკა და სად — პატრიოტიკა, არა სჩანს. სწორედ ეს მომენტი არის საგულისხმოდ. იგი იმდენად ესხეულა თავის ქვეყანას, რომ მას განიცდის როგორც ტრფიალის კონკრეტულ საგანს, როგორც ხელშესახებ არსებებს, ურომლოდაც „ჯოჯობეთა მარად გულით ატარებან“. ეს ჯოჯობეთი არც მაშინ უნელდება, როდესაც მასთან არის, რადგან „სატრფო ჰყავს ცოცხალ-იკვდარი“. მაგრამ დიდი შეცდომა იქნება იმის თქმა, რომ აკაკი წერეთელი იმედგაცრუებული პოეტი იყოს და მელანქოლიის შხამით გადაშენებული. სინამდვილემ მართალია ბევრი სიმწარე აჩვენა, წარსულისაკენაც ბევრჯერ გაიხედა დანატრულებულმა, მაგრამ სასო მაინც არ წარუკვეთია და მაინც ახოვანად, თავაწეულს დიდი იმედით ანთებულს უძლია.

„არა, აყვავდეს იმედი,
გულს ვერ გამოიტეხს ჰალარა,
გმირებს დაეძებს, უყივის,
ჩემი დაფი და ნალარა.“

საინტერესოა, ამ გმირებს სად დაეძებდა ჩვენი პოეტი და ჩვენი ერის რომელ ფენს შესცქეროდა როგორც ჩვენი მომავლის საფუძველსა და დედა-ბოძს?

პასუხი თავის თავად ნათელია. აკაკი წერეთელი „თერგდალუღი“ იყო, რაც უკვე მთელი მისი მსოფლმხედველობის, პიროვნული თუ საზოგადოებრივი „ტემპერატურის“ და თვით არსებობის განმსაზღვრელი ცნება არის. მას აწუხებდა და აფიქრებდა საზოგადოებრივი ცხოვრების მოუწყობლობა, რომელიც აღამიანს სტე-

ხავდა; სახეს უმახინჯებდა და რალაც შემთხვევით მოვლენას ამსგავსებდა. განსაკუთრებით ის ყოვლად უკაცური და შემადრწუნებელი „ბატონყმობა“, რომელიც თავისი რალაც სტიქიური საშინელებით, სახიდან შლიდა და ღუბავდა ჩვენი ერის უპრავლესობას.

აკაკი წერეთელი ამ მასას დაუახლოვდა ჭერ კიდეც ბავშვობაშივე და მისი შთამბეჭდავი ბუნება იქიდანვე დაამძიმა გლეხობის საშინელმა სინამდვილემ. ამას მოგვითხრობს ის „ჩემს თავგადასავალში“, და ბავშვობიდან სიბერემდე ამ ხალხისთვის აკაკი წერეთელს პირი არ შეუბრუნებია. „რაც ერთხელ ცხოვლად გულს დააჩნდების, საშვილიშვილოდ გარდაიცემის-ო“, ბართაშვილის თქმისა არ იყოს, აკაკი წერეთელმაც საბოლოოდ შეინახა გლეხი კაცის სიყვარული და მის „ბედზე“ ზრუნვა შთაჰოპავლობასაც ანდერძად დაუტოვა.

აკაკი წერეთელი ღრმად ჩასწვდა ჩვენი გლეხის პასიურ ბუნებას (იმ დროინდელს) და ათქმევინა ის მწარე კვნესა, რომელიც მორჩილი საყვედურის კილოთი ითქმოდა, მაგრამ ამ კილოშივე ისწოდა ღრმა შეურიგებლობა და პროტესტანტობა. ვის არ ახსოვს მისი „სიძღერა მკის დროს“, რომელმაც დღეს მთელი საქართველო მღერის. ეს ხომ „გაბჰული კვნესაა“ ილია ჭავჭავაძის სიტყვით რომ ვსთქვათ, მაგრამ ამ კვნესის იქით ისმის ბუჩანში მყოფ გოლიათის გაღვიძების ყრუ ხმა, მრისხანე და იმედიანი.

„სიძინდსა თონხა დაუწყოთ,
ერთხმად დაეძახოთ მუშერი,
ეგებ მაშინ დაგვაიწყდეს,
რომ გლეხნი ვართ უბედურნი...
ჩვენი ჭაფით მონაყვანი
სხვასთან მიღის საზრდო პერი,
შინ ცოლშვილს სიმშვილ გვეკლავს,
მაგრამ ვინ მოუგდოს ყური.
მათსა საზრდოს სხვა იტაცებს.
სტირის ქალი მეძუძერი,
სიმშვილისგან რძე უშრება,
წიფის შვილი უსუსური“.

ეს, პასიურ განცდებით თქმული, ამხედრების დასაწყისია. „მართა ჩვენთვის არ ვმუშაობთ, სხვისიც გვმართებს სამსახური, ბატონი გვყავს, ვართ საბრალო-ო“ და სხვ. აქ, ამ დაწყენარებულ სიტყვებში, უდიდესი აგიტაცია ისმის არსებული წყობილების წინააღმდეგ, აქ არის კლასობრივი დანაწილების ჩვენებაც და შრომის ექსპლოატაციის უკაცურობა და სისამაგლე. ხოლო მისი იდეალი არის ადამიანის სრული განათავისუფლება, მისი ბუნების შეუზღუდავი გაშლა, ყოველგვარი საზოგადოებრივი დისპარმონიის მოსპო-

ბა და ის ნათელი სიცოცხლე, რომელსაც იძლევა შეგნებული თავისუფლება და ადამიანისადმი სიყვარული. ამიტომ იყო, რომ ჩვენი პოეტი, ბატონყმობის გადავარდნის გამო გახარებული ამბობს „იმერულ ნანინას“ და იმ ახალ თაობას უმღერის, რომლის მხრებზეც უნდა დაეყრდნოს მომავალი ჩვენი ცხოვრება. „ბატონი არ გყავსო“, „ველი არ გექნებაო“, „დიდი კაცის შვილს სკოლაში გვერდს მოუჭდებო“, „ჩინოვნოები ხვალეს“ ველარ გეტყვიან, ვერ გაწვალებენ-ო“ და სხვ. ერთი სიტყვით, ხვალისდელ ნათელ დღეს უხატავს. მართალია, დღევანდელ თვალაზრისით ეს დაპირებები მეტად მცირეა და ელემენტარული, მაგრამ ამაზე მეტს რას მოიფიქრებდა გლეხი კაცის შეკუმშული ფანტაზია, დიდი ხნის ყმობით შეზღუდული და დამინებული. ხოლო ჩვენი პოეტი კი, როგორც რეალისტი, არ აქარბებს და უჩვეულო ენით არ ალაპარაკებს გუშინდელ მონას.

მან, ამ ლექსით, მხოლოდ მიგვახედა იმ წრისაკენ, რომელიც ეხლა იწყებდა ადამიანური არსებობის ასპარეზზე გამოსვლას და გვაჩვენა ის მემამიტი სიხარული, რომლითაც ეს წრე იყო მოცული. ამ წრემ, გლეხობამ, ჯერ არ იცოდა დიდი პერსპექტივები, მაგრამ ის პატარა ამბავიც, როგორც ის შედარებითი განთავისუფლება იყო, ბატონყმობის გადავარდნას რომ უწოდებთ, მის მიერ განიცდებოდა მეტად დიდად. ასეთაა გლეხი კაცის ბუნება, რომელიც ბუნებასთან სულ ახლოა მიხული და გადაშლილი გულით შეუქლიან სულ მცირე რამე დიდი გრძნობით განიცადოს. ვამბობთ „პატარა ამბავი-ო“, რადგან ბატონყმობის გადავარდნა ის დიდი ქუხილი იყო, რომელსაც სულ ცოტა ნამი გავარდნა ხოლმე, და მშრომელი ხალხის გაბედნიერებამ როგორც ზემოდან დაიქუხა, ისე არ უწვიმია. სხვა ფორმით, ბატონყმობა ისევე დარჩა, თუმც შესუსტებულად უფრო. მაგრამ თვით ის ფაქტი, რომ „დიდი კაცის შვილს სკოლაში გვერდს მოუჭდებოდა“ გუშინდელი ყმის შვილი, დიდი იმედის მომტანი მოვლენა იყო. მომავალში ეს ახალი თაობა გაიგებდა იმას, რაც იმისმა მშობლებმა არ იცოდნენ და განათლების ნიადაგზე შეიქმნებოდა ის, რაზე ოცნებასაც ვერ გაბედავდნენ მათი გაუნათლებელი წინაპრები. ეს სჯერა ჩვენს პოეტს, იცის, რომ მომავალი შრომის ქვეყანას ეკუთვნის და ამიტომ არის, რომ ისეთი სიყვარულით უმღერის გლეხის საქმეს:

... ყანაო მუშის სამოთხე,
 გლეხის დიდებავ ყანაო,
 ცისკრის სხივებმა შეგმოსეს
 და ნამმა გადაგბანაო,

დაქროლა დილის ნიემა,
ალერსით გოთხა ნანაო,
ქუეუნა წვიმამ ზედ დაჯრა,
ზურმუხტად აგამწვანაო“.

ეს „გლეხის დიდება“ — ყანა რომ მთესველს დარჩეს, მეტი არც უნდა, რადგან, პოეტის აზრით, სხვა ყველაფერი, რაც აღამიანების იდეალებად არის მიჩნეული, იქ, სოფლად გაურყვენელია. ე. წ. მაღალ ფენებში რომ სულიერი დარღვეულობა არსებობს, იქ რომ პარმონია დაშლილია, აქ, სოფლად, ამ შინაგან ღრამას ადგილი არ აქვს. მართალია, პრიმიტიულია სოფლის სულიერი სიმდიდრე, მოსაზრებულია მისი მისწრაფებანი, მაგრამ აღამიანის მთლიანობა, რაც ყველა საუნჯეზე დიდია, სოფლად არის და მას შენატრის თვით ქვეყნის მპყრობელიც კი:

„ძლივს მარტო დავჩიო რა რა კარგია,
სამოთხის ნიქი, თავისუფლება!..
რად მინდა რომ ვარ ბატონიშვილი?
და რაღად მიღირს უფლის წულობა,
თუ ჩემს ნებაზედ ბიჯსაც ვერ გაუღვამ“...

ასე მოსთქვამს „პატარა კახი“...

„ჩუ... სალაქური! მწყემსია სწორედ
აი. სად არის ბედნიერება,
სცხოვრობს თავისთვის ბუნების შვილი,
და გულს უპრულვს რაც ენატრება“...

ამ დაპირისპირებით აკაკი წერეთელი იმას კი არ გვირჩევს, რომ სოფელს დაუბრუნდეთ და რუსოსებურ რეცეპტს კი არ იძლევა კაცობრიობის დასახსნელად. არა. აკაკი წერეთელი, გლეხი კაცის სულის მთლიანობის ჩვენებას ცდილობს. უნდა საყოველთაო დასახად ვახადოს ის შენახული საუნჯე; ურომლისოდაც ცხოვრება შეუძლებელია, და ამ საუნჯის პატრონი, რომელიც ისტორიამ გამოიწვია შემდეგი აქტის მთავარ გმირად. ეს განწყობილება გასდევს პოეტის მთელ შემოქმედებას, და თუ რიცხვობრივად ეროვნული მოტივის ლექსები ბევრად სჭარბობენ სხვა დანარჩენებს, ეს იმით აიხსნება, რომ აკაკი წერეთელი უპირველეს ამოცანად ამას თვლიდა. სწორი იყო მისი გზა თუ არა, ეს საკითხი კი არ უნდა ვიძიოთ, არამედ აღვნიშნოთ ის, რაც იყო და მას ჰოუძებნოთ კავშირი იმ დროის სინამდვილესთან. ისტორია საინსჯავრო არ არის, იგი გაგება და გასაგებად კი ის უნდა გავიცნოთ, რაცა გვაქვს, ჩვენი სურვილების და მიზნების გარეშე.

აკაკი წერეთელს ქართველი საზოგადოება იცნობს როგორც პოეტს. აქ კი გვინდა ვილაპარაკოთ აკაკი წერეთლის, როგორც პროზაიკოსის შესახებაც. უდავოა, რომ აკაკი წერეთელი, პოეტური შემოქმედების სფეროში დიდი ფიგურა იყო, მაგრამ არა ნაკლებია მისი პროზაული ნაწერების ღირსებაც. აქაც — იგივე ძალდაუტანებელ აზრთა დენა, მხატვრული მოყვანილობა, ნაწილთა ერთმანეთთან შეთანაბრება, მთლიანი კომპოზიცია და, რაც უმთავრესია, უბრალოება. აქ ვერ შესვდებით ვერც დუნე მეტაფორას, ვერც ელვარე სიტყვებს. გადმოცემის გარეგნული ელეგანტობა განდევნილია მისი პროზიდან, როგორც გამოუსადგეარი ფორმა. სამაგიეროდ იმდენი შინაგანი მიმზიდველობაა, სიცხოველე და ზოგან პათოსიც, რომ ყოველ სტრიქონში ჩანს დიდი ავტორი. ხოლო მთავარი მოტივი პროზაშიც იგივე აქვს, რაც პოეზიაში. იგი პატრიოტული პოეზიის წარმომადგენელი იყო უმთავრესად და პროზაშიაც, უმთავრესად, იმავე მოტივის გარშემო ტრიალებს. მართალია, მოთხრობითი წესით ბევრი არ უწერია აკაკი წერეთელს, მაგრამ რაც დაწერა, იმის მიხედვითაც შეიძლება სადაო კითხვის აღძვრა. სად უფრო ძლიერია იგი, პროზაში თუ პოეზიაში.

მის მოთხრობათა სერიიდან, უმთავრესი ნაწარმოები, რასაკვირველია, „ბაში-აჩუკია“. ჩვენ არ ვიცით, ქართულ ლიტერატურაში ვინ როგორ აფასებს ამ ნაწარმოებს, ამის შესახებ არაფერი დაწერილა, მე კი მგონია, რომ მეტათ მხატვრული და პათოსით სავსე ნაწარმოებია. ამ მოთხრობით აკაკი წერეთელმა ლამაზად შეაერთა აღთქმული იდეა და ისტორიული სინამდვილე, რაც გამოსთქვა მეტად მოკლედ და ძლიერად. აქ თქვენ ვერ ნახავთ ვერც ერთ ზომადაკარგულ ადგილს. დეტალიზაცია სულ არ არის. მხოლოდ წმინდა მხატვრული შტრიხები, გადაკრული სიტყვები და მისახვედრი ნიშნებია მთელი მოთხრობის მანძილზე. მისი გმირები ბევრს არ ლაპარაკობენ, მაგრამ ენერგიულად კი მოქმედობენ და მოხდენილადაც. ავტორი თავის გმირებს ისეთ პირობებში აყენებს, რომ მათი ცოტა სიტყვა პასუხისთვის შეუბრუნებელია. „თუ საქმის უნარი გაქვს, სიტყვაც დამაჯერებელია-ო“, ასეთია ჩვენი მწერლის უთქმელი აზრი. თუ „ბაში-აჩუკის“ გმირებს ანალიზს მოუხდენთ, ვნახავთ, რომ „დამთავრებული“ სახე არც ერთს არა აქვს. ყველა მათგანი მხოლოდ გაკვრით არის დახატული, მაგრამ ისეთი ხაზებით, რომ მკითხველს

არ დარჩება შეუმჩნეველი, ხოლო მოთხრობის მთავარი გმირი, თვით ბაში-აჩუკი, მთელი მოთხრობის მანძილზე, სულ ფეიერვერკივით ელავს, ქრება, მაგრამ ეს ისეთი გაელევაა არის, რომ მკითხველისთვის იქმნება გმირის დამთავრებული სახე. ავტორი ამ გმირის მთავარ ნიშნებს იძლევა, დანარჩენს კი მკითხველი ავლებს თავისი ფანტაზიით. და ამ ეპიზოდურ სცენებში, ერთი ხაზმოსმით, ავტორი მაინც ქმნის ისტორიული გმირის ტიპს, რომელიც საგმირო საქმეებს ჩადის incognito, რადგან პიროვნულ მოტივებისადმი გულგრილი იყო და მოქმედების დედააზრად მხოლოდ ისტორიულ აღთქმათა შესრულება მიაჩნდა.

— „ჩემი განსაცდელი რაღა სახსენებელია, შენი ჭირიმე-ო“. ასე მსჯელობს ბაში-აჩუკი, და ეს მსჯელობა არის აკაკი წერეთლისათვის მისაღები და საოცნებოც. აქ იდეალიზაციაქმნილია ხსენებული გმირი, მაგრამ ავტორის თვითნებობას მაინც არ აქვს ადგილი.

კიტა აბაშიძე, იხილავს რა აკაკი წერეთლის შემოქმედებას, სხვათა შორის, წერს, რომ აკაკის ისტორიულ პოემებში, როგორც მაგალითად „თორნიკე ერისთავი“, „პატარა კახი“ და სხვა, და მათთან ერთად „ბაში-აჩუკი“, „სულ სამშობლო ისტორიის იდეალიზაციაა და ამ მხრით იგინი ნამდვილი რომანტიული ნაწარმოებნი არიან და პოეტის პირადი შეხედულების გამომსახველი. ეს პოემები და დრამები გვარწმუნებენ, რომ ძველ საქართველოს მზეზედ არც ერთი შავი ლაქა არა ყოფილა, ყველანი მხნენი იყვნენ, გულადნი, მამაცნი, ყოელის სიკეთითა და მშვენებით აღსავსენი. ბერი ბერობას არა კადრულობს, პოლიტიკური მოღვაწეა და თავ-განწირული მოწამე... ეს ყველა გაზვიადებული და პოეტის ოცნებით შეფერადებული წარმოდგენაა სინამდვილისა. თქმა არ უნდა, დიდი გმირული სული უნდა სდგმოდა იმ ერს, რომელმაც იმდენ აოხრებას კიდევ გაუძლო, მაგრამ ისიც მართალია, რომ, თუ დიდ გმირებს გვერდით დიდი სულით დაცემულები არა ჰყოლოდა, ჩვენის ბედის ჩარხი სხვა რიგად დატრიალდებოდა-ო! კიტა აბაშიძე, ერთი მხრივ, მართალია, რომ აქ იდეალიზაციაა, მაგრამ ამის გარეშე მხატვრობა არ არსებობს. ლოსტოევსკი, დიდი ოსტატის სიმამხვილით, წერდა: „მთელი ხელოვნება ერთგვარი გადაჭარბებისაგან შესდგება. მხოლოდ ისე, რომ საზღვარს არ გადასცდეს. ეს — პორტრეტისტებმა ძალიან კარგად იციან. მაგალითად, თუ ორიგინალს ცხვირი ოდნავ დიდი

¹ კიტა აბაშიძე. ეტიუდები, წ. II, გვ. 33.

აქვს, უფრო მეტი მსგავსებისთვის, კიდევ ოდნავ უნდა მოემატოს ზომა, მხოლოდ თუ ამას გადასცდა, კარიკატურა გამოვაო“. საკარიკატურო აკაკის ამ ნაწარმოებებში არაფერი მოუცია. მან მხოლოდ თვალსაჩინო ისტორიული გმირები აიღო თემად და დიდი ადამიანების პორტრეტები ზოგს გადაქარბებულ იდეალიზაციად ეჩვენა. ეს კი მართალი არ არის. ჩვენმა ისტორიამ მრავალი მაგალითი მოგვცა ასეთი მოქმედებისა, და აკაკი წერეთელმაც ამ ისტორიული ცხოვრების ნიადაგზე, ეროვნულ ფორმას იდეალიზაცია მოუხდინა და ფარულად მოგვცა მისაბაძი თვისებები და მთელი ფსიქოლოგიური შინაარსიანობა. ეს იმ დროისათვის საჭიროც იყო.

„ბაში-აჩუკი“ თათქოს რეალისტური ნაწარმოებია, მაგრამ ბევრია მასში რომანტიული სურნელობა. იგი თუმცე პათოსით არის შესრულებული, მაგრამ არა ისე, როგორც დიუმასა და ჰიუგოს სჩვევიათ; მგრძნობიარობაც ბევრია, მაგრამ არასოდეს არ გადადის გერმანული რომანების სენტიმენტალობაში. საოცარი ვაჟკაცობაც უხვი ფერებითა აქვს დახატული ჩვენს ავტორს, მაგრამ ზღაპარს კი არ უახლოვდება, როგორც, მაგალითად, ვალტერ სკოტის ისტორიულ რომანებში გვხვდება. იქნებ ამის მიზეზი ისიც იყოს, რომ ჩვენი ისტორია, არ გავს სხვათა „ჩვეულებრივ“ წარსულს და „ბაში-აჩუკის“ გმირობა მაინცდამაინც არ გვაკვირვებს. მე მგონია, რომ ერთი მიზეზთაგანი ეს არის. მაგრამ უმთავრესად თვით ავტორის ესთეტიკურ ზოპიერებას უნდა მიეწეროს იმ პროპორციების დაცვა, რომელიც ამ პატარა მოთხრობას ქმნის მაღალ ხელოვნურ ნაწარმოებად. აკაკი წერეთელმა სინამდვილის პირობები სავესებით დაიცვა და ამ ჩარჩოში წარსულს ისეთი სული შთაბერა, რომ ფანტაზიის ძალდაუტანებლად, თითქოს თვალწინ ვხედავთ ცოცხალ ადამიანებს. ისინი არიან ჩვენთან თუ ჩვენ გადავიდეთ იმათ ეპოქაში — ეს აღარ არის საინტერესო, რადგან ერთად ვგრძნობთ თავს, და ეს ერთიანობა, მხატვრული რეალობით შექმნილი, დროს ძალას უკარგავს. პატრიოტული ლიტერატურა ქვეყნად დიდია. გმირობის კულტიც დიდი იყო და არის, შემოქმედება ხშირად იღებს იქედან თემებს, მაგრამ მსოფლიო ლიტერატურაში იშვიათად მოიქმნება ასეთი მხატვრული თავდაპირველობით გადმოცემული, უდიდეს პათოსიანი გმირობა. ჩვენ გვახსოვს თერმოპილების გმირები, რომელნიც საბერძნეთის ლიტერატურამ, თუ ისტორიამ მეორედ დაბადა უკვდავებისათვის, ვიცით როდენის „კალეს მოქალაქენი“, და აკაკი წერეთლის მხატვრული სიტყვატ-იმავე ძალისაა.

აკაკი წერეთლის პროზაულ ნაწარმოებთა შორის „ბაში-აჩუკი“ არის ერთადერთი ისტორიული მოთხრობა. სხვაგან ჩვენი მწერალი სცილდება განსაზღვრულ ქარგებს და ე. წ. თავისუფალ შემოქმედებას ეძლევა. და აქ იგი ფრანგული ჟანრის ბელეტრისტიკა, მახვილი სიტყვით, მსუბუქი მღინარებით და გამტაცებელი მოთხრობის კვანძით. თემა შეიძლება არ იყოს „დიდი“, მაგრამ თვით ავტორია დიდი და შემოქმედებისათვის ეს უფრო მნიშვნელოვანი პირობაა. აიღეთ მისი „ემშაკები“. აქ არც ფსიქოლოგიური ანალიზებია, არც აზროვნების სიღრმე, არც მდგომარეობათა სირთულე, მაგრამ მშვენიერი მოთხრობაა, თავისებურობით ახალი და ჩვენს წერლობაში ერთადერთი. აქ ავტორი „ხელეგახსნილია“, წერს სრულიად უპრეტენზიოდ, წერს პატარა რამეს, მაგრამ ისე წერს, რომ გრძნობთ პოეტის პლასტიურ ფანტაზიას, გამჭრიახი მხედველობის უნარს. ეს მოთხრობა აკ. წერეთელს დაწერილი აქვს 26-27 წლისას. შემდეგ კი შემოქმედებითი ენერჯიის მეტი წილი წვრილმან საქმეებში გაფლანგა და ნაწილობრივ სიტყვის სათქმელად ვეღარ იცლიდა, თორემ „ემშაკების“ ავტორს სრული უფლება ჰქონდა ეფიქრა უდიდესი ბელეტრისტიკის სახელის დამსახურებაზე. რასაკვირველია, რიცხვი ღირსება არ არის, მაგრამ ხშირად ღირსების მომტანი კია.

განცალკევებით დგას აკ. წერეთლის ავტობიოგრაფიული მოთხრობა „ჩემი თავგადასავალი“. ჩვენში ამგვარი მწერლობა არ არის განვითარებული. ამ მხრივ შეიძლება აკ. წერეთელი ნოვატორადაც ჩაითვალოს. ეს ნოვატორობა კი მნიშვნელოვანია. რა უნდა იყოს უფრო საინტერესო, ვიდრე ადამიანის მიერ საკუთარი ცხოვრების აღწერა. შიშველი მოღელივით ქვეყნის დასანახად ამართული ადამიანი, ჯერ საზოგადოდ არის საინტერესო, და თუ დიდა ყალბის პიროვნება მოგიხრობთ თავის თავგადასავალს, ეს ხომ ცნობისმოყვარეობასაც აღემატება. ამ მხრივ, აკაკი წერეთლის „ჩემი თავგადასავალი“ მეტად საინტერესო ნაწარმოებია. მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში აკაკი წერეთელი ერთი უდიდესი პიროვნებათაგანია და მისი თავგადასავალის გაცნობით ჩვენ თითქმის მთელი ეპოქის ესენციას ვიგებთ. ჟან-ჟაკ რუსსოს „აღსარების“ შესახებ ლ. ტოლსტოი ამბობდა, რომ გულახდილობით კოხტაობსო, მაგრამ თვით ლ. ტოლსტოიც, თავის აღსარებაში რომ ამბობს „Я негодяй и подлец“-ო, ესეც შეიძლება კოხტაობად ჩავთვალოთ, ისევე, როგორც რუსსოს ნათქვამი, მით უმეტეს, რომ ძნელია ყველაფრის

თქმა და ცუდის თქმაშიაც არის ერთგვარი, სიწრფელეს მოკლებული, გამბედაობა. ამ თვალსაზრისით აკაკი წერეთლის „თავგადასავალიც“, რასაკვირველია, არ იქნება ობიექტური მოთხრობა. პირიქით, ბევრია იქ იდეალიზაცია, ცუდ მხარეებშიც კი კარგი ელემენტების აღმოჩენა, რომანტიულობა, ყველას რომ სჩვევია, მაგრამ, ამისდა მიუხედავად, „ჩემი თავგადასავალი“ ერთი ლამაზ „დოკუმენტთაგანია“, რომლის მიხედვითაც, ერთი მხრით და თუნდ ნაწილობრივად, ფარდა ეხდება ჩვენი მწერლის პოეტურ ცხოვრებას. გადმოცემა, მხატვრობა ლამაზი აქვს და ისეთი, როგორიც სკირდება „თავგადასავალის“ მოთხრობას. აქ არ არის არც დიდი რიტორიკა, რითაც ავტობიოგრაფები მეტ წილად ირჩევიან, არც დეტალიზაცია, ხშირად რომ თავს აბეზრებს მკითხველს. ხოლო იმ პირთა პორტრეტების გალერეია, რომლებთანაც აკაკი წერეთელს შეხვედრია შეგობრობა და მოღვაწეობა, და რომელნიც ჩვენი ლიტერატურის სამკაულს წარმოადგენენ, როგორც მაგალითად, დიმიტრი ყიფიანი, ივ. კერესელიძე, ალ. ორბელიანი, ლავრენტი არდაზიანი, გიორგი წერეთელი, სერგეი მესხი, ალექსანდრე ყაზბეგი, გრიგ. ორბელიანი, ნიკო ნიკოლაძე და ივ. მაჩაბელი. ყველა ეს პორტრეტი პატარაა, რამდენიმე ხაზით არის შესრულებული, მაგრამ ისე ოსტატურად და ცოცხლად, რომ სრული შთაბეჭდილება გრჩებათ. ავტორის გონებამახვილობა და ზომიერი ჰუმორი ყველგან ირმის ძაფივით მსუბუქად ევლება; რაც ყოველ მის ფრაზას პაეროვნებას აძლევს. მაგრამ სინანული გვიპყრობს, რომ მხოლოდ ზემოჩამოთვლილი პირები მოყვნენ აკაკი წერეთლის კალამის ქვეშ, რომ მხოლოდ მათი მედალიონები დაგვჩა, დიდი ოსტატის ხელით შესრულებული.

აქ, რასაკვირველია, ძნელია აკაკი წერეთლის პროზის საფუძვლიანი გარჩევა, იმისი თქმა კი შესაძლებელია, რომ, აკაკი წერეთლის სახით, ჩვენ გვყავს არა მხოლოდ დიდი პოეტი, ამ სიტყვის სპეციფიური მნიშვნელობით, არამედ პროზის დიდი ოსტატიც.

ვნახოთ ახლა აკაკი წერეთლის შემოქმედების მხატვრული მხარე. მოარული აზრია, რომ, მე-19 საუკუნის პოეტთა შორის, აკაკი წერეთელი ყველაზე მუსიკალურია და ამ მხრივ მასთან შედარებას ვერ უძლებს თვით ილია ჭავჭავაძეცო. ეს ხშირად დაწერილა, კიდევ და ჩვენც ამ საკითხში დაახლოვებით მაინც უნდა გავერკვეთ. აკაკი წერეთლის ლექსებს „მესტიერულს“ უწოდებდნენ და უნ-

და ითქვას, რომ ეს სახელი ზედმიწევნით გამოხატავს ჩვენი პოეტის ლექსის ფორმას. რა იგულისხმება ამ სახელის ქვეშ? უბრალო ხალხური სასიმღერო ლექსი, სტვირზე თუ ჩანგურზე დასამღერებელი, რომელიც შეიცავს რვა-რვა მარცვლიან სტრიქონებს, შემდეგი ზომით:

$$\begin{array}{ccccccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & | & \text{---} & \text{---} \\ \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & | & \text{---} & \text{---} \\ & & 5 & & + & & 3 & = 8 \end{array}$$

„ჩონგური საქართველო,
სიმები ჩვენ ვართ ყველაო,
სხედასხვა კუთხის ქართველნი
ოდელა დელა დელაო“...

ეს ზომა ძველის ძველია, ე. წ. გრძელი შაირი, რომლითაც რუსთაველი წერდა:

„მიქნურსა თვალად სიტურფე
მართებს მართ ვითა მზეობა“...

აქ ზომაც და ინტონაციაც ერთი და იგივეა. და აკაკი წერეთლის საყვარელი ფორმა ეს არის. ამ ზომით აქვს დაწერილი მრავალი ლექსი და პოემა.

შემდეგ: აკაკი წერეთელი ხმარობს აგრეთვე თერთმეტმარცვლოვან ზომასაც, რომელიც დავ. გურამიშვილს ეკუთვნის:

$$\begin{array}{ccccccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & | & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & | & \text{---} & \text{---} \\ & & 4 & & + & & 4 & & + & & 3 & = 11 \end{array}$$

გურამიშვილი: „ვარ ამდენი ყვავის ზაფხულს ახალნი...“

აკაკი წერეთელი: „ჩემო თავო, ბედი არ გიწერია...“

ანდა: „აღმართ-აღმართ მივდიოდი მე ნელა... და სხვ.

ეს ზომაც ტრადიციული ზომა იყო, ასე წერდნენ ბესიკიც, ალექსანდრე ჭავჭავაძეც, გრიგოლ ორბელიანიც და სხვ....

არც ის ათმარცვლოვანი ზომა არის ახალი, რომლითაც აქვს დაწერილი ჩვენს პოეტს „თორნიკე ერისთავი“, „პატარა კახი“ და სხვ.... ამ ზომას მამუკა ბარათაშვილი „უცხოის“ უწოდებდნენ და გურამიშვილიდან მოყოლებული (ბესიკი, ალ. ჭავჭავაძე, გრიგ. ორბელიანი, ილ. ჭავჭავაძე და სხვ.) ამ ზომას ძალიან ხშირად ხმარობენ:

$$\begin{array}{ccccccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & | & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ & & 5 & & + & & 5 & = 10 \end{array}$$

გურამიშვილი: „ვინც შენ მოგენდოს და არ დაგხედოს...“

ბესიკი: „სევდის ბაღს შეველ შენადონები...“

ალ. ჭავჭავაძე: „ელების კარი გაზაფხულისა...
 ილია ჭავჭავაძე: „ერთ ბედს ქვეშა ვართ ლაბაგ მე და შენ...
 აკაკი წერეთელი: „დაიგვიანეს ჭერ არსად სჩანან...“

„მაგრამ სალამურს თუ მოჰკრა ყური...“

პოეტი ხმარობს აგრეთვე ძველ ზომას, ე. წ. „რველს“. ეს არის თექვსმეტმარცვლოვანი სტრიქონი, მხოლოდ აკაკის იგი შუაზე გაუყვია, თუმც ამით არ იცვლება არც რიტმი და არც მელოდიურობა. ამ ზომით დაწერილი აქვს პოემა „აღმზრდელი“ და რამოდენიმე ლექსი.

ძველი რველი:

„ბრძენმან მითხრა სიტყვა ხშირად, სიტყვის ძალთა მრგველო ხშირად...“

აკაკი: „თვალთ ისარი შენატყორცნი
 „ვერ აღწევს მის სიგრძეს და განს...“

— — — — | — — — — | — — — — | — — — —
 4 + 4 + 4 + 4 = 16 ზარცე.

მაგალითების მოყვანა მრავლად შეიძლებოდა, მაგრამ არ არის საჭირო. აკაკი წერეთელს ლექსის ახალი ფორმა არ მოუცია და მიღებულ შემკვიდრებობიდანაც სულ ოთხი თუ ხუთნაირი ზომა იხმარა. ეს იმით აიხსნება, რომ იგი, როგორც იმ დროის სხვა ჩვენი პოეტები, ლექსის გარეგნულ მხარეს არ აქცევდა დიდ ყურადღებას. იდეურ შინაარსიანობას სწირავდნენ ყოველივეს. რაც შეეხება ლექსის მუსიკალობას, ამ მხრივაც აკაკი წერეთელი გამონაკლისს არ წარმოადგენს. მეცხრამეტე საუკუნის ამ მხრივ დაცემას აკაკიც განიცდის და ის მოაზრული აზრი, რომ აკაკი წერეთელი ლექსის ვირტუოზია და ილია ჭავჭავაძეზე მალლაც აყენებენ, ელემენტარულ კრიტიკას ვერ უძლებს. უნდა ითქვას ისიც, რომ შემცდარია ის აზრი, თითქოს ილია ჭავჭავაძის ლექსის მუსიკალობა ნაკლები იყოს ვიდრე აკაკის.

ჩვენ უფრო გვაინტერესებდა აკაკი წერეთლის ლექსის ტექნიკა, ინსტრუმენტალობა და ვნახეთ კიდევ, რომ ჩვენს ძველ პოეტებთან შედარებით მისი ლექსის მოქნილობა და მერხეობა ნაკლები ღირსებისა არის. ამ მხრივ, ვიმეორებთ, აკაკი წერეთელი მეცხრამეტე საუკუნის დეკადანსის წარმომადგენელი ილია ჭავჭავაძესთან ერთად. მათ პოეზიას სხვა მხარეები აქვს ახალი და ღირსსაცნობი, რის შეაახებაც საკმაოდ ვილაპარაკეთ, და თუ შინაარსმა ფორმა დაიმორჩილა და გადაჰქვლა, ეს ეპოქის ტენდენცია იყო.

პრესისა და სალიბერალური აზროვნების
განვითარება 80 — 80-იან წლებში

სამოციანი წლებიდან ჩვენმა საზოგადოებრივმა და სალიბერალურ ცხოვრებამ საგრძნობი ძერა განიცადა. საზოგადოებრივი მდგომარეობის ყოველი საკითხი სალიბერალურ ამოცანად იქცევა და ლიბერალურის მნიშვნელობა და ავტორიტეტიც რაღაც არაჩვეულებრივ საზოგადოებრივ ყურადღებას იკრებს თავის გარშემო. მოხდა ცხოვრებისა და ლიბერალურის დაახლოვება, და ამ უკანასკნელის აზრიანობა იქცა მხატვრული სიტყვის პროგრამად. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ ლიბერალურას უნდა ეზრუნა საზოგადოებრივი წყობილობის შესახებ, გადაეშალა მისი სიავკარგე, აწმუღრებულო დასაგმობ მოვლენათა წინააღმდეგ და დაენახა ახალი ცხოვრების პერსპექტივა.

ჩვენ უკვე ვნახეთ, რომ „თერგდალეულებმა“ სწორედ ასე დაიწყეს თავიანთი სალიბერალური კარიერა, მაგრამ უნდა ვიცოდეთ ამ დასაწყისის განვითარებაც და ის საზოგადოებრივი ცხოვრების კონიუნქტურა, რომელიც ერთგვარ სტიმულს იძლეოდა ახალი ბრძოლისათვის.

უმთავრესი მოვლენა, რასაკვირველია, ბატონყმობის გადავარდნა იყო. 1861 წელი რუსეთში და 1864—ჩვენში მნიშვნელოვანი თარიღები იყო, რასაც დიდი გავლენა ჰქონდა ლიბერალურაზე როგორც რუსეთში, ისე ჩვენშიც. ამ შემთხვევაში რუსეთსა და საქართველოს ვაკავშირებთ იმიტომ კი არა მხოლოდ, რომ საქართველო რუსეთის ნაწილს წარმოადგენდა, არამედ უფრო იმიტომ, რომ ჩვენი იმ დროინდელი სალიბერალურ აზროვნება მეტად ახლო იდგა რუსეთის აზროვნებასთან და იქედან იქნა მოზიდული ის „თესლიც“, რომელიც ჩვენს ლიბერალურას სამოციანი წლების მოღვაწეებმა მოჰფინეს.

რუსული ლიბერალურის მსგავსად, ჩვენმა პოეტებმაც მოამზადეს თავისუფლების ნიადაგი. ხოლო ბატონყმობის გადავარდნის 26. ვ. კოტეტიშვილი.

შემდეგაც განაგრძობდნენ ახალ პირობებში მშრომელ ხალხთან ახლო დგომას და სამსახურს. გლახთა განთავისუფლება სოციალურ ცხოვრებაში ახალ ურთიერთობას ქმნიდა, რაც უსათუოდ გამოიხატებოდა ლიტერატურაში, და ისე კი აღარ, როგორც წინათ, ე. ი. შებრალებისა და თანაგრძობის მხრივ, არამედ ხალხის ცხოვრების დაღებითი შესწავლისა და ორგანიული დაკავშირების სახით. მართალია, ილუზიებს გამართლება არ ელირსა და გლახის განთავისუფლება უფრო ფორმალური იყო, ვიდრე საგნობრივი, მაგრამ ის რაც მოხდა, მაინც იძლეოდა საფუძველს რეალური პოზიციების მოსაძებნად მშრომელი ხალხის მომავალი ცხოვრებისათვის.

ისიც მართალია, რომ საქართველოში მომხდარი „რეფორმები“ უფრო ნაკლები იყო, ვიდრე რუსეთში. ჩვენში მხოლოდ ბატონყმობა გადაადგდეს და ერობა, ნაფიცმსაჯულთა ინსტიტუტი, ადვოკატურის შემოღება და სხვ. კვლავ საოცნებოდ დარჩნენ, მაგრამ ისიც მართალია, რომ იმედი აღეძრათ ჩვენშიც, რაც ყოველთვის ზისხლს ერთგვარ ახალ მიმოქცევას იწვევს და საზოგადოებრივი მაჯისცემის განმტკიცებას.

რა ვუყოთ, რომ „დიდი რეფორმებს“ მეორე დღესვე თეთრი ტერორი გამოცხადდა და მთელი რუსეთის იმპერია თითქოს გაითანება მორიგი საშინელების ქვეშ. ეს პასუხი იყო კარაკოზოვის დამბაჩაზე, რომელსაც ეს უკანასკნელი ესვრის იმპერატორ ალექსანდრე მეორეს. კარაკოზოვის ტყვია ასცდა ვეფეს, მაგრამ გადაჩენილმა სასტიკ შურისძიებას ვიპყრო ხელი. რამ გამოიწვია კარაკოზოვის ტყვია? — ხალხის გაწბილებამ მთავრობის მხრივ. ელოდნენ დიდ სოციალურ გარდაქმნას, რომ მოისპობოდა ბატონყმობა, ძველი სამართალი, ბიუროკრატიული თუ ადმინისტრატიული თვითნებობა, განათლების ყოვლად მიუღებელი სისტემა და მრავალი რამ სხვა... ეს იმედი იყო, რომ დიდ ეპიგრანტს გერცენს, ჯერ ისევ 1956 წელს აწერინებდა მეფის მიმართ: „მეფევ! მიეცით თავისუფლება რუსულ სიტყვას; ჩვენი ჭკუა ვერ თავსდება მაგ სივიწროეში, ჩვენი აზრა, სივრცეს მოკლებული, გულსა წაშლავს, იგი კენესის ცენზურის კალაპოტში ჩაქედლილი. მოგვეცით თავისუფალი ზიტყვა... ჩვენ ბევრი რამე გვაჭკვს სათქმელი ჩვენი ხალხისა და ქვეყნისათვის! მიეცით მიწა გლახს! იგი ისედაც მას ეკუთნის. გადარეცხეთ რუსეთს ბატონყმობის სამარცხვინო ლაქა-ო“... ასე აღფრთოვანებით და იმედით მეტყველებდა რუსეთის დიდი განუკიციხული. და განა მართო გერცენი? ვიპნებსა წერდნენ ცნობილი პოეტები: აქსაკოვი, ნეკრასოვი, პლეშჩევი, მაიკოვი, ბენედიქტოვი, და სხვ. მაგრამ როდესაც იმედი გაუცრუვდათ და „დიდი

რეფორმების“ მაგიერ გაბატონებულმა ბიუროკრატია ბრჭყვიალა ქალაქში გახვეული ნასუფრალი გადმოუყარა ხალხს, ძველი ოპოზიცია კვლავ აიგეჭრა და, უფრო გაძლიერებულმა, კვლავ განაგრძო თავისი სახელოვანი საქმე. 1863 წ. დაარსდა „მიწა და თავისუფლება“-ს ორგანიზაცია. გახურდა არაღვგალური ზუსაობა, დაწყდა ტერორისტული აქტები და ყველა ამის შედეგი იყო ის თეთრი ტერორი, რომელიც ზემოთ უკვე მოვიხსენიეთ. და თუ ასეთი მდგომარეობა იყო რუსეთში, რა იქნებოდა ჩვენში, ე. წ. „ოკრაინაში“, ეს თავისთავად ნათელია. ის ტერორი ზომ აქაც იქნებოდა, იმ ახალი რეპრესიების მიშატებით, რაც „შეეფერებოდა“ ჩვენი ქვეყნის სპეციფიურობას.

მაგრამ ამ ტერორის პარალელურად ჩვენში ადგილი ჰქონდა მეორე პარალელსაც. რუსეთში რომ საზოგადოება ორად იყო გაყოფილი, და ერთი ნაწილი მეფის ტახტთან ეზიდებოდა თავის ერთგულების გრანოზებს, ჩვენშიც აღმოჩნდა ასეთი ხალხი და ჯერ თავადაზნაურობამ, შემდეგ თბილისის მოქალაქეებმა ადრესები მიართვეს მეფეს, იმავე ხასიათისა, როგორც რუსეთის მონარქისტების ადრესები იყო.

— „...ამბავმა ავაზაკურის ბოროტ-განზრახულებისამ... ღრმად შეაძრწუნა საქართველოს თავადაზნაურობის გული“... და სხვ.

ჩვენ ამ ამბის მოთხრობა იმიტომ დაგვიკირდა, რომ შესაძლებელი ყოფილიყო იმ ფსიქოლოგიური ვითარების საერთო წარმოღვევნა, რომელსაც იმ დროს ადგილი ჰქონდა ჩვენს ქვეყანაში. ყოველ ექვს გარეშე უნდა ითქვას, რომ იმ დროს რუსეთის მონარქიას საქართველოში ბევრი ერთგული ქვეშევრდომი ჰყავდა და ამ გრძობებს ვერ ანელებდა ვერც საზოგადო რეპრესიების სიწვევე და ვერც ეროვნულ ვინაობის შეგინების საშინელი დოკუმენტები. ეს იყო მონარქიის ხალხი, რომელსაც ისტორია უკვე დასრულებული ჰქონდა, მაგრამ არაეზობას მაინც განაგრძობდა ჩვენი ქვეყნის მომავლის ხელის შესაშლელად. ისე რომ ორი ძალა იბრძოდა იმ დროს: ერთი — ოფიციალური, რომელსაც ქართველი საზოგადოების ნაწილი ემხრობოდა, და მეორე — არაოფიციალური, ხალხის ძალა, რომლის ზღვამდევანელიც ჩვენი ინტელიგენცია იყო.

რა მოგვცა ამ პერიოდის განშავლობაში ოფიციალურმა მთავრობამ?

1. მმართველები, რომელნიც ისე მიდიოდნენ საქართველოდან,

1 „დროება“, 1866 წ., №№ 7, 8, 9, 10.

რომ, გრიგოლ ორბელიანის თქმისა არ იყოს, „ვერ ორჩევდნენ ღუშეთს თუშებისაგან“.

2. დევნა ყოველივე ქართულისა.

1872 წ. პეტერბურგიდან მოვიდა რევინზორი, რომელმაც სასულერო სემინარიაში ქართული ენა აკრძალა. ხოლო იგივე აკრძალვა იყო ნაგულისხმევი 1871 წლის „უსტავში“, რომელიც შეეწმობდა გიმნაზიებს და პროგიმნაზიებს, და რომლის ძალითაც ე. წ. „ტუზემცეების“ ენებთაგან კავკასიაში დაშვებული იყო უმთავრეს ენათა სწავლება მხოლოდ მსურველთათვის, პროგრამის გარეშე და საგანგებო გადასახადით. ე. ი. საქართველოში ქართველი მოწაფე თუ მოისურვებდა გიმნაზიაში თავისი ენის შესწავლას, მას „შეეძლო“ ეარნა ქართულ გაკვეთილებზე და ამისთვის თვითონ უნდა ეძლია საგანგებო გადასახადი. ეს იგივე აკრძალვა არის, მხოლოდ უფრო „დელიკატურ“ ფორმით თქმული. ამის შესახებ არის, რომ გიორგი წერეთელი, სხვათა შორის, წერს „პირველ ნაბიჯში“: „1870 წლიდან უბედური ხანა დადგა საქართველოს ახალგაზრდობის განათლებისათვის. ამ წელს აღიძრა კითხვა, რომ ქართული ენის საფუძვლიანი სწავლება გიმნაზიებში უნდა შეეძირებულიყო, შტატის მასწავლებელნი უნდა მოსპობილიყვნენ და ის დრო, რომელიც ჰმარდებოდა ქართულ ენას, ქართულ მწიგნობრობისა და მის ისტორიის შესწავლას, ლათინურისა და ბერძნული ენის გაკვეთილებს უნდა მოხმარებოდა. რაკი ქართული ენის სწავლების შტატი მოსპეს, იმის მაგივრად ლათინურისა და ბერძნულის სწავლება პირველი კლასიდან დააწყებინეს ქართველ შეგირდებს. ამათ შესამე კლასამდე რუსული ფარსაგად არ ესმოდათ და რადგან ბერძნულ-ლათინური რუსული ენის საშუალებით უნდა ესწავლათ, ამისთვის ქართველი შეგირდობა თითქმის სრულებით დამუხრჭდა, სწავლისათვის მათი გონება დაიხშო“...

3. სასამართლოდან ქართული ენა გამოაძევეს.

ამიტომ იყო, რომ მას ხალხი ვერ შეეჩვია, და რომ შესრევებოდა კიდევ „ახალი სულის წესს“, ვერას მიიღებდა, რადგან „ჩინოვნიკური“ იყო სამართალი და ქრთამით სულდგმულობდა. გრიგოლ ორბელიანი ერთ თავის კერძო წერილში ამბობს: „ახალი სულის წესი ჯერ ვერ დაძველდა, ესე იგი, ჯერ ვერ შეეჩვია მას ხალხი, ჯერ ვერ მიხვდა მის სიკეთეს, და ახლა ისევ შემოვიდა ჩვეულეზად, რომ როდესაც მოიტაცებენ ვეება სურო ცხვარსა, ანუ ჯოგსა, პატრონები მიდიან მტაცებლებთან და თავის საქონელს იხსნიან ფულითა; მტაცებლობა გახდა აშკარა ვაჭრობად. თვით ღუბერნატორი ოფიციალისის წარდგენაში ამტყიცებს, რომ მართო ერთ

სოფელს, ახატელს, კახეთიდან საქონლის მოტაცებითა, ამ რამოდენსამე წელიწადს შეუვიდა რამდენიმე ათასი თუმანი შემოსავალი! აი სიკეთე ახალი სულის განწყობითა. ახლა იმ სოფელში ჩაყენეს პრისტავი ათის ყაზახითა; ვნახოთ რა გამოვა რისგან“.

4. ეკონომიურად ხალხი გაღატაკებული იყო. მთავრობას არავითარი ზრუნვა არ გამოუჩენია, რომ ხალხის ნივთიერი დონე აწეულიყო, რაიმე წარმოება შეექმნა და სხვ. გარდა რკინის გზისა, რომელმაც ჩვენს ქვეყანას ფრიალ დიდი სარგებლობა მოუტანა ყოველ მხრივ, მაგრამ ის ხომ ჩვენთვის არ ყოფილა გაკეთებული. რუსეთის მთავრობას საკუთარი ინტერესები ამოძრავებდა.

5. საბაჰმადიანო საქართველო შემოიერთა. ესეც, რასაკვირვებელია, იმპერიის საზღვრების განზე გაწევის ანგარიშით და არა საქართველოს აღდგენის მიზნით. კიდევ ბევრი მხარეების შესახებ შეიძლება საუბარი, აუარებელი ფაქტებისა და დოკუმენტების ჩვენება, მაგრამ ეს არ შეადგენს ჩვენს პირდაპირ საგანს.

ჩვენთვის საინტერესო არის თვალის გადავლება და საერთო წარმოდგენა იმ მდგომარეობისა, რომელსაც ქმნიდა ჩვენში ოფიციალური მმართველობა. ეს სურათი კი ისეთია, რომ ქართული საქმისთვის ზრუნვა „მფარველი“ იმპერიის მხრივ ერთი ხაზითაც არ არის აღნიშნული.

ასეთ მდგომარეობაში, როგორი სულისკვეთება იყო ქართველ საზოგადოების იმ ნაწილში, რომელიც ჯერ სავსებით არ იყო დეგრადაციის გზაზე დაქანებული? გრ. ორბელიანი, ერთ წერილში, სოფიო ორბელიანის მიმართ ასე გოდებს: „რა დაგვემართა, რა მოხდა, რა უხილავი მიზეზი აღმოგვიჩნდა ჩვენდა საუბედუროდ, რომ ასე საზოგადოდ ვიღუპებით სწორედ იმ დროს, როცა გარეშე მტერი აღარ არის ჩვენთვის? ყოველს მზრიდან, ყოველს სახლოდამ მოისმის მხოლოდ ხმა ვაებისა და კენესისა; სიგლახემ მოაწვია უკანასკნელს ზარისხამდის და სად არის გამომხსნელი ჩვენი? ეს არის ის საზარელი ფიქრი, რომელიც მაწუხებს, მაწუხებს და მამბერებსო-ო... ამას წერს ჩვენი პოეტი 1878 წელს. ამავე ხასიათის წერილსა წერს ჩვენი პოეტი რამაზ ანდრონიკაშვილს:

— „რისგან მოხდა ესრეთი სამწუხარო, მოულოდნელი ცვლილება, რომ ყოველს მხრით ისმის მხოლოდ ვაება სიგლახაკისა? სიღარიბემ შესჰკამა შთამომავლობა ჩვენი, დაუბნელა გონება და ველარა მოუსაზრებია მას საკეთილდღეოდ. ყოველი სახე გამოთქვამს მხოლოდ სიმდარესა და უნუგეშობასა; ძნელია ესრეთი სამწუხარო მდგომარეობა, რომელშიაც იმყოფება აწინდელი საქართველო“... გრიგოლ ორბელიანის ამ შინაურ წერილებს დიდი მნი-

შენელობა აქვთ იპროინდელი საზოგადოების გუნებგანწყობი-
ლების გასათვალისწინებლად. თუ ასე ჰგოდებდა მეფის მოადგი-
ლის ტახტაზე მისული ადამიანი, რომელიც რუსეთის მეფისადმი
ყველაზე ნაკლებ იყო საპროდ განწყობილი და ლოცვის ფორმუ-
ლა ასეთი ჰქონდა: „ღმერთო, შენ დაიფარე რუსეთი და საქართვე-
ლო-ო“, რა გუნებაზე უნდა მდგარიყო სხვა, რომელიც ნივთიერა-
დაც უფრო მეტ სიმწვავეს განიცდიდა და ეროვნულადაც პირდა-
პირი ტყვილების მტვრითველი იყო.

— „ნეტავ ეს ლეკური მაინც დარჩეს ჩვენის საბრალო ქარ-
თველებისგან-ო“, შეეცნესის პოეტი ნიკო ჰავჭავაძეს და ეს წყალ-
წაღებულის ხავსზე მოკიდება, ჩვენის აზრით, საუკეთესოდ ჰხა-
ტავს იმ გადაგვარებას, რომელიც მოედო ჩვენს ქვეყანას და გან-
საკუთრებით იმ წრეებს, რომელნიც ისტორიის მიერ უკვე ამორი-
ცხულები იყვნენ.

არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ თბილისი უკვე ევროპული ქა-
ლაქია. ძველი, აზიური ნაწილი, ნარიყალას ცქერაში, რაღაც თვლე-
ძას მისცემოდა, ახალი კი, მოკობტავებული, მედიდური, ევრო-
პულ სიცოცხლეს ხარბად ყლაპავდა. და სწორედ ეს სმოკინგში
და ფრაკში გამოწყობილი ევროპა, ჩვენს დედა ქალაქში დიდი რი-
ხით შემოპატიჟებული, ათასგვარი სათამაშოებით ართობდა ჩვენი
საზოგადოების მაღალ წრეს და ვალსის ტალღებში ავიწყებინებდა
ძოვალეობას, უბრუებდა შეგნებას. აქ არ შეგვიძლიან კიდევ ერთი
ადგილი არ მოვიყვანოთ ისევ გრ. ორბელიანის წერილებიდან,
რადგან დიდი კაცის ნათქვამია და კარგადაც. „თბილისი შეიქნა-
ვეება ქალაქი, — სწერს იგი დავით ჰავჭავაძეს, — ერთი თეატრი
არა ჰყოფნის; გაიმართა ცირკი, ქართული და სომხის თეატრი,
კრუეოკი, Тифлисское Собрание, გაჩაღებულის ლეკურითა, სიმ-
ღერითა, ვალსს-ჰაზურკითა, ოხვრა-ცენსითა და გააქვთ ერთი
ყოფა, ერთი აშბავი. საკუთრივ მე კი აღარა მცალიან იმათთვის,
და დავდივარ მხოლოდ ჩვენს ანგლის კლუბში და ვპკობირობ,
და ხახ და ხან, სტარიკა ერისთავივით, ვყვირი „пу черт, ходи в
черви“...

ჩვენი თავაღანაურობა და დიდი მოხელეები ასეთ ცხოვრებას
წწეოდნენ, და ვინტისა თუ რამისს აზარტში ველარ გაიგეს, თუ
როგორ გამოეცალათ ნიადავი, როგორ გაბატონდა მათ ნატახ-
ტარზე უცხო კაპიტალისტი. მაგრამ ჩვენდა საბედნიეროდ, გრ. ორ-
ბელიანის მიერ დახატული ლურათი საყოველთაო არ იყო. ჩვენ
საზოგადოებას ჰყავდა სხვა დასიც, უფრო მცირერიცხოვანი, მაგ-
რამ ენთუზიასტი, ვენერგიით ხავსე და იმედლიანი. მათ არ შეე-

შინდათ სინამდვილის, პირიქით, მოიწადინეს კიდევ მასთან შებმა და ესენი იყვნენ ჩვენი პრესისა და მხატვრული ლიტერატურის წარმომადგენლები.

— „ამ უკანასკნელ წლებში, — წერდა სერგი მესხი 1873 წ. „დროებაში“, — საზოგადოდ შეატყობდა კაცი, რომ ჩვენ თითქმის გავიღვიძეთ იმ დროს ძილისაგან, რომელშიც დიდი ხანია ჩავარდნილი ვართ, აქეთ-იქით ვიხედებით, და ცოტ-ცოტათ ჩვენს ცხოვრებასა და იმის გარემოებებს ვაღვწევთ თვალ-ყურს. შარშან კი ეს თვალეები უფრო დასანახავი შეიქნა, როდესაც ერთმა მანამდის უცნობმა მწერალმა [გ. მუხრანსკიმ — ვ. კ.] გამოსცა ერთი პატარა წიგნი, რომელშიაც აპტიცებდა, რომ პატარა ხალხები, ადრე იქნება თუ გვიან, უნდა გააქრნენ დედა-მიწის ზურგიდანაო. ამ წიგნის გამოცენამ, რომელიც გადაკერით ჩვენც შეგვეხებოდა, ძლიერ ცუდი შთაბეჭდილება მოახდინა ჩვენს საზოგადოებაზე, — და ეს უკანასკნელი გარემოება გვიმტკიცებს, რომ ჩვენი ერი ეჩვევა ფიქრს თავის საზოგადო საქმეებსა და თავის არსებობაზე“...

ამ ფიქრის აღმძვრელი კი ჩვენი პრესა იყო, რომელიც ილია ჭავჭავაძეს აქეთ საგანგებოდ მოლონიერდა და ჩვენი არსებობის მძლავრ ფაქტორად იქცა. მართალია, თქმის საშუალება უკიდურესობამდე შეზღუდული იყო, მაგრამ სიტყვა ისე როგორ დაჩლუნგდება, რომ მიხედვრამდე მაინც არ მიიყვანოს გამგონი თუ მკითხველი. ამას გარდა, გონებრივი წვრთნის გზაც ხომ იყო, ფიქრების აღმძვრელი, შორს გადაწყვანი, პერსპექტივის განზე გამწვევი. და განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც ილია ჭავჭავაძემ საძირკვლები შეურყვია „ცისკარს“ და ახალი მოთხოვნები წაუყენა ამ უკანასკნელს და მის ავანგარდს. ოდნავ გარდაქმნა კიდევ და, არჩ. ჭორჭაძის ფიგურალური გამოთქმით, „თქვენ ველარ იცნობთ ბებრუცუნა „ცისკარსა“. ეხლა იგი სულ სხვა სამოსელში გიღვებთ თვალწინ. ხომ ვახსოვთ მისი ყურთ-მაჯებიანი კაბა, მისი განიერი შალვარი, მაღალყელიანი ყარაბაღულ თეთრ ჩექმებში ჩაყვლილი ახლა კი ყოველივე ეს უარუყვია. პიღჯაი ჩაუცვამს, თავზე განიერ კალთებიანი ქუდი წამოუხურავს, მხრებზე პლედის წამოუსხაფს და ხელშიც კეტის-ოდენა ჯოხი დაუჭერია, სწორედ ისეთი, როგორსაც იმ დროინდელი ნიპილისტები ატარებდნენ. ეხლა ბატონო „ცისკარში“ პოლიტიკო-ეკონომიურ წერილების დაბეჭდვას პირიღებთან. ეხლა მას კრიტიკული განყოფილება დაუარსებია, მსგავსად „სოცრემნიკისა“ და „რუსკოე სლოვოსი“.¹ ჩვენ

¹ არჩ. ჭორჭაძე, წიგნი V, გვ. 81 — 82.

არ ვიზიარებთ არჩ. ჯორჯაძის აზრს, რომ „ცისკარმა“ გარეგნული ტრანსფორმაცია მოიხდინა და არსება ძველი დარჩაო. არა. „ცისკარი“ ძველი პოზიციებიდან დაიძრა ახალ ქროლოვათა გავლენით, და თუმც ეს ძველი არ იყო რადიკალური, მაგრამ მნიშვნელოვანი მაინც იყო. „ცისკარის“ ტრანსფორმაციას ჩვენ უცქერით, როგორც ქართული პრესის წინ წაწევას, თუმც იგი არ იყო ჩვენი მოწინავე აზროვნების გამომხატველი. ამ მხრივ, იგი, რასაკვირველია, ვერ შეედრებოდა ილია ჭავჭავაძის „საქართველოს მოამბეს“, რომელიც დაარსებულ იქმნა 1863 წელს. ეს იყო ნამდვილი გვროპული ხასიათის ჟურნალი, რომელმაც თუმც ერთ წელზე მეტი ვერ იარსება, მაგრამ ღრმა კვალი გაავლო ჩვენი საჟურნალო ცხოვრების ისტორიაში.

„საქართველოს მოამბე“ სერიოზულ მეცნიერულ საფუძველზე დგება და პოზიტიურ-ხალხოსნური მოტივებით იწყებს თავის მოღვაწეობას. ეს პოზიცია და პროგრამა მართალია ორიგინალური არ იყო, იგი რუსეთიდან შემოიტანეს, მაგრამ იმასთან შედარებით, რაც გვქონდა, ბევრად უფრო პროგრესული იყო და ამ მხრივ ვაფასებთ ჩვენც ამ ჟურნალის არსებობას. თანაც, ამ იდეოლოგიას ჩვენშიც საკმაოდ ჰქონდა ნიადაგი მომზადებული, რადგან ახალი ცხოვრების საჭიროებას მტკივნეულად განიცდიდა ჩვენი ქვეყანა და ხალხის სამოქმედო ასპარეზზე გამოსვლას დიდი სინაჟივით გლოდა ჩვენი სინამდვილე. საქმე დიდი იყო გასაკეთებელი. საჭირო იყვენ ხალხის წიაღიდან გამოსული პირები, ნერვებმაგარი, სულით მტკიცე, რომელნიც შესცვლიდნენ თავაღაზნაურულ ინტელიგენციის მოღლილ რიგებს. „საქართველოს მოამბემაც“ აქეთ მიმართა თავისი უნარი, რომ ხალხი მონობიდან გამოეყვანა, შეეტანა მის ჩაწყვდილებულ ქვეყანაში შეგნების შუქი და სამოქმედოდ განეშადებინა. საჟურნალო მასალა ამ მიზნით იყო შერჩეული. ჯერ ილია ჭავჭავაძის „კაცია აღამიანი“, „გლახის ნაამბობი“, ვიქტორ ჰუგოს „საბრალონი“, გრიბოედოვის „ვაი კეკუსაგან“, ჯიორჯი ერასთავის „შეშლილი“, პრუდონის „სიღარიბე, როგორც ეკონომიური პრინციპი“, წერილები მონობის შესახებ ჩრდილოეთ ამერიკის შეერთებულ შტატებში და სხვ. ამას გარდა, ჟურნალში აღგილი ეთმობოდა შინაური ცხოვრების მატრიანესაც იმდენად, რამდენადაც საცენზურო პირობები საამისო საშუალებას იძლეოდა. აქი თვით რედაქციაც ამბობს, რომ „დრონი მეფობენო“, რის გამოც „მოამბემ“ შორიდან დაუწყყო ტრიალი მას, რაც ახლოდ გასაშენჯავი იყო“. და თუ პირდაპირი გზით ჟურნალმა ბევრი რამ ვერა სთქვა, არაპირდაპირი გზით ზომ მოახერხა ჩვენი ცხოვრების მთა-

ვარი არტერიის ხელში ჩაქერა და იმ კვალის გავლება, რომელსაც გზას ვერ აუქცევდა მომავალი თაობა. „საქართველოს მოამბემ“ უხვად მოაბნია ახალი ცხოვრების თესლი, და თუ რუსეთში იტყოდნენ, ჩვენ ყველანი გოგოლის „შინელიდან“ გამოვედითო, ასევე უნდა ითქვას ჩვენშიაც, რომ „საქართველოს მოამბის“ კალთიდან გამოვიდნენ ყველა ის მიმართულებანი, რომელთაც ადგილი ჰქონდათ მეცხრამეტე საუკუნეში (სამოციანი წლებიდან).

„საქართველოს მოამბემ“ შეკუმშულად სთქვა ყველაფერი, რასაც გაშლა და განვითარება შემდეგ მიეცა სხვა და სხვა სახით. აქ არის მისი უდიდესი დამსახურებაც, 1863 წლის დასასრულს „საქართველოს მოამბე“ დაიხურა. იგი იყო „ბირველი მსხვერპლი ჰუმანიურ იდეალებისადმი შეწირული“ და ორი წლის განმავლობაში ჩვენი სალიტერატურო ცხოვრება დაყრუვდა.

1866 წელს გიორგი წერეთლის რედაქტორობით გამოდის საკვირაო, — „საქართველოს მოამბის“ იდეური მემკვიდრე, — გაზეთი „დროება“. თეორიული მსჯელობა აქაც ნასესხებია, მზა ფორმულები უხვად არის გადმოტანილი, მაგრამ, როგორც გაზეთის მეთაური ამბობდა, მაინც დიდი საქმე იყო ამით გაკეთებული. „ამგვარი საქმე ნაბიჯის წინ გადადგმიაო“. ეს ასეც იყო. „საქართველოს მოამბე“ მაინც უტრნალი იყო. ყოველდღიურ მოვლენებს ის იშვინად ვერ გაუწევდა ანგარიშს, რაშენადაც გაზეთი, და ჩვენც ვჩვენებთ, რომ „დროება“ ამ მხრივ უფრო მდიდარია. იგი პრაქტიკულ ნიადაგზე დგას, სარგებლიანობის პრინციპით მოქმედებს და ჩვენი ქვეყნის საშინაო საქმის მოწესრიგებას კვალში უდგება. სხვადასხვა ხასიათის ასოციაციები, არტელები, ამხანაგობანი, სათემო მიწისმფლობელობა და სხვ. აი, რა ამოცანებს უტრიალებს ჩვენი „ვაჭეთი“. დასაბუთება კი ასეთი აქვს: „წავიდა ის დრო, როცა ხალხი ნაბიჯით გრძნობით და აღტაცებით სცხოვრობდა. დიდი ხანია რაც ამას გამპკრიახი გონებაც შეაშველეს. შენც რომ ასე გექნა, ჩემო ქართველო, საქმე კარგად წავიდოდა-ო“. ქართველმა დაიგვიანა, მაგრამ საქმეს ხომ შევლა უნდოდა. და „დროების“ გარშემო შემოკრებილმა ახალგაზრდობამაც ბრძოლა და თვითმოქმედება ვაძოცხადო მთავარ ღოზუნგებად, ხოლო სამოქმედო ასპარეზი უმთავრესად სოფლად გადაიტანეს. ეს აიხსნებოდა ორი მიზეზით: 1. რუსული „ნაროდნიკობის“ გავლენით, რასაც თვით „დროება“

არ უარყოფს და 2. ჩვენი სინამდვილით. ქალაქში ქართველობა მკირე ძალას წარმოადგენდა, სოფელი კი ჩვენი ცხოვრების ღერძი იყო. იქით უნდა ებრუნებინა პირი ინტელიგენციას და ვალი ზოგნადა ხალხის წინაშე. ინტელიგენციამ მატერიალური სარგებლის მოტანა უნდა შეძლოს, ის უნდა ხალხს ჩაუდგეს სათავეში. რას წარმოადგენდა ინტელიგენცია მანამდე? „სწავლის ღროს ხალხის ოფლით და ნაწვავ-ნადავით იზრდებიან და ბოლოსაც მისი საპალნეები ზღებიან, რადგანაც არავითარი მატერიალური სარგებლის მოტანა მათ არ შეუძლიანთ. აი, ახლანდელი მდგომარეობა მიწის მომუშავე კაცისა... ყველა იმას აწვევს კისერზე, იმისი შრომით იკვებება და თვითონ კი არავითარ სარგებლობას არ აძლევს. როგორც უნდა, ისე არხეინად დასეირნობს იმის გაზელილ ზურგზე. ამისთანა მდგომარეობა უეჭველად სიღარიბეს წარმოშობს-ო“. ეს სიღარიბე თავიდან უნდა იქნას აცილებული, გლეხი კაცი წელში უნდა გასწორდეს, მამ მივეშველოთ სოფელს. — „გლეხებსაც შეუძლიანთ... შეერთდნენ და მოჰკიდონ რომელიმე სასარგებლო საქმეს ხელი.

ორი სამი სოფელი რომ შეერთდეს ერთად, ადვილად გახსნის ქალაქში პურის, ღვინის და სხვა ნამუშევრის მაღაზიას, და რაც გასაყიდი დარჩებათ, მიიტანენ ამ მაღაზიაში და გაჰყიდიან. ორ-სამ სოფელს, ერთად შეერთებულს, შეუძლიან ამ საქმის მოხდენა და თუ ანგარიშიანად და თავიანად წაიყვანენ საქმეს, უეჭველია, ბევრი სარგებლობაც ექნებათ“¹. „დროება“ უფრო განზე სწვევს თავის ეკონომიურ პროგრამას და, დიდი სიფრთხილით, საერთო მიწათმფლობელობის აზრს ჰქადაგებს: „მამული ისევ საკუთრებად დარჩეს პატრონისა, მხოლოდ ეს კია, რომ ერთად შეერთდნენ და მუშავობა, მოსავალიც მამულის და შრომის დაგვიარად გაიყოფნენ ერთმანეთში, საზოგადო ხარჯი კი, ვსთქვათ, გამოსაღები სასწავლებლის შესანახავი, სხვადასხვა იარაღების მოპოვება, ანუ სხვა რამ სასარგებლო საქმის გაკეთება საერთო მოსავლიდან უნდა მოშორდეს. წინდა-წინ, საქმის შედგომის დროს, პურის ან ფულის გამოღება იქნება შეძლების დაგვიარად, რომ საკირო მიწის საშუაო იარაღები მოიპოვონ. დანარჩენს საზოგადო გასავალი შეავსებს. მიწები სოფელ-სოფელ შეერთდნენ და, საცა ძალიან დიდი სოფელია (ას კომლზე მეტი), იქ ისინი უბნებად დაიყოფებიან და შეადგენენ ცალ-ცალკე ამხანაგობას, რომ იმათ სიმრავლემ მუშაობაში და საქმის გაწილვაში არ დაუშალოს“²... აქ უკვე მუ-

¹ „დროება“, 1869 წ., № 5.

² „დროება“, 1867 წ., № 10. დ ი მ ბ რ ი ბ ა ქ რ ა ძ ი ს წერილი:

ნიციპალიზაციის პრინციპი იმის, რასაც იმ დროს არაჩვეულებრივი სიახლის იერი ჰქონდა. განსახორციელებლადაც ძნელი იყო, ჩვენი მოუზნადებლობის გამო, მაგრამ ენთუზიასტებს ეს არ აშინებთ. ამაშია მათი ძალაც. „დროების“ გაჩაშემოკრებილი ახალგაზრდობაც ენთუზიასმით იყო სავსე და მათი მოღვაწეობაც მიტომ იყო დაუღალავი და ნაყოფიერიც. მათ თითქოს ერთი გაზეთიც არ ეყოთ. „დროება“ მართალია დიდ ადგილს უთმობდა სოფელს, მაგრამ მაინც საქალაქო გაზეთი იყო ინტელიგენტებისა. საქირო იყო სასოფლო გაზეთიც, მდაბიო, ხალხური ენით დაწერილი, ადვილად გასაგები და პრაქტიკული. თქმა და ქმნა ერთია. 1868 წ. იმავე გიორგი წერეთლის რედაქტორობით გამოსვლას იწყებს „სასოფლო გაზეთი“. კავკასიის მეურნეობის საზოგადოებასაც ეკვრიან პირობით, რომ ამ გაზეთს ფინანსიური საფუძველი განუმტკიცონ... ერთი სიტყვით დიდი მუშაობა არის, უუფლოდ, მოუწყობლად, მაგრამ რა სახსენებელია ყველა ეს დაბრკოლება, როდესაც ფიქრი აღფრთოვანებულია, მთელი არსება აღგზნებული და გამუღმებული ჩვენება მომავეალი გამარჯვებისა. 1869 წელს „დროების“ რედაქტორად იწვევენ ს. მესხს, ხოლო 1870 წლიდან მორიგეობით რედაქტორობდნენ ს. მესხი და ნიკო ნიკოლაძე. ამ უკანასკნელის თანამშრომლობა „დროებაში“ დიდი შემატება იყო გაზეთისთვის, ეს ნიშნავდა გაზეთის პირველხარისხოვან ორგანოდ გადაქცევას, მაგრამ აქ არას ვიტყვით, რადგან ნიკო ნიკოლაძის შესახებ ქვემოთ გვექნება საუბარი. „დროებამ“ 19 წელიწადი იარსება, ე. ი. 1885 წლამდე, ვიდრე მთავრობა დაჯეტავდა. ეს დიდი მანძილია იმ დროისათვის და არსებობის ათი წლის თავზე, როდესაც „დროებას“ ერთგვარი იუბილე გადაუხადეს¹, სერგი მესხი აკი სწერდა: „ნუ დაუფიწყებთ, რომ გაზეთის საქმეს ვარდით მოფენილი გზა არა ჰქონია, რომ იმის წესიერ მსვლელობას ხშირად და ბევრი ისეთი მოულოდნელი დაბრკოლება უხვდებოდა გზაზე, რომლის თავიდან მოშორება იმის ხელთ არ იყო, იმის ნებაზედ არ იყო დამოკიდებული-ო“.

ამ ათი წლის განმავლობაში „დროებას“ ერთი სახელმძღვანელო აზრი ჰქონდა და ამ აზრისთვის მას არ უღალატნია თავისი არსებობის შეწყვეტამდე. იმავე ს. მესხის სიტყვით რომ ვსთქვათ, „იმას ესმოდა... სამშობლო ენისა და ლიტერატურის მნიშვნელობა ყოველის ხალხისათვის; იმას ესმოდა... რომ ლიტერატურა საზოგა-

¹ ეს დღესასწაული გადახდილ იქნა 1876 წლის ოთხ მარტს. დავსწრნენ: ილია ქავჭავაძე, სერგი მესხი, ნიკო ნიკოლაძე, ბ. ლოლობერიძე, გრ. არწრუნის, ა. იოანისიანი და სხვ. დაახლოებით 70 კაცი.

დოდ და პერიოდული განსაკუთრებით, ძალაა, რომ ყოველმა ბუტიოსანმა კაცმა ეს ძალა თავის ქვეყნის სასარგებლოდ უნდა მოიხმაროს.

იმას ესმოდა, რომ კაცობრიობა ერთ წერტილზე ვერ გაჩერდება, რომ დროთა ვითარება თავისას თხოულობს, რომ ერთს ალაგას გაჩერება რომლისამე ხალხისა პირველი და აუცილებელი ნიშანია ამ ხალხის სიკვდილისა და ისტორიიდან გაქრობისა“...

70—80-იანი წლები, სხვათა შორის, იმით არის აღსანიშნავი, რომ არჩევულებრივად მრავლდება პერიოდული გამოცემანი. „დროებისა“ და „სასოფლო გაზეთის“ გარდა, რომელნიც უკვე არსებობდნენ, 1869 წელს არსდება ჟურნალი „მნათობი“ ნ. ავალიშვილის რედაქტორობით. 1871 წელს გ. წერეთლის რედაქტორობით არსდება „კრებული“, რომლის უმთავრეს სულისჩამდგმელად ნიკო ნიკოლაძე გამოდის. 1877 წელს ილია ქავჭავაძე აარსებს გაზეთ „ივერიას“, რომელიც ორი წლის შემდეგ ჟურნალად გადაკეთდა. საჟურნალო მასალა უკვე კარგად შერჩეულია, განსაკუთრებით „კრებულსა“ და „ივერიაში“.

აქ აღარ არის ის უფერული, სალიტერატურო ძონძები, ის ხარახურა მასალა, რომელიც უწინდელ ჟურნალებში იბეჭდებოდა. აღარც ის ზერელეობაა, რომლითაც ეკიდებოდნენ საჟურნალო საქმეს „ცისკრის“ პირველ ხანებში, განსაკუთრებით ივ. კერესელიძის ხელში, სამოციან წლებამდე. ახლა ლიტერატურა განახლებულია, სალიტერატურო ინტერესები მრავალმხრივი და ეს შინაგანდ განახლება ემჩნევა ამ პერიოდულ გამოცემათა ფორმასაც. მხოლოდ სარჩევების გადათვალისწინებაც არწმუნებს მკითხველს, რომ საზოგადოებრივი თვითშეგნება უკვე დავაჟკაცებულია და მწერალიც მეტი სერიოზულობით იღებს კალამს.

ჩვენდა სამწუხაროდ, აქ არ შეგვიძლია ამ ჩვენი ჟურნალების დეტალური განხილვა, მათი ინტიმური სიცოცხლის სიღრმეში ჩაშვება, რადგან ეს საგანგებო კვლევის საკითხია და მხოლოდ ზოგადი მოსაზრებებით უნდა დავკმაყოფილდეთ.

მაგრამ, ეს ზოგადი ნათქვამი რომ უფრო თვალსაჩინო გახდეს, აღვნიშნოთ ის მასალა, რომელიც ამ გამოცემებმა მიაწოდეს ჩვენს მკითხველ საზოგადოებას.

„საქართველოს მოამბე“ უკვე ენახეთ. გავეცნოთ ახლა „კრებულის“ და „ივერიის“ მასალებს.

„კრებული“.

I. მოთხრობები და რომანები: ილია ჭავჭავაძის „გლახის ნაამბობი“ და „მგზავრის წერილები“, ნ. სკანდელის (ნიკოლაძე) — „მელაღუშე“; გ. წერეთლის — „ჩვენი ცხოვრების ყვაილი“ და „მგზავრის წიგნები“. რაფ. ერისთავის — „სურათები ჩვენი ხალხის ცხოვრებიდან“; თარგმანები: გოგოლის — „რაზედ მოუვიდა ჩხუბი ივან ივანიჩს ივან ნიკიფოროვიჩთან“ და „შინელი“. ერკმან-შატრიანის — „დალოცვილი ძველი ღროება“; სვიფტის — „გულიერის მოგზაურობა“; ეყენ სუსი — „მიმოჰავალი ურია“; ჟორჯ. ზანდის — „პიერ ჰუგენენი“.

II. ლექსები და პოემები: ალ. ჭავჭავაძის, ნ. ბარათაშვილის, ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლის, მ. ფაშელის (ჰამია გურიელი), გ. ქალაღიძელის (ქოჩაქიძე) და ლერმონტოვის „ღემონი“, თარგმნილი მამია გურიელის მიერ.

III. დრამატული თხზულებანი: გ. წერეთლის — „ჭიბრი“; გ. ერისთავის — „დავა“; აკ. წერეთლის — „სცენები საპატიმროში“; თარგმანები: მოლიერის — „სკაპენის ცულლუტობა“ (თარგმნილი აკაკის მიერ); შექსპირის — „მეფე ლირი“ (თარგმნილი ილია ჭავჭავაძისა და ივ. მაჩაბლის მიერ).

IV. საქართველოს ისტორია: გ. გორიძელის (წერეთელი) — „საქართველოს პოლიტიკური ცხოვრება ძველად“, „საქართველოს ისტორიის სურათები“, „გვართა ბრძოლა საქართველოში“.

V. საქართველოს ისტორიის მასალა: მორიგი ლაშქრობა და განჩინება მეფე ერეკლე მეორისა, განჩინება ბარისა და მთიულთა, ადგილთა ვახტანგ ბატონიშვილისა, გრიგოლ დადიანის განაჩენი, ხევსურების ჩვენება იმათი მიწა-წყლის შესახებ კავკასიის ქედს იქით.

VI. წერილები მსოფლიო ისტორიის შესახებ: ნ. სკანდელის — „ახალი საფრანგეთი და ნაპოლეონ III-ის ცხოვრება“; ნ. ცხვედაძის — „მეთექვსმეტე საუკუნე“; ბორნეს — „გლეხჯაცობის ომი გერმანიაში“ (თარგმანი).

VII. ქართული ლიტერატურის ისტორიის მასალა: წერილები ნ. ბარათაშვილისა.

VIII. მგზავრის წერილები: ნ. სკანდელის — „სხვათა შორის“; ადეველის — „მგზავრის შენიშვნები“.

IX. გამოჩენილი კაცების მოღვაწეობა: იოსებ მაძინის, ჰანრიკოშვილის, იოანე ლუსის.

X. სახალხო სიტყვიერება: ლექსები, გამოცანები, ანდაზები.

XI. სამეცნიერო წერილები: დოქტორ კრუპოვის — კაცობრიობის სულის ავადმყოფობაზე; საზრდო და მისი მნიშვნელობა.

XII. ფილოლოგიური განხილვა ქართული ენისა — გ. წერეთლის.

XIII. კრიტიკული და პოლემიკური წერილები ნ. სკანდელისა და მ. პეტრიძის.

XIV. პუბლიცისტური წერილები, შესახებ ახალგაზრდობისა, ქალებისა (ემანსიპაციის სასარგებლოდ), განათლებისა. კერძოდ უნივერსიტეტის დაარსებისა თბილისში, ერობისა, ბანკისა და სხვ. და ამ საკითხების შესახებ სწერდნენ ნ. ნიკოლაძე (სკანდელი), გ. წერეთელი, აკაკი წერეთელი, სერგი მესხი, მ. პეტრიძე და სხვ.¹

როგორც ვხედავთ, პროგრამა ფართოა და ავტორებიც — საუკეთესონი. და თუ იგი ტიპური ეურნალი არ იყო, ეს ნაკლი შეავსო ილიამ ეურნალ „ივერიის“ დაარსებით 1879 წელს, ეს უკვე ნაშდვილი ევროპული ხასიათის ეურნალი იყო როგორც პროგრამით, ისე ზომით. დ. კარიკაშვილის სწორი შენიშვნით, „ეურნალს ჰქონდა ერთი ნაკლი, — არ იყო მასში ბუნებისმეტყველების და ზოგიერთი სხვა მეცნიერების დარგის წერილები. უმთავრესი ადგილი ეჭირა კაზმულ სიტყვიერებას, ისტორიას და პოლიტიკას“. სამაგიეროდ, ამ ნაკლის გარდა, საეურნალო მასალა საგანგებოდ დაწმენდილი იყო და სერიოზული როგორც შინაარსის, ისე ენის მხრივ. ყველგან ჩანდა რედაქტორის ღრმა კეთილშეგონება და მზრუნველი ხელი.

ეურნალის არსებობის მანძილზე, დაიბეჭდა შემდეგი თხზულებანი:

I. მოთხრობები და რომანები: ილია ჭავჭავაძის, ალ. ყაზბეგის, სოფ. მგალობლიშვილის, ნიკო ლომაურის, ეკატ. გაბაშვილის, დიმიტრი ყიფიანის (ბაქარ ქართლელის), ან. თუშანიშვილის, ალ. მირიანაშვილის, ზ. გულიანაშვილის, გრ. ყიფშიძის და სხვ.

თარგმანები: ალფ. დოდეს, ებერსის, ჟორჟ სანდის, კლადელის, ჰალევის, რიდელის, კატრელის, მარმოლის, ოლივერ გოლდშმიტის, მურიეს, ტურგენევის, გარშინის, სუნდუკიანცის და სხვ.

II. ლექსები და პოემები: ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლის, რაფ. ერისთავის, ანტონ ფურცელაძის, ი. ბაქრაძის, კ. დადიანის, აექს. ცაგარლის, არჩილ მეფის, ალ. ჭავჭავაძის, გრ. ორბელიანის, ვახტ. ორბელიანის, ი. ლავითაშვილის, ცახელის და სხვ.

¹ ეს სია ამოწერილია დ. კარიკაშვილის წერილიდან: „ქართული პერიოდული გამოცემების ბიბლიოგრაფიული მიმოხილვა“. იხ. ეურნალი „წიგნის შეგობა-რო“, 1925 წ., 1—2.

თარგმანები: ბაირონის, პუშკინის და სხვ.

III. დრამატული თხზულებანი და სცენები: რ. ერისთავის, აკ. წერეთლის, აქვს. ცაგარლის, დ. ფრისთავის, ალ. ყაზბეგის, ს. მგალობლიშვილის და სხვ.

თარგმანები: მოლიერის, ბალზაყის, ბოშარშეს, ემილდუ-ჟირარდენის, სუნდუკიანცის და სხვ.

IV. ისტორიული და ეთნოგრაფიული წერილები: დ. ჩუბინაშვილის, დიპ. ბაქრაძის, პ. ზმიკაშვილის, ნ. დადიანის, პლ. იოსელიანის. ი. სვიმონიძის, თ. ჟორდანიას, ნიკო ხიზანიშვილის, ი. ოქრომჭედლიშვილის, თათარხან დადიშეკელიანის, სილ. ხუნდაძის, მოსე ჭანაშვილის, არტ. ლაისტის, ალ. ცაგარლის და სხვ.

V. საქართველოს ისტორიის მასალა: საქართველოს ცხოვრება — ნ. დადიანის, სოლომონ მსაჯულის წერილი, მიწერ-მოწერა საბა სულხან ორბელიანსა და ბესიკს შორის, ანტონ კათალიკოსის წერილები, დელაველეს მოხსენება საქართველოს მდგომარეობის შესახებ, პეიონელის მოთხრობა საქართველოში და სპარსეთში არეულობის შესახებ და სხვ.

VI. წერილები ლიტერატურის ისტორიის შესახებ: ნ. მთვარელიშვილის, თ. ჟორდანიას, დიპ. ბაქრაძის, დ. ჭანაშვილის.

VII. პუბლიცისტური წერილები: ილია ქავჭავაძის, გ. ზდანოვიჩის, გ. თუმანიშვილის, რენანის...

VIII. სახალხო სიტყვიერება: ხევსურული ლექსები, ფშაური ლექსები, და სხვ.

IX. ლინგვისტური წერილი: პ. მირიანაშვილის — „არიულ ენათა ჯგუფი და ქართული ენა“.

X. ეამოჩენილ პირთა ცხოვრება: ლეონ გამბეტასი, კოლუმბისა...

XI. საპედაგოგო წერილები: ი. გოგებაშვილის, თელა-წყალელის, ტარასოვისა.

ამას გარდა, ეურნალში დიდი ადგილი ჰქონდა დათმობილი საშინაო და საგარეო ცხოვრების მიმოხილვას. იწერებოდა წერილები ქართველი საზოგადოების ნაკლულევეანების შესახებ, ბანკის თაობაზე, სამეურნეო ცხოვრების მოწესრიგებაზე, ვაჭრობის განვითარების შესახებ, განათლებაზე, ქართული ენის დევნის თაობაზე, ლიტერატურაზე, თეატრზე და სხვ.

უცხოეთის მიმოხილვაში იწერებოდა დიდ პოლიტიკურ ამბებზე, რომელიმე ქვეყნის ეპოქების განხილვაც იყო, როგორც მაგალითად, ავსტრიის სლავების ეროვნული განვითარების შესახებ, ანდა საბერძნეთის აღორძინებაზე და სხვ.

„ივერიის“ პროგრამა, და განხორციელებაც, როგორც ვხედავთ, ფართო იყო და ქართველი საზოგადოების საუკეთესო სკოლას წარმოადგენდა.

ხოლო რაც შეეხება სპეციალურად სალიტერატურო აზროვნების განვითარებას, ან უფრო ვრცლად, ხელოვნების პრობლემების წამოყენებას, უნდა ითქვას, რომ, ამ მხრივ, აღნიშნულ პერიოდში საგრძნობი ნაბიჯი იყო წინ გადადგმული. სალიტერატურო და ესთეტიკური აზროვნების სარბიელზე ჩნდებიან ისეთი სერიოზული კრიტიკოსები, როგორც ნიკო ნიკოლაძე, მ. პეტრიძე, ანტონ ფურცელაძე, ალ. ცაგარელი, სერგი მესხი, გ. წერეთელი და სხვ., რომელთაც ლიტერატურას და ხელოვნებას სერიოზული ამოცანები დაუნიშნეს და ქართველ საზოგადოების თვალში მისი პრესტიჟი და მნიშვნელობა აამაღლეს.

მათი ნაწერების მიხედვით ირკვევა, რომ იმ დროს ლიტერატურისა და ხელოვნების შესახებ საში ვარკვეული მიმართულება არსებობდა. — მხატვრული რეალიზმის სკოლა, რომლის საუკეთესო წარმომადგენლად ილია ჭავჭავაძე, ნიკო ნიკოლაძე, მ. პეტრიძე და გ. წერეთელი უნდა დავასახელოთ. ამ სკოლის დამახასიათებელ ნიშნად ის უნდა ჩაითვალოს, რომ იგი უტილიტარიზმსა და ესთეტიკას აკავშირებდა, სინამდვილეს აცხადებდა ხელოვნების საგნად, სარგებლიანობის თვალსაზრისით იღებდა და აფხებდა შემოქმედებას, ხოლო ესთეტიკურ მიმართებას ამ სინამდვილისადმი მაინც არ უარყოფდა. ამ მიმართულების საწინააღმდეგოდ დაიბადა წმინდა უტილიტარისტული მიმართულება, რომელიც რუსეთში ნილილისტ ბაზაროვის კალთიდან იღებდა დასაბამს.

აქ უარყოფილი იყო ესთეტიკა და ამ ანტიესთეტიკურ-უტილიტარისტული სკოლის წარმომადგენელი ჩვენში იყო ანტონ ფურცელაძე. იგი იმეორებდა პისარევის ნათქვამს: „ძირს ესთეტიკა, ძირს კულტურისა და პროგრესის ის მხარენი, რომელნიც პასუხს არ გვაძლევენ მთავარ საკითხზედ, თუ როგორ გავაძლოთ ღამშეუღნი და როგორ უზრუნველვყოთ ყველანი?“ „Сапоги в чмряты“ (თოხლოდ მოხარშული წაღები) ეს არის თქვენი პოეზია, რომელსაც ჩვენ უარყოფთო.

„ვანკა — ტანკა“ ბეთხოვენის სიმფონიებს სჯობია და თქვენი რაფაელ სანციო და ჩემი კარგი მზარეული ერთნაირი ღირებულების ოსტატები არიანო“. ამ პოზიციაზე დადგა ანტონ ფურცელაძეც და გაილაშქრა ბარათაშვილის, ილია ჭავჭავაძის და სხვათა პოეზიის წინააღმდეგ. ნ. ბარათაშვილის ლექსის „შემოღამება მთაწმინდაზე“ შესახებ ჩვენი კრიტიკოსი ამბობს: „მკითხველი რა-

დაცა მომზადებით შეუდგება ამ ლექსის კითხვას, და როდესაც გაათავებს, რჩება ხახა-მშრალი, გულცარიელი. ეს იმიტომა, რომ აქედან არ ამოგაქვთ გონების მასაზრდოებელი ლექსა, და როგორც მშვიერი გონებით შესდგომიხართ ამის კითხვას, ისეთივე და უფროც მშვიერი რჩებით, რადგანაც ეს იმ საკმელსა ჰგავს, რომ კაცს მადას უხსნის და ქუქს კი არ ეცხობა, რამდენიც გინდა სჭამოთ¹, რაზეც „საქართველოს მოამბემ“ ოხუნჯობით უპასუხა: „გაკაპასდი და დაიწყე, რომ (ლექსმა) მადა გამიღვიძა და კუჭი კი ვერ გამოიძლო. პოეზია ლობიოს შექამანდის ქოთანს ხომ არ არი, რომ ლობიო გასვლიპოსო“.

ამ დავაში იმ დროსაც და შემდეგშიც მხოლოდ საპირადო ინტერესებს ეძებდნენ და ანტონ ფურცელაძეს ამტყუნებდნენ, ჩვენ იმ აზრისა ვართ, რომ ანტონ ფურცელაძის აზროვნება ამ მხრივ განირჩევა „საქართველოს მოამბე“ — „ღროება“ — „კრებულს“ აზროვნებისაგან. მართალია, ეს უქანასკნელნიც, როგორც მოვიხსენიეთ, უტილიტარისტები იყვნენ ხელოვნებაში, მაგრამ ანტონ ფურცელაძე სულ უკიდურესობაში იყო გადავარდნილი, რაც გვაძლევს უფლებას ვიფიქროთ, რომ ერთგვარი აზროვნების დიფერენციაცია უკვე დაწყებული იყო. რომ ეს დიფერენციაცია ფაქტია, სხვათა შორის, თუნდ „მნათობის“ დაარსებითაც მტკიცდება. ეს უურნალიც ხომ ახალთაობისა იყო. იგიც ხომ ენათესაება „საქართველოს მოამბე“ — „კრებულს“, მაგრამ ბოლომდე არა. არის რაღაც ნიუანსები, რომელნიც ცალკე აყენებენ და დისტანციას ჰქმნიან. თუნდ მაგალითად სოციალიზმის საკითხში. პოლემიკა გაიმართა „მნათობელ“ მოსე ქიქოძესა და „კრებულელ“ ნ. ნიკოლაძეს შორის. ერთიც და მეორეც სოციალისტები არიან, მაგრამ ედავეზიან ერთმანეთს, მუშებისათვის წილის დაღება მოგებაში სოციალისტური არის თუ არაო, სოციალიზმის მასწავლებელნი „ამ საშუალებას უცქეროდნენ როგორც უკეთეს და უფრო მოხერხებულ საშუალებას, რომ მუშებისათვის მიენიჭათ დამოუკიდებლობა“ თუ არაო, რაზეც ნ. ნიკოლაძე უარყოფითად უპასუხებდა. ეს აღარ არის საპირადო საკითხი, ეს საპრინციპო კითხვაა და აქ არსებული დავა უკვე აზროვნების დიფერენციის დოკუმენტი. ასეთივე ხასიათი ჰქონდა ზოგჯერ ანტონ ფურცელაძის რადიკალობას და „გადავარდნასაც“.

იგი რაღაც აჩემებული სოციალისტის სახით გამოიქვირება, მეტიმეტად მემარცხენედ და რუსეთის რადიკალური უურნალების მათაყვანებლად. „ჩვენი სალტოლვილო“ — ამ სათაურით იგი

¹ „ცისკარი“, № 3, გვ. 436.

წერს სოციალისტური აზროვნების მოკლე ისტორიას, აღფრთოვანებით ახსენებს ოუენის კომუნებს, ფურიეს ფალანსტერებს, ბაბეფის ეგალიტარიზმს, სენსიმონის თავისუფალ ასოციაციებს, პრუდონს, ლუი ბლანს და სხვ. უტოპიურ სოციალიზმის ჩქერში ჩვენი ანტონ ფურცელაძე რაღაც გახარებულია, უყვარს ეს აზროვნება, და მიუხედავად იმ გაფრთხილებისა, რომელსაც იგი ამბობს, „რომ არ შევიქმნეთ ბრმა მონა ევროპის ბაძეაში-ო“, იგი მაინც ფანატიკოსია და ისეთი, რომ ეს ფანატიზმი დიდხანს არ ჰყოფნის. მას სიღრმე აკლია.

მაგრამ, ყოველ შემთხვევაში, ანტონ ფურცელაძე მაინც ჩვენში ერთგვარად დამოუკიდებელი მოაზროვნეა და, ქართული კრიტიკის ისტორიაში, მას საკუთარი ადგილი აქვს.

შეიძლება ჩვენ არ გვაქმყოფილებდეს მისი აზროვნება, მაგრამ ასტორიისათვის ამას არ აქვს მნიშვნელობა. მნიშვნელოვანი თვით ფაქტის არსებობაა, და ამ ფაქტის მიხედვით კი შესაფერი დასკვნების გამოტანა.

ბაზაროვისებურ შეხედულებას ჩვენში განვითარება არ მისცემია. ანტონ ფურცელაძე ამ მხრივ ერთგვარი უნიკუმია. ხოლო აღნიშნულ პერიოდში გაბატონებული იყო ის შეხედულება, რომელიც ილია ჭავჭავაძემ დაამყარა. ამიტომ იყო, რომ „კრებული“ 1872 წელს ერთგვარ ჯამს რომ უყეთებს განვლილი წლების უფრნალისტიკას, „საქართველოს მოამბის“ შესახებ წერს:

„მოამბის“ განოსვლა ჩვენს ლიტერატურაში შესანიშნავ მოვლენად დარჩება სამუდამოდ. მკითხველმა საზოგადოებამ პირველად ნახა და შეიტყო, რა არჩევით უნდა იბეჭდებოდეს ნაწერი, რა სიცოცხლე უნდა ეტყობოდეს ნაწერს და როგორ უნდა ელაპარაკებოდეს მწერალი მკითხველსა. განსხვავება „ციცქარსა“ და „მოამბეში“ დიდი იყო. ერთი თითქმის არაფერს არ აფიქრებინებდა მკითხველს, უფრო აძინებდა; მეორე კი აფხიზლებდა, სხვადასხვა აზრებს ჰბადებდა მკითხველის თავში და გასაგონის სიტყვით აგრძნობინებდა გულსა. ილია ჭავჭავაძემ მისცა ამგვარად მიმართულება ჩვენს ლიტერატურას. იმის კრიტიკულ სტატიამდინ არც კი იცოდნენ, რა არის მიმართულება ლიტერატურისა ანუ კაცისა“. და შენიშნავს: „თვით ამ სიტყვის შემოღება „მიმართულება“ ილია ჭავჭავაძეს ეკუთვნისო“¹.

როგორც ვხედავთ, ილია ჭავჭავაძე ფიქრთა მპყრობელია. მისი მიმართულება უკვე საზოგადოდ ცხადდება და ამ პოზიციიანე განაგრძობენ დგომას ნ. ნიკოლაძე, მ. პეტრიძე, გ. წერეთელი და სხვ.

¹ „კრებული“, 1872 წ., № 8 — 9.

„ლიტერატურის, საზოგადოდ მწერლობის დანიშნულება იმაში მდგომარეობს, რომ ნამდვილად, სწორედ და გონიერად გამოხატოს ხალხის ყოფა-ცხოვრება, ხასიათი, ზნე, მოთხოვნილება და აზრი“.

„კრიტიკა... თვალს ადევნებს... ნიშნავს მათ ხასიათს, ჰკრებს მათი ნაშრომის ყვაილებს, აფასებს მათ მნიშვნელობას, არდგენს საბოლოოდ სჯას, გადაწყვეტილებას ამ საზოგადო შრომაზე და მოქმედებაზე“...

ასეთია „კრებულის“ კრიტიკოსების თვალსაზრისი. ხოლო უფრო კონკრეტულად, პეტრიძე „არსენას“ გამო ასე მსჯელობს: „მწერლის ღირსებას ვაფასებთ იმითი, როგორი ვრცელი მხედველობა აქვს, როგორი სინამდვილით ესმის და ცხოველად გვიხატავს ცხოვრების მოვლენათა. კრიტიკოსის საქმე ეს არის, მწერალმა გაიგო თუ არა ერის საწადელი, რომელიც ან უკვე გავლილებულია, ან მალე გაიდვიძებს ქაშთა ვითარების ძალით? მას უკან რამდენად გაიგო და გამოხატა? ძირიდან აულია საგანი თუ მართო გარეგანი შეხედულება? გარეგანი გამოხატულება? გარეგანი გამოხატვა და წარმოდგენა საგნისა როგორ ეთანხმება მწერლის მხედველობისა და გრძნობის ძალასა? — აი ჩვენი ზონა და სასწორი ყოველის თხზულებისა და მწერლის დაფასებისათვის...“¹.

ამ მოკლე ფორმულაში ძალიან კარგად არის განმარტებული სალიტერატურო მოვლენის ღირებულება, ნაჩვენებია მწერლის მიმართება სინამდვილისადმი და გამოსახვის საშუალების ხარისხი. აქ არის შერიგებული, როგორც უკვე ზემოთ მოვიხსენიეთ, სარგებლიანობის და სილამაზის პრინციპები, და ეს თავისებური სინთეტიზში განსაზღვრავდა იმ ეპოქის ესთეტიკურ მსოფლმხედველობას. ასე რომ, უკიდურესმა ნილილიზმმა ჩვენში ნიადაგი ვერაპპოვა. პირიქით, თანდათანობით ფეხს იკიდებს უფრო საღი ესთეტიკური აზროვნება და რუსეთიდან მომავალ კონცეპციებს უპირისპირდება ევროპული სისტემა. ალექსანდრე ცაგარელი² მიუხედავად „დროებას“ უგზავნის წერილებს სათაურით: „ჩვენი უზედური მწიგნობრობა ამ საუკუნეში“, სადაც ერუდიციით და საკითხის კონკრეტიზაციით ახალ ესთეტიკურ თეორიას შლის. აქ ლესინჯისა და ტენის ერთგვარი დაახლოვების ცდა არის, მათზე დამყარებით ერთგვარად ახალი თეორიის აშენება, რაც მას იმ

¹ „კრებული“, 1873 წ., № X — XI — XII.

² არჩ. ჭორჭაძე „უცნობ ავტორს“ უწოდებს ამ წერილების დამწერს, რადგან წერილები უსახელოდ არიან დაბეჭდილი. ჩვენი ძიებით კი ეს „უცნობი ავტორი“ ალექს. ცაგარელი აღმოჩნდა.

დროისათვის საგანგებო მნიშვნელობის მოვლენად აქცევდა. ალექსანდრე ცაგარელის წერილი იმითაც არის საგულისხმო, რომ ავტორი ნაციონალური ხელოვნების საფუძველს ეძებს. ეს ლესინგის გავლენაა. ამ უკანასკნელის საგანგებო როლი გერმანულ ლიტერატურაში ხომ გამოიხატა ეროვნული დასაწყისის განმტკიცებაში, და ჩვენი ავტორის ცდაც აქეთ არის მიმართული. „რომელსამე თხზულებას მაშინ ექნება... საზოგადო, მსოფლიო, კაცობრიული ინტერესი, როდესაც იგი ნამდვილი ნაციონალური იქნება“¹. ამასთან, უჩვენებს იმ პირველ წყაროს, რომელსაც ვერ ასცდება ნამდვილი შემომქმედი. „ყოველგვარი პოეზია (ლირიკული, ეპიური და დრამატული) არის ხალხის პოეზიაშია, როგორც ნამდვილ ცხოვრებაში: ბუნებითი ლექსიცა (ლირიკა), ბუნებითი მოთხრობაცა (ეპიკა) და ბუნებითი ბრძოლაცა თავის ნებასთან, ვნებებთანა და გარემოებებთანა (დრამა); და ხელოვნებითი პოეზია, ლირიკა, ეპიკა და დრამა, ნამდვილი ნაციონალური იქნება მაშინ, როდესაც საძირკველი ხალხის ბუნებითი პოეზია ექნება“... ამ თვალსაზრისით ეხება კრიტიკოსი ჩვენს პოეტებს და საგულისხმო დასკვნამდე მიდის. თუმცა ზოგჯერ შემცდარ გზაზეც ღვება და ვერ იჩენს მოვლენის ღრმად გაგების უნარს. მაგალითად, ალ. ჭავჭავაძის პოეზიის განხილვის დროს.

ერთი სიტყვით ალ. ცაგარლის წერილებმა ერთგვარად ეპოქა შექმნეს და აახმაურეს იმდროინდელი სალიტერატურო აზროვნება. ერთი ნაბიჯი კიდევ იქნა წინ გადადგმული და ჩვენი სალიტერატურო ქვეყანა აზროვნების დიფერენციაციის ასპარეზად შეიქნა.

პრესისა და სალიტერატურო ასპარეზის მიხედვით უნდა დავასკვნათ, რომ ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრება ახალ გზაზე დადგა. ეს პროცესი ორმოცდაათიან წლებში დაიწყო, სამოციანში — გაძლიერდა, სამოცდაათიან-ოთხმოციან წლებში კი ორგანიული ვანვითარების სტადიაში იმყოფება. ვნახეთ ისიც, რომ საშოქმედო დედა-აზრი პრაქტიკის გარშემო ტრიალებდა და ეს სასარგებლო საქმით გატაცება იმდენად მძლავრი იყო, რომ ხელოვნებასაც კი ყოველდღიური „ქირ-ვარამის“ სამსახური დააკისრეს.

¹ „დროება“, 1870, № 8.

ისტორიულად ეს ასეც უნდა მომხდარიყო, რადგან სრულიად ახალი ეპოქა იყო თავს წამომდგარი და რომანტიული თვლენა, თუ წარსულის კალთაში თავის დება, აღარ შეიძლებოდა. მით უმეტეს, რომ ბატონყმობის გადავარდნის შემდეგ ბევრი ახალი საკითხი წამოიჭრა და მათი გადაუწყვეტლობა დიდ სიმწვავეს ქმნიდა.

თავადაზნაურობა, წარსული ცხოვრების ეს დარდიმანდი ბატონპატრონი, მეომრობაში აღზრდილი და მოხუცებული, ახალი ეპოქისათვის გამოუსადეგარი ხდებოდა. მან ალღო ვერ აუღო ახალ ცხოვრებას და არსებითად გარიყული დარჩა. გლენობა კი, ისტორიულად მზენელ-მთესველი, ყმობით დაბეჩავეებული, ასე აღვილად ვერ შეძლებდა მობრუნებას, რომ ახალ პირობებს ახალი იარაღით შექტურვილი დახვედროდა. ასე რომ ჩვენი ქვეყანა უპატრონო სოფელსა ჰგავდა, და ასეთ პირობებში ვის უნდა გაეწია გულშემატკივრობა, თუ არა ინტელიგენციას. ამიტომ, სამოციანი წლებიდან განსაკუთრებით ლიტერატურაში გაიჩნის მოწოდება, რომ ვალი მოიხადონ ჩვენი ქვეყნის წინაშე, ვისაც ეს ევალება (ე. ი. ინტელიგენციას) უწინამძღვრონ ხალხს და ახალი ცხოვრებას სარბიელზე გამოიყვანონ. ასეთ ქადაგებაში ერთმა ათეულმა წელმა გაიარა, დრო სრულიად საკმარისი იყო, რომ საზოგადოებრივ შეგნებაში ერთგვარი კვალი გაეცლო და თეორიულად თქმული საკითხები განხორციელების ფაზისში გადამდგარიყვნენ.

რა აწუხებდა ჩვენს ქვეყანას? — სიღარიბე. რა უნდოდა — ფული. და აი, სამოცდაათიანი წლებიდან ამ ფულის შესახებ არის ლაპარაკი და ფუსფუსი. „საბანკო საკითხი“, რომლის პირველი ავტორიც დიმიტრი ყიფიანი იყო, და მეტად ძნელი მუშაობის გამტანი კი ილია ჭავჭავაძე, ხდება ჩვენი ჟურნალ-გაზეთების მთავარ საჯნად. ბევრ მემამიტს ისე ეგონა, რომ ბანკი განწმენდის კარად გადაექცეოდა და მასში განვლილს სულ გაუყუჩდებოდა ყველა ნიუთიერი სატკივარი. ამის შესახებ, გრ. ორბელიანი, ერთ კერძო წერილში, 1974 წ. წერს: „ილია ჭავჭავაძე წავიდა პეტერბურგს, რომ ეგებ ვინმე ბანკირი იპოვოს, ჩვენის ბანკისთვის. ვნახოთ ეგებ გამორჩნდეს ვინმე დურაკი. ნეტავ იცოდნე, რა მოუთმენლობით მოელის ჩვენი საზოგადოება ბანკის გახსნასა. გულ-დაჭერებულნი არიან, რომ გაიხსნება-რა ბანკი, მაშინვე გაქჩრება ვალი თავისთავად“.

გრ. ორბელიანას ეს სიტყვები საგულისხმოა კიდევ იმ მხრით, რომ აქ ჩანს მოღლილი ხალხის სკეპტიციზმი და უღვაშ ქვეშ დიმილი, რომელსაც მაღლიდან დაცინვის აზრი გადაჰკრავს. ისტორია ასეთ ხალხს ყოველთვის განზე სტოვებს, ცხოვრებას კი ის მო-

ფუსფუსე ხალხი ქმნის, რომელიც არაფერს უშინდება, ყველა გზას ცდის და მოძრაობს, რადგან ენერგია აქვს და შეცდომების დაშუალებით სწორ გზებს პოულობს. და იმ დროს, ორბელიანის გვერდით, სწორედ ეს მოფუსფუსე ხალხი აირია, რომელიც რაღაც ციებ-ცხელებით მოედო ყველგან, რომ ფული ეშოვნა. ამის შესახებ, ს. მესხი, ჩვეულებრივი პკუით და მოფიქრებით „დროებაში“ ჩწერდა:

— „ეს გამწარებული ფაცა-ფუცი, მოძრაობა ჩვენის მოწინავე საზოგადოებისა, ეს ძებნა ადვილად შესასრულებელი და ბევრი ფულების მომცემა საქმისა, და შრომისა, ჭერაც არ დაწყნარებულა. ეხლაც არიან ისეთი პირნი, რომელთაც იმედი აქვთ, რომელნიც სცდილობენ აყალო მიწაში ოქროს მადნები აღმოაჩინონ, რომელნიც სხვა-დასხვა უსახელო კამბანებს ადგენენ და ჰხვა და ჰხვა. და ჩვენ სრულიადაც არა გვსურს, რომ ამგვარი მიმართულება, ეს ლტოლვილება ჩვენს საზოგადოებაში ერთბაშად მოისპოს. ჩვენს აზრით, ამგვარ ფაცა-ფუცს, ამნაირ უსწორ-მასწორო და ბნელ გზაზე ხეტიალს იმ კეთილის ნაყოფის მოტანა შეუძლიან, რომ ბოლოს და ბოლოს სწორ გზაზე დავდგებით. თვით გარემოება გამოგვაფხიზლებს და გვიჩვენებს, რომ შეუსრულებელი პროექტების დევნა ხელს არ მოგვცემს, რომ უეცრად მანქანების ძალით გამდიდრების მაგიერ, ჩვენ ბეჯით სწავლას, გულმოდგინე შრომას და ასაბრულებელ საქმეებს უნდა შეუდგეთო“¹. ამ გამდიდრების ავადმყოფურ წადილს, რასაკვირველია, თავისი სასაცილო მხარეც ექნებოდა, მაგრამ განა ყველა მოვლენას არა აქვს თავისი კომიკური მხარე?

გიორგი წერეთელი, ეს ჩვენი სინამდვილის დაკვირვებული მკვლევარი, მოხდენილი იუმორით ასე აგვიწერს „კრებულში“ იმ დროის ვითარებას:

— „ამ უამად, საცა არ გახედავ, ყველას ნახშირის სუნი ესმის. იმსაც ამბობენ, კავკასიის მთები იმიტომ მოსჩანან ლურჯად, რომ ნახშირის კომლი აქვთ გარს შემომდგარი, რომელიც მთების გულიდან ამოდისო. და ამის გამო უნდა ვიფიქროთო, რომ კავკასიის მთების გული სულ ნახშირია. — ამისი კი რა მოგახსენო, და ზოგიერთი ქართველების გული, და განსაკუთრებით იმერლებისა რომ ნახშირია, — ეს კი მართალია. ამ ნახშირის სუნმა და კომლმა ისე გაიტაცა ჩვენი საზოგადოება, რომ რაც შავია, სულ ოქრო ჰგონია, და ამის გამო, შავ ჩირქიან ზნესაც არ თაკილობენ. ერთი, ამ

¹ „დროება“, 1874 წ., № 444.

შავი ნახშირის მძაბიბელი შემხვდა ამ დღეებში და მიიხრა: მეშვე-
ლაო.. იმის გიჟურმა თვალების ბრიალმა არ მაპიაპოვნა. ვიქვი,
სიმდიდრის ძიებაში ტვინი გადააბრუნებია მეტი. მინდოდა გვერ-
დი ანუ ელო... მაგრამ ამ ახალმა გიჟმა ჩამავლო კალთაში ხელი და
მომძახოდა: — გაიგე — და გაიგე, რა ვიპოვე! ბაქოსკენ წაველ და
ოთხი ნავთის ქა ვიპოვეო, თითო სამ-სამ თუნდალ ვიყიდე. სულ
დამიჯდა თორმეტი თუმანიო. ეხლა იცი რას ვაპირებ! წავალ საზ-
ღვარ-გარედ, მოვიყვან კაპიტალისტებს და გავმართავ ნავთის კამ-
პანიასაო. ჩემს საწილოდ წელიწადში უკანასკნელი ჰაი ათასი მანეთი
შემოსავალი მექნება. ამ დროს ძირს დავიხედე და იმის ცერს წაღაში
თავი გამოეყო. თუ აგრეა, მაშ შენს ფეხის ცერსაც ეღირსება გათბო-
ბა, — ესტივი გუნებაში. ამ დროს ჩემი აქციონერიც უურზე წა-
მოდწვდა და მიჩურჩულა: — გეთყვა, იქნება ხუთი მანეთი გქონ-
დეს. მასესხე, ფაიტონის ფული არა მაქვს, პასპორტი მინდა პოლი-
ციიდან გამოვიტანო, თორემ ნავთის კამპანიის შედგენა დამიგვიან-
დებოა. ღეთს წინაშე, გზის ფულიც მჭირდება, ისიც არა მაქვსო.
„კაი მასალა გკლებია მამაშვილობაჲა“ მეტი. ბოლოს ჩემი ჯიბე
რომ ისე ცარიელი დარჩა, როგორც თავისი, უქმაყოფილების ნიშ-
ნად უხეიროდ გაიდრიქა და გამშორდა“¹.

ეს — კომიკური სინამდვილე იყო, მაგრამ აქ მოვლენის სასა-
ცილო მხარე კი არ არის საინტერესო, არამედ ის ფსიქოლოგიუ-
რი გარდატეხა. რომელიც ქართველი კაცის არსებაში მოხდა, ის მ-
ძიებელი ჩქროლდა, რომელიც დღეს სასაცილოდ ჰხდოდა, მაგრამ
პოპულარის თესლს კი უზრუნველყოფდა. საქმე, ახალ პირობებთან
შეგუებული, თუ იქედან გამოზდინარე, იქცა აზროვნების მთავარ
პუნქტად და, აღრე თუ გვიან, ოცნებების ქვეყანას ნამდვილი გარ-
ჯა და დოვლათის დაგროვება შესცვლიდა.

და ეხედავთ კიდევ, რომ ჩვენი ცხოვრების ყოველი მხარე
ახალი გზით დაიძრა, ჩვენი საზოგადოების ყველა კატეგორიამ
პრაქტიკული საქმიანობა დაიწყო, რასაც შედეგად მოჰყვა ახალი
ურთიერთობის დაწყება და განმტკიცებაც. რკინის გზა, მადნეუ-
ლობათა აღმოჩენა, ვაქრობა — მრეწველობის აღორძინება, დიდ
ცენტრებისკენ იზიდავდა ქართველობას. ჩვენი ინტელიგენციაც
ტფილისში გროვდებოდა და მყარდებოდა. ტფილისში იწყებოდა
ყოველი კულტურული დაწყობილება. ტფილისში კმატულობდა
ქართველ მცხოვრებთა რიცხვი, ტფილისში უნდა გამოჩევილიყო
ახალი სოციალური კლასი ქართველ ვაჭარ-მრეწველებისა და ეს

¹ „კრებულო“, 1872 წ., № 10—12.

ასეც მოხდა¹. ერთი სიტყვით, დაიწყო ჩვენი ცხოვრების ძირითადი შეცვლა. ამან გამოიწვია ბანკების დაარსების საჭიროება. 1875 წელს არსდება თბილისის ბანკი, რომლის მეთაურობაც ილია ჭავჭავაძეს ჩააბარეს. ასეთივე ბანკი დაარსდა ქუთაისში და ამ ბანკების გარეშემო დატრიალდა ქართველი ინტელიგენციისა და თავადაზნაურობის იდეური სხვადასხვაობა. თავადაზნაურობა თავის წოდებრივ უზრუნველყოფაზე ცდილობდა, ინტელიგენცია საზოგადოებრივ სარგებლიანობისათვის იღწვოდა. საბოლოოდ მაინც ინტელიგენციას დარჩა გამარჯვება. მართალია, ეს გამარჯვება იდეალური არ იყო, მაგრამ იმ დროს ისიც მნიშვნელოვანი იყო, რომ ბანკებს თავისი საზოგადოებრივი მოვალეობა მაინც შეასრულებინა. გარდა ბანკებისა, ჩვენი ინტელიგენცია ზრუნავდა სოფლის მეურნეობაზე (მეყველეთა ამხანაგობა, გლეხებისაგან მიწის შექენა, გლეხის კრედიტი, სამეურნეო სკოლები და სხვ.) ზრუნავდა ქართულ განათლებაზე, თეატრზე, „შაურიან ლიტერატურაზე“ და სხვ.

და ეს ზრუნვა უშედეგო კი არ იყო, პირიქით, მეტად მნიშვნელოვანი და განუზომელად სასარგებლო. მაგალითად, 1879 წელს დაარსდა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება. ეს საზოგადოება იმ დროისთვის ერთგვარად ქართულ მთავრობის როლს ასრულებდა, და როდესაც ყოველივე ეროვნულის დევნა ვაკხანალიამდე მიდიოდა, ეს საზოგადოება პარალელურად აღვიძებდა და ამტკიცებდა საწინააღმდეგო შეგნებას და ხალხის განათლებას დაუღალავად ემსახურებოდა. ასეთივე მისია დაეკისრა თეატრსაც, და ეს უკანასკნელიც, ინტელიგენციის მთავარ საზრუნავ საქმედ იქცა. ამისთვის შეიქმნა ჯერ ე. წ. სათეატრო კომიტეტი, ილია ჭავჭავაძის მეთაურობით, შემდეგ კი, 1880 წელს „დრამატიული საზოგადოება“, რომელსაც ნიკო ნიკოლაძე მეთაურობდა.

ხოლო ყველა დაწყებულ საქმის ტენდენცია ერთი იყო: ხალხის გათვითცნობიერება, ხალხისათვის ასპარეზის გახსნა. აქ არის ჩვენი იმდროინდელი ინტელიგენციის ამავი და კეთილშობილებაც. თვით თავადაზნაურულ დაწესებულებებშიაც კი შეჰქონდათ ეს მიდრეკილება. მაგალითად, ილია ჭავჭავაძის გალაშქრება თავადაზნაურობის წინააღმდეგ, სათავადაზნაურო სკოლის გამო, რომ წოდებრივობა ამ სკოლაში არ შეეტანათ და სწავლის ფასიც არ გადაეხდევინებინათ. „ლოცვა, სწავლა და წამლობა უფასო უნდა იყოსო“.

¹ არჩ. ქორჭაძე, წ. V, გვ. 164.

მართალია, ამ პრაქტიკამ ჩვენს საზოგადოებაში დიდი ბრძოლა გამოიწვია, მარტო ბანკის საკითხმა ათეული წლების ალიაქოთი და გაშმაგებული შემართება მოითხოვა, ამ ბრძოლას მსხვერპლად შეეწირა „მესამოციანეთა“ ერთობა და სოლიდარობა, მაგრამ ეს რაღა სათქმელია იმასთან შედარებით, რომ ჩვენი ცხოვრება წინსვლის გზაზე დადგა და „მესამოციანეთა“ მთავარი ამოცანა შესრულების ფაზისში ჩადგა, ეს ბრძოლა ახალ ჯგუფებს წარმოშობდა, ახალ იდეოლოგიას, რომელიც ძველის ადგილს დაიჭერდა, და ცხოვრებაც ეს არის. ძველი დაიძრა თავისი ადგილიდან, ახალ პოზიციას პოზიციაზე იპყრობდა, ლიტერატურა კი ამ დიდი ამბების ერთგვარ მატრიანედ ხდებოდა.

გიორგი წერეთელი

(1842 — 1900)

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში გიორგი წერეთელი მნიშვნელოვან ფიგურას წარმოადგენს. იგი ჯერ კიდევ არ არის შესაფერისად დაფასებული. ხოლო კიტა აბაშიძის მიერ გიორგი წერეთლის უკანა რიგებში დაყენებამ ეს დაფასება უფრო შორი დროისთვის გადასწია. ჩვენს ნიჰიერ კრიტიკოსს უკიდურესობა უყვარდა. იგი ან სულ აამაღლებდა, ზოგჯერ დაუშსახურებლადაც, ან კი სულ დააბლებდა, ზოგჯერ განუკითხავად. შეიძლება ამ შემთხვევაში უნებლიედ მქდავდებოდნა ის ჯგუფობრივობა, რომელიც დიდი ექსპანსიით ცნაურდებოდნა იმ ხანებში, როდესაც კიტა აბაშიძე წერდა თავის ეტიუდებს. ყოველ შემთხვევაში, კიტა აბაშიძის მიერ გიორგი წერეთლის შემოქმედების დაფოლება, ჩვენის აზრით, მიუღებელია, რადგან გ. წერეთლის სალიტერატურო მოღვაწეობა უფრო დილია და მნიშვნელოვანი, ვიდრე ეს ჩვენმა კრიტიკოსმა გვაჩვენა. მართალია, იგი იმასაც აზრობს, რომ ისტორიკოსი გიორგი წერეთელს გზას ვერ აუქცევსო, მაგრამ ეს კიდე დაფასებას არ ნიშნავს. ჩვენ კი დაფასება გვინდა, ე. ი. იმის გამოკვლევა, თუ რა როლი შეასრულა ხსენებულმა ავტორმა ჩვენს ლიტერატურაში, შექმნა რაიმე ახალი თუ არა, როგორი იყო მისი მხატვრული მხედველობა და შესრულების უნარი, დაჩნია კვალი და გაიჩინა მიმდევრები თუ არა და სხვ. ყველა ეს კითხვები პასუხს ითხოვენ იმიტომ კი არა მხოლოდ, რომ გ. წერეთელი მწერალი იყო, არამედ იმიტომაც, რომ იგი ეპოქის ერთი მძლავრ ნიშანთგანია, რასაც ვერავენ უარს ვერა ჰყოფს.

როცა ათვალერებთ ჩვენს პრესას, მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში, პირდაპირ ვაოცებთ ამ ადამიანის დაუდევარი ბუნება, შრომის დიდი უნარი და ინტერესთა მრავალმხრივობა. შეიძლება დავის ატეხა, თუ გ. წერეთელი რა უფრო იყო: მწერალი, პუბლიცისტი, ისტორიკოსი, არქეოლოგი, კრიტიკოსი თუ ე. წ. საზოგადო

მოღვაწე, იმდენად მრავალმხრივია მისი მოქმედება თუ შემოქმედება. ხოლო ეს მრავალმხრივობა ზერელე კი არ არის, მხოლოდ წვერობებზე მოფარფარე, არა, ავტორი დაკვირვებული თვალთ შუკერის ქვეყანას და მხატვრული თუ მეცნიერული გზებით ცდილობს მის ძირითად ამოცანათა გარკვევას.

და ეს გარკვევა საგულისხმოა ჩვენთვის იმდენად, რამდენადაც აქ გამოჩნდა გიორგი წერეთლის ინდივიდუალობა, რომელიც გამოარჩევს მას ჩვენ „თერგდალეულთა“ წრიდან.

ამით, რასაკვირველია, ჩვენ არ ვამბობთ, რომ იგი არ ჰგავდა თავის თანამედროვე მწერლებს. პირიქით, ისიც იმავე წიალიდან არის წარმოშობილი, საიდანაც მესამოცე წლების მოღვაწეები იღებენ სათავეს. უფრო მეტი: იგიც იღია ქვეყანადის სალიტერატურო სკოლის წევრია, მაგრამ გარდა იმ საერთოსი, რაც იმდროინდელ ახალთაობას აკავშირებდა, ყველას ჰქონდა თავისი კერძო ქვეყანაც, რაც მათ შორის გარჩევის საშინებს ჰქმნიდა. გიორგი წერეთელსაც აქვს საკუთარი შემოქმედებითი სამფლობელო, მოვლენათა თავისებური შეგნება და მომავლის ნათელი პერსპექტივა.

იგი, ექვს გარეშეა, დიდი ნიჭის ადამიანი იყო, მას პოეტურა გზნება მძლავრი ჰქონდა, მაგრამ თუ მისმა მხატვრულმა ვნებამ მოსამართლის გულცივობას დაუთმო ადგილი, თუ ხშირად დაკვირვება მან რჩევითა და დარიგებით შესცვალა, ჩვენ აქ ეპოქის დიქტატურასა ვხედავთ, რასაც გიორგი წერეთელი, როგორც დიდი პიროვნება, ვერ გაეჭეოდა. დიდი ადამიანების „ბედი“ ასეთია: მათ არ შეუძლიათ გულგრილად უცქირონ გარემოს, ან დაყრუვდნენ თანამედროვეობისათვის და დიდი ამბები თავის შორიანლოს გაატარონ როგორც ვინმე გარეშეებმა. არა. ისინი სულ ახლო მიდიან ცხოვრებასთან და გაბედული ხელით ჰფანტავენ თავის სულის ნაწილებს ამ ცხოვრების მსხვერპლად და ასამაღლებლად. ასეთები იყვნენ ჩვენი „თერგდალეულნი“ და მათ შორის გიორგი წერეთელიც. მან თავის შემოქმედების ძირითად ამოცანად დაისახა ხალხის სამსახური, ჩვენი ქვეყნის აღდგენა და თავისი შემოქმედებაც ამ იღვის ქადაგებად აქცია.

იმ დროს სხვა გზა თითქოს არც არსებობდა. ჩვენი ქვეყანა ახალ ლიანდაგზე შესდგა, ახალი ცხოვრების ქარი დაძრული იყო, რომელსაც ვერ გაუძლებდა ჩვენი საზოგადოებრივი და ეროვნული ცხოვრების დაძველებული და მოშლილი ღობეები. საჭირო იყო ხალხი, ინტელიგენციის დიდი რაზმები, რომ ერთი მძლავრი ამუშავებით გაემაგრებინათ ჩვენი ქვეყნის ნიადაგი. ამ ქადაგებას შეაღია თავისი ენერჯია ჩვენმა მწერალმა.

ყოველი მისი სცენა, ისე არის ნაანგარიშევი, რომ რაიმე მორალური, პოლიტიკური თუ სხვა რამ ჭეშმარიტება უნდა იყოს გადმოცემული, ყველგან უნდა ჩანდეს ან მოწონების ან გაკიცხვის კილო, ყოველმა მოთხრობილმა ამბავმა ყოფა-ქცევისა და მოქმედების წესები უნდა ასწავლოს მკითხველს. ეს იმდროს საჭირო იყო. ირგვლივ სიცალიერე იყო და რამდენიმე კაცის საგმირო ყვირილი ისმოდა. მართალია, ე. წ. ინტელიგენცია უკვე ფეხადგმული იყო, უკვე რიხიანი სიტყვების და დაპირების თქმა ისწავლა განათლებულმა ქართველობამ, მაგრამ ერთი სენი ღრღნიდა ამ ახალ ძალას, და ვიღრე არ განიკურნებოდა ამ ავადმყოფობისაგან, ის ვერ შესძლებდა ქვეყნის სამსახურს. „პატარა მსხვერპლი“ იყო საზოგადო საქმისთვის საჭირო, როგორც ამბობს ჩვენი ავტორი, მაგრამ აღარ იყო ამ „მსხვერპლისთვის“ საჭირო გმირობა. „როცა ცხოვრება მოითხოვს ხოლმე იმათგან ცოტაოდენს მსხვერპლსა, როცა იმათ შეემთხვევათ ხოლმე საქმით ასრულება იმ აზრებისა, რასაც სიტყვით ამტკიცებდნენ, მაშინ ამისთანა კაცებს თავისი მაღალი აზრები შემოაცვდებათ ხოლმე; მაშინ უენი თავისუფლება და ხალხის თვით-არსებობის სურვილიც უკან მოიღვევი; ეს კაცები ამ აზრებს მაშინვე ზელიდან გააგდებენ ხოლმე და იქით გაიწევენ, სადაც კარგი და ტკბილი სამყოფია. მაშინ თუნდ მთელი ხალხიც წყალს წაუღია იმის დარდი არაფრად აწუხებს იმათ-ო“. ეს არის გიორგი წერეთლის მოქალაქეობრივი სევდა და პოეტური თემა. გიორგი წერეთელი უდავოდ ნიჭიერია, მაგრამ მისი თემა არის უნიკო. და ამ ღარიბ საგნების ქვეყანაში მან მაინც შემოქმედებითი სიცოცხლე გვაჩვენა და, ერთგვარად „ბედით განწირული“, მაინც განუწირავი დარჩა; იგი ჩვენი ლიტერატურის ერთ-ერთ დასაყრდენ სვეტად იქცა.

ისიც უნდა ითქვას, რომ თემის სიღარიბე ავტორის ბრალი კი არ არის, არამედ ჩვენი სინამდვილისა, რომელსაც გიორგი წერეთელი, თავის მსოფლმხედველობის ძალით, ვერ გააქცეოდა. მაგრამ შეიძლება სულ უმნიშვნელო მოვლენაც ისე იქმნეს შემჩნეული და თქმული, რომ საგნობრივი სიპატარავე მხატვრულმა სიდიდემ გამოისყიდოს. საკითხავია, შესძლო ეს გიორგი წერეთელმა თუ ვერა. პასუხის გაცემამდე, ჭერ ჩვენი ავტორის შემოქმედების კვლევს გადავხედოთ: როგორი თვალთ შუკჩეროდა ქვეყანას, რა ამოცანებს უყენებდა ხელოვნებას, რა ინტერესების რკალში იყო მოქცეული და, შემდეგ გავარკვიოთ, თუ როგორი ჰქონდა მის გამოთქმის საშუალებანი.

გიორგი წერეთლის მოღვაწეობა, როგორც ვიცით, მაშინ დაიწყო, როცა ძველი და ახალი საზოგადოებრივი ურთიერთობანა- გადაჯვარედინდნენ და ახალი ძველის ადგილს იკერდა. ფეოდალური წყობილების ნარჩენები უკანასკნელად იზმორებოდნენ, კაპიტალისტური ჩანასახი კი საასპარეზოდ თვალეზს ახელდა. ხოლო ეს შექიდება, ერთგვარად ხელოვნურად ხდებოდა, უფრო მექანიკურად, ვიდრე ორგანიულად. ამას კი უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა. როდესაც ცხოვრება თანმიმყოლობით მიმდინარეობს, იქ ცვალებადობის პროცესი შინაგანი გარდაქმნის გზით მიემართება, ორგანიული შეზრდის და ასეთივე გადაშენების სახით, რაც ერთგვარი შეგუების განწყობილებასა ჰქმნის და საზოგადოებრივი ურთიერთობის ფორმათა ტეხვას იცილებს. ხოლო როდესაც მექანიკურად ჰხდება იგივე მოვლენა, იქ სულ სხვაგვარი განწყობილება იქმნება; ორგანიული ზრდის გარეშე დარჩენილი, იგი ვერ ეხამება ტრადიციებით ნაზარდ განწყობილებებს, იბადება ერთგვარი ხელოვნური შერჩევა და ამის შედეგად ვიღებთ კურიოზებით საუსე სინამდვილეს. პიროვნება დიდი ძალის პატრონი უნდა იყოს, რომ ასეთმა მდგომარეობამ კომიკურ მდგომარეობაში არ ჩააყენოს. სწორედ ეს უკანასკნელი სურათი გადაიშალა ჩვენს ქვეყანაში ძველისა და ახლის დაპირისპირების დროს. ეს არ იყო რევოლუცია, ახალ შემომქმედ ძალთა მომწიფების ვეზუვისებური აღმოხეთქვა. ეს — „რეფორმები“ იყო, რამაც მართლაც რომ „გარდაქმნა“ გამოიწვია, მაგრამ არა იმ ეფექტის მომცემი, რომელიც უნდა პიროვნებას ანთებდეს და ამაღლებდეს.

ბატონყმობის გადავარდნამ ასეთი სურათი გამოიწვია ჩვენში: თავადაზნაურობა ერთგვარად ნიადაგ შერყეული, ფუქსავატური ამპარტავნობით მაინც ეკიდებოდა თავის გვარიშვილობას, ჭიუტობდა იმის წინააღმდეგ, რაც მის ძალას ბევრად აღემატებოდა და, ახალი ცხოვრებისათვის მოუშზადებელი, აქეთ-იქით ეხეთქებოდა. ეს კი კომიკურ მდგომარეობაში აყენებდა. გლუხობაც, დიდი ხნის ყმობით დაბეჩავებული, უნდო და დაუჭერებელი, მოუთმენლად ელის თავის განთავისუფლებას, თავისუფლდება კიდევ, მაგრამ საუკუნეებით ნაზარდი შიში, მის არსებიდან მაინც ვერ ნიავდება. ფსიქოლოგიურად იქვე ყმადა რჩება და იმასაც კი გაუზრბის, ვინც მისი კეთილდღეობისათვისა ფიქრობს. ხოლო ინტელიგენცია, შუა გზაზე იყო გაყოფილი. გონებით იგი ემიჯნებოდა. გაბატონებულ

წოდებას, გრძნობა კაცთმოყვარეობით ევსებოდა, მაგრამ საქმით იგი ვერ მიუახლოვდა იმ მასას, რომლისთვისაც თეორიულად თავსა სდებდა. იგი იქცა უნიადაგო ელემენტად, რომელიც გზების ძიებაში იმავე კომიკურ მდგომარეობაში ჩააყენა. ისინი გაპრიანებული სიტყვით აშენებდნენ და ანგრევდნენ, ჩვენი ცხოვრება კი ალესილ საქმიანობას მოითხოვდა. ასე რომ, მესამოცე წლები, როგორც გარდაშავალი ხანა, კომიკური ელემენტებით აივსო, და ჩვენმა ლიტერატურამაც ეს მხარე საგანგებოდ ამოიჩემა; სასაცილო მხარეების ჩვენება, ძრახვა და გამოსწორების ქადაგება, — ეს იქცა ლიტერატურის მთავარ ამოცანად.

გიორგი ერისთავიდან მოყოლებული, ეს უნარი თანდათანობით ფეხს იკიდებს, ილია ჭავჭავაძის ხელში მტკიცდება და შემდეგ განზე იწევს, რომ საქართველოს ყოველ კუთხეს გასწვდეს გამასწორებელი სიცილი. ამ უნარით დაიწყო გიორგი წერეთელმაც თვისა მხატვრული მწერლობა. სადებიუტო ნაწარმოები კი იყო „კიკოლიკი, ჩიკოლიკი და კუდაბზიკა“, რომელიც დაიბეჭდა 1867 წლის „დროებაში“. ეს ნაწარმოები — მგზავრის წერილებია, რომელშიც აწერილია დასავლეთ საქართველოს იმდროინდელი ვითარება. და უნდა ითქვას, რომ, მეტ წილად, ძალიან მახვილი თვალით აგვიწერს ავტორი ჩვენი სინამდვილის მიშალულ კუთხეებს. აქ ნაჩვენებია ჩვენი გლეხკაცობაც, თავადაზნაურობაც და ინტელიგენციაც. ნაჩვენებია მხატვრული სისწორით, ზომიერებამ და ცვიტით და გაშოკვეთილად. ამ ნაწარმოებში ის მომენტიც აღებული, როდესაც ბატონ-ყმაზის გადავარდნას ელიან სამეგრელო-სვანეთში,¹ სადაც მოგზაურობს ჩვენი ავტორი. საგულისხმოა თვით მომენტის შერჩევა. ეს საქანარ პუნქტია, ყველაფერი გაურკვეველია, და სწორედ ასეთ მომენტებში შედგენდება ადამიანის უნილაბო სახე. გიორგი წერეთელს სწორედ ეს აინტერესებდა. იგი ჩვენი ქვეყნის ალორძინების ფიქრით იყო შეპყრობილი და ხალხს ეძებდა, რომელიც ახალი ცხოვრებისათვის ბრძოლას თავს იღებდა. მას აღელვებდა ჩვენი ქვეყნის პროგნოზი, ხოლო ამ უკანასკნელის სისწორისათვის სწორი დიაგნოზი იყო საჭირო. აქედან დაიწყო მისი მოღვაწეობაც. და ეს მგზავრის წერილები, საუკეთესო განმარტებაა იმ სინამდვილისა, რომელიც ჩვენი ავტორის საასპარეზოდ გამოსვლას შეხვდა. ეს ჩვენი ტკივილების ჩვენებაც არის და, იმავე დროს, საპროგრამო სიტყვაც, რომლისთვისაც გიორგი წერეთელს სიკვდილამდე არ უღალატნია.

¹ საქართველოში ბატონყმაზა ერთაშად არ გადავარდნილა. 1864 წ. გადავარდა ქართლ-კახეთში, 1865 წელს — იმერეთში, 1867 წელს კი — სამეგრელოში.

ღიახ, გიორგი წერეთელი ჩვენი ცხოვრების სურათებს ხატავდა, ე. ი. იმ ადამიანთა სახეებს, რომელნიც იმ დროს მოქმედობდნენ. ვნახოთ ეს პორტრეტები.

— „ჯერ ქვეყანა ისთე არ მონათლულა, რომ ბატონყმობა მასთე ადვილად გადავარდეს. თუ კი თავისუფლება იყოს, მაგისთანა კაცებიც არ დეიწყებდნენ იმაზე ლაპარაკს. ჩიკოლიკი არ ბრძანდებოდა მაგი, რომ ამისთანა წუბაში ძალათეი წამოგვათრია? არა, ის თავისუფლება ისთეველე მაგენის სასარგებლო იქნება. ხემწიფემ კიდეც რომ მოგვეცეს თავისუფლება, მაგენი დაგვიძალავენ. ჩინოვნიკები მებატონეები არ არიან, აბა რა არიან? სთქვა გლახათუბნელმა — ჩინოვნიკებს უგლებებოთაც ბრეველი ფული აქვთ. მაგენს ხემწიფე აძლევს ჯამაგირს. რაც ხემწიფეს ჰსურს, მაგენსაც იგი ენდომებათ.

— კი, ისთე გგონია შენ! თუ მაგრეა, აბა რეიზა აქამდინ არ გაათავისუფლეს თავისი ყმები ჩინოვნიკებმა? შენ სუნელი ხარ ჩემო ბიძია. არაფერი არ გეყურება. რაც მეტი ექნება, ჩინოვნიკსაც იგი ურჩევნია. იგი არ ურჩევნიათ, რომ ჯამაგირსაც ეიღებენ და გლებ-კაცსაც გამოართმევენ. სუნელს რა უნდა გელაპარაკო? — სუნელიც ხარ და არც იცის ხემწიფეს თუ უნდა, მაგენი ვერაფერს გაბედვენ, — გაცხარებით მიუგო ლეჩხუმელმა.

გასწი იქით! ჩუმად შეჰყვირა გლახათუბნელმა და ზურგი შეაქცია ლეჩხუმელს. როგორც რომ ბატონყმობაზე ჩამოვარდა ლაპარაკი, ყველანი გამხიარულდნენ“.

კიდევე: „არა ბატონო, ჩვენ კილო ბატონი გვირჩევნია... ვინ იცის, მერე რა დაგვემართება, იქნება უარესი დროც მოვიდეს. ასთე ამბობენ, სალდათსაც მოგვთხოვენო...“

— „მთავრობას ბატონო ჩვენთვის არ მოუცლია...“

— „ეჰ, დალოცვილო, გლებ-კაცს რა გააკეთებს!..“

— „ნეტაი ღმერთი იმ ჩემს ბატონს მომამორებდეს, თვარა კაცი რავე შეჯობინება ქვეყანაზე“...“

ამ ნაწყვეტებოდანაც კარგადა ჩანს ის დაბეჩავებული, დამფრთხალი და უნდო ფსიქიკა, რომელიც ჩვენს გლებს ჰქონდა იმ დროს. „ერთს რომ უნდოდეს, მეორეს არ უნდა-ო“. ასეთი იყო მერყევი და გზაშეკრული ჩვენი გლებკაცობა. ვის მიერ? ყველას მიერ, ეს მთელი სისტემის ბრალი იყო, ამის ნახლობელი მიზეზი კი ის წოდება იყო, რომელიც პირდაპირ თავს ადგა და ბატონობდა. ეს წოდება ასე მსჯელობდა:

— „შენ აგი მითხარი, აზნოურშვილი ხომ ხარ?“

— აზნოურშვილი ვარ, აბა რა ვიქნები? აზნოურშვილი აზნოურშვილს ჰქვია, მე ძირის აზნოურშვილი ვარ.

— ამა რავე მასხრულად ლაპარაკობ. გლეხების გათავისუფლუ-
ბა ჩემზე უფრო შენ უნდა გწყენოდ.

— არა, გლეხების განთავისუფლება კარგია. ჩიკოლიკმა თქვა,
იჯენიც და ჩვენც ძალიან მოვიგებთ. ჯამაგირი გვექნებაო და ფუ-
ლი სულ ბზესავით მოგვივა.

— საიდან გექნება, რომ გლეხები აღარ გვეყოლება?

— ზელმწიფე მოგვცემს და მერე ვაპრობას დავიწყებთ.

— კაცო, აზნოურობას მერე ვაპრობაში გაცვლი! კარგი აზ-
ნოურშვილი ყოფილხარი მომიკვდეს შენისთანა აზნოური!...

აქაც იგივე სურათია: დაბნეულობა, ზნეობრივ-გონებრივი
ორმო, უტვინო აპპარტავენების დამატებით. იგივე შიში, მხოლოდ
საწინააღმდეგო პოლუსიდან. პერსპექტივაც ისეთივე ბუნდოვანი.
ამ ელემენტებისაგან შესდგებოდა ჩვენი ქვეყნის უმრავლესობა.
გონებრივ სიბნელეში მყოფი მასა და ასეთივე ბატონები. ამ ხალხს
შველა უნდოდა, მოხმარება, რომ ამ ორმოდან ამოსულიყო და ბა-
ტონი და ყმა თავისუფალ და დამოუკიდებელ ცხოვრებას დასდგო-
მოდ. ხალხის შეგნების განთავისუფლება, ბატონების პარაზიტო-
ბის მოსპობა და მოქალაქეობრივი გარჯის გზაზე დაყენება, საერ-
აოდ ახალი სოციალ-ეკონომიური ურთიერთობის დამყარება ახალი
მეთოდების მიხედვით, ეს იყო საქირო, და ეს ზელმძღვანელობა
ინტელიგენციამ იკისრა. მაგრამ უბედურებაც იმაში იყო, რომ ე. წ.
ინტელიგენტური მასაც უნიადაგო იყო, ყურ-მოკრულ იდეებით აბ-
რიალებული, სერიოზულ ცოდნას მოკლებული, სიტყვაზე გადაგე-
ბული და საქმისთვის უვარგისი. ამ ინტელიგენციის წარმომადგე-
ნელი ჩიკოლიკია. ის უმაღლესი ცოდნით არის აღჭურვილი. მას
უყვარს საუბრის დროს გიზოს და სხვა ევროპიელ მწერალთა ხსე-
ნება, თუკაც არც ერთის შრომა არ წაუკითხავს. იმისი მაღალი ფრა-
ზეოლოგიიდან არსებითად მხოლოდ ფუქსავატი მსჯელობა რჩე-
ბოდა. „იმისი უმთავრესი წყარო განათლებისა, მხოლოდ ჟურნალები
და გაზეთები ყოფილა“. ის ლიბერალია, იქნებ ზოგჯერ სო-
ციალისტიც, მაგრამ ისეთი, რომ დაღების აკრეფას არ იუკადრი-
სებს; უფრო უარესსაც, რადგან ის ნიღაბფარებული კაცია. სადაც
რა მოუხდება, იმას იტყვის, ისე მოეჩვენება, საქმით კი მხოლოდ
თავის პირადობას ემსახურება. ამიტომაც ავტორი, ამ ტიპის შესა-
ხებ, გოდებით ამთავრებს თავის მოთხრობას. „დღეს ჩვენში კიკო-
ლიკები მეუფობენ. ზოგმა ცოლი შეირთო და ამ სოფლის ჰიტკობ-
ებაში სთვლემს, ზოგი აღვოკატი შეიქმნა და ქვეყნის ნაწვავ-ნადა-
გით, ნაოფლარით ჯიბეებს ისქელებს... ხალხი თითოთ უჩვენებს კი-
კოლიკებზე და იძახის: „ეგ არის თქვენი განათლება, ეგ არის

თქვენი ქვეყნის მზრუნველობა, ძველ ჩინოვნიკებს ვუჩიოდით და ამ ნასწავლ კაცებმა — აღვოკატებმა — ტყავი გავგაძრესო“...

აი ჩვენი კიკოლიკების ქველმოქმედება საზოგადოების ასპარეზზე. გიორგი წერეთელმა ბევრი კომიკური ელემენტი შეიტანა ამ მგზავრობის აღწერაში, მაგრამ ამ სიცილით ის სიმწარე სთქვა, რომელიც ჩვენს ქვეყანას აწუხებდა. ხალხი, ბატონყმინანად გაუნათლებლობის წყვედიაღში იხრჩობოდა, ეკონომიური დაქვეითება გადაშენების გზაზე აყენებდა, მისი დახმარება ინტელიგენციას უნდა ეყოსრა, მაგრამ თითო-ორი კაცი გარდა, ყველა კიკოლიკის გზას დაადგა.

— „ეჰე კიკოლიკო, საით გაუტყე? განა ისეთი დროა, რომ ბედნიერება თბილ საწოლში უნდა ეძიოს ჩვენებურმა ახალგაზრდამ? განა ლაშაზი ცოლი და ლაშათიანი არტალა უნდა იყვეს ჩვენი გულის წაღილი? რომ კიდევ ელიჩაო მაგისტანა ბედნიერებას, განა ისარგებლებდი? განა შეგიძლიან რბილ დოშაკზე ლაშა ჭალთან ჩახუტებული დილის თვლემას მიეცე, შენს სასახლეს გარედ ათასი და ორიათასი კაცი რომ ჭაჯრში და უნუჯემობაში იყვეს ჩავარდნილი? ბედნიერება ბევრიაირია, არის მაგნაირი ბედნიერებაც, მაგრამ ნუთუ შენ, რომელსაც სულით და გულით მოგინდომებია შენი ქვეყნის სიკეთე, რომელსაც შენს ტოლსა და ანხანაგში გიქადაგნია დაუცბრომელი ზრუნვა, რომელიც ქვეყნის სამაგალითო კაცების მოქმედებით გატაცებული ყოფილხარ. ნუთუ შენ ნატრობ ტყბილს განცხრომას, ფუნთუშა ქალის მკლავზე, ნუთუ შენ ნატრობ მოსვენებას, ტყბილად დაბინავებას იმ დროს, როცა ჭერ ერთი ნაბიჯიც წინ არ წაგიდგამს ქვეყნის დამაბრკოლებელი მიზეზების საწინააღმდეგოდ?“... გიორგი წერეთელს არ უყვარს ჩიკოლიკისთანა მცონარე ინტელიგენტები, იმას ქვეყნის სამსახურისათვის თავი აქვს გადადებულის. უნდა რომ სხვაც ასევე აენთოს ქვეყნის მავნებელ გარემოებათა წინააღმდეგ, მაგრამ... „ჩვენში ჭერ საზოგადო კეთილ-დღეობის ფიქრი არა აქეთო“, იწუხარედ დასძენს მწერალი. და აჰ, იგი, ვიწვორებთ, თავის საპროგრამო სიტყვას აპბობს. რასაკვირველია, ზედმეტი პუბლიცისტობა ამ ნაწარმოებს მხატვრულ მთლიანობას უკარგავს, მაგრამ, როგორც არა ერთხელ გვითქვამს, ასეთი იყო იმდროინდელი, თუ გნებავთ, ესთეტიკური მსოფლმხედველობა, და გიორგი წერეთელიც ამ გზით წავიდა. ლაშაზია ის, რაც სასარგებლოა, და სასარგებლო პრაქტიკულ აზრით, რომ დაცემულს მიეშველო, ატირებულს ცრეპლი მოსწმინდო, მავნებელ პირობებს შეებრძოლო და ერისა თუ ქვეყნის ამადლებას ემსახურო. უწინარეს ყოვლისა, ვალის მოხდა ხალ-

ხის წინაშე, მსხვერპლის გაღება და მსხვერპლად მისვლა დაუზარებლად, — ამას მოითხოვს ჩვენი მწერალი, საზოგადოებრივ ფიქრებით აღზნებული და მღელვარე.

„მგზავრის წერილები“, რამაკვირველია, წმინდა ლიტერატურული ნაწარმოები არ არის. აქ აუარებელი პუბლიცისტიკაა, მაგრამ საქმე იმაშია, რომ თვით ავტორი სხვაგვარ პრეტენზიას არც აცხადებს. და როდესაც კიტა აბაშიძე ამ ნაწარმოების შესახებ ამბობს, რომ იგი მოთხრობა არ არის, რადგან არაა, ნასკვი არა აქვსო, „მისი „კიკოლიკი“ თუ გნებავთ რამდენიმე დიალოგია ერთად უშნოდ გადამხული-ო“, ერთგვარად მართალი არის, მაგრამ რა ნასკვი უნდა იყოს მგზავრობის აღწერაში? რა არაა უნდა იყოს? რასაკვირველია, იმაზე მეტი არაფერი, რაც დაინახა, განიცადა და აღწერა ავტორმა. რა ნასკვი არის ილია ჭავჭავაძის „მგზავრის წერილებში“, ან ალექსანდრე ყაზბეგის „ნამწყვეთისარის მოგონებაში“ ან ჰაინეს „მოგზაურობა პარცზე-ში“ და სხვ. ასე რომ, ამ თვალსაზრისით ამ ნაწარმოების დაწუნება ყოვლად შეუძლებელია. არც ის მოსაზრება არის მართალი, თითქოს ამ ნაწარმოების მთავარი გმირი კიკოლიკი „არაფერს არ ამბობდეს ისეთს, რომლის გამო იგი ბოროტმოქმედად უნდა ჩაითვალოს“. ამის თქმა იგივე არის, რომ ავტორმა დრო ტყუილად დაჰკარგაო, რადგან მისი მთავარი გმირი არაფერს ამბობს და ავტორი კი მის წინააღმდეგ ამხედრებს მკითხველსო. კიკოლიკი, უნდა ითქვას, რომ საკმაოდ მკაფიო ფიგურაა. იგი ბოროტმოქმედი არ არის ჩვეულებრივი გაგებით, მაგრამ თვით ბოროტებაა, უნაყოფო თესლი, ზნეობრივი წრწინილება, საზოგადოებრივი დაშლილობის ელემენტი. მისთვის არ არსებობს იდეალი, თავისი ნაქუქის გარეშე, იგი სექსტიკოსია, მაგრამ ეს სექსტიციზმი აზროვნების შედეგი კი არ არის, არამედ აზროვნების სიზანტისა და მორალური სიბეცისა. ის ერთგვარი სპეკულიანტიც არის და მიმთვისებელი. სასამეკულიაციოდ ადამიანებსა ხმარობს და, მათ აზროვნებას თუ არა, სახელს მაინც ითვსებს. სხვის საქმიანობას თავისად ასაღებს. ერთი სიტყვით, კიკოლიკი უარყოფითი ტიპია. ასეთი „ინტელიგენტები“ კი ჩვენში ფეხს იკიდებდნენ. გიორგი წერეთელიც ასეთი პირების წინააღმდეგ იმალლებს ხმას და სრულიად გარკვეულ პოზიციაზე დგება.

— „ჩვენში ჯერ არ მოიპოვება ისეთი კაცები, რომ აფასებდნენ, ან ხელავდნენ ყველა ადამიანების ხელის შექმნელს გარემოებას. ქალსა და ვაჟს მხოლოდ თავისი, საკუთარი სიტკობა აქვს კარგად შეტყობილი, კარგად ჰხედავს იმ საშუალებას, რაც მისცემს იმის სიამოვნებას, მოსვენებას, ქეიფს, განცხრომას და უღარდე-

ლობას. ამ ყოველი კაცი ამას უპოტინებს ხელს და ის კი არ იცოან, რომ ამ პირადი სარგებლობის ძიებაში და ხელის პოტინში მთელი ქვეყნის მავნებელი გარემოებები უფრო ძლიერდებაან, უფრო მტკიცე საფუძველი ეძლევათ და თანდათან ჰკვეთენ ჩვენს საერთო ცხოვრებას, რომლის გაუქმების შემდეგ, თითო კაცის ცხოვრებაც წყალ-წაღებულია“. და ეს აზრები უთავბოლოდ კი არ არის გაბნეული, არამედ სრულიად გამოკვეთილ და ორგანიულად გამომდინარე დიალოგების სახით იშლება; დიალოგების ხშირი და გრძელი ხმარებაც თვით მოთხრობის ფორმიდან თუ არსებიდან გამომდინარეობს. ეს მოგზაურობაა და მეტი მრავალმხრივობის მოცემაც შეუძლებელი იყო, რადგან რამდენიმე კაცი მოგზაურობს და საუბრობს.

შეიძლება ითქვას, რომ ავტორი ხშირად ვერ იცაფს გამოთქმის საშუალებათა ეკონომიას, ზოგჯერ ვერც დიდ რაიმე სურათს იძლევა, მაგრამ ავტორს იმით უნდა ვაფასებდეთ რაც მოგვცა და არა იმის მიხედვით, თუ რის მოცემა ვერ შესძლო. რასაკვირველია, ნაკლიც აღნიშნული უნდა იყოს, მაგრამ ამ უკანასკნელის მიხედვით ავტორთან მისვლა ყოვლად მიუღებელია. სამწუხაროდ, კიტა აბაშიძემ ამ პრიზმიდან შეხედა საკითხს და ისეთი შთაბეჭდილება დაგვიტოვა, რომ თითქოს გ. წერეთლის შემოქმედების ნაკლს იგი გამაღიღებელ შუშით უცქეროდა, ღირსებას კი — დამპატარავებლით. ჩვენ ძალიან კარგად ვიცით, რომ ამის მიზეზი მსოფლმხედველობის და ესთეტიკურ წარმოდგენათა წინააღმდეგობაში იფარება, მაგრამ ავტორის დასაფასებლად ჯერ იმ პოზიციანზე უნდა დადგომა, საიდანაც ეს უკანასკნელი უცქერის სამყაროს, და იქედან დანახვა, თუ რამდენად სწორად და კარგად შეასრულა ამოცანა, შემდეგ კი თვით ამ პოზიციის ავკარგიანობა უნდა გამოირკვეს. პირველი შეხედვით, იქნებ უცნაურად ჩანდეს ეს ნათქვამი, მაგრამ დიდი ჩაკვირება არ არის საჭირო ამ კუშმარტივების დასანახად. მით უმეტეს, რომ ისტორიისათვის არის აუცილებელი ასეთი მიდგომა, და ჩვენც ვამბობთ, რომ იმ მსოფლმხედველობის მიხედვით, რომელიც გიორგი წერეთელმა აღიარა, მისი ნაწარმოებნი უსათუოდ ღირს საცნობ მოვლენას წარმოადგენენ. „ეს მოთხრობა... ნატურალიზმის თეორიის დამაკმაყოფილებელია, მისი რეცეპტით შედგენილია, მის პლანზე აშენებულია-ო“, წერს კრიტიკოსი კიტა აბაშიძე. ამიტომ იგი მისთვის მიუღებელია. ჩვენ კი გვგონია, რომ გ. წერეთელი სწორედ ამით არის მნიშვნელოვანი, რომ სრულიად გარკვეული ესთეტიკური თეორია ჰქონდა და შემოქმედებაშიც ამ თეორიის ტიპური და მძლავრი

წარმომადგენელი იყო. თუმც იმასაც დავსძენთ, რომ, რადიკალური განსხვავება მასსა და ილია ჭავჭავაძის, ან აქაი წერეთლის ნაწარმოებთა შორის არ ყოფილა. იყო მხოლოდ ოდნავი გადახრა მთავარი მაგისტრალიდან, სათავე კი საერთო ჰქონდათ: რეალიზმი. ამიტომ გიორგი წერეთლის ნატურალისტად გამოცხადებაც არ არის სწორი.

გიორგი წერეთელი ისეთივე რეალისტი იყო, როგორც ილია ჭავჭავაძე, ეკუთნოდა ამ უკანასკნელის სკოლას და მახლობელ გავლენასაც განიცდიდა, განსაკუთრებით პირველპერიოდის ნაწარმოებებში. მხოლოდ მას არაფერი გაუმეორებია. და თუ გ. წერეთელს რაიმე არჩევს თავის თანამედროვეებისაგან, ეს — ახალი ეპოქისა და ტენდენციის უფრო მახლობელი შეგრძნება, სამრეწველო ინტერესების შემჩნევა და ლიტერატურაში შემოტანა. ამ მხრივ იგი შეიძლება იმ ნაკადის გამგრძელებლად ჩითვალოს, რომელსაც სათავე ლავრენტი არდაზიანმა დაუდო. ამის გარდა კი, გიორგი წერეთელი სამოციანი წლების ტიპური წარმომადგენელია, რადიკალური იდეებით, ეროვნულ აღორძინებაზე ფიქრით და ყველა იმ ახალი თემებით, რომლებიც „თერგდალეულებმა“ აღძრეს.

თუ გიორგი წერეთლის პირველი მოთხრობა „კიკოლიკი“... ნახევრად პუბლიცისტური ნაწარმოებია, სამაგიეროდ ამ ნაკლს აცილებულია შემდეგი ხანის ნაწარმოები „პირველი ნაბიჯი“, რომლითაც გიორგი წერეთელმა თავისი სერიოზული ავტორობა დაამტკიცა. ეს უკვე ნამდვილი გამართული რომანია, რთული ინტრიგით, ტიპების მკაფიო დახატვით და შინაარსიანობით, ფსიქოლოგიურ ანალიზის სიღრმით და ყოფის ცოცხალი სურათებით. და როგორც სამართლიანად შენიშნავს ალექს. ზახანაშვილი, „არც ერთ მის წინამორბედ ქართულ რომანში, არ აღძრულა კრიმინალური საკითხი, რომლის ფონზედაც ავტორი საზოგადოებრივ ურთიერთობას ჰკვანძავს და ზსნის, არავის მანამდე ისე შორს და ფართოდ არ გაუშლია მოთხრობის ქსელი, ასე ვრცელ გეოგრაფიულ რაიონზე, არავის არ უცდია ქართველი ერის ყველა მოღვათა წარმომადგენლების გამოყვანა, მთელი თავისი ტიპიური ნიშნებით“. ამ ნაწარმოებში იგივე მოტივები ისმის, როგორც „კიკოლიკში“ ვნახეთ, აქაც იგივე მხილება და აღმვიანობისაკენ

მოწოდებაა, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ პირველ შემთხვევაში ავტორი გველაპარაკებოდა მქადაგებლის პირით, ეხლა კი თვით მოქმედებიდან გამოდინარეობს ესა თუ ის აზრი, როგორც მხატვრულად ნაგულისხმევი ქეშპარიტება. ხოლო მთავარი მოტივი, ჩვენი ქვეყნის აღორძინება, თუ „იკოლოკში“ სუბიექტურ ქვეყანას არ გასცილებია და მხოლოდ კეთილ სურვილებს ემყარება, აქ, „პირველ ნაბიჯში“, ამ აღდგენის ობიექტური ნიშნები არის შემჩნეული და ავტორიც ერთგვარი გახარებული მღელვარებით თავიდანვე თითქოს რაღაცას გვილოცავს.

— „იყო დრო, როცა ქალაქ ფოთის ნავსადგურში პირველად იწვილა ცეცხლის გემმა, მისმა წივილმა პირველად განუფრთხო ძილი ნტრისგან მოუძღვრებულ საქართველოს ერს. ეს იყო ახალი დროის მანლის ყვირილი დასავლეთ საქართველოში. ფოთი აღინიშნა შავი ზღვის კიდებზე კავკასიის ბოლახად. სამეგრელოში ასტყდა დიდი ფაცა-ფუცი. დიდი და პატარა ყველა ფოთისკენ გარბოდა. იმ დროს ერთად-ერთი ფულის მოსაგები კუთხე ფოთი შეიქნა... დაღვა მეორე ხანა კაცობრიობის მოძრაობისა, და კვლავ მოუბრუნდა იმედი კავკასიას; მასთან საქართველოსაც განუახლდა ძველიდანვე დაკარგული სასოება, რომ ხელშეორედ გაიხდარიყო კაცობრიობის განათლების გზათ და ხიდათ“. ეს ახალი დრო იყო, და გიორგი წერეთლის დამსახურებაც იმაში გამოიხატა, რომ აგვიწერა ის ახალი ფსიქიკა, რომელიც ამ „შესანიშნავმა“ დრომ შექნა.

ამ რომანის მთავარი მოქმედი გმირები არიან: ბახვა ფულავა და იერემია წარბა. პირველია ჩვენი გლეხობის წარმომადგენელი, მეორე კი — „ბრწყინვალე“ წოდების. მთელი რომანი, მათი ინტერესების წინააღმდეგობის აღწერას უნდება, რაც არსებითად ძველი თემა არის, მაგრამ ამ ახალ პირობებში თემაც ახლდება და ორიგინალურად იშლება. ფარული ტენდენცია კი ასეთია: „ბრწყინვალე“ წოდება ახალი ცხოვრებისათვის გამოუსადეგარია. რადგან იერემია წარბას მსგავსი ხალხი მოქმედების გზას ვერ დაადგება. მომავალი გლეხობისაა, რომლის წარმომადგენელიც ბახვა ფულავაა, რომელიც ახალ პირობებს კარგად ეგუება, მღიღრღება, ძველი მებატონის დანგრეულ ბუდეს ეპატრონება და მრეწველობის ქსელებს აბამს.

ასევე პარალელურად აგვიწერს ჩვენი ავტორი ქალებსაც: ქმრომელთა წრიდან გამოსულ ესმას უპირისპირებს თავადის ქალს ვალიდას. პირველი — მკერავი ქალია, პატიოსანი, გამჩრკელი, როქელსაც მხოლოდ ის ბედნიერება უნდა, რომელიც მის საკუთარ

მარჯვენით შეიქმნება, მეორე კი — საკუთარი გრძნობებით და ერთგვარად, სხეულითაც ვაჭრობს, ბრწყინვალე სალონებში კეკლუცობს, მზამზარეულზე ნებივრობს, განცხრომის ტალღებზე დასცურავს და თავიდან ბოლომდე მეძაგობს სულით და ხორციით. ეს ორი ქვეყანაა, ჯერ ისევ ერთმანეთის წინააღმდეგ აღმართული, მხოლოდ იმ გარკვეული ტენდენციით, რომ მომავალი საბოლოოდ შრომის ქვეყნისაა. და თუმცა ჯერ იერემია წარბაებს რჩებათ გამარჯვება, რადგან მის მხარეზე იყო სამართალიც, გაბატონებული უსინდისობაც და სხვ., მაგრამ საბოლოოდ მაინც მშრომელი ხალხის შურისძიება მოუღებს ბოლოს. ბახვა ფულავა, ამ შემთხვევაში, მშრომელი ხალხის წარმომადგენელია. მართალია, იგი გამდიდრდა, თავის წრეს მოსწყდა, მაგრამ მაინც თავისი „ატესტატი“ ზურგიით დააქვს, რომ ის თეკლათის სერებზე თხებსა მწყემსავდა და ფეხშიშველი შეუღდა თავის კარიერას. ის არ არის ტიპიური მშრომელი, ის მუშა არ არის, მაგრამ პირველი მახარობელი კი არის. იერემია წარბასთან შედარებით, ის პროგრესული ელემენტია და მის სამოქმედო ასპარეზზე გამოსვლას მოჰყვებოდა მშრომელთა ლეგიონის თვითმოქმედება და ბრძოლაც. ფოთში კაპიტალმა ფეხი შემოსდგა, ბახვა ფულავა არის ერთი პირველი ქართველი კაპიტალისტთაგანი, მართალია შვირე მასშტაბით, მაგრამ ქართული სინამდვილის შესაფერისად. საბოლოოდ იგი ამარცხებს იერემია წარბას. ე. ი. კაპიტალიზმი დაამარცხებს ფეოდალიზმის ნაშთებს, და ამიტომ არის, რომ ჩვენი ავტორი საგანგებო თანაგრძნობით ეკიდება თავის გმირს და მკითხველსაც თითქოს მის სასარგებლოდ მომართავს.

პარალელიზმი თვით გამდიდრების საკითხშიც ცნაურდება. ბახვა ფულავა თავისი შრომით მდიდრდება, მაგრამ იერემია წარბასაც რომ აღეძვრის ეს საღერდელი, იგი მდიდარი სომხის ქალს ირთავს, ყოველგვარი სიყვარულის გარეშე. საინტერესო მომენტი. აქაც ძველი ფსიქოლოგია ჩნდება, მხოლოდ ახალი ფორმით. სხვის ხარჯზე ცხოვრებას დაჩვეულთა შთამომავალი, თვითონაც ვერ ატერხებს შრომას, ცხოვრება კი განცხრომით უნდა, ამიტომ ეს ახალი გზა-ლა არჩია უშრომლად გამდიდრებთათვის.

ერთი სიტყვით, ბახვა ფულავა და ესმა ახალი ქვეყნის წარმომადგენლები არიან, იერემია წარბა და ვალიდა კი — ძველის. პირველთა ცხოვრებას მრავალი დაბრკოლება ხვდება, მაგრამ მაინც საბოლოოდ ისტორია მათკენ იხრება.

მეორენი, კი, მართალია, ყოველგვარ დაბრკოლებებს აღვილად

სძლევენ, მაგრამ ისტორიამ ისინი უკვე დააბოლავა. რომანის მთავარი ძარღვი სიყვარულია ესმასა და ბახვას შორის, რომელსაც იერემია წარბაც ჩაერთვის, რაც საწინელი მკვლევლობითა და შურისძიებით თავდება. მაგრამ ამ მთავარი მოტივის გარეშემო, სხვადასხვა მოტივების ისეთი რთული გარსია მოქსოვილი, რომ მთელი ის ეპოქა ცოცხლდება, მთელი თავისი გაბზარული ფსიქოლოგიით, თავადაზნაურული მედიდურობის გადაშენებით, სანარკუწვლო ინტერესების ჩასახვით, ინტელიგენციის გზააბნეულობით. მტკიცე შორალური საფუძვლის უქონლობით, სწავლა-განათლების ბიუროკრატიული ტენდენციებით და სხვ. ერთი სიტყვით, ეპოქის მძლავრი ხელის მოხვევით და მისაღებ თუ უარყოფითი მხარეების მკათიო და ცოცხალი ჩვენებით. ხოლო ავტორი ყოველთვის ახერხებს ზნეობის მაღალ კვარცხლბეკზე დგომას და მანხილებელი სიტყვის თქმას იმ ხალხის წინააღმდეგ, რომელთა შემკრებლობით სახელად „წუნკალა“ გამოდგება. „წუნკალები“ დაპატრონებიან ცხოვრებას, ატმოსფერო გახრწნილია და ისეთი ცოცხალი ბუნებისა და მოძრავი ტენისის პატრონიც კი, როგორც ბავშობაში სივილი იყო, რომლის „ნორჩი და მღელვარე მგრძნობელობა ბევრი კარგი მოქმედების თავდება იყო“, ისიც კი ეშვება მწიკვლისა და ბიწიერების ტლაპოში. ამის მიზეზს ჩვენი ავტორი აღზრდის უკულმართობაში ეძებს.

— „ამ მხრით, ქართველ ყმაწვილს დიდი ხანია ნიადაგი აქვს დაკარგული. აწინდელი საზოგადო ზნე-დაცემულობა უფრო მეტად ამ გარემოებას მიეწერება. ძველი აღზრდითი წესი მოიშალა-ო და სხვ. გაუგებარ ენაზე სწავლებამ და ბიუროკრატიულმა სისტემამ დაამახინჯა ქართველი როგორც გონებრივად, ისე ზნეობრივად, ამან გამოიწვია ხანისათის გადაშენება და „მას ადვილად რყვნის ცხოვრების ვითარება და დაბალი ხარისხის მიმართულებანი“...

— „აი, ამ ნიმუშის ახალგაზრდა იყო ჭერ კიდევ პაწია გიმნაზიის შეგორდი სივილა. როცა მან დაამთავრა სწავლა და სამშობლო ქვეყანამ მოსთხოვა მას სამსახური, იგი ვერ აღუდგა წინ ცხოვრების მძვინვარებას. მან უცბად შეითვისა იგივე ღირსება და იგივე მწიკვლი, რომელიც დიდი ხანი არ არის, რაც ჩვენს აწინდელს ცხოვრებას სხვადასხვა გარეშე მოქმედების ძალით სარჩულად დაედვა“.

ასევე დაილუბა იერემია წარბაც. ისიც სასწავლებლის მსხვერპლია უფრო, მწერალიც მანხილებელია, მტკიცე და დაუნდობელი. ასევე ექცევა ის ჩვენი ცხოვრების ყოველ მხარეს, და ის მოარული აზრი, რომ გიორგი წერეთელს თითქოს შემდეგ მიეტოვინოს

თავისი ძველი რწმენა და ახლებს გაპყოლოდეს დაუფიქრებლად, ყოველგვარ საფუძველს არის მოკლებული. გიორგი წერეთელი, როგორც შემოქმედი, ერთი მთლიანი სახეა, რომელიც მართალია იცვლებოდა, მაგრამ ესთეტიკური სისრულის მხრივ: უკეთესდებოდა მისი წერის მანერა, მხატვრული ტექნიკა და სხვ. თორემ თემის მხრივ იგი იყო უცვლელი და მტკიცე.

„კიკოლიკი“... და „პირველი ნაბიჯი“ გიორგი წერეთლის შემოქმედების თავი და ბოლოა. ამ ორ პოლუსს შორის ექცევიან დანარჩენი მისი ნაწარმოებნი („ჩვენი ცხოვრების ყვავილი“, „მამიდა ასპათი“, „რუხი მგელი“ და სხვ.). ასე რომ, რაც „კიკოლიკში“... ერთგვარად ღველარაციის სახით იყო თქმული, შენდუჯ ყველა თემას ნაწილობრივად ზემოხსენებულ ნაწარმოებებში შეეხო, ხოლო სინთეზი კი „პირველ ნაბიჯში“ მოახდინა. მართალია, ავტორი ყველგან ვერ ახერხებს „სიღრმეების“ ჩვენებას, მაგრამ მეტწილად ეს აიხსნება თვით ობიექტის ზერეღეობით. და გიორგი წერეთელიც ხომ ამ ზერეღეობისა და ნამტვრევების მხატვარია. შეიძლება მოგვწონდეს და არც მოგვწონდეს ასეთი არჩევანი, მაგრამ ფაქტს ანგარიში უნდა გაეწიოს და „ღრამატიზმი“ არ მოვძებნოთ იქ, სადაც მსუბუქი ტიპები ზედაპირზე დასრიალებენ, გრძობა გაცვეთილი და ჭკუა მოკლენი. არც ღრმა ფსიქოლოგიური ანალიზების ძიებაა საჭირო იქ, სადაც პატარა კაცუნები ტრიალებენ, ერთ ციდა მიწას ეხეთქებიან და განცდისა თუ აზრისათვის სულ პატარა ადგილი მიუტია ბუნებას. ასეთ შემთხვევაში, წერილმანობის „სიღრმის“ ძიება კი არ არის საჭირო, ეს უნაყოფო შრომა იქნებოდა, არამედ მისი მხატვრული ჩვენება, რომ ყოველ სურათს იქით გამოჩენილიყო ის საარჩული, რომელსაც სიცალიერე თუ შეზღუდუღუღება ეწოდება. ამ თვალსაზრისით, გიორგი წერეთელმა დასახული ამოცანა კარგად შეასრულა. მაგრამ აქ უკვე მის ნაწარმოებთა მხატვრული მხარე იწყება, გამოთქმის ტექნიკის საკითხი, და ჩვენც ეს საკითხი გამოვარკვიოთ.

გიორგი წერეთელი ნატურალისტის სახელით არის ჩვენს მწერლობაში ცნობილი. თვით კი, თავის მიმართულებას „შეუფერავ რეალიზმს“ უწოდებდა. ეს სახელწოდებანი მეტად საზღვარდაუდები არიან. ასე რომ, გვიძნელდება კიდევ ამ კითხვაზე გარკვეული

პასუხის გაცემა. რა არის ნატურალიზმი, ან რას ეწოდება „შეუფერავი რეალიზმი“ — კვლავ გასარკვევ ამოცანებად რჩებიან, ხოლო დამკვიდრებულ გაგებას კი ძირითადი რევიზია ეჭირვება. რასაკვირველია, ამ რევიზიის მოხდენას აქ არ ვაპირებთ, მაგრამ არც ჩვეულებრივი ტრაფაეტის გამეორება გვწაღიან. გვინდა მხოლოდ ზოგადად აღვნიშნოთ, რომ თუ ნატურალიზმს ვიგულისხმებთ როგორც ბუნების ფოტოგრაფიულ გადაღებას, როგორც ჩვეულებრივ ესმით, გ. წერეთელი ნატურალისტი არ არის. ხოლო თუ „შეუფერავი რეალიზმს“ ვიგულისხმებთ ისე, როგორც ეს ზოლას ესმოდა ე. ი. roman experimental, უნდა ითქვას, რომ გიორგი წერეთელი ამ სკოლის მიმდევარია, მაგრამ უფრო პოეტური მსოფლმხედველობით, ვიდრე შემოქმედებითი დოკუმენტებით. მართალია, მის მოთხრობებში პოეზია „დამდაბლებულია“, როგორც ეს რეალისტებს უნდოდათ, მაგრამ იმდენად მაინც არა, რომ ფოტოგრაფიული აპარატის მეტი აღარ გამოჩენილიყო რა. მართალია, ფანტაზიაც უარყოფილია, მაგრამ რომანტიული ქროლვა მაინც ვერ შეაჩერა და ხშირად იქ, სადაც ცხოვრების საძაგელ მხარეებსა ხატავს, მისი წმინდა მხარეები მაინც იტაცებენ და ოცნების მხარეს გადაჰყავთ. ერთი სიტყვით, გიორგი წერეთელი მხოლოდ დოკუმენტების მწერალი არ არის და ხშირად თავის განცდებს გაღმრავლებს, რაც უკვე ექსპერიმენტალობის პრინციპს არღვევს.

აქ უცნაური არაფერია. თვით ამ სკოლის დამაარსებელმა ემილ-ზოლამაც ვერ შეძლო თავის პრინციპების ბოლომდე დაცვა და რომანტიკოსის ძოწით წარმოსდგა, განსაკუთრებით თავის უქანას-ქნელ რომანებში (Fécondité და Travail), გიორგი წერეთელიც, — ჩვეულებრივი გაგებით, — რეალისტია. „შეუფერავი“ თუ შეფერილი — ეს არ არის საინტერესო, და თუ „შეუფერავის“ ცნებით მაინც ფოტოგრაფიულობას ვიგულისხმებთ, მაშინ იგი შეფერილი რეალისტი იქნება, თვით ავტორის საწინააღმდეგო მტკიცების მიუხედავად.

გ. წერეთელმა „შეუფერავი რეალიზმის“ ცნებით, თავისი თავი გაიმიჯნა იმ მიმართულებისაგან, რომელიც ილია ჭავჭავაძემ შემოიტანა. ე. ი. ილია ჭავჭავაძის რეალიზმი მან „შეკეთებულად“ გამოაცხადა. იგი წერდა: — „ხელოვნურ ლიტერატურაში ილიამ დაამკვიდრა სენტიმენტალურ-ტიუნდენციური მიმართულება, და მისი ლუარსაბი და დარეჯანი უფრო კარიკატურას წარმოადგენენ ქართული მებატონის და ქალბატონის-ტიპებისას, ვიდრე ხელოვნური ხერხით წარმოშობილ, ცოცხალს, ერთნაირ ბუნებასა და გარე-

მოებაში შექმნილ ტიპიურ არსებებს“. ამ თვალსაზრისით, სრულიად გარკვეულად შეიძლება ითქვას, რომ გიორგი წერეთელიც ამავე მიმართულებას ეკუთვნის. არც მისი კიკოლიკია ექსპერტ-მენტალური, ან მაშინდა ასმათი, თუ რომელიმე სხვა გმირი. ასეთივე ტენდენციურია მისი მხატვრული მანერა, ასე რომ „შეუფერავი“ სინამდვილის ოსტატის სახელი გიორგი წერეთელს ვერ მიეცემა. იგი იღია ჭავეჭავაძის სკოლის მძიმდევარია, მხოლოდ უფრო ნივთიერი ქვეყნით დაინტერესებული და, ამის გამო, ნაკლებ განყენებული.

იგი ერთგვარად ლაგრენტი არდაზიანსაც ენათესავენა თემის მხრივ, რამდენადაც ახალი სამრეწველო ეპოქა აქცია თავისი მხატვრობის საგნად, მაგრამ თვით მხატვრობის ხასიათით, ის მაინც იღია ჭავეჭავაძის სკოლის ტიპიური წარმომადგენელია.

ამით, რასაკვირველია, იმას არ ვამბობთ, რომ გიორგი წერეთელს ინდივიდუალობა აკლდეს, პირიქით, მას სრულიად გარკვეული ფიზიონომია აქვს, რასაც ჩვენ უფრო მეტად ვაფასებთ, ვიდრე აფასებდნენ დღევანდლამდე. და ეს ინდივიდუალობა, ჩვენის აზრით, მხატვრული წერის მანერაშიაც ჩანს და სიუჟეტის ამოჩვენაშიც. ამ უკანასკნელის შესახებ უკვე ვილაპარაკეთ, და ვნახეთ, რომ მან ერთი მხრივ დაგვიხატა დასავლეთ საქართველოს ის საზოგადოებრივი ურთიერთობანი, რომელიც წარმოშვა ახალი და ძველი პირობების დაპირისპირებამ, მეორე მხრივ კი გვიჩვენა ახალი ეპოქის განვითარების გზები და მიდრეკილება. მაგრამ ამას გარდა, გასარკვევი რჩება კარდინალური საკითხი, თუ როგორი პქონდა გამოთქმის საშუალებანი, ე. ი. რაც სთქვა, როგორ სთქვა.

კიტა აბაშიძეს გიორგი წერეთელი „უფერულ ნიჭად“ მიაჩნდა, როგორც შინაარსის, ისე ფორმის მხრივ. იგი წერს:

— „არაფერი ისე არ ანტიციებს ჩვენს აზრს გ. წერეთლის მხატვრული ნიჭის უფერულობის შესახებ, როგორც მისი სტილი, კილო მისი წერისა... ის პოეტური, ხელოვნური იარაღი, რომელსაც იგი ხმარობს ამა თუ იმ სურათის გამოსახატავად, მეტად დაუანგებულია და მეტად ჩლუნგი... ამითაც გ. წერეთელი ტიპიური წარმომადგენელია გადაგვარებულის რეალიზმისა, უფერულის ნატურალიზმისა. ამ მიმართულების მიმდევართ, ჩვეულებად აქვთ ისეთი კილო წერისა, რომელიც სრულიად მკრთალია, მოკლებულია მხატვრობას, მათი ენა ჩვეულებრივია, ისეთი, რომელზედაც ლაპარაკობს კაცობრიობის უმრავლესობა, შედარებას იღებენ ჩვეულებრივს, ყოველდღიურს შემთხვევებიდან, ხოლო ამ ჩვეულებრივს, მათი თვალეზი უფრო ხშირად ხედავენ ჰუჭყიანს, ბინძურს და უმს-

გავსო მოვლენაში; ბუნებას აგვიწერენ, თუ სხვა რასმე, იგინი უფრო წვრილმანს აჯიარდებიან და თანდათანობით ჩამოგითვლიან ყოველს ნაწილს საგნისას, ყოველ მის მოხაზულობას და ისეთის პედანტიზმით, რომ წვრილმანის გაკიდების დროს, მათ შთავარი ძაფი ეკარგებათ და საერთო ღრმა შთაბეჭდილებას ვეღარ მოახდენენ ხოლმე“. ეს ჩვეულებრივი შეხედულებაა რეალისტების შესახებ, რომელიც არც არსებითად არის სწორი და არც ამ შემთხვევაში. „გადაგვარებული ნატურალიზმი“ არ არსებობს, ჩვენში კი ნატურალიზმი რომ ყოფილიყო კიდეც, გ. წერეთლის შემოქმედების სახით, გადაგვარებული ვერ იქნებოდა, რადგან წინ არავითარი ნატურალიზმის მსგავსი არ უსწრებდა. ეს კიტა აბაშიძეს დაჭირდა ევოლუციური მეთოდის არქიტექტონიკისათვის, მაგრამ ფაქტები ზოგი თეორიის მიხედვით არ ეწყობიან. და რომ ეს ასე არის, გ. წერეთლის ნაწერებითაც მტყიცდება. ჩვენ არ ვიცით, რატომ არის გ. წერეთლის ხელოვნური იარაღი „მეტად დაუანგებული და მეტად ჩლუნგი“. პირიქით, წერის ასეთი მანერა ახალი იყო, და თუ დღეს აღარ ფავამყოფილებს, ეს არ არის იმდენად საინტერესო, რადგან ჩვენ ისტორიას ვწერთ, და ამისთვის კი იმ ეპოქაში გადასვლა არის საჭირო. მაშინ კი აღმოჩნდება, რომ მისი „ხელოვნური იარაღი“ დაუანგებული კი არ იყო, არამედ ვლევარე და ახალი. ზოგიერთი მისი სურათები დღესაც ახალია და ლამაზი. თუნდ მაგალითისთვის ავიღოთ მისი პირველი ნაწარმოები „კიკოლიკი“...

— „ხან დგებარ თოვლიან ქედზედ; შორს, მთის ნახეთქებში ვეება თოვლი ჩამოწოლილა; ის თან დნება და თან აღამის წლის კლდეებს ცრგვინით არღვევს. ზოგჯერ ისიც მომხდარა, რომ თვალ-აუწვდენელის მთის ძირზე დავინავებულვართ, ზევიდან ვათეთრებული მთის წვერი მიმინოსავით დაგვყურებს. უეცრად ბნელ ღამეში ამობრწყინდება კაშკაში მთვარე და შეხედავ, რომ იმ მთის ძირზე შემოეხვია ბაბბის ქულასავით თეთრი ღრუბელი. დილას, როცა მზე ცას გააპობს, შეხედავ, რომ იგივე ბაბბის ქულა ღრუბელი მთის წვერზე აღენილა და იქ ღამჯდარა წმინდანივით“... მშვენიერი შედარებებია. კიდეც: „პაწაწინა მთის კალთებზე ამწვანებული სიმინდის ყანები ყურთმაჯების ფრიალით თავს იკცევენ“... ან „პირველი ნაბიჯიდან“: „...მთვარის შუქი რძისავით გადასხმოდა ცასა და ქვეყანას... კავკასიის ქედები მუქ მტრედისფრად შეღებილები, უზარმაზარ ღობე-ყორედ გააკვროდნენ ცის კიდეცა. ვაკეზე ხეები აქა-იქ შავათ ამოფულულიყვნენ... არც იყო დღე, არც ღამე. არც იყო სიცხე, არც სიცხე, არც

ბნელი არც ნათელი; მაგრამ ორივე კი თეთრათ გაპენტილ მთვარეს ერთმანეთში შეეზავებინა“... „ყოველ სულღვპულს და უსულოს თითქოს ერთად გაეშალათ იმ ღამეს ლოგინი და ღრმათ ჩასძინებოდათ“... მსგავსი ადგილების ამოწერა მრავლად შეიძლებოდა. გვეონია, რომ ბუნების ასეთი მხატვრობა „დაეანგებული“ მანერა არ არის. რასაკვირველია, არც იმა ვამბობთ, რომ გიორგი წერეთელი გვაოცებდეს თავისი სიტყვის არტისტობით, მაგრამ ნაბოლარად და ენაჩლუნგად მისი გამოცხადებაც გაუმართლებელი გადაქარბებაა.

ჩვენ საგანგებოდ ამოვწერეთ ეს ადგილები, რადგან გ. წერეთელი ბუნების მხატვარი სულაც არ არის. იგი ადამიანის ოსტატია, მისი გარეგნობის ამომკითხავი და შინაგნობის მხილავი, და აქ, მისი სიტყვა მოსწრებულიც არის, მიზანშეწონილიც და ბევრის მტვირთველიც. მართალია, აქ ზოგჯერ ილია ქავეჭავაძის მძლავრ გავლენას ვხედავთ, მაგრამ ხშირად საკუთარ, დამოუკიდებელ ოსტატობასაც ვგაჩვენებს. მაგალითად, გმირების დახატვაში იგი ძლიერია. მან იცის მკვეთრი ხაზები, ფიგურის გამოკვეთა და ხასიათის გარეგნული ჩვენება. ზოგჯერ ერთი ნიშნის ჩვენებითაც კმაყოფილდება, მაგრამ ეს ისეთი ნიშანია, რომ ყველაფერს იტევს. მაგალითად: „—კიკოლიკს ჩინოფნიტსავით ეცვა და ჩიკოლიკს — წითელსაყელოიანი სერთუკი“. ეს ერთი ფრაზა სრულიად საკპარისია მათ წარმოსადგენად. და უნდა ითქვას, რომ საზოგადოდ გ. წერეთელს დაწვრილმანება არ უყვარს. იგი იმდენად დაკვირვებულა, რომ სწრაფად ამჩნევს არაუბით ნიშანს და დეტალებს აღარ მისდევს. შეიძლება ეს არსებითი ნიშანიც „დეტალი“ იყოს, მაგრამ ისე მოაბრუნებს ამ წვრილმანს, რომ ყველაფრის სარკველ აქცევს.

ხოლო მისი მოთხრობა მსუბუქად და თითქოს შეუმჩნევლად მიმდინარეობს. მას არა აქვს დახვლანჯული ფსიქოლოგიური ძაფები, რომ მათმა გაშლამ მკითხველი დატანჯოს, და არც ის სოციალურ ურთიერთობათა სქემა აქვს გართულებული, რომელსაც იგი ზატავს. იგი სადაა და მკაფიო თავიდან-ბოლომდე. მისი იუმორი მსუბუქია, გონებამახვილობა — რბილი, სატირა — ენერგიული და თხრობა — ცოცხალი.

ეს თვისებები გ. წერეთელმა ილია ქავეჭავაძის უეჭვო გავლენით შეიმუშავა, ამ გავლენის კვალი ზოგან პირდაპირ დოკუმენტურია. მაგალითად, გ. წერეთელი, „ერთი შეძლებული აზნაურის“ სახლს ასე აღწერს: „ჩემ მასპინძლის სახლს პატარა აივანი ჰქონდა, მაგრამ რიკული კი არც ერთი აღარ ებადა, სულ ჩაცვე-

ნოდა ადამის წლის მოხუცებულსავით. ზარისხაც ასეთ რიგათ
ირწეოდა, რომ იმის ჩაქცევას ერთი ზელის კვრის მეტი არა უნ-
დოდარა... სასტუმრო ოთახი ფიცრის იატაკით იყო მოგებული.
ფიცარსა და ფიცარს შუა იატაკს ისეთი ფარღალალები ჰქონდა
დატანებული, რომ დიდი გაფრთხილება მართებდა კაცს, ფეხი არ
ჩავარდნოდა“... ალბათ გაგონდებათ ილია ჭავჭავაძის მიერ აღწე-
რილი თათქარიძის კარ-მიდამო... „თუ ვეწვევით, ფრთხილად
უნდა ვიყვნეთ. იატაკი აგურისა არის. ეგ არაფერი. ეს არის ქნელი,
რომ აგურები შიგა-და-შიგ ამოცვინულან; იმათი ალაგი ამოთხ-
რილ ორმოებად დარჩენილა. თვალების ძალიან გაფაციცება უნდა,
თორემ, თუ ფეხი შიგ ჩავარდა, ვაი შენს მტერს! ან კისერი მოს-
ტყდება კაცსა, ან თითონვე ფეხი“... გ. წერეთლის თავადი დაზ-
გაც, ექვს გარეშეა, ლუარსაბ თათქარიძის გავლენით არის დახა-
ტული, მაგრამ ეს გარემოება სრულიადაც არ ამცირებს გ. წერეთ-
ლის მხატვრულ ღირსებას. მსგავსი გავლენა განუცდია ბევრს
და უფრო დიდ შემოქმედსაც. გავლენა კი არ არის საძრახისი,
არამედ მუდმივი ეპიგონობა და დაუსრულებელი ტყვეობა. გ. წე-
რეთელმა გავლენას სულ მალე დააღწია თავი და იქცა დამოუკი-
დებელ შემოქმედად, რომელმაც ღრმა კვალი გაავლო ჩვენს ლი-
ტერატურაში და შექმნა მთელი მიმდინარეობა, როგორც სიუ-
ჟეტის, ისე ფორმის მხრივ. ანას გულისხმობდა კიტა აბაშიძე, რო-
დესაც წერდა, რომ მომავალი ისტორიკოსი მას გზას ვერ აუქცევ-
სო. ეს ასეც არის.

ანტონ ფურცელაძე

(1889 — 1918)

„საკვირველია ზოგი-კაცის ბედის რაკი ერთი ამოიჩემებენ და აითვალწუნებენ, ყველა უყურებს იმას, როგორც გველს, ყველა უბღვერის და ყველა თითქოს ეუბნება: შენ რა გასაჩენი იყავიო. ესევე საქმე დაემართა როსტომს იმავე სიყმაწვილითვე. რა იყო მიზეზი ამის ამოჩემებისა, თითონაც არ იცოდნენ“, — ასე სწერს ანტონ ფურცელაძე თავისი გმირის როსტომის შესახებ („მართა“). და ამ სიტყვებში, ჩვენ, თვით ავტორის ჩივილი გვესმის. ისიც ათვალწუნებული მწერალი იყო, მასაც ყველა უბღვერდა, თუმცა ასეთ განწყობილებას მისდაპირ სერიოზული საფუძველი არა ჰქონდა... შეიძლება, უკვე დაშორებულებს, იმ ატმოსფეროს ყნოსვა აღარ შეგვიძლიან, რომელიც იმ დროს იყო და რომელსაც თავისი თვალსაზრისი ჰქონდა, არა ვდაობთ, მაგრამ ეს გარემოებაც ჩვენი მოსაზრების სასარგებლოდ ლაპარაკობს. ჩანს, რომ უთანხმოება, არსებული ანტონ ფურცელაძესა და იმდროინდელ ჯგუფთა შორის, არ იყო პრინციპული ხასიათის, თორემ დღესაც შეგვეძლებოდა მისი დანახვა. იგი უფრო ტონის საკითხი იყო, რომელიც, როგორც იტყვიან, მუსიკასა ჰქმნის, და ამ „ცუდი“ ტონის ავტორი კი ანტონ ფურცელაძე იყო უმთავრესად. ამ „ცუდ“ კილოს ჰქმნიდა ის დაყინებული სურვილი საკუთარი სიტყვის თქმისა, ის პირვეული პირდაპირობა, რომელიც ზოგჯერ უტაქტობად იქცევა, რაც ანტონ ფურცელაძეს ახასიათებდა. ხოლო ამ ინდივიდუალურ თვისებებს ემატება ის საზოგადო სენი, რომელიც ხშირად ელფლება ჩვეულებრივ დონეს აცილებულ ადამიანს, — განდიდების მანია. ამის შესახებ, ანტონ ფურცელაძის დაახლოვებული პირი, დამსახურებული მწერალი სოფრომ მგალობლიშვილი, თავის მოგონებაში წერს: „საზოგადოდ ჩვენი მოღვაწენი, ერთი სენით იყვნენ შეპყრობილნი: გაუყარდებოდათ თუ არა ხმა, მიიქცევდნენ თუ არა საზოგადოების ყურადღებას, თავის თავზე დიდი არავინ ეგონათ, თავის მე-ში იფლობოდნენ და სხვა მოღვაწე არა-რად მია-

ჩნდათ. ეს სწეულება — განდიდების იდეა სკირდა ანტონსაც-ო“. და ყველა ეს თვისებები, აშკარაა, ვერ შეუქმნიდნენ მას სიყვარულის პირობებს. მაგრამ ეს პირობები ჩვენ აღარ გვიანტერესებს, რადგან დრომ წაშალა მისი ხაზები. დარჩა მხოლოდ მწერლის პორტრეტი, რომელიც შესწავლას საჭიროებს და ჩვენც დავაკვირდეთ.

ანტონ ფურცელაძე სამოციანი წლების მოღვაწეთა სახელოვანი ოჯახის წევრია. იგი არ ეკუთვნოდა „თერგდალეულთა“ ანუ „სტუდენტების“ რიცხვს, მაგრამ იდეოლოგიურად ის იმავე პოზიციებზე იდგა, რად კალობის უფრო მკვეთრი გამოჩენით. თუმც ისიც უნდა ითქვას, რომ ანტონ ფურცელაძის ეს უკიდურესობა ხშირად გადავტეხული იყო, ჭეროვან საფუძველს მოკლებული. აი, თუნდ მაგალითად მისი „ცისკარში“ თანამშრომლობის პერიოდი ავიღოთ.

ანტ. ფურცელაძე „რადიკალზე რადიკალია“. რაც იყო, ყველაფერს უარყოფდა, მაგრამ ეს გმობის ენერგია დიდხანს ველარა ყოფნის და, ბაზაროვის როლით მოხიბლული, ხშირად ორქოფობს, ჭანაობს და იფანტება. იგი ბრძოლის მეთოდების შერჩევასაც ვერ ახერხებს და, რაც უფრო უარესაა, ზოგჯერ, პირადი ბრაზი თვალებსაც უხვევს. მაგრამ ამ დაუდგრომლობაში, უკიდურესობათა შორის წყვეტებაში, ამ გაშუღმებულ იდეურ და მორალურ მოუსვენრობაში, მაინც ურყევი იყო ის ძირითადი ხმა, რომელიც მის სიტყვაში თუ საქმეში მუდამ ისმოდა. თავისი სალიტერატურო კარიერა ანტონ ფურცელაძემ „ცისკარის“ ფურცლებზე დაიწყო, ამავე ეურნალის წარსულის უარყოფით: „რასაკვირველია, გეხსოვებათ ის დრო, როდესაც ჩვენი გულდამწვარი ზოგიერთა პირნი, მოლაყბის მართლის ლაპარაკითა უპირებდნენ იმის ხიდიდან გადაგდებამ, და გეხსოვებათ კიდევცა რა რიგი აღრეულობა მოახდინა ამის „სალაყბო ფურცელმა“... გავიდა დრო და, როგორც სხვანი მრავალნი, რომელნიც ხანაშალა კქადაგებდნენ სიახლეს და ვერ შენიშნეს, რომ დრომ იმისი ნაქადაგები დიდი ხანია შემოიტანა და კიდევ დაძველდა... დროს უკან დარჩა ჩვენი მოლაყბევცა და ახლა ხალხს უქადაგებს ისევ იმას, რაც იმის დროს ახალი იყო“¹. ამ სიტყვებში ჩვენი „თერგდალეულების“ ხმა ისმის, მაგრამ ანტონ ფურცელაძე მათგანაც გამიჯნულია და ამ ახალ თაობას უფრო სასტიკადაც უხვდება. „ჩვენი იმედი იყო, მოსწრებული ნასწავლი ყმაწვილკაცობა. მაგრამ სწავლის მაგივრად ამათ მოიტანეს გაბერილი ფრაზები, წახალისების მაგივრად — პედან-

¹ „ცისკარი“, 1863 წ., № 1.

ტობა; ერთობისა და სიყვარულის მაგივრად — ამაყობა. ერთი სიტყვით, შრომის მაგივრად ლაპარაკობენ, საქმის მაგივრად ჰყვირიან-ო¹.

რასაკვირველია, ასეთი ოპოზიციონერობა ახლების მიმართ, უნიადაგო იყო, რადგან ეს ზაყვედური ცალიერ სიტყვად დარჩა, და ისეთ სიტყვად, რომელიც არაფერს არა ქმნის. თორემ სამოციანელთა „ლაპარაკი“ უკვე დიდი საქმე იყო, და აქ ანტონ ფურცელაძე აშკარა შეცდომაში ჩაეარდა. რა „საქმე“ უნდა გაეკეთებინა ჟურნალს საზოგადოდ, და ამ შემთხვევაში „მოამბეს“, რომელიც ამ ახალი თაობის ორგანო იყო? „ჩვენ გვეგონა ჟურნალი შეუდგა ხალხის ნაკლულოვანების გამოკვლევასა, და იმის მიზნების ჩვენებას; გვეგონა, რომ ის გაბედვით გადაეღობებოდა ყოველს უგვანობასა, როგორც შეპტერის ყმაწვილ თაობასა, მაგრამ ჩემო მკითხველო, ახლა, ჩვენდა სამწუხაროდ, ამას ვერ ვიტყვი-ო“². ეს საყვედურიც არ იყო მართალი. ჩვენ ზემოთ უკვე ვნახეთ, თუ რითი ხსნიდა ამ ჭარბობებს ილია ჭავჭავაძე, „ღრონი შეფობენო“, ე. ი. საცენზურო პირობები ისეთი იყო, რომ იმაზე მეტის თქმა, რაც „მოამბეში“ ითქვა, შეუძლებელი იყო. ხოლო რაც ითქვა, რასაკვირველია, ხალხის სამსახურს შეიცავდა, უსამართლობის წინააღმდეგ აზნედრებას და დიდ გამბედაობასაც. თუ ეს ასე არ იყო, მაშინ ანტონ ფურცელაძეს უნდა მოეცა მეტი რადიკალობის და გაბედულობის ნიშნულები, მაგრამ „ცისკარში“ ჩვენ ამას ვერ ვხედავთ. მას ახასიათებდა მხოლოდ ნილილიზმი სალიტერატურო აზროვნებაში და მისი რადიკალობის ნიშანიც ეს იყო.

რასაკვირველია, ეს უკიდურესობა ახირება უფრო იყო, ვიდრე სერიოზული აზროვნება, მაგრამ მაინც საინტერესოა, რომ ამ ახირებამ ჩვენშიც იჩინა თავი და მისი თითქმის ერთადერთი წარმომადგენელი ანტონ ფურცელაძე იყო. მაგრამ არც ამ მიმართულებას უერთგულა ჩვენმა ავტორმა ბოლომდე.

მართალია, ის ძირითადი მოტივი, რომელმაც იგი ბაზაროვის ვვალს დააყენა, ბოლომდე შერჩა, მაგრამ მისმა აზროვნებამ და შემოქმედებამ მრავალგვარი ცვლილება და მღელვარება განიცადა. ერთი სიტყვით, იგი, სოფრომ მგალობლიშვილის თქმისა არ იყოს, „ვერ შეჩერდა ერთ რომელიმე ლიტერატურულ დარგზე, მიმართულებაზე, მისი ტემპერამენტი ერთობ მღელვარე და დაუდეგარი იყო, ბელეტრისტიც, დრამატურგიც, პოეტიც, ისტორი-

¹ „ცისკარი“, 1863 წ., № 3.

² „ცისკარი“, 1863 წ., № 7.

კოსიც, ყოველნაირი მიმართულება გაიარა, ერთიდან მეორეზე გადადიოდა, იცვლიდა როგორც სამოსელს“. ეს შენიშვნა მართალია. ანტონ ფურცელაძე დიდი ენთუზიასტია. მან აჩემებული სიყვარული იცის, საზღვარდაუღებები და ანთებული. იგი მულმივობას ვერ ითმენს. ყოველი სიახლე მას იტაცებს ახალი გზებით და აწყვეტილობით. რუსეთში ჯერ ბაზაროვის კულტია, ანტონ ფურცელაძე მას ეთაყვანება. ძირს პოეზია, გაუმარჯოს ბუნებისმეტყველობასო — და ჩვენი ავტორიც ამ დებულებას თავგანწირვით ემსახურება. პისარევის მსგავსად, ანტონ ფურცელაძეც ეკვეთა ნ. ბარათაშვილს, ილია ჭავჭავაძეს და სხვებს, უარპყო მათი პოეზია და უსაქმურობად გამოაცხადა. „ჩვენ ცრუ ოცნებები კი არ გვინდა პოეზიაში, რით ვერ გაიგეთ, რომ მაგ-გვარი ოცნებებისა, — ოხისა და უხისა, ამოთ ლაყაფისა და ქადაგებების დროები წავიდნენ; ჩვენ გვინდა პოეზიაშიც და ისიც, ვხედავდეთ საქმესა, ქვემარტებას, ჩვენი გულის პასუხსა, ჩვენი თავის ცნობას, ჩვენს გარემოს, ჩვენს თვისებებს და კუთვნილებას და არა თქვენს ოპიუმისაგან შთერალის დაგვარს რაღაც რაღაცაებსა, ვაშაუშა და ველახებსა“¹... მან უარპყო ნ. ბარათაშვილის „შემოღამება მთაწმინდაზე“, რომელსაც მისივე სიტყვით „მკითხველი რაღაც მომზადებით შეუდგება კითხვას, და როდესაც გაათავებს, რჩება ხაზამშრალი, გულ-ცარიელი. ეს იმიტომა, რომ აქედან არ ამოგაქვთ გონების მასაზრდოებელი ლექსა, და როგორც მშვიერის გონებით შესდგომინართ ამის კითხვას, ისეთივე და უფროც მშვიერი რჩებით, რადგანაც ეს იმ საქმელა ჰგავს, რომ კაცს მაღას უხსნის და კუჭს კი არ ეცხობა, რამდენიც გინდა კამო-ო“². მან უარპყო სევრი რამ, სამაგიეროთ შეაქო და აღიდა „სურამის ციხე“. იგი წერს: „სურამის ციხემ“ დასცა ზარი, დაუბადა ტანში ყრუანტელი სიძველისა და სიცრუის მქადაგებლებსა, აუმღვრია სისხლი, დაასია ესენი დაწინაურებულ აზრების პატრონებზე. პატარა ხანს შეშინებული კონსერვატორები გამოვიდნენ ისევ ასპარეზზე და დასცეს თავისი საყვირი; აშალეს თავისი თანამოძმე და მომხრე ხალხის მიაგებეს დაფნის გვირგვინი, ფუ! სულ... ქვემოურ ეფთიმე წერეთელს, ბერიძეს, რჩეულოვს და სხვა ამ გვარ უნიჭოს და კონსერვატულს მწერლებს“³. ამ ამონაწერებიდან უკვე ამკარაა, რატენდენციაც ჰქონდა ჩვენს მწერალს. ამ სიტყვებიდან პისარევის

¹ „ცისკარი“, 1862 წ., ივლისი.

² „ცისკარი“, 1863 წ., № 3, გვ. 436.

³ იქვე, გვ. 116.

ხმა ისმის, რომელიც ანტონ ფურცელაძემ იწამა და შეიყვარა. იგი ავტორიტეტადაც გადაეჭვა ჩვენს მწერალს, თუმც ეს უკანასკნელი, ავტორიტეტების სასტიკ მებრძოლად გამოვიდა.

— რაკი კაცი ავტორიტეტებს თავს დაამონებს, რაკი კაცი ემონება მოუსაზრებლად ძველსა, ახალს იჩოთირებს, და ყველა ახალი მხოლოდ „მოღის“ გულისთვის და არა ქვეყნობისთვის აქვს მიღებული, ის ავტორი აღარ არის საარწმუნო და უნდა ითქვას ბაზაროვის სიტყვები: „ero нечем отпуга“. მაგრამ ასეთი სასტიკი ამხედრების მიუხედავად, ანტონ ფურცელაძე მაინც ავტორიტეტის თავყვანისმცემელია, თუმც ინდივიდუალური მსჯელობის უნარს მაინც აჩენს და დიდხანს დაჩოქილიც ვერა რჩება.

ანტონ ფურცელაძის ნილილიზმთან უკავშირებულია მისი ე. წ. ხალხოსნობაც. ეს იყო მისი მოქმედებითი თუ შემოქმედებითი განვითარების თანმიმყოლობა. ამავე წესით შეიცვალა რუსეთში ეს მიმართულება.

პირველ შეხედვით, ამ ორ მიმდინარეობასა თუ გუნებგანწყობილებას შორის თითქოს არ უნდა იყოს ნათესაობა, რადგან პირველი უარყოფის ფილოსოფიაა, მეორე კი — პოზიტიური მსოფლმხედველობა და სამოქმედო გეგმა. მაგრამ თუ უფრო ღრმად ჩახედავთ საკითხს, დავინახავთ, რომ ეს ორი დასაწყისი, ერთი სათავიდან მომდინარეობენ. ეს სათავე კი არის მიწა, სინამდვილე, ზელშესახები საგანი და ნივთი, როგორც სიცოცხლის სრულყოფობის ერთადერთი საფუძველი. ამას გარდა, ლიტერატურული ნილილიზმი ერთგვარი რეგოლუცია იყო და ამითაც იგი უკავშირდებოდა ხალხოსნობას. რა ვუყოთ, რომ პისარევის ესთეტიკური მსოფლმხედველობა არ ეგუებოდა გერცენის, ბაკუნინის, ლავროვის, მინაილოვსკის და სხვათა აზრებს ამავე სფეროში, სამაგიეროდ მათ აკავშირებდა მებრძოლი სულისკვეთება, შეურიგებლობა და ახალ ქვეყანათა შეხების მძლავრი სურვილი. და ჩვენში, ამ ორივე დასაწყისის შეთავსება ანტონ ფურცელაძემ იკისრა. იმავე ენთუზიაზმით იგი ხალხთან მიდის, ებმევა ე. წ. „ხალხოსნურ“ მოძრაობაში და იქცევა მის ერთ-ერთ საუკეთესო წარმომადგენლად. ამის შესახებ, სოფრომ მგალობლიმეილი თავის „მოგონებებში“ მოგვითხრობს: „1873 წლიდან, ქ. გორში დაარსდა სოციალ-რევო-

ლუციონური (ხალხოსნური) საიდუმლო წრე, რომელმაც მიზნად დაისახა, გაეცნო ხალხისთვის მთავრობის მავნე წეს-წყობილება, ჩაეხედებინა გლეხობა თავის ცხოვრებაში, დაერწმუნებინა იგი, რომ უმაჟულოდ მისი განთავისუფლება ძველ ბატონ-ყმობაზე უარესი იყო, რომ ამ გარემოებამ გლეხი უფრო ყურ-მოკრილი ყმა გახადა ნაბატონარისა. ამ განზრახვით მაშინ ჩვენ არა-ლეგარული წიგნაკები ვთარგმნეთ, ვავრცელებდით და ჟუკთხავდით ხალხსა. ანტონ ფურცელაძე, რომელიც მაშინ ტფილისში იყო მუშა-ხელოსანთა შორის მუშაობდა, ეგნატე. იოსელიანთან და ზაქარია კიკინაძესთან ერთად, გახდა გორის წრის სული და გული... ერთად ვმუშაობდით და ვცდილობდით მოგვეწყო სტამბა სოფ. ტყვიავში, არალეგალური წიგნაკების საბეჭდავად, ტყვიაველი მღვდლის, ვასილ სამადაშვილის. ბინაზე. ამან იცოდა ასოთ-ამწყობობა და ბეჭდვა „მნათობის“ რედაქციიდან. საბეჭდავი ხელის მანქანა და ასოები „მნათობის“ რედაქციიდან, რომელიც იმ ხანებში დაიხურა, მოგვაწოდეს. საქმე ასატრიალებლად იყო მიმდგარი, მაგრამ გვიჩაშუშეს და ეს დაწყობილება ჩაგვეშალა. მღვდელი სამადაშვილი და ჩვენ ციხეში ჩაგვსვეს“¹. როგორც ვხედავთ, მხოლოდ იდეურად კი არ ჩაება ჩვენი მწერალი ამ „ხალხოსნურ“ მოძრაობაში, არამედ პრაქტიკულადაც და რასაც წერდა, საქმითაც აკეთებდა. ის ხალხთან სულ ახლო იყო მისული, და აქვე შეიძლება ახსნის მოძებნა თუ, რატომ ითვალწუნებდა ანტონ ფურცელაძე თავისი დროის ინტელიგენციას. ეს უკანასკნელნი, კაბინეთის ხალხი იყო, ანტონ ფურცელაძეს კი სიტყვის და საქმის დამძობილება უყვარდა.

იგი ზოგჯერ სატირასაც მიმართავდა ხოლმე, და ქართველობას, დამცინავი სიტყვის ქვეშ, დაურიდებლად ატარებდა. მოიგონეთ მისი ლექსი „საკვირველი ამბავი“, ერთ ქართველ კაცს რომ შიშით გამოეღვიძა, ხოლო ამ შიშის მიზეზი ის იყო რომ „მან ნახა, რაც ხმელეთზე სავსე ქვევრები იყო, რაღაცა მანქანებით, ერთბაშად დაკლიოიყო.“ დიახ, ანტონ ფურცელაძე დაუზოგველი ხელით ებრძოდა ხალხის მავნე პირობებს თუ პირებს, თვით კი შიგ გულში ეჭვებოდა მას, ბრძოლის და მოქმედების გამოსაწვევად.

მაგრამ ანტ. ფურცელაძის ამ „ხალხოსნობით“ გატაცებაში, თუ რუსული ჯურის „ნაროდნიკობას“ დავინახავთ მხოლოდ, შეცდომაში ჩავარდებით. არა. აქ ანტონ ფურცელაძე თავისი ქვეყნის შეილია და ხალხის განთავისუფლების იდეას ჩაატანა ეროვნული

¹ გაზ. „ქართული სიტყვა“, 1924 წ., № 16.

განთავისუფლების აზრიც. ვის არ ახსოვს მისი ლექსი „მამულისა სიყვარული“, რომელიც რაფიელ ერისთავის „სამშობლო ხევსურისას“ არ ჩამოუვარდებია თავისი პათოსით და ძარღვიანობით:

„უმაწვილო, იყავ უცლელად,
ერთგული შენის ქვეყნისა,
იქა ხარ დაბადებულა,
და იქვე ჩახვალ საფლავსა..
ისა გზრდის, გივლის, გაატონობს,
ფისტუმრებს შორასა გზაზედა,
სიკვდილის შემდეგ მშობლურად,
ის მიგისვენებს გულზედა“.

მაგრამ ეს მისი პატრიოტიზმი როდი ჰგავდა იმ ცრუ ფრაზეოლოგიას, რომელიც გაშლილ სუფრას დაეკვება. მისი პატრიოტიზმი რევოლუციონურია, მებრძოლი, სახალხო. იგი ეთაყვანებოდა იმ მსოფლიო რევოლუციონერ-პატრიოტებს, რომელთაც კაცობრიობას სასწაულები აჩვენეს. ასეთები იყვნენ გარიბალდი, კომუტი, კოსტიუშკო და სხვ.. ანტონ ფურცელაძის ინიციატივით იყო, რომ გარიბალდის გარდაცვალების გამო, გორის ინტელიგენციამ რომში, იტალიის ხალხს სამძიმარის დეპეშა გაუგზავნა. „ანტონის ახირებითაო“, მოგვითხრობს სოფ. მგალობლიშვილი. „რასაკვირველია, ეს ამბავი გაზეთებში გამოცხადდა. არ ვიცი, მართალია თუ ხუმრობა, — გაზეთები თურმე კითხულობდნენ, სად არის ქალაქი გორი და რომელ ქვეყანაშია? ვითომ რომელიღაც ქართველს, პარიზის გაზეთში დაებეჭდოს განმარტება საოცარი დეპეშისა. ასეთი ახირებული კაცი იყო ჩვენი ანტონი...“

ეს პატრიოტობა არ უშლიდა მას ამასთანავე ყოფილიყო სოციალისტი, გაეზიარებინა კომუნისმიც. ამას ამტკიცებს მისი მოთხრობა — „ვაი მართალთა“.

აქ უკვე ანტონ ფურცელაძის შემოქმედების კარს მივადექით და მის განხილვაზე უნდა გადავიდეთ. მით უმეტეს, რომ, წინა თავებში, ანტონ ფურცელაძის შესახებ უკვე იყო ზოგადი ხასიათის საუბარი.

ანტონ ფურცელაძე მრავალმხრივი მწერალია. იგი პოეტიც იყო, ბელეტრისტიც, ჟურნალისტიც, კრიტიკოსიც, ისტორიკოსიც, ავიატორიც, აგრონომიც და სხვ.. მას ინტერესთა სიმრავლე ძენდავდა, ხოლო ამ დაფანტულობის ძირითადი მიზეზი — ქვეყნისა

სამსახური იყო. ჩვენ ზემოთ უკვე გვქონდა ლაპარაკი, თუ ჩვენი სინამდვილე როგორ ახურდავებდა დიდ პირებს და მრავალ გზაზე დგომას ავალებდა გულშემატკივრებს. ეს ბედი ანტონ ფურცელაძეშაც გაიზიარა. რასაკვირველია, ჩვენ აქ ვერ შევვებით მისი მოღვაწეობის ყოველ მხარეს. ანტონ ფურცელაძე ჩვენ ამჟამად გვანტიერებს როგორც მხატვრული სიტყვის წარმომადგენელი, და, განსაკუთრებით, როგორც ბელეტრისტი, რადგან ეს უკანასკნელი, ბევრად ძლიერია პოეტ ანტონ ფურცელაძეზე.

თუ გავითვალისწინებთ ყველა მის თხზულებათა ხასიათს, უნდა ითქვას რომ ანტონ ფურცელაძე ორი მთავარი მოტივის გარშემო ბრუნავს: ერთია — მშრომელი ხალხი და მეორე — ერი, როგორც ამავე მშრომელი ხალხის სახეობა. ხოლო ორივე მოტივი, რევოლუციურია, შთამაგონებელი და აღმგზნები, რომანტიული კენესა მისი შემოქმედებიდან საბოლოოდ განდევნილია. წარსულისაკენაც იშვიათად მიიხედავს. და თუ ისტორიული ხასიათის თხზულებებს წერს, იმიტომ კი არა, რომ იქ გვიჩვენოს გარდასული დიდება, როგორც ეს ჩვეულებად იქცა, არამედ იმ საშინელების საჩვენებლად, რომელიც ჩვენ ერს გამოუვლია. უკან იხედება იმიტომ კი არა, რომ გვიჩვენებინოს განუმტკიცოს წარსულის გმირებს, არამედ ამ გვიჩვენებინოს მოსახდელად და იმ ხალხის ძამაღლებლად, რომელიც წოდებრივმა მიღრეკილებამ მიჩქმალა. განსაკუთრებით მას უყვარს გიორგი სააკაძე, ეს უდიდესი ნებისყოფის და მოქმედებისა ადამიანი, რომელიც დიდგვარიანთა წოდებრივმა სიბეცემ და შურმა დაღუპა. უყვარს იმიტომ, რომ იგი საქართველოს გაერთიანებისათვის თავდადებული იყო, რომ იგი ფეოდალების მოხისხლე მტერი იყო და თავისი იღვის განსაზორციელებლად ყოყმანი და დათმობა არ იცოდა.

გიორგი სააკაძის რეაბილიტაციას და მისი დიდებული ფიგურის დახატვას მან მოანდომა დიდი ზომის ისტორიული მონოგრაფია („გიორგი სააკაძე და მისი დრო“). და ხუთ მოქმედებიანი ტრაგედია („დიდი მოურავი“). საგულისხმოა ეს აჩემებული თემა, როგორც ანტონ ფურცელაძის მტანჯველი იღვია. მხოლოდ ეს ფაქტი საკმარისია იმის გასათვალისწინებლად, რომ ავტორმა წლობით იფიქრა დიდი მოურავის პრობლემის შესახებ; რომ ამ ჯერ კიდევ გამოუცნობ ადამიანს, მოღალატის ლაქა, რომელიც მიაკრა ისტორიამ, ანტონ ფურცელაძემ მზრუნველი ხელით ჩამორეცხა და წარმოგვიდგინა როგორც საქართველოს ენერჯის უდიდესი გამოცხადება, როგორც მისი ფამართლება, ტანჯვა და იმედი. უნდა ითქვას, რომ ეს ამოცანა ანტონ ფურცელაძემ დიდი ენთუზიზმით, სიყვა-

რულით და ფსიქოლოგიურ სიღრმეთა ჩვენებით შეასრულა. შეიძლება სცენისთვის ეს ტრაგედია შეუფერებელი იყოს, არა ვდამობთ, მაგრამ, როგორც ლიტერატურული ნაწარმოები, მნიშვნელოვანია. აქ არის მოცემული ლიტერატურული ნაწარმოების ის მთავარი ნიშანი, ურომლისოდაც ხელოვნება შევიწროებული რჩება. ვგულისხმობ თემის დიდ სიყვარულს, დასახული მიზნის უღრმეს რწმენას და გზების სიმართლეს. აქ ყოველ სიტყვაში ტკივილებს განიცდით და სააკაძის ყოველი გამოჩენა გაღელვებით და მის მოზიარედ გადაგაქცევთ. ავტორს უნდა ჰქონდეს შინაგანი დაჯერება, აღფრთოვანება და გატაცება, რომ მკითხველსაც შეყაროს ეს განცდები და თავისთან ერთად ატაროს. ამ ტრაგედიით ანტონ ფურცელაძეს უნდოდა ეჩვენებინა, თუ როგორი დაწვრილმანება, მტარვალობა და ქვეყნის ინტერესთა აბუჩად აღება ბატონობდა მაღალ წოდებაში, თუ როგორ ჰლუპავდნენ საქართველოს პირადი განდიდების სენით შეპყრობილნი, და თუ მოიპოებდნენ ქვეყნის ერთგულები, ისინი ისეთ ტანჯვას იღებდნენ, როგორც მიიღო გიორგი სააკაძემ და მისმა ერთგულებმა. და აქ, ანტონ ფურცელაძემ ღრმად გადაშალა ის ტრაგედია, რომელიც გიორგი სააკაძის გულში ტრიალებდა. მოიგონეთ ის მონოლოგი, რომელსაც გიორგი სააკაძე აზობს ბაზალეთთან; რამდენად იწეწება მისი სული, მაგრამ დიდი იდეა მაინც ამთელებს მისი ფიქრების დამტვრეულ ნაწილებს. ან მოიგონეთ მისი საშინელი სიზმარი დიდი ვეზირის კარად, საქართველოსთვის განწირული შვილი რომ ელანდება. „ოჰ ღმერთო! ამ სიზმარში ამეშალა სულ ჩემი წყლულები... ფნახე ჩემი დაუეიწყარი შვილი პაატა... ხომ იცი, რა რიგ არ გამოდის ის ჩემი გულიდან... ვნახე, ვითომც ის, მრავალი ქრილობისაგან დასნეულებული იდგა საცადას ერთ უდაბურ ადგილას. ყვავნი და ყორანნი და უმეტეს ორი დაშშეული სვავი ადგნენ და სწიწკნიდნენ იმის დაიარაგებულს ტანს. მოუძღურებული პაატა ძლიერ იგვრებდა ამძინებულთ სვავთა და ყორანთა, და ეტყობოდა, რომ თან-და თან აკლდებოდა იმას ძალა. ამ დროს შევესწარ მე ხმალ გაწვდილი და მოვიდრომე ჩემი შვილის ზორცის მკამლების განდევნა. მაგრამ დასნეულებულმა და სვავებისაგან ზორც დაფლეთილმა პაატამ ისეთი სუნი ამოუშვა წყლულებიდან, რომ რამდენიც უფრო მიუახლოვდი, იმდენი ამ ღიმყრალემ შემიგუბა სული. ბოლოს, როდესაც ძლივს შევიკრიბე ძალა, სასუნებლებით თავი გავიმაჯრე და ჩემგნით შეშინებულნი სვავნი და ყორანნი აპირებდნენ გაქცევას, ამ დროს უცებ წარმოხდგა პაატას წყლულებიდან ისეთი ჩირქი, რომ ამ ჩირქმა წარმიზიდა და შემიტანა ზღვაში. ზღვამ

დამთქა მე. მე ვიყავ დაპლრჩეალი, მაგრამ ვხედავდი კი, ისევ პა-
ატას სატანჯველს. სვავებმა და ყორანთ უფრო და უფრო დაუწყეს
გლეჯა ჩემს პაატას... და სხვ. მაგრამ მიუხედავად ასეთი საზარელი
განცდებისა და შინაგანი კორიანტელისა, გიორგი სააკაძე
მაინც მოუტეხავია და განაგრძობს საქართველოს განთავისუფლე-
ბაზე ფიქრს არა მხოლოდ გარეშე მტრებისაგან, ეს ისე საშიში არ
არის, არამედ იმ ფეოდალებისაგან, რომელნიც საქართველოს ინა-
წილებდნენ და პირადი განდიდებისათვის იყენებდნენ. ეს დიდი
იდეა იყო და მის განხორციელებისათვის არაფერს არ მოერიდა.
მართალია ხშირად ექვები შეესეოდნენ და დასიცხული გველები-
ვით კბენდნენ და სწამლავდნენ, მაგრამ... „დიდს ხანს წვალებით
სიკედლის, — ერთ დღეს მოკვდეს სნეული, ისა სჯობიანო“. ამი-
ტომ იყო, რომ საქართველო შუაზე გაჰყო და ერთმანეთს შეახალა.
... — „ამოდენა საქართველო შუაზედ გაყოფილა და ერთი-
ერთმანეთს ველეტავთ... თუ ჩემს განზრახვას კეთილი ბოლო
არა აქვს, ღმერთო რატომ აქამდე არ მომკალ და რათ მაჩვენე
ამდენი ქვეყნისაც და ჩემი უბედურებაცა!.. რად ჩამიმარხე გულში
ეს დაუცხრომელი აზრები, რომელნიც არც დღე და არც ღამე არ
მაძლევენ მოსვენებას; რატომ არ მომეც ისეთი გული, როგორც
სხვებს; რომ ჩემი ქვეყნის უბედურებისათვის მეც იმათის თვა-
ლით მეყურებინა და მეც იმათსავით განსვენებით მეცხოვრნა, რომ
არ გავმხდარიყავი მიზეზი ტყუილად ამოდენა არევისა და ქართვე-
ლებისაგან ერთმანეთის სისხლის ღვრისა... ნუ თუ მე ამ სისხლს
ვღვრი ამაოდ და არა ჰღირს ჩემი აზრების შესრულება ამოდენა
ქართველების სისხლად?.. ნუ თუ ვრცელი და დაუსრულებელი
მომავლის ბედნიერება არა ჰღირს დღევანდელი დღის მოკლე
უბედურებად, თუნდ რომ ამ უბედურებამ შთანთქას ნახევარზედ
მეტი ქართველობა!.. და ანტონ ფურცელაძემ, გიორგი სააკაძე
არამცთუ გაამართლა, შეიყვარა კიდევ, როგორც უდიდესი რევო-
ლუციონერი და ნებისყოფის გენიოსი, თუ შეიძლება ასე ითქვას.
ამ სიყვარულში გამოჩნდა თვით ჩვენი ავტორის მეამბოხე ტემპე-
რამენტი, რომელიც მომავალი ბედნიერებისათვის არაფერს არა
ზოგავდა და პირდაპირი გზით მიემართებოდა თავისი დიდი იდეის
განსახორციელებლად.

ანტონ ფურცელაძესა აქვს მოთხრობა სათაურით: „ვაი მარ-
თალთა“. ეს სათაური შეიძლება დაერქვას მის ყველა ნაწერებს,
ჩადგან ყველგან კეთილის და ბოროტის ჭიდილი აქვს გამართული

და ყველგან ბოროტი იმარჯვებს. ასეთია იმდროინდელი სინამდვილე. უნრაველესობა იტანჯება, უმცირესობა განცხრომით ნებივრობს. ანას ხატავს ჩვენი მწერალიც და ამგვარი წყობილების წინააღმდეგ ამზებლებს შკითხველს.

ასეა ყველგან, ასე იყო საქართველოშიც. ხალხი ყველგან დავიწყებულია და ბატონეც კი არ აღნიშნავს ამ ხალხის მიერ დანთხულებულ სიზაღს. ამზებ იყო, ილია ქავჭავაძემ რომ სთქვა: ქართველო ურის ისტორიაში ვრი არა ჩანსო, მაგრამ ასე იყო ყველგან. მარტო ჭეფები და ფეოდალები იყვნენ ყურადღების ცენტრში ანტონ ფურცელაძეც ამასვე ამბობს. და ერთგვარად დასცინის კიდევ ასეთს ისტორიას:

„დაჲდა ბაკური ქართლის მეფედ, მოკვდა ბაკური,
ბაკურის შემდეგ დაჲდა ფარსმან, კაცი უძლური,
სუმბათის შემდეგ მეფედ დაჲდა ბაგრატ რეგვენი,
მოკვდა რეგვენი, სუმბათ, დავით და სხვა მეფენი“.

მან უარყო ეს ისტორია და მიამუხრა იმ ხალხს, რომელიც აქამდე არაფერი იყო, მომავალი კი ყველაფრობას უქადდა. თითონაც პრივილეგიური წოდების შვილმა, სამწერლო ასპარეზზე გამოსვლისთანავე უარყო ეს წოდება, რომელიც აღაშინაობიდან გადაიდგარი იყო და არც ეროვნული, არც სხვა რაიმე სამსახური აღარ შეეძლო. საზაიგიროდ, იგი დაზაგრულების ქომავად იქცა და ეს გზა სიკვდილამდე არ დაუტოვებია. მარტო სათაურებმს ჩაპოთვლაც კმარა მისი ზასიათის გასაგებად: „დიდი მოურავი“, „ავაზაკები“, „საპრობლე“, „ცისკარა“, „წყალობა“, „ქიტესა“, „მართა“, „ვაი მართალთა“, „დავით ასლანიშვილი“, „მაცი ზეიტია“, „დაბად ღაღოს წერილები აბრაგუნესთან“, „ვითხოვოთ“, „სამის თავგადასავალი“ და სხვ. როგორც ვხედავთ, მეტად დემოკრატიული სათაურებია, ასეთივე შისაარჩით. და თუ თავდაზნაურობასაც აღწერს, მხოლოდ იმიტომ, რომ გვიჩვენოს მათი უკაცურობა, დაქვეითება, მორალური არარაობა.

ავიღოთ მოთხრობა „მართა“. აქ აღწერილია ჩვენი გლეხობისა და თავადების ცხოვრება, ერთი-მეორის საწინააღმდეგო ფერებით. თავადები უსაქმური არიან, გლეხები მულამ საქმით დატვირთულნი. თავადები ავსულნი არიან, გლეხები — კეთილნი, და ასე — საწინააღმდეგო პოლუსები, თვით წვრილმანებშიც კი.

თავადი როსტომ ტაბლაძე „დიანაც კვიანი კაცი იყო, არც მხნეობა აკლდა, არც მეცადინეობა, მაგრამ ისეთი ანგარიშის კაცი იყო, ისე უყურებდა ყველას აწონვითა, რომ თუ არ დაატყობდა ცხადლივ საქმის მოგებასა, არადროს ხელს არაფერს მოჰკიდებ-

და“. ეს მისი „ჭკუა“ უარყოფითი ხასიათისა იყო. ე. ი. მანვე მიმართულების, ბოროტი. უკიდურესი ეგოცენტრიზმი იყო ამ ჭკუის შედეგი. ეს ჭკუაც, თითქმის, იმ ტანჯვამ განუვითარა, რომელიც როსტომსა ხვდა წილად. „როსტომი სახლში იმავე სიყმაწვილიდან არავის არ უყვარდა-ო“. „რაკი ვერავისაგან შეწყნარებას ვერა ჰხედავდა, რაკი ვერავის ვერ დაუახლოვდა და ვერავიზე დაიშვინდა გული, ის ცდილობდა, რაზე ღონისძიება ეპოვნა თავის დასაცველად...“ ასეთმა მდგომარეობამ მას ფიქრი ძაწავლა, ჭკუა განუვითარა. მაგრამ ვისთვის არის საჭირო მისი ჭკუა? ვის რა მალამო დასდო მისმა ჭაჭირიანმა გონებამ? არავის. პირიქით, ის თავის ყმებს ნიანგად გადაეცემა და არ ინდობდა არც ქალს და არც კაცს. როსტომი გარეთ გახედული კაცია, ქალაქში ნაშაახური, გენერლების ნაცნობი და არისტოკრატიასთან დაკავშირებული. ბუნებრივია, რომ ის უფრო გამოქეპილი უნდა ყოფილიყო. უფრო ჭაინტერესოა ის სახლიდან გარეთ გაუსვლელი მისი ბიძაშვილები, რომელთა გამასხარავებაც იწვევეს შოლტებად გაისპა ბრწყინვალე წოდების ზურგზე. „ინათლებდა თუ არა, ესენი ამოიჩრიდნენ. ილღი-ღიში პურს, ამოიღებდნენ წათხიდან ყველს, და დაიკარგებოდნენ, მანამ კიდევ პურის კამის დრო მოუვიდოდათ. თუ ზაფხული იყო, წავიდოდნენ ტყეში სოკოს, ან სატაცუროს საძებნელად, ან წყალზე სათევზაოთა და თავის დღეში კი ვერაფერსა პოულობდნენ; ან არა და არც ერთი და არც მეორე, ისე დაწვებოდნენ სადმე ჩრდილიან კაკალს ქვეშ გულ-აღმა, დაიფარებდნენ ცალმკლავს თვალბზედ, მიეცემოდნენ რაღაცა ტყბილს, გამოურკვეველს ფიქრსა და შემდგომ ან დაეძინებოდათ, ან გადავიდოდნენ ცოლის შერთვის ფიქრზედ; თუ ზანთარი იქნებოდა, მაშინ გროვდებოდნენ ვისმეს ბოსელში, სადაც იკრიბებოდნენ სოფლის ახალგაზრდა ლაზღანდარა ბიჭები და ეთამაშებოდნენ ან კოჭებს, ან აყინულა-ბაყინულასა“... ეს ძმები თავის დროზე დაცოლშვილიანდნენ და ყველანი ერთ ძველებურს დარბაზში თავსდებოდნენ. „სხვა უამათო ხალხი, ამ სივიწროვეში ან გაყრას იფიქრებდა, ან შენობის მომატების თადარიგს შეუდგებოდა, მაგრამ ამათ არც ერთს ფიქრში არ მოსდიოდა ეს: შენობას მხნეობა უნდოდა, და ამათ ეს არ შეეძლოთ; გაყრასაც შრომა მოსდევდა... ზენა და თესვის თავი ამათ არა ჰქონდათ; ვენახის შემუშავება ამათ არ შეეძლოთ, და ამასთანავე საიდგანლაც შეჰპაროდათ ეს უბედური ფიქრი თავში, ვითომც თავად-აზნაურობისაგან ამ გვარი მხნეობა და შრომა ღიღი საძრახისი იყუეს“... საინტერესოა მათი გარეგნობაც. „ღიღად საძრახისად და სასაცილოდ მიჩნდათ, თუ საწყალი ვინმე

მეტატონე ატარებდა ქალამნებსა და სხვილი შალის ჩოხებსა. თვითონ კი ყველაზე უწესოდ ეცვათ. ოღონდ კი წაღები და ქოშები პრჭქეოდათ და ქალამნები არ ყოფილიყვნენ, და თუნდა სანაგვეზე აკრეფილებსა ჰგვანებოდნენ, არ გაიხდიდნენ ფეხიდან. რაღ-განაც უფრო დარბაისლურათა და დიდ-კაცობის შესაფერია, ატარებდნენ მაუღის კაბებსა, მაგრამ ვაი ამ კაბობასა, რომ ისინი კაბები იყვნენ! ფარატინები და ნაფლეტები დაჰფრიალებდნენ ყოველს სიოს შემობერვაზედ და რივიანს ქარს რომ დაებერა, არა თუ დააყრვეინებდა ამ ფარატინებსა, საღაც კიდევ სიძთელე ეტყობოდა, დომხალივით დაჰმდნარს მაუღს, იმასაც სულ შემოაფლეთავდა. ახალუხს ატარებდნენ ფარჩისას; მაგრამ ესენიც იქამდე ნაცვეთი იყვნენ, რომ რაც უნდა კარგი თვალი გქონოდა, თუ წინდაწინ არ იცოდი, ვერ გაიგებდი, ან რა ფარჩა იყო, ან ჩითი იყო თუ დიმიკოტონი. წაღებიდან ხშირად გამოეყოთ ყველა ფეხის თითებს თავი, თითქო ფარსკვლავების თვლას აპირებენო, ან უნდა ჩუმათ გამოძვრენ, გაეპარნენ სადმე პატრონსაო! ერთი სიტყვით, ფეხშიშველა სიარულს ირჩევდნენ და ქალამანს კი არ ჩაიცვამდნენ; ახალუხის სახელოებიდან გამოეყო იდაყვებს თავი და იღლიებში ფარღალალად შესდრიოდათ ქარი; მაგრამ მაინც ნუგეზად ეს ჰქონდათ, რომ ფარჩის ახალუხი ეცვათ და მაუღის კაბა. მეტადრე ერთ იმათგანს ეცვა ზარბაზის ახალუხი, რომელიც აჩუქა იმის მამამ ოცდაათი წლის წინად ჯვარის საწერად, და რომელიც აგერ ხუთი წელიწადია, სხვა ახალუხის უქონლობის გამო, გაუხდელად სცმია. რაკი აქამდინ გაცვდებოდა კაბა, რომ აღარც დაკერება გაეწყობოდა, არც ტანზე დადგებოდა, ამ დღისთვის იმათ ჰქონდათ გრძელი ტყავები, და ზამთარ-ზაფხულს არ იშორებდნენ ტანიდან, ოღონდ კი მსხვილი შალის ჩოხა არ ჩაეცვათ ტანზედ. ამ გრძელს, უზედატანო ტყავში, მალალს წოწოლა; ვალესილს და გაჰქვარტლულს ძველს ბუხრის ქულში, ქუსლებ გამოფლეთილს, სხვილს მატყლის წინდებში და წელ-ათრეულ ქოშებში კიდევ უფრო უტხო სანახავნი იყვნენ ესენი. ერთი სიტყვით, ტიტველი დარჩებოდნენ და იმას არ ჩაიცვამდნენ, რასაც იცვამდენ გლეხები“... ერთი ხაზიც: ამ თავადიშვილ ძმებს, მამა კვამლში გამოეხარჩოთ. საინტერესოა, თუ ამ უბედურებას როგორ შეხვდნენ შვილები: „მეორე დილას შევიდა უმფროსი შვილი და შუა ოთახში დაუხვდა გაშეშებული მამა. იმან თითქოს იცოდა, რომ იმის მამა დამხრჩვალაო, ერთი ესე კი სთქვა, აქეთ-იქით თავის განძრევით: ნწუ, ნწუ, ნწუ. ნწუ! და წავიდა შესატყობინებლად ძმებთან, რომელნიც აგრეთვე მოვიდნენ, დაადგნენ გაშეშებულ მამას თავს, აგრეთვე წარმოს-

თქვეს აქეთ-იქეთ თავის ქნევით: ნწუ, იწუ, ნწუ, ნწუ! დიდი ღვთის ბრძანება არ არის! წარმოსთქვეს ესა და მერე ძლივს მოიფიქრეს, რომ შუა ოთახში იმის გდება რიგი არ იყო და დაუწყეს წევბ ტახტზე დასადებათ. აქ თავადაზნაურობის წოდებრივი დეგენერაციის სრული და კარგათ შესარულებული სურათია. თუ ჰქუთა პქონდათ, როსტომის ავკარგობა გამოდიოდა, თუ არადა — იმის ნაცარქექია ბიძაშვილების უტეინო ამპარტავნობა, საქვეყნო გამახარავება და ულაზათო სიკვდილი. სულ საწინააღმდეგო ტიპებს წარმოადგენენ გლეხები. აგერ მართა, რომელიც თავადმა ილიკომ ჰევახშე ხეჩოს მწევეარ ძაღლში გაუცვალა. მართა შრომის მოყვარე ქალია. ის „მოუტლელათ იყო საქმეში გართული“. „მართა თავისი ხალსიანობით და სიმაღხაზით ყველას უყვარდა. ძვირათ თუ ვინმე გაიგონებდა მართასგან ურიგო სიტყვასა, ძნელად თუ ვინმე მოიგონებდა იმისგან წყენასა“. გარეგნობითაც ლაშაზათ აგვიწერს ავტორი.

მოხდენილი და ღირსებით სავსეა როსტომის მსახური სოსიკაც, რომელიც მართას შეიყვარებს. ეს არის გამძლე და მომთმენი გლეხის ტიპი, რომელიც სულგრძელობის სასწაულებს ჩადის, მაგრამ თუ აევსო მოთმინების ფიალა, აღარაფრის წინ არ შეჩერდება. კარგი ტიპია ნინიკაც, და საერთოდ მთელი ეს გლეხური მასა. „ბევრს ედო გუნებაში როსტომთან საქმის გათავება. იმის გლეხკაცებში ბევრმა გადასწყვიტა გუნებაში, თუ ეს ცოცხალია, ჩვენო სიციოცხლე არ შეიძლებაო, მაგრამ ერთმანეთს კი ვერ ანდობდნენ ფიქრსა, რომ ვაი თუ გავიცნეთო“.

ანტონ ფურცელაძემ კარგათ იცის ჩვენი გლეხის ბუნება. ის დაკვირებით სწავლობდა მის ხასიათს და კარგადაც მიაგნო მისი სულის სიღრმეებს. გლეხკაცი დაბეჩავებულია. როსტომისთანა თავადები მას ძაღლზე უარეს პირობაში ამყოფებენ, მაგრამ მისი ზნობრივი შეგნება მაინც რაღაც ქრისტიანული სათნოებით და იდეალური ადამიანობით არის სავსე. ეს შიში კი არ არის, როგორც პირველ შეხედვითა ჩანს, არამედ ადამიანობა არის, რომ კაცს სასიკვდილოდ ვერ იმეტებენ. მოიგონეთ როსტომის მკვლელობის წინ მართას დრამატული მდგომარეობა. მას, სოსეს და რჩეულ გლეხებს. გადაწყვეტილი აქეთ ავსული ბატონის მოკვლა. მართა ფხიზლობს. „მოახლოვდა წუთი, და მართას გულში დასძლია ყველა სიბრაღელის გრძნობამ. იმან დახუჭა ლოგინში თვალები, რომ უფრო მალე გაეველო დროსა და აქ წარმოუდგა თვალ-წინ სისხლში მოსვრილი ბატონი, რომელიც სთხოვს მკვლელებს შებრალებას ხაცოდავის ხმით... ის აიტანა ტირილმა. „ღმერთო! ღმერთო! რად-

შიგვახწვევინეს აქამდინა! რად შიგვახწვევინე იქამდის, რომ უნდა სისხლში ხელი გავისვაროთ“... „რა ენაღვლებოდათ პატარა ქრისტიანულათ მოქცეულთაგან, რომ არც თითონ წაწყვენდილიყვენ, და არც არავინ ცოდოში ჩაეყენებინათ“... „მართა ამ მდგომარეობაში იყო, და ხან ზღევას გაიძახოდა და ხან შიტევებასა“... არა ნაკლებ იქვენულობენ სოსე და დათო, რომელთაც მოკვლა აქვთ მინდობილი. ისინიც ჩქროლავენ და მოტივების ბრძოლაში იტანჯებიან.

— „გამიგონე სოსე! რას ჩავდივართ ჩვენ ამასა?!.. დაიწყო დათო, როდესაც დაიწყეს კიბეზუდ ასელა, და გაჩერდა უცებ: — მე ჩემო ძმავ, მეშინიან, ფეხთ მეკვეთება... გული ლამის შემოდინდეს... რათ ავყოლივართ ეშპაქის საფრთხეს!...“

— სსუ! რა დროს ლაპარაკია, არ გაგვიგონონ უთხრა სოსემ მთრთოლვარე ხმით: — მეც როგორღაც ვარ. ჩემს ღღეში ეს საქმე არ დამპართვია... უთუოდ ცოდვისაგან მოგვდეს... ღმერთი არ მოგვიწონებს... — მე არ შემოდინიან, სოსე... კაცის სისხლი... მე ჩემს ღღეში ქათამიც არ დამიკლავს“...

ასეთია გლეხი კაცის ზნეობრივი სამყარო. ისინი მართალია კლავენ როსტოშს, მაგრამ აბა ნახეთ რა ძვირად უჯღებათ ეს მკვლელობა? იმიტომ კი არა, რომ რამდენიმე დღის შემდეგ ყველა დანაშავე შეპყრობილ იქმნა. ეს არაფერი. უფრო ძნელი იყო ის ზნეობრივი კორიანტელი, რომელიც მათ არსებობაში დაიძრა და ის ფინალი, რომელიც სიკვდილზე უარესია. აბა ნახეთ დათო, რომელიც ყველაზე მეტად შედრკა მკვლელობის წინაშე, როგორ „უაზროთ და გიჟივით იქნედა ზანჯალსა“... იმან მოკვლა შუშანა, რომელმაც რაღაც გამოუთქმელი სანახაობით გადაჭხედა დათოს, „ამ სანახაობამ დათო უფრო არია. იმან იტაცა ქოჩორში ხელი და გაბრუნდა ვასაქცევათ. შეხვდა ფეხებში გამწარებული, შეშინებული ოთხი-ხუთი წლის ბავშვი. დათომ ამასაც უგარბობლად შემოკვრა ზანჯალი. ბავში უსულოდ დაეცა. დათო სულ შეიშალა. ის დაეტაკა აკვანს. იმან ფამწარებით აიტაცა აკვანი და ბავშვიანათ დაახეთქა ძირსა. „ცოდო! ცოდო!“ დაიძახა იმან სიწყრით და ეცა კარებსა. „სისხლი! ცოდო!“ იძახდა ისა და გარბოდა, თითონაც არ იცოდა საით და საით არა“...

„დათო ერთი თვის უკან იპოვეს ტყეში მკვდარი, დაფლეთილი ნაღირისაგან“...

„მართამ, როდესაც დაინახა დახოცილნი თვისი ვაზრდილები, ერთი შესძახა და დაეცა უგონოთ. ის შესცდა ტყუაზედ“...

ასეთი ინტენსივობით და საზარელი ზნეობრივი ტყვილებით განიცადეს ეს ამბავი. ამ ფსიქოლოგიური ოპერაციით ავტორს

იმის თქმა უნდოდა, რომ მხოლოდ გლეხკაცობაში არის წაუწყვე-
დელი სინიდილი, ზნეობრივი სისპეტაკე და ნამდვილი, შეურყვნიელი
ადამიანობა. ეს ძირითადი იდეა გასდევს მის ყოველ ნაწარმოებს
და ყველგან გვიჩვენებს იმ საშინელ საზოგადოებრივ ურთიერთო-
ბას, რომელიც მშრომელ ხალხს დუხჭირ პირობებში ამყოფებს,
მათ ბატონებს კი რყენის და აუკაცურებს. ამ ფონზე იშლება მისი
რომანი „მაციხვიტია“, სადაც მშვენიერად არის გადმოცემული
ყოფის სურათები და მაციხს დაწყვეტილი სიყვარული; ეს ფონი
აქვს „ქიტისას“, „ავაზაეებს“ და სხვ. რომელთა ცალ-ცალკე გან-
ხილვას აქ არ შეუდგებით. ზოლო ყველგან, ავტორი მკითხველის
აზნებრებასაც ცდილობს, რომ ზოლო მოელოს ამ საძაგელ სინამ-
დვილეს და ადამიანი მართლა განთავისუფლდეს. ამ მხრივ მეტად
საინტერესოა მოთხრობა „ვაი მართალთა“, რომელიც ჭერ ბატონ-
ყმობის გადავარდნის ხანას აგვიწერს, შემდეგ კი საფრანგეთის დი-
დი რევოლუციის აზრებს გადაშლის მოთხრობის გმირის მიხეილის
პირით. ეს უკანასკნელი, თავის სატრფოს ლიზას უკითხავს რევოლუ-
ციური ხასიათის წიგნებს, თავის ბინაზე კრებებს მართავს, ჟან-ჟაკ
რუსოს, ვოლტერის, დიდროს იდეებს ქადაგობს და მეგობრებს
მოუწოდებს ამ იდეებისათვის თავდასადებად. თვით კი ამ იდეებით
ანთებულია, ბრძოლა სწყურიან და, თავის ქვეყანაში რომ ასპარეზი
არა აქვს, საფრანგეთში მიდის, ჭუზბეე გარიბალდის რაზმში მოხა-
ლისედ ეწერება, იბრძვის საფრანგეთ-გერმანიის ომში და ბოლოს
პარიზის კომუნარებთან ერთად — ბარიკადებზე. ის დელაკლიუზის
გვერდით თავგამეტებული ომობს, კიჟინითა და ყვირილით წინ მიე-
მართება ხელში წითელ დროშა აღმართული და მასთანვე ერთად
ყვდება ბარიკადებზე. აქ რუდინის თავგადასავალი გვაგონდება,
და გვგონია, რომ ტურგენევის გავლენა გარკვეულად ჩანს, მაგრამ
ეს სულაც არ უშლის ხელს, რომ იგი დიდის ინტერესით იკითხე-
ბოდეს.

„ანტონის ნაწერები მართო ლაქიებსა და სემინარიელებს მოს-
წონთო“, — ასე დაუწერეს ვაზეთში ანტონ ფურცელაძეს. ეს თქმა,
რასაკვირველია, პოლემიკური ხასიათისა იყო, მაგრამ სიმართლეც
ერია. ამით ის უნდა ეთქვათ ალბათ, რომ ანტონ ფურცელაძის ოს-
ტატობა არ იყო დამაკმაყოფილებელი. ეს მართალიც არის. იგი
ძალიან ბევრსა წერდა, მაგრამ მან არ იცოდა სიტყვის მზერა, რაც
აუცილებელია მწერლისათვის. ან შეიძლება იცოდა კიდევ, მაგრამ
ამას არ აქცევდა ყურადღებას, როგორც იმდროინდელი ბევრი

მწერალი. შინაარსი, იდეა, აზრი, ტენდენცია, ეს იყო უმთავრესი იმათთვის და ფორმას აღარ დასდევდნენ. ასევე იქცეოდა ანტონ ფურცელაძეც. განსაკუთრებით მისი პოეზია არის ამ მხრივ ყოველად სუსტი. არც რითმა, არც ზომა, არც სახე და ლექსის ფაქტურის სხვა ელემენტები, მის ლექსებში არ არიან დამაკმაყოფილებლად წარმოდგენილი. მართალია, მისი განცდები ხშირად მიმზიდველია, ღრმაც, მაგრამ, თითქოს საგანგებოდ აფუჭებს გამოთქმის ბერძს. ოღონდ სთქვას და ხალხის ფართო მასებისთვის გასაგები გახადოს და მას მეტი არა უნდა-რა. მე მგონია, რომ ხალხის სამსახურის წადილმა, პოპულიარიზაციის სურვილმა გახადა ანტონ ფურცელაძე ასე ზედმეტად დაუდევარი, თორემ მას აქვს ადგილები, რომელნიც ამტკიცებენ, რომ პოეტურ გზნებასა და მხატვრობის უნარს მოკლებული არ იყო. გაცილებით უკეთეს პირობებში არიან მისი ბელეტრისტული ნაწარმოებნი. მართალია, აქაც წინადადება ხშირად უსწორ-მასწოროა, ლექსიკური მასალა დაუწქენდავი და შეურჩეველი, მაგრამ სამაგიეროდ აქ ბევრი რამ არის ისეთი, რაც ნაკლს ისყიდის და ნაწარმოებს სასიამოვნო წასაკითხადა ხდის. ეს არის ყოფის ზედმიწევნითი ცოდნა, სინამდვილის ძარღვიანი თქმა, აღწერის უნარი და კომპოზიციის უშიშრობა. სოფ. მგალობლიშვილი, ანტონ ფურცელაძის ნამოწაფარი და მოყვარული, სხვათა შორის წერს: „მის ნაწერებს ქართველ ინტელიგენციას ზე ისეთი გავლენა არა ჰქონდა, ვინაიდან, — ჩემის აზრით, — ეს ნაწერები... ისე ვერ ჰხიბლავდა ინტელიგენტ მკითხველს თავის ხელოვნობით“. სამაგიეროდ, „მის ბელეტრისტულ და დრამატიულ ნაწერებს დიდი გასაავალი ჰქონდა მუშა-ხელოსნებში-ო“. ეს იყო ანტონ ფურცელაძის შემოქმედებითი ამოცანა. და ამ მხრივ, ანტონ ფურცელაძის ღვაწლი ფრიად მნიშვნელოვანია. იგი სრულიად გარკვეული სალიტერატურო სკოლის დამაარსებელია, და თუ ბევრი არ გაჰყვა მის გზას, სამაგიეროდ კვალი კი დააჩნია ჩვენს ლიტერატურას და დიდიც. იგი უნდა ჩაითვალოს „ტეტითა მოტრფილეების“ ერთ-ერთ მამამთავრად, რევოლუციური იდეების ერთ-ერთ პირველ მქადაგებლად, სალიტერატურო აზროვნების გარკვეულ წარმომადგენლად და, საერთოდ, ჩვენი კულტურის ერთ-ერთ მოამაგედ. ამაზე იყო რომ სთქვა გრიგ. ყიფშიძემ: „ჩვენი მწერლობა, ჩვენი ახლად ფეხადგმული კულტურა, სხვა მოღვაწეებთან ერთად, ვერ დაივიწყებს ანტონ ფურცელაძესაც, რომელიც თავის შესაფერ ადგილს დაიჭერს ჩვენის ლიტერატურისა და საზოგადოებრივობის ისტორიაშიო“. გვეგონია, რომ სწორი თქმაა, ანტ. ფურცელაძის ორიგინალური ფიგურა დავიწყებას არ მიეცემა. ამის უფლება მან საკვებით დაიმსახურა.

ნიკო ნიკოლაძე

(1848 — 1928)

— „არა ჩვეულებრივის აღვლევებით ვიწყებთ ჩვენ ნიკო ნიკოლაძის ნაწერების დაფასება-განმარტებას-ო“, ასე იწყებს თავის წერილს არჩ. ჯორჯაძე. და მართლაც, ბევრი რამ არის ნიკოლაძეში ასეთი განცდების გამომწვევი, და უპირველესად ყოვლისა, ის დიდი ჰკუა, რომელიც ელვასავით ანათებდა ისეთ ბნელ მხარეებს, რომელზეც ჩვენში არავინ ფიქრობდა. შემდეგ კი, ან უკეთ, ჰკუასთან ერთად ის აურწყველი ტემპერამენტი, რომელიც მუდამ აბორგებდა და, ვით ლომს, ანადირებდა „ცხრა მთას იქით.“ მეტად დიდი ბუნების ადამიანი, რომელიც ჩვენს სინამდვილეს ფილოსოფოსის სიღრმით არკვევდა, შეუღარებელი ძალის პუბლიცისტი, რომელმაც ილია ჭავჭავაძესთან ერთად ნამდვილ, ევროპულ პუბლიცისტიკას დაუღო სათავე, დაულალავი საზოგადო მოღვაწე და პრაქტიკოსი, გაუტეხელი ნებისყოფის შემტანი ყოველ საქმეში, მოქნილი და ღრმა სიტყვის ბატონი და ბოლოს ნიჭიერი კრიტიკოსი. ეს — ჩვენში. მაგრამ მისი ასპარეზი საქართველოს საზღვრებსაც გასცილდა და რუსეთი, შვეიცარია, საფრანგეთი, ინგლისი... ყველგან ასწრებდა ყოფნას, დიდი საქმეების მეთაურობას, დიდ ადამიანებთან თანამშრომლობას და მეგობრობას.

მეტად ძნელია ამ დიდი კაცის შესახებ წერა და ისეთ ვიწრო ფარგლებში, როგორც ამ შემთხვევაში გვიხდება. ამას უნდა ვრცელი ადგილი, რომ ყოველმხრივ მოხდეს მისი შეფასება, რადგან ეს მართო პიროვნების მოღვაწეობის ანგარიში კი არ იქნებოდა, არამედ საზოგადოებრივი გაკვეთილი, ჩვენი ტკივილის თქმა და ქართული ენერჯისადმი უდიდესი რწმენის დადასტურება. დიან, ტკივილის თქმა, რადგან ნიკო ნიკოლაძე ადრევე დაეკარგა ჩვენს ლიტერატურას, თუმც საქართველოზე ფიქრი მან პრაქტიკის სიერცეში გადაიტანა. აქ მან ბევრიც გააკეთა, მართო ფოთის ნავსადგურის აშენება და ისიც იმდროინდელ ჩვენს პირობებში, — სასწაულს უდრიდა, მაგრამ ქართულ ლიტერატურასაც ჰქონდა

თავისი მოშლილი კიდევები, მასაც სკირდებოდა ნავთსადგურის აგება, მაგრამ აქ, ნიკო ნიკოლაძე, შორეულ სვლის გეზად იქცა და ქართული ლიტერატურის ნაპირი დიდი ხნით დასტოვა. ეს დიდი დანაკლისი იყო. მაგრამ ის, რაც გააკეთა ქართული ლიტერატურისათვის, მაინც მას უფლებას აძლევს, რომ ჩვენს პირველხარისხოვან მწერლებს უდგეს გვერდში და მათთან ერთად ატაროს ქართული ლიტერატურის რეფორმატორის სახელი.

მაგრამ ვიდრე დავიწყებდეთ ნიკო ნიკოლაძის ქართული მწერლობის შესახებ საუბარს, საჭიროდ მიგვაჩნია აღვნიშნოთ, რომ ჩვენს მწერალს ბევრი რამ უწერია უცხო ენებზეც. გარდა იმ რუსული მწერლობისა, რომელსაც იგი საქართველოში ეწეოდა, იგი პეტერბურგის ეურნალ-გაზეთებშიც მოღვაწეობდა, საზღვარგარეთაც უთანამშრომლია ფრანგულ გაზეთებში და ინგლისში გერცენის ცნობილ „კოლოკოლში“. ჩვენდა სამწუხაროდ, ეს აუარებელი ნაწარმოები გაბნეულია და საშუალება არ გვაქვს, რომ მთლიანი წარმოდგენა ვიქონიოთ მათი ავტორის შესახებ. მართალია, ეს უცხო ენებზე ნაწერი ქართულ ლიტერატურისათვის დაკარგულია, მაგრამ ავტორის ვინაობის გამოსარკვევად ზომ დიდი განძია, ჩვენ ესეც დიდათ გვაინტერესებს, მაგრამ უნდა დავკმაყოფილდეთ იმით, რაც ხელთა გვაქვს.

გარდა ამისა, ნიკო ნიკოლაძე თავის მოქმედებითაც გვაოცებს. აბა გადაიკითხეთ მისი წიგნი — „Переговоры Священной дружины с партией „Народной Воли“. ანდა ნ. კ. მიხაილოვსკის მოგონებები (ამის შესახებ წერდნენ ვერა ფიგნერი, ივანოვი, ლოპატინი და დ-რ ტ...), დაბეჭდილი „Революция в России“-ს ორმოცდამეთოთხმეტე ნომერში და თქვენ დარწმუნდებით, რომ ნიკო ნიკოლაძე მეტად რთული ბუნებისა და მოქმედების კაცი ყოფილა. ნიკო ნიკოლაძე, საიმპერატორო კარის მინისტრ გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვის საშუალებით, მოლაპარაკებას იწყებს ალექსანდრე მესამესთან, რომ რევოლუციონერებმა ხელი აიღონ ტერორისტულ აქტებზე და მთავრობამ კი რეპრესიებს უკლოს, კარის კატორღების მდგომარეობა გააუმჯობესოს და ცნობილი მწერალი ჩერნიშევსკი, რომელიც უკვე 20 წელი გადასახლებული იყო, გაანთავისუფლოს. ამ შუამავლის მისიის შესახებ ის ცნობილ ნ. მიხაილოვსკისთან და ანტონოვიჩთან თათბირობს და რჩევას ეკითხება. მიდის საზღვარგარეთ და მოლაპარაკებას აწარმოებს ცნობილ ემიგრანტ ტიხომიროვთან... ამ მოლაპარაკებას თავისი ნაყოფი მოაქვს: ცნობილ ტერორისტებს: ბოგდანოვიჩს (კობოზევი), ვერა ფიგნერს და სხვ. აღარ ახრჩობენ,

შეიწყალეს, და ჩერნიშევსკიც დააბრუნეს, ყოველ შემთხვევაში. ეს ისტორია რაღაც ზღაპარივით არის, იმდენია შიგ ნაჩვენები რუსეთის სინამდვილის უცნაურობა და „დიდი ხალხის“ მოქმედი პირობა, როგორც მაგალითად, გრაფი ვორონცოვ-დაშკოვი, დიქტატორი ლორის-მელიქოვი, გრაფი შუვალოვი, ფონ-პლევე და ფარდის უკან, საიდუმლოდ მჭლომარე, და ყურის მგდებელი ტახტის მემკვიდრე ალექსანდრე III. ეს — რუსეთში. საზღვარგარეთაც იგი ცნობილ ლ. ი. მეჩნიკოვთან ერთად, სცემდა ჟურნალს „Современности“, იღებდა მონაწილეობას ევროპის ცხოვრებაში და სულ მუდამ მოძრაობდა, იბრძოდა, ადგილიდან-ადგილზე გადადიოდა. ის დიდი გზნებით ეკიდებოდა ყოველ საქმეს, ფხიზელი ჰქუით უცქერდა სინამდვილეს და მომავალს, თანაც საზოგადოებრივი ურთიერთობის გარდაქმნაზე რადიკალურად ფიქრობდა, როგორც ნამდვილი სოციალისტი.

ამ მხრივ მეტად საინტერესო და დამახასიათებელია მისი საუბარი ლუი-ბლანთან, რომელიც აწერილი აქვს ნიკო ნიკოლაძეს თავის მოგონებაში — „ნახული და გაგონილი“. ამ საუბრის მიხედვით, ნიკო ნიკოლაძე რესპუბლიკის მომხრეა, რევოლუციონერი. ამას გარდა, ამ თავის მსოფლმხედველობას, ე. ი. სოციალისტურ აზროვნებას, ის ჩვენშიც ავრცელებდა, რის შესახებაც ქვემოთ გვექნება საუბარი. ესლა კი დავტოვოთ ნიკო ნიკოლაძე როგორც უცხოელი მოღვაწე ან შევეხოთ ჩვენს ნიკო ნიკოლაძეს, რომლის მთლიანი სახის გათვალისწინება სქემატურად მაინც ვცადეთ.

ნიკო ნიკოლაძის უფრო კარგად გასაცნობად საქროა ისიც ვიცოდეთ, თუ რა პირობებში მოუხდა მას სამწერლო ასპარეზზე გამოსვლა, ან რა უსწრებდა მას წინ. ეს დაგვეხმარება იმის გასარკვევად, თუ რა იყო მაინც ის მიზეზი, რომელმაც ნიკო ნიკოლაძე ისე ფართო ასპარეზისათვის მოაწადა. რასაკვირველია, ნიკო ნიკოლაძე თავისთავად დიდი ბუნების კაცი იყო. მაგრამ ხომ მტკიცება არ უნდა იმას, რომ გარემო ხშირად დიდი ბუნების კაცს აპატარაებს და პირიქითაც. ექვს გარეშეა, რომ ნიკო ნიკოლაძის ბუნებით ნიჰთან ერთად დიდი მნიშვნელობა იქონია იმ პირობებმაც, რომელიც მას ერტყა. უპირველესად კი პეტერბურგის უნივერსიტეტმა. ამ სასწავლებელს, იმ დროს, როდესაც ნიკო ნიკოლაძე იქ შევიდა, მეტად მღუღარე და მშფოთვარე ცხოვრება ჰქონ-

და ერთი მხრით, მთავრობის რეპრესიები და ადმირალ პუტიანის სახალხო განათლების მინისტრობა, რაც უნივერსიტეტს ყაზარმად გადაქცევას უქადდა, მეორე მხრით კი, „ჩერეთ რუსეთში“ გაგონილი რამ: დაბეჭდილი პროკლამაცია „ახალი თაობის აღმზრდელის“, რილევის მოწოდებებით და სხვ. ასე რომ, უნივერსიტეტის კედლებში, ეს ორი დასაწყისი ერთმანეთს უპირისპირდებოდა, არმოსფერო ლელვაში მოდიოდა, და სტუდენტობაც ჯერ განუცდელი მღელვარებით და გმირობის წყურვილით იცხებოდა. ამა ყური უგდოთ ჩვენს ძველ ვეტერანს, როგორ მოგვიტხრობს სტუდენტთა არეულობის პირველ ჩასახვას:

— „ერთმა სტუდენტთაგანმა, შგონია ნეკლიუდოვმა, ჩამოიღო კედლიდან პროკლამაცია ფურცელი და გამოაცხადა, რომ საექტო დარბაზში წაიკითხავს მას ყველას გასაგონად. აუდიტორიებიდან გამომავალი სტუდენტები გაჰყვნენ მას. ნეკლიუდოვი შედგა მაგიდაზე, რომელზედაც ოქროს ფოჩებთან წითელი მაუდი იყო გადაფარებული, და დიდის პათოსით წაიკითხა პროკლამაცია. გულის ფანქვალით ვუსმენდით მის მაღალ ხმას, რომელიც თან-და თან აღფრთოვანებაში გადადიოდა. პროკლამაცია თავიდან ბოლომდე ახალი გამოცხადება იყო ჩვენთვის. იმითომ კი არა, რომ ლეგალურ ლიტერატურას არ ვიცნობდით: ბევრი ჩვენგანი კითხულობდა „Колокол“—ს. „Полярная звезда“—ს და სხვა, მაშინ ისკანდერის ფავედონივით უფრო ცნობილ ლერცენის ცალკე გამოცემებს, მაგრამ აქ, დაცივებასთან, სარკაზმთან გექონდა საქმე, პროკლამაცია, კი, გარდა იმისა, რომ ცალკე პირებსაც და მთელ მთავრობასაც ჰკიცხავდა, მოგვიწოდებდა აშკარა ბრძოლისაკენ, ძველი რეჟიმის დასამხობად, და არა მხოლოდ გასასწორებლად. ანათეზასავით გაიხმოდა პროკლამაციის გამანადგურებელი ტონი. ჩემზე ყოველ შემთხვევაში ასეთი შთაბეჭდილება მოახდინა. ქრუანტელმა დამსარა მთელს ტანში, მომაგონდა მსგავსი გრძნობა, რომელიც განვიცადე ათი წლის წინად, როცა მოვისმინე იმერეთის ასწლოვანი მიტროპოლიტის დავითის მთავარ — დიაკვნის მრისხანე ხმით წარმოთქმული ანათემა, გრიშა ოტრეპიევისა და მაზეპას წინააღმდეგ. მაგრამ ნეკლიუდოვის გარეგნობა, ზემოთ მოყვანილი ლექსი და ძალაუნებური ცანცახი, გამოწვეული პროკლამაციის საჯარო კითხვით, და ისიც-საიმპერატორო პეტერბურგის უნივერსიტეტის ხალხით გაჭედნილ საექტო დარბაზში, ახლაც ფეკალწინ მიდგას, როგორც ცოცხალი სურათი. ეს არის ნიკო ნიკოლაძის პირველი და დიდი შთაბეჭდილება, რომელიც ისე ღრმად ჩასჭრია გონებაში, რომ სამოცდაცემის წლის შემდეგ,

მოგონებას წერს და წერს, როგორც გუშინდელ ცოცხალ ამბავს. ასეთი მღელვარებით დაიწყო ნიკო ნიკოლაძის კარიერა და ეს დღეილი არ მოკლებია მას არასოდეს. ციხე, გადასახლება, ეეროპის ქვეყნები, გამუდმებული მოგზაურობა. ყველაფერი ეს ხელს უწყობდა, რომ აზრის მუდმივი სიფხიზლე შეენახა და მისი სიტყვა ყოველთვის ყოფილიყო ღონიერი, ახალი და მოსწრებუ-ლი. აბა აიღეთ მისი „სხვათა შორის“ (ნაგრძნობი და განაცონა). რომელიც მგზავრის შთაბეჭდილებებს წარმოადგენს, რა სიახლეს და აზრის მქონილობას ნახავთ, რა პირველი გაზაფხულის სურნე-ლება ისმის ყოველ ფურცელზე, როგორი დაუბერებელი ხალისი ხმაურობს სტრიქონებ შორის. იგი ყოველივეს თითქოს სხვა თვა-ლით უცქერის და ყველაფერში სიცოცხლესა და ძალას დაეძებს.

— „გემი ხვნეშით და ვაი-ვაგლახით შეცურდა ზღვაში... ფოთი დაიმაღა, თავისი შნოიანათ გაღესილ, შეფერილ ქუჩებით და დამპალი შიგნეულობით. მაგრამ ჩემს თვალ-წინ მაინც დიდხანს იდგა მისი სურათი, რომელიც მე ჩემი ქვეყნის ნამდვილ და ქეშპარ-ჩიტ სურათად მიმაჩნია. ლამაზია ის, აყვავებული, ნარნარ ვარდით გადაშლილი, მაგრამ გარეგანი სილამაზის მეტი არაფერი ღვივის და აცხოველებს ამ საყვარელ ქმნილებას. იმას აკლია ძლიერი შემაერთებელი სული, აკლია ძალის მომცემი ერთობის სიცხო-ველე, ატყვია მოწიბვლელი გარს-განდგომის განცალკევების ბე-ქედი. რაა შნო, სილამაზე, ლაზათი, თუნდ ახალგაზრდობაც, თუ გულში მთელი და მარჯვე სული არ გიდგია, თუ სხეულში გამჭ-დარი გაქვს სასიკვდილო კირი, თუ ძვალი და ძარღვი, ტვინი და სხეული, აზრი და ხელი ნიადაგ სისუსტით გიკანკალებს? რა გინდ ლამაზი იყვეს მომაკვდავი, ის მაინც მომაკვდავია და მისი ღანახვა მაინც საზარელი და საზიზროა“¹. აი, ეს განცდები შემოიტანა ნიკო ნიკოლაძემ საქართველოში, ეს ზღვის ჰაერი, ქართული სი-ნამდვილის დაზიანებული ჯანის განსაკურნავად. და შეიძლება ითქ-ვას, რომ პირველი მისი გალაშქრება სახელოვანი იყო. მან მიზან-ში ამოიღო ჩვენებური უქნარობა, მელანქოლიური თვლვა, „ცრუპატრიოტული“ უილაჯობა და ყველას საქმისაკენ მოუწოდა, ერთ მხარეს ილია ქვეყნადე, თავისი შხამიანი სატირით და სიმტ-კიცით, მეორე მხარეს ნიკო ნიკოლაძე, მოურიდებელი სიახლით და გრანდიოზულ პრაქტიკულ გეგმებით. ესენი იყვნენ რომ დედა-ბოძებად შეუდგნენ ჩვენ ცხოვრებას და გაამაგრეს კიდეც ჩვენი

¹ იხ. „კრებული“, 1873 წ., წ. IV, გვ. 2 — 3.

არსებობის შერყეული კედლები. მათმა ქკუამ და ენერჯიამ გაავლო ახალი კვალი, რომლითაც წავიდა მათ მიერ მოვლილ და აღზრდილ თაობათა კადრები.

ნიკო ნიკოლაძემ სრულიად ახალი საშუალებებით დაიწყო ჩვენი სულის ქირურგია. ჯერ უჩვეულო სტილით, სიმახვილით, და თუ შეიძლება ითქვას, გემოვნებით დაიწყო ჩვენი ეროვნული მეობის ანალიზი, უპირველეს ყოვლისა, მან მოიწადინა ჩვენი ხალხის მთლიანი პორტრეტის გარკვევა, მისი ისტორიის გათვალისწინება, მისი ხასიათის დანაწილება. და უნდა ითქვას, რომ ეს ოპერაცია მან მეტად მოხდენილად და ოსტატურად შეასრულა. თქვენ შეიძლება არ დაეთანხმოთ ავტორის დასკვნებს, მაგრამ თვით ანალიზი, ან უკეთ, ფსიქოლოგიური ეტიუდი, იმდენად კარგად და მართლა მხატვრულად არის შესრულებული, რომ გიზიდავთ და აუარებელი ემოციების გარდა, გაფიქრებთ და აზრებს გიფორიაქებთ. აი მისი „ფიქრი ლიხის მთაზე“, რომელიც „კრებულის“ პატარა ფურცლებზე თითქოს იკარგება „ფელეტონის“ სახელწოდებით. მაგრამ ეს „ფიქრი“ მთელი სალიტერატურო საუფნავე, იმდენად ახალია მისი შინაარსიც და ფორმაც. მაგალითად:

... „ტფილისი, დიდი და თუ გნებავთ, მშვენიერი ქალაქია, ლაზათიანად მორთული და ჩინებულად მოკაზმული. ეს ქალაქი ყველას მოსწონს, მასში ყოფნა, ცხოვრება, ყველასათვის, — თითქმის სამოთხესავით სანდომი და სანატრელია. მაგრამ ჩემო მკითხველო, ეს მშვენიერი, ლაზათიანი და ჩინებული ქალაქი, ჩემს თვალში სულ სხვანაირად სჩანს. ამის მიზეზი ალბათ ისაა, რომ მე ავადმყოფი თვალები მაქვს. ამ მიზეზითაა თუ სხვით, ტფილისი, თავისი მშვენიერი სახლებით და დარბაზებით, თავისი ფართო და გატყეპნილი ქუჩებით და ათასნაირად აკრელებულ მცხოვრებლებით, მე მეტის-მეტად დაპრანჭულ და ფერ-უშარლიანი ბუბრუხად მეჩვენება. მუშტაიდის ბაღი, გოლოვინის პროსპექტი, საზაფხულო და საზამთრო თეატრი, ჩემს თვალში გადაწყეპილ და გუნდით შეღებილ წარბებად, ერთი თითის სისხო ზია ფერად და აღის ფერ სარტყლად სჩანან. მათი შნო და ზია-ზიანობა ვერასოდეს ვერ მავიწყებს მე, რომ როცა ტფილისი ახალ-მოდური პომადით გაწითლებულ ტუჩებს გააღებს, მის პირში მაშინვე ჩამტვრეულ და გაშავებულ კბილებსავით გამოიჭვრეტს შუა-ბაზარი, ანჩისხა-

ტის უბანი, მთაწმინდა, სალაცხო მოედანი და ზურგის უკანიდან გამოიხედავს სპარსელებისა და ლეკებისაგან გაოხრებული, მოტიტვლებული მინდვრები. მე. მაშინვე მაგონდება, რომ ეს ლაზათიანად მოკაზმული ბებრუხი, რომელიც ეხლა თავისი წითელ-ყვითელი ტანსაცმელით, თავისი შეღებილი თმით, და გაფერილი ლოყებით გვეკურკურება, ბევრ, ძლიერ ბევრ უწინდელ მდგმურების ხელში ყოფილა, ბევრისთვის შეუფიცნია სამუდამო სიყვარული, და ბევრის კოცნა და ალერსი დღემდის აჩნია მეტეკებსავე მის შუბლსა და ლოყებს: მეტეხის ციხე, ტფილისის დანგრეული ციხე-დარბაზი, სპარსეთის მეჩეთი და თათრების სასაფლაო. ასე ხშირად უთავბოლო და ადვილი ალერსიანობა საფლავამდე ამოუხოცელ დაღს ასეანს ადამიანის ბუნებას!... ავტორმა მეტად მწვავე საკითხს ჩასქიდა ხელი, ჩვენი კულტურის გადაგვარებასა თუ არეულობას, ჩვენი ნიადაგის დაკარგვას და, მეტად ოსტატური ხერხით, ღრმად განგვატყვევინა და დაგვაფიქრა. მოუსმინოთ კიდევ ავტორს, ის ჭერ კიდევ ბევრს გვეტყვის საგულისხმოს: თბილისო, ამბობს ნიკო ნიკოლაძე, „კეკლუცი ქალივით, ხან ევროპის ცხოვრებას და ევროპიელებს ექალაჩუნება, ხან იმ სპარსელების ცხოვრებასავე ბრუნდება, რომელნიც დამეკეკებული ხელებით მის წვრილ შვილს ბინძურ და უგემურ „ლულა-ქებას“ აძლევენ... ესრეთია ტფილისი... როგორც ბევრ ხელში ნამყოფი ტურფა ქენება და ლაზათს და სიცოცხლეს ჰკარგავს, როგორც მისი მოწყვეტილი ყელი და ჩავარდნილი თვალები, ნიადაგ უამბობს კაცს მის დაბნეულ ცხოვრებას, ისე, ამ საუკუნის დაწყებამდე, საქართველოს მინდვრების იშვიათი წელ-მოხრილი და უშნო ბუჩქება და სრულიად უმცენარო მიწა გულმწუხარეთ თითქო ბუტბუტება: აქ, ჩვენზე, ბევრ ურჯულოებს გადაუვლია და მათი გულმკერდი ისე მაგრად დაგვხუტებია, რომ ყველაფერი, რაც კი გვებადა. გასრესილი და გაღუწილი დარჩაო“... და სხვ. შემდეგ ამისა, ავტორი ქართველი ადამიანის ბუნებას ანალიზს იძლევა, რომ ერთგვარი კავშირი გამოჩნდეს თბილისის ამ ახირებულ, უნიადაგო მდგომარეობასა და მის შვილთა შორის (თბილისი საქართველოდ შეიძლება ვიგულისხმოთ).

— „ქართველს ტანში (ავტორი ქართლ-კახეთსა გულისხმობს) დღეს ისეთი დაზანტებული სული უდგას, რომ მისი კეთილი სურვილი ნიადაგ ფუჭ და მიუწვდომელ სურვილად რჩება. თავის სპარსული ხალიჩით და სპარსული მუთაქით მორთულ ტანტზე, ქართ-

1 იხ. „კრებული“, 1871 წ., „ფიქრი ლხის მთაზე“.

ველი დილიდან საღამომდე წევს, თითქო მამა-პაპების გმირობას მისი სხეული დაუღალავსო, წევს და დაძინებაც ეზარება. ნატურის მეტი იმას არაფერი რომ არ სჭიროდეს, დარწმუნებული იყავით, რომ ის მთელ ქვეყანას გაასასუფეველებდა... სპარსეთის ვარჯიშობამ ჩვენს მინდვრებში და დარბაზებში, მათმა გამარჯვებამ ჩვენ ციხეებზე და ქალბატონებზე, ასე დაამცირა ჩვენი ხალხის ხასიათი, ასე ამოჰკაფა მის გულში მხურვალე და პატიოსანი სიძაღლე, და ამისთანა უბრალო, პაწია გრძნობა ჩათესა ჩვენს ძარღვებში... დააკვირდით ქართველი კაცის ხასიათს, ქართველ ბუნებას, ღვინოს, ერთი სიტყვით, რასაც კი გსურდეთ, და მაშინვე დაინახავთ, რომ სპარსელის ხელი და თესლი ყველაფერს დასჩნევია, ყველგან ჩათარულა, ყველაფერი გაუსპარსელებია“... ჩვენ ამჟამად არ გვიანტერესებს, თუ რამდენად მართალია ავტორი ამ დასკვნების დროს, ეს სპეციალური კვლევას საკითხია, ჩვენთვის უფრო საინტერესოა ამ სიტყვების შთაშავონებელი ძალა და ქართველთა ფიქრისა თუ აზროვნების შერხევა. ამ თვალსაზრისით კი, ნიკო ნიკოლაძემ თითქოს ახალი ქვეყანა გადაუშალა ქართველობას, თითქოს საკუთარი თავი დაანახა გამადიდებელი მინით და მისწი-მოსწია მისი მთვლემარე შეგნება. ეს ახალი ქვეყანა, თანამედროვე ევროპის პირობებთან უნდა ყოფილიყო შეგუებული, ახალ საწარმოო იარაღებით აღჭურვილი, მოქმედი, თავისუფალი. ამ ახალი ქვეყნის შემქმნელი, ახალი თაობა უნდა ყოფილიყო, წოდებრივობის გარეშე დამდგარი, რაც გულისხმობდა ძველი მთავრობის წინააღმდეგ ამხედრებას. ნიკო ნიკოლაძეც, როგორც ერთი თერგდალეულთაგანი, ამ ბრძოლის მთავარი მონაწილე იყო და მისი სალიტერატურო ბრძოლის საგანიც, როგორც საზოგადოდ „თერგდალეულებია“, — ძველი თაობა. ნიკო ნიკოლაძის აზრით, ეს თაობა აუცილებლად უნდა დამხობილიყო, როგორც ყოველგვარ ენერგია გამოლეული და ნახევრად მკვდარი. ხოლო ეს დაღუპვა არავითარ შემბრალებას არ უნდა იწვევდეს, რადგან სამწუხარო ამ მოვლენაში არაფერია.

— „რა სამკვიდრებელი დარჩა ჩვენს ძველ თაობას? — ეკონომიური მხრით, იმას, გაღარიბებული და გატყავებული ხალხი, და უხეირო, უხეირო აზნაურობა ღუპავს. პოლიტიკური მხრით — ზნე დაცემული, გაცალკავევებული საზოგადოება, რომელსაც არა თუ ძველი გმირების სული დაუჟარგავს, მათი სახელიც არ ახსოვს. ზნეობრივი მხრით — გაფლიდებული უხასიათობა, დაცემული ხელის ლოკვა, ძლიერების თაყვანის-ცემა, სამართლიანობის დაეწევა. ლიტერატურის მხრით, — დაცემული მწერლობა,

დავიწყებული ენა, დაფანტული და დამახინჯებული ძველი ლიტერატურა. გონებითი მხრით, — სრული უაზრობა, ძველი ჩვენი ისტორიის უცოდინარობა, ახალი ცხოვრების გაუგებრობა. რომელ დიდებაზე მიგვითითებს ჩვენი ძველი თაობა?... იმან თვითონ საკუთარი ხელით დაამხო და მტკერი წააყარა ამ დიდებას, და იმაზე უფრო გულ-მწველათ იხსენებს ჩვენი და არა მათი თაობა. რა საუნჯეს დაგვანახებს, რომელ გმირს წარმოგვიდგენს, როგორც ლიტერატურულ მოძრაობას, რომ ჩვენი გაკიცხვა და გაახლების სურვილი წალაგმოს? არაფერს, არც ერთს. ის ხელცარიელია, გაკოტრებულია“... და დასძენს: „კარგი იქნებოდა, რომ მომავალ თაობების სამაგალითოდ, ძველი თაობის მოთავე პირებს, რომ ძველი აუშენოს ჩვენმა ხალხმა და ზედ ეს წარწერა ამოსკრას: — „აქ მარხია თაობა, რომელიც ბრძად ატარებდა თავის სიცოცხლეს და დაბრმავების გამო, ახალი ცხოვრების ფეხ-ქვეშ გაითელა“.

ეს ტირადა, მთელი საბრალმდებლო ოქმი, ძველი თაობის წინააღმდეგ წარდგენილი, რასაც უდიდესი შთაბეჭდილება უნდა მოეხდინა თავის დროზე. ეს მკვლელი სიმართლე იყო, რომელიც პეტრე ჩადაევის „წერილებს“ გვაგონებს, ანალოგიური აზრის სინათლით და საფართოვით, დაგუბებული ბოლშის გადმონთხევრს ძალით, პროტესტის ფორმით. ძველი თაობა ახალმა კი არ დაამარცხა, არამედ „ძველი თაობის ჩაქოლების და დამხობის მიზეზი უფრო ცხოვრების და გარემოების ძალა იყო, ვინეც ახალი თაობის მოქმედება და ბრძოლა. ჩვენ იმდენათ პირუთენელი და გულწრფელი უნდა ვიყოთ, რომ ჩვენი (ახალი თაობის) საკუთარი მოქმედების და გავლენის დაფასება უნდა შეგვეძლოს სწორედ იმ თვლით, როგორითაც დაგვაფასებს ჩვენ შემდეგი თაობა და მომავალი ისტორია. ამ თვლით რომ შევხედოთ ჩვენ იმ ახალ თაობას, რომელიც ჩვენი ხალხის ცხოვრებაში 1861 წ. გამოვიდა, დავინახავთ, რომ ამ თაობას ძლიერი მცირედი გავლენა და მოქმედება ჰქონია არათუ მარტო ხალხის ბედზე და ცხოვრებაზე, არამედ მის გონებაზე და ძველი თაობის დამხობის მიზეზზედაც... 1861 წლის ახალი თაობა ჩვენს ცხოვრებაში, პატიოსანი გრძნობით აღვსებული შემოვიდა, გვიხსნის თავის აზრს ავტორი. იმას კეთილი მიზანი ჰქონდა, პატივსაცემი მიმართულება, შრომისა და ბრძოლის სურვილი, და ახალგაზრდული აღტაცება. მაგრამ როგორ, ან რისთვის დავშალეთ. რომ ამ თაობის, ახალ რაზმს შეადგენდა თითქმის მარტო ერთი კაცი, — ილია ჭავჭავაძე, რომელიც წინამძღოლი იყო და რაზმიც. ან, უფრო სწორედ რომ ვსთქვათ, ურაზმო წინამძღოლი იყო იმ ახალი თაობისა, რომელსაც ჩვენ ცხოვრებაში ფეხი უნდა შემოე-

დგა¹. ნიკო ნიკოლაძემ უარყო ძველი თაობა, მაგრამ არც იმ თაობის მადლიერი იყო, რომელსაც თვით ეკუთვნოდა. არ იყო კმაყოფილი იმიტომ, რომ ამ თაობასაც ახალი ცხოვრებისათვის საჭირო იარაღი აკლდა. მათ „კეთილი გული და პატიოსანი სურვილები“ ქონდათ, მაგრამ ეს არა კმაროდა. საჭირო იყო მეცნიერული მომზადება, ხალხთან ახლო მისვლა, საქმიანობის ნამდვილი ატმოსფერო, რაც ამ თაობას აკლდა. ეს უკანასკნელნი ამ ხალხის სავსაზურად შეითქვენენ, მაგრამ ილია ჭავჭავაძის თქმის არ იყოს, „მხოლოდ გაპრიალებული სიტყვებით“, ხალხი კი, სინამდვილეში, შორს იდგა. მის ყურამდე ვერ აღწევდა ამ პატიოსანი ინტელიგენციის გამოქომაგება და კეთილი სურვილები. ამის გამო, სამოციანელთა დემოკრატიული იდეოლოგია იდეოლოგიად დარჩა, ხალხი კი უმეთაუროდ და უპატრონოდ. ამას ჩივის ნიკო ნიკოლაძეც. პართალია, ჩვენი ავტორიც ურაზშო წინამძღოლად დარჩა, მაგრამ საქმე იმაშია, რომ მან მიაგნო ჩვენი ქვეყნის სატოკოვარს და მთელი თავის გულისყური ახალგაზრდობას მიაპყრო, რომლის მომზადებასაც დიდის პასუხისმგებლობით ეკიდებოდა. იგი ცდილობს საქმიან ნიადაგზე დადგეს, „მწარე“ სიტყვა თქვას, მძიმე მსჯავრო დასდოს იმას, რაც საწუნარია და მთელი თვისი გზნებით გაანათოს ის მომავალი, რომლისკენაც ყველას თვალები უნდა იყოს მიპყრობილი. არჩილ ჭორჭაძის თქმის არ იყოს, „მისი (ნ. ნიკოლაძის) აზრი, გრძნობა, მისწრაფება, — სულ მომავლისკენ იყო მიქცეული და მიმართული. ამისათვის იგი მკაცრ და მკვებე მსჯავროს სდებდა არამც-თუ გადაბირებულ მოღვაწეებს, ახლებსაც და ხშირად ვერ ეწყობოდა და ვერ ურიგდებოდა თავის მედროვე ახალ თაობას. მომქმედმა, დაუღალავმა, შორს მკვრეტელმა ნ. ნიკოლაძემ, იმ თავითვე შეიგნო ერთგვარი ცხოვრების ხასიათი, იგი სდევნიდა ყოველგვარ გაუბედობას, ლაჩრობას, „სენტიმენტალობას“²... მართალი ნათქვამია. ნიკო ნიკოლაძე უღმობელი საქმის კაცია და ახალგაზრდობასაც ასეთსავე გაკვეთილებს უწერს: „ვინც გაიმარჯვა, — ეს ჰკვიანი და საქებია, თუნდ გაემარჯოს მარტო გარემოების შემწეობით. და ვინც წაიქცა, ვისაც ანგარიში შეეშალა, ან ვისაც მიზნის მიღწევის ნება არ მისცა სრულიად წარმოუღლებელმა გარემოებამ, ის ყველასთვის სასაცილო და ტალახით გასათქერი ხდებაო.“³ ამ დიდი საქმიანობის სიყვარული და ცხელება ისე აქვს

¹ იხ. „კრებული“, 1873 წ. № 1.

² არჩ. ჭორჭაძე. წიგნი II, გვ. 140.

³ „ღრობა“, 1873 წ., № 44.

ჭვენს ავტორს გამჭდარი, რომ შეფასების დროს წონასწორობასაც
კარგავს. მართალია, მისი თაობა პრაქტიკულად სასწაულებს ვერ
ახდენდა, მაგრამ მისი მოღვაწეობა რომ მნიშვნელოვანი იყო, ამის
უარყოფა შეუძლებელია. მაგრამ ნიკო ნიკოლაძე ისე ჭირვეულობს
ახალი ცხოვრების დასაწერად ჩვენს ქვეყანაში, გადევებული
მუშაობის დანახვა ისეთი უნითა სწყურია, პრაქტიკული ჭკუისა და
საქმის ხალხს ისე უძღებდალ დაეძებს, რომ მძლავრი სტიმულის
შისაცემად არას დასდევს და უღმობელობს. იგი წერს: „ყოველ
საზოგადოებაში, თვითეულ თაობას თავისი საკუთარი ტვირთი
აწევს და ისტორიულ ცხოვრებაში, ყოველ თაობას უნდა შეეძლოს
თქმა: ჩემი მხრით, მე ეს ახალი სარგებლობა მოუტანე ჩემს ხალხს,
ეს ახალი სინათლე ვაჩვენე, ახალი ძალა შევიძინე და ახალი გზა
გაუხსენი უკეთესი ცხოვრებისაკენ. — შეუძლია ჩვენს ახალგაზრ-
დობას გულზე ხელი დაიდვას, და სთქვას ეს სიტყვები? მე დარ-
წმუნებული ვარ, რომ არა. მაშნუ დავიფიწყებთ, რომ იმ თაობას,
რომელსაც ამ სიტყვებში თქმის უფლება არა აქვს, ისტორია სწო-
რედ იგვარად სთვლის, როგორც ცხოვრების ჯოგს, რომელიც
მხოლოდ მით ახარებლებს ქვეყანას, რომ მოძველებულ მინდორ-
ზე ნაკელს ჰყრის“...

ვიმეორებთ, რომ ეს მსჯელობა ობიექტური ანალიზის შედეგი
არ იყო. აქ სუბიექტურ განწყობილებას დიდი ადგილი ჰქონდა
დათმობილი, ეს გაბრაზებული კაცის მსჯელობასა ჰგავდა, რომელიც
საქმის დანაკლისს მკვახე სიტყვებით ავსებს. მხოლოდ, მიკერძოე-
ბას აქ ადგილი არა ჰქონია. ეს გულისტყვილი იყო და არა ჯავრის
ამოყრა. ნიკო ნიკოლაძე იმდენად პირდაპირი იყო, დამოუკიდებელი
და უშიშარი, იმდენად დიდი ჭკუის პატრონი იყო, რომ პატარა
გრძნობებს არ აეთრევიებოდა და ინტრიგას არ დაიწყებდა იქ,
სადაც საქვეყნო საქმე იყო გასაქეთებელი. აკი არ შეშინდა კიდევ
და, ათი წლის შემდეგ, თავისი შემცდარი აზრი ამ ახალთაობის
შესახებ თვითვე სიხარულით აღიარა: „ახალი თაობა გვიდგა წინ,
განახევრებული, ამტერებული, გადაკიდებული ერთ მანეთზედ...
რომ იკოდეთ, რა ნაირად გვახარებს, რამდენად გვაბედნიერებს თ
აზრი, რომ შემცდარი ვყოფილვართ“...

მაგრამ საკითხავია, თუ რა იყო ამ გამწვავების ძირითადი მი-
ზეზი. მხოლოდ უსაქმობის კიყინი ხომ არ შეიძლება იმ დიდ მიზე-
ზად ჩაითვალოს, რომელიც ნიკო ნიკოლაძესა და მის თაობას შორის
ისეთ მწვავე განხეთქილებასა ქმნიდა. უეჭველია, რომ ამ უთანხმო-
ებას საპრინციპო ხასიათის მიზეზებიც ექნებოდა. ეს ასეა, და
იდეური შებრძოლებაც ეკონომიურ ცხოვრებასა და დებულებათა

გარშემო დაიწყო. ჩვენ ამჟამად ვერ მოვყვებით ამ დიდი დავის დაწვრილებით განხილვას, ეს საგანგებო შრომას მოითხოვს, აღვნიშნავთ კი, რომ ეს ბრძოლა სათავედაზნაურო ბანკით დაიწყო და იქედან მომდინარეობს „მესამოციანეთა“ დარღვევის პროცესი და ორი იღვეური მიმართულების აღმოცენება. ერთი მხრით დადგა ილია ჭავჭავაძე და მეორე მხრით — ნიკო ნიკოლაძე. პირველი — ვაჭრობის და აღებ-მციემობის თავისუფლების პრინციპს ადგება და იმეორებს პოლიტიკურ ეკონომიაში ლიბერალურ სკოლის სახელით ცნობილ დევიზს: „Laisser faire, laisser passer“, მეორე კი, ამ პრინციპს ებრძვის როგორც ბურჟუაზიულს და თვით კი სოციალიზმის სახელით ლაპარაკობს. ნიკო ნიკოლაძის სოციალისტობა ყურნოკრული საუბარი როდი იყო. იგი ძველი რევოლუციონერი და სოციალისტი იყო. და ჩვენს სინამდვილეში თუ მიმართულება ვერ შექმნა, სამაგიეროდ ამ მსოფლმხედველობას ქადაგებდა, რასაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა განსაჯუთრებით ახალგაზრდობისათვის.

ნიკო ნიკოლაძემ, უქნარა ხალხის წინააღმდეგ ბრძოლა, პატრიოტიზმის სფეროშიც გადაიტანა და არც აქ დაინდო „ცრუ პატრიოტობით“ შეპყრობილი პირები. ესეც დიდი გამბედაობა იყო, რადგან იგი ილაშქრებდა იმ გრძნობის წინააღმდეგ, რომლითაც ბევრს თავი მოჰქონდა და ამპარტაუნობდა. ეს საკითხიც, ნიკო ნიკოლაძემ თავის საქირურგო დანის ქვეშ გაატარა და სრულიად ახალი მხრით გადაუშალა ქართველობას ამ გრძნობის ვითარება. საქმე იმაშია, რომ „თერგდალეულთა“ გამოჩენის შემდეგ, პატრიოტიზმი განახლებულ და საპატო მოძრაობად იქცა, და როგორც ყოველ მოძრაობას ჩვევია, ბევრი „მავნებელი და საზიზღარი ტიპიც“ აიყოლია. ნიკო ნიკოლაძის სიტყვითვე რომ ვსთქვათ, ეს ხალხი, „ვიწრო და თვალვ-დახუჭული ტვინის“ პატრონი იყო, რომელსაც არავითარი ღირებულების შექმნა არ შეუძლიან. ჩვენი მწერალი დიდი აღშფოთებით ილაშქრებს ამ უქნარა პატრიოტების წინააღმდეგ და დაუზოგველად ააშკარავენს მათ ყალბ ბუნებას. „საკვირველი ესაა, რომ ამ ვიწრო, ან ცრუ პატრიოტებს შუა, ბევრი ისეთია, რომ ხვდა როდი იღებდნენ და ხალხს როდი აღვიძებდნენ იმ დროს, როცა მამულის სიყვარული საშიში რამ იყო, როცა მამულის ერთგულ კაცს საზოგადოების ტაშის კვრა კი არა, უმფროსების რისხვა და ლახვრელოდა“. ასე წერს ჩვენი ავტორი და განაგრძობს:

— „ამ ჩვენი ცრუ-პატრიოტობის დედა-აზრი, ბურჯი, მოედანი და ბურთი იმაში მდგომარეობს, რომ „ჩვენი მამული გვიყვარსო“... აი რით ამპარტავენობს დღეს ჩვენებური კაცი. ეს სწორედ იმასა ჰგავს, ამპარტავენობა იმით რომ დავიწყო — წმინდა ჰაერი მიყვარს, ან პური, ან წყალი მეთქი. ვის არ უყვარს თავისი მამული? სად მოიძებნება იმისთანა ქმნილება, რომელსაც დაბადებიდანვე თანდაყოლილი არ ჰქონდეს ამისთანა გრძნობა? კაცს კი არა, პირუტყვისაც აძლევს ბუნება იმ ადგილის სიყვარულს, საცა დაბადებულა, გაზრდილა, გათამამებულა... ამ გვარი სიყვარული ყველასა აქვს, ვისაც კი სული პირში უდგია... მაშასადამე, არც დიდი ვაჟკაცობაა, არც სატრაბახო რამ არის, იმით ვიქაძოდეთ, — „მამული გვიყვარსო“.

ამის თქმა მარტო ჩვენს საკუთარ რეგვენობას გამოაშკარავებს და მარტო დაანახებს ყველას, რომ ერთობ დაბლა ვმდგარვართ გონების განვითარებით, თუ ამგვარი უბრალო, ბუნებითი გრძნობა იშვიათს ან განვითარებულ გმირობად ჩაგვითვლია... ისეთი რამ უნდა დაიტრაბახო, რაც მართლა ძნელი ან იშვიათი იყვეს, თორემ „კაცი არ მომიკლავსო“ რომ სთქვა, ან ტალახის მაგიერ პურსა და ყველს ვჭამო, ეგ ხომ ყველას შეუძლიან სთქვას. როგორც ამის თქმაა სისულელე, სწორედ იმნაირივე ხეპრობაა იმით იკეხნიდეს კაცი, რომ მამულს ვემსახურები, მის სიკეთეს ვეძებ, მის სასარგებლოდ ვშრომობო. და განაგრძობს:— „თქვენ წარმოიდგინეთ, რა სიცილის და ხარხარს დააყრიდნენ საფრანგეთში ან ინგლისში იმისთანა კაცს, რომელიც იმის თქმას გაბედავდა, — ჩემი მამული მიყვარს და ჩემი სამშობლოს სიკეთისთვის ვშრომობო!.. ეს საყოველთაო მოვალეობაა, ისეთი, რომელიც ყოველ ხეირიან კაცს, ვინც ხეპრე, ქურდი ან უსულო არ არის, უნდა ჰქონდეს“...

ამ სიტყვების თქმა იმ დროს ადვილი როდი იყო. ეს ნიშნავდა ამ „პატრიოტების“ ნილაბის ჩამოგლეჯას, რომ ქვეყანას დაენახა მათი უპრინციპო არსებობა, უნიადაგო თავმომწონეობა და მკვეხარა ლაცობა. ასეთი „პატრიოტობა“ ერის გამრყენელია, ნაცარქექიაობაა და მის წინააღმდეგ ამიტომ გაილაშქრა ისე დაუნდობლად. ნიკო ნიკოლაძემ, ჩვენი კულტურის აღორძინების გზა, თამაში ხელით აღნიშნა და გვიჩვენა, რომ ჩვენი ქვეყნის ჩინეთის კედლით შემოსაზღვრა კი არ არის ხსნის გზა, არამედ საერთაშორისო სარბიელზე გასვლა, სხვათა მეცნიერების, ტექნიკის შესწავლა, დაახლოვება, სხვათა გამოცდილების გადმოღება... ეს იქნებოდა დიდი საქმე და არა ის დედაბრული წუწუნი, რომელიც ჩვენს აცდენილ „ინტელიგენციას“ უწვავდა თვალებს. თანაც, ეს წუწუნი რაღაც გარეგნული

იყო, ერთგვარი „კარგი ტონი“, თორემ იგი რომ გულის სიღრმიდან წამოსულიყო, ყოველდღიური პრაქტიკა ამას გამოაჩენდა. ნიკო ნიკოლაძეც სწორედ ამ თვალსაზრისით არკვევს საკითხს. სხვათა შორის, მან ქართული მწერლობის მდგომარეობა აიღო მაგალითად, რომ ეჩვენებინა ამ წუწუნის ზერელები და უგულობა. იგი წერს: „ხომ ყოველდღე გვესმის ამ მომქმედი პირებისაგან“ საჩივარი, ჩვენს მწერლობას საშუალება არა აქვს კარგი წიგნები ბეჭდოს ან თარგმნოსო, ხეირიანი სახელმძღვანელოები გამოსცეს ჩვენი შკოლებისათვის, ეურნალი ან გაზეთი გააუმჯობესოსო და სხ. და სხ...? ვისგან გვესმის უფრო ხშირად ამნაირი ჩივილი? იმისთანა პირებისაგან, ვინც მარტო თავის თავზე, მარტო თავის მუცელზე ან სხეულზე, ხუთას თუ ექვსას თუმანს ხარჯავს წელიწადში, ვინც არც მდიდრულ ცხოვრებას იკლებს, არც ბატონობას, და ჯ მანეთს კი არ იჩეტებს წელიწადში, სამშობლო მწერლობის შესაწევნად... თუმცა იგივე ყმაწვილი, რომელიც ამბობს „ღარიბნი ვართო“, მიბრძანდება და ორასი მანეთის ტანთსაცმელს ყიდულობს, ან ყოველ საღამოს ხან სამ თუმანს აჯებს ბანქოში, ხან ხუთს, ხან ათს და ასსაც და უფრო მეტსაც! გულწრფელად რომ უყვარდეს მას თავისი მამული და მწერლობა, ნუთუ შესაძლებელი იქნებოდა ამგვარი მოვლენა?“... რასაკვირველია არა, ვუპასუხებთ ჩვენ და დავძენთ, რომ ნიკო ნიკოლაძის ჩივილი, მხილება და ამხედრებაც სრულიად სამართლიანი იყო და საჭირო. უღაზათო და უსარგებლო პირები, თავიანთი ლაყე „პატრიოტიზმით“ და მტკიცე თავკერძობით, შლიდნენ ჩვენი ქვეყნის ზღუდეებს და რაც მალე მოისპობოდა მათი გასაგისი, მით უფრო უკეთესი იქნებოდა ჩვენი ხალხის წინმსვლელობა. ახალი ხალხი უნდა შექმნილიყო, მომავლის კაცები, რომ ამტანად ეზიდნათ ქვეყნის ტვირთი და გაასკეცებულნი ენერჯით დაეჩქარებინათ ჩვენი ერის ჩაბმა განათლებულ ერთა საკულტურო საქმიანობაში. ნიკო ნიკოლაძეს, საქართველოს ხსნის გზა, ეკონომიური ცხოვრების დონის აწევაში ეჩვენება. იგი წერს:

— „ჩვენი ცრუ-პატრიოტები რომ თავის მამულის გონიერი მსახურნი იყვნენ, მათი პირველი და უმთავრესი შრომა ჩვენის ხალხის ეკონომიურ ცხოვრებაზედ იქნებოდა მიქცეული. „მიეციოთ ხალხს სარჩო და სწავლას ის თითონაც შეიძენსო,“ გონიერად სთქვა იმ მწერალმა, რომელსაც ჩვენი ცრუ-პატრიოტები ოდესმე დიდ პატივსა სცემდნენ... გაუადვილეთ ხალხს სხვისთვის შრომისაგან თავის დახსნა, გამოიყვანეთ ის უსაქმო კაცების მონობისაგან, მიწა დაუმკვიდრეთ, და მუქთახორებისაგან დაიხსენით, ან ასწავლეთ, თუ რა გზით დაიხსნას თავი. სასარგებლო, გამოსადეგი რჩევა აძლიეთ, სი-

კეთე, ნამდვილი რეალური სიკეთე მოუტანეთ მას რჩევით ან საქმით, და მაშინ ნახავთ, რომ მარტო ამნაირი საშუალებით შესაძლებელი ყოფილა, როგორც ერთობის დაარსება, ისე ხალხის მოპოვება... აი, მარტო მაშინ დაამტკიცებთ, რომ მამულმც „გყვარებით, და მისი მსახურებაცა გცოდნიათო“...¹ ე. ი., აქაც საქმის პრინციპია წამოყენებული, რაც ახასიათებდა ნიკო ნიკოლაძის მთელ მოღვაწეობას. ჩვენ ეს ადგილები იმიტომ ამოვწერეთ, რომ უფრო მკაფიოდ წარმოგვედგინა ნიკო ნიკოლაძის მთელი ფიგურა, რომელიც ერთ-ერთ იდეურ ცენტრთაგანი იყო მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში და მეოცეშიაც. და ზოგად ხაზებით ჩვენ წინაშე მაინც აიშარათა ის დიდი ადამიანი, რომელმაც ბევრი ბრძოლა გადითანა თავის იდეებისათვის, მაგრამ ბოლომდე დარჩა ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების საუკეთესო კრიტიკოსად.

ეხლა ვნახოთ მისი კრიტიკული აპარატი ქართული ლიტერატურის სარბიელზე.

ნიკო ნიკოლაძემ ლიტერატურული კრიტიკოსობაც დიდი წუნიაობით დაიწყო. ვერც აქ ნახა მან ის შედარებით სრული სიცოცხლე, რომელსაც იგი ჩვენს ქვეყანაში ჰირვეულად დაეძებდა. სინამდვილე, ცხოვრება, ეს ყველაზე დიდი ფანტასტიკა, თუ გნებავთ, ეს უზარმაზარი საშინელება, რომელსაც ადამიანი გაურბის და ვერც გაურბის და რომელსაც „პროზად“ სთვლიან „პოეზიის“ მწველებელნი, აი ეს სინამდვილე იზიდავდა ჩვენს ავტორს და ლიტერატურაშიც მას დაუწყო ძებნა. ის თეორია, რომელსაც „ხელოვნება — ხელოვნებისათვის“ ჰქონდა დევიზად, ეს გაუგებრობის დიდი ნაყოფი, რასაკვირველია, მიუღებელი იქნებოდა ნიკო ნიკოლაძისათვის, რომელიც ყველაფერს გამოყენებისა და სარგებლის თვალთ უცქეროდა. ეს, როგორც წინა თავებშიც აღვნიშნეთ, ეპოქის ნიშანი იყო, ნიკო ნიკოლაძეც ეპოქას კვალში ედგა და, მაშასადამე, იგიც ამ ნიშნით მიუდგებოდა ქართულ ლიტერატურას. ეს ასეც მოხდა. თავის სალიტერატურო კარიერის დასაწყისშივე, ნიკო ნიკოლაძემ დაიწყო იმის განმარტება, თუ რა არის ხელოვნება საზოგადოდ და ლიტერატურა კერძოდ. ამ უკა-

¹ იხ. ნიკო ნიკოლაძე. მამულის სიყვარული და მსახურება, გვ. 80 — 115.

ნასკნელის შესახებ, იგი გარკვეულად და ნათლად შლიდა თავის აზრს და წერდა: „ხელოვნური მწერლობის დანიშნულება იმაში მდგომარეობს, რომ დაუხატოს მკითხველ საზოგადოებას ხალხის, საზოგადოების და კერძო პირის ნამდვილი მდგომარეობა, ხასიათი, საჭიროება, დაუხატოს ისე, რომ მკითხველი ამ მდგომარეობის, ხასიათის და საჭიროებების ნამდვილ გარემოებებს და თვისებებს ჰხედავდეს, კარგსა და ავ მხარეს სცნობდეს და თან იმ მიზეზების გაგებაცა ჰქონდეს, რომელთაც ესეები დაუბადნია. კაცობრიული საზოგადოება ანგელოზებისაგან კი არ არის შემდგარი, იმას სხვა და სხვა სურვილი, თვისებები და საჭიროებები აქვს, და ზოგი ამათგანი კარგია, ზოგი ავი, ზოგი მოსაწონია, ზოგი არა.“¹ ავტორის აზრით, ყველაფერი ეს მწერლობამ უნდა თქვას, აღწეროს, მაგრამ ისე, რომ რაც შეიძლება სინამდვილის ობიექტური გადმოცემა იყოს. ეს ნაცნობი თეორიაა, რომელსაც რეალიზმის სახელით ვიცნობთ. მაგრამ საზოგადოდ რეალიზმს, ორი ეპოქა ჰქონდა: პირველი, — როდესაც ხელოვნური ნაწარმოებისაგან მოითხოვდა მოვლენათა დასაბუთებულ ოქმებს, ადამიანთა და მათ საქმეთა სწორ გადმოცემას, ყოველგვარ წარმმართავ იდეისა თუ იდეალის გარეშე, მეორე კი ის ეპოქა იყო, როდესაც იდეასა. თუ იდეალს ისევ მიეცა ხელმძღვანელი და ხელოვნურ ნაწარმოებს დაევალა სინამდვილის სწორი გადმოცემა, ხოლო ამასთანავე დაევალა იდეალების შექმნაც ამ „ოქმების“ პარალელურად. ნიკო ნიკოლაძე ამ მეორე ეპოქის რეალიზმის მქადაგებელია: „მწერლობას უკეთესი ცხოვრების და განწყობილების ნათლად გამოხატული იდეალი უნდა ჰქონდეს-ო“.

მაგრამ ეს იდეალი, თუ იდეა, ნ. ნიკოლაძის აზრით, ტენდენცია როდია. ამ უკანასკნელს იგი უარყოფს, რადგან ტენდენცია ყოველთვის ცალმხრივია და, მაშასადამე, ამგვარი ნაწარმოები ვერ იქნება ნამდვილი და ობიექტური მხატვრობა. რასაც ჩვენ კრიტიკოსი მოითხოვს.

— „მარტო ერთის მხრით გადაჭარბებით, მარტო თავის ერთ წოდებაში ან პირში გამოხატვით, და კარგის — მეორეში, საქმე შორს ვერ წავა და საზოგადოების გრძნობა და ხასიათი ვერ გადკეთდება... ამის გამო, მწერლობის მხრით შეცდომაა, იმ რიგად უხატავდეს მკითხველს ადამიანის საზოგადოებას, რომ აი, ეს პირები გიყვარდეს, და ესენი კი გძაგდესო... ამნაირი მწერლობა პროკურატურას ჩამოაგავს, და ამ ორ დანიშნულების შუა დიდო

¹ „კრებული“, 1873 წ., № 5 — 6.

ჯანსხვავება უნდა იყოს. მწერლობა იმას უნდა იკვლევდეს, თუ რომელი თვისება როგორი მდგომარეობიდან სწარმოებს, რომელ მდგომარეობას რა წამალი მოუხდება... და განაგრძობს: „მწერლობა ყველა ამნაირ თვისებებს უნდა აკვირდებოდეს, და გაიცნობდეს, და იმ მხრით შინჯავდეს, თუ რანაირად შეიძლება თითოეული კაცის მოთხოვნილების დაკმაყოფილება ისე, რომ სხვებს ამ დაკმაყოფილებამ არ ავნოს, სხვები არ დაჩაგროს და სხვის მოთხოვნილებას და საჭიროებას გზა არ გაუხილოს. გონიერმა მკითხველმა მწერლობიდან იმის ცოდნა უნდა გამოიტანოს, თუ როგორია ნამდვილი ცხოვრება, რა თვისებები აქვს თანამედროვე ხალხსა და საზოგადოებას... ეს გრძელი ამონაწერი საუკეთესოდ ამტკიცებს იმ აზრს, რომ ნიკო ნიკოლაძე ტენდენციური ლიტერატურის წინააღმდეგია, და უნდა ითქვას, რომ სამართლიანდაც. ამგვარ ტენდენციას აზრი და მნიშვნელობა განსაზღვრულ ხანებში ეძლევა, და სახელდობრ: როდესაც დიდი საზოგადოებრივი გარდაქმნა ხდება. ასეთ დროს, ტენდენციური ხელოვნება ბრძოლის მძლავრი იარაღია, მაგრამ საზოგადოდ, ხელოვნებმა საკითხი არ არის საბრალმდებლო ოქმების წერა. ხელოვნება გვაჩვენებს და ბრალს არა სდებს, გვიხსნის და არ სჯის. ნიკო ნიკოლაძემაც ეს თქვა და ამით ერთგვარად გაილაშქრა იმ დროის გაბატონებული შეხედულების წინააღმდეგ, რომელიც ტენდენციას აკანონებდა და ლიტერატურას აქცევდა ბრალდების ტრიბუნად. და ის, რასაც ტენდენციას ავალებდნენ, უნდა გაეკეთებინა იმ წარმმართველ იდეასა თუ იდეალს, რომელიც ყოველ ნაწარმოებში უნდა იყოს მოქცეული. სრულიად ნათელია ჩვენი კრიტიკოსის აზრი: ხელოვნურ ნაწარმოებში ჯერ უნდა მოცემული იყოს შეუღლებავი და მართალ სასწორზე მდებარე სინამდვილე, ყოველგვარი განზრახვი მიდრეკილების გარეშე, შენდევ კი — ახსნილი, იმ იდეისა თუ იდეალის პრიზმით, ურომლისოდაც ჩვენს კრიტიკოსს ავტორი ვერც კი წარმოუდგენია. ვისაც ეს არ შეუძლიან, ის, ნიკო ნიკოლაძის აზრით, მწერალიც არ არის.

ჩვენში კი, იმ ხანებში, როდესაც ნიკო ნიკოლაძე ამ სტრიქონებს წერდა, ტენდენციური ხასიათის ლიტერატურა თითქოს დაკანონებულიც იყო და, ამ წერილით, ჩვენმა ავტორმა, იმ არსებული წინააღმდეგ გაილაშქრა. მან არ დაინდო თვით ილია ჭავჭავაძის „გლახის ნაამბობი“, რომელსაც სწორედ ამ ტენდენციას უწუნებს. მაგრამ მართო ეს ნაკლი როდი მოუძებნა მან ჩვენს მწერლობას. ორი-სამი ავტორის გამოკლებით, ნიკო ნიკოლაძემ წუნი დასდო სხვათა ნაწარმოებს. იგი წერდა:

— იშვიათად მოიძებნება ჩვენს მწერლობაში ისეთი თხზულება, რომელშიაც ყველაფერი, კაციდან დაწყებული ბუნებამდე და მზიდან მოკიდებული შავ თვალბამდე, უმეცარი ხელით არ იყვეს გამოხატული და აწერილი. კაცი, თავისი დახლართული მრავალგვარი გრძობით და ცხოვრებით, საზოგადოება, თავისი მოთხოვნებით, ბუნება და სხვა გარემოებანი თავიანთი გავლენით, — ყველა ერთიანად და ერთნაირად იხატებიან ამ თხზულებებში, „პაწაწა ჩხირებით შეღებილ თავებით“ (ავტორი ასანთსაგულისხმობს. ვ. კ.) დრამებში, კომედიებში და მოთხრობებში გამოჰყავთ ამსთანავე თავ-შეღებილი ჩხირები; იმათ კაცის სახელებს აძლევენ, პირში ქალაღს უდებენ, რომელზედაც წარწერილია — „ეს ძალი კი არა, ლომიაო“, და სხვა და სხვა ფრაზებს ათქმევიანებენ, სხვა და სხვა ადგილას ატარებენ. მაგრამ ნამდვილი კაცის სხეული არ ასხიათ ამ ჩხირებს, ნამდვილი კაცის გული არა სძგერს მათ მკერდში, ნამდვილი კაცის ტვინი არ მოქმედობს მათ შეღებილ თავებში; რა გინდ ჩვენებური სახელები დაარქვან ამათ მწერლებმა, ისინი უსულდგმულო, პაწაწა, ძლიერ პაწაწინა ჩხირები არიან და ჩხირებად დარჩებიან, რადგანაც დრო და ჰაეა მალე წააღობს მათ შეღებილ თავებს და ძლიერ მალე, ხელახლავ უბრალო ჩხირებად აქცევს მათ“. აი, ასეთი მოხდენილი სტილით და ბასრი სიტყვით გაილაშქრა ჩვენმა კრიტიკოსმა იმ ერთფეროვანი და დუნე ლიტერატურის წინააღმდეგ, რომელიც, თავისი თვისებების გამო, ვერ შესძლებდა იმ დანიშნულების შესრულებას. რომელიც ხელოვნურ ნაწარმოებს ეეისრება. და მართლაც, ბევრი მწერალი იყო ჩვენში, რომელიც ისეთ ნაწარმოებით გამოდიოდა სალიტერატურო ფორუმზე და თავმომწონეობდა კიდევ. რომელიც თავისთავად ხომ არავითარ ღირებულებას არ წარმოადგენდა და საზოგადოებრივი თვალსაზრისით კი ზიანს იძლეოდა, რადგან სალიტერატურო ქვეყანას ბალასტით ავსებდა და ანაგვიანებდა კიდევ. უხვირო ლიტერატურას აქვს თავისი ხელშემშლელი მნიშვნელობა და ჩვენი კრიტიკოსიც ამიტომ იყო, რომ ასე დაუნდობლად ილაშქრებდა „შეღებილ ჩხირების“ ავტორების წინააღმდეგ.

იგი სისასტიკესაც იჩენდა, რადგან კარგად გრძობდა თავის მოვალეობას, როგორც კრიტიკოსისას. „კრიტიკა ნიადაგ ტონს უნდა აძლევდეს თავის ლიტერატურას და ისე უნდა მიმართავდეს მის ძალას და შრომას, როგორც საუკეთესო იქნება ცხოვრებისათვისა. ასე ესმოდა ნიკო ნიკოლაძეს კრიტიკის მნიშვნელობა და, თავის დროზე, ტონსაც მტკიცედ და გაბედულად აძლევდა.

— „ყოველი კერძო შემთხვევა, მოვლენა, ხასიათი, მდგომარეობა და სხ... მარტო მაშინ ჰხდება მწერლობის ყურადღების ღირსი, როცა იმას რამე საზოგადო მნიშვნელობა აქვს, როცა ის წარმომადგენელია მრავალი სხვა თავის გვარი მოვლინებისა“... ეს თითქოს ჩვეულებრივი განცხადება ბევრ რამეს ავალებდა ქართულ მწერალს და სახელდობრ: დიდ დაკვირვებას, ერუდიციას, რაც არც ისე ხშირი მოვლენა იყო ჩვენს სინამდვილეში.

ილია ჭავჭავაძის თქმისა არ იყოს, ბევრი დაუარფატებდა „ცალი ფრთით“ ჩვენს ლიტერატურაში და ნიკო ნიკოლაძეშაც მათი დაფრთხობა დაიხატა უპირველეს მიზნად. მას უნდოდა ჩვენი ლიტერატურა ასულიყო ჩვეულ სიმაღლეზე, კვლავ გათანაწიორებოდა ევროპის მხატვრულ სიტყვას და გადაქცეულიყო ჩვენი ცხოვრების მძლავრ ფაქტორად. არა ნაკლებ მოთხოვნილებას უყენებდა ის კრიტიკოსსაც, რადგან, — მისი აზრით, — კრიტიკა — შემკრებლობითი ხასიათის მწერლობაა. იგი თვალს ადევნებს არა მარტო მხატვრულ მწერლობას, არამედ მწერლობის „დანარჩენ ნაწილებს მოქმედებას (ავტორი გულისხმობს ფილოსოფიას, ეკონომიურ და პოლიტიკურ მწერლობას და სხვ. ვ. კ.) და მოძრაობას, ნიშნავს მათ ხასიათს, კრებს მათი ნაშრომის ყვევილებს, აფასებს მათს მნიშვნელობას და ადგენს საბოლოო ზედას, გადაწყვეტალებს ამ საზოგადო შრომაზე და მოქმედებაზე“... ეს აზრები დღეს, რასაკვირველია, ვერავის გააოცებს, არცთუ ორიგინალურნი არიან (ნაწილობრივ ბელინსკისა, და ნაწილობრივ ჩერნიშევსკის გავლენა ჩანს, უფრო მეტად კი ფრანგი რეალისტების), მაგრამ იმ დროს ეს დიდ ძვრასა ნიშნავდა. ნიკო ნიკოლაძემ მწერალს მეტად სერიოზული მოთხოვნილებანი წარუდგინა, რაც ნიშნავდა მწერლის პრესტიჟის ამადლებას; ტონი მისცა, თუ რა და როგორ ეწეოდათ მომავალში, საპატიო და დიდ საქმედ გამოაცხადა სალიტერატურო კრიტიკა, და, საერთოდ, სალიტერატურო ქვეყანაში მოწიწებისა და ზერიოზულობის ატმოსფერო შექმნა. კითხულობთ მიაწიწებებს და გიხარიათ, რომ ილია ჭავჭავაძის გვერდით გვეყოლია მხატვრული გემოვნების მეორე კრიტიკოსი, ნიკო ნიკოლაძე, რომლის ლოდიკური ჰკუა და წარმოდგენის სინათლე ბენგალივით ანათებდა ჩვენი ლიტერატურის იმდროინდელ ორლობებს. და სრულიად მართალია ალ. ხაზანაშვილი, როდესაც ნიკო ნიკოლაძის შესახებ წერს: „მას, შეიძლება ეწოდოს მე-19 ს. მეორე ნახევრის,

¹ იხ. „კრებული“, 1871 წ., № 3.

ქართული, დამოუკიდებელი აზრის გაღვიძების ეპოქის ფიქრთა მპყრობელი-ო“.

ნიკო ნიკოლაძეს გამუდმებულად არ უმუშავებია სალიტერატურო სარბიელზე, მაგრამ ის გამუდმებით იღვა ჩვენი ქვეყნის სადარაჯოზე და ხალხს ასწავლიდა იმ საშუალებათ და იარაღებს, რომლითაც საბოლოოდ უნდა დამხობილიყო „ჩვენი ცხოვრების ძველებური კილო“. მისი თვალეზი ახალი თაობისაკენ იყო მიპყრობილი და თითქოს შთაგონებისათვის უწერდა თავისი ახალგაზრდობის მოგონებებს: „რანაირად გვიფეთქდა მაშინ გული, გვიღვავდა გრძნობა და გვეწოდა ტვინი და გონება. რამდენი გრძელი, ბოლო მოუღებელი, ჩრდილოეთის ზამთრის ღამე გაგვიტენებია ჩვენ ამ კითხვაში, მის აზრების რჩევაში, მის სიტყვების სჯაში (ახალ ჟურნალსა ჰვულისაჰმობსა. ვ. კ.) მათზე დავაში, და რამდენი, შემდეგი ღამეები მოუსვენრად უწვალებივართ იმ გრძნობის მღელვარებას, იმ აზრის მუშაობას, რომელიც ამ ჟურნალს ჩვენში მოუხდენია! ვინ დასთვლის იმ ხანგრძლივი ბედნიერების, აღტაცების, ტვინის წვალების და გრძნობის ამალღების ღღებებს. ან ვინ დაივიწყებს მათს, სანაიდაგოდ გულში ჩაბეჭდილ კვალს!.. სად არიან ის გამოჩენი, ვისი სიტყვა ჩვენ გონებას გვიხსნიდა, ვისი მაგალითი კაცად გვხდოდა, ვისი შრომა და ტანჯვა გვაკეთილშობილებდა და გვაბოღებდა? „Одних уж нет, а те далеце“!.. ზოგი მოკვდა, ზოგი დაიკარგა, ზოგი კი“... აი, ეს გატაცება, ეს ანთება, დიდი ჰქუა და გამოსული ნებისყოფა ჩამოიტანა ნიკო ნიკოლაძემ ჩვენს ქვეყანაში და ღრმა კვალიც გაავლო ქართულ გვალვიან სინამდვილეს. ჩვენ ნაკლები ვილაპარაკეთ ნიკო ნიკოლაძის სალიტერატურო მოღვაწეობის შესახებ, ამ ცნების სპეციფიური გაგებით, და მეტი უფრო ზოგადი მასშტაბით, მაგრამ გვგონია, რომ იმ ზოგადითაც ნიკო ნიკოლაძე საბოლოოდ ქართულ ლიტერატურას ემსახურებოდა, რადგან იგი იმ სათავეებსა სწმენდდა, საიდანაც ლიტერატურის მდინარეც მოდიოდა. ჩვენ ნაკლები ვილაპარაკეთ ნიკო ნიკოლაძის, როგორც კრიტიკოსის შესახებ, მაგრამ ასეც უნდა მოეჭეულიყავით, რადგან ის უფრო მეტად საქართველოს მთლიანი ცხოვრების კრიტიკოსი იყო, ზშირად დაუნდობელი, ზშირად გადაჭარბებით მთქმელი, ზოგჯერ შემეცდარიც, მაგრამ ყოველთვის ვნებიანი, ყოველთვის მოქმედი, მახვილი, მაღალი და ზშირად მართალი. გოეთეს თქმისა არ იყოს, იგი ეფექტების მაგიერ ფაქტებს ეძებდა, საშინელის წარმოდგენის მაგიერ საშინლად წარმოდგენდა და გამუდმებით რეკავდა ცხოვრების განახლების იმ დიდ ზარებს, რომლის რეკაც დიდმა ალექსანდრე გერცენმა ასწავლა.

ივანე მაჩაბელი

(1854 — 1898)

ივანე მაჩაბელი ოცდაოთხი წლისა გამოვიდა . სალიტერატურო და საზოგადო ასპარეზზე, და თუმც თავისი პროგრამული profession de foi ამაყად არ დაუძახნია, მაგრამ მას პირველ გამოსვლისთანავე გამოაჩნდა დიდი საქმის უნარი, ჭკუა და სერიოზული მომზადება. ამიტომ იყო, რომ ილია ჭავჭავაძემ მაშინვე თავისი კალთა გადააფარა და „ივერიის“ მეორე რედაქტორობა ჩააბარა. ეს აქ, თბილისში. ხოლო მანამ, პეტერბურგში, ილია ჭავჭავაძემ და ივანე მაჩაბელმა ერთად თარგმნეს შექსპირის „მეფე ლირი“. და თუ გავითვალისწინებთ, რომ იმ დროს ილია ჭავჭავაძე სიდიადის მწვერვალზე იდგა და, როგორც ოლიმპიელი, დიხჯად ატარებდა თავის წინ ქართველი საზოგადოების ყველა ძალებს, აშკარა გახდება ის არაჩვეულებრივი ჭკუა და მომზადება, რომლითაც ახალგაზრდა ივ. მაჩაბელმა შესძლო ამ ადამიანის გვერდში ამოდგომა. მაგრამ ივ. მაჩაბლის მთელი ფიგურის უფრო ახლო გასაცნობად საჭიროა იმდროინდელი საზოგადოებრივი და ლიტერატურული ფონის აღდგენა, რომ უფრო მკაფიოდ გამოჩნდეს ამ პიროვნებასა და იმ საზოგადოებას შორის არსებული ურთიერთობა, გონებრივიც, ზნეობრივიც, პოლიტიკურიც და სხვ. ეს უფრო იმისთვის არის საჭირო, რომ იმდროინდელი ფიქრი, ზრახვა, იმედები, უცხონი არ იქნებოდნენ ჩვენი მწერლობისათვის და, ყველაფერი ეს რა პრიზმით და როგორ გარდაიტეხა მასში, როგორ მოახდინა ამ გარემოში ყოველივე ზემოთქმულის გაპიროვნება და ამალეება, ეს მოგვეცემს საშუალებას ივ. მაჩაბლის არსების გასაგებად და შესაფასებლად.

დიახ, ჩვენ გვინდა, რომ რაც შეიძლება გამოკვეთილად წარჩოსდგეს ამ ადამიანის მრავალკუთხედი ინტელექტუალურ-მორალური აგებულება, რომელიც იყო დიდი ზომის მჭევრმეტყველი, სერიოზული ცოდნით გამართული, გონებაშახვილი პუბლიცისტი, კარგი ფინანსისტი, ფხიზელი პრაქტიკოსი და, რაც უშთაერესია, მეტად მნიშვნელოვანი მხატვრული და ლიტერატურული ძალის პატრონი.

მრავალმხრივად განვითარებული და დამოუკიდებელი ადამიანი, თითქოს შემკვრებლობითი პუნქტი იყო ყველა იმ დაფანტული ძალებისა, რომელნიც ელავდნენ იმდროინდელ ჩვენი ცხოვრების სივრცეზე.

ჩვენი საზოგადოებრივი განვითარების ისტორიაში ოთხმოც-ოთხმოცდაათიანი წლები მეტად მნიშვნელოვან ხანას წარმოადგენს. ეს იყო ერთგვარი უღელტეხილი, სადაც დაიწყო ჩვენი კულტურული ენერჯის ახალი ფორმაცია და მესამოცე წლებში ატეხილი ლიტერატურული აჯანყების შემდგომი განხორციელების სტადიაში გადადგომა. ეხლა, ამ ხანებში, სამოციან წლებთან შედარებით, საზოგადოებრივ-ლიტერატურული ცხოვრების ნაპირები უფრო განზე იყო გაწეული, ჯგუფებს უფრო მეტი გარკვეულობა მიეცათ, პიროვნებები გაიზარდნენ და ცხოვრებამ მაჯისცემამ უფრო ძალოვანი გახდა. თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ იდეოლოგია იმდენად არ გაღრმავებულა, რამდენადაც—საქმის დაწყების აუცილებლობა.

რომ უკვირდებით იმდროინდელ ლიტერატურასა და ცხოვრებას, რწმუნდებით, რომ უმთავრესი მნიშვნელობა იმას კი არა: ჰქონდა, თუ რა აზრები აცოცხლებდნენ ავტორებს, არამედ იმას, თუ რას უკარნახებდა თვით ცხოვრება. ეს უკანასკნელი კი სრულიად გადაჭრით მოითხოვდა, რომ ყველგან დაწყებულიყო შეტევა, ეკონომიკიდან მოყოლებული — მხატვრულ შემოქმედებამდე. მაგრამ მხოლოდ ამის დანახვა გაუმართლებელი იდეალიზაცია იქნებოდა. მართალია, გარეგნულად და არსებითადაც იმდროინდელი საქმიანობა მნიშვნელოვან სანახაობად მოჩანს: პრესა განვითარებულია, რამოდენიმე გაზეთი და ჟურნალი გამოდის, სკოლების საკითხი სერიოზულად დგას, მამულის პატრონობა საზოგადოებრივი ზრუნვის მთავარ ამოცანად ქცეულა და სხვ., მაგრამ სინამდვილის ანალიზი, ცხოვრების ფესვებში ღრმად ჩახედვა, შორსმჭვრეტელობა ყოველმხრივი, საქმიანობა დაუღალავი და მედგრად გამწევი. მხოლოდ რამოდენიმე დიდ პიროვნებას ახჰაიათებდა, როგორც იყვნენ: ილია ჭავჭავაძე, ნიკო ნიკოლაძე, სერგეი მესხი, ივ. მაჩაბელი და კიდევ რამდენიმე სხვა... ესენი იყვნენ, რომ ყველაფერს სწვდებოდნენ, და თუმცა წელში სწყდებოდნენ, მაგრამ დიდი საქმის შეგნება და მოვალეობის პასუხისმგებლობა აძლებინებდა ყოველ მათგანს ამ მძიმე გზაზე.

ისინი გმირები იყვნენ და თავის შარავანდელით აშუქებენ გარემოსაც, თორემ ირგვლივ რაც იყო ეს ახლანდელი მანძილიდან უფრო კარგად მოსჩანს. ამ დიდი პიროვნებების გარშემო იყო დარჩენილი

საკმაო სიცალიერე, გონებრივ-ზნეობრივი სივიწროვე, პრაქტიკულ ძალთა მოუწახადებლობა, რაც ერთად იძლეოდნენ: დავაში — სიჭიუტეს, თავმოყვარეობაში — დაწვრილმანებას. ესენი ბევრი იყვნენ და სწორედ ეს ხალხი ქმნიდა თუ ძატორიას არა, ატმოსფეროს შაინც და უსაქმურობით მოქანცულ ენერგიას ახმარებდა ამა თუ იმ დიდი პიროვნებელადში ქინიან თავყანაცემას. ამ ხალხში ნაკლები იყო გაგება, ხოლო გაცილებით მეტი — ცუდად დაფარული პატივმოყვარეობა. ყველაფერი ეს ცხადდებოდა ყოველთვის, როდესაც კი ჩვენს სინამდვილეში აღიძვრებოდა და აღიმართებოდა ცოტად თუ ბევრად მნიშვნელოვანი კითხვა.

და მე მგონია, ივ. მაჩაბელი სწორედ ამ გარემოს ნაწილობრივი მსხვერპლი იყო იმ აზრით, რომ მას ძალიან ბევრი ენერგიის დახარჯვა დაჰირდა წვრილმანებში და, ბევრად მეტის შემძლებელმა, უფრო ნაკლები მემკვიდრეობა დაუტოვა ქართულ კულტურას. რასაკვირველია, ივ. მაჩაბლის ღვაწლი დიდია, მაგრამ სხვა პირობებში მისი სტიქიონის პატრონი უფრო გრანდიოზულად გამოაჩენდა მოწოლილ ძალებს. ზემოთ დასახელებული პირობები, მიუხედავად დიდი ზომისა, რასაკვირველია, ვერ შესძლებდნენ გარსშემოხვეული საზოგადოების ხელმეორედ აღზრდას, რომელიც უფრო უძნელებდა გასაკეთებულ საქმეს, ეს საზოგადო მოვლენაა, მხოლოდ ჩვენში სპეციფიურობა მეტი ჰქონდა, რაც გამოიხატებოდა ხელმძღვანელ პირთა მეტ კომპრომისიანობაში, რასაც ეროვნული პრიზმით ეძლეოდა ახსნა, და გარემოს მეტ აქტიობაში, რასაც საზოგადოდ ასეთი ხასიათი არა აქვს. ამ შემთხვევაში, ივ. მაჩაბელი, რასაკვირველია, არც იმდენად სუსტი ნების პატრონი იყო, რომ მისი ჩათრევა ადვილი ყოფილიყო, მაგრამ ზოგჯერ მაინც ხდებოდა ამ ჩათრევის მსხვერპლი ისევე, როგორც ილია ჭავჭავაძე და სხვები... ეს უნდა გვახსოვდეს ივ. მაჩაბლის ლიტერატურული და საზოგადოებრივი ღვაწლის დაფასების დროს.

პირდაპირ მიძნელებდა არჩევანი, თუ რა მხრიდან დავიწყოთ მისი მოღვაწეობის შესახებ საუბარი. მოგყვით ისევე „ივერიიდან“. ვისთვისაც ეს სახელი რაიმე ასოციაციების გამომწვევია, ვისაც უგვრძენია, რომ ეს გაზეთი თავის დროზე ქართველი ერის უმაღლესი ტრიბუნა იყო, ის უნდა დამეთანხმოს, რომ ილია ჭავჭავაძესთან ერთად ივ. მაჩაბელიც იყო ამ დიდი საქმის ავტორი და შთან გონებელი. კითხულობთ და, ხშირად, ამ უსახელო მეთაურებში ვეღარ არჩევთ, ვის ეკუთვნის; იღებთ მთელს ყურნალს, თუ გაზეთს და აღარ იცით სად თავდება ილია ჭავჭავაძის ხელი და სად იწყება ივ. მაჩაბლის. და თუ ისიც იცით, რომ ილია ჭავჭავაძე ძალიან

ხშირად ვეღარ იცლიდა „ივერიისთვის“, და მთელი სიძიმე გადადიოდა ივ. მაჩაბელზე, მაშინ აშკარა გახდებოდა, თუ რა განზომილება ჰქონდა ივ. მაჩაბელს, რომელიც სულ ახალგაზრდა თითქმის ილიაობას სწევს, და ისე, რომ გარეშე საზოგადოება ვერც კი არჩევს, თუ ილია ჭავჭავაძის სახით სხვა ლაპარაკობს და არა თვით ილია. იქნებ იმ განხეთქილების მიზეზიც, რომელიც ჩამოვარდა ილიასა და მაჩაბელს შორის, ნაწილობრივ აქაც იმალებოდეს. რომ ივ. მაჩაბელი ბუნებრივად, ორგანული ზრდის გამო ვეღარ ეტეოდა ილიას კალთის ქვეშ და უნდოდა საკუთარი ადგილი. ყოველ შემთხვევაში, ეს ივანე მაჩაბელს ნაკლად ვერ ჩაეთვლება. პირიქით, ასეც უნდა ყოფილიყო და მოხდა კიდევ. რასაკვირველია, ზოგიერთებმა სცადეს კიდევ საკითხის სხვა მოტივებით ახსნა, მაგრამ მგონია, რომ ის მოტივები უბრალო საბაბის ხასიათის იყო, ნამდვილი მიზეზი კი ფსიქოლოგიურ ქვეყანაში მდებარეობდა და ეს ვერ შენიშნეს.

გრ. ყიფშიძე, ილია ჭავჭავაძის ბიოგრაფიაში, სხვათა შორის, წერს: ილიასა და ივ. მაჩაბელს შორის პირველი სამღურავი მოხდა 1881 წელს. ივ. მაჩაბელი ჩიოდა — ეურნალს ვაწარმოებ და არა მშველსო. მაგრამ ჩემის აზრით ამ „სამღურავს“ უფრო ღრმა საფუძველი ჰქონდა, — იქ, სადაც იწყება დიდი პიროვნების შეგნებული დაბადება. იგივე გრ. ყიფშიძე განხეთქილების მეორე მიზეზად ასახელებს შემდეგ ფაქტს: 1883 წელს ბანკის დამფასებელი ივ. მაჩაბელი იდგამს ყუთს სადირექტოროდ, ირჩევენ კიდევ და გაშვებული რჩება დ. ავალიშვილი, რაც ილია ჭავჭავაძეს ძალიან ეწყინება. ეს უკანასკნელი ამბავი კი ეწყინება თვით ივ. მაჩაბელს. აქ საქმე უბრალო წყენაში კი არ არის, არამედ თავისი უფლების გადაწყვეტით მოთხოვნაში, საკუთარი უნარის შეგნებაში, რაც არასოდეს არ უშინდება მსხვერპლის გაღებას. მესამე საბაბი: 1883 წელსვე, „დროების“ რედაქტორი სერგი მესხი ავად გახდა, კაცი იყო საკირო, რომ რედაქტორობა გაეწია, და ილია ჭავჭავაძემ ასეთ კაცად დაასახელა ქანანოვი. არც ეს ესია მოვანა ივ. მაჩაბელს, რომელმაც ამის შემდეგ მიანება თავი „ივერიას“, იშოვა ფული და „დროების“ რედაქტორობა დაიბრუნა. ამის შემდეგ კი იწყება „ბანკობიდან“, სადაც ილია და მაჩაბელი დგანან პირისპირ უკვდავ ფალავნებით, ებრძვიან ერთმანეთს დაუნდობლად, და ამ ბრძოლაში მონაწილეობას იღებს თითქმის იმდროინდელი მთელი ქართული ინტელიგენცია.

აი, აქ გამოჩნდა ის ავბედითი განხეთქილება, მთელი თავისი ზომით და საფუძვლებით. და რასაკვირველია, მხოლოდ უნებლიე დამცილება იქნება ამ დიდი პირებისა, რომ ეს დავა ისეთი წერილ-

მანებით აიხსნას, რომელნიც ზემოთ მოვიხსენიე. არა. აქ იყო თუ გნებავთ ორი ქვეყნის შეხლა, რომელნიც შეიძლება ერთსა და იმავე ნიადაგზე იდგნენ, მაგრამ სულ სხვა ჰქონდათ ამ საერთო ნიადაგზე აღმოცენებული გზნებაც, ფიქრიც, საქმიანობაც და მომავლის ჩვენებაც. ეს რომ ასე არ ყოფილიყო, სულ ფუქსავატებად გამოჩნდებოდნენ ყველა იმ დროის ადამიანები, რომელნიც ჩარეული იყვნენ ამ საქმეში უჩვეულო აღგზნებით და ინტერესით. ბრძოლამ ყველანი ჩაითრია თავის მორევში: ისინიც კი, ვისაც ბანკთან საერთო არა ჰქონდათ რა და ისეთი მდგომარეობა შეიქმნა, როგორც ამას ამოწმებენ იმ დროის მომსწრენი, რომ ოჯახების თანხმობის თუ უსიამოვნების მიზეზად ხდებოდა „ქავეჰვაძიზმის“ და „მაჩაბელიზმის“ გამო ატეხილი მეტად მნიშვნელოვანი დავა. იბადება კითხვა: მაშ რა იყო მიზეზი ამ ორი დიდი ადამიანის ურთიერთ ბრძოლის და როგორი იყო ის პრინციპიალური სხვაობა, მათ რომ ხელს უშლიდა თანამშრომლობაში?

ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად იმ დროის ფურცლების გადასინჯვაა საჭირო. დღეს, რასაკვირველია, ეს „ბანკობიდა“ ჩვენში ღიმილის მეტს არას იწვევს და პრინციპიალურ ნიადაგსაც ვერ ვხედავთ გარკვეულად, მაგრამ იმ დროს საკითხს სულ სხვა სიმწვავე ჰქონდა. ბანკს უტკიეროდნენ როგორც დიდ ეროვნულ დაწესებულებას, იქ ანგარიშის შესახებ უფრო ნაკლებს ლაპარაკობდნენ, ვიდრე მორალზე. ბანკში სამსახური ითვლებოდა ერის სამსახურად და, რასაკვირველია, ასეთ „ეროვნულ“ დაწესებულებაში ყოველ წერილმანს მიეცემოდა დიდი სახელი და წონაც. ამიტომ იყო, რომ ბევრმა ნიჭიერმა ქართველმა და, უპირველეს ყოვლისა, ილია ჭავჭავაძემ და ივ. მაჩაბელმა მას შეალიეს თავისი გონებრივი უნარი და ზნეობრივი ძალა. მხოლოდ ამის შემდეგ ეძლევა ახსნა ბევრ ისეთ „წერილმანს“ რომელიც დღეს მხოლოდ გულწრფელად გაცინებს, იმ დროს კი ხშირად ხანკლების დატრიალებას მოითხოვდა. კითხულობთ იმ დროის სათავადაზნაურო კრებების ანგარიშებს, საპოლემიკო წერილებს და ვერ გავიგიათ, ვის მხარეზეა სიმართლე. ილიასაც და მაჩაბელსაც, რასაკვირველია, ერის კეთილდღეობა უნდოდათ, ეს უკანასკნელი ბანკის მომავალთან ჰქონდათ დაკავშირებული ნაწილობრივად მაინც, და, მაშასადამე, როგორ წავიდოდა ბანკის საქმე, რა ზომები უნდა მიეღოთ და სხვა წმინდა პრაქტიკული ზასიათის კითხვები ილევდნენ ამ გოლიათი ადამიანების დიდ ძალას, რომ სათვალავში არ ჩავავდოთ ის „თავადაზნაურული“ ბრბო, რომელსაც საქმე მაინც არა ჰქონდა რა. ამიტომ არის, რომ 1894 წელს, რაც საადგილ-მამულო ბანკის ისტორიაში საგანგებო

წელად ითვლება, ბრძოლის მიზეზად ისეთი პატარა საქმეებია გამოცხადებული, როგორც მირიმანოვ-აბხაზის სახლის შეფასება, ბანკის გამგეობაში მეოთხე კაცის მომატება და სხვა ასეთი დახურდავებული კითხვები. კენკის ყრას ხშირად 6 — 7 საათი უნდება. ყველაფერი ეს საგულისხმოა. ბანკი რომ დიდ ეროვნულ საქმედ არ მიიჩნიათ, ყოველ შემთხვევაში, ივ. მაჩაბელი მაინც მის საქმეებში აღარ მიიღებდა მონაწილეობას, რადგან პირადად მით სულაც არ იქნებოდა დაინტერესებული, როგორც მამა-პაპეულ მამულზე ნებით უარისმთქმელი. ბევრი სხვა, ალბათ, ასევე მოიქცეოდა, მაგრამ საქმეც ის არის, რომ ბანკს სულ სხვა თვლით უტყეოროდნენ. და ისეთი ფხიზელი და ღრმა აზრის პატრონი, როგორც ნიკო ნიკოლაძე, სხვათა შორის, აი რასა წერს ბანკის შესახებ: „ბანკი ის დაწესებულებაა, რომელსაც იშვიათად შესჩერებია ყველაფერი რაც კი კეთილი და სახეიროა ჩვენი ერისათვის, არ უნდა გავხადოთ ბაზრად ცბიერებისა და გარყვნილობის. როგორც ერთ დროს იერუსალიმის ტაძრიდან განდევნილ იქმნენ ვაჭრები, რომელთაც გაებედნათ სახლი ღვთისა გადაექციათ ვაჭრობის სახლად, ისე ეხლა ჩვენც უნდა გავდევნოთ საერო საქმიდან ყველა ის, ვასაც შიგ ცბიერება, მატყუვრობა, პირადი სარგებლობა და ხალხის გარყვნა შეაქვს“... დიახ, ასე ესმოდათ ეს ჩვენთვის უმნიშვნელო საკითხი და ამიტომ ეწირებოდა მას საუკეთესო ქართველთა ძალა და პათოსი.

ხოლო ილია ჭავჭავაძესა და ივ. მაჩაბელს შორის ატეხილი ბრძოლა კი დარჩა დაუმთავრებელი. ამ ბრძოლამ დაქანცა საზოგადოება. საქმესაც დიდი ზიანი აღგებოდა, როგორც ირწმუნებიან იმდროინდელი ჟურნალ-გაზეთები და ამიტომ დაიბადა საზოგადოებაში აზრი ილიასა და ივანე მაჩაბლის შერიგების შესახებ, ბევრსაც ცდილობდნენ, მაგრამ ყოველგვარმა ცდამ ამაოდ ჩაიარა. ბოლოს თავდაზნაურთა კრებაზე აღიძრა საკითხი კომისიის არჩევის შესახებ, რომელიც შეისწავლიდა ამ დავის ყოველ მხარეს და რომელიც გამტყუნებოდა, ხელი უნდა აეღო სალიტერატურო და საზოგადოებრივ მუშაობაზე. მაგრამ აქაც ბრძოლამ იჩინა თავი. იმ კრებაზე, სადაც ეს საკითხი აღიძრა, თითქმის ერთი ორად სქარბობდნენ ილიას მომხრეები და ივ. მაჩაბელმა ამიტომ არ ისურვა კომისიის წევრთა იმ შედგენილობიდან არჩევა. ამის შესახებ ივ. მაჩაბელმა „*Кавказ*“-ში დაბეჭდა ვრცელი განმარტება, სადაც, სხვათა შორის, წერს, რომ იგი თანახმაა კომისიის არჩევისა მხოლოდ ისე, რომ თითოეულმა დაასახელოს სამ-სამი კაცი და უქანასკნელთ კი მოიწვიონ გარეშე ვინმე თავმჯდომარედ. ეს იქნებოდა

მაჩაბლის აზრით საქმის ობიექტურად გამარჩევი კოლეგია. ასეთი კომისიის შესახებ ის წერდა: „სიამოვნებით მივანდობ ჩემს ბედ-იღბალს მომავალ კომისიას. „ბედ-იღბალსა“ — მეტყი, ვამბობ იმი-ტომ, რომ ამ წერილით ჩემის მხრივ ვალდებულად მიმაჩნია უარ-ესტყვა ყოველ საზოგადო მოღვაწეობისაგან, თუ კომისიის მიერ გამტყუნებული ვიქვენ. განუმარტებელი რომ არა დამრჩეს-რა, აქვე აღვნიშნავ იმ ნაკლულევეანებას თ. ჰავკავაძის მოღვაწეობისას, რომე-ლიც მიზეზი იყო ყველასაგან ცნობილ ჩვენ შორის ატეხილ უთან-ხმოებისა“.

მაგრამ, როგორც ვთქვი, ეს კომისიაც ვერ შესდგა და დარჩნენ შეუურიგებლნი ეს ორი დიდი ადამიანი. მძულვარება კი იმდენად დიდი ყოფილა, რომ „ივერიაშ“ ივ. მაჩაბლის დაკარგვის გამო და შემდეგაც, ერთი ქრონიკის მეტი, რამდენადაც ვიცი, არაფერი არ დასწერა.

ენახოთ ახლა ივ. მაჩაბელი, როგორც მხატვრული ლიტერატუ-რის წარმომადგენელი. მართალია, მას ლექსებიც უწერია, მაგრამ ქართული საზოგადოება მას იცნობს როგორც შექსპირის მთარგმ-ნელს და მისი ლიტერატურული დამსახურებაც მხოლოდ ეს არის. ივანე მაჩაბლის თარგმანი, ლიტერატურულ და მხატვრულ მნიშვნე-ლობით, წარმოადგენს ჩვენი მწერლობის უდიდეს განძს. აქ ჩვენ გვაქვს სტილის ნახევრად მეტად წინდა თარგმანი, რომელაც დიდ სა-ხელს მატებს ჩვენს ამ მხრივ მეტად ღარიბ თარგმნილ ლიტერა-ტურას. ვინც გასცნობია მის მიერ თარგმნილ „ჰამლეტს“, „რიჩარდ III-ს“, „იულიოს კეისარს“, „მაკბეტს“, „ოტელოს“ და სხვ. შეუძ-ლებელია არ ეგარძნოს ის დიდი შთაგონებითი ძალა, რომელიც გამოკრთის ყოველ მის ფრაზაში და რომელიც ისე მოგაჩვენებთ ნაწარმოებს, როგორც ორიგინალურ ქართულ შემოქმედებას. მე მგონია, რომ ივ. მაჩაბელი ისეთივე სასოებით და გატაცებით, ისე-თივე მოვალეობის გრძნობით და წმინდა გულით თარგმნიდა შექს-პირს, როგორც ჩვენი მთაწმინდელები თარგმნიდნენ საქრისტიანო წიგნებს. და აქ ერთი გარემოება უნებლიეთ იქცევეს ყურადღებას: თვით ის ფაქტი, რომ ივ. მაჩაბელმა მთელი თავისი ლიტერატურუ-ლი ძალა მოანდომა შექსპირის თარგმანს, სიმპტომატიურია და ბევ-რის მეტყველიც. ივ. მაჩაბელი, როგორც ენახეთ, დიდი ტექნიკა-მენტის ადამიანი იყო. და ბუნებრივია, თუ შექსპირი, ეს პათოსის

გიჯანტი, ზიბლავდა ჩვენს მწერალსაც. ამიტომ არის, რომ იშვიათი გულწრფელობით და თავდადებით ეკიდებოდა ყოველ სიტყვას, რომ სავსებით გადმოეცა ამ ადამიანის, ბუნების უცნაური მხილველის, ყოველი სიტყვა და სიტყვის კოლორიტიც კი. ივ. მაჩაბელსაც შეეძლო ეთქვა შექსპირის აჩრდილისთვის: „მე შენ არ მოგშორდები, ვიდრე არ მამცნობ შენი არსებობის საიდუმლოებას-ო“. გაეცანით ყველა მასალას, როგორ წერდა, რა პასუხისმგებლობით ეკიდებოდა ყოველ სიტყვას (თუ სადმე სიტყვის გამო ექვი დაებოდებოდა, დეპეშებს უგზავნიდა შექსპირის ცნობილ მთარგმნელებს და ეკითხებოდა, როგორ გეჰმით ესა თუ ის სიტყვაო) და დააწმუნდებით, რომ იგი პირდაპირ ინთქებოდა ტექსტის ანალიზში, თითქოს მართლა დაფარულ საიდუმლოს ამოწურვა უნდაო.

და თუ მეცნიერები ამტკიცებენ, რომ ჰამლეტი — ეს თვით შექსპირია, რადგან ჰამლეტის ტანჯვა იგივეა, რითაც სავსე იყო ავტორის გულიო, მე მინდა ეთქვა, რომ ივ. მაჩაბელიც შექსპირის მაღალ პერსონაჟების ნათესავია და, მათი სახეების გადმოღებით, თითქოს იმსუბუქებდა მოწოლილ სისხლს; მათთან დაკავშირებით ფარავდა საკუთარ მელანქოლიას. ისე მეჩვენება, რომ შექსპირის გმირები ივ. მაჩაბლისათვის შეადგენდნენ ყველაზე მახლობელ მეგობრებს და, ლიტერატურისათვის შეწირულ საათებში, მათთან ერთად ვანიცდიდა ბოროტების ძალას, სისუღელის ყოველისშემძლებლობას, ქვეყნის უკუღმა მხარეს, მათთან ერთად ვანიცდიდა ქვეყნიურ ტრაგედიას.

იქნებ მკითხველს უცნაურად ეჩვენოს, რომ ლიტერატურის ისტორიაში მთარგმნელი მრვაქციეთ. მაგრამ ეს ჩვენება სრულიად გაუმართლებელია. თარგმანი უბრალო, მექანიკური გადმოღება არ არის. კარგი თარგმანი, — იგივე შემოქმედებაა, რადგან მას ჭირდება ავტორთან ზიარება და საკუთარი პროეტობა ლექსიკური მასალის შესარჩევად. განათლებულ ქვეყნებში, სერიოზული შრომების კარგი თარგმანისთვის სამეცნიერო ხარისხს აძლევენ, ეს იმას ნიშნავს, რომ კარგი თარგმანი დიდი საქმეა და სწორედ ამიტომ ვაფასებთ ივ. მაჩაბელსაც. მისი ენა — პირდაპირ მომხიბვლელია. კითხულობთ და გგონიათ, თითქოს შექსპირს ქართულად დაუწერია თავისი ტრაგედიები, იმდენად ძალდაუტანებელია ყოველი ფრაზა და იმდენად ორგანიულია სიტყვათა შერჩევა. ამას გარდა, მან ქართველ საზოგადოებას საშუალება მისცა შესულიყო ამ დიდი შემოქმედის ლამაზ და მრისხანებით სავსე ქვეყანაში და ზიარებოდა იმ უძირო ვანცლებს და აზროვნებას, რომელიც შექსპირმა, ვით ამირანმა ცეცხლი, მოუტანა კაცობრიობას. გგონია, რომ დიდი ხარ-

ვეზი აქვს იმ ერის კულტურას, რომლის ენაზედაც შექსპირი არ იკითხება. ქართული კულტურის ეს ნაპრალი ივანე მაჩაბელმა აავსო და ამას ვაფასებთ. მით უმეტეს, რომ ეს იყო იმავე დროს ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების გონებრივ-ზნეობრივი მომწიფების ნიშანიც, რაც კარგად შენიშნა ივ. მაჩაბელმა და, უხეირო თარგმანების ასაკვეთად, მოვალეობის დიდი შეგნებით იკისრა მთარგმნელის „უსახელო“ სახელი. მან ერთგვარად აამაღლა კიდევ მთარგმნელის პრესტიჟი და მას აქეთ, ლიტერატურის ამ დარგმა უფრო მაღალ ხაზებში იწყო განვითარება.

—„უცალო ვიყავ და უფროისი ღამით მიწერია-ო“,— ამბობს ერთგან ექვთიმე მთაწმინდელი, და ამ სიტყვებით მინდა დავამთავრო ეს წერილი. მგონია, რომ ეს ნათქვამი შეეფერება ივ. მაჩაბლის დაუღალავ შრომას და განმარტოებულ სულს.

ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრება და ლიტერატურა
80 — 90-იან წლებში

წინა თავებში, როდესაც სამოციან წლებს ვეხებოდით, ჩვენ უკვე გვქონდა საუბარი იმ იდეების შესახებ, რომლებიც ილია ჭავჭავაძის მეთაურობით შემოიტანეს ჩვენში „თერგდალეულებმა“. ეს იყო — ხალხის სასარგებლო სამსახური და ცხოვრების შექმნა ახალი ეკონომიური და კულტურული პირობების მიხედვით. ეს ლოზუნგები ნელ-ნელა გავიდნენ ავტორთა ვიწრო წრიდან, უფრო ფართოდ გაიშალნენ და თავის გარშემო დარაზმეს ჩვენი ცხოვრებულ პესვეურთა ახალი კადრები. ზღებოდა ერთგვარი დიფერენცია, რომლის ნაყოფი, უკვე ვნახეთ, როდესაც „დროება“ — „კრებულის“ შესახებ ვლაპარაკობდით. ამის შემდეგ კიდევ გავიდა დრო, და, არჩ. ჯორჯაძის თქმისამებრ, „ვინც მესამოცე წლებში მებრძოლი შეილების საქმეს ასრულებდნენ, მეოთხმოცე წლებში უკვე „მამების“ ადგილი დაიჭირეს, რომელთაც მოწინააღმდეგენი გაუჩნდნენ, ახალი თაობის წარმომადგენელი“. მართალია, ეს ახალი თაობა იმავე ილია ჭავჭავაძის და მის თანამებრძოლთა კალთიდან არის გამოსული, მაგრამ ვიმეორებთ, რომ დიფერენცია ილია მოხდა და ის, რაც ილია ჭავჭავაძის მიერ თეზისებად იყო ნათქვამი, გაშლის გზას დაადგა, დანაწილება მოითხოვა.

ვინ იტყვის, რომ ილია ჭავჭავაძის თაობამ გლეხობის საკითხი ძირეულად არ აღძრა? მაგრამ მაინც გამოვიდა ცალკე ჯგუფი, რომელსაც ჩვენში „ტუტიათა პოტრფიალენი“ შეარქვეს და იწყო სრულიად დამოუკიდებელი მოღვაწეობა. ან ვინ იტყვის, რომ საწარმოო იდეებით გატაცება უცხო ყოფილიყვეს იმავე მესამოცე წლების მოღვაწეებისათვის? განსაკუთრებით ნიკო ნიკოლაძისა და გიორგი წერეთლისათვის, ლავრენტი არდაზიანს რომ თავი დავანებოთ? მაგრამ აქაც, მაინც გამოვიდა ახალი თაობა, რომელსაც „მესამე დასის“ სახელით ვიცნობთ, და ორივე შემთხვევაში, ამ მიმართულებათა ჩასახვა და სამოქმედო ასპარეზზე გამოსვლა ფრიალ

მნიშვნელოვანი და პროგრესული მოვლენა იყო. ხოლო ის რომანტიული სულის საღმობა, რაც ღრუბელივით ავლია სამოციანელთა შემოქმედებას, გადმოეცა ე. წ. „ნეორომანტიკოსებს“, რომელნიც თითქოს ანტიპოდად გაუჩნდნენ ახალი ცივილიზაციის აპოლოგეტებს. ასე რომ, შემდგომი ლიტერატურა მოსჩანს როგორც იმ დიდი ლერის განშტოება, რომელსაც მესამოცე წლების ლიტერატურა წარმოადგენს. ეს იყო ორგანიული პროგრესიული განვითარება, ზოგადის დაყოფა ცალკე ფუნქციებად, რაც მხოლოდ იმ შემთხვევაში არის შესაძლებელი, თუ ენერჯის წყარო მდიდარია და მრავალგვარი. ეს იყო ერთგვარი დიფერენციაცია, ერთგვარი, თუ გნებავთ, შრომის განაწილება, რომ უფრო ინტენსიურად წარმოებულყო იმ გონებრივ-ზნეობრივი და ეკონომიური ამოცანების გადაჭრა, რომელნიც ჩვენი სინამდვილის წინაშე აღიმართნენ ამ პერიოდში. თანაც, ეს დანაწილება სხვა გარემოებითაც აიხსნება. ის „ახალი თაობა“, რომელსაც ილია ჭავჭავაძე მეთაურობდა, ბოლომდე ვერ მიჰყვა იმ ახალ ლოზუნგებს, რომელიც ჩვენს ცხოვრებასა და ლიტერატურაში შემოიტანა. თითქოს შენეღდა კიდევ ის გზნება, რომლითაც ამ „ახალმა თაობამ“ დაიწყო თავისი საქმიანობა. ცხოვრება კი ახალ და ახალ ამოცანებს იძლეოდა, რასაც ლიტერატურაში უნდა გამოხმაურება ეპოვნა. ახალი თაობაც გაჩნდა, რომელთან შედარებით ჩვენი მესამოციანენი უკვე მამებად გამოიციკირებინან. ამ ახალ თაობას თავისი საკუთარი გზნება ჰქონდა, საკუთარი მსოფლმხედველობა, რაც ლიტერატურაში აუცილებლად უნდა გამოჩენილიყო. მათ არ აკმაყოფილებდათ ის კულტურული მიღწევანი (თეატრი, პრესა), რაც სამოციანელთა ღვაწლს შეადგენდა უმთავრესად. ჩვენი ქვეყანა უფრო მეტს საჭიროებდა, და განსაკუთრებით ფართო მასის ჩაბმას ეროვნული ცხოვრებისა და კულტურული წინმსვლელობის საქმიანობაში. თავადაზნაურული ინტელიგენციის მემკვიდრეებად გამოვიდნენ ე. წ. „ტეტიათა მოტრფიალენი“, ანუ „დიაკენის შვილები“, რომელთაც იდეოლოგიურად ახალი არაფერი შეუქმნიათ, მაგრამ ახალი კოლორი კი შემოიტანეს ჩვენს ლიტერატურაში, ახალი სიცოცხლე და ნამდვილობა. სამოციანელთა ფართო და ზოგადი პროგრამიდან, მათ ერთი მუხლი აიღეს და გამუდმებით მასზე წერდნენ, ფიქრობდნენ და საქმიანობდნენ. ის ხალხი, რომელსაც „მესამოციანები“ აიდეალებდნენ, რომელთა ამალგებას და ყოველი სიკეთით ავსებას ისინი მტკიცე აღთქმად ისახავდნენ, აი ის ხალხი უკვე შედარებით აქტიურ გზაზე არის გამოსული „Мужики идут с топорами, что-то страшное будет“, ასე წერდა დოსტოევსკი და ჩვენშიაც ამის მსგავსი მდგომარეობა

იწყებოდა. ხელშესახები, რასაკვირველია, ჯერ არაფერი იყო, მაგრამ განთავისუფლებული ყმები გულთ რაღაც დიდ ბოდმას ატარებდნენ და ამ სიმძიმეს ვერ შეუმსუბუქებდა კაბინეტებში შებრალების ტონით დაწერილი, თუნდ ძალიან ლამაზი, ლექსები და მოთხრობები. საჭირო იყო ხალხთან ახლო მისვლა, მისი ფიქრის გაგება, დაძმობილება და საქმე, უპირველეს ყოვლისა. ჩვენ ზემოთ ვნახეთ, რომ სამოცდაათიან წლებში ეს პრაქტიციზმი მართლა რომ „წყველ“ კითხვად იყო გადაქცეული, მაგრამ მხოლოდ „მეყველეთა საზოგადოება“ და „სოფლის კრედიტი“ არ კმაროდა გლეხი კაცის ასამაღლებლად და გასანთავისუფლებლად. საჭირო იყო ხალხში სიარული, შეგნების გამოღვიძება, ბრძოლისათვის მომზადება. და ჩვენ ვხედავთ, რომ აქა-იქ უკვე არსდება ფარული საზოგადოებანი, ჩნდებიან რევოლუციურად განწყობილი პირები, რომელთაც დიდი მოქმედებისათვის გული ერჩით და ხალხის კეთილდღეობისათვის თავგანწირულება სწადიათ. ისინი ჩქროლვით აღევნებენ თვალ-ყურს რუსეთის რევოლუციონერთა მოძრაობას, გარიბალდის ბრძოლა მოქმედების სახარებად დაისახეს, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ხოლო პარიზის კომუნის დამარცხებამ ჩვენებსაც ისეთი ტკივილი აგრძნობინა, რომ ჩვენი ახალი თაობა ფიქრით გადადიოდა პარიზის ქუჩებზე და ბარიკადებზე სიკვდილი საოცნებო საგნად მიაჩნდა.

მაგრამ მარტო ოცნებით ხომ არ ირთობდნენ ისინი თავს. პირიქით. შემდეგ აღმოჩენილი მასალები და განსაკუთრებით ქანდარმერიის ოქმები, საუკეთესოდ გვიჩვენებენ, თუ როგორი რევოლუციური მოძრაობა იყო დაწყებული ჩვენში ოთხმოციან წლებში. ამ მოძრაობის მეთაურები რუსეთის ცენტრებთან იყვნენ დაკავშირებულნი, განსაკუთრებით პეტერბურგთან. ჩვენი „ხალხოსნების“ ფარული საზოგადოებანი ცოცხალ კავშირით იყვნენ გადაბმული რუსეთის ასეთსავე საზოგადოებებთან, უთანხმებდნენ ერთმანეთს მოქმედების გეგმას, რუსეთიდან საქართველოში ეზიდებოდნენ აკრძალულ წიგნებს, პროკლამაციებს, ევროპიდან საიდუმლოდ შემოჰქონდათ სტამბა, იმართებოდა კონფერენციები... ერთი სიტყვით, ნამდვილი არალეგალური მუშაობა იყო გაჩაღებული. მათი „პროპაგანდისტები ხალხში. ავრცელებენ შემდეგ იდეას: ხელმწიფის კანონით ხალხს ახდევინებენ დიდძალ არაპირდაპირ გადასახადს მოწმობისთვის, პატენტისათვის და სხვ. და ეს გადასახადი ყოველ წლობით იზრდება. მთავრობა იგონებს ახალ-ახალ გადასახადს, რომლის მთელი სიმძიმე აწეება მუშა ხალხს, მას არა აქვს საშუალება ამოდენა გადასახადის გადახდისა და ტყავს აძრობენ

მას. მშრომელი ხალხის ოფლით მონაგარს, რასაც კი მოიყვანს იგი მიწის დამუშავებით, — თესვით, მკით, გაღეწვით, გინდ ისეთი მძიმე მუშაობით, როგორიც არის ტყის მასალის დამზადება და სხვა სამუშაო, რომელიც საჭიროა ადამიანის არსებობისათვის, ყველა ამას ითვისებს ხაზინა და მემამულენი, ხალხი კი რჩება მშვიერ-მწყურვალე და სიღატაკე სულს უხუთავს მას. რატომ უნდა არჩინოს ამ მშვიერმა ხალხმა შეფე და ინტელიგენცია, თვითონ კი ვაებასა და წვალებაში დალიოს სული? უკეთუ შეფე არ იქნება, არ იქნება არც მთავრობა და არც მისი კანონები, მაშინ ყველანი თანასწორნი იქნებიან. გადასახადს ძალით არავინ გადაგახდევინებთ, ხალხის საჭიროების დასაფარავად იქნება საზოგადო თანხები, რომლიდანაც საჭიროების მიხედვით დაქვავოფილდება ხალხი. ამიტომ, მთელი მშრომელი ხალხის საბედნიეროდ, საჭიროა მონდომება, ერთმანეთის მხარის დაქვერა, რათა განვახორციელოთ ასეთი წესწყობილება.

ძველი უნდა დავამხოთ და ახალი აღვადგინოთ, რომ მშრომელი თვით იქნეს თავის ნაშრომის ბატონი. მღვდლები ცრუობენ, როდესაც გეუბნებიან: თითქო შეფე ღვთისაგან იყოს დადგენილი, თითქოს ხალხის ბედ-იღბალი მისთვის განგებას ჩაებარებინოს და ამ უღელ ქვეშ, ყოველგვარი ტანჯვა-წვალების მორჩილებით ატანა მშრომელი ხალხის აუცილებელი ბედისწერა იყო. ამას ისინი სჩადიან, რათა მეფეს აამონ და ამისათვის შესაფერი სასყიდელი მიიღონ¹ და სხვ. ეს უკვე მოწოდება იყო, არსებული წყობილების დასამზობად, რაც ატმოსფეროს აღელვებდა, რაღაც მჩქროლავ განწყობილებასა ქმნიდა და ჩვენს საზოგადოებრივ ცხოვრებას ეპრებოდა როგორც კიდევ ახალი დამანაწილებელი მიზეზი, კვლავ ახალი დაჯგუფებისა და შეკავშირებისათვის. შეუძლებელი იყო, რომ ამ არალეგარულ მუშაობას ლეგალურ ჟურნალისტიკაშიც არ ეპოვნა თავისი გამოძახილი და ჩვენ ვხედავთ, რომ ეს მოძრაობა პრესის საშუალებითაც მელავნდება. 1881 წელს არსდება ჟურნალი „იმედი“ და ამ ჟურნალის გარშემო თავს იყრის, ასე ვთქვათ, სამწერლო დემოკრატია (მიხ. გურგენიძე, გრ. ყიფშიძე, ან. ფურცელაძე, სოფ. მგალობლიშვილი, სტ. კრელაშვილი, ნ. ბიზანიშვილი და სხვანი). ამ ჟურნალმა მართალია ორ წელიწადზე მეტი ვერ იარსება და თავისი იდეური შინაარსიანობით თუ სხვა რამ ღირსებით დიდი არაფერი შეუძენია ჩვენი ლიტერატურისათვის, მაგრამ ეს მოვლენა მაინც მნიშვნელოვანი იყო. ეს გავდა ერთგვარ ლაბორატორულ მუშაობაჲს, სადაც ბევრი ცდა ამაოდ მიდის, მაგრამ „ამაობის“ შე-

¹ იხ. „რევოლუციის შატანე“, № 1, 1926 წ., გვ. 60 — 80.

დეგად დიდ მიღწევებს ვიღებთ. „იმედი“ მეტად ღარიბი იყო, როგორც ესთეტიკური საუნჯეებით, ისე მეცნიერული მოსაზრებით და პოლიტიკური მხედველობით. მაგრამ ყველა ამ ნაკლს ისციდიდა ის მაგარი საფუძველი, რომელზეც ისინი მტკიცედ დადგნენ. ეს იყო მწრომელი ხალხი, რომლის გათვითცნობიერების ისტორიაში „იმედი“ ერთ თვალსაჩინო ადგილთაგანს დაიჭერს. და აი, ეს უურნალი, თავისი თანამწრომლებით, მიუხედავად იმისა, რომ ის თეორიულად ახალ რაიმეს არაფერს იძლეოდა, მაინც ოპოზიციის თავმესაფარად იქცა.

ვერ ვიტყვით, რომ „იმედის“ გარშემო შემოკრებილი მწერლები ორიგინალურ აზროვნებას იჩენდნენ. ყოველი მათი სიტყვა მკვახეა, ხშირად ზერელე. მათ მიერ წამოყენებული ბრალდებები გაბრაზებული ავტორების კილოს ააშკარავენ ბენ, მაგრამ არ შეიძლება, რომ ამ მოვლენაში დიდი ამბების მოლოდინი არ დაინახოთ. „იმედის“ ნილილისტური პროტესტანტობა ჩვენთვის საინტერესოა როგორც ხალხის წიაღიდან გამოსული ინტელიგენციის გულის-ნადები, რომელსაც კარგათ ვერ უთქვამს თავისი სათქმელი. საამისო არც ცოდნა აქვს და არც გამოთქმის გააზნვილებული საშუალება, მაგრამ იცის დაკმაყოფილების ის გზები, რომელსაც ახალი ქვეყნის პერსპექტივა შლიდა. ეს გზები ხალხის გულიდან ამოდიოდა და ისევ ხალხისკენ ბრუნდებოდა. და აქ, უპირველესად ყოვლისა, ხელშესახები დახმარება იყო საჭირო და არა კაბინეტური პროპაგანდა და მაღალი თეორიების სართულები. „იმედმა“ ეს პოზიცია დაიჭირა და აქედან დაიწყო შეტევის ბრძოლა ყველას წინააღმდეგ, ვინც მასთან არ იყო. იგი წერდა: „მთელი ხალხი სწყდებოდა სიმშლითა და უმოსაულობით, ამ დროს ჩვენი მწერლები გაცხარებული ბაასობდნენ ტიერზე და გიზოზე; ხალხს ავიწროებდა და სტანჯავდა ათასნაირი შესამართლობა მოსამართლეებისაგან, მწერლები აღტაცებულნი მოგვითხრობდნენ ლუი-ბლანებზე, რომფორებზე და გამბეტებზე. ხალხი იწვებოდა და იდაგებოდა უთვალავი ხარჯისა და ბეგრებისაგან, მწერლები კი ბოკლისა და დარვინის თეორიების მეტს ვერასაჰპოებდნენ სალაპარაკოდ“—... ეს კილო ანტონ ფურცელაძის კილოსა ჰგავს, თუმცა უფრო მოუხეშავია და დახშული. დარვინის თეორია არ უნდათ, რევოლუციანზე და პოლიტიკანზე წერა არ აინტერესებთ, მათ უნდათ მხოლოდ „ხალხის გაჭირვებაზე“ ლაპარაკი და ისეთ ვიწრო და შინაურ ფარგლებში, როგორც ჩვენი სოფელია და მისი „უთვალავი ხარჯები და ბეგარა“. რასაკვირველია, ასეთი უარყოფით ისინი ხალხს ვერ დააყენებდნენ შეგნების დიდ გზაზე, რადგან ეს უკანასკნელი ბუნებისმეტყველების ცოდნასაც მოითხოვს, პოლიტი-

კისასაც, მაგრამ ჩვენი „დიაკნის შვილები“ არც ისე დახელოვნებულნი იყვნენ, რომ მათს შვილდს ისარი შორს გაეტყორცნა. მათ უნდოდათ „დღევანდელი“ დღე, შედეგების სასწრაფო მოსპობა, და ამ საქმის სამსახურად მოუწოდებდნენ ყველას.

უნდა ითქვას, რომ „იშედის“ ჯგუფის გამოსვლას სამოციანელები ერთგვარი აბუჩა კილოთი შეხვდნენ. ისინი ზემოდან გადაყურებდნენ ამ დიაკნის „შვილებს“ და ეუცხოებოდათ მათი გამოსვლა სალიტერატურო ასპარეზზე. მართალია, მათი იდეოლოგია დემოკრატიული იყო, ზოგჯერ რევოლუციონურიც, მაგრამ მანამდე, ვიდრე თვით იყვნენ ხალხის ბედის ხელმძღვანელები. მაგრამ, როდესაც ამ მხრივ მათ მეტოქეები გამოუჩნდნენ და ისიც დაბალი წრიდან გამოსული ელემენტები, მათ ეს თითქოს იუკადრისეს და აკაკი წერეთლის პირით მოიწადინეს კიდევ მათთვის შესაფერი ადგილის ჩვენება. ეს აღარ იყო იდეოლოგიის საკითხი. აქ ტრაგიციამ იჩინა თავი და იმ ჩვეულებრივმა მოვლენამ, რასაც თეორიისა და პრაქტიკის გაყრა ეწოდება.

„იშედმა“ დობროლიუბოვის ლოლიკით დაიწყო თავისი პროტესტანტობა:

— რატომ უყვირს უ. აკაკის, რომ „მღვდლის შვილები“ და „დიაკნები“ სალიტერატურო ასპარეზზედ გამოსულან? ეს ხომ უენკველად ასე უნდა ყოფილიყო! მამ ვის შეეძლო აკაკის და მის ამხანაგების მწერლობის ანდერძის აგება? ყოველივე წესის აგება მხოლოდ მღვდელ-დიაკნებს შეუძლიანთ და ბედის-წერამაც საქმე ისე მოიყვანა, რომ „იშედში“, რომლის დანიშნულებაც არის — დასთრგუნოს ყოველგვარი გონებთაი. ზნეობითი და მოქმედებითი მახანჯობა, მამსადავანე მწერლობისაც, მიიღებენ მონაწილეობას „ღრრება-ივერიისაგან“ მოძღვლებული „დიაკნები-ო“...¹ ეს უკვე პოლემიკა აღარ არის, რომ მოწინააღმდეგეს მოუსმინო და საკუთარი პოზიციის სადავარგე შეაფასო. აქ სულ სხვაგვარი, დაჯერებული კაცის კილო ისმის, რომელიც ჭიუტობს და ლოლიკურ არგუმენტაციაზე ძლიერ ეწყარება იმ შინაგან ხმას, რომელიც სულ სხვა ნიდაგზე არის ნაზარდი. ეს ხმა არის ის შეურიგებლობა, რომელიც წოდებრივი წინააღმდეგობით იყო ნაკვები და რომელსაც ვერ ჩაკლავ-

¹ „იშედი“, 1881 წ., № 2.

და ვერწვითარი ძალა, გარდა თვით წოდებრივობის მოსპობის ფაქტისა. „შორი-შორსა ვართო“, აქ უნდა ვეძიოთ ყოველივე შეურაცხლობის, უნდობლობის და პროტესტანტობის საფუძველი. რა ვუყოთ, რომ „იმედლები“ კიდევ არ იყვნენ ნამდვილი ხალხის წარმომადგენლები. რა ვუყოთ, რომ ამ ხალხზე „მალა“ ერთი საფეხურით მაინც იდგნენ. ეს ამ შემთხვევაში არ არის საინტერესო. საინტერესო ის არის, რომ თავადაზნაურობას ებრძვიან როგორც წოდებას, ებრძვიან, როგორც ამ წოდებრივი ჩვეულებების შემოშტაბთ ლიტერატურაში. ებრძვიან, თუ გნებავთ, როგორც უნიადაგო ელემენტს. და ებრძვიან არა მხოლოდ თანამედროვეებს, არამედ წარსულებსაც, ისტორიას აპირქვევებენ.

— „ჯერ იყო და, რა წამს ქართული ასობით სიტყვების გამოსატვა მოახერხეს ჩვენმა მწერლებმა, მაშინვე ამოირჩიეს კერპად დალალ-კავებიანი ქალები და ამღერებდნენ, ფეხთა მტერად უხდებოდნენ და უკმეოდნენ მათ საკმელსა, იყვნენ განკვირებულნი და გაძვლელ-გამოძვლელსა ჰკითხავდნენ: ვაჟი და ვშვენიერი ქალი რომ ერთად დასევა, — რომელი რომელსა სუნავს, — ვარდი ქალსა თუ ქალი ვარდსაო? როდესაც დაინახეს, რომ ამ ფრიად მაღალ-ღირსებიანი კითხვის ახსნა ვერაგვის მოახერხა და არც არავის სცხელოდა მისთვის, ახლა მიჰყვნენ სამშობლოს გაწვიადებასა და იმის ქებას, თავიანთი ცარიელი სიტყვების რახა-რუხით გახურებულნი, ყველას პირში ახლიდნენ — „სხვა საქართველო სად არის, რომელი კუთხე ქვეყნისა?“ ერი ვუოლდი, პურადი, მებრძოლი შავის ბედისა“... მიჰყვნენ იმ ღრმა შეხედულების გამოკვლევას, თუ რომელ სიტყვას ამოირჩევს ქართველი გლეხი, როდესაც ის მიუგორდება თავის საყვარელს, — „პოეოლუსტას“ თუ „აგრემც შენ კი გენაცვლები“? და ერთხმად ამტკიცებდნენ, რომ ქართველი გლეხი, ერთ „აგრემც შენ კი გენაცვლების“ არ გასცელის ათას „პოეოლუსტაზე“. ნელ-ნელა, ღვთის მოწყალებით, გადავიდხენ აქედან იმაზე, რომ დაუწყეს დაცვა ქართულ ჩვეულებას, ქართულ ენას, დაფა-ზურნას, ქიანურს და სტვირებს, თითქოს ქვეყანაზე, გარდა ათასში ერთი მახინჯებისა, მოიძებნებოდეს სალი კაცი, რომელსაც ან თავისი სამშობლო არ უყვარდეს, და იმისი ენა, ანუ კიდევ, თითქოს მოიძებნებოდეს რომელიმე სულელი, რომელიც ჩვენ მოგვედავებოდა ან ენას, და ან სხვა რაიმე ქართულს, ან გინდა მოძებნილიყოს ასეთი სულელი, თითქოს იმას შეეძლოს, რომ წაგვართვას, გამოგვწუნოს ის, რაც ჩვენს სხეულს შეუთვისებია და ბუნებად გადაქცეულა. ჩვენ სულ ყველამ კარგად ვიცოდით, რომ რაც წასართმევი გვქონდა, ყველაფრიდამ ცარიელზე დაგვევა ის-

ტორიამ და დაგვიწინარჩუნა ის, რასაც სიკვდილის მეტი ვერაფერი ხელს ვერ ახლებს. ვიკოდით ეს და ვაკანტურებდით თავებს — მართალს ბრძანებენ ჩვენი ბატონები, — ქართული ენა არ უნდა დავეიწყოთო. როდესაც ჩვენი მწერლები დარწმუნდნენ, რომ თავიანთ უაზრო აზრების გავრცელება სულ ტყუილი ყოფილა, რადგან ეგ აზრები უიმათოდაც მაგრა ყოფილა გამგდარი ხალხში, მაშინ... მაგრამ მაშინ რაღა? მაშინ დომხალივით აუტრიეს სიყვარული და სამშობლო ერთმანეთში, და შემდეგ. სრულებით გაჩუქდნენ-ო!... რასაკვირველია, აქ აჩქარებული მსჯელობისა და ერთგვარი აღგზნების ნიმუშთანა გვაქვს საქმე, თორემ საღუძღლიანი და მიუღდომელი კრიტიკა ასე არ ამეტყუელდებოდა. ამ ამონაწერში, „მესამოციანელთა“ მთელი მოღვაწეობა ფეხანოკრულია, თითქოს რაღაც ცოდვილობასთან ჰქონდეთ საქმე და არა იმ დიდ მოვლენასთან, რომლის ნაყოფით თვითვე არიან გამოზრდილნი. თითქოს „მესამოციანებს“ მეტი საქმე არა ჰქონიათ-რა და საქართველოზე უსაფუძვლოდ ულაპარაკნიათ, რაც სხვა სიტყვით ასე ითქმის: რად სპირდებოდა ჩვენს ქვეყანას ეროვნული მოტივი, საამისო რა სპირადო. ამას „იმედის“ ჭკუთი არ იტყოდა, რომ უფრო დინჯად მოქცეულიყო და უფრო ღრმად ჩაეხედა გასარკვევ ამოცანაში. მაგრამ ატმოსფერო ისეთი იყო შექმნილი, რომ ბრძოლის გუნებაზე აყენებდა, ბრძოლამ კი დიდი წყვეტება იცის და ზომის დაკარგვაც. ასევე დაემართათ ჩვენს „ხალხოსნებსაც“. მაგრამ ხომ რაღაც ნიადაგი უნდა ჰქონოდათ, რომელიც აიძულებდა ასეთი ბრძოლის წარმოებას, გარდა წოდებრივი სხვადასხვაობისა? მით უმეტეს, რომ „მესამოციანეებმა“ უკვე კარგა ხანია რაც დაგმეს თავიანთი უპირატესობანი და „ადამიანის და მოქალაქის“ უფლება და ღირსება საეხებით აღიარეს? ჩვენდა სამწუხაროდ, სხვა რამ მოტივი აღარ ჩანს. „იმედის“ სოციალ-პოლიტიკური და ეროვნული იდეალები „მესამოციანეების“ იდეალებთან შედარებით, არამცთუ შორს არ წასულა, იქნაღვე ვერ ნისულა, ანდა, უკეთეს შემთხვევაში, იგივეა, მხოლოდ ხალხის ამოძრავება უნდათ უფრო გაგულისებით. ვინ იქნება ახალი ცხოვრების მთავარი მოციქული, ეს ამოცანა იდგა და „იმედმა“ ხალხზე მიუთითა, თორემ რა არის გასაკეთებელი, ეს ჩვენს „თერგდალეულებს“ უფრო კარგად ესმოდათ, და „იმედის“ თანამშრომლებიც ამ სკოლიდან არიან გამოსულნი. აი, როგორ გადმოგვცემს „იმედის“ თანამშრომელი სტეფანე ჭრელაშვილი ეურნალის აზრს ჩვენი ქვეყნის სოციალ-პოლიტიკური ამოცანების შე-

¹ „იმედი“, 1881, № 1.

სახეზე: „ჩვენი საზოგადოების ძარღვში გამჭდარა ორნაირი სურვილი ბრძოლისა — ბრძოლა ხალხისა ეკონომიურ სამართლიანობის დასაფუძნებლად და ბრძოლა... უსამართლობასთან... ეს არის ორი უდიდესი შინაარსი ჩვენი ხალხის სურვილისაო“. აქ ერთი სიტყვა, ცენზურის მიერ გამოტოვებულია. და თუ გავითვალისწინებთ თვით თემას, რის შესახებაც არის დაწერილი, აშკარაა, რომ სიტყვა „ეროვნული“ არის გამოშვებული, რადგან ავტორი „არსენას“ და „სამშობლოს“ შესახებ ლაპარაკობს. არის რაიმე აქ ორიგინალური? — არა. „თერგდალეულებმა“, ილია ჭავჭავაძის სახით, უფრო მკვეთრად ჩამოქნილი და მკაფიოდ განსაზღვრული ფორმულები მოიტანეს. ასე რომ, „იმედის“ მთელი ღვაწლი იმაში გამოიხატა, რომ ხალხის გულში სცადა შექრა, მოძრაობა ზემო ფარდებიდან ქვემოთ ჩამოიტანა, კლასობრივ ნიადაგზე დადგომის წადილიც გამოაცხადა, მაგრამ ვერ მოახერხა. ვერ მოახერხა რა კლასობრივ ნიადაგზე დადგომა, „იმედი“ წოდებრივ ნიადაგზე დადგა და გლეხობის მოტრფიალედ იქცა, ეს დიდი საქმე იყო. საზოგადოებრივი ღიფერენციაციის შთანასახი უკვე გამოჩნდა. პირველ ტალღას მეორე მიყვებოდა და შეიქმნებოდა დიდი მღელვარება, რომელიც გადარეცხავდა იმ ბოროტებას, რომელიც წოდებრივი რეჟიმის მიერ იყო უხვად დაგროვილი.

თანაც, „მესამოციანების“ მიერ დაწყებული ბრძოლა, „იმედელებმა“ მალალი წრეებიდან უფრო ფართო მასაში გადაიტანეს და ამით ნიადაგი მოუშხადეს იმ მასიურ მოძრაობას, რომელიც შემდეგ წლებში დაიწყო და შედეგებს დღესაც ვხედავთ. რაც შეეხება იდეოლოგიას, „იმედმა“ მართალია ვერ შესძლო მისი შექმნა, მაგრამ ადრე თუ გვიან გაშოჩნდებოდა ვინმე, რომელიც ჩვენი ცხოვრების ნოთხოვნილებათა მიხედვით შეეცდებოდა მთლიანი სისტემის შექმნას.

1882 წლიდან, ჩვენი პრესისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების სარბიელზე გამოდის გ. მაიაშვილი. რასაკვირველია, გ. მაიაშვილი (ზდანოვიჩი) ახალი იდეოლოგიით არ მოვლინებია ჩვენს ქვეყანას. ეს ტიპიური რუსული „ნაროდნიკობა“ იყო, მაგრამ საინტერესოა მაინც, რომ მისი სახით გარკვეული სოციალ-პოლიტიკური მსოფლმხედველობის კაცი ლაპარაკობს, რომელმაც კარგად იცის საზოგადოებრივ მოვლენათა მოცულობისა და ღირსების ამბავი. იგიც, „იმედის“ ჯგუფის მსგავსად, ველარ კმაყოფილდება „ქველი თაობის“ ანუ „მესამოციანეთა“ მოღვაწეობით, მაგრამ იქ, სადაც „იმედი“ სრულიად შლიდა მათ დამსახურებას, გ. მაიაშვილი ამ დამსახურებას აღიარებს, დიდად აფასებს კიდევც, მაგრამ ნაკლსაც

ხედავს. „ჩვენ ვმოქმედობდით აქამდე ცალ-ცალკე, უსისტემოდ და გაფაზტულად. ამის გამო, ყოველს ჩვენს დაწესებულებას რაღაც უმიზნობის და განცალკევების დადი აზის-ო“. ე. ი., აქ უსისტემობის და უპროგრამობის შესახებ არის საუბარი, რაც სიმართლე იყო. ჩვენი „მუსამოციანეები“ ერთგვარ პარტიზანულ ბრძოლას აწარმოებდნენ, საჭირო კი იყო ოპერაციების მთლიანი ფრონტით და ერთი გეგმით წარმოება. თავის ცნობილ წერილში: „წერილი ჩვენ საზოგადოებრივ მოღვაწეთა მიმართ“, — გ. მაიაშვილი „ძველებს“ მიმართავდა: „თქვენ გეტყობათ, რომ გიყვართ სამშობლო, თქვენი ენა, ხალხი, მაგრამ არ გეტყობათ, რომ თქვენ ცნობიერად მოფიქრებული გქონდეთ პროგრამა საზოგადოებრივობის მოქმედობისა... არც ერთ საზოგადო მოძრაობას არ ექნება არავითარი მნიშვნელობა, თუ რომ ხალხი იმაში ასე თუ ისე მონაწილეობას არ იღებს. ხალხი აძლევს მოძრაობას დიდ ძალას და მნიშვნელობას... ავტორის აზრი ნათელია. მას უნდა, რომ მოძრაობას მასიური ხასიათი მიეცეს და მაშინ, ყოველი საქმე მტკიცე საფუძველს დაემყარება. თანაც, მასშტაბის გაზიდება გამოიწვევს ძალთა დიდ მობილიზაციას, ეს კი გულისხმობს გეგმა-შეწონილობას და მთლიანი ხაზით ბრძოლის დაწყებას. თორემ „ღალატება სკოლებში ქართული ენის შემოღებაზე, სახალხო სკოლების დაფუძნებაზე, ქართული თეატრის გამართვაზე, სასარგებლო წიგნების გამოცემაზე, ჩვენი ენის განვითარებასა და გამშვენიერებაზე და სხვა და სხვა... ყოველი ესენი ძლიერ საჭირონი და თანაგრძნობის ღირსი საგნები არიან. მაგრამ ამ საგანზე გაჩერება, მათ გარშემო ტრიალი და ამასთანავე კმაყოფილებით დახილი, რომ მხოლოდ ამაზედ არის დამყარებული ჩვენი ქვეყნის ბედნიერებაო, იმასა მნიშვნავს, რომ თქვენ მოქმედების პროგრამა ჯერ კიდევ არა გქონიათ შეკუმშავებული და მტკიცე ნიადაგზე დამყარებულიო“. ეს არის ის ძირითადი კითხვა, რომელიც აღძრა გ. მაიაშვილმა და უნდა ითქვას, რომ ამ საკითხს „მუსამოციანეთა“ რიგებში უკმაყოფილება არ გამოუწვევია. ეს წერილი ილია ჭავჭავაძის „ივერიაში“ იქნა დაბეჭდილი, რაც იმის მაჩვენებელია, რომ „ძველი თაობა“ იმდენად იყო დაინტერესებული ჩვენი ქვეყნის წინსვლელიობით, რომ ყოველ ახალს თანაგრძნობით ეგებებოდა, თუნდ მის წინააღმდეგ ყოფილიყვეს მიმართული, ოღონდ ამ სიახლეს ჰქონოდა საფუძვლიანობა და საქმის უნარი.

ჩვენ აქ არ შეგვიძლიან უფრო დაწვრილებით შევეხოთ ამ მოძრაობას. აღვნიშნავთ კი, რომ მას ლიტერატურის წარმართვისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ამ უკანასკნელს დაევალა ხალხის სანსახური იმ აზრით კი არა, როგორც ეს მანამდე იყო, არამედ სხვა-

გვარად. სამოციანელები ხალხის შესახებ წერდნენ, ახლა კი ახალი ლოზუნგი იყო: სახალხოდ წერა. „ლიტერატურა უნდა შეიქმნეს, უპირველეს ყოვლისა, სახალხო ლიტერატურად, უკეთუ გვსურს, რომ მას ჰქონდეს გავლენა და ძლიერება, ფასი და მნიშვნელობა, ჩვენის ქვეუნიის საქმეების და საგნების გადაწყვეტის დროსა-ო“. უნდა ითქვას, რომ ასეთმა მიმართულებამ ჩვენს ლიტერატურაში ფეხი მოიკიდა და შეიქმნა ე. წ. „ტექნიკათა მოტრფიალე“ მწერლების მთელი ფრაქცია. სინამდვილის კარნახი ხელოვნებაში ყოველთვის ხორციელდება და, ამ შემთხვევაშიც, ქართული ლიტერატურის ფურცლებზე აღიბეჭდა საზოგადოებრივი ცხოვრების ახალი ეტაპი.

რადიკალური პერიოდი

(1824 — 1861)

მე-19 საუკუნის ლიტერატურაში რადიკალური პერიოდს ფრედრიხ შენელჰოფი ადვილი აქვს დათმობილი. ის იყო იმ მიმართულების დამწყები და მეთაური, რომელმაც მიზნად დაისახა ხალხის გულის გადაშლა, მისი ზრახვების გაგება და მის სულთან ზიარება. ანტილანტისა და ერისთავების შთამომავალი, თითქოს წინაპართა ცოდვებს ინანიებდეს, ერთი მძლავრი მობრუნებით გლეხებში გადავიდა და მათი ცხოვრებისა და ოცნების გამომხატველად იქცა. კითხვობით მის ლექსებს და გიყვართ, ვანა შესაძლებელი იყო ასეთი უკანაგახედული დეტოვიბა იმ წაწყვიდილი სოდომისა და გომორისა, რომელსაც ძველი თავადური ცხოვრება წარმოადგენდა, და ისეთი შეყვარება საბრუსი და ბერუების სახლკარისა, როგორცაც მის პოეზიაში ვხედავთ?! ეს გაკვირვება იმით უფრო ძლიერდება, რომ იგი ქრონოლოგიურად ძველ თაობას ეკუთვნოდა. 1824 წ. დაბადებული, იგიც უნდა მოხვედრილიყო ჩვენი რომანტიკოსების რკალში, ან უკეთეს შემთხვევაში, მესამოცე წლების მოღვაწეებთან უნდა დაედგარიყო. მაგრამ ეს ასე არ მოხდა. იგი სულით უფრო ახალგაზრდა გამოდგა და, ნახევარ საუკუნეს გადაცილებული, სათავეში ჩაუდგა იმ მოძრაობას, რომლის შარა გზაც ხალხისკენ მიდიოდა. ლიტერატურული თაობის თვალსაზრისით, იგი უფრო შემდეგ ეპოქას მიეკუთვნა, ვიდრე მისი თანატოლები იყვნენ. ასეთი მოვლენა იშვიათობას წარმოადგენს. ჩვეულებრივად, ადამიანის სული ქრონოლოგიასაც ვერ მისდევს და ადრე ძაბუნდება. რაღაც სკლეროზისებური სენი ახვევებს ადამიანის სულს, რაკი ოთხ ათეულ წელს გადალახავს, და დიდი ქებაა, რომ ახალი მოვლენების გაგება შეიძლოს, გატაცებას რომ თავი დავანებოთ. ჩვენი პოეტი კი მართლა რომ ბედნიერ გამონაკლისს წარმოადგენს. მასში სჩანს რაღაც თავისებური ნაპყვიობა, დაბრინავებული სულის სიმტკიცე და მიწაწაყრილი ყულტურის შენახულობა და გამძლეობა. იგი თითქოს რაკი-რულია, შინაგანი ურყევობით დამძიმებული, მიწასთან შეხორცებული

ლი და ცხოვრების ქარტეხილების მუხასავით თავზე გადამვლები. ეს ძარღვიანობა და ხასიათის შეკრულობა მისი პორტრეტიდანაც ჩანს, რომელსაც მკვეთრად აჩვენებია ხასიათის მაჩვენებელი მკაცრი ხაზები. მხოლოდ ასეთ პიროვნებებს შეუძლიანთ ის დიდი შინაგანი ჯაღახალისება და ახლად შობა, რომელიც რაფიელ ერისთავმა მოახდინა თავისში. და ეს ძალა მის პოეზიაშიც ხომ მკაფიოდ მოჩანს. მან, თავისი პოეტური ინტუიციით, შეძლო იმ „მღევის ნა-მღებლარის“ მიგნება, სადაც ჩვენი ერის სტიქიონი სთვლემდა და რაპაც მოგვეცა ვაჟა-ფშაველას უზარმაზარი პოეზია. ვაჟას გარდა, სხვაც ბევრი. წამოშალა თავისი ხევსურული დამახილით და ჩვენს ლიტერატურაში შავი ხნულაღივით კვალი გაავლო. ვის არ ახსოვს ის გახარებული ლექსი, რომელიც ბაჩანამ უძღვნა რაფიელს:

„შენა კირიშე მოხუცო,
ია გესროლე მამო,
ძილშიით გამამღვიძა
შენმა ფანჯურის ხმამო,
შაერთო გრძნობის მორგესა,
ჩემ გულიც აიჩქამო“...

მესამე ძმაც, თედო რაზიკაშვილი, დიდის სიყვარულით და მღე-
ლვარებით წერდა რაფიელ ერისთავს:

„ფშავით გიბარებ ფშაველი
ახლათ წეერ შემამღინარი,
ფანჯურზე დაემღერ შენს ლექსსა,
ოვალებს მწვეავს ცრემლი მღინარი.
ვაჟას ვესვეწე წამოვალ,
ეგებ მაცნობო, ვინ არი:
შენი მანეენა სურათი,
ბერი, დიდებით მინარი...
ხუთთავე ძმათ რაზიკაშვილთა
მოკითხვა შამოგითვალეთ,
შენ სადღეგრძელოც დავლიეთ,
ყანწები გამოვიცალეთ“...

ეს ყანწები მთელმა საქართველომაც გამოსცალა, როდესაც რა-
ფიელ ერისთავს 50 წლის საპწერლო მოღვაწეობის იუბილე გადა-
უხადა, ჩვენს იწერლობაში პირველი იუბილე, და გულსავსემ და-
ლია 71 წლის მოხუც პოეტის სადღეგრძელო. ეს ნამდვილი სახალხო
ღღესასწაული იყო, რომელმაც თავი მოუყარა ჩვენი ქვეყნის ყველა
ვენებს, განსაკუთრებით ინტელიგენციას, ზუშუბსა და გლეხებს, რო-
პელნიც თითქოს ერთმანეთს ეცილებოდნენ დამსახურებულ პოე-

ტის სიყვარულსა და პატივისცემაში. — „ძალი არ შეგეწევს ჩვენ ხელოსანებსა, რომ ღირსეულად შეგაპკოთ ქებით-ო“ — ასე ეუბნებოდა იუბილარს მეჩუქვეების წარმომადგენელი იონებ გარსევანიშვილი. „მგოსანო! შენმა სიმთ ეღერამ მოგფინა სულის ძალ-ღონე, იმედით ვეტრფით მომავალს, დიდის წარსულის მომკონე-ო“ და სხვ., ასე ულოცავდნენ ღურგლები, რომელთაც თავნთ ხელით გაკეთებული საწერი ნაგიდა მიაჩთვეს პოეტს. შემდეგ სტაჰბის მუშები, ქიათურის მალარობის მუშები, გლებზობა საქართველოს ყველა კუთხიდან, ნოქრები, ფარმაცევტები და, ერთი სიტყვით, ყველა, ვისაც სიტყვა მიუწოდებოდა. ამიტომ იყო, რომ ჩვენი იმ დროინდელი პრესა, დაწყებული „იეროიდან“ და გათავებული „კვალით“. ამ მოვლენას ხსნიდა როგორც ჩვენი მომწიფების და აქტივობის გზაზე დადგომის ნიშანს, რაც სიმართლეს შეესაბამებოდა. და ამ ნიშნის მიცემაში, რაფიელ ერისთავს უდიდესი დამსახურება მიუქღვის ჩვენი ქვეყნის წინაშე. იგი იყო ხალხის გულის მისანი, სიყვარული და იმედი. ამიტომ მოხდა, რომ იუბილეს დღეს, გარდა „ინტელიგენტურ“ დღესასწაულისა, „ნაშუადღევის ოთხ საათზე, ვგრეთ წოდებულ, ავკალის ქუჩის „იაფ-ფასიან სასაღილოს“ შენობაში, ხალხისათვის საიუბილეო წარმოდგენა გაპართეს. დიდძალი მდამიო ხალხი მიაწყდა ამ წარმოდგენას; მაგრამ რადგან შენობამ სანასზე მეტი ვერ დაიტია, გულდაწყვეტილი ხალხი იძულებული შეიქნა უკან დაბრუნებულიყო. აქ-იქ გაისმოდა უქმაცოფილებს ხმა: „მანათს გაძლევთ შაურის მაგივრად, ოლონდ შეგვიშვიტ-ო!“ ასე წერდა თავის დროზე უსახელო რეპორტაჰორი.

1901 წელს რაფიელ ერისთავი გარდაიცვალა. თელავიდან იგი წაასვენეს სოფ. ქისტაურში დასაკრძალავად. დიდძალმა ხალხმა მოიყარა თავი. მიუხედავად იმისა, რომ ბალდახინიც თან ახლდა პროცესიას, მიცვალბებულის კუბო კახელებმა სულ ხელით ზიდეს 18 ვერსის მანძილზე. მომსწრეების ჩვენებით, ეს რალაც არაჩვეულებრივი სანახაობა ყოფილა. სოფლის ხალხს ძალიან ჰყვარებია რაფიელი, მაგრამ რას წარმოიდგენდნენ ქისტაურელი სესიები, რომ რაფიელი ასეთი დიდი კაცი იყო. ვერც წარმოიდგენდნენ, რადგან რაფიელ ერისთავი სულ ახლო იყო გლებზობასთან მისული და სიახლოვე ხომ შთაბეჭდილებას ანელებს. ერთგვარი დისტანცია არის საჭირო, რომ დიდი სანახაობის წინაშე მოწიწება იგრძნო. ეს — სა-

ზოგადოდ. ხოლო კერძოდ სოფლისათვის, და იმ დროს, როდესაც ყოველი „ჩინონიკი“ „ნაჩალიკა“ ეგონათ და „ხელმწიფის“ კაცად მიჩნეულს, მდებლად შორიდან უკლიდნენ, რაფიელ ერისთავს თავისად თვლიდნენ და არც ეგონათ, თუ ის „დიდი კაცი“ იყო. მართალია. თავადიშვილი იყო, მაგრამ ღალატს ხომ არ იღებდა. ეს „კაი-კაცობით“ მოსულია, მაგრამ ეს ამბავი ქისტაურიდან „მთელ ქვეყანას“ როგორ მოედო — ეს უკვირდათ. რაფიელ ერისთავს ჰყავდა გენერალი ძმა — კიაზო და გლეხები თურქე ამბობდნენ, ჩვენ დიდი კაცი კიაზო გვეგონა და თურქე რაფიელი კი ყოფილა ხელმწიფის სწორი კაციო. თავისებურად გლეხები მართალნიც იყვნენ, როდესაც გაოცებით თავებს იქნევდნენ. ისინი არ იყვნენ დაჩვეულნი, რომ მათთან კირი და ლხინი გაეყო ნასწავლ კაცს. რაფიელ ერისთავი გამონაკლისივით იყო და იქნებ, თავიანთი ლოლიკით, გლეხები რაფიელ ერისთავს „გზიდან აცდენილ“ კაცად წარმოიდგენდნენ.

ღიახ, რაფიელ ერისთავი მეტ წილად გლეხობაში ტრიალებდა. აკვირდებოდა მათ ცხოვრებას, სწავლობდა. მაგრამ ისე კი არა, როგორც გარედან მისული ადამიანი, არამედ როგორც შინაური, მათს ტყავში გამოხვეული და მათი სულით ნაზიარევი. იგი არაფერს არ გაუტრბოდა. თურქე მინდვრად თუ ვენახში, კალოზე თუ ბოსელში, სადაც კი გლეხის „ჭეელი“ ბიჭები თავს მოიყრიდნენ, ჩაუჭდებოდა ჩვენი პოეტიც და მათთან ერთად შაირობდა. ეს პოეტური შევიძრება ჯერ „ნება-დართულის“ საზღვრებში მიმდინარეობდა, მაგრამ რაფიელს სხვაც უნდოდა, ნებადაურთველი. ვინც იცნობს ჩვენი ხალხის მოუხრიდებელ და აწყვეტილ შაირობას, ის გაიგებს, თუ რამდენად დაახლოებული იყო რაფიელი გლეხებთან, რომ ეს უკანასკნელნი გაშირებას უზედანდნენ. მართალია, ჯერ მორიდებულად ჩუშვებოდნენ პოეტის თხოვნაზე, რომ ის „მლაშე-მლაშეები“ სთქვითო, მაგრამ როდესაც თვით პოეტი გადავიდოდა შეტევაზე და მართლა გადაამლაშებდა კიდევ, მოსდგებოდნენ ეს ქოჩორა ბიჭები და სულ ტყავს გააძრობდნენ ხოლმე მოსწრებული და უწყალო შაირებით. იყო ერთი სიცილი, ყიყინა, და ამ საერთო ქრიაშულში რაფიელი იწერდა და იწერდა ჩვენი სოფლის ანაკრეონისებურ, მაგრამ უფრო აშლილსა და აწყვეტილ ლექსებს.

რაფიელ ერისთავი დიდი ოხუნჯი ყოფილა. სადაც ის გაჩნდებოდა. ყველგან სიცილის აურზაური დგებოდა, მხოლოდ თვით „თვალებით იცნოდაო“. ეს გულგახანილობა ხომ უფრო შეაყვარებდა მის თავს ყველას, და ამითაც აიხსნება ის სიტყვები, რომელსაც ჩვენი პოეტის შესახებ ამბობდნენ: რაფიელ ერისთავს მტერი

არა ჰყავსო. — „ბერო, შაქრო, თანდილ, რა ჰქვიან ამ ბალახსა აბა თუ იცით-ო“ და მიაწოდებდა რომელიმე მცენარეს. ისინიც ეტყოდნენ სახელს და ამჩივად აგროვებდა ბოტანიკურ სიტყვებს. ერთი სიტყვით, ის ცოცხალი ძაფებით იყო ხალხთან დაკავშირებული. მან იცოდა გლეხი კაცის სახლკარის ყოველი კუნჭული, მიწის სულის ყოველი თრთოლვა, იცოდა მიწის ხასიათი, ტყვილები და სასოება თუ იშვლი. ამიტომ არის, რომ რაფიელ ერისთავის ლექსები ხალხურ ლექსებში გადადის. ხოლო ხალისიანობა კი არ აკლდება, თუნდ ბევრჯერაც გქონდეს წაკითხული. ეს ხალხური ლექსის საგანგებო ფისებაა. — „აბა იმათ სიმღერას უყურე: ერთი გრძელი კენესაა და მაინც სიმღერას ეძახიან. ჩვენი სიმღერა კენესა არ არის, და მაინც ლბენა ვერ დაგვირქვევია-ო“. ილია ჭავჭავაძის ეს სიტყვები სრულის უფლებით შეიძლება რაფიელ ერისთავის პოეზიის შესახებაც ითქვას.

როგორც ზევით მოვიხსენიეთ, რაფიელ ერისთავში, ოთხმოციანი წლების დასაწყისში, მოხდა რადიკალური მოპარუნება და, მანამდე ერთგვარად რომანტიულად განწყობილი, შემდეგ გლეხის სინამდვილეს მიუტრიალდა და მას შესწირა მთელა თავისი შემოქმედება. მხოლოდ აქ განმარტება არის საჭირო: „ტექნიათა მოტრფივალე“ პოეტის ბუნება აღრანდელ ლექსებშიც ელავს. მაგრამ იქ — სხვადასხვა პოეტურ თემებში, ეს მზარე თოქოს იკარგება; შემდეგში კი საწინააღმდეგო მოვლენასთან გვაქვს საქმე. პირველი პერიოდის დამახასიათებელი თემები ასეთია: „თვლები“, „ბებულა“, „უგავილს“, „სიყვარული“, „ჩვიდმეტი წლის ქალს“, „სინანული“, „ალბომში“, „იქვიანი“, „რისთვის მიუვარხარ“, „თ-ს“, „ყანწი“, „ვარსკვლავს“, „ღვინო“, „ფერხულის ხმაზე“, „დამივიწყეო“, „ვერ დაგივიწყებ“, „ვინ შევიყვარო“ და სხვ... ამ სათაურებითაც აშკარაა თუ რა მიმართულებით მიდიოდა ჩვენი პოეტი, თავისი პოეტური მოღვაწეობის პირველ პერიოდში. ვნახოთ ახლა მეორე პერიოდის შემოქმედების ხასიათი: „პურის მოსავალი“, „ყანა“, „თინიას მამითალი“, „თანდილას დარდი“, „მოღმეალი ყანა“. „ღედაბროს მოთქვა“, „წისკილი“, „გუთანი“, „სათიბი“, „ბერუას ჩაფიქრება“, „სესიას ფიქრები“, „ღამის მეხრე“, „აღზევანს წასვლა“, „ობოლი“, „ტეტის მოთქვა“, „შიშლილი“, „ბერუას ჩივილი“, „მოხუცი ხიზანი ყმაწვილ მემამულეს“, „საბრუას სახლ-კარობა და შექლება“, „მე-

ვენახის სიმღერა“, „ღამის მეხრის სიმღერა“, „მეცხვარე თრიალეთ-ზედა“, „თედუა“, „დემეტრეს ჩივილი“ და სხვ...

ეს ისეთი თვალსაჩინო შოვლენაა, რომ ძალაუვნებურად ყურადღებას იქცევს, მაგრამ შეუმჩნეველი არ უნდა დაგვრჩეს ის სოფლური მოტივებიც, რომელნიც აქ-იქ კრთიან და გვანიშნებენ ავტორის ბუნების ჭერ გაუშლელ თვისებებს. 1857 წელს რაფიელ ერისთავი წერს ლექსს, სათაურით — „მთხოველი მსაჯულისადმი“. აქ იგივე სურათია აწერილი, რაც შემდეგ ილია ჭავჭავაძემ უფრო ფართო გაქანებით „კაკო ყაჩაღში“ დახატა. სახელდობრ, ბატონის წინაშე დედის თხოვნა შვილის დაბრუნების შესახებ („კაკო ყაჩაღში“ — დედის ნაგიერ ნაპა არის გააოყვანილი).

— „მოველ ბატონო, ღმრთისა მსაჯულო,
გენაცვალების შენ ჩემი თავი;
მსურვალეთა გთხოვ, ცრემლითა გვედრი,
გულს მომაშორე მე ცეცხლი მწვაი;
გთხოვ დამიბრუნო მე ჩემი შვილი,
დედა ვარ მისი, განა მომკლავი?
სხვა რად პატრონობს ჩემსა ნაშობსა,
რისთვისა სტანჯავს მანდ მღვთი სეავი?
შვილი ჩემია, უარს ხომ ვერ ვყოფ,
გთხოვ მომაშორო ეს ცეცხლის ალი,
მე ბევრს ვერ შეესძლებ სუსტის ბუნების,
დედა ცოდვილი, ბედ-კრული ქალი...“

აქ გარკვეულად არის დაგმობილი ბატონყმობის წესები, ამ უკანასკნელის გადაგდების შვიდი წლით ადრე, და ნაჩვენებია ის სიყვარული და თანაგრძნობა, რომელსაც პოეტი თვითაც გრძნობდა და სხვებშიც ცდილობდა ამავე განცდების გამოწვევას. ასევე, ადრევე არის დაწერილი „მთხოვარა გლახაკი“ (1859 წ.), სადაც შებრალების კილოთი არის აწერილი დაბეჩავებული ადამიანის საშინელი დრამა. „სიღარიბემ წელში ხუთად გამლუნა, ჰირმა, სევდამ დაძკა, დამაძაბუნა-ო“. მაგრამ ამ „უქალანო, უშარვლო, თავ-შიშველ, ძვირად მაძღარ, ხშირად მშიერ“ ადამიანს, ყველას დევნის, ამცირებს:

„ერთხელ უცხოდ მოკაზმული მდიდარი,
ყარაბალის აჭილაზედა მჭდარი,
მოაქროლებს, ამაყად იყურება;
გროში ვთხოვე, ვუთხარი: „მეჭირება“.
დამაბაჯა ცხენი, ჩამომივიღლა...
მკლავი მომტყდა, — იმან გაიღიმილა“...

და ასე, ავტორი გვიხატავს ეპიზოდთა მთელ წყებას, თუ როგორ უკაცურად ეკიდებოდნენ ამ „ბედით“ ჩაგრულს და ცდილობს მკითხველში შებრალებინა და თანაგრძნობის გამოწვევას. აგერ კიდევ „ღარიბი“, რომელიც ერთგვარი საკუთარი ძალის შეგნებით, ამაყად მიმართავს მდიდარს:

„მილიონებსა ნატრობ, ეძებ ბედნიერებას,
ფულებსა სცემ თაყვანსა, სდევნი მეცნიერებას...
რასაც ეძებ, ვერ ჰპოვებ, გეტყვი წმინდის გულითა,
ვერა ჰპოვებ, რაღვანაც, ღარიბი ხარ სულითა...“

ამ მოტივზე კიდევ რამდენიმე ლექსი აქვს დაწერილი თუ გადმოთარგმნილი: (ბერანეე), ისე რომ, შემდგომი, მშროშელი ხალხის მოსარჩლე პოეტის შთანაახი, პირველ პერიოდში მკაფიოდ მოჩანს. ხოლო ოთხმოციანი წლებიდან, როდესაც სახალხო მოძრაობამ ფართო ხასიათი მიიღო, რაფიელ ერისთავი სხვა მოტივებს თავს ანებებს და აძლიერებს იმ მოტივს, რომელიც მანამდე რაღაც განცალკევებით კენესოდა მის პოეტურ ხმათა შორის. მაგრამ ჩვენ ხომ არ შეგვიძლია პოეტის მხოლოდ ერთ კილოზე საუბარი. ჩვენ გვაინტერესებს მისი მთლიანი ფიგურა და ამ საზომით ვნახოთ მისი პოეტური პალიტრა.

რაფიელ ერისთავის პოეზიაში სანი ძირითადი ხმა ისმის: პატრიოტული, სოციალური და სატრფიალო. ვნახოთ ჭერ პირველი. უნდა ითქვას, რომ რაფ. ერისთავის პატრიოტული მოტივი რაღაც გამაფრთხილებელი და შთამაგონებელი ხასიათისაა, ერთგვარი დიდაქტიური იერით. ეს აინტნება იმ მდგომარეობით, რომელსაც იმ დროს ჩვენი ავტორი უმზერდა. ე. ი., ერთი მხრივ, მეფის რუსეთის რეპრესიები ქართული ენისა და კულტურის წინააღმდეგ, მეორე მხრივ, თვით ჩვენს საზოგადოებაში ჩაღვრილი გადაჯვარების წინაპი. პირველის წინააღმდეგ რაფიელ ერისთავმა იგაფებით დაიწყო წერა, როგორც მაგალითად „დათვი და ცხვრები“, სადაც მოხდენილი ჩვენებით ცდილობს აგრძნობინოს მკითხველს არსებული რეჟიმის ვითარება.

„ცხვრებს დახოცათ მწყემსება,
ძაღულებიც. მცუელი ფარისა,
ღარჩნენ ოხრად და ტილად.“

მტრისგანაც შესაწყალისად...
მოგახსენებთ, მტრადა ჰყავსთ,
მხეცები მრავალ გვარისა;
მგლები, აფორები, ფოცხერები,
ჰქონენი მახელ ბრკუალისა..."

ეს ნეივრამეტე საუკუნის ბოლო წლები სსაქართველოა. რომელსაც მრავალმხრივად ეპატრონებოდნენ ძლიერი სახელმწიფოები. მაგრამ მგლებისა და მელების ხროვას უცხად თავს წაადგება დათვი, რომელიც ცხერებს მიმართავს:

"ნუ გეშინიანთ, მოგეშველებით-ო".

ამ „მუჯარველობის“ შედეგს კი, ასე აგვიწერს ჩვენი პოეტი:

„თურმე ბატონი, ეს ჩვენი დათვი,
ყოველ ღლე კრავებს ეთამაშება,
ხან გააგორებს, გამოაგორებს,
ასე აწვალებს, არ ძღვეს შეებას,
ამღენსა სციფენის, რომ მიამკედაროს,
შემდეგ დაპბეაეს, დააღებს ყურსა,
და ამნაირად, თითო ბატყანსა,
ყოველ ღლე ჩანთყავს, როცა კი ჰსურსა..."

ასეთი გადაკრული სიტყვით საუბარი, რასაკვირველია, სიფრთხილის შედეგი იყო, რასაც საცენზურო პირობები მოითხოვდა, მაგრამ იმდენად გამკვირვალეა ეს პირ-ბადე, რომ ნათლად ჩანს ავტორის აზრი და აწოცანა. მაგრამ ავტორი უფრო მეტ ყურადღებას აქცევს ციხის შიგნიდან გამაგრებას, რომ ეროვნული შეგნება შესაფერ სიძალღებუ დადგეს, და აქ, ერთგვარი საყვედურით მიმართავს თავის დროის ქართველს, რომელიც ისე გადააშენა ახალმა რეჟიმმა, რომ გაურბოდა კიღეც თავისი ენის ხმარებას:

—ნუ გრცხენის ძმო, როცა გაქვს წყენა,
შშობელ ენაზედ მოთქმა, ცრემლთ ღენა...
იყანს და საფლავს ნუ ჰქარგავ შენა,
თორემ დაგწყველის შენც ღედაენა..."

ხოლო მკითხველის გასამხნეველად, თითქოს ჩასაგონებლად, საკუთარ გრძნობებს გამოთქვამს პათეთიური გრძნობით:

„ენით ეცოცხალვარ, მით მიყვარს ლხენა,
მიყვარს სამშობლოს მე ტყბილი ენა“

ეს გადაგვარება ბარსა ჰქონდა მოდებული, მთა კი შეუვალად იყო დარჩენილი, განცდა — მართალი და სულმალალი. ამიტომ იყო, რომ ჩვენი მწერლები, ილიადან მოყოლებული, მთაში ეძებენ

ხსნის ბედს და პიროვნების მთლიანობას. ილია ქვექავაძემ და ალექსანდრე ყაზბეგმა ხევს მიმართეს, ვაჟა-ფშაველამ, ბაჩანამ და თედო რაზიყაშვილმა — ფშავს, რაფ. ერისთავმა კი ხევსური ალაპარაკა.

ვის არ ახსოვს, თუ ზეპირად არ იცის „სამშობლო ხევსურისა“, ეს ფრცვილებული სიყვარული თავისი პიწისა, რომელიც ისევე შეურყეველია, როგორც ხევსურეთის მთის გვირგვინები. ეს არ არის ის პატრიოტიზმი, რომელიც პოლიტიკის ქერქში ეხვევა და ანგარიშების საგნად იქცევა. არა. ეს სტ-ქ-ური რამ მოვლენაა ჩვენი პოეტიკისათვის, ადამიანის ბუნების იმანენტობა, თუ შეიძლება ასე ითქვას, რომლის გარეშე ადამიანი წარმოუდგენელია, თუ კი მასში შენახულია ის საუნჯე, რომელიც მშობელმა მიწამ გამოატანა. ამ ლექსით პოეტი, ფართლად, იმით წინააღმდეგ მხედრდება, რომელთაც დიდებისა თუ გამაღრებლათვის, პიროვნულ „ბედნიერებაათვის“ უარუყვიათ „დედის ძეძვი“ და ნიეთერი სიხარბისათვის შეუწირიათ სულიერი სრულყოფობა.

ხევსურს თავისი სამშობლო რაღაც დაუინტერესებლად უყვარს და პოეტაც ასეთავე უნგარო სიყვარულსა ჰქადაგობს:

„სადაც ვშობილვარ, გავზილვარ,
და შინაოლია იარო.
სად მამა-პაპა მეგულვის,
იმათი კუბოს ფიციო,
სადაც სიყრმითვე ეწვეულვარ,
ჩემი სამშობლო ის არი...
მე მირჩენია შაჟი კლდე,
თოვლიან-ყინულიანი...
არ გაეცლი სალსა კლდეებსა,
უყვალეებისა ხეზედა.
არ გაეცლი მე ჩემს სამშობლოს,
სხვა ქვეყნის სამოხეზედა...“

ა. ხაჩანაშვილი ამ ლექსს შოტლანდელ პოეტის ბიერნანონის ლექსს ადარებს, მაგრამ უნდა ითქვას, რომ ეს შედარება მეტისმეტად ნაძალადეგია. რაფიელ ერისთავს რად სპირდებოდა შოტლანდიის მკვდარი მაგალითები, როდესაც თვით ხევსურეთის მუხლზე არის დაბადებულ — აღზრდილი და დაბერებული, სადაც ჭეაროსანთა სიმტიცით ფიცულობდნენ და ადგილის დედას ეწირებოდნენ. მისაბაძი მაგალითები და გამოთქმის სიმტიცეც აქ უხვად იყო. თანაც, მოყვანილი ადგალებით, ის კი არ მტკიცდება, რაც ა. ხაჩანაშვილს უნდოდა, არამედ სრულიად საწინააღმდეგო.

ამ შემოთმოყვანილი ლექსით თითქმის თავდება რაფ. ერისთავს

ვის ეროვნულ მოტივზე დაწერილ ნაწარმოებთა რიცხვი, რომელსაც უნდა მიეწოდებოდნენ ერთი-ორი ლექსი და პოემა „ასპინძის ოპი“ მეტად აღფრთოვანებული შესავალით და მღელვარე ეპიური მოთხრობით. ასეთი მცირეა ჩვენი პოეტის რეპერტუარი ამ სფეროში. მაგრამ რიცხობრივ სიმცირეს ფარავს თვისობრივი სიდიდე, და ასეთი, რომ ჩვენს ლიტერატურაში „სამშობლო ხევსურისა“ სემულამოთ დარჩება როგორც უდიდესი მწვერვალი.

ბევრად დიდი სოციალურ მოტივებზე დაწერილ ლექსთა რაოდენობა. აქ ერთი და იგივე თემა მრავალი ვარიაციებით არის დაშვებული, მაგრამ ისეთი სიყვარულით და სისადავით, რომ არ გბეზრდებათ. ჩვენი ავტორი თითქოს იმ პრინციპს მისდევს, რომ მხატვრისათვის ყველაფერი საინტერესოაო, და სოფლის ცხოვრებიდან ყოველივე წვრილმანს მოკლილი და მზრუნავი ხელითა მხატვრისათვის. ზოგჯერ ისეთ გახარებულ ტონს იღებს, რომ მკითხველსაც იტაცებს. ხან კი ისე დასევდიანდება, რომ გულს ააკვნესებს. მაგრამ, ამის მიუხედავად, მის პოეზიაში მღრღნელი მელანქოლია არ მოიპოვება. უნდა გვახსოვდეს, რომ იგი ჩვენი სოფლის მომღერალია, ბუნებასთან სულ ახლო მისული, სადაც დიდი უბედურებაც კი კაცს ვერ აითრევს და პატარა ბედნიერებაც კი ისე დიდად ახარებს, როგორც ამას წარმოდგენითაც კი ვერ წარმოადგენს ქალაქის ფერდაკარგული განათლებული ბინადარი. ასეა. რაღაც ზნეობრივი ეკონომია თავისებური სიმართლით ანაწილებს სულის საუნჯეებს ადამიანთა შორის. რაფიელ ერისთავის ქვეყანაც, ამავე ეკონომიის ძალით, დიდი სულიერი სიმტკიცით და სიხარულის ადვილმიმღობით არის დაჭილდობული, რაც მის შემოქმედებაშიც ნათლად ჩანს. ახა ნახეთ, რა ხალისიანობით და მზიანი ფერებით ხატავს ჩვენი პოეტი ცოცხალ ნატურას, თუნდ ზაფხულს, რომელიც ქალაქისათვის ასე მძიმეა და გასაქცევი:

„გაზაფხული გაგვიფრინდა, გაითონა სიმინდები,
თივა დასდგეს, ანეულსა დასდგომია ამინდები...
აგერ, აგერ ყანებშია „ქოპუშას“ იმახიან,
ჩამოკვიცხა, ჩამოკვიცხა, ქერს მორჩენ და პურსა მკიან“.

აქ სიციხე რაღაც დინამიურობის ნიშანია და არა ზმორების, მოთენთვისა და შეღონების.

„შეხე იმ ერთს, ვულ გაღებულს,
თაუზე ქუდი არი ჰხურავს,
ხელსახოცი შუბლს წაუკრავს,
დანძახის და ოფლში სცურავს!..“

ეს მუშაობა კი არა, რალაც დიონისებური დღესასწაულია, დე-
დამიწის ნაყოფიერებით განხარებაა, ძეობაა, მზის გულუხვობით
დამშვენებული. — „ყური უგდე მუშის გუგუნს, ყური უგდე იმათ
გრიალს“... აქ რალაც ერთი დიდი სიმფონიაა, რალაც ვაგნერისებუ-
რი აზავთებული ბგერათა როკვა.

„რიგი მიაქვთ საძნე ურმით, რიგსა ლეწენ სოფელშია,
წვირლ ფეხობა კეერზე უღვა, ხარი ხენეშის უღელშია...
ქალი, კაცი, გოგო, ბიჭი, ეზიდება ზამთრის სარჩოს...
ვაშა, ვაშა, მუშა ხალხსა ღმერთმა იმათ გაუმარჯოს!..“

ანდა აბა ნახეთ მისი „რთველი“, რა დოვლათიანია ყოველი სიტ-
ყვა, რა ბარაქიანია ამ ლექსის ყოველი ნაკეთი. თქვენ ხელშესა-
ხებად განიცდით ამ ბახუსისებურ ვნებიანობას, რომელსაც ვენახი
იწვევს, იმ ბუნებრივ თხრობას, რომელსაც ალკოგოლი კი არ იწ-
ვევს, არამედ დიდი სიხარული და ავისილობა. ეს სარჩოს უბრალო
დაგროვება კი არ არის, ეს ექსტატიური ქმედობაა, რომელსაც
თავისთავად აქვს შთაგონებისა და აღზნების თილისმა.

„მტეენებს ჰკრეფენ, ჰგლეჯენ, სკრიან,
გაკრეს, გაკრეს ვენახს ხელი,
კალათები იზვირთება —
და შეიქნა ხშირი რთველი...
საურმეზე გოდრები სდგას,
კალათს სელიან ზედი-ზედა,
აბა ბიჭო მარნისაკენ,
თორემ ძლიერ გაიქვდა...
იკიდებენ მძიმე გოდრებს
სიცილით და ლილინითა,
ურმით მიაქვთ საწახალისკენ
ნება-ნება კრიკინითა...“

პოეტი ბოლომდე მისდევს ამ სურათს, თითქოს ენანება თვა-
ლის მოშორებაც და, დიდი მოძრაობით გაოცებული, ბავშვის აგზნე-
ბით იძახის:

„აგერ ტყბილმაც მოიმატა,
ძლივს-ღა იტევს მოკლე ღარი,
ჩქაფა-ჩქუფით მოჩქრიალუბს,
ქვეერი დახვდა უმაძღარის!“

რაფიელ ერისთავის პოეტური თვალსაზრისით, გლეხი სიხარულის აუზია. მან სამუშაოს და ნამუშევრის სიყვარული იცის, სექსუალურ სიყვარულზე არა ნაკლებ ვნებიანი და ალერსიანი, აგერ მისი მევენახე, როგორი გრძნობა-მორევით დასძახის:

„ვაზის კირიმე, ვაზისა-ო“.

თითქოს ამ განცდებში მშობლიური გრძნობის მგავსივ გაერევა:

„ვაზო, შეილივით ნაზარდო,
ულვაშებ გადაგიტრახია,
ჩაქონებიხარ კიოსა,
შუაზე გადაგიტრახია...
მოკედები მე შენს ძირშია
შენით ვარ მხნე და გულადი
იმედით გასაპირშია“.

ეს ისეთი სალი ემოციებია, რომ საპყარსაც კი აატოკებს და აგრძნობინებს იმ ქვეყანას, სადაც ჰაერი სუფთაა და მუდამ ახალი, დედამიწა, პატროსანი შრომით, მუდამ წმიდა და მიმზიდველი, და ზალხიც — მთლიანი, ამტანი და ძალუმი. რომელი ლექსიც გინდა აიღეთ, ყველგან იგრძნობთ რაღაც დიდი ძალის ბრუნვას. აი, თუნდ „აღზევანს წასვლა“. თითქოს აქ უბრალო იდილიაა:

„მარილზე მივლენ ბიჭები,
დარდი არა აქვთ გულშია,
ურემი მისდევს ურემსა...“

მაგრამ აბა მიჰყეთ „ნაცად ბიკის“ სიმღერას, რა ძარღვიანია ყოველი მისი სიტყვა და ის საგანი, რომელსაც ის უმღერს:

„ურემი, ჩემი ურემი,
გამყოლი არის ხარისა,
არ ეფიქრება, კლდე ღრისა,
აღზეუნის მთა და ზარისა...
ღერძი უდგია წიფლისა,
გასაძნულ — გაპოხილია,
ზედ თვლები ნიგვზის მორგევით
გახეშილ — გაჰქედილია.
უბე გავაწყე ლართხებით,
დანდლებით გადაბმულია,
იხე გაუძლებს ასს ქეასა,
პრსად დასპირდეს ცულია.
თვლები დავკვერცხე, რა თვლები,
გრგოლივით ჩამოსხმულია,
ჭაგ-რცხლის ფესვებს მოვკიდე,
სოლებათ იფნის გულია.“

აქ ისეთი ძალა და ენერგია არის ამეტყველებული, თითქოს ჩვენი კიანი ურემი კი არ იყვეს ხატვის საგანი, არამედ რაღაც გველ-შაპისებური ტანკი ან ჯერ უნახავი მორტირები. ასე იცის ძალამ. ვაჟაკის ხელში იფნის სახრეც მკვეთრი იარაღია, ქალაჩუნა კი ზარბაზანსაც შეარცხვენს. კიდეც მრავალი მაგალითის ამოწერა შეიძლებოდა, მაგრამ, გვგონია, ამოწერილი ადგილებითაც ნათელია. ის სულის სისალე, ხასიათის ნაჭედობა და ქვეყნის გაშლილი ხელებით მიღება, რაც რაფ. ერისთავის შემოქმედების ნიშანდობლივ თვისებას შეადგენს.

მაგრამ ეს ერთი მხარეა. არის მეორეც. ამ დიდი სიხარულის და შრომის უზენაესობის გვერდით იშლება სინამდვილის ბნელი მხარე, რომელსაც ჩვენი პოეტი ებრძვის დიდი ფალაენის პასიურობით.

ეს არის საზოგადოებრივი ურთიერთობის უსწორმასწორობა, უფლებრივი ნორმების ცალმხარეზე გადახრა და უკაცურობისა და მტაცებლობის დაკანონება. ეს არის რომ შხამავს იმ ნათელ ცხოვრებას, რომელიც სოფლად არის შესაძლებელი. „ტეტიას“ განა ის არ ეყოფა, რომ მასა და ბუნებას შორის იღუპალი შეთანხმება ზოგჯერ ირღვევა და „მუშტის ოღენა ღრუბელი“ წლიურ სარჩოს უნადგურებს? მაგრამ ეს სტიქიონია, გლუხს ეს ბუნება უყვარს და მის წინაშე მას ქუდის მოხდა არასოდეს არ დაეზარება. მაგრამ ადამიანი? ის რაღად უნდა უდგეს ადამიანს კონფლიქტში და ედავებოდეს იმას, რაც თვით არ შეუქმნია? მაგრამ სოფელი დაბალ ღობედ იყო ქვეული. აგერ ბერუა რასა სჩივის:

„ყველა მე ჩამომეკიდა; მამსახლისი, გზირია...

როგორ არა ვთქვა ბეჩაევმა, მეც ჩემი გასაპირია?..

---გეო ვაჟარი ჩემს სახლში ნავარდობს როგორც ქორია.

გზირიც, არყისგან გამტყვრალი, გარაობს როგორც ღორია...

ან აგერ თანდილას ატუზული სილუეტი. გამრჩელი გლუხია, ის ქვეყანას უნდა გაუძღვეს, მაგრამ დაეპართა უბედურება და „მოუკვდა ხარი გიშერა“. თანდილას განა ეს სიკვდილი აღონებს? იმისი ვარამი ის არის, რომ ქვეყანას უნდა გაუძღვეს. „რიღათ გაუძღვე ქვეყანას-ო“, ეს არის მისი პირველი სადარდელი, რადგან იცას, რომ იოლად არ დაუჯდება ამ „ქვეყნის“ დაქმანოფილება. განა „თანდილას დარდი“ იგივე „სესიას ფიქრები“ არ არის? ყური უგდეთ რას მოსთქვამს:

„მიწა ვარ ნიდაგ მენა, ბეჩაეი, გლუხად შობილი,

მიწაა ჩემი ღელ-შამა, ჩემი და, ჩემი ძმობილი...

ვხნაე, ვთესავ, ვებრძვი მიწასა, ე შრომა მაინც ფუქია, —

ვერ გადვირჩინე წლის სარჩო, ვერ გამოვიძლე კუჭი...
მიწის პატრონიც მე მწიწნის, ჭინკველაც ჩემი მტერია,
მოხელე, მღვდელი და ერი — ყველა მე შემომტყერია..."

და ნატრულობს გაგებას, თუ როდის მოეღება ყველა ამას ბოლო, როდის მოისვენებს, თუმც თავიდანვე უიმედობა იპყრობს და ერთგვარი სტოელთა მსგავსი შერიგებით იძახის:

„ვერ მოვესწრები მგონია, მინამ არ წამასვენებენ“...

მაგრამ ხანა ისეთ რა დიდ მოთხოვნილებას უყენებენ ეს შევიწროებული და შეგინებული ხალხი საზოგადოებას, რომ მათი დაკმაყოფილება შეუძლებელი იყოს? ეს მოთხოვნილება ძალიან მცირეა და არც ისეთი, რომ ვისმეს ეცილებოდნენ. სესიებისა და ბერუების დარღვი მიწაა. ეს არის მათთვის დაუსრულებლად დიდ ოდენობა, მათემატიკოსების სიტყვით რომ ვსთქვათ, იმას იქით საზოგადოებას არას ეღავებიან.

„მაგრამ რომ ღალა მიწისა არ ასცილდება მთესველსა?..

სად რა ვიშოვო საბრალომ, ვინ მომაქვავებს ბედ-შავსა?..

ე შავი მიწა მიინც რომ სასყიდლად არა მქონოდა,

შავ სამარემდინ — რა ვიცი — მე რალა დამალონებდა?..“

აი, ასეთი მარტივია მათი იდეალი, აქ წყდება მათი სევდიანობის სათავე.

მაგრამ ეს მარტივი მოთხოვნილება არსებულ ეკონომიურ ურთიერთობათა მსხვრევას გულისხმობდა და ნურავის ეჩვენება, რომ რაფიელ ერისთავის გლეხები პატარა პერსპექტივის ხალხი იყოს. დიახ, ეს მთელი სისტემის დარღვევაა, მაგრამ მარტივ საქმედა ჩანს, რადგან გლეხს ძალიან რთული აზრები ნათლად და სადად ულაგია ტვინის უჭრებში. იმიტომ რომ ის ბუნების პირისპირ დგას და უშუალო ფილოსოფოსია. ის ბევრსა ფიქრობს, რასაც შედეგად ყოველთვის ნათელი და მარტივი დასკვნები მოსდევს.

დიახ, რაფიელ ერისთავის გლეხები თითქოს გულხელდაკრეფილი პროტესტანტების სახით გამოიყურებიან, მაგრამ ამ პასიურობაში რალაც მრისხანება ტორტმანობს. დიღია რაფიელ ერისთავის გლეხობის ჩუმი პროტესტანტობა. ის გულის სიღრმეში მზადდებოდა, გადიღებას იწყებდა და საგუბარიდან ამოდულებული შეძლებდა საწადელის მიღწევას. ამ პასიური პროტესტანტობის ქვეშ დიდი ამხედრება მეტყველებდა.

რაფიელ ერისთავის გლეხებს სხვა საკითხებიც მარტივად აქვთ წარმოდგენილი და ზოგჯერ გადაჭრილიც. მათ ერთი რამ უნდათ,

როგორც ვთქვით: მიწა. რომ ვინც არ შრომობს, არ ეღაებოდეს. თორემ სხვას არას თხოულობენ და არც უნდათ. შინაურობაში თითონვე კარგად რიგდებიან. აგერ ღამის მეხრე, რომელსაც არაფერი აბადია. მაგრამ ეს „ტლუ ბიკი“ იმედინად შესცქერის ხვალინდელ დღეს, რადგან იცის, რომ, „ორი დღის ალო ვრგება, გადაუხნავენ ხელადა“. სოფელი მიეშველება ისევე, როგორც ქერივ თინიას დაეხმარა.

„ქერივ-ოხერ ბეჩავ თინიას,
ჰყავს ერთად ერთი შვილია,
პაწია წვითა და ღაგვით,
ვაებით გამოზრდილია.
დღის მეხრე იყო, მოუხნეს
ერთი დღის მიწა ნაოში,
მაგრამ სათესლე გაქირდა, —
არ გახლდათ საკუქნაოში...
ჩამოითხოვა თინამ
ორ-ორი მუკა ხორბალი...“

ყანა გაგიჟდა, თავთავი დამძიმდა და სამკალად თავი დახარა. მაგრამ ვინ მოუშკის უპატრონოს? „მისი ღონეა სოფელი-ო“. და მართლაც,

„ღილა აღრიან მოადგნენ კარზედ რჩეული ბიჭები,
„პოპუნათი“ და კოინათ მოედგნენ ქერივს ყანასა-ო“.

და პოეტს ისე უხარიათ ეს შეერთებული შრომის ნიმუში, ეს უანგარო დანმარება მოძმისათვის, რომ სულ ახალი ფერებით და სინათლით ეჩვენება ეს საძმო შრომა:

„არ შევხვედრიავარ ჭერ არსად, მამითადს ამისთანასა...“

ეს მწიგნობრული ენით რომ ვსთქვათ, კოლექტიური შრომის პრინციპების ჩანასახია, და ჩვენი პოეტიც ძალიან მოხერხებულად ანვითარებს მას, რაც ჩვენი ხალხის პრაქტიკამ ძველიდანვე თან გამოიყოლა.

როდესაც ეცნობით რაფიელ ერისთავის გლეხთა ცხოვრებას, პათ ფიქრებსა და იმედებს, პირველ შთაბეჭდილებად ისა გრჩებათ, რომ ისინი მიწას მისტირიან, რომ ნივთიერ დოვლათს ეძებენ მხოლოდ. მაგრამ თუ გულდასმით გაეცნობით, ნახავთ, რომ რაფიელ

ერისთავს, გლეხები მთელი ჩვენი ცხოვრების ბურჯებად გამოუყვანია, როგორც ეკონომიურ, ისე ეროვნულ, ზნეობრივ და სხვა მხრივ. ჩვენმა ისტორიამ პრივილეგიური წოდების წარმომადგენელთა სახელები შეინახა მეტ წილად, ხოლო ხალხი კი ჩვენს ისტორიაში მართლა რომ არ ჩანს. მაგრამ რა დიდი ფიქრი უნდა, რომ თუ ეს მასა არ იქნებოდა გამძლე და ამტანი, მხოლოდ მაღალი წოდება ვერ შეძლებდა სახელის დამკვიდრებას. აქაც მოხდა ერთგვარი ზნეობრივი ექსპლოატაცია, მაგრამ ჩვენი პოეტი თითქოს საყვედურს არავის ეუბნება. ის ჩუმად და მოწიწებით იწყებს სურათთა ვალერების ჩვენებას, საიდანაც აშკარა ხდება, თუ ვინა ქმნიდა ჩვენს ისტორიას.

— „ნეტა რას სტირო დედილო? რას სტირო ძუძუს ჰირიმე,
ჯარს იახიან დედილო, სად არს ჩემი ხირიმი?“

— „ასე მკრან გულში შირჩვენის, მტირალი ქალის ცქერასა“-ო

ისე დინჯად ამბობს „ვილაც ბიჭი“, თითქოს საომრად კი არა ყანის მოსარწყავად მიდიოდეს ან ლობიოს სამარგლად. სახლში კი დედას ასეთ წერილსა წერს ბრძოლის ველიდან:

— „ნეტა რას სტირო დედილო, რა დროს გლოვაა შეილისა,
გულში მკრან, ორგან გახვრიტეს, ჩემი პერანგი შილისა“.

და თითქოს ამშვილებს: „ჩერ ვერ წამოვალ შინათკე, მე აქ ვიგერებ ყვავ-ყორანს, თვალი მიჭირავს იმათკენ-ო“...

აქ ეს ვაუკაცობა ისეა ჩადენილი, როგორც ჩვეულებრივი, ყოველდღიური საქციელი.

— „რას შირბი ქალავ, სად შირბი,
როგორც დამფრთხალი შველია,
საით იჩქარო ღობილო,
მოდო, მომკიდე ხელია
დაკოდოლი ვარ შიშედა,
ჩემი ადგომა ძნელია,
რალასა ჰშიშობ, უსჯულო
დაფთხვა და შემოგველიაო...“

ან აგერ კიდევ „მოკითხვა“, შეთვლილი შეილისაგან დედასთან ბრძოლის ველიდან, თეიმურაზის დროს.

„ომი გადაგვხდა სამჯერა,
სამჯერვე გავიმარჯვეით —...
„ჩერ ვერ წამოვალ შინათკე,
ნუ მელი მოკლე ხანებში“-ო...“

ანდა, აგერ „მორიგი ჯარი“, სულ „ახალგაზრდა ბიჭებისაგან“
რომ შემდგარა, როგორ მღერის:

„მაშ ირჩევინი რათ შინდა,
რად მეუკრება კენჭია?
ეჭიშმა არ დამიწუნოს
მულ-მკერდი და მხარ-ბეჭია...“

ასევე უმირიული სული ჩანს ლექსში, რომელსაც ეწოდება „წიგნი,
მოწერილი ალმასაანთ ბეროსაგან თავის დანიშნულ თამრო გოგო-
სთან“.—„მითხრეს სტირისო. რას სტირი? რამ ავიღულა გულა“—
ეკითხება თავის „ბეჩაე გოგოს“ და ანუგეშებს: „ლაშქრად წამოველ
საომრად, განა აქ დავბინავდები-ო“...

რაფიელ ერისთავის აზრით, ასეთია ის ხალხი, რომელიც მილი-
ონიანი თავით აზროვნობს, მილიონი ხელით აუკეთესებს საქვეს და
რომლის მხრებზეც არის დაყრდნობილი ქვეყნის წარსული, აწმყო
და მომავალი. ფიზიკური გმირობა ხომ ვნახეთ, ვნახოთ ახლა ზნეო-
ბრივი გმირობაც. ამ მხრივ საუკეთესო ლექსად უნდა ჩაითვალოს
„ხმა ღვთისა და ხმა ერისა“, რომელშიც მოთხრობილია ნადირ-
შაჰის დროის ამბავი. ქართლ-კახეთი აიკლეს თათრებმა. მაგრამ ეს
არაფერი. ძნელი ის არის, რომ

„ამ წუწყ ფაშას თან დაჰყვება
საგარეჯოს მოურავი,
უჩურჩულებს რაღაცაებს,
გაიძვერა, სულით ავი...“

გლუხი კაცის სინიდისმა ვერ მოითმინა ეს სისაძაგლე და ბერი-
კაცის პირით ამხილა ეს კაცობიდან გადამღგარი მოურავი:

„გვედრები მოურავო, შეისმინე ჩემი რჩევა...
დღეს შენა ხარ, ხვალ სხვა მოვა,
რა დაგჩება სამუდამო?!..
ეს არა სჯობს, რომ სიშართლით
ხალხს აამო, პურიც სჭამო?!...“

მართალი და რწმენით ნათქვამი სიტყვა ყოველთვის მკრელია.
ამ შემთხვევაშიც გასჭრა ბერი-კაცის ნათქვამმა, მაგრამ საინტერეს-
სოა, რომ ბერი-კაცისად კი არ ჩათვალა მოურავმა ეს რჩევა, არა.

„შეუძახა ბერი-კაცსა: „დაგიჭრებ, ბარაქალა“!..
ამას შენით არას ამბობ... — და განგებას დააბრალა...“

რაფიელ ერისთავმა თითქოს საგანგებოდ შექმნა გლუხებთან
პორტრეტთა მთელი გალერეია, რომელნიც ერთმანეთსა პვეანან,

მაგრამ ყველა მაინც ააშქარავებს თავის პიროვნულ ღირსებებს, მთლიანად კი, ისეთი შთაბეჭდილება გრჩებათ, რომ გლეხი კაცი დიდი ფიგურაა, გონებრივ-ზნეობრივად მთლიანი და მაღალი. მას წიხლავდნენ, ანადგურებდნენ, მაგრამ, აწიოკების ცეცხლიდან გამოსული, იგი გაუტეხელად ატარებს თავის იმედს და იცის კიდევ, რა უიმისობა არ იქნება. ისტორიის ბოროალი ერთხელაც იქნება და მისკენ მიტრიალდება. ასე წამდა ჩვენს პოეტს.

ვნახოთ ესლა რაფიელ ერისთავის სატრფიალო ლექსები. აღსანიშნავია, რომ პირველ პერიოდში პოეტი ინდივიდუალურ განცდებს გადმოგვცემს, ერთგვარ ავტობიოგრაფიულ დოკუმენტებს, მეორე პერიოდში კი, იგი მთლად გლეხი კაცის არსებაში გადადის და ამ უკანასკნელის განცდებს აგვიწერს, მათივე ენით და კილოთი.

პირველ პერიოდში, ჩვენი პოეტი ძველებურ მელექსეთ ჰბადავს და იმავე სტილით აგვიწერს თავის სატრფოს, როგორც ეს მიღებული იყო: ტანად სარო, კვიპაროზი, ყელბროლ-ფიქალი, ტუჩთა ლალები, შავი თვალები. მაგალითად:

„ვეტრფი შავსა თვალებსა, ვეტრფი სხივებრ მალუბსა,
სიყვარულით სავსეა, ელეა არ მაკმარესა,
დახე მათთა კამკამთა, ჰკრთიან, შავთა წამწამთა,
ისარი მკრეს მე გულსა, დღენი გამიმწარესა...“

ასევე უმღერს ნაცრის ფერ თვალებს, წაბლის ფერს, ცისფერს, მხოლოდ მწვანე თვალები არ უყვარს, რადგან არიან „ეშმაკობით სავსენი, ქაჯთა დასახმარენი“. და ეს ტრფიალი ზორციელია, ვნებიანი:

„თუ რომ გიყვარს ჰეშმარიტად, ასე უნდა სიყვარული:
ხელი წელსა გადაახვიე, ვით რომ სურო ხესთან რგული
. ისე მტყიეეთ დაეკონე, ვით ფათალო ჩაწმანხული...“

მაგრამ მიუხედავად ასეთი ღიღი ვნებიანობისა, რაფიელ ერისთავის ტრფიალება რაღაც დრამატიულობით არის სავსე. თავის სატრფოს თ—ს, მელანქოლიურად წერს:

„ღიღი ხანია ჩემსა გულსა დაწყლულებულსა,
აღარც ნუგეში, არც აღერსი არ ჰკარებია,

დიდი ხანია თავი ჩემი აღარ სდევს გულსა,
რომ ჰხედავს თვითონ აღარაჲის არ ჰყვარებია..”

გაცრუებული სიყვარულით პოეტმა ხნოვანობაში შესდგა ფეხი.
ორმოცდაათი წლისა, კვლავ სიყვარულით აძგერებს გულს და
აზრით იგებს გრძნობის შეცდომებს. „წრეს გადასული“ პოეტი,
„წრეში შემოსულ“ სატრფოს გულისტკივილით მიმართავს:

„შენ გსურს მარადის ყმაწვილი კაცი,
ამას არ ვტყუი, არ უნდა ფიცი,
რად შემიყვარებ? განა არ ვიცი,
შენ ჯერ ნორჩი ხარ, მე კი მოხუცი..”

როგორც ვიცით, ეს სატრფო — ერისთავის ასული თეოდოსია
არის, რომელთანაც იქორწინა ხანში შესულმა პოეტმა. იგი გრძნობს,
რომ მშვენიერი ახალგაზრდა ქალი, ვერ იქნება სავეებით კმაყო-
ფილი, რადგან ყოველ ჰასაკს თავისი მოთხოვნილება აქვს და,
გრძნობის დუდილის დროს, ჰკუა და გამოცდილება უსიამოვნო
სტუმრები არიან.

„რად გინდა ჩემი გამოცდილება,
ჰკუა დამჭდარი, ფიქრთა ქმნილება?
რას აქნევ ჩემსას ან ერთგულებს,
რაკი შეწვია ესე ცვლილება?..”

მაგრამ პოეტი კიდევ ვერ ურიგდება საკუთარი ქალარის საში-
ნელებას, კიდევ ცდილობს ახალგაზრდა ხმით დაძახილს, რომ სა-
ყვარელ ადამიანს სამაგიერო გრძნობა აღუძრას.

„მაგრამ ლამაზო გული არ ჰქნების,
წინწკალო მასში ცხოვლად იხრწნების,
თუ მოეკარე, მსწრაფლ აღენთების,
იფეთქებს, დაგწვავს, თვითც დაიწვების...”

ასე სწერდა ჩვენი პოეტი თავისი შემოქმედების პირველ პერი-
ოდში. ეს იყო ინტელიგენტი ადამიანის განცდები, ზშირი მელან-
ქოლიით, ეჭვიანობით, რომელიც წამება უფროა, ვიდრე სიხარული.
მაგრამ უნდა ნახოთ მეორე პერიოდში, გლუხის არსებაში რომ გა-
დავა და მეურმის პირით დაიმღერებს:

„გოგოს კირიმე გოგოსი,
კირიმე ერთად ერთისა,
პაწა გოგოსი, დიღოს მზის,
კირიმე იმის ღმერთისა...
გოგოს კირიმე რომ ლუის,
როგორც რომ თურაშაული..”

აქ მელანქოლიას რა უნდა. ეს ნაილაღვეი ხარის აგეჯრაა, ძარღვიანი სურვილების მორევა, ეს დედამიწის გავლენიანი წყურვილია, შხაპუნა წვიმას რომ ხარბად შესვამს და დახეთქილ პირს შეიკრავს. ეს ნამდვილი ბუნებრივი სიყვარულია, რომელიც ცივილიზაციამ სტილიურად დაკვანძა, დახლართა, ტანისამოსი შემოახია, რომ სიშიშვლე უფრო გააძიწინა, ხელოვნურად ნდომის გასაძლიერებლად. სოფელი სულ სხვაა. იქ ნატურა უფრო შეურყვნელია და განცდებიც უფრო მარტივი, მაგრამ ძლიერი. აი, თუნდ რაფერისთავის მეურმე ვნახოთ. იმასაც თავისი გოგო „პირს არიდებს“, მაგრამ ეს „ტრალედია“ მისთვის ძალიან მარტივად წყდება:

„ნუ მკლავ გოგონავ წყეულო, ნუ ამარიდე პირია,
თავი რომ მკერდზე მოგანდო, შენთვის რა გასაპირაა?..“

თუ მოსტენა და ცოლად შეირთო, ხომ იცხოვრებენ არხეინად, და თუ რაიმე ამბავი შეემთხვა, მაგალითად ომში წასვლა, ამასაც ჩვეულებრივი თვალით შეჰხედავს და დადინჯებული სიყვარულით და მოუქნელი სინაზით დედას მოსწერავს სიკვდილის მომლოდინე:

„ნეტავ რას სტირი დედილო? სახლზე იყავი ფრთხილად,
ორმა ხარს მოუარევი, მარილს ალოკედ ხილად,
ყანა გამარჯლეთ ბეჭითად, არ მოერიოს კიოტა,
ე პაწა არ დამიშვიოთ, ფოცხვერს არ შემიქმიოთა..
ჯერ ნურას ეტყვი შენს რძალსა, ბაღლია, ამბიტირდება,
შობამდის დავავიწყებში, აღდგომას გამიფრინდება...“

თითქოს არაფერი ხდებოდეს. ასეთია ბუნებასთან ახლოს დგომა, დიდი სიხალისის და ღონის მომცემი. ეს უყვარს ჩვენს პოეტს და ამიტომ არის, რომ ისე არაჩვეულებრივი სიყვარულით გარს ევლებოდა.

ზემოაღნიშნული სამი მოტივი — ის ძირითადი საკითხებია, რომელთა გარშემოც ტრიალებდა ჩვენი პოეტის შემოქმედებითი ბუნება. მაგრამ ამას გარდა, ჰქონდა მას სხვა მხრივი გადახრაც. მას საგანგებოდ არ მოუსაზღვრავს თავისი შთაბეჭდილების არე და საგანგებო ამოცანებისათვის არ შეუწირავს თავისი პათოსი. მარაღალია, მან დროის დიქტატურას ხარკი მიართვა და იქცა გლენობის გულის ნადებთა ამოქითხველად, მაგრამ იგი სხვა მხარეებსაც არ სტოვებდა და პოეტური თემების სხვადასხვაობას გასდევდა.

პას წარსულისკენაც გაუხედნია, რომ მოეთხრო „ხინჩლას გალა-
შქრება ქისტებზე“, რაც ვეაჲს რეპერტუარის კუთვნილებას წა-
აგავს, ხან ხალხურ ლუგენდებს ყვებოდა, („ქალი-აყვანა“, „ქორო-
ლი“ და სხვ.), ხან ბუნების პეიზაჟებს ხატავდა, რაც ძალიან ეხე-
რებოდა. მაგალითად, ლექსი „კავკასია“.

„როს ვხედავ უზარმაზარსა,
შავსკერი დაღუმებული,
ეს ვსწორება თხემებით
მთა, მთაზე აყიდებულს
იქ ლოდი, სიბი, პიტალო,
სატანას მოუთრევია,
კაჲი, ქვა, ქარწბი, კირკალი
შეუძრავს, შეურყევია...
მთა-მთაზე, გორი-გორაზე
შეუსვავს, დაუკვერცხია,
მზეს უხრავს მათი გვერდები,
ნიადვარს ჩაურცხია...“

ასე რომ, რაფიელ ერისთავის ლექსთა თემები მრავალმხრივია-
და თუ გავითვალისწინებთ მისი შემოქმედების სხვა მხარეებსაც
(იგავ-არაკები, მოთხრობა, კომედიები და სხვ.), უნდა ითქვას, რომ
რაფიელ ერისთავი არ არის ერთ ტონიანი და ერთ ხმაზე მთქმელი
პოეტი. ხოლო რაც თქვა, თქვა ისე გულიანად, ისეთი ჩაწვდენით,
რომ აღწერა მხატვრობას ეჯიბრება, თითონ თქმის მანერა სურათს
აჭარბებს.

რაც შეეხება მისი ლექსის ზომას და მუსიკალობას, სადაა და
ხმიერი. რაფიელ ერისთავს არ უყვარს გაბრტყლებული და გრძე-
ლი ფრაზა, ან მოგონილი სამკაულები. მართალია, პირველი ლექსე-
ბი უფრო მძიმეა და ძველი, საგანგებო მწერლური „სიდარბაის-
ლით“ გაზვიადებული, მაგრამ შემდეგ ლექსის მოქნილობა მან დაი-
ყვანა ხალხური შაირების დონემდე, რომელიც უფრო სიმღერად
არის განკუთვნილი, ვიდრე საკითხავად. მისი 148 სალირიკო ლექსი-
დან შაირის ზომით დაწერილია 101 ლექსი.

ასე რომ, დიდი უმრავლესობა შაირის ზომით არის დაწერილი,
რაც ასე უყვარს ჩვენს ხალხს და რაც ყველა სხვა ზომასთან შე-
დარებით, მოქნილია და მსუბუქი. ამ მხრივ, რაფიელ ერისთავს აბა-
ლი არაფერი შეუტანია ჩვენს მწერლობაში. ის ნაცად ფორმებსა
ხმარობდა, მაგრამ დაუდევრად კი არა, არამედ სიყვარულით, თი-
თქოს მღერა უნდოდა და მღეროდა კიდევ გულიანად. ან რა ჰქონ-
და დასალონებელი? მომავალი ხომ წინ ჰქონდა, იქით იცქირებოდა
„ტტიების“ პოეტი-თამადა და ამიტომ იყო, რომ სიყვარულით

წერდა ბავშვების შესახებ: „სწავლობს გიგლა ტიტინა-ო“. ეს სოფლის ქოჩორა ბიჭები იყვნენ მისი იმედი, და ის „შავი ხალხი“, რომელიც ყამირს ატრიალებს და რომელთა წრიდანაც მოდის საქმის ახალი თაობა.

რაფიელ ერისთავის მოღვაწეობა მარტო პოეზიით არ განისაზღვრება. იგი მუშაობდა დრამატურგიის სფეროშიც. მის კალამს ეკუთვნის შემდეგი პიესები: „ადვოკატები“, „იქვიანი“, „სადილი მარშლისას“, „ბიძიასთან გამოხუმრება“, „დედაკაცმა თუ გაიწია, ცხრა უღელ ხარს თან გაიტანს“, „სკოლის მასწავლებელი“ და სხვ. ზოგი ორიგინალური, ზოგი კი გადმოკეთებული.

ამას გარდა, რაფიელ ერისთავი ბევრსა მოღვაწეობდა როგორც ეთნოგრაფიულ მასალების შემკრები, განსაკუთრებით თუშ-ფშავ-ხევსურთა შესახებ. მართალია, ეს წერილები რუსულად არის დაწერილი, მაგრამ მაინც ჩვენი ქვეყნის გამოჩენას ემსახურებოდნენ.

ჩვენი პოეტი ცნობილია, აგრეთვე როგორც ლექსიკოლოგი. მან, თავისი რედაქტორობით, გამოსცა საბა-სულხან ორბელიანის ქართული ლექსიკონი და თვით კი შეადგინა და დაბეჭდა ქართულ-რუსულ-ლათინური ლექსიკონი, ცხოველთა და მინერალების სფეროდან. რაფიელ ერისთავი იყო კარგი მთარგმნელიც. ასე რომ, მისი მოღვაწეობის ველი ფართე იყო, მაგრამ ჩვენთვის, რასაკვირველია, უფრო ძვირფასი მისი პოეტური დამსახურება არის. რაფიელ ერისთავმა ჩვენს ლიტერატურაში ახალი განცდები შემოიტანა, ახალი პერსპექტივა. ეს თავის დროზევე იქნა დაფასებული. 1895 წელს, როდესაც ქართველმა ერმა მას 50 წლის პოეტური მოღვაწეობის ზეიმი გაუმართა, რაფიელ ერისთავის სალიტერატურო მნიშვნელობის შესახებ „კვალი“ წერდა: „მისი ენა, მისი გრძნობა და იდეალი ნამდვილად ხალხის გრძნობა და იდეალია, ნამდვილათ ხალხის გრძნობა და იდეალი იმდენათ, რამდენათაც თვით ქართველ დაბალ ხალხს ესმის აქნობამდე თავის საკუთარი ჭირ-ვარაში. რაფიელმა უკვე შეჰქმნა თავისი შკოლა პოეზიისა, მან შემოიტანა ახალ ნაკადული ფშავ-ხევსურეთის და მთიულთა ლიტერატურული კილოსი. მის მიერ გაკვალულ გზას გაჰყვნენ პოეზიაში ძმანი რაზი-კაშივილები, მღვიმელი, აფშინაშვილი და სხვანი-ო“. მაგრამ პოეზიაში კი არა მხოლოდ, ეს მიმართულება პროზაშიც გადავიდა, და ჰყავდა შემდეგში თავისი წარმომადგენლები (ნიკოა ლომაური,

ხოფ. მგალობლიშვილი, ეკატერინე გაბაშვილი და სხვ.), რომელთა იდეურ მეთაურად, მაინც რაფიელ ერისთავი უნდა ჩაითვალოს.

ასეთია რაფ. ერისთავის დამსახურება და ის სიახლე, რაც მან ქართულ ლიტერატურაში შემოიტანა, და რის გამოც, ჩვენი ლიტერატურის ისტორიაში, მას მუდამ ექნება დათმობილი ერთი მთავარ ადგილთაგანი.

იოსებ ღავითაშვილი

(1850 — 1887)

ქართულ ლიტერატურაში იოსებ ღავითაშვილი პირველი მუშა — პოეტია, „ტექტიათა“ ნამდვილი მოტრფიალე, ყოველგვარი ტენდენციისა და პრეტენზიის გარეშე მღგარი. იგი თვით არის დემოსის ნატეხი, „უქუდო, ჩოხის ამარა“ გლეხი, სკოლის უნახავი და ზეპირი პრინციპების უცოდინარი. ამიტომ არის, რომ ყოველი მისი ლექსი ისეთ შთაბეჭდილებას ტოვებს, თითქოს ის კი არ წაგიკითხავთ, არამედ გაგიგონიათ სადმე ჩონგურზე ნამღერი. ამ ლექსებში იმდენია მართლა რომ ესთეტიური პრინციპულიობა და ამავე დროს, ემოციური მონუმენტალობა, რომ მაღალ ხელოვნებას შეჩვეული, მაინც სიამოვნებით კითხულობ ამ ცაუმართავი ხელის ნამოქმედარს. აქ დიდი და საოცარი ტექნიკის ნასახიცი არ არის, სამაგიეროდ დიდია უმანკობა და მტკიცე სისადავე. მისი პოეზია გაშლილ ხოდაბუნებსა ჰგავს, რომელიც შავად არის ხნულებით გაერთფეროვნებული, მაგრამ ხნულებს შორის მოცინარე ყაყაჩოებით და გვირილებით მაინც გაცოცხლებული და თვალისთვის საყვარელი.

იგი შემოვიდა ჩვენს ლიტერატურაში თავისი ქალამნებით, ნაბდის ქუდით და თან შემოჰყვია მინდვრების სუნი, გლეხი კაცის ყუათიანობა და შრომის პატიოსნება. ყველაფერი ეს სრულიად უცხო არ იყო, მაგრამ მანამდე ყველა ეს თითქოს ხელოვნურად ჩამოტანილს ჰგავდა, ნიადაგიდან მოწყვეტილს, ესლა კი მიწიანად იყო წამოღებული, ფესვებიანად. ამას გრძნობდა კიდევ ჩვენი დურგალი პოეტი, ერთგვარი მეამიტი ტრაბახობით რომ დაიძახა: „მუშა ვარ და კიდევ ვიცი, მუშის გულის პასუხებია“. ეს უბრალო განცხადება შეგნების დიდი მობრუნება იყო იმ დროს. მართალია, მუშა, გლეხი, ეს ცნობილი თემები იყო, მაგრამ მანამდე, ამ თემების გარშემო ერთგვარი სიბრაალული და მოწყალეობა იკრიბებოდა. ესლა კი ამ გრძნობებს სიამაყე და დამოუკიდებლობა ცვლის. მას არ ჰქირდება სხვათა გულის აჩუყება, არც მფარველობითი ტონი. იგი ამბობს იმას, რაც არის და ამბობს იმისთვის, რომ ასე აღარ იყოს.

მისი ორიენტაცია ხალხს არ ცილდება, პირიქით, უფრო ღრმად იწვევს მის გულში, მტკივნეულ იარებს მისციებია, რომ ყველაფერი სთქვას, რადგან ეს იყო მისი მოწოდება. ის იყო დაბადებული ზალხის მგოსნად, მისი ზრახვების თუ იდეების მატარებლად. ხალხის მდგომარეობის სიმწარე, კენესა-გმინვა, და სხვ. ღრმად სწვდებოდნენ პოეტის გულს და იქ პოულობდნენ საღ გამოხმაურებას.

„რამ დაგაშრო შე ოხერო, ღარიბების ბედს წყარო, ამოდულდი, რომ ქვეყანა ერთნაირად გაახარო“-ო.

ასე მიმართა ი. დავითაშვილმა და ამ საკითხის საჩვენებლად ააკენესა სალამური. ერთხმოვანია ეს ხმა, ეს — თუ გნებავთ გაბმული კენესაა, მაგრამ საღი, ძლიერი. მისი ჰანგი, როგორცა ვთქვით, პრიმიტიულია თავისი შინაარსით, ელემენტარულია — თავისი ფორმით. იგი ახალს არაფერს არ ამბობს, არავითარ პერსპექტივებს არ გვიშლის თვალწინ, არავითარი ახალი მოძღვრება არ მოაქვს, მაგრამ მაინც ხალისიანად კითხულობთ; ყველაფერი იცით, მაგრამ ყოველი ლექსი ღრმა ხაზს სტოვებს თქვენს გულზე და იმსკვალეებით აეტორის გრძნობით. ბევრი მისი ლექსი ხალხის გულში ჩაიმარხა, ხალხმა წაიღო და მღერის, რომ ზეპირად გადასცეს შთამომავლობას. და ჩვენც ბევრმა არ ვიცით, თუ მათი აეტორი ი. დავითაშვილია.

ვინ არ იცის ზეპირად „საქართველოს დედოფალი, დედა ქართლისა თამარი, სიმშვენიერით მოსილი, ამომავალი მზის დარი“ და სხვ., ვინ არ იცის მონადირის ლექსი:

„მეფის მონადირე ვიყავ, ვაქრევინებდი ხმალსაო,
მეფეზედ მოსულსა მტერსა, ქვაზედ ვუხლიდი თავსაო...“

ეს ლექსები ბევრს ხალხური ჰგონია; ანდა ვინ არ დამღეროდა სხვადასხვა საკრავებზე, და დღესაც დამღერის: „სატრფოვ შენტვის დავიბადე, და გავიცან შენი სახეო“, და იცის კი ვინმემ, რომ მისი აეტორი ი. დავითაშვილია, რომელიც „სატრფოს სკვრეტდა სხვის უბეში“ და „მტერს კი ხელი ვერ შეახო“? ანდა სადღა არა მღერიან და ვის არ მოუხმენია „საწყალი გლეხის შვილი ვარ, მქადითა გამოზრდილიაო“, ბევრს, ძალიან ბევრს მოუხმენია და გულს ჩასწვდომია წრფელი გულის ნაკარნახევი; და ის, რომ ბევრი მისი ლექსი ხალხურად გადაიქცა, როგორც მაგალითად,

„იზარღე მწვანე ჩეჩილო, დამურდი, გახდი ყანაო
იკურთხოს იმის მარჯვენა, ვინც ვთესა, მოგყვანაო,“ და სხვ.

ეს ყოველივე იმის მაჩვენებელია, რომ იგი ხალხის სულიერი და ხორციელი ნათესავია, რომ ის ცოცხლობს მათი სიცოცხლით, სუ-

ნთქავს მათი ჰაერით, კენესის მათი წარსულით, იხარებს — მათი შვიებით და აქ, მას ყველაზე მეტი უფლება აქვს ილაპარაკოს ხალხის პირით. ამას ის გრძნობს კიდევ, სწამს რომ ის ხალხის ნამდვილად შვილია, მის ძუძუმკერდით გამოზრდილი, და აქი ამაყადაც იძახის:

„მუშა ვარ და მუშის მკლავი, ვიცი და მრწამს ნაქურთხია,
და ვინც მუშას კაცად არ სცნობს, საფურთხია, საფურთხია.“

ი. დავითაშვილის ცხოვრებაში ტრაგიკული შექახება მოხდა ორი ძალის, რომელთაც ღრმა კვალი დასტოვეს მის შემოქმედებაში. ეს ძალაა ერთი მხრით, ის საზოგადოება, ის წრე, რომლიდანაც წარმოიშვა იგი, მეორე მხრით, კი სულის ლტოლვა უკეთესისაკენ, მხარე იდეალური, სადაც მძლედ იხატებიან მისი სულის კვეთებანი. თუმცა პირველმა ძალამ მოსტეხა მგოსანი, ქედი მოახრევიანა, მაგრამ კი ვერ დაამარცხა. თუმცა საზოგადოება — ლეგიონა იყო, თვით კი ერთადერთი, მაგრამ იგი სულიერად გამარჯვებული დარჩა და გაიყაფა სავალი გზა მისთვის ბნელით მოცული, მეტად გაუვალი და ეკლიანი. იგი ხომ გლეხის შვილი იყო, მუშა, გაუნათლებელი. იგი „უდიპლომო“ იყო და, როგორც ასეთს, ბევრგან ჰქონდა კარი დახშული. თვით ლიტერატურის წარმომადგენლები უნდოთ უცქერდნენ მის ნიჭს და ზემოდან დაპყურებდნენ მოლექსეს გაუნათლებელს, მომღერალ გლეხს. ეს თითქმის საზოგადო მოვლენა იყო. ასეთივე ბედი ხედა ინგლისელ ხალხურ მწერალს, შოტლანდიელ ბორნსს, რუსეთის მწერალს კოლცოვს და სხვ.

ი. დავითაშვილის შემოქმედების სფერო არის მხოლოდ ჩვენი ხალხის ცხოვრება. მას უვლის იგი გარშემო, მას უმღერს. მხოლოდ აქ შლის ფრთას მისი ნიჭი; აქ კი მას საქმე მხოლოდ დედამიწასთან აქვს. გლეხისა თუ მუშის ნამდვილი, რეალური სიხარული ან მწუხარება, მისი ყოფა-მდგომარეობის ყოველი მხარე, ეს არის მისი ლექსების თემა თუ შინაარსი.

„მიწამ მშვა, მიწამ გამზარდა,
მიწასვე მივებარებო.“

ასეთია მისი შეხედულობა.

ღიახი იგი მიწის შვილია, ეტრფის მას და მის მუშას ბეჩავს, გლეხს. ის განსაკუთრებული ყურადღებით ეპყრობა მას. უდიდესა სიყვარულით გვიხატავს ჩვენი გლეხის ჰუმანიურ სახეს და ცდილობს აჩვენოს ყველას, რომ ამ დაჩაგრულ ადამიანში, რომელსაც

სიბნელეში და გაუნათლებლობაში სძვრება სული, დაფარულია დიდი ძალა, დღეს პოტენცია — ხეალ ცხოველ ენერგიად გარდასაქმნელი, რომ მის ძარღვებშიაც სდის პატიოსანი ადამიანის სისხლი; ი. დავითაშვილის სახით, ტეტიაშ, გუთნის დედამ, მიწის მუშამ მძლედ დაიძახეს და მოითხოვეს ადამიანური უფლებები. მისი პირით ლაპარაკობს გაღვიძებული გლეხის პიროვნება, რომელმაც შეიგნო თავისი ადამიანობა, თავისი უფლებები, და ამისთვის პროტესტს აცხადებს იმ უსამართლობის წინააღმდეგ, რომელიც შავად დასწოლია მის ცხოვრებას. ი. დავითაშვილმა მოგვცა სოფლის ცხოვრების მთლიანი სურათი. დაგვიხატა მეხრეთა სილუეტები, გლეხის ბიჭი, რომელიც უქედო, ჩოხის ამარა მინდვრად დასდევს ხარებს; დაგვატოვებინა ყველაფერი, გადაგვიყვანა მინდვრად, ველად, რომლებიც ირწყვებიან მუშის ოფლით; დაგვანახა შწვანე ჭეჭილი, გლეხის ოფლის ნაყოფი; გვერღს დაგვაყენა გუთნის დედასთან, რომელიც მწარე ღიღინით ყაპირს ატრიალებს, გადაგვიშალა მათი შინაგანი მხარე და გვაცხოვრებს მათთან ერთად. „ძვალ-რბილში“ გვივლის ის ღირიზმი და სიყვარული, რომლითაც გაუღენთილია ყოველი მისი ლექსი და ჩვენც, მასთან ერთად, გულწრფელად ურჩევთ ამ გლეხის შვილს:

„შრომისა შვილო, გლეხო პატარა, ისწავლე წიგნი, ისწავლე ჩქარა“, დიახ! ეს არის ი. დავითაშვილის წრფელი სურვილი, მისი პოეზიის მთავარი მოტივი. ის ჩვენც ამახვე გვაშეგონებინებს, რომ ეს ხმა ძლიერ ხმად იქცევა და შრომის შვილი ამ მდგომარეობიდან განთავისუფლდეს.

ი. დავითაშვილი ჩვენ ხალხს მოევილინა იმ მანათობლად, რომელიც თუშეც ოდნავად ბეუტავს გარემომორტყმულ წყვედიადში, მაგრამ მაინც ანათებს იმ უვალ გზას, რომელზეც ჭერ ბევრი წამოიჩოქებს. ის არ იყო დიდებული მწერალი, რომელიც, შარავანდვლით მოცული, დროს გარეშე დადგება ხოლმე, არა, ის მათთან შედარებით ნაკლებ ნიჭიერი იყო, მაგრამ სამაგიეროდ ენერგიული, გრძნობიერი. ეს ჩანს იქედან, რომ ი. დავითაშვილის გზნება, მიუხედავად იმ მდგომარეობისა, რომელშიაც ის იყო ჩაყენებული, არ მოკვდა, პოეტის ძლიერმა ბუნებამ შეინახა იგი. და შეინახა იმიტომ, რომ ის იყო მისი ცხოვრების უმაღლესი აზრი. მას ასაზრდოებდა და აცხოვრებდა ეს თავისი მოღვაწეობა, ფიქრი მშობელი ერის მომა-

ვალზე. ის ხომ ფიზიკურადაც და ფსიქიკურადაც ხალხთან არის შეკავშირებული და მისი ფიქრის მლალადებელია.

„მუშის ოფლითა ირწყვება, მინდორი მთა და ველი,
ის შრომობს, სხვები ძლებიან, დაკარგული აქვს ბედია,
ჩასტკერის დედა მიწასა, მალა ვერ აუხედია,
დაჩუმდა, მუნჯი გვგონია, სთქვა რამე — ვამბობთ ყბედიაო“.

ასეთია ჩვენი გლეხის ცხოვრების სინამდვილე, რომელიც გულის სიღრმემდის წვდება პოეტის გულს და იწვევს შემოქმედებისაკენ.

„მთელი ერის მარჩენელი
გლეხ-კაცია, მიწის მუშა.“

პოეტი ხედავს, რომ გლეხები შრომობენ, ოფლს ღვრიან, ნამუშევარი კი სხვას რჩება:

„ჩვენ ვშრომობთ მიწას ვმუშაობთ
უღლის ქვეშ. როგორც ხარო
მაგრამ სხვას რჩება ნაშრომი,
დაფქული, გამოძებარიო“.

ხედავს ამას და ცდილობს მოუძებნოს საშუალება ამ ბოროტების მოსასპობად. ეს სახსარი, მისი აზრით, სწავლაა, ცოდნა, განვითარება, რომ გლეხებმა შეიგნონ თავიანთი ვინაობა, მდგომარეობა და უწამლონ თავს. რად არის ყოველივე ასე? რად ჩაგრაჯა ყველა გლეხს, რად არის ის დაბალ ღობედ ქცეული? იმიტომ რომ, იგი შეუგნებელია, მძინარე და პოეტი აკი ცდილობს გამოაფხიზლოს, ამ მდგომარეობიდან გამოიყვანოს ეს „მცირე“ ძმა.

„გვეყოფა რაც რომ გვეძინა,
ღრთა გავადოთ თვალიო“.

ეს გამოფხიზლება კი ცოდნის შეძენაში უნდა გამოიხატოს. მხოლოდ სწავლა, მხოლოდ ცოდნა გამოიყვანს ამ მდგომარეობიდან, რადგან იგი არის შავი ღლია' ჩირაღდი, იგია ხსნის ის ღუზა, რომელსაც ასე იმედით შეცქერის მუშა-მგოსანი. და პატარა მენხრეს პირით, რომელიც სიმბოლოა მომავალი, ახალი თაობისა, საზოგადოებას შეჰლალადებს:

„გებეწვებით, სწავლა მომცეთ მცირია,
რომელიც რომ გლეხისათვის ძვირია.“

მაგრამ ამას რომ იძახის, ის იმას კი არ ცდილობს, რომ გლეხ-კაცის მდგომარეობა ბნელი ფერადებით დახატოს და მით შებრალება გამოიწვიოს საზოგადოების გულში. არა. ის თვით ხალხს მოუწოდებს აქტიურობისათვის, რომ თავიანთი ზურგით გამოიტა-

ნონ ყოველივე გაჭირვება, საკუთარი მოქმედებით შექმნან უკეთესი მომავალი.

„სწავლისა, განათლებისა აემართოთ დროშა ალაშიო“, იძახის ის და დარწმუნებულიც არის მის ნაყოფიერებაში. ი. დავითაშვილმა იცის და სწამს, რომ ხალხის გულის წიაღში დიდი ენერჯიაა დაგუბებული, რომ მის ერს შეუძლია გახდეს დიდებულ ერად:

„ქართველი კაცი გმირი ხარ,
ძილს როგორ დაემონო“.

დიახ ის აფხიზლებს ხალხს და მოუწოდებს სამოქმედოდ. იგი დარწმუნებულია რომ, ცოდნის შეძენის შემდეგ, მათ აეხილებათ თვალები და დაინახავენ ყველა იმ ბოროტებას, რომელიც მაჭლაჭუნასავეით შემოხვევიათ და სულს უხუთავს. აქ ადვილი ასახსნელია მისი ნატვრა:

„ნეტავი აქ არ მამყოფა, ქალაქში ჩამიყვანაო,
მასწავლა რამე ხელობა, მასწავლა ანა — ბანაო“.

ქალაქი ხომ კულტურის ცენტრია, ხომ იქ იმყოფება ის კულმინაციური წერტილი, რომლისკენაცაა მიპყრობილი ყველას თვალი, ხომ იქ მოსჩქეფს ცოდნის წყარო, რომელზეც ოცნებობს მგოსანი, რომ უძღვებად დაეწავოს. თუმც მგოსანმა ცოტათი თუ ბევრად აისრულა კიდევ საწადელი, თუმც გაშალა კიდევ ფრთები, შემოეგლო სინამდვილეს, გაიცნო იგი, მაგრამ ეს მას არ აკმაყოფილებს. იმან დიდი ხანია შეაერთა თავისი თავი ხალხთან და ეხლა იგი ამ დიდ ორგანიზმზე-ლა ფიქრობს. მხოლოდ თავისი „მე“ და მისი დაკმაყოფილება როგორ დააკმაყოფილებენ მგოსანს. იგი ცდილობს, რომ ხალხის გულში ღრმად ჩასკედლოს ის იდეები, რომელიც მას აცოცხლებენ და მით გამოიწვიოს იგი ახალ შესაძლოებათა განსახორციელებლად. ეს ხალხი კი მისი სამშობლოა, ქართველი ერი. მის შეხედულებაში ცნებები „ხალხი“ და „სამშობლო“ სინონიმებია. აქ იგი ნაციონალური მწერალიც არის. მას ამწარებს და აშფოთებს ხალხის მდგომარეობა, რომელიც სამშობლოს ბნელ სურათებთან არის გადაბმული, და ეს მისი აღშფოთებაც ნაციონალურია:

„სამშობლო ჩემო ლამაზო,
ზურმუხტო ანუ ალმასო,
მშვენიერი გაქვს ბუნება,
სხეებიც მშობენ ამასო,
მაგ შენმა დაღონებამა
გული დარღებით აღაესოვო.“

პოეტი კარგად ხედავდა სამშობლოს უკიდურეს მდგომარეობას, ხედავდა თუ როგორ კლავდა მისი ერის სულს, როგორ ხუთავდა მის ცხოველ სუნთქვას იმ ვეშაპის გაყინული სუნთქვა, რომელიც მის მშობლიურ კერას გარს შემოხვეოდა. ი. დავითაშვილი ნათლად ხედავდა, რომ მის მშობლიურ სახლს შემოეჩვია

„ . . . . . ზელ მძლავრი, გულით მხეციო.
გაგვიბატონდა ოჯახში, ჰყვირის პატივი მეციო,
შენი მშობელი უარ-ჰყავ, ჩემსას პატივი ეციო...“

და აქ მომართა მან ბრძოლის ისარი.

იგი მქადაგებლად გამოდის, დიდაქტიკურ კილოს მიმართავს, არიგებს ხალხს, რომ დიდი ყურადღება მიაქციონ ბავშვის აღზრდას, სათუთად აღუზარდონ გულში ნაზი ყვავილი, რომელსაც ეროვნული გრძნობა ეწოდება...

„შვილები კარგათ დაზარდეთ,
ასწავლეთ დედა ენაო.“

აქ ისმის მწარე, ნაღვლიანი ტონი, რომელიც გვაჩვენებს იმ ნაღველის ზღვას, რომელიც მის გულშია დაგუბებული. სამშობლოს ბინდმოკუთლი სურათები აიძულებენ მას ხან და ხან სატირასაც მიმართოს, რომ ამით მაინც იმოქმედოს ხალხის გულზე. იგი ხომ იმდროის მოწამეა, როდესაც ორპირა, მომღიშარი იანუისის წყალობით,

„ინგრევა წმინდა ტაძრები:
წყარო ნადენი მილითა“.

როდესაც დიდების ყველა ნაშთი ისპობოდა და ჩვენც იმდენი შნო არ გექონდა, რომ წინ აღედგომოდით ამ ბარბაროსობას და დაგვეცვა ძველი სიწმინდე. აქ ის კიცხავს იმ მოწინავე წოდებას, რომელსაც ხელში ეროვნული დროშა ექიკრა და რომელიც უღირსი აღმოჩნდა ამ პატივისათვის. ეს წოდება გადაგვარების გზას დაადგა და თან მიიყოლებდა იმ მასას, რომელსაც ხალხი ეწოდება. იმათ ვერ შეიგნეს ის ორაზროვნება, ის ორპირობა, რომელიც მას ფეხიდან ალაგს აცლიდა. ისინი მხოლოდ გარეგან დიდებას გამოეკიდნენ და ამან აუხვია მათ თვალები:

„მოგვქულდა ჩოხა-ნაბადი,
გულს ჩავმწრივეთ ლილები,
უცხო სამოსით ვამაყობთ
ჩიბებ დახვრეტილები.“

ლიახ, ჩამწყრივებულმა ბრკყვიალა ღილებმა გაიტაცეს ჩვენი თავადაზნაურობის უმრავლესობა, მათ გამოაცალეს სარჩო-საბადე-ბელი, მამული, რომლის ყოველი ნაქერი ისტორიული დოკუმენტი, ეროვნული განძი. ამ მოწინავე წოდების ქალებიც არ ჩამორჩნენ ქმრებს და „უარპყვეს ქართული დედობა, დაგვიმახინჯეს შეილე-ბი“. ისინიც დაადგენ გადაგვარების გზას და ამ ყალბ ნიადაგზევე სურდათ აღეზარდათ შეილები, მომავალი თაობა.

„ეუბნებიან, შეილებო მამას უძახეთ პაპო,
სამშობლო ენა ნუ გინდათ, ის ბუამ გადაყლაპაო“

ლიახ! გაპყიყბა ეს მალალი წოდება, ზურგი შეაქცია მას და თვალი ხალხს, დაბალ წოდებას მიაპყრო. იმან იცოდა, იგრძნო, რომ მომავალი მას ეყუთვნოდა და ამისათვის მას მიმართა:

„არ დაიუწყოთ, გახსოვდეთ, თქვენი მშობელი მიწაო,
ისა გზრდით, ძუძუს გაწოვებთ, როგორც ერთგული ძიძაო“.

ეხლა კი, ამ მშობელ მიწას მოვლ სპირია, რომ სხვამ არ წა-გვართვას, რომ სხვა არ დაეპატრონოს.

„თუ არ მოუვლოთ, იცოდეთ
შემდეგ გახდება სხვისაო.
თორემ გაეხლებით საქმელად
ფრიდრიც და გუერქისაო“

მგოსანს, აკაკისავეთ, სამშობლო სატრფოდ გადაუქცევია, რომელსაც მსხვერპლად სწირავს თავის გრძნობებს. მისი სატრფო სვე-ლადი კი არ არის, თავისუფლად მონავარდე, არა იგი ტყვე-ქმნილია, დაკარგული, და ამისათვის მისი სიყვარულიც — ტრაგი-კულია. ეს მისი სატრფო „შემკობილია ყოველ მხრივ, არა ჰყავს ქვეყნად ტოლია“, — მაგრამ სად არის? „ვეძებ და ვერსად ვიპოვე, ზელ-ქმნილი დავიარებო“. იგი მოსთქვამს მწარედ: „დავკარგე სატრფო, დავეძებ. მარგალიტია, ლალებო.“ და აი, იპოვნა ის, რომელსაც ი. დავითაშვილი თავის ოსტატს ეძახის, მაგრამ ქაჯებს ჰყოლიათ დატყვევებული.

„ვაიმე აგერ ქაჯა ჰყავს, ის ჩემი გულის სწორია,
უწნოდ უჩიჯანის გულ-შეკრდსა, ჩაუხვევია ტრიაო“.

და ეს უწამლავს გულ-გონებას. იგი ხომ მისთვის არის დაბადე-ბული, ეხლა კი მას სხვის უბეში უხდება მისი ჰვრეტა. აქ არის მისი სიყვარულის საშინელება. მისი სალოცავი სხვას ჰყავს ტყვედ. ეს სხვა კი — ქაჯია, არაადამიანი. სატრფო მისთვის დაკარგულია ჯერ-ჯერობით. და მგოსანიც დასევდიანებული, განგებას ეკითხება:

„ნუ თუ მართლა ველარ ვნახავ,
ვისზეც ვწუხვარ, ვისაც ველი?
არა მჭერა — მტარვალს დარჩეს,
ჩემი ტურფა, საყვარელიო.“

და იმედით სავსე პასუხს იძლევა. იგი ხომ ბუნების შვილია, სალი, ძლიერი, მან უსასოოთ ჭმუნვა არ იცის. ყოველი მისი სევდა იმედლიანობის შარავანდელით არის გარემოცული.

„მაგრამ იმედი მაუწყებს, არ მოიხადო ქედო,
მოვა დრო, ავიყვავდება, შენ დაკარგული ბედო.“

ასეთია მისი იმედით აღსავსე ტრფიალი სატრფოსადმი. მაგრამ მას სხვა სატრფოც ჰყავს, ხორციელი ეროსის კერძი. იგი ამ სატრფოსაც უძლერა. მან კარგად შეიგნო ეს ყველაზე პოეტური და ყველაზე ძლიერი გრძნობა, — სიყვარული, და იწყო მღერა. მისი სიყვარულიც ხალხურია. მას ხიბლავს „ლამაზი გოგო“, მისი „თეთრი მკერდი“. ედემს დარგული სიტურფე. მაგრამ როგორი სალი სიცოცხლით და ვნებით სავსეა მისი გრძნობა, ნამდვილ ხალხურ სატრფილო ლექსიდან ვერ გამოარჩევთ. აქ მისი პანგი ნამდვილი გლახურია, მათ კილოზე მოწყობილი. და ეს სიყვარულის მოტივი მის ლექსებს, ხალხურ ლექსებს გვერდს უყენებს. ეს მოტივიც ხომ ყველაზე გავრცელებულია ჩვენ ხალხურ პოეზიაში. ეს სიყვარული აღაფრთოვანებს ადამიანს, უღვივებს რწმენას, უნერგავს იმედს, უმატებს ძალას. იგი უმსუბუქებს ცხოვრების სიმძაფრეს, უადვილებს ცხოვრებინ ტვირთის ზიდვას. და ი. დავითაშვილსაც ხომ სავსებით შეუგნია ამ გრძნობის ძალა.

„ძნელი არის სიყვარული
გონიერსა შეიქმს ხელად.
ცხოვრების გზას მთლად დაუბნევს
არბენიებს მთად და ველად.“

და აქი მიმართავს კიდევ სატრფოს:

„გოგოე ლამაზო, შენ გემონები,
თუ ნებას მომცემს, ჩაგეკონებო.“

რა სადაა, და ამ სადაობით რა მიმზიდველი ეს გამოხატულება ამ გრძნობისა. რა სადაა და როგორი ძლიერი. აქ არ არის სენტიმენტალობა, აქ იგი სრულიად საკირო არ არის. იგი ავადმყოფ ხალხისათვისაა, სუსტებისათვის მოგონილი. ი. დავითაშვილი კი სალი ბუნების შვილია. მასში მძლედ იღვიძებს ეროსი, და იგიც მძლედ და სადად ამბობს:

„ვერ მაამებს, და არც მინდა,
გაზაფხულის ვარდის კონა
ნეტამც მომკლა და მე ერთხელ
ნინას თეთრ შვერს ჩამაკონაო.“

ეტრფის რა ქალს, იგი მასაც საღი გონების თვალთ უცქერის.
ის მასაც უმღერს თავისუფლების პანგებს, რადგან გამოცდილია
„თუ რა ძნელია მონობა სხვისა“.

„ქალი ისეა კაცისთვის, ვით საქონელი ფურია,
მან მხოლოდ უნდა იცოდეს, კმარაშვილის სამსახურიო.“

ასეთი იყო იმ ხანებში ქალის მდგომარეობა და სწორედ ამ
ქალს გააგონა თავისუფლების ტკბილი ხმები. ი. დავითაშვილი ხომ
არ იყო „წმინდა ხელოვნების“ მალიარებელი, მისთვის ხომ უცხოა
პოეტური განმარტობა სადღაც შორს, ხალხის გარეთ.

სადაც არ ისმის სოფლიდან წასული კენესა, მისთვის ის
სიმაღლე უცნობია. ის არ ახულა იმ სიმაღლეზე, რომ იქედან
გაღმრეხდა ცხოვრებისათვის. იგი ამ ქვეყნის გარეშე არ ხედავს,
მისკენ იწვევს, მას ესაყვარლება. მისთვის, როგორც ხალხისთვის,
ეს ქვეყანა ის აბსოლუტია, რომელიც ყველაფერს შეიცავს; იქიდან
იღებს ყოველივე დასაბამს, და იქვე ბრუნდება მოსასპობლად.
ამიტომ მისი ფიქრის ჯაგანი არის ხალხი, მისი ცხოვრება. იღებს მის
ყოველ მხარეს, დასაგმობს კიცხავს, დიდაქტიურ ტონს იშველიებს,
ხალხს არიგებს და სამოქალაქო გზას უჩვენებს. და აქ, ამ დიდ-
აქტიურობას მის პოეზიაში სულაც არ შეაქვს სიყალბე, რადგან იგი
ხელოვნური მიწებება კი არ არის, არამედ მისი გულს წიაღიდანაა
წარმოშობილი. ამის გამო, იგი არ ჩრდილავს მის პოეზიას და
უშნო ტენდენციურ-ხასიათს არ აძლევს. თუმცა კი აქვს მას ტენ-
დენცია ამ სიტყვის საუკეთესო მნიშვნელობით, მაგრამ ვიმეორებთ,
იგი ყალბობას არ ქმნის, მას არ შეაქვს დისპარმონია. ხატავს რა
ხალხის ცხოვრებას, ის ხედავს, რომ ყველა ადამიანი კაცი არ არის,
რადგან იგინი არ აკმაყოფილებენ იმ წარმოდგენას ადამიანზე,
რომელიც მას აქვს დასახული. იგი ხედავს, რომ ბევრნი მხოლოდ
თავიანთ ნაქუქში არიან მოქცეულნი, სხვაზე არას ზრუნავენ.

„რათ არის კაცი ცოცხალი,
რომელიც ქვეყნის ბარგია,
ვინც რომ მოქმედობს თავისთვის
სხვას კი არაფერს არგია.“

ხედავს, რომ კაცთ შორის არ არის სიყვარული, რომელიც, მისი
შეხედულებით, არის ერთადერთი დასაბამი ბედნიერების; ხედავს

რომ მუშას, ამ ტანჯვის შვილს, ყველა აბუჩად იგდებს, ვერ სდებენ ფასს, და მიმართავს ასეთებს:

„რა შეგცოდა მუშას სწუნობ,
რისთვისა გძულს ტარიელო,
თვით უშნო და უღაზათო
ფუჰო გოგრა ცარიელო,
შენ რა იცი მუშის ფასი
„უქმად ძღვები როგორც სვავი...“

აქ იგი გურამიშვილისებურ ტონს იღებს, და ამბობს:

„კაცი ხარ კაცად შობილი, კაცი გიყვარდესო,
გაპირებულსა უშველე, სადაც უპირდესო.“

აქ არის, სხვათა შორის, მისი პოეზიის დამახასიათებელი თვისება. ეს კი გამოიხატება იმაში, რომ იგი ამ ხალხში ხედავს იმ ცხოველ ძალას, რომელსაც მომავალი წინ აქვს. მისთვის ხალხი ის ინერტიული მასა კი არ არის, რომელიც ფატალურად მონობისა და ტანჯვისათვის არის გაჩენილი. ეს არ არის ის ღარიბ-ღატაკთა ხროვა, რომელიც მოწყალეებს საჭიროებს, არა. იგი დიდ ძალას წარმოადგენს საზოგადოების ცხოვრების გასაუმჯობესებლად. მისი მისია ეხლა იწყება, ეხლა გამოდის იგი ცხოვრების მოედანზე, რომელსაც ისტორიული ცხოვრება ეწოდება. გამოდის თავისდათავად, აქტიურად და ასე იკაფავს გზას. ი. დავითაშვილი, მთელ თავის ქმნილებას, გურამიშვილივით რელიგიის მარმარილოში ჰკვეთს. ეს არის, სხვათა შორის, დამახასიათებელი თვისება მისი პოეზიისა. იგა ბევრგან გურამიშვილის ტონს იშველიებს, რომ გაბატონებულნი ამხილოს, დამონებულთ კი ასწავლოს მოთმინება და ამტანობა.

„სამაგიეროს ნუ უზამ, დეე თვით მიხვდესო“.

და მართლაც, აბა გადაავლეთ თვალი მის შემოქმედებას და დაინახავთ, როგორი მშვიდობიანობით და სიყვარულით არის მოცული მისი შემოქმედება. იგი მტარვალს კი ხედავს, მაგრამ არ ეხება. „დეე თვით მიხვდესო“. თავის ხალხს მოქმედებისაკენ მოუწოდებს, რომ მათ თვითვე შექმნან ცხოვრება კეთილი, მშვიდობიანობას საძირკველზე დამყარებული და სიყვარულის შუქით გაბრწყინებული.

„კაცი ხარ კაცად შობილი, კაცი გიყვარდესო“

ასეთ ფორმულაში ჩამოაქანდაკა მან თავისი შეხედულება ცხოვრებაზე და ადამიანზე.

ქადაგებს კაცთა შორის სიყვარულს და თანაც იძახის:

„არავის დაეჩაგრინოთ და არც იმონოთ სხეანიო“,

აქაც მძლედ მოჩანს სისაღე და სიამაყე მისი სულისა. ასე და ამგვარად დაგვიხატა მან გლეხთა, მშრომელთ ცხოვრება მთელი მისი სხედასხეაობით. მან მოგვცა სურათი მისი ცხოვრების ძნელი მხარეებისა, თანაც, გამოსთქვა ღრმა რწმენა ხალხის სიძლიერისადმი, მის მომავლისადმი. აქ მან შეძლო ხალხის ნაგრძნობის გადმოცემა სწორედ ისე, როგორც ამას ხალხი გრძნობს თავის საუკეთესო ლექსებში. ი. დავითაშვილის პოეზია შეიძლება განვიხილოთ როგორც ალტაცებითი ჰიმნი ქართველი ხალხისადმი. თავის ლექსებით, მან შეაფერი სამსახური გაუწია ქართველ ხალხს. იგი პატიოსნად ემსახურა თავის დროს და შეელოდა როგორც შეეძლო, რომ მითხელი შეეწყო მისი ნაბიჯის გადადგმისთვის უკეთესისაკენ. როგორც დავინახეთ, მისი ლექსების სიუყუეტები მრავალფეროვანი აო არის. სოფლის ბუნების აღწერა, გლეხის ცხოვრების ნათელი და ბნელი მხარეების დახატვა, მისი მისწრაფება უკეთესისაკენ, — აი მისი პოეზიის მთელი რეპერტუარი. და მიუხედავად მისი ლექსების რაოდენობრივი სიმცირისა, იგი იმ ისტორიული მომენტის წარმომადგენელია, რომელსაც ეწოდება ხალხის შეგნების დასაწყისი. ხოლო რაც შეეხება ადგილს ქართულ მწერლობაში, აქაც მას განსაკუთრებული ადგილი აქვს დაქვრილი. იგი რაფიელ ერისთავს უახლოვდება.

იოსებ დავითაშვილი, თავისი შემოქმედებით, თითქო ავსებს მის დიდებულ თანამოკალმეთა შემოქმედებას და მათ გვერდს უყენებს ტექნათა ცხოვრების სურათს, რომელიც ისე გულწრფელად და საღად დახატა დურგალმა პოეტმა.

ნეორომატიზმი

ოთხმოციანი წლებიდან, როგორც ვნახეთ, ჩვენს საზოგადოებრივ და სალიტერატურო ცხოვრებაში იზრდება სახალხო მოძრაობა, რაც „თერგდალეულთა“ იდეოლოგიის შემდგომ განვითარებად უნდა ჩაითვალოს. ეს შეზღვევი ეტაპი, ორი მიმართულებით გაიშალა: ერთი ნივთიერ მხარეს გაჰყვა, ყოველდღიურს, საგნობრივს, როგორც ეს ვნახეთ რაფ. ერისთავის და ი. დავითაშვილის შემოქმედებაში, მეორე კი, სულის საფუძვლებს დაეკიდა, ხალხის იმ შინაგან ძალას, რომელიც თითქოს დავიწყებას ეძლეოდა. ეს უკანასკნელი, თითქოს ერთგვარი რეაქცია იყო იმ ბატონობის წინააღმდეგ, რაც ახალ ცივილიზაციას მოჰქონდა საგნობრივი გატაცების სახით. ნამდვილად კი, ეს რეაქცია კი არ იყო, არამედ იმავე მიმდინარეობის მეორე მხარე. აი როგორ:

ვინც მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ ლიტერატურას დააკვირდება, ნახავს, რომ ეს უკანასკნელი მჭიდროდ არის დაკავშირებული ე. წ. ევროპული იდეების და ცხოვრების განვითარებასთან. ეს განვითარება კი, ცხოვრების ყოველ სფეროში, გამოიხატა ხალხის თანდათანობითი უფლებამოსილებით: საუკუნის მანძილზე, საფრანგეთის დიდი რევოლუციიდან მოყოლებული, იდეათა და ინტერესთა რკალი თანდათანობით ფართოვდება და ხდება ყველა საუნჯეთა ერთგვარი გამაჩიურება. ჯერ იყო და არისტოკრატიის ვიწრო და მაღალი გალავანი მესამე წოდებამ დაიპყრო, შემდეგ თვით ბურჟუაზიაში მოხდა შინაგანი დაყოფა და გაბატონებული ნაწილის წინააღმდეგ ამოძრავდა დამორჩილებული ნაწილი, რომელიც გადატაკების გზას დაადგა. ამ მოძრაობის შედეგად მივიღეთ პროლეტარიატის ამოძრავება, რომელიც წვრილ ბურჟუაზიას დაუკავშირდა და რომელიც თანდათანობით იპყრობდა ახალ-ახალ პოზიციებს. ეს პროცესი სხვაგან დღესაც გრძელდება და დიდი წინასწარმეტყველება არ არის საჭირო, რომ ის ნამდვილი ხალხი, მასსა, რომელიც საუკუნის წინ „არაფერი“ იყო, მალე „ყველაფერი“ გახდება. იგივე

პროცესი წარმოებდა ჩვენშიც. შეიძლება უფრო მკრთალად, მაგრამ აქ ღირსებაზე არ ვლაპარაკობთ. ჩვენშიც, მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისიდანვე, ალექსანდრე ჰეკევაძის სახით, უკვე წინათ-იგრძნობა ხალხის განთავისუფლების დიდი მომენტი, შემდეგ გ. ერისთავის, დან. ჭონქაძის და სხვათა სახით ლიტერატურა ხალხისკენ იწყებს გადახრას, როგორც სტილით, ისე თემის მხრივ. მესამოცე წლებიდან, დემოკრატიული მიმართულება სისტემის სახეს იღებს და იქცევა მძლავრ საზოგადოებრივ ფაქტორად. ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ, ხალხი უკვე ნელ-ნელა იწყებს სამოქმედო სარბიელზე გამოსვლას, რასაც ეხმარება ახალი ჯგუფი, რომელსაც „ტეტიათა მოტრფიალეების“ სახელით ვიცნობთ. ეს რკალი შემდეგ კიდევ იზრდება და პროლეტარული ელემენტი გამოდის ცხოვრების ბატონის პრეტენდენტად და შემდეგ იქცევა კიდევ... ასე რომ, ჩვენშიც აშკარა იყო ის ტენდენცია, რომელიც ევროპის ქვეყნებს თანა სდევდა, და რაც საუკუნისა თუ ეპოქის მაჩვენებელი იყო.

მაგრამ ამ დიდ პროცესში, ორი დასაწყისი აღმოჩნდა. ეს ორი დასაწყისი, თითქოს დაუპირდაპირდნენ კიდევ ერთმანეთს, როგორც ერთიმეორის საწინააღმდეგო პრინციპი, მაგრამ არსებითად აქ წინააღმდეგობა არ იყო. იყო მხოლოდ სხვა და სხვა თვალსაზრისი, მიზანი კი ერთი იყო: არსებულის წინააღმდეგ ამხედრება და ადამიანის ნივთიერი და ზნეობრივი გამარჯვება. და თუ პირველი მიმართულება იმას ცდილობდა, რომ ყველა მოქალაქისათვის მოეპოვებინა თვითმოქმედების უფლებანი, იბრძოდა კონსტიტუციის, ეკონომიური სისტემისა და პოლიტიკის წინააღმდეგ, რომ მშრომელი ხალხი ეკონომიურად და უფლებრივად განთავისუფლებინათ, მეორე მიმართულების ცდა იქით იყო მიმართული, რომ ადამიანის სული აღედგინათ და იბრძოდნენ იმ კონსტიტუციისა და სულის რეჟიმის წინააღმდეგ, რომელიც ცივილიზაციას მოჰქონდა. პირველი მიმართულების შესახებ ჩვენ კიდევ გვექნება საუბარი, აქ კი შევეხებით მეორე მიმართულების წარმომადგენლებს, რომელნიც ჩვენს ლიტერატურაში დამკვიდრდნენ ნეორომანტიკოსების სახელით, ე. ი. ალექსანდრე ყაზბეგს და ვაჟაფშაველას. ეს უკანასკნელი, უეჭველად რევოლუციონერები იყვნენ თავისი შემოქმედებით. ისინიც წინააღმდეგნი იყვნენ იმ პრივილეგიურ უმცირესობისა, რომელიც ცხოვრებას დაპატრონებოდა, მაგრამ ამ პროტესტანტობის საფუძვლად სოციოლოგიური მხარე კი არა ჰქონდათ, არამედ ზნეობრივი, თუ პირველ ცნებას ვიწრო მნიშვნელობით ვიგულისხმებთ. ჩვენი ნეორომანტიკოსებიც წინააღმდეგნი იყვნენ იმ საშინელი სინამდვილის, რომელიც დამ-

პყრობი ნაბიჯით მოდიოდა, მაგრამ იმიტომ კი არა, რომ იგი ნივთიერად აღატაკებდა ხალხს, არამედ იმიტომ, რომ სულს ურყვნიდა. ამ დაპირისპირებაში მოხდა ისე, რომ მთა და ბარი თითქოს ორ პოლიუსად იქცნენ, და ბარი რომ ნივთიერ აღორძინებისაკენ იკვლევდა გზას, მთა სულის განახლებას ავალებდა, ბარი რომ რეალიზმისა და ნატურალიზმის დაბლობებში ჩადიოდა, მთა რომანტიკული სიმალღებებისკენ მოუწოდებდა. ყველაფერი ეს უფრო მკაფიოდ გამოჩნდება მათი შემოქმედების განხილვის დროს.

ალექსანდრე ყაზბეგი *

(1848 — 1898)

მეცხრამეტე საუკუნის ქართულმა პოეზიამ მიაგნო ორ მწვერვალს, რომელნიც უცხოლ სდგანან საერთო ლიტერატურის სივრცეზე. ყველა სხვა ჩვენს მწერალს შეიძლება მოუძებნოთ თუნდ შორეულად მსგავსი ავტორი საქართველოს გარეშე, მაგრამ ვაჟაფშაველა და ყაზბეგი კი სრულიად განმარტოებით დარჩებიან. ხოლო ის სიმადლეები კი, რომელზეც მათ აიყვანეს ქართული სიტყვა და პოეტური გზნება, დარჩებიან როგორც ქართულ სულის გამძლეობის და სიდიდის ნიშნები. მსოფლიო ლიტერატურაში, ბევრი მხატვრის გენია დაქანცა მთის საიდუმლოებამ. რომელი დიდი პოეტი იყო, რომ ხარკი არ მოიხადა ამ მიუყარებელი სასწაულის წინაშე, მაგრამ რომელმა შეძლო კლდეთა ენით ამეტყუებება? ვინ იყო ის რჩეული, რომელმაც შეაღო ამ საიდუმლოების კარები? მე მგონია რომ არავინ.

მსოფლიო ლიტერატურაში ვაჟა და ყაზბეგი განმარტოებით არიან, და მათთანვე არის მთას შეფარებული ქართული სულიც. მეტად ძნელია მთასთან მისვლა. იქ სულ სხვაგვარი განცდებია, თავისებური აზრი და ნებისყოფა. იქ ხალხი ამირანის ამაღას ჩამორჩენილებივით არიან მღვეის ნათეხურებზე მიმოფანტულნი. იქ სიცოცხლაც სხვანაირია და სიკვდილიც თითქოს უფრო ადვილი. იქ ერთგვარი პანთეონია, სადაც ძველი სულის განძეულობა ინახება თამარის საფლავივით.

ვაჟა და ყაზბეგი, ეს ორი პოეტი მივიდნენ მთასთან ზევის დეკანოზებივით, მხოლოდ იმ გარჩევით, რომ ვაჟა „რელიგიით“ მივიდა, ყაზბეგი კი ეთიკით. ვაჟა მთების ჯანყში ხედავდა ლაშარს და ლოცულობდა, ყაზბეგი კი მთაში კაცს ეძებდა და აფიცებდა ხანჯალს და ძმობას. აი, აქ ისმის იგივე მორალური ხმა, რომელიც ალ.

* ეს თავი, ცოტა შემოკლებით, ამოღებულია ჩემი წიგნიდან: „ალექსანდრე ყაზბეგი და მისი ავტორობის საკითხი“.

ყაზბეგს ათრთოლებდა ბავშვობიდანვე. ბაირონი წერდა: „გაქცევა ჩემი თავისაგან ყოველთვის იყო ერთად ერთი მიზეზი ჩემი მწერლობისა“, ეს ნიშნავდა „იმავე გონებრივი მოძრაობის გაგრძელებას, რომელიც უამისოდ თავს დამატყდებოდა-ო.“ ამავე სიტყვებით შეიძლება დახასიათდეს ყაზბეგის მწერლობაც. ალ. ყაზბეგმა პირად ცხოვრებაში მალე იგრძნო „ბრწყინვალე“ ცხოვრების სიმშრალე და უშინაარსობა; იგი მალე დაიღალა ხელოვნურობის აუცილებლობით, ეტიკეტის მორჩილებით. მალე მიხვდა, რომ გართობა კიდევ არ არის ბედნიერება, რომ აღამიანი ელეგანტური თოჯინა არ არის, და რომ ბრწყინვალე „სალონების“ გარდა არის კიდევ სხვა ქვეყანა, სადაც ყველა ამის მაგიერ არის: რწმენა, სინიღისი, აღამიანის უფლება და მართალი განცდები.

ის სინამდვილე, რომელიც ალ. ყაზბეგის თვალ წინ იყო გადაშლილი, მისი გაგებით, ყალბი იყო და მიუღებლად ეჩვენებოდა, როგორც ზედმეტი „ცოდვით“ დამძიმებული; მის თვალში, თანამედროვე აღამიანი უბედური იყო და ამ უბედურობას ორი სათავე ჰქონდა: 1. აღამიანისა და ბუნების გაყრა ერთმანეთისაგან, 2. პიროვნების გათქვეფა იმ უსახეო მასაში, რომელსაც ბურჟუაზიული ცივილიზაცია ჰქვია. აქ არის იმ დისპარმონიის დასაწყისი, რომელიც პირველყოფილ ცოდვასავით ღრღინს აღამიანის სულს. მართალია, აღამიანის ჰკუამ გაიმარჯვა, და ქოხების მაგიერ მთასავით აყუდებული მრავალ სართულიანი სახლები მედიდურობენ, დაბეჩებულ ურმის მაგიერ ავტომობილი სერავს და ნთქავს სივრცეს; კვარისა და ჭრაქის ნაცვლად ელექტრონი ეფინება თვალუწვდენ მანძილს, საწყალი გზირისა და შიკრიკის მაგიერ რადიოები მთვარესაც კი იჩემებენ და ამბის მოტანას გვპირდებიან იქედან... მაგრამ ძვირად დაუჯდა აღამიანს ეს გამარჯვება: იგი ბატონი და შემოქმედი იმავე ღროს მონად და მანქანის ნაწილად იქცა. და აა, ეს სინამდვილე შემზარავად ეჩვენა ყაზბეგს. მით უმეტეს, რომ გაზოპილი ნაბიჯებით ეჭრებოდა იგი ამ ერთადერთ მივიწყებულ კუთხეს, სადაც მითოსი კიდევ ცოცხლობდა და „ღვთის პირით მოლაპარაკე ხალხი“ კიდევ აგონებდა „დაჯარჯულ სამოთხეს“. მოდიოდა ახალი საუკუნე შეუბრალებლად, გულში ანგარება ედო და თავი დამძიმებული ჰქონდა მზაკერული ფიქრით უსირცხვილო სარგებელზე. მართალია, ალ. ყაზბეგს ეს აზროვნება ამ სიტყვებით არ გადაუშლია, მაგრამ მის თხზულებათა დამკვირვებელ მკითხველს ასეთი მსოფლმხედველობა შერჩება ხელთ. ალ. ყაზბეგი მძაფრი სახეებით ლაპარაკობდა, ხოლო ამ სახეების ლოგიკური სქემა მხოლოდ ასეთ მსოფლმხედველობას იძლევა. მართალია, მისი

რომანების სამყარო კაცობრიობის სამყაროს კერძო ნაწილია, მაგრამ ამ ნაწილში რა სულიც ბობოქრობს და უარყოფის წყველას გზავნის ირგვლივ, იგივე სული წყველის ამ ბოროტების სათავეს საზოგადოდ.

აღ. ყაზბეგის შემოქმედება ერთი მთლიანი რომანია, ერთი დიდი ტილო, სადაც მეტად თამამი ყალმით დახატულია ხევის წაშება. არამცთუ ძირითადი მოტივი, არამედ ხასიათიც და გარეგნული დეტალებიც კი ერთია ყველა ცალკე ნაწარმოებში. აქ არ არის განცდათა მრავალმხრივობა, არც ხასიათთა სხვადასხვაობა, არამედ ერთსა და იმავე ფსიქოლოგიურ მომენტებს ამკლავებენ ეპიზოდური პირები, რომელნიც ერთსა და იმავე სიტუაციაში ჰყვებიან და ერთსა და იმავე მთავარ აზრს ეწირებიან. ეს გარემოება კი იმით აიხსნება, რომ აღ. ყაზბეგი საზოგადოებრივ მოძრაობის მორევში არის შექრილი, სადაც ყველაფერი ამოდულებულია, და სადაც ორი სტიქია შეკვეთებია ერთმანეთს. იმ მომენტს აგვიწერს, როდესაც ამ ორი ძალის დიფუზია ჯერ არ იყო მომხდარი და ორი აზრი, ორი ძალა, ხასიათი, ადათი და სხვ. სიკვდილზე უარესი ტყვილებით იბრძოდნენ და არც არას თმობდნენ. ეს ბრძოლა ყველგან წარმოებდა და აღ. ყაზბეგიც ყველგან ორი ხასიათის გმირთა შორის შლიდა საომარ ასპარეზს. ელგუჯა, კობა, იაგო, გოჩა, ონისე და სხვ. „ერთ-ხორც და ერთ-სულ“ არიან. მათი ნებისყოფის აპარატი, ზნეობრივ-გონებრივი კულტურა და მთელი ფსიქოლოგიური ფორმიანობა — ერთი და იგივეა. აღ. ყაზბეგისთვის არსებობს მხოლოდ ერთი ღედააზრი, და ყველგან ამ ღედააზრის მატარებელს დაეძებს და ხატავს. მეტად საგულისხმოა აღ. ყაზბეგის ერთი ფრაზა, ი. მეუნარგიასადმი მიმართულ საპასუხო წერილის ვარიანტიდან, რომელიც ამ აზრს ადასტურებს: „გამიშვით სხვაგან; იქნებ იქაც სადმე შევხვდე ელგუჯას, ან კიდევ მის პროტოტიპს, აწმყო სავაგლახ-სატირალის წარმომადგენელთ“... ელგუჯა არის მისი საძიებელი. მასში ეგულება კიდევ ბევრი რამ საიდუმლოება, რომელიც ავტორის სულში მარად წყურვილის ტანჯვად იშლება. და ამ საიდუმლოებას დასტრიალებს ყოველ ნაწარმოებში, მთელ თავის შემოქმედებაში, რომელიც მთლიანად არის შეკრული როგორც განუყოფელი ერთიანობა. მაგრამ ეს იმას კი არ ნიშნავს, რომ აღ. ყაზბეგი ერთსა და იმავეს იმეორებდეს მოსაბეზრებლად, პირიქით. თუმცე მოტივები ერთი აქვს, მაგრამ ეს მოტივები ისეთ დინამიკაში იქედებიან, რომ ყველაფერი ხარბად გიზიდავთ. შეიძლება ითქვას, რომ აღ. ყაზბეგს არ აქვს არც ერთი

მოსაბეზრებელი ადგილი. ყოველ ნაბიჯზე გაოცებთ უჩვეულო სუნთქვა და მაჯის ცემა.

ღიახ, ალ. ყაზბეგის შემოქმედება ერთი მთლიანი რომანია, და შემოქმედების ასეთი მთლიანობა ყველა დიდ მწერალს ახასიათებს.

ეს არ არის პარადოქსი. გოეთეს მთელი შემოქმედება — „ფაუსტია“, დოსტოევსკისა — „დანაშაული და სასჯელი“, ბალზაკისა — „ადამიანური კომედია“ და სხვ. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ბალზაკი, რომელსაც უნდოდა ერთი სათაურის ქვეშ მოექცა ყველა დაწერილი და დასაწერი რომანები, და ეს სათაური უნდა ყოფილიყო „ადამიანური კომედია“ (Comédie humaine). ასევეა ალ. ყაზბეგიც, რომლის შემოქმედების მთლიან სათაურად შეიძლება მიჩნეულ იქნეს „მამის მკვლელი“. ალ. ყაზბეგის მთელი პოეტური გენია ამ მკვლელობის ასახვას მოუხდა, რასაკვირველია, არა სიტყვა „მამის“ რეალ მნიშვნელობით, არამედ მამაკაცურის, აქტუალურის. „გულს გლოვის პერანგი რად ჩაეცვა“ და კაცებიც „დამალულის იდუმალებით გულში რად ჩაიტეროდნენ“, აი ის შემოქმედებითი ამოცანა, რომელსაც ალ. ყაზბეგის აზრით ახსნა მხოლოდ „მამის მკვლელობაში“ ექებნება.

ამ მთლიან რომანში თვით ავტორი არის ცენტრალური ფიგურა, რომელიც ან უხილავად თანა სდევს თავის გმირებს, ანდა ამბობს საკუთარი სულის აღსარებას. ასე რომ, ალ. ყაზბეგის შემოქმედებაში შეიძლება აღინიშნოს ორი მომენტი: 1. ცდა სხვადასხვა გმირთა სახით სიცოცხლის ღრამის ობიექტური გადაშლისა და ფსიქოლოგიურ სიმაართლის ძიებისა, და 2. წმინდა სახის ავტობიოგრაფიული მოთხრობა, სადაც იგივე არის მოცემული არა გმირთა სახით, არამედ საკუთარ მოთხრობით. ორივე მომენტი კი საბოლოოდ ერთ საფუძველზე არის აღმოცენებული, სუბიექტურობაზე, რაც ალ. ყაზბეგის შემოქმედებას აძლევს ღრმა ლირიკის ხასიათს. ასეთ შემოქმედებას გულისხმობდა შპილჰაგენი, როდესაც ამბობდა: „თანამედროვე რომანის უღრამეს ფენებში, იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც იგი ცდილობს კიდევ სასტიკად დაიკვას ობიექტივობის და უპიროვნობის ხილულება, არის პოეტისა და გმირის დაახლოვებითი შეერთება“. ალ. ყაზბეგის თითქმის ყველა რომანში, მთავარი გმირის ნიღბ ქვეშიდან ავტორი გამოიყურება, და ჩვენც მკაფიოდ ვხედავთ იმ კონგენიალობას, რომელიც აახლოვებს დამხატველის

და დახატულის განცდებს, თუ მთელ ფსიქოლოგიურ აგებულებას. მისი საყვარელი გმირები, ყველანი იმავე გრძობენ, რასაც ავტორი, ყველას მიერ შეიგზნება ის სასტიკი და ჩათბობილი სული, რომელიც უღელტეხილ ეპოქას ახასიათებდა და ყველანი გარდასულისავენ იტყვირებიან. მხოლოდ ეს უკან გახედვა ის ევროპული რომანტიზმი კი არ არის, რომელიც აზროვნება იყო და ხშირად რიტორიკაც, არა. აქ ტყვილების საწინელებაა, რომელიც აზროვნებას ჰყინავს და სამაგიეროდ იწვევს აფექტების მეტამორფოზებს. აქ არც უცხო გავლენების შესახებ შეიძლება საუბარი, რადგან ყაზბეგის შემოქმედების ნიადაგი, როგორც ვაჟა-ფშაველასი, არის ჩვენი დედამიწა. იგი ცდილობდა თავისად ექცია ის განცდები, რომელიც ჩვენს მთაში ტრიალებდნენ და შეექმნა რაღაც თავისებური ქვეყანა, როგორც ჰიცოცხლესთან შეგუების ერთადერთი შესაძლებელი ფორმა.

და ეს მისი ახალი დედამიწა თუ სამყარო, გაცოცხლებულია ისეთი დიდი სულის შთაბერვით, რომ იქ ყველაფერი გასულიერებულია. კენჭი, ვარსკვლავი, ბალახი, ნისლი, ირემი, ადამიანი. ყველა ერთ დიდ მოძრაობაში არის მოსული, ყველგან ეჩვენება სასურველი სიცოცხლის სიწმინდე და ძალა. დიან, ყველაფერი გასულდგმულებულია ალ. ყაზბეგის შემოქმედებაში, და ეს ყველაფერი გარს ევლება ადამიანს, როგორც მთელი კოსმოსის აზრის მიძცემს და დაგვირგვინებას.

ალექსანდრე ყაზბეგს ადამიანი ვიანია უსაზღვრო ღირებულებად, რადგან მასში ეგულება აურწყველი წადილები და მიჯნა დაუდებელი სწრაფვა სიძარულისაკენ. ერთი სიტყვით, ადამიანი სუბსტანციაა, რომელიც თვით არკვევს თავის თავს, თუ შეიძლება ასეთიქვას. ამიტომ არის, რომ ადამიანის ინდივიდუალური ბედისწერა ასე აღეღვებს და აფიქრებს ჩვენს ავტორს.

ალექსანდრე ყაზბეგის შესახებ გავრცელებულია ზეპირი აზრი, რომ იგი ბუნების დიდი მხატვარია. აქ ცოტაოდენი გარკვევა არის საჭირო. თუ ბუნებას ავიღებთ როგორც სტატიკაში გაქვავებულს, უნდა ითქვას, რომ ალ. ყაზბეგი ასეთი ბუნების მხატვარი სულაც არ არის. ვაჟა-ფშაველა ამ მხრივ ისე დიდია, რომ ალ. ყაზბეგი მის გვერდით ვერ გამოჩნდება. ხოლო თუ ბუნებას ავიღებთ როგორც ადამიანის გარშემო და ადამიანთან ერთად დიდ მოძრა-

ობაში მოსულს, ალ. ყაზბეგი ისეთ გენიოსურ სურათებსა შლის, რომ არამცთუ ჩვენ მწერლობაში, არამედ მსოფლიო ლიტერატურაში ძნელად მოეძებნება ბადალი. შეიძლება ასეთი დიდი საზომის ხმარება ყაზბეგის შემოქმედების შეფასების დროს ბევრისთვის საჩოთირო იყოს, როგორც უჩვეულო ზვიადობა, მაგრამ ამას არ აქვს მნიშვნელობა. ანროვნების სიმბდალეს აქვს თავისი ისტორია და ჩვენი, ქართული მოკრძალებაც, ამ ისტორიაში პოულობს თავის მიზეზს.

... დიახ, ალ. ყაზბეგს, მედგარი წყვეტების და ზარდამცემ მტებ-არეობის მოყვარულს არ ეხერხება სტატიურის აღწერა. მან არ იცის პეიზაჟის ხატვა. სადაც მიყუჩებულია ბუნება თუ ადამიანი, მისი სიტყვაც დუნდება და ბრგეობა ეკარგება.

... მაგალითისათვის ავიღოთ შემდეგი ნაწყვეტები:

— „ასანამოვნო გამაცოცხლებელი ნიაფი, რომელიც განუწყვეტლივ დაჰქრის. აჰ ადგილებში, ჟგრილებდა შუბლს, და უახლებდა, უღვიძებდა დალაღულ გონებას მოგზაურებს. წმინდა ანკარა წყაროები ჩამოჩუხჩუხებდა და რაღაც სიტკბოებით უალერსებდა კაცის ყურს. ჩიტებსაც გაეღვიძათ და ჭიკჭიკით ქებას ასხამდნენ ბუნების ძალას. ყველა ისე რიგად იყო მოწყობილი, რომ კაცს ანატრებდა აქ ჩამოხდომას, მწვადის შეშიშხინებას და ცოტაოდენ თვალის მოტყუებას“.

— „არშის სიმაგრე შუაში შეიცავს მშვენიერ მწვანე მინდორს, ათასი სურნელოვანი ყვავილებით, და ასეთი ცივის წყაროთი, რომ კაცს უკვდავება ეგონება“.. („მამის-მეცლელი“).

— „...“ ბურსაკირის დელე ედემია, რომელიც კაცს დახურულ გულს გაუღებს, ჭაერს გაუქარწყლებს და სეედას აშორებს. ძნელად შესძლებს მგზავრის გული, როგორც უნდა მიეშურებოდეს, რომ აქ წუთს არ შესდგეს, წუთს არ გაგორდეს მწვანე მინდორზე და მეტის სიამოვნებით დაქანტული თავი, წუთს თვალის მოტყუებას არ მისცეს“.. („მოდღარი“).

— „გაწითლდა ყირვან-წვერის თავი, მზის სხივებმა ოქროს გვირგვინი გადმოჰფინეს, თეთრმა, უმტვერო თოვლმა ნათლად ბრჭყვიალი დაიწყო. მას მოჰყვა კაკბის კაკანი, რომელიც გაშმაგებით ეძახდა გულის მეგობარს, რადგანაც ბუნების მშვენიერებით მართო დატკბობა არ ესმოდა“ და სხვ... („ხევის ბერი გოჩა“).

— „გარიჟრაჟდა. ცას ფერი ჰკრთომოდა და ლაქვარდს სივრცეში მოახლოვებული მზის შუქი ნათლად კამკამებდა. გაფრინდა მერცხალი, გაშალა ფრთები, გაინავარდა“ და სხვ... („ელეონორა“).

აღლეთ რომელი მოთხრობაც გსურთ და ყველგან შეხვდებით ბუ-

ნების ასეთ აღწერას. აქ არ არის არც კლდეთა ფერებით ღრმა გან-
 ცდების აფორიაქება, არც მთების სიღიალით გამოწვეული შიში
 თუ გაოცება, არც ამ გაყინული ქაოსის ფანტასტიკა. და გიკვირს,
 რომ ადამიანი, რომელიც ასე შეზრდილი იყო მთასთან, რომელიც
 მუდამ მის კალთებზე ფიქრობდა, მაინც ასე გარეშე მაყურებლად
 დარჩა, და შორიდან მაყურებლად. ეს თავისთავად სერიოზულ
 ფსიქოლოგიურ ამოცანას შეადგენს, თუმცა მე ამ ამოცანის ახსნა
 ასე მიჩვენება. ყაზბეგი ხელ სხვა ქვეყნით იყო გატაცებული და
 ბუნება მას სულაც არ უნდა მოეხსენებინა ისევე, როგორც მის
 გმირს მათიას („ელგუჯა“), რომლის შესახებაც ყაზბეგი ამბობს:
 „ასე ჩაფიქრებულიყო და მისციებოდა ერთს ალაგს. იქნება ის გაი-
 ტაცა ბუნების მშვენიერმა სურათმა, რომელიც იმის თვალ-წინ იბა-
 ტებოდა? არა. ის იმ დროს არც იმ ამაყად აყუდებულ მთებსა ჰხე-
 დავდა, არც მშვენიერად გადაფენილს ტყეებს, არც ნაჩხატებს, რო-
 ნელიც ჩხრიალით თეთრ რქესავით ქაუდებოდა, გადმოდიოდა
 კლდეებიდან და ათასწინწკლებად იფანტებოდა“... თვით ავტორიც
 ასევე ჩაფიქრებული იყო და მისციებოდა ერთს ალაგს, სადაც
 ძალა და სიპართლე ერთმანეთს შესკიდებოდა და ეს უკანასკნელი
 ძლეულიყო. ეს არის, ჩემის აზრით, ერთადერთი პასუხი, თორემ ყაზ-
 ბეგს შეეძლო უფრო მაგარი და გამძლე სიტყვების მოძებნა ბუ-
 ნების დასახატად. მაგრამ ვარაუდი და მოახრება რაღა საჭიროა,
 როდესაც ალექსანდრე ყაზბეგის არქივში არის მისივე წერილი ი.
 მუნარგიასადმი¹, სადაც ამ კითხვაზე საბოლოო პასუხს თვით იძლე-
 ვა. ამ წერილში, ალ. ყაზბეგი გულგახსნილია და გვიჩვენებს იმ
 დაუდგრომელ ბუნებას, რომელიც ორგანოულად ვერ იგუებს უმო-
 ძრაოს და ცივს. „მოჩნებარიცე ოჩნობას შეჩვეული არ არის, მისი
 სული მიიბრძვის და ერთ ადგილას შეგუბებული ვერ დახაზდებ-
 ბა“-ო.

ეს დაუდგრომელი ხასიათი ბავშვობიდანვე აწვალებდა ჩვენს
 მწერალს და იგივე ტემპერამენტი განსაზღვრავს მის ესთეტიკურ
 მსოფლმხედველობას: „მთა რომ ჰკენეს და ჰგმინავს, ჰაერი რომ
 ირევა და გოლიათნი ნისლით იბიურდებიან, ღრუბელი რომ ცრემ-
 ლებს (ღვრის), და ზვაი მოხუის, წყალი რომ მთიდან გამედგრე-
 ბული გადმოჰქუხს და ანკარა წყარო ლექსსავით მოკანკარებს, ეს
 ყველა ცოცხალი სამაგალითო გაკვეთილებია მისი შვილებისათვის.
 მთიელს გარს ეხვევა ყველა ეს, მოქმედობს მის აღზრდაზე და
 იფერადებს, ასურათებს მათ მოქმედებას ყალიბობისამებრ. და ეს

¹ ეს წერილი ჩემ მიერ უკვე დაბეჭდილია. იხ. ჟურნალი „კავკასიონი“,
 № 1 — 2.

ყველა, მართალია, შესამჩნევ ასაწერია, მაგრამ მისგან განშორებული ცხოველი აღწერილობის დროს, ამ ცხოველის ცხოვრების დასულის მოძრაობის ჩრდილში მოფარება, მოფხეკა მოთხრობის მწერლისაგან, შეუძლებელი უღირსობა იქნებოდა. ანგელოსებრივი გვაში უსულოდ, უძრავად, უიმცეცხლოდ, რომელიც ცხოვრებას აცხოველებს და ამშვენიერებს, იქნებოდა მხოლოდ გაყინული, უაზრო საგანი, რომლის ტრფიალიც მე არ შემიძლიან“... და ცოტა ქვემოთ უფრო მეტყველად დასძინს: „ბუნება კარგია მხოლოდ მაშინ, როდესაც შიგ სიცოცხლე ტრიალებს და ბრუნავს; ბრუნავს იმ სიტყვით და სიმწარე შერეულის ძალით, რომელიც ადამიანის თვით ცხოვრებას შეადგენს. რა არის მთვარე მოკაშკაშე, რომელიც ამუქებს ათას ყვავილებს, თუ იქავ გვერდს არ უდგას სულდგმული, რომელზედაც ასე თუ ისე გავლენა აქვს. გავლენა აქვს, ახარებს, თუ ჩაწყვდიადებულს გულს ნუგეშს აძლევს. მე არა ვარ მლოცველი უსულო, უსიცოცხლო საგნებისა. ვერც ჩემი ოცნება, ვერც ჩემი გონება, ვერც ჩემი კალამი ვერ მიუბრუნდებიან მკედარს, მოქმედება-მოკლებულს საგანს“... მაგრამ აბა ნახეთ, როდესაც ბუნება ერთგვარ უნისონად უერთდება მისავ კალთებზე გამართულ ზევის ტანჯვას, ალექსანდრე ყაზბეგი რა ტყვიასავით შეკრულ ფრაზებს ისვრის:

—„გაგულისებული ნისლი უშიშრად ამოდიოდა დედამიწიდან და ომხივარსავით ეფინებოდა მწვანე მინდორზე“... („მამის მკვლელი“).

„აქა-იქ გამოჩნდებოდა ნისლი, რომელიც თითქოს მიწიდან იზრდებოდა და ბოროტის ხელის მახვილისავით მთელ წვერებზე მიცურავდა, გამოჩნდებოდა მეორედგან და გაიძაბებოდა, მესამედგან მტვერსავით აღმა ავარდებოდა და ერთბაშად ტრიალს და რევას დაიწყებდა. ორ-პირი ქარი ერთმანეთს გრიალით შეეჯახებოდა და მიუდგარად ერთმანეთს მოხვედრილი, ორს თავ-გადადებულს ფალავანსავით, მოუტრიალდებოდა ერთმანეთს. ისმოდა სტვენა, ზუ-ზუნი მოუსვენარის ქარისა, და მას უერთდებოდა გახარებული ხარხარი მავნე სულისა. ძალ-დატანებული კლდე იშლებოდა და დაბლა გრიალით მოდიოდა“... („მომღვარი“).

—„ამაყად ამართულს, გათეთრებულს მყინვარს, მზის უკანასკნელი სხივების გვირგვინი დაედგა და თავის სიმაღლიდგან სიამაყით გაღმობაწყერდა გამხუცებულს თერგს. თერგიც ათას ნაჩქარებს ისროდა ქვიდგან ქვაზედ, ჰქაფდებოდა, იკვრებოდა ბურთსავით, განიბნეოდა წვრილს ნამად და გამაცოცხლებელს ფარდახტად ედებოდა ყნოსიერს, ხავერდის მსგავს, ნაზის ფერადით აკრელე-

ზულს, ბალახიანს ველებს, — გაქონდა რაღაცა მედიდური, თითქოს ერთ-ხმად გადაქცეული გრიალი, რომელიც ხან ამალღებოდა და ემსგავსებოდა გამძვინვარებულის ლოშის ხმასა, ხან შეყვარებულის ნაზ ჩურჩულად ფადიქცეოდა, ამის-და გვარად, თუ ქარი საიდან და რა ძალით დაჰბერავდა, რა რიგად დატრიალდებოდა ზვეულს და უსწორ-მასწორო მთებში. ეს იყო რაღაც ახალი, მედიდური ხმა, გათამამებული ღრიალი, რომელშიც გამოისმოდა ათას გვარი დამყვავებელი და გულის აღმძრავი ნაზი ხმები“... („ციკო“).

ან, აბა ნახეთ, როდესაც ბრძოლით ანთებულ იაგოს და კობას, რომელთაც ნუნუ მიჰყავთ, ავტორი ამოაფარებს კლდის კედლებს და ასეთ სურათს აჩვენებს: ფულურო კლდეები იშლებიან, მოგორავენ, ელავენ, და ქვევით, ხევში კელავ კლდესავით ედებიან ერთმანეთს. ამ ქვებს ზედ ეფარება შავი ქვიშა და სხვ. უცბად კლდიდან გამოსკდება ხრიალით წყალი და თავისით ამბობს: „იქამდის ძლიერი და ჩქარი იყო იმისი მსვლელობა, რომ ვერა ქვა, ვერა კლდე ვერ აყენებდა იმის მდინარებას, და წყალი, ქვიშა, აუარებელი ლოდები, რომელიც თითო კლდედ ჩაითვლებოდა, არეული და გაზელილი ერთმანეთში, მიეშურებოდა თავქვე მიგროვებულ ქვიშასა და ქვის კლდისაკენ. იქ შენავრებული კედელი გაუძალდებოდა წუთს და ბოლოს, ისიც დამორჩილებულა, გაერეოდა ახლად და ახლად მოსულ ძალას და დამყარებულს ხელით, ქვების ერთმანეთზე ლესით, ფშვნეტიტ და ხრიალით ჩადიოდა თერგში, რომელსაც თითქოს კისერზედ შემოიგდებდა; თერგიც ებრძოდა თავის მხრით, ახტებოდა, ზედ, გადადიოდა“... აი ეს გამაფრებელი დანამიკა იზიდავს მას და აქ ლესაჲს იგი ბრძოლის გუნებას. ამას ამბობს კიდევ: „კაცმა უნდა ნახოს ეს ორი ძალა, ჯვარედინად შეტაკებულნი ერთმანეთს, უნდა ნახოს იმათი ბრძოლა, აქაუვება, იმათი ხრიალი, ჩქეფა და ტალღების ჰაერში სროლა, რომელიც ათას ნამქერად რამდენიმე საყენის სიმალღეზედ იფანტება ჰაერში, — რომ შესძლოს წესიერად დაჟსება ამ დიდებული სურათისა. აქ თქვენ ჰხედავთ ძალას, ტირილს, კვნესას, მუქარას, ღრიალს, ბრძოლას ერთმანეთში არეულს და იქამდისინ მიჰყევხართ, რომ რაღაცა გულის კანკალით თითქოს თქვენც გინდათ ჩაერიოთ ამ უცნაურ ბრძოლაში!“ („მამის მკვლელი“).

ბუნებას იგი კიდევ ახსენებს მაშინ, როცა მისი გვირგვინის ბაიკადად იქცევა და ინახავს. აბა ნახეთ მაშინ როგორი გატაცებით წერს. მაგრამ ციტატები კმარა. ყაზბეგი დამოუყიდებელი ბუნების მხატვარი არ არის. ამ დიდი ნატურის წინაშე იგი მუხლს არ იდრეკს,

რადგან არა წამს ეს დიდი Natur-mort-ი. სტატიაში გაქვავებულ ბუნებას იგი ვერ გრძნობს თუ ვერ იცლის საიმისოდ, და მოძრაობის სტიქიაში შეუკრილი, ბრძოლაზე დაფიცებული, მხოლოდ იმ ბუნებისათვის იხსნის პირს ხანჯლით, რომელიც ამ დიდი ბრძოლის დამტევი და გადამტანია. ბრძოლა ალ. ყაზბეგის სტიქიაა და ნაქედ სიყვარულით ის უყვარს, ვისაც ეს ბრძოლა „კისერზედ ჰქონდა შემოგდებული“. ეს „ხევი“ იყო.

ალექსანდრე ყაზბეგს იზიდავდა ხევის ტრაგედია.

მისი მხატვრული მზერა იტანჯებოდა ამ სანახაობით. ხალხი, რომელიც ცას დაახლოებოდა, ირყეოდა ადგილზე უნებურად და გარედან შემოწოლილი უსამართლო ძალა უმართავდა შეგინებია სისხლიან ნადიმს.

ეს ტრაგედია ალ. ყაზბეგს მეტად ენერგიულად აქვს გამოთქმული ხევის ბერ გოჩას სიტყვებში, რომელიც თავის ახალგაზრდა შვილს, ონისეს მიმართავს: „არ დაივიწყო, რომ სადაც შენი მამა-პაპა გაჩენილა და დამარხულა, სადაც მათი ძვლებია ჩაფლული, იმას გადავებთან და არ დაანებო“... ამ სიტყვებშია მოცემული ალ. ყაზბეგის შემოქმედების დედა.

ალ. ყაზბეგს არ შეეძლო ფატალურად აფარებოდა შეუმჩნელობის ან გულგრილობის კედელს. იგი მალლა აღიოდა და შემოქმედების კოშკიდან დასცქეროდა ძირს დაგდებულ და შეგინებულ ხევის დროშას. მის არტიზტულ თვალთა წინ გაშლილი იყო ჯერ სისხლ-შეუმშრალი ბრძოლის ველი, სადაც გმირთა ცხედრები ეფანტა, „ზოგი მათგანი, ახლად აშლილი წვერ უღვაშით, თითქოს გაღმებულ პირი-სახით დასცინოდნენ ხალხის ამდენ უსამართლობას და ველურ ქცევას. ზოგს ვაჟკაცურის მეკრდიდან ჩამოეწყვიტათ საკინძი, და თითქოს განგებ, გამოეჩინათ თავ თავიანთი ვაჟკაცური კრილობა“ („ელგუჯა“). ამ ხალხის ფანტასტიკის თუ ფანტასტიკის ხალხის ჩვენება მთელი ქვეყნის დასაანახად ეს იყო ალ. ყაზბეგის შემოქმედებითი ამოცანა. იყო დრო, როცა ეს ხალხი, თემის სახით პიროვნებად ქცეული, იყო თავისთვის, ბუნებასთან სულ ახლო მისული, მისებრ წმინდა, გამძლე, მარტივი და იმავე დროს რთული; იყო როგორც პირველყოფილობა, შინაგანი ძიებით ამალეებული და შინაგანი მიგნებით განმტკიცებული. იყო როგორც თავადჩასახული და მწიგნობრობის გარეშე შექმნილი კულტურის ნათელი მა-

ტარებელი. მაგრამ ისტორიას თითქოს შეურაცხყოფად ეჩვენა მის გარეშე დარჩენილთა არსებობა და ასე მაღალი; თითქოს საზოგადო კულტურას შერცხვა ამ ავტონომიური პატარა ხალხის დიადობის, რომელიც „კულტურით“ თავმომწონეებს გამოადგებოდით გვირგვინად, და ცივილიზაციამ მოაყენა თავისი კაცების დიდი ჯარი. ხდებოდა ლერწონტოვის მუქარა, მყინვარისაღვი მიმართული. მოდიოდა ახალი კაცი, რომელსაც სწადდა კლდეთა კბილებზე ორთქლ-მფეთქავ მღვიმეთა აშენება, ხეობის გულში წერაქვის დარტყმა; მთის მკერდის გატეხა, საშინელ გზებით დასერვა და ოქროთუცია სამეფოდ გადაქცევა. ამ აზრით მოდიოდა ეს ცივილიზაციის კაცი; ამ შემთხვევაში მეფის რუსეთი და იმავე ცივილიზაციის სახელით ანადგურებდა ყოველივეს ოქრო და თუჯი.

„ქვეყნად მთელ ხალხის მოდგმას სწავს ერთი სამღვთო კერა“- ეს კერა დიდ მსხვერპლს მოითხოვდა. თემს, ხევს უნდა თავი მოეკლა, თორემ მოკლავდნენ; ადგილი უნდა დაეცალეებინა, ცივილიზაციას სჭირდებოდა. თემმა აირჩია ისევე თავი მოეკლა, მაგრამ ისე რომ სახელი გასძლოლოდათ იმ ქვეყანაში. ამ თვითმკვლევლობას ის თვისება აქვს, რომ უკანასკნელი ტყვია არის გმირისა, ყველა სხვა კი მტრის. ამ საშინელებას მოგვითხრობს ავტორი: როგორ კლავდნენ ხევს და ვინ.

მძიმეა ეს თემა და მტკივნეული. ამიტომ არის, რომ ყაზბეგს ყველა წოთხრობაში ისე აქვს ხმა გამძაფრებული, რომ გვეჩვენება, თითქოს იგი ჰკივოს რაღაცას, სიტყვით გამოუთქმელს, მოთქმებულს კი არა, გზნებით განცდილს, და ჰკივის იმიტომ კი არა, რომ რაშიმე იყოს დაინტერესებული, არამედ იმიტომ რომ გულის კრილობიდან ზიზზი ეღვრება, ცრემლი არა აქვს და წყევლასაც ვეღარ ამბობს, სპაზმები აღრჩობენ.

იგი ანთებით წერდა, ექსპრესიით. წერდა მომაკვდავის შესახებ, რომლის სიცოცხლეს მხოლოდ ოცნება დაპატრონებოდა. ამიტომ არის, რომ მის ნაწერებში ისმის მეოცნების გამუდმებული ფრთების მტვრევა და სასოწარკვეთილი ძახილი.

ალ. ყაზბეგის ესთეტიკური ათვისების შესახებ უნდა ითქვას, რომ მისთვის სამყარო თითქოს ორად არის გაყოფილი: კატეგორიულად უარსაყოფი და კატეგორიულად მისაღები. კითხულობთ და გეჩვენებათ, რომ ამ ორ მხარეთა შორის დიდი უფსკრულია გავლებული და მათი შეერთება დაუნგრევლად წარმოუდგენელია. ან ჰო, ან არა, ასე რადიკალურად მოდის ყაზბეგის ჩვენებათა ჩქერი, დაუნდობელი ძალით გეჭრებათ სულის სიღრმეში, წარგიხოცავთ ყოველგვარ ეშვებს და გეუფლებათ. უნდა მიიღოთ ის ქვეყანა, რომე-

ლიც ავტორს ჰირვეულად უყვარს და მასთან ერთად ამხედრდეთ იმ ძალის წინააღმდეგ, რომელიც მაღალ სიცოცხლეს აუკაცურებს. აქ აღარ არის სინამდვილე, რადგან სინამდვილეში გრადაციებია. ხოლო ყაზბეგის ძალაც იმაშია, რომ სინამდვილე სძლია და ესთეტური მახვილით მოაშორა მას საშუალო უნდელი ადგილები. გრადაციები — დეტალები არიან. მხატვრული მზერა კი თვალმოხუჭულია, რომ ეს დეტალები დაიკარგნენ და უფრო მკაფიოდ გამოჩნდნენ მთავარი ხაზები. ალ. ყაზბეგს, რასაკვირველია, როგორც ღოდ მხატვარს და იმავე დროს თუ გუნებათ დემონიურს ტემპერამენტით, არ შეეძლო ამ გარდასაველ წერტილების ძიება და გონებრივი სიღინჯით ანალიზის წარმოება.

თუმცა იგი სულ ფსიქოლოგიის ქვეყანაში ბრუნავს, მაგრამ ამ ფსიქოლოგიის ე. წ. ობიექტური გადაშლა ალ. ყაზბეგს არ მოუხდენია. მას არ უძებნია ადამიანური იქ, სადაც მის ანთებულ თვალებს ნადირი ეჩვენებოდა კაცის სახით, და არც ცუდის კვლევა დაუწყია იქ, სადაც მის მოხვევურ სინიღისს ღმერთი ეჩვენებოდა თემის დროშებზე. ეს ასეც უნდა ყოფილიყო. შემოქმედს არ შეუძლია ლოგიკური კატეგორიებით მსჯელობა, რადგან შემოქმედება მეტალოგიკაა.

ხოლო ისეთ ელვანაკრავ შემომქმედს, როგორიც ალ. ყაზბეგია, არც კი შეეძლო შეუქისა და ჩრდილის მკაცრ დაპირისპირებათა გარეშე სახეთა ხილვა თუ წარმოდგენა. იგი აფექტებით შეპყრობილი მწერალია, და ამიტომ ორი ფერი ყოფნის მოწოლილი ტანჯვის სათქმელად. ამ ორი ფერით ისაზღვრება მისი მსოფლმხედველობა. და რადგან ალ. ყაზბეგი ეთიკურად იღებს ქვეყანას, ამიტომ მას ორი ხასიათი აინტერესებს: „ცივილიზაციის“ მორალური გნომი, რომელსაც ყველაფერი მიწაზე აქვს განართხული, და პირველყოფილი მორალური ზე-კაცი, ცას რომ ებჯინება მართალი. იგი ბოროტს ხედავს, მაგრამ არა ობიექტურ-ესტეტიკურად, მისი პათოსი და სიდიადე რომ ეჩვენებინა, არამედ მორალურად, რომ ხელშესახები გაეხადნა ამ ბოროტების სიბინძურე და უკაცურობა.

ასევე ექცევა კეთილს. იგი პირდაპირ ცდილობს, რომ ფიზიოლოგიურადაც კი აგვიშალოს მოწონების ქრუანტელი, როდესაც უცქერით მისი გმირების ღუელს ისტორიასა თუ ბედისწერასთან.

როცა აკვირდებით ალ. ყაზბეგის ხატვის მანერას, ხედავთ ხომ იგი ძველი ელლანივით ლამაზ სულს ლამაზ სხეულში ათავსებს. შიხა საკვეთი მზარუნველობით აქანდაკებს საყვარელ გმირთა სხეულს. ანტიურ სისადავით და ძალით იგი ექრება მატერიას, რომელიც საიღუმლოებას ფარავს და ქმნის სხეულის მისტერიას, სადაც

ამაღლებული და გამარჯვებული სული სასწაულებს ახდენს. მისი ლამაზი გმირები ავსილნი არიან ვნებით, სურვილებით, სიმართლით. ალ. ყაზბეგი, თავის გმირთა დახატვის დროს მხოლოდ იმ ფორმებს მიმართავს, რომელთა საშუალებითაც საიდუმლოდ იშლება და აშკარავდება ადამიანის სული. და იგი აქ ისეთ ზედმიწევნით შედეგებს აღწევს, რომ ავტორის კომენტარები არც კი არის საჭირო. შკითხველი თითონ ხვდება, თუ რა რიგის გმირთან აქვს საქმე. შეიძლება ზოგი გმირი სულაც არ აღწეროს სიტყვებით, მაგრამ ისეთ პოზაში კი დააყენებს, რომ ზორციელდება სილამაზის და მონუმენტულობის ზღაპარი. მაგალითები:

ელგუჯა და გიორგი. „კიდევ რამდენიმე წუთი ასე ქუდ-მოხდილები დარჩნენ და ჩუმად ვედრებოდნენ იქაურს ხატ ანგელოზებს, და ამ ვედრებაში იყო რაღაც დიდებული, რაღაცა მუქარა, რაღაცა იმედი და ნუგეში“. აქ თითქმის არაფერია დახატული, მაგრამ ჭრძნობთ დიდ კომპოზიციას, პლასტიურ ეთლიანობას და მოქალაქეობრივ ვაჟკაცობას. ამ გარეგნობაში ჩვენ უკვე ვპვრეტთ დიად სულს.

მათი სიკვდილიც ისეთივე უსიტყვო დიადობით აქვს გადმოცემული:—„ზოგი მათგანი, ახლად აშლილი წვერულვაშით, თითქოს გაღიმებულის პირისახით, დასცინოდნენ ხალხის ამდენს უსაპართლობას და ველურ ქცევას. ზოგს ვაჟკაცურის მკერდიდან ჩამოეწყვიტათ საკინძი და თითქოს განგებ განოეჩინათ თავ-თავიანთი ვაჟკაცური კრილობა. ელგუჯაც, რომელსაც ჯერ კიდევ ხელი არ მოეშორებინა თავის ხმლისთვის, თითქოს ხელახლად საბრძოლველად იწვევდა თავის მტრებს, განაპირებით ეგდო.“

მათია.—„თუშური ქუდი კოხტად გვერდზე მოქცეოდა, და ამშვენებდა იმის ყმაწვილ პირის-სახეს; ჩონის კალთები აყეცილი განიერს ღვედის ქამარში ისე, როგორც სიარულში და ომის დროს იკეთებენ; ქამარზედ მოდიადო ხანჯალი ჰქონდა ჩამოკიდებული, სააწრადო და საპირისწამლე, მხარ-ილღივ გადაკიდებული, ამტკიცებდნენ, რომ ის მეომარი უნდა ყოფილიყო; გაშიშვლებული თოფი მხარზედ კრიალებდა. მთელი იმისი მიხვრა-მოხვრა ამტკიცებდა სიამაყეს და გულადობასა. ისე შეკრული, გაფრთხილებული და მოხდენილი მიდიოდა, რომ მტერსაც კი სასიხარულოდ მიაჩნდებოდა იმისი ნახვა და დამიზნებულს თოფს შეაყენებდა, რომ საკმაოდ დამტკბარიყო იმისი მშვენიერებით.“ („ელგუჯა“).

ონისე—„ეს ბიჭი, ბევრით ყმაწვილი გელაზედ, წარმოსადგობითაც და სილამაზითაც მასპინძელს ბევრით სჯალდობდა“. მას ჰქონდა „აღგზნებული თვალები“ „შეწითლებული ლოყები“, იყო

„ძლიერი, სხეულით კარგად მყოფი“, „ონისეს სიკვდილისა არ ეწინააღმდეგებოდა, ონისე პირზე ღიმილით დახედებოდა განსაცდელს“... („მოძღვარი“).

მაყვალა — „გასაოცარი სილამაზისა“, „ბროლ-ფიქალ განიერი მკერდი“, „წმინდა სანთლისაგან ჩაშოსხმულის მსგავსი ყელი“, „თეთრი და ნაზი კანი“ „მილულული თვალები“, „გიშერსავით წარბები“, „პატარა, თხელი ტუჩები“, „სწორე და მოწყობილი ცხვირის ნესტოები“, „მაღალი და ქვეიანი შუბლი“...

მოძღვარი „თმა ტყრშიაღლით აღმა აეშალა“ „მწუხარე, სევდა მოცული თვალები“, „სახე გაბრწყინებული“, „რწმუნებით აღტაცებულმა დიდებულებამ ძლიევა მოსილად გაჰხადა“, „დიდებული და ძლიევა-მოხილის გამომეტყველებით“...

ნუნუ: „ტანადი და მოხდენილი“ (მამის მკვლელი).

ასლან-გირეი: „თვალ-ტანადი, წამოსადეგი და შავარდენსავით მარდი“, „თვალები ნაკვერჩხალსავით გაპლევებოდა“... („ელენორა“). მაგალითების ამოწერა აღარ არის საჭირო. პრინციპი ერთია: ლამაზი სულის მატარებელს სხეულიც ლამაზი აქვს, და არამცთუ სხეული, არამედ უბრალო გარემოც კი. ეს აზრი უფრო დამარწმუნებელი გახდება, თუ მოვიგონებთ, რა ფერებითა ხატავს უარყოფით გმირებს. რამდენიმე მაგალითი აქაც საკმარისი იქნება:

გელა: — „მისი სახე რაღაცა ურცხვის, ნამუსხატეხილს სიამპარტავნით ლაპლაპებდა“... „სულით დაცემული“, „უნუგეშო თვალებით“... (მოძღვარი).

„ნაჩალნიკი“: — „კაცი მოხუცებული, გამხდარი“, და პატარა ტანისა... სიყვითლე თვალეშიაც ჩასვლოდა“... („მოძღვარი“).

მოხუცი ხტუმარი: — „მსუნავ კატასავით გაპარსული თუ გაცვლეფილი ტუჩები“ („ცხოვ. ჩარხი“).

პირფირუშკა: — „რგვალი, მსუქანი სახე, შედგებილი თმა-ულვაში, სულელური სახის გამომეტყველება და მოკაცული გრძელი ცხვირი“... („განკიცხული“)...

ალექსანდრე ყაზბეგს ამ მეორე პოლიუზის თვით ნივთიერი გარემოც კი (სახლი, მოწყობილობა და სხვ.) უმსგავსოდ ეჩვენება. უფროსის, ანუ „ნაჩალნიკის“ სახლს ასე ხატავს: „დაბალი ოთახი, რამოდენადმდე დანოტივებულიყო და უსიამოვნო სუნი აეშვა, მას მიჰმატებოდა დაობებული ქაღალდის სუნი და ჰაერი მოეწაჟლა“...

მაგალითების ამოწერა აღარ არის საჭირო, ზემოთქმულითაც აშკარა არის, რომ ალექსანდრე ყაზბეგი თავის ესთეტიკურ შეგრძნებას და ხატვის მანერას ყველგან, წვრილმანებშიც კი ამჟღავნებს. და გვიშლის ორ დიამეტრალურად საწინააღმდეგო ქვეყანას: ერთია—

ქვეყანა პირველყოფილ ადამიანობის და სიმართლის, მეორე — შემდეგ მოსულ უადამიანობის და სიცრუისა. პირველში ადამიანთვითმზიანია, რომელსაც საზოგადოება გზად ვერ გადაეღობება; მეორეში — ადამიანი საშუალებაა, რომელსაც საზოგადოება ნაფოტივით ისვრის.

ავტორის მთელი სიმპათიები და შენოქმედებითი პათოსი პირველი ქვეყნის მხარეზეა, მას შეერთვის აგზნებულ გულით და შეიწყარებს თითქოს პათოლოგიურად. ხოლო მეორე ქვეყანა კი, სძულდა მთელი თავისი ავადმყოფური ჟინით, უარყოფდა მას და წყველიდა, როგორც ბიბლიური ღმერთი სოდომს და გომორს.

ასეთ პირობებში კი, რასაკვირველია, ძნელია ე. წ. წონასწორობის შენახვა. ალ. ყაზბეგი ამას არც ცდილობს. იგი ქვეყანას მთლიანად იღებს და კარგი მისთვის სულ კარგია en masse, და ასევე მთლიანად წარმოადგენს ცუდსაც. მისი საყვარელი ვაჟი გმირებია: ელგუჯა, სვიმონი, გუგუა, იაკო, კობა, შობღვარი, გოჩა, ონისე და სხვ., ან ქალები: მზალო, ნუნუ, ციკო, მაცყვლა, ელისო და სხვ. ყოველმხრივ დადებითნი არიან. ეს მანერა დატულია ყველგან, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში ერთ-ორ გამონაკლისს, სადაც ავტორი ნაკლს კი უძებნის თავის გმირს, მაგრამ სიყვარულს კი შინაც არ აკლებს. კითხულობთ ალ. ყაზბეგის ნაწერებს და ორიენტაციის თუ ანალიზის უნარი გეკარგებათ. ყრუდ კი გრძნობთ, თითქოს ავტორი აკარბებს, იდეალიზაციით შეზარბამებულნი თამამობს საზღვრებთან, მაგრამ მოფიქრება თქვენ ხელთ აღარ არის. ავტორმა უკვე დაგიმორჩილათ, გაგატარათ „გაწმენდის“ ალში და გაცქერინებთ. არა იმ „ცოდვიანი“ თვალებით, რომელიც „ცივილიზაციის“ სკესისით არის დაბინდული, არამედ — პირველყოფილ „უცოდველ“ ადამიანობით.

ალ. ყაზბეგი თავის გმირებს ყოველთვის ისეთ გარემოებაში აყენებს, რომ ყველგანა ჩანს დიდი ენერჯია, სიწმინდე და თავგანწირვა. ეს კი სწორედ ის თვისებებია, რაც წაგვერთვა ე. წ. „ცივილიზაციის“ ძალით და დაგვრჩია მხოლოდ შეგნების ქვეყნოვ სფეროში, როგორც მიბნედილი მემკვიდრეობა. და ის, რაც ჩვენთვის დაკარგულია, გამახვილებული და გართულებულია ალ. ყაზბეგის გმირებში, რომელნიც უნდა გადაეშენებინა ახალ დროს.

აიღეთ ახლა მისი უარსაყოფი პირები: გაგი, ღუღუშაური, დიამბეგი, გირგოლა, გელა და სხვ. იმათ ვერ მოუძებნით ვერც ერთ-კარგ მხარეს. მათ გამსჭვირვალე კანში ჩანს ზნეობრივი კეთროვანება.

მათი გრძნობა ჩლუნგია, სული — გაყიდული, ხოლო ფიზიკურა 'სახის მეტყველება — შინაგან „ღირსებასთან“ შეთანხმებული.

ავტორი არც მათ ანალიზს იძლევა, მაგრამ იგი იღებს ორ-სამ მხარეს, ფერებს აბნელებს, სქელ ჩრდილს აყენებს და, ერთი სიტყვით, არსებითი ნიშნების ოსტატური ჩვენებით ქმნის ადამიანის იმ ტიპის შთანასახს, რომელიც მოჰყავდა ახალ დროს, ანდა რომელიც უნდა მოეშენებინა.

განცალკევებით დგანან მხოლოდ მათია („ელგუჯა“) და ონისე („ხევისბერი ვოჩა“), რომელთა სულშიც ვნების გრიგალი არის ატეხილი, ხოლო მოვალეობის შეგნება კი ყალბუნე დამდგარ აფთარივით ახრჩობს ამ დევ-ვაჟაკებს. და იწეწება მათი სული, იღრღნება მათი ნებისყოფა, მაგრამ ისე ლამაზად, რომ მთელი ჩვენი სიმპათიები მათ გარს ევლებიან. ჩვენ გვესმის ეს დიდი დრამა, რადგან ადამიანის ერთგვარი „ბედისწერაა“, და ამ ბრძოლაში დაცემულიც კი პატივსაცემია, როგორც დიდ ომში დამარცხებული.

ავტორიც ასე ფიქრობს, ხოლო მისი სიყვარული ამ გმირებისადმი ისე დიდია, რომ ფინალამდე არ მიჰყავს მათი უკურნებელი სიყვარულის წყვეტება.

მათია, ეს მეტად მიწიერი დევი და ბრვე სულხორციანი ვაჟაკი რომელიც ძმადნაფიცობის ყველაფერს კისრულობს, — სიკვდილსაც კი, სიყვარულს ვედარ უძლებს. მაშინ დიდი შინაგანი ბრძოლა წარმოებს ძმადნაფიცობას და სიყვარულს შორის. „იყო ისეთი წუთაც, როცა სრულებით გამობრუნებას და გადაკარგვას აპირებდა იმ ადგილებიდან, სადაც ასეთი სატანჯველი აუტყდა.

— სიტყვა.. ფიცის.. — იტყოდა ის გამწარებული და გააგრძელებდა გზას“. მათი ამ ეს ტანჯვა დიდხანს ზიდა. იგი გამგელებული ებრძოდა თავის თავს და იმორჩილებდა კიდევ. მაგრამ დაიქანცა. ავტორიც ცდილობს მიგვახვედროს, რომ ეს ბრძოლა დიდი იყო და დაუტეველი.

— „გრძნობა გაიფხო, სატანჯველი ნაღველად გადმოვიდა ნაპირზე და მათიას აგრძნობინა თავისი მდგომარეობა“.

— „აჟი მეჭირა ჩემი პირობა იქამდისინ, აზრობს მათია, — სადამდინაჟ შევიძელ!.. აღარ შემიძლიან ამის მეტი“ — თ...

აქ არის ფსიქოლოგიური ანალიზის ცდა, მხოლოდ ამ ერთს შემთხვევაში, მაგრამ აქაც დიდი მღელვარება შემოაქვს ავტორს, სიყვარული იმარჯვებს მათიაში, მაგრამ ამ გამარჯვებას აღარ აცდის ყაზბეგი, მათიას და ელგუჯას სიკვდილის მოსწრაფებით. თითქოს ავტორს ეშინოდა, რომ მკითხველში არ გამქრალიყვნენ ის სიმპათიები, რომლითაც განიმსკვალებოდა მათიასადმი მისი გმირობის

მაყურებელი. მათიას მონათესავე არის ონისეც („ხევისბერი ვოჩა“). ისეთივე შინაგანი გაორებით დატანჯული.

— „ბედნიერებით გატაცებულს და თავ-დავიწყებულ ონისეს, მხოლოდ ეხლა მოაგონდა თავისი ვალი, და სამწუხარო კემპარიტებამ გულზედ მწარე ჰახრაკი მოუქირა“...

— „...მტრის ლაშქარს აეღო მოხვევით პირველი სანგალი და მისი დამცველნი თითქმის მთლად გაეწყვიტათ. საცოდავი ჰგრძნობდა, რა ძვირად დაუჯდა წუთის თავ-დავიწყება, რომლის გამოც იმდენი შაშაცი, ბედის უცდელად, ბიკობის გამოუცდენლად შეიპლარა და სინიღისის ყვედრებამ მწარედ დაუწყო ტანჯვა. გონება სინანულის მეტს ველარაფერზედ ველარას ფიქრობდა და დამარებულს გულს კი უწყალოდ რაღაცა ჰკუწავდა და ანადგურებდა“...

ონისე გაქანდა მტრის ბანაკისკენ.

— ეს იყო სიკვდილის წადილი, და სიკვდილი უეჭველად იმ ხელით, რომელმაც მისი ამხანაგების სიცოცხლე გააქრო.

მაგრამ არ გაუშვეს.

„რაი გინდათ, რად მიჰერთ... სადაც ამხანაგები დამილიეს, მეც იქ უნდა ჩავეკაფინო... მაშ თუ ეგრეა, თავად მოვიკლავ თავს, — წამოიძახა ონისემ, და ჩახმახ-წამოყენებულის დამბაჰის ლულა პირში მიიკა, მაგრამ ვიღაცამ ხელიდან გამოატაკა და სიკვდილს ასე ვადაარჩინა“... აქაც, ჩემი აზრით, ანალიზი მაინც არ არის, აქ უფრო სხვა ტენდენციაა.

ავტორს სურს გვიჩვენოს არა მხოლოდ ეს მაღალი თვისებები, რომლითაც განირჩევიან მისი ზნეობრივად თუ ნებისყოფით მაგარი პერსონაჟები, არამედ დაინტერესებულთა მათი მორალური ქვე-მყოფობითაც. იგი ყოველთვის ცდილობს დაუპირისპიროს ერთმანეთს გრძნობა და გონება, და გამარჯვებაც ამ უქანასკნელს აჩვენოს. ყოველი მისი ნაწარმოები ამ მოქმენტს შეიცავს, და ეს ადვილი გასაგებიც არის, რადგან ისეთ ქვეყანას გეზბატავს, სადაც გრძნობა გეოლოგიური ძალისა იყო და გონების პირდაპირ დიქტატურა სპირდებოდათ სიმტიციისა და ეაყვაცობის შესაძლებლად. ალექსანდრე ყაზბეგიც ამ ვაყვაცებს დაეძებს. „გამიშვით, ყველგან მოვჭებნო ჩემი ელგუჯაო“, რომ წერს, უმნიშვნელო ნათქვამი კი არ არის. ის ექველვან ელგუჯას დაეძებს, რაც ავტორისთვის მთლიანი პიროვნების სინონიმია.

ალექსანდრე ყაზბეგი ცდილობს თავის გვირთა სახით პიროვნების სარჩულის გადმობრუნებას, მაგრამ იმისთვის კი არა, რომ დაინახოთ საშინელება, არამედ ადამიანის ენერჯიის და გამძლეობის საჩვენებლად. ესა სწადიან ჩვენს ავტორს იმიტომ, რომ მისი სულიერი

ძიება, მუდმივი მოუსვენრობა, პიროვნების „ბედის წერით“ არის გა-
შოწვეული. ადამიანის სიცოცხლის მთელი ტრალიზმი და იმავე დროს
სილამაზეც იმაში მდგომარეობს, რომ იგი ერთსა და იმავე დროს ორ-
ფეხი ცხოველიც არის და სულიერი, თვითგამომრკვევი ჭეხსტან-
ციაც: იგი სუსტიც არის, უბედურიც, მაგრამ დიადიც, რადგან
აზროვნება აქვს და იცის რომ იტანჯება. მასში ძნელი და მძიმე
წინააღმდეგობანი ღრღნიან მუდამ მოუსვენარ სულს, და ამ საშინე-
ლი დრამის მწარმოებელი გონებაა, რომელიც ყოველთვის ვერ
იმარჯვებს. ალ. ყაზბეგი კი გონების აპოლოგეტია და ყველგან ცდა-
ლობს გვიჩვენოს მისი უპირატესობა. ალ. ყაზბეგმა ძალიან კარგად
იცის, რომ ყოველ ადამიანში ზდება შეუხამებელ სურვილთა მო-
გროვება და დაპირისპირება, მაგრამ ისიც იცის, რომ ადამიანი
საბოლოოდ ზნეობრივი კატეგორიაა და ყოველთვის მტკიცედ უნდა
იცავდეს საკუთარი სიწმინდის შეუვალობას.

ალექსანდრე ყაზბეგის გმირები ხომ ნების სიმტკიცის და ზნეო-
ბრივ სიმაღლის წარმომადგენლები არიან. მათ არ იციან სიტყვის
გატეხა, და სიტყვის გამტეხს არ შეარჩენენ დანაშაულს. ისინი ბუ-
ნების კალთაზე არიან აღზრდილნი და მათ შესახებ იგივე უნდა
თქვას, რასაც ალექსანდრე ყაზბეგი ამბობს თავის თავზე: მათ
„სისხლის შემადგენელნი არიან მთის ნაკადულში შერეული რკინა
და კლდეთა შორის ნაჩეჩქვის წვეთები“. ისტორიის მოულოდნელმა
შემოტრიალებამ ამ გმირთა ცხოვრება დააშსხვრია, მაგრამ ისინი
შინც მტკიცედ დგანან დამსკდარ დედა-მიწაზე და ჭიუტად გაი-
ძახიან:

როსტომ სთქვა ერთი არა სჯობს
ამ ჩემსა მოგონებასა,
ერთხელ სჯობიან სიკვდილი
სულ მუდამ დაღონებასა.

და კვლებიან კიდევ. ისინი არხად არ გარბიან. უბედურებას
წააღდაძმალ უხვდებიან და თითქმის ყველანი ძალე იღუპებიან.
არცთუ მსხვერპლს ითვლიან. ყველას აქვს შეგნება, რომ ამაყ
და მტკიცე თემისაგან არიან წარმომდგარი, რომელიც არავის და-
ემორჩილება, და ამ რწმენით არც თვით ერიდებიან სიკვდილს.

აღსანიშნავია ერთი დეტალიც: ალ. ყაზბეგის გმირები არ
იცინიან. მის შემოქმედებაში არის ისეთი მოქმედები, როდესაც
შეიძლება სიცილი, მაგრამ არავინ არ იცინის, თითქოს ყველა წი-
ნასწარ გრძნობს, რომ მათ თავზე საბედისწერო ხმალი არის გად-
მოკიდებული. ეს ასეც იყო.

აღ. ყაზბეგი გადმოცემის მხრივაც პოლიარულია. იგი ან პიროვნებას ამოქმედებს, ან მასზე სხვათა შორის მასიურ მოძრაობას გადმოცემაში შეუდარებელია.

როგორც უკვე ვსთქვი, დინამიკა იზიდავს ავტორს და სადაც ამას ხედავს, მედგარი სიტყვა ებადება. თემის ყრილობა, დამწყალობება, სახალხო განჩინება, საჯარო ბჭობა, ფიცი და ყველაფერი, სადაც მასა მოქმედებს, ფიქრობს, განიცდის, ყველგან მაგნიტურობა ძლიერდება. თვით ავტორიც განიცდის ყველა ამას, ხშირად სიტყვებით ეყარაგება, მაგრამ ამ ენის დაბნელებით იმდენი მეტყველებს, რომ ავტორი საწადელს აღწევს, შთაბეჭდილება მართლაც დიდი რჩება. ბოლოს „მოისმა სიმღერის ხმა, და განოჩნენ დევანონები დროშებით, რომელთაც სამაჰმადე შეიარაღებული ხალხი, ქუდმოხდილნი, სიმღერით მოსდევდნენ. ეს ხმა იყო რაღაც დიდებულ, ვაჟკაცური, მაგრამ შემაწუხებელი, რომელიც შიგ გულის საძარკვლიდან მოსწყვდებოდა და მაღალს ბანით გრგვინვასავით გაივლიდა“. ამ სიტყვებს წინ უძღვის ამ მსგელობის განგაშის აღწერა:

ან კიდევ: „აბა ბიჭებო!.. მომყევით ვისაც გული გერჩისთ! — დაიძახა გოჩამ და ხალხი სწრაფად შეჯგუფდა, ბურთვისათ შეიკრა ნუგზარის გარშემო. აეარდა კორიანტელი; ყველა მტვრით დაიფარა, მზის შუქიც კი თითქოს მიბნელდა. აქამდისინ მიყიყინე, ეხლა გაჩუმებულიყვნენ, და მყუდროებას თითქოს კბილების ღრქიული, იშვიათი დაკვნესება და იარაღის ჩახაჩუბის ხმა დაარღვევდა“.

„ხანდახან ნიავისაგან გაფანტულს მტვერში გოჩას დროშა გამოჩნდებოდა, რომელიც ძვევ უვნებლად ფრიალებდა და მებრძოლთ გულუბს ფოლადად უწრთობდა. ერთბაშად შეკუმშული ხალხი როგორღაც წამოტრიალდა, გაიშალა და ასტყდა ისევ ყიჟინა“... კიდევ: „ხალხი შეიკრა, გაქანდა იმ მხრისკენ, მოეხვია მოჩხუბარით და შეჯგუფდა, ბურთად შეიკრა. რამდენიმე წუთს ასე გაუმსლელად დეღაფდა და გამოურკვეველს ნობრაობაში ტალღასავით მიქან-მოქანავდა; გაიშალა, გაიფანტა“...

ხოლო ის ადგილი „მოძღვარი“-დან, სადაც აწერილია ხატობა და ონოფრეს აშბის მიტანა, თავიანთ დიდებულებით, პირდაპირ შემზარავია. თქვენც თითქოს მართლა გრძნობთ, რომ „ჰაერი შესდგა და შეგუბდა... მზე კრთება და ბნელდება... ცა გაიპო და მრისხანება ზარსავით დაგვეცა თავსა, გასკდა დედამიწა“... თქვენ ნათლად

ხედავთ ამ თავმოყრილ რკინის ხალხს, რომელიც ფიცსა სდებს და ისე გრიალებს, რომ „ხმის მიმცემმა მთებმაც კი თითქოს ზანზარი დაიწყესო“.

— „გინც ეს ფიცი გატეხოს, უფალო, მაღალო ღმერთო ... სი-
ცოცხლემც გაუმწარდების!.

— ომენ შენს მაღლსა!

— გულით საყორელისგამც მოტყუებულ დარჩების და ძალა
კი .ნუ იქნების — გადაუხადოს!

— ომენ თქვენს მაღლსა!

— მტერთან შებმულსამც ზმალ ტარშიც გადაუტყდების!

— ომენ თქვენს მაღლსა!

— წყალში შესულს ავეამდამც გაუწყდების!

— ომენ შენს მაღლსა!

— სამარის მაგიერ მგლის კერძამთაც გახდების!

— ომენ შენს მაღლსა!

— სამანი“...

დიდ წყევლად არის მიჩნეული ის ანათემა, რომლითაც განდევ-
ნეს სპინოზა მართლმორწმუნე რაბინებმა, მაგრამ ეს წყევლა
უფრო დიადია, რადგან ამას ის ხალხი ამბობს, რომელიც სიკე-
დილზე უმტკიცესია. მაგრამ ალექსანდრე ყაზბეგი გულცივი მხატ-
ვარი კი არ არის, რომ მხოლოდ გადმოცემა აინტერესებდეს, არა,
თითონაც უტკეერის ამ სურათებს, შიგ ერევა, ხდება მონაწილე,
პათოსი უძლიერდება. თანაც უნდა რომ მკითხველიც აიტაცოს,
დაანახოს კი არა, განაცდევინოს კიდევ, ეხმარება რომ აუხსნას,
მაგრამ მოწოლილი ემოციები გულს უჩუყებს და ენა ებმის. მა-
გალითი:

„კიდევ რამდენიმე წუთი ასე ქულ-მოხდილები დარჩნენ, და ამ
ვედრებაში იყო რაღაცა დიდებული, რაღაცა მუქარა, რაღაცა მკე-
დი და ნუგეში“... ვინ იტყვის რომ აქ ენა-ბლუ კაცი არ ლაპარა-
კობს? ერთ ფრაზაში სამი „რაღაცა“, სამი სიგნალი. მაგრამ იმასაც
ვინ იტყვის, რომ ამ სიგნალს იქით არ იმალება მართლა დიდი
„რაღაც“, არა როგორც უსიტყვობის საშუალება, არამედ როგორც
თუ გნებავთ მისტიური განცდა, დიდი ხულის შემოწოლა და უხი-
ლავის ყოვლის დანტევი კალთა. ეს აძლევს ყაზბეგის შემოქმედე-
ბას ძალას. ამ დიდ მსაიდან გამოჰყავს მას თავისი გმირები. მაგრამ
ნურავინ მოძებნის აქ ტიპებს. ყაზბეგი პოლიარულია და მას შეუძ-
ლიან ან მასის დახატვა, ან პიროვნებისა. ამიტომ მის გმირთა შო-
რის ტიპი არ არსებობს. მაგრამ აქამ გარდა, ყაზბეგის შემოქმედე-
ბის ამ თვისებას აქვს სხვა ახსნაც; მე მგონია, რომ ყაზბეგი პო-

ლიალურიც რომ არა ყოფილიყო, მაინც ვერ შეძლებდა ტიპების მოცემას, რადგან იგი ხომ განმტკიცებულ ცხოვრებას არ ხატავს მთელი მისი დეტალებით, არამედ აშლილს.

ორი ქვეყანა ებრძოდა ერთმანეთს და ირყეოდა. განსაკუთრებით ის პატარა კუთხე, სადაც ვაჟკაცობის სასწაულებმა ფანტასტიკას ძალა წაართვეს. „ქვანი სკლებოდნენ მათი მნახველები, ცას პირი მოეხეთქა, მზეს ცქერა ველარ შეეძლო საცოდაობისთვის, ჰაერი გრგვინავდა, ქვეყანა იბუშვებოდა და მთანი მალაღნი, ბარის საცოდაობით დამწვარანი—იღრიკებოდნენ“-ო. პირდაპირ პლანეტათა კატასტროფის მსგავსი აღწერაა, და ასეთ პირობებში სად შეიძლება ტიპის შესახებ ლაპარაკი. ტიპის შექმნავებას ზულ სხვა ჯვარი გარემო უნდა. მხოლოდ დამცხრალ და მყუდრო ცხოვრებას შეუძლია მისი წარმოშობა, რადგან ტიპი, — ჯამია იმ ფსიქოლოგიურ ფორმებისა, რომელთაც იწუშავებს საზოგადოებრივი ცხოვრება, თავის ხანგრძლივ უცვლელობის პერიოდში, თუ შეიძლება ასე ითქვას.

ხოლო იქ, სადაც სახელმწიფოებრივი, წოდებრივი თუ სხვაგვარი ფორმები ირღვევიან, ტიპებიც ქრებიან, რადგან ტიპი საზოგადოებრივი დამლა არის. ტიპს შენუშავება ჭირდება. ერთია და იმავე პირობებშია თუ არ გასციითეს პიროვნებანი ყოველ ნბრივ, თუ არ განმტკიცდა პროკრუსტის სახეცელი, ისე ტიპი ვერ შეიქმნება. და ალ. ყაზბეგიც, რასაკვირველია, ტიპს ვერც დახატავდა, რადგან იგი დიდი მღელვარებებს და კატასტროფების მწერალია.

საზოგადოებრივი აშლილობის დროს, ტიპის ადგილს იჭერს ინდივიდუალობა, ხასიათი, გუშინ უჩინარი და დღეს კი დიდი აზბების ნტვირთველი და გაღაპტანი.

ალ. ყაზბეგის გმირები პიროვნებები არიან, რომელნიც გარემოს ხვლებიან შეურიგებლად. ისინი გააქუღებულ საოპარ მღგომარეობაში იმყოფებიან. მათი გარდაქმნა არ შეიძლება, რადგან გარემო გარედან ახვევს თავის ბრძანებებს, ისინი კი გარდაქმნის სტიმულს წინაგანი ბუნებრიდან ელიან.

მართალია, პირველი შთაბეჭდილება ისეთია, თითქოს თემის დალით არიან მოარულნი, მაგრამ ეს მხოლოდ უნებური ჩვენებაა. უფრო დაკვირვებული თვალი სულ სხვა მოვლენას დაინახავს. აქ ის კი არ არის მნიშვნელოვანი, რომ ალ. ყაზბეგის გმირთა დრამა იშლება თემის და პიროვნების დაპირისპირების ფონზე, არამედ ის რომ ამ დაპირისპირებით გამოწვეული კონფლიქტიც კი ვერ თრგუნავს ალაპიანის თავსუფლებას. აშკარაა, რომ სიტყვა „თავისუფლება“ შედარებით არის ნახპარი და თემიც პიროვნების შემზღუდავია

ზოდენადმე, მაგრამ საქმე ის უკანასკნელი საზღვარია, რომლის იქეთაც იწყება ადამიანის უფლებათა შეუვალობა. ალ. ყაზბეგის შემოქმედების მთავარი აზრი ის არის, რომ თემმა იცოდა ეს საზღვარი და ჩვენი ავტორისთვის სწორედ ამ მოსაზრებით იყო თემი ძვირფასი და დაუთმობელი. ის „ცივილიზაცია“ კი, რომელიც თემსა სპობდა, ამათანავე სპობდა ადამიანის ელემენტარულ უფლებებს და საზღვარდაუდებლად ქელავდა პიროვნების ყოველ ღირსებას. მომავალი „ცივილიზატორი“ სახელმწიფო, პიროვნებას ძარცვავდა, ადამიანობას უქარგავდა, „პირველყოფილ“ ხევში კი თემი ასე ლაპარაკობდა: „კაცს გული დახურული იმდა აქვს, რომ შიგ ყველამ ვერ ჩაიხედოს“-ო, და არც ცდილობდა.

ღიახ, თემმა იცის პიროვნების პატივისცემა, და ცდილობს კიდევ რაც შეიძლება ხშირად ჩამოეცალოს თავისუფლების გზიდან. თემი მიმართავს:

— „ონისეუ... ონისეისი.. ნუ წახვალ, ნუ მოგვეშორდები გთხოვთ, ძალას კი არ გატანთ“...

თემი ყოველთვის გონიერებას იჩენს. იგი სასტიკიც არის ხშირად, მაგრამ იქ, სადაც ადამიანი გადადგება ადამიანობის გზიდან და გულში მხეც-გაღვიძებული „აღარც ქალს ინდობს აღარც კაცს“... აქი ამბობს კიდევ მზალო, რომ „თემი გონიერია“-ო.

— „ხალხო სმენა იყოს და გაგონება. ღღეს ჩვენ ისეთი ღღე მოგვადგა, რომ ჩვენ თვითონაც ვერ გავვიგია, რაი ქირი დატრიალდა?! ადამაჰადის ღროსაც არ გვქონია ეს გაქირება... გეხვეწებით ამ მოხუცის თავით უფრთხილდით ერთმანეთს, უბრალოდ შტრობას უფრთხილდით! იქნებ ხვალ და ზეგ ეგეთი ღღე დაგვადგეს, რომ თითოს თავი ათასად დაგვიფასდეს... მშვიდობიანობას ეცადეთ თქვენი ქირივით მშვიდობიანობას!“ ასეთი ენით მეტყველებს თემის თავმჯდომარე, („ელგუჯა“). „ის ქალი ამბობს, რომ თავის ნებით გაჰყვა, უყვარდა და იმისთვის; რომ ღვთისაგან იმედი არ ჰქონდეს ელგუჯას გადარჩენისა, მაშინ ის თავს მოიკლავდა“... „თავის ნებით“, აი ეს არის ყველაზე დიდი საბუთი, და თემი აქ აღარ ჩაერევა.

მეორე მაგალითი: „ქალაუ, იქნება გეშინიან და იმად იძახი მაგას?

— რაისი უნდა მეშინოდეს?

— თუ ძალად ხარ წამოყვანილი, მთელი სოფელი აქა ვართ ღვთის მადლმა, გავსწყდეთ, ის გვირჩევნია მანამ სალექსოდ. საქმე გაგვიხდეს“...

— აბა რაილა გვეთქმის, — წარმოსთქვა ერთმა.

— არც-რა, — უპასუხეს სხვებმა. შუა კაცები დაბრუნდნენ სახლში.

— „შავ თვალაუ“? — დაიწყო ერთმა: — მოიხედე-ლა რაი გითხრა! სანამ ხალხს ეგონა, რომ ქალი ძალად გაიტაცეს, ძალად ჰყავსთ დამწყვდეული, მთელი სოფელი წამოვიდა მღევრად და ღვთის მადლმა, ვაჟეცობასაც იქნოდა, მაგრამ რა კი გაიგო, რომ ქალი ნებიერთა წამოსული, მაგათი საქმე აღარაა“... აქაც „თავისი ნებაა“. ასე აფასებს თემი პიროვნების თავისუფლებას.

არის ერთი საცთურიც, რომ ყაზბეგის გმირებში ტიპი მოგეჩვენოთ. თითქოს მათში ზოგადი ელემენტებია მოქცეული, რაღაც შემკრებლობითი ხასიათი, რადგან ისინი თითქოს ჰგავანან ერთმანეთს. მაგრამ აქაც ჩაკვირვებაა საჭირო, რომ დაინახოთ სხვადასხვაობა.

ერთფეროვანობა ილუზიად მოდის, რადგან ყაზბეგი, მთელ თავის პოეტურ ფანტაზიას ატრიალებს დარიალის ხეობაში, აწყვეტავს არაგვისა და თერგის კლდეებს, მოქმედებს ძაუგიდან სნომდე. ერთ თემს ეხება და ამიტომაც გვეჩვენება ერთფეროვნება.

ასევე ერთფეროვანია ხალხის კრება, ჯარი. მიდის ხალხი, თითქო ყველა ყველასა ჰგავს, მაგრამ ეს ილუზიაა, სინამდვილე კი ხასიათთა სიმრავლეს ამტკიცებს.

ნამდვილად საერთო ყაზბეგის გმირებს ისა აქვთ, რომ ყველა ჭირვეულად მოითხოვს თავისას, პიროვნულს, მეტ წილად სიყვარულს, რომელიც თავისი მოუშორებლობით აფორიაქებს მათ ზუნებას.

სიყვარულს ვერ თმობს ვერც ელგუჯა, ვერც იაგო, ვერც ონისე, ვერაჟინ. იგი მეტად ძლიერია, თუპც მისი განვითარების დიდი გზა არსად არ არის ნაჩვენები ავტორის მიერ. აქ ეს გრძნობა უცბად იზრდება, მაგრამ უცბადვე როდი ქრება. იგი ანდანატივით იზიდავს შეყვარებულთ, და ჯოჯოხეთიც ძალას კარგავს ამ დიდი, ხევური სიყვარულის გვერდით. აქ სიყვარული სიკვდილზე ძლიერია, რადგან ბადებს სიცოცხლის შიშს. ელგუჯა მოკლეს, მზალოს სიკვდილისა ეშინიან, რადგან შერცხვენილი როგორ უნდა ეჩვენოს ელგუჯას საიქიოს. ნამუსი აპხადეს, მაგრამ ხანჯალი ხომ თანა ჰქონდა? სიკვდილის ეშინიან. სიკვდილი აღარ უნდა, მაშ უნდა იცოცხლოს. არა, სიცოცხლე უფრო საშინელია. ყაზბეგი ამბობს: „მზალოს სიკვდილისაც ისე ეშინოდა, როგორც სიცოცხლისა“-ო. ეს როდია უბრალო ფრაზა. სიცოცხლის შიში, ეს მეტად რთული პრობლემაა, და რამდენადაც ვიცი, ჩვენს ლიტერატურაში პირველი თქვაა.

ზოლო თუ ამ დიდ თემაზე მეტი არაფერია თქმული, ეს იმიტომ, რომ ყაზბეგის გმირებს საზოგადოდ არ ახასიათებთ აზროვნება. აქ განცდებია იდეათა დიალექტიკის ადგილას, აქ — აფექტებია ცნებათა ნაცვლად.

აღ. ყაზბეგის შემოქმედებაში განსაკუთრებით საინტერესოა ერთი რამ: მან ხევის სიკვდილი გაღაშალა სქესობრივი სიყვარულის ფონზე და ამით ორი სიმძაფრე შეახალა ერთმანეთს. ამბავთა ქარიშხალი, განცდების მორევები, შთაბეჭდილებათა სანაყველე, ფაქტების ერთფეროვანი სიჭრელე და კატასტროფების ტენა ყოველ წუთს.

სულ საბედისწერო ფინალები, სულ დაღუპვა. დაღუპვა ორივე მხრივ: სიკვდილით და სიყვარულით. ხევი იფხვნება ნოტიო კლდესავით და ეს შავი ქვიშა კვლავ კლდესავით იკუმშება სიყვარულის ქვეშ მოპტან, ხელუხლებ მონუმენტივით. ხევის ჰკლავენ და ეს მკვლელობა გააღმასებულია სიყვარულის კალთაზე.

მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ მწერლობაში არ არსებობს მეორე პოეტი, რომელსაც ასეთი სიმძაფრით ჰქონდეს ეროსი აწერალი, მთელი მისი პირველყოფილობით და სტიქიურობით.

ნურაგის ერვენება აქ ის ჩვეულებრივი რომანების ფაბულა, რომელიც მიწაზედველობისათვის არის ნავარაუდები. არა, აქ ქალის სახით არის არაჩვეულებრივი შეხორცება ყოველივე იმის, რაც მის გმირებს გააჩნიათ ღრმა, მაღალი და დაუთმობელი. აქ მარტო სქესობრივი სიყვარული არ არის. აქ საკუთარი მეობის მწვერვალია, ყველა იმ ინტიმურ საიდუმლოებათა კონცენტრაცია, რომელნიც ადამიანის ფასდაუდებ საუნჯეს შეადგენენ. ამიტომ არის, რომ ყაზბეგის შემოქმედებაში ეს სიყვარული რაღაც საშინელია, მოზღვავებული ლავაა. აქ თვით ხევის პირველყოფილი სულის გამოჩენა და განწირული თვითმკვლელობა. საინტერესოა თვით სიყვარულიც ყაზბეგის შემოქმედებაში. საერთოდ ცხადია, რომ ამ გრძნობის მეუფება ყოველთვის დიდი იყო, მაგრამ მისი შინაარსი ეპოქის და ხალხის თვისებებით განისაზღვრებოდა. ყაზბეგის გმირებსაც უყვართ, მაგრამ არის ამ სიყვარულში ნიშანდობლივი და კერძო. ეროსი აქ თემის წიაღიდან იშვის და იგი ერთგვარად განსაზღვრულიც არის თემის ტრადიციების ბატონობით. მაგრამ მიაქცეთ ყურადღება, რომ ეს ბატონობა არ ვრცელდება პიროვნების

სულის ფესვებზე, ინდივიდუალობა მაინც არ არის შედეგ-
ბული.

ჩა ვუყვით, რომ ეს თითქმის ძველი ჩვეულებებია, პირველ-
ყოფილობის ძლიერი ცემით. სამაგიეროდ აქვე არის ინდივიდუა-
ლობის გამახვილება და ნაყარდი.

ძველად პიროვნება ზაზოგადობას ეწირებოდა მთელი სი-
ცოცხლით. ასეთი იყო მაშინდელი გაგება. მაგრამ ყაზბეგი იმის-
თვის მისტიკის მის თვალწინ მომაკვდავ თემის დაშლას, რომ აქ
ეგულება პიროვნებისათვის ძვირფასი პირობა. ის თავისუფლება,
რომელიც ხევში იყო პრიმიტიულ ფორმით მოცემული, დღესაც
საძიებელია ბრწყინვალე კულტურის და ცივილიზაციის ქვეყნებში.
თავისუფლება, გრძნობით აქილობა და დანდობა, ეს თვისებები
ახსიათებენ ყაზბეგის გმირებს, რომელნიც თავის შესაყარებს სიყ-
ვარულში პოულობენ. ეს სიყვარული ალ. ყაზბეგის შემოქმედე-
ბაში ხორციელია. მის გმირებს სხეული უყვართ. სულიერი სილა-
მაზე დრანის პროცესში იშლება, იგი შექმდეგი ეტაპია, თორემ
გრძნობით შეპყრობა, ფიზიკურ სათაფიდან შოდის. მაგრამ ეს ხორ-
ციელი სიყვარული იმას კი არ გულისხმობს, რომ სულიერი სილა-
მაზე არაფრად მიაჩნიათ, არა. ისინი სულიერ სილაპაზვს არც კი
ეძებენ. აპრიორულად არიან დაჩვენებულნი, რომ ეს სილაპაზვ
ხევში მოცემულია თავისთავად. სულიერი სილაპაზვ იქ არის სა-
ძიებელი, სადაც პიროვნება ათრეულია, მექანიზმად გადაქცეული
და გარემოებით გაღესილი, კუთხეგაცვეთილი. სულს ცივილი-
ზაცია კლავს და მატერიას ამტკიცებს. აქ იბადება სევდა დაკარგუ-
ლი სულის გამო, და მისი ძიებაც ნხოლოდ ცივილიზაციის წიაღ-
ში შეიძლება. ხევში კი, სადაც დამოუკიდებელი კულტურა იყო,
ასკეტური თვითჩახედვა და განწმენდა, იქ საძიებელი იყო ფიზი-
კური სილაპაზვ, და ყაზბეგის გმირებიც ამ სხეულს ეწირებიან.
თანაც: სულის პრიმატი ქრისტიანობის შექმნილია, მაგრამ რო-
გორც ქრისტიანობა, ისე სულის პირველობაც, დარჩა ოფიცია-
ლობის სფეროში, და სიცოცხლე კი კვლავ ევლება სხეულს. სი-
ლაპაზვ — სხეულიდან წასული აბსტრაქციაა და ბევრიც რომ
ვესწრათოთ სულს, ადამიანისთვის მაინც ძნელია შეგებითი საი-
ღუმლოების დათმობა. სილაპაზვ კი, მართლა რომ შენებითი საი-
ღუმლოებაა. დიპ. კარამაზოვი ამბობს:

„საზარელია ის, რომ სილაპაზვ არის არა მხოლოდ საშინელი,
არამედ საიდუმლო საგანიც. ღმერთი ეშვაკს ებრძვის, საომარი ვე-
ლი კი — ხალხის გულუბია“-ო. და არამცთუ დოსტოევსკის,
ბევრსა სტანჩავდა მაღონას და აფროდიტას იღუა, მაგრამ ყაზბეგი

მათ რიცხვს მაინც არ ეკუთნის. ყაზბეგი არა ფიქრობს. მისთვის სილაშაზის საკითხი დიალექტიკის საგნად არასოდეს არ ქცეულა. აქ მხოლოდ ეპოციებია, ამოთქმა უანგარიშო და სიშმაგე, ყველფრის გადაშლახავი და გადაბტანი.

არის ერთი მომენტიც ალ. ყაზბეგის შემოქმედებაში, სადაც ერთმანეთს უპირისპირდებიან „ძველი“ და „ახალი“. ამ დაპირისპირებაში შეგვიძლია ამოვიკითხოთ იგივე აზროვნება, რომელიც დღეს არაჩვეულებრივად იშლება კულტურისა და ცივილიზაციის დაპირისპირების სახით.

ალ. ყაზბეგის „ხევი“ (ანუ იგივე საქართველო ვ. კ.), მისივე აზრით, არის უდიდესი კულტურის მატარებელი, სადაც მითოსი ცოცხალია და შემომქმედი სული ქმნის სიცოცხლის უღრმეს და იმანენტურ სტილს.

ალ. ყაზბეგი ჩქოლოვით უცქერის ისტორიის მიმქრალ სიშორეებს და იქ ხედავს იმ ადამიანურ დიდებას, რომელიც ძალოვნებით ბუნებასაც კი აღემატებოდა.

„სამების ტაძარი... აშენებული თლილის ქვით... რომლისთვისაც ჭერ ბუნებას შემოუვლია მაგარი კლდის კედელი და მერე, ზოგოერთს ადგილებში კაცის ხელს კიდევ უფრო შეუმაგრებია“.

— „პირველსავე შეხედვზედ კაცი განციფრებაში შოდის და ნებაუნებლივ თავის თავს ეკითხება: საიდან მოუტანიათ ამ ჩინებულის შენობისათვის მასალა, ან რითი შოუზიდნიათ?

— საკმაოა ამ შენობის ნახვა, რომ კაცმა გაიგოს, რა შეუძლიან ხალხის შეერთებულს ძალას და მათ ამაღლებულს სულიერ მდგომარეობას. ტაძრის კედელში მხოლოდ ერთ ადგილს ჩატანებულია მარმარილოს ქვა, რომელზედაც ქარსა და ნიაღვარს ჭერ ვერ მოუხწრია სრულიად ამოეშალა ზედ-წარწერა და შწიგნობარს კიდევ შეუძლიან გააჩიოს სიტყვები „... ხარი ლომა... მწყეპსი თევდორე...“ ეს ორი სახელია, რომელთაც უეკველია, დიდი ღვაწლი შიუძლოდათ ამ ხევის წარსულის დიდების აშენებაზედ... („ხევისპერი გოჩა“). ეს პატარა ნაწყვეტი სრულიად საკმარისია, რომ წარმოვიდგინოთ ის მსოფლმხედველობა, რომელიც ალელებდა და კვლავ აფიქრებდა ჩვენს მწერალს. აქ სჩანს ის დიდი შოწიწება, რომლითაც ეპყრობოდა „ხევის“ თავისებურებას, სადაც ნამდვილი კულტურა, ანუ მოწიფებული სულის გამოცხადება თვით პირუტყვის პატივისცემასაც კი ავალბდა.

„ლომა ხარი“ ამოქრილი მარმარილოზე, მართლა რომ მითოლოგიაა, დიდი მომავლის ღრმა სიმბოლოურობით საესე.

აი ეს არის ალექსანდრე ყაზბეგისთვის კულტურა. შეიძლება

ბევრს „ველურობად“ ეჩვენებოდეს, მაგრამ ეს „ველურობა“ თავისი შინაგანი ამაღლებით ხშირად გრეხავს თანამედროვე „ცივილიზაციის“ გადაშენებულ სხეულს, ხოლო ის ე. წ. „ცივილიზაცია“, რომელიც შემოეჭრა აღ. ყაზბეგის აღთქმის ქვეყანას, იყო მხოლოდ შემოქმედი ენერჯის მოპაკვდინებელი, მხოლოდ და მხოლოდ გამოყენებითი აპარატი, ადამიანის მანქანად გადაქცევი და გარეგნულად ბრჭყვიალა.

აქ შემოქმედების ნაცვლად მუშაობა არის, ადამიანობის მაგიერ — პრაქტიკული დაინტერესება, ფსიქოლოგიის ადგილას — სტატისტიკა და ყველგან ანგარიში, ანგარება და „ოქროს ვერძი“ ყოველგვარი მითოლოგიის გარეშე. აქ ესმის აღ. ყაზბეგს „ძველსა“ და „ახალს“ შორის არსებული განსხვავება, და რომ უფრო ნათელი გახადოს ამ ანტაგონების იდეური თუ მორალური ღირებულება, კიდევ ერთ ზოპენტს გადაშლის: ეს არის დანაშაული და სასჯელი. შეიძლება ითქვას, რომ სამართალში ყველაზე ნეტად ჩანს ადამიანის კულტურა.

ყაზბეგის აზრით მეფის რუსეთის მოხელეებმა შემოიტანეს მორალური გახრწნა, რითაც ბევრი დასწულდა. მათ ხელში ადამიანი გეომეტრიული სხეული იყო და არც უნდოდათ და ვერც ხედავდნენ ადამიანის შინაგან ქვეყანას. სულ სხვა იყო თეზი. აქ სასოებაა, შიშია შეცდომისა, აქ დამნაშავე საფლავთან ლაპარაკობს და მსაჯულებიც „ღვთის პირით“ ეკითხებიან.

ყოველივე ეს აშკარად ჩანს შემდეგი დაპირისპირებით, რის მსგავსი მაგალითებიც ყაზბეგის ნაწერებში ბევრია: ონოფრეს, სამოცდაათი წლის კაცს, მღვდელს, მეკლულობა დააბრალეს ქალისა, მამყვალისა. „ღიღი ხანი იყო, რაც მოხუცი ციხეში დაექირათ, რაც განუწყვეტლივ მასთან გამომძიებელნი დადიოდნენ და ათასის კითხვებით თავს აბეზრებდნენ“... სასამართლოში კი ონოფრეს გამოუცხადეს: „აეყაროს ღირსება, პატივი, და ოცდა ოთხი წლით გაიგზავნოს კატორგაში“... ასეთი იყო ახალი სამართალი. მაგრამ ნახეთ იმავე „მოძღვარში“ როგორ ასამართლებს თეზი ნამდვილ დამნაშავეს.

— „თეზს რომ გაძლიერებული ენახე, გაუტეხელი, თავმოუხრელი, ჰაი ჰაი რომ გიჩვენებდა ძალსა: მოგგრეხდა და მოგტეხავდა. მაგრამ ეხლა ხელს არ ფახლებს, მაგრამ თემობაშიც ვერ მიგიღებს... წადი, იცხოვრე, სადაც გინდა, როგორც გინდა“... ყაზბეგი ამ ორ გასამართლებას არ უპირისპირებს, მაგრამ აშკარაა, რომ აქაც დაპირისპირება არის ნაგულისხმევი და, ალბათ, დარწმუნებულიც იყო, რომ მკითხველისთვის მან აშკარად გახადა ის, რაც

ასე ძალუმიად სწამდა და ატირებდა. ეს ახალი სამართალი იღვამდა ფეხს. მთელი ეს გმირთა წყება, რომელიც იტანჯება უშიზეზოდ, ისჯება უდანაშაულოდ, ამ „ახალი დროების“ გამოფენილი არის, ჩვენ გვიზიდავს ძარღვებით, თვალებიდან გვიხსნის ბოსტა და, სულ ახლო მისულები, აცრილი თვალებით ვხედავთ ყოველი უჯრედი ციებ-ცხელებას, რომელიც ტანჯავდა ჩვენს მწერალს. აქ ესთეტიკა კი არა, აქ ტანჯვისა და გამძლეობის საშინელი ფანტასტიკაა.

ეს „ძველსა“ და „ახლის“ დაპირისპირება მოკლებულია კერძო ხასიათს, მართალია, კონკრეტულად მეფის რუსეთის მოხელეება ლახავენ თემის სიწმიდეს, მაგრამ ისინი ნხოლოდ ზოგადი მოვლენის კერძო სახეა. ალ. ყაზბეგი იმაზე კი არა სწუხს მხოლოდ, რომ საქართველო ნადგურდება ხევის სახით, არამედ იმას, რომ ხევი იწლებოდა რაღაც ახალი ძალით და ამ დაშლას ჰქონდა ფატალური ხასიათი. მას არ სწამდა ეს „ახალი“. იგი შიშით უტყუროდა მის სინშრალეს და ადრე ჰქონდა გამოტანილი საბრალმდებლო განაჩენი. და რომ ეს ასეა, შენდები ამონაწერებიდან ჩანს: „არ გაიარა რამდენიმე ხანა, რომ ორი ვიღაცა კაცი, წვერიანები და შტაცკურს ტანისამოსში, მოდიოდნენ ჩემკენ. იმათ რუსული არ იცოდნენ და ფრანგულად ეკითხებოდნენ ერთმანეთს, „როგორ უნდა ვკითხოთ, მატყლს სადა ჰყიდიან“-ო.

„მე ვლაპარაკობდი ფრანსიულს, გულმა ვეღარ გამიძლო და ამისთვის ვუპასუხე... წარმოიდგინეთ იმათი გაშტერება, როდესაც რაღაცა უცნაურ და ფელურს მთებ შორის, სადაც იმათი შეზღუდლობით ბარბაროსები სცხოვრობენ, რომელთაც ათზე მეტი თვლაც კი არ იციან, ერთბაშად უბრალო მეცხვარე, უბრალო მთის კაცი ფრანსიულად ელაპარაკება!“—„ეჰ!.. ქართველები რა? აზიელები, „ბუსურმანები“ არიან! მაგათ რა იციან ესტეტიური გრძნობისა!.. ეგ ჩვენთვის, ევროპიელი ხალხისთვის უნდა მოვიყვანოთ... ანტეპრენიორმა გაიღიმა, რომლისთვისაც სულ ერთი იყო, ევროპიელებს გაჰკრეჭდა თუ აზიელებს, ოღონდაც არის ფული ეძლიათ“¹. კიდევ: — „გამოჩნდნენ განათლებულნი ევროპიელები“, რომელთაც მოისურვეს შეებმა „აზიურს გაუნათლებლობასთან“, და რადგან ამ ბრძოლისთვის საშუალება იყო საჭირო, ეს საშუალებაც ადვილად აღმოაჩინეს. საერთო სიღარიბისა და იგაჰირეებას დროს, სესხად მისცეს ანტირეპენიორს ექვსიათას თუმნაშლის, თუშცა ძალიან კარგად იცოდნენ, რომ ამ ფულს ვეღარავინ გადაახდევინებდა, რად-

¹ „ნანწყემსარის მოგონება“.

² „ჩინოვნიკი ვლურიძე“.

განაც ამ ბატონს სულ აქეთ არა გააჩნდა—რა. მაგრამ განა ექვსა ათასი თუმანი იქ სახსენებელია, სადაც ევროპიული განათლების და ესტეტიკური გრძნობას გაფრცვლება უნდათ აზიურ, ველურ და ბრიყვს ხალხში? ჩასაკვირველია, რომ არაა...¹ ამ ამონაწერებიდან უკვე აშკარაა, თუ რა პრიზმით უცქეროდა ავტორი შემოსულ „სიახლეს“ თუ „ცაივილიზაციას“. რომელიც არ მიიღო იდეურად კი არა მხოლოდ, პრაქტიკულადაც. ეს უარყოფა ალ. ყაზბეგმა შემოქმედებიდან ცხოვრებაში გადაიტანა და ერთ დროს დიდი სალონების ბრწყინვალე კავალერა, დაუზოველი ღარიბმანდი, ცხოვრების პარიზული გამახვილებით მიმღები, გამოცხვია ხვეურ ყისინაში და შეუღლა მთას როგორც მორიგი მწყენსი, შემდეგ სარქლად ამორჩეული. მხოლოდ იშვიათად თუ ალაპარაკებოდა მთაში ფრანგულად, ტურისტებთან შეხვედრის დროს, სადაც ფარული ირონიით აბათილებდა ამ „განათლებულებს“.

ალ. ყაზბეგმა სრული შეგნებით აუქცია გზა ამ „განათლებას“ და მიაწერა იმ ხალხს, რომელიც „პირი მზეს“ ლოცულობდა, ის ხალხი არჩა, სადაც „ვაჟი ნაბეზი სჯობიან“ და იხეჩებიან თავისუფლებისა და მართლაც ვაჟკაცობისთვის.

II

ახლა ვნახოთ ალ. ყაზბეგის შემოქმედების პროცესი. შეტად საინტერესოა, თუ რა გზით იქმნებოდნენ ის გვირგვინი პორტრეტები, რომელაც ალ. ყაზბეგს დიდი ექსპერსიით აქვს დაწერილი. როგორი იყო ეს პროცესი, სტიქიური, ავექტური თავისთავად თუ ღრმად მოფიქრებული, წინასწარ გაზომილი და ნატურალური ზედმიწევნით? უნდა ითქვას, რომ ალ. ყაზბეგის შემოქმედებითი პროცესი სტიქიურიც იყო და მოფიქრებულაც იქვე, როგორც საზოგადოდ ყველა დიდი შემოქმედება. ჰეგელი თავის დროს იცინოდა კიდევ იმ თვისებების გამო, რომელთ მიხედვით ჰომეროსის პოემის დამწერს თურმე არ ესმოდა რას წერდა. ეს „ზე შთაგონება“ დღეს უარყოფილია დიდ შემოქმედთა მრავალი ჩვენებით და რჩება მხოლოდ ისეთი შთაგონება, რომელსაც სინამდვილე იძლევა, დიდი დაკვირვება და გრძნობათა ძლიერი კონცენტრაცია. — „არტიტი ბევრს უნდა უკვირდებოდეს, — ამბობს ჰეგელი, მასში უნდა მწიფდებოდეს და ვითარდებოდეს დიდი გრძნობანი, მან ბევრი უნდა განიცადოს, რომ თავის შემოქმედებაში გადახსნას სიცოცხლის საიდუმლოება“—ო. და როდესაც უკვირდებით ალ. ყაზბეგის პიროვ-

¹ „ჩინოვნიკი ელურიძე“.

ნულ ცხოვრებას და შემოქმედებას, ჩვენ უხედავთ რომ მათ შორის არსებობს უღრმესი კავშირი. მისი შემოქმედება ნაწილობრივად ავტობიოგრაფიული ხასიათისაა, ნაწილობრივად კი მახლობელ პირთა პორტრეტების და მათი ამბების მხატვრობაა. რასაკვირველია, არც ავტობიოგრაფია უნდა იქნება გაგებული ქრონიკული აღწერის სახით და არც მახლობელთა დახატვა — როგორც სიტყვა-სიტყვითი პორტრეტი. აქ არის ბევრი ისეთი ხაზი, რომელიც მხოლოდ წარმოდგენით არის შექმნილი, და ცოცხალ მოდელებსაც საკუთარი ფანტაზიით ართულებს და ასხეფერებს.

ავტობიოგრაფიული ხასიათისა არიან: „ცხოვრების ჩარხი“, „განკიცხული“ და „ნამწყვემსარის მოგონება“.

ამ ნაწარმოებებში აღწერილია საკუთარი ცხოვრების ეპიზოდები, სტუდენტობის, მეცხეაზრობის და თბილისში ყოფნის პერიოდებიდან. „ცხოვრების ჩარხი“ არის „ჩვენი ქვეყნის ბომონდის“ გაგრძელება, ორივეს შინაშახი კი ის წერილია, რომელიც ალ. ყაზბეგმა მოსწერა დედას მოსკოვიდან, სადაც ლაპარაკია კრუგლიკოვის ქალზე.

ლილია — ეს იგივე კრუგლიკოვის ქალია;

სვეტილიცი — გრაფი, ქალის მამა;

თეიმურაზი კი თვით ალ. ყაზბეგი.

„ნამწყვემსარის მოგონება“ ხომ შეიძლება პირდაპირ ქრონიკად ჩაითვალოს, რადგან აქ არც სახელებია შეცვლილი.

სიმონა გიგაური, დელაქრუა — ნამდვილი სახელებია, და თვით ავტორიც პირველ პირით რომ ლაპარაკობს, მანერა კი არ არის, არამედ თავის თავგადასავალს გვიამბობს:

— „ჩემი სიტყვები დიდ-ხანს ამკობდნენ ძაუგის არისტოკრატთა სასტუმროებს და ერთი მეორეს ღიმილით გადასცემდა იმ შემთხვევას, თუ ღენერალის შვილს როგორ აეღო ჯონი ხელში და ცხვრებს დასდევდა“...

რაც შეეხება „განკიცხულს“, აქაც ავტორი, ლევანის პირით, ლაპარაკობს საკუთარ თავგადასავალზე, მხოლოდ აქ გადასხეფერებულია გმირთა სახელებიც და თვით დრამის ხასიათიც. მაგრამ ეს მაინც ვერ შეგვიშლის ხელს, რომ ხელოვნურად შექმნილ ნიღაბებს იქით თვით ავტორის დრამა დავინახოთ და ის პირები, ვისაც ამ დრამასთან რაიმე კავშირი ჰქონდა.

გოეთე იტყოდა, რომ „მთელი ჩემი ნაწარმოებნი, ჩემი ცხოვრების დიდი აღსარების ნაწყვეტებია“-ო. და „განკიცხულშიაც“ ალ. ყაზბეგის ერთი რომანიული თავგადასავალია მოთხრობილი.

თუ ჩაუკვირდებით ალ. ყაზბეგის დღემდე არსებულ ბიოგრა-

ფია-მოგონებებს, ისე გამოდის, რომ ალ. ყაზბეგს სიყვარული არ განუცდია და ერთი შემთხვევა მოსკოვში, გრაფ კრუგლიცოვის ქალისადმი ტრფიალიც, თურმე ოსტატურად მოგონილი ტყუილი ყოფილა, დედისაგან ფულების მისაღებად. შემდეგ იყო მეცხვარედ, მსახიობად, დაიწყო მწერლობა, „შეიშალა“ და გარდიცვალა; თითქოს ალ. ყაზბეგი აღამიანი კი არ იყო, არამედ რაღაც მანქანა, რომელსაც სიყვარული არ მოჰკონებია.

ამ მხრივ წარმოებულმა მუშაობამ კი ბევრი რამ გამოაჩევია და დღეს გვეძლევა საშუალება ვთქვათ, რომ „განკიცხულის“ ამბავი არის ავტობიოგრაფიული ფრაგმენტი, ნაწარმოები, საესე პოროვნული განცდებით, მხოლოდ ხელოვნურ ნაწარმოებად გადაქცევისათვის, ნათენობის და შეფარდების პროცესებით შევსებული. იგი ხომ ქრონიკორი არ იყო, რომ სიტყვა-სიტყვით აეწერა ესა თუ ის ამბავი. იგი მრავალ ხერხსა ხმარობდა როგორც მხატვარი და იძლეოდა ნარევე სახეებს, ნარევე ამბებს, როგორც ერთ მთლიანობას.

„განკიცხულის“ ერთი გმირთაგანი პორტირუშკა, დაწერილი ყოფილა ცოცხალი მოდელის მიხედვით, და ეს უკანასკნელი ყოფილა პორტირე ბარ — შვილი.

ხოლო სოფიოს პორტრეტის დასაწერად, ალ. ყაზბეგს მოდელად აუღია ელისაბედ ყაზბეგი, ალ. ყაზბეგის ცრუ ავტორობის პირველი მქადაგებელი.

ამის შესახებ ასეთი ცნობები გვაქვს შეკრებილი:

ბიბო ყაზბეგის ქალი, ნინო თარხნიშვილისა მწერს:

— „აღექსანდრე ყაზბეგს ჰყვარებია თავისი ნათესავი ქალი. ამის გამო სანდროს მთელი ნათესაობა აუზხედრდა და ქალის შერთვის ნება არ მისცეს. ეს ქალი შემდეგ შეირთო პორტირე ბარ— შვილმა.

ეს თავისი რომანი მან წიგნად გამოცა „განკიცხულის“ სათაურით. ამას როგორც ყველა ნათესავეები მიამბობდნენ, ისე ჩემი ბიძა ნიკო ამირეჯიბი“...

ხოლო ი. ლუდუშაური იწერება: „...ელისაბედი მისივე თხზულებაში ხსენდება“-ო. და თუ მოიგონებთ იმ ადგილს „განკიცხულისდან“, სადაც ნათქვამია: „ფაიტონით ვილაყანი გვიახლოვებოდნენ; როდესაც ჩვენ გაგვისწორდნენ, ფაიტონი შესღვა და აშკარად გავიგონე:“

— „Влюбленная парочка!..“ ამ მომენტის შესახებ იგივე ი. ლუდუშაური იწერება, რომ ეს ელისაბედი ყოფილა, რომელიც „რომელღაც ბაღში ალ. ყაზბეგს შეენიშნა ს. გაბაშვილთან“-ო. და სხვ.

აღბაი, ალ. ყაზბეგისაგან ეცოდინებოდა იაგორ ლუღუშაურს ასე დაწვრილებით, როგორც მახლობელსა თუ მეგობარს. ასეთივე ცნობები მომცა ნიხევე გიორგი თოფაძემ. ჩანს რომ სიმართლე უნდა იყოს, როდესაც სულ სხვადასხვა პირნი ერთსა და იმავე ცნობებს იძლევიან. ხოლო ექვის შეტანისთვის საკმაო საფუძველი არ რჩება, რადგან აუარებელი ცნობებია ჩვენს განკარგულებაში, რომელთა მიხედვითაც ირკვევა, რომ ანალოგიური გზით ქვნიდენ და ქვნიან თავის პერსონაჟებს ისეთი მწერლები, როგორც გოეთე, ფლობერი, ბალზაი, ე. ზოლა, შპილჰაგენი, ვაგნერი, ტოლსტოი, დოსტოევისკი და სხვანი მრავალნი.

ასე რომ, ზემოხსენებული საპი ნაწარმოები ავტობიოგრაფიული ხასიათისანი არიან¹. ხოლო რაც შეეხება დანარჩენ ნაწარმოებთ, უნდა ითქვას, რომ ესენიც საღსე არიან ცოცხალ ადამიანთა პორტრეტებით. როგორც გამოვარკვევით, ალ. ყაზბეგის გმირთა მთელი წყება, ამავე სახელებითაც კი არაებულან ხევეში და ჩვენი მწერლის პერსონაჟების ორიგინალები ისინი ყოფილან. მაგალითად, ელგუჯა. იგი იმავე სახელით ყოფილა ცნობილი მეცხვარე, რომელსაც დიდი გმირობა გამოუჩენია, როგორც თავისუფლებისათვის შებრძოლს. მისი სახელი დღესაც ცოცხალია ხევეში და ჩონგურზე დღესაც დამღერიან:

„ელგუჯამ ცხარი აქყარა,
მწყემსებს გაუყო ზიარი,
ადგა და გამოემართა,
ეგ მაღლიანი, ღვთიანი“-ო.

იაკო — „მამის-მკვლელიდან“, — ყოფილა ბიბო ყაზბეგის „უკანონო“ ძმა, რომელსაც „კაცი-ნაკლავს“ ეძახდნენ, მეტად ბრგე და გულადი ვაჟკაცი, რომელიც ყაჩაღად გავარდნილა და პოლიციას კი არ ჩავარდნია ხელში.

კობა — (ესეც „მამის-მკვლელიდან“) ანუ გომიეთ კობა, კარგი ვაჟკაცი და ლექსით შექებული.

ციცკა — ესეც ბიბო ყაზბეგის „უკანონო“ ძმა, რომლის შესახებ შექმნილია ხალხური ლექსი, და ლექსში თითქმის იგივე სიუჟეტი, რაც ალ. ყაზბეგის მოთხრობაში.

¹ დაუბეკდავ მასალებშიც ასეთი ხასიათის ნაწარმოებნი არიან: „ღმრღელები“, „ღვთის სახლობა“ და სხვ.

ციკო — დღესაც ცოცხალია, და მას გადახდომია თავს, რაც ალ. ყაზბეგის მოთხოვნაშია აწერილი.

სიმონ ჩოფიკაშვილი — („ელეჟუჟაში“) ესეც ნაპოვლილი პიროვნება იყო. ალ. ყაზბეგის ცნობით — გაბრიელ ყაზბეგი, ხოლო სოლ. ყაზბეგის ჩვენებით კი, სვიმონ ყაზბეგი¹.

ელბერდი — ჩეჩენი, რომლის შესახებაც კერძო წერილში წერს ალ. ყაზბეგი სვიმონ ჩეჩიკაშვილს, და სხვ.

ვივეორბე, რომ ალ. ყაზბეგი პირდაპირ კი არ იმეორებდა იმას, რაც ზინამღვილეში იყო, არამედ ერთგვარ შემოქმედებითი სინთეზს ახდენდა, იმისდა მიხედვით, თუ რა ხასიათი აინტერესებდა. ე. ი. მხატვრულ მასალას იგი იღებდა მის ირგვლივ მყოფ პირთა ცხოვრებიდან და ამაზე აშენებდა თავის შემოქმედებას. ხოლო ეს პროცესი ისეთი აფექტიურია იყო, ისეთი დიდი ემოციებით აჰო-

¹ ამ სვიმონ ყაზბეგის შესახებ არსებობს შემდეგი ლეგენდა: ერეკლე მეფის დროს, სპარსეთიდან საქართველოში ჩამოსულა განთქმული ფაღვანი, რომელმაც გალახა ყველა ჩენი მოქიდავე, რომელ კეთიდანაც კი მოიდა. ამ გარემოებას დიდად დაუფიქრებია ერეკლე მეფე. ეძებენ ისეთ ფაღვანს, რომ სპარსელი გალახოს, თორემ საბელმწიფო ვაღუება სიბრტყელში. სწორედ ამ დროს ხვეიდან თბილისში მიდის ერეკლესთან სათხოვნელად ახალგაზრდა სვიმონ ყაზბეგი, რაღაც 18 წლის, მოხუცი მახევის თანხლებით. ეს სვიმონი უზარმაზარი ვაჟაკი ყოფილა და ისეთი დიდი ხმა ჰქონა, რომ მტყვანწმინდიდან მეორე სოფელში აღიოღა იმისი ხმა ეს სვიმონი მესულა ერეკლესთან თავის საქმის გამო. ერეკლეს თვალში მოსვლია ვაჟაკი და უთქვამს: ჭერ ნურასა მთხოვ. რადგან სათხოვარი მე მჭკსო. უთქვამს სპარსელი მოქიდავის ამბავი და უთხოვნია, დაეჯიღეთ. სვიმონ ყაზბეგს შორს დავუწერია: მოხვევ გახლავარ, კიდაობია არა ვაეი-რა, და ხმალი კი ჯიღის სიამოვნებითაო. მაგრამ ხმალი კი არ იყო საჭირო, არამედ ქაღალდი. ბოლოს სვიმონს მოუხსენებია. ვითქვამსო და მოგახსენებოო. სახლი და პატრონებს ეამხნია ყველა ღვრი მოხუც მოხვეისათვის. მოხუცს უფიქრია და უთქვამს. ჭერ წაიღეთ. ის სპარსელი ენახოთ და მეც გადაეწყვიტოთო. წასულან დიდებუნი, სადაც კიდაობა იმართებოდა. ყველას ყურადღება მიუქცევია სვიმონისთვის, რადგან იმოდენა ხალხში მხრებზედ მალა იყო. სვიმონი შეუშინებია სპარსელსაც. იქიდან გამობრუნებულენს ჰქონიათ ბეობა და სვიმონს უთქვამს: დაეკვიღება კი, მაგრამ თუ გამლახა, თავს აღარ ეცოცხლებო. მოხუცი დათანხმებია, რომ გალახულ კაცს აღარ ეცოცხლებიო და ასეთ დასკვნამდე მიუღწიან: სვიმონი იწვევს საკიდაოდ სპარსელს, მხოლოდ დიდების მოუდანზე კი არა, აუღაპრის ხილზე. და პირობით, რომ გალახული უნდა გადაედებულ იქნეს მტკვარშიო. ეს პირობა უცნობებით ერეკლესთვისაც, სპარსელისათვისაც და ჭარისთვისაც სპარსელი დათანხმებულა. მეორე დღეს, მომსყდარა აუარებელი ხალხი, ზურნა, განგაში... სვიმონი საკიდაოდ მზად არის... სპარსელი არა ჩნდება. აფრენენ კაცებს და ამბავი მოაქვთ: წუხელ გააპარა სპარსეთშიო. ერეკლესაც ეს უნდოდა. და გახარებულმა, სვიმონ ყაზბეგი დიდად დაასაჩუქრა. ასე იქნა სვიმონ ყაზბეგმა საქართველო სიბრტყელისაგანაო.

რავებული, რომ ავტორი თავის გმირებს განიცდიდა ცოცხლად, გადადიოდა მათ სულში.

ნიკო ლომაური ეკითხება ალ. ყაზბეგს:

— „რა გეპარტება სანდრო? ახლა რომ მხიარული ხარ, უცბად გადაიქცევი რალაც გაუგებარი. შეშინებული იყურები აქეთ-იქით, ვილაცასთანაც ლაპარაკობ, რა მოგდის?“ რაზეც ალ. ყაზბეგს უპასუხნია: „ეგ არაფერი, უცბად მომელანდნენ ყველა ჩემი გმირები და მათთან ვლაპარაკობ“-ო.

ანალოგიურად განიცდიდა თავის გმირებს ბევრი დიდი მწერალი. ფლობერი ერთ კერძო ბარათში წერს: „დღის ორი საათიდან ვწერ „ბოვარს“. მე ვესწრები იმათ ცხენდაცხენ გამგზავრებას... მე დღესა ვარ კაციც, ქალიც, საყვარელიც... ვიყავი ცხენიც, ფოთლებიც, ქარიც, ჩემ გმირთა სიტყვებიც“ და სხვ. გოფმანსაც ხშირად ეჩვენებოდნენ თავისი პოეტური სახეები, როგორც ნამდვილად არსებულნი, რომლებსაც ვლაპარაკებოდა.

მოქანდაკე ბლეკი ხშირად მიდიოდა ზღვის ნაპირზე და იქ ელაპარაკებოდა მოსე წინასწარმეტყველს, ვირგილიუსს და მილტონს...

დიკენსი წერდა: „მე კი არა ვთხზავ წიგნის შინაარს, არამედ ვხედა“-ო.

გუნო ამბობდა: „ჩემი გმირების სიმღერა ისევე მკაფიოდ მესმის, როგორც ნათლად ვხედავ ჩემს ირგვლივ მყოფ საგნებსა“-ო.

ასევე განიცდიდნენ ტეკერეი, კლაისტი, გენდელი, იბსენი, ბალზაკი, ტურგენევი, დოსტოვესკი და სხვ.

მხოლოდ ღრმა განცდებს და თავის გმირებთან სრულ შეზიარებას შეეძლო ეთქმევიანებინა ის რაც იონა მეუნარგიას დაუწერა ალ. ყაზბეგმა: „მე მყავს ჩემი საზოგადოება, და ჩვენ მივხდით ერთმანეთის გულის ძგერას, ჩვენ გავიგონეთ ერთმანეთის გულის კენესა და ხმები დიდი ხანია რაც შევაწყეთ. ერთი გვაქვს სიხარული და ერთივე სამგლოვიარო. ჩვენ ხმა მიუცემლად ვერ დავდგებით. მე მყავს ჩემი მკითხველები, და რა რიგ ბუნდადაც უნდა იყვეს დაწერილი ჩემი მოთხრობები, იმათ მაინც ესმით მგოდებელის გულის გმინვა და ცრემლებს არ იშურებენ მის დასატირად“¹. ალ. ყაზბეგი საესებით რომ არ ყოფილიყო შეზიარებული თავის გმირებთან, ვერ იტყოდა ისეთი მღელვარებით და პათოსით:

— „რალას მილობავთ? გამიშვით სხვაგან, იქნება იქაც სადმე შევხვდე ელგუჭას... გამიშვით დავიტირო ჩემი მკვლარები, იმისთვის რომ ჩემნი არიან, და ჩემი გული მიიბრძვის მათკენ“.

¹ იხ. „კავკასიონი“, № 1—2.

შეტად საინტერესო ცნობაა დარჩენილი: „ელგუჯა“ „დროებაში“ რომ იბეჭდებოდა, თავდებოდა იქ, სადაც ყაზახები „ნალვარავთან“ დაესხმიან ელგუჯას და მის ამხანაგებს. ასოთამწყობებს უარი უთქვამთ აწყობაზე: „ელგუჯას ჯერ არ მოგაკვლევინებთ“-ო, და ალ. ყაზბეგსაც მოთხრობა გაუგრძელებია. ამ ცნობაში ის არის საინტერესო, რომ მორიგი მკითხველიც კი ღრმად განიჰსკვალება მოთხრობის გმირთაღმკი სიმპათიებით. მასშიც კი იბადება ერთგვარი რწმენა გმირის რეალობისა. ეს კი იმის დამამტკიცებელია, რომ ავტორმა შეტად დიდი გრძნობა შეიტანა ნაწარმოებში, იმდენად დიდი, რომ შექმნა მხატვრული ხილულობა. და რომ თვით ალ. ყაზბეგს არ ჰქონოდა თავის გმირთა წარმოდგენის სინათლე, რომ გმირთა ტანჯვა და მღელვარება ჯერ თვით არ განეცადა, იგი ვერ შექმნიდა ესეთ სახეს, რომელსაც ასოთამწყობი სასიკვდილოდ არ გაიმეტებდა. და ალ. ყაზბეგის შემოქმედებითი პროცესი სწორედ იმიტომ არის საინტერესო, რომ აქ ჩანს ის აწყვეტილი და მიუსაფარი სული, რომელიც ყველა დიდ შემოქმედს აწვალებს და ამაღლებს.

ადვილი შესაძლებელია, რომ ალ. ყაზბეგი ცრემლსაც კი ღვრიდა, როდესაც წერდა წამების ადგილებს. „გამიშვით დავიტირო ჩემი მკვდრებო“, რომ ამბობს ელგუჯების შესახებ, ეს არ არის უმნიშვნელო ფრაზა. და ცხვილოელის მოწმობაც, რომ ალ. ყაზბეგი „აბუზული“ დადიოდა „გულ-ჩათხრობილი“, ეს იმატომ რომ მისი შემოქმედებითი თვალეები სულ მუდამ იმ ადგილს მისციებოდნენ, „სადაც ძალა და სიპართლე ერთმანეთს შეჰბზოდნენ და ბრძოლის მსხვერპლნი ზოგი გულ-აღწა, ზოგი პიჩქეე, შესაზარად დამახინჯებულნი, ეყარნენ“. ალ. ყაზბეგი სულ ამ სახეებით დადიოდა, თავში სულ მუდამ ეს შესაზარი სურათები უტრიალებდა, თითონაც ამ დრამის მონაწილე იყო, და ყოვლად წარმოუდგენელია, რომ ყველა ამას არ ჩაეთხრო მისი გული და მგლოვიარის აჩრდილივით არ ეარნა.

„გენდელი ტიროდა, როცა ქმნიდა თავის ორატორიას „მესიას“-ო:

„ტევერეი დამწუხრებულია ელენე პენდენისის სიკვდილით და ტირის“-ო.

„როცა კლასტმა დაამთავრა „პენტეზილია“, ცრემლით ავის-

ლი მივიდა თავის მეგობარ პფეილთან და დაიკვნესა: „ის. მოკვდა“¹-ო.

მსგავსი მაგალითების მოყვანა მრავლად შეიძლებოდა, მაგრამ კმარა. ამითაც აშკარა ხდება, თუ როგორია ესთეტიკური ჰერეზა და ამ პროცესში რა თავდავიწყებამდე მიდის შემოქმედი. მისთვის თითქოს იკარგება საზღვარი მოჩვენებასა და სინამდვილეს შორის. ასევე იყო ალ. ყაზბეგიც, ვიზიონერობამდე მისული, და თავის გმირთა იარებით თვითონაც სულის სტიგმატებით შეპყრობილი.

მაგრამ ალ. ყაზბეგი მართლ გმირთა სიახლოვეს კი არ განიცდის, უფრო შორს მიდის და მათი გარემოც შთამაგონებლად მოქმედობს. ესეც დამახასიათებელია საზოგადოდ შემოქმედისათვის, ხოლო ალ. ყაზბეგის შემოქმედებით პროცესში, ამას ცოტა თავისებური ხასიათი აქვს. ეს თავისებურება აიხსნება იმ იშვიათი ცხოვრებით, რომლითაც იცხოვრა ჩვენმა მწერალმა. ალ. ყაზბეგი, როგორც ვიცით, შვიდი წლის განავლობაში მწუყმსი იყო, და შეცხვარული ცხოვრება კი, კაბინეტურ მწერლობისათვის ხელისშემწყობი პირობა არ არის. მაგრამ შთაბეჭდილება, წარმოდგენა, აგზნება, ეს ყველაფერი შეეძლო განეცადა, და ეს განცდები მეხსიერებაში შეენახა. აკი წერს კიდეც მეცხვარე სვიმონ ჩეკიავეილს:

— „ღმერთო, რაოდენი გრძნობა იღვიძებდა მაშინ, რაოდენი სურათები იხატებოდა თავში? .

„ბევრს საღამოს მომაგონდება ჩეჩნის მინდვრები, გაჩაღებული ცეცხლი, რომელსაც გარს შემოსხლომიან მწყემსები...

„თუ ჩემს ნაწერებს ჰკითხულობს ვინმე, თუ ჰპოულობს იმაში რასმე გულის გასართობს, თუ არა სწყყინდება და ბოლომდე ჩადის, ყველა ამის მიზეზი ჩემი წარსულია, ჩემი მეცხვარეობა და თქვენთან ცხოვრება შვიდი წლის განავლობაში, რომელმაც ერთი და იგივე გვაგრძნობინა, ერთი და იგივე კვნესით დააკვნესა ჩვენი გული, ერთი და იგივე მიზანი დაგვიანახვა“...

ზემოთაც მოვიხსენიე, რომ ალ. ყაზბეგის ნამდვილი შემოქმედება იქ სწარმოებდა, მთაში, იქ ახდენდა, თუ შეიძლება ასე ითქვას, შემოქმედებითი ექსპერიმენტებს, იქ ივსებოდა ბუნების სიდიადით და, წარმოიდგინეთ, ნატურას ჰპატიავდა კიდეც.

მეტად საინტერესოა ეს მომენტი და ვნახოთ რას მოგვითხრობენ ალ. ყაზბეგის ნაამხანაგარი მწყემსები ამ მომენტის შესახებ.

მოხვეუ ფილო ლუღუნაურმა გადმოგვცა შემდეგი: „ერთ ზამთარს

¹ П. И. Ланшин. Художественное творчество, гл. 121—122.

ნამგალებად ვიყავით სუნეში¹, თერგის ოლქში. ჩვენ ერთად მოგვი-
ხდა ხევში დაბრუნება. როდესაც მოვედით საჩვენოში, ცხვარი თავ-
თავიანთ მთებში წაიყვანეთ. ალექსანდრე ყაზბეგი თავისი ცხვრით
წავიდა თოთის მთაზე. დავარჩიეთ ცხვარი, დავთვალეთ და აღმოჩნ-
და, რომ ცხვარი გვაკლია. მამა-ჩემმა, გიორგი დუღუშაურმა, დამა-
ვალა წავსულიყავ თოთის მთაში და გამეგო, ალექსანდრეს ცხვარში
თუ არ იყო ნარევი. შუადღე თითქმის ახლოვდებოდა რომ მივალწიე
იმ ადგილს, სადაც ალექსანდრეს ცხვარი ჰყავდა სამოვრად, და რა
დავინახე? ცხვარი ქვემოთა სძოვს, ალექსანდრე ზემოთ ასულა,
სდგას განცალკევებით და გაჰყურებს თხებს, რომელნიც მალა
ასულან კლდიანებში, დახტიან კლდიდან კლდებზე, ლაღობენ; ძა-
ღლები იყვებებიან, არ მიშვებენ. მე მაინც მივდივარ და უყვირი:
მეცხორე, მეცხორე... მაგრამ ალექსანდრე იმდენად გატაცებულია,
რომ არ ესმის არც ჩემი ძახილი და არც ძაღლების ყუფა. მე მაინც
არ შევებუე ძაღლებს და მივედი სანდროსთან. ის უცბად მოტრია-
ლდა და გაჩერდა. მიმიპატიოა. მკითხა, ვისი ხარო.

—ყარაჯეთ გიორგისაო — ვუპასუხე. სანდროს წიგნი და ზედ
ბევრი დაწერილი ქაღალდები და ნახატები ექირა. აიღო ყველა ერ-
თად, დაკეცა და ჩააწყო ჩანთაში“-ო. დიდებული სურათია. კლდი-
ანებში, არისტოკრატი მეცხვარე უცქერის გატაცებით თხების ნა-
ვარდს და აწყურს თუ ჰხატავს ამ სანახაობას. ცხვარი აღარ ახსოვს.
მეტად დამარწმუნებელია ამ ამბის სინამდვილე. აბა ნახეთ „მამის
მკვლელში“ შემდეგი სურათი: — „მართლა თავ-დამაფიცებელს სუ-
რათს წარმოადგენდა ეს ჯიხვი, გადმოზნექილი მალა პლატოზე,
თითქოს ქვიდან გამოქრილი და შეერთებული ამ კლდეს, რომლის
რქებიც, დაფერილი უკანასკნელი მზის სხივებით, ისე აშკარად იხა-
ტებოდა ცის-კიდურზე... ერთბაშად მოჩსმა სტვენის მსგავსი ფრუ-
ტუნის და ნადირი ერთბაშად დატრიალდა. კობამაც მიიხედა იქით,
და დაინახა ისეთივე გალაღებული ხარი, როგორც იდგა კლდის
წვერზედ. ის მოდიოდა მეორე ჯიხვისაკენ წყნარად, დარწმუნებული
თავის უპირატესობაში და თავის ქნევით, თითქოს მუქარას სთხოვ-
და. იმის იქიდან გამოჩნდნენ რამდენიმე თხა წალი, რომლებიც შეს-
დგნენ და დაუწყეს ყურება ამ ორს მეტოქე ხარს, რომელთაც, უე-
ჭველია თავის გამოჩენა უნდოდათ ნაზი ქმნილების წინაშე.

კლდებზედ მყოფი ხარ ლალიც წამოუბრუნდა, დაიფრუტუნა და
წყნარისავე სიარულით, თავის ქნევით გასწია მომსვლისკენ. როდესაც
ისინი მიახლოვდნენ ერთმანეთს რამდენიმე ნაბიჯზედ, შესდგნენ,

¹ სუნეი ნახენები აქვს ალ. ყაზბეგსაც „ნამწყემსარის მოგონებაში“.

ლაუწყის ერთმანეთს მრისხანეთ ყურება, და ფეხებით მიწას ცემა. როგორც ეტყობოდათ, ისინი ანიშნებდნენ ერთმანეთს, გაექანნენ, რქებით დაეჯახნენ. ამის შემდეგ ესენი აწვებოდნენ ერთმანეთს რამდენიმე ხანი ისე ძლიერად, რომ გატენილი ძარღვები ლამის ასკდებოდათ, მაგრამ ვერც ერთმა ვერ სძლია, ვერ დაახვეინა უკან.

ბოლოს ისინი განშორდნენ ერთმანეთს, ერთი მათგანი წავიდა ხტუნაობით, მივიდა ზედ კლდის პირზედ, გამობრუნდა, გაიბოწვა ფეხები, გამაგრდა და მოიღერა კისერი: მეორე ჩიხვი კი ზევიდან მოექცა, შედგა უკანა ფეხებზედ, წამოვიდა ისე და რაც ძალი და ღონე ჰქონდა, დაეცა რქებით კლდის პირად მყოფს ჩიხვს რქებზედ. მასუკან ქვევითი გამოსცვალა ზევითმა, და ეს დადგა ამავე გვარად კლდის ნაპირას და პირველი კი შეტოტდა და დაეცა. ყოველი იმათი შეტაკება, ყოველი იმათი რქების მოხვედრა ერთმანეთს ისეთს ხმას გამოიღებდა, თითქოს რამდენიმე თოფი ერთად გავარდაო. ღმერთსაც ნუ ექმნა რომ ქვევითს ელაღატნა ზევითისათვის: გამოსცლოდა იმ დროს, როდესაც მეორე მოდიოდა, თორემ იმას აღარა იხსნიდა-რა, რამდენიმე ასი საუენის სიმაღლიდან გადავარდნილს, სული აღარ ჩაჰყვებოდა ხევაშიდნ. მაგრამ დარწმუნებული ქვევითის უღალატობას, მოდიოდა ეს შნოებით სავსე პირუტყვი და მხოლოდ იმაზედა პფიქრობდა, რომ რამდენადაც შეიძლებოდა, ძალზედ დაეკრა:

წალები და თხები კი, თავიანთის ეშმაკურის სიმკვირცხლით დახტოდნენ იმათ ახლოს, თითქოს ამით უნდოდათ მეტათ წაექეზებიანათ მებრძოლნი, რომლებს ქცევაც ასე მოსწონდათ“... („ჰამის მკვლელი“).

ეს ამოდენა ადგილი განზრახ ამოვწერე, რომ, ჯერ ერთი, მეჩვენებინა ფილო ლუღუშაურის გადმოცემის და ამ სურათის იგივეობა, და შემდეგ, მეჩვენებინა მკითხველისთვის, რომ ასეთი დეტალების აღწერა ზეპირად, უნახავად, ყოვლად წარმოუდგენელია. ამ სურათის დამწერს, როგორც მხატვარს, თვალ-წინ უნდა ჰქონოდა ნატურა, რომ ასეთი ზედმიწევნით აღებეჭდა როგორც სურათის მთლიანი კომპოზიცია, აგრეთვე ის მნიშვნელოვანი წვრილმანები, რომელნიც ამ სურათს დიდ პლასტიურობას აძლევენ.

ალ. ყაზბეგს ეს სურათი ადგილობრივ აქვს დაწერილი. ამით იმის თქმა კი არ მინდა, რომ „ჰამის მკვლელს“ იქ მთლიანად სწერდა, არამედ ის, რასაც დოსტოევსკი ამბობს ერთ წერილში: — „მე... სცენას მაშინვე ჩავიწერ ხოლმე ისე, როგორც იგი მეჩვენა პირველად, და მიხარიან. მაგრამ შემდეგ, მთელი თვეები თუ წელი ვამუშავებ, რამ-

დენჯერზე შთავიგონები (რადგან მიყვარს ეს სცენა) და რამდენჯერმე ან მივუმატებ ან გამოვაკლებ რაიმეს-ო“.

და რომ ალექსანდრე ყაზბეგი „ცხორში“ წერდა, ამის ცნობები ბევრი არის, მის თანამედროვეთა და „ნამგალებიდან“ გაღმორცემული.

მოხუცმა მოხვევამ, კობა ყამარაულმა მიაბზო, რომ „ნამგალებად“ ვიყავით თერგის ოლქში, სოფ. მახანურში. სანდრო ცხვარს რომ გაშლიდა ფარეხიდან, დაჯდებოდა და წერდა გამუდმებით, ვიდრე ცხორი არ დაბრუნდებოდა, ე. ი. დაბინდებამდის-ო“.

დავით ლუღუშაურმა გაღმორცა მაშის მიერ ნაპიბობი შემდეგი ამბავი, რასაც ადასტურებს ალექსანდრე ყაზბეგის დროის ნამწყემსარი, ზემოხსენებული ფილო ლუღუშაური:

— „თერგის ოლქში ცხვარი გვეყენა. პეტრე გუჯარაშვილი, სანდრო ყაზბეგის მწყემსი, შემოგვჩიოდა ხოლმე: ჩემმა ხაზინმა მოიყვანა დათვი და არც ჩვენ გვაძლევს მოსვენებას და არც ძაღლებსაო. თეოზე დააბამდა ხოლმე სანდრო დათვს, ძაღლები ეცემოდნენ აქეთიქით, და იდგა გამუდმებული ყეფა. სანდრო ამბობდა: ეს იმიტომ ნოვიყვანე, რომ ძაღლები ფხიზლად იქნებიან და ნადირი ცხვარს ვეღარ მოუდგებაო“.

იგივე პეტრე გურაჯაშვილი უჩიოდა თურმე სანდროს: „უცნაური კაცია სანდროი. როცა ყარაულია ხოლმე, ფარეხში შეიტანდის კარტოხაის¹ სანთელს, აანთებდა და სწერდაო. ქვეყანა მოუვლია, ძრიელ ნასწავლს უძახიან, ყველა ენაზე ლაპარაკობს და ცხვარშიც არ ისვენებსო“. ამაზე იაკობ ლუღუშაურს უთქვამს:

— „რაია გასაკვირალი, იძახიან, მთელი დღე-ღამე სწერს სახლში, ნაჩვევია და აქაც, ქალაქ ღამეს რა გასტეხს, თუ არა სწერაო. კარგი ხაზინი გყავს ხეთის მადლმა, არამც თუ შენი, ყველას იმედია, ხევ-მითულ-გულდამაყრის მეცხვარეებისათვისაო“.

ზემოხსენებული მოხვევები ასეთ სურათს აგვიწერენ:

— ფარეხში სანთელი შუაში უდგას. ცხვარი კი, რკალივით გარს შემორტყმული, შუქს ეტანება. პირველ რიგებში, ცხვარი წინა ფეხებზე არის დაბჯენილი, უკანიდანაც ცხვარი აწვება. სანდრო შუაში ზის და წერს. „მეორე დღით დუნია ქალაღლები გამოჰქონდა-ო“.

ამ გაღმორცემებით, მკაფიოდ არის ნახაზი ალ. ყაზბეგის ლიტერატურულ განცდების სიძლიერე და შემოქმედების პროცესის მოვარდნილი, აღიდებული ხასიათი.

¹ კარტოფილის.

ასეთი ექსპრესიით წერდა იმას, რაც შეადგენდა შინ წამებას და ფიქრს, რაც იწვევდა მასში სულის საშინელ სტიგმატებს, რაც მასში ზობოქრობდა როგორც უმძაფრესი დინამიკა და რამაც თვით მის შემოქმედების პროცესს მისცა ასეთივე ხასიათი.

ალ. ყაზბეგი აღვიძებდა იმ ქარნიზხალს, რომლის ქვეშაც, პოეტ ტიუტჩევის სიტყვით, „ქაოსი ირხეოდა“.

არის რაღაც მიმზიდველი და დამაფიქრებელი, რომ ალ. ყაზბეგმა დატოვა დაუშთავრებელ მოთხრობათა მთელი კარი. ველარ სთქვა, იქნებ იმიტომ, რომ ძალიან მაღალი ტონით დაიწყო შემოქმედება, დიდი გამძაფრებით და ენერგია აღარ ეყო? მაგრამ აქ ახსნა არც კი არის საჭირო. სჯობს ისევ ისე დარჩეს ეს შემოქმედების გვირაბი, რომელიც ბნელი პირით იცქირება და ფანტასტიკას ამრავლებს.

დასასრულ იბადება კითხვა: ყაზბეგი ბელეტრისტია, პოეტია თუ რა არის მწერლობაში მიღებული ტერმინებით? მე მგონია რომ არც ერთის დარქმევა არ შეიძლება. იგი საზღვრებგადალახული მწერალია. მისი შემოქმედება არაგვისებურია: ზოგან ღრმა, ზოგან თხელი, მაგრამ მაინც აწვევითი და მგმინავი. იგი თავისებურია, რომელიც ყველაფერს განზე ტოვებს და აჩენს მხოლოდ დიდი საშინელების ერთ კუნჭულს, პატარა კუნჭულს, რომელშიც ეს დიდი საშინელება მოკეცილა და ატრიალებს საბედისწერო ჭარახს. მასზე იჩეჩება ბიოგრაფია — დავიწყებულ მოდგმის სული და ისტორიის მიერ დაწყევლილი ნებისყოფა.

ალექსანდრე ყაზბეგის შემოქმედება იმდენად არის უბედურებით დამძიმებული, რომ არც კი შეიძლება ესთეტიკური განზე განდგომა — შესაფასებლად. თითქოს ეს რაღაც გახურებულ რკინის გაციებასა ჰგავს, იმ რკინისას, რომლითაც იმანთებოდა ზევის კუნთმავარი და ნაწრთობი ტანი.

მამა-მშაველა

(1861 — 1915)

ყველა დიდი ავტორი ინტერესს აღვიძებს საზოგადოებაში არა მხოლოდ საჯაროდ გამოტანილი შემოქმედებით, არამედ თავის პიროვნული ცხოვრებითაც. რასაკვირველია, ჯერ შემოქმედების გარეშე იკრიბება საზოგადოების ცნობისმოყვარეობა, მაგრამ შემდეგ, ავტორის პიროვნული ცხოვრება ისეთ მიმზიდველ მოვლენად ხდება, რომ ხშირად შემოქმედებაზე უფრო ეს პიროვნული არსებობის დაწვრილებითი გაცნობა იქცევა საზოგადოების ხარბი ძიების საგნად. შემოქმედებითი ამბლება თითქოს ფარულად გულისხმობს ავტორის კერძო ცხოვრების სიმაღლესაც. ყოველ შემთხვევაში, შემოქმედლის გარეშე იქსოვება რაღაც უცნაურობის ფარდა, საზოგადოებაში კი ღვივდება ამ ფარდის იქით გახედვის წყურვილი. ეს ხშირად მოითხოვს ინტიმური მომენტების სრულ გამოაშკარავებასაც. ამას აქვს თავისი დრო. თანაც: შეიძლება ითქვას, რომ, თითქმის ყოველთვის, ავტორის პირად ცხოვრებასა და შემოქმედებას შორის გაბმულია შინაგანი კავშირი, რომელიც პირველი შეხედვით არ ჩანს, დაკვირვებული თვალი კი ააშკარავებს. ეს საზოგადოდ. მაგრამ არიან ავტორები, რომელთა პირადი ცხოვრება და შემოქმედება გარეგნულადაც ერთი და იგივეა, და ეს მაშინ, როდესაც თვით ავტორი თავის შემოქმედებაში მოქმედი პირია. ასეთ შემთხვევაში, პირადი ცხოვრების გაუცნობლად შემოქმედების გაგებაც სრული არ იქნება. ამგვარ ავტორთა მცირერიცხოვან რიგს ეკუთვნის ვაჟა-ფშაველაც. აქამდე ჩვენ საგანგებოდ არ ვჩერდებოდით ამა თუ იმ ავტორის ბიოგრაფიაზე, მხოლოდ აღვნიშნავდით ისეთ მომენტებს, რომელნიც ექსტრა-ორდინალური ხასიათისა იყვნენ. მაგრამ ვაჟა ფშაველას ცხოვრება, მთლიანად, ქართველი მწერლისათვის არაჩვეულებრივი ცხოვრებაა. მეტიც: ეს არ არის პიროვნული ცხოვრება. პიროვნული თემობრივშია გადასული, თემი პიროვნებაში მოთავსებულია. რაღაც დიდი შეუღლებაა მომხდარი და აქვე იხსნება ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების ხასიათი. სად თავდება ვაჟა და სად იწყება ფშავი, — ძნელი გამოსარკვევია. თითქოს ფშავმა ვაჟას სახე მიიღო

და ათასი ხმით სათქმელი, ათასი კაცის განცდილი, ვაჟამ გამოსთქვა და ისე, რომ ყოველ სიტყვას თითქოს ერთი კაცი კი არ ამბობს, არამედ რაღაც უხილავი ჯარი, ამბოხებული რეჟიტატივით. ის ჯარი, რომელიც ვაჟამდე ცნობილი იყო როგორც მეომართა კასტა, ვაჟას შემდეგ კი წარმოსდგა როგორც უდიდესი პოეზიის ფანტასტიკური ქვეყანა.

ვაჟამ მთელი საქართველო გაოცებით მიახედა ფშავის მთებისაკენ და მოწიწებით ქუდი მოახდევინა. ეს სასწაულს უდრიდა, რადგან საქართველოს გაოცება დიდი ზანია დავიწყებული აქვს.

ასეთი კაცის პიროვნული ცხოვრება უნდა შევისწავლოთ, თუ კი ამ ცხოვრებას „პიროვნული“ ეთქმის.

ძნელია ვაჟას ცხოვრების აღწერა; შაბლონით ხომ ვერ მიხვალთ მასთან. ვაჟა შალაა და მის ცხოვრებას უფსკრული ავლია წრედ. სადაც ვაჟა სუნთქავდა განიერ მკერდით, იქიდან გარეული ფრინველები დასცინიან ჩვეულებრივ საბრძანებელს. არც ერთი ზომა არ მიუდგება ვაჟას, რადგან ვაჟა აქ ჩამორჩა სინამდვილეს, ან გაუსწრო. გაზომვა კი საჭიროა, რადგან ბიოგრაფია მარტო ცხოვრების ქრონიკისებური აღწერა კი არ არის, იგი შინაგანი გაგებაც არის და სწორედ აქ არის სიძნელეც. ვაჟამ უფრო ააფორიაქა ადამიანის სული, ვიდრე დააწყნარა. მისი გუნება ისევე აწყვეტილია, როგორც მისი პოეტური ტემპერამენტი. დროსაც კი არ უნდა დაემორჩილოს და მარტო მთას თუ დაუჭოქებს, მხოლოდ ლაშარის მორჩილი. მისი პოეზიის თილისმა არის: ფშავის გაქედნილი მთები და არაგვის დაქარილი ტანი. მისი გაქანებაც პორიზონტს როდი საჭიროობს, ვერტიკალურად იძვრის მისი სტიქიონი: რიყიდან—ლურჯ კლდემდე. ეს არის მისთვის სიმტკიცის ორი პუნქტი. ვაჟას უნდოდა და იყო კიდევ ფშავის დედამიწის ამოძახილი. მასში აღდგნენ ძველი მოგონებები და სინამდვილე. ენა ამოიღვა მთამ, ამ ფანტასტიკური შხამის ქვეყანამ. ამას უნდა დაწერა. ვაჟა აქ ცხოვრობდა. აქ არის მისი ბიოგრაფიაც.

როგორც ვაჟას შემოქმედებაში, ისე პირად ცხოვრებაშიაც აქაფებულია ორნახადი მთიური სული. ეს ჩანს გარეგნულადაც. ანატომია ფსიქოლოგიას ააშკარავებს.

ვაჟა არ იყო არც ლაშაზი, არც მობღენილი. იგი ახოვანი იყო. მთელი ფიგურა — არქიული. ფსევდონიმი კი ცოტას ამბობს?

ვაჟა-ფშაველა. ამ მაგარ სიტყვაში, და უფრო ა-ნით დაბოლავებაში ჩანს დედამიწის ძალა. სახელის არჩევა ლიტერატურაშიც და ცხოვრებაშიც, პირველი შეხედვით, თითქოს არაფერია, მაგრამ მეტად ძნელი კი არის. სახელისაგან რაღაცას ელით. და რა დიდია ის სიხარული, რომელსაც სახელის მიგნება იწვევს. თითქოს უკვე მოძებნილია ის იარაღი, ურომლისოდაც ბრძოლა და არსებობა გიმნელდებათ. ეს პირველი იარაღი ვაჟა-ფშაველამ ისე კარგად აირჩია, თითქოს „ბედმა“ არგუნაო. ეს სახელი — შემოქმედების ადევნატობაა.

სოფელი ჩარგალი, პირჩაშავებული ხეობა. უშუაური ტყე, დაბნელბული, გიგანტ მთებს რომ ეხვევა მუხლებზე ფანტასტიკური კვართავით. აქა-იქ — მოსახლეობა, შორიდან მღვეის ნაფეხურებს რომ ჰგავს. არაგვი აქაც იმტრევეს ხერხემალს კლდეების ფაფარზე.

თუ არსებობს სადმე კუთხე, სადაც გეოგრაფია ლეგენდად იქცევა, ფშავიც მასთან იქნება. აქ ჭერ კიდევ ცოცხლობს მითოლოგია. დღესაც იქმნება აქ ლეგენდა. ყველგან რომ დაიკარგოს იგი, აქ ივლის როგორც ჭანყი.

აქ დაიბადა ვაჟა-ფშაველა.

ამ ნისლის შესაკრებზე თავს იღებს პატარა ჭევი-ჩარგულა. თითქოს მთებისა შეხლის დროს გადმოსკდარაო, ისე მოდის ეს დაუდგარი პატარა წყალი. ერთ პატარა დავაკებულ ადგილს იგრიხება ეს ტანმორჩილი მდინარე. ამ ვაკეზე დგას უკმეხი სახლი, დაღარული, უგლ-მიუსვლელი, ტყის და მდინარის შუა დგას, დავიწყებულ სამანივით.

აქ ცხოვრობდა ვაჟა-ფშაველა.

ამ დაფანტულ სოფელს ჩარგალი ჰქვიან. ვაჟამდე ეს სოფელი უსახელო იყო. ან რა სახელი უნდა მთას? ვერც ვაჟა დაიწუნებდა ჭიხვის ამ მივარდნილ ბუნაგს.

იქ დღესაც ცოცხლობს ზღაპრად ქცეული სახელი ლეტა მღვევარის იმედა რაზიკაშვილისა. იქ ვაჟაკობის კულტია დღესაც. ყანწში ზანჯლით ვერცხლის ჩათლა უფრო სარწმუნოა იქ, ვიდრე ზიარება. მტერს-ძმად აქცევის:

„ფშინამ ხანჯრის ბუნისა
ვერცხლი არაყში ჩათლა,
ორთავ დალიეს ვრთადა,

ორივემ ყანწი დაცალა.
იფიცეს. ეხლა ძმანია,
ვით ერთი დედის შვილები..."

რაზიკაშვილების მოღვმას დღემდე იმედს სწახელი იფარავდა დროშასავით. მით ჟმეტეს, რომ ჭკუით განთქმულ იმედს, გადმოცემის მიხედვით, ერეკლუსათვის უთქვამს: ორი შენ მიზარძანე ბატონო, მაგრამ მესამე კი ჩემიც გაიგონეო.

გოგოჭურების თემს, რომელსაც რაზიკაანი ეკუთვნიან და რომელნიც ძველიდანვე ტონს აწლევდნენ მთელ ფშავს, იმედს შვილი გივიც კლდესავით დარაჯობდა. ამაყი მთიელი მტკიცედ იცავდა თურმე მთის შეუვალობას. გაიგო, რომ მისი შვილი პავლე, გუთანზე მუშაობის დროს, „რაღაც ქალაღებებს“ კითხულობდა და იწყინა. ეს, — თემის ღალატად ეჩვენა. გივიმ მოსაკლავადაც კი გაიშტა „სჯულის გამტეხი“, და თოფითა სდევდა „გზა-ამცდარ“ შვილს. პავლე კი წიგნს გაჰყვა და იგაიქცა. მონასტერში იხივდა და მალე ფშაური ტალავარი მღვდლის ანაფორაზე შესცვალა.

ეს პავლე მღვდელი ვაჟა-ფშაველას მამა იყო. დედა კი — გაბილოურების თემს ეკუთნოდა, ფხიკლეთ გვარისა, იყო კარგი მოლექსე, რომელიც თავის ძმასაც კი ეჯიბრებოდა, პარასკევას, მთელ ფშავში რომ ყოფილა სწახელგავარდნილი, როგორც დიდი მოლექსე.

ფშავში საგმირო ლექსები მებრ-წილად ქალების მიერ ითხზება. ვაჟას დედაც ამ გმირულ ქალთა შთაბრძნავალია. ასე რომ, ვაჟას ოჯახშივე მიუღია ბოეტური კონფირმაცია. ხოლო მამის „ცოდვა“ კი იმით გამოისყიდა, რომ, თუ მამა თემს გაექცევა მონასტერში, ვაჟა ინტელექციის მონასტრიდან ისევ თემს დაუბრუნდა, როგორც მისი ერთგული და ძმადნათფიცი.

ვაჟა-ფშაველა — ბოეზიაში, ხოლო ფშავში კი — ლუკა რაზიკაშვილი, მთის ფიზიკური და ფსიქიური ტრადიციების ნამდვილი მემკვიდრე იყო. პირველი გაამართლა ბრგეობით, მკლავის რკინით, თვალის მახვილით, მეთორე კი — ვაჟკაცობით, სიამაყით, პირდაპირობით.

თელავის სასულიერო სასწავლებელში, მხარზე ჩამოგდებული აბჯით, დადის პატარა ვაჟა. დადის კი არა, დაჰყავთ. პავლე მღვდელს უნდა თავის კვალს დააყენოს. თელავში ფეხს ვერც კი მოიკიდებენ, რომ თბილისში გადაჰყავთ, საოსტატო ინსტიტუტთან

არსებულ საქალაქო სასწავლებელში. შემდეგ — ვაჟა გორშია, ახლად გახსნილ საოსტატო სემინარიაში. რთხმოციან წლებში არის ეს ამბავი. იმ დროს, გორი მდიდარია ინტელიგენციით. ამ პატარა ქალაქში თავმოყრილ ინტელიგენტებს დიდი ზეგმებით ჰქონდათ აზრი დატვირთული, ოცნება მაღალი და ფირიული არ ასვენებდათ. და ეს მბორგავი ლოდინი აიძულებთ ცეცხლნაგები წერილი მისწერონ იტალიის ეროვნული რევოლუციის სარდალს გარიბალდის. ეს — ქართლის რომანტიზმის ლამაზი შტრიხია. ამ ატმოსფეროში შედის ვაჟა-ფშაველაც. აქ ბუნებრივად იშლება ფშავის „ყოლი“.

ვაჟა სასწავლებელშივე ეჭიბრება ამხანაგებს ლექსებით. მოჭრილი კაკლის ძირს ხმარობს ესტრადად და იქედან ცდილობს ამხანაგების დამორჩილებას პოეზიით.

1883 წელს დაასრულა ვაჟამ გორის სემინარია. იმავე წელს იგი ერწოშია, ტოლათ სოფელში, მასწავლებლად. ორ წელზე მეტს არ აბოგინეს ამ ადგილზე. დაბეზდეს. დაითხოვეს როგორც არასაიმედო „ნილილისტი“. ეს პირველი „მარცხი“ ვაჟას პირველი ზნეობრივი გამარჯვება იყო. იგი გადაიქცა უკეთესის სტიმულადაც. ვაჟა ნახტომს აკეთებს, ანუ ფშაურად რომ ესთქვათ, „გადანაფრენს“ და რადიკალურადაც: ერწოდან — პეტერბურგს მიემგზავრება, უფროს ძმა — გიორგისთან. ეს უკანასკნელიც „უბედურებაში“ გადაისროლა ჩრდილოეთის სატახტო ქალაქში. თბილისის სასულიერო სემინარიაში სწავლობდა გიორგი. ერთხელ სემინარიელები ყოფილ ალექსანდრეს ბაღში ისვენებდნენ. მათ შორის ვაჟას ძმაც. გამოიარა მეფის მოადგილემ, დიდმა მთავარმა მიხეილმა. რადიკალი სემინარიელები ფეხზე არ აუდგნენ. თექვსმეტი მოწაფე გამოიცილეს და ეს ფანაზენი ვაჟას ძმაც შეეხო. ამის შემდეგ გადაიხვეწა იგი პეტერბურგს. მისკენვე გაექანა „დამარცხებული“ ვაჟაც. ორ წელიწადს იარა ჩვენმა პოეტმა პეტერბურგის უნივერსიტეტში თავისუფალ მსპენელად (ვაჟა ყველგან თავისუფალი უნდა ყოფილიყო) და ნევის პროსპექტზე — იძულებით მოსეირნედ. ნივთიერმა კრიზისმა ისევ საშობლოსკენ აბრუნებინა პირი.

ფშავის იშვიათი ინტელიგენტი ისევ თბილისშია. ქართლში მიდის ამილახვრიანთა, კერძო მასწავლებლად. იქ წერს პოემას — „მოხუცის ნამბობი“. იქვე ირთავს ცოლს, გლეხის ქალს, ამილახვრიანთ შვილობილს. მალე, ვაჟა იძულებული ხდება ამ თავადის ოჯახსაც თავი დაანებოს. „გიდაც ფშაველი“ სილას არტყამს თავის მოწაფეს, მოზარდ ამილახვარს. ჩენი პოეტი მასწავლებლობას ვერ ჩცილდება. მანგლისისაკენ მიდის, სოფ. დიდ-თონეთში. ვერც იქ

ისვენებს დიდხანს. ეს არის მისი უკანასკნელი გამოცდა. ვაჟა მას-
წავლებლობაზე ხელს იღებს საბოლოოდ. მიდის ისევ ფშავეში. ეს
არის მისი პირველი და უკანასკნელი მოწოდება.

ვაჟა ჩარგალში დასახლდა. ცხოვრება დაიწყო ისე, როგორც
ცხოვრობს ყველა ფშაველი: ზენა-თესვა, მწყემსობა, მონადირეობა,
ნიშანში სროლა... ზამთრობით კახეთისკენ განავარდება ჭიხვებზე
და შველზე სანადიროთ. წელიწადში რამდენჯერმე დახედავდა
თბილისს, საქართველოს პულისს ვასაშინჯად.

წელიწადში რამდენჯერმე ფშავის სალოცავებში წასვლა დღე-
ობებში: ლაშარის ჭვარობას, ტაბაურთას, კოპალას ქვაზე. ჭოყო-
ლას და გოგოთურის საზოგადოებაში დღეობა. ლუღით და არყით
სავსე ყაწწებით სადღეგრძელოები.

„ქარგია ფშაველთ ხატობა,
გაიმართება შილინდი,
შილინდზე „გაუმარჯოზე“
ზედ გადაებმის ჭირითი.
ცხენების ნთქრევა — ბიბინით
მტვერი ცას მისწვდა ძირითი...
შაიყრებიან ფშაველები,
ლამაზ-ლამაზად ზრდილნია,
ისმის ფშაური სიმღერა,
ტკბილი ფშაური ლხინია...“

ეს უყვარდა ვაჟას. ლხინის შემდეგ კი ისევ ჩარგალში დაბრუ-
ნება, „ადგილის დედის“ კალთასთან, რომ დღით მიწისთვის ჩაე-
ხედა, ღამით კი ცისკენ გაეშვა თავისი ალესილი ფანტაზია.

ერთმა ამისთანა ღრეობამ ვაჟა-ფშაველა კინალამ სიცოცხლეს
გამოასალმა. იმ დროს 30 წლისა იქნებოდა. მისმა ბიძამ ხარი დაკ-
ლა. შესწვეს მცვრიანი მწვადები. ხარს ციმბირის ჰირი ჰქონიყო,
ჩვენი ზალხი „ბედნიერს“ რომ უწოდებს. შუა ქეიფში, ვაჟას ხელი
თვალზე მოუსვაგამს. თვალი მოეწამლა. შეაჭერეს ქალაქის ექიმები
და სოფლის მცოდნე დედაკაცებიც. კურდღლის ტყავიც კი დაადეს
დაჩეჩქვილი. მორჩა. მხოლოდ თვალი მაინც დარჩა ჩამოხეული,
მუღამ ცრემლიანი.

„ის ცრემლი იყო ზალხისა...
უხვად მიწის გულს ცვიოდა,

ვაჟა-ფშაველა ამაყი იყო, ვაბედულო და რაინდიც. ცოლი რომ შეერთო ქართლში, ფშავიდან მაყრიონი მცხეთამდე ჩამოეგება. მიდიან, „მიჰყავთ დედალი ხოხობი“. მალაროს კარია. დუქნები აყუფებულან. ფშაველები ღრეობენ. როს დაინახეს პატარძლის ამალა, ერთმა ფშაველმა მეორეს ლექსი შეუბღერა. ვნებიან სიტყვით გაჰკაწრეს „დედოფლის“ კდემა.

ეს ფშაური ხუმრობა იყო ვაჟა ცხენიდან მოსწყდება ამის გამჯონე. შეეკრება დუქანში „ქეჟა-დამჯღარ“ მათრეველებს, იძრობს რეგოლევერს, მაგრამ ისევე ჯიბეში იღებს, რადგან მოწინააღმდეგე ხანჯლით აპირებს შებმას, ხანჯალს ხანჯალი უნდა დახვდეს. ვაჟა უხანჯლოა. სტატებს იქვე ვიღაცას ხანჯალზე ხელს, სწრაფად ამოძრობს და თავხედ ფშაველს ყურს ჩამოათლის.

მეორე მაგალითი: ვაჟას მამა თიანეთშია დაბარებული, სასამართლოში. ვაჟაც იქ არის. დიდი ყრიამულია ეზოში, ყვირილი. მოსამართლე გარედ გამოდის გაბრაზებული და ხალხს ხეპრედ უბრძანებს გაყუჩებას: — „ვიღაცეები მოთრეულხართ, რა გაღრიალებთ, ხმა გაქმინდეთო“. ვერ მოითმინა ვაჟამ ხალხის შეუტაცხყოფა, შეუვარდა მოსამართლეს კაბინეტში და მაგარი სილა სტოკა ამ უხვირო თავხედობისათვის. დიდ სასჯელს უქადდა ეს ამაყი გამბედაობა, მაგრამ ჩააჩუმეს ამბავი. კიდევ: ვაჟა თბილისშია ჩამოსული ცხენით, პატარა ძმის წასაყვანად, შემოსევა ცხენზე და მიდის, კარგი ცხენები ჰყავდა ვაჟას. ერთი სოფლის ორღობეში მიაჰქენებს ფეხმარდ იორღას. უცბად ვენახიდან მოპარვით გამოდის გლეხი. ცხენი ფრთხება. ვაჟა ზედ მიაგდებს ცხენს და მათრახსაც შეატრიალებს, მაგრამ გლეხი მელგარი აღმოჩნდება. მკვახედ უხვდება თავმომწონე ვაჟას და ბართაც ემუქრება. ვაჟა უსიტყვოდ გაბრუნებს ცხენს და მიდის. „ვაჟაკაცი ყოფილა, მაგრა დამიხვდა, რაღა უნდა მექნაო“, უთქვამს. ეს სიმბდალუ როდი იყო ტანღაზგროლ გლეხთან რა სიმბდალე უნდა გამოეჩინა დიდი ღონის პატრონს, რომელსაც თავისი ფიზიკური ძალით თეშში თავი მოსწონდა და, როგორც ამბობენ, ორმების მკრელი იყოვო (ასეთები ფშავეში მოიპოვებიან.). ეს რაინდობა იყო, მთას რომ სჩვევია. ღონემ ღონე გამოსცადა და გადგო კიდევ. ვაჟაკობის დასაბამმა სძლია წუთის სიბრაზეს.

ადამიანის ასეთ სისაღეს, პოეტური თავისებურება კარგად ახასიათებს. ვაჟას შემოქმედებითი ექსტაზები ააშკარაებენ მისი ტემპერამენტის აწეულ პულსაციას. სიტყვის და ფანტაზიის ტყვივლები უვლიდნენ მას ყველგან: მინდვრად, დუქანში, სახლში, წვეულებაში, გზაში... ამ დროს იგი ჰირვეულა და დაუნდობელიც.

1915 წელი. მიხ. აბაშიძეს სადილი აქვს გამართული ვაჟასთვის. თამაღობს არტისტი სოსო ივანიძე. ღვინის ორთქლი უკვე ნოსლად დააწვა სუფრას. იღება კარი და ლამაზ ქალს ყვავილები შემოაქვს. ვაჟას მიაართმევს... ვაჟას ექსპრომტსა სწერს, თამაღა ნებას არ აძლევს. ლექსის საწერად სთხოვს მეორე ოთახში გაბრძანდეს. ვაჟა გადის, მაგრამ ბრაზი ახრჩობს. ლექსს ვეღარა სწერს. ამ ინტერვალის დროს, თამაღაც აპირებს ლექსის წერას რომ ვაჟას დაასწროს თუ შეეჭიბროს. შემოდის ვაჟა და იმ ოთხ სტრიქონს უკითხავს ქალს, რომელიც სუფრაზე დაწერა. თამაღაც ამბობს თავის ექსპრომტს. სტუმარი ვინმე ვაჟას ლექსს გამოართმევს და აცხადებს, რომ ეს ხელნაწერი შეინახება, შემდეგ ოქროს ჩარჩოში ჩასასხეულადო. თამაღაც ოხუნჯობს, გადმოაგდებს თავის ექსპრომტს და, პოეტის „აუზნიანი“ სიამაყის გაუთვალისწინებლად, მიმართავს: სადაც ეგ ლექსი იქნება, ესეც იქ ეუღლოსო. იწყინა ვაჟა. თავში დაკრულ მგელავით აიწია მხრები და გაჩუმდა. დამსწრეთ ესმით თამაღის სიტყვის მოუქნელობა. ერთი იძახის: თუ თამაღის ექსპრომტი ოქროს ჩარჩოს ღირსია, მაშინ ვაჟას ლექსი რკინის ჩარჩოში ჩასვით, მხოლოდ ერთად კი ნუ იქნებიანო. თურმე იამა ვაჟას. იქ არ გაუმყლავნებია. შემდეგში კი, სადღაც, ამ უკანასკნელი სიტყვის ავტორის (რ. ბებიაშვილი) სადღეუგრძელოსა სვამს, როგორც ისეთი კაცისას, რომელიც „თავხედს პირში ჩასჩრავს უგვან სიტყვას“.

ეს — ვაჟას პოეტურ თავმოყვარეობის ნიმუში.

როგორი იყო ვაჟას შემოქმედებითი პროცესი? ამის შესახებ, ვაჟას ქალმა თამაღმა გვიამბო: მამა ჩემს ღამით უყვარდა წერათ. როდესაც ყველანი დავიძინებდით, ის მაშინ მოუშზადებოდა საწერად. მე თავს მოვიმბინარებდი ხოლმე, რადგან მიყვარდა მამი-ჩემის ყურის ვდებო. ჭერ ჩამოგვივლიდა ყველას, დაგვზვერავდა და რომ დარწმუნდებოდა, რომ ყველას გვძინავს, ჩამოიღებდა ჩონგურს, ჩამოჰკრავდა ხელს და ააკენსებდაო. იცქირებოდა ცისკენ და თან სიტყვებსაც დაატანდა, შემდეგ გაჩერდებოდა, ჩასწერდა და კვლავ განაგრძობდაო. ეს საგულისხმოა. ვაჟას ღირსია — ეს თითქ-

მის საჩონგურო სიმღერებია, და ამიტომ არის, რომ 191 სალირიკო ლექსიდან 83 ლექსს ხიმღერა ეწოდება, თითქმის ნახევარს. და ამ ლექსებში თქმული სიტყვები: „შემომლულუნე ჩონგურო, აკენესდი, ამაკენესია-ო“ და სხვ. ეს პოეტური გამოთქმა კი არ არის, ირამედ ნამდვილი ალერსია, შემოქმედებითი პროცესის პირდაპირი თქმა.

„შემღერება და ვიმღერო,
გულზე შვირს სამი იარ-ო“.

და ეს სიმღერა ის კი არ არის, გაზეპირებულ სიტყვებს რომ ამბობენ, არა. ეს თვით შემოქმედებაა, ნამდვილი პოეტური ამღერება. აბა ყური უგდეთ, ამ სიმღერის ღროს რას განცდის ჩვენი პოეტ:

„მხრები შესხმება, ვიზრდება,
ცად ვიწვე ასაფრენადა.
გაჩნდება სითრაც ნათელი,
გულ ჩამიდგება სვეტალა;
ზღვაედება შწყობრა სიტყვები,
ქალალზე დასაბღერტალა;
მითართიან გულის სიმები.
საამოვნების ღმერთალადა.
არა ვთქვა, არ შემიძლიან,
მონა ვარ მაშინ ჩანვისა;...
„ქუხს ჩანგი, აღარ ისვენებს
მეც მხოლოდ მღერა შწადისა;
იშლება, მღერაში დნება
ბუღე ყველა სხვა დარდისა...“

ეს შემოქმედების პროქსიზმები ვაჟა-ფშაველას ყველგან უვლიდნენ, თუ კი „მადლს სთვლიდა ათასობითა“, თუ „ცოდვები არ მოსქარბდა“. მაშინ ის თავის თავს აღარ ეკუთვნის. მან არ იცის გზა, უადგილობა, და სხვ. უნდა დაწეროს, ეს იცის მხოლოდ. მაგალითად: 1915 წელს; ვაჟა, რამდენიმე თანამგზავრით, ფშავიდან თბილისში მოდის. თიანეთისა და დუშეთის მახრების საზღვარზე, სოფ. თვალღვიში შემოულამდათ. არჩიეს რამე იქ გაეთათ, დუქანში. დალიეს. მიწვნენ დასაძინებლად. შუალამისას ვაჟა მდელქნეს აღვიძებს და საწერ-კალამს სთხოვს.

ვაჟა წერს ლექსს: „ფშაველი ჯარისკაცის წერილი დედასთან“.
ვინ არ იცის ეს ლექსი.

„გულ-მკერდიც აგიყოვდება,
დედაო ია-ვარდითა,

თვალს ნუ ითხრი ცრემლითა,
გულს ნუ ისერავ დარდითა“...

მთელი ომის ენერჯია და იმდროინდელი ქართული სევდა ისეა შიგ ჩაქცეული, რომ ეს შინაგანი ბობოქრობა ლამის არღვევს ლექსის საზღვრებს.

ვაჟა-ფშაველა პირველად ილია ჭავჭავაძემ იგრძნო და დააფასა. დიდს მხოლოდ დიდი თუ გაიგებს. არამცთუ იგრძნო ილიამ, თავიც კი დაიღო ვაჟას წინაშე. მაგრამ „ვაჟამ ეს არც იუცხოვა და არც მოარცხვად დაჰხარა თავი ძირსა. ეს ქება ისე მიიღო, როგორც კუთვნილი ძღვენი“, „როცა არავინ აქებდა, ლექსებსაც რომ არ უბეჭდავდნენ, მაინც დარწმუნებული იყო თავის ძალაში“ (გრ. ყიფშიძე). ძალოვანი გამწვევი მხოლოდ თავის ქუნთებს ენდობა.

ვაჟა ფშაველამ წერა დაიწყო 1877 — 78 წლებში, მოწაფეობის დროს, გაზეთ „დროებაში“. პირველი მისი ნაწარმოებები პატარა მოთხრობაა, სოფლის სურათი, რომლის სიუჟეტი იქვე ამჟღავნებს მომავალ მძლავრ ავტორს. იგი აღწერს ფშაველი ბუჩუკურის უბედურ ცხოვრებას, რომლის სიკვდილის შემდეგ, ქუდი აგრძელებს პატრონის სიცოცხლეს: საფრთხობელად არის ჯობზე ჩამოცმული და ნადირს უგერებს პატრონისაგან დატოვებულ საქონელს... ეს უკვე დიდი ზარის ხმა არის შორიდან მოხადენი... ამ პატარა მოთხრობას მოჰყვა შემდეგ მისი ლირიკა და ეპიკა, რომელთა განხილვაზე ეხლა გადავდივართ.

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება მარტივიც არის და რთულიც, ერთსა და იმავე დროს; ეს იმისგან არის დამოკიდებული, თუ რა თვალთ შეხედავთ. ჩვენს ლიტერატურაში ვაჟა-ფშაველა დიდ პოეტად არის მიჩნეული, მაგრამ, ამავე დროს, მას „ჩამორჩენილი“ და „ველურსაც“ უწოდებდნენ. მგონია, რომ ასეთი შეფასება ერთგვარ აბერაციის ბრალია. ის მთავარი, რაც ვაჟას პოეზიაში არის მოცემული, ყოველთვის მოფარებული და შეუმჩნეველი რჩებოდათ და მთელი ყურადღების ცენტრი იმ გარეგნულ ელემენტებზე გადაჰქონდათ, რაც ვაჟას პოეზიაში მართლა რომ „უქულტურობისა“ და „ჩამორჩენილობის“ შთაბეჭდილებას სტოვებს. საზოგადოთ, აღამიანისა თუ შემოქმედის დაფასება მეტად თავისუფალ და ჟინით საკვ სივრცეზე ხდება. ზოგჯერ, შეიძლება სულ წვრილმანმა აცდინოს კაცი სწორი თვალსაზრისისგან. რატომ ხდება, რომ სიცოცხლეში ადა-

შიანს ისე ვერ აფასებენ, როგორც სიკვდილის შემდეგ? იმიტომ, რომ შემთხვევითი ელემენტები იკარგებიან და რჩება მხოლოდ ის, რასთანაც აზრი სრულიად დამოუკიდებლად მიდის. მხოლოდ აქაც, საჭიროა ერთგვარი განწმენდა იმ idola-ებთანგან, რომელნიც ხშირად აზროვნებას მიმართულებას უცვლიან. წარმოვიდგინოთ ერთი წუთით, რომ ვაჟა-ფშაველამ ბერლინის ან კემბრიჯის უნივერსიტეტი დაამთავრა, პარიჟში იცხოვრა ათობდე წელიწადი, ჩამოვიდა საქართველოში „უყანასკნელ“ გემოვნებაზე გამოწყობილი, გახამებული გულისპირით, თუთიი ხელთათმანებით, წვერულვამ მოპარსული, აუარებელი ციტატებით და პორთველით. და აი, ამ ადამიანმა დასწერა ის, რასაც დღეს ვაჟას შემოქმედებად ვიცნობთ. იტყოდა ვინმე, რომ ეს, გალაქული ფეხსაცმელებით და გამოკრული ბანტით მოსული პოეტი „ჩამორჩენილიაო“? რასაკვირველია, არა. მაშინ დავიწყებდით რაღაც დიდ „პრიმიტივებზე“, კულტურით გულ-ასუყუბაზე და მრავალ დიდ „მიზეზებზე“ ლაპარაკს. ისევე, როგორც გოგენის შესახებ სწერდენ, როდესაც ის კუნძულ ტაიტზე წავიდა და იქაური ველურების ხატვა დაიწყო. მაგრამ ვაჟა-ფშაველა ევროპაში არ ყოფილა. გორის საოსტატო სემინარია დაამთავრა მხოლოდ და რაღაც ორი წელიწადი პეტერბურგის უნივერსიტეტში იყო, ისიც თავისუფალ მსმენელად. შემდეგ ცოტა ხანს სოფლის მასწავლებლად, დიდხანს კი ფშავში იცხოვრა, როგორც მორიგმა ფშაველმა. მუდამ გაბუნებული ჩოხით დადიოდა, ტყავის ქუდით, ხელებ დაკოჩბებული და წვერმოუპარსავი. ეს სრული დარღვევა იყო იმ „კარგი ტონისა“, რომელიც დღესაც არის სამწუხაროდ გაბატონებული ჩვენი ინტელიგენციის ფართო მასაში. იქონიებდა თუ არა ეს გარემოება საზოგადოებრივი აზრის შემუშავებაზე დიდ გავლენას? კითხვა ზედმეტია.

მართლაც, თუ ვაჟა-ფშაველას შევხედავთ არა მხოლოდ სპოკინგასა და მანიკიურის თვალსაზრისით, არამედ ელექტრონისა და რადიოს თვალსაზრისითაც, რასაკვირველია, ვაჟა-ფშაველა „ჩამორჩენილი“ კაცი იყო, მაგრამ იმიტომ კი არა, რომ მას კულტურა აკლდა, არამედ იმიტომ, რომ მან სრული შეგნებით არ მიიღო თანამედროვე ცივილიზაცია, მთელი თავისი „მადლითა და ცოდვებით“.

„ზოგებს არ მოსწონს, მართალი არის,
ჩემი სტვირისა ველური ძღერა.
იმით იყბედონ, სხვებს ხომ შიანცა
ჩემი ანდერძი გულს დაეწერა...
ყველა ის მაყვარს, სადაც სიბრყვემ
სწავლის სახელით არ მიადრწია,

და ბუნებრივი წმინდა ქმნილება
ცოდვის ხელით არ მთარღვია“...

ბუერეუაზიული კულტურა, პიროვნების შევსებაზე დაყრდენი-
ლი, ეს „განათლებული სიბრძნე“ უარპყო ჩვენმა პოეტმა და ისევე
ბუნებას მიმართა როგორც სინამდვილით გაწბილებულმა და შეუ-
რაცხყოფილმა. ეს უფრო აშკარა ცახდება, თუ ერთი წუთით დავი-
ვიწყებთ ჩვენს საუკუნეს და ვაქა-ფშაველას ქვეყანაში გადავალთ.
მაშინ ვნახავთ, რომ იგი დიდი კულტურის რომანტიკოსი იყო, რომ
მას იგივე ტყვილები უვლიდნენ, რომელნიც ჩვენს აზროვნებას აწ-
ვალებენ, რომ იგი „ჩამოაჩენილი“ კი არა, მეტად წინ წასული იყო,
იმ დიდი პოეტური ინტუიციის წყალობით, რომელიც ვაქაში ფნთო.
ის დიდი რევოლუციონერიც იყო, მხოლოდ არა იმ სოციალ-პოლიტი-
კური გაგებით, როგორც ჩვეულებრივ ვხმარობთ ამ სიტყვას, არა-
მედ ზნეობრივით. ჩვენ შეიძლება არ მოგვწონდეს ეს მიმართულება,
ამაზე არა ვდაობთ, მაგრამ ამის გამო „ჩამოაჩენილი“ ვუწოდოთ
და იმ აზრით, როგორც უწოდებენ, მეტად სუბიექტური შეფასება
იქნება. ჩვენ კი გვგონია, რომ ვაქა ფშაველა, თავისი განუზომელი
გზნებისა და სტიქიური აზროვნების წყალობით, იპდენად წინ იყო
წასული, ან უკეთ, იმდენად მაღლა, რომ ჩვენი კაბინეთური მწიგ-
ნობრობა ვერც კი შეიძლებს იმის დანახვას, რასაც ჩვენი პოეტი
ხელშესახებად განიცდიდა. ჩვენ მხოლოდ უნდა ვიკვლიოთ ის ამო-
ცანები, რომელიც ფშავის მწვერვალებიდან ჩვენმა პოეტმა გადმო-
უყარა მხოლოდ საქართველოს კი არა, — მთელ კაცობრიობას. ამ
ამოცანათა შორის კი ის ძირითადი, რომელიც მთელ თანამედროვე
აზროვნებას და ამბებს საფუძვლად უდევს: ადამიანი. ეს არ არის ახა-
ლი საკითხი. კაცობრიობის ისტორია ყოველთვის ტრიალებდა ამ
ამოცანის გარშემო, ფილოსოფია, მეცნიერება, ხელოვნება, ამის გა-
დაჭრას ფწირებოდა, მაგრამ ყოველ ეპოქას თავისი თვალსაზრისი
ჰქონდა. ჩვენს ეპოქასაც თავისი პრიზმა აქვს, და ვაქა-ფშაველაც თა-
ნამედროვე პრიზმით უტკერის, მხოლოდ ისე არა სჭრის, როგორც
ამას ჩვენი ფზიზელი საუკუნე მოითხოვს. იგი იტოვებს საკუთარი სი-
ტყვის თქმის უფლებას და ამბობს კიდევ. რას ამბობს? რომ თანა-
მედროვე ადამიანი ქუჩა-ბანდში არის მოქცეული. რომ გაბატონებუ-
ლი მიზნები მხოლოდ ერთი მხარეა იმ დიდი სევდისა და სურვილე-
ბისა, რომელიც ქმნის ნამდვილ ცხოვრებას. რომ გონების მწავბადი
არ კმარა ადამიანის სულის სახეირებლად და საარსებოდ. რომ მექა-
ნიკა და ასტრონომია არ კმარა ციური სისტემის მიმლეობისათვის,
რომ სათბუნარში გაზრდილი ხოიზანტემები ვერ გასწევენ იმ „ყოი-
ლობას“, რომელიც ქედებზე იცის, რომ ლაბორატორია ცხოვრების

ადეკვატობა არ არის, და რომ ბუნება მუზეუმში და წიგნებში ვერასოდეს ვერ ჩაეტევა. ბუნება დიდა და დიადი. მთელი კულტურა და ცივილიზაცია იქიდან იღებს სათავეს და საბოლოო მიზანიც ის არის. „ორი რამ მაფიქრებს და მადლეებს, როდესაც მათზე შეჩერდება ჩემი გონება: ვარსკვლავებით მოჭედული ცა ჩემს ზევით, და ზნეობრივი კანონი ჩემში“—ამბობდა ფილოსოფოსი კანტი. ეს იყო ვაჟა ფშაველას ძირითადი ამოცანაც და მთელი მისი შემოქმედებაც ამას ეწირება. რა უყოთ, რომ ეს კარდინალური და „ფილოსოფიური“ საკითხები გოგოთურისა და მინდიას სახით გადაშალა და არა დოქტორ ფაუსტის მსგავსი ინტელექტუალური არისტოკრატის სახით. ამას არ აქვს მნიშვნელობა. ვაჟამ სრული შეგნებით აალაპარაკა თავისი „ველური“ გმირები, რადგან იგი, ადამიანობის სათავეს ეძებდა, სადაც ბუნება და კაცი შეუღლებულნი არიან. და ამ სათავეს მიაგნო კიდევ. და ნახეთ, როგორი სულის ორგანიზაციას ამჟღავნებს, მოვლენათა მიმდევრობის როგორი ინტენსივობა აქვს. მასში, ყოველი ძალა დაქიშულია, მას, თავისი მინდიას მსგავსად, ესმის ბგერით უთქმელი, იგი ხედავს ბუნების ზრდის ყოველ პროცესს, იგი ყოველ წუთს მზად არის შთაბეჭდილების მისაღებად, და მისი ინტელექტუალური, ზნეობრივი თუ მხატვრული სიმახვილე იქამდე განვითარებულია, რომ შორეულ საგანთა შორის არსებულ ურთიერობასაც კი აღბეჭდავს. ერთი სიტყვით, ვაჟა-ფშაველა გამუდმებული ცირკულიაციის მდგომარეობაში იმყოფება, გამუდმებით შეიგრძნობს თუ შეიცნობს, და იტანჯება. იტანჯება თვით უდიდეს სიხარულის დროსაც, რადგან უტანჯო სიხარული ერთგვარი მოსვენებაა, ვაჟა კი, როგორც ნამდვილი შემოქმედი, ყოველთვის მოუსვენარი და სულის სტიგმატებით შეპყრობილია. აქ არის ვაჟა-ფშაველას ტრაგედია, მისი ფსიქიური ორგანიზაციის სირთულე და მისი ნამდვილი კულტუროსნობაც. ის რომ ჩამორჩენილი ყოფილიყო, იგი უფრო მთლიანი პიროვნება იქნებოდა და მკ სიმღერაში ერთხელ მაინც დაიმღერებდა უნისლოთ. მაგრამ არა. ვაჟა-ფშაველა გარბეული პიროვნებაა. მას არ შეუძლიან ნამდვილი გახარება, როგორც ეს სოფლის შვილს სჩვევია. მას, თანამედროვე კულტურამ თან გააყოლა მთებში თავისი კირვეული ძიება და კატალექსიური მდგომარეობა; ვაჟამ მთაში დაიწყო იმის ძიება, რაც ქალაქებში, ლაბორატორიებშია ვერ იპოვეს. ამიტომ არის, რომ ვაჟა-ფშაველა თავის გმირებს სულ აწვალებს. ალ. ყაზბეგის გმირების მსგავსად, ვაჟას გმირებიც ერთხელაც კი არ გაიცინებენ. ისინი მართალია ხშირად ღრეობენ, მაგრამ ეს ღრეობა კონგრესს უფრო ჰგავს ვიდრე ლხინს. იქ ყოველთვის დიდი საკითხი ირჩევა.

„ყველა პურსა სკამს, საუბრობს
ავსა თუ კარგსა მქუხარედ...“

თითქოს ყველას ავტორის ბედი გაუზიარებია და იტანჯებიან იმავე ტკივილებით, რასაც ჩვენს პოეტს შემოქმედება აძლევდა. ეს ტკივილები პერსონალური კი არ იყო, ეს საზოგადო იყო, რომელთაც თითქოს ვაჟა-ფშაველაში ებოვნა თავისი შესაყარები პუნქტი. ეს — დიდი სევდის სახით შემოაწვებოდა, რალაც ველურ ვნებად იქცეოდა, ნგრევის წყურვლით აივსებოდა და საკუთარ თავს იწყევლიდა.

„მე ჩონგურს აღარ ვამღერებ,
ლაბტი მიაყრია ხელშია...
გატყუეთ, ვითომ ვმღერით
ბინა მქონოდა თქვენშია.
რის მღერა? საიდან სადა?
ყოველი სიტყვა ლეშია.“

ეს გაწბილებული პოეტის კენესაა და თავის თავის უარყოფა.

„თავში ვცემ გუშინდელ სატრფოს,
მთასა, წყაროს და იასა,
აღუდას, ზვიადურსა
და ლუხუმს თავაზიანსა.
ლეღასა, შუბით აღკურვილს,
კვირიას, კონკეზიანსა.
ესცემ და დაუვირი: „მე ჩემი
ყოველივე ვთქვი სათქმელი;
ხმა ამოიღეთ, თქვენცა სთქვით,
მე დაეიყბედე რამდენი...
ხელ-ფეხს მიბოქავს ბორკილი,
გულზედაც ლოდი მეღება,
ვტირი ჩუმად, ქურდულად.
ვიწვები, ცეცხლი მეღება...“

ეს არ არის იმ სისხლნაკლებ ხალხის გოდება, რომელიც ანემიასა ჰგავს, არც გადაშენებულ დიდ გვარიანთა უნაყოფობის ნაყოფია, ეს ფეხნადგმული დამბლა არ არის. ეს უფრო ზარატუსტრას სევდასა ჰგავს, რომელმაც ექსტაზების შეხვედრაც დიდი იცის, აღფრთოვანებული და მოგუფუნე „ეგოე“—თი; ეს — ზღვის მოქცევაასა და უკუ-ქცევაას უღრის.

ვაჟა-ფშაველა ერთგვარი მსხვერპლი იყო, გამუდმებულ, ქარიშხლიან ემოციების, უძილო სიზმრების, „დაუსრულებელი კენესისა“ და ყველაფრისა, რასაც კი ეწირება უმალღესად მგრძნობელობა განვითარებული და ფიქრებ დაუძინებელი შემოქმედი. ვაჟა-ფშაველა მთელ ბუნებას აცოცხლებდა, შესტიროდა როგორც ცოცხალ არსე-

ბას, ეძებდა რაღაც დიდ იღვას და შთაგონებული იხედებოდა იმ უფსკრულებში, სადაც ადამიანის ბედისწერა ეგულებოდა. იმ ადამიანისა კი არა, რომელსაც L'homme — machine-ად წარმოადგენენ ფხიზელი პოზიტივისტები, არამედ იმისა, რომელიც მარად გამოუცნობ მოვლენად დარჩება. სტანისლავ ჰშიბიშევსკი, შოპენის შესახებ წერდა: „აქ პირველად გამოთქმა ჰქონდა ადამიანის სულის იმ arriere fond-მა, იმ ჯერ გამოუკვლევმა ქვეყანამ, რომელშიც შეცნობილი მხოლოდ მცირე ნაწილს შეადგენს; იმ მეორე სიცოცხლეში, რომელიც ჯერ მხოლოდ რეფლექტიურად ცნაურდება, მაგრამ რომელშიც უნდა ვეძებოთ ჩვენი სულის გარეგანი გამოცხადების მიზეზი და საფუძველი. ეს სწორედ ის ჰიპოთეთიური მიწიერი მაგნეტიზმია, რომლითაც იხსნება მაგნიტის ისრის მიღრეკა, ის ქვეყნიური ეთერი, რომელიც ატობთა მოძრაობის ცნებას გვაგებინებს, ის ელექტრომძრავი ძალა, რომელიც ყველაზე კარგად გვაგებინებს ელექტრონის გადასვლას დადებითი პოტენციალიდან — უარყოფითზე“-ო.

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაც ამ „ჯერ გამოუცნობი“ ქვეყნის კალთაზე იშლება. ე. ი. ბუნების წიაღში, რომელსაც ჩვენი პოეტი ასულდგმულეებს და სასაობით ევედრება, როგორც უდიდესი მართლმორწმუნე.

„ბუნება ბრძანებელია, იგივე მონაა თავისა,“ ამ ფორმულით გამოსთქვა ვაჟამ ის დიდი საიდუმლოება, რომელიც მან ბუნებაში დაინახა. ორი წინააღმდეგობა, ერთი. მეორის უარპყოფი, მოქცეულია ერთ დიდ მთლიანობაში, რომელსაც ჩვენ ვერ ვხედავთ. ბუნება ყველაფერია და ადამიანი, რომელიც ამ ბუნებას კონფლიქტში ჩაუდგება, უძღებ შვილსა ჰგავს, რომელიც გარეწრობს, მაგრამ ბოლოს იძულებული იქნება ისევ მშობლის კალთას დაუბრუნდეს. მით უმეტეს, რომ ბუნება მხურვალე მონაწილეობას იღებს ადამიანის სიცოცხლის ყოველ წერილქანშიც კი. და ვაჟას მთელი პოეზია, თითქოს ბუნების ანარეკლია. ამ უკანასკნელს ვაჟა-ფშაველა ისე კი არა ხატავს, როგორც საგნებს, არამედ იმ გრძნობებს, რომელსაც ამ ბუნებაში პოულობს და რომელთანაც თავის გრძნობებს ყოველთვის აკავშირებს. „ნისლი ფიქრად გთებისა“-ო, ისე შთაგონებლად

ძახის, რომ მართლა გჯერა ამ ნატურის ცხოველმყოფელობა. როგორც ბუნების ნამდვილი გულთამხილავი და მესაიდუმლე, ისე ელაპარაკება მთას, ნიაუს, მდინარეს, ხეს, ქვას...

„მთავ, შენ ის ჩემი ნათქვამი
გულ-შეკრდზე დაიწერილიო“.

ან „მთანი თავ-ჩაჩქინანებო,
ფიქრს მისცემიან მწარესა...“

და ასე ყოველთვის — „ოცნება ტანჯულ ქვეყნისა, ქვითინებს მთისა წვერზედა“... „მინდა შავეთში მომღერალს, სტუმრად მწვევი-ყვენნ მთანია, თან კლდენი შავფერებანანი, მთების მაჭშვენი ძმანია“... „ამ დროს საყელო უტაცა, მთამ მკერდ-ბტყლად მდგომიარება“... — „ჯაქვით გადამბმულთ, მხარ-ბეჭ მიყრდნობილთ, ერთი სიზმარი ეზმანათ მთათა“... — „ჩამოიწყვიტეს მთებმა საცინძი, ჩამოიგლიჯეს ჩოხების კალთა“. „მთამა სთქვა“-ო და კამათსაცა მართავს: „მთამ სრულიად სხვა სთქვა“-ო... ბუნების ყოველი მოვლენა განკაცებულია:

„დაღამდა- წერილნი ვარსკვლავნი
აყვავდნენ, დასხდნენ ცაზედა;
მთვიარე კი ჭერ არსადა სიანს,
არ დაგნათოის თავზედა
ჭერ თუ არ გაულეიძნისი,
ისევ თუ სძინავს მკლაუზედა
ჭერ გამარჯვება არ უთქვამს
შემომქდარს გორს ფხაზედა,
სხივნი არ დაუგზავნისი
პირის საბანად წყალზედა...“

იქნებ გეგონოთ, რომ ლექსის სამკაულად არის ნახმარი ეს შედარებები? არა. აბა ნახეთ მისი პროზა. ლოდები თქვენ ხომ უსულო საგნები გგონიათო, თითქოს გვეუბნება ავტორი, მაგრამ ეგ — უგრძობობაა. „რადაცას ფიქრობენ. უსაზღვროა მათი ფიქრი, გამოუცნობელია იმათი გულის წადილი. ხანდახან კლდე ოხრავს, ალბად დიდი რამ დარდი აწუხებს“-ო... „კლდე ხანდახან კიდევ სტირის“, — ამბობს ქუჩი, — „მეც ესტორი მაშინ. დედის ცრემლებს ვხედავ და მიტომ“-ო... მრავალი ალგილის ამოწერა არ არის საჭირო.

„რაც კი რამ დაუბადია
უფალს სულიერ-უსულო,
ყველასაც თურმე ენა აქვს,
არა ყოფილა უჩუქლო...“

და პოეტს, რაღაც შემოქმედებითი სიამაყეც ეუფლება, რომ ამ მკვლარ ბუნებას სული შთაბერა და ამაუბრა. ის, რაც სხვებისთვის დღემდე უსულო იყო და უმოძრაო, დღეის იქით გრძნობით და ფიქრით არის შემოსილი:

„უსულო საგნებს სული ჩავბერე,
ავსაუბრე ლოდები კლდისა,
და როგორც შეფე, გავათამამე
მწირი ბაღები, ის ქუჩი მთისა,
მადლი შეენია მარყვენაზედა
იმ შემოქმედის, მალაის ღვთისა...“

ვაჟა-ფშაველამ ამოიცირო მშობლიურ მთა-კლდეებზე ამოქრილი ლურსმული წარწერები და მთელი ბუნება ისე მომართა, როგორც მისი გული იყო მომართული. მაგრამ აქ ორმაგი პროცესი იყო. თითონაც ბუნების მოწაფეა, მან თავისი ადამიანობა ბუნებისაგან ისწავლა და არც იღლება დღე-ღამ ბუნების თვალში ცქერით. მისი ცხოვრებისა და შემოქმედების ძირითადი პრინციპი იყო: დასულიყო ყოველი მოვლენისა თუ საგნის საიდუმლო ძირამდე, ეპოვნა ყველა შორეული და უხილავი კავშირი, რომელიც მსოფლიო ცხოვრებას ქმნის, შთაბეჭდილებათა ასოციაციებსა და ლოგიკურ კოორდინაციებს იქით მიეგნო იმ ტრანსცენდენტალურ შეგნებამდე, რომელსაც ვერ მიეწვდენივართ და ბუნების საიდუმლოებას ვეძახით. ვაჟა ოცნების კაცი იყო, ის სულ ცას შესცქეროდა, სულ ბურანში იყოვო, ასე ამბობენ ფშაველები. ეს ასეც უნდა ყოფილიყო. ის თითქოს ხშირად გულაღმა იწვა საღმე კლდის პირას, ან კოპალას ქვაბთან და შესცქეროდა ცის უსაზღვროებას. ფიქრი შორს მიდის, პლანეტები თავბრუდამსხმელი სისწრაფით მის გარშემო წრეს უვლიან, ყველგან სიცოცხლეა, ყველგან სისხლის მიმოქცევა და სიყვარული. ცის სისტემა კი არა, რაღაც ცეცხლის მფრქვეველი ოკეანე, რომლის იქეთაც კიდევ რაღაც არის, ადამიანისათვის თავსაზრდამტეში, თუ იგი უცქერის როგორც პიროვნება და საწუგეშო, სასიხარულო, ამ დიდი სიცოცხლისათვის შეურთავს. აქ ხომ სიკვდილი აღარ არის. ბუნების მღელვარე კალთაზე მხოლოდ დაუსრულებელ ფორმათა ცვალებადობაა, დღეს ადამიანი ხარ, ხვალ რომელიმე ვარსკვლავიდან გადმოხედავ ქვეყანას, ზეგ ელვად გაეკვრები ცის კალოს, იქცევი ნისლად, „ყოვლად“, ერთი სიტყვით, სადღაც იქნები, არ მოყვლები.

„მრწამს, მარად მიწამება
მულმივ სიცოცხლე სულისა,
კარგისა, ქვეყნის მოყვრის

ქვეყნის ბედისგან წყლულისა;
 მრწამს, ფერფლნი კარგის გულისა,
 ქარმ რომ გაჰფანტოს ზმელადა,
 თითოში მანც ენთება
 ტიალ-სურვილო ცხელადა...
 კარგ გულს არა ჰკლავს ბუნება,
 თან დაჰქვს ძველის-ძველადა..“

როდესაც ბუნების კალთებიდან ვაჟა-ფშაველა ჩვენს სინამდვილეს გადმოხედავდა, მთელს ჩვენ ცივილიზაციას და კულტურას, მას ადამიანი საბრალოდ ეჩვენებოდა. მთელი ის მეცნიერული სიმდიდრე და მიღწევანი, რომლითაც ჩვენი საუკუნე ამაყობს, პოეტის თვალში ცალფულად არა ღირდა, რადგან ამ გამარჯვების ქვეშ ადამიანი ისრისებოდა. ბრძოლა ბუნების წინააღმდეგ, ამ უყანასკნელის დამორჩილება, რაც თანამედროვე მეცნიერების მიზანს წარმოადგენს, ვაჟა-ფშაველასთვის ერთგვარი შზაკერობა იყო. ყველაფრის გამოყენება, ბუნების მკვდარი კაპიტალის დატრიალება, ტექნიკის სასწაულები, ეს რაღაც მეორე ბუნებაა, ადამიანის მიერ გამოფონილი, პირველი ბუნების საწინააღმდეგო. თითქოს ადამიანი უნდა ზემოზდეს... მაგრამ ადამიანიც „მარცხდება“ პირველ ბუნებასთან ერთად. ადამიანს ეგონა, რომ პირველი ბუნება მასთან დისპარმოზიულ განწყობილებაში იპოვებდა, ამიტომ, შეებრძოლა მას, როგორც მტერს. მაგრამ აღმოჩნდა, რომ მეორე ბუნებაც კონფლიქტში უდგება მას და იმორჩილებს კიდევ. ამას ვერ ამჩნევს თანამედროვე ადამიანი, რომელიც ყველაფრის უტილიზაციას, სარგებელზე დევნას დაურეტოვებია. ვაჟა-ფშაველა კი, განზე გამდგარი, თავის წინ ატარებს ამ ცივილიზაციით კეთროვან ცხოვრებას და „ცოდვით“ დამძიმებულს უარყოფს. — „ქვეყანა იქცა დუქნადა“-ო, იძახის კვენსით და, დიდი ტკივილებით შეპყრობილი, ღვინით-და აპირებს ამ ადამიანურ იარების გაყუჩებას:

„დამისხი, დამალენე
 ე ღვინო, ოხერ-ტიალი,
 ეგება წაღმა ვიფიქრო
 სოფლის უკუღმა ტრიალი
 ეგება გულის ვარაში
 ჩაველა მა ჩიხვის რქაშია:
 თვალთ-წინ დამიდგეს ლაშაში,
 ყრვოლა მამკიდოს ტანშია,

დღეში ვერა ჩემსა ლურჯასა,
გადავერიო ზღვაშია
თქვენთან ძალღურსა სიცოცხლეს,
სიკვდილი მიჯობს ცაშია,
ვერ მოაწონებთ ვეკაცსა,
რაც არ უქდება კვეთშია...“

და, უპირველეს ყოვლისა, არ მოეწონა ეს თანამედროვე „განათ-
ლება“, რადგან მას „სიბრძოვე“ მოსდევს, ის „კაცთა მოყვარეობა“,
რომელიც პიროვნებას აუქმებს, ის „სიყვარული“, რომელიც ანგა-
რიშს დაეჭვემდებარა, ის სინიღისი, რომელიც ქირავდება. და გუ-
ლის წვითა და დათუთქვით, თანამედროვე აღმანის ეკითხება:

— „რა უყვ კაცო, რა უყვ
ის შენი დიდი ქონება:
სული წრფელი და მდიდარი,
ნათლით მოსილი გონება?“

აღამიანი, ვაჟა ფშაველას აზრით, გადაშენებულია. მან დაკარგა
ორი უდიდესი ღირსება: თავისი მეობა და სხვისი სიყვარული. აღ-
მიანი რაღაც საშუალებად იქცა, არაფერი მას არ ემორჩილება. ის
უბრალო კენჭია, რადგან თანამედროვე საზოგადოებრივმა ურთიერ-
ობამ ის კუნჭულში მიაგდო. ბატონი ეხლა რაღაც სხვა არის, უპი-
როვნო, დიდი, რომელსაც ხან ორთქლმავალი ეწოდება, ხან ფირმა;
მისი ზოგადი სახელი კი „ცივილიზაცია“, „კულტურა“, „პროგრესი“
და კიდევ რაღაც სხვა სახელებაა. ინდივიდუალობა იკარგება. აღ-
მიანის მეობა უკვე დამოუკიდებელი მთლიანობა კი არ არის, არამედ
რაღაცის უმნიშვნელო ნაწილია. ვაჟა-ფშაველა ამას დასტირის. დას-
ტირის ისევე, როგორც ტოლსტოი დასტიროდა, მთელი თავისი სტი-
ქიური სიყვარულით აღამიანისადმი. ტოლსტოის მოთხოვრებას „გა-
ნათლების რაყოფი“ სწორედ ეს კენესა აქვს საფუძვლად დადებუ-
ლი. ქალაქში ჩავიდა გლეხი, შშვენიერი აღამიანი, მთლიანი პიროვ-
ნება. საქმეზე უნდოდა დადგომა, ხელობის სწავლა. შშარეულებში
მოჰყვა. ამ ხელობაში დაბერდა და მოხუც მშარეულს გასტრონომია
ჩამოართვეს. ეს უდიდესი ტრაგედია იყო საბრალოლსთვის, რადგან
მთელი მისი სიცოცხლე გასტრონომიით განისაზღვრებოდა. მისთვის
სიცოცხლემ აზრი დაკარგა და სევდის უწყუაყრელად სმა დაიწყო.
გალოთდა. და როდესაც დარღები აეშლებოდნენ ის ტირილით შეკ-
კენესოდა თავის ამფსონს: „იცი კი რა არის „სოტეი ალა ბომონ? მე
კი ვაკეთებდი მსგავსა“—ო. ეს ტრაგედია ქალაქის „განვითარებულმა“
ცხოვრებამ შეუქმნა. იმას სხვა აღარაფერი შეეძლო და იმისი პერს-
პექტივა ამას იქით ვერც წავიდოდა. ეს აღამიანი კი აღარ არის, ნა-

წილია ოდესღაც ყოფილ ადამიანისა, იარაღად, საშუალებად ქცეული, პირად ნებისყოფისა და შემოქმედების გარეშე დამდგარი. მაგრამ ეს კადევ ცოტაა. ამათან ერთად ადამიანი გულიც დაქარგა, მას სიყვარული აღარ შეუძლიან. მანქანად ქცეულს, მხოლოდ ცხოველური სახელა შერჩა, თავ-კერძო და მსუნაგი:

„არა, თქვენ სადიაცნო,
რომ ძროხებივით სძლებითა,
ღამე მძღორები დაწვებით,
ღილით მშივრები სდგებითა,
თავის ჯამს ჩასცქერთ, საქვეყნოდ
არც-როს არ გამასდგებითა.
თავისად სცოცხლობთ, მცონარედ
ლუში ალაღოთ, ჰკეებდითა,
გაიგებთ კარგის გარჯასა,
გწყინთ და შურითა ხლებითა;
უქმად ჩამაღლევთ სიცოცხლეს,
უქმად საფლავეში სწვებითა.
დაქარგავთ სააქოსა,
ვერც საიქიოს სწვდებითა.
არ იცით დასჩნდით რისადა,
აი, ვინაა კაი ყმა“-ო...

ასეთია, ვაჟას აზრით, მისი თანამედროვე, გადაშენებული ადამიანი. ჩვენი პოეტის გული ამ ქვეყნად ვერ ლაღობს, რადგან ამ ქვეყნის „ავ-კარგის ვაცნობას თურმე თან ცრემლი ჰხლებოდა.“ ამას ჩივის კიდევ:

„გული გავგზავნე ქვეყნადა,
სალალოდ, სანავარლოდა,
სულ უტიფარი და ნორჩი;
ვინ იცის საით დარბოდა.
დაბრუნდა, ჩემთან მოვიდა,
შევხედე, ველარ ვიცანი:
ათი-ათასი წყლული სპირს —
ტანჯვა. ვაების ნიშანი...“

ასე ეჩვენებოდა გარემო სინამდვილე და თანამედროვე ადამიანი ვაჟა-ფშაველას. და ეს წუხილი იმდენად ღიღია, რომ პოეტი ნანობს ადამიანად დაბადებას:

„რამ შემქმნა ადამიანად,
რატომ არ მოვედ წვიმადა,
რომ ვყოფილიყავ მუღამა
ღრუბელთ გულ-მკერდის მძივადა.
ცაშივე ამიტაცებდა,
თან მატარებდა შვილადა.“

მას რა უნდოდა ჩვენს პოეტს, როგორაჲ კჳონდა მას წარმოდგენილი კაცობრიობის განვითარება? დიდი შეცდომა იქნება იმის ფიქრი, თითქოს ვაჟა-ფშაველას, ზვიადურისა და რაზიკაულის ცხოვრება ესახებოდა უკანასკნელ მიზნად. მართალია, ეს უკანასკნელნი ურჩევნია თანამედროვე პუბლიცისტულ „ვაჟაკებს“, რომელთაც მამაკაცური ჭიში დაჰკარგვიათ, მაგრამ ეს კიდევ იმას არა ნიშნავს, რომ ვაჟას თავისი ოცნებები არაჲ კჳონდა. კჳონდა და ძალიან შორეულად. მას უნდოდა ადამიანის აღდგენა, პიროვნების ამაღლება და შემოქმედებითი თავისუფლება. საამისო მასალა კი უფრო მთაშია, ვიდრე ბარში. ბურჳუაზიული კულტურა გზას ასცდა ჩივთმა ისე დაიმორჩილა ადამიანი, რომ სული იკარგება. ამ გზით, ადამიანის თავისუფლებებზე და პიროვნების განვითარებებზე ლაპარაკიც კი შეუძლებელია.

„სცხენოდეს ახალ-უხლებსა,
 კაც იყოს, თუნდა ქალია,
 რომ მთელი მათი არსება
 ფუჳმა საგნებმა დალია!
 კაცმა ქალობა დაიწყო,
 კობტაობს, სიტყუა-ნაზია,
 ფერსა და უმაროლს ისომს, —
 მის არ მომივა ბრაზია?...
 ქალიც და კაციც გაფუჳდა —
 აღარ სძევთ ძველი ფერაა,
 მათ გულში ქაჯი დაბუღდა,
 კაცის ნამუსის მტერია...“

სულ სხვა არის მთაში. იქ ძველი ნიადაგი ჳერ კიდევ შენახულია, იქ ნამუსი კიდევ წელგამართული დადის და მომავალიც, მხოლოდ ამ ნიადაგზე არის შესაძლებელი. „რად მინდა მაშინ სიცოცხლე, ლუჳმასა ვჳამდე სხვისასა!“-ო, ასე მსჯელობს გოგოთურ. მართალია, მთაში ავანაჳიცი მოიპოვება, აფშინას მსგავსი, მაგრამ ნახეთ რა კაცობა და თავმოყვარეობა იღვიძებს მასში იპის შემდეგ, რაც გოგოთურის მიერ დამარცხდა. ის ხევისბერად შედგება და

„ხალხს ხატს ახვეწებს ტკბილის ხმით,
 იწვევს მფარველად ჳვეყნისა.“

„ამბობენ: ჳეთიანი მოდის
 დამ-დამ ბლოს თავით კაცისა...“

ეს აფშინა იყო, რომელიც თავის „მკედარ ვაჟაკობას“ დასტიროდა. მაგრამ ვინ იცის, რას გულისხმობდა იგი და რას ნანობდა?

მთაში „კაი ყმის“ კულტია, თუ შეიძლება ასე ითქვას, რომელსაც ჩვენი პოეტიც იღებს ორტოდოქსალური სასოებით:

„კარგ უმად ვინა ვსთქვათ ვაეებო,
ნათქვამი არა გვრცხვენოდეს“-ო...

და ჩამოთვლის იმ ღირსებებს, რომელსაც მთაში ეთაყვანებოდნენ: „ვის ტანზე ხმალი ჰშვენოდეს“, „ვინც მიეგებოს მტერს წინა, წინ-წინ ვინც რისხვას ეტყოდეს, სახე სისხლ-გადამდინარი, ტკივილს არ ვამაიტყოდეს“, „მიძღვნილსა საუფროსოსა ამხანაგებსვე სწორავდეს“, „იქ იდგეს ხმალ ამოწვდილი, საც ძალა აღმართს ჰკვალავდეს, გაბეჩავებულს სიმართლეს, უსამართლობა სძალავდეს, სხვისა იუბნოს სახელი, თავის გარჯასა ჰმალავდეს“, „ჰკვდებოდეს, არა ჰკმინავდეს“,

„წყლული სცნას დედის კოცნადა,
თავის ლოვინად — სამარი,
საკაცე თავის ლურჯადა
ქე-ლოდი — ნაბდად საფარი;
ქალისა, რძლისა ქვითინი
ეგონოს სიცილ ხარხარი,
დენა ცრემლისა — ხორხოშა,
ღრუბელთა გადმონაყარი.
სულეთს შავიდეს ხმლიანი
ლალი, ლალისა ცხენითა,
წინ მიუძლოდეს არწივი,
ხმით მოყაშყაშე, ფრენითა,
ქება უყიელონ გმირებმა
გადასულებმა ჩვენითა.
ერეკლემ ხელი მახვიოს
დაისევას თავის გვერდითა,
გაშეგებოს თამარი,
მცინარი, თავის ფეხითა...
აი, ვინაა კაი ყმა“-ო.

ასე რომ, გმირობა, თაოსნობა, სიმტკიცე, სილაღე, ამხანაგების სიყვარული, ხელგაშლილობა, სიმართლის დარაჯობა, უსამართლობის წინააღმდეგ ამხედრება, თავმდაბლობა, უშიშროება... აი ის ძირითადი თვისებები, რომელნიც კულტურის წინმსვლელობამ უნდა განავითაროს, არამცთუ ჩაჰკლას. ამ ნიადაგზე შლის ჩვენი პოეტი მომავლის სურათს. შეცდომაა, ვიმეორებ, იმის თქმა, რომ ვაჟა მთის ცხოვრებასთან საბოლოოდ შერიგებული იყოს და შორეული მიზნები არა ჰქონდეს. მას მთა თუ უფრო უყვარს, იმიტომ, რომ ბარზე უკეთ არის შენახული, და თემობას უპირატესობას აძლევს იმიტომ,

რომ იქ პიროვნება უფრო თავისუფალია. და მეტი თავისუფლება კი უნდა. თემის გაუმართლებელ ტრადიციების წინააღმდეგაც იბრძვის. აბა, დააკვირდით: ყოველ მის პოემაში თემის წინააღმდეგ აჯანყებული პიროვნება არის გამოყვანილი. აგერ ალუდა ქეთელაური, ის შემბოხე არ არის? მთის ჩვეულება გატეხა და ქისტ მუცალს, როცა მოკლა, მკლავი არ მოაჭრა. ეს დიდი დანაშაული იყო თემის თვალსაზრისით, მაგრამ ალუდას თავისი აზრიც აქვს, და იქ, სადაც რწმენა რწმენას დაუპირისპირდება, მთის კაცი თავისას არ დასთმობს და თემს არ დაემორჩილება.

— „იმ ცხონებულსა მუცალსა,
რკინა სღებაყო გულადა“-ო,

ასე მოუთხრობს მუცალის ამბავს ალუდა — თავისიანებს.
„დიღღველი მგლის“ ასეთი ხსენება არ მოეწონათ ხევსურებს:

„რას ამბობ? ქისტის ცხონება,
არ დაწერილა რჯულადა“-ო.

მაგრამ ალუდა მტკიცედ უპასუხებს:

— „ჩვენ ვიტყვით, კაცნი ჩვენა ვართ,
მართათ ჩვენ გვზრდიან დედანი:
ჩვენა ესცხონდებით, ურჯულოთ
კუბრში მოელით ქშენანი.
ამის თქმით ვწარა-მერაობთ“-ო...

ალუდა იწუნებს ხევსურთა ძირითად რწმენას, ის კრიტიკული თვალთ უცქერის მამა-პაპათაგან მომავალ ადათებს და წესებს. ისტი მოკვალი და მარჯვენა კი არ მოვაჭერი, რადგან „გული გამიწყრა, არა ჰქნა“-ო. ისევ სახელის დაკლება არჩია. ხევსურები აღელდნენ და მრისხანედ მიმართეს ალუდას:

— „მოკვდი, სიკვდილი გირჩევნავ,
რა ხარ სიცოცხის მთქმელადა;
აიხსენ გველის პირული,
ღიაცთ გადუგდე ცრემლადა;
ფარი — ქსლის ჩასაბეჭავად,
ხირიმ — გაუღვან გორადა;
დამბაჩა გამაადგებისთ
საბრუნლად, თითის-ტარადა..
გამაქცევიხარ ქისტისშვილს,
გადუქცევიხარ ქალადა.
მაკალ, მარჯვენა არ მასქერ,
უკან მისდევდი მა რადა?

ზურგი აქციეს ალუდას,
პირითა ჟერიანითა.
გასწირეს ქეთელაური
გულითა ნარიანითა.
სახელსა ალუდისასა
ძახდნენ ბრალიანითა...“

ალუდა გასწირეს, მაგრამ ალუდას ეს როდი აღონებს. მისი ფიქ-
რი ისევ მტკალს, მოკლულ ქისტს დასტრიალებს და მისი ცოდვით
ველარ ისვენებს, რაღაც კომპარები მოაწვეებიან და ისეთ საზარელ
სიზმრებსა ჰხედაუს, რომ ლამის კაცი ჰკუაზე შეეცდეს. „გული შამე-
რა რადამე“-ო. რაღაც შინაგანი მხილება კბენს და სწვაეს მის სულს
შძიმე და საშინელი სიზმრების სახით:

— „დაეჟე, ჯამ ვინამ დამიდგა,
კაცის ხორც იყო წვნიანი,
ვსკამდი, შზარავდა თუმცა-ლა,
კაცის ხელ-ფეხი ძვლიანი...
რასა ვსჩადიო, ვსჯავრობდი
უმსგავსი, შაჟენებული.
კამეო, რამამ შიძახა,
ნუ ჰხდები გაშტერებული:
კიდევ მიმირთვით ალუდას,
წვენ ხორცი გაცხელებული“-
მიმატეს კაცის ულავაშით
წვენ ხორცი შანელებული...
სიზმართ დამტანჯეს, იმით ვარ
გუნება იღელვებული...“

ხევსურები მინდიას ელიან, იმან უნდა გაასამართლოს რჯულის
გამტეხნი ალუდა. ქისტისთვის მკლავი მოუჭრიათ და მინდიაც აღელ-
მებულ ხევსურებს ამ მკლავს აჩვენებს და ამშვიდებს:

„მართალი არის ალუდა,
თავს არ დამეჭენენ ცანია,
თუ არა გჯერათ, ქისტისა
აი მოჭრილი მკლავია...“
„ხელი ალუდას მიართვეს“-ო...“

მაგრამ ალუდა უარს ეუბნევა:

„თუ ხელის მოჭრა მდომიყო,
გან ვერ მოვჭრიდი თავადა?
ვერ გიქნავ კარგად მინდიავ,
საქმე მოგირთავ ავადა...
რაად მინდარის: ვერ მიხმლობს,
არ გამოდგება ფარადა;

მთაში წავიღო, არ მითიბს,
 არ მარგებს თივის კაეიღა
 წაიღე, თუ გწამ უფალი,
 ნულარ მარვენებ თვალითა
 კაი ემის მარჯვენა არი,
 გული მეწვება ბრალოთა.
 რაად წყრებიან ხევსურნი,
 რადა ტყერებიან ჯაგრითა?
 მტერს მოკვლავ, კიდევ არ მოესქრა
 მარჯვენას შაგათ ჯაბრითა
 წესი არ არი მტრის მოკვლა,
 თუ ხელ არ მოსკერ დანითა,
 ვაი ეგეთას სამართალს,
 მონათლულს ცოდვა-ბრალოთა...

და თითქოს მართლა ჯიბრზე, ხატობაში ალუდა კურატს ამწყა-
 ლობინებს. „ვის ამწყალობინებ ალუდაე“-ო შეეკითხება ხუცესი
 ბერდია, რაზეც ასეთ პასუხს მიიღებს: „ეგ სამხვეწროა ბერდიაე,
 ძოდან მოკლულის ქისტისა“-ო.

„მუცალს ეტყონენ სახელად,
 მანათლავის შვილისა.
 კარგადაც დამიწყალობნე,
 გამიმეტებავ მისთენა,
 როგორც უნდომლად მოკლულის,
 თავის ლამაზი ძმისთენა...“

ბერდია აინთება. მას ვერ გაუგია ალუდას საქციელი: ცდილობს
 გონზე მოიყვანოს და „მოუხდენელ“ განზრახვაზე ხელი ააღებინოს:
 „როგორ ვახვეწო უფალსა, ძაღლი, ძაღლების ჯიშისა“-ო. ქეთელა-
 ური მაინც თავისას ჯიუტად გაიძახის და ეხვეწება ბერდიას „ზღვე-
 ნი არ გაიძისუბუქოვო“. მაგრამ როდესაც დარწმუნდება, რომ პირს
 „ტყუილად იცვეთს“, ხელს გაიკრავს ფრანგულზე და შესაწირავს
 თავისი ხელითა ჰკლავს. ღვდელთმოქმედებას თვითვე კისრულობს.

„ჯაგარ აშლილი“ ბერდია კი იძახდა: „გაგონილა, ასე აგდება
 რჯულისაო“... ეს ამბავი გრიგალივით მოედო ხევსურეთს. შეიყარა
 ბჭობა და ალუდა ქეთელაური თავისი წრიდან გააძევეს. „მშვიდო-
 ბით საჯიხვეებო“, გულაჩუყებული ეთხოვება ალუდა თავის კლდიან
 სამშობლოს და ცოლ-შვილიანად სადღაც იკარგება. „ერთი მოისმა.
 შორითა მწარე ქვითინი ქალისა“ და გათავდა. ალუდამ ყველაფერი
 დასთმო, მაგრამ თავისი ინდივიდუალობა შეინახა. თემს, მამაპაპათა
 ტრადიციების მტკიცედ დამცველს, გადაუმტერია ჩვეულებათა
 დროშის ტარი და ზნეობრივი მიწის ძერა მოახდინა. ეს დიდი საქმე
 იყო. მის კვალს თანდათანობით სხვებიც გაჰყვებოდნენ და მოხდე-

ბოლა მორალურ კოდექსის დაწმენდა, განახლება, გაუმჯობესება.

აღუდა ქეთელაურის მონათესავეა ჯოყოლა („სტუმარ-მასპინძელი“). ხევსური ზვიადური, რომელსაც ქისტების სისხლი მართებს, შემთხვევით სტუმრად მოხვდება ქისტ ჯოყოლასთან. ჯოყოლამ ვერ იცნო ხევსური და გაუმასპინძლდა. სოფელმა იცნო ზვიადური და განგაში შეიქმნა. — „მიკვირს ჯოყოლას ჰკვისაგან, მტერს რად გაულო კარია“—ო, ამბობს ყველა.

„აღელდნენ ქისტის შვილები,
ყველამ შაიბა ხმალაია...“

მიუხტებიან ჯოყოლას ზვიადურის მოსაკლავად. „თემს რაც სწადიან, მას იზამს, თავის თემობის წესითა“. მაგრამ ჯოყოლა თემს ეურჩება, თემის პირსა სტეხს. მართალია, ეხლა გაიგო, რომ მისი ძმა არყიანებში ზვიადურს მოუკლავს, მაგრამ მაინც თავის რაინდობას არა ჰკარგავს და მტკიცედ უპასუხებს კარს მომხტარ მეზობლებს: „დღეს სტუმარია ეგ ჩემი, თუნდ ზღვა ემართოს სისხლისა“—ო...

და როდესაც ქისტები დაემუქრებიან, რომ წენც მაგასთან ერთად შეგკონავთ, შე თემის პირის გამტეხოვო, ჯოყოლა იძრობს ხანჯალს და ერთ-ერთ ქისტს, მუსას „გულში უმარჯვა ვადამდე“. ჯოყოლას ხელი შეუკრეს და დერეფანში დააგდეს. ზვიადური კი წაიყვანეს და მის მიერ მოკლულთა საფლავზე დააკლეს. მხოლოდ ჯოყოლას ცოლი აღაზა ჩუმად დაიტირებს საბრალო ვაჟკაც ხევსურს და ქმარსაც გამოუტყდება:

„ცრემლები შემიწირია
იმ შენის მეგობრისადა“—ო...

ეს უფრო დიდი ცოდვა იყო, ვიდრე კარის გაღება, მაგრამ ჯოყოლა, აი, როგორ უპასუხებს:

„იტირე? მაღლი ვიქნია,
მე რა გამგე ვარ მაგისა?
ღიაცს მუღამაც უხდება
გლოვა ვაჟკაცის, კარგისა...“

ჯოყოლა თავისმა თემმა გასწირა. არავინ ჯვარებოდა, როგორც რჯულის გამტეხს. მაგრამ ჯოყოლა რჯულის გამტეხი როდია. იმას მხოლოდ არ მოეწონა თემის საქციელი და წინ აღუდგა. და როდესაც ხევსურები მოადგნენ ქისტებს, ზვიადურის სისხლის ასახლებად, ჯოყოლაც მიდის მტრის დასახვედრად, მაგრამ ცალკე ამბობს, ერთი.

„მარტოკამ უნდა ვიომო,
მთელმა ქარეგამ მნახოსა,
ვინ ერთგულია, ვინ არა,
ქვეყანამ დაინახოსა.“

ჯოყოლა გმირულად იბრძვის, და კვდება კიდევ. მაგრამ თემმა საფლავი არ მისცა. აღაზამ სადღაც შორს გაუთხარა სამარე და თითონაც წყალში გადავარდა თემის მიერ დაწყვეტილი. მაგრამ საკითხავია, თემისთვის უკვალადა ქრება ჯოყოლას საქციელი? დიდხანს ეყო ის წყველა, რომელიც თემის ურჩს გაატანა? არა. იმ ადგილს, სადღაც ჯოყოლა იქნა მოკლული, ყოველ საღამოს სოფელი მოჩვენებას ხედავს: საფლავიდან ამოდის ჯოყოლა და უძახის თავის ძმობილს ზვიადაურს. ამ ძახილზე

„სასაფლაოდან წამოვა
აჩრდილი ფარ-ხმალიანი,
გულზე უწყვია დაკრფით
მკლავები სამ-მკლავიანი,
მივა და მიესალმება
თავის ძმობილა მღუპარედ.
იქვე აღაზაც ამოდის
სახე მოწყენით, მწუხარედ.
ენტება ცეცხლი მათ გვერდით,
მკრთალადა ბეუტავს მთაზედა;
იმით კმასპინძლობს აღაზა,
ჯიხვის მწვადს უწვავს აღზედა
ვაჟკაცობისას ამბობენ,
ერთ-ურთის დანდობისასა,
სტუმარ-მასპინძლის წესზედა
ცნობის და დამობისასა.
როცა მათ ჰხედავს ერთადა,
კაცი ვერ ძლება ცქერითა“...

ასეთი შარავანდელით იმოსება თემისთვის მართალი გმირის სახე. აძინს თქმა უნდოდა ვაჟა-ფშაველამ. მართალია, პირველში საზოგადოებამ არ მიიღო ურჩი სიტყვა, მაგრამ ამ საქციელმა ახალი პერსპექტივა გადაუშალა ადათით დაბრმავებულებს და უფრო მაღლა ასწია მათი „ერთ-ურთ დანდობისა“ და სათნოების შეგნება. ასეთი არის ყოველთვის ნოვატორობა, ჯერ დევნილი და შემდეგ კი გაღმერთებული, რომ ისევ დაინგარეს და გზა კვლავ ახალს დაუთმოს. ეს თანდათანობითი ამადლება, კაცობრიობის სიყვარულით გაერთიანება, დიდი ზნეობრივი აღდგომა ზიზღავს ჩვენს პრეტს და საამისოდ დამდგარ გმირებს ეთაყვანება. თავისუფლების ძიებით ამოძრავებული პიროვნება, თავისი მეობის ძალუმად მაჩვენებელი, საზოგადოე-

ბის გზის გამკაფი და მხსნელი, ეს არის ჩვენი პოეტის აღთქმა, რელიგიის ძლიერებამდე მისული. ასეთია ბუნების წესი და იმიტომ არის, რომ ისე გაგიყებულად და ღრმა სასოებით ლოცულობს ამ დიდი ნატურის წინაშე. ბუნება ხელს უწყობს ადამიანის ამაღლებას, ყველაფრის ცოდნას აძლევს, უბეს უხსნის და საიდუმლოებათ უმჯლავნებს. ვინც ერთხელ დაადგება მის გზას, გააძლიერებს, მაგრამ ვინც უღალატებს, სჯის და მადლსა ჰყრის.

აგერ მინდია („გველის მკამელი“) თორმეტ წელს ქაჯებს რომ ტყვეთა ჰყავდათ. მოსწყინდა ტყვეობა, შეწუხდა და გადასწყვიტა თავის მოკვლა: ასეთი ვაჟკაცობისთვის ბუნებამ დააჩილდოვა და გველის მკამელს, გულთამხილაობა მისცა. ბუნებას თავისუფლება უყვარს, და ვინც მისთვის თავს გასწირავს, ბუნება ასაჩუქრებს,

„ახალი სული ჩაედგა,
ახალი ხორცი აისხა...
ესმის დღეიდან ყოველი,
რასაც ფრინველნი გალობენ,
ან მყენარენი, ცხოველნი
როდის ილხენენ, წეალობენ“...

„ახალი სული ჩაედგა“ და გარგო, რომ ბუნებაში უდიდესი მგრძნობელობა და სიყვარული ყოფილა გაბნეული. თურმე მთელი ბუნება ასულდგმულეებული ყოფილა. ყვავილები, ხეები; მდინარე, კლდე, ყველაფერი ამეტყველებულია და ყველას დიდი სიყვარული და სათნოება ასულდგმულებს.

„თურმე ბნელა სჭირთ ყვავილთა,
ოღონდ ეწამლონ სნეულთა,
სიცოცხლით გაფუფუნებულს
არად აგდებენ სხეულთა“...

ეს ყვავილები ეხვეწებიან მოგვეწყვიტეთო, რომ მინდიათ ავადმყოფებს უწამლოს. ასევე ემუდარებიან თავთავნი „არა მე მომპერ მინდიათ, ნუ მტოვებ შენი კენესამე“-ო.

„ყანასა სეტყვა აშინებს,
კაცთ უსაზროვოდ დარჩენა“...

და ასე, მთელი ბუნება თითქოს ერთი მთლიანი სიცოცხლეა. ყოველ ცალკე ნაწილში აზრიანად გაბნეული, ხოლო ეს ნაწილები კი ერთ მთლიან იდეას დამორჩილებულნი, ერთი ზრახვის მატარებელნი. გავარდა ხმა მინდიას გულთმისნობის, მაგრამ ხალხმა ეჭვი დაახვედრა. — „მინდია სცრუობს სწორედ“—ო და არ მიიღო ის ახალი

ქადაგება, რომელსაც მინდია ამბობდა. — „მაგ ფიქრს რომ მივყუეთ, შენ მტერსა, როგორღა გვეცხოვრებისა“? ბოლოს დარწმუნდნენ იმის ცოდნაში, მაგრამ იმისი სწავლის განხორციელებაზე კი არაფინა ფიქრობდა. მხოლოდ მინდია დადიოდა ხევსურთა წინამძღოლად და ყველგან მადლი დაყუებოდა. მინდია დიდი ინდივიდუალობაა და ბედნიერიც არის, რომ სიყვარულის მთესველია და გამგები. მაგრამ მინდია ცოლს ირთავს. მას უჩნდება პირადი საზრუნავი, მეტად კერძო, მეტად მოსაზღვრული, მაგრამ ძლიერი კი. აქ ხდება მინდიას ნებისყოფის გამოცდა. — „სახლიდან ისმის ჭავრობა“, და ბევრის კი არა, „საუბრის კილო ორისა“. ახალი ცთუნება მოხდა. ცოლმა შეაცდინა მინდია, რადგან ოჯახს შეშა სქირდებოდა, ხაზრდო... მინდიამაც ვეღარ გაუძლო ამ გამუდმებულ ჩხუბს და გადასცდა... დაქარგა „სული და ხორცი“ რისთვისაც „ღღე და ღამ“ სტირის. ის ცოლს აბრალებს ამ თავის უბედურებას:

— გულზე მოსაყვან ქართულსა,
ჩემს გასაგონად ამბობდი,
გეწაღა კაი ცხოვრება,
მოწამლულ ქაღას აცხობდი,
და მეც, ღღეს-ხეალოებითა
დავიწყე თავის რწმენასთან
მოქცევა მელაობითა:
ღღეს მოკვერ ერთი ჰანდარი,
თუმც შემუღარა ბევრია—
ხვალ ორი მოკვერ და ასე,
გული ჩაეიღე ქვისაო“...

ბუნებამ დასაჯა თავისი განდგომილი, მოღალატე და წაართვა მიცემული ნიჭი. ამას მოსთქვამს მინდია: „დავცალიერი ცოდნითა“—ო. მაგრამ მართო „ცოდნით“ კი არა, სიყვარულიც წაერთვა, რადგან სიყვარული ცოდნამ ასწავლა, გულთა მხილაობამ — ეხლა მინდია მკვდარია. ის გამოუსადეგარია, ვეღარავის უწინამძღვრებს. უფრო მეტიც: იგი შეცდომებს უშვებს და ისეთს, რომ ბოლოს, „ხალხის ცოდვა თავსაც აკვლევინებს“. ასეთია ამ დიდი ტრაგედიის ბოლო.

მინდია დიდ გზას დაადგა. იგი, ზეკაცის მსგავსად, ყველაფერს იმორჩილებდა, შემოქმედი იყო პირდაპირ უპოვარი. მაგრამ იყო, ვიდრე ინდივიდუალიზმის მწვერვალზე იდგა, სადაც ადამიანი თავის ბუდეში კი არა ზის, არამედ მთელ მსოფლიოს უერთდება, როგორც დიდი სიცოცხლის ერთი ნაწილი. ნამდვილი ადამიანობა იქ არის, ბუნების წიაღში, იქ ანთია დიდი სიყვარული და ყველას იქით მოუ-

39. ვ. კობეტიშვილი.

წოდებდა. მაგრამ მინდიაშ გმირობა ვერ აიტანა. ეგოისტურმა სათავემ ჩაითრია და ალტრუიზმისა და კოსმიური სიყვარულის მაღალი გზები დაატოვებინა. მინდიაც თავისებური მემამბოხე იყო, ისიც წინააღმდეგა კაცთა გაუტანლობას, ს:ხარბეს, ბუნებისაგან დაშორებას, მხოლოდ აქ, ვაჟა ფშაველამ ეს მემამბოხე შუა გზაზე გადატეხა. აღუდა ქეთელაურისა და ჭოყოლას ნების სიმტკიცეს ვერ გაჰყვა მინდია. იქნებ იმიტომ, რომ მინდიას მდგომარეობა უფრო ღრმა არის და რთული? ყოველ შემთხვევაში, მინდიაც ახალი გზების გამკვლევა, მხოლოდ ბოლომდე მიუსვლელი და თავკერძო საზოგადოების მსხვერპლი. მინდიაშ ბუნებას უღალატა, მაგრამ ბუნება იმდენად ღამთობობია და წემწყყნარებელი, რომ მაინც ეწყინა ადამიანის თავის მკვლელობა:

„მთვარეშაც გაღმოსაშუქა
საჭიხვეების სერითა,
და დააშტერდა თავის მკვლელს
მოზარე ქალის ფერითა..“

პიროვნების მეობასთან ვაჟა ფშაველამ ეროვნული მეობაც დააკავშირა. მაგრამ მისი პატრიოტიზმი ის ტენდენციურობა კი არ არის, მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში რომ დამკვიდრდა, არც ის პუბლიცისტობა, რითმებით რომ ამბობდნენ. არა. ვაჟა-ფშაველა, ამ შემთხვევაშიც, ბუნებას არ შორდება და ამბობს იმას, რასაც ბუნების წიაღში ხედავს. ვაჟა რომ მთას დაუშდერებს, ეს მთა მისი სამშობლოა, შვლის ნუქრს რომ ააჩივლებს, ესეც იგივეა, მისი ქვეყნის ჩივილი; ხმელი წიფელიც საქართველოს სიმბოლოა. ის სახელს არ არქმევს, რადგან ეს საჭირო არ არის. ვაჟა ხომ მხოლოდ თავის ქვეყანაზე არ ფიქრობს. მისი ფიქრი უნივერსალურია. არა-ვინ არ უნდა იჩაგრებოდეს. თავისუფლება — თანდაყოლილი ნიჭია ადამიანისა თუ ეროსათვის. ეს უნივერსალური ქადაგება კი იმავე დროს საქართველოზე ფიქრს უდრიდა. და ასეთი გზით, ვაჟა ფშაველამ ისეთი პატრიოტიკა შექმნა, რომელიც საშუალოდ იარსებებს. მან ეროვნულ გრძნობის ის მულმივი ელემენტები ამოიღო, ის საყოველთაო თუ საკაცობრიო თვისებები, რომელიც ერთგვარ მარადისობას შეეცავენ. ის ძალმომრეობისა და მტაცებლობის წინააღმდეგ აღიპართება და ხან „შვლის ნუქრის“ სახით, ხან „ხმელი წიფელის“, ხან „წყაროსი“ და სხვ. გვეუბნება „ადგილის დედის“

ზღაპარს. ეს ზღაპარი კენესისა და საყვედურების ასხმულაა. მიმართული კი ადამიანებისადმი არის:

— „ოპ ადამიანებო! თქვენს ხერხსა და ღონეზე ხართ დაიმედებულნი“, მოსთქვამს შვლის ნუკრი, — „და ჩვენი ჯავრი არა გაქვთ... არა ჰგრძნობთ, რომ ჩვენც გვიყვარს თავისუფლება, არა ჰგრძნობთ თქვენს შეუბრალებელს გულთ, რომ ჩვენც გვიყვარს სიცოცხლე, ბუნება...“

— ...რა შეუბრალებელია კაცი? — მოსთქვამს ია, — რასაც კი დაინახავს, უნდა რომ თავის სასარგებლოდ მოიხმაროს. ალბად ვერ აფასებს ჩვენს სილამაზეს...

— ...ხმელი წიფელი ამოიკენსებს ღრმა კენესით, და არც ავად, არც კარგად. ყურს არ ათხოვებს ამ ამაყ მცენარეთ, მაგრამ „ადგილის დედის“ ზღაპარს კი ყურს უგდებს. თითოეული მისი სიტყვა ლახვარივით გულზე ესობა და უჩუმრად ცრემლსა ჰღვრის. საბრალო წიფელის ერთი დრო იყო, რომ ესეც ამაყად გაბაჯლული იდგა... ფიქრობს ხმელი წიფელი თავის თავზე, აწმყოსა და მომავალზე; გულში თითქოს ღრმად ჩასჭედია მწუხარება. ხანდისხან გადმოაქებრდება მის ერთ ფესვის ბოლოზე ამოსულს, პატარა დასახულ ყლორტს, რომელიც მზეს და წვიმას უცდის, რომ გაიზარდოს. ეს-დაა იმისი ნუგეში...

— „კაცმა, შეუბრალებელმა ადამიანმა მოგვიკლა გული, მოგვიკლა შვილი და დაგვტოვა თვალ-ცრემლიანი... გუშინ და დღეს ჩვენ ბევრი ვიტყვით, გვენანება იმ ადგილის განშორება, საცა დავიბადენით, აღვიზარდენით, სადაც სიცოცხლე ვიგრძენით“. აი, ასეთი ბუნებრივ სურათებით ალაპარაკდა ჩვენი პოეტი ეროვნულ გრძნობის შესახებ საზოგადოდ და საყოველთაო საზრუნვად დასახა. იგი მართო თავისი ქვეყნისათვის კი არა ფიქრობდა, არამედ ყველა ერისთვის, და ეს მისი მიმართულებაც, რევოლუციონური იყო და უნივერსალური. ამით, ვაჟა-ფშაველამ დაჰკმო ის საერთაშორისო ურთიერთობა, რომელიც გაბატონებული იყო მცირე ერთა ჩანთქმისა და დამონების სახით, ხოლო კერძოდ, საქართველოს ბედზე ფიქრობდა ჩვენი პოეტი და, როგორც უკანასკნელი მოგიკანი, დარაჯად ედგა თავისი მთების შეუვალობას.

„სამშობლოს არვის წაეართმევთ,
ჩვენც ნურვინ შეგვეცილებაო“.

ეს იყო მისი მთავარი იდეა და საერთაშორისო ცხოვრების მოწესრიგების ერთადერთი საფუძველი. მაგრამ სინამდვილე სულ სხვა

სანახაობას უშლიდა. ეს აწუხებდა ჩვენს პოეტს, გმირებს ეძებდა, და ამისათვის წარსულის მაგალითებს მიჰმართავდა. „კვალად ამიდგნენ თვალ-წინა, წარსულთა დროთა გმირებიო“, აღსანიშნავია, რომ ეს გმირები, ყველა ხალხის წრიდანა ჰყავს გამოყვანილი. ზემო-ფენებიდან კი მხოლოდ ორი სახელი უყვარს; თამარი და ერეკლე. პირველი, როგორც საქართველოს რენესანსის სიმბოლო, და მეორე — როგორც გმირი. ამ ორ სახელში, თითქოს, დაკავშირებულია ის სიწინაზღა და ვაჟკაცობა, რომელიც თვით ვაჟა-ფშაველას პოეტურ ბუნებას ახასიათებდა. „ჩვენო ლამაზო დედაო“. ასე ეალერსება ჩვენი პოეტი თავის სალოცავ „პირიმზეს“ და ისეა მით სავსე და დამორჩილებული, რომ ყველგან ის ეზიანება. უდიდესი ჭილაშახის ეპითეტიც თამარის სახეა. ზაფხულის მშვენიერ ბუნებას ასე მიმართავენ: — „მამშვენო თვალთა, სმენისა, თამარ დედოფლის სახეო“... პატარა კახის გმირობის დასახატად, პოეტს ეს გამოთქმა ჰყოფნის: „თამარ დედოფლის ნაკოცნი, ბეჭდად უსვია ხმალზედა“—ო ვაჟა ფშაველა, შეიძლება ითქვას, რომ თამარის რაინდია. და ეს სიყვარულიც იმდენად დიდია, რომ მთვარესაც კი, მხოლოდ ამიტომ უმღერის და შექნატრის:

— „მთვარეო, ბევრმა გიმღერა
ბევრმა გაშტერა თვალებით“,

მაგრამ შენი არაფერი მშურს, გარდა იმისა, რომ „გმირთა ჩემ მამაპაპათა გაგინათებავ ცივითა სახე და ბრტყელი მხარ-ბეჭი, დანახურების სხივითა“—ო. მაგრამ ყველაზე მეტად კი ესა უშურს:

„ბევრჯელ ქურდულად ჰსინჯავდი
იმ ჩვენს კურთხეულს თამარსა,
სარკმლიდან უთვალთვალებდი
იმის თვალ-წარბსა მწყაზარსა,
გინდოდა მისი სიტურფე
რომ შეგესუტა სრულადა.
ვერ შესძლე, შავი ნაღველი
მიტომ ჩავიჭადა გულადა,
და კორფლი კუშიანისა
სახეს გაქვს გადაკრულადა“...

და ყველაფერი ეს — ვაჟა ფშაველას ეროვნული გრძნობის გამოხატვაა. მან იშვიათად იცოდა პუბლიცისტური ხასიათის პატრიოტიკა. ვაჟამ პოეზიის ეს ფორმა არ მიიღო და მართლა პოეტური სახეებით სთქვა ის, რასაც მანამდე იშვიათად ახერხებდნენ. ვაჟა რომ პთას უმღერს, ეს მისი ქვეყანაა, მთვარეც იმავე მიზნით არის შეყ-

გარბული, ნისლიც იმასვე ამბობს. ზე, ქვა, ბალახი... ერთი სიტყვით, რაღაც მისნური ხელით, ყველგან გააბნია ეს თავისი გრძნობა, ისე რომ სპეციალურად პატრიოტული ლექსი, ამ სიტყვის ჩვეულებრივი გაგებით, სულ რაზღენივე აქვს. მათ შორის კი ყველაზე დიდი გრძნობით და მღელვარებით ლექსი: „ფშაველი ჭარისკაცის წერილი დუდასთან“, რომელიც ვულკანისებურად ხმაურობს და რაღაც წინათგრძნობის ცეცხლებს ისვრის.

ვაჟა-ფშაველას პოეზია იმდენად მდიდარია თემებით, რომ ბევრი რამ კიდევ ითქმის, მაგრამ ზოგადი პორტრეტის აღსადგენად, მთავარი ხაზები უკვე აღნიშნულია. ვნახოთ ახლა ის მხატვრული ოსტატობა, გამოთქმის ის საშუალებანი, რომელიც ჩვენს პოეტს აქვს. ეს მეტად ძნელი და რთული საკითხია. მეცხრამეტე საუკუნეში ჩვენ ცოტა გვყოლია ასეთი დიდი ტემპერამენტის და ასეთი მაღალი და შორეული ხილვის პოეტი. მან იცის სიტყვის საიდუმლოება. სიტყვას იგი ისევე უტყერის, როგორც ცოცხალ არსებას:

„სიტყვა ვადეაგდე ერშია,
სიტყვა, რა სიტყვა? ეული,
ტანჯული გულის ნაცრემლი,
ჯავრით ნაკვები სნეული,
გულ-გაგმირული, ბეჩავი,
თავს მანდილ ჩამოხეული“-ო.

მართლა რომ „ტანჯული გულის ნაცრემლია“ მისი სიტყვა, „ჯავრით ნაკვები“, მაგრამ „სნეული“ და „ბეჩავი“ კი არა, პირიქით, რაცის ქვებსავით ხმაურობს ყოველი მისი სახელი, რაღაც ქუხილია და ეტეილი მის წინადადებაში, რომელსაც კითხულობთ და გრგვინვა თან მისდევს. აქ უკვე მავალითებოთ მოყვანა აღარ შეიძლება, რადგან ასეთია მთლიანად ვაჟას შემოქმედება, თითქმის ყველა ლექსი. ხოლო რაც შეეხება მხატვრობას, შედარებებს, ძირითადი ნიშნის მოძებნას და მოვლენის ხასიათის ჩაწვდენას, აქ ვაჟა-ფშაველა პირდაპირ სტიქიურია. და აქ საესებით ვიზიარებთ გერონტო ქიქოძის აზრს, რომ „იშვიათია მეორე ქართველი მგოსანი, რომელსაც ასეთი ინტენსიური შინაგანი ხილვა ჰქონდეს. თითქოს ხელებით ეხებოდა იმ ზღაპარულ მოჩვენებებს, რომელთაც თავის პოემებში მხატვადა“.

ვაჟა-ფშაველას ფანტაზია და წარმოდგენის უნარი რაღაც აწყვე-

ტილ ქარიშხლისებურია, რომელიც ხან ცად აიტაცებს მკითხველს, ხან უფსკრულში ჩააქანებს, და ყველგან კი არაჩვეულებრივ და მართლა რომ ჟრუანტელით სავსე სურათებს ხატავს ბობოქარი და დაუზოგველი. მაგალითად ვნახოთ სურათი, დევების ლხინი:

„ცეცხლი დაენთო ძლიერი,
გარს უსხდნენ ყოტებივითა,
თავ-ცხვირი წამოეშვირათ,
სალის კლდის ლოდებივითა;
დაღრენილი აქვთ ლაშები
სალუღეს ქობებივითა.
წითელს იქნევდნენ ენებსა,
გრძელებსა შოთებივითა“...

ან კუდაანი ბებრის პორტრეტი:

„თვალეზი ცეცხლისა უსხდა,
კბილეზი ჰქონდა მინისა,
ცალიერ ძელებზე ზედ ეკრა
ტყავად ფურცელი რკინისა;
ფეხები ჰქონდა კაცისა,
ხელად — ბჭალეზი ციცისა
და თმის მაგივრად სულ-ძალსა —
მოკლე ფაფარი კვიცისა“...

ან ავიღოთ „დაუსრულებელი კვანთა“, ეს უდიდესი სინაზით და გემოვნებით შექარულებული სურათი... მაგრამ რომელი ერთი უნდა ავიღოთ? პოეტური გამოთქმების ჩამოთვლა, ვიმეორებთ, არ შეიძლება. აკაკის თქმისა არ იყოს, „ვინ დასთვალოს ზღვაში ქვიშა, და ან ცაში ვარსკვლავები?“ ვაჟა ქართული სიტყვის სასწაულთმომქმედია. ის ქართული გზნების ოკეანეა, ის თითქოს ქართველი ერის საუკუნოებით დაკეტილი დიდი ხმის აღმოხეთქა...

საზოგადოებრივი მდგომარეობა 1880 — 1900 წლებში

როგორც უკვე ვნახეთ, ის დიდი მაგისტრალი, რომელიც მესამოცე წლებიდან წამოვიდა როგორც „ადამიანისა და მოქალაქის“ განთავისუფლების გზა ჩვენში, შემდეგ განშტოვდა და წარმოშვა ე. წ. „ტეტიათა მოტრფიალების“ მიმართულება, რომელმაც „ხალხოსნობის“ სახით, ოთხმოც-ოთხმეცდაათიან წლებში, მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა. მართალია ჩვენს „ხალხოსნებს“ არც მთლიანი და გარკვეული იდეოლოგია ჰქონდათ, არც პრაქტიკული მუშაობა, მაგრამ რევოლუციონური მოძრაობისათვის ნიადაგი შემზადებული იყო, და ასეთ პირობებში კი, ყოველ ახალ სიტყვას და საქმეს კი არა, წადილსა და სტიწულსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს. განსაკუთრებთ ახალთაობისათვის. რომელიც ბუნებრივად ვერ ეტევა არსებულ საზოგადოებრივ ჩარჩოებში. და როცა ვეცნობით ოთხმოცდაათიანი წლების ჩვენს სინამდვილეს, ვხედავთ, რომ იმ გაჩეგნულ მოღუწების იქით, რომლითაც ჩვენი ცხოვრება იყო წეპყრობილი. წარმოებდა რაღაც გაურკვეველი დუღილი, და ამ პროცესის მტვირთველი მოზარდი თაობა იყო. მართალია, მესამოციანეთა ქადაგება ჯერ ისევ ცხოველმყოფელობდა, ხალხში სასიარულოდ მოწოდებაც სიახლე დაუქარგავ ხმად ისმოდა, მაგრამ კიდევ რაღაც სხვა იყო საჭირო, უფრო ხელშესახები, რასაც შეეძლებოდა ახალგაზრდული ენერჯიის დაკმაყოფილება. ამიტომ იყო, რომ საგანგებო გატაცებით კითხულობდნენ ალექსანდრე ყაზბეგს, რომელსაც მსჯელობა კი არა, მოქმედება უყვარს, და მისი ვმარებიც მებრძოლის საბელოვან სადარაჯოებზე იღუპებიან. ჩვენს იმდროინდელ ახალგაზრდობაშიც, ეს მოქმედების ტალღა იძვროდა და ახალი, უფრო პრაქტიკულად მოაზროვნე ინტელიგენციის ჩანასახი იზრდებოდა ახალი სიტყვის სათქველად და ახალი საქმის დასაწყებად. ამ მხრივ, განსაკუთრებულად ყურადსაღებია ის მოვლენა, რომ ტფილისის სასულიერო სემინარიაში და საოსტატო ინსტიტუტში, ამ ახალთაობის ენერჯიამ საგანგებოდ იჩინა თავი. ეს ადვილი ასახსნელია. აქ შედარებით დაბალი წრიდან გამოსული ახალგა-

ზრდები იყო თავმოყრილი, „დიაკნის შვილები“, რომლებიც ნებიერი ცხოვრებით არ იყვნენ თვლენა-ნაკრავები. პირიქით, სიღარიბეში აღზრდილნი, შევიწროებით შეწუხებულნი, ისინი თავდადებული ბრძოლით იკვლევდნენ გზას და ქირვეულად ეჭიდებოდნენ ყოველივე სიახლეს, რაც კი მათ უკეთეს პერსპექტივას გადაუშლიდა. ეს ახალი თაობა, ყოველ ახალ სიტყვას, რაღაც დიდი განცდით იღებდა, თითქოს თავის თავს ფიცს უდებდა. ამ მოწაფეებს ჰქონდათ თავიანთი ფარული წრეები, სადაც სოციალისტურ ლიტერატურას ეცნობოდნენ და რევოლუციურ მოღვაწეობაზე ოცნებობდნენ. იმ დროინდელი სემინარიელი ფილიპე მახარაძე, თავის მოგონებაში, წერს: „სემინარიის მოწაფეთა ერთი ნაწილი... საბოლოოდ დავადექით რევოლუციონერობის გზას, და ამასთანავე იმპატივითურად სოციალისტებიც გავხდით, თუმცა არც კი ვიცოდით, თუ რაში გამოიხატებოდა სოციალიზმი“¹-ო. მაგრამ ესეც მალე გაიგეს, და ოცნება დაიწყეს რევოლუციურ მოღვაწეობაზე. იგივე ავტორი განაგრძობს: „მუშის, პეტრე ალექსეევის სიტყვები — „и подыметъя мускулистая рука миллионов рабочего класса“, რომელიც მან სთქვა მეფის სასამართლოს წინაშე, ჩემზე უფრო მეტ შთაბეჭდილებას სტოვებდა, ვიდრე თეორიული მსჯელობა სოციალიზმის შესახებ. სემინარიაში ყოფნის უკანასკნელ 3 წლის განმავლობაში, მე მაინც საქმოდ გავეცანი „ნაროდოვოლების“ მოღვაწეობას, და კერძოდ პროცესს ალექსანდრე მე-II მკვლელობის შესახებ. ისეთი რევოლუციონერები, როგორც იყვნენ ჟელიაბოვი, პეროვსკაია, კიბალჩიჩი და სხვები, იდეალად ითვლებოდნენ ჩემთვის, იმათკენ მივისწრაფოდი მთელი არსებით“²-ო. და განა მართო ფილიპე მახარაძე? იყო ახალგაზრდობის მთელი თაობა, რომელიც მოუთმენლად ეძებდა რევოლუციურ სარბიელს, ენერგია დიდი ჰქონდათ, დაგროვილი პროტესტები არსებულის წინააღმდეგ უფრო დიდი, და ამ თაობას, ბოლოს ზომ უნდა დაეწყო ნამდვილი საბრძოლო მოქმედება და გადამწყვეტი დღისათვის სამზადისი. მით უმეტეს, რომ საქართველოში არსებულის წინააღმდეგ ამხედრებას, ობიექტური პირობები საგანგებოდ ხელს უწყობდა. გარდა იმ საზოგადო რეჟიმისა, რომელიც მთელი რუსეთის იმპერიას მოიცავდა, ჩვენში დამატებითი პირობებიც არსებობდა. როგორც სამართლიანად შენიშნავს ფილ. მახარაძე, „ამიერ-კავკასიას დაკისრებული ჰქონდა კოლონიის როლი, ე. ი. ყოფილიყო რუს მრეწველებისა და რუს ვაჭრებისათვის ერთი

¹ ფ. მახარაძე, თხზულებათა კრებული, ტ. I, გვ. 21.

² იქვე, გვ. 25.

მხრით ნელლი მასალის მიმწოდებელ ქვეყნად, და მეორეს მხრით, საფაბრიკო და საქარხნო ნაწარმოებთა გამსაღებელ რაიონად. ყოველი რუსი, ან რუსის ქურქში გახვეული ხალხი ლამობდა გამოენახა აქ თავისთვის რაიმე სასარგებლო საქმე, ენახა რაიმე სარგებლობა. სხვაგვარი შეხედულება ამიერ-კავკასიაზე მპყრობელი ერის მხრით არ არსებობდა. ყველა მათ გასაფცქვენლად და გასაძარცვაად უყურებდა. თავისთავად იგულისხმება, რომ ამის გამო, ადგილობრივი მკვიდრი ხალხი თავის მხრით ზედად რუქებში, ან იმათში, ვინც მათ რუქების სახით ევლინებოდა თავის მჩაგვრელს, თავის შემაიწროებელს და ზოგიერთ შემთხვევაში კიდევ თავის მტრებსაც¹ დიახ, ეს გარემოება უფრო აგუბებდა ატმოსფეროს და შემაძლებლობას აძლიერებდა. ეს სიძძიმე განსაკუთრებით ჩვენს სოფლებს დააწვა, რამაც გამოიწვია გლეხობის გადატყეობა განსაკუთრებით დასავლეთ საქართველოში, და სოფლიდან ქალაქისაკენ გაქცევა. ეს პროცესი, ე. წ. „გლეხთა განთავისუფლების“ დღიდან დაიწყო, ე. ი. რეფორმების შემდეგ, რამაც ჩვენი გლეხთა ცობა ეკონომიურად უფრო უარეს მდგომარეობაში ჩააყენა, ვიდრე იგი იყო ბატონყმობის დროს. და ჩვენი მდგომარეობის სიძძიმე რეც იმაში მდგომარეობდა, რომ ეს გაპროლეტარება გაბატონებულ ბიუროკრატის პოლიტიკის შედეგი უფრო იყო, ვიდრე მრეწველობის განვითარების. იგივე პოლიტიკა მრეწველობასაც აფერხებდა ჩვენში, ასე, რომ ქალაქისკენ სოფლის მუშების დენა უფრო უბედურობის შედეგი იყო, ვიდრე პროგრესული მოვლენა. მაგრამ საზოგადოებრივი ცხოვრების მდინარეებს თავისი ლოგიკა აქვს, და მთელს რუსეთში დაწყებული განმათავისუფლებელი მოძრაობაც, საპოლიციო დეპარტამენტის მიუხედავად, იზრდებოდა და ყალიბდებოდა ეს ტალღა ჩვენშიც გადმოექანა და გამოიწვია ჩვენი „მიყურებული“ ცხოვრების შერხევა. „მესამოციანების“ მშვიდობიან ქადაგებას საომარი განწყობილების შექმნა მოჰყვა შედეგად. ობიექტური პირობებიც თათქოს საგანგებოდ ისე ეწყობოდნენ, რომ ეს განწყობილება უნდა გაძლიერებინათ. რუსიფიკატორული პოლიტიკა არაჩვეულებრივად გაძლიერდა, ამან გამოიწვია უკმაყოფილება მოწაფეებისა და საზოგადოების მხრივ. მთავრობამ თავისი საჯამუშო აპარატი გააძლიერა. ყველგან ეძებდნენ უნდობლობას და წინააღმდეგობას, თვით თავადაზნაურულ წრეებშიც კი, რაც რასაკვირველია, სრულიად ზედმეტი იყო. თავადაზნაურობა არამც თუ ლოიალური იყო, უფრო ზედმეტი გრძნობების გამოჩენასაც სცდილობდა. თვით ჩვენი ინტელიგენციის საკმაოდ დიდი ნა-

¹ ფილ. მახარაძე, 1905 წელი ამიერ კავკასიაში, გვ. 31 — 35.

წილიც უქვეშევრდომილესი გრძნობების გამოცხადებას არ ერიდებოდა. მაგრამ ამ ელემენტებს გარეთ რჩებოდა სხვა ხალხი, რომელსაც ხალხთანაც და მომავალთანაც მეტი ჰქონდა საერთო, და სწორედ აქ გროვდებოდა შეურიგებლობის შხამი.

1886 წ. სემინარიელმა ლალიაშვილმა მოკლა იმავე სემინარიის რექტორი ჩუღეცი. ეს იმ დროს ისეთი დიდი ტერორისტული აქტი იყო, რომ, ამის გამო, პეტერბურგიდან თბილისს ჩამოვიდა სინოდის ობერ-პროკურორი პობედონოსცევი, ცნობილი რეაქციონერი და მრისხანე მოხელე. 60 კაცი გამოირიცხეს სასწავლებლიდან, ხოლო ლ. ლალიაშვილს, როგორც არასრულ წლოვანს (19 წლის იყო), მიუსაჯეს 20 წლის კატორღა. მაგრამ ამ ამბის შედეგი უფრო მნიშვნელოვანი იყო. განრისხდა მთავრობა. ხოლო „საქართველოს ეგზარხოსმა“ პავლემ, ჩუღეციის გასვენების დროს, დასწყევლა საქართველო, რომელმაც მკვლელი წარმოშვა. ამის გამო, ცნობილმა დიმიტრი ყიფიანმა თავს იდვა ქართველი ერის გამოქომაგება და ეგზარხოსს მისწერა... „თუ ყოველივე ეს თქვენო მეუფეზე მართალია, თქვენი თანამდებობის ღირსების გადარჩენა მხოლოდ იმითი შეიძლება, რომ შეურაცხყოფელი, შეურაცხყოფილ ქვეყნიდან დაუყოვნებლივ იქმნას გაყვანილი. ამას მოგახსენებთ წრფელის გულით, თქვენი სამწყაოსა ერთი წევრი, რომელსაც უნდა თავიდან ააცილოს ქვეყანას რაიმე ახალი, დიდი შეცოდება“... ამაზე პავლე ეგზარხოსმა უპასუხა: „ჩემს ღირსების დამამცირებლად მიმაჩნია მოგახსენოთ რაიმე განმარტება“-ო, რის შემდეგ, დიმიტრი ყიფიანს ჩამოართვეს ქუთაისის თავადაზნაურობის წინამძღოლობა და სტავროპოლში გადაასახლეს, სადაც ცხრა თვის შემდეგ, მოკლულ იქნა, მძინარე. თავში დაუციათ სასწორის ქვა. ამის გამო, თბილისის ქალაქის თავმა, მატინოვმა, პირველი გიმნაზიის ეკლესიაში დანიშნა პანაშვიდი, მაგრამ ამის ნება მთავრობამ არ მისცა. ესეც დიდი ამბავი იყო. და როგორც არჩილ ჯორჯაძე სწერს: — „ყოველივე ამკარა და ნათელი გაჰხდა. ნათელი გაჰხდა არა მარტო ის, რომ მოკვდა პატიოსანი და კეთილშობილი მოხუცი, არამედ ისიც, რომ მასთან ერთად მოკვდა სხვა რამეც, — ის, რაც ინტელიგენციის მოქმედებას აზრს და შინაარსს აძლევდა. მოჰკლეს დიმიტრი, ხოლო მასთან მოჰკლეს პოლიტიკური სარწმუნოების სიმბოლო, რომელზედაც პირველ ადგილზე ერთგულ ქვეშევრდომობის მოვალეობა ეწერა. ამ დროიდან იწყება ქართველ ინტელიგენციის გულში ახალი სულიერი მუშაობა, ნების და მოქმედების ახალი ორიენტაცია“¹.

¹ არჩ. ჯორჯაძე, წიგნი II, გვ. 174 — 175.

ამ მუშაობის შედეგი იყო ჩვენი ინტელიგენციის ახალი დიფერენციაცია და მებრძოლ პარტიებად დანაწილება იმ სახით კი არა, როგორც ეს აქამდე იყო, არამედ გარკვეული სოციალ-პოლიტიკური პროგრამის და ბრძოლის მეთოდების შერჩევით. და უნდა ითქვას, რომ ამ მხრივ, ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების ამოძრავებლად და მასების ნამდვილ გამოფხიზლებლაში მთავარი როლი იმ ჯგუფმა შეასრულა, რომელსაც „მესამე დასის“ სახელი დაერქვა. ამ ახალმა დასმა სთქვა თავისი ისტორიული სიტყვა, და იგი წეხებოდა, ერთი მხრივ, ახალი ხანის ფილოსოფიურ და სოციოლოგიურ განხილვას მარქსიზმის თვალსაზრისით, მეორე მხრივ კი, პრაქტიკულ ამოცანებს, რომელსაც ჩვენი ქვეყანა იძლეოდა. უმთავრესად, კაპიტალისტური წარმოების საკითხი არის ის მნიშვნელოვანი და საყურადღებო საგანი, რომელსაც ამ ახალმა დასმა საგანგებო ყურადღება მიჰქცია და მატერიალიზმის საფუძველზე, ჩვენს ქვეყანას, მომავლის გზები უჩვენა. მართალია მატერიალისტური მსოფლგაგების ელემენტები ჩვენში ადრეც გამოვლინდა, თუნდ გ. მაიაშვილის მიერ, მაგრამ ეს მარქსიზმი არ იყო და არც დიდი მოძრაობის ხასიათი მიუღია. „მესამე დასელების“ გამოსვლით კი ნამდვილი მოძრაობა შეიქმნა, რომლის მთავარი მნიშვნელობა კაბინეტურ აზროვნებაში კი არ უნდა ვეძიოთ, არამედ იმ პრაქტიკულ საქმიანობაში, რომელიც „მესამე დასს“ დიდ დამსახურებას აქლევს. „მესამე დასმა“ პირველმა შეამჩნია ჩვენში მუშა ხალხი. ანუ პროლეტარიატი, რომელიც ახლად ჩასახული კლასი იყო ჩვენში და ამ კლასს ჩაუდგა სათავეწი. მართალია, ეს კლასი მცირერიცხოვანი იყო, დაუწმენდავი, მაგრამ ეს არ იყო მნიშვნელოვანი. საქმე ტენდენციად და ეს კი, მესამე დასელებმა კარგათ შეამჩნიეს. „მესამე დასი“ სრულიად გარკვეულ და მჭლავრ მეცნიერულ მოძღვრებას ემყარებოდა. ისიც უნდა ითქვას, რომ, პირველ ხანებში, ამ თეორიის, ე. ი. მარქსიზმის ცოდნა მოისუსტებს ჩვენს ახალ თაობას შორის, ისინი ჯერ კიდევ ვერ არიან ხერხემალ მომაგრებულნი, რომ ეს დიდი თეორია გარკვეულად გადაშალონ, ხშირად ბორძიკობენ, მაგრამ ეს იმდენად მნიშვნელოვანი არ იყო. ჩვენ შემდეგში კიდევ მოგვიხდება ამ მსოფლმხედველობის შესახებ საუბარი და ვნახავთ, რომ ამ მიმართულებას დიდი თეორეტიკოსებიც უჩნდებიან. ამჟამად კი ჩვენთვის საინტერესოა ამ ახალი დასის ფეხის ადგმა, მისი ჩასახვის პროცესი. ეს დაიწყო ოთხმოცდაათიანი წლებიდან. მისი დამწყები იყო ეგნატე ნანოწვილი. პირველი ფარული კრებაც ამ დასის დასაარსებლად მის ბინაზე ხდება, დ. ყვირილაში, 1893 წელს. ეს დასი, ასე ვთქვათ, ოფიც-

აღურად ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების ასპარეზზე გამოვიდა 1894 წელს, ეგ. ნინოშვილის დასაფლავებაზე. ამის შესახებ „კვალი“ წერდა: „ერთი რამ შესანიშნავი მოვლენა აღმოჩნდა ნინოშვილის დასაფლავებაზე: მის კუბოს გარს შემოკრბენ, ასე ვსთქვათ, მესამე დასი — ახალგაზრდობისა, ე. ი. სულ უკანასკნელი წლების თაობა, — ისინი, რომელნიც გამოსულან ასპარეზზე მეოთხმოცდაათე წლებიდან. ნაზღვილი ამათი მოთავე, ამათი სახელი და იმედი ყოფილა ნინოშვილი... ისინი უარსჰყოფენ ძველს ჩვენს ინტელიგენტებს — მეთაურებს და მათი მოქმედება უკვე მავნებლად მიაჩნიათ ჩვენი საზოგადოების წარმატებისათვის... ეს მესამე დასი ჰხდება დაუძინებელ მტრად ახლანდელი ჩვენი ინტელიგენტ-მეთაურებისა... ნინოშვილის კუბოზე პირველად წარმოსთქვეს ამათ თავისი პროგრამა მოქმედებისა, და თითქოს რაზმად დაეწყვენენ, რომ ხალხში შეიტანონ განათლების წუქი და ზურგი შეაქციონ იმ ინტელიგენტებს, რომელიც დღეს თავს იხრჩობს ბანკისა და ქალაქის არჩევნებში. ამ მესამე დასმა საგნად აღირჩია ისეთი მოქმედება, რომ გაუნათლებელს ხალხში მოჰფინოს წერა-კითხვა, შეიტანოს მეცნიერებისაგან გამორკვეული აზრები, მკვირცხლად ადევნოს თვალი მსოფლიო ცხოვრების მიმდინარეობას და არავითარი შემთხვევა არ გამოეპაროს მსოფლიო ცხოვრების მოძრაობაში მისთანა, რაც კი სარგებლობას მოუტანს ჩვენს ხალხს და წინ წააყენებს მის ბედ-იღბალს“.

ე. ნინოშვილის დაკრძალვაზე, „მესამე დასის“ საპროგრამო სიტყვა სილიბისტრო ჯიბლაძემ წარმოსთქვა.

— „ჩვენი აწინდელი ცხოვრება წარმოადგენს ორ ახალს, ერთი მეორის მოწინააღმდეგე წოდებას, ანუ კლასს. ერთი მხრით — ფიზიკური და გონებრივი შრომის წარმომადგენელი, მეორე მხრით, — მუქთა ხორა ბურჟუა-კაპიტალისტები. პირველთა ხვედრია აუტანელი შრომა-გარჯა, მეორეთა კი — დასაკუთრება ამ შრომის ნაყოფისა... ეს კეშმარტება წეიგნო და მისკენ ჰქონდა მიმართული თავისი ქნარი ჩვენს შესანიშნავს ნიქის მქონე ინგოროყვას. ამის ნიშნებს ვხედავთ მის მოთხრობაშიაც, მაგ. „სიმონაში“, და „პოლემიკურ სტატიებში“...

ამ ახალი დროის გამოჩენამ ჩვენს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი მღელვარება შეჰქმნა. დაიწყო პოლემიკა იმ ახალი საკითხის შესახებ, რომელიც ამ დასმა წამოაყენა, ბევრი საზოგადოებრივ-ეკონომიური კითხვა იქცა ყურადღების ცენტრად, ამან კი ჩვენს სინამდვილეში ახალი ცხოველმყოფელობა შეიტანა.

ის დიდი მოძრაობა, რომელიც ჩვენში „მესამოციანებმა“ დაიწ-

ყეს, თანდათანობით ფართოვდებოდა, ახალ მიმართულებას იღებდა, უფრო მეტსა და მეტ სივრცეზე იშლებოდა, და მეცხრამეტე საუკუნის დასასრულისათვის, უკვე მასიურ მოვლენად იქცევა. ერთი სიტყვით, ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრება წინ მიდიოდა, მრავალგზოანი ხდებოდა. ერთი დიდი გზათაგანი იყო „მესამე“ დასიცი, რომელიც სულ მალე გახდა ჩვენი შშრომელი ხალხის ხელმძღვანელი და მისი უფლებებისათვის მებრძოლი.

ჩვენ ამჟამად ეს მოვლენა გვიანტერესებს იმდენად, რამდენადაც მან ჩვენს ლიტერატურაზე გავლენა იქონია, და უნდა ითქვას, რომ ეს გავლენა დიდი იყო. შეპლუგში ვნახეთ, რომ ჩვენს სალიტერატურო სარბიელზე, ამ დასის სახელით, გამოვიდა პოეტების და ბელეტრისტების მთელი ფრაქცია, ეხლა კი ვნახოთ ის სათავე, საიდანაც წამოვიდა ასეთი მიმართულების ლიტერატურაც და თვით მიმართულებაც. ეს სათავე ეგნატე ნინოშვილი იყო.

უნდა ითქვას, რომ ძველი ინტელიგენციის წინააღმდეგ გალაშქრება ახალ რამეს არ წარმოადგენდა. საოპოზიციო ჯგუფი უფრო ადრე იყო გაჩენილი, რის შესახებაც წინა თავებში უკვე გვქონდა საუბარი. თანაც, ეს ჩვეულებრივი მოვლენაა, რაც ყოველ ახალ მიმართულებას ახასიათებს. უფრო მნიშვნელოვანია მსჯელობა კაპიტალისტური წყობილებისა და კლასთა ბრძოლის შესახებ. მართალია, მეოთხმოცე წლებშიც იყო გაკვირით თქმული ამ დებულების შესახებ, ცუდაც იყო, რომ კლასობრივ პრინციპზე აუშენებინათ ახალი მოქმედების პროგრამა, მაგრამ ვერ მოხერხდა.

„მესამე დასს“ აუშხედრდნენ პირველ სიტყვისთანავე და გამწვავდა ბრძოლა. პირველი მოკამათე იყო „მოამბის“ პუბლიცისტი ნანეიშვილი. მან არ მიიღო ის დებულება, რომ ჩვენს ქვეყანაში კაპიტალისტური წყობილება არსებობსო და გაბედულად დაიწყო მის ავტორთა წინააღმდეგ ბრძოლა. საქმე იმაშია, რომ მარქსისტები მხოლოდ იმას კი არ ემყარებოდნენ, რაც იყო, არამედ, და უმთავრესად, იმ ტენდენციას, რომელსაც არსებული ამჟღავნებდა და რაც აუცილებლობის სახით უნდა მომზდარიყო. და აქ, ექვს გარეშეა, რომ ჩვენი „მესამე დასელები“ საკმაო საფუძველზე იდგნენ და ისტორიული პროცესი მათ ანგარიშს ამართლებდა. მაგრამ იმ დროს, როდესაც „მესამე დასი“ გამოვიდა საასპარეზოდ, ვერა ჰხელავდნენ მის დიდ მნიშვნელობას და ებრძოდნენ ამ მიმართულებას საყოველღოშურ კითხვების სახელით. ავიწყდებოდათ, რომ ის კითხვებიც, იმ რთული კონცეპციის საშუალებით გადაწყდებოდა, რომელზეც მესამე დასელები უთითებდნენ, რადგან აქ ნაგულისხმევი იყო მთე-

ლი სისტემა, რომელსაც არსებული უნდა შეეცვალა. მაგრამ ეს საფუძველი იმ დროს არ სჩანდა თუ ვერა ჰხედავდნენ, ყოველ შემთხვევაში, შეუმჩნეველი დარჩათ, და მთლიანი ზაზათ არსებულის წინააღმდეგ ამხედრებაზე მეტად აფასებდნენ ნაწილობრივ ფუსფუსს, ანა თუ იმ კერძო ნაკლის გამოსასწორებლად. არ ვიტყვით, რომ მესამე დასელებმა თავიდანვე სრული და უზადო იდეოლოგია მისცეს ჩვენს ქვეყანას. თავისი გაჩენის პირველ ხანებში, დიდა ქანაობა იყო მათ ბანაკშიც, რაც ზრულიად ბუნებრივია, რადგან მაშინ იდეოლოგიური კრიტიკალიზაცია ხდებოდა. მაგრამ ის კი უდაოა, რომ ცხოვრების ძირითად კითხვაზე მათ გარკვეული და გადაჭრილი პასუხი ჰქონდათ: საქმე უნდა გაკეთდეს პროლეტარიატის საშუალებით, სოციალიზმის მიმართულებით. აქ ყველაფერი გარკვეულია და ნათელი. მესამე დასელების მთავარი დამსახურებაც ეს არის. მათ ნიადაგი იპოვნეს, ე. ი. ის, რასაც ჩვენი წინა თაობები ამოდ ეძებდნენ. მათ ისტორიას სწორედ აუღეს ალღო და დაეყრდნენ პროლეტარიატს. ეს იქნებ ერთგვარი ფანტაზიორობაც იყო, ყოველდღიურობის თვალსაზრისით, მაგრამ ეს თვალსაზრისი რა გამოსადეგია იქ, სადაც ლაპარაკი მომავალზეა, და სადაც სამზადისი უფრო სხვა თავდარიგს მოითხოვს, ვიდრე ეს დღევანდელ დღეს ჩანს. არსებითად ფანტაზიორობა ის იყო, რასაც მესამე დასელებისაგან მოითხოვდნენ: ე. ი. მხოლოდ იმ დღეზე ზრუნვა და იმ საშუალებით, რასაც „საზოგადო ინტერესი“ ერქვა სახელად. ეს გულისხმობდა წოდებრივობის დავიწყებას, შეუთანხმებელ ინტერესთა ხელოვნურ დაახლოებას და სხვ., რაც ვერასოდეს ვერ განხორციელდებოდა. სწორედ ეს იყო მიზეზი, რომ მესამე დასელებამდე, ჩვენში მასიური მოძრაობა ვერ შეიქმნა, თუმც საამისო სურვილი ბევრს ჰქონდა.

მესამე დასმა მტკიცე ნიადაგი აირჩია, და ეს იყო მებრძოლი პროლეტარიატი.

ეგნატე ნინოშვილი

ეგნატე ნინოშვილის ერთ-ერთი გამოცემის ყდაზე დახატულია ეკლის გვირგვინ შემოვლებული გული, რომელსაც სისხლის ცრემლები ჩაშოსდის. მხატვრული თვალსაზრისით შეიძლება ეს სიმბოლო შაბლონური იყოს, მაგრამ საგნობრივად, საუკეთესოდ ახასიათებს ჩვენი ბელეტრისტის შენოქნიელების ბუნებას. ჩვენს ლიტერატურაში ეგნატე ნინოშვილმა ნაწარმოებში სწორედ იმით დაინტერესდა, რომ აქ სისხლისაგან დაწურული და ნაწამები გული მეტყველებს. ალექსანდრე ყაზბეგის შემდეგ, ასეთი ავადმყოფური ტკივილებით, ასეთი კვნესით, ჩვენში არავის უწერია. პირდაპირ ძნელდება მისი მოხსენების კითხვა, ისეთი მძიმე და საზარელია ის სინამდვილე, რომელიც ეგნატე ნინოშვილმა გადაგვიშალა. მისი ქვეყანა ორად არის გაყოფილი, რომლის ერთ მხარეზე მხოლოდ დაბეჩავებულნი არიან, მეორეზე კი — გაბატონებულნი. პირველნი მართალნი არიან, სულით მაღალნი, ფიზიკურად გამძლენი, — მეორენი კი სულგაყიდულები, მოჩაბლენი, გაიძევიან... მათ შორის არაფერია საერთო, გარდა იმ ბოჩკილებიანა, რომელსაც ეს უკანასკნელი პირველებს ადებენ, და იმ წყევაკრუღვისა, რომელსაც პირველნი ამ უკანასკნელებს უგზავნიან.

ეგნატე ნინოშვილისთვის ეს „დამდაბლებულთა და შეგინებულთა“ ქვეყანა მახლობელი იყო. უკეთ, მშობლიური. იგი ამ ცხოვრებას ისე კი არ სწერდა, როგორც „ობიექტური“ მხატვარი, არც ისე, რომ ესთეტიკური გართობა ეძებნა, არამედ როგორც ამ მკაცრ და უსამართლო ცხოვრების მსხვერპლი, როგორც თვით ბოგანო და მრუსაფარი. ღარიბი გლეხის ოჯახიდან გამოსული, ადრე დაობლებული და სამადლოდ დარჩენილი, სიღარიბის, შრომისა და შიშვილს საზარელ ტევრში გამოვლილი, იგი წერდა საკეთარი ტკივილის ისტორიას. თვით განიცდიდა იმ სისასაგლეს, რომელიც არსებულ წყობილებას „ქვედა“ ფენებისათვის ატმოსფეროდ შეიქმნა, და შიშვილის ჩონჩხიც მის ზურგს უკან იყო მუდამ ატუხული, როგორც

„მფარველი ანგელოზი,“ ამიტომ იყო, რომ კერძო წერილებსაც კი ასე აწერდა: „საწყალი და უსამართლო. დროით დაჩაგრული ეგნატე ინგოროყვა“. საქმარისია მისი ბიოგრაფიის გაცნობა, რომ თქვენ წინაშე გაცოცხლდეს ადამიანი, რომლის ცხოვრებაც ერთი გაბმული კვნესაა, ერთი დიდი წამება. პირდაპირ სული გეხუთებათ, როდესაც მის კერძო წერილებს ეცნობით. რა უნდა ეთქვა ასეთ ადამიანს? რასაკვირველია, ერთი დიდი წყევლის სიტყვა იმათთაღმი, ვინც „მტაცებლობით და ხვეკით“ გაბატონებულა, და დიდი სიყვარულით იმათთაღმი, ვის ზურგზეც ტრიალებს ისტორიის მძიმე ბორბალი. საამისოდ ის ბავშვობიდანვე მოამზადა ცხოვრებამ. ცხრა თუ ათი წლისა ის ხელზე მოსამსახურე ბიჭად დააყენეს ფოთში, შემდეგ ისევ სოფელში დააბრუნეს და 1871 — 75 წლებში „ხან ძროხებსა მწყემსავდა, ხან ცხენებს“, — „როცა თავისუფალი დრო მქონდა, სკოლაში ვსწავლობდიო“ — მოგვითხრობს ავტორი. 1877 — 78 წლებში ოზურგეთის სასულიერო სასწავლებელში სწავლობს. მოწაფეთა არეულობის გამო ითხოვენ მას „მგლის ატესტატით“. ეხლა უფრო დიდი წამება იწყება. მრავალნაირი ტანჯვით, ის სოფლის პირველდაწყებით სახალხო სკოლის მასწავლებელი ხდება. მასწავლებლად დაჰყო 1882 წლამდე. შემდეგ „მოიჯარადრედ“ მიდის რკინის გზაზე და იმავე წელს უკან ბრუნდება სოფელში დავალიანებული. 1883 წელს სადგურ სუფსაში ტელეგრაფისტად დგება. 1885 წელს კი ტფილისშია, თავის „ალექსის ქვეყანაში“, როგორც თვით ავტორი წერს ერთ კერძო წერილში. აქ იგი ხტამბაში იწყებს მუშაობას როგორც წეგიერი, მუშაობს 10—12 საათი, და ხელფასს იღებს დღეში 7 კაპიკს. 1886 წელს იგი. ისევ სოფლად მიდის, სოფლის მწერლად. ამავე წელს, ჩოჩხათის საზოგადოება ფულს უგროვებს, რომ საზღვარგარეთ გაგზავნონ. მიდის კიდევ. მონპელიეში ჩავიდა და შეუდგა ფრანგული ენის შესწავლას. სოფლიდან შეპირებული ფული ვეღარ გაუგზავნეს. „ეგნატეს ისე გაუჭირდა, რომ ერთ ამხანაგთან ერთად, მონპელიეს მახლობელ სოფლებში გავიდა, და კარდაკარ ჩამოიარა: რალაცნაირ რუსულ სიმღერებს მღეროდნენ და აპით ფულს აგროვებდნენ. ამ გზით, რამდენიმე კვირას კიდევ შესძლო მონპელიეში დარჩენა, და შერე კი იძულებული გახდა საქართველოსკენ ებრუნებინა პირი“-ო, მოგვითხრობს ჩვენი ბელეტრისტის ბიოგრაფი. ხოლო თვით ეგნატე ასე შესჩიოდა თავის მეგობარს თედო სახოკიას: „ჩემი საგზალი, რა თქმა უნდა, დიდხანს არ გამყოლია, ვცადე მუშაობა, მაგრამ უბრალო დღიურ მუშადაც ვერ გამოვდექი. ჯერ ერთი, ჩემი სუსტი ჯანით ბევრს ვერაფერს ვაკეთებ-

დი, და მეორეც, იქაურ მუწებს ცოდნა აქვთ იპისი, რასაც აკეთებენ მარტო ჟან-ლონეზე დანდობილი კაცი ფონს ვერ გაეა“-ო.

1887 წელს ეგნატე ნინოშვილი თავად გრიგოლ გურიელის მდივანია.

1888 წელს კი, ისევ თავის სოფელში ზის და სამუშაოს ეძებს.

1889 წელს იგი ბათუმშია. გიორგიწერეთლის გადმოცემით, ეგნატე ნინოშვილი აქ „ხან ზურგიტ ფიცრებს ეზიდებოდა, ხან ნავთიხ ყუთების ქარხანაში მუშაობდა და ჭშირად, ხელის თითებში სისხლი სდიოდა“... ბათუმში, მოუსვენარი ჩვენი მწერალი აარსებს მუწათა წრეებს, ახალ იდეებს ჰქადაგობს, წერს....

1890 წელს იგი ქიათურაში გადმოდის, ღოღობერიძის შავი ქვის კანტორაში. აქაც, მისი ბინა გადიქვა ერთგვარ პოლიტიკურ კლუბად, სადაც თავს იყრიდა ახალგაზრდობა და რევოლუციონურ პროგრამებზე თუ ტაქტიკაზე მსჯელობდნენ.

1891 წელს ეგნატე ნინოშვილი საფილოქსერო დასში იწყებს მუშაობას, ზესტაფონის ახლოს, და იმავე წლის ნოემბერში თბილისისაკენ მოემგზავრება.

1892 წელს ეგნატე ისევ ბათუმშია „უძფროს მუშად“; იმავე წელს ზესტაფონში მიდის და ისევ ღოღობერიძესთან, მაგრამ ამავე წელს ეს კანტორა იკეტება და ჩვენი მწერალი იხევ უმუშევრად რჩება. ხელცალიერრი, იგი მიდის თავის სოფელში, სადაც ისევ თბილისში ჩასვლის გეგმებს ადგენს და უმთავრესად სამწერლო კარიერის მოწყობაზე ოცნებობს. მოდის თბილისში. აქ შეუდგა არალეგალური მუშაობისათვის სამზადისს, მაგრამ დიდხანს აღარ უცოცხლია. 1894 წელს იგი კლუქიაჯან გარდაიცვალა.

ამ მოკლე ქრონიკიდანაც ნათლად ჩანს ის მძიმე გზა, რომელიც ეგნატე ნინოშვილმა გაიარა და ის დიდი ტემპერამენტი, რომელიც მასში ღელავდა. მუდამ მოუსვენარი, იგი ეძებდა მუდამ ახალს, ამ ძიებაში არც იღლებოდა, ანთებული თვალებით უცქეროდა მომავალს და მის მოსაახლოვებლად სწვავდა თავის სულს, შემოქმედებას.

— „რამდენი რა არ ტრიალებს საწყალი ყაძახის თავზე!— ეუბნებოდა ფიქრებში კაცია თავის თავს, — ცოლშვილი დაარჩინე, ფრუტის, უჩიტლის, მწერლის... ფული გაღიხადე, გზის სამუშაოზე წადი, სადარაჯოთ წადი, ყველას მორჩილება გაუწიე, ყველას ემსახუ-

რე! არა, ძალიან უბედურად არის ყაძახის ცხოვრება მოწყობილი...⁶ ეს არის ეგნატე ნინოშვილის შემოქმედების მთავარი მოტივი. უკეთ: ეს ერთადერთი მოტივია. სხვა რამ ჩვენს ავტორს არც აინტერესებს. ის, ალ. ყაზბეგის იაგოპავით, „მისციებოდა ერთ აღგილას, სადაც ძალა და სიმართლე ერთმანეთს შესჭიდებოდნენ და სიმართლე ძლეულიყო“. ეს ძლეული სიმართლე, — ხალხი იყო, მშრომელი ხალხი, რომელიც ჯოჯოხეთურ პირობებში იყო ჩაყენებული და ყველა მის უბედურებაზე აშენებდა თავის ბედნიერებას. ამას ამბობს ჩვენი მწერალი, თუ ამ „საცოდვე“ ხალხს ვინა სტანჯავდა და როგორ. მართალია. მისი შემოქმედების ხელი გურიას არ სცილდება, მაგრამ ის, რაც ამ კუთხეში ხდებოდა, ჩვენი ქვეყნის საერთო სურათი იყო. ყველგან იგივე დევნა, იგივე „ხეკუცია“, „მებატონეთა“ იგივე თავაშვებულება და ერთი და იგივე სახელმწიფოებრივ — საზოგადოებრივი და ეკონომიური რეჟიმი. — „იი ეკუცია კიდე ჩამოუყენებთან სოფელში! დღეს ნაცვალმა ჩამოირბინა და გამოაცხადა: კომლმა თითო თუმანი უნდა შემოიტანოს ეკუციის ხარკათ, შეშა, თივა, სიმინდი და კიდევ სხვაო! გულ-გატეხილი კილოთი უთხრა მარინემ თავის ქმარს, გოგიას, როცა „ეს უყანასკნელი სამუშაოდან საღამოს შინ დაბრუნდა“... ეს სურათი, ყველა ჩვენი კუთხისათვის საერთო იყო. მარინეები ყველგან ასე ჩიოდნენ და გოგია უიშვილები კი უნუგეშო მდგომარეობაში მყოფნი, გულში ჩაიტიროდნენ.

— „მართლა და რა ნუგეში წეიძლებოდა გოგიასთვის, როცა ის ცხადად ჰხედავდა თავის მდგომარეობას. მუდამ ხარივით მოუსვენარც შრომა, ოფლის ღვრა, ჭაბან-წყვეტა და მაინც ცოლ-შვილი შიშველ-ტიტველი; ხშირად მშიერიც. მიწა-მამული მის ბარაზე არსად მოიპოვება, ნაბატონარი საბეგრო მიწის გარდა; გადასახადი დღითი-დღე მატულობს; უმფროსი, მებატონე, მღვდელი, მამასახლისი, ასე გასინჯეთ, ნაცვალიც კი მას უწყყრება და იჯაბნებს; სახსარი ცხოვრების გაუმჯობესებისა არსადა სჩანს. ნუ თუ არ დალონდება და არ მოსძულდება თავი თავისი ფიცრები, რომელსაც ოდის აშენებას ფიქრობდა, კარგა ხანია, რაც გაყიდა სხვა და სხვა გადასახადის დასაკმაყოფილებლად. გადასახადში წაართვეს მარინეს შხითვეი: ნონი, ფარდაგი. სპილენძის ქვაბი და ის „ქისეის“ კაბა, რომელიც გოგიამ ჯვარის დაწერის დროს უყიდა მარინეს. რივიანი საკმლის უქონლობა და უსაცმელობა, ანუ როგორც თითონ გოგია ეძახდა, „გლახათ ყოფნა“, ხშირად აჩენდა გოგიას ოჯახში ავადმყოფობას. მეტადრე ერთ ზაფხულში, გოგიას ცოლ-შვილს გაუჩნდა სნება და ერთი ბავშვი შოუკლა; სხვები თუმცა გადარჩნენ სიკვდილს, მაგრამ ერთი

ბავშვი კი დამუწეხულიყო ავადმყოფობისაგან და მას შემდეგ ისე მუწეხად დარჩა. აი, ასეთმა უნუგეშო მდგომარეობამ შეაძულა გოგიას სიცოცხლე და ანატრებიანა სიკვდილი. ამიტომ უჩიოდა ის ცას და ქვეყანას. ხშირად, ისეთ რამეებსაც ლაპარაკობდა, რომ მაყურებლები ამბობდნენ: ადგილზე რომ მიაწიოს ამ სიტყვებმა, გოგიას უტამბიროთ, არ დაარჩენენო“... მაგრამ ასეთი მხოლოდ გოგია უიშვილი კი არ იყო, არამედ ყველა გაღატაკებული გლეხი, ე. ი. ჩვენი ხალხის უმრავლესობა. ასე დატრიალდა ჩვენი ქვეყნის ეკონომიური ვითარება. მაგრამ განა მართო ჩვენი ქვეყნისა? ეს მთელი რუსეთის მასშტაბით წარმოებდა. სამოციანი წლებიდან რუსეთში დაიწყო თავდაზნაურობის გამოფიტვა და სოფლის გაღატაკება. ამ პროცესმა ოთხმოციანი წლებში უფრო მკაცრი მიმართულება მიიღო, რაჰე გამოიწვია ახალი საზოგადოებრივ-ეკონომიური დანაწილება: პროლეტარიატისა და ბურჟუაზიის წარმოშობა. იგივე მოვლენას კჳონდა ადგილი ჩვენშიც, მხოლოდ იმ გარჩევით, რომ თავდაზნაურობა აქ უფრო ადრე გამოიფიტა, გლეხობაც ადრევე გაღატაკდა, ხოლო საზოგადოებრივ-ეკონომიურმა ახალმა ფორმებმა კი დაიგვიანეს. ხალხს სიღატაკის საშინელება აღჩნობდა. თავდაზნაურობა, მოხელეები და სხვ. კვლავ გლეხის ხარჯზე განაგრძობდნენ ცხოვრებას, ასე რომ, ეგ. ნინოშვილის მოთხრობათა საშინელება ტენდენციურად გადიდებდად კი არ უნდა მივიჩნიოთ, არამედ რეალობის გადაღებად. მართალია, ჩვენშიც ჩაისახა კაპიტალისტური წარმოება, ორთქლის მანქანამაც დაიწყო, საზღვაო მიმოსვლაც დაიწყო, მაგრამ ყველაფერი ეს ისეთი პატარა მასშტაბით დაიწყო, ისეთი მოდუნებული ტემპით, რომ ეპოქის სული და ყოფის ხასიათი ვერ შეიცვალა. ჩვენი ცხოვრება კვლავ სოფლური იყო, გაყუჩებული, მძიმე, უნაყოფო და ჩათხრობილი. ამიტომ არის, რომ ეგნატე ნინოშვილი, სოფლის მწერლად დარჩა, „ტეტრების მოტრფიალედ“. მართალია, ახალი ცხოვრების პულსს უკვე გრძნობთ აქა-იქ, მაგრამ ეს ცოტა შორეული იყო, გამოუცნობი და შიშით სავსე. მეტ წილად და უპირველესად კი ჩვენი აეტრია სოფლის ჯულის მესაიდუმლეა, მისი უბედურების მტვირთველი. აბა გადახედეთ მის გლეხთა ტიპების გალერეიას. ეს რაღაც წამებულთა პროცესიად მოსჩანს, სადაც გოგია უიშვილი, სიმონა, ქრისტინე, უნათლოშვილები, მიდიან დაბორკილები და მათ გზას არც თავი უჩანს არც ბოლო... ამას აღწერს ჩვენი მწერალი, და თანაც გვიჩვენებს იმ პირებს, რომელნიც ამ საშინელებას ეპსახურებიან, ან რომელნიც თვით არიან მისი შეპქნელნი. რასაკვირველია, უპირველეს ყოვლისა. თვით ჩვენი იყო დამნაშა-

ვე, რომელიც გლახაკს იქეთს უფლებრივ მდგომარეობაში აყენებდა, რომ ამ უკანასკნელს, შეგინების მეტი არა ერგებოდა რა. მაგრამ განყენებულად რეჟიმზე მსჯელობა კი არ იყო საჭირო, არამედ კონკრეტული მაგალითების ჩვენება, ცხოვრების პირდაპირი ასახვა, რომ ხელშესახები გამბდარიყო ის სიბინძურე, რომელსაც არსებული წყობილება ანაყოფიერებდა. ხოლო რაც უმთავრესია, ამხედრებინა იმ პირების წინააღმდეგ, ვინც სოფელს ჩაგრავედა, რაც იმავე დროს არსებული რეჟიმის წინააღმდეგ ამხედრება იქნებოდა. „ჯანყი გურიში“, — ეს უნდოდა ჩვენს ბელეტრისტს, ე. ი. ამხედრება, თავისუფლებისათვის ბრძოლა, შრომის უფლებათა მოპოება... ახალი ცხოვრება.. ვის წინააღმდეგ? არსებული წყობილების, მოხელეების, მკლავაძეების, დროიძეების, მოსე მწერლების და სხვათა სახით რომ ცნაურდებოდა. ეს უკანასკნელნი არიან, კარიატილებად რომ დასდგომიან მობერებულ ბიუროკრატულ-ფეოდალურ რეჟიმს, ესენი არიან რომ უფრო მეტად აწუხებენ გლახობას, ვიდრე ამას სადღაც და ოდესღაც დაწერილი კანონები მოითხოვდნენ. ჩვენ კარგად ვიცნობთ ამ ტიპებს; გაიძვერა და სინდისზე ხელაღებულ მოსე მწერალს, ტარიელ მკლავაძეს, — ძველი გალაღებული ფეოდალიზმის ნაშთს, ლოთს, ვნებით მსუნავს, ავხორცს, რომელმაც მხოლოდ თავისი პირუტყვიული წადილები იცის, ხანჯლის ტრიალი, ამხანაგის თავის „გადაფრწვა“. ვიცნობთ დავით დროიძესაც, — სოფლის „წურბელას“ რეგორც სოფელში იტყვიან, „მევახშეს“, რომელიც „თუ მოინდომებდა, კოლოსავით გასრესდა საცოდავ ქვირეობოლს“. და სწორედ ამ ტიპების და მათ წარმომშობ მიზეზების წინააღმდეგ ამბობდა თავის ამამხედრებელ სიტყვებს ეგნატე ნინოშვილი: „მართლა, დესპინე, გახსოვს, იმ დღეს რომ დაგპირდი, იმ მოღვაწეების ცხოვრებას გიამბობ, რომლებმაც ისე მამაცურად შესწირეს სიცოცხლე უსამართლობასთან ბრძოლას ხალხის ცხოვრების გაუმჯობესებისათვის-მეთქი?“ — ეუბნება სპირიდონ მცირიშვილი თავის მეუღლეს.

— „დესპინე მიხვდა, რომელ მოღვაწეებზედაც ელაპარაკებოდა ქმარი და სთხოვა, დაწვრილებით მიპაპე, არა გამოსტოვო-რაო. სპირიდონ მოუყვა და მოუთხრო დაპირებული ამბავი...

— სპირიდონ, წავიდეთ ჩვენც, ჩვენც ისე შევსწიროთ თავი ხალხის წარმატებისათვის ბრძოლას!“! აი, ეს განცდები უნდა დათესოს მკითხველის გულში და ფიციც მიაღებინოს, რომ უსამართლოებასთან ბრძოლას არასოდეს გაექცევა. თანაც თავიდანვე აფრთხილებს ჩვენი ავტორი: „იმ ხალხს, რომლის წამებული ცხოვრე-

ბა შენ ისე გიტაცებს, ვერ აშინებს ვერც შიშხილი, ვერც სიცივე, ვერც საპყრობილე, ვერც დაკარგვა, ვერც მარტოობა და ვერც სახრჩობელა“-ო, და დასძენს: — „ყოველგან ბრძოლის ველია“-ო...

ეს ბრძოლის ველი იტაცებს ჩვენს მწერალს და გვიჩვენებს ამ ბრძოლის სურათებს. მხოლოდ ავტორი თითქოს უპირისპირებს ერთმანეთს ძველსა და ახალ მეთოდებს. უწინ ინდივიდუალური გზა იცოდნენ, გაყარალება, ფირალობა. ეს ტრადიციული გზა არის, მაგრამ ეს არ არის საუკეთესო საშუალება. ეს პიროვნულ თავდაღწევას უდრის, რაც იპღენად არ არის საინტერესო, რადგან საზოგადოებრივ იარაღს ვერ ტყრნაუტ. არის მეორე გზა, უფრო სწორი, რომელიც ათას და ათათას ნებისყოფას ერთად აღუღებს და ამოქმედებს. ეს არის რევოლუციის გზა, ხალხის გათვითცნობიერებისა და აზხედრების ძალა, რომელიც იხსნის კაცობრიობას.

— „ახია იმ გამოჩერჩეტებულ პეტრეზე, რაც დაემართა! რომ წახსნა ლაგამი და გაუწვა თავის ნებაზე, არ იცოდა, იგი მოუვიდოდა?...“

— ბატონო, სემელარიაში ყოფნის დროსაც ეტყობოდა იმას, რაც შეილი იყო: დიდი-კაცი, უმფროსი, წირვა-ლოცვა ფეხებზე ეკიდა. მის წინ რომ ღუბერნატორს გაველო, ქულს არ მოუხდიდა. გახსოვს, ჩვენმა ბლადოჩინმა რომ ერთი უმფროსი დაჰპატიჟა სადილად, სულ ამ ვეზდის დიდ-კაცობა იქინეი იყო იმ დღეს, იქინეი კი არ მივიდა. „რა მინდა მე იქინეი, რა ხელი მაქო, ამისთანაი კიდეე რამდენი მახსოვს მისგან“-ო. ასე მსჯელობს ერთი გლეხი, ღვდლის შვილის ანდრიაშ შესახებ. მიღი აზრათ, კაცობა ტტეფანემ უნდა დაიკვეხოს, გაბრთლის შვილმა, რომელიც ღვდლათ ეკურთხა და „რაცხა რამდენიმე წელიწადია... ისთე გახადა ის ღატაკი მამის დატეებული ოჯახი. რომ ნეფის სასახლე გეჯონება“. მაგრამ ყველა ასე კი არ აზროვნობს.

— „აბა შენი ჰკუთით, პეტრეს ანდრია სჯობია, რომ აღარც თავისას არგია და აღარც სხვას?“

— ეჰ იმას თავი დაანებეთ. ერთი ის შითხარით, რეიზა გუუგზავნიენ იი პეტრეს ბიჭი?

↑ რაცხა იმ წიგნების გამო, აგი რომ ამბობს, სახარება მეგონაო. სახარება, თუ კაი რამე ყოფილიყო, აბა იმიზა რავა გააგზავნიდენ?

— მერე რა ეწერა ნეტაი იმ წიგნებში?

— რა ეწერა და ბრეველი რაპე ეწერა: ყოლიფერი ახლანდელი ყოფა უნდა გამოიცვალოსო...

ეს უკვე ყინულის გალხვობაა. სოფელი შეჩოჩქოლდა, მიტქმა-მოტქმა დაიწყო, „სახარებისათვის“ მთავრობა კაცსა სჯისო, ზოგს ასე ესმის. ხოლო ვინც ფიქრობს, რომ რაიმე ავაზაკობას ჩაიდენდაო, ის მოუთმენლად ელის მღვდლისაგან შვილის დაწყევლას, შეჩვენებას.

მაგრამ პეტრე მღვდელი ისე სიყვარულით ახსენებდა თავის ვაჟს, რადგან ანდრია არ იყო „ვერცხლის მოყვარე, რომ იმის გულიზა ჩაედინა დანაშაული.

არ იყო მემრუშე.

არ იყო გულფიცხი.

არ იყო კაცთმოძულე.

არ იყო სისხლის მოყვარე.

არ იყო ბრიყვი...

„იმას კაცთმოყვარე გული აქ, იგი ადამიანის სავენებელს არას იზამს“-ო.

ეს არის მთავარი. ხალხი იბნევა. აღარ იცის რა იფიქროს. უკვე იჯერებს. რომ ანდრია უდანაშაულოა, მაგრამ ისჯება, ხოლო მოხუცი მღვდლის ისტერიული კივილი უფრო არწმუნებთ, რომ რაღაც სხვა არის ყველა ამის მიზეზი.

— „სხვამ რაც უნდა სთქვას....

„ჩემი შვილი დამნაშავე არ არის...

„ქრისტე დასაჯეს...

„ჩირქს ვერ მოსცხებენ...

„კაცთ-მოყვარეობისათვის...

ყველა ამ სიტყვებს სოფელი გაიტანდა, ბევრჯერ გაიმეორებდა, აზრს აზრი დაუპირისპირებდა და ბოლოს გამოიცნობა, თუ რაში იყო საქმე. სოფელი ღონიერიც არის და გონიერიც. ის მიხვდება, რომ ანდრია უსამართლოდ დასაჯეს, სახარებასავეით წიგნებს უკითხავდა ხალხს და მთავრობამ ამისთვის ციმბირში გაგზავნა.

მღვდელმაც სთქვა, რომ ქრისტე კაცთმოყვარეობისათვის დასაჯესო... ეს თითონაც ზომ გაუგიათ ადრევე. მაშ ეს რა მთავრობა ყოფილა! ამ აზრამდე სოფელი მივა, სოფელი გონიერი და ღონიერი. ასე სწამდა ეგნატე ნინოშვილს — და ანდრიას მაგალითს აღლევდა ხალხს მომავალ მოქმედებისა და ბრძოლისათვის.

ეგნატე ნინოშვილი ყოველ მხრივ უტრიალებს გლეხი კაცის ცხოვრებას და ყველა მხრიდან აჩენს მისი ცხოვრების სიდუხჭირეს. თითქოს ბუნებაც იმის წინააღმდეგ არის ამხედრებული. ზოგს ხე იტანს ქვეშ, ზოგსაც ნალია სრესავს, ზოგს მეხი ეცემა... — „ასეა უბედური მუშა კაცის საქმე: მუშაობს, ფაცურობს, აი იქით, აი აქეთ, გეიხედავ და ჩაკვდება საცხა, რაეც მწერი ისთე! ვინ შეიტყობს, რამდენი ზალიკაი, სიმონიკაი, გოგიეი ამ კუთხეში ჩაკვდება, რამდონი სხვა კუთხეში და რამდონი საღ? რა არის ჩვენი სიცოცხლე!...“ ასე სჩივის ივანე, მაგრამ უბედურება ზურგს უკან დარაჯობს. პალიასტომის ტბა იმსხვერპლებს მას შვილიანათ. მაგრამ მარტო ესენი კი არა, ეგნ. ნინოშვილის მოთხრობებში, თითქმის ყველანი იოლუბებიან, და ისე, რომ „თვალ და თვალ უყურებს თავის დალუპვას, თავის გაჭირვებას“. ავტორი დასძენს: „წარმოუდგენელი წამია ის წამი... ძნელია მეტადრე გლეხისათვის, რომელიც ისე მკიდროდ არის შეკაეშირებული სიცოცხლესთან.

გლეხს, რომელიც სწყევლის, კრულავს თავის ბედს, თავის გაჩენას, მაგრამ მაინც კი მთელი თავისი არსებით ეჭაჭგურება ცხოვრებას. უზომოთ უყვარს სიცოცხლე“.

იქნებ ეს გარემოება იმით იხსნებოდეს, რომ გლეხი კაცი, ადამიანურ სიცოცხლეს მონატრებულია, მას უნდა ერთხელ მაინც უღარდელად დაიმღეროს და ამას რომ ვეღარ ახერხებს, სევდა რჩება შეუსრულებელის, რომელიც სიცოცხლის ჰირვეულ წყურვილად ექცევა. და ეგნ. ნინოშვილიც, ყველგან, ამას ამბობს. მისი დაგლუჯილი და გაქელილი ტაბები, სიხარულის აჩრდილისკენ ეპოლესტორად იმეგრენ გაძვალტყავებულ ხელებს, მაგრამ ვერა სწვდებაინ. აგერ თუნდა იგივე გოგია უიშვილი, გასრესილი და სახეატირებული, შეგინებული და გულჩათხრობილი, საკალანდოდ ემზადება. „ის იჭდა თავის სახლწი, და თითქოს ყოველივე ჭავრი და ნაღველი დაეიწყინაო, მხიარული, წარბგახსნილი, ხან თავის ცოლს ებაასებოდა, ხან თავის ბავშვებს. ეალერჩებოდა. გოგიას კმაყოფილების მიზეზი ალბად ის იყო, რომ საკალანდო პურ-ღვინო და ნამზადისი უკვე მზად ჰქონდა“. ასეთი გუნებგანწყობილება მის ოჯახში იშვიათი იყო. და ამიტომაც, „მარინე, რომელსაც ღვთის მოწყალეზად მიაჩნდა თავის ქმრის პირისახეზე დანახული ღიმილი და კმაყოფილება, ამ დილას ბედნიერად სთვლიდა თავის თავს. თითქო თხუთმეტ-თექვსმეტი წლის ქალიაო, ისე სიცილ-კისკისით

აცხობდა საკალანდო ხაჭაპურებს“. მაგრამ აბა დაუყვირდით, რა შიშნარეგია ეს სიხარული. მართალია, გლეხკაცს პატარა რამ ახარებს, მაგრამ ამ სიხარულის სხივს ხშირად სერავს უნდობლობის წამონაქროლი. ამას თვით გოგია უიშვილიცა გრძნობს. — „აგია მარინე, რომ იტყვიან, გლეხი კაცი სიხარულში მოკტებაო. ერთი ფუთი ყირიმული პური ვიშოვნეთ საკალანდოდ და ქვეყანა ჩვენი გეგონია“-ო. და ამ ექვის გამოთქმაც არ დასცალდა, რომ ნაცვალმა და რუსის ყაზახებმა ოჯახი აუწიოკეს, სცემეს, წაართვეს ყველაფერი და თითონაც გათოკილი უფროსს მიპგვარუს. მიზეზი? — ერთი თუმანი, რომელიც საეკზეკუციო ხარჯებისათვის შეაწერეს. — „თუმანი! ძალიან ადვილი კი გონიან იი თუმანი! თელი ზამთარი რომ ვიმუშაო, ერთ თუმანს ვერ ვეიღებ! არ ეყვენ შარშან რომ დაგვაძვრეს ტყავი? ფარალი ფეიქცაო! რა ვქნა მე რომ ვეიქცა? არა, მე სიღოური ფირალის გამაქცევი ვარ? თუ ვაქცევა შემეძლოს, ჩემ თავს გავაქცევი და გადაერჩებოდი ამ წვალეზას“-ო და გოგია უიშვილის ოჯახი დაინგრა, მისი კარმიდამო გავერანდა. მძიმეა ეს სურათი და შემადრწუნებელი. თითქოს მართლა ქვეყანა უნდა დაიქცესო, მაგრამ არა. გლეხი კაცი გამძლეა, ამას ამბობს ჩვენი ავტორი, და რაც უნდა ფერფლად იქცეს მისი ცხოვრება, მაინც დარჩება ნაკვერჩხალი, რომელიც კვლავ აენთება და ასე, ვინ იცის როდემდე.

ეხლაც, მიუხედავად იმ საზარელი დარბევისა, რომელიც უიშვილის ოჯახმა განიცადა, მიუხედავად იმისა რომ „სახლისა მარტო კედლები-და იყო დარჩენილი, სახურავი კი კარგა ხანია დალბა და ჩაიქცა“, მაინც „აგერ ვილაცამ დახურა ისლით ეს სახლი და გაიჩინა შიგ ფუტი. ეს გახლავთ გოგიას უფროსი ვაჟი, რომელმაც ეს არის ცოლი შეირთო და მოუბრუნდა მამის კერას“. და ავტორი, რაღაც ავადმყოფური სიყვარულით და მალული გულჩვილობით მოგემართავს: „ვუნატროთ, რომ მამის ბედი აშორებოდეს და უყეთესად წასულიყოს მისი ცხოვრება“-ო. ეს ნატვრა უფრო დიდი მოწოდება იყო, ვიდრე მქეპარე პროკლამაცია, რადგან მწარე ტკივილებით არის ნათქვამი და მეტად საშინელი სურათის შესამსუბუქებლად. უნდა ითქვას, რომ ეგნატე ნინოწვილის შემოქმედების დამახასიათებელი მომენტი სწორედ ეს არის. მას არ უყვარს პირდაპირი მოწოდება და აპრიალეებული ვნების განგაში. მას უფრო ე. წ. ობიექტიური სურათის დახატვა უნდა, მხოლოდ იმიტომ კი არა, რომ თავისდათავად მხატვრობა აინტერესებს, არამედ უფრო მეტი ცხოველმყოფელობისათვის. იგი რიტორობას გაურბის, სიტყვები არ

უყვარს. იგი სურათსა ხატავს, გამუდმებულად საზარელს, რომელსაც არ შეუძლიან შთაბეჭდილება არ მოახდინოს, ღრმად მყოფი ადამიანური განცდები არ გამოიწვიოს და ერთგვარი ზულის ქენჯნა არ დაბადოს. ეს უნდა ჩვენს ავტორს, დანარჩენი კი თავისთავად მოხდებოდა. საქმე ის არის, რომ ადამიანის სული, აზრი თუ სინიდისი რხევაში მოიყვანო, გაქვავებული ადგილიდან დასძრა, გახევებული წარმოდგენები დაუმტვრიო, ერთი სიტყვით, დაბმულ ადგილიდან აუშვა და შემდეგ „სანთელ-საკმელი გზას არ დაკარგავს“, ხალხურ თქმულებისა არ იყოს. ეს არის უშთაერესი საქმე, და ეგნატე ნინო-შვილსაც ეს აინტერესებდა. მხატვრულმა ალლომ მას ნება არ მისცა ჟურნალიზმი შეეტანა ისედაც ოქმის მსგავსად დაწერილ სურათებში და სინამდვილის დოკუმენტალური ასახვა იკმარა. მაგრამ, ვიმეორებთ, ამ გზით უფრო მეტს მიიღწია ჩვენმა ბელეტრისტმა, ვიდრე ამას გრძელი ტირადებით შესძლებდა. აქ ჩვენ თავისთავად მივაღებთ ეგნატე ნინოშვილის შემოქმედების მხატვრულ მხარეს. ვნახოთ, ვნახოთ ამ მხრივაც.

ჩვენმა მწერლობამ და საზოგადოებამ ეგნატე ნინოშვილს გამოჩენისთანავე ყურადღება მიიქცია, როგორც ნიჭიერ ბელეტრისტს, თუმც მისი მხატვრობა არც ისე მოწონდათ. მართლაც, მის ბევრ ნაწარმოებს შეიძლება წუნი დავდოთ, შეიძლება მხატვრული მიზანძველობაც აღმოვაჩინოთ, მაგრამ ამის გარდა, ეგნ. ნინოშვილს რომ მაინც რჩება სრულიად დამთავრებული მხატვრული ნაწარმოებნი, ეს უდაოა. მაშასადამე, საუბარი შეიძლება იმის შესახებ კი არა, რომ ეგნ. ნინოშვილი კარგი მხატვარი არ იყოს, არამედ იმაზე, რომ ჩვენმა ბელეტრისტმა, იმ მოკლე ხანში, თავისი შემოქმედებითი ამბღლება, ნიჭის თანაბრად ეერ წეძლო. მთელი მისი ნაწერები 4—5 წლის შედეგია და ისიც ისეთ საზარელ პირობებში, როგორც მას უხდებოდა ცხოვრება. ეგნატე ნინოშვილის მხატვრულ შემოქმედებას აქვს თავისი ღირსება, რომელიც ყოველთვის შეინახავს მის სახელს ჩვენი ლიტერატურის მატრიანეში. სახელდობრ: მიუხედავად ერთფეროვანებისა და მონოტონურობისა თემის მხრივ, ეგნატე ნინოშვილი მაინც გვიანტერესებს და წააჰკითხად გვიზიდავს. ხშირად არ არის არც ლამაზი სურათი, არც მოხდენილი გამოთქმა, არც ფსიქოლოგიური სიღრმე, არც დიდი აზრის გავლება, მაგრამ ყველა ამის ნაცვლად არის ამბავის სიმარტივე, ავტორის სიწრფე-

ლუ და გადმოცემის სადა საშუალება. ეს კი უპირველესი პირობაა, რომ ნაწარმოებმა მკითხველის სულს მიაგნოს. როდესაც კითხულობთ ჩვენი ავტორის ნაწარმოებს, ისე კი არ განიცდით, როგორც მოთხრობილ ამბავს, არამედ როგორც სინამდვილეს, რომელიც გინახავს, და ილუზია ისეთსავე ტკივილებს გაყენებთ, როგორც ნამდვილად ნახული და განცდილი.

შემდეგ: ეგნ. ნინოშვილს ეხერხება დრამატიზმის გადმოცემა. მართალია, მისი წემოქმედება სულ თაღის ტონებით არის მოცემული, გრძნობთ რომ აქ გადაჭარბება არის, რომ ავტორი საგანგებოთ ბნელ მხარეებს აგროვებს, მაგრამ ის, რასაც ავტორი იძლევა, მაინც ოსტატურად არის გადმოცემული და კომპოზიცია-ქმნილი. მისი გმირები ყალბ პოზებათ არა დგანან, მათ დიალოგებში ნაკეთები ხმა არ ისმის. ეს გულიდან ამოგლეჯილი საყვედურია, გაჩენის დღის მართალი წყევლა და არსებული უკუღმართობის გმობა, სისხლითა და ცრემლით ნათქვამი.

ხოლო რაც შეეხება გარეგნულ მხატვრობას, უნდა ითქვას, რომ ეგნატე ნინოშვილი ილია ჭავჭავაძის სკოლიდან არის გამოსული და ნაწილობრივ ალექსანდრე ყაზბეგის კვალიც აჩნევია. პირველ შეხედვით, შეიძლება ეს ნათქვამი პარადოქსად გამოჩნდეს, მაგრამ დაკვირვებულ ანალიზს ამ დასკვნამდე მივყავართ. აი, მაგალითისთვის ავიღოთ „გოგია უიშვილის“ პირველი ვარიანტი, რომელიც „სა-ახალწლო პურდენოს“ სათაურით დაიბეჭდა 1890 წ. ურ. „თეატრში“. იგი ასე იწყება: „გოგია უიშვილისას რომ მობრძანებულყავით, მკითხველო, აი რაგვარ მოსახლეობასა ნახავდით: ერთ დაბლობ — ქაობიან მიდამოში იდგა ისლით დახურული ფიცრული ძველი სახლი, რომელიც ისე პატარა იყო, რომ ზორბა ტანის ადამიანი კარგად ვერ მოთავსებოდა. ამ სახლს უკან ჰქონდა მიდგმული თხმელის წკნელისაგან დაწნული და ღომის ჩალით დახურული ფაცხა; ამაზე ცოტა მოშორებით მბრუდე ბოძებზე იდგა სასიძიდე, ძარი ანუ „ნალია“. უღობო ეზონი საქონელი თავისუფლად დადიოდა, ამის გამო სახლის გარშემო მუდამ წუმპე იდგა, ერთი-ორი ადლის სიმაღლეზე სახლის კედლები ისე იყო აჭრელებული საქონლის ფეხისაგან შენაჰყავით, რომ გეგონებოდათ, ვისმეს განზრახ უმუშავნიაო. სახლის გარეგან შეხედულებას ებადლებოდა იმისი შინაგანი მოწყობილება: სახლის მარჯვნივ კუთხეში, კედელთან ეწყო, ორი კონა ღომის ჩალა, ერთი ძველი დაძინილი საბანი, ჭუჭყიანი ქილობი, ძველი ბალიში, — რკინის საკიდელას მაგიერად გამჭვარტლული თოკი და ხის კავი. ესენი შეადგენდნენ გოგიასი და მისი-

კოლმეილის ლოგინს. სახლის დანარჩენ კუთხეებში ეყარნენ: თუჯის, კარდალი, ორი პირმოტეხილი კოკა, თიხის ქოთნები, ათიოდ ხის ყაში, ფილი, კალათა, გოდორი, ბლანგი ცული და წალდი, — ამით თავდებოდა გოგიას სახლის ავეჯ სამკაული“. ამის პარალელურად მოიგონეთ ილია ჭავჭავაძის „კაცია ადამიანის“ პირველი თავი, სადაც აღწერილია თათქარიძის კარმიდამო: — „კარგი რამ იყო თავად თათქარიძის სახლ-კარი. წარმოიდგინეთ შუა კახეთის პატარა სოფელში ერთი ტრიალი, დაცემული ადგილი, და იმ ადგილის შუაგულსა — ორ-სართულიანი სახლი ქვეტკირისა. აი ის სართულები რა ფერისა იყო: ქვეშ იყო მარანი წალბით დახურული და იმ მარნის უკან კედელზე ამოყვანილი გახლდათ ერთი პატარა ოთახი მოაჯირითურთ. მოაჯირს ზედ ეკრა მერცხლის ბუდესავით ერთი მცირედი ფიცრული, რომელიც საქვეშაგებოსა ჰთამაშობდა. კარგა მანძილზედ კიდევ ფიცრულის სათორნეც იდგა, იმას აქედან ხელა, რომელსაც ზედ ჰქონდა მოდგმული ცალ-თვალა სასიმიინდე, ერთი უბადრუკი რამ და მგლოვიარე... შიგ თვითონ ეზო ისე უწმინდური იყო, როგორც ძველი ჩინოვნიკის გული. დიდი საქმე იყო, პატრონამდე ისე მიგებწიათ, რომ ან არ გასვრილიყავით, ან კიდევ ერთი ამბრის სურნელება თან არ აგეყოლიათ. ეს გარეგანი, — ახლა ბატონებო შიგ სახლში ვეწვიოთ თავად თათქარიძესა... იმ თათქარიძის ოთახში იდგა ორი გრძელი ტახტი, ერთმანეთის პირდაპირ. ასეთი ფაქიზი ქეჩა და ხალიჩა ეშალა ზედა, რომ... და სხ... ამ ორ ტახტს შუა, აღმოსავლეთის კედელზედ მოსჩანდა კბილებჩაცვინული ბებერ დედა-კაცის დაღებულ პირსავით ერთი ამოკვარტლული გარედამ და შიგნიდამ, ერთი მწუხარე და დაგლეჯილი ბუხარი. აქა-იქ ოთახის სამკაულად ეყარა სხვადასხვანაირი ნივთები, მაგალითებრ: ტალახიანი ყარაბაღული თეთრი წაღები, პირ-მოტეხილი სპილენძის თუნგი, ქონიანი შანდალი, სპილენძის საჩაიეში მოხარშული მყარალა ბალახი, ზურგიელის ნაქერი და სხვანი“... როგორც ვხედავთ, ამ ორივე შემთხვევაში, ხატვის მანერა ერთნაირია, მხოლოდ ეგნატე ნინოშვილმა, კახეთის მაგიერ გურია აიღო, იქაურ კილოს შეუწყო ილია ჭავჭავაძის ქარგადა იმავე პრინციპების მიხედვით დახატა ეს პატარა სურათი. რასაკვირველია, ამით იმის თქმა არ გვინდა, რომ ეგნატე ნინოშვილი ორგინალობას მოკლებული მხატვარი იყო. გავლენის გარეშე თვითილია ჭავჭავაძეც არ დარჩენილა, ისე რომ ეგნ. ნინოშვილსაც არ ეძრახვის ილია ჭავჭავაძის გავლენის ქვეშ მოქცევა წმინდა მხატვრობის თვალსაზრისით. პირიქით. ამით ჩვენ საწინააღმდეგო გვინდა დავამტკიცოთ: რომ ეგნატე ნინოშვილი დიდი პოტენციის მწერალი იყო და მას საუკეთესო ნაწარმოებთა შექმნის შესაძლოება ჰქონდა,

რომ დასცლოდა. ამის თქმის უფლებას მისი „პალიასტომის ტბა“ იძლევა, რომელიც ეგნატე ნინოშვილის ნაწარმოებთა შორის საუკეთესოდ უნდა ჩაითვალოს. აქ მხატვრული ზომიერება საუკეთესოდ არის დაცული. სიტყვა ყველგან იმ განცდების აღდეკვატია, რასაც გადმოგვცემს. ზოლო ბუნებისა და ადამიანის სულის მოძრაობა ერთმანეთთან დაკავშირებული. დაღუპვის საშინელება და სიცოცხლის შესარჩენი წყვეტება, — ნამდვილი ოსტატის ხელით არის შესრულებული.

— „პალიასტომი ისეთი საიდუმლო მწვანე — ბნელი თვალთ გამოიყურებოდა, რომ ნიკოს ადამიანის ფერი აღარ ედო სახეზე შიშით. ივანე მამაცად აბრუნებდა აქეთ-იქით ჭოლოკს და ამიტომ ყურადღება ვერ მიექცია ნიკოს გაფერმკრთალებულ პირისახისათვის... წყალს, ჰაერს და არემარეს უსიამოვნო, საიდუმლო ფერი ეღვია. თითქოს მზის შუქს ამოჰყვაო, ქარმა რამდენჯერმე გაიგრიალა პალიასტომზე და გააღვიძა ეს ვეშაპი... დიდხანს იბრძოდა ივანე თავ-გამეტებით. უკანასკნელ, როცა აქაფებულმა ტალღებმა ტივს ყირამალა დაუწყო ყუღება და ღონისაგან დაცლილმა ივანემ დაინახა, ჩემი ბრძოლისაგან არაფერი გამოდისო, გააგდო ჭოლოკი ხელიდან, დაეცა ტივზე და ჩაჰკიდა ტივზე დაკრულ ხეს ხელი.

— ნუ გეშინიან, ხელი მაგრათ, ასთე მეორე ნაპირზე გავგიტანს და გადავრჩებით! — ამხნევებდა ნიკოს.

ქარს გაჰქონდა და გაჰქონდა გუგუნნი. ქარის გუგუნს წყლის გუგუნიც უერთდებოდა...

...მაგრამ აი, აგერ ერთმა ტალღამ ჰკრა, აიყვანა ტივი მალა, წაშზე უცბად დაჰმოეშალა და ისე დააჭახა წყალს, რომ ვენახი, რომლითაც ტივი იყო შეკრული, ორ-სამ ანტილს გაწყდა; ეს განზოროდა რამდენჯერმე და ტივმა დაიწყო რღვევა. ეხლა კი დაინახა ივანემ, რომ იღუპებოდა თავიან-შვილიანად. ნიკო კი არც რასმე ხედავდა და არც რასმე ფიქრობდა, შიშისაგან გაბრუებულიყო და უაზროდ ჩასციებოდა ტივს. ივანემ გაუშვა ტივს ხელი, წამოვარდა ფეხზე და ისეთ ისეთი დაჰკივლა, რომ ცა გასკდებო, გეგონებოდათ...

ივანემ დაინახა, როგორ ჩასძირა და ჩაყალპა შეუბრალებელმა წყალმა მისი საყვარელი ნიკო. ერთი უკანასკნელად კიდევ დაიბრიალა... უნდოდა მიშველებოდა შვილს, მაგრამ აღარც ღონე იყო მიშველებისა და აღარც შვილი იყო მისაშველებელი... რამდენიმე წამის შემდეგ, ღონეგაპოლებული ივანეც წავიდა წყლის ფსკერისაკენ.

— ვაიმე ოჯახო! ვაიმე ცოლ-შვილო! — ეს სიტყვები მუცელშივე ჩაუბრუნა პირში ჩახეთქილმა წყალმა... გრანდიოზული სურათია, მთელი თავისი მრისხანებით და აგონიით. ამონაწერებით, ძნელია

მთლიანობის გადმოცემა, მაგრამ ამ ნაწყვეტებიდანაცა სჩანს შემო-
მქმედის მაგარი ხელი“...

ასე სწერდა ჩვენი „ტანჯვის პოეტი“ გლეხი კაცის ისტორიას,
სწერდა ნალველითა და სისხლით; მხედრდებოდა არსებულის წინა-
აღმდეგ და ხანის გზას უჩვენებდა ამ დაჩაგრულთა და შეგინებულთა
წყველიადით მოცულ ქვეყანას.

— „ახლანდელ დროში უსტაველი კაცი უღლის ხარია, მეტი
არაფელი“-ო, კვნესის ივანე, და ეს არის ჩვენი ავტორის საგოდე-
ბელიც. მასაც უნდა, რომ შეგნების გზაზე გამოიყვანოს ეს დაბორ-
კილი გიგანტი, რადგან მხოლოდ ამ გზაზე არის შესაძლებელი არ-
სებულის დამხობა, რაც ჩვენი ავტორის იდეათა ქვეყანაში ყველაზე
ძლიერი და ყველაფრის დამტევი იდეა იყო.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

წინასიტყვაობა	85-3
შესავალი	7
XVIII საუკუნის ქართული ლიტერატურის რეტროსპექტიული მიმოხილვა	23
პატრიოტული რომანტიზმის დასაწყისი	43
ქართული პრესის პირველი პერიოდი (1818—1832 წ.წ.)	48
ალექსანდრე ქავჭავაძე	57
გრიგოლ ორბელიანი	80
ნიკოლოზ ბარათაშვილი	122
ვახტანგ ორბელიანი	148
საზოგადოებრივ-კულტურული მდგომარეობა 40—50-იან წლებში და ახალი პერიოდის დასაწყისი ქართულ ლიტერატურაში	165
გიორგი ერისთავი	182
დანიელ კონჭაძე	198
მხატვრული პროზის რესტავრაციის დასაწყისი	210
ალექსანდრე ორბელიანი	217
მელანია მამაცაშვილი-ბადრიძისა	230
გრიგოლ რჩეულიშვილი	250
ლავრენტი არდაზიანი	260
ბარბარე ჯორჯაძე	272
სამოციანი წლები — როგორც ახალი პერიოდის დასაწყისი ქართულ ლიტერატურაში	280
ილია ქავჭავაძე	304
აკაკი წერეთელი	366
პრესისა და სალიტერატურო აზროვნების განვითარება 60—80-იან წლებში	401
გიორგი წერეთელი	426
ანტონ ფურცელაძე	446
ნიკო ნიკოლაძე	463
ივანე მაჩაბელი	483
ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრება და ლიტერატურა 80—90-იან წლებში	492
რაფიელ ერისთავი	503
იოსებ დავითაშვილი	526
ნეორომანტიზმი	538
ალექსანდრე ყაზბეგი	541
ვაჟა ფშაველა	581
საზოგადოებრივი მდგომარეობა 1890—1900 წლებში	615
ევგენე ნინოშვილი	623

მხატვარი ვ. ქუთათელაძე
მხატვრული რედაქტორი ქ. უელაშვილი
ტექნიკური რედაქტორი ვ. ხუციშვილი
კორექტორი ნ. აფხაზაფა

ხელმოწერილია დასაბუქლად 21/IX-59 წ.
ქალაქის ზომა 60X92¹/₁₆.
საბარ.—საგამომცემლო თაბახი 34,35, ნაბეჭდი თაბახი 40,5,
სააქტროო თაბახი 33,79.
უე 03389. ტირაჟი 10.000. შეკვეთა № 1216.
ფასი 18 მან.

საქ. სსრ კულტურის სამინისტროს
მთავარპოლიგრაფგამომცემლობის 1-ლი სტამბა
თბილისი, ორჯონიკიძის ქ. № 50.
1-я типография Главполиграфиздата
Министерства культуры Грузинской ССР.
Тбилиси. ул. Орджоникидзе, 50.